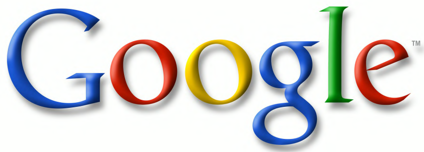
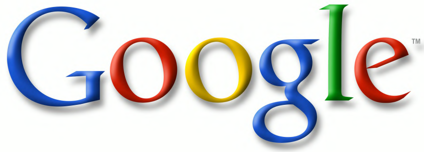
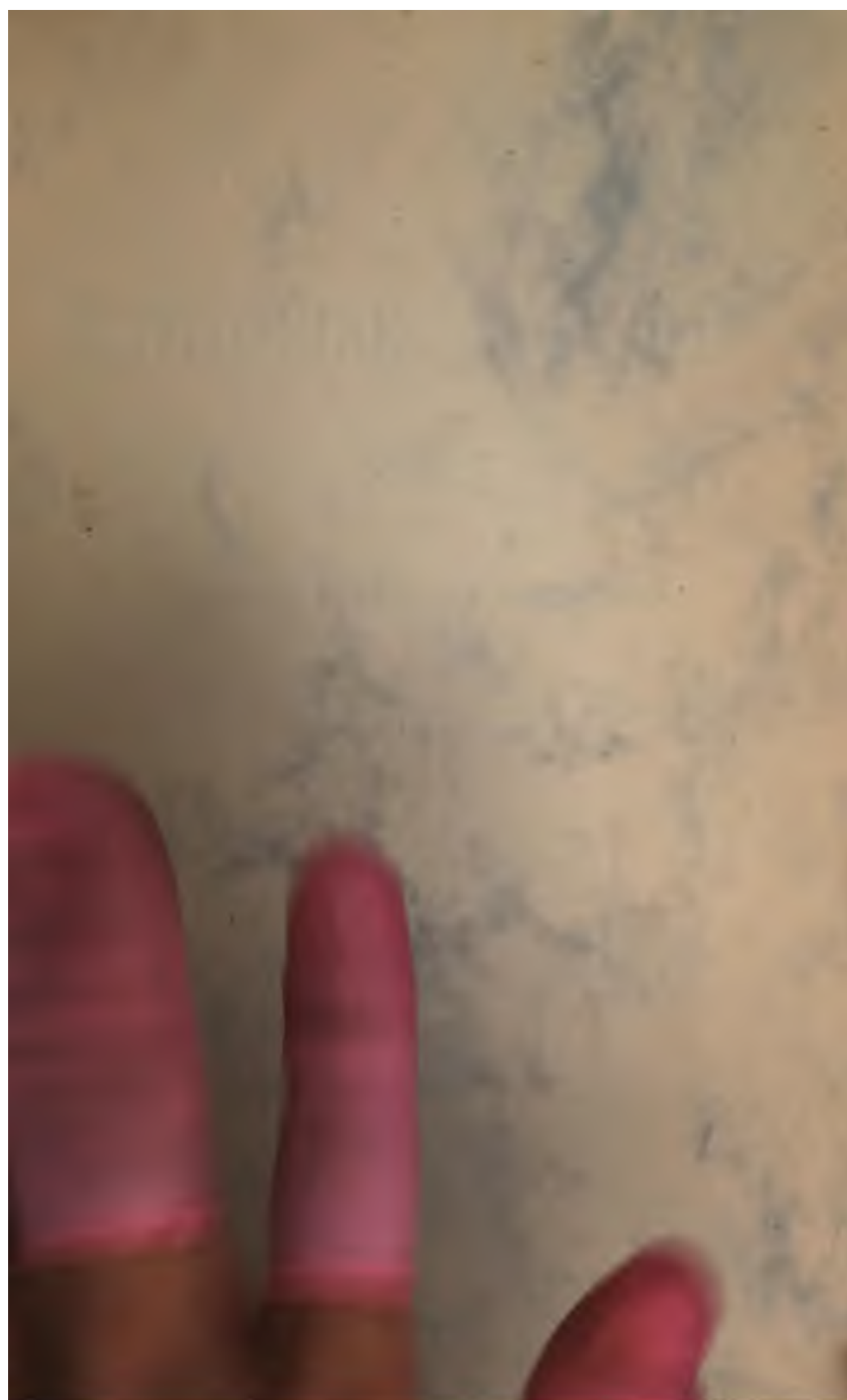

Stanford University Libraries
3 6105 008 101 888

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

TJUGOFEMTE ÅRGÅNGEN

1905

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1905

STANFORD LIBRARY
MAR 21 1966
STACKS

Innehåll:

Afhandlingar.

Sid.

Är Skåne de germanska folkens urhem? Af AXEL KOCK . . . . 1.
August den starke och Karl XII under nordiska krigets första skede. Af C. HALLENDORFF . . . . 51.
Några anteckningar om Georg Lybeckers förmenta gunstlingsskap hos Karl XII. Af H. E. UDDGREN . . . . 77.
Den nordisk historiska kongressen i Lund . . . . 93.
Uppfostringssällskapet. Af JOH. AX. ALMQUIST . . . . 127.
Krigsbefälet på frihetstidens riksdagar. Af CARL GRIMBERG . . . . . 153.
Johan Gabriel Richert.
I. Richert som lagförfattare. Af W. SJÖGREN . . . . 191.
II. Richerts politiska idéer. Ett bidrag till liberalismens och konservatismens historia under förra hälften af 1800-talet. Af S. J. BOËTHIUS . . . . 207.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Om Uppsalahandskriften E 226 af Per Brahe den äldres krönika. Af OTTO AHNFELT . . . . 25.
Ytterligare om ekonomisk historia. Af HOLGER ROSMAN . . . . 26.
Några upplysningar om kosackhetmanen Filip Orlik. Af TH. W. . . 35.
Ett svenskt studentbref från Leyden 1622 . . . . 41.
Statistik och ekonomisk historia. Af ELI HECKSCHER . . . . 104.
Ett par bref om Klas Flemings planer 1593 110
En rapport till Gustaf III om tillståndet i Livland 1786 . . . . . . 113.
Två privata handskriftssamlingar . . . . 116.
Excellensen grefve Gustaf Löwenhjelms papper . . . . 237.
Två kritiska betänkanden af Gustaf Löwenhjelm meddelade af S. CLASON. 1. Om hufvudfelet i ämbetsverkens organisation i Sverige. 2. Den norska frågan (1828) . . . . 238.
Underrättelser . . . . 44. 119. 260.

Öfversikter och granskningar.

Svenska rådets historia till år 1306. Af Karl Gustaf Westman. Anm. af N. E. . . . . I.
Runorna i Norden. Af ERIK ÅLUND. Anm. af O. v. F. . . . . 7.

Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer utgifna af Henrik Schück. III, IV, V. Anm. af EHD . . . . . . 8.
Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden af Oscar Almgren och Medeltidens kyrkliga byggnadskonst af Sune Ambrosiani. Anm. af O. J—K. 21.
Bohuslens eiendomsforhold indtil omkring freden i Roskilde. Af Oscar Alb. Johnsen. Anm. af GUSTAF CEDERSCHIÖLD . . . . . . 23.
Greklands historia 500—350 i nutida tysk framställning.
Geschichte des Alterthums von Eduard Meyer. III, IV; Griechische Geschichte von Julius Beloch. I, II och Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chæroneia von D:r Georg Busolt. II, III. Anm. af G. WK . . . . . . 33.
Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskrisen åren 1700—1701. Af HERMAN BRULIN. Anm. af N. E. 41.
Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. Af C. T. ODHNER. Tredje delen 1787—1788. Anm. af L. S. . . . 47.
Sveriges krig åren 1808 och 1809 utgifvet af Generalstabens krigshistoriska afdelning. Tredje och fjärde delen. Anm. af L. S. . . . 54.
Tidskriftsöfversikt . . . . . . 17, 29, 61.

Bilagor.

Historisk bibliografi för 1904. Af KR. SETTERWALL.
Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 23 mars 1905.
Genmäle till lektor C. Hallendorff af arkivarien JOH. KRETZSCHMAR. Replik af C. Hallendorff.

Rättelse.

Öfversikter och granskn. sid. 9 sista raden: orden *vare sig* utgå.

Är Skåne de germanska folkens urhem?[1]

Rättelse.

Granskn. sid. 9 sista raden: orden *vare sig* utgå.

tänker kanske icke mindre på den stora republiken på andra sidan Atlanten, Förenta Staterna, i hvilken mången ser framtidslandet framför andra länder.

Vid sidan af dessa stora germanska folk stå de mindre, de nordiska folken och holländarna, som visserligen icke kunna täfla med dem i materiella resurser, men som icke torde stå dem efter i andlig odling.

[1] Denna uppsats utgör en något utvidgad omarbetning af det populära föredrag, hvarmed jag den 15 augusti 1904 öppnade sommarkurserna i Lund.

Huruvida de romanska folken verkligen spelat ut sin världshistoriska roll, därom kan först framtiden döma. Säkert är, att germanerna för närvarande göra en ofantlig insats i den andliga och materiella utvecklingen, liksom de germanska språken hafva den största utbredningen bland de den högre mänskliga kulturen uppbärande språkgrupperna. Obestridligen är det därför af stort intresse att kunna besvara frågan: hvar hafva germanerna utbildats till ett enhetligt folk? — ett spörsmål, som äfven kan så formuleras: hvar har det urgermanska språket utbildats, från hvilket de nuvarande germanska dialekterna differentierats? Vi svenskar kunna hafva så mycket större skäl att framställa denna fråga, som vetenskapsmännen under senare tid blifvit allt mera benägna att tänka sig Norden eller rent af Skåne såsom det germanska urhemmet. I själfva verket tala också goda grunder härför. Icke så, som om Skåne ensamt skulle kunna göra anspråk på att vara germanernas ursprungliga hemland, men Skåne utgör säkerligen en del af det område, där de germanska folkens vagga stått.

* *
*

Med frågan om det germanska urhemmet är ett annat spörsmål nära förbundet, nämligen spörsmålet om det indoeuropeiska urhemmet.

Som bekant hafva de germanska språken åtskilliga systerspråk, som alla utvecklats ur ett för årtusenden sedan lefvande indo-europeiskt urspråk. De mera kända bland dessa systerspråk äro de lithauiskt-slaviska språken, keltiska, latin, grekiska, albanesiska, armeniska samt de i Persien och Indien alltjämt talade indo-iranska tungomålen. Hvar talades då det språk, från hvilket samtliga dessa senare indoeuropeiska språk differentierats? Eller med andra ord: hvar låg indo-europeernas urhem?

Fordom besvarade man allmänt denna fråga med *i Asien*. Det var särskildt två omständigheter, som framkallat denna åsikt. Då de europeiska folkens kultur till väsentlig del kan återföras till Asien, så menade man, att äfven själfva folken där ursprungligen haft sitt hem. Härtill kom såsom en mycket viktig faktor den då allmänt härskande åsikten,

att sanskrit, Indiens forna språk, obetingadt skulle vara det ålderdomligaste bland alla indo-europeiska tungomål, om också icke rent af den meningen längre rådde, att de öfriga språken i vår språk-ätt utvecklats därur. Snarast antog man, att indo-europeerna ursprungligen bott i det gamla Baktrien i trakterna mellan Hindukusch, Belurtagh, Oxus och Kaspiska hafvet.

Redan år 1851 opponerade sig emellertid engelsmannen Latham mot denna åsikt, äfven om hans röst till en början föga beaktades. Så småningom fick han emellertid åtskilliga meningsfränder, och numera hafva de flesta forskare blifvit allt mera böjda för det antagandet, att det indo-europeiska urhemmet legat någonstädes i Europa eller i gränstrakterna mellan Europa och Asien. De skäl, som anförts för den äldre teorien, äro icke hållbara, och särskildt föreställningen, att sanskrit obetingadt skulle vara det ålderdomligaste bland alla indo-europeiska språk, har måst uppgifvas. Vår tids lingvistik har visat, att bland fornspråken grekiskan står urspråket minst lika nära som sanskrit.

När vetenskapen numera i allmänhet vill förlägga det indo-europeiska urhemmet till Europa, så kan man säga, att den upptagit *den kortaste vägens teori*. Obestridligen bo sedan urminnes tider de allra flesta indo-europeiska folk i vår världsdel. I Europa bodde de klassiska folken greker och romare redan i den aflägsna forntid, då historien först vet att något förtälja om dem. Så långt tillbaka, som man kan spåra germanerna och slaverna, hafva äfven de bott i denna världsdel. Detsamma gäller om kelter och albaneser.

Men man äger äfven direkta bevis för att åtminstone ett bland de numera i Asien bofasta indo-europeiska folken under en tidigare period bott i vår världsdel. Detta är fallet med armenierna. Enligt de gamles uppgifter äro de nämligen afkomlingar af phrygerna, och om dessa berättar den grekiske historieskrifvaren Herodot, att de egentligen utgjorde en från Europa till Asien invandrad thrakisk stam.

Till och med inderna bodde, när historien först öfver dem sprider något ljus, visserligen icke i Europa, men dock närmare vår världsdel, än under sanskrit-språkets klassiska period. Både till språk, religion och kultur äro de nära

befryndade med de nordväst om dem boende iranerna, och under en jämförelsevis icke allt för långt tillbaka liggande period måste dessa två stammar hafva utgjort ett folk. Att det är inderna och icke iranerna, som brutit upp från deras en gång gemensamma boplatser, framgår däraf, att inderna under äldsta Veda-tiden (1500—1000 år före Kristus) ännu bodde vid Indus. Först senare trängde de vidare fram mot öster och uppnådde Ganges.

Men då således indo-europeerna sedan urminnes tider i samlad massa bott i Europa, och då åtminstone vissa i Asien numera bosatta indo-europeiska stammar i en aflägsen forntid bevisligen bott i eller närmare Europa, än nu är fallet, så talar all sannolikhet för att indo-europeerna äfven här utbildats till ett (jämförelsevis) enhetligt folk, att — med andra ord — det indo-europeiska urhemmet legat i vår världsdel. Att vissa färre indo-europeiska stammar senare utvandrat till Asien, är i själfva verket icke underligare än t. ex. att bland millioner fransmän några tusental slagit sig ner i Algier. Äfven den, som vore okunnig om, huru Algier i sen tid koloniserats från Frankrike, skulle icke gärna kunna falla på den tanken, att de i Europa boende millionerna fransmän invandrat från Afrika.

Emellertid har man icke kunnat enas om i hvilken trakt af Europa, det indo-europeiska urhemmet legat. Så har man i senare tid tänkt på syd-Ryssland, syd-Skandinavien, västra Östersjöbäckenet, östra Östersjöbäckenet (Lithauen).

Knappast hafva för någon af dessa åsikter bättre skäl anförts än för den, enligt hvilken indo-europeernas ursprungliga hemland är att söka vid Östersjöns östra bäcken, d. v. s. i det nuvarande Lithauen och i dess grannländer. Ty vi måste naturligtvis förutsätta, att det indo-europeiska urhemmet upptog ett icke obetydligt geografiskt område.

För de öst-baltiska trakterna tala bland annat språkliga förhållanden. En jämförelse af skilda indo-europeiska språks ordförråd lär oss, att den kalla årstiden (vintern) och äfven hafvet måste hafva varit kända för urfolket, och dettas ursprungliga hem måste således hafva legat i närheten af hafvet och under ett jämförelsevis kallt luftstreck. Så har man för vinter ett gemensamt namn i det

fornindiska *himā*, det grekiska *kheimón* och det latinska *hiems*, och ordet återfinnes äfven i den forngermanska, i den gamla saliska lagen förekommande sammansättningen *in-gimus* »ett en vinter gammalt djur». På liknande sätt visa det tyska *meer*, det fornsvenska *mar*, det latinska *mare*, alla med betydelse 'haf', och det lithauiska *mārės* 'hafsvik' tillbaka på ett gemensamt ursprung. Då vidare namnen på träd sådana som ek, björk, ask, bok äro gemensamma för åtskilliga indo-europeiska språk, så bör urhemmet hafva legat i en trakt, där dessa träd växa.

Af särskildt intresse för denna fråga är boken. Detta träd växer nämligen blott väster om en linie, dragen från Weichsels mynning till Krim. Vid eller väster om en sådan linie har man därför att tänka sig det indo-europeiska urhemmet.

Allt detta harmonierar synnerligen väl med den förmodan, att indo-europeernas gemensamma hemland är att söka i trakterna vid östra Östersjöbäckenet (det gamla Lithauen).

Men härtill kommer såsom en icke oviktig faktor det lithauiska språket.

De äldre urkunderna för detta språk äro få, och de äldsta förskrifva sig först från 1500-talet. I jämförelse med Indiens uråldriga litteraturalster, de 1500—1000 före Kristus författade äldsta Veda-hymnerna, hafva de således ingalunda någon imponerande ålder. Men om man vill besvara frågan, hvilken trakt af det nuvarande indo-europeiska språkområdet som trognast har bevarat dragen hos det indo-europeiska urspråket, så måste man naturligtvis jämföra språk från samma tid. Det går ej för sig att t. ex. jämföra forn-Indiens språk i dess gestalt 1500 år före Kr. med Lithauens språk, sådant det var 1500 efter Kr. Men jämför man nu lefvande indo-europeiska språk, så är lithauiskan alldeles obetingadt det ålderdomligaste bland dem alla, och det öfverträffar i detta afseende vida t. ex. de ny-indiska dialekterna.

Nu är det för lingvisten väl bekant, huru ett folks vandringar eller öfver hufvud folkblandning i hög grad befordrar språkets hastiga förändring. Man behöfver exempelvis blott erinra om den hastiga utveckling, som fornengelskan undergick genom Englands eröfring af normanderna

— en förändring, som varit af afgörande betydelse för engelskans hela utveckling. Men då så är, så talar sannolikheten för att lithauerna, som bland alla trognast bevarat det en gång gemensamma indo-europeiska språket, också segast hållit fast vid de en gång gemensamma boningsplatserna, — att de så att säga sitta *i orubbadt bo*.

Om indo-europeernas urhem har vetenskapen emellertid ingalunda ännu sagt sitt sista, afgörande ord, och man vill därför gärna förhoppningsfullt erinra om det kända slagordet, att »ingen forntid sofver så djupt, att icke framtiden skall väcka den».

Dock, skall man vara ärlig, måste det tyvärr medgifvas, att det ligger en stor öfverdrift i detta slagord. Väl har vår tid sett vetenskapen lösa många hittills dunkla gåtor, och framtidens vetenskap skall lösa ännu flera. Men det finnes en gräns för det mänskliga vetandet, och att *exakt* afgöra, hvar det indo-europeiska urhemmet legat, hör måhända icke blott till de hittills olösta, utan till de äfven framdeles olösliga spörsmålen.

Att emellertid indo-europeerna haft sitt ursprungliga hem någonstädes i vår världsdel, därom kunna vi vara ganska förvissade. Alltså hafva germanerna icke haft så synnerligen långt att vandra från de indo-europeiska stammarnas urhem, innan de nådde de bygder, som de vid historiens gryning innehafva.

* * *

Men också när det gäller att söka det germanska urhemmet, har man allt skäl att tillämpa den *kortaste vägens teori*. Liksom indo-europeernas gemensamma hem bör hafva legat i Europa, där ännu alltjämt de flesta indo-europeiska folk hafva sina boplatser, så måste det germanska urhemmet hafva legat i en trakt, där germanerna under historisk tid bo i samlad massa.

På grund af historiens vittnesbörd kunna vi emellertid strax bortse från vissa, först relativt sent af germanerna befolkade länder. England eröfrades af germanska stammar först under förra hälften eller vid midten af 400-talet e. Kr., och på 500- och ännu på 400-talet före Kr. bodde kelter i åt-

minstone stora delar af västra och södra Tyskland. Då återstå af forntidens germanska land väsentligen blott Nordtyskland och Skandinavien, och utan tvifvel böra vi tänka oss dessa trakter såsom vår stams urhem. Närmare bestämdt har detta legat i de *västbaltiska landen*, d. v. s. i området mellan Oders och Elbes (eller väl snarare Wesers) nedre lopp intill trakten af Magdeburg samt i de gamla danska landen, således äfven Skåne, hvarifrån syd-Sverige dock redan mycket tidigt befolkades.[1]

Redan det centrala läge, som de väst-baltiska landen intaga inom den germanska världen t. ex. vid nyare tidens början, kan göra en benägen att här söka stammens urhem. Så är t. ex. afståndet från Skåne till Alperna ungefär detsamma som från Skåne till Umeå, och från den skånska ostkusten har man till Östersjöprovinserna en sjöresa af samma längd som färden från Danmarks västra kust till England.

Men äfven mera positiva skäl tala för en dylik åsikt.

Framförallt frågar man sig: har den nuvarande germanska stammen i de väst-baltiska landen bott där tillräckligt länge, för att man kan vara berättigad att dit förlägga det germanska urhemmet? Frågan måste besvaras jakande.

Som bekant antog den äldre arkeologien, att det var genom invandring af nya folk, som både bronsen och järnet kommit i bruk i Norden, och såsom stöd för denna åsikt anförde man särskildt, att liken under stenåldern jordades obrända, men att man under bronsåldern brände de döda.

Med skäl har man numera öfvergifvit denna åsikt. Dansken Vedel, svensken Montelius och norrmannen Undset hafva visat, att ingen klyfta finnes mellan brons- och järnåldern. Zinck och Montelius hafva ådagalagt en långsam öfvergång från sten- till brons-åldern.

[1] Jmf. Kossinna, Die vorgeschichtliche ausbreitung der germanen in Deutschland. (Zeitschrift des vereins für volkskunde VI, 1 ff.). Die ethnologische stellung der ostgermanen (Indogermanische forschungen VII. 276 ff.), Die indogermanische frage archäologisch beantwortet (i Zeitschrift für ethnologie XXXIV, 161 ff.): M. Much Die heimat der indogermanen (1902); Sophus Müller Flintdolkene i den nordiske stenalder (i Nordiske fortidsminder I, 125 ff.). Much antar dock, att det skulle hafva varit det indo-europeiska urhemmet, som legat i ofvannämnda geografiska område. Så äfven Kossinna i det senast anförda arbetet af honom.

Detta framgår framförallt af grafskicket. Under slutet af stenåldern lades de obrända liken i stenkistor, så lika dem från äldsta bronsåldern, att de äro svåra att skilja från dessa. Äfven under den äldre bronsåldern använde man nämligen stora stenkistor, innehållande flera skelett. Därefter minskas grafvens omfång, och blott *en* person begrafves i hvarje graf. Sedan under bronsåldern likbränning kommit i bruk, nedlägges till en början askan i grafvar, tillräckliga att innesluta ett helt lik, men grafvens dimensioner minskas småningom, tills den blir lagom för de vid likbränningen uppsamlade benen och askan. Slutligen hafva under senare bronsåldern dessa brända rester nedlagts i en liten grop i jorden utan kista eller kruka, och detta bruk fortsättes under äldre järnåldern.

Alltså hafva vi en kontinuerlig utveckling i grafskicket från yngre stenåldern ända till järnåldern. Ifall en *mass*-invandring försiggått, borde man nödvändigt någonstädes hafva funnit en klyfta i grafskickets utveckling, liksom man t. ex. i England kan iakttaga en bestämd skillnad mellan de keltiska och de germanska (angelsaxiska) grafvarna.

Häraf har Montelius med rätta dragit den viktiga slutsatsen, att ingen *mass*-invandring till Norden ägt rum efter den yngre stenålderns början, hvilken han förlägger till det femte årtusendet före Kr.[1] Enligt den danske arkeologen Sophus Müller började yngre stenåldern först omkring 2000 år före Kr., men äfven om man vill ansluta sig till denna senare uppfattning, ha våra förfäder innehaft detta land 4000 år.

Eftersom trakterna mellan Oder och Elbe (Weser) under sten- och bronsåldern i hufvudsak tillhöra samma arkeologiska provins som Skandinavien, så gäller det nyss sagda väsentligen äfven om dessa nordtyska bygder.

När man först uttalade den meningen, att våra fäder tagit den skandinaviska Norden i besittning redan under yngre stenåldern, så ansåg man, att nordborna skilt sig från de öfriga germanerna någonstädes i mellersta Tyskland, och att således den skandinaviska stammen utgjort en från

[1] Äfven om de stora danska mossfynden c. 300 e. Kr. tyda på en ny mindre invandring (såsom senast B. Salin antager), så är detta utan betydelse för frågan om germanernas ursprungliga hem.

de andra germanerna skild stam allt sedan yngre stenålderns början.

Häremot måste dock språkforskningen inlägga en bestämd gensaga.[1]

Äfven för icke-språkmän är det väl bekant, att lingvistiken i allmänhet med ganska stor bestämdhet kan afgöra, hvilken uttalsform af samma ord i skilda språk är den ursprungligare. När t. ex. presens singularis af verbet »vara» icke blott i vårt arkaiska språk heter *äst* (»Fader vår, som *äst* i himlom...»), utan samma form *est* användes af latinet, under det att ordet på fornindiska hette *asti*, så lär oss språkforskningen, att trots fornindiskans gamla anor *a*-ljudet i *asti* är en senare utveckling af det *e*- (*ä*-) ljud, som finnes i det latinska *est* och ännu lefver kvar i vårt *äst*.

Nu är det nog sant, att det för lingvistiken är vida vanskligare att afgöra, huru lång tid som fordrats för två besläktade språk att utvecklas från en gemensam källa (alltså från samma urspråk). Men inom vissa gränser har lingvistiken dock äfven här vitsord.

Vi fråga alltså: Äro de germanska språken vid sitt första framträdande så olika, eller hafva de ännu i våra dagar så differentierats, att de kunna ha skilts åt redan 4000 till 5000 år före Kr.?

Denna fråga måste säkert besvaras nekande.

Vi hafva i vårt eget språk en ungefärlig måttstock för det tempo, i hvilket ett germanskt språk förändras. Våra runinskrifter lära oss, att ännu omkring år 1000 och äfven senare endast oväsentliga dialektolikheter funnos i Sverige. Nu ha däremot de svenska bygdemålen till den grad differentierats, att en smålandsbonde icke förstår en dalkarl från en af de öfre dalsocknarna, om denne talar sitt mål.

Helt visst hafva de germanska språkens utvecklingstempo äfven fordom varit något så när detsamma.

Ett bland de äldsta och tillika intressantaste exemplen på forntida germanspråk hafva vi i inskriften på det berömda guldhorn, som år 1734 af en fattig torpare blef funnet

[1] Jmf. Karl Penka, Die heimat der germanen (1893). Penka menar dock, att Norden varit icke blott germanernas, utan äfven indo-europeernas urhem.

vid Gallehus i Slesvig. Inskriften, som torde hafva inristats omkring år 400, lyder *ek Hlewagastir Holtingar horna tawiðo* 'jag Hlewagastir Holtas son utstyrde hornet'. Vi kunna ganska noga afgöra, huru dessa ord obetydligt senare (omkring 500) skulle hafva lydt på den af östgoterna i Italien använda dialekten. Denna känna vi nämligen genom en till våra dagar bevarad icke obetydlig del af bibeln, särskildt af nya testamentet. På dess språk skulle inskriften haft formen *ik Hliugasts Hultings horn tawiða*. Olikheter finnas visserligen mellan dessa två språkformer, men de äro så pass ringa, att det är ytterst osannolikt, att språken skilt sig från hvarandra redan 4000 eller 5000 år f. Kr.

Och om verkligen skandinaverna lämnat de andra germanerna redan vid denna tidiga period, så skulle vi äfven i våra dagar haft betydligt större olikhet mellan tyskan och svenskan, än fallet är. Jag erinrar om att t. ex. ord sådana som *mīn*, *dīn*, *sīn*, *hūs* etc. heta på detta sätt ej blott i platt-tyskan, den oss geografiskt närmast liggande tyska munarten, utan också i Schweizer-dialekten.

Nej, förhållandet är, att våra fäder visserligen tagit syd-Skandinavien i besittning vid yngre stenålderns början, men de voro då icke germaner. De utgjorde under denna aflägsna period fastmer ännu en eller väl snarare flera mindre, hvarandra inbördes mycket närstående indo-europeiska stammar, som i språk och kroppsbyggnad obetydligt skilde sig från de öfriga indo-europeerna, från hvilka greker, romare och andra indo-europeiska folk senare utvecklats.

Sedan en del af indo-europeerna bosatt sig i de västbaltiska landen, hafva här de speciellt för germanerna karakteristiska dragen utbildats eller stadgats. Här har det urgermanska språket utvecklats till ett från de öfriga indo-europeiska systerspråken verkligen skildt tungomål. Här har äfven under en tid, då sambandet mellan stamfränderna å ömse sidor om västra Östersjöbäckenet ännu var starkt och förbindelsen dem emellan liflig, den för germanspråken särskildt utmärkande ljudskridningen försiggått. Genom denna inträdde en fullständig förskjutning af en stor del af det indo-europeiska urspråkets konsonantljud, en förskjutning, som vi spåra t. ex. i vårt *fader*, jämfördt med det latinska *pater*, i vårt räkneord *tio*, jämfördt med det latinska *decem*

(jmf. vårt låneord *decimal*-system). Urspråkets, af latinet bevarade *p*, *d* hafva här i framljud öfvergått till *f*, *t*.

Man frågar sig emellertid: voro då länderna vid västra Östersjöbäckenet ägnade att utveckla den hit inflyttade indoeuropeiska stammen? Ja, helt visst.

Vi hafva här en hafsbassäng, begränsad af två fastland, den nordtysk-jutländska kontinenten samt södra delen af den skandinaviska halfön, och dessa fastland förmedlas af åtskilliga större och mindre öar (Seland, Fyen, Rügen—Låland, Möen o. s. v.). I våra dagar kräfver en färd mellan Falsters sydspets och Meklenburg blott två timmar, och afståndet mellan Låland och Femern är ännu mindre. Med skäl har man jämfört den västbaltiska hafsbassängen med det Ægeiska hafvet, äfven det begränsadt af två kontinenter, Mindre Asien och det europeiska Grekland, mellan hvilka talrika öar bilda en naturlig bro. Liksom det grekiska folket nått sin höga kultur vid de båda stränderna af denna arkipelag, så hafva germanerna erhållit sina karakteristiska drag vid västra Östersjöbäckenets kuster.

Och dessa västbaltiska länder hafva en väsentligen likartad natur, lämplig att alstra ett enhetligt folk. I flera afseenden äro dessa bygder också rikt gynnade. Hafvet tempererar klimatet, så att detta äfven t. ex. i Skåne kan till god del karakteriseras såsom ett ö-klimat. Jordmånen är i de flesta trakter utmärkt.

Framförallt var det dock af allra största vikt för stenålderns folk, att man i de gamla danska länderna (inklusive Skåne) äfvensom i Meklenburg och Pommern hade tillgång till flinta, hvilken för dåtiden vid fabricerandet af eggverktyg spelade en roll, liknande den, som järnet har i våra dagar. Hvarken annorstädes i Europa eller i de trakter af Asien eller Afrika, hvilka ligga Europa nära, finnes så riklig tillgång på ypperlig flinta.

Från Danmark har man också en utomordentlig rikedom på fynd från yngre stenåldern, och hvad Sverige beträffar, så förskrifver sig mera än tre fjärdedelar af alla svenska fynd från denna tid från Skåne; särskildt hafva de skånska kusttrakterna varit gifvande.

Öfver hufvud kan man säga, att äfven om i andra trakter af Europa stenåldersmonument möta, som i skönhet kunna

ställas vid sidan af de nordiska, man ingenstädes har en sådan rikedom på monument som i Norden. Då nu befolkningens täthet måste hafva stått i en viss proportion till monumentens talrikhet, så kan man sluta, att de västbaltiska landen redan vid denna tid voro jämförelsevis tätt befolkade.

Om man vill bedöma den under yngre stenåldern ganska talrika befolkningens kultur, så sker detta bäst genom en jämförelse med kulturen under den omedelbart föregående arkeologiska perioden, den äldre stenåldern.

Denna senare representeras i Danmark af de redan från förra hälften af 1800-talet kända s. k. *køkkenmøddingerne* (eller, såsom man numera ofta brukar säga, *affaldsdyngerne*), hvilka dock först under de senare åren blifvit fullt systematiskt undersökta i stor skala. Dessa på Sophus Müllers initiativ anordnade och af framstående danska arkeologer och naturforskare utförda undersökningar omfatta fem *køkkenmøddinger* från den äldre stenåldern, och särskildt hafva detaljerade studier gjorts öfver den vid Ertebølle vid Limfjorden.

Framförallt karakteristiskt för denna period är som bekant, att man visserligen förstod att skaffa sig redskap af flinta och andra stenarter, men att man däremot icke lärt att slipa flinta. Äfven i öfrigt stod Nordens dåvarande befolkning obetingadt på vildens ståndpunkt. I ett klimat, som enligt de samtida djurarternas vittnesbörd måste hafva varit varmare än det nuvarande, bodde detta primitiva folk omedelbart invid den dåvarande strandlinien. Dess förnämsta föda utgjordes af ostron, hvarpå hafvet vid Jutlands och de danska öarnas kuster då hade rik tillgång, och de ofantliga högarna af ostron- och andra mussel-skal utgöra nu minnen efter dessa vildars, såsom det vill synas, mycket grundliga måltider. Här finner man äfven ben af åtskilligt villebråd, såsom vildsvin, rådjur, kronhjort, mera sällan af uroxe. Däremot var hunden det enda husdjuret. Intressant är emellertid, att han förekommer i tre olika raser, af hvilka en står schakalen nära, och dessa undersökningar lära oss således, att hunden en gång utvecklats från en tamd schakal. Af flintredskap hade man väl

flera slag (yxor, mejslar, knifvar, skrapor, borr, pilspetsar med tvär egg), men alla voro blott groft tillslagna, och man saknade ännu fullkomligt sinne för att åt redskapen gifva en prydlig form. Äfven krukmakare-arbetet är af den mest primitiva art. Man har åstadkommit sina stora tjockväggiga kärl genom att lägga den ena lerstrimlan ofvanpå den andra och sedan trycka till med fingrarna. Karakteristiskt för dessa kärl är äfven deras spetsiga botten; blott genom att ställas ned i den lösa strandsanden kunde de stå. De talrika kolen af ek visa, att eken vid denna tid var det dominerande trädet i Danmark.

Under de allra senaste åren hafva detaljerade undersökningar företagits äfven af en i Skåne belägen boplats från äldre stenåldern. Redan för åtskilliga år sedan hade Sven Söderberg hänfört de vid Limhamn stundom funna primitiva stenåldersredskapen till den äldre stenåldern, men först genom dr K. Kjellmarks undersökningar af boplatsen vid soldattorpet vid Limhamn har fullt ljus spridts öfver dessa fynd. Väsentligen tillhör denna boplats samma period som de danska *køkkenmøddingerne*, om ock dess sista tid. Här återfinner man de från Danmark bekanta stora tjockväggiga lerkrukorna af groft gods och med spetsig botten. Också här finnas tväreggade pilspetsar, knifvar, skrapor etc., allt af groft tillslagen flinta. Äfven ek-kolen finnas här. Jämte ben af vilda djur och af hund har man emellertid också funnit ben af får. Om en något senare tid vittnar bland annat äfven aftrycket af ett hvetekorn i en krukskärfva.

På flera andra ställen utmed Skånes kuster såsom vid Löddesborg, Sofiero o. s. v. har man anträffat boplatser, samtidiga eller delvis samtidiga med den vid Limhamn.

En helt annan kulturbild gifva oss fynden från den yngre stenåldern, den slipade flintans period.

Detta är fallet redan med fynden från de yngre danska *køkkenmøddingerne*, ehuru dessa tillhöra den yngre stenålderns tidigare period. Under det att naturförhållandena måste hafva varit väsentligen de samma som under de äldre *køkkenmöddingernes* tid, framträda högst karakteristiska kulturella olikheter. Hufvudmassan af djurben härrör nämligen numera från husdjur (nötkreatur, svin, får).

Vidare finner man kolade rester af hvete och korn (bjugg) och äfven aftryck af dessa sädesslag i krukskärfvorna, såsom det ådagalagts särskildt genom Sarauws undersökningar.

Äfven annars har man från den yngre stenåldern otvetydiga bevis på jordbruk. Så hafva två olika hvetearter, korn och hirs, funnits t. ex. i skånska gånggrifter. Ur en dansk torfmosse har man till och med uppgräft en skära af flinta med tillhörande träskaft, och i Västergötland har en handkvarn blifvit anträffad under förhållanden, som göra det troligt, att den varit i bruk under stenåldern.

Äfven från Nordtyskland har man säkra bevis för åkerbruk under yngre stenåldern.

Samtliga våra nu vanliga husdjur voro kända i Norden under denna period.

Till oss komna rester göra troligt, att dåtidens folk bodde i hus, uppförda väsentligen i öfverensstämmelse med de i Skåne ännu förekommande klenhusen.

Detta folk hade redan slutit sig tillsamman till större samhällen och hade redan utvecklat en högst betydlig teknisk färdighet vid utarbetandet af sina vapen och redskap. Så fordrar uppförandet af så väldiga grafmonument, som särskildt stendösarna äro, ett samarbete af ganska betydliga skaror, och på våra museer beundra vi den elegans, med hvilken dåtidens nordbo förstod att förfärdiga t. ex. sina dolkar.

Prydnader, särskildt af bernsten, visa, att man äfven börjat få sinne för lifvets estetiska sida.

Den stora skillnaden i kultur mellan äldre och yngre stenåldern visar, att här måste finnas en klyfta i utvecklingen. Vilden, som under den äldre *køkkenmødding*-tiden uppehöll lifvet genom förtärande af hafsmusslor, och som bland husdjuren kände blott hunden — äfven den mest primitiva människans trogne följeslagare — kan icke hafva tillhört samma folk som den relativt utvecklade nordbo, som under den yngre stenåldern plöjde sig teg och skötte sin boskap, och som till minne efter kära anförvanter med talrika kamraters hjälp uppbyggde de ansenliga grafkamrar, hvilka man i senare tid karakteristiskt nog kallat »jättestugor».

Ännu är det dunkelt, hvilken stam den äldre stenålderns folk tillhörde. Det är väl äfven ovisst, huruvida denna ursprungligare befolkning i vissa bygder af Norden under längre tid förmådde hålla sig kvar vid sidan af den senare invandrade indo-europeiska stammen — en uppfattning, som nyligen med värme framställts och med skicklighet motiverats af norrmannen Andr. M. Hansen i hans i hög grad intressanta arbete »Landnåm i Norge».

Däremot kan det på grund af arkeologiens vittnesbörd ej anses tvifvelaktigt, att det var våra förfäder, som vid den yngre stenålderns början invandrade i syd-Skandinavien, och arkeologien, delvis kontrollerad af lingvistiken, lär oss, att dessa bygder utgjorde en del af det germanska urhemmet.

Äfven antropologien vittnar i samma riktning.

Af romarna beskrifvas germanerna såsom storväxta och ljusa. Dessutom har man sedan länge ansett långskallighet (dolikocefali) såsom ett karakteristiskt drag för germanerna, under det att t. ex. lappar, finnar och slaver äro kortskallar (brakycefaler).

Under senaste åren hafva mycket viktiga och omfångsrika undersökningar af svenska folket i antropologiskt afseende blifvit företagna.

År 1899 publicerade Gustaf Retzius sitt viktiga arbete Crania suecica antiqua. Det grundar sig på 117 af honom undersökta kranier från den förhistoriska tiden, nämligen 44 från sten-, 21 från brons- och 52 från järn-åldern. Icke blott de allra flesta bland dessa kranier äro långskallar, utan skallarna från hvar och en bland de tre förhistoriska perioderna äro i allmänhet dolekocefala. Intressant är det emellertid, att bland de talrika långskallarna från yngre stenåldern finnas äfven kortskallar, således kranier af en annan typ (troligen till och med af två andra typer). Den förmodan ligger nära, att denna någon gång mötande brakycefali härrör från inflytande af den äldre stenålderns ras.

Genom de detaljerade undersökningar af svenska beväringen, hvilka under två år företagits, och som af Retzius och Carl Fürst bearbetats och publicerats i det monumentala arbetet Anthropologia suecica har det konstaterats, att den redan under stenåldern vanligaste kranie-formen allt-

jämt är den normala i Sverige. Dessutom har i detta arbete viktiga resultat beträffande befolkningens kroppslängd samt hårets och ögonens färg meddelats.

Icke mindre än 87 procent af svenska beväringsmanskapet utgjordes af långskallar, och dolikocefali var särskildt framträdande i ett bredt bälte tvärs öfver mellersta Sverige: i Dalsland (där den renaste typen finnes), Värmland, Dalarna, Hälsingland, Närke, Västmanland, Södermanland. Däremot är, underligt nog, den brakycefala typen jämförelsevis talrikt representerad i Uppland. I Sydsverige hafva dolikocefalerna bibehållit sig bättre än i sistnämnda landskap, men Sydsverige är i detta afseende underlägset de flesta medelsvenska provinserna.

Vidare framgår af dessa antropologiska studier, att svenskarna äro ett bland jordens resligaste folk (männen uppnå i medeltal nära 1 meter 71 cm.), samt att blondhet är för oss i hög grad karakteristiskt; 75 procent hafva blondt hår, nära 67 procent ljusa (blå eller blågrå) ögon.

Icke heller dessa drag återfinnas dock i samma utsträckning i alla landskap. Den minst resliga beväringen förekom i de sydligaste provinserna (i Skåne och särskildt i Blekinge), och dessutom — af lätt insedda skäl — i de nordligaste landskapen, Lappland och Västerbotten.

Äfven beträffande blondhet intar Dalsland första platsen (inemot 88 %), men äfven de öfriga provinserna i Svea- och Götaland hafva att uppvisa en mycket hög procent blonda, under det att detta mindre är fallet med de flesta Norrlands-landskapen.

I antropologiskt afseende äro Norge och Danmark mindre noggrant undersökta än Sverige.

Om Norge finnas dock värdefulla undersökningar af Arbo. Af dessa framgår, att vårt broderlands befolkning är vida mindre likartad i antropologiskt hänseende, än fallet är med svenskarna.

I större delen af Norge råder visserligen den mesocefala typen, och här och hvar finnas bygder med utpräglad långskallighet, men å andra sidan anträffas öfvervägande brakycefali i vissa trakter. Detta är fallet på den sydliga kusten från Tjödling till gränsen af Hardanger, och på Jäderen

uppgår kortskallarnas antal ända till 60 procent. Också i nordligare liggande kusttrakter finnas bygder med öfvervägande brakycefali.

Äfven norrmännen äro emellertid ett resligt folk; i mera än 77 procent af utskrifningsdistrikten har beväringen en medelhöjd af öfver 1 meter 70 cm.

I Danmark, hvarifrån dock inga noggranna detaljundersökningar föreligga, synes männens medelhöjd vara mindre än i Sverige och i Norge (1 meter 67 cm.). Äfven dolikocefali är mindre vanlig i Danmark än i Sverige, och enligt dr Søren Hansen skulle den danska befolkningen t. o. m. öfvervägande vara brakycefal.

När såsom vi sett, den dolikocefala typen i våra dagars syd-Skandinavien (Danmark och Sydsverige) är mindre vanlig eller mindre utpräglad än i mellersta Sverige, så strider detta ingalunda mot vår sats, att Sydskandinavien utgjort en del af germanernas urhem. Fastän allt sedan yngre stenåldern ingen *mass*-invandring till Norden försiggått, har dock naturligtvis under årtusendenas lopp den gamla nordiska folkstocken fått mottaga en stor mängd mindre tillskott från skilda håll. Jag erinrar särskildt om den mängd tyska borgare, som både under medeltiden och under nyare tid invandrat till de nordiska städerna. I längden utöfvade dylik så att säga insippring af främmande blod en icke obetydlig inverkan på folktypen. Men det är naturligt, att det företrädesvis är Skandinaviens sydligare trakter med den lättare förbindelsen med kontinenten, hvilka varit utsatta för detta främmande inflytande. I Sveriges mera centrala delar, hvilka ligga aflägset från icke-skandinaviska länder, och framförallt i det afsides liggande Dalsland' har den ursprungliga typen bibehållit sig bäst.

Några detaljerade antropologiska undersökningar af den vuxna befolkningen i de nordtyska länderna vid västra Östersjöbäckenet (Pommern, Meklenburg, Holstein) föreligga icke. Men de nyss anförda antropologiska förhållandena visa, att den germanska typen bibehållit sig särskildt ren på den skandinaviska halfön, framförallt i Sverige. Detta talar i sin mån för att landen vid västra Östersjöbäckenet varit germanernas urhem.

Härifrån hafva de senare utbredt sig åt söder och åt väster, under det att vårt Götaland torde hafva tagits i besittning af den indo-europeiska stammen, redan innan denna utvecklats till germaner i egentlig mening.

Att flera bland de på kontinenten uppträdande germanska stammarna utvandrat från ett en gång gemensamt hem i Norden, därpå tyda äfven de vandringssagor, som vissa af dessa folk bevarat, och som kommit till oss genom medeltida författare.

Alldeles särskildt intresse hafva i detta afseende goterna, detta kraftfulla folk, som genomströfvat nästan hela Europa, och som på spillrorna af det romerska världsriket grundlade mäktiga stater i Italien och Spanien.

Tidigast under historisk tid finna vi goterna vid Weichsels mynning. Något tvifvelaktigt är det däremot, hvilken bland antikens författare, som först kände dem i denna trakt. Den gamle geografen Pytheas från Massalia (det nuvarande Marseille) åtföljde under åren 330—325 f. Kr. en handelsexpedition till Britannien; han kom äfven till Tyskland, besökte där *Gutonernas* folk och omtalar i sammanhang därmed en ö, där bernsten fanns. Då trakten vid Weichsels mynning sedan gammalt varit känd för rik tillgång på den af forntidens folk högt värderade bernstenen, och då goterna bevisligen senare bodde i dessa bygder, hafva vissa forskare förmodat, att Pytheas afser denna trakt. Detta är dock tvifvelaktigt, och de senaste forskarna öfver detta ämne mena, att Pytheas' bernstens-ö skulle vara att söka i närheten af Eiderns mynning.

Huru härmed än må förhålla sig, så är det otvifvelaktigt, att goterna omkring 100 år efter Kr. innehade landet vid nedre Weichsel. Den romerske historieskrifvaren Tacitus berättar nämligen vid sin redogörelse för det nuvarande östra Tyskland, att goterna på hans tid bodde i närheten af oceanen mellan Lygierna å ena och Rugierna och Lemovierna å andra sidan. Helt visst hade emellertid goterna då bott i dessa trakter redan i århundraden, men snart nog efter Tacitus' tid bröt största delen af dem upp från dessa sina boningsplatser. Redan omkring år 150 började skaror af dem tåga åt sydost mot Svarta hafvet, och efter en

åttio år finna vi folkets hufvudmassa bofast i det nuvarande Sydryssland.

Då alltså goterna vid sitt första uppträdande i historien förskjuta sig åt sydost, så är det troligt, att de äfven tidigare färdats i samma riktning. Men drages en linie i sydost mot Weichsels mynning, så har denna linie sin utgångspunkt i Sverige.

Att goterna utvandrat från vårt land, bekräftas af andra viktiga omständigheter.

Själfva goternas namn hänvisar på svenska bygder. Detta namn återfinna vi nämligen i *Got*-land, och nära besläktadt, fastän icke identiskt därmed, är namnet på *Götarna* (isländska *Gautar*), den i det landfasta Sverige bofasta stammen.

Vidare omtalar goternas egen, af Jordanis meddelade, vandringssaga, att de ursprungligen kommit från *Scandza*, det är Skandinavien. I sitt omkring 550 författade arbete Getica, som utgör ett sammandrag af Cassiodorus' stora, nu förlorade gotiska historia, berättar nämligen Jordanis: »I norra ishafvet ligger en stor ö vid namn Scandza... Från denna ö *Scandza* skola således goterna (*gothi*) med sin konung Berich hafva farit ut liksom från en folkens verkstad, ett nationernas modersköte. Så snart de lämnat skeppen och stigit i land, gåfvo de straxt trakten namn. Alltjämt lär den nämligen kallas *Gothiscandza*.»

Äfven själfva detta namn, som goterna gåfvo åt sitt nya hemland, tyder på deras skandinaviska ursprung. Utan tvifvel har nämligen det i våra dagar omstridda namnet *Gothiscandza* helt enkelt uppstått ur *Gothisc-Scandza*, »det gotiska Scandza», och de utflyttade goterna hafva således uppkallat sitt nya hemland efter det gamla, ungefär liksom man i senare tid bildat namnen *Nya-Sverige*, *Nya-Holland* o. s. v.[1]

---

[1] Då det är de från *Scandza* kommande *Gothi*, som gifva namnet *Gothiscandza* åt det nya landet, är det naturligt, att dessa två namn (*Gothi* och *Scandza*) icke blott skenbart, utan verkligen ingå i *Gothiscandza*. Den gotiska sammansättningen *Gothisc-Scandza* »det gotiska Skandza» är att jämföra t. ex. med de tyska *Schwedisch-Pommern* »det svenska Pommern», *Russisch-Polen* etc. När *gotisk* ej har någon stamvokal *a* i *Gothisc-Scandza*, öfverensstämmer detta med sådana gotiska sammansättningar som *mikil-þuhts* 'ädelmodig', *ubil-tojis* 'missdådare'. Till utvecklingen från *Gothisc-Scandza* till *Gothiscandza* med förlust af det

Äfven åtskilliga öfverensstämmelser speciellt mellan gotiskan, sådan denna ännu talades i Italien omkring år 500 efter Kr., och de skandinaviska språken vittna kraftigt för att goterna först i relativt sen tid skilt sig från sina nordiska fränder. Hit höra framför allt nya, blott för gotiskan och de nordiska språken gemensamma ljudutvecklingar. Så uppträder den urgermanska ljudförbindelsen *ww* både i de nordiska språken och i gotiskan såsom *ggw* i ord sådana som vårt *trygg* och det gotiska *triggws*, hvilket motsvaras af det tysk *treu*. I öfverensstämmelse härmed har det urgermanska *jj* både hos oss och hos goterna utvecklats till *ggj*, hvaraf gotiskan senare erhållit *ddj*, t. ex. i den gamla i *tvägge-handa* ingående genitiven *tväggia*, gotiska *twaddje*, under det att fornhögtyskan däremot har *zweio*. Dessa gemensamma ljudutvecklingar hafva inträdt eller åtminstone börjat vid en tid, då goterna ännu icke utflyttat från Skandinavien, eller då de ännu hade liflig förbindelse med sitt gamla hemland.

På grund af dessa och andra öfverensstämmelser mellan gotiskan och de skandinaviska tungomålen har man med skäl sammanfattat dessa nära besläktade språk under det gemensamma namnet *östgermanska* i motsats till de öfriga germanska språken, de s. k. *västgermanska*.

Ja, på senaste tid har man t. o. m. trott sig kunna spåra en speciell nära frändskap mellan gotiskan och den på Gotland fordom och alltjämt i våra dagar talade dialekten (gutniskan), hvilken, om denna uppfattning är riktig, skulle vara att karakterisera såsom en försvenskad gotiska. Så har man anfört, att forngutniskan använder *u*-ljud i ord sådana som *fulk*, *butn* etc. i öfverensstämmelse med de gotiska ljudlagarna, men i strid med normalformerna *folk*, *botten* etc. på svenska fastlandet. Under det att *lam* i andra germanska språk och dialekter betyder »ett ungt får», har det i goternas och gotlänningarnas (gutarnas) idiom betydelsen »får» utan någon inskränkning. Vidare använder gotländskan ordet *lukarna-staki*, motsvarande det gotiska *lukarna-staþa* »ljusstake»; båda ordens första sammansätt-

ena *sk* finnas talrika paralleller. Jag erinrar blott om huru vi i nysvenskan vanligen uttala *fast-ställa* såsom *faställa* och »den *Askska* familjen» såsom »den *Aska* familjen».

ningsled har lånats från det keltiska ord, som motsvarar det latinska *lucerna* 'lykta'.

Om det också är mycket problematiskt, huruvida verkligen dessa och liknande öfverensstämmelser tyda på att gotiska fordom talats på Gotland, så hafva vi däremot intet skäl betvifla, att de på kontinenten uppträdande goterna en gång i en aflägsen forntid haft sitt hem i Skandinavien tillsammans med gutarna och i närheten af götarna, en mening, som under senare tider oftast blifvit bestridd, men som redan 1600-talets svenska historici hyllade och med stor, man kan väl säga allt för stor, ifver och patriotism förfäktade. Så menade den gamle Olof Verelius, att om någon vågade bestrida, att goterna, som eröfrade Rom, utvandrat från Sverige, han borde drabbas af lagens straff och hans hufvud krossas med runstenar.

I detta sammanhang kunna vi erinra om att äfven andra germanska stammar, som på kontinenten spelat en historisk roll, bära namn, som direkte hänvisa på den skandinaviska Norden.

Detta är fallet med de gamla *kimbrerna*, en bland de germanstammar, som tidigast sammandrabbade med de då ännu öfvermäktiga romarna. Väl lyckades det för kimbrerna att upprepade gånger slå de mot dem utsända romerska härarna, men, sedan de öfver Brenner-passet tågat ned i Norditalien, blefvo deras tappra skaror nära Vercellæ tillintetgjorda af den romerske generalen Marius. Det finnes knappast tvifvel om att dessa kimbrer utvandrat från Jutland. Detta kallades nämligen af romarna *den cimbriska halfön*, och ännu i dag hafva vi i ett jutländskt ortnamn ett märkligt minne om att kimbrerna fordom innehaft landet. En bygd i norra Jutland heter nämligen alltjämt *Himmerland* (fordom *Himbersyssel*).

Ett oss geografiskt ännu närmre liggande exempel hafva vi i namnet *Bornholm*, denna ö, som under medeltiden hörde till Lunds erkebiskopsstol, och där man ännu i dag talar ett väsentligen skånskt bygdemål. Ön benämndes af isländingarna *Borgundarholmr*, och ordet *Borgund*, som troligen sammanhänger med vårt *borg* och hänsyftar på öns höga klippkust, återfinna vi i namnet på *Burgunderna*, som i östra Frankrike grundade rikena *Burgund*, och hvilkas

namn ännu lefver kvar i det franska landskapsnamnet *Bourgogne*. Enligt all sannolikhet hafva dessa burgunder, om hvilka medeltidshistorien har sa mycket att förtälja, utvandrat från Bornholm.

Hvad de väster om Oder boende urgermanska stammarna beträffar, så hade de enligt tyska arkeologers undersökningar ännu omkring 1000 f. Kr. ej utbredt sig längre än till Bodedalen vid Harz. Under åttonde och sjunde århundradena nådde de längs vänstra Saale-stranden Unstruts mynning. Omkring år 400 f. Kr. var trakten kring Dresden germaniserad. På 200-talet hade germanerna hunnit fram till mellersta och nedre Rhen, men syd-Tyskland var ännu på 100-talet f. Kr. ett keltiskt land.

Det är från den kontinentala delen af germanernas urhem — trakten mellan Oder och Elbe eller Weser —, som åtminstone de flesta västgermanska stammar på kontinenten utvandrat eller närmast utvandrat.

Detta är t. ex. fallet med langobarderna. Denna intressanta folkstam, hvars namn ännu bevaras i namnet på det italienska landskapet *Lombardiet*, bodde omkring Kristi födelse vid nedre Elbes vänstra strand. Ännu under medeltiden vittnade i denna trakt namnet *Bardengau* med hufvudorten *Bardenwieck* (nära Lüneburg) om deras forna boplats.

Men om dem berättar Paulus Diaconus, en samtida till Karl den store: »vinnilernas eller langobardernas folk, som senare lyckligt härskade i Italien, stammar från ett germanskt folk och har kommit från ön Scandinavia». Om denna ö *Scandinavia*, eller enligt riktigare läsart *Scadinavia*, säger han, att den ligger icke egentligen i hafvet, utan att den enligt deras utsago, som besökt den, »omspolas af hafvets vågor, hvilka omgifva de flacka stränderna».

Denna karakteristik passar utmärkt in på Skåne. Och själfva ordet *Scadinavia* lefver alltjämt kvar i namnet på vår provins *Skåne*, det isländska *Skänöy*. Senare sammansättningsleden *avia*, *öy* hafva vi i vårt *ö*, tyska *aue* 'en fuktig slätt vid vattendrag', under det att förra sammansättningsleden är dunkel. Man har sammanställt *skadin-* i *Sca(n)dinavia* t. ex. dels med ett förmodadt *skadana-* 'herde', dels med

det nynorska *skadd*, benämning på en art sik. Men hvarken dessa eller någon annan föreslagen etymologi är öfvertygande.

Äfven saxare och schwabare hafva vandringssagor, som likna langobardernas.

Det kan vara tvifvelaktigt, huru stort värde man bör tillmäta dylika sagor hos de *väst*-germanska folken. Äfven om dessa folk närmast kommit från landet mellan Oder och Weser, så synas dock dessa vandringssagor tyda på att vissa äfven bland de västgermanska stammarna i en mycket långt tillbaka liggande period utvandrat från Skandinavien.

Strödda meddelanden och aktstycken.

— —

Om Uppsalahandskriften

E. 226 af Per Brahe den äldres Krönika.

I inledningen till min edition af Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Svarts krönika (s. VIII) uttalar jag en förmodan, att Uppsalahandskriften E. 226 tillhört Skokloster-biblioteket och möjligen varit den, ur hvilken den bekanta karakteristiken af Gustaf Vasa i Handl. rör. Skand. hist. IV, 31—37 är hämtad. Denna förmodan har bekräftats genom ett manuskript, som under ett katalogiseringsarbete på handskriftsafdelningen i Uppsala Universitetsbibliotek påträffats af e. o. biblioteksamanuensen, fil. lic. Herman Brulin, och hvarom han gjort mig benäget meddelande.

Inom samma afdelning E. finnes nämligen en liten volym i 4:o, tillhörande Stjerneldska samlingen, *E. 255*, hvilken jämte en del andra afskrifter innehåller: »Gamle Riksdrottssen Gref Per Brahes anteckning om konung Gustaf den första; Ur en gammal krönika om denna konung.» Det är samma stycke som det i Handl. rör. Skand. hist. IV tryckta jämte de få återstående raderna för året 1532 (»Emot Julen — — — — uppå galtt»). Efter afskriften står antecknadt: »Afskrifvit ur konung Gustaf I:stes handskrifna Historia på Skoklosters bibliotek. And. Wilh. Passén.» Därefter följer med Stjernelds egen handstil: »Handskriften till förutstående utdrag har till tittel: Salig och Högloflig konungh Giöstaffs Historia, är in folio; och begynner: Thå Christiernus konungh Hanses son var kommen till Cronen i Suerige etc. Lärer vara den, som tillägnas Rasmus Ludvigsson med RiksDrotsset Grefve Per Brahe den äldres förbättringar; Är köpt 1740 i Stockholm af Presidenten Gref C: G: Bjelke till Salstad. — Denna här af Magister Passén på min begäran gorde afskrift har jag yttermera sjelf collationerat — — — — Stjerneld.» I början af volymen före innehållsförteckningen finnes följande anteckning: »Stjerneld. 1802. Afskrifvit åt mig ur Skoklostershandskrifterna, enligt min önskan då jag därstädes denna sommar hos Grefve Brahes tillbringade en rolig tid. — Därefter ur andra handlingar.»

Då i E. 226 finnes följande anteckning: »Detta mscrp:t har jag tilhandlat mig d. 7 Julij 1740 i Stochholm. C. G. Bielke», och

då, såsom jag vid jämförelse funnit, den Stjerneldska afskriftens öfverensstämmelse med E. 226 är påfallande, lider det intet tvifvel, *att E. 226 är den Skokloster-handskrift, ur hvilken det Stjerneldska utdraget blifvit gjordt år 1802.* Då vidare hvarken af Stjerneld 1802 eller af Liljegren 1817 någon antydan göres, att Skokloster-biblioteket då skulle innehållit något annat exemplar af Brahe-krönikan än detta, och då öfverensstämmelsen mellan stycket i Handl. rör. Skand. hist. IV, 31—37 och texten i E. 226 är oomtvistlig (se min Per Brahe d. äldres fortsättning af Peder Svarts krönika VIII, not 2), så är det *i hög grad sannolikt, att den Skokloster-handskrift, ur hvilken nämnda stycke i Handl. rör. Skand. hist. IV är hämtadt, är E. 226.*

Egendomligt nog har Stjerneld funnit stilen i handskriften svårläst, såsom framgår af följande anteckning: »Hufvudskriften härtill var mycket oläslig och svår att afskrifva; därifrån härleda sig de här varande skriffelen. Vid jämförelse har jag också funnit skriffelen vara både många och sådana, att deras tillkomst just med hänsyn till stilen i den för öfrigt ingalunda svårlästa E. 226 blir lätt förklarlig

Otto Ahnfelt.

Ytterligare om ekonomisk historia.

I Historisk Tidskrift 1903, h. 3, har licentiaten Eli F. Heckscher publicerat en uppsats om »Ekonomisk historia». Uppsatsen, som hufvudsakligen rör sig kring en del utländska arbeten, tycks tendera i ett försök att fastslå vissa formler eller program för den ekonomiska historien. Den vittnar onekligen om en stor beläsenhet och enhvar, som är intresserad af ekonomisk historia, bör vara författaren tacksam för de värdefulla upplysningar och synpunkter, han ger öfver det tämligen obearbetade ämnet.

Några sidor i sin uppsats ägnar författaren åt bedömandet af s. k. historisk statistik. Då han därvid nämner mitt namn på ett sätt, som tyder på en missuppfattning, tar jag mig anledning att äfven yttra några ord i frågan, ej så mycket för att försvara mig själf som för att leda uppmärksamheten mot en del af ämnet, som författaren endast helt flyktigt berört.

Hvad anmärkningen mot mig beträffar — den står anförd sid. 190 not. 2 — vill jag endast nämna, att jag aldrig kastat en tanke på att vilja sätta något slags likhetstecken mellan ekonomisk historia och historisk statistik. Det var mig en fullkomlig öfverraskning, då jag såg att en dylik slutsats kunnat dragas ur en anspråkslös artikel, som endast velat lämna upplysningar om en del arkivmaterial,

som hufvudsakligen från ekonomisk-statistisk synpunkt kan ha sitt intresse. Min kritiker tyckes anse, att om man väljer en sida af ett ämne att tala om, har man därmed förnekat, att ämnet har andra sidor, och om man ändrar en titel på ett föredrag därför att den är något för trång, så har man därmed satt likhetstecken mellan det trängre och det vidare begreppet.[1] Det är väl djärft att våga ge offentligt uttryck åt så absurda slutsatser, och inför en historiskt bildad läsekrets kan det naturligtvis aldrig bli fråga om att söka gendrifva dylikt. Jag vill ej heller trötta med att demonstrera de af herr Heckscher citerade uttrycken, hvilka äro lösryckta ur sitt sammanhang. Om någon vill tyda mina uttryck på samma sätt som min kritiker, så tjänar försvaret af själfva orden till föga; jag måste då endast erkänna min oförmåga att skrifva läsbart för alla. I sak vill jag blott framhålla, att jag aldrig velat och aldrig kommer att vilja identifiera ekonomisk historia med historisk statistik. Jag har all anledning instämma med författaren, då han säger att en riktning, som vill göra detta, innebär stora faror. Att döma af de presterade hänvisningarna, synes dock denna extrema riktning endast existera i författarens fantasi.

Det förefaller mig, som om författaren äfven vid det följande resonnemanget om den historiska statistiken skjuter betydligt öfver målet, i det han vid sin värdesättning fattar ämnet alldeles för exklusivt. Visserligen erkänner han, att han ingalunda är i stånd att skrifva detta kapitel, och någon afgörande betydelse tillmäter han ju ej heller sina yttranden, men då hans ord framträda med pretentioner på åtminstone kritisk kompetens, så komma de förmodligen att på vissa håll verka som ett vetenskapligt vittnesbörd om den historiska statistikens värde. Vid en närmare granskning kunna de emellertid svårligen tillmätas en dylik betydelse. Å ena sidan är det tämligen allmänna omdömen han rör sig med, å andra sidan är det lösryckta exempel, som temligen löst infogats i sammanhanget. Om något allvarligt försök att intränga i ämnet vittna de icke. Och vissa slutsatser väcka hos läsaren alldeles samma förvåning som de nyss sagda.

Frågan om den historiska statistiken är onekligen af stort intresse, men den bör ses från flera sidor för att kunna bedömas. Utan att vilja eller kunna gifva någon som helst utredning af frågan, tar jag mig friheten framhålla några synpunkter, måhända

[1] Man har t. ex. lagt märke till en del krigshandlingar, som hufvudsakligen härröra från Kronobergs regemente, och håller föredrag om dem under titeln »Kronobergs regemente i våra arkiv» (statistiskt material i våra arkiv). Då föredraget skall tryckas, tycker man att det behandlar äfven andra sidor af vår krigshistoria och kallar det därför »obeaktade källor för vår krigshistoria» (obeaktade källor för vår ekonomiska historia). Läsarens slutsats: författaren identifierar vår krigshistoria med Kronobergs regementes och anser, att rådsprotokoll, ämbetsutlåtanden o. d. är oviktigt material för vår krigshistoria (författaren identifierar ekonomisk historia med historisk statistik och anser, att rådsprotokoll, ämbetsutlåtanden o. d. är oviktigt material för ekonomisk historia).

lika abstrakta som herr Heckschers och lika allmänna, men måhända också ägnade att litet närmare klargöra begreppen.

Historisk statistik kan lämpligen fattas i två bemärkelser. Å ena sidan menar man därmed en under gångna tider uppgjord statistik, hvilken redan på sin tid betraktades såsom sådan, å andra sidan de i vår tid gjorda beräkningar, som använda den statistiska metoden vid bedömande af historiska sifferuppgifter. Den senare kan nyttja den förra såsom material, men kan bygga äfven på andra källor.

Då man talar om den historiska statistikens berättigande, är det närmast det senare slaget af statistik som åsyftas. Om den förras »berättigande» kan svårligen diskuteras; den är ett historiskt faktum och måste såsom sådant ha intresse vid sidan om andra historiska företeelser, vare sig man nu endast vill studera den i dess inflytande på den gångna tidens uppfattning eller man vill analysera dess positiva innehåll från historisk källsynpunkt.

För den ekonomiska historien måste statistiken mer än för andra historiska forskningsgrenar ha betydelse. Det finnes ju knappast någon gren af mänsklig verksamhet, som så mycket rör sig med tal och sifferberäkningar som just näringslifvet. Om det också är de senaste århundradena, som kraftigast befordrat denna utveckling, måste siffrorna äfven under äldre utvecklingsperioder ha öfvat inflytande. Från den stund, då staten själf skapar sig en bokföring och en ekonomisk statistik, ingå siffrorna såsom ett oafvisligt moment i det statsekonomiska lifvet, och från denna stund måste de också på något sätt öfva inflytande på hela uppfattningen. Det torde vara svårt att tänka sig, att en stats ekonomiska utveckling kan allsidigt bedömas utan att hänsyn tages till det, som grundat statens egen uppfattning om dess ekonomiska lif. Det torde väl heller ingen förneka, att den historiskt gifna statistiken från denna synpunkt har sitt värde såsom historisk källa. Vid skildringar af vår frihetstids historia — den första tid då vi ha någon handels- och industristatistik, ehuru redan den store Axel Oxenstjerna gjorde försök med en sådan — har ju också alltid statistiskt material anlitats, vare sig som primär eller sekundär källa, för anskaffande af negativa eller positiva bevis på något ekonomiskt förhållande. Att just statistiken vid denna tid öfvade inflytande på uppfattningen har ju också herr Heckscher antydt, och naturligtvis vill han icke förneka, att statistiken från denna synpunkt är nödvändig att känna för ett riktigt bedömande af tidens ekonomiska historia.

De, som vilja förringa betydelsen af den historiska statistiken — fortfarande fattad såsom historiskt gifven statistik —, söka framförallt att från andra sidor betrakta saken. De tyckas anse, att de förhållanden, som i siffror kunna uttryckas, beröra endast oviktiga sidor af den ekonomiska utvecklingen, och att därför statistikens positiva innehåll är värdelöst. En dylik värdesättning ger knappast intryck af historisk skolning, ty i den moderna historiens begrepp ingå inga skematiska grupperingar med mer eller mindre doktrinära

tendenser. Det historiskt gifna materialet har alltid sitt relativa värde och rätten att bli bedömdt, om också ofullkomligheten nödgar oss att begränsa synpunkterna. Den ensidighet, som på detta sätt vill inrama området för ekonomisk historia, är säkerligen lika farlig som den s. k. sociologiska riktningen och den af författaren fingerade statistiska. Liksom inom andra vetenskapsgrenar är hvarje specialundersökning af betydelse, men ingen har rätt att utan vidare förklara just sitt område såsom det enda generella. Den ekonomiska historien är ett alltför rikt ämne och en allför ny vetenskap, åtminstone i vårt land, för att man redan nu skulle kunna gifva den någon begränsning eller hänvisa på några allena saliggörande synpunkter. De sidor af det ekonomiska lifvet, som få sitt uttryck i sifferuppgifter, har man icke rätt att förbise, innan man verkligen allsidigt pröfvat frågan. Våra förnämsta historici — exempelvis Odhner i sin ypperliga skildring af Kristinas förmyndarregering och Malmström i sin sakrika beskrifning af frihetstiden — ha också lämnat ganska mycken plats åt siffersammanställningar, ej endast ägnade att illustrera utan äfven att bevisa slutsatser rörande den ekonomiska utvecklingen. Det är en ensidig uppfattning, som tror att statistiken inskränker sig till varuvärderingar, beräkningar öfver handelsbalans o. d. Efter hand som statistiken utvecklats har den dragit inom sitt område allt flera grenar af det ekonomiska lifvet, och i den historiskt gifna statistiken finnes tillfälle att bedöma äfven åtskilligt, som ej direkt kan i siffror uttryckas.

Då man kallar den historiskt gifna statistiken värdelös därför att dess uppgifter äro otillförlitliga och oriktiga, ställer man sig också på en ohistorisk ståndpunkt. Det är endast den nyvaknade kritikern, som jublar öfver de hastigt påträffade felen och tror sig ha funnit tillräckligt många synpunkter för att genast kunna göra värdesättningen. I detta fall är tendensen densamma inom alla grenar af historisk forskning. Vid skildring af någon politisk del af historien kastar man i förstone öfver bord alla äldre beskrifningar, då man påträffar några felaktigheter, släktforskaren kallar de gamla uppteckningarna värdelösa och går uteslutande till bref och s. k. primäruppgifter etc. Man tror sig så lätt kunna dra upp gränsen mellan tillförlitliga och värdelösa källor, och först senare märker man, att äfven de s. k. primära källorna ofta äro resultanter af brister i den mänskliga tankegången, af medvetna eller omedvetna felräkningar och misstag. Då blir det ej den skematiska grupperingen, som får fälla utslaget vid värdesättningen, utan analysen af det individuella fallet.

Statistiken intar ingen undantagsställning härvidlag. Siffrorna fordra träning icke blott för bedömande af deras värde, utan också för bedömande af deras värdelöshet, och det är precis lika farligt att fördöma all statistik som att blindt förlita sig på den. Talet om statistikens ovederhäftighet och falhet har blifvit ett slangord, som brukas snart sagdt i hvarje mun, men historiskt bildade människor borde dra sig för att alltför lättvindigt nyttja det. Det borde

skorra i deras öron lika mycket som kritiklösa anmärkningar om det historiska studiets värdelöshet, därför att det rör sig i en evigt växlande gång med ständiga kullkastningar af forskningsresultaten. Statistiken är intet exakt vetande och gör ej heller anspråk därpå. Då man talar om att dess uppgifter äro mera farliga än andra, betänker man icke, att just därför att felen lättare märkas äro de i viss mån mindre farliga än andra uppgifter. Den personliga prägeln och den individuella förutsättningen för en hel del andra historiska uppgifter torde vara betydligt mycket svårare att pejla än den »skenbart exakta siffran». Hvad hindrar t. ex. att ett personligt omdöme, som tagit sig uttryck i ett rådsprotokoll, en riksdagsrelation e. d. källor, som anses mera osvikliga, just kan vara danadt, medvetet eller omedvetet, i exakt form eller som en sväfvande aning, af den statistiska siffra, som man anser värdelös, kanske t. o. m. af en siffra, som icke ens genomgått den statistiska metodens försök till systematisering, för att nu ej tala om att den kan vara grundad på mycket mera lösa förutsättningar och rena fiktioner. På detta sätt har säkerligen i den historiska uppfattningen influtit ofantligt många s. k. sanningar, icke blott i betydelse af personliga omdömen — behålla de endast den formen, är mindre att säga om dem — utan just såsom bevis på förhållanden likartade med dem, som i siffror kunna uttryckas.

I det dagliga lifvet se vi ännu stundligen prof därpå. Alla våra omdömen ha de mest komplicerade förutsättningar, tillfälliga uppgifter, som generaliseras och spridas, mer eller mindre omedvetna misstag och felräkningar. Och mycket af allt detta blir sedermera officiellt och historiskt, icke blott som omdömen utan som exakta uppgifter, vare sig i sifferform eller nedskrifna med bokstafstyper. Vi ha ingen anledning anse, att gångna tiders människor i sina omdömen varit mera nogräknade än vi.

Men hvar är i så fall den strikta värdeskillnaden mellan den historiska statistikens siffror och andra historiska uppgifter? Kan den öfver hufvud taget uppdragas? Jag tror det icke. Den individuella undersökningen kommer till den största grad af sannolikhet genom att taga hänsyn till det mesta möjliga — personliga omdömen, statistik och allt — men icke genom att sublimt tillbakavisa en hel grupp af vetande såsom värdelöst. Jag tror heller icke, att någon vetenskaplig historiker på allvar vill förneka detta. Det är säkerligen endast olusten att närmare betrakta saken, som gör att man här, som i så många andra fall, helt lättvindigt generaliserar och förkastar utan att betänka, att detta resonnemang minst af allt är utsprunget från en historisk tankegång.

Ej heller tror jag man med fog kan anse, att statistiken intar någon undantagsställning i så att säga historiografiskt hänseende. Om den moderna statistiken utarbetas med mera omsorg än den äldre, så är nog så äfven fallet med andra uppgifter, som få tjänstgöra som historiska källor: skrifvelser, utredningar, protokoll etc. Den rikare utvecklingen alstrar öfverallt de strängare

krafven på samma gång den invecklar möjligheten att bedöma förhållandena.

Om man nu erkänner, att den historiskt gifna statistiken, åtminstone från någon synpunkt, kan ha värde för den ekonomiska historien, har man då något skäl att tillbakavisa en metod, som under praktisk tillämpning visat sig vara den bästa för siffrors bedömande, eller med andra ord, måste då icke äfven de i vår tid uppgjorda beräkningar, som bruka den statistiska metoden, ha sitt berättigande? Allt historiskt material fordrar en behandling, som tar hänsyn till dess säregna förhållanden: politiska aktstycken, konstföremål, arkeologiska fynd etc. Så äfven sifferuppgifter. Däri ligger den hufvudsakliga skillnaden mellan statistik och historia, icke i någon fingerad olikhet mellan deras absoluta värde och tillförlitlighet. Liksom inom alla vetenskaper beröra metoderna hvarandra, men hvar och en har på grund af materialets säregenhet fått sin gifna utveckling. Det är den systematiska metoden, som gör statistiken till vetenskap. Den historiska statistiken är både statistik och historia; för dess bearbetning har man icke rätt att bortse hvarken från den statistiska eller historiska metoden. Om man i princip underkänner värdet af moderna statistiska utredningar öfver historiskt material, visar det endast, att man icke vet hvad modern statistik egentligen är. Anmärkningarna borde — att döma af de vanliga exemplen — icke rikta sig mot statistiken, utan snarast mot det ensidigt historiska bedömandet eller mot frånvaron af statistisk metod. Den metod, som numera användes för siffrors bedömande, kan visserligen icke betraktas såsom fullkomlig eller uttömmande, men den är i alla händelser ett viktigt led i den träning, som det säregna materialet fordrar.

Den statistiska metoden innebär först och främst, att en siffra aldrig tänkes fristående, utan alltid i relation till andra siffror. En enstaka uppgift t. ex. om en varas värde säger ingenting; man måste tänka sig den jämförd med andra varor, andra tider, andra lokala områden. Det är intet som hindrar, att en historiker i det särskilda fallet kan beakta de nödvändiga synpunkterna, men krafvet på en jämförande sammanställning är för statistikern mera obetingadt och ingår såsom ett nödvändigt led i hans metod. Samma kraf tvingar honom också att, då han har att göra med en gång gifna siffror, undersöka deras förutsättning och värdet i de s. k. primäruppgifterna. Han använder därvid samma individuella pröfning, som är nödvändig för hvarje kritisk historieforskning. En modernt skolad statistiker sammanställer sålunda icke utan vidare frihetstidens siffror om Sveriges handelsbalans och ännu mindre uppdrar han, utan vidtgående reservationer, några jämförelser mellan olika tidsperioders siffror. Om dylika konstruktioner blifvit gjorda, få de skrifvas på individens oförmåga, icke på systemet; huru oändligt många lättvindiga slutsatser ha icke dragits af omogna forskare och dilettanter inom andra grenar af historien utan att man

därför fäller någon dom öfver den vetenskaplige historikerns lust att »bevisa» och draga slutsatser!

Den exakta formgifning, som äfven ingår som ett led i den statistiska metoden, hindrar forskaren att taga hänsyn till sväfvande och på något sätt färgade uppgifter; därigenom vinner framställningen icke endast »på grund af sin skenbara exakthet», utan därför att den verkligen byggt en bevisning på fakta. I detta fall är den statistiska behandlingen af en alldeles särskild betydelse just för bedömande af historiska uppgifter, i det den innebär det säkraste korrektivet mot hela siffersystemets fara. Såsom redan antydts måste man anse, att en stor del af de personliga uppgifterna och omdömena i ekonomiska frågor äro mer eller mindre grundade på kalkyler, som haft med siffror att skaffa. Det måste isynnerhet vara fallet under tider, då näringsstatistiken verkligen spelat en roll i statens lif och ingått såsom en faktor i den allmänna meningen, exempelvis vår frihetstid. Från denna tid härstamma — såsom äfven författaren antydt — en mängd tendentiösa berättelser med exakta uppgifter, men äfven en mängd sväfvande relationer, som röra sig med obestämda storheter. Att dylika uppgifter, vare sig de ingå i tidens statistik eller icke, lämpligast behandlas efter en modern statistisk metod förefaller lika naturligt som att historieforskaren analyserar äldre skrifvelser och aktstycken efter moderna tankelagar. Naturligtvis kräfves äfven den historiska tankegången vid behandlingen af dylik statistik, men den utesluter icke den moderna metod, som det praktiskt statistiska arbetet lämpligen kan uppodla.

Moderna statistiska beräkningar ha äfven anställts öfver historiskt material, som icke på sin tid varit sammanställdt i statistiskt syfte. Våra första större arbeten i denna stil äro gjorda af Hans Forssell, som hufvudsakligen användt riksräkenskaperna på 1500-talet, men efter hans tid ha äfven några förtjänstfulla afhandlingar sett dagen. Historici ha gärna en benägenhet att ställa sig skeptiska gent emot dylika arbeten, bland annat af de skäl som herr Heckscher anför.

Det förefaller emellertid som härvidlag det historiska omdömet förvillats af »den skenbart exakta formen», och därför ställt alldeles för stora kraf på dessa arbetens resultat. Lika litet som man får betrakta det statistiska materialet till värdet olikt annat historiskt material, lika litet har man rätt att bedöma de statistiska specialundersökningarna efter strängare synpunkter än andra historiska afhandlingar. Skillnaden synes mig vara den ofvan antydda, att de felaktiga slutsatserna lättare märkas i sifferberäkningarna än i de arbeten, som hufvudsakligen bygga på personligt material, och att det därför ligger närmare till hands att kritisera de förra. Men om siffrorna lättare leda till konstruktioner, ha de också ett lättare korrektiv i sig själfva, då däremot de personliga källornas värde svårligen kan fullt bedömas utan mycket invecklade analyser.

Hvad som alltid förlänar ett särskildt värde åt den statistiska undersökningen är dess förmåga att frigöra sig från de obestämda

storheterna, som möta öfverallt i det historiska materialet — dessa resultat af mänsklig kombinationsförmåga och öfverdrift, som man först efter de mest kritiska ansträngningar kan bli herre öfver. Man kan icke tala om, att denna fördel motväges af statistikens oförmåga att taga lämplig hänsyn till det tillfälliga, ty dessa tvenne synpunkter kunna svårligen koordineras. Man kommer icke längre än till den slutsatsen, att båda metoderna, om jag så får kalla dem, både den personliga och den statistiska, måste finna tillämpning för ett allsidigt bedömande af de historiska ämnen, som röra sig med siffror eller storheter. Men i så fall är det olämpligt, att a priori tillskrifva den ena undersökningsformen mindre beviskraft än den andra; sådant tal visar endast, att man icke gjort sig reda för betydelsen af ett historiskt bevis.

Lika litet har man rätt att underkänna de statistiska undersökningarnas betydelse med hänvisning till utmärkta ekonomiska arbeten, som mer eller mindre undvarit dylikt material. De flesta hittills skrifna specialarbeten i ämnet röra sig, enligt herr Heckschers uppgift, på medeltidens område. Att de icke kunnat grundas på statistisk bevisning ligger i sakens natur, då brukbart material för denna tid saknats. I någon mån är det ju alltid materialets befintlighet, som förestafvar både intresset och formen för den historiska behandlingen, och inom en tid, då siffror spelade en betydligt mindre roll, är det ju naturligt, att de också ha mindre betydelse såsom källor. Annorlunda ställer sig saken, då det blir fråga om nyare tiden, då statistiken och siffermaterialet småningom får en reell betydelse. För denna tid är ju, enligt författaren, den ekonomiska utvecklingen ännu till stor del en »terra incognita». Om statistiken vid den framtida behandlingen af exempelvis Hollands ekonomiska historia skall få spela någon roll, torde vara svårt att redan nu afgöra; att döma af landets arkiv, finnes det nästan mindre statistiskt material än hos oss.

Ett större arbete — doktor Cunninghams om England — anföres af författaren som ett exempel på »att ett lands ekonomiska historia framgångsrikt kan skildras med yttersta sparsamhet i användningen af statistiskt material». Detta omdöme är möjligen riktigt, men en tänkande historiker kan väl svårligen tillmäta det någon beviskraft i den riktning som författaren tyckes afse. Om författaren därmed vill säga, att statistiska specialundersökningar äro onödiga, så är det ungefär detsamma som att säga, att flera specialundersökningar i svensk historia, som gjorts under de sista 50 åren, äro onödiga därför att Geijer kunnat skrifva sin ypperliga skildring af vårt lands historia utan att känna deras resultat; ja det är än värre, ty Geijers arbete har betydligt längre stått profvet än doktor Cunninghams. Det lär väl icke finnas något som hindrar — åtminstone kan väl ej en svensk kritiker bedöma det — att en mängd af de slutsatser, som den engelske författaren gjort, i en framtid kunna kullkastas just af statistiken.

För min del betviflar jag icke, att den ekonomiska historien nödvändigtvis kommer att, i de fall då det låter sig göra, bygga äfven på statistiska undersökningar vid sidan om ofantligt mycket annat material, som det rika och omfattande ämnet kräfver. Och varningarna till trots kommer nog därmed att »bevisas» åtskilligt. Och det vore synd om vi därvidlag skulle bli efter, då vi verkligen ha en materialsamling, som på grund af särskilda förhållanden synes nästan rikhaltigare än andra länders. I stället för att skrämma för användningen af detta material synes det mig som om det borde ligga en intresserad historiker om hjärtat att väcka uppmärksamhet därpå — äfven från den praktiska synpunkten, att statistiken behöfver den historiska uppfattningen och därför lämpligen bör öfverlåtas åt historici, som inom detta område kunna göra sina lärdomsprof. Äfven om man underskattar värdet af den historiskt gifna statistiken, måste man alltid räkna med den sannolikheten, att den kommer att behandlas därför att materialet nu en gång finnes. I så fall synes det bättre, rent praktiskt sedt, att hänvisa på de mest vetenskapliga metoder för dess användande än att med öfverlägsenhet tillbakavisa försöken till dess bedömande.

Först då en systematisk metod användes för siffrornas behandling, tror jag att de för den ekonomiska historien kunna bli till nytta. Det var bland annat det jag ville påpeka i den uppsats, som gifvit anledning till mitt inlägg i denna fråga. Jag ville där säga, dels att historiskt statistiskt material finnes, och att den ekonomiska historien bör bygga äfven på detta, ej — såsom hittills — nästan uteslutande på politiska aktstycken och lagbestämmelser; dels att vid behandlingen af historiska siffror öfver hufvud taget den moderna statistiska metoden bör finna tillämpning, ej — såsom hittills — endast den historiska metod, som användes för annat historiskt bedömande. Lika litet nu som förut har jag med mitt understrykande af det statistiska materialets och den statistiska metodens betydelse velat förneka, att den ekonomiska historien omfattar mycket mera än statistik. Tvärtom är jag den förste att erkänna, att de sidor af utvecklingen, som af siffror kunna bedömas, endast representera en liten del af den ekonomiska historien. Men hvad jag sist af allt skulle vilja göra, det vore att dogmatiskt söka insnärja ämnet eller underkänna värdet af ett samvetsgrant arbete för dess rikare belysning i alla riktningar.

Holger Rosman.

Några upplysningar om kosackhetmanen Filip Orlik.

Filip Orlik valdes den 5 april 1710,[1] efter Mazepas död den 22 september 1709[1] i Bender, med Karl XII:s samtycke till de zaporogiske kosackernas fältherre, följde 1714 de svenska trupperna på deras marsch från Turkiet hem till Pommern, kom 1716 efter Stralsunds fall öfver till Sverige och vistades där — en längre tid i Skåne, hvarunder den äldste af hans tre söner, Gregorius, studerade i Lund — jämte sin familj samt åtskilliga biltoga kosackofficerare under bekymmersamma ekonomiska förhållanden, ehuru den svenska regeringen, så mycket i dess förmåga stod, lämnade honom underhåll. Orlik lämnade Sverige 1720 och dog i Jassy 1742.

Åtskilliga intressanta detaljer af biografisk och politisk art rörande Orlik förekomma i nedanstående, af hans son grefve (Gregorius?) Orlik uppsatta promemoria, som franske ambassadören i Stockholm markis de Lanmary den 6 oktober 1743 å grefvens vägnar tillskickade kanslipresidenten grefve Gyllenborg jämte en skrifvelse, hvari han omnämnde, att han fått sin regerings befallning att på det kraftigaste understödja den i promemorian af grefven framställda begäran. Lanmarys skrifvelse jämte promemorian är förvarad i riksarkivet (afd. Diplomatica, underafd. Gallica: Franska ministrars memorial och noter).

Le comte Orlick, colonel de dragons au service de Sa Majesté très chrétienne, a l'honneur de représenter très humblement à Sa Majesté suèdoise, que son père, Philippe Orlik, hetman des armées des cosaques zaporoviens, décédé a Jassy l'année passée, étoit né en Pologne, et élevé dans les prérogatives et indépendances, dont ses ancêtres avoient joui depuis plusieurs siècles en qualité de libres gentilshommes polonois. Il fut le premier de sa famille, qui s'établit en 1692 en Ukraine, gouvernée alors par le hetman Mazepa, gentilhomme polonois; il y possédoit une des plus éminentes dignités après celle du hetman,[2] et y jouissoit des biens considérables attachés à sa charge ou acquis par luy-méme, quand en 1706 feu le roy de Suède Charles 12 de concert avec le roy de Pologne Stanislas formèrent le dessein d'attaquer le czar Pierre 1:er dans ses propres états et cherchèrent de se procurer une diversion par l'alliance avec la nation cosaque dont le czar vouloit opprimer la liberté en subjuguant l'Ukraine.

Le hetman Orlik ayant toute la confiance de la nation et celle du hetman Mazepa, et excité par son zèle pour la Pologne, sa patrie, favorisa non seulement le projet des deux puissances alliées en disposant la nation à entrer dans leurs veues. Il porta aussy le hetman Mazepa et les principaux de la nation de concourir de toutes leurs

[1] Enligt hofbokhållaren Swahns dagbok (i riksarkivet).
[2] Orlik var kosackhärens *pisar* (generalsekreterare eller kanslär).

forces à leur dessein, de façon qu'à l'approche du roy de Suède vers les frontières d'Ukraine le hetman Mazepa se joignit à luy avec toute son armée.

La malheureuse action du comte de Löwenhaupt[1] et le triste événement de la perte de la battaille de Pultava justifient aux yeux de toute l'Europe la fidélité de la nation cosaque envers ses alliés par la perte de sa liberté et par les sacrifices des biens considérables de ceux, qui ont suivi le sort du feu roy de Suède en Turquie, où sa retraite fut favorisée par l'armée zaporovienne, fidèle à son chef, le hetman Mazepa, sans le secours de laquelle le feu roy de Suède ni aucun des suèdois n'auroient pu échaper des mains des ennemis. Par cette malheureuse catastrophe le hetman Orlik et toute sa famille furent dépouillés de tous leurs biens confisquées peu après au profit du czar de Russie. Il cherchoit d'aller s'établir en Pologne et d'y acheter des biens au moyen des sommes d'argent qu'il avoit sauvé, quand en 1710[2] le hetman Mazepa mourut à Bender, et que le feu roy de Suède fit revenir le hetman Orlik des frontières de Pologne, en luy proposant d'accepter la dignité de hetman offerte par les principaux de la nation, qui avoient suivi le sort de Mazepa, et par l'armée zaporovienne seule en droit d'élire leur chef. Il n'accepta cette dignité que sous les auspices des conditions stipulées par le *Diploma assecuratorium*, que le roy de Suède accorda à luy et à la nation cosaque, et par lequel ce prince promit de ne point mettre les armes bas, ni d'entrer dans aucune convention de paix avec la Russie sans préalablement rétablir le hetman Orlik dans ses droits et praerogatives en Ukraine et sans dégager toute la nation cosaque du joug de la Russie. L'autenticité de cette déclaration peut-être verifiée par la pièce même en original, que le suppliant a entre ses mains et dont il présume qu'il doit être conservé un double dans les archives de la couronne.[3] En conséquence de ce traité formel le hetman Orlik pour favoriser les intérêts communs forma l'alliance entre la nation cosaque, et celle des tartares sous les auspices des négociations de M. le senateur Lagerberg, qui étoit ministre alors de la part du roy de Suède auprés du khan;[4] en vertu de cette alliance le khan des tartares joignit ses forces à l'armée des cosaques zaporoviens commandée par le hetman Orlik, et ils commencèrent leurs opérations de guerre dans l'Ukraine polonoise, usurpée alors par la Russie. Ils eurent le bonhenr de chasser les russes de cette province, et sans les fautes du palatin de Kiovie[5] le hetman Orlik auroit suscité à la faveur de la guerre des turcs une revolution dans l'Ukraine russe.

---

[1] Här afses grefve *Adam Ludvig Lewenhaupts* mindre lyckliga strid med ryssarna vid Ljesna 1708.

[2] Misskrifning. Mazepa dog, som ofvan nämnes, den 22 sept. 1709.

[3] I samlingen af kungliga koncept i utrikesärenden i riksarkivet finnes verkligen ett den 10 maj 1710 dateradt »Diploma assecuratorium pro duce et exercitu zaporoviensi».

[4] 1710—11 var dåvarande majoren *Sven Lagerberg* Karl XII:s sändebud hos krimska tatarernas kan.

[5] Polske kronfältherrn grefve *Potocki.*

Par les préliminaires du traité de Pruht la Porte força le czar de restituer l'Ukraine polonoise au hetman Orlik, et il y fut convenu, que la Russie ne se mêleroit point ni directement, ni indirectement des affaires des cosaques; en conséquence de ces conditions le Grandseigneur offrit au hetman Orlik et à la nation cosaque la possession de l'Ukraine et confirma cette déclaration par un hathecherif[1] solemnel, mais le hetman Orlik s'étoit à peine mis en chemin pour Constantinople afin d'y recevoir l'investiture du Grandseigneur, lorsque le roy de Suède sollicité par plusieurs seigneurs polonois attachés au roy Stanislas et réfugiés en Turquie fit partir feu Mr Soldan, Commissaire général de la guerre, pour l'engager de revenir sur ses pas. Le roy luy représenta de vive voix, qu'il n'avoit qu'à se reposer sur les déclarations autentiques de son diploma assecuratorium, et que le démembrement d'une province de Pologne alloit alliéner bien des sujets affectionés aux intérêts du roy Stanislas, et porteroit des préjudices considérables aux intérêts communs. Le hetman Orlik plus attaché au bien général et aux intérêts communs qu'à son particulier et espérant tout de la fidélité des engagemens d'un prince, dont la parole étoit la loy la plus sure, se conforma au désir de ce prince et refusa la protection de la Porte avec tous les avantages y attachés. La R. P. de Pologne profita du refus du hetman Orlik, envoya M:r Chomentowski, palatin de Mazovie, en ambassade à la Porte, et réclama en vertu du traité de Carlowitz l'Ukraine polonoise; le khan des tartares protesta à la verité contre cette cession, mais non obstant cela la Porte mit la Pologne en possession de la province, et en reconnoissance de la renonciation, que le hetman Orlik avoit fait, le roy Auguste, et la R. P. de Pologne firent une déclaration solemnelle portant qu'aussitost qu'il s'agiroit de la pacification entre le roy de Suède et la Pologne, le hetman Orlik et l'armée des cosaques zaporoviens seroient reçus sous la protection de la R. P., et qu'ils auroient des terres consignées pour leurs établissemens. Cette déclaration fut faite aux ambassadeurs du khan des tartares en 1712 à Warsovie.

Le roy de Suède en quittant la Turquie engagea le hetman Orlik de le suivre dans ses états avec les principaux des officiers cosaques, et d'y attendre le denoüement de ses affaires, et l'exécution des déclarations solemnelles, que luy et la R. P. de Pologne luy avoient faites. Il renouvella à l'armée zaporovienne avant son départ les assurances de ces mêmes déclarations, et la recommanda à la protection de la Porte et à celle du khan des tartares. Le hetman Orlik jouissoit de la considération particulière, dont ce prince l'honnoroit, tant que ce grand roy vivoit, et subsistoit honnorablement avec les siens et ceux, qui luy étoient attachés, de la pension digne de sa générosité.

Après la mort de ce prince le hetman Orlik suivant toujours ses engagemens envers la nation cosaque profita des broüilleries entre le czar Pierre 1:er, le roy d'Angleterre et celuy de Pologne, entra dans les veües, que ces 2 puissances avoient formé pour engager la Porte

[1] *Hatt-i-sjerîf* (»hög skrift»), kejserlig turkisk förordning.

Othomane dans la guerre contre la Russie, alors en guerre avec la Suède. On ne doit point ignorer icy, que le projet fut formé de concert avec le ministère de Suède et que S. Maj:té Suèdoise concourut à favoriser les desseins du hetman Orlik d'aller en Turquie, à quoy il fut requis par des lettres du comte de Fleming, premier ministre du roy Auguste, et de milord Cartret, alors ambassadeur en Suède, qui sçavoient, que le hetman Orlik avoit d'abord après la mort du roy de Suède préparé par un emmissaire secret les esprits du khan et de l'armée zaporovienne à le solliciter de se rendre en Turquie pour être à portée de profiter des conjonctures favorables des brouilleries entre le czar et la Porte au sujet des circassiens.

Le hetman Orlik partit donc de Suède en 1720. Le roy de Suède luy fit payer dix mille ecus de banque de gratification.[1] Il luy fut déclaré, qu'on luy continueroit une pension annuelle de mille ecus de Suède, il fut honnoré par Sa Majesté Suèdoise de lettres de recommandation pour le Grandseigneur, pour le khan des tartares et pour le grand visir. Ce prince luy en remit aussy une pour l'armée zaporoviene, par laquelle il renouvella les assurances de sa protection. Il fut aussy muni de lettres de Sa M:té pour l'empereur, le roy d'Angleterre et le roy Auguste pour recommander ses affaires au congrés de Brunswig, et il fut enjoint au feu comte de Weling[2] d'y veiller. Le hetman Orlik passa a Hannover pour y concerter avec les ministres du roy d'Angleterre et à Brunswig pour conférer avec le comte de Weling. Il y apprit, que M. Hertzig, son beaufrère, qu'il avoit envoyé à Varsovie avec un plan pour le communiquer au roy Auguste, fut enlevé par le prince Dolhoruki en pleine rue et que par là la cour de Russie avoit découvert le projet.

Il ne se rebuta cependant point de ce contre temps. Il alla s'établir incognito à Breslaw pour être plus à portée de la correspondance avec la cour de Dresde et la Turquie. Le czar, ayant sçu sa demeure dans les etats de l'Empereur, demanda par son ambassadeur M. Jaguzin[s]ki, qu'il luy fut délivré avec toute sa famille. M. le comte Toure Bielk[3], ambassadeur alors à Vienne, le ministre d'Angleterre M. S:t Saverino[4] et la cour de Dresde avertirent à temps le hetman Orlik de se mettre en secureté. Il se réfugia en Pologne, où

[1] Ständerna anslogo verkligen den 25 juni 1720 åt Orlik, om han då lämnade Sverige, 20,000 dlr s. m. (d. v. s. 10,000 plåtar, »écus»). Se »Rikets ständers bref 1720», p. 38 c (riksarkivet). Den 2 september s. å. utfärdades pass för hetmanen under namn af »polske öfversten Eperyeschy» och för hans son Gregorius under namn af »svenske fänriken Carolus a Canneberg». S. d. utfärdades rekommendationsskrifvelser för Orlik till sultanen, storvesiren, tatarkanen, kosackhären, Konung August, konung Georg I af Storbritannien och kejsar Karl VI, hvarjämte s. d. svenske ministern vid kongressen i Braunschweig befalldes att vid alla tillfällen till det bästa befordra Orliks angelägenheter. S. d. slutligen fick öfveramiralen Sparre order att hålla ett tjänligt fartyg färdigt att öfverföra honom med familj från den hamn som han själf önskade, till Lybeck.

[2] Riksrådet grefve *Mauritz Vellingk*.

[3] *Ture Bielke*.

[4] *S:t Saphorin*.

il eut une entrevue avec le feu roy Auguste, dans laquelle il fut décidé, qu'il se rendroit en Turquie pour poursuivre ses desseins. À son arrivé à Chocim, le pacha de cette ville, gagné par le czar, s'empara des dépêches pour la Porte, pour le khan des tartares et pour l'armée zaporovienne, retint le hetman Orlik et envoya les dépêches à Constantinople avec des interpretations sinistres de ses veües. La cour de Russie avoit déja joué tous les ressorts imaginables pour l'éloigner de la Porte et de l'approche de son armée, grossie alors jusqu'à 50 mille hommes par les vexations que les cosaques d'Ukraine souffroient sous la domination russe.

La Porte prevenue assigna au hetman Orlik son séjour à Seret, petit bourg en Macedoine, d'où il ne fut retiré qu'en 1723 à la réquisition de M:r de Stanian, ambassadeur d'Angleterre à la Porte, et fut transporté à Salonique, où il a resté jusqu'en 1736, que la Porte à la solicitation de la cour de France luy ordonna d'aller joindre le khan des tartares et de se mettre à la tête de l'armée zaporovienne pour aller au secours de la Pologne. La cour de Russie, attentive au moindre mouvement du hetman Orlik et ayant pénétré depuis plus d'un an, que la cour de France sollicitoit vivement pour que la Porte se mit en état d'agir pour la cause commune, chercha à gagner les principaux officiers de l'armée zaporovienne pour la débaucher, cequi luy reussit au point même que le hetman Orlik, étant en route pour aller en Bessarabie, où le khan des tartares campoit avec 100 mille hommes, et dans le temps que le suppliant concertoit avec ce prince les mesures pour faire approcher l'armée zaporovienne de Bender, le khan reçut un courrier d'Oczakow avec la nouvelle, que cette armée s'étoit mise sous la protection de la Russie; ce malheureux contretemps dérangea tous les projets, que le hetman Orlik avoit concerté avec le khan. Il a neanmoins toujours persisté à travailler à la Porte pour qu'on le mit en état d'être de quelque utilité au bien commun des affaires de Pologne, et il n'a négligé aucune occasion pour faire valoir les intérêts du royaume de Suède à la Porte. M:rs les ministres de Suède à cette cour[1] ne sçauroient luy refuser la justice, qu'il les a secondés de ses conseils. Ils ont été temoins avec quel zèle il s'intérressoit à la Porte pour procurer la diversion de sa part contre la Russie, dèsque la Suède avoit déclaré la guerre à cette puissance. Ses malheurs, les grands sacrifices de ses biens, l'abandon de sa famille dans la plus grande misère, ni l'indiférence de la Suède pour les malheurs d'une seule famille, qui s'est sacrifiée aussi généreusement pour le bien de sa cause ne l'ont point rebuté, ni alteré sa fidelité à ses engagemens. Constant dans la plus grande adversité, il supportoit avec fermeté ses infortunes et celle de sa famille jusqu'à sa mort, et il n'a laissé à sa famille pour tout heritage que ses malheurs.

Le suppliant n'entre point en détail des services particuliers, qu'il a été à portée de rendre à la Suède. Son zèle pour ses intérêts est

[1] Frih. *Karl Fredrik von Höpken* och *Edvard Carlson*.

assez démontré par plusieurs mémoires, qu'il a envoyé au ministère suèdois. Les mouvemens, qu'il s'est donnè en Turquie, en Pologne et en France pour faire valoir ses intérêts sont trop connus à M. le comte de Tessin, à M. le præsident Gedda et à M. le comte d'Eckbladt[1], pour qu'ils puissent luy refuser le temoignage, qu'il a toujours agi avec fidélité dans toutes les occurences, et qu'il a taché de prouver la réalité de ses sentimens pour cette couronne, tant de service rendus par une famille au prix du sacrifice de ses biens mériteroient quelque reconnoissance de la part d'une puissance, dont la gloire y est intérressée.

Le suppliant se flatte donc, que Sa Majesté suèdoise voudra bien la luy témoigner, soit en accordant une pension pour la subsistance de sa mère et de ses deux soeurs, réduites aujourdui à une indigenee extrême, soit en s'employant à la cour de Russie pour que les terres de sa famille luy soyent rendues, ou du moins quelque équivalent en argent.

* * *

Grefve Orliks supplik, som kanslipresidenten den 6 oktober 1743 föredrog i rådet, ledde först fyra år efteråt till något resultat. Riksdagen hade nämligen redan den 12 september åtskilts, och frågan om beviljande af ett understöd kunde således ej upptagas förrän vid nästa riksdags sammanträde, hvilket inträffade i midten af september 1746. Den 15 maj 1747 upplästes grefvens supplik å nyo i rådet, som »betygade ett billigt medlidande» och tillstyrkte densamma, men öfverlämnade åt sekreta utskottet att bestämma sättet för hjälpen och summans storlek. Utskottet tog saken redan dagen därpå under behandling. »Då fältherren Orlicks hus råkat i det beklagliga tillstånd, hvaruti dess änkefru och barn sig nu befinna, igenom dess tillgifvenhet för högstsalig k. Carl den XII:te och dess tjenst», heter det i protokollet för denna dag, beslöt utskottet genom ett protokollsutdrag tillstyrka ständerna att bevilja »hvardera af dessa fruntimmer» 400 dlr s. m. årligen. Och i en underdånig skrifvelse, dat. fältlägret vid Tongre den 20 sept. s. å., tackade grefve Orlik konung Fredrik för de 600 écus (1,200 dlr s. m.), som anslagits hans mor och systrar, och förklarade sig längta efter att »på nytt få ådagalägga den trohet och nit, som jag hyser för Eders Kungl. Majestäts och Edert rikes intressen.

Th. W.

[1] Grefve *Claes Ekeblad*, vid tiden för brefvets affattande svensk envoyé i Paris. Dåvarande presidenten i kammarrevisionen frih. *Peter Niklas von Gedda* hade 1719—37 varit minister i Paris och riksrådet grefve *Karl Gustaf Tessin* 1739—42 ambassadör därstädes.

Ett svenskt studentbref från Leyden 1622.

Såsom af Evert Wrangels bekanta arbete »Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet» framgår, började med detta århundrade alltflera bildningssökande unga svenskar begifva sig till de holländska universiteten, isynnerhet den berömda högskolan i Leyden. Ett ej ringa antal bland dessa utgjordes af adelsmän stundom åtföljda af sina ofrälse handledare eller informatorer. En sonson till Klas Kristersson Horn, Karl Horn († 1639), ankom 1618 till Leyden åtföljd af den svenska studenten Jakob Hunter, som med tiden förvärfvade en viss ryktbarhet genom öfvergång till katolska kyrkan och genom den litterära fåfängan att utgifva en samling af sina egna bref för att sedermera försvinna för forskningen. Här nedan meddelade bref till Karl Horns äldre broder Klas, som förvaras i en enskild samling, lämnar några upplysningar om de svårigheter, med hvilka de unga svenska herrarne stundom hade att kämpa. Den i brefvet omnämnde Gustaf Horn, Karls yngre broder, kom någon tid efteråt själf till Leyden.

* * *

Ädle velborne gunstige herre, her Class Horn.

Finnandes migh sielf E. H. för monga bevista velgerningar högligen förobligerat, jagh kan inthet mindre göra än såsom dem medh en flitig och ödmiuk ihogkommelse överväga och der hos önska, att jag genom nogot tilfelle kunne uthi framtiden quittera mig sielf med en plichtig tacksamhet emot E. H. Sedan, velborne herre, kan jag E. H. icke oförmelt låta nu vara halftannat åhr förledit, sedan såsom jagh reste her ifrå Leyden med min herres velborne Carl Horns vilia och samtycke öfver til Engeland, der jag i medler tidh på tvenne förnemlige universiteter, Oxfordt och Cambrigs studerat hafver. Uti decembri monadt anno 1621 fan jag en min landsman, vår aldranådigste herres och konnungs camarerare, benemd Peder Erichsson Helsing uti London i Engeland, med hvilken jagh reste der ifrå öfver land till Frankrike, der vi de förnembste steder med andra berömlige och nampnkunnige saker för våra penningar besedt hafva. Och sedan ifrå Franchrike igenom Braband och Flandern, icke utan lifsfara för de spanska soldater och deras fribytare, komme till Holland den 1 februari anno 1622. Her jag fan min herre velborne Carl Horn, sampt monsieur Banner med helsa och sundhet icke utan stor glädie och frögd. Och hafve vi nu uthi long tidh med idkelig lengtan förventat min herres Gustavi Horns tilkommelse, hvilken oss storligen bekymbrar, efter vi inthet vetta hvad förhinder honom är vederfarit, förhoppandes

lickvel genom Gudz nådhe alting till dedh besta, oansedt med hans saker dröies och longsamt tilgår. Monsieur Horn och monsieur Banner hafva et halft år öfver deras tid förvachtat sine vechsel bref och efter den godhe tiden sig förlöper icke utan stort förträt lenger till att dröija her uti Leyden, så hafver monsieur Banner varit öfver ens medh en tydsk postmäster, hvilken hans skuld her uthi Leyden betalandes varder, och resa sedan genast öfver till Engeland, der monsieur Banner vill förtöfva sin vechsel och så uthan vidare drögsmål begifva sig till Franchrike. Min herre Carl Horn giorde gerna selskap, om hans verd sampt andra, hvilke myckit hafva till at kräfvia, ville på nogon tidh hafva tålamod och sig nöija låta med min herres tillseijelse på en viss betalning, men effter dedh ingalunda ske kan för deras hals styfhet, nödgas min herre blifva her qvar allena till att strida med sin olycka och motgång. Gudh vet, att dedh är migh utaf hiertat okärt nu andra gången till at skilias ifrå min herre, allenast för trångmål uppå penningar, dedh jagh lickvel inthet hade förmodat, efter migh vore uthi Engeland bref tilhanda komne om min herres broders, monsieur Gustavi tilkommelse, hvilken oss her till fallerat hafver. Jag förnimmer min herre utaf hiertat let vara nu andra gången till att gifva mig förlof, icke fördenskull, at han min hielp uthi sina studier vidare behöfver, utan elies för ett troget umgenge och all godh correspondens vi nu uthi monga åhr tilsamman haft hafva. Gudh förlåte dem, såsom uthi Sverige orsaken äre, att min herres stipendium her till inthet hafver blifvit förökat, dedh såsom hans studier inthet litet förhindrar. Min herre vet väl hvad suæ peregrinationis finis är, inthet till att se hus och veggiar, gator och bryggior, formån och skeppare, såsom her alla dagar färdas ifrå dedh ena torpet till dedh andra, ifrå stadh till stadh, inthet heller gå till att höra på en hop medh qvacksalvare, huru de berömma deras treakelse[1] och annan bedrägelighet, uthan till at hafva kundskap medh nampkunnige män, icke allenast för lärdom uthan och för ära och dygd berömlige, utaf hvilkes umgenge min herre kunne hafva ett stor nytta och gagn, hvilket han her till inthet hafver försummat, så myckit såsom penningarna hafva medgifvit. Professores her uthi Leyden och elies uthi Engeland, Franchrike, på hvad universitet man kommer, ära vellbenägna medh stor discretion fremmande till att undfå: men sannerlig vill man ofta eller och alla dagar komma igen medh dem till att discurrera, så motte man öpna taskan, och ju gifmildare ju kierare. Elies komma en gång eller två går vell till uthan skencker, oftare tager inthet lagh, understundom knorra deras dörar, understundom ära de inthet hemma; läta de och se sigh, så biudha de en fremmande velkommen medh ett fremmande åsyn. E. H. kan detta better betänkia än såsom jagh schrifva kan. Min herre Carl Horn hafver för ett halft år sedhan her uthi academien haft en oration, hans K. M:t uthi Sverige till stor ära och beröm, hvilken nu först är tryckt och blifver her hos alla lärda myckit estimerat och skall medh förste tilfelle in-

[1] Treakelse (teriak), ett slags motgift, i allmänhet falskt läkemedel.

schikas vår nådige konnung tillhanda. Der utaf hans K. M:t sampt min herres slecht och venner förnimmandes varda, medh hvad flit, och arbete, ära och beröm, förb:de oration är tillsammansatt. Gud gifve hans K. M:t ville af nådhe föröka min herres stipendium, federneslandet uti framtiden genom Gudz milderike velsignelse till en önskadt velferd. Jagh förmodar E. H. varder utaf en vanlig gunst i beste motto uptagandes min hastiga schrifvelse, till hvilken jag är förorsakat utaf min plichtige trohet och tienstvillighet emot min herres meriter, förhoppandes E. H. ville hafva sin k. her broder monsieur Carl Horn uti en stadig ihogkommelse, hans studier till en begerlig promotion, derom och min herre sielf utan tvifvel hafver E. H. fliteligen tilschrefvidt, så vel nu, såsom tilförenne.

Velborne gunstige herre, jagh fogar E. H. ännu vidare ödmiukeligen vetta, att innan tio eller 12 dagar, vill Gudh helssan år, reser jag her ifrå till Engeland igen, uthi compani med monsieur Banner, der jag vill medh Gudz hielp förventa de velborna herrar monsieur Carolum sampt Gustavum Horn. År dedh så, att jag medh deras umkkostnat kan vidare blifva uppehållen, så skall min trogne och redbogne tienst androm upseijas de gode herrar till behag. Min herre Carl Horn är esomoftast svåra melancholisch både för enslighet så väl som för trongmål på penningar. Gudh gifve han motte snart bekomma tiender och godh hugsvalelse ifrå Sverige, huru må tilstå medh sin k. b. Gustavo, och sedhan vechsel till att komma vel herifrå denne förträtlige orten. Befallandes her medh E. H. sampt E. H. elskelige käre husfru medh hela eders herligheters kere umvårdnat uthi Gudhz nådige beskydd och beskerm till all andelig och lekamlig velferd

Af
Leyden den 25 aprilis stylo
novo anno
1622.

E. H. ödmiuke tienare
altid

Jacobus Hunter.

Underrättelser.

— Riksgäldsfullmäktigen Johan Johansson afled efter längre tids sjuklighet den 2 februari 1905 64 år och ett par månader gammal. Han tillhörde en gammal bergsmanssläkt och föddes den 1 november 1840 i Ringshyttan, där han sedan i många år idkade jordbruk och bergsbruk. Längre fram hade han några år en liten egendom i Bergsäng. Tidigt omfattad med förtroende i sin hemtrakt blef han redan vid 29 års ålder riksdagsman och tillhörde sedermera Andra kammaren ända till och med riksdagen 1902. Historiskt intresserad utvecklade han sig med tiden till en af våra verksammaste bygdhistoriska författare och samlare. Viktigast bland hans arbeten är det i tre delar utgifna *Om Noraskog* (1875—87). Det fortsattes med *Noraskogs arkiv*, ett samlingsverk, hvaraf femte delen var under utgifning vid Johanssons död. Därjämte utgaf han (separat ur föregående) *Vikers-Ekestubbesläkten* (1897), *Bidrag till Karlskoga krönika* (1895) och hade den väsentligaste andelen i det illustrerade arbetet *Karlskoga bergslag. Historia och beskrifningar* (1897). I riksdagen förvärfvade hans kameralistiska insikter stort erkännande. Hans förnämsta utredning var 1880 års *Historik om grundskatterna*. Johan Johansson var gifvetvis mera samlare än historisk författare, men i den förra egenskapen var han outtröttlig, och år efter år såg man honom som en trägen gäst i riksarkivet och kammararkivet. Hans publikationer voro förenade med ekonomiska uppoffringar, han nödgades släppa af dem men tog upp dem gång efter annan. Också hördes han under senare år ej sällan klaga öfver allmänhetens, framför allt hembygdens liknöjdhet. I umgänget älskvärd och försynt förvärfvade han många vänner både inom och utom riksdagen. Hans sextiårsdag firades också med en stor anslutning, och det rättvisa erkännande, som då gafs äfven åt hans rastlösa forskningsarbete, lärer han särskildt satt värde på.

— Föreståndaren för Nordiska museets afdelning på Skansen fil. licentiaten Gunnar Hazelius afled efter en kort sjukdom den 26 februari 1905 nära 31 år gammal. Gunnar Hazelius var en bland de många begåfvade unga historici, som under professor Hjärnes ledning utdanats vid Uppsala universitet, och som med grundliga teoretiska studier förenade ett lifligt och vaket intresse för praktiska arbeten af olika slag, politiska, ekonomiska och sociala. Den författareverksamhet, som man af honom hade skäl att vänta, och de förhoppningar, som man hade anledning att vid densamma knyta, afbrötos eller uppskötos emellertid, då han efter Artur Hazelius' död 1901 måste öfvertaga det kräfvande arfvet att fullfölja dennes storartade planer i afseende på Nordiska museet och Skansen. Tills

vidare föreståndare för den senare ägnade han sig med lifligt intresse åt dess utveckling och tog initiativet till många nya anordningar, som äro välbekanta för alla besökare af Skansen. Då hans uppfattning af Nordiska museets uppgift ej lyckades göra sig gällande och då han var öfvertygad om, att de båda institutionerna borde hafva samma styresman, sökte han i början af detta år att underlätta frågans lösning genom att själf begära afsked, ehuru han var beredd att tills vidare en tid sköta sin gamla plats. De planer han kunnat hysa för en ny vetenskaplig eller praktisk verksamhet ha nu för alltid omintetgjorts.

— Fil. licentiaten Gunnar Julin, en ung lofvande historiker, afled den 18 januari 1905 vid 26 års ålder. Han hade i Historisk Tidskrift 1903 meddelat tvenne uppsatser »Gustaf III och Jakob Magnus Sprengtporten» samt »Brott mot folkrätten under 1500-talets svenska diplomati».

— Till docent i historia vid Uppsala universitet har förordnats fil. licentiaten K. G. Westman, sedan han disputerat öfver en afhandling *Om svenska rådets historia till år 1306*.

— *Akademiska afhandlingar under 1904:* i Uppsala E. G. Arnell, Bidrag till biskop Hans Brasks lefnadsteckning; G. F. Groth, Svenska kyrkans brudvigsel. En historisk-liturgisk framställning; G. Karlberg, Den långa historiska inskriften i Ramses III:s tempel i Medinet-Habu öfversatt och kommenterad; K. G. Westman, Om svenska rådets historia till år 1306; i Lund L. A. Cederbom, Jakob Serenius i opposition mot hattpartiet 1738—1766; A. Rydberg, Peter Murbecks verksamhet i Lund.

— *K. Samfundet för utgifvande af handlingar rörande Skandinaviens historia* har såsom tjugonde delens första häfte publicerat *Anteckningar från det sextonde seklet*, första afdelningen. Femtonhundratalets historiska anteckningar, vanligen i årsbokens form, hafva utgjort en hufvudkälla för mera sammanfattande skildringar alltsedan Per Brahes och Tegels tider, ehuru de till det mesta förblifvit otryckta, och det är sålunda helt visst af stor betydelse att få dem utgifna. Samlingen är till större delen för åtskilliga år sedan gjord af f. d. bibliotekarien Styffe. Utgifningen och kompletteringen har anförtrotts åt amanuensen i riksarkivet d:r J. A. Almquist. Föreliggande häfte innehåller Rasmus Ludvigssons krönika om k. Gustaf I, Berättelser om k. Gustaf I:s sista stunder och död, Sten Eriksson Leijonhufvuds anteckningar från åren 1518—1566 samt Anteckningar från åren 1560—1581 ur Hogenskild Bjelkes samlingar och med egenhändiga rättelser af hans hand.

— Af den stora urkundspublikationen *Sverges traktater med främmande magter*, som numera har till utgifvare lektor C. Hallendorff, har femte delens senare hälfts första häfte utkommit. Det omfattar de traktatrika åren 1633—1635 med. de bekanta Heil-

bronnfördragen såsom ett slags medelpunkt. Man finner vidare tsar Mikaels konfirmation 1634 på Stolbova-freden återgifven med gammalryska bokstäfver samt med modern tysk öfversättning af fil. d:r L. P. Becker i Berlin. Man finner slutligen stilleståndsfördraget i Stuhmsdorf med dithörande akter.

— Förre bibliotekarien Claes Annerstedt har utgifvit tredje samlingen *Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala universitet.* Den omfattar åren 1681—1685. Samlingen är som vanligt försedd med en inledning, som i sig själf är ett stycke universitetshistoria. Det är några tämligen mörka år af Rudbecks verksamhetsfyllda lif, som här skildras, fulla af tvister, obehagliga för Rudbeck och ännu mera för hans åldrade gynnare universitetets kansler M. G. De la Gardie. Det var nu som den ryktbara inkvisitionskommissionen tillsattes för att undersöka orsakerna till universitetets ekonomiska obestånd och som Rudbeck råkade i en synnerligt bitter fejd med tvenne obevekliga vedersakare, den nye räntmästaren J. Arrhenius och den nye bibliotekarien Schütz. Men hans oerhörda arbetsförmåga och hans obetvingliga själsspänstighet visade sig aldrig tydligare än under förföljelsens år, då han å ena sidan under stora svårigheter i relation efter relation redogjorde för sin föregående verksamhet i universitetets tjänst och oförskräckt försvarade sig mot de ej sällan orättfärdiga angrepp, som riktades mot honom, och å andra sidan fann tid att ägna åt sina vetenskapliga arbeten, framför allt det stora botaniska verket Campi Elysii. Utan att dölja Rudbecks svagheter, hans öfvermod, fåfänga, självrådighet och godtycke i fråga om lagliga former gör utgifvaren fortfarande och med framgång full rättvisa åt hans oegennyttiga och storartade arbete för universitetets bästa. Inledningen slutar med De la Gardies död och med en opartisk värdesättning, framhäfvande både förtjänsterna och felen, af hans verksamhet som universitetskansler.

— På P. A. Norstedt & Söners förlag har börjat utgifvas *Kulturhistorisk bilderbok 1400—1900* under ledning af Carl G. Laurin. Afsikten är att meddela reproduktioner af samtida konstverk, taflor med personer som staffage, porträtt, vignetter o. s. v., »hvilka både i kulturhistoriskt och dräkthistoriskt hänseende äro belysande eller i högre grad kunna anses äga tids- och lokalfärg». »Vill man», heter det vidare i prospekten, »vid läsningen af ett historiskt arbete lokalisera sig i motsvarande periods yttre förhållanden, bör denna bok kunna vara till nytta. Mången känner sig osäker på hur en damdräkt, ett rum, ett middagsbord tog sig ut vid en viss tidpunkt. I detta arbete skall han åtminstone ofta få svar på en sådan fråga». I andra arbeten med samma uppgift, t. ex. Racinet, Le Costume Historique, äro föremålen visserligen återgifna efter samtida källor, men de äro utplockade ur sitt sammanhang och mer eller mindre godtyckligt sammanställda. Här får man på samma gång ett helt konstverk eller en del däraf, och intresset bör därigenom gifvetvis ökas. I den förklarande texten meddelas sakliga uppgifter,

benämningar på de olika klädesplaggen o. s. v. Det hela är beräknadt på 18 häften, af hvilka två äro utkomna, och reproduktionerna synas vara mycket goda.

— Samfundet Sankt Erik har nyligen utgifvit sin årsbok, för 1904. Utom åtskilliga bidrag till Stockholms historia finner man där en längre uppsats af Th. Westrin, *Ett år i Stockholm. Samtida anteckningar om turkiska sändebudet Mustafa agas vistelse i Sverige 1727—1728.* Mustafa aga skickades hit dels för att kräfva betalning för ett lån Karl XII af sultanen erhållit, dels för att föreslå ett handelsfördrag. Regeringen ansåg lämpligt att hos honom anställa en spion. Det var en äfventyrare Jean Baptiste Savary, som gjort bekantskap med Karl XII under dennes vistelse i Bender och användts i åtskilliga uppdrag, som jämte sin broder lånat honom penningar eller försträckt honom varor, som sedan i likhet med många andra fordringsägare följt konungen till Sverige och som i hopp på bättre tider och skuldens betalande här stannade kvar, lefvande i tämligen knappa omständigheter. Sina iakttagelser har han på svårläst och dålig holländska nedskrifvit i en dagbok, ur hvilken utdrag i öfversättning meddelas. Här omtalas allt hvad agan företog sig i Stockholm eller dess omgifningar, hans besök i Uppsala o. s. v. Här passera äfven revy alla, som besökte honom, svenskar eller utlänningar, och utgifvaren har i en lång rad noter med mycken framgång sökt identifiera både lokaler och människor. Han har därjämte i en mycket orienterande inledning skildrat anledningen till denna beskickning och allt det bryderi den förorsakade, agans mottagande och alla de personer, som med anledning häraf fingo något att beställa, i främsta rummet tolken Savary, som göres till föremål för en detaljerad och intressant lefnadsteckning. Mustafa aga bodde under sin vistelse i Stockholm i det sedermera ombyggda huset n:r 8 vid Södermalmstorg, som numera tillhör tandläkaren Wessler och af hvilket en beskrifning lämnas i följande uppsats af årsboken. Det har äfven nu intresse genom de många taflor och dörröfverstycken, som där förekomma och som af den nuvarande ägaren restaurerats.

— I »*Hohenzollern-Jahrbuch 1904*» har doktor Fritz Arnheim fortsatt sin förra året i samma ståtligt illustrerade praktverk påbörjade biografiska skizz öfver »*Gustav Adolfs Gemahlin Maria Eleonora von Brandenburg*», som han nu fullföljer genom äktenskapsåren till Gustaf Adolfs död. Hufvudkällan för denna skildring är naturligen bland otryckta källor drottningens egen korrespondens, hufvudsakligen med sin svåger och svägerska, pfalzgrefven Johan Casimir och pfalzgrefvinnan Katarina, med Axel Oxenstierna o. s. v. Åtskilliga tilltalande drag hos den unga drottningen påpekas, t. ex. hennes sinne för konst, särskildt för musik, hvarvid framhålles hennes stora betydelse för denna konstarts utveckling i vårt land. Äfven de bildande konsterna funno i henne en gynnarinna. Så beskyddades David Klöcker-Ehrenstrahls första steg på konstnärsbanan af henne.

Kärleken till konsten var emellertid tyvärr nära befryndad med det sinne för prakt och slöseri, som hos Maria Eleonora är blott alltför väl kändt. Så det ena som det andra gick i arf till dottern, hvars likhet med modern i karaktärsanläggning man vid genomläsandet af denna skildring knappast kan undgå att lägga märke till.

Trots emellertid författarens konsekventa tillämpning af den vackra regeln att tyda allt till det bästa och trots hans flit att understryka Maria Eleonoras ungdom och skönhet, hennes kärlek till sin gemål (som man ju kan kalla för hennes lifs patos), hennes moderskärlek, hennes ömhet mot sina släktingar, hennes frikostighet mot fattiga o. s. v., är den bild man får af denna sentimentala, än tröstlöst klagande, än måttlöst jublande, hysteriska och ojämna kvinna knappast särdeles sympatisk. Oaktadt författaren, ovisst på hvad grund, säger att hon var »beinahe vergöttert» af sin gemål, torde hon nog för denne liksom för de öfriga svenska statsmännen varit ej sällan i hög grad besvärlig. Med den naivaste öfvertygelse ansåg hon tillfredsställandet af hennes längtan att träffa sin make böra gå framför allt annat, hvilka statsskäl som än kunde ligga i vägen. Besvärlig och tröttsam torde hon också med sin ständiga klagan öfver ouppfyllda önskningar och ängsliga farhågor för både stort och smått hafva varit för sin omgifning.

Alltför välvillig synes oss förf., då han i det faktum, att Kristian IV sände ett af sina barn att uppfostras vid det svenska hofvet, ser ett bevis, att Maria Eleonora »auch als Kindererzieherin muss sich damals allgemein eines gutes Rufes erfreut haben». Då förtroendet dock blott räckte *ett år*, kan man ju hafva lika grundad anledning att förmoda, det Kristian snart kommit underfund med sitt stora misstag. Angående emellertid de verkliga skälen till denna anordning se Schäfer, »Geschichte von Dänemark» sid. 539. (*P. S.*).

— *Svenska Litteratursällskapet i Finland* har utgifvit häftet XVIII af sina *Förhandlingar och Uppsatser*. Där förekomma ett par bidrag af historiskt innehåll. P. Nordmann behandlar under titeln *Ett blad ur Johannes Terseri historia* den orolige och frisinnade biskopens sista uppträdande mot konkordieformeln och Carl von Bonsdorff ett försök, som strax före Gustaf III:s ryska krig gjordes att i Karelen organisera ett frivilligt landtvärn.

— Den framstående norske historikern professorn Ludvig Daae fyllde den 7 december 1904 sjuttio år, och hans långa och vackra lifsgärning som lärare, som författare och som medborgare blef med anledning däraf föremål för en varm hyllning. Vid den historisk-filosofiska fakultetens sammanträde samma dag hälsades åldringen med ett tal af professor Yngvar Nielsen, och vid en enskild fest öfverlämnades af samme man till professor Daae med ett längre tal en festskrift innehållande bidrag af tolf norska historici. Pro-

fessor Nielsens båda tal finnas införda i Nordisk Universitetstidskrift första häftet för i år.

— Professor M. Cl. Gjertz i Köpenhamn har nyligen utgifvit en *Historisk Læsebok i Middelalders Latin*. Den danska förordningen om lärareexamen (»skoleembedsexamen»), föreskrifver, att studerande, som hafva historia till hufvudämne, äfven böra hafva genomgått ett visst pensum i medeltidslatin, dels af historiska författare, dels af aktstycken. Det är närmast till deras tjänst, som boken utgifvits, ehuru utgifvaren menar, att den äfven kunde hafva intresse för dem, som i allmänhet studera filologi. Boken innehåller tre afdelningar. Den första utgöres af valda prosastycken, alla berörande Danmarks historia. Man finner där utdrag ur Adam af Bremen, Rimbert, Paulus Diaconus, Einhard, Saxo, Helmold, Matthæus Westmonasteriensis m. fl. frankiska, engelska, tyska eller danska författare. Andra afdelningen innehåller aktstycken. Man finner där exempel på kungliga förordningar, förläningsbref, privilegier, påfliga provisionsbref, interdikt, bannlysningsbref, aflösning från bannlysning, dombref och stämningsbref, köpe- och skötningsbref, lego- eller städje-, skuld-, pant- och gåfvobref m. m. dylikt., testamenten, vidissen eller vidimationer, gillestadgar o. s. v. Tredje afdelningen, ett bihang, innehåller åtskilliga latinska hymner, Te deum laudamus, Hymnus angelicus (Gloria in excelsis), Benedicite, Canticum Marie (Magnificat anima mea dominum), Ave Maria, Litanian (Kyrie eleison), Botpsalmerna, Ave maris stella, Veni Sancte Spiritus, Stabat mater, Dies ire m. fl. Idén synes god och samlingen lärorik samt ägnad att vid sidan af bearbetningarna införa den studerande ungdomen i medeltidens historiska litteratur, kyrkliga och borgerliga lefnadsförhållanden och religiösa lif.

August den starke och Karl XII under nordiska krigets första skede.

AF

C. HALLENDORFF.

Det är säkerligen ej någon öfverdrift att betrakta den nordiska krisen under åren 1697—1721 såsom ej mindre betydelsefull för det europeiska statssystemets utveckling än den samtidiga kampen om successionen i Spanien. Den senares viktigaste resultat äro ju väl kända. Den förras betydelse ligger icke allenast däri, att Sverige nödgades undan för undan utrymma sin ställning vid Östersjön till förmån för Ryssland. Viktigare än detta yttre symtom var den inre grunden därtill: att från denna tid främlingsväldet i Ryssland konsekvent riktade de ryska resurserna på inblandning i de västliga makternas konflikter. Samtidigt desorganiserades Polen så grundligt, att dess vanmakt och upplösning blefvo oundgängliga följder, därest ej räddning kom genom någon knappast sannolik nationell pånyttfödelse. Och grannarnes försvagande mer än egna förtjänster bragte Brandenburg-Preussen ett godt stycke närmare dess gamla mål att militäriskt och politiskt bli norra Tysklands hufvudmakt.

Trots sådana epokgörande följder är det stora nordiska krigets historia i dess sammanhang ytterst ofullständigt känd. Det är ingen svårighet att från hvarje dess skede framdraga viktiga punkter, som tarfva undersökning till nyes eller till revision af äldre åsikter. Mest är ju i senare tid skrifvet om perioden före 1709, och med rätta, ty dessa år lägga själfva grunden för de intresserade makternas sträfvanden. Att emellertid allt fortfarande uppfattningen äfven af de mest centrala frågorna under krigets förra hälft är mycket delad, därom kan enhvar lätt öfvertyga sig genom att lägga sida

vid sida sådana kända öfversiktliga arbeten som de af F. F. Carlson, Hjärne, Schuyler och Waliszewski för att nu ej tala om mängden af detaljundersökningar.

I det hela synas de sista årens undersökningar om det stora nordiska krigets historia allt bestämdare ådagalägga, att tsar Peters roll vid krigets anstiftande och under dess första år endast varit sekundär. Öfver hufvud framträder på goda grunder en rätt skarp reaktion mot den hittills gängse öfverskattningen af Peters civilisatoriska betydelse. Om det är sant, att Voltaire genom sin briljanta ungdomsskrift öfver Karl XII väsentligen bidragit att fixera dennes bild — dock naturligtvis mindre för svenskarne än för den utländska uppfattningen —, så gäller det än mera, att hans äldre dagars arbete »Histoire de Russie sous Pierre-le-Grand» gifvit oss det traditionella porträttet af det moderna Rysslands frejdade grundläggare. Det förtjänar observeras, att det var Europas suveräne smakdomare, de krönta filosofernas vän och rådgifvare, som efter maning af upplysta ryssar skref denna historia. Därför blef honom Peter den store en prototyp för de upplysta despoterna, en mönsterhärskare i sitt slag till samtidens uppbyggelse;[1] därför detta berömda »öppnade fönster åt Västeuropa», hvars betydelse lättare kunde konstrueras fram af upplysningsmannen än fattas af Peters fantasi, bunden som den likväl i det väsentliga var af gammal-moskovitisk åskådning. Hvarje förnyad ingående undersökning af krigets förhistoria röjer med allt säkrare visshet, att Peter kom med i den stora kampen ej af eget fritt initiativ utan kraftigt pådrifven af grannarne. Likaså att hans krig i Östersjöprovinserna för honom var ett upptagande af de traditionella gränsfejderna med Sverige från Ivan den stores och Ivan den förskräckliges dagar men på intet vis från början afsåg att bryta någon port för den västerländska kulturens triumftåg inåt Ryssland. Att Peter lyckliggjorde sitt folk med några fragment af denna kultur, det

[1] Typiska äro de ord, hvarmed Voltaire afslutar Peters historia: »Les souverains des états depuis long-temps policés se diront à eux-mêmes: si, dans les climats glacés de l'ancienne Scythie, un homme, aidé de son seul génie, a fait de si grandes choses, que devons nous faire dans des royaumes où les travaux accumulés de plusieurs siècles nous ont rendu tout facile?»

vållade krigets nödtvång, behofvet af en reformerad krigsmakt och af förvaltningsorgan, som prompt utförde självhärskarens bud. För de vackra civilisatoriska projekt, hvarmed t. ex. Leibnitz uppvaktade honom, hade han hvarken tid eller verkligt intresse.

I stället för tsar Peter träder under krigets första år konung August af Polen i förgrunden. Att han var det stora anfallsförbundets verklige anstiftare, därom tviflade aldrig Karl XII, och den nyaste forskningen ger honom i det hela rätt. Striden mellan honom och Karl fyller också nästan helt och hållet åren 1701—06, ifrigt uppmärksammad af det öfriga Europa; först mot slutet af denna tid — från 1704 — höjer sig Peters gestalt alltmera öfver synranden. Under dessa år fixeras de kämpandes ståndpunkter gentemot hvarandra och gentemot Västeuropas makter för att sedan väsentligen bli oförändrade, tills Utrechterfreden och Englands tronskifte 1714 medförde viktiga förskjutningar. Det blir därför nödvändigt att söka klargöra de motsatta tendenserna i hufvudfienderna August den starkes och Karl XII:s politik.

En sådan undersökning är förbunden med ej obetydliga svårigheter därför, att den svenske konungen och hans statsmän i det hela yttrade så litet om sina afsikter, konung August och hans saxare åter talade och skrefvo så mycket om sina. Men för August var det en politisk maxim att ej släppa någon rådgifvare helt in i statshemligheterna, hans ministrar följde därför ofta rakt motsatta direktiv och sväfvade sålunda i okunnighet om sin herres planer. Om hans verkliga syften kan man ej döma allenast efter enstaka åtgärder och antydningar utan först på grund af ett ingående studium af hela hans vidtförgrenade diplomati.[1]

* * *

Personlig fåfänga och politisk beräkning förenade hade drifvit August den starke till hans polska tronkandidatur. I de dagar, då Hannovers hertig vunnit ej blott kurhatten

[1] Vid följande öfversiktliga skildring kunna omöjligen alla de urkunder och akter, på hvilka resultaten stödja sig, citeras, utan förf. måste inskränka sig till att allenast anföra de viktigaste arkivaliesamlingar, i hvilka bevisen kunna sökas.

utan till och med förhoppning om Englands krona, då Max Emanuel af Bäjern eller åtminstone hans son hade än säkrare hopp om flera eller färre kronor ur Karl II:s blifvande kvarlåtenskap, och då brandenburgaren Fredrik III:s blyga kungadröm började bli en lika allmänt känd som djupt konfidentiell hemlighet, var Polens glorrika tron ett helt naturligt mål för den saxiske kurfurstens oroliga ambition.[1] Desto hellre som han med saxiska och polska trupper i förening och som självständig participant skulle spela en helt annan roll under det turkiska kriget än allenast i sin egenskap af kejsarens öfverbefälhafvare i Ungern. Och bortom freden med Porten, hvilka utsikter öppnade sig ej för hans djärfva fantasi? Med segrarens och den militära styrkans dubbla auktoritet borde han kunna göra Polen till en besittning åt sin ätt, liksom det nyligen tillhört den svenska Vasadynastien. Därmed blefve Wettinerna en hufvudfaktor i den europeiska politiken, öfverflyglade de missunsamma Hohenzollrarne och kunde frigöra sig från det traditionella beroendet af kejsaren.

Verkligheten motsvarade icke alldeles dessa förväntningar, August vann Polens krona, icke genom det tvifvelaktiga kungavalet den 27 juni 1697 utan genom sitt raska ingrepp med väpnad makt, under det hans medtäflare, prinsen af Conti, ännu dvaldes hemma i Frankrike. Med samma medel måste han ock skydda sin vinst, så länge det starka franska partiet under kardinalprimas Michael Radziejowski i Storpolen stod konfedereradt emot honom; äfven så länge tillståndet inom republiken i öfrigt gaf orsak till bekymmer. I Littauen rasade nämligen en häftig fejd mellan det mäktiga magnathuset Sapieha och lågadeln, och det var fara värdt, att Sapieherna, som vid valet 1697 stödt Contis parti, skulle ansluta sig till Augusts fiender. Samtidigt var den yttre situationen intet mindre än betryggad. I Wiens Hofburg hade man endast i sista stunden och för att hindra Contis val accepterat Augusts kandidatur, men prins

[1] I *Neues Archiv für Sächsische Geschichte, XXVI*, förekommer under rubrik *Zur Geschichte Augusts des Starken* en tämligen skarp polemik mellan Joh. Ziekursch, O. E. Schmidt och Paul Haake rörande bl. a. August den starkes politiska syften. Trots motsättning i öfrigt enas författarne i det hela därom, att dynastiska och militära motiv varit de afgörande vid August polska tronkandidatur.

Jakob Sobieski, kejsarens ursprunglige kandidat, hade där alltfort mäktiga vänner, särskildt sin svägerska, kejsar Leopolds egen gemål. Det låg tydligen ej i kejsarens intresse att låta en stark och oafhängig saxisk-polsk makt uppväxa vid sin norra gräns i hotande läge till de framskjutna schlesiska landen. Sålunda var det alltjämnt ej uteslutet, att prins Jakob under kejserlig protektion blef medelpunkten för ett betydande anhang missbelåtna polacker. Brandenburg måste med lika oro se ett stärkt Saxen som ett stärkt Polen, det förra en besvärlig rival inom Nordtyskland, det senare ett hot mot dess ställning och förhoppningar i Preussen. Från Wien och från Berlin kunde alltså Augusts polska motståndare påräkna ett visst mått af intresserad sympati, lagom att hålla deras opposition vid lif till ständig förtret för den nye konungens syften. Af de öfriga grannarne kom Sverige näppeligen med i räkningen, sedan Olivafreden definitivt reglerat dess mellanhafvanden med Polen; också hade den svenska regeringen förhållit sig fullkomligt passivt under kungavalet. Från Ryssland åter kunde August vänta sig välvilja, då tsar Peter hoppades på hans kraftiga understöd i kriget mot Porten.

Augusts främsta uppgift blef sålunda att med diplomatiska och militära medel konsolidera sin ställning i Polen. Hans intima kännedom om de olika kabinettens hemligheter och hans skrupelfria tilltagsenhet att begagna sig häraf gjorde arbetet tills vidare lätt nog för den saxiska diplomatien: Brandenburg kittlades listigt med sväfvande utsagor om Preussens krona; för kejsaren voro det turkiska kriget och arfvet i Spanien hämmande band; förespeglingar om hjälp i holsteinska krisen och vid tvisterna med Hannover utmyntades mot en dansk förbindelse att utestänga franska expeditioner från Östersjön. Tillika gjorde August Ludvig XIV hemliga anbud om understöd mot kejsaren och ernådde slutligen därigenom sitt formliga erkännande af hofvet i Versailles.[1] — Så kunde den nye konungen utan risk för främmande inblandning efter bästa skön träffa sina åtgärder i Polen. För att nedslå oppositionen där räknade

[1] Om dessa underhandlingar se Hallendorff, *Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria*, passim. (speciellt s. 102 f.).

han på det anseende, som segrar och landvinning borde förskaffa, men först och sist på sina militära resurser.

Den 16 maj 1698 genomdref August också under medling af en påflig nuntie en öfverenskommelse med kardinalprimas och hans anhang, hvilka nu erkände honom som konung.[1] Men härmed hade deras opposition ej upphört utan endast växlat basis: de kunde nu göra gemensamt med alla de polacker af konungens eget parti, som traktade att beröfva honom hvarje spår af verklig kungamakt. För öfrigt fortgick tumultet i Littauen med stigande häftighet; intetdera partiet där bekymrade sig om konungens maningar till fridsamhet. Det turkiska kriget syntes då gifva de bästa förhoppningar om segrar, ägnade att stärka Augusts auktoritet i Polen — allra helst om han genom listiga underhandlingar förmådde hospodarerna af Moldau och Valakiet att ställa sig under polsk öfverhöghet. Äfven vanns så förträffligt tillfälle att behålla den saxiska hären inom Polen utan att för mycket skrämma de frihetsälskande och alltid i orden fredsvänliga polska patrioterna. Som ryggstöd både mot turkarne och mot de uppstudsiga polackerna räknade han på tsar Peter, och när han i februari 1698 affärdade den yngre Bose till Danmark och Nederländerna, var det ett af hans förnämsta ögonsikten att knyta direkt förbindelse med Peter, som just då dvaldes i Nederländerna. Denna första anknytning, med energisk samverkan mot Porten såsom mål, vållade, att August på Peters förslag i slutet af juni s. å. skickade generalmajoren Carlowitz till Wien för att där hemligen träffa tsaren under hans hemresa och med honom aftala lämpliga mått och steg att binda kejsaren vid kriget. Dessa ansträngningar att påverka kejsaren blefvo emellertid fruktlösa, då hans böjelse för fred var orubblig.[2]

När tsar Peter under sin bråda hemresa från Wien sammanträffade med August i Rawa, var alltså den intima förbindelsen dem emellan redan inledd. Bägges läge hänvisade dem till hvarandra, men enhvar af dem hade sin

[1] Jfr Massuet, *Histoire des rois de Pologne*, II (Amsterd. 1734), s. 240 f.

[2] Instruktioner och reskript för Bose samt hans depescher i Acta der Campagne 1698 betr. Instruktion för Carlowitz i Den Feldzug nach denen Podolischen Gränzen gegen die Türcken und die hierzu gemachte Anstalten betr. anno 1697, 1698 — allt i Dresdenarkivet (cit. *Dr. S. A.*).

speciella privatmening om det närmast viktiga. Tsar Peters ögon voro oafvändt riktade mot söder; mer än genom streltsernas hufvudlösa revolt skulle hans hela ställning riskeras, om han med skam drefves tillbaka från Svarta hafvet. Ju bittrare hans förhoppningar om Västeuropas hjälp för ett nytt »korståg» mot turkarne svikits, desto hjärtligare blef hans glädje, att i August träffa en verklig bundsförvant. Men för Polens konung började redan det turkiska kriget mista sitt intresse. Hans intriger med hospodarerna — utförda genom öfversten Wackerbarth, en af Augusts dugligaste agenter och lång tid sändebud hos kejsaren — hade allenast väckt farhågor i Wien men ej förmått locka dessa sluga furstar från deras traditionella försiktiga balanseringspolitik mellan grannarne: »de turkiska sablarna äro längre än våra», brukade valackerna undvikande svara till de kristna grannarnes lockelser.[1]

Att föredraga ett ovisst krig med tsarens till värdet dubiösa understöd framför en dräglig fred i kejsarens gemenskap kunde för August aldrig komma i fråga. Men hvad tjänade det till att med slika dystra utsikter störa tsarens uppriktiga glädje att ändtligen ha funnit en hjärtevän och trofast allierad? För August var ju Peters vänskap i grunden ännu viktigare, då den gaf honom en säker reserv mot de upproriska i Polen. Därför lät han tsaren tro hvad han ville, och de båda såta vännerna synas under sina muntra dryckeslag ej lagt någon besvärande kapson på fantasien. Bland andra dimmiga, lockande framtidsprojekt har då äfven ett krig mot Sverige helt naturligt kommit på tal; mellan skål och vägg var det ju ingen risk att grundligt bestraffa den rofgirige grannen och återskänka Livland och Estland åt Polen, Ingermanland och Karelen åt Ryssland.[2] Fixa aftal i någon som helst riktning träffades med säkerhet icke, men generalmajor Carlo-

[1] Om dessa underhandlingar se bref från Wackerbarth i Des Bischofs zu Raab etc. Unterhandlung betr. a:o 1698—1702 samt i Briefwechsel Königs August II. vol. 199, *Dr. S. A.*

[2] Det är ganska möjligt, att Peter först af de två monarkerna bragt på tal ett anfall mot Sverige — jfr Hallendorff, anf. arb. s. 115 f. samt bil. II A, äfvensom Harbou, Tuxen och With, *Kong Fredrik IV:s første Kamp om Sønder Jylland*, s. 34. Denna fråga är emellertid af underordnad vikt, då alla samtida akter angifva, att här ej ännu var fråga om fixerade planer utan blott om lösa hugskott.

witz blef alltfort tsarens följeslagare under färden till Moskva, närmast för att erinra honom om eventuellt nödvändig hjälpsändning mot polackerna; senare — när August efter nykter öfverläggning planerade sin attack mot Livland — blef det hans uppgift att locka Peter till medverkan vid denna.

Under hösten 1698, medan man i Karlowitz underhandlade om den turkiska freden, lyckades August genom rask kupp med sina saxare sätta sig i besittning af de viktigaste punkterna i Littauen, och inför hotet af denna väpnade inblandning nödgades Sapieherna och adeln till förlikning.[1] Men pacifikationen i Polen var sådan den var. På Michael Radziejowskis lojalitet vågade August aldrig lita vidare, än att han allestädes noga spionerade efter nya stämplingar från hans sida.[2] I Littauen var freden endast skenbar; huset Sapieha och lågadeln stodo färdiga att vid första tillfälle åter bryta löst. Det var tydligt, att Augusts inflytande i Polen ej sträckte sig mycket längre, än hans svärd nådde. Men att vrida svärdet ur hans hand blef just målet för alla nyss till underkastelse tvungna, och tack vare gammal polsk åskådning om frihetens sanna natur kunde de påräkna sympatier, ja direkt understöd, från många af konungens egna anhängare: fälttåget 1698 hade ju medfört våldsamma uppträden mellan den polska hären och saxarne, och oviljan mot dessa hade skärpts genom deras ingripande i Littauen. Så blef under år 1699 spörsmålet om de saxiska truppernas aflägsnande ur Polen alltmera brännande. Den s. k. pacifikationsriksdagen i juni s. å. medförde också i denna punkt ett fullständigt nederlag för konungen.

Det var under denna situation, som August på allvar upptog den förut helt lösligt diskuterade planen att anfalla Livland, och som han, under samverkan af Patkul, Carlo-

---

[1] Härom se vol. Die Winter-Quartiere derer Kön. Trouppen in Litthauen und in der Oeconomie Mohilow betr. anno 1698, 1699. — *Dr. S. A.*

[2] Augusts agenter på skilda håll ha sålunda städse inberättat, hvad de sporde om kardinalens resor och företag. En gång (maj 1701), när en af hans sekreterare kom till Wien, sökte Wackerbarth fåfängt utleta hans uppdrag. Till sist bjöd han honom samman med några stadiga dryckeskämpar, och dessa lyckades »supa honom skäligen öppenhjärtig». Men hvad Wackerbarth den gången fick veta, var af så ringa vikt, att den sluge klerken snarast synes ha öfverlistat honom. W:s relation n:o 21 i Die Spanische Successionssache etc. betr. vol. V. *Dr. S. A.*

witz, Flemming och Przependowski, fullbordade de hemliga aftalen med Danmark och Ryssland, preparerade Brandenburg och jämväl åtskilliga polska magnater samt kraftigt pådref krisens utbrott. Hans hufvudsyfte var oförändradt från föregående år: att bevara sin saxiska här inom eller vid Polen och så stadga sitt inflytande där. Hans beräkningar voro sangviniska nog. Genom en lätt kupp hoppades han bli herre öfver Riga och det mesta af Livland; denna storartade framgång borde starkt imponera i Polen och draga polackerna in i kriget under hans ledning. Danmarks och Rysslands samtidiga angrepp, till hvilket äfven Brandenburg med det första skulle sälla sig, måste så strängt engagera Sverige, att kriget i Livland för honom själf blefve utan större risk. Så vunne han det sökta tillfället att stärka sitt inflytande inom republiken.

Augusts förhoppningar besvekos emellertid. Det stora anfallsförbundet visade sig ej vara nog väl sammanfogadt för att fungera oklanderligt från början. De saxiska statsmännen hade alldeles för lättvindigt trott sig kunna affärda en sådan faktor som sjömakternas ingripande till Sveriges favör. Gentemot den förbundsplikt, som Sverige där kunde påkalla, hade de endast mäktat sprida några lösa, af ingen trodda rykten om svenskt samförstånd med Frankrike. Därför tvangs Danmark att stanna redan vid inledningen, och Brandenburg uppsköt sin aktion till lägligare tillfälle. De i förtroendet invigda polska senatorerna följde kurfurst Fredriks exempel, sedan den livländska adelsinsurrektionen alldeles uteblifvit. Tsar Peter kom för sent i fält för att stödja operationerna mot Riga men alldeles lagom att taga emot den förkrossande tyngden af svenskarnes anstorm. Och i allt visade sig Sverige starkare, dess unge konung mera energiskt handlingskraftig än någon af deras fiender väntat sig.

* * *

Jämlikt den svenska politikens traditioner var Karl XII otvifvelaktigt mest böjd för en grundlig uppgörelse med Danmark, under det att kriget i Östersjöprovinserna tills vidare skulle föras öfvervägande defensivt. Men den

europeiska situationen — närmast hans ställning till sjömakterna — ålade honom här ett tvång, för hvilket han böjde sig, då han i gengäld fick desto friare händer i Östeuropa. Och där kunde ingen tvekan råda, att ej konung August militäriskt och politiskt var den farligaste af hans fiender.

Augusts saxiska här beräknas vid år 1699 till omkring 30,000 man öfvadt folk.[1] Häraf har vanligtvis ungefär hälften (15—16,000 man) varit ständigt disponerad för kriget i Polen, omkring 8,000 legat kvar i Saxen till landets skydd och resten än transporterats till Polen för att vid behof öka operationshären, än nyttjats för andra expeditioner i samband med kriget. Hären bestod till stor del af krigsvant folk under erfarna officerare och var därför — trots sitt mindre tal — militäriskt vida värdefullare än tsar Peters talrika men ytterst ofullständigt organiserade hopar.

För Karl XII:s värdesättning af ryssarne har nog ej Narvasegern ensam varit afgörande utan lika mycket svenskarnas gamla erfarenheter från Gustaf Adolfs och Karl Gustafs tider af moskoviternas stridssätt. Tsar Peters mödosamma operationer vid Asow och hans höstkampanj år 1700 visade, att detta stridssätt just ej undergått några väsentliga förändringar. Hur långsamt det gick med verkliga förbättringar af den ryska arméen, visa bl. a. åtskilliga af Patkuls relationer till tsaren från år 1704.[2] Han prisar där beskaffenheten af manskapet, hvilket tyckes ägt ryssarnes från senare tid kända soldategenskaper, glad offervillighet och passiv lydnad; däremot utmålar han i bjärta färger befälets oduglighet och den gränslösa oordningen inom fältkommissariatet, hvarigenom arméen rent af hotades med undergång. För öfrigt betonar han, att det verkligen stridsdugliga manskapet uppgick till föga mer än hälften af siffran på papperet.

Än mera betydelsefull än den militära var Augusts politiska öfverlägsenhet öfver Peter. Förloppet och resul-

[1] Schuster o. Francke, *Geschichte der sächsischen Armee*, passim. De samtida stater jag haft tillfälle att se i *Dr. S. A.* gifva ock ungefär samma siffror, stundom dock något ökade.

[2] Jfr *Patkuls Berichte an das Zaarische Cabinet*. I, spec. n:r XXXII.

taten af Peters stora västerländska resa vittnade tydligt, hur pass stort anseende han och hans folk åtnjöto hos de europeiska kabinetten. Saxens kurfurste och Polens konung ägde vida intimare förbindelser och kunde genom sin oafbrutet verksamma diplomati öfva ett ej ringa inflytande, äfven om detta ej precis motsvarade hvad han själf väntade sig. Alldeles särskildt viktiga voro naturligtvis hans relationer till Brandenburg och Danmark, Sveriges af ålder mest opålitliga grannar.

Det var sålunda på mycket goda grunder af såväl politisk som militärisk art, som Karl XII beslöt sig för att vända hufvudstyrkan af sitt anfall mot konung August. Detta hans beslut torde i det väsentliga ha stått fast, redan när han begynte 1701 års sommarkampanj. Trots Nordbergs dementi[1] synes den truppkoncentration vid Stettin, som skedde på våren detta år under Nils Gyllenstjernas befäl, mera syftat på Saxen och eventuellt Polen än på Danmark. Emellertid stodo så starka politiska betänkligheter i vägen för en slik radikal åtgärd som ett direkt anfall på Saxen, att den måste öfvergifvas, och i stället skulle senare de disponibla svenska resurserna koncentreras åt Polen till ett afgörande slag mot August. De nödvändiga förberedelserna — operationshärens stärkande och Östersjöprovinsernas skydd mot ryssarne — vållade blott, att det egentliga fälttågets början måste uppskjutas till ett halft år efter segern utanför Riga.

* * *

Redan på nyåret 1701 hade konung August klart för sig, att det svenska kriget artade sig vida allvarsammare, än han från början beräknat. Emellertid var det långt ifrån, att han vare sig då eller efter de snart hopade motgångarna röjde någon uppriktig lust att genast draga sig ur spelet genom en snar fred med Sverige. En sådan fred var i självfva verket så godt som otänkbar för honom, och detta likaväl senare efter Klissow som nu före Karl XII:s Dünaöfvergång. Nödgades han med nesa afstå från kriget, så

[1] Konung Carl XII:s historia, I, s. 155.

var han ohjälpligt komprometterad inom Polen; hans krona kunde åter råka på spel, och om den räddades, måste det ske med uppoffrande af hvarje självständig ställning, af allt verkligt inflytande på republikens affärer. Det hade sålunda inneburit ett fullständigt nederlag för all hans sträfvan sedan 1697. Till ett sådant politiskt självmord fanns för öfrigt ingen anledning, så länge han med Saxens resurser och Rysslands subsidier samt tack vare sina försänkningar hos de tyska småfurstarne kunde hålla en stark härsmakt på benen. Dessutom betviflade han intet ögonblick, att han ej genom skickligt intrigspel inom Polen och vid utländska hof skulle förmå väsentligen förbättra sin situation.

August hade ju från början ifrigt sträfvat att engagera hela polska republiken i kriget mot Sverige. Efter erfarenheterna från år 1700 skyndade emellertid kardinalprimas och andra senatorer, som synas varit hemligen förberedda, att två sina händer och försäkra världen om sin oskuld vid konungens företag. Alltså måste August på omvägar söka nå detta mål. I Birzentraktaten med tsar Peter inflöt en hemlig artikel, att tsaren skulle förskjuta tjugo tusen rubel till att köpa en del magnaters understöd. Samtidigt sökte August genom hotelser och våld afväpna farligare motståndare: sedan på hösten 1700 den gamla rivaliteten mellan huset Sapieha och Littauens adel brutit ut i ny bitter strid,[1] underblåste August osämjan och gaf sitt stöd åt Sapiehas fiender, Oginski och Wiesnowiecki. Att han härigenom egentligen bröt sina löften från Polens pacifikation bekymrade honom föga, ty han visste väl, att polackerna själfva ej kände sig bundna af dem längre, än de funno passande. Och det syntes honom lämpligast att nu med ens krossa alla dem, som kunde bli farliga ledare för ett nytt motparti, vare sig detta samlade sig kring prins Jakob Sobieski eller någon annan tronkräfvare. Blott mot Michael Radziejowski fann han sig tills vidare nödgad till mera hänsyn, då den sluge prelaten undvek att kompromettera sig åt något håll för att spara sitt inflytande till de afgörande ögonblicken. I det hela artade sig Augusts

[1] Massuet, II, s. 308.

ansträngningar att skapa ett energiskt aktionsparti till sitt stöd ej illa, men genom dem förskyllde han själf, att den knappt nedtystade oppositionen mot hans kungadöme väcktes till nytt lif. Huruvida han verkligen skulle få något kraftigt handtag af polackerna berodde i allt fall ytterst af hans egen militära prestationsförmåga och af hans diplomatis framgångar.

För Augusts diplomati gällde det främst att åter knyta det lossnande förbundet mot Sverige kraftigare samman. Tsar Peter var ytterst generad öfver sitt misslyckande vid Narva och uppskrämdes nu grundligt genom förstulna vinkar, att han kunde bli lämnad ensam i striden:[1] så hade han gjorts mjuk nog att utan motstånd acceptera Augusts ganska besvärliga villkor vid Birzentraktaten. Med dessa förmånliga aftal som ryggstöd bearbetade August ifrigt andra välsinnade makter. Att Brandenburg-Preussen lätt skulle indragas i förbundet, därom tviflade knappast någon, och den polske konungen kände åtskilliga som han trodde rätt effektiva medel att locka det ur sin reserverade ställning. Där var erkännandet från republikens sida af den preussiska kungakronan, där var uppgörelsen om kurfursten-konungens pretensioner hos Elbing, där kunde slutligen förespeglas ett eller annat förmånligt aftal med Polen — kanske rent af i form af någon liten gränsreglering. Men lika kraftigt borde ock andra bevekelsegrunder tala hos Berlinhofvet: det gamla begäret efter Stettin och Stralsund samt fruktan för en tillökning af Sveriges makt. Det blef Flemmings sak att vid upprepade längre och kortare besök i Berlin spela ut än den ena, än den andra af dessa trumfar mot Fredrik I(III) och hans statsmän, hvilkas lust att intresseradt lyssna på honom endast öfverträffades af deras ohåga att gifva klara besked. För att betaga dem farhågorna för Sveriges krigiska styrka hade Flemming ännu något i reserv: den väl grundade förhoppningen, att Danmark med det snaraste åter skulle bryta freden och då attackera Skåne. Genom sina förbindelser med grefvarne Reventlow och med den saxiske ministern i Köpenhamn Moreau trodde

[1] Se särskildt Augusts bref till danske ministern i Moskva Heins, Warschau d. 26 dec. 1700, i Acta derer Obristen Königsegg und Arnstedt an den Czaarischen Hoff geführte Negotiationes betr. 1700—1703. — *Dr. S. A.*

Flemming sig veta, att detta vore höjdt öfver allt tvifvel. Och i Danmarks böjelse för nytt krig brast nog intet, det kom blott an på dess förmåga.[1]

Här var egentligen den kinkigaste punkten för Augusts statskonst. Danmark hölls nämligen alltfort i tygeln genom sjömakternas allians med Sverige, och samma förbund måste hindersamt inverka äfven på Brandenburg-Preussen. För att balansera denna svårighet satte August främst sin lit till de förbundsunderhandlingar, som han dref med kejsaren. Dessa voro å bane under hela år 1701 men togo större fart först efter den stora Haag-alliansen mot Frankrike af d. 7 sept. 1701. Ludvig XIV gjorde på hösten detta år åter rätt vackra anbud om subsidier och andra förmåner till August, anbud som denne endast nyttjade för att afpressa kejsaren ännu större fördelar; när grefve Stratman, Leopold I:s minister hos August, visade sig särskildt omedgörlig, kom gång efter annan en kurir från Frankrike som beställd, och hvad som med afpassad indiskretion dunstade ut om hans budskap, satte genast ny fart i den aftynande förhandlingen.[2] Så förmåddes Stratman slutligen att d. 16 jan. 1702 i Warschau underteckna ett alliansfördrag med August; denne lofvade kejsaren en hjälpkår af 8,000 man samt sitt votum i Regensburg för rikskriget mot Frankrike, erhöll i stället 200,000 rdr. i årliga subsidier samt garanti för Saxens integritet och för sin personliga ställning i Polen — ej minst viktigt, då Jakob Sobieskis befarade stämplingar så miste sitt starkaste ryggstöd. För August betydde alliansen närmast, att han utan egentlig risk kunde blotta Saxen på trupper; de 8,000 man, som annars tarfvades för dess skydd, kunde nu med god profit öfverlämnas åt kejsaren att på dennes bekostnad underhållas. Härigenom hoppades han ock indirekt sjömakternas välvilja, och han sökte än mera locka dessa genom

[1] Beträffande Flemmings underhandlingar i Berlin se särskildt volymerna V och XVI i serien Den Polnisch-Schwedischen Krieg betreffende Acten, *Dr. S. A.*

[2] Rörande de franska underhandlingarna se dels Etliche Instructionen an Herrn. Jordan, dels Des Gen. Lieut. von Jordan Verschieckung etc. betr., *Dr. S. A.* Om förhandlingarna med kejsaren se Die Spanische Successionssache etc., vol. V, och Die zwischen des Röm. Kaysers Leopoldi Majestät und I. Kön. Maj. in Pohlen errichtete Allianz betr. Ao. 1702—03, *Dr. S. A.*, samt Stratmans depescher från Polen i hof- och statsarkivet, Wien.

några skenunderhandlingar om ytterligare truppöfverlåtelser till dem och om hans eget öfverbefäl i Nederländerna efter Vilhelm III:s plötsliga död. Att han samtidigt ej brådskade med att verkligen fylla sina förbundsplikter till kejsaren, fann han vara af mindre betydelse, då alliansen i allt fall var ett faktum. Ty denna borde under alla omständigheter tillförsäkra honom en viss hänsyn från sjömakternas sida och i någon mån lindra deras tryck på Danmark och Brandenburg-Preussen. Detta desto mera, som dessa båda stater samtidigt lämnade betydligt understöd till det stora antifranska förbundet. Men särskildt förmånligt måste det då vara, om skulden för den nordiska konfliktens fortsättande och utvidgning kunde vältas från August själf och hans vänner öfver på Sveriges skuldror.

Så blefvo Augusts täta framställningar om fred med Karl XII ett led i detta diplomatiska intrigspel. När han successivt infordrade Ludvig XIV:s och kejsar Leopolds subsidieanbud i syfte att pressa den senare till det yttersta, var det ju nödvändigt, att han fingerade en uppriktig fredshåg, ty hvad värde hade hans förbund, så länge de saxiska resurserna beständigt kräfdes för Polen? Likaledes behöfdes denna affischerade fredsvänlighet för att försvaga den polska oppositionen samt att omstämma Englands och Nederländernas statsmän: om Augusts framräckta hand ej mottogs, hvem bar väl skulden för krigets olyckor och för de nya hotande förvecklingarna om ej den svenske konungen i hans oresonliga öfvermod? Röjde åter Karl XII vid en eventuell fredstraktat någon obefogad lust till polska områden, så gafs därigenom förträffligt tillfälle att vädja till alla sanna patrioter inom republiken. Samtidigt kunde fredsanbuden till äfventyrs göra sin strategiska nytta genom att till någon tid hejda svenskarnes krigsrörelser. Men det gällde att spela fredsvännens roll med sådant allvar, att ingen oinvigd anade förställningen, och samtidigt gifva sina förslag en formulering, som gjorde dem oantagliga för Sverige.[1]

I bägge dessa hänseenden lyckades August förträffligt. Det var icke allenast ett flertal främmande kabinett och

[1] Huru August sökte nyttja fredsförespeglingarna, se särskildt i vol. VI af serien Den Polnisch-Schwedischen Krieg betr., *Dr. S. A.*

sändebud, som togo hans fredliga talesätt för kontanta, utan ock åtskilliga af hans egna förtrognare statsmän; sålunda tidvis både Patkul och Bose d. y. för att ej tala om storkansleren Beichling, som trots sin framskjutna post nästan alldeles stod utanför konungens verkliga hemligheter. Själf lät August krigspartiets män gärna tro, att han vore ur stånd till självständiga beslut och läte behärska sig af den hatade Beichling och af det svenskvänliga kotteriet med Aurora von Königsmark och Karl Gustaf Lewenhaupt (jfr d. y. Reventlows ord om August till sin fader, den danske storkansleren, i december 1699: »Es ist nicht gut, dass der Mensch alleine»). Sedan Patkul vid början af år 1702 gått i rysk tjänst, betonade August mot honom rent af ostentativt sin böjelse för fred, tydligen endast för att egga hans herre tsaren till nya uppoffringar.[1] Flemming, som mestadels hade de ömtåliga förhandlingarna med Berlin och Köpenhamn om händer, var i regeln säkrare underrättad än öfriga.

För fredsförslagens formulering äro Augusts anbud från vintern 1701 karakteristiska. I sitt försvar för anfallet på Sverige hade han särskildt klagat öfver kränkning af Olivafreden, då Dünamünde uppförts på ursprungligen kurländskt område. Nu var denna fästning i hans händer, men han erbjöd sig liberalt att återlämna den liksom öfriga ockupperade platser (Kobron och Kockenhusen), allenast mot villkor att den fullständigt raserades. Detta förslag var svenskarne oacceptabelt af praktiska skäl, då deras välde öfver Dünamynningen sålunda skulle högeligen försvagats, men ännu mer på rättsliga grunder. Ty därigenom skulle de ha erkänt en rättskränkning, som icke förelåg.

Karl XII har ju blifvit skarpt tadlad, att han icke mottog de förslag till fred, som August direkt eller genom andra makter gjorde honom. För vår uppfattning i denna punkt få gifvetvis hvarken Augusts egna bravaderande för-

[1] Typisk är en resolution, som August gaf på några propositioner från ryska sidan (väl genom Patkul) d. 21 febr. 1702. Han erinrar där i ganska hög ton, hur tsarens bristfälliga understöd förnämligast vållat, att den sista kampanjen utföll så illa och att republikens deltagande uteblef: nu vore det så godt som afgjord sak, att August skulle sluta fred med Sverige och som hufvudparticipant i den stora alliansen vända sig mot Frankrike. Något vidare skydd åt tsaren mot Sverige än *bona officia* kunde han därför omöjligen gifva.

klaringar, som mest voro ämnade att vilseleda, eller den duperade Patkuls harmsna utfall mot konungens opålitlighet och fredsligans intriger vara bestämmande. Icke heller bör man fästa för mycken vikt vid de omdömen, som intresserade främmande statsmän fällde. Att både Ludvig XIV och Vilhelm III under år 1701 lifligt tillrådde fred och i starka ordalag prisade det ypperliga tillfället att nu vinna den med heder, vittnar endast om deras egna önskningar och kalkyler på den svenska krigsstyrkans bruk under konflikten i väster. Karl XII dömde riktigare än de, att Augusts försäkringar endast voro sken, och han lät hvarken lura sig till några komprometterande utlåtelser eller till strategisk försumlighet. Genom att oafvändt fullfölja sina syften beröfvade han ock sin fiende de påräknade frukterna af dessa intriger. Dock hade det tvifvelsutan varit fördelaktigt, om han med mera diplomatisk smidighet mött Augusts konstgrepp. Det hade ju icke varit någon risk att kallt upptaga de sachsiska anbuden till granskning utan att därför på något vis låta binda sina händer. Så hade August åtminstone ej kunnat anklaga Karl för oresonlig krigslust. Det är nog ganska möjligt, att det psykologiska momentet — utpräglad misstro till afsikternas ärlighet — bidragit att göra Karl XII så sträft afvisande mot Augusts framställningar, men ytterst vållades detta af hans rättframma förakt för diplomatiens krokiga vägar — ett arf från fadern, som heller aldrig kände sig riktigt hemma i den högre politiken. Och i realiteten torde man få ge honom rätt: en för Sverige betryggande uppgörelse ville och kunde August ej bjuda, och en blott tillfällig fred var sämre än ett öppet krig.

Karl XII:s polska politik var tydligen ett fullföljande af de grundsatser, som Karl XI angifvit för Sveriges yttre statskonst. Man borde undvika alla vidtutseende eröfringsäfventyr — kostsamma i sig själfva och till resultaten alltid oberäkneliga. I stället skulle med all omsorg det redan vunna väldet betryggas samt stärkas på de punkter, som speciellt voro ömtåliga; häraf den intima förbindelsen med Holstein-Gottorp för att hålla Danmark i schack. Tanken att öka Sveriges område genom nya landvinningar från Polen låg Karl XII fjärran (jfr hans ord 1707 »vi

hafva redan land nog»): därigenom vunnes ingen reell makttillväxt, utan skulle allenast förhållandet till Polen, som efter så stora mödor ordnats i Olivafreden, bli underkastadt nya vanskligheter för framtiden. Och — ej minst viktigt — då skulle nya pretentioner höjas från Brandenburg-Preussens sida, och vare sig Sverige afvisade eller understödde dem, måste däraf vållas långvariga obehag. I stället gällde det att först och främst afväpna August samt att därpå skaffa sådana garantier, att Polen ej själft anfölle Sverige, ej heller blefve utgångspunkt för andra grannars anslag mot det svenska väldet. Den polska republiken måste sålunda pacificeras under fredligt sinnad inhemsk styrelse på egna fötter, en styrelse som kunde motstå alla påtryckningar från Sveriges fiender (Danmark och Ryssland) och opålitliga vänner (Brandenburg-Preussen). Men därvid måste August undanskaffas, då hela hans ställning just hvilade på utländskt inflytande i Polen och på nära samverkan med samma makter, öppna eller förstuckna ovänner till Sverige. Augusts detronisering tedde sig alltså som oundgängligt villkor för verkligt samförstånd med Polen, desto mera som konungen själf var ett gifvet hinder för hvarje polsk partiförsoning. Och detroniseringstanken låg liksom i luften på grund af de ständiga inre förvecklingarna sedan kungavalet år 1697.

För att bevara jämvikten i Öst-Europa ostörd sträfvade alltså Karl XII att rekonstruera ett oafhängigt och starkt Polen, ungefär som Vilhelm III af liknande omtanke för Väst-Europa i det längsta bemödat sig att hålla den spanska monarkien vid själfständigt lif. Naturligtvis har denna plan lika litet som i allmänhet stora projekt, politiska eller militära, varit koncipierad på långt afstånd, utan den har undan för undan vuxit fram genom de praktiska omständigheternas tryck. Äfven om Karl redan omedelbart efter Dünaslaget framkastade tanken på Augusts afsättning, kan det sålunda ifrågasättas, huruvida han då ämnade till det yttersta fullfölja ett dylikt kraf. Men ju längre fejden varade, dess mera blef det för Sverige själft en politisk nödvändighet, att August störtades. Ty från Birzenalliansen och sedan framåt blef August alltmera hänvisad till tsar Peters stöd, och sedan Patkul år

1702 gått i tsarens tjänst, arbetade sig ryskt inflytande oupphörligt allt starkare in i Polen. Liksom Karl IX och Gustaf Adolf ett sekel tidigare med alla krafter sökte förhindra, att det moskovitiska väldet blef vasalldöme under den fientliga polska Vasadynastien, måste Karl XII nu söka definitivt skilja Polen och Ryssland, ty deras varaktiga allians — hvem som sedan blef den dominerande i förbundet — var ett ständigt hot mot Sveriges Östersjöprovinser.

Nödtvånget att drifva ut det ryska inflytandet ur Polen har tydligtvis jämväl återverkat på Karl XII:s operationer 1707—08. Hans beslut att från den littauiska sidan angripa Ryssland i själfva hjärtat har utan fråga mest dikterats af militära hänsyn, men samtidigt kunde han i republikens östligaste nejder afsluta sitt rekonstruktionsarbete. Efter Altranstädtfreden hade ju tsar Peter sökt ordentligt sätta sig fast i dessa trakter, och den meningen var vida spridd, att han tänkte göra sig själf till Polens konung. Det var en dubbel förmån, om Karl på en gång tillintetgjorde den ryska invasionen och skapade sig en operationsbas för anfallet på Ryssland. Och på resultatet af denna kamp hängde det ju väsentligen, om hans nydaningsarbete inom Polen blef beståndande eller ej.

* * *

Den kamp, i hvilken August kastat sig under väl sangviniska beräkningar, blef sålunda till en strid på lif och död mellan honom och Karl XII. År 1704 är kanske mer än andra det afgörande året. August befann sig alltsedan nederlaget vid Klissow i ett ganska prekärt läge. I Polen växte oppositionen allt starkare under de svenska vapnens skydd; i Sachsen började de högadliga geheimeråden, som vanligen skötte regeringen, bli rätt svårhanterliga, missbelåtna som de voro med de växande uppoffringarna för kriget. För att få åtnjuta kejsarens subsidier och garanti för arflandet tvangs August att på hösten 1702 verkligen fylla sin förbundsplikt enligt alliansen med Österrike, men därmed vann han ingen gunstig förändring i sjömakternas tänkesätt; det var sålunda ej af hänsyn till honom, som dessa fortfarande afrådde hvarje svensk attack på Sachsen, ty sedan blott Frankrikes tyska maktställning

fallit samman vid Höchstädt, kunde snart en sådan verkställas opåtalt. Vid denna situation satte August sin diplomati i lifligare rörelse än någonsin för att utvidga kriget och själf skaffa sig luft. Medan Moreau och Flemming förnyade sina bearbetningar i Köpenhamn och Berlin, knöt August ånyo till förbundet med tsar Peter. Den 16 nov. 1703 undertecknades en ny traktat dem emellan: tsaren lofvade till Polen sända 12,000 man godt moskovitiskt infanteri, hvars underhåll skulle delas af de allierade, för en gång gifva en subsidiesumma af 300,000 rubel samt vid blifvande personlig sammankomst med August enas om eventuell ökning af detta finansiella understöd; en samverkan mellan de förbundnas hela krigsmakt sattes jämväl i utsikt, närmast för det fall, att den svenske konungen drefves ur Polen till Livland.[1]

Samtidigt lät August genom en oansvarig agent, en viss Kristian Müller, i det svenska högkvarteret och i Berlin lancera ett hemligt projekt att dela Polen mellan dess dåvarande konung, Sverige, Brandenburg-Preussen och Ryssland, tydligen mest i syfte, att Karl XII nu ändtligen skulle röja otidig lust efter landförvärf och så kunna ohjälpligen diskrediteras hos polackerna. Då Karl emellertid ej nappade på kroken, nyttjades samma projekt i något reviderad form för att locka Preussen från dess i juli 1703 slutna allians med Sverige. Beräkningen, att Fredrik I ej skulle kyligt afböja en så frestande landvinst, var alldeles riktig. Under vintern och försommaren 1704 bragtes han småningom så långt, att han började koncentrera trupper i Ostpreussen och beredde sig att bryta med Sverige, samtidigt som Danmark gaf utsikter att attackera Skåne. En storartad operationsplan för 1704 års kampanj aftalades mellan August och Patkul, som på en gång var tsarens fullmäktige i Polen samt hans och Augusts hemliga underhandlare i Berlin: från Saxen skulle alla disponibla trupper dragas till Polen;[2] samtidigt skulle Preussens här

[1] Efter originalexemplaret af traktaten i *Dr. S. A.*

[2] Stater från maj 1704 upptager de redan i Polen befintliga saxiska trupperna till 6,200 man; från Saxen skulle yttermera dragas dit 18,300 man; i arflandet kvarblefvo då 8,300, tydligen afsedda för kejsarens armé enligt alliansen. Enligt Schuster o. Francke uppgick emellertid den i Saxen befintliga hären på våren 1704 ej till mera än 23,000 man.

inrycka i detta land från norr och den ryska hufvudstyrkan under tsarens eget befäl från öster, och af denna förkrossande öfvermakt borde den svenske konungen tillintetgöras. Det var sålunda ett definitivt dråpslag, som nu planerades, och Augusts förtviflade ansträngningar att nu få penningar och bringa hären i fullgodt skick vittnade om hans förhoppningar.[1]

Det var också ganska betydande saxiska trupper, som under sommaren och hösten 1704 opererade i Polen. Under befäl af Steinau och Schulenburg marscherade i juni månad dit 11,500 man — möjligen har det öfriga folket varit för nyvärfvadt för att ännu med framgång kunna brukas. Med Augusts förut i Polen stående trupper skulle alltså summan utgöra närmare 18,000 saxare. Om denna här ökades med samma antal preussare — såsom Patkul beräknade — samt med hufvudmakten af tsarens trupper, finge de förbundna en betydande numerisk öfverlägsenhet, som yttermera kunde växa genom polskt adelsuppbåd.

Men dessa förväntningar uppfylldes icke. Anledningen synes till väsentlig del ha varit en latent brytning mellan August och Patkul. Den senare uppträdde alltsedan 1703 års ryska allians med later, som om han vore Polens verklige härskare och den ende, som nu kunde rädda Augusts krona. Hans relationer till Moskva och hans brefväxling med Reventlow d. ä. röja tydligt dessa anspråk, och han lät konungen själf känna ett ganska pockande förmynderskap. Redan tidigare (hösten 1702) hade han velat reformera kretsen af Augusts rådgifvare och i spetsen för dem placera dansken Jessen, kanske den mest svenskfientlige bland Fredrik IV:s rådgifvare. Nu (november 1703) förklarade han till Reventlow: »vi hafva så bundit konungen af Polen, och det icke allenast genom alliansens klausuler utan genom mera reella medel, att han ej vidare kan glida oss ur händerna. Ty den armé, som skall uppsättas, kommer endast att bära konungens namn, men vi skola ha hand om pengarna och sköta rådslagen, så att han icke mer kan bete sig som

[1] Delningsprojekten berörda hos E. Carlson, *Sverige och Preussen 1701—09* (Historiskt Bibliotek, VII), s. 42 (154) f. I öfrigt hänvisas till aktsamlingar i Berlins geheimestatsarkiv, Rep. IX, n:r 27 samt Rep. XI, n:r 247 II. För operationsplanerna se isynnerhet *Patkuls Berichte an das Czarische Cabinet* (speciellt relationerna n:r 28—35, passim.).

förut.» När det likväl visade sig, att August fortfarande under spelad sorglöshet dref sin vanliga dubbeltungade politik, gjorde Patkul häftiga framställningar, att för krigssakerna skulle inrättas ett »ordnadt conseil», tydligtvis för att han själf skulle få kontroll öfver rådslagen. I synnerhet bemödade han sig att taga om händer dispositionen af de subsidier, som tsaren utbetalade. Dessa anspråk på en gång retade och skrämde August, som visserligen både behöfde och önskade ett kraftigt handtag från Ryssland men ej alls ville helt och hållet falla i dess armar, icke heller lida något förmynderskap af Patkul. För den smula prestige, han ännu hade kvar i Polen, skulle detta rent af vara ytterst farligt, ty republikens misstro mot moskoviterna var gammal och inbiten. Därför har August — i den punkten måste man tvifvelsutan tro Patkul — bakom dennes rygg bedrifvit, att endast den traktatsenliga hjälphären afgick till Polen, medan tsar Peter själf med sin hufvudhär vände sig mot Östersjöprovinserna.

Under sådana omständigheter fick 1704 års kampanj ett helt annat förlopp, än Patkul beräknat. Vid underrättelsen, att tsaren dirigerade sitt hufvudanfall mot Narva och Dorpat, fylldes Patkul af en bitter harm, som han utgöt i en rad skrifvelser till öfverste Arnstedt, Augusts sändebud hos Peter: det vore oförlåtligt, skref han, att nu splittra krafterna på små detaljframgångar i Livland, ty först och främst erfordrades, att den svenska härsmakten i Polen tillintetgjordes. När han sedan spårat, att dessa operationer skedde på Augusts inrådan, vände han sin ovilja mot denne, och i åtskilliga bref till Golovin utfor han skarpt mot den polske konungens dubbelspel. Han kastar på detta all skulden, att den väl planlagda stora »concerten» mot Sverige nu åter stannade i stöpet. Ty konungen af Preussen, som blott väntat på Peters förening med August, vågade ej bryta lös, då denna uteblef. Och därför inställde äfven Danmark sin utlofvade attack på Skåne.[1]

Alldeles utan reservation kan man nog icke upptaga dessa Patkuls påståenden. Nu som alltid var han starkast i att tro det, som passade för hans önskningar. När dessa

[1] *Patkuls Berichte*, rel. n:r 40. Brefven till Arnstedt: Patkulsche Schriften, die Affairen zwischen Moscou und Pohlen betr., *Dr. S. A.*

besvekos, sökte han skulden i andras illvilja och försumlighet, men ej där den låg: i aftalens lösa karaktär och i viljornas naturliga differens. Det kan icke betviflas, att både Preussen och Danmark år 1704 hade mycken lust att sluta sig till Sveriges fiender, ej heller att de gifvit vissa försäkringar i sådan riktning. Men det återstår bland annat att klargöra, i hvilken mån de alltfort bundos genom den antifranska koalitionens tryck — en obehaglig realitet, som Patkul helst utelämnade ur sina beräkningar.[1] Däremot bedömde han alldeles riktigt, att för Karl XII:s fiender måste hufvudsaken vara hans krossande i Polen. Likaså hade Preussens goda vilja helt säkert hjälpts ett betydligt stycke framåt mot verklig handling, därest en imposant rysk här opererat vid saxarnes sida.

Nu kom endast en måttlig hjälpkår från Ryssland, och den tyngde ej mycket på krigslyckans vågskål. Augusts och Patkuls lyckliga öfverrumpling af Warschau var en episod utan verklig betydelse och efterföljdes ej af nya större framgångar. Tvärtom lyckades Karl XII med vanlig energi spränga och fördrifva sina motståndare. Patkul tvangs att häfva belägringen af Posen, och Schulenburg fick räkna sig som förtjänst, att han utan för stora förluster lyckades rädda den saxiska arméen ur Polen öfver Schlesiens gräns. Af hänsyn till sina västliga bundsförvanter öfverskred Karl XII ej ännu denna; det var honom ock för tillfället nog att ha aflägsnat Augusts krigsmakt från nedre Weichsel, ty därigenom stäcktes Preussens krigshåg betydligt. Marlboroughs Berlinbesök i november 1704 gjorde hvad som ytterligare behöfdes för att hålla Fredrik I stilla.

Efter detta snöpliga utfall af de stort planlagda operationerna stod det fast för de närmaste åren, att kriget ej mer skulle utvidgas. August förblef hänvisad till de redan disponibla resurserna, medan Karl XII fick friare fält

[1] I kon. Fredrik IV:s resolution till Flemming d. 22 april 1704 — i Brevvexling med polske Ministre etc. 1699—1717, danska riksarkivet — betecknades visserligen *quæstio an* beträffande Danmarks samverkan mot Sverige som afgjord, men vid *quæstio quomodo* erinrades, att England och Holland måste förmås skicka en sådan flotta till Östersjön, att alla svenska transporter hindrades. Utsikten att detta skulle realiseras var naturligtvis ytterst liten efter Sveriges nya allians med sjömakterna i augusti 1703.

för sina mått och steg i samma mån, som det västerländska kriget drog sig tillhopa kring Frankrikes egna gränser. Det var en själfklar användning af denna ökade rörelsefrihet, när Karl år 1706 genom invasionen i Saxen satte sin motståndare knifven på strupen och med arflandets hotande ruin ändtligen tvang honom att formligen afstå från de planer och förhoppningar, han med så mycken seghet fasthållit i Polen.

* * *

Det är icke underligt, att eftervärlden ej kunnat med odelad sympati följa vare sig Karl XII eller August den starke vid deras konflikt. Omdömet om Karl har väsentligen bestämts af hans verks förgänglighet och af de olyckor, som inom kort bröto in öfver honom och öfver hans land. Var icke, har det synts, hela hans polska politik ett enda ödesdigert misstag? August åter har tett sig som den kuriösaste karikatyr af statsman och krigare: alltid rik på motsägande projekt, aldrig resolverad att fullfölja ett enda; alltid på förhand viss om framgång men aldrig segrare i verkligheten; och under detta, fastän städse slagen, dock beständigt vid obrutet mod. Gentemot båda har man säkert dömt för strängt, och detta framför allt därför, att slutsatserna mestadels grundats på en bristfällig tradition, som kan följas tillbaka till skäligen ensidiga partimän. Dessutom ha bådas politiska motgångar öfvat stark inverkan på uppfattningen. Men misslyckandet i och för sig är ju intet kriterium för en politiks reella möjligheter. Det är också en af de intressantaste uppgifterna för internationell häfdaforskning att, i den mån de viktigare arkivens skatter bli grundligt genomsökta, taga itu med de traditionella teckningarna af Karl XII och August samt pröfva, huru långt dessa öfverensstämma med urkundernas och akternas objektivare vittnesbörd.

Ett sådant arbete har ock under de sista åren begynt, dels här i Sverige, dels och i synnerhet i August den starkes hemland, Saxen. Det förefaller nog, som vore denna saxiska forskning besjälad af en viss lokalpatriotisk tendens, hvarför den ibland hotar att stegra Augusts betydelse till

väl kolossala dimensioner.[1] En sådan öfverdrift är emellertid rätt förklarlig — speciellt vid Tysklands territoriella splittring — vi sakna ju för öfrigt här i Sverige icke motstycken under den långa och tidvis en smula hetsiga diskussionen om Karl XII. Och äfven ytterligheten gör sin tjänst till forskningens fördjupande. Så banas småningom väg för en skarpare och mera korrekt syn på händelser och personer under inledningsperioden till den stora omstörtningen i Östeuropa.

Såvidt hittills är kändt, talar mycket för, att Karl XII.s polska planer väl motsvarade såväl Sveriges intressen som tidens allmänna situation. August den starke åter var ingalunda en föraktlig motståndare, hvars karakteristik kan affärdas blott genom hänvisning till hans beryktade kärlekshistorier, hans jaktbragder och hans underhandlingars opålitlighet. De resurser, öfver hvilka han förfogade, motsvarade visserligen icke alldeles den pretentiösa roll, som han sökte spela, men voro i sig ej obetydliga; det sätt, hvarpå han använde dem, och de afsikter, han fullföljde, voro allvarliga realiteter, som ej få glömmas för den skenbara lättsinnigheten i hans hållning och diskurser. August var i politiken minst lika äregirig och maktlysten som lättsinnig i lif och seder. De djärfva, brokigt växlande projekt, hvarmed han ömsom förbluffade och ömsom oroade såväl vänner som fiender, snarare maskerade än röjde hans verkliga syften. Hvad han ytterst med sin polska statskonst ville, nämligen åt sitt hus skapa en dominerande ställning i nordöstra Europa, det sträfvandet släppte han först sent och nödtvungen.

Karl XII:s möte med August den starke var den rättframme krigarens möte med den raffinerade kabinettsdiplomaten. Hvardera hade sin egentliga personliga styrka just på det område, där motståndaren var svagast. Den ene litade lika obetingadt på sin förmåga att i intrigernas lis-

[1] Detta skönjes särskildt i J. Ziekurschs och O. E. Schmidts ofvan (s. 54, noten) berörda uppsatser; äfven i Arno Günthers afhandling *Sachsen und die Gefahr einer schwedischen Invasion im Jahre 1706* (Pegau 1903). En nyktrare syn och grundligare uppfattning utmärka Paul Haakes under de sista åren publicerade uppsatser öfver flera viktiga specialpunkter till Augusts historia. Bl. a. förtjänar uppmärksamhet hans utkast till en karaktärsteckning, *König August der Starke* (München o. Berlin 1902).

tigt väfda garn kunna insnärja sin motståndare som denne på sin makt att med svärdet sönderhugga snarorna. Bägge missräknade sig: August genom öfverskattning af sin rörliga diplomatis förmåga att verka utan tillräckligt underlag af materiell makt, Karl genom att underskatta diplomatien och de tvära växlingar, som den mäktade framkalla.

Några anteckningar om Georg Lybeckers förmenta gunstlingsskap hos Karl XII

AF

H. E. UDDGREN.

En af de mest bekanta och sorgligt ryktbara personerna från den stora ofredens dagar är Georg Lybecker. Han tilldrager sig vår uppmärksamhet dels genom den roll han spelar i Finland åren 1706 t. o. m. 1713 samt genom den däraf följande, mot honom riktade, långvariga rättegången dels ock genom det förhållande, hvari han står till Karl XII.

I allmänhet gäller han nämligen som dennes specielle gunstling, ett gunstlingsskap, som anses vara orsaken till att åt honom lämnas det ansvarsfulla och svåra uppdraget, att föra befälet på den finska krigsskådeplatsen, och som, då han ej är rätte mannen härför, medför de sorgligaste följder. Ofta andrages ofvanstående förhållande äfven som ett af bevisen på, att Karl XII saknade förmåga att välja sina medhjälpare, ett svårt karaktärslyte hos hvarje härförare.

Detta senare påstående har lockat mig att utarbeta nedanstående lilla uppsats och göra de härför erforderliga forskningarna. Genom att samla Lybeckers befordringsdata och söka klargöra de omständigheter, under hvilka han fått sina högre befäl, har jag trott mig göra en liten insats i klargörandet af denna såväl för Karl XII:s person som för stora nordiska kriget intressanta omständighet.[1]

---

[1] Till undvikande af talrika och till samma källor ofta hänvisande anteckningar får jag meddela att, såframt ej annorlunda särskildt påpekas,

Ett bedömande af Lybecker som människa och krigare ingår däremot icke i ramen för denna uppsats, ty ett sådant kan endast ske i samband med en noggrann skildring af de krigshändelser, i hvilka han spelade någon viktigare roll, och ehuru dessa särskildt från ryskt och finskt håll äro behandlade, gömma nog ännu arkiven många detaljer, som i synnerhet för deras bedömande från militär synpunkt äro af stor vikt.

Den slutliga domen öfver Lybecker är måhända ej fälld med den, som krigsrätten afkunnade år 1717.

Georg Lybeckers födelseår är mig ej bekant. Ungefärligt kan man kanske beräkna detsamma, om man utgår från, att han vid sitt inträde i aktiv tjänst var ungefär femton år, då han enligt nedanstående bör vara född omkring år 1659.

Hans fader var generalmajoren af kavalleriet, Georg Henrik Lybecker, under flera år chef för (norra) skånska kavalleriet, år 1679 landshöfding i Kristianstad och år 1680 i Bohuslän, död år 1683. Denne spelade en viktig roll i Karl XI:s danska krig och var en mycket betrodd man.

Sonen Georg, den andre i ordningen i första giftet, fick ock börja sin militära bana vid faderns ofvannämnda regemente. Den 12 juni år 1673 antogs han som ryttare vid regementet, men inträdde, enligt egen uppgift, först 1674 i tjänst.

Den 15 maj 1675 blef han korpral vid lifkompaniet och följande år, då danskarne inföllo i Skåne, kommenderades han med två hundra man af regementet att förstärka Malmö garnison.

Han återkom dock snart till fältarméen och deltog i slaget vid Lund samma år samt befordrades den 10 januari år 1677 till kvartermästare.

Såsom sådan deltog han i slaget vid Landskrona samt befordrades den 10 augusti 1678 till kornett. Kaptenlöjt-

---

samtliga i denna uppsats omnämnda skrifvelser från konungen, rådet och defensionskommissionen återfinnas i respektive registratur eller koncept å RA. samt till dessa myndigheter inkomna handlingar bland »Generalernas, öfverstarnes eller landshöfdingarnes skrifvelser till Kungl. Maj:t» samt »Defensionskommissionens Inkomna handlingar» äfvenledes å RA. Georg Lybeckers befordringsdata, tills han uppnår majorsgraden, äro hämtade ur hans meritförteckning i Kungl. Krigsarkivet.

nant, såsom det synes utan att förut varit löjtnant, blef han den 23 februari 1679 och redan den 9 november 1682 befordrades han till ryttmästare.

Hastigt nog hade således Georg Lybecker nått ryttmästaregraden, men man bör härvid taga i betraktande, att hans befordringar skedde under krigstider med snabb omsättning inom regementenas befälskadrar samt på det regemente, där fadern var eller varit chef.

Den 27 mars 1693 fick han transport till lifregementet till häst, som han sedan tillhörde ända till utgången af år 1705. Han placerades först på lifkompaniet, var sedan chef för östra Närkes kompani, och därefter för Kungsörs, detta sistnämnda tyckes han anfört i slaget vid Klissow.

Lybecker medföljde nämligen regementet, då detta år 1700 öfverfördes till Östersjöprovinserna, och var således med under de första polska krigsåren. Under ofvannämnda slag, den 9 juli 1702, kommenderades hans kompani jämte öfverstelöjtnantens vid samma regemente som ett slags lifvakt hos hertigen af Holstein, hvilken i slaget förde vänstra flygeln af svenska slagordningen. Då denne furste, som bekant, redan i stridens början träffades af den dödande kulan, red Lybecker vid hans sida, men för öfrigt finnes ingen anledning antaga, att han i nämnda slag särskildt utmärkt sig. Själf anför han som en merit, att hertigen under framryckningen till bataljfältet underhållit sig med honom som med en likställd.[1]

Ej heller tyckes hans uppförande vid Klissow haft någon omedelbar inverkan på hans befordran, ty först den 12 december år 1703 utnämndes han till major, då likväl en tjänsteålder på ungefär trettio år väl kunde förut motiverat en sådan befordran, om ej vid eget regemente så vid något annat. Redan den 9 januari följande år blifver Lybecker emellertid öfverstelöjtnant, nu liksom vid föregående tillfälle befordrad i tur efter Karl Gustaf Creutz, som stod närmast före honom vid regementet.

I ungefär två år tjänade han sedan som öfverstelöjtnant och hemsändes utan hvarje militär befordran den 28 december 1705 för att öfvertaga den efter Anders Lindhielm

[1] Lybeckers anklagelseskrift mot biskop Gezelius (odaterad), inlämnad (antagligen till regeringen i Stockholm) den 12 april 1715. RA.

lediga landshöfdingeposten i Viborgs län.[1] Denna utnämning tyder väl på att Karl XII för Lybecker ägde förtroende, och ingen anledning fanns, enligt allt att döma, för att han ej detta skulle hafva, men behöfver å andra sidan ej innebära annat än att åt den, enligt ofvanstående beräkningsgrund, ungefär fyratiosexårige mannen bereddes en reträttplats efter tvenne fälttågs vedermödor.

Lybeckers uppgift som landshöfding fordrade ej några fältherretalanger utan snarare goda ekonomiska insikter. Viborg var en viktig handelsstad, från hvilken östra Finlands förnämsta exportartiklar, tjära och trävaror, exporterades, och till hvilken en stor del af importen, särskildt af säd, därför drogs. Af allt att döma, besatt också Lybecker dessa egenskaper, ty under hans regim lär Viborgs handel skjutit god fart. Han uppgifver själf, att tullinkomsten vissa år oaktadt kriget varit dubbelt så stor som vanligt.

I militärt afseende ålåg honom i främsta rummet att tillhandagå vid anskaffande af proviant o. d. Hans militära uppgift förminskades än mera däraf, att öfverbefälhafvaren öfver finska arméen i regeln vistades i Viborg, samt att denna fästnings kommendant, Zacharias Aminoff, var af öfverstes grad och därför under den förres frånvaro stod närmare till befälet inom fästningen än Lybecker.

Af ofvanstående att döma synes Lybecker således under den nu skildrade delen af sin lefnadsbana ej varit särskildt gynnad af Karl XII, och ej heller i någon anmärkningsvärdare grad meriterat sig.

Själf berömmer han sig visserligen af att ofta utom sin tur blifvit kommenderad att följa konungen på dennes ströftåg, samt att han som ryttmästare fört ett detachement på sex hundra man och vid ett tillfälle opererat 40 mil från hufvudarméen.[2] Detta sistnämnda låter något otroligt, och möjligen hänsyftar han på en episod, som omtalas i Karol. krigares dagböcker del II, sid. 197, i hvilken han med 80 ryttare fyra mil från lägret omringats af tusentals kosacker och räddats därigenom, att öfverstarne Spens och Sparre utsändts till hans bistånd. Detta skulle skett i maj år 1703. Nordberg omtalar att han den fjärde

[1] Kungl. brefvet af denna datum.
[2] Ofvannämnda anklagelseskrift mot Gezelius.

januari 1705 utsändts med 800 à 900 hästar för att befria kardinalens gods i närheten af Lowitz från en påhälsning af aderton fanor kosacker och fyra kompanier af Brandtens tyska dragoner, hvilket uppdrag han ock utfört.[1]

Utom de här nämnda omtalas i mer eller mindre tillförlitliga källor äfven andra självständiga uppdrag, som under kriget i Polen anförtrotts åt Lybecker, men att så skedde behöfver icke innebära, att han var en särskildt betrodd eller gynnad officer, ty under den partigängarkrigföring, som under åren 1702—1706 fördes i detta land, fingo ofta lägre i graderna än han liknande uppdrag.

I augusti 1706 tillträdde Lybecker sin landshöfdingesyssla.[2] Under Viborgs belägring samma år i oktober synes han ej varit i tillfälle att särskildt utmärka sig, om han ock förstått att genom en del intriger åt sig förvärfva största äran af den för de belägrade lyckliga utgången. Af allt att döma är ock denna episod viktigaste orsaken till hans vidare befordran. Den 28 november år 1706 utnämnes han till generalmajor och i fullmaktsbrefvet angifves tydligt, att det var »på grund af de trogna och tappra tjänster, han jämväl nyligen vid fästningen Viborgs försvar» hade gjort, som denna befordran sker. Vidare antydes i samma fullmakt, att han genom densamma må blifva i tillfälle visa sin underdåniga plikt till landets och fästningens defension.

Lybeckers uppförande gentemot öfverbefälhafvaren för de finska trupperna, general Georg Joh. Maijdell är en riktig profbit på, huru de högre svenska officerarne under denna period intrigerade mot hvarandra, och huru dessa intriger, i synnerhet bland rådets och defensionskommissionens höge herrar, vunno gehör. Många äro de rapporter Lybecker insänder till defensionskommissionen, Maijdell rapporterar nästan uteslutande till konungen, och nästan alla den förres meddelanden synas åsyfta att störta den senare.

Så t. ex. säger Lybecker den 9 oktober i sin rapport till denna kommission, att ehuru han ej har befallning un-

[1] Nordberg, Konung Karl XII:s historia del I, sid. 578.

[2] Lybeckers odaterade svarsskrift på krigsfiskal Niedelbergs anklagelser, inlämnade år 1715. RA.

dersöka Maijdells tillvägagående, han dock ej kan underlåta anmärka, att han är för gammal för sitt befäl, samt att han för ringa vinnings skull gör hvad som helst. I bref daterade den 8 och 12 november anklagar han honom för försummelser under belägringen o. s. v. Att dessa och många andra tillvitelser mottogos med tacksamhet af vederbörande framgår af en skrifvelse af den 31 oktober, däri man uppmanar till fortsatt spioneri.

Äran af Viborgs försvar under belägringen i oktober 1706, tillfaller utan tvifvel i första rummet Maijdell och den 70-årige kommendanten Zacharias Aminoff. Den förre förde nämligen själf befälet under hela den tid inneslutningen varade, med undantag af en och en half dag, då han lämnade fästningen för att samla trupper och uppbådsmanskap i afsikt att med dem hota fiendens förbindelser, hvilken åtgärd efter allas uppfattning, äfven Lybeckers, i betydlig grad påskyndade ryssarnes återtåg.[1] För öfrigt tyder Maijdells uppträdande under försvaret ej på, att han var en så orkeslös gubbe, som Lybecker vill låta påskina.

Under sin frånvaro uppdrog Maijdell befälet åt Aminoff, hvilket tyckes gått Lybecker djupt till sinnes, ty han lyckas verkligen förmå defensionskommissionen att ändra detta och i bref af den 5 november anbefalles han att öfvertaga detta befäl, ett uppdrag, som kom något sent, enär fienden redan natten mellan den 27 och 28 oktober aftågat.

Lybeckers skriftväxling med defensionskommissionen och privata meddelanden till dennas medlemmar, i synnerhet sekreteraren, har till följd, att ett betänkande uppsättes, som går ut på att Maijdell borde återkallas.[2]

Genom skrifvelse af den 27 oktober fråntages också den sistnämnde förvaltningen af penningar och proviant, hvilken uppdrages åt Lybecker, och i en liknande af den 9 november tillskrifves den senare hela äran af försvaret, för hvilket han får uppbära de varmaste tacksägelser.

Lybeckers insats i fästningens försvar synes, enligt hans egen uppgift, bestått i, att han hvarje natt sof med de andra officerarne på vallen, samt att han deltagit i en

[1] Maijdells, Lybeckers och Aminoffs rapporter under tiden mellan den 12 och 28 oktober år 1706 i defensionskommissionens ink. handl. RA.
[2] Defensionskommissionens inkomna handl. för år 1706.

konferens, som Aminoff, under den tid han förde befälet, sammankallat, och till hvilken han kallats för att rådfrågas angående proviants anskaffande.[1]

I skrifvelse af den 27 oktober till defensionskommissionen generar han sig icke för att påstå, att han skulle sammankallat denna konferens och på denna lyckats sammansluta fästningens försvarare till fortsatt energiskt försvar, därigenom i väsentlig mån bidragande till det lyckliga resultatet.

Lybeckers önskan att genom Maijdells störtande själf erhålla högsta befälet är blott alltför genomskinlig. I bref af den 20 nov. till sekreteraren i defensionskommissionen söker han väl bortförklara detta, då han säger, att han ej gjort sina meddelanden i afsikt att störta Maijdell »ty hans plats bevare mig Gud ifrån. Jag är för längst mätt på krig».

Icke desto mindre emottager han fyra månader senare utan invändning uppdraget att efterträda Maijdell.

Äfven till Karl XII rapporterar Lybecker, men dessa rapporter äro i helt annan anda än de ofvannämnda. I bref af den 30 oktober till denne säger han i samband med en relation om belägringen: »Jag kan dock icke om mig själf någonting skrifva utan lämnar sådant till någon annan.»

Och »någon annan» tyckes gjort detta, ty förutnämnda utnämning till generalmajor samt en tacksamhetsskrifvelse från konungen, som kommer Lybecker till handa den 12 januari år 1707, blifver resultatet. Vid utnämningen är emellertid att märka, att han ej blifver generalmajor af kavalleriet eller infanteriet, hvilket annars alltid under denna tid tyckes skett med i tjänst varande officerare, hvarför man kan antaga, att denna befordran ungefär skulle motsvara en »i arméen» i våra dagar, med andra ord blott vara en titulärutnämning.

Lybeckers mot Maijdell riktade rapporter fortfara emellertid att rikligt inflyta till defensionskommissionen, och på samma gång han nedsvärtar honom, gifver han sig själf sken af att utveckla en liflig militär verksamhet. Följden häraf blifver ock, att han, som sagdt, får efterträda denne.

[1] Aminoffs skrifvelse till defensionskommissionen den 27 oktober 1706.

Redan genom skrifvelse af den 6 november år 1706, möjligen med anledning af defensionskommissionens ofvannämnda skrifvelse af den 27, genom hvilken förvaltningen vid arméen fråntages honom och anförtros åt Lybecker, har nämligen Maijdell hos konungen anhållit om sitt afsked, hvilken anhållan den 2 nästa januari af denne beviljas, därvid han som pension erhåller full generalslön.

Men härvid inträffar det egendomliga, att Karl XII ej samtidigt utser någon ny öfverbefälhafvare. Maijdell anmäler detta i defensionskommissionen med anhållan om att få veta, till hvem han skall öfverlämna befälet och i följd häraf förordnar nämnda kommission genom skrifvelse af den 13 mars år 1707 Lybecker, att, tills konungen utser ny befälhafvare, åtaga sig det finska defensionsverket. Denne, som får skrifvelsen i fråga den 28 mars, anmäler den 29 i samma månad saken genast för konungen, dock utan att, som det synes, få dennes bekräftelse på utnämningen. Ej heller tyckes, som i allmänhet anses, detta skett under år 1708. Det har nämligen ej lyckats mig få någon uppgift, som berättigar ett sådant antagande, och i rådets eller defensionskommissionens handlingar borde väl finnas någon antydan härom.

I en skrifvelse till konungen från rådet af den 7 mars 1712, säges visserligen att Hans Maj:t före Nieroth förordnat Lybecker till befälhafvare, men något misstag från rådets sida kan ju här möjligen föreligga.

Huru som helst, så synes dock ej Karl XII från början varit fullt bestämd för att åt honom uppdraga högsta befälet, och svårt är att förstå konungens afsikter med det dröjsmål härutinnan, som under alla förhållanden faktiskt ägde rum. — Den 13 april 1707 upphöjes Lybecker i friherrligt stånd.

Kungl. rådets, generallöjtnanten af kavalleriet, Carl Nieroth, utnämnes den 18 juli 1710 af rådet till generalguvernör och högste befälhafvare i Finland,[1] hvilket konungen senare genom kungl. bref af den 11 november samma år stadfäster. Härigenom återförvisas Lybecker utan vidare till sin landshöfdingepost.

[1] Rådets registratur af denna datum. RA.

Strax före ofvannämnda utnämning hade han emellertid befordrats till generallöjtnant af kavalleriet, nämligen den 30 augusti år 1710.

Af intresse för att förstå såväl denna befordran som högsta befälets anförtroende åt Lybecker år 1712, är att något skärskåda den uppfattning Karl XII möjligen kunde hafva angående hans bedrifter i Finland åren 1708—1710.

Först genom defensionskommissionens rapport, dat. den 17 mars 1709, erhöll konungen underrättelse om hans misslyckade infall i Ingermanland i augusti år 1708. Denna rapport är hållen i en för Lybecker fördelaktig anda och fullkomligt öfverensstämmande med hans egna till kommissionen i fråga insända uppgifter. Infallets olyckliga utgång skylles på det myckna regnandet, vägarnas dåliga beskaffenhet och ryssarnes brännande. Man klandrar honom blott för att han företagit tåget utan att hafva öfverlagt »hvad framgång han kunde hafva äfven i afseende på subsistansen och underhållet i landet».

Vederbörande kunde dock hafva anledning att framställa saken i en annan dager samt redan nu draga Lybeckers lämplighet som öfverbefälhafvare i Finland i tvifvelsmål. Den 12 november år 1708 hade nämligen krigsfiskalen vid finska arméen Niedelberg i rådet inlämnat sina »notanda och observanda» mot nämnda fälttåg, i hvilka nästan alla Lybeckers uppgifter bestridas och hans åtgöranden skarpt klandras.[1]

Många anklagelser hade redan förut riktats mot honom. Så anklagade en skrift, daterad den 5 maj år 1708 och undertecknad »samtliga officerare vid finska arméen», honom för partiskhet mot officerarne[2] och en annan daterad den 5 augusti samma år för oegentligheter vid tullen i Viborg o. s. v.[2]

En rättegång hade visserligen hållits i Viborg år 1709 med anledning af krigsfiskalens anmälan, men denna, i hvilken Lybecker själf var ordförande,[3] hade ej till fullo nedtystat anklagelserna, ty ännu den 1 februari 1710 be-

[1] Koncept till 1717 års generalskrigsrätts förhandlingar, Kungl. krigsarkivet, samt Lybeckers mot Niedelberg riktade skrift af år 1715. RA.

[2] Defensionskommissionens inkomna handlingar. RA.

[3] Öfverstelöjtnant Stjernekrantz anklagelseskrift, inlämnad år 1715 (odaterad). RA.

gärde han förnyad undersökning i saken, och då denna anhållan den 13 mars samma år föredrogs i rådet, antecknades i protokollet, att man ansåg »att ej allt kunde hänga rätt till».[1]

Den 12 april samma år berättade grefve Horn i rådet, att bref anländt från Finland, hvari man begärde en ny general, enär man var mycket missnöjd med Lybecker[1], och den 18 augusti 1712 omtalade generalmajor Liewen inför samma myndighet, att han försport, att finska allmogen ej kunde höra hans namn nämnas.[1] Men ingen anledning finnes att antaga, att Karl XII åtminstone på officiell väg underrättades hvarken om anklagelserna mot Lybecker eller det ödesdigra missförhållande, som rådde mellan honom och såväl finska arméen som folket.

I rådets rapporter under år 1710 finnes nämligen ingen ting, som hos konungen kan väcka misstroende mot Lybecker. I dem af den 4 juni och 30 juli, där händelserna i Finland särskildt beröras, förekommer intet klander mot denne.

I rapporten af förstnämnda datum anses hans utsikter att kunna försvara Viborg och därmed Finland mycket små, och i den senare skrifvelsen, där Viborgs fall den 15 juni och Nieroths ofvannämnda utnämning omtalas är, ej ens Lybeckers namn nämndt. Den förres utnämning motiveras däremot med att som Finland består af fyra höfdingedömen (Österbotten inberäknadt) och den ena landshöfdingen ej ville lyda den andre, en generalguvernör, som samtidigt var högste befälhafvare, borde utses.

När Nieroth i januari år 1712 insjuknar, uppdrager han befälet åt Lybecker, som således från och med den 22 i denna månad åter leder Finlands försvar. Då straxt därpå den förre den 25 januari aflider, stadfäster defensionskommissionen den 17 februari detta förordnande och underrättar genom skrifvelse af den 7 nästföljande mars konungen därom, tilläggande, att man ej hade någon annan att föreslå.

Först sedan Lybecker emellertid genom bref af den 25. april samma år begärt befrielse från kommandot, enär det blifvit honom för tungt, föreslår rådet generallöjtnant Gustaf Adam Taube till hans efterträdare.

[1] Rådets protokoll af denna datum. RA.

Härpå svarar emellertid Karl XII den 12 september 1712, att enär Taube är beordrad sörja för sitt regementes uppsättande, så kan han icke umbäras därifrån, hvarför han uppdragit befälet åt Lybecker, »hvarmed tills vidare måste förblifva».

Redan innan sistnämnda skrifvelse ankom och antagligen med anledning af den af den 7 mars, förordnar nämligen konungen den 19 juli honom till öfverbefälhafvare.

Så kommer då Lybecker att föra befälet i Finland, måhända för första gången på grund af kungligt förordnande, under olycksåret 1713, därigenom ock att bära ansvaret för att det olyckliga landet prisgafs åt ryssarnes plundringar. Men öfverbefälhafvarens oduglighet är nog ej enda orsaken till motgångarna detta år.

Spänningen mellan honom och landets befolkning hade dag för dag ökats, och rådets tillvägagångssätt att först tillsätta en kommission med generallöjtnant Fersen som ordförande för att afdöma de finska klagomålen samt i kyrkorna kungöra detta, men sedan vid närmare eftertanke ej utan konungens tillstånd våga afsända densamma, bidrog nog ej heller till att afhjälpa detta missförhållande.[1] Lybecker omtalar själf i skrifvelse af den 31 oktober 1713 till Karl XII, hurusom borgerskapet i Björneborg samlat sig för att »flå huden af hans son», som var kapten vid lifdragonerna, samt huru bönder i Åbo län öfverfallit en annan officer, troende att denne var hans son. En präst i samma län hade sagt sig från tvenne söner och mågar vid arméen fått säkra meddelanden om att Lybecker förrådt landet o. s. v.

Arméen i Finland tyckes detta år af landets befolkning snarare behandlats som fiender än motsatsen.

Armfelt säger i rättegången mot Lybecker t. ex. »att bonden ville slå soldaten ihjäl» och att denna ovänskap mellan försvararne och de försvarade hade ett mycket menligt inflytande på krigföringen är lätt att tänka sig, då man tager i betraktande, att arméen för sitt underhåll i regel var hänvisad till landets egna hjälpkällor, och att dennas bröd bokstafligen bakades i bondens ugn.

[1] Rådets registratur af den 2 december år 1712. RA.

Af förestående anser jag mig således kunna draga den slutsatsen, att anförtroendet af högsta befälet i Finland åt Lybecker vid de tillfällen detta skedde ej får anses orsakadt, hvarken af att denne var af Karl XII särskildt gynnad eller däraf att konungen om honom hade särskildt höga tankar. Dröjsmålet med, eller måhända uraktlåtenheten att utnämna honom år 1707, Nieroths utnämning år 1710 samt ordalydelsen af konungens skrifvelse till rådet den 12 september år 1712, däri Lybeckers afskedsansökan afslås, tyder på att detta skett af brist på annan och lämpligare befälhafvare.

Dessutom synes det först vara efter ankomsten till Finland, som han gjort sig mera bemärkt, och synes detta åstadkommits genom måhända missledande rapporter från de hemmavarande myndigheterna, hvilka ej af konungen kunde kontrolleras. Förloppet af den mot Lybecker efter olycksåret 1713 öppnade rättegången visar oss ock, att icke ens vid denna tidpunkt hans odugligbet var allom klar, ja, sätter rent af i tvifvelsmål, om denna verkligen var förnämsta orsaken till motgångarna på finska krigsskådeplatsen.

I juli år 1713 tyckes, närmast med anledning af biskop Gezelii i Åbo anmälan, det blifvit klart för rådet att Lybecker måste återkallas och genom skrifvelse af den 28 i samma månad sker detta. Den 5 augusti beslutar man också att inkalla öfverstelöjtnant von Essen för att få klart för sig rätta sammanhanget med motgångarna i Finland.[1]

Den 21 augusti anländer Lybecker till Stockholm, efter att hafva öfverlämnat befälet till generalmajor Armfeldt. Han hade återkallats, som man förebar, för att öfverlägga om ett och annat viktigt ärende, och den 25 i samma månad inlämnar han till senaten sina »oförgripliga tankar om defensionsverket i Finland».

Till Karl XII rapporterar han den 5 september om sommarens krigshändelser och besvarar konungens skrifvelser af den 24 mars, 13 och 16 maj och 1 juni, hvilka samtliga först nu kommit honom till handa. Man kan af detta

[1] Rådets protokoll af denna datum. RA.

och annat se, huru föga Karl XII kunde inverka på och bedöma händelserna i hemlandet under sin turkiska vistelse. Redan från och med augusti år 1707 tyckas rapporterna från finska krigsskådeplatsen nästan uteslutande sändts till myndigheterna i Sverige, och ett år senare kan man anse att allt direkt samband mellan konungens fältkansli och öfverbefälhafvaren därstädes upphört. Rapporterna äro under denna tid adresserade till Kungl. Maj:t, Stockholm, och först den 10 april 1711 tyckes en sådan åter direkt afsändts till konungen. I bref af den 31 oktober 1713 rapporterar Lybecker om rätta orsaken till sitt hemkallande, som nu blifvit honom klar, och genomgår i detalj, hvad som händt honom i Stockholm efter hans ankomst dit.

Denna rapport föranleder Karl XII att den 13 juli år 1714 genom skrifvelse till regeringen i Sverige anbefalla rättegång i Svea hofrätt mellan honom och hans vedersakare. Anmärkningsvärdt är, att Lybecker faktiskt härvid fungerar som den kärande parten, hvilket ock den senare omnämnda generalkrigsrätten erkänner, ehuru densamma det oaktadt anser sig kunna behandla honom som svarande. Lybecker uppkallades i slutet af augusti i rådet för att undergå förhör och synes lyckats omstämma opinionen för sig, ty han anbefalldes göra sig resfärdig för att återvända till sitt befäl. Själf gör han framställning mot lämpligheten häraf samt begär åtminstone senatens öppna befrielsebref, men anbefalles i stället den 23 september att tills vidare stanna i Stockholm, enär någonting kommit emellan, samt det ansågs nödvändigt, att en man med auktoritet ledde arméen i Finland.[1]

Med anledning af ofvannämnda kungliga bref af den 13 juli 1714 utfärdar regeringen i Stockholm den 3 november samma år order till hofrätten, och den 18 november börjar rättegången, hvilken fortgår, som det vill synas, utan något egentligt resultat, ända till slutet af år 1716.

Genom skrifvelse till konungen begärde Lybecker, att den militära sidan af hans förbrytelser skulle afdömas af konungen själf eller hans generaler.

[1] Lybecker till Karl XII af den 31 oktober år 1713. RA.

Denne tillmötesgår såtillvida hans begäran, att genom kungligt bref af den 9 februari 1716 ett generalkrigsråd under Carl Gustaf Skyttes ordförandeskap sammankallas i Ystad, med uppgift att till hofrätten afgifva ett betänkande i saken. Redan den 25 i samma månad är man färdig härmed.

Genom utlåtande af denna datum fritager generalkrigsrådet Lybecker från att vara skulden till olyckorna i Finland år 1713, men uppmanar hofrätten att söka utröna, hvem som varit orsaken till att ej proviant för detta års fälttåg i tillräcklig mängd anskaffats.[1] Förhållandet var nämligen, att Lybecker redan i god tid anbefallt landshöfdingarne anskaffa sådan, hvilket dock ej ledt till något resultat.

För att emellertid ändtligen få ett slut på rättegången anbefalles genom kungl. bref af den 16 oktober 1716, att en generalkrigsrätt med samma ordförande som krigsrådet i Ystad skulle sammanträda, och den 4 februari 1717 har denna sin första sammankomst.

Denna rättegång, som först behandlar de mot Lybecker framkastade anklagelserna och sedan afdömer hans rekonventionstalan mot sina motståndare, erbjuder mycket af intresse.

Hans motparter i rättegången äro krigsfiskalen vid finska arméen Niedelberg, öfversten och chefen för Savolax regemente Joh. Stiernschantz samt biskopen i Åbo Gezelius.

Målet mellan Lybecker och den förstnämnde kom att beröra 1708 års infall i Ingermanland och mellan honom och de båda sistnämnda 1713 års krig.[2]

Redan hösten år 1708 hade Niedelberg, som ofvan nämnts, mot Lybecker framkastat sin anklagelse rörande det olyckliga fälttåget samma år. Detta mål kom också först under ompröfning. Den slutliga utgången af det-

---

[1] Original till generalkrigsrådets utlåtande. RA.

[2] Koncept till generalkrigsrättens förhandlingar. Kungl. krigsarkivet. Detta koncept, som, efter pagineringen att döma, är i sitt ursprungliga skick, synes på grund de talrika ändringarna och marginalanteckningarna, som delvis äro gjorda med annan stil, undergått en omfattande revidering och därför vara något så när tillförlitligt. Originalet till detsamma har jag ej kunnat finna.

samma har det emellertid ej varit mig möjligt till fullo afgöra, enär, som af nedanstående framgår, uppgifterna härom äro sväfvande och motstridiga.

Rättegångshandlingar från den 23 februari visa väl att Lybecker i stort sedt frikändes, men dels omnämnes att samtliga akterna i målet för vidare behandling öfverlämnades till generalauditören, dels beröras förhandenvarande krigshändelser under generalmajorerna Armfelt och Liewens vittnesmål den 8 mars. I protokollskonceptet för den 8. april säges sagda dom varit gällande, men i öfrigt har jag ej funnit, att målet efter den 23 februari varit före. Öfverstarne Bildstein och Ruthensköld, som sistnämnda dag voro frånvarande från generalkrigsrättens förhandlingar, säga ock i sina reservationer mot dessas resultat, att domen definitivt då fällts.[1] De uttala båda som sin åsikt, att Lybecker är orsaken äfven till 1708 års fälttågs olyckliga utgång och med förlust af lif, ära och gods bör förssona detta sitt brott.

Den 18 mars faller domen öfver 1713 års krigföring. I denna äro alla krigsrättens medlemmar eniga i att döma Lybecker skyldig. Man tillvitar honom dels, att han vid proviants anskaffande för årets fälttåg ej användt de kraftåtgärder, som enligt kungl. bref af den 30 maj 1711 ålåg honom, dels är man enig om, att han under sagda år vid upprepade tillfällen uppsåtligen gjort emot Kungl. Maj:ts tjänst. Enligt 64 och 65 §§ Kungl. Maj:ts krigsartiklar och 154 § sjöartiklarna dömdes han förlustig lif, ära och gods.

Men på grund af hvad som under förhandlingarna framkommit anklagas Lybecker också för högmålsbrott. Han skulle nämligen år 1709, sedan underrättelsen om slaget vid Pultava ingått, i fleras närvaro yttrat sig nedsättande om konungens person. Detta föranleder, att han den 23 februari sättes under sträng bevakning. Ett för Karl XII belysande drag är, att han på Lybeckers bön hos generalkrigsrätten gör hemställan om hans frigifvande, hvilket dock denna afslår.[2] För högmålsbrottet dömes han dock ej, ty genom beslut af den 7 april sättes sagda brott under

[1] Original till reservationerna. Kungl. krigsarkivet.
[2] Ofvannämnda koncept af den 25 februari.

Guds och framtidens dom, enär tillräckligt antal vittnen i saken ej varit att tillgå.

Den 8 april sägas alla målen vara afdömda och generalkrigsrätten har, efter allt att döma, därefter upplösts, lämnande åt konungen att stadfästa domen. Detta skall ock hafva skett i midten af året, men på nyåret 1718 lär han benådats, mot villkor att han skulle tillbringa sina återstående dagar på sin egendom Värsta. Dessa blefvo dock icke många, ty den 4 juni sistnämnda år lämnade han detta jordiska. Hans hälsa hade redan under rättegången varit mycket vacklande, och kanske var han långt förut, hvad man skulle kalla, en försliten kraft. Att fordringarna, som denna tid ställdes på innehafvarne af högre befälsposter voro och måste vara mycket stora framgår af generalkrigsrättens förhandlingar. Utan tvifvel hade nog också högste befälhafvaren i Finland i många afseenden en svår ställning. Ännu vågar man ej göra några bestämda påståenden angående orsakerna till den olyckliga utgången af det stora nordiska kriget, men måhända skall en dag töcknet, som nu omger denna tidpunkt i vår historia skingras. Så långt böra vi dock redan härutinnan hafva kommit, att vi ej så lättvindigt som ofta skett i karaktärsdrag och känslostämningar hos Karl XII söka finna olyckornas källa. Genom detta slag af historieforskning framkonstrueras lätt en vrångbild af hans karaktär.

Den nordisk historiska kongressen i Lund.

Under innevarande års försommar, den 2—4 juni, har i Lund afhållits den första nordisk historiska kongressen. Tanken på denna hade utgått från Martin Weibull, och det var också i sin mån att betrakta som en gärd åt hans minne, då nämnden för den af honom stiftade Karl X Gustafs historiska fond i april månad detta år lät utgå ett upprop till mötet. Ett ögonblick syntes emellertid dettas tillvaro hotad, då Norges historiker, förblandande politik med vetenskap, vägrade att komma och i det neutrala Danmark ett antal af 21 följde exemplet från Kristiania. Men andra trädde i stället, och när kongressen den 2 juni öppnades, räknade den öfver 200 deltagare från Sverige, Danmark och Finland. Utan öfverdrift torde det kunna sägas, att aldrig förut en så representativ samling af den historiska vetenskapens idkare och vänner varit samlad hos oss.

Man har ofta sagt, att kongressernas behållning i första hand ligger i det utbyte den personliga samvaron lämnar. Ingen af de många, som deltogo i den första nordiska historiska kongressen, torde emellertid jäfva påståendet, att den äfven i vetenskapligt hänseende lämnat rik frukt. Icke blott så, att de föredrag och diskussioner, som höllos, med begagnande af hittills okändt stoff, satte förhållanden och personligheter i mångt och mycket i ny belysning: deltagarna mottogo äfven lefvande och säkerligen för framtiden fruktbärande intryck af de skiftande metoder både i forskning och framställningssätt, hvilka karakterisera de olika centralpunkterna för historisk vetenskap i Norden.

* * *

För den historiska kongressen hade af organisations-kommittén fastställts följande program:

Torsdagen den 1 juni.

Kl. 9 e. m. Hälsningssamkväm.

Fredagen den 2 juni.

Kl. 9—$^{1}/_{2}$1 e. m.

Mötet öppnas i universitetets aula.

Föredrag: Professor H. Hjärne, Uppsala: *Källorna till Sveriges äldsta historia.*

Professor J. Steenstrup, Köpenhamn: *Nogle Træk af en enkelt Stands og Næringsvejs Udvikling.*

Diskussion: *Fordringarna på lämpliga läroböcker i allmän historia* (Nya tiden). Inledes af professor L. Stavenow, Göteborg.

Kl. 2—5 e. m.

Föredrag: Arkivsekr. G. Grove, Köpenhamn: *Meddelelse om nogle hidtil utrykte Hovedkilder til Oplysning om Söslaget ved Kronborg 1658.*

Professor N. Edén, Uppsala: *Karl X Gustafs anfall på Polen.*

Arbete på sektioner:

a) *Pedagogisk.* Diskussion: *Önskeligheden af at optage Kultur- og Samfundshistorie som ligeberettigede med politisk och Krigshistorie ved Undervisningen i Historie.* Inledes af dr. phil. H. Schwanenflügel, Köpenhamn.

b) *Arkeologisk.* Förevisning af grefvarne Reventlows samlingar af fynd från stenåldersboplatser.

Kl. 6 e. m. Gemensam middag.

Lördagen den 3 juni.

Kl. 9—12 f. m.

Föredrag: Professor M. Schybergson, Helsingfors: *Den historiska forskningens grundläggning vid universitetet i Åbo.*

Professor A. Stille, Lund: *Den turkiska politiken gentemot Karl XII (1709—1714).*

Förevisning af professor Quennerstedts samlingar till Karl XII:s historia.

Kl. 1/2 2—5 e. m.

Föredrag: Professor L. Stavenow: *Konungamakten och byråkratien under den gustavianska tiden.*

Diskussion: *Önskvärdheten af ett planmässigt förtecknande af handskrifna källor till Nordens historia i utländska samlingar.* Inledes af professor S. Clason, Lund, och biblioteksassistenten dr. A. Björnbo, Köpenhamn.

Arbete på sektioner:

a) *Arkivalisk:* Provinsarkivarien G. Hornemann, Köpenhamn: *Nyere metoder til Udbedring af Arkivalier.*

b) *Arkeologisk:* Mag. sc. N. Hartz, Köpenhamn: *Det interglaciale (palæolitiske) Menneske i Danmark.*

Söndagen den 4 juni.

Gemensam utfärd för mötesdeltagare till *Glimmingehus* samt till *hällristningarne vid Simrishamn.* Det förra kommer att demonstreras af arkivarien L. Weibull, Lund; de senare af amanuensen K. Stjerna, Lund. På återfärden beses *Dalby kyrka* under ledning af doktor O. Rydbeck, Lund.

Måndagen den 5 juni.

För mötesdeltagare, som stanna äfven under måndag förmiddag, anordnas ett besök i *Lunds domkyrka* kl. 1/2 10 f. m. med föredrag af arkivarien Weibull samt 1/2 11 under professor Stilles ledning förevisning af *slagfältet vid Lund.*

Detta program blef i hufvudsak följdt. Endast professor Harald Hjärne hade beklagligtvis i sista stund blifvit hindrad att infinna sig. Det af honom utlofvade föredraget ersattes med en föreläsning: *Ur Ynglingatal*, af professor Henrik Schück.

Såsom kongressens ordförande fungerade den 2 juni professor Steenstrup, den 3 professor M. G. Schybergson.

Vice ordförande voro första dagen riksarkivarierna E. Hildebrand och V. Secher, den andra professorerna S. Clason och L. Stavenow.

* * *

Sedan kongressen på morgonen den 2 juni högtidligen öppnats af biskop G. Billing, Lunds universitets prokansler, hvilken, erinrande om de idéer, som besjälat upphofsmannen till detta möte, dröjde vid den ödesdigra tid, som nu uppgått för den skandinaviska Norden, beträddes talarstolen af professor H. Schück. Den rad af föredrag, som därmed inleddes, sträckte sig, såsom programmet äfven visar, öfver de mest skilda epoker af Skandinaviens historia — från en tid, ännu höljd i sagans dunkel, fram till de år, då det nya svenska statsskicket grundlades.

Den kände sagohistorikern hade valt till ämne Ynglingasagans skildring af Egil Tunnadólgr, en episod, hvilken alltid varit en stötesten vid forskningar i hithörande ämnen. Berättelsen om Egil bestode af tvenne delar utan inbördes sammanhang, den ena behandlande ett uppror af trälen Tunne, hvilken först efter det Egil erhållit utländsk hjälp besegras, den andra skildrande, huru konung Egil senare under en jaktfärd träffar en utsluppen ilsken offertjur, hvilken ihjälstångar honom. Konungen i den först omtalade delen sammanställdes af föredragaren med Ongentheov i Beovulf och Angantyr i Hervararsagan, om hvilken liknande berättas. Analogierna syntes föreläsaren talrika, men den stora skillnad förefunnes, att Ongentheov (Angantyr) faller i slag mot ett främmande folk, medan Egil stupar för en tjur. Namnet Egil och episoden med tjuren höra således tillsammans; episoden om trälstriden har tillhört en svensk konung med namnet Angantyr.

Motiv, liknande det om Egils död, finnas i Skjoldungasagan, Grottesången och hos Saxo, men här använda om den danske konungen Frode. För att fastställa motivet i dess ursprungliga form genomgick föredragaren noggrant den hithörande strofen ur Ynglingatal. Detta gaf till resultat, att i stället för tjur bör tänkas en vildgalt, hvilket både förklarar namnet Tunnadólgr och äfven i öfrigt, utan

tillgrepp af emendationer, ger mening åt verserna. Strofen skulle då berätta, hurusom Egil dödats af en vildgalt, efter det han nedbränt ett tempel, tillhörande en gudinna. Sedan föredragaren ytterligare uppvisat sammanhanget mellan olika hithörande sagovarianter, vågade han en sammanställning af den här antydda dyrkan af vildgalten med Tacitus bekanta yttrande om æstuernas vildgaltskult och framhöll sannolikheten af, att en historisk tradition om svenska härnadståg mot öster låge innesluten i Ynglingatals strof.

Professor Schücks föreläsning rörde sig, såsom af ofvanstående framgår, så godt som uteslutande på de protohistoriska traditionernas område; med professor J. Steenstrups föredrag: »Nogle Træk af en enkelt Stands og Næringsvejs Udvikling», var man inne på den egentliga historiens mark.

Den konservative författaren intog i sitt föredrag, som så ofta förut, en så radikal ståndpunkt, att endast få skulle haft mod därtill, och röjde kraftigt upp bland förflutna tiders meningar; ofta erinrades man om, att det var samme man, som för ett antal år sedan i sin bok »Den danske Bonde og Friheden» gifvit den historiska världen en i mycket ändrad syn på bondeståndets utveckling. »Har nogen af mine Tilhørere truffet en Fisker under Middelalderen?» — sålunda lydde Steenstrups paradoxalt formade tanke, och han ansåg sig kunna besvara spörsmålet med ett afgjordt nej. Vi träffa visserligen på menniskor, som fiska i öppna sjön, men de göra det blott under vissa bestämda tider af året, och denna näringsgren kan i hvarje fall icke betraktas såsom deras yrke. Väl att märka är det också, att det moderna ordet »Fiskerleie» i sin äldre form öfverallt betecknas såsom »Fiskeleie». Vi ha ortnamn nog, sammansatta med ordet »Fisk», såsom Fiskbäck, Fisktorp o. s. v., men de ligga vid insjöar eller åar, icke vid hafvet. Vi träffa också endast undantagsvis ordet »Fisker» tillagdt en mans namn för att beteckna hans yrke. Detta gäller såväl för Sverige som för Danmark, hvad en undersökning i Södervalls ordbok nogsamt visar. Blott i städerna träffar man enstaka, spridda fiskare, men de äro där så få till antalet, att de ingenstädes förmått att bilda ett särskildt lag.

Och likväl, kan man invända, är det bevisadt, att vi vid **Dragör**, vid Skanör och vid Falsterbo haft så omfat-

tande fiskerier, att de, då de redan öfverskridit kulmen, på det senare stället årligen omfattade ända till 7,500 båtar med 37,500 mans besättning. Just detta sista förhållande, svarar Steenstrup, är vittnesbörd nog, att vi här icke hafva att göra med en bofast fiskarbefolkning, icke ens med en tillströmmande skara från andra fisklägen, men med landets befolkning i allmänhet, hvilken under sommarmånaderna uppslagit sina bopålar i de vårdslöst upptimrade bodarna på stranden för att åter lämna dem framemot vintern. Sjömannen, som seglade upp genom sundet vid vintertid, såg till höger och till vänster för sig en hel stad af bodar, men icke ljus i en enda af dem.

Den tidpunkt, då en bofast fiskarbefolkning framträder, sattes af Steenstrup tämligen sent: först till midten af 1500-talet. Det är först vid denna tid, som man i mantalslängder och dylikt påträffar personer satta i skatt såsom fiskare. Dessa hafva sina boplatser i de hastigt uppväxande byarna å de gamla »Fiskeleiene», och om de ännu vacklande laglösa förhållanden, som här funnos, har man vittnesbörd i de många klagomål, som landtbefolkningen såg sig nödsakad att insända till regeringen.

Föredragaren slutade med uttalande af den förhoppning, att de närvarande, när tillfälle erbjöde sig, ville genom lokala undersökningar söka komma djupare till botten i detta ännu så outredda spörsmål. I verkligheten torde man också kunna säga, att hans klara och eggande anförande i sällsynt grad var ägnadt att väcka intresse för ett problem, som hittills så helt undgått forskare på detta område.

Åt Karl X Gustafs tid voro tvenne af de vid kongressen hållna föredragen ägnade. Arkivsekreteraren Gerhard Grove gaf på grundvalen af otryckt arkivmaterial särskildt från Haag, bland annat amiral Wassenaers journal och några bref från i händelsen deltagande, en belysande skildring af sjöslaget utanför Kronborg den 29 oktober 1658 och påvisade, huru högt man äfven på den fientliga sidan satte svenskarnes tapperhet och mod; en samling skioptikonbilder, delvis tagna efter den i slaget deltagande Willem van der Veldes hittills obeaktade målningar, illustrerade framställningen. Det andra af dessa föredrag hölls af professor Nils

Edén öfver Karl X Gustafs anfall på Polen. Efter en sammanfattande skildring af den nordeuropeiska politiken vid tiden för konungens tronbestigning häfdade föredragaren på ett öfvertygande sätt, hurusom Karl X Gustaf till en början i sin politik intog en afvaktande ställning, öfverallt sonderande terrängen, men steg för steg af omständigheternas makt drefs till krigisk aktion. Den polska statens hotande sönderfallande, kosackernas uppror och de ryska härarnas inbrott i Lithauen blef till slut det för honom afgörande. Under intrycket af dessa förhållanden är det, som det svenska rådet i december 1654 sammanträder till öfverläggning, och beslutet om den svenska krigsmaktens användande i öster fattas. Karl X Gustaf hade icke bestigit den svenska tronen med förutfattad mening att kasta sig i anfallskrig, och den så ofta anförda satsen, att Sverige för sin existens vore hänvisadt att föra krig, vore i själfva verket ytterst klent bestyrkt.

Det föredrag professor Arthur Stille på kongressens andra dag höll öfver Den turkiska politiken gentemot Karl XII (1709—1714) var hufvudsakligen grundadt på hittills okända eller föga beaktade källor i arkiven i Venedig, Paris och Dresden. Starkt betonade föredragaren, huru invecklad historien om denna politik gentemot Karl XII vore och huru täta kastningarna hit och dit. Konungen hade kommit till Turkiet med föresatsen att omedelbart vända åter till sitt land, men Lewenhaupts kapitulation, konung Augusts inryckning i Polen, kejsarens hållning och de osäkra förhållandena på Medelhafvet gjorde detta omöjligt. I detalj skildrade professor Stille den turkiska politikens växlingar och framhöll å ena sidan byråkratiens inflytelser, å den andra Karl XII:s förbindelser med seraljen, särskildt storsultaninnan. Slutligen triumferade den förra, sedan Stenbocks tåg till Polen gått om intet, och Ali pascha, sultanens svåger, kommit till makten. Föredragaren fastslog såsom sin mening, att Karl XII:s kvardröjande i Turkiet under den långa tiden efter 1709 icke vore att betrakta endast såsom en suveräns envisa nyck: hans handlingssätt vore alltigenom konsekvent och matematiskt beräknadt — intet lämnadt åt slumpen. Att han likväl misslyckades, berodde af förhållanden, öfver hvilka han var ur stånd att

göra sig till herre. Föredraget, rikt på nya synpunkter, var, om man så vill, en »Ehrenrettung», men utan den bibetydelse, som gärna ligger i detta ord.

Det i tiden senast förlagda af föredragen vid kongressen var professor Ludvig Stavenows om konungamakten och byråkratien under den gustavianska tiden. Efter att med öfverskådlighet och skärpa hafva fastslagit byråkratismens stora roll i den svenska statsförvaltningens historia alltifrån Gustaf II Adolfs dagar intill den tid, då, med glömska af plikterna mot det allmänna, genom 1756 års »tjenstebetänkande» ämbetena blifvit en rättighet i mån af ålder på tjänstemannabanan, det sterilaste af alla regeringssätt, uppdrog han bilden af den opposition, som från de yngre mössorna och konungamakten restes mot den svenska byråkratismen på höjdpunkten af dess utveckling. I korta drag tecknades den samverkan mellan ämbetsmän och konungamakt, som kännetecknar Gustaf III:s första regeringsår, tills med konungens allt starkare framträdande absolutistiska tendenser en brytning inträdde, som till sist utmynnade i statshvälfningen 1789. Professor Stavenow framhäfde, med påpekande af Förenings- och säkerhetsaktens mindre vikt ur rent konstitutionell synpunkt, dess ofantliga betydelse i förhållandet till byråkratismen, i det den gaf åt konungen en nära nog obegränsad administrativ lagstiftningsmakt. Men af detta konungamaktens vidgade inflytande har Gustaf III själf knappast mera effektivt begagnat sig: först under de närmast följande regeringarna är det, som förändringen kommer helt till synes. Riksdagen blef emellertid icke därmed undanträngd, tvärtom växte dess makt, och när slutligen 1809 års katastrof inträffar, är det icke de inre förhållandena, som drifvit därtill, utan de yttre stormar, som blifvit en svag regering öfvermäktiga.

Det föredrag om »Den historiska forskningens grundläggning vid universitetet i Åbo», som professor M. G. Schybergson höll vid kongressen, var det enda med ämnet hämtadt från historiografiens område. Föredragaren pointerade det innerliga sambandet mellan svensk och finsk häfdateckning och gaf i ett sakrikt anförande bilden af den historiska

vetenskapens första målsmän vid den finska högskolan, såväl af dem ur Rudbecks skola som af dem, hvilka utmärktes af en mera kritisk läggning. Särskildt dröjde professor Schybergson vid Algot Skarins och Johan Gabriel Porthans lif och lifsverk, och framhöll det beståndande värdet för Finlands historia särskildt af det senare.

* * *

De vid kongressen hållna diskussionerna stodo i regel knappast i jämnhöjd med de genomgående intresseväckande, på nya uppslag rika föredragen. Den af doktor H. Schwanenflügel inledda om kultur- och samfundshistoriens plats i den historiska undervisningen behandlade ett redan grundligen utdebatteradt ämne och var i öfrigt, hvad inledningsföredraget beträffar, af den beskaffenhet, att den saklöst hade kunnat vara borta från programmet. Äfven diskussionen rörande fordringarna på en vetenskaplig handbok i allmän historia verkade på ett och annat håll som en missräkning. Inledaren, professor Stavenow, häfdade med värme behofvet af en ny sammanfattande framställning försedd med talrika källhänvisningar och med den politiska historien såsom grundstomme, men han syntes mer än kanske önskvärdt vilja binda studierna vid läroboken utan att tillfullo beakta det för själfständig tankeverksamhet skadliga häruti. Af en och annan af de i diskussionen deltagande framfördes synpunkter, som förverkligade skulle rycka universitetsstudierna ned till skolundervisningens nivå.

De diskussioner, som onekligen erbjödo största intresset voro de om »Önskvärdheten af ett planmässigt förtecknande af handskrifna källor till Nordens historia i utländska samlingar» samt om »Nyere Methoder till Udbedring af Arkivalier».

Såsom inledare af den förstnämnda af dessa diskussioner uppträdde professor S. Clason och biblioteksassistenten doktor A. Björnbo, hvilka under kraftigt häfdande af den viktiga plats källforskningen intager i modern historisk vetenskap fastslogo önskvärdheten att snarast möjligt skrida till en systematisk registrering af de i utländska arkiv och bibliotek förvarade handlingarna rörande Nordens historia.

Professor Clason uttalade därjämte såsom sin åsikt, att Karl X Gustafs historiska fond möjligen skulle kunna förmås att bidraga till utgifternas täckande; han hoppades äfven, att staten skulle vara villig bevilja medel för ändamålet. I den efter de inledande föredragen följande diskussionen deltogo öfverbibliotekarien Lange, professor Steenstrup, riksarkivarien Secher samt slottsarkivarien doktor J. A. Almquist, och mötet uttalade slutligen såsom sin åsikt önskvärdheten att en förteckning af det slag inledarne häfdat snarast komme till stånd. En kommitté tillsattes att för Sveriges del förbereda ärendet, och utsågos såsom medlemmar i denna riksarkivarien Hildebrand, professorerna Hjärne, Edén, Stavenow och Clason samt fil. doktor K. H. Karlsson.

Diskussionen om konservering af handskrifter ägde rum å landsarkivet, hvars lokaler beságos. Klart och koncist framställde provinsarkivarien G. Hornemann i inledningsföredraget de åtgärder, som hitintills vidtagits för att upphjälpa och bevara af ålder och fukt förstörda arkivalier och uppehöll sig särskildt vid den numera allmänt gängse zaponeringsmetoden. Därjämte påvisade han ett nytt af honom först praktiseradt sätt att genom limning återgifva åt sönderfallande dokument deras konsistens. Detta medel torde emellertid ännu icke vara tillräckligt pröfvadt. En större samling konserverade arkivalier, härrörande dels från provinsarkivet i Köpenhamn, dels från landsarkivet i Lund, tjänte såsom illustrationsmaterial till provinsarkivarien Hornemanns föredrag.

Mag. sc. N. Hartz' inledningsföredrag till diskussionen om »Det interglaciale (palæolitiske) Menneske i Danmark» saknade, vid sidan af de ofvannämnda, icke sitt intresse, uppburet som det var af lärdom och varm hänförelse för ämnet. Efter föredraget framhölls af doktor L. Holmström, att lämningar af strandvallar efter en interglacial insjö funnos i Vombdalen vid Övedskloster.

* * *

Under hela den tid kongressen var samlad hade man, så godt sig göra lät, sökt att tillgodose dess sällskapliga

sida utan att emellertid åt densamma gifva någon dominerande plats. Med afsikt hade man sträfvat att låta gränserna mellan det lärorika och det nöjsamma flyta samman. Äfven för den utfärd, som kongressen den 4 juni företog till det sydöstra Skåne, hade denna synpunkt varit bestämmande.

Denna dags morgon förde ett extratåg 120 af kongressens deltagare öfver slätten söder om Lund, Romeleåsen och bokskogsbandet öster därom fram till Glimmingehus, Jens Holgersen Ulfstands borg från 1499, belägen midt i den urgamla kulturbygd, som det sydöstra Skåne är. Utanför borgen tecknade i korta drag landsarkivarien L. Weibull dennas historia och slutade med uttalande af en förhoppning, att Glimmingehus ännu länge måtte få stå fredadt för modern restaureringsvandalism. Det väldiga stenhuset togs därefter i intresseradt skärskådande af de närvarande, hvilka inne i borgstugan njöto gästfrihet vid samma bord som fordom Jens Holgersens husfolk. Vid middagstid gick färden vidare till Simrishamn. Fil. licentiaten K. Stjerna visade här de söder om staden befintliga hällristningarna, gaf en skildring af de i Norden befintligas ålder samt de olika uppfattningarna om deras ändamål och sammanställde till slut bronsåldersristningarna hos oss med parallella företeelser i andra delar af världen. Efter några timmars uppehåll i Simrishamn togs därefter återvägen öfver Dalby, i hvars romanska kryptkyrka doktor O. Rydbeck höll ett kortare föredrag.

I Malmö, dit medlemmar af samhället inbjudit deltagarne i dagens utfärd, upplöste sig kongressen. De få, som stannade kvar äfven följande dag, beságo domkyrkan i Lund, hvilkens byggnadshistoria skildrades af landsarkivarien Weibull och företogo därefter under ledning af professor Stille en vandring öfver slagfältet norr om staden.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Statistik och ekonomisk historia.

Då dr Holger Rosmans inlägg i sista häftet af Historisk Tidskrift tycks vara framkalladt af en not i min uppsats Ekonomisk historia (3:e h. 1904, s. 190 n. 2), åligger det mig kanske att — utan onödig polemik — säga några ord till svar; och det sker så mycket hellre, som det första yttrandet icke formulerades alldeles utan förhoppning om att framkalla en diskussion. Att orden skulle gå min värderade motståndare så djupt till sinnes som förhållandet tycks vara, hade jag dock ej befarat.

Den första tvistefrågan gäller likhetstecknet mellan ekonomisk historia och (ekonomisk-) historisk statistik; den bör affärdas så kort som det låter sig göra. Det gläder mig mycket, att jag missförstått dr R.; och för att i denna punkt konstatera den uppnådda enigheten, ber jag att med fullständigt instämmande få återgifva och kursivera hans sista yttrande, att »*de sidor af utvecklingen, som af siffror kunna bedömas, endast representera en liten del af den ekonomiska historien*». — Huruvida det var möjligt att efter studiet af dr Rosmans förut berörda uppsats (i Statsvetenskaplig Tidskr. 1902) föreställa sig en sådan ståndpunkt, öfverlämnas åter åt den skarpsinnige läsaren. Statistiska studier påyrkas däri upprepade gånger som en självklar följd af behofvet att känna den ekonomiska historien (t. ex. s. 214 f., 220); icke-statistiskt material kallas för »kompletterande källor» (s. 223); och till det citat som förut meddelats (och som ännu står oförklaradt) kan läggas ännu ett, från uppsatsens första sida: »Så skaffade han [Forssell] förtroende åt nyheten i sin metod och *intvang i allmänna uppfattningen, att den mödosamma vägen att plocka siffra efter siffra nog var den, som säkrast ledde till målet*»* (s. 213). Då dr R. säger sig tro, att missuppfattningen endast existerar i fantasien, är det nödvändigt att äfven meddela ett sammanhängande utdrag ur förordet till den andra af de i min uppsats åberopade svenska afhandlingarna: »I

* Kursiveradt af mig.

alla tider har dock den politiska historieskrifningen känt ett oafvisligt behof af att äga kontakt med och basera sig på den statistiskt-ekonomiska forskningens resultat. Endast dessa kunna gifva en klar uppfattning af de materiella förutsättningarna för folks och samhällsklassers kraftyttringar inom olika kulturens områden. De måste utgöra bakgrunden för ett bedömande af värdet hos de krafter som verkat för, de principer som leda *samhällets utveckling. I sin helhet kan denna öfverskådas, kontrolleras och värdesättas till sina såväl ideella som praktiska resultat endast med hjälp af statistikens lättfattliga och handgripliga schemata.*»* — Göres mera vittnesbörd behof?

För att förekomma ytterligare polemik i denna öfvervägande formella fråga medges villigt att jag ej bort pressa ordalagen, utan bort inse hvilken riktig tanke som låg bakom dem. I utbyte synes mig de ärade motståndarna kunna erkänna att de uttryckt sig alltför ensidigt. Den nytta torde meningsutbytet i alla fall ha gjort, att ingen numera ens vill misstänkas för att anse den ekonomiska historien ligga uteslutande inom det statistiska området.

Nu till själfva sakfrågan, om betydelsen af den historiska statistiken. Äfven här råder tydligen en viss grad af enighet, såsom framgår af det första af de yttranden från dr Rosmans sida, som kursiverats här ofvan. Till en början kan framhållas, att min motståndare, om jag rätt fattat honom, icke riktat några invändningar mot mina försök att visa upp de nödvändiga bristerna i en statistisk behandling af historien. Tillsvidare stå alltså dessa oemotsagda — kanske vågar man t. o. m. hoppas på enighet äfven med afseende på dem?

I alla händelser kan det ej anses behöfligt att upprepa eller försvara hvad som redan sagts i detta afseende. Blott så mycket bör ånyo betonas, att jag ej förnekat möjligheten af att på statistisk väg uppnå vederhäftiga resultat, om tillräckligt arbete nedlagts på materialets allsidiga kritiska sofrande; medan det förefallit mig som om resultaten i sådant fall vanligen vore så magra och så allmänt hållna, att de ej stodo i minsta förhållande till det nedlagda arbetet. Dock var det med afseende på prisstatistiken jag tillät mig uttala de ifrigaste varningarna; i den allmänna europeiska litteraturen äro sådana undersökningar kanske de talrikaste och säkert de vidlyftigaste. Om dem har dr R., såvidt jag kan se, icke yttrat det minsta.

Det gäller nu, huru allvarliga hinder den historiska statistikens brister äro för en användning af materialet. Dr R. menar, att bristerna i detta fall ej böra vara större än beträffande de oförnekliga felen i de deskriptiva källorna. — Här är det som våra ståndpunkter gå isär; och för mig ligger hufvudvikten i siffrornas ofta berörda skenbara exakthet och likformighet — nationalekonomen skulle säga, att de förutsätta en »fungibilitet» som ej existerar. Sifferuppgifter kunna adderas och subtraheras, ur slutsiffran kan tagas ett medeltal,

* Kursiveradt af mig.

detta medeltal kan jämnställas med andra medeltal, vunna på andra vägar — och när läsaren är framme vid resultatet har han en ytterlig svårighet att bedöma dess pålitlighet, emedan de olika primäruppgifternas andel i resultatet har försvunnit ur hans åsyn. Naturligtvis kan något liknande inträffa med ensidiga eller bristfälliga uppgifter af annat slag, men då dessa ej ha siffrornas yttre likformighet, är deras individualitet långt mera synlig i resultatet. Dét bör väl ej vara dr Rosman obekant, att den moderna statistikens teori erkänner hela denna argumentation. Statistikern är fullt medveten om att en mängd enskilda uppgifter kunna vara felaktiga utan att inflytandet af dessa fel kan elimineras bort ur resultatet; men han anser, att om materialet är stort och ej förfalskadt i en särskild riktning, så ta detaljfelen ut hvarandra. Detta kallas *de stora talens lag.* Men det ligger i sakens natur att denna icke, eller icke i samma utsträckning, gäller för tider med mindre och oregelbundnare material, med små, ensidiga och ojämna sifferuppgifter. Man behöfver blott se på ett arbete i teoretisk statistik — t. ex. prof. Harald Westergaards erkändt utmärkta Statistikens Theori i Grundrids (1890) — för att förstå i hur få fall äldre siffermaterial tillfredsställer statistikens elementära fordringar. Det finns alltså ej anledning att förevita en person »slangord» (=slagord?) om »statistikens ovederhäftighet och falhet», därför att han söker visa upp dess mindre värde under förhållanden då själfva förutsättningarna för en vetenskaplig statistik ej äro tillstädes i tillfyllestgörande grad.

Långt mer än detta betyder emellertid en helt annan synpunkt, som alldeles ej kom till sin rätt i den första artikeln, men som jag skulle vilja stryka under med all makt, då den, så vidt jag förstår, i *detta* sammanhang nästan är fundamentalinvändningen mot historisk statistik. Den visar också grundskillnaden i uppfattning mellan den nationalekonomiskt utbildade historikern och den för ekonomiskt tänkande främmande.

Frågan gäller: hvad är ekonomisk historia? Härpå försökte den första uppsatsen ge det skenbart självklara svaret: den är läran om det ekonomiska lifvets utveckling. Men då detta uppenbarligen ej var tillräckligt klart, skall jag försöka belysa det genom en analogi med rättshistorien. — En politisk historiker — med detta uttryck, i brist på bättre, åsyftas den historiker, som antingen skildrar händelsernas breda ström eller målar en viss tids allmänna tillstånd, — en politisk historiker uppehåller sig, då han berör rättshistorien, vid »förvirring i lagstiftningen», »brister i exekutionen», »domarnas okunnighet», »humana drag i straffrätten» o. s. v.; så gör Odhner i sin oöfverträffade Sveriges inre historia under dr. Christinas förmyndare, och alldeles likartad är behandlingen i prof. E. Holms utmärkta Danmark—Norges indre Historie under Enevælden fra 1660 til 1720. För de politiska historikerna är allt detta bakgrund eller detaljer, om än aldrig så oumbärliga; historikerna äro i detta afseende epiker eller målare — annat är icke möjligt om framställ-

ningens enhet skall kunna bevaras. Rättshistorikern däremot har till uppgift att framställa rättens *utveckling;* han t. ex. analyserar de olika straffrättsuppfattningarnas genealogi, de germanska rättsbegreppens beröring med kanonisk och romersk rätt samt det rättssystem som därur utvecklade sig, rättsinstitutionernas utveckling ur hvarandra, t. ex. nämndens öfvergång från vittnesnämnd till dömande nämnd o. s. v. Om litet flera eller litet färre tjufvar kommit undan under en tid än under en annan, om domarna varit mer eller mindre okunniga eller fala, det spelar en mycket underordnad roll för honom; hans uppgift är att visa, hur ett samhälles rättsorganisation utvecklats till sin nuvarande karaktär från en helt annan.

Likaså är förhållandet med den ekonomiska historien. Som min föregående uppsats sökte visa, utgingo på visst sätt både nationalekonomer och historiker mycket länge ifrån, att alla tider haft samma ekonomiska karaktär som deras egen. De liberala nationalekonomerna anställde sina bytes- och kapitaliseringsexperiment med Robinson, medan de äldre historikerna målade taflor öfver olika tiders tillstånd utan kännedom om dessa tiders olikhet i ekonomisk struktur, och alltså plockade in statistikens (äfven den metodiskt fulländade statistikens) siffror i det schema de kände från sitt dagliga lif. Den ekonomiska historiens uppgift är, i utpräglad motsats härtill, att visa hur den ekonomiska regimen i hvarje särskildt samhälle utvecklats, hur näringslifvet under den tidiga medeltiden fungerade nästan utan byte, hur bytet förutsatte och skapade dels en marknad och dels särskilda handtverk, hvilken organisation af arbetsförhållandet dessa senare inneburo, hur handarbetaren i 18:e århundradet upphörde att producera med egna råvaror och produktionsmedel, hvilken roll det internationella bytet och växelkursen spelade i olika tider, hur krediten uppstod och förvandlade den ekonomiska strukturen — och så vidare i oändlighet. En vetenskaplig ekonomisk historia har till hufvuduppgift att framställa utvecklingen af det ekonomiska lifvets *karaktär,* ej att måla genretaflor eller upprätta inventarieförteckningar öfver en viss tids tillgångar på fast och lös egendom.

Bristerna i en behandling af den ekonomiska historien, som förbiser sådana hufvudsynpunkter, ha för ej länge sedan förträffligt framhållits i en utförlig och skarp recension öfver Levasseurs stora Histoire des classes ouvrières et de l'industrie en France avant 1789, af M. Georges Espinas; och hans ord om Levasseur ha giltighet långt utöfver denne specielle författare. Han säger t. ex.: »Nous connaissons le côté extérieur et accidentel, les mœurs et les coutumes, mais *nous ignorons la nature et l'essence des choses* ... Peut-être l'ouvrage est il une chronique des classes ouvrières; ce n'est à aucun dégré une histoire proprement économique de l'industrie» (Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte I, 1903, s. 156 f.)

Men — och nu äro vi framme vid argumentets andra led — statistiken är i detta afseende till stor del icke blott oanvändbar

utan äfven i många fall farlig, genom att *framställa utvecklingen såsom en förändring i kvantitet och därigenom undanskymma förändringen i karaktär*. Det är därför som statistiska historiker ofta kunna skrifva band på band — de största arbetena i ekonomisk historia äro alla statistiska — utan att någonsin få klart för sig den ekonomiska utvecklingens beskaffenhet, ja man kunde kanske säga tillvaro.

För att förekomma missförstånd skyndar jag att tillägga, att denna brist ej ligger i statistikens inneboende natur. Numera kan man ej sällan, särskildt i enquêter, göra ett schema som lämnar material att bedöma en förändrings omfattning och karaktär. Men i lågt räknadt nio fall af tio är en sådan möjlighet utesluten för äldre tiders statistik, både därför att man ej ägde det maskineri som nu finns, och framför allt därför att man ej anade förändringen förr än man var långt inne i en ny utveckling.

Såvidt jag förstår, måste alltid undersökningen af det ekonomiska lifvets struktur i dess utveckling vara den ekonomiska historiens kärna, lika väl som rättshistoriens kärna är att utfinna rättssystemets historia. Och inom detta, det allraheligaste, har alltså statistiken ganska litet att ge; det är, om man så vill, en *teoretisk* del af den ekonomiska historien, om ordet teoretisk tas i motsats till deskriptiv. Men den deskriptiva sidan af det ekonomiska tillståndets historia är visserligen i sin tur alldeles oumbärlig; det är naturligtvis af oerhörd betydelse att erhålla en framställning af tillståndets yttre drag, af näringsgrenarnas förekomst och lokalisering, af styrkan och omfattningen af de olika ekonomiska faktorerna, af folkmängdens storlek och fördelning o. s. v. Detta är i själfva verket hvad som i äldre tid bar namnet statistik, och vi borde väl kunna enas om att detta område äfven är det enda där statistiken i modern mening har någon större betydelse; närmast härom var det som mina anmärkningar i föregående uppsats rörde sig. Sedan återstår den ekonomiska politikens och den ekonomiska åskådningens historia, där statistiken självklart ej har den minsta uppgift, då statistik tas i betydelsen af en sifferframställning af det *faktiska* tillståndet. Däremot instämmer jag naturligtvis fullständigt med dr Rosman i att en af statistiska uppgifter framkallad *uppfattning* af en tids tillstånd varit af största betydelse för denna tids människors handlande och tänkande. Men i *denna* mening finns det ej mera anledning att tala om statistisk historia än att tala om naturrättslig eller kalvinistisk historia, därför att en viss tids människor bestämdes af naturrätten eller predestinationsläran. Ty — det borde väl åtminstone den föregående uppsatsens »lösryckta exempel» ha visat — hvad som i detta fall bestämde människornas handlande, var alldeles ej det verkliga tillståndet uttryckt i siffror, utan i minst lika många fall rena statistiska fantasier. Det kan vara nog att erinra om den vikt Frihetstiden lade på statistiken öfver handelsbalansen, ehuru dess reella grundval var nästan obefintlig.

Då äro vi emellertid framme vid dr Rosmans skarpsinniga anmärkning, att vi blott få siffrorna i andra hand om vi bygga på framställningar som påverkats af dem. Och det måste obetingadt medges. Härpå kan blott svaras, att vi måste undvika äfven sådana uppgifter. En uppgift om att t. ex. den holländska sjöfarten på Sverige var tio gånger så stor som den franska, är naturligtvis ej mera värd än uttryckliga sifferuppgifter om antalet fartyg. Det är icke påståenden af detta slag som man bör söka, utan sådana där sagesmannen kan antas ha personlig erfarenhet om det han anför, så t. ex. köpmäns, redares, inspektörers, diplomaters, konsulers och stipendiaters berättelser om sina egna begränsade affärer eller iakttagelser: totalomdömet tillkommer *historikern* efter insamlande af alla specialuppgifterna. Hvad man på detta sätt får, är visserligen endast i mindre utsträckning kommensurabla kvantitetsuppgifter, men det är ofta något värdefullare, nämligen insikt i *karaktären* af det näringslif som tiden ägde, fartygens och varornas beskaffenhet, verksamhetssätt, afsättningsförhållanden o. s. v. I de fall då kvantitetssiffror äro oumbärliga, såsom t. ex. på folkmängdens område, kan man naturligtvis under inga förhållanden undvara statistiken, såsom också uttryckligen medgafs i den första uppsatsen.

Detta resonemang är anledningen till de antydningar jag förra gången sökte gifva om begränsningarna i den historiska statistikens användbarhet. Dr Rosman gör emellertid dessa antydningar alldeles för stor ära, då han uppdrar en analogi mellan den giltighet de kunna äga och giltigheten af regeln om de primära källornas försteg framför de sekundära; ty att primära källor gälla framför sekundära och omedelbara framför medelbara, har såvidt jag vet ansetts som en hufvudprincip för historisk kritik alltsedan Niebuhrs och Rankes dagar. — Mina få ord i denna sak voro blott ett försök att framhålla hvilket slag af ekonomiskt-historiska studier som synes mest, resp. minst fruktbringande. Om framställningen af den historiska statistiken därvid blifvit alltför abstrakt eller alltför kategorisk, bör det rimligen kunna förklaras af dess stora korthet.

I uppfattningen af den politiska historiens centrala ställning i förhållande till de öfriga historiska disciplinerna står undertecknad alldeles på den ståndpunkt, som hos oss angifvits bl. a. af prof. Hjärne och prof. Stavenow. Och hvad särskildt beträffar den ekonomiska historien i ett land, hvars storhet ligger på helt andra områden än det ekonomiska, är *dess* underordnade ställning alldeles gifven; för hvarje tiotal forskare, som ägna sig åt politisk historia, kan på sin höjd *en* väntas hänge sig åt den ekonomiska. Men just därför att de tillgängliga krafterna äro så ytterligt otillräckliga, har det förefallit mig som en allvarlig fara om de ekonomisk-historiska studierna skulle få en relativt ofruktbar eller oproportionerligt tidsödande riktning.

Till sist ber jag att få frambära en tack till dr Rosman för hans inlägg, i förmodan att det skall ha bidragit att väcka intresset och öka uppmärksamheten för den ekonomiska historien. Och sam-

tidigt tillåter jag mig uttala den förhoppningen, att vårt motsatsförhållande skall komma att förbytas i det långt naturligare förhållande, som betingas af samarbete för den goda sakens befrämjande.

Stockholm i april 1905.

Eli F. Heckscher.

Ett par bref om Klas Flemings planer 1593.

Det är bekant hvilka svårigheter Klas Flemings uppträdande under våren och sommaren 1593 beredde den svenska interimsregeringen och i främsta rummet hertig Karl och huru Fleming omsider utan att beröra svensk hamn med flottan afseglade till Danzig för att hämta konung Sigismund. Att hertigen hölls underkunnig om den självrådige marskens och amiralens görande och låtande framgår af följande två bref till den sedermera bekante Anders Lennartsson, som synes hafva vistats som spejare i Finland. Det ena är från Arvid Eriksson Stålarm, som försett sin skrifvelse med ett egenhändigt skämtsamt postskriptum. Det andra, odateradt, men uppenbarligen från samma år, förskrifver sig från en fransk kapten La Blanque, som under flera år deltagit i Johan III:s ryska krig och därunder synes hafva lärt sig att skrifva en något godtycklig svenska. Båda brefven hafva utan tvifvel insändts till hertigens kansli och på så sätt omsider kommit att hamna i riksarkivet. Man förstår lätt hvilken förbittring dylika underrättelser skulle väcka hos hertig Karl och hvilken djup misstro mot Fleming som genom dem måste framkallas.

1.

Arvid Stålarm till Anders Lennartsson.

Minn broderligh helsen försendt med Gudh etc. K. Broder jagh hafver förnumit af Hindrich Leill att h. Claes Flemmingh hafver afferdiget sin oechte sånn till h. v. K. M. i Pålen och beskyller h. f. N. hertig Carl dhet h. f. N. vill komma opror och annedt sådant til vega emot h. k. M. i Pålen. Han lather sigh och höra i Finland, om han kan få fatt opå digh, så vill han lätha hugge hufvudet af digh. Om dette i sanningh är vett jagh icke, men så sant mig Gud hielpe såm Hindrich Leill hafver sagt för migh att dhet skall vare vist i sanningh. Men mig hoppes till Guddh att h. Claes store modh skall en gånga få stakkot fötter.

Lag[1] *du man ditt hallsben ferdigt, atth h. Clas latter vell huga hufutt af digh. Detth er skade atth en finsk löffell skall huge ditth hufutth aff. Ade, ade, befall digh Gudh och si up i himelen, ner du faller po kne. Ade.*

Jagh befaller digh udi Christi milde beskydd och beskärm. Datum Narfven then 2 Maji anno 1593.

Min k. hustru lather helse digh med monge lycksalige gode dage och netter.

Arffedh
Erixson.

2.

Kapten La Blanque till Anders Lennartsson.

Minn etc. Betacker jagh eder k. Anders Linnerson för mycke gott, hvilke jagh gerna förskyllia vill, så länger jagh lefver. Synnerlighe är jagh betackendes för the brefve I skrefve migh till, når I drogh ifrå Hapsall, theslickes för the I hafve skrifvit Jören Boy till, theraf,- sosom af andre monga eders emoth migh bevisade vällgerninger jagh nogsam kann spörie eders benegenhett och godhe villie, thet jagh medh alle tiänst och godhe ihufkommelse vedergeller (!) skall, om Gudh spar mitt lif.

Videre kann jagh eder vänlighen icke förentholler(!), att Anders Larson är igiän komen ifrå Polant såsom i förgahr 20 junii, hafver inte lenger varit emolan Varsov och Revel än 14 dagh, hafver bekent för Jören Boy och Carles Hindrichson att h. Clas Fleming hafver skrifvit k. M. till att, om så är att h. k. M. icke vill kome till Finlandt, thet är icke radhtsom att han drage uthur Finlandt, ty är tillbefruchtandes, att egenom någon pratickar Finlandt blifve ifra k. M:s afspendige; förthenskull vill var af nöden, att han blifve i Finlandt och Carles Hindrichson och Arfvedh Hindrichson Tafvest draghe medh skeppe och folk emoth k. M. till Danzich, så som och seiger Anders Larson att han hafver sådent beske medh sigh till h. Clas, hafver och latte höre sigh emoth Thonis Maidell och andre flere, att h. Clas är så högh achtet hos k. M. och så hafver laghet sine saker, att han vill få furstelig N. h. C. under sigh såsom inte, hafver och sport Thonis Maydel, huru the Lifflander ville bere sigh ott, hafver Maidel svare(!) att the ville alle drage ott Stokholm och ther vente effter h. k. M. Hafver Anders Larson bedit Maidel, att han skolle radhe alle the Lifflandere ther ifrå, ty om the thet göre, så bringe sigh sielfve udi stor mistanke och onåde, uthan de skolle drage till h. Clas och fölie honom, såsom the finske hofmän göre, hvilke skolle alle medh laugh hacker och stacket busser i belte drage medh

[1] Det kursiverade egenhändigt af Stålarm.

skoppet till Danzich. Beretter och att h. Clas son Godtschalk är dödh i Polant och skall hafve haft någar hemeligh instruction utaf h. Clas, udi hvilke står någer puncter, som han icke skolle openbare uthan effter legenhetten och effter såsom han kunne förnima, att h.k.M. var benegen till sådent. Men när han är blefve död, är allt komet udi k. M. hande; thet, seiger Anders, skall illa behage h. Clas, thy ther af hafver h.k.M. i otiden fått vetta thet som hr Clas icke gerne ville. Förnimer man och uthaf Anders Larsons senack(?), att i Polan vanker stor misstanken, thet h. Clas hafver alles (?) komet till irrige. In summa alle h. Clas pratickar är, att han söcker alle medel huru han kann bringe oenighett emelan k. M. och h.f.N. och ther egenom tende en eldhe i Sverige, som icke så letteligo kunne sedan blifve slecket. Sådent man är icke verdt lefva på jorden. Jagh bedder eder vänlighen I ville latte h.f.N. få thette alles vette heller och sielfve lesa thenne brefve men ingan annan. Hans Bordt skall vare på veige, var dragen 8 daghe för som Anders Larson. Han skall hafve någer brefve till Jören Boijo och flera, ty Anders Larson hadde ingan bref, alena till h. Clas. Hvadh jag förnimer uthaf brefve och heliest, jagh vill gifve eder tillkenne oförsumligh. Jagh är till sinnes till att begifve migh till veiges ott Sverige innan tyo heller tolf dagher, om jagh kann få farkost.

K. Anders Linnarson, jagh kunne inte få min mehuudt ifrå Anders Svenson. Jagh var siucke, när han var i Stokholm. Jagh skref honom vänligh nok ther om och sende min tiåner Steffan, men jagh fick inte andre än sådene hoppe spotzke orde, att thet var skam höre. Seden jagh latte beddie Hans Wartman, effter Jören Boj var icke tillstedes, att han ville fordre honom för recht, men han trotzede så Wartman och migh, att han ville icke passe opå oss, och drogh så sin kuss. Men jagh skall så förfölie honom, att han skall hafve noch till göre medh migh. Inte ander på thenne tidh uthan udi hvadh motte jagh kann vare eder till villie, skolle I altidt finne migh redebon. Her medh befaller jagh eder udi Christi beskytt och beskerm. Datum Revell den 22 junii

Eder välvilligh
vänn alltidt
La Blanque.

Anders Larson seiger att Polacker hafve bevilliget gifva k. M. 7 tunner gull och alrede bekomit 5 t:ner till h. k. M. reise. Var thet halfparten, så var noch. Jagh bedder eder om elgar(!)hunden.

En rapport till Gustaf III om tillståndet i Livland 1786.

På sin väg till Brandenburg från Petersburg, där han ett par år varit resident, besökte den svenske diplomaten *Carl Ehrenfried von Carisien* på Gustaf III:s befallning Livland och afgaf om förhållandena där en rapport, daterad Mitau den 15 november 1786 och mottagen i Stockholm den 10 december, som måhända stod i något sammanhang med konungens hemliga utrikespolitik. Rapporten föreligger i dechiffrerad text på franska och har i öfversättning delgifvits redaktionen af förre arkivarien friherre B. Taube.

* * *

Regeringsrådet von Carisiens underdåniga Dépêche, daterad Mitau den 15 november 1786.

I enlighet med E. M:s befallning, som kommit mig till handa redan före min afresa från S:t Petersburg, har jag under färden genom Livland sökt skaffa mig tillförlitliga upplysningar om de klagomål, som innevånarne i nämnda provins tro sig ha orsak att framställa öfver de nya anordningarna till förfång för deras privilegier och följaktligen i strid mot Nystad-fredens innehåll. Så vidt jag kunnat inhämta, finnes det icke någon gren af styrelsen, där man ej brutit mot ståndens rättigheter. Regeringen är fast besluten att försätta Livland i samma ställning som de gamla ryska provinserna, och den ena åtgärden följer på den andra i syfte att befordra detta mål; landtrådskollegiet är afskaffadt; landtdagar förekomma ej mer; ständerna samlas visserligen ännu hvart tredje år, men blott för att man bland dem skall kunna utvälja de provinsmarskalkar och provinsdomare, som äro föreskrifna genom den ryktbara stadgan för guvernörerna, hvilken är gällande i hela Ryssland. Den gällande domstolsordningen, som är grundad på denna stadga, har gjort rättvisans handhafvande i Livland lika godtyckligt och oordnadt som i de andra ryska provinserna. Domstolarna äro fyllda af personer utan kunskaper, utan någon som helst kännedom om lagarna, en olägenhet, som framgår af själfva organisationens natur. Skatternas oerhörda ökning för tre år sedan är redan en nästan outhärdlig börda för hela landet och kommer att blifva det i än högre grad i framtiden. Adeln betalar ej blott den gamla kontributionen i proportion till egendomarnas större eller mindre utsträckning; man har äfven tvingat den att för sina underlydande betala den ryska mantalsskatten à 72 kopek per person, oaktadt detta förfaringssätt — det inses genom en enkel räkning — bör inbringa mer än 2 gånger den summa, som

förut kom kronan till del. Då bönderna i sin tur skola förse sina herrar med denna skatt, betungas de ofta af utsökningar; som ersättning härför tro de sig befriade från lifegenskap, och man har haft all möjlig möda att undertrycka olydnad och uppror, som utbrutit i provinsens alla delar. I städerna suckar man under tyngden af utskylder, som äro till hinder för handel och industri; icke nog med att köpmännen beträffande de viktiga varorna och exportartiklarna enligt gällande tullstadga äro bundna vid en taxa, som under några år varit synnerligen hög, man har dessutom ålagt dem att betala sina utskylder i Albertsdaler till 125 kopek, under det att riksdalern enligt växelkursen ej sällan gäller 40 kopek. Detta påbud åstadkommer i själfva verket en ny skatt, som ökar den gamla med 10 till 15 % af hvad Rysslands öfriga städer betala. Tilläggsumgälderna i Turins[1] hamn äro f. ö. mycket höga, och i detta afseende göres ingen skillnad mellan de största fartyg och de minsta skutor.

I mina underdåniga rapporter har jag förut haft äran tala om den stämning, som framkallats af de s. k. privilegier, som kejsarinnan för 18 månader sedan beviljade såväl adeln som borgerskapet i hela sitt rike. Adelns egendomliga klassificering jämte flera andra paragrafer, som den första af dessa förordningar innehöll, kunde icke annat än väcka missnöje i Livland, då den ledande principen däri tydligen var att nedslå den gamla adeln, sammanblanda den med den obetydliga ämbetsadeln och göra den helt och hållet beroende af hofvets nåd och ynnestbevis. Borgarne ha ingalunda gjort mindre förluster genom förordningen, som ålägger dem att uppgifva beloppet af sin förmögenhet, inskrifva sig i vissa klasser och betala skatt i förhållande därtill. Inrättandet af den nya banken samt den oerhörda mängd sedlar, hvaraf landet öfversvämmas, kunna äfven inrangeras bland de åtgärder, hvilka man knotar ännu mera öfver i Livland än i ryska kejsarrikets öfriga delar.

De mycket grundade besvär, som jag nyss anfört, skulle utan tvifvel vara nog för att framkalla allmänt missnöje i en provins, som förut åtnjutit så många företrädesrättigheter, bekräftade genom formligt fördrag och de ryska härskarnes förnyade högtidliga försäkringar; men förutom alla de ofvannämnda förändringarna, som redan trädt i kraft, står man i begrepp att införa andra, som skola göra livländarnes ställning alltigenom eländig. Städerna skola förlora de egendomar, som tillhöra deras område, och adeln den jord, hvars afkastning till stor del användes för postväsendets underhåll, en utgift, som kronan själf skall påtaga sig. De provinser, som afträddes genom freden i Nystad, såväl som Hvita Ryssland och Ukrajna, hafva hittills lämnat ett måttligt bidrag i penningar till härens rekrytering; men nu ämnar man försätta dem i samma ställning som det öfriga Ryssland. De årliga uppbåden af en man på 500, och dessutom de extra, som ibland sträcka sig ända till en man på 150, skola följaktligen ske äfven i Livland. Adeln och städerna måste hädanefter

[1] Sannolikt feldechiffreradt för *Rigas*.

betala ett oerhördt högt pris för rekryter för att kunna lämna dem in natura. Vidare säges det vara bestämdt, att rätten att brygga och försälja öl och brännvin skall bli ett kronans regale i Livland, såsom redan är förhållandet i de flesta andra stater(!), och därigenom fråntager man den livländska adeln denna beaktansvärda fördel.

Så många orsaker till missnöje och farhågor för framtiden skulle väl kunna åstadkomma jäsning i livländarnes sinnen, och under andra omständigheter skulle de så mycket säkrare medföra öppet uppror, som klagomålen äro gemensamma för alla klasser, och vidare flera andra provinser, i all synnerhet Hvita Ryssland, befinna sig i samma läge och författning. Adelsmötet, sammankalladt för det ofvannämnda marskalksvalet, var just afslutadt vid tiden för min ankomst till Riga. Jag råkade ännu där en hel del adelsmän och deputerade, som mycket öppet ådagalade sitt missnöje och högt beklagade sig öfver den despotism, af hvilken de förtrycktes. Ehuru det i sakernas nuvarande läge ej ligger något oroväckande för ryska regeringen i dessa demonstrationer, kan det likväl tyckas mycket oklokt att under närvarande förhållanden förolämpa flera betydande provinser, som icke lätteligen skola glömma sina besvär och skola ihågkomma dem vid något tillfälle, då Ryssland befinner sig inblandadt i krig med sina grannar och fått känna på motgångar, som äfven den mest fruktansvärda makt kan bli underkastad.

E. M. har förmodligen redan från S:t Petersburg inhämtat allt, som kan ha att göra med prins Potemkins nu pågående resa. Denne mäktige man har genomrest Livland snarare som härskare än som enskild man. Hästar hade beställts för honom och hans följe, och då dessa order utfärdats 8 dagar före hans verkliga afresa, blef hvarje samfärdsel på den väg han skulle passera under tiden afbruten. På hofvets uttryckliga befallning har man öfverallt visat honom samma hedersbetygelser som man kunnat visa kejsarinnan. Borgarne i Riga, delade i tvenne kårer, som kallas blå gardena, samt guvernören och de förnämste ämbetsmännen kommo honom till mötes; det gafs offentliga fester, skådespel och maskerader under hans vistelse i nämnda stad. Emellertid stannade han där endast tvenne dagar, i det han därifrån fortsatte sin resa, först till sina egendomar i guvernementet Mohilow och sedan till Kherson och Krim.

Såvidt jag kunnat märka under det korta besök jag nyss gjort här i Mitau, är den kurländska adeln alltjämt mycket illvilligt stämd mot sin hertig och skulle säkert icke önska något hellre än att bli honom kvitt. Under tiden trakasserar den honom på allt sätt och söker göra honom otjänster vid hofvet i S:t Petersburg. Det är utom allt tvifvel, att han redan starkt misshagat kejsarinnan genom sitt märkvärdiga uppförande och i synnerhet genom sin tillgifvenhet för hofvet i Berlin, hvars beskydd han tyckes eftersträfva. Hans bref tillkännagifva nu, att han med snaraste ämnar ledsaga till Kurland sin maka, som skall stanna där för att invänta sin nedkomst; men man är icke böjd för att tro, att han under närvarande förhållanden verkligen har mod att återvända till sitt hertigdöme. Man

vet nämligen, att han, skrämd af föregående hotelser, fruktar för sin frihet, så snart han befinner sig inom räckhåll för ryska hofvets allsmäktiga befallningar. Därför tror man att han, som redan öfverflyttat penningar till utlandet, alltjämt vill åtnjuta de hertigliga inkomsterna så länge kejsarinnan finner lämpligt att tillåta det, och att han, då ställningen blir ohållbar, skall söka utverka de bästa möjliga villkor för att afsäga sig kronan, samt slutligen bosätta sig i Schlesien, där han redan äger betydliga herresäten.

Det tyckes som vore den tid ännu ej kommen, då H. M. kejsarinnan af Ryssland anser lämpligt att tillkännagifva sin mening beträffande Kurland. De underdåniga berättelser, som jag tillförne aflagt, har visat, hvad man i S:t Petersburg gissade angående denna sak. Om dessa gissningar äro grundade, är hertigdömets öde redan afgjordt i Hennes kejserliga Majestäts tanke, och det är ej att förmoda, det något skäl skulle förmå henne att ändra sitt beslut. Låt vara att man tillåtit sig ett något förhastadt omdöme i saken, så tyckes det likväl mycket troligt, att kurländska ständernas röster skola föga väga i det beslut, som hofvet i S:t Petersburg under sådana omständigheter kan komma att fatta, och som, efter allt att döma, endast kommer att dikteras af dess egna intressen. De sistnämnda synas icke kunna tillråda, att man skaffar sig åt Rigas hamn en granne, som antingen genom sin egen makt eller sina förbindelser är i stånd att förorsaka en dags oro. Den enda omständighet, som synes kunna förmå H. M. kejsarinnan af Ryssland att ej fästa afseende vid denna synpunkt vore, om oändligt mycket större fördelar kunde uppnås eller tillförsäkras genom en sådan uppoffring. Dock betviflar jag, att hon kan besluta sig därför annat än i yttersta nödfall, och då det ej funnes någon annan utväg att tillgripa.

Två privata handskriftssamlingar.

En sakförare i Petersburg, M. Iversen, erbjöd i slutet af förra året riksarkivet att inköpa en handskriftssamling, inbunden, dock ganska osystematiskt, i tio pappband men i öfrigt i det hela taget i mycket godt skick, som hans fader lyckats förvärfva — när eller hvar är oss obekant. Vid närmare granskning befanns samlingen till större delen bestå af Horn af Åminne-familjepapper från 1500- och 1600-talen, bland dem ett par s. k. medeltidsbref (d. v. s. äldre än 1521). Representerade i samlingen mer och mindre talrikt voro följande medlemmar af ätten: Krister Klasson Horn d. ä., hans son Klas Kristersson († 1566), den berömde sjöhjälten, och dennes hustru Kristina Krumme (flera i biografiskt hänseende rätt intressanta bref till henne från mannen), deras barn Anna, Krister och Jakob, Kri-

sters söner Klas († 1651) med sin hustru Sigrid Oxenstierna (bref från »Resare-Bengt»), Erik († 1635) och Karl († 1639), Klas Kristerssons söner Krister Klasson d. y. († 1692), med hustru, döttrar och sterbhus, och Bengt Klasson († 1678). Talrikast representerad var Klas Kristersson d. y. († 1651), därnäst sonen Krister († 1692) och farfadern Klas Kristersson d. ä. († 1566).

I samlingen förekommo i öfrigt strödda bref till andra medlemmar af ätten Horn, Henrik Klasson († 1595), Gustaf Karlsson († 1657), Gustaf Evertsson († 1666), Henrik Henriksson († 1693), liksom till några andra svenska adelsmän (t. ex. Pontus De la Gardie). Mera talrikt funno man representerade familjerna Nieroth (Otto, Karl, Henrik) och Yxkull. Slutligen ett rätt stort antal handlingar rörande landskapet Estland, städerna Reval, Hapsal m. fl., några livländska och ingermanländska handlingar, diverse strödda privata aktstycken m. m., hvilka ovisst huru eller genom hvem förenats med Åminnepapperen.

Tidigt nog slog sig familjen Horn af Åminne ned på gården Vikhus i Västmanland, som likaledes tillhörde densamma. Denna gård köptes längre fram af Karl Nieroth för fordringar, som han ägde hos riksrådet Krister Klasson Horns son Bengt († 1708), men blef föremål för en arfstvist mellan köparen och G. W. Yxkull, gift med Krister Klasson Horns dotter Anna, hvari Nieroth emellertid blef den vinnande. Han bosatte sig sedermera i Finland och hans söner trädde i rysk tjänst. Det synes ej vara otillåtligt att förmoda, att Karl Nieroth förde de på Vikhus förvarade Hornska papperen med sig — förekomsten af Nierothska papper i samlingen skulle däraf kunna förklaras. Hvilka öden de sedermera genomgått, därom sakna vi upplysning; lyckliga tillfälligheter synas ha räddat dem från den undergång, som eljest så lätt hotar gamla familjepapper, i synnerhet när de gång efter annan byta om ägare.

Icke få kungliga bref förekommo i samlingen, märkligast bland dem en, såsom det synes, ganska fullständig serie originalbref från Erik XIV till Klas Kristersson Horn; de allra flesta kungliga breften återfunnos emellertid i riksregistraturet. En stor del af samlingen var uteslutande af enskildt intresse. Under sådana förhållanden ansåg sig riksarkivet ej kunna tänka på att inköpa densamma i sin helhet. Hellre än att se den splittrad vände sig riksarkivarien till den störste enskilde handskriftsägaren i Sverige öfverstekammarjunkaren frih. Carl Carlsson Bonde, som också befanns villig att inköpa densamma. Han hade därjämte godheten att låta riksarkivet behålla några offentliga akter från senare delen af 1600-talet; för riksarkivets räkning hade dessutom afskrifter gjorts af några kungabref, som saknades i riksregistraturet, m. fl handlingar. Dessa gamla Hornska familjepapper hafva sålunda efter rätt sällsamma vandringar i skäligen godt skick hamnat på Eriksberg.

* * *

På sätesgården Sjöö i Uppsala län har som bekant i senare tid förvarats rester af åtskilliga familjearkiv, i främsta rummet det Banérska. Detta blef redan tidigt splittradt. Lovisa Ulrika erhöll sålunda för sin samling på Drottningholm det mesta af Johan Banérs brefväxling, som sedermera kommit till k. biblioteket och därifrån till riksarkivet. Hvad som af Banérska papper förvarats på Sjöö har därföre ej varit allt för betydande, låt vara att handlingarna sträcka sig från 1500-talet långt fram på 1800-talet. Det intressantaste numret torde vara »Margareta Grips bok», — Margareta Grip var gift med Sten Axelsson Banér († 1600) — hvars psykologiskt intressanta innehåll vederbörligen uppskattats af Ellen Fries (i Teckningar ur svenska adelns familjelif, andra samlingen). Till Sjöö fördes vidare gårdsarkivet från den Banérska egendomen Djursholm. Från den tid Sjöö tillhörde familjen De la Gardie hade åter ett antal handlingar, särskildt räkenskaper, kvarstannat. Slutligen hade på Sjöö hamnat en icke obetydlig del af Mauritz Vellingks brefväxling. Vellingks dotter Ulrika Kristina var nämligen gift med generallöjtnanten Johan Banér. På Djursholm vistades Vellingk ganska ofta, han torde dit hafva medfört en del af sina papper, och när han 1727 störtades, undgingo dessa den konfiskation som öfvergick de papper, som förvarades på Ekenäs i Östergötland.

När Sjöö fideikommiss efter friherre Per Banérs död öfvergick till en yngre gren af ätten, ansågos familjehandlingarna ej äga fideikommissnatur. Man hyste farhågor för att de skulle föras ur Sverige och möjligen skingras på någon autografauktion. De inköptes då 1905 af änkegrefvinnan Julie Trolle-Bonde, född Banér, som i sin ordning öfverlåtit dem till grefve Carl Trolle Bonde på Trolleholm. I riksarkivet hade en ganska stor samling Vellingkska papper sedan lång tid tillbaka förvarats. Grefve Carl Trolle-Bonde erbjöd riksarkivet att inköpa den del af dessa papper, som dittills funnits på Sjöö, och detta anbud mottogs med tacksamhet. I riksarkivet är sålunda numera åtminstone till största delen Mauritz Vellingks korrespondens samlad.

Underrättelser.

— Förre kamrern vid Stockholms stads vattenledningsverk Karl Fredrik Werner afled den 8 juni vid nära 75 års ålder. Sin anspråkslösa plats skötte han med plikttrohet. Sin lediga tid använde han på ett sätt som redan för många år sedan förvärfvade åt honom en plats bland våra förnämsta bokkännare och samlare. Begåfvad med ett utomordentligt minne för detaljerna, med den rätte samlarens spårsinne och med bokkännarens granntyckthet var han en lefvande typ för bibliognosten. Sina kunskaper delade han gifmildt med sig och mången forskare har honom att tacka för viktiga upplysningar. Ehuru ej egentligen lagd för författarskap har han likväl producerat åtskilligt i litterär väg. Viktigast är väl den nya upplagan af Svenskt Biografiskt Lexikons åtta första delar som han utgaf 1874—76, hvarjämte han någon tid deltog i redigeringen af den nya följden af detta lexikon. Äfven till Historisk Tidskrift lämnade han ett eller annat bidrag. Till sitt sätt var han en smula originell men på samma gång artig och förbindlig. Ända in i det sista, från sjukbädden, fortfor han att visa sitt intresse för bibliografiska forskningar och planer. Sina rika samlingar har han som bekant donerat till Stockholms stad.

— Professor Fredrik Tamm afled den 30 mars 1905. Af hans arbeten har *Etymologisk svensk ordbok* intresse äfven för historikern. Tyvärr blef det ofullbordadt. Genom professor Adolf Noreens försorg har ett sista häfte utgifvits, det åttonde; det slutar med ordet *karsk*.

— Norske riksarkivarien Henrik Jörgen Huitfeldt-Kaas afled den 18 maj 71 år gammal. Sedan 1858 tillhörde han riksarkivet och blef 1896 dess chef. Han namn är i främsta rummet knutet vid den stora urkundspublikationen Diplomatarium Norvegicum, hvars hufvudutgifvare han blef redan 1861. För att samla material till detta verk besökte han många gånger Sverige. 1899 påbörjade han utgifningen af ett annat verk »Norske sigiller fra Middelalderen», af hvilket fyra häften utkommit. Han gällde som en af de förnämsta kännarne af den dansk-norska adelns historia. Riksarkivarien Huitfeldt var en fin och nobel personlighet, försynt och älskvärd i umgänget och förvärfvade under sina upprepade besök äfven i Sverige flera vänner.

— Stadsarkivarien i Rostock Karl Koppmann afled den 25 mars, 67 år gammal. Han var känd som en mycket framstående forskare i hanseatisk historia och har utgifvit åtskilliga urkunds-

publikationer samt redigerade under de sista åren »Hansische Geschichtsblätter.»

— Professor Hermann Hüffer i Bonn afled den 15 mars nära 76 år gammal. Ursprungligen jurist ägnade han sig mer och mer åt historiska forskningar och har särskildt utgifvit arbeten rörande revolutionskrigens och Napoleons historia. 1894 behandlade han i en broschyr »Das Zerwüfniss Gustaf III von Schweden mit seiner Mutter Luise Ulrike».

— Femte årgången af *Kyrkohistorisk årsskrift* (för 1904) har på våren utgifvits genom professor Herman Lundström. Man finner där fortsättningar på längre kyrkohistoriska afhandlingar af E. Wermcrantz om prosten Nils Grubb i Umeå och af H. Levin »Bidrag till Visby stifts historia». Docenten A. Hahr har behandlat Magnus Gabriel De la Gardie och Varnhems klosterkyrka» med särskild hänsyn till De la Gardieska grafkorets byggnadshistoria. Lektor H. Huldt har meddelat ett bref från Katarina Jagellonica till biskopen af Mondevi, den påflige nuntien i Polen Vincentio Laureo af den 8 augusti 1575. Bland recensionerna märkas sådana öfver pater Heinrich Denifles uppseendeväckande mot Luther riktade skrift »Luther in rationalistischer und christlicher Beleuchtung. Principielle Auseinanderzetzung mit A. Harnack och R. Seeberg» samt öfver Alexander Rydbergs betydande arbete »Peter Murbecks verksamhet i Skåne». Årgången afslutas med en varmhjärtad minnesteckning öfver den tidigt bortryckte kyrkohistorikern dr Josef Helander.

— Första häftet för 1905 af *Personhistorisk tidskrift* har nyligen utkommit och bjuder som vanligt på åtskilligt af intresse. Adam Lewenhaupt har sålunda redogjort för prinsessan Margaretas af Stora Britannien och Irland härstamning från Gustaf Vasa genom dennes döttrar Elisabet, Katarina och Cecilia samt genom Karl IX och hans dotter Katarina. Biblioteksamanuensen K. H. Karlsson beriktigar äldre uppgifter rörande Joan Knutssons och Knut Jönssons af släkten Tre rosor giftermål. Friherrinnan Klinckowström meddelar ur arkivet på Stafsund Hans Fersens († 1736) anträd. Utgifvaren redogör för senaste adelsmötes beslut att dels höja ett äldre anslag att användas till inlösen af rättelser och tillägg till Riddarhusets stamtaflor, dels anslå ett nytt af 2,000 kr. om året intill nästa adelsmöte för att kritiskt bearbeta riddarhusgenealogierna samt trycka lämpliga genealogiska meddelanden m. m.

— Af *Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening* har genom dess sekreterare, lektor F. J. Bæhrendtz, utgifvits ett fjärde häfte. Det innehåller till en början ett par bidrag till vår klosterhistoria af fil. dr P. G. Berggren, nämligen Kalmar domini-

kanerkloster och Kronobäcks kloster (med en bild af S:t Gertruds kapellruin vid Kronobäck). Utgifvaren har därefter meddelat några rätt utförliga anteckningar om Brömsebro, åtföljda af autotypier öfver Brömsebro från väster och norr, Kungsstenarna vid Brömsebro och Brömsehus med södra vallgrafven samt af två kartor, den ena öfver Brömsebäcks nedre lopp, den andra öfver Brömsehus. Slutligen har utgifvaren meddelat några anteckningar om »Pesten i Kalmartrakten 1710—1711».

— I senaste häfte af *Arkiv för nordisk filologi* har professor Axel Kock infört en intressant uppsats »Om ordet härad och grunden för häradsindelningen», som utmynnar i följande resultat: Ordet härad har uppstått af ett urnordiskt ord som egentligen betyder »utrustning af (skepps)här» men sedermera öfvergått till att beteckna ett distrikt som gemensamt deltager i ledungens utrustning. Till följd däraf måste enligt författaren häradsindelningen grunda sig på skyldigheten att deltaga i densamma och af språkliga skäl anser han att ordet härad och följaktligen äfven häradsindelningen förekommit redan under »urnordisk tid». Krigstjänstskyldigheten gällde ursprungligen i norden krigstjänst till sjöss och skyldigheten att anskaffa och utrusta krigsskepp tillkom häraden, erinrar författaren i anslutning till Hans Hildebrand och som stöd för denna uppfattning af häradets ursprungliga betydelse finner han i likhet med andra författare såsom C. G. Styffe kunna anföras vissa härads form, då denna stundom tydligen bestämts af »sträfvan att nå hafvet».

— Professor Evert Wrangel i Lund har i senaste häfte af *Samlaren* (för 1904) meddelat några intressanta upplysningar rörande sina forskningar om svenskars universitetsstudier i Tyskland, äfvensom rörande sin plan att en gång få utgifva i samlad följd en förteckning öfver de svenskar, som besökt utländska högskolor från äldsta tider till omkring år 1800. Han redogör för de forskningar, som hittills gjorts på detta område, i främsta rummet af bibliotekarien Styffe, och de excerpter som publicerats, hvilka lära vara ganska ofullständiga. I samma häfte har e. o. biblioteksamanuensen P. O. Wilner meddelat en förteckning öfver svenskar inskrifna vid tyska universitet under 1500-talets senare hälft (1551—1600), af hvilken framgår, att frekvensen varit betydligt större än man hittills varit böjd att antaga. I medeltal framgår af förteckningen, att tio svenskar årligen kommo att studera vid tyska universitet, och professor Wrangel anser på anförda skäl att denna siffra är för låg. Under 1580-talet studera omkring 130 svenskar vid dessa, under 1590-talet »väl närmare 200». Jämte mängden af ofrälse träffar man många adelsmän, och man finner att åtskilliga af dessa redan tidigt uppträda med tillnamn, så t. ex. utom Bielke, Sparre, Gyllenstierna år 1574 Ros, 1578 Sjöblad, 1587 Stråle o. s. v.

— Förre bibliotekarien Claes Annerstedt har med fjärde häftet fullbordat den publikation af *Bref af Olof Rudbäck d. ä. rörande Uppsala universitet*, som han för tolf år sedan började utgifva i form af universitetsprogram. De inledningar, med hvilka utgifvaren försett publikationernas olika häften, äro, ehuru närmast rörande Rudbeck själf, ett stycke universitetshistora. Inledningen till sista häftet behandlar åren 1686 till 1702, tiden för Bengt Oxenstiernas kansleriat. Den är rik på intressanta detaljer, t. ex. om den Cartesianska striden, där Rudbeck uppträdde mot en trångsint ortodoxi för den naturvetenskapliga forskningens rätt och fria utvecklingsmöjlighet, om den botaniska trädgården, Rudbecks älsklingsskapelse, om det stora botaniska arbetet Campi Elysii, om Rudbecks växlande ingeniörsarbeten eller ingeniörsplaner, om den polske palatinens besök i Uppsala 1699, sist men icke minst om den fruktansvärda eldsvådan 1702. Snart sagdt från hvarje sida framträder Rudbecks mäktiga personlighet med alla sina tilltalande och mindre tilltalande drag, ehuru i denna afdelning de förra äro vida öfvervägande. Ingenting var för Rudbeck främmande, yttrar utgifvaren på ett ställe, »från det dubbla bokhålleriets och kameralistikens finesser ända upp till den dåvarande teknikens svåraste problem», konstruerandet af skeppsdockor, förfärdigande af kompasser, uppsättande af orgelverk, anläggande af modellslussar, anordnande af regelbunden sjöfart mellan Uppsala och Stockholm, kanalisering mellan Östersjön och Nordsjön m. m. Oförtrutet verkade han för anställande på universitetets stat af instrumentmakare och träsnidare och motiverade sitt yrkande en gång på följande öfverraskande men klassiska sätt, att det vore med dessa »officianter» »såsom med dyngan den alla människor stoppa näsan till före, men gifver likväl det härligaste hvetebröd och lif till alla konungar, furstar och herrar i hela riket». De sista sidorna af inledningen ägnar utgifvaren åt en förträfflig sammanfattande teckning af Rudbecks personlighet. »När man öfverskådar denna måttlösa vetenskapliga verksamhet», heter det där, »och tillika erinrar sig, att han uppenbarligen ägde alla förutsättningar för en tekniker af första rang, kan man ej annat än fråga sig: Hvad skulle ej denne man hafva skapat, om han förmått behärska sig och samla sina stora krafter kring en uppgift? Kanske det varit omöjligt för detta lekande snille, som likt en facetterad diamant uppfångade hvarje ljusblixt och kastade den tillbaka i oroligt skimmer. Huru härmed än må vara, sörjer man öfver att antingen sinnesarten eller omständigheterna, troligen bägge i förening, trängt detta snille ut af den raka kungsväg, på hvilken han annars sannolikt skulle blifvit en af vetenskapens störste banbrytare.» Brefven äro intressanta, flera mycket roliga, t. ex. när Rudbeck skrifver om professorernas behof af penningar till distingsmarknaden och klagar att dessa ligga i räntekammaren »endels döda, endels sjuka», hvilkas band och bojor kunde med två ord lösas af Kungl. Maj:t på en liten papperslapp. De två sista brefven röra den stora branden. »Herren gaf och

Herren tog», skrifver han i ett af dem efter att hafva omtalat förstöringen af Atlantican och det botaniska verket, »välsignadt vare hans namn evinnerlig. Gud den allrahögste bevare vår konung och gifve oss fred och låte intet detta vara ett omen till något värre.»

— Professor Karl Warburg har utgifvit i två delar en större monografi öfver *Johan Gabriel Richert*. Vi hoppas snart kunna mera utförligt återkomma till detta för kännedomen om den allmänna politiska utvecklingen i Sverige under 1800-talets förra hälft synnerligt intressanta arbete.

— Professor A. Stille i Lund har i Historisk tidskrift för Skåneland utgifvit en längre krigshistorisk studie »Fälttåget i Skåne och Halland 1657», till hvilken vi hoppas längre fram kunna återkomma.

— Efter offentligt uppdrag hafva genom John Stuart och Melcher Rystedt börjat utgifvas *Handbok öfver statsverkets jämte därtill hörande fonders medelsförvaltning*. Första delen, som nyss utkommit, behandlar Rikshufvudboken och däri uppförda fonder. Den börjar med en historik öfver rikshufvudbokens uppkomst och utveckling och meddelar för öfrigt upplysande historiker öfver de särskilda fonder, som efter hand uppkommit, sålunda speciellt för de 52 fonder, som stå under statskontorets förvaltning. Arbetet har sålunda intresse icke endast för riksdagsmän, statsutskott, statsrevisorer och kamerala tjänstemän, utan äfven för arkivmän och för historici, för så vidt dessa komma in på hithörande områden. Andra delen skall innehålla sammandrag af gällande föreskifter angående de allmänna verkens medelsförvaltning och räkenskaper.

— Som vetenskaplig bilaga till Västerås läroverksprogram 1904—1905 har bibliotekarien Vilhelm Molér utgifvit *Album scholæ Arosiensis 1618—1650* eller den i Västerås högre allmänna läroverks bibliotek förvarade äldsta matrikeln öfver skolans lärare och lärjungar, som enligt utgifvarens sannolika förmodan tillkommit på initiativ af den berömde biskopen i Västerås Johannes Rudbeckius, som 1618 utnämndes till biskop och 1619 tillträdde ämbetet. Man finner lärjungarna i skola och gymnasium 1635 stiga ända till 350. Ur samma handskrift äro tidigare utgifna af C. A. Brolén en stadga »De moribus Scholarium» samt »Leges gymnasii Arosiensis».

— Den lärde Johan Skytte utarbetade som Gustaf Adolfs lärare bland annat äfven en utläggning af stadslagen, som sedermera omarbetats och tillökats af borgmästaren i Linköping Hans Olufsson och i den ena eller andra redaktionen varit spridd i flera handskrifter och begagnats ännu i slutet af 1600-talet. Vice häradshöfding Emil Wolff har nu i en vacker edition utgifvit efter en handskrift i Uppsala universitetsbibliotek hvad han anser vara tex-

ten till Skyttes ursprungliga kommentar (»Riksrådet Johan Skyttes kommentar till stadslagen»), som enligt honom omfattat endast sex af de civila balkarna eller konunga-, giftermåls-, ärfda-, jorda-, byggninga- och rådstufvubalkarna, däremot icke köpmåla- och skipmålabalkarna. Editionen innehåller jämförelser med andra handskrifter hvad texten angår, tillägg ur Hans Olufssons kommentar samt uppgifter om de lån Skytte gjort ur kommentarierna till den romerska rätten eller på annat håll. I en ganska vidlyftig inledning redogör utgifvaren bland annat för Skyttes juridiska studier vid universitetet i Marburg och för den juridiska undervisningen därstädes. Med undantag af Olaus Petris ur juridisk synpunkt tämligen torftiga, af professor Björling för några år sedan utgifna förklaringar till stadslagen, är Skyttes kommentar, erinrar utgifvaren, det första arbetet öfver svensk lag och måste såsom sådant betraktas som synnerligen förtjänstfullt.

— Professor J. Freisen 1904 i Paderborn har utgifvit »Manuale Lincopense, Breviarium Scarense, Manuale Aboense. Katolische Ritualbücher Schwedens und Finnland im Mittelalter» med viktiga upplysningar rörande de svenska gudstjänstformernas förhållande till andra västerländska kultformer betonande de förras självständiga ställning till andra (jfr anmälan i Kyrkohistorisk årsskrift för 1904).

— På drätselnämndens i Stockholm föranstaltande utsedde särskilda kommitterade hafva för någon tid sedan afgifvit betänkande och förslag angående ett *Stockholms stads arkiv och bibliotek*. I arkivet skulle samlas handlingar från öfverståthållareämbetet, magistraten, rådstufvurätten och förmyndarekammaren, Stockholms stads konsistorium och församlingar, stadsfullmäktige och dem underlydande nämnder, afdelningar och styrelser samt upplösta institutioner för hufvudstadens styrelse och förvaltning i judiciellt, administrativt eller ecklesiastikt hänseende, hvarjämte tillfälle skulle beredas för åtskilliga andra institutioner äfvensom enskilda personer att under vissa förutsättningar till arkivet öfverlämna handlingar. En uppgjord beräkning på hvad som skulle genast komma att aflämnas samt på tillväxten under 50 år stannar vid en siffra af nära 8,900 meter. Som byggnadsplats föreslås ett staden till större delen tillhörigt område i kvarteret Bergsfallet å Kungsholmen, där emellertid äfven en annan tomt lärer kunna påräknas. Arkivarien vid det föreslagna stadsarkivet skulle utnämnas af K. Maj:t och arkivet i öfrigt till riksarkivarien intaga ungefär samma ställning som de nuvarande landsarkiven, men då Stockholms stad skulle bekosta icke blott arkivets byggnad utan äfven dess underhåll, skulle äfven drätselnämnden i flera angifna fall komma att utöfva öfverinseende öfver detsamma. Kostnaden för arkivets uppförande beräknas till 350- à 400,000 kr., aflöningen till stadsarkivarien föreslås till 6,000 kr. med två ålderstillägg, för stadsbibliotekarien till 4,500 kr. och för en amanuens till 3,000 kr., likaledes med två ålders-

tillägg för hvardera. Tjänstgöringstiden är föreslagen till fem timmar (kl. 10—3), hvartill under fyra sommarmånader komma ytterligare två timmar efter middagen. Önskligt vore, att det väl genomtänkta förslaget äfven komme att leda till något snart resultat.

— Äfven i *Göteborg* har ett lifligt intresse börjat röra sig för ordnande af *stadens arkivväsen*. Sedan herr Axel Carlander hos stadsfullmäktige väckt motion i ämnet blef en »beredning» tillsatt år 1903, som den 20 maj innevarande år afgifvit ett vidlyftigt utlåtande, som utmynnar i två alternativ. Antingen skulle stadsfullmäktige erbjuda K. Maj:t och kronan lämplig tomt för en landsarkivbyggnad samt ett bidrag en gång för alla af 150,000 kr. mot villkor bland annat, att ett landsarkiv för Göteborgs och Bohuslän med Göteborgs stad äfvensom efter K. Maj:ts bestämmande för angränsande län inrättas i Göteborg samt att staden för all framtid befrias från skyldigheten att bidraga till byggnadens underhåll eller arkivets förvaltning. Eller också skulle stadsfullmäktige uppdraga åt beredningen att utreda huruvida lämplig lokal kan beredas antingen åt stadens egna arkivalier jämte länsstyrelsens och domkapitlets eller ock för stadens egna arkivalier ensamt, hvarjämte stadsfullmäktige ofördröjligen skulle ingå till K. Maj:t med anhållan om uppskof med förflyttandet till Vadstena af stadens arkivalier samt med anmälan att stadsfullmäktige komme att taga i öfvervägande möjligheten att i stadsarkivet äfven bereda plats åt Göteborgs länsstyrelses och domkapitels arkivalier.

— Professor Alexander Bugge och arkivarien Christopher Brinckmann komma att fortsätta utgifvandet af de delar af »Diplomatarium Norvegicum», som vid riksarkivarien Huitfeldt-Kaas' död voro under arbete.

— På bekostnad af Carlsbergsfonden har en ny stor urkundspublikation börjat utgifvas i Danmark genom arkivsekreteraren L. Laursen, redan förut känd såsom en förtjänstfull urkundsutgifvare, under titeln *Danmark-Norges Traktater 1523—1750 med dertil hörende aktstykker*. För det angifna tidsskedet kommer publikationen sålunda att svara mot det af O. S. Rydberg påbörjade och af C. Hallendorff fortsatta urkundsverket »Sverges Traktater med främmande magter jämte andra dit hörande handlingar», med hvilken den till formatet tämligen nära öfverensstämmer. I afseende på planen synas de båda publikationerna tämligen nära öfverensstämma; dock upptagas icke i den danska militära kapitulationer. Denna senare utmärker sig därjämte genom historiska inledningar till hvarje traktat, i hvilka den historiska situationen, ur hvilken traktaten framgått, skildras. Den lämnar därjämte uppgifter om hvar traktaten tidigare blifvit tryckt, och den har i afseende på texternas återgifvande vidtagit vissa grafiska modifikationer i öfverensstämmelse med de grundsatser, som uttalats af V. A. Secher i

Danmark, E. Hildebrand i Sverige och den tyska historikerförsamlingen 1895. Det föreliggande första häftet sträcker sig från utgångsåret fram mot slutet af 1536.

— *Svenska litteratursällskapet i Finland* har, tack vare en mecenats, handlanden K. H. Renlunds i Helsingfors, frikostighet sett sig i tillfälle att öka sina många och vackra publikationer med ännu en (LXIX) *Bidrag till Helsingfors' stads historia*, samlade och utgifna af P. Nordmann. Meningen är att i fria häften utgifva dylika bidrag. Det nu föreliggande första häftet innehåller stadens privilegier, kungl. bref och resolutioner m. m. från 1550 till 1650 samt de 17 första årgångarna af stadens domböcker. Publikationen är ett nytt bevis på det lifliga intresse, som i Finland råder för stadskommunernas äldre historia.

Uppfostringssällskapet.

AF

JOH. AX. ALMQUIST.

Det af Gjörwell stiftade »Upfostrings-sälskapet» är bekant för åtskilliga skrifter, som utgifvits i dess namn, och några af dessa äro af den betydenhet, att sällskapet blifvit berömdt i vår lärdomshistoria. För dem, som närmare sysslat med dess produktion, hafva dock spörsmål uppstått, som af hittills tillgängliga källor ej låtit sig förklara, och flera frågor, för hvilka utredning förebragts, hafva från olika håll på olika sätt besvarats. I själfva verket har också sällskapets historia, sådan den hittills förelegat, att uppvisa så många misstag och felaktigheter, att det utan öfverdrift skulle kunna sägas, att sällskapet aldrig utöfvat någon verksamhet under den tid man hittills antagit att det existerat, och att det då först antagit fastare former och gjort sin visserligen ej alltför viktiga insats, när man påstått att det redan var upplöst. Detta sammanhänger med åtskilliga rätt egendomliga förhållanden, för hvilka här nedan skall redogöras.[1]

Kronprins Gustaf Adolfs födelse den 1 november 1778 gaf bl. a. anledning till ett sammanskott för inrättandet af ett s. k. uppfostringshus i Stockholm och i den k. resolution af den 6 november s. å., som konfirmerade denna anstalt, uttalades K. Maj:ts glädje »att finna trogne undersåtare redo-

[1] Källor äro, där ej andra anföras, Upfostr.-sälsk:s tidningar 1781—87, Gjörwells brefväxling i K. bibl. och Upfostrings-sälskapets handlingar och räkenskaper 1787—95, af hvilka en volym i kvart förvaras i K. bibl:s handskriftssaml. (dit skänkt 1865 af G. E. Klemming) och två volymer i folio finnas i Norra latinläroverkets arkiv. De två sistnämnda torde hittills icke varit begagnade.

bogne att med K. Maj:t därutinnan deltaga att igenom dygdige medborgares uppfostran lägga grunden till efterkommandes sällhet». Dessa ord gaf den för konung och fäderneslaud alltid nitälskande Gjörwell enligt hans egen uppgift den första anledningen till bildandet af ett sällskap, som under namn af »Upfostrings-sälskapet i Stockholm» skulle verka för »dels saknade, dels förbättrade läroböckers utgifvande». Han lyckades att för planen intressera, utom några personliga vänner, om hvilka mera här nedan, äfven d. v. hofkansleren frih. Fredrik Sparre, och på dennes egendom Åkerö, »detta för svenska vetenskaperne och konsterne så älskade herre-säte», afhandlades närmare förslaget. Sparre åtog sig att vara sällskapets beskyddare och man enade sig om en stadga,[1] som antogs på Åkerö den 25 augusti 1779, enligt hvilken sällskapets ledamöter skulle bestå af »verkeligen arbetande och detsamma antingen hedrande eller tjenande män, hälst ibland lärare så i kyrka som skola», fördelade på hedersledamöter och ordinarie medlemmar.[2] En direktor skulle under Sparre leda det hela — det blef gifvetvis Gjörwell själf — men äfven en sekreterare utsågs och i öfrigt utsträcktes redan från början omsorgerna till äfven de minsta föremål, som kunde gifva sällskapet »varelse och stadga»: ett valspråk »*Aldrig orkeslöst*» antogs, som skulle lämna en föreställning om ledamöternas oförtrutna arbeten, ett sigill graverades, som utom sällskapets namn och årtalet 1778 visade »en å öppen mark utplanterad telning, som af en genius fästes vid en låg, men stadig stam»,[3] och man beslöt att årligen fira sin högtidsdag den 1 november, »som är tillika H. K. H. Kron-prinsens höga födelsedag», då tillfälle skulle gifvas att inför allmänheten redogöra för de göromål, som man hoppades skola befordra sällskapets »heliga plikt: upplysningens utbredande i det kära fäderneslandet».

[1] Stadgan trycktes 1781 i såväl 4:o som 8:o. Jfr förteckning på Gjörwells arbeten (1804; ny uppl. 1806), s. 17. Den sistnämnda uppl. förvaras bland sällskapets handl. Den förra har jag ej sett.

[2] Denna skillnad bortföll 1783 »pa Hans Exc., sällskapets protectors befallning». Ordningen ledamöterna emellan skulle därefter bero på kallelsebrefvens datum. Från samma tid kallades äfven utländska ledamöter.

[3] Figuren kan ses bl. a. på titelbladen till Berchs Utkast till kon. Gustaf Adolphs och dess gemåls lefvernesbeskrifning (1788) m. fl. arbeten, utg. af Uppfostringssällskapet under dess senare skede.

Af ledamöterna sägas redan innan sällskapets bildande varit vidtalade den bekante encyklopediförfattaren Johan Jakob Ankarström, som »rörd af behofvet vid egne söners uppfostran»[1] varit den ifrigaste att påyrka förverkligandet »af en inrättning, som i längden kunde gagna alla husfäder i så väsentlig angelägenhet», den kände mecenaten, frih. Patrik Alströmer, af hvars oegennyttiga understöd i ekonomiskt afseende institutionens upprätthållande åtminstone i visst afseende skulle blifva väsentligt beroende, samt ärkebiskopen C. F. Mennander och den ryktbare upptäcktsresanden, prof. J. J. Björnståhl, af hvilka den senare enligt Gjörwells berättelse lär oberoende af de öfriga under sina resor i bref utkastat tanken på ett liknande företag. Utom Björnståhl, som förmodligen i egenskap af ofrälse räknas till ordinarie medlemmar, stå också alla dessa, jämte C. G. Warmholtz och And. Schönberg, på den lista öfver sällskapets hedersledamöter, som upprättades 1781. Därvid är likväl att märka, att Björnståhl som afled i utlandet redan innan stadgarna hunnit utarbetas (12/7 1779), och Ankarström, som dog den 6 april 1777, aldrig kunnat tillhöra sällskapet och näppeligen ens deltagit i planerna rörande dess bildande, om annars berättelsen om anledningen därtill är öfverensstämmande med rätta förhållandet. Däremot står det i full samklang med andra omständigheter, då Gjörwell på detta sätt genom ett posthumt medlemskap ville hedra sina bortgångna intima vänner.

Enligt stadgarna var nämligen Gjörwell så godt som enväldig i fråga om inval. Det var direktorn förbehållet att föreslå nya ledamöter. Detta skedde emellertid ej inför sällskapet, som därmed hade intet att skaffa, utan inför Sparre, som undertecknade kallelsebrefven. Afsikten var f. ö. icke att utsträcka invalen öfver en trängre krets. Ännu 1781 voro de då lefvande ordinarie ledamöterna endast tolf, direktorn inberäknad. Men bland dessa funnos män, som gjort eller skulle göra sig ett stort namn, och alla voro mer eller mindre kända vetenskapsmän och vitterhetsidkare. Nämnas må Olof Bergklint, Erl. Sam. Bring, Henr. Nicander (Vetenskapsakad:s sekreterare), C. G. Nordin,

[1] Han var som bekant fader till bl. a. den blifvande konungamördaren.

Gust. Regnér, And. J. Retzius, Er. Tuneld och J. H. Lidén.[1] Under de därpå följande sex åren kallades emellertid till medlemmar ytterligare sjuttio personer, af hvilka flere voro bosatta i landsorten och några voro utlänningar,[2] de flesta, ja snart sagdt alla, berömdheter.

Fäster man sig endast vid de tidt och ofta i Gjörwells publikationer förekommande uppgifterna om sällskapets fortgående verksamhet, får man ett starkt intryck af dess lifaktighet och därjämte af en mångsidighet, som dock lider af det egendomliga felet att beröra snart sagdt allt, men anmärkningsvärdt litet af det som skulle utgöra det egentliga föremålet för sällskapets åtgöranden: de läroböcker i egentlig mening, som utgåfvos, äro lätt räknade,[3] men väl utgick i sällskapets namn den brokiga samling af allehanda arbeten i original och öfversättning, som kännetecknar det Gjörwellska förlaget, och Gjörwell själf ville f. ö. uttryckligen hiträkna ej mindre de arbeten han »före 1778 hade utgifvit än dem, som i sällskapets namn sedermera utgått». Också hade redan tidigt Gjörwells gamla kärlek till fäderneslandets historia föranledt honom att med bortseende från sällskapets namn och dess offentligt tillkännagifna syfte lägga allt större vikt vid utgifvandet af historiska verk och 1781 förklarade han öppet »denna vetenskap utgöra *andra* hufvudföremålet af sällskapets arbeten».

Den skulle snart blifva det första. Detta sammanhängde med förvärfvet af den Warmholtz'ska boksamlingen och af förlagsrätten till Bibliotheca historica Suio-gothica, hvilket allt på äkta Gjörwellskt manér[4] skulle förenas med Uppfostringssällskapet, som på detta sätt skulle med sin öfriga verksamhet förbinda öppnandet af ett publikt bibliotek. Att emellertid sällskapet som sadant ingalunda såsom på-

[1] En fullständig lista är införd i Upfostrings-sälskapets tidningar 1781: N. 9.

[2] Se Upfostrings-sälskapets almänna tidn. 1787: N. 1.

[3] Regnérs Första begrep af de nödigaste vetenskaper utkom 1780, Svenska barns handbok s. a., Hofs Grunder til en latinsk grammatica 1782 och Bibliothek för den svenska ungdomen 1786—87. Möjligen bör hit räknas äfven den öfvers. af Robinson Cruse m. m., som utgafs 1785.

[4] Jfr företalet till Collectio Gjoerwelliana (1781), som enligt sin plan i sig skulle innefatta allt det utg. »öfver 25 år samlat (äfven det förut tryckta!) och allt till sin död ärnar öka, i den ordning och agt, at samma collection äfven efter hans död kan lämna förråd till verkets fortsättning».

ståtts[1] uppträdde som köpare, framgår däraf att Gjörwell i eget namn tillhandlade sig såväl boksamlingen som manuskriptet till Bibliotheca och att båda personligen öfvertogos af Patrik Alströmer, som genom ordentlig afhandling, dat. $^{23}/_{1}$ 1784, deponerade densamma hos Gjörwell för dennes lifstid eller för tio år — uppgifterna äro olika —, men »till Uppfostringssällskapets tjenst».[2] Det var först långt senare under helt förändrade förhållanden tanken uppstod, att sällskapet skulle förvärfva biblioteket som sin egendom, men oaktadt förda underhandlingar kom en sådan affär aldrig till stånd. Under tiden stod samlingen alltjämt uppställd i Gjörwells enskilda bostad på Kaptensudden, där den inrymdas i tre af honom själf förhyrda rum, och torde väl hufvudsakligen begagnats af honom ensam.[3] Detta oaktadt benämndes det af Gjörwell själf alltid Uppfostringssällskapets bibliotek, hvilket så mycket lättare kunde förorsaka missförstånd, som detta namn gifvits redan förut åt Gjörwells enskilda samling, med hvilken den Warmholtz'ska nu förenades, och Gjörwell dessutom tidt och ofta uppmanade allmänheten att skänka böcker till detta som offentligt ansedda bibliotek och gåfvor verkligen inflöto. Ja, det gick så långt, att då Gjörwell tid efter annan offentliggjorde listor på sådana accessioner, han däribland upptog äfven de till honom personligen dedicerade böcker, som han likväl senare fortfarande ansåg som sin enskilda tillhörighet, och han förklarade enda afsikten med detta tillvägagångssätt hafva varit att härigenom uppmuntra allmänheten till *verkliga* donationer till *sällskapets* bibliotek, hvilket sålunda kunnat så småningom bildas vid sidan af de öfriga, Alströmer och honom tillhöriga samlingarna.[4]

[1] Se Snoilsky's biografi öfver Warmholtz i Sv. akad:s handl. ifr. år 1886, D. 17 (1903): s. 189.

[2] Det är emellertid för bibliotekets senare historia nödvändigt att fasthålla, att det nu inköpta biblioteket endast utgjorde Warmholtz' samlingar i *svensk historia*. Hans boksamling i öfrigt — 3,926 n:r i öfver 5,000 volymer utom ett antal manuskript — stod kvar på Kristineholm och tillföll slutligen genom arf W:s dotterson, sedermera öfversten P. Schönström, som på auktioner i Stockholm 1799 och 1800 afyttrade största delen däraf. En del såldes dock först efter Schönströms död 1838. Vid alla tre försäljningstillfällena upprättades tryckta kataloger.

[3] En utlåningsjournal var dock upplagd och Gjörwell säger sig »med flit och beredvillighet» tillhandagått med lån.

[4] Möjligen var det för att lättare skilja sällskapets egna böcker från de öfriga som det prydliga exlibris förfärdigades, hvilket beskrifves af Car-

Det var naturligt, att dispositionen af den Warmholtz'ska samlingen, som utom tryckta böcker innehöll värdefulla manuskript, skulle gifva Gjörwells historiska intressen ny fart. Under de följande åren utkommo också bl. a. *Anmärkningar i svenska historien* (1782—86) samt *Handlingar uti svenska historien, utgifne utur Upfostrings-sälskapets bibliotek* (1786), men det verk, som var föremålet för Gjörwells ömmaste omsorger var visserligen och helt naturligt Warmholtz' monumentala *Bibliotheca historica*, af hvilket under åren 1782—87 tre delar offentliggjordes, och naturligtvis äfven de i Uppfostringssällskapets namn,[1] ehuru förlaget till de båda första var helt och hållet Gjörwells eget samt till den tredje försträcktes af C. F. Fredenheim, och ehuru öfver hälften af sällskapets ledamöter icke ens genom subskription visade något intresse för företaget.

Hvad som emellertid måhända allra mest gjort Uppfostringssällskapets namn kändt äro dels de förtjänstfulla *minnesteckningar* öfver åtskilliga lärde (Schefferus, Rydelius, Björnståhl, Terserus[2] m. fl.), hvilka trycktes med den på titelbladet ståtande uppgiften om att de »vunnit belöningen uti Upfostrings-sälskapet», dels äfven de i sällskapets namn åren 1781—87 utgångna *tidningar*, i hvilka en mängd notiser förekomma om sällskapets göranden och låtanden.

Beträffande de förra må erinras om att Art. 10 af 1779 års stadga uttryckligen föreskref, att sällskapets högtidsdag borde utmärkas »antingen med något vedermäle af sällskapets vördnad för kungl. huset[3] eller med någon synnerligare förtjenst om vetenskaperne». Mycket riktigt anordnades också till åtlydnad häraf pristäflingar öfver förut utsatta ämnen och de belönade arbetena hugnades med medaljer i guld,[4] som sades blifvit utdelade hvarje 1 november. Att

lander i Sv. bibl. och exlibris I (1889): s. 110. Det bär ej sällskapets vanliga valspråk, men ordet Veritati.

[1] Jfr utg:s företal till D. 1.

[2] Den sistnämnda trycktes dock först 1795 på förf:s, Jakob Tengströms, eget föranstaltande i Åbo. Flere i texten ej omnämnda biografier lågo färdiga till tryckning, men publicerades aldrig.

[3] Detta utgjordes vanligen af ett poem, infördt i sällskapets tidningar någon af de första dagarna i november.

[4] Äfven silfverjetoner utdelades, dock ej som pris för författade skrifter, utan åt ynglingar, som gjort sig kända för utmärkta framsteg i studier vare sig vid gymnasierna eller vid universitetet. Också dessa bekostades af

märka är emellertid, att dessa premiepenningar alla år bekostades af Gjörwell personligen[1] och så mycket mindre kunde utdelas inför sällskapet, som detta intet enda år sammanträdde till firande af sin högtidsdag.

Något större samband förefanns väl skenbart mellan sällskapet och de i dess namn utgifna tidningarna, för så vidt som den person, hvilken bar titel af sällskapets sekreterare, kanslisten vid K. biblioteket Jakob Björkegren, till en början äfven nominellt var tidningarnas redaktör. Huru litet detta dock i verkligheten hade att betyda, framgår däraf, att Gjörwell äfven för dessa bar hela förlaget, liksom han tvifvelsutan hela tiden var deras spiritus rector och åtminstone fr. o. m. 1784 deras ansvarige utgifvare. När därför Gjörwell sedermera frånträdde sin befattning som sällskapets direktor, skedde icke heller med tidningarna annan förändring än att sällskapets namn bortföll: af Upfostrings-sälskapets tidningar eller som de senare kallades Upfostrings-sälskapets almänna tidningar blefvo Almänna tidningar, det var hela skillnaden; i öfrigt bibehöllos plan, utstyrsel, redaktion eller allt det, som konstituerade tidningen som sådan. En lösare förbindelse kan icke tänkas.

Det torde af det sagda vara klart, att Uppfostringssällskapet, så långt vi följt dess historia, ingalunda var ett samfund i vanlig mening, där ledamöterna samverkade till det helas bestånd eller ens utgjorde en sammanslutning af liktänkande personer till dryftande af gemensamma intressen. Det är nämligen fullkomligt säkert, att sällskapets medlemmar med detsamma hade ingen som helst förbindelse från den stund de emottagit sina kallelsebref: de sammanträdde aldrig, voro i ingenting rådfragade och hade icke med ett runstycke bidragit till sällskapets ändamal. Uppfostringssällskapet var i själfva verket hittills ingenting annat än ett *namn*, eller om man så hellre vill, Uppfostringssällskapet var — Gjörwell.

Gjörwell. Stamparna till de för ändamålet slagna medaljer hade han erhållit, en af blekingska nationen i Lund (öfver Sv. Lagerbring), en af östgöta nation i Uppsala (öfver J. H. Lidén). Jfr B. E. Hildebrand, Minnespenningar öfver enskilda svenska män och qvinnor (1860), s. 222 och 231.

[1] Utom 1787, då J. H. Lidén lämnade medel till belöning af O. A. Knös' afhandling om biskop Bilberg, som förut varit tryckt på latin i förf:s Analecta, men på uppmaning omarbetats på svenska.

Detta faktum har väl ej alldeles undgått en och annan mera skarpsynt iakttagare. Beskow berättar sålunda, att Kellgren, då fråga varit att öfver Gjörwell slå en skådepenning, skulle hafva föreslagit till omskrift orden: »Karl Kristoffer Gjörwell, Uppfostringssällskapets stiftare och sällskap», och han tillägger att »i detta skämt låg fullkomlig sanning och tillika sällskapets historia». Det må dock lämnas därhän — det framgår i hvarje fall ej af hans minnesteckning i öfrigt —, om Beskow själf förstått att draga konsekvenserna häraf, och denne visar f. ö. en fullkomlig obekantskap med den utveckling sällskapet i sitt senare skede gick till mötes.

Man kan emellertid med skäl uppställa frågan, hvartill under dylika omständigheter en sådan inrättning skulle tjäna. Svaret torde kunna härledas ur dubbla motiv. Det synes mig vara höjdt öfver allt tvifvel, att Gjörwell vid planens uppkastande verkligen var besjälad af nit för det uppgifna syftet och trodde sig med dess förverkligande kunna göra gagn för det allmänna. Men å andra sidan voro svårigheterna under denna tid vid drifvandet af en större förlags- och bokhandelsrörelse så stora, att det väl behöfdes att tillvarataga de hjälpmedel, som kunde erbjuda sig, och tvifvelsutan var ett lärdt samfunds stöd, om också endast till namnet, minst då att förakta. Det kan t. o. m. diskuteras, om icke just den valda formen var den förmånligast tänkbara, då den gaf ett förstklassigt firmanamn och därjämte en »vid tronens fot varande hög förman», utan att samtidigt pålägga den enväldige direktorn någon ansvarighet, band eller kontroll. I någon mån torde väl också förlagsartiklar, utgifna af Uppfostringssällskapet, visat sig konkurrenskraftigare än de, som saknade en dylik reklam.[1]

[1] Snoilsky, a. a., kommer sålunda sanningen nära, då han säger, att Uppfostringssällskapet »var nära förbundet med Gjörwells förlags- och bokhandelsaffär, för hvilka sällskapet tillika skulle tjena som ryggstöd». Då han emellertid i sammanhang härmed säger, att sällskapet var »ett på aktier ställdt företag» har han helt säkert missuppfattat »ryggstödets» beskaffenhet. Uppgiften om aktierna är dessutom vilseledande såsom antingen anteciperad (jfr nedan) eller också beroende på missförstånd af ett af Gjörwell till främjande af afsättningen i sin boklåda (»Uppfostrings-sällskapets boklåda»!) användt rabattsystem. Hvar och en (således ej endast sällskapets ledamöter), som tillhandlade sig en »actiesedel, utgifven till understöd för Upfostrings-sälskapets förlags-arbete, och stor *sex* (en annan gång nio) R:dr specie» ägde att inom viss tid »efter behag välja och lyfta ibland dess förlags-arbeten

Gjörwell torde f. ö. med något skäl i sin rörelse ej blott sett ett affärsföretag, utan en verkligt fosterländsk uppgift. Så litet utvecklad som bokmarknaden ännu var och så betydelsefullt dess uppdrifvande var för den nationella kulturen och ej minst för möjligheten att allmängöra mera gedigen läsning, för att ej säga vetenskapliga verk, voro åtgärder, som under andra förhållanden skulle smaka ej så litet af humbug, fullt tillåtliga eller åtminstone ursäktliga. Med hänsyn tagen till Gjörwells oomtvistliga redbarhet och den naivitet, som aldrig öfvergaf honom, gör man säkerligen rättast i att antaga det han härvidlag handlat i fullständigt god tro. Huru stora förluster hade han ej ådragit sig vid de ofta jämmerligen misslyckade försöken att förlägga arbeten af otvifvelaktigt värde men med få afsättningsmöjligheter, då han dock tvifvelsutan med sin obestridliga erfarenhet haft tillfälle till större förtjänst på mindre gediget gods! Och månne han icke trodde sig verkligen tjäna ett sällskap, då han förlade de arbeten, som utarbetats af vissa dess medlemmar?[1] Att det sista gått lika väl för sig äfven utan hela sällskapet och författarnes ledamotskap däri, är en annan sak, som förmodligen undgick den hederlige Gjörwell.

Den inslagna vägen kunde emellertid i vissa, ej otänkbara fall hafva sina risker, åtminstone för de ideella intressen Gjörwell oaflåtligt ville vårda. Dennes enskilda ekonomi hade genom oparäknade förluster och konjunkturer, som ställt sig ännu sämre än de vanliga, vid flere tillfällen varit alldeles undergräfd, och om detsamma ånyo inträffade, innebar sammankopplingen af hans enskilda affärer med hvad han åtminstone inom sig och för antydda fall ville

---

till en summa af *åtta* (tolf) R:dr specie». (En lista på sådana »aktietagare» finnes införd i Upfostr.-sälsk:s tidn. 1782: N. 3—4, s. 15.) Sedermera utsträcktes valfriheten till en mängd såväl svenska som utländska arbeten enligt tryckta förteckningar. Vinsten skulle »till större delen» användas för inköp af nya böcker till sällskapets bibliotek.

[1] Lagerbring. Bergklint, Regnér, Lindblom, Luth, A. Norberg, Retzius, Schenmark, Warmholtz, von Celse, C. V. Lüdeke, E. M. Fant. D. Boethius, J. P. Catteau, H. V. Hachenburg, Björkegren, Tuneld, O. Espling, J. B Wolff, J. F. Feddersen, C. P. Blomberg och J. C. Campe, hvilkas arbeten Gjörwell förlagt åren 1772—87, voro eller blefvo alla medlemmar af Uppfostringssällskapet.

hafva ansedt som sällskapets alldeles särskilda tillhörigheter[1] — dit hörde de från 1786 utgifna Handlingarne och på vissa villkor Warmholtz' bibliografi samt ej minst biblioteket, som nödvändigt måste räddas från förskingring — en gifven fara för dessa senares fortgång och bestånd.

Det antydda fallet hotade redan i slutet af 1783 att inträffa, då Gjörwells ställning vid denna tid uppgifves hafva stått på klena fötter. En antydan därom lämnar han själf i sällskapets tidningar för november samma år, då han bl. a. uppgifver, att subskriptionen på de under närmast föregående är utgifna arbeten »på långt när icke svarat emot dessa förlagers kostnad». Man undrar ej därpå, då man samtidigt erfar, att subskribenterna på Celse's Apparatus blott voro 145, på Lagerbrings Svea rikes historia 63, på Tunelds Geografi 67 och på Catteau's Bibliothèque Suédoise endast 17. Af Björnstahls Resa, som till en början gått jämförelsevis väl, hade de sista delarna mistat icke mindre än 400 prenumeranter, som undandragit sig att uppfylla sina förbindelser. Följden hade blifvit, att förlagshuset, som sedan slutet af 1778 »medelst ut- och afbetalningar i rörelsen instuckit ett kapital af cirka 35,000 riksdaler species», kommit att »ligga uti flere tusen riksdalers förskott». Denna gång tyckas svårigheterna utjämnats och någon katastrof inträffade ej. Det ligger emellertid nära till hands att antaga, det denna eller någon liknande förlägenhet framkallat åtgärden att tillsätta en ny ämbetsman i Uppfostringssällskapet. Åtminstone finner man något senare J. F. Fredholm vara antagen till sällskapets »kamererare».

Dennes befogenhet är däremot icke lika klar. Att han helt enkelt antagits till biträde af Gjörwell och af denne utrustats med den nya titeln är det troligaste. Af sällskapet som sådant var han i alla händelser icke vald, då ju detta icke sammanträdde och således ej kunde utöfva några eventuella rättigheter. Däremot är det möjligt —

[1] Art. 12 i sällskapets stadga säger dock uttryckligen: »Såsom detta sällskap icke äger någon fond af allmänna medel, utan hela inrättningen och alla dess förlager underhållas samt drifvas af dess nuvarande director, kongl. bibliotekarien C. C. Gjörwell, och genom dess enskildta medel; så höra ock dessa förlager honom såsom dess enskilda egendom nu och framdeles till.»

ehuru blott en gissning — att Fredholms tillsättande föranledts af de tillskott till förlagsrörelsen, som faktiskt skedde i midten af 1780-talet, väl ej af sällskapet, men af enskilda mecenater, som äfven voro sällskapets ledamöter. Om Fredenheims försträckning till utgifvandet af den Warmholtz'ska bibliografiens tredje del har redan talats. Att Alströmerska huset sträckte sin offervillighet utöfver inköpet af det Warmholtz'ska biblioteket, är äfven säkert.[1] Och slutligen skänkte gardeskaptenen frih. C. J. Silfverhjelm år 1786 350 riksdaler specie »i ren gåfva», af hvilka 150 riksdaler skulle användas till förlagernas drifvande och återstoden till bibliotekets ökande.

Dessa bidrag räckte dock icke på längden och 1787 måste Gjörwell göra cession. Det skedde genom en sedermera tryckt ansökan till tingsrätten i Danderyds skeppslag, dat. den 6 oktober 1787, i hvilken han söker uppvisa orsakerna till sitt obestånd. Han uppgifver däri bl. a., att skulden, som steg till 15,000 riksdaler specie, med 4,000 riksdaler understeg tillgångarna, som utgjorde 19,000 riksdaler. Men de senare lågo delvis i svårsålda förlager och dessas brådstörtade försäljning skulle utan tvifvel göra ställningen sämre än om de efter hand kunde förvandlas i reda penningar.

Det var således här icke längre tal om någon Uppfostringssällskapets rätt. Redan flere månader förut hade dock Gjörwell vidtagit åtgärder för att åtminstone delvis skydda denna. Han inlämnade nämligen redan den 10 maj 1787 till Sparre ett memorial, hvari han framkastade »en plan till Uppfostringssällskapets bestånd och förkofran uti framtiden». Hittills hade han själf »till en god del uppehållit detta verk, men aftagande både krafter och medel förbjöde honom numera sådant. Fördenskull blefve nödigt, att en fond vunnes för sällskapets enskilda räkning, som förblefve under dess egen disposition». Gjörwell föreslog till åstadkommandet häraf årliga men frivilliga sammanskott af sällskapets ledamöter, hvilka borde användas till fortsatt

[1] Snoilsky, a. a., uppgifver att »Patrik Alströmer förskotterade med vanlig frikostighet 2,000 riksdaler årligen till sällskapets samlingar och förlager». Fredholm var åtminstone på 1790-talet kommissionär i Stockholm för den i Alingsås bosatte Alströmer och uppbar då penningmedel för denne.

utdelande af premiepenningar för prisbelönta minnesskrifter; dessas tryckande ansåg han kunna bestridas af inflytande försäljningsmedel, då de hittills utgifna väl burit sig. Därjämte erbjöd sig Gjörwell att på sällskapet helt och hållet öfverlåta förlagsrätten till de handlingar i svenska historien, som utgått i dess namn, och hvilka han utan ersättning åtog sig att för framtiden redigera. Hittills hade visserligen dessa handlingar ej varit någon lysande affär — det uppgifves att så godt som hela upplagan, 500 ex., låg osåld, och att endast 29 prenumeranter inbetalat sina afgifter — men om sällskapets ledamöter endast själfva intresserade sig för företaget, skulle resultatet ofelbart blifva ett annat. För öfrigt borde tryckningen ej ske fortare, än att inkomsten för de utgifna delarna kunde användas till fortsättningen, så att sällskapet ej åsamkade sig någon skuld.

Då emellertid på detta sätt sällskapet inginge i en verklig affärsrörelse, borde de hittills varande ämbetsmännen förses med instruktioner, ordentliga böcker föras af kamreraren, revisorer tillsättas af Sparre — Gjörwell föreslog själf de tre första —, som sedan årligen skulle ombytas, och inventarium upprättas öfver biblioteket. Skulle rörelsen lämna något öfverskott, som förmodades, ansågs dessutom ej obilligt, om något arfvode kunde ämbetsmännen och vaktmästaren beredas. Hittills hade de förra tjänat utan lön och den senare hade aflönats af Gjörwell.

Sparre, som till en början rådgjorde endast med Emanuel de Geer och Jakob von Engeström, och som förmodligen var invigd i de för Gjörwell bestämmande skälen till hans framställning, tyckes närmast blifvit orolig för bibliotekets öde och önskat ett klargörande af dess äganderättsförhållanden. Det var så mycket viktigare, som detta kort förut fått utsikt till en större accession — den enda större af de »verkliga» donationer Gjörwell hoppats på — genom testamente af rådmannen C. J. Ennes i Karlskrona, som aflidit i april 1787.[1] Från Alströmer begärdes uppgift, under

[1] Ennes' bibliotek, som omfattade 1,553 band, utom 35 band manuskript, nådde aldrig sin bestämmelse. Det förstördes nämligen vid en eldsvåda i Karlskrona 17/6 1790, strax innan det skulle afsändas till Stockholm. Planer hade dessförinnan varit å bane, men öfvergifvits, att däraf göra ett lånbibliotek i Karlskrona, hvars afkastning skulle tillfalla Uppfostringssällskapet.

hvilka villkor han kunde vara villig att alldeles afstå från sin andel i boksamlingen, och denne visade genast tillmötesgående. Han lät Gjörwell lämna en summarisk förteckning med åsatta priser, enligt hvilken det helas värde skulle utgöra 3,892 riksdaler specie, men förklarade på samma gång att bibliotekets bevarande och tillväxt framför allt låg honom om hjärtat, »såsom samladt af en så stor kännare af vår historia, som framlidne hofrådet Warmholtz var, och sedan så troget både vårdadt och ökadt af herr k. bibliotekarien Gjörwell.» Han erbjöd därför sällskapet att öfvertaga samlingen mot en årlig afbetalning af endast 300 riksdaler i tio års tid, men fäste därvid uttryckligen villkoret, att den »aldrig fick från Uppfostringssällskapet skingras eller föryttras, utan beständigt såsom en dess tillhörighet förblifva».

Det bibliotek, hvarom här var fråga, var af ett utsökt slag. Det omfattade först och främst den Warmholtz'ska kollektionen af böcker, handskrifter och kopparstick rörande svenska historien, om hvilken Gjörwell med berättigad stolthet säger, att den var af »det värde och den fullständighet, att en sådan icke finnes hvarken i något offentligt, mindre enskildt bibliotek vare sig inom eller utom Sverige». Den upptages till endast 1,500 riksdaler utom Warmholtz' manuskript till Bibliotheca historica Sueogothica, som skattades till en tredjedel af samma summa. Den af Warmholtz egenhändigt upprättade katalogen omfattar 1,379 n:r tryckta böcker, 150 band manuskript, utom en mycket betydande samling handskrifna och tryckta acta publica och riksdagsskrifter från frihetstiden, öfver 100 kartor och nära 1,000 kopparstick (utsikter, historiska planscher och porträtt). Dessa siffrors rätta betydelse framgår emellertid först då, när man erfar, att ett stort antal nummer omfattade flere volymer, och att ett ej mindre antal band utgöres af samlingsband och broschyrkartonger. En närmare granskning visar också, att ensamt afdelningen af tryckta böcker innehöll öfver 5,000 band och broschyrer, alltsammans ordnadt i noggrann öfverensstämmelse med den bibliografi, till hvilken samlingen utgjort stoffet.[1] Men dessutom medföljde nu

[1] Snoilsky, a. a., s. 188, har delvis andra siffror än de ofvan meddelade, som jag erhallit efter kollationering med originalförteckningen (en volym i folio, n. m. i K. bibl., dit den kommit med den Gjörwellska brefsamlingen).

ett antal särskildt specificerade större verk, som visserligen omfattade endast ett hundratal boktitlar, men dessa representerade inemot tvåtusen band och hade tillsammans i inköp kostat Alströmer nära nog lika mycket som det pris, hvartill hela det Warmholtz'ska biblioteket hembjöds sällskapet. Man finner här alla de förnämsta utländska lärda tidskrifterna i kompletta serier, större planschverk, i utlandet tryckta arbeten om Sverige och litterära rariteter, sådana som Gustaf I:s bibelupplagor af 1526 och 1541 samt Revelationes S. Birgittæ, »editio prima et rarissima», andra att förtiga.

Den utsikt, som öppnats för dessa skatters framtid, gjorde naturligtvis Gjörwell förtjust. Han inkom med två nya memorial, och i det senare af dessa visste han uppgifva nya tillgångar, som han erbjöd sällskapet, hvarjämte han föreslog vissa ändringar i sina förut uppgjorda planer. Han afstod nu till förmån för biblioteket från all begäran om enskild ersättning och utfäste sig till att åter öfvertaga förlaget af handlingarna, för hvilket han ville betala en årlig summa af 50 riksdaler, som skulle användas till Alströmers förnöjande. Han hade vidare att omförmäla, det Sven Lagerbring skänkt sällskapet mannskriptet till femte delen af sin stora rikshistoria jämte förlagsrätten till nya upplagor af de föregående delarna, och att han själf öfverlämnade de af Sven Hof till honom förut skänkta handskrifterna till tre grammatikaliska arbeten, af hvilka ett redan var tryckt (hela upplagan medföljde gåfvan) och åtminstone ännu ett ansågs väl löna sig att utgifva. Själf ville Gjörwell emellertid draga sig tillbaka från direktionen: då han nu »uppnått den efterlängtade dagen, då sällskapet vunne ett bestånd och en activitet, som icke mera berodde på honom,» och då han kände sig alltmera af ålder och sjukdom oförmögen att fortsätta med sin förra verksamhet borde en *ordförande* i hans ställe utses, hvarjämte sällskapet för framtiden borde äga rättighet att självt för sin skyddsherre föreslå nya medlemmar. Vården och ansvaret för biblioteket ville dock Gjörwell fortfarande behålla; så länge detta ägde rum, ville han äfven liksom hittills afstå från de honom enskildt tillhöriga böcker.

Emellertid hade Sparre ändtligen funnit tiden inne att för första gången sammankalla sällskapets ledamöter. Det skedde till den 17 september 1787 och samlingen ägde rum i kansliråd et von Engeströms bostad. Endast tretton ledamöter hade infunnit sig. Själf var Sparre ej närvarande, men hade uppsatt en skriftlig framställning, i hvilken han tillstyrkte Gjörwells förslag, hvilka vid sammankomsten föredrogos.

»Sällskapet fann af dessa handlingar», heter det i det vid tillfället förda protokollet, »huruledes herr Gjörwell föreslagit åtskilligt i anseende till sällskapets framgena bestånd och förkofran samt ändtligen afsagt sig den af honom förda direktion. Ledamöterna voro förundrade att nu påkallas, sedan de ifrån första kallelse-brefvets erhållande icke varit i det minsta rådfrågade och icke ens kände, att de till något voro förbundne, anseende sig ingen del äga uti de mått och steg, som hittills uti sällskapets namn kunde vara tagna.» Under diskussionen framhöllos dock dels hänsynen för Sparre och för de personer, som ihågkommit sällskapet med gåfvor, bland hvilka den Ennes'ska donationen särskildt nämnes, dels äfven den förlust för det allmänna, som skulle blifva en följd af det till sällskapet hembjudna Warmholtz'ska bibliotekets skingrande. Man ansåg också »att ändamålet med nyttiga böckers uppläggande vore ganska nyttigt och hedrande», och beslöt därför att tillsätta en kommitté, som skulle taga frågan om sällskapets fortsättande under ompröfning. Härtill utsågos H. Nicander, C. G. Nordin, Jak. von Engeström och Joh. Bjórnstjerna.

Det af v. Engeström uppsatta betänkande, som utarbetades af dessa kommitterade, är ett ganska vidlyftigt aktstycke. På allvar upptogs först däri spörsmålet, om sällskapet öfver hufvud taget kunde anses existera, men ehuru man öppet erkände »att i anseende till den förflutna tiden blott direktören varit verkelig, men icke sällskapet», ansågs dock på förut angifna grunder att verksamheten skulle fortsättas. Till samma resultat kom man äfven med afseende på själfva namnet, ehuru det erkändes, att det föga svarade mot programmet, och man äfven efter Gjörwells inträffade konkurs såg betänkligheter i att bibehålla hvad man kunde kalla dennes firmanamn. I detta fall blef dock hänsynen till gjorda donationer bestämmande, så mycket

mera som man visste, att Gjörwell till ingenting förbundit sällskapet som sådant. Så mycket grundligare nyheter infördes i förslaget till organisation, som alldeles frångick Gjörwells af Sparre och Alströmer gillade projekt.

Först och främst omformulerades sällskapets program. Dess uppgift skulle »blifva att författa, granska och utgifva böcker och skrifter, tjenliga såväl att bereda en gagnelig uppfostran af ungdomen som dess undervisning både af enskilde och offentlige lärare, samt därjämte andre nyttige verk och arbeten till rikets gagn och heder; jämväl att med inrättningen förena en boksamling, af hvilken icke allenast sällskapet, utan ock det allmänna kunde sig begagna; men i öfrigt icke befatta sig med sådana göromål, hvilka andra lärda sällskap egentligen tillhöra, och således icke heller med prisfrågors utgifvande, så framt icke något särdeles tillfälle kunde yppa sig att rörande uppfostringsverket sådant åstadkomma».

Medel till förverkligandet häraf skulle man bereda dels genom de af Gjörwell lämnade, redan färdigtryckta arbetens försäljande, dels genom frivilliga sammanskott och dels äfven genom »att på tjugo år upptaga ett lån till så stor summa, som hugade män skulle behaga insätta, men icke öfver 150,000 daler kopparmynt» (8,333⅓ riksdaler specie). Dessa insatta penningar skulle fördelas i smärre lotter à 5 riksd. 26 skill. 8 rst. stycket, af hvilka dock endast 10 procent åt gången skulle behöfva inbetalas. Ränta skulle årligen godtgöras, och de, som på en gång toge 10 sådana lotter, skulle anses som sällskapets ledamöter jämte de förutvarande. Genom denna sista bestämmelse hade sällskapet således alldeles frångått karaktären af lärdt samfund och därmed bortsett från Alströmers uttalade »oförgripliga tanke», att det fortfarande skulle bestå endast »af sådana ledamöter, hvilka antingen själfva äro arbetande i och för vår litteratur eller af densamma sådana kännare och befordrare, att de böra i ett sådant sällskap inträda». Dock ansågs antalet af ledamöter, som merendels vistas i Stockholm och äro kända för lärdom och insikter», ej böra understiga tjugo, och samtliga medlemmar borde hållas omkring etthundra.

I spetsen för sällskapet skulle stå åtta ombudsmän och två föreståndare och alla dessa »måste vara män, kända för kunskap i lärda saker». De skulle utses af de s. k. hufvudmännen, som återigen valdes af hvart tiotal ledamöter, och på samma sätt utsågos revisorerna, hvilka dock ägde att inom sig välja fyra, som verkställde arbetet. Som årlig samlingsdag bibehölls 1 november, då samtliga ledamöter ägde sammanträda, hvarjämte revisionsberättelsen skulle föredragas på ett nytt möte hvarje 1 december.

Skulle det Alströmerska biblioteket blifva inlöst, ansågs dessutom en bibliotekarie böra anställas, hvilken därjämte skulle hafva tillsyn med tryckningen af sällskapets arbeten och fungera som sekreterare. Härvid tänkte dock ej kommitterade på Gjörwell, som man synbarligen ville vara kvitt. Väl uppräknades hans gåfvor till sällskapet, hvarigenom han förskaffat detsamma »det första, som det kunde kalla sin egendom, hvilken, utan kostnad vunnen, borde någon inkomst i längden förskaffa. Men huru god sällskapets böjelse kunde vara, saknades dock all utväg att kunna visa annan erkänsla än tacksamhets betygande». Förhållandet blef sedermera mindre godt, men 1791 fick Gjörwell efter upprepade påminnelser uttrycklig decharge för den förflutna tiden.

På sammanträden den 14 december 1787 och 5 januari 1788 antogs kommitterades förslag och val företogos i öfverensstämmelse därmed. Till föreståndare antogos k. bibliotekarien Johan Björnstjerna och k. sekreteraren frih. Shering Rosenhane, hvilka sedermera alltjämt återvaldes. Dock fortfor Jakob von Engeström, som blef en af ombudsmännen, att vara ett slags ledare för det hela. Däremot synes Sparres roll utspelad. Han var visserligen närvarande vid de båda nyssnämnda sammankomsterna, då han äfven föreslog de ombudsmän och föreståndare, som valdes, och han deltog i aktieteckningen, men såsom »protector» synes han icke mera hafva fungerat.

Det pekuniära understöd sällskapet väntade skulle som nämndt bestå dels i lån mot räntebärande lotter, dels i tillfälliga eller årliga gåfvor. Hvad aktieteckningen beträffar, gick denna i början väl. Maximikapitalet (8,333$^{1}/_{3}$ riks-

daler) fulltecknades[1] och första inbetalningen (10 %) inflöt i allmänhet ordentligt. Af sällskapets gamla ledamöter deltogo dock icke ens hälften (38) och af dessa endast två tredjedelar (26) med det antal lotter (10), som ansågs erforderligt för icke medlemmar att vinna verkligt ledamotskap. Däremot köpte sig på detta sätt ett förvånande stort antal utomstående personer rätten att blifva sällskapets medlemmar och insatser gjordes af andra äfven med smärre belopp, som ej medförde denna rätt. Af inalles åttiotvå främmande tecknare togo dock sjuttiotvå tio lotter och därutöfver. Antalet ledamöter blef således i ett slag fördubbladt.

Den andra inbetalning af nya tio procent, som direktionen ansåg sig böra infordra 1789, gaf icke samma goda resultat. Oaktadt en flere gånger utsträckt betalningstermin och oaktadt den risk, som härflöt af bestämmelsen, att vid försummad betalning redan insatta belopp skulle tillfalla sällskapets bolag, uraktläto 40 af sällskapets 110 aktieägare att uppfylla sina förbindelser, och när under åren 1791—92 en tredje inbetalning äskades, hade de offervilligas antal sjunkit till 59.[2] Någon vidare inbetalning sattes aldrig i fråga.

De frivilliga gåfvorna, som skulle användas till det Alströmerska bibliotekets inlösen, omfattades redan från början med mindre intresse. Väl tecknade sig ett trettiotal personer inom och utom sällskapet på de listor, som utsändts såväl i Stockholm som i landsorten, och de flesta af dessa åtogo sig en årlig afgift, men äfven dessa senare tyckas i allmänhet aldrig blifvit kräfda mera än en gång och hela det belopp, som härigenom inflöt, steg allt som allt till endast 204 riksdaler. Häri ingingo de 50 riksdaler, som konungen på kronprinsens vägnar utfäst sig att betala i

[1] Ännu på hösten 1789 voro aktierna så begärliga, att lektor Biberg måste särskildt anhålla om att få köpa en sådan. »Ehuru direktionen varit sinnad att ej mera öka antalet af aktieägare, så beviljades dock hr Bibergs åstundan».

[2] De summor, som inflöto, voro: af första inbet. (före 1/11 1789) 827 rdr 37 sk. 4 rst., af den 2:a (1789—90) 535 och af den 3:e (1791—92) 470 rdr. I allt fick således sällskapet på detta sätt in 1832: 37: 4. — Flere medlemmar (däribland Gjörwell) skänkte sina lotter till biblioteket. De summor, som detta härigenom fick till godo, blefvo dock till ingen nytta, då aktiekapitalet så småningom förtärdes och bibliotekskassan dessutom belastades med skyldigheten att ansvara för de senare inbetalningarna.

sex år, men hvilka efter den förstnämndes död icke längre utanordnades.[1]

Med dessa siffror är sällskapets senare historia i det stora hela tecknad. Till en början var synbarligen ifvern för företaget ganska liflig och man synes äfven hafva hyst förhoppning om ett godt resultat i ekonomiskt afseende. Direktionen sammanträdde de första åren flitigt, värdefulla manuskript skänktes för att genom sällskapets försorg utgifvas och ännu flera hembjödos mot lösen. Det första arbete, som trycktes, var Berch's *Utkast till kon. Gustaf Adolphs och dess gemåls lefvernes beskrifning i anledning af de öfver dem slagne skådepenningar* och inom ett år voro äfven densammes liknande arbeten öfver drottning Kristina och kon. Karl Gustaf, Karl XII och Fredrik I färdiga från trycket[2]; följande år utkom äfven Rosenhanes fortsättning om kon. Adolf Fredrik. Samtidigt lämnade den till sällskapet skänkta, omarbetade upplagan af Botins *Svenska folkets historia*, D. 1, pressen. Men ehuru andra delen efter åtskilliga vidrigheter[3] såg dagen 1792, kunde arbetet icke fullföljas, emedan författaren under tiden dött (1790) och stärbhuset fordrade en ersättning för manuskriptet till den färdiga tredje delen, som sällskapet ej ansåg sig kunna bevilja; den blef sedan aldrig utgifven. Äfven handskriften till Ax. Gabr. Leijonhufvuds *Tankeval i anledning af sön- och högtidsdags evangelier, uti vers*, som utkom 1790, var en gåfva af författaren. Däremot åtog sig sällskapet genom ordentligt kontrakt och leverans af ett visst antal exemplar att åt K. vitterhets, historie och antiqvitetsakademien förlägga den nya följd af dess handlingar, som började utgifvas 1789, och genom dess försorg trycktes också de tre första delarna (1789, 91 och 93).[4] Men det förnämsta verk, som utgick på sällskapets bekostnad, var likväl fortsättningen af Warmholtz' *Bibliotheca historica Sveo-gothica.* Vi

[1] »H. K. M., vår nu varande allernådigste konung behagade utfästa sig att till sällskapet gifva 50 riksd. årligen i sex påföljande år och har sällskapet *för de tre första åren fått njuta denna kongl. naden tillgodo.*» Berättelse af Upf.-sällsk. inl. t. rikskansl. 22/10 1794.

[2] Den del, som afhandlade Karl XI, hade förut utkommit på Swederi förlag.

[3] Tryckningen måste flera gånger afbrytas af brist på papper.

[4] Äfven med Svenska akademien fördes underhandlingar om uppläggandet af dess handlingar, men ledde ej till resultat.

hafva förut sett, att tre delar dittills utgifvits af Gjörwell, och att förlagskostnaden till den sista försträckts af C. Fr. Fredenheim. Denne hade därjämte utfäst sig, att det af honom förskotterade beloppet skulle, i den mån det åter inflöte genom arbetets försäljning, få användas till fortsättningens publicerande, men dessa medel hade endast räckt till ett par ark af fjärde delen. Manuskriptet, som tillhörde Alströmer, disponerades emellertid fortfarande af Gjörwell. Denne åtog sig »curam editionis» mot en viss godtgörelse pr ark och afgaf en skriftlig förbindelse att årligen leverera minst en del i tryckfärdigt manuskript. Under åren 1788—93 utkommo också delarna 4—7, men därmed afbröts tills vidare utgifningen.[1]

Sällskapets ofvan uppräknade förlagsartiklar hade nämligen visserligen gifvit det ett »ansenligt lager af exemplar utaf upplagde arbeten», men med dessas försäljning hade det gått trögt. Bland orsakerna till detta ledsamma förhållande räknades kriget, som gjorde den billigare sjötransporten till aflägsnare orter osäker, och detta hinder var knappt aflägsnadt, förrän konungamordet 1792 gjorde ett nytt afbrott i »det lugn, som litteraturens älskare vilja hafva» för att ägna tillbörlig uppmärksamhet åt dess alster. Följden blef att ännu 1791 intet enda arbete »betalt den därå gjorda kostnad», med undantag af den första af Berchs medaljhistorier, »på hvilken den tillkommande vinsten var börjad med några riksdaler». Två år senare var sällskapets inneliggande, osålda lager uppe i ett värde (efter bokhandelspriset) af 5,000 riksdaler, men den kontanta kassan var stadd i ebb. Verksamheten kunde icke fortsättas utan nya tillskott från aktieägarnes sida, men resultatet af de sista inbetalningarna lockade ej till nya försök. Också aftog intresset märkbart. Direktionens sammanträden blefvo allt sällsyntare och de allmänna mötena allt mindre besökta. Vid det sista af dessa senare, från hvilket protokoll föreligger, den 1 november 1793, hade blott tre ledamöter infunnit

[1] Upplagan var 500 ex. Emellertid befanns att vid leveransen från boktryckaren af D. 4 en brist uppstått. Detta skulle alltså i sin mån kunna förklara, att denna del anses sällsyntare än de öfriga. Af D. 1—2 torde upplagan varit större (jfr Föret. till D. 3). Af de senare utg. delarna upplades D. 8 säkert och de öfriga troligen i 500 ex.

sig, och då dessa ej ansågo sig beslutmässiga, bestämde man sig för att utsätta ny dag till sammankomst, men komme icke flera till denna, »skulle det med annonserande tills vidare upphöra». Om således sällskapet väl ej ännu upplöstes, var det dock tydligen slut med all vidare verksamhet eller åtminstone med utgifvandet af nya arbeten.[1]

Det återstår oss då att tillse det Warmholtz-Alströmerska bibliotekets vidare öden. Underhandlingar om dettas inlösen till sällskapet hade hela tiden pågått. Till en början togs för gifvet, att sällskapet skulle tillösa sig detsamma och man hade t. o. m. planer på att under väntan på vidare uppgörelse därom afhämta samlingen ur Gjörwells bostad samtidigt med sällskapets egna böcker, som verkligen flyttades på hösten 1787. Då emellertid redan ur-

---

[1] Af arbeten, som dels antagits till tryckning, dels föreslagits eller hembjudits, må omnämnas följande: v. Celse's *Apparatus ad hist. Sveogoth.*, sectio 2 (af hvilka ett ark utg. 1782 af Gjörwell, som innehade handskriften och med hvilken nu uppgjordes om tryckandet af forts.); Messenii *Berättelse om orsakerna till oenigheten mellan kon. Sigismund och hert. Karl;* Hallenbergs *Svea rikes hist. under kon. Gustaf Adolf den stores reg.* (utkom på förf:s eget förlag 1790–94); Lagerbrings *Föreläsningar i europeiska statshist.;* Malmströms *Förteckning på arabiska mynt, som bl. funna uti Sverige;* m. fl.

Beträffande den femte delen af Lagerbrings *Svea rikes historia* var manuskriptet färdigt vid förf:s död 1787. En del hade jämte förlagsrätten öfverlämnats åt Gjörwell, som transporterat denna på sällskapet. Emellertid lärer den i stärbhuset kvarvarande återstoden, enligt uppgift, af förf:s son af misstag(!) uppbränts med åtskilliga andra papper, som troddes värdelösa. I hvarje fall kom den aldrig sällskapet tillhanda. Gjörwell, som i ett bref säger sig »hafva sin egen tanke om denna sak», började sedermera (1795) trycka det i hans ägo befintliga fragmentet, men tryckningen afstannade med 4:e arket (ex. i K. bibl.). Jfr Sv. akad. handl. ifr. år 1796, D. 36 (1863): s. 159–161. — Äfven af *Handlingar uti svenska hist. utg. utur Upf.-sällsk:s bibl.*, som af Gjörwell skänkts åt sällskapet med löfte om forts., såg ingenting mera dagen än de två stycken, som utg. redan 1786. Gjörwell ansåg sig löst från sitt löfte, då det därvid fästa villkoret om fri tillgång till och vård om sällskapets bibliotek ej längre medgafs honom (se nedan). Senare förklarade han sig hafva användt det härför afsedda materialet i andra publikationer och 1791 hemställde han att handlingarna skulle vara »i hans oqvalda ego: hvaremot direktionen hade intet att påminna».

Äfven en forts. af Berchs *Svenska herrars och fruars skadepenningar* påtänktes och 1790 inlöstes hela upplagan af de förut utg. tre flockarna, som befunno sig i K. vitt., hist. och ant.-akad:s ägo. Forts. uteblef emellertid, oaktadt sällskapet flere gånger fick emottaga dels utarbetade biografier (af Rosenhane), dels äfven kopparsticksplåtar (af Knös m. fl.). De tryckta ex. blefvo nämligen utsatta för »råttfnat och fukt», hvarigenom större delen af uppl. skadades. Återstoden såldes till bokhandlaren Runemark för 100 riksdaler riksgälds.

skiljandet af dessa senare gaf anledning till misshälligheter mellan Gjörwell och sällskapets förtroendemän, som af den förre beskylldes för oginhet och brist på takt, satte denne sig på tvären och det Warmholtz'ska biblioteket fick stanna där det var. Alströmer blef dock alltmera böjd för att sälja och påminte flere gånger om affärens uppgörande. Sällskapet å andra sidan hade haft förhoppningar på understöd för ändamålet dels af konungen, dels af Stockholms stad, i hvilken senare händelse meningen varit att inrymma samlingen på börsen för att däraf göra ett publikt bibliotek för hufvudstaden, men dessa planer slogo fel och på samma sätt gick det äfven, som vi redan sett, med försöket att af af enskildes sammanskott bilda en biblioteksfond. Förlagsmedlen äter vågade man ej draga ur rörelsen och de räckte f. ö. allt mindre till sitt egentliga föremål. Ett anbud afgafs visserligen, men befanns oantagligt för ägaren[1] och i slutet af 1791 togs till protokollet att »sällskapet ej såg sig i stånd att kunna göra denna handel, hvilket sällskapet dock högeligen hade önskat».

Saken stod således som förut, men en förändring framtvingades därigenom att Gjörwell blef uppsagd från sin lägenhet vid Kaptensudden och måste flytta till Stockholm, där han ej ansåg sig kunna skaffa utrymme för ett så stort bibliotek. Alströmer, som i sina bref från denna tid ofta klagar öfver penningeförlägenhet, började tala om att skingra samlingarna på auktion.

Det måste erkännas att Gjörwell äfven nu gjorde hvad han kunde (och kanske mera till) för att rädda åtminstone något. Till en början inlämnades en ansökan till konungen att träda emellan genom inlösen för statens räkning, men denna åtgärd blef resultatlös. Då föreslog Gjörwell en delning. Kopparsticken skulle säljas särskildt — en del inköptes sedan af Nescher och kom 1828 med dennes bok-

[1] Härom skrifver Gjörwell: »Emellertid stod biblioteket ute på Kaptensudden under min vård och till mitt bruk. Denna förargelse trodde man sig sedan kunna häfva medelst ett gjordt anbud till hr baron Alströmer att lösa biblioteket mot en allt till 2,000 riksdaler nedsatt summa och att årligen afbetala genom sällskapets aktier och förlager, som säljaren ägde i Göteborg och Västergötland debitera. Detta skriftliga anbud, uti sällskapets namn gjordt af kanslirådet von Engeström, blef såsom alldeles oantagligt icke en gång besvaradt.»

samling till K. biblioteket —, den egentliga Warmholtz'ska samlingen skulle oskingrad föryttras »till en enda person» och det öfriga gå på auktion. Detta gick äfven i verkställighet.

Den anonyme »ende personen» var som en gång förut, när det gällde samlingens inköp af Warmholtz själf, ingen annan än Gjörwell. Den skillnaden förefanns dock, att denne ej nu hade någon kapitalist bakom sig, utan var hänvisad till sina egna, mycket begränsade resurser. Villkoren voro dock lindriga nog och vittna godt om det förtroende Alströmer fortfarande hyste för köparens goda vilja. Denne skulle betala 500 riksdaler kontant, men resten — 1,000 riksdaler — skulle få innestå tre till fyra år mot ränta.[1]

Gjörwells fantasi sattes genast i rörelse för att göra det snart sagdt omöjliga möjligt. Man igenkänner därvid de gamla tagen. Det var väl ej längre fråga om ett sällskap, som skulle stödja det hela, men han vände sig nu till *hela nationen* med bevekliga uppmaningar och ställde i utsikt upprättandet af ett nationalbibliotek, hvars grundstomme den Warmholtz'ska samlingen skulle blifva. Själf anslog han vinsten af de båda tidskrifter han då utgaf dels till inrättandet och ökandet af ett sådant bibliotek, dels äfven, och detta är en karakteristisk reservation, till — vården af detsamma. Det berodde således endast på allmänheten att genom flitig prenumeration bidraga till det goda verket och han utbrister, efter att hafva redogjort för samlingens värde och omfång, i frågan: »Månne patriotismen nu då icke fordrar att bevara en så sällsynt lärdomsskatt för skingring och undergång? Jo visserligen!»[2]

Magistraten i Stockholm föregick väl med godt exempel, då den subskriberade med 27 exemplar på Gjörwells arkiver, såväl det svenska som det allmänna, men tyvärr var prenumerantlistan i öfrigt allt annat än vidlyftig: den upptog namnen på endast 145 personer, som tillsammans

[1] Dock skulle för detta pris ej medfölja manuskriptet till Bibliotheca historica Sveogothica, som Alströmer då ännu ansåg sig kunna utgifva genom Uppfostringssällskapet. Emellertid kom Gjörwell faktiskt att äga äfven detta, ehuru jag ej funnit när eller hur detta skedde (jfr nedan).

[2] Se Svenska archivum, Bd 1. St. 20 (1792): s. 337—340, och Bd 2 (1793): s. 2—4, 97—100 och 273—274.

bidragit med 130 riksdaler, med hvilka trycknings- m. fl. kostnader först måste bestridas. Det ömsesidiga ansvaret för »nationalbibliotekets» framtid hade uppenbarligen svikits af den ena parten. Sin egen insats kunde väl Gjörwell med någon rätt skatta högre och han åberopade också vid sitt »svenska archivi tilslutande» rörande dess innehålls värde kännares omdöme; »om skadan däremot af Warmholtz'ska samlingarnas dels skingrande, dels saknande lärer *en annan tid* fälla sin dom».

För att kunna fullgöra förbindelserna till Alströmer fanns numera alls ingen annan utväg öfrig än att sälja till hvem som ville köpa mera eller mindre. »Historiolan om detta skeppsbrott i vår svenska historia» skildrar Gjörwell själf utförligt i ett af sina bref till P. F. Aurivillius. Redan i maj 1794 hade d. v. riksantikvarien J. D. Flintenberg[1] för enskild räkning tillhandlat sig en särskild samling af handskrifna handlingar från tiden 1719—1766 (tolf band, innehållande 771 särskilda n:r) utom flere andra manuskript och ett ganska stort antal tryckta böcker samt alla estamperna utom porträtten. På sommaren s. å. hade han köpt ännu flera manuskript och »äger nu (i sept. 1794) af denna skingrade lärdomsskatt största, om icke halfva andelen. De andra betydligare afnämarne hafva, utom biblioteket i Uppsala, varit H. K. H. hertigen-regenten, som köpte S. Birgittæ Revelationer, editio prima eller af 1492, kansli-rådet baron Rosenhane,[2] som köpte alla acta publica, hr öfverinspektoren Nescher,[3] som köpte alla de graverade porträtten och ansenliga partier af böckerna, särdeles af topographica, hr doktor Asplund,[4] som köpte af rariteterne uti kyrkohistorien, hvaribland i synnerhet böra nämnas Novum Testamentum på svenska af 1526 och hela bibeln af

[1] Död 1819 som rektor vid Stockholms storskola. F., som i början af århundradet äfven hade lånbibliotek, sålde 1801—03 en mängd af sina böcker under hand och de W:ska manuskripten torde hafva afyttrats redan i hans lifstid.

[2] Död ogift 1812. Hans syster och svåger donerade genom afhandling den $^{15}/_{9}$ 1822 det Rosenhaneska biblioteket till dels K. vitt. hist. och ant.-akad., dels Uppsala univ.-bibl. och Strängnäs gymn.-bibl. Den del, som härstammade från den Warmholtz'ska samlingen, torde tillfallit den förstnämnda institutionen.

[3] Död 1827. Hans samlingar inköptes 1828 af K. biblioteket.

[4] Kyrkoherde i S:t Klara förs. i Stockholm. Död 1815. Hans bibliotek såldes på auktion s. å. efter tr. förteckning.

1541, konsistoriinotarien Lindströmer också något uti samma väg, öfverkammarherren baron Stierneld,[1] som drog af med Rudbecks Atlantica, den fjärde tomen handskrifven, k. sekreteraren Tihleman vid Museum,[2] som handlade hela den bundna disputationssamlingen o. s. v.»

Ännu återstod dock åtskilligt. Särskildt den stora biografiska samlingen ville Gjörwell ännu behålla, »helst den består af så ganska många rara och utomlands utgifna, till en del hos oss unika artiklar». Den lösa disputationssamlingen öfvertogs af C. F. Fredenheim[3] och andra delar såldes af Gjörwell på auktion i Stockholm i oktober 1794.[4] Ej så obetydligt torde äfven under hand hamnat hos Gjörwells måg, J. N. Lindahl i Norrköping.[5]

Bland namnen på alla dessa samlare är det påfallande att sakna några representanter för de offentliga biblioteken, som tvifvelsutan här haft goda skäl att hålla sig framme. Förklaringen är ej svår att finna i dåtida förhållanden. Den enda allmänna inrättning, som då kunde sätta i fråga att uppträda som köpare, var Uppsala universitetsbibliotek, men äfven dess medel voro mycket begränsade. Dock låg bibliotekarien P. F. Aurivillius redan tidigt i underhandlingar med Gjörwell om köp särskildt af manuskripten, men de ideliga svårigheter den förre gjorde rörande de begärda prisen kommo säljaren att tröttna, så mycket hellre som under tiden Flintenberg uppträdde som köpare. När denne afgått med segern och Aurivillius var satt i efterhand, blef det emellertid en annan låt och Gjörwell måste uttryckligen försvara sig gent emot de förebråelser och uttryck af harm, som han fick emottaga. Det är väl att antaga, att det passerade gjorde uppgörelsen om det som återstod lättare och under åren 1794—97 kommo åtskilliga affärer till stand, genom hvilka universitetsbiblioteket fick hemföra åtskilliga värdefulla manuskript, däribland flere egenhändiga af Warm-

[1] Död 1835. I enlighet med ett af honom upprättadt testamente kommo hans samlingar 1858 till Uppsala univ.-bibliotek.
[2] Riksantikvarie 1795—1802.
[3] Se bokauktionskat. efter denne (Stockholm 1805).
[4] Den tryckta (anonyma) katalogen upptager 276 n:r.
[5] Denne skänkte vid upprepade tillfällen delar af sitt bibliotek till Svenska akademien, som på 1870-talet fördelade det mesta på flera offentliga institutioner. Af det som därvid tillföll K. biblioteket fanns åtskilligt, som otvifvelaktigt en gång tillhört Warmholtz.

holtz[1]. Af dessa var äfven den berömda Bibliotheca historica Sveo-gothica, som Gjörwell redan 1794 bjudit Aurivillius för 700 riksdaler riksgälds, men 1796 släppte för 300 riksdaler.[2]

Härmed hade handskriften säkerställts, men det dröjde ännu flere år, innan publicerandet af dess otryckta delar kunde fortsättas. Som bekant utkom dock åttonde delen 1801, sedan P. Tham till Dagsnäs vid ett besök på biblioteket skänkt en penningsumma till kostnadens bestridande, och de öfriga delarna utgåfvos sedan, dels 1803—05 hufvudsakligen på universitetets bekostnad, dels 1815—17 med understöd af d. v. kronprinsen Karl Johan.

Härigenom kom det att ligga i universitetsbibliotekets intresse att äga tillgång äfven till upplagan af de tidigare utgifna banden. Också inköptes 1802 af kansliradet frih. Rosenhane det ännu kvarvarande lagret af de på Uppfostringssällskapets förlag utgifna delarna 4—7 för en summa af 260 riksdaler.[3] Denna notis är den sista, där jag funnit Uppfostringssällskapet omnämndt. Tyvärr lämnar den åtskilligt öfrigt att önska i fråga om klarhet. Då man erinrar sig, att Rosenhane var den ene af sällskapets två föreståndare, är det möjligt, att handeln skedde på dettas vägnar och att det sålunda ännu existerade eller åtminstone icke formligen upplösts; möjligt är dock äfven att Rosenhane personligen tidigare öfvertagit förlaget. I hvarje fall hade Uppfostringssällskapet långt före detta spelat ut sin roll.

---

[1] Jag har för flera hithörande uppgifter att tacka herr v. bibliotekarien Aks. Andersson, som för ändamålet benäget genomgått bibliotekets räkenskaper m. m. för sagda år.

[2] Dock möjligen banko(?). Biblioteket saknade medel till betalningen, men konsistorium beslöt 21/5 1796 på Aurivillii hemställan, att denne skulle »dem prænumerando utur ærarium bekomma, då de behöfva uttagas».

[3] Eller omkring 64 % af det vanliga försäljningspriset. Af det uppgifna antalet exemplar framgår, att lagret sedan 1795 minskats med omkring ett hundratal och att försäljning sålunda pågått.

Krigsbefälet på frihetstidens riksdagar.

AF

CARL GRIMBERG.

När Sverige under 1500-talet utvecklas till krigarstat, framväxer mellan adeln och allmogen en särskild samhällsklass, det ofrälse krigsbefälet. Dess politiska betydelse daterar sig från striderna mellan Gustaf Vasas ättlingar. Vi finna »ryttere och landzknechter» såsom deltagare i det riksmöte, Erik XIV lät hålla i augusti 1568, och såsom undertecknare af ständernas öppna bref till hertigarne Johans och Karls anhängare äfvensom af ständernas deklaration mot hertigarne med deras anhang. Under Johan III:s regering spelade krigsbefälet[1] en roll vid sidan af rådet och adeln under konungens möte med sonen i Reval, dit KB. varit Johan följaktigt.[2] En böneskrift öfverlämnades till Sigismund i rådets och adelns samt KB:s namn den 5 sept. 1589, en annan den 23 sept. från adeln utan råds och krigsfolket. När Johan följande år vädjade till ständerna, inkallade han äfven medlemmar af KB. till mötet i Stockholm.[3] Den tvist, som uppstod mellan Karl och Sigismund, gaf KB. ett mera beständigt inflytande på allmänna ärenden. Karl, som behöfde att samla så många samhällskorporationer som möjligt till försvar för Sveriges nationella och religiösa frihet, och som särskildt måste ha krigsmakten på sin sida, kallade fr. o. m. år 1594 regelbundet re-

[1] Förkortas i det följande till KB.

[2] I den förlikningsnämnd af olika samhällsklasser, som rådet 1585 föreslog till biläggande af tvisten mellan Johan och Karl, upptogos »ryttmestere, fenrich och fyre de förnemste ryttere under hvar fana, deslikest och höfvidtzmannen med like mänge under hvar knechtefänniche».

[3] KB. afgaf svar angående ryska kriget.

presentanter för denna samhällsklass till riksmötena.[1] Sedan fortsätter KB. att deltaga i riksdagarna, åtminstone underteckna besluten vid sidan af de fyra stånden, t. o. m. 1779.[2] Dess representationsrätt stadgas först i 1617 års RO., enligt hvilken KB. skall taga plats på rikssalen närmast efter adeln. I 1634 års RF. § 45 föreskrifves, att hvarje landsregemente skall till riksdagarna sända vissa officerare.

Men beträffande KB:s *befogenhet* fanns ännu intet stadgadt. Institutionen genomgick sin pröfningstid, som skulle visa, hvad den förmådde. Under Karl IX:s regering var KB:s betydelse vid riksdagarna jämförelsevis stor.[3] Det tenderar att bli ett femte stånd. Åren 1602 och 1605 afger det särskildt svar på hertigens proposition, det åtager sig 1604 krigstjänst eller bevillning, 1609 bevillning för sina hemmavarande medbröder, 1607 och 1610 aflägger det särskild trohetsförsäkran. Vid sin kröning 1607 framlade Karl förslag till privilegier för KB., en erkänsla för dess samhälleliga betydelse, som skulle ha i visst afseende sidoordnat det med de fyra stånden.[4] Men det gick med dessa som med öfriga vid riksdagen utlofvade privilegier: de blefvo aldrig mer än förslag. De ansatser i öfrigt att förvandlas till stånd, som KB. en tid företer, blefvo ej heller mera. Efter riddarhusets inrättande sammanträdde KB. där i ett särskildt rum och blef nu ett slags bihang till adeln, af hvars deltagande i riksdagsärendena en lång tid ej märkas några spår.

År 1638 får det för ovanlighetens skull vara med adeln och underteckna dennas svar på K. M:ts första proposition; men på de följande propositionerna svarade adeln

[1] Ehuru riksdagsbeslutet i Stockholm 1599 icke är underskrifvet af KB., var detta dock kalladt dit. I kallelsebrefvet till 1602 års riksdag nämnes ej KB., men det har dock undertecknat beslutet. Uppsala mötes beslut underskrefs inom Upsala stift äfven af »knechtehöfvitzmen». I Småland var KB. också med bland undertecknarne.

[2] Hvad utskottsmötena angår, så deltog KB. blott i en del af dem.

[3] Ett yttrande af KB. vid 1594 års riksdag visar, att det nu kände vingarna växa. När dess medlemmar inför ärkebiskopen förklarat sig vilja blifva vid de andra ständernas beslut, heter det i riksdagsberättelsen, att de »qvidde deröfver, att the ingen kundschap derom bekome, när the andre ständerne samkede sigh tilhopa».

[4] De hufvudsakliga förmånerna voro dels tillräckligt underhåll i krig och fred, så ock för fångar, invalider samt änkor och barn efter stupade krigare, dels adelskap och förläning för mandomsprof.

ensam. Likadant var det vid 1640 års riksdag. Men i svaret på 1642 års riksdagsproposition var KB. ej med. Regeringen såg med förvåning, att man på riddarhuset alldeles lämnat KB. ur akt. Rikskansleren talade om att KB. af gammalt var »ett stånd», som utgjorde ett stöd för adeln. Därför erinrades adeln genom landtmarskalken d. 26 jan. att communicera med KB. »uthi den andra salen»; hvilket ock skedde. Regeringens andra proposition, som nu förelåg till behandling, blef genom några deputerade delgifven KB. Synbarligen angenämt öfverraskadt, uttalade detta sitt tack till ridderskapet för »att de så vida hade sig accommoderat, och deres så vida velat ansee, att de hafva velet dem sådant communicera, forobligera sig om dem att förtiena».[1] När rikskansleren tre dagar senare infann sig hos adeln, rådde han ståndet att kommunicera med KB. på det sätt, att dettas ofrälse medlemmar genom deputerade af adeln finge veta, hvad som proponerades, och hvilken resolution detta stånd fattat. »Deraf kan föllia, att I då kunne hafva trenne vota», sade han.[2] I rådet beslöts på dessa grunder, att KB. skulle utgöra en del af adeln och öfverlägga i ett särskildt rum på riddarhuset, samt att alla adliga officerare, som ej voro hufvudmän, skulle öfverlägga och rösta med »krigsståndet».[3] Förmyndarregeringen har synbarligen varit benägen att öka KB:s inflytande, ej så mycket för dess egen skull som för att stärka adeln. Ty genom sådan förflyttning af icke röstberättigade medlemmar från riddarhuset till en korporation, som man tydligtvis ansåg ha utvecklingsmöjligheter, kunde dessa adliga officerare få betydelse på riksdagen och adeln liksom dubbel vikt i »balansen» mellan

[1] Därpå diskuterade adelns deputerade med KB. länge den meddelade punkten — om gästning och skjuts — och fingo som svar den anhållan, att de höga officerarne måtte fritagas från palagorna.

[2] Längre i samma riktning gick Clas Rålamb i sitt yttrande på riddarhuset d. 20 juli 1664, då han motiverade adelns fordran på att öfverrösta de andra stånden med att Gustaf Adolf tillagt adeln »itt votum af KB., [för] at han under raiçonnabel prætext kunde styrkia RA at balancera the andre stenderne.» — Nästan samma ord yttrade landtmarskalken, Per Sparre, följande dag i spetsen för en deputation af adeln. Vid samma tillfälle sade Rålamb, »at adelen för sigh sielf hafver ett votum såsom ett ståndh. När nu KB:s och riksens rådz meninger komma der till, giör det alt lika såsom trenne vota, hvilka borde icke obilligt någorlunda balancera the 3 andre stendernes vota.» Adlersparre, Historiska samlingar III:383—391.

[3] Rådsprot. d. 22 jan. 1642.

stånden. Men på riddarhuset voro meningarna delade beträffande en sådan sammanblandning med ofrälse. Först efter diskussion blef KB:s namn intaget i svaret på propositionen. Och under 1644 års riksdag nämnes ej ens KB. i protokollen öfver adelns förhandlingar. Men vid de följande riksdagarna t. o. m. 1697[1] undertecknar det jämte adeln svar på regeringens första proposition och äfven flera af svaren på de öfriga propositionerna;[2] vid somliga riksdagar afges besvär och andra inlagor till regeringen af adeln och KB. gemensamt.[3]

Betecknande för KB:s uppfattning af sin ställning, när adeln meddelade sig med detsamma, är dess yttrande d. 30 juli 1650 vid erhållen kännedom om adelns svar på K. M:ts första proposition: »KB. betackade för then beviste heder uthi communicationen». Men 1664 gör KB. en kraftansträngning. Regeringen hade af fruktan för Adolf Johans planer vid riksdagen inkallat åtskilligt krigsfolk, och de samlade officerarne kände sig som en politisk maktfaktor. I KB:s svar d. 12 maj, när adeln delgaf det sitt beslut angående hertigens bref, kan man läsa surmulenhet öfver att först efteråt få den äran att vara med: KB.» sade, at inthet vore gott at röra ded, som en gång beslutit vore». Två dagar därefter gjorde KB. ett försök att få vara med och besluta. Vid valet af riksmarsk begärde dess ledamöter att

[1] Vid 1710 års utskottsmöte är KB. med blott som undertecknare af besluten och vid 1713—14 års riksdag endast som undertecknare af skrifvelsen till konungen.

[2] Så vid 1647 års riksdag om förslag till skogs- och jaktordning m. m., 1664 om hertigens sak och valet af riksamiral, 1672 om valet af riksskattmästare. I det nämnda förslaget till jaktordning begärde KB. (d. 23 febr.) en vidsträcktare jakträtt på sina tjänstehemman. Landtmarskalken svarade, »att dhe sådant sökia hos H. K. M:t, hvartill de i Krigs-Collegio kunna assistera dem: hvilket han ock gerna ville andraga hos H. K. M:t». -— I 1649 års svar på regeringens första proposition önskade KB. få insatt en bestämmelse om frihet från utskrifning för de hemman, officerarne själfva bebodde. En sådan klausul infördes ock i svaret.

[3] Vid 1650 års riksdag hämtade adeln styrka af KB. genom att taga det med i sin supplik mot de andra ståndens svar på K. M:ts första proposition, hvilka vore »till alrehögsta förfangh af hele RA:s sampt KB:s vota(!)». Till gengäld förenade sig adeln med KB. 1652 i anhållan om befrielse från mantalspengar för KB., hvilka »för theras redeliga comportement skattas värdige att conjungera sine vota med RA på ridderhuset»: och d. 30 april 1655 vid behandlingen af reduktionsfrågan uttalade sig adeln för en undantagsförmån åt ofrälse medlemmar af KB., »som hafva gods och frälsemanna vilkor». Andra ofrälse borde mista sådana gods, »men dhe af KB. blefve der vid exciperade, mädan dhe altid föllja ridderskapets condition».

votera, riddarhussekreteraren gick in till dem med voteringssedlar och kom tillbaka med dessa färdigskrifna. Då blef frågan hos adeln, om KB. borde ha vota. Landtmarskalken, Per Sparre, afgjorde, »at emedan af förseende KB:s voterezedlar äre inkombne, inthet at dragas til consequentiam, uthan emedan vi communicative icke kunne gå them förbi, som vahnligit är, så böre the icke heller hafva sessionem eller votum decisivum». Hvilket tre deputerade fingo säga dem »och remonstrere, at inthet något nytt begynnes, uthan ded, som vahnligit är». Deputationen kom tillbaka med det besked, att KB. »sade sig inthet annat intendera än seija theres sentiment och icke med sedel votera». Men officerarne hade icke gett sig för det. De försökte sin lycka hos regeringen, som dock fastslog de af Sparre angifna gränserna för KB:s befogenhet i en resolution af d. 8 juni 1664.[1] Tillkommen för att inskränka KB:s anspråk, blef denna bestämmelse storhets- och frihetstiden igenom på samma gång grundvalen för korporationens rättigheter. Här föreskrefs, att med dem af KB., hvilka »til riksdagen efter kallelse komne äre, varder såsom dhet och för detta brukeligit varit af rikzens ridderskap och adel communicerat, så och uthi deliberation på ridderhuuset komma, på dhet efter intagne jembväl KB:s sentimenter och giorde påminnelser öfver i förslag komne erender sedan efter riddarehus ordningen resolveras». KB:s yttranderätt var alltså inskränkt till att afge *betänkanden* öfver frågor, som meddelades detsamma af adeln; men *beslutanderätten* låg hos detta stånd.

Efter den betan är KB:s ton mycket ödmjuk. Det ber att få del af de ärenden på riddarhuset, som rörde militien, och uttrycker sin tacksamhet, när så skedde;[2] snart för-

[1] Rådsprot. 7 och 8 juni.

[2] Då adeln en månad efter början af 1668 års riksdag förnam, att KB. var samladt, sändes ett utskott »att gå neder till dem och complimentera dem på RA:s vägnar och att bibehalla alt godt förtroende». Utskottet kom tillbaka med tack »för den äran» och begäran om »communication, när något förefaller, som dem veta tienar». — Vid 1672 års riksdag sände adeln d. 13 sept. ett utskott till KB. för att få veta, om dess medlemmar ansågo, att valet af riksskattmästare borde ske före propositionen, hvilket RA uttalat sig för. KB. conformerade sig efter RA:s mening, »betackade RA för den äran, som dhem bevistes, att ridderskapet och detta angelägne värket med dhem communicera ville», och bad att få meddelande om »hvad vidare förelöpandes varder». När sex veckor senare Sten Bjelke valdes till riksskattmästare, sände adeln meddelande till KB. om hvad som förefallit vid

års riksdag hade regeringen att i sin förut anförda resolution af d. 8 juni (sid. 157) afgöra äfven om denna sak. Här inskärpes hos landtmarskalken, att han »grann acht gifver», att icke några andra officerare än de, som tillhöra »landtregimenterne och ordinarie national militien», infinna sig hos KB. på riddarhuset, »emedan dhe medh riksdagssakerna altzintet hafva att beställa».[1]

Tiden närmast efter Karl XII:s fall var gynnsam äfven för den värfvade arméens befäl att vinna inflytande. Ulrika Eleonora behöfde krigshärens stöd utan åtskillnad mellan indelta och värfvade regementen. Båda slagens officerare kommo ock en tid till riksdagarna, ehuru ej kallade; och åren 1720, 23 och 27 afgåfvo de värfvade regementena gemensamma riksdagsbesvär. Men de räknades ej till KB. såsom institution. När det indelta KB. i sina besvär vid 1720 års riksdag anhöll härom, blef detta afslaget af K. M:t under hänvisning till 1664 års resolution (Res. § 38). 1727 tänkte den värfvade arméens officerare skaffa sig en rättsgrund för sina sammankomster och vinna det anseende, som representationsrätt vid riksdagarna medförde; alltså begärde de att i riksdagskallelserna inbegripas under KB. Men det skulle de icke ha gjort. Ty på riddarhuset gaf sekretararen, Wulfwenstierna, uttryck åt allmänt delade farhågor för att KB. då skulle bli så starkt, »at man härigenom kunde få det femte ståndet, och riksens ständer så medelst löpa i framtiden fara om sin frihet». Slutet blef, att ständerna fastställde 1664 års resolution.[2] Hädanefter fingo de värfvade regementena endast hvart för sig inge sina besvär, kunde således ej uppträda med samma styrka som de indelta och hade ej lika godt tillfälle som dessa att bevaka sina intressen.

Ehuru adeln vid 1727 års riksdag beslöt, att de värfvade regementenas representation »aldrig mera borde dragas in questione», togs frågan upp på riddarhuset vid 1734 års riksdag d. 4 dec. af några officerare, i anledning af att

[1] På riddarhuset hade man och man emellan undrats »hvarföre dhe månge knechterne vore hit inkompne, medh sådana formalier och fråga, om the vore kompne till at votera medh på riksdagen». Rådsprot. 25 maj och 8 juni. (Jämf. sid. 156)

[2] Ad. prot. 29 mars och 25 april 1727, 21 febr. 1741.

adeln då uttalat sig för amiralitetsstatens representation i KB. Det blef en vidlyftig diskussion, hvarunder påstods, att det nu samlade adelsståndet ej var bundet af det beslut, som fattades på riddarhuset 1727. Beslutet blef, att KB. själf skulle efterse i protokoll och akter, hvad i ärendet tillförene förelupit och meddela adeln det. Resultatet måste bli af negativt värde för ansökningen, hvadan frågan ej mer hördes af under denna riksdag.

I stället gjordes i början af nästa riksdag ett försök hos det indelta KB. Cheferna för de värfvade regementena anhöllo att få tillträde till KB., »all den stund de tillförende varit äfvenledes med inneslutne, och ej kunde veta, at de på något sätt förvärkat denna rättigheten». KB. hänvisade till att K. M:ts kallelsebref icke nämnde de värfvade regementena, men lofvade öfverväga saken. Frukten däraf blef, att man tillrådde de ifrågavarande cheferna att sammanträda till öfverläggning, så ville KB. yttra sig öfver resultatet.[1] På detta sätt slapp KB. ifrån saken.

Vid riksdagen 1741 kommo ansökningar om representationsrätt från gardet och artilleriet till K. M:t. Öfverste Didron föreslog d. 29 jan. KB. att »till enighets bibehållande emellan de indelte och värfvade regementen» tillstyrka K. M:t att bifalla ansökningen. Han fick flertalet med sig, och en inlaga uppsattes, motiverad med, så väl »at the värfvade regementen äro af svensk nation och mehrendels på ständig foth satte, som den jämlikhet emellan alla vid armén tienst giörande vara bör». Men skrifvelsen blef ej inlämnad förr än 1746 efter ny anhållan från de värfvade regementena.[2] Ehuru den kungliga resolutionen, gifven d. 19 jan. 1747, återigen var afslående, dödade den ej nitet hos de värfvade regementenas officerare.

Den 15 okt. 1751 kunde KB:s preses, fältmarskalken Dyring, meddela, att en del chefer för värfvade regementen ämnade göra ny anhållan hos K. M:t, »så framt the blefve försäkrade, at the icke hade KB. emot sig». KB. yttrade sina sympatier och anmodade preses att därom försäkra de

[1] KB. prot. 7 juni, 9 dec. 1738.

[2] KB. prot. 21 okt., 3 nov. 1746. — År 1741 hade preses i KB., fältmarskalk Hamilton, dragit sig för att inlämna den med tanke på ständernas resolution 1727. KB. prot. 21 febr. 1741.

nämnda regementscheferna samt vid behof understödja deras ansökan. Men denna var naturligtvis fruktlös. Man var på högsta ort rädd för att göra KB. för betydande.

Alldeles utestängdt från samarbete med KB. var de värfvade regementenas befäl dock icke. Vid enstaka tillfällen inkallades i Stockholm varande medlemmar af detta för att yttra sig om ärenden, gemensamma för hela officerskåren, men utan rösträtt.[1] När pensionskassan inrättats, fick en elektor från hvart värfvadt regemente deltaga med rösträtt i KB:s behandling af frågor rörande kassan; efter det nya pensionsreglementets införande 1770 fingo äfven regementscheferna vara med. Vid ett sådant tillfälle — d. 5 febr. 1765, då revisorer öfver kassans räkenskaper skulle väljas — fann en elektor lämpligt att hemställa till KB., om ej de värfvade regementena alltid kunde få ha fullmäktige i KB. Två andra elektorer instämde, alldenstund »de värfvade corpser ofta äga nog ömma omständigheter, som vid en riksdag böra bevakas». Men preses, fältmarskalken Marcks von Würtenberg, var genast färdig och drap projektet genom proposition på frågan — när revisorsvalet skulle ske.

Vid 1765 års riksdag remitterade K. M:t till KB. två ansökningar från cheferna för gula och blå husarregementena, att dessa skulle få ha fullmäktige i KB. Hos detta framhölls, att de värfvade och indelta regementena »i anseende til flyttningarne corpserne emellan äga gemensamt interesse och äro ett folk»; det ansågs onödigt omständligt, att de förra skulle blott för vissa angelägenheters skull hålla fullmäktige. KB. förordade ansökningen på det villkor, att ifrågavarande regementens fullmäktige ej skulle få befatta sig med mål, som rörde endast den indelta armén.[2] Men den kungliga resolutionen, d. 25 juni, gick i samma anda som de föregående.[3]

Icke förty hände det efter resolutionens uppläsande i KB., att de värfvade regementenas officerare voro med vid behandlingen af andra frågor än pensionsärenden, därför

[1] Så vid behandling af ett pensionsförslag och expectanternas fördelning 1740, af förslag till krigsartiklar 1755 och 56. Prot. 19 jan. 1740, 8 dec. 1755, 9 mars 1756. KB. mem. till SU. 27 maj 1740.

[2] KB. prot. 4 och 12 april 1765.

[3] De andra värfvade regementena hade af alla krafter motarbetat ansökan. KB. prot. 21 okt. 1771.

att de förekommo på samma plena som dessa.[1] Häremot gjordes anmärkning af två officerare d. 26 april 1766, ehuru utan direkt påföljd. Men i den ordningsstadga för sina sammanträden, som KB. antog d. 13 aug., fastslogs, att inga andra ägde infinna sig till KB:s sammanträden än de till riksdag kallade officerarne.

På frihetstidens sista riksdag gjorde den värfvade armens befäl ett häftigt anlopp mot det indelta KB:s afslutenhet. Luften var laddad med oväder.[2] En djupt rotad animositet från de värfvades sida mot kamraterna af den indelta arméen bryter nu ut vid flera tillfällen. Dess starkaste ingrediens var afund öfver de senares bättre aflöning, som grundade sig på en gång för alla fastställda naturaförmåner, under det de värfvade, hvilkas löner visserligen äfvenledes utgingo efter 1696 års stat men i penningar, gjorde bittra erfarenheter af penningvärdets sjunkande.[3] Härtill kom, att KB. med allt större ifver kastat sig på behandling af befordringsfrågor, »prejudice», tjänstebyten o. dyl. Så länge det sysslat blott med indelningsverket, rörde det sig på mera neutral mark, men detta var frågor, som förorsakade ömma beröringspunkter mellan den indelta och den värfvade armén, och den senare kände då vida starkare behofvet att bevaka sina intressen i KB.

Första åskvädret bröt ut af följande anledning. I ceremonielet för Adolf Fredriks begrafning hade KB. blifvit ofördelaktigt placeradt, men dess preses, generallöjtnant Stierneld, hade utverkat konungens löfte att nådigt upptaga en ansökan af KB. om rättelse för framtiden. Detta beslöt då uppvakta H. M:t med tacksägelse. Nu frågade den värfvade arméens representanter, »huruvida KB. tänker utesluta densamma» ifrån uppvaktningen, och anmärkte på att de ej kallats till öfverläggningen om begrafnings-

[1] Så vid behandling af frågan om krigsförtjänsters belönande, d. 28 jan. och 7 april 1766, om öfverstelöjtnant-förslag d. 26 april, om arfvode at regementsfullmäktige d. 24 febr.

[2] Ett förebud kom d. 27 juli 1771. KB. beslöt då att för egna medel inköpa Modées författningssamling. När en talare föreslog, att äfven den värfvade arméns officerare vid riksdagen borde taga del i kostnaden, eftersom förordningarna om pensionsverket rörde äfven dem, svarade å deras vägnar kapten Beckfriis mycket vresigt, bl. a., att »som den indelta arméen i alt annat har pluraliteten, så kan den ock nu ha ensam kostnaden».

[3] KB. prot. 30 april 1772, 7 okt. 1771.

ceremonielet. Generallöjtnant Per Scheffer, som föranstaltat om anslaget till sist åsyftade plenum, svarade, att han »efter gamla förordningar icke känner annat KB. än af indelta arméen». Men i synbar ifver att förekomma en stormig scen stodo flera officerare upp och tillstyrkte i samma andedrag, att de värfvade skulle få följa med upp till K. M:t. Detta var också allmänna meningen. Men de sistnämnda hade behof af att ladda ur sig. Det försiggick genom kapten Beckfriis vid lifgardet. Han kunde ej finna, att frågan »i någon matto rörer indelningsvärket . . ., kan således icke», fortsatte han, »begripa. hvarifrån separationen vid detta tillfälle härledes», ty »när det kommer an på att giöra tjänst til hopa, då tåles den värfvade arméen ganska väl» af den indelta. Ville KB. icke tillåta sina värfvade kamrater att följa med till K. M:t, så hoppades talaren, »at icke något hinder kan läggas de värfvade i vägen, at under deras egen anförare särskildt gå upp till konungen och giöra deras underdånigste upvaktning».

Scheffer teg, men bidade tillfället. Det lät ej vänta på sig. Nästa fråga. som behandlades. var. om majorer skulle få vara öfverstarnes ställföreträdare i KB. (se sid. 169). Beckfriis steg upp och förordade det. Men den som nu tog ordet var Scheffer. Han hade trott. sade han. att de värfvade uppkallats blott för att höra sig föreläsas de paragrafer i allmänna besvären, som rörde pensionsverket, och höll före, »at sakerne ej böra bortblandas». Men Beckfriis var färdig med advokatyr. Han sade sig äga »fullkomlig öfvertygelse därom, att han ej talt om annat än det som rörer . . . pensionsvärket, emedan ingen kan neka. at ju hela pensionskassan skulle komma att disponeras af capitainerne ensamma, ifall öfversten och öfverstelöjtnanterne voro frånvarande . . . och majorerne voro betagne att bevaka deras och egen rätt». Han »hade således icke bortblandat någon sak». — Scheffer hänvisade till att kallelsebrefven icke nämnde de värfvade och yrkade, att saken skulle läggas till hvila. Men det var, hvad de värfvade *icke* önskade. Öfverste Gyllengranat protesterade »i det högsta» mot att det indelta KB. gjorde »nya lagar, som värkeligen röra de värfvade corpser». Här föll Beckfriis in, »att om KB. så behagar gå åt de värfvade, är han nödsakad

be sin öfverste komma tillstädes att giöra sig biträde och försvara regementets rättigheter». Gyllengranat, som nu var färdig att krevera, fortsatte, att eftersom den värfvade arméens representanter uppkallats till i dag genom anslag, hade KB. icke minsta rätt att »dem afvisa, på ett sätt, som verkeligen rör deras ambition och heder, och herr öfversten å högvederbörlig ort ser sig tvungen anmäla». Sade och gick. Det var nog klokast, ty hans och Beckfriis' position var ej hållbar. Hade så varit fallet, som de resonerade, så skulle de värfvade kunnat göra anspråk på att vara med om snart sagdt alla hos KB. förekommande frågor. — Diskussionen med de värfvade var slut, och preses blott gjorde proposition på frågan om majorernas ledamotskap af KB. Enhälligt beslöts att hänskjuta afgörandet till K. M:t.[1]

De värfvade hade dock ingifvit KB. en viss respekt. När d. 3 okt. fråga var om majorsbyten, påstods häftigt af flera ledamöter på en gång, att saken ej kunde afgöras utan efter öfverläggning med de värfvade, som visserligen ej hade att skaffa med den indelta arméens ekonomiska ärenden men väl med »alt som rörer befordran och arméens gemensamma rättigheter». När det blifvit så pass tyst, att en proposition kunde göras, bifölls den så kraftigt yttrade meningen. Alltså voro de värfvade med vid nästa plenum, d. 7 okt., för att afgöra om majorsbyten. Då ingaf kaptenen vid artilleriet, von Spången, ett memorial, hvari han vände sig mot hvad en af KB:s strängaste lagväktare, kapten Carpelan, pastått, att de värfvade ej hade att befatta sig med andra mal i KB. än pensionsärenden; nu pretenderade han att vara med om afgörande af alla fragor, som angingo arméen af olika corpser. »Som arméens bestånd för fiendens åsyn», hette det, »skall grundläggas i fredligt lugn, kan jag aldrig föreställa mig någon söndring af ledamöter i de lugna deliberationer, om enighet skall hålla där det giäller». I Pommern hade det värfvade artilleriet varit nog så välkommet hos de indelta regementena och »hade den äran bränna sitt krut tillika med de indelte, utan någon jalousie». — Men emot dennes och andras pretentio-

[1] Blott en protest gjordes, af en medlem af indelta armén. — KB prot. 29 juli, 2 aug. 1771.

ner satte Carpelan § 38 af 1720 års resolution på K.B:s besvär. Meningsbytet upptog hela detta och nästa plenum, d. 21 okt. Det utmynnade i att 1765 års begäran förnyades, utvidgad till hela den värfvade arméens fullmäktige. Men K. M:ts svar, gifvet d. 29 nov., blef också ett förnyande af 1766 års resolution.

Genom detta afgörande kände sig det indelta KB. så styrkt, att det vågade behandla de värfvade mindre hänsynsfullt. Pensionskassans revisorer hade uppgjort ett förslag att jämka pensionerna så, att de blefvo lika stora för pensionstagare af den indelta arméen som af den värfvade. Den senares representanter sågo i förslaget en ny orättvisa af den indelta arméen, som i ett memorial af den 29 juni helt enkelt beskylldes för att vilja »jämka och dehla de värfvade corpsers välfängne egendom». Upprepade diskussioner höllos hos KB. mellan värfvade och indelta, om den af revisorerna föreslagna principen fick upptagas till behandling. När det ändtligen blef proposition, bifölls dess behandling men icke med den i pensionsreglementet föreskrifna $^3/_4$ majoritet. Då beslöt det indelta KB., »at ett sådant KB., som lagligen är kallat till riksdagen», skulle sammanträda och sedan delge sitt beslut åt de värfvade, så att dessa kunde särskildt anföra sin klagan. Häremot protesterade de värfvade och påstodo, att de indelta icke ensamma kunde företaga sig något, som rörde pensionsinrättningen.[1]

Under de närmaste sammanträdena enades det indelta KB. i ensamhet om en jämkning enligt den af revisorerna föreslagna principen. När förslaget var utarbetadt, uppkallades de värfvade regementenas representanter, d. 16 juli. På deras fråga, hvarför de kallats, svarade preses, öfverste Lewenhaupt, att det var för att få del af det nya pensionsförslaget, »innan det till K. M:ts stadfästelse i dag(!) öfverlämnas». Det var att gjuta ny olja på elden! Protokollet berättar: »Härpå hördes under ett häftigt sorl det påstående, att de värfvade icke emottaga något document, som uti deras frånvaro, uti en dem och deras ägendom rörande fråga, ensidigt blifvit utarbetadt». — »Efter någon(!) tystnad» tog kapten Pfeiff till ordet och lät de värfvade veta, att KB.

[1] KB. prot. 16 och 17 juni 1772.

»ganska ogärna skildt sig från de värfvade corpser uti öfverläggningen . . .; men såsom laglydige undersåtare hade KB. icke annat kunnat giöra» med hänsyn till K. M:ts resolution d. 29 nov. 1771 (se föreg. sid.), samt § 26 i 1770 års pensionsreglemente, enligt hvilket pensionsfrågor borde afgöras »hos KB. sielft». (Märk den nu så hänsynslösa tolkningen af ordet KB.!) Förslaget skulle visa. att KB. icke trädt de värfvades rätt för när, tvärtom borde dessa tacka KB. — Då blef Pfeiffs tal afbrutet genom sorl af de värfvade, som ropade, »at de intet hafva här at giöra, då det ankommer på at taga emot vidlyftiga demonstrationer», som Pfeiff ej vore berättigad att ge. Så »gjorde de sig redo at taga afträde». Generalmajor von Blixen gick också genast sin väg, »sedan han låtit förmärcka sitt missnöje deröfver, at klubban behölls af herr öfversten grefve Lewenhaupt, då generals personer af värfvade arméen voro tilstädes». Öfver samma sak yttrade också generalmajor von Strussenfelt sitt missnöje. Officerarne vore nu, sade han, vid behandlingen af pensionskassans angelägenheter, samlade icke som KB. utan som bolagsmän; alltså borde man följa ett kungligt bref, som befallde, att i alla sammankomster i militären skulle den, som hade den värdigaste och äldsta fullmakten, föra ordet. Han slutade med att begära del af protokollen öfver alla sammanträden, som denna riksdag varit om pensionsverket »för at, ifall så behöfves, å sin corps vägnar vända sig till H. K. M:t». Gyllengranat instämde i hans anmärkning och utlät sig öfver »at indelte KB. tagit sig före förmyndra för värfvade arméen och disponera deras pengar». — De värfvade vägrade att taga emot något exemplar af det nya pensionsförslaget, fasthållande vid, att det »igenom votering förut var afgjordt, att någon förändring uti 1770 års pensionsreglemente icke fick företagas». Protokollet slutar sålunda: »Härpå taltes ånyo med häftighet af flere herrar värfvade på en gång, och i detsamma togo de alla afträde. KB. fant sig ganska brydt öfver detta ofrynteliga bemötande», heter det nästan torroligt. Det beslöt att i ett memorial föredraga hela saken inför konungen till bevarande af KB:s värdighet och förebyggande af ogrundade rykten hos allmänheten.

Men när KB. nästa gång sammanträdde, d. 28 aug., hade revolutionen kommit emellan. Då satt von Strussenfelt som preses och hade den fägnaden att meddela, det § 56 i den nya regeringsformen stadgade öfverenskommelse mellan KB. och den värfvade arméens fullmäktige såsom villkor för ändring af pensionsreglemente. Äfven i öfrigt skapade den nya grundlagen jämlikhet på riksdagarna mellan representanterna för den värfvade och den indelta arméen, icke på det sätt, som de förra så många gånger begärt, utan genom att minska det indelta KB:s befogenhet. § 38 begränsade nämligen ständernas rätt att rådslå till »de ärender, för hvilka K. M:t dem sammankallar». Innebörden blef klar vid nästa riksdag, då K. M:t ej gaf KB. annan sysselsättning än med pensionsfrågor. Besvären måste den indelta arméen numera, liksom den värfvade, inge regementsvis utan tillfälle till samverkan.

* * *

Var frågan om de värfvade regementenas representationsrätt segsliten, så gäller detta än mer en del spörsmål om hur det indelta KB. skulle vara sammansatt. Kallelsebrefvens föreskrifter växlade i början. Regeln var ryttmästare och knektehöfvitsmän af hvar fänika med 1—3 »af befälet». Till 1621 års riksdag kallades öfverstar, öfverstelöjtnanter, ryttmästare och kaptener med en af underbefälet i hvar fänika. Sådan var i hufvudsak sammansättningen enligt de följande riksdagskallelserna, till dess 1634 års RF. i § 45 bestämde KB:s riksdagsmän till »landsöfversterne, deres öfversteleutenampter, majorer och en ryttmästare eller capitein af hvart landsregemente». I kallelsebrefvet till 1668 års riksdag ändrades det i RF. föreskrifna antalet till alla hemmavarande öfverstar *eller* öfverstelöjtnanter med en kapten[1] från hvart regemente. Denna sammansättning föreskrefs fr. o. m. 1680 i alla kallelsebref utom dem, som gällde utskottsmötet 1710 och riksdagen 1714, till hvilka kallades två af det hemmavarande KB. från hvart län, riksdagen

[1] I den följande framställningen inbegripas ryttmästare under namnet kapten, där ej annat angifves.

1720. hvars kallelsebref föreskref blott en officer af hvart indelt regemente »och hälst den som af RA. är och caput familiæ, att den sine medbröder med herredagspenningar ej besvära må», samt riksdagen 1742, till hvilken kallades af de indelta regementen, som voro kommenderade mot fienden, endast en regementsofficer *eller* kapten. Från och med 1738 kallades representanter för flottan, med växlande antal och sammansättning.[1]

Regementscheferna eller deras ställföreträdare voro självskrifna, kaptenerna, åtminstone under frihetstiden, valda fullmäktige. Mellan dessa båda slags ledamöter i KB. var alltså en skarp gräns.

Om *regementschefernas ställföreträdare* diskuterade KB. första gången d. 19 dec. 1755. Sedan blef saken emellertid bortglömd men kom upp igen 1760. Den gällde, huruvida majorer skulle få komma vid förfall för öfverstar och öfverstelöjtnanter, trots det kallelsebrefven nämnde blott dessa båda. Vid föregående riksdagar hade majorer oanmärkt fått vara med i nämnda egenskap. *För* dem anfördes, att de vid alla andra tillfällen, då öfverstar och öfverstelöjtnanter hade laga förfall, förrättade dessas sysslor. En slutsats till majorernas fördel drogs ock ur 1756 års reglemente för fullmäktiges väljande, hvilket uteslöt majorerna lika väl som de andra regementsofficerarne från valrätt. Däraf borde vid behof följa, att de ägde samma rättighet som de sistnämnda att närvara i KB., annars vore »deras villkor de sämsta», då de hvarken själfva eller genom fullmäktige kunde ha inflytande i KB. *Mot* majorernas likställande med de andra regementsofficerarne i hvad nu var fråga om gjordes gällande — utom kallelsebrefvens ordalydelse —, att »öfversten är konungens man för regimentet och öfverstelöjtnanten i hans franvaro, men majoren aldrig annorledes att anse än som exekutor af deras ordres». Icke ginge det därför an för dessa att, då de kallades att infinna sig hos konung och ständer, sända en annan, som ej var kallad, i

[1] Det skedde efter anhållan genom amiralen Wachtmeister vid 1734 års riksdag. Denna heder, sade han, borde vederfaras KB. af amiralitetsstaten »icke mindre än deras medbröder til lands .... särdeles som en så ansenlig del af rikets styrcka och försvar uppå siömackten beror.» Ad. prot. 4 dec. 1734. -- Amiralitetet hade dock redan förut på egen hand skickat ombud, åtminstone till 1726--27 års riksdag.

sitt ställe. — KB. hade redan fastslagit, att af regementsofficerarne endast öfverstar eller öfverstelöjtnanter fingo komma för framtiden, men när frågan skulle slutbehandlas, upplästes K. M:ts kallelsebref till regementscheferna i Pommern, hvaraf framgick, att vid förhinder för öfverstarne konungen kallat »andra regementsofficerare» i allmänhet. Mot K. M:t kunde KB. ej vidhålla sin uteslutning af majorer utan beslöt i stället anhålla om dennes befallning till regementscheferna att skriftligen anmäla hos KB., när de själfva och deras öfverstelöjtnanter hade förfall och alltså måste sända majorer till riksdagen.[1] — Vid nästa riksdag tog KB. steget ut och fastslog enhälligt d. 7 febr. 1765, att ifall öfversten och öfverstelöjtnanten hade laga förfall, så skulle majorerna i deras ställe få själfmant infinna sig i KB. men ej förpliktas genom order. De anmärkningar, som vid 1771 års riksdag gjordes på att majorer kommit i st. f. sina regementschefer, ledde blott till att KB. begärde K. M:ts bekräftelse på 1765 års beslut[2] och erhöll sådan d. 10 dec. 1771.

Anmärkningar mot sammansättningen af *fullmäktige* i KB. är ett kapitel, hvilket återkommer i så godt som hvarje riksdags protokoll. 1738 påpekades, att i strid mot kallelsebrefvets mening, som var, att fullmäktige skulle utgöras af officerare med kaptens indelning, hade kommit sådana med majors, regementskvartermästares och löjtnants indelning.[3] Frågan dog bort — för att lefva upp vid första plenum på nästa riksdag, då fyra kaptener uppträdde mot att återigen en del regementen sändt regementsofficerare som fullmäktige[4] i strid mot en af 1734 års KB. författad s. k. riksdagsordning, som uteslöt regementsofficerare från

[1] KB. prot. 13. 24. 25. 28 nov. 1760.

[2] Diskussionen hade varit både lång och het. Den meningen gjordes gällande, att hvad 1765 års KB. beslutit mot klar lag, d. v. s. kallelsebrefven, kunde ej förbinda det nuvarande KB. Följde man ej kallelsebrefven, kunde det hända, »att den som den ena dagen går ut och såsom major ej kan få vara regements fullmägtig infinner sig den andra dagen såsom regements chef». — KB. hade nämligen utestängt majorerna från fullmäktigskap (se sid. 172), och i samband därmed får denna diskussion ses. KB. prot. 27 juli, 2 aug., 12 sept. 1771.

[3] KB. prot. 7 juni.

[4] Protokollet nämner särskild anledning för två af de fyra, nämligen att kaptenerna vid deras regementen voro hindrade af sjukdom eller kommendering.

fullmäktigskap. De opponerande kaptenerna fingo till slut KB. att fastslå, att för framtiden ingen med regementsofficers indelning skulle få tillträde till KB:s sammankomster.[1] Den föreskriften blef verkligen följd för framtiden. Men andra fall förekommo till afgörande. 1746 utestängdes regementskvartermästare, som dittills tolererats, därför att de i tjänstgöring voro likställda med kaptener.[2] Ett val af kaptenlöjtnant till 1751 års riksdag gaf anledning till samma resolution om detta slags officerare.[3] Vid 1755 års riksdag var Armfelt, samme kapten, som vaktat lagarna vid förra riksdagen, framme och påpekade, att bland fullmäktige funnos några stabskaptener, sådana alltså, som voro utan kompani och indelning, ett missbruk, som borde förekommas för framtiden. Meningarna bröto sig dock så starkt mot hvarandra, att det blef bäst låta K. M:t afgöra. Man förnyade en begäran från d. 27 jan. 1752 om ett kungligt reglemente för val af fullmäktige.[4] Den efterlängtade förordningen utkom d. 16 jan. 1756. I § 5 fanns stadgadt, att till fullmäktig »ingen annan får väljas än ryttmästare eller capitaine, som har egit compagnie». KB. var nu besjäladt af nit att icke »öppna någon dörr till reglementets ständiga öfverskridande framdeles». En stabsryttmästare, som valts till 1760 års riksdag, därför att alla hans regementes ryttmästare med kompani haft laga förfall, kände så stark stämning mot sig inom KB., att han tillkännagaf sitt beslut att stanna borta från dess sammankomster, tills han fått K. M:ts fullmakt på eget kompani, som han väntade att snart erhålla.[5]

Denna sträfvan att hålla den indelta kaptensgraden inom KB. ren och obesmittad hade dock sin afvigsida: kompaniofficerarnes valrätt — ty det var dessa, som valde — kunde bli mycket inskränkt eller rent af ingen och KB:s antal minskadt. I känslan häraf hade KB. i både 1746 års resolution om uteslutning och 1752 års begäran därom hos K. M:t gjort tillägget: utom ifall ingen kapten med kom-

[1] KB. prot. 20 dec. 1740. 20 jan. 1741.
[2] KB. prot. 6 okt.
[3] Alla regementets kaptener hade anfört förfall. Dock pastods i KB., att ej alla förfallen varit giltiga. KB. prot. 18 sept., 14 och 15 okt.
[4] KB. prot. 11 nov., 5 och 8 dec. 1755.
[5] KB. prot. 5 och 13 nov. 1760.

pani i regementet vore att tillgå. Men 1756 års reglemente upptog ej inskränkningen; det var alltså icke tillräckligt normerande. Att förfara strängt mot stabskaptenerna visade sig kunna leda till en betänklig påföljd: man fick majorer i arméen i stället! Till riksdagen 1760 sände ett regemente en sådan af samma skäl, som stabsryttmästaren då kom. Men majoren märkte snart, att han gjorde klokast i att själfmant afträda ur KB., hvilket beslut han meddelade detta.[1] Vid 1765 års riksdag fick KB. ändock hålla till godo med en major i armén, som hade ryttmästares indelning, vald efter K. M:ts tillstånd, emedan blott en ryttmästare med kompani fanns att tillgå och denne undanbad sig.[2] Häremot kunde KB. ju ej opponera sig, men i § 94 af sina besvär sökte det förhindra sådana fall genom att begära, att äfven stabskaptener måtte få väljas inom regementen, där blott två eller tre kaptener med kompani vore att tillgå. K. M:ts resolution § 42 var bifallande. — Men icke voro majorerna borta för det. Trots att KB. betecknat det senaste majorsvalet som lagstridigt, ledde prejudikatet emellertid till att vid nästa riksdag kommo fyra stycken karakteriserade majorer med kaptens indelning. De hade för sig en kunglig resolution, gifven på den grund, att majorer i arméen enligt en förordning af 1722 voro att anse lika med kaptener.[3] Då anhöll KB. d. 8 jan. 1770 hos K. M:t om uttryckligt stadgande, att hädanefter inga majorer i arméen skulle få väljas till regementsfullmäktige. Men ehuru något sådant ej hördes af, var KB. på frihetstidens sista riksdag oblidkeligt strängt mot majorerna. Två regementsfullmäktige hade mellan valet och riksdagens början avancerat till majorer. KB. beslöt enhälligt att tillskrifva dessas regementschefer att ofördröjligen anställa nya val; hvilket ock efterkoms.[4]

* * *

---

[1] KB. prot. 5 och 13 nov. 1760.
[2] KB. prot. 8 febr.
[3] KB. prot. 5 juli och 31 aug. 1769.
[4] Prot. 13 juli, 19 aug. 1771. — Vid riksdagen 1760—62 hade KB. tillåtit tre kaptener som *under* riksdagen befordrades till majorer, att stanna riksdagen ut. Prot. 26 sept. 1761, 9 febr och 4 mars 1762.

Beträffande *rösträtten* vid fullmäktiges väljande hade praxis utvecklat sig olika vid olika regementen. Det klagades i KB. 1752 öfver att i en del regementen underofficerare och andra mindre betjänte deltogo, »hvarvid hvarjehanda tvister och oredor emellan öfver- och underbefälet sig yppa». KB. anhöll därför d. 27 jan. om en kunglig förordning, att endast öfverofficerare skulle få välja.

Men tiden gick, och ingen resolution hördes af. Då taladdes d. 9 april om förnyad anhållan. Men generalmajor Liewen »mente det vara onödigt, att påyrka någon resolution..., emedan det är ovisst, huru den kunde utfalla»(!) Den risken voro officerarne rädda för och ingingo i stället en inbördes öfverenskommelse att för framtiden endast låta officerare välja riksdagsfullmäktige. Detta blef normen för nästa val. Vid de därpå följande hade man att rätta sig efter K. M:ts förut nämnda reglemente af d. 16 jan. 1756, hvars § 3 stadgade, att kompaniofficerarne, regements-kvartermästaren och adjutanten ägde rösträtt vid dessa val, »men ingen annan». Den 14 jan. 1772 gjorde Kungl. M:t det tillägg, att sekondmajorerna skulle deltaga i valet. Det skedde på K. B:s begäran d. 12 sept. 1771; och orsaken till denna var icke någon omsorg om sekondmajorernas inflytande, utan önskan att dessa skulle taga del i betalningen af den valdes arfvode, ty denna skyldighet följde med rösträtten.

Till bestridande af kostnaderna för regementsfullmäktiges *underhåll* vid riksdagarna uppburo dessa redan tidigt en afgift, hvari äfven manskapet tog del.[1] Vid 1719 års riksdag förmådde ej krigsfolket erlägga några herredagspenningar; då begärde KB:s medlemmar att af kronan få ersatt, hvad deras riksdagsmannaskap kostat dem. Men regeringen afslog deras anhållan, därför att den stred mot bruket och kronan saknade medel. Vid denna tid blir praxis, att KB:s fullmäktige underhöllos — liksom andra riksdagsmän — af sina hemmavarande medbröder under tre månader, den i RO. föreskrifna maximitiden. Däremot förbjöd regeringen i resolutionen på allmogens besvär 1723 § 61 på det strängaste såsom ett missbruk den seden, att offi-

[1] Enligt en kungl. resolution af 1641 skulle dragonerna betala 6 öre per man.

cerare, som reste till riksdagen, af gemene man fordrade herredagspenningar, hvilka rusthållarne och rotebönderna måste betala för dem.

När riksdag efter riksdag öfverskred den bestämda maximitiden, visade sig det underhåll, som fullmäktige erhöllo af de andra officerarne, alldeles otillräckligt. Därför anhöllo de 1727, att de gemene skulle sammanskjuta »något vist til sit qvantum utnämndt» till herredagspenningar, när riksdagen räckte öfver de tre månaderna. Adeln uttalade sig för ett bidrag af 2 öre s. m. i månaden af hvar gemen »helst officerarne äfven theras angelägenheter vid riksdagarne bevaka».[1] Detta blef stadfäst i en kunglig resolution af d. 22 juni samma år. 1756 års förordning om fullmäktiges val föreskrifver i § 9, att till fullmäktigens arfvode skola alla i regementet bidraga utom regementsofficerarne; ty dessa ägde ju ej rätt att deltaga i valet.[2]

Herredagspenningarna äro ett bevis, men ingalunda det enda, på att KB. representerade äfven underofficerare och menige man. Egendomligt är, att några gånger män ur ledet fingo deltaga i riksmöten. Till riksdagen i Arboga 1597 kallades landskapsvis fyra »gemene hoffmänn och knechter», till de båda finska ständermötena 1614 och 1616 »gemene ryttare och knechter»; besluten på ständermötena 1595 och 1597 samt 1598 års riksdag i Vadstena äro undertecknade af närvarande »menige krigsfolk».

Sättet för besluts fattande hos krigsbefälet. Den inbördes sämjan.

Till år 1755 utröntes KB:s mening genom uttalanden och acklamation. Metoden synes ha fungerat utan några svårigheter. Men i början af detta års riksdag fastnade man

[1] Ad. prot. 4 maj.

[2] Vid 1761 års riksdag klagade KB. i en skrifvelse till K. M:t af d. 26 maj, att sedan nu all ting »stigit till så ovanlig dyrhet», förslogo de gemenes bidrag knappt till hyran. Som manskapet vid några regementen själfmant erbjudit fullmäktige fördubbling af arfvodet, så sade sig KB. ej ha funnit betänkligt att begära K. M:ts förordning om en sådan tillökning. Regeringen afslog dock anhållan, d. 2 juni, ty afgiften skulle blifvit alltför kännbar. De flesta regementena voro ju i fält, och manskapet hade inga tillfällen att förtjäna något genom dagsverken. Efter krigets slut togs saken upp i KB., d. 28 juni 1765 och d. 24 febr. 1766 men utan att leda till någon

vid en punkt i de tilltänkta besvären, ett yrkande af kompaniofficerare på att regementscheferna ej utan sina officerares samtycke skulle få ändra uniformerna, hvarom K. M:ts förordnande borde utbedjas. Denna *maktfråga* söndrade regementscheferna och kompaniofficerarne, och från de senare yrkades upprepade gånger på sakens afgörande genom votering. Detta var d. 5 dec. Den 8 upptogs till diskussion frågan, om votering kunde äga rum i KB. Öfverste von Otter urladdade sig då en skrifven straffpredikan för dem, »från hvilka man måst förnimma huruledes de . . . påstått att votera». Man fick här veta, att roten och upphofvet voro en del kaptener, som förgäfves sökt få in i regementenas allmänna besvär dels enskilda mål, dels sådana, som voro förut afgjorda eller stridande mot grundlag och hälsosamma förordningar. — Hvad alltså von Otter fruktade var, att regementsofficerarne skulle öfverröstas af sådana obetänksamma kompaniofficerare, hvilka därför borde hållas i förmynderskap af de förståndige — d. v. s. regementscheferna. Det var hans tysta önskemål. Huru ge detta en juridisk motivering? Jo, sade öfversten, de från regementena kallade hade ingen annan rättighet vid riksdagen än att yttra sina tankar och göra paminnelser, icke att afgöra, och benämndes därför ej *krigsstånd* utan *krigsbefäl*, »som nogsamt utmärker, att thet ey kan tillräkna sig något stånds rättighet att votera, utan at det är et *befäl*» — en oförtydbar vink åt de underordnade att tiga och lyda! Till slut kom han med en erinran, att på grund af öfverstens plikt att bevaka regementets bästa borde alla underordnades ansökningar genom honom befordras till högre ort, hvaraf nödvändigt följde, att ingen af öfverstens underordnade finge »utom, mindre mot dess vilja och vetskap hvarken under eller mellan riksdagarna andraga nagra mal rörande sitt regemente. — Den gode öfverstens slutsats är uppenbart felaktig. Af det faktum, att KB. icke ägde att rösta *tillsammans med de fyra stånden*, följde ju ingalunda nagot

åtgärd. Kanske tänkte man såsom flertalet vid 1771 års riksdag, da förslag väcktes, att Kungl. Maj:t skulle stadga skyldighet för manskapet att under minst ½, högst 1 manad efter riksdagens slut, beroende pa den väglängd, fullmäktigen hade att resa hem, betala till dennes underhall. Da ropades af flera af KB:s ledamöter på en gång, att denna anhallan »genast bör utstrykas såsom ovärdig att komma ifran KB» Så blef det ock. KB prot. 12 sept.

förbud mot att genom omröstning *inom KB. självt* konstatera dettas mening.

Efter en stunds resultatlös diskussion uppsköts frågan till nästa plenum, d. 12 dec. Nu hade de obstinata kaptenerna sina vapen redo. Först angrep kapten Üxkull det svaga resonemanget i öfverstens myndiga påståenden med följande memorial: Äger KB. rätt att öfverlägga, »så måste också en öfverläggning kunna stadna uti ett beslut, om den ej skall vara utan värkan». Om meningarna stå hårdt emot hvarandra, lärer pluralitetens(!) åsikt ej kunna utletas på annat sätt än genom votering, »enligt den princip, hvarpå vår hela regering sig grundar». Skulle kaptenerna ha endast vota deliberativa, »så tyckes regiments fullmägtigarnes närvaro ey behöfvas vid beslutens tagande». — Üxkull tillspetsar mot slutet sitt memorial till en ödmjuk anhållan om KB:s svar på den frågan, »om jag, som regiments fullmägtig, allenast äger ett votum deliberationis?» — von Otter svarade i öfverlägsen ton: fann frågan vara »af så öm beskaffenhet, att densamma uti höglofliga KB. ej närmare lärer kunna beröras» utan borde underställas H. M:ts afgörande.

Men diskussionen höll på under ännu två sammanträden, d. 16 och 19 dec. Kapten Boije och ryttmästare Rappe gingo löst på von Otters tal om »befäl» på ett sätt, som visade, att detta ord förfelat sin åsyftade disciplinerande verkan. Boije förklarade, att det namnet ingalunda betoge medlemmarne rätt att öfverlägga och såsom »lika berättigade . . . fastställa the theruppå följande beslut och decisioner». Ändå skarpare var Rappes ton: »Som generalitetet och krigsbefälet äro tvenne särskilta ord, och lika särskilta corps, så tror jag ey, thet någon med skäl lärer kunna påstå, att generalitetet och regiments cheferne allena tilkommer decidera, och at theras beslut sedermera böra få namn af KB:s beslut och mening». Lagens stadgande om kompaniofficerarnes deltagande hade ej tillkommit »för ro skull». Öfverstens betonande af att KB. ej kunde tillräkna sig ett stånds rätt att votera bemöter ryttmästaren med »at thet ey måtte vara thet ordet stånd allena, som utgör rättighet til votering, efter votering på flere ställen än hos riksens ständer är brukelig», såsom vid domstolar och i enskilda

bolag. Hvarför skulle KB. utgöra ett undantag? — Det var fåfängt att preses, fältmarskalken Ungern-Sternberg, sökte bringa de stridslystna till att besinna, att KB. nu i 35 år ej behöft annan decision än »ett inbördes förtroende för hvarandra samt ett vänskapligt öfverenskommande och begifvande», och att en förfrågan hos K. M:t skulle »gifva anledning til den tanka, som skulle misshällighet sig uti KB. inritat». — Frågan om votering var nu en gång väckt och skulle säkert, såsom Rappe framhöll, komma igen, om den ej afgjordes nu. Rätt till votering var enligt hans mening en lifsfråga för KB., ty annars skulle detta aldrig kunna komma till afgöranden utan förvandlas till »en fåfänga, som med tiden af sig sielf måste förfalla». Den ene kaptenen efter den andre hade emellertid beska saker att ge von Otter till lifs för hans »nog hårda utlåtelse» om grundlagsbrott, den hårdaste tillvitelse, som kunde göras laglydiga medborgare o. s. v. Äfven en af de högre officerarne, generalmajor Liewen, uttalade ett beklagande af de åsyftade orden, som öfversten ej haft orsak till.

von Otter hade haft det hett om öronen.[1] Den tillfredsställelsen rönte han dock att se KB. ansluta sig till hans mening, att saken borde afgöras hos K. M:t, och en underdånig anhållan därom blef afgifven.

K. M:ts resolution, af d. 16 jan. 1756, är kort men dräpande för motständarne till votering: KB. hade så mycket mindre haft anledning till sin förfrågan, »som, efter allmän lag och Sveriges vedertagna regeringssätt, uti alla sammankomster igenom rösternas pluralitet de saker afgöras böra, om hvilka ledamöterne på annat sätt ej förmå sig förena».

Därmed hade hos KB. genomförts en förändring af liknande slag som hos adeln genom besluten af 1719 om klassindelningens upphäfvande och 1734 om sluten votering vid bänkmansval, hvilka flyttade afgörandet den lågadeln. Hos KB. fanns visserligen ej någon klassindelning, men kompaniofficerarne hade kämpat för sitt inflytande mot

[1] Han svarade i skrufvade ordalag, märkligt olika hans förra kommandoton, att de uppträdande tagit hans ord »uti en obenägnare mening», än han ämnat. Orden vore tagna ur själfva lagarna och alltså ej öfverstens egna(!); till bevis hvarpå han läste upp diverse lagar och förordningar. Sålunda styrkt i tron, förklarade han sig till sist vilja vid sina förra ordalag förblifva.

regementsofficerarne. Förut hade det gått mycket patriarkaliskt till hos KB., och man hade villigt — eller ovilligt, i medvetande om förmäns kontroll — följt preses', den högste »befälhafvarens», anvisningar. Men nu fordrade kompaniofficerarne att få betyda lika mycket som de högre och genomdrefvo pluralitetens rätt att afgöra.

* * * *

Vid nästa riksdag visar sig åter inom KB. en betänklig spänning, som nu leder till riktig schism. När direktörer för pensionskassan skulle väljas, framhöll major Nordencreutz, som tillhörde den värfvade arméen, att KB. borde afgöra, hvilka af de indelta regementenas officerare, som ägde valrätt. Pensionsreglementet (af 1757) stadgade i § 18, att de värfvade regementena skulle deltaga i valet genom hvar sin elektor, »men de indelte regementernes fullmägtige vid riksdagarne anses såsom deras tilförordnade electorer». Nordencreutz ansåg, att ordet »fullmäktig», enligt vanlig terminologi, åsyftade endast kompaniofficerare, hvadan de indelta regementena borde ha blott en väljare hvar. Det vore också rättvist mot den värfvade arméen — och detta var säkerligen motionärens afgörande skäl.

Häröfver blef »vidlyftigt samtal fördt». Från de indelta regementsofficerarnes sida yrkades, att alla medlemmar af KB. borde ha lika rätt; den ene gjorde ej mera skäl för namnet fullmäktig än den andre. Då hänvisade en talare till ordet fullmäktig i kompaniofficerarnes fullmakter, som »voro underskrifna af herrar öfverstarne(!)». Ett sakligt skäl anfördes också till förmån för denna sidas ståndpunkt: öfverstar och generaler hade ensamma förmånen att kunna presidera i direktionen, och öfverstarne ägde laglig rätt att vid de vanliga sessionerna göra sig underrättade om kassans tillstånd. En del kompaniofficerare yrkade på votering, men motparten svarade, att man ej kunde låta sin lagliga rätt komma under omröstning. Slutligen upplästes valprotokollet från föregående riksdag, hvilket utvisade, att alla den indelta arméens ledamöter af KB. röstat. Då medgaf KB. valets förrättande på samma sätt

men beslöt att begära förklaring hos K. M:t öfver hur § 18 af reglementet skulle förstås.[1]

Skrifvelsen blef dock icke expedierad. Därför uppstod frågan vid nästa riksdag igen, d. 27 sept. 1765. Nu däremot talade t. o. m. en del regementsofficerare för att förordningen borde lydas bokstafligen. Men regementsofficerarnes valrätt hade också sina försvarare. Preses, Augustin Ehrensvärd, tog häftigt i: Eftersom generaler och öfverstar kallats »ej att undergå fiscaliske tiltal af de utsedde fullmägtige, utan att jemte dem bevaka regimentets och egna angelägenheter», ansåge han sig ha själfskrifven rätt att rösta i alla hos KB. förekommande mål. Nu föreslog han, att KB. utförde sitt beslut vid förra riksdagen att anhålla om K. M:ts förklaring öfver § 18 i pensionsreglementet, så framt det ej ville låta valet försiggå som vid förra riksdagen. Om en stund var han ändå hetare, sade sig »hafva fog att undra, hvarföre icke herrar ryttmästare och capitainer länge sedan utestängt regiments chefs ifrån KB:s sammanträden». Men ej tystade han ned den motsatta åsikten med det. Till och med flera regementsofficerare förklarade, att lagens ord voro klara, och att KB. ingen rätt hade att deliberera öfver lagen, blott att lyda den. När intet annat sätt fanns att komma till afgörande, beslöts votering. Ehrensvärd gjorde proposition, om KB. skulle förfråga sig hos K. M:t. Kontrapropositionen formulerade han så, att valet skulle ske följande dag på samma sätt som förra gången. Men då möttes han af yrkanden på en annan kontraproposition, nämligen att valet visserligen skulle försiggå följande dag men enligt § 18 i pensionsreglementet. Här blef nu en oförsonlig diskussion. Ehrensvärd vägrade oryggligt att göra någon annan proposition. Som tiden för middagen var förliden, förklarade han sig ej kunna göra något vidare åt saken utan — steg upp och afträdde tillika med en stor del af KB.

De kvarvarande förklarade sig för ett fullständigt KB. Men först tycktes ingen våga taga ordförandeklubban. De tre till grad och ålder närmaste officerarne anmodades men försvunno i tur och ordning. När så turen kom till öfverste Fredrik Ribbing, den bekante mösschefen, fattade han med

[1] KB. prot. 17 och 18 febr. 1761.

nöje klubban under förklaring, att alldenstund Ehrensvärd »emot all vanlig ordning lagt klubban ifrån sig och gått bort, innan om den ventilerade propositionen blifvit deciderat», så ägde han rätt såsom den äldste närvarande att föra ordet. De 16 personer, som nu bildade KB., beslöto enhälligt en inlaga till K. M:t, hvilken i flygande fläng uppsattes, justerades och underskrefs af Ribbing å KB:s vägnar. Skrifvelsen redogjorde för förloppet och slutade med anhållan om K. M:ts »författning, som för framtiden all slik oordning hämma kan och förhjälpa KB. till den ordning, RO. § 16 m. fl. kongliga förordningar föreskrifva.»

Ehrensvärd fick nu regeringens tillsägelse att inkomma med sina förklaringar. Den 20 nov. kom resolutionen. Den afgör först, under hänvisning till 1664 års resolution, att KB. ej fick »votera öfver lagens förstånd», och ger rätt åt dem, som ansågo sig böra lyda lagens bokstaf, tills K. M:t och riksens ständer uttydt eller ändrat den. Regeringens yttrande om ordförandeskapet är likaledes en baksläxa åt den besegrade hattchefen. Det tillkomme ordföranden »att så ställa propositionerne, att samhällets utslag . . . genom pluralitet efter discourserne kan tydeligen utfalla», eftersom »tankesätten ey äro subordinerade de högres behag». Innan propositionen besvarats, kunde församlingen ej anses vara åtskild. Ordförandeskapet tillkomme den äldste och värdigaste af de närvarande. — När resolutionen upplästs hos KB. d. 17 dec., beslöt detta genast att låta valet ske enligt lagens bokstaf. Ett förslag att begära K. M:ts uttydning af § 18 ansågs nu så betänkligt, att det genast blef nedtystadt. Men vid behandlingen af ett nytt förslag till pensionsreglemente beslöt KB., d. 12 mars 1766, att hos K. M:t föreslå den ändring af § 18, att direktörsvalen skulle förrättas af samtliga vid riksdagen närvarande regementschefer och fullmäktige af både den indelta och den värfvade arméen. Det nya reglementet hade ej utfärdats, när 1769 års direktörsval skulle försiggå, men det dåvarande KB. beslöt efter en stunds diskussion, d. 23 sept., att de öfverstar, som voro i staden, skulle få rösta vid valet men inga i deras ställe. Den 22 febr. 1770 utkom det nya reglementet, hvars § 19 var i öfverensstämmelse med KB:s anhållan 1766.

En likartad anledning till olika tydningar af ordet »fullmäktig» gaf valet af revisorer för pensionskassan på 1765 års riksdag. Pensionsreglementet hade samma slags föreskrift om detta val som om direktörsvalet. Saken diskuterades den 25 febr., alltså före den stora scenen vid direktörsvalet. Den afgjordes ganska stillsamt och raskt så, att ordet »fullmäktig» uttyddes i sin vanliga, begränsade betydelse. Men vid 1769 års revisorsval blef det annat af. Då yrkade cheferna på att få vara med, d. 22 juli. Ehrensvärd, som äfven nu var preses, lät det grofva artilleriet dundra. I gamla tider, sade han, fick öfversten taga med sig till riksdagarna hvem han ville af regementet; sedan begärde regementena att själfva få välja fullmäktige. »Och när man således går till bakers, har det varit öfverstens rättighet at constituera fullmägtig, hvilcken sedan fådt namn af regements fullmägtig; men öfversten är egenteligen fullmägtig och den andra allenast honom till hielp.» Han försäkrade herrar fullmäktige, att han icke ämnade efterge »en sin rättighet, som subsisterat sedan Gustaf Adolphs tid», och fordrade sakens afgörande af regeringen, ej af herrar fullmäktige, ty han »ville ey lefva af någon grace». Till vinnande af tid medgaf han dock vid nästa sammanträde, d. 24 juli, att fullmäktige själfva finge för denna gången afgöra, om regementscheferna skulle rösta. Detta medgåfvo de fullmäktige dem utan votering. Emellertid beslöts hemställan till K. M:t om chefernas valrätt.

Det uppgjorda förslaget till sådan skrifvelse, hvari redogjordes för de olika asikterna, visade sig dock så betänkligt likt Ehrensvärds öfverlägsna yttrande d. 22 juli, att en skarp debatt uppstod, erinrande om de heta dagar, då frågan om votering i KB. afgjordes. Slutet blef en öfverenskommelse att helt kort begära K. M:ts förklaring öfver ifragavarande § i pensionsreglementet. Men en månad senare återtog KB. äfven detta beslut med hänsyn till att frågan förekom i förslaget till det nya pensionsreglementet.[1] Detta reglementes § 21 innehöll samma slags bestämmelse om revisorsval som § 19 om direktörsval.

[1] KB. prot. 2 okt., 7 nov.

Krigsbefälets anseende och befogenhet.

En god mätare af den betydenhet och det anseende, KB. verkligen ägde, är utgången af de konflikter, som i krigstid uppstodo mellan medlemmarnes tjänsteplikt och deras riksdagsmannarätt. Vi erinra oss, att till riksdagen 1742 kallades KB. fastän under pågående krig; dock med minskadt antal: från hvartdera af regementena i fält blott *en* officer, som fullmäktig; och K. M:t uttryckte den önskan, att denne helst måtte väljas bland de officerare, som voro i Sverige. Intressant är att se, hurusom regeringen, när den tillåter de officerare, som skulle bilda KB., att fara från armén, förbjuder capita att göra detta; dessa kunde låta sig representeras af sina hemmavarande medbröder.

Den ifver, officerarne visade att resa till riksdagen, glömska af sin plikt, är sorgligt bekant. Af de valda regementsfullmäktige voro flera regementschefer, som Lewenhaupt alltså måste tillåta att öfverge sina regementen. En sådan öfverste, som reste utan Lewenhaupts tillstånd, blef af riksens ständers kommission frikänd.[1] På våren 1743, då riket måste göra sig redo att möta anfall och K. M:t befallde de vid riksdagen varande officerarne att inställa sig vid sina regementen, togo sekreta utskottet och stånden dessa herrar under sitt hägn och bestämde, att officerare, som tillhörde KB., finge, liksom capita, icke kommenderas annat än vid högst angelägna tillfällen. Därmed hade riksens ständer uttalat, att KB:s medlemmar voro i första rummet riksdagsmän, i andra krigare!

Efter sådana föregåenden synes det ej så underligt, att regeringen under pommerska kriget snart återtager en riksdagskallelse, hvilken föreskref samma minskning af KB som 1742, och utbytte kallelsen mot den vanliga. Man fann, att den förra sammansättningen stred mot 1756 års reglemente för regementsfullmäktiges val, som uttryckligen skilde regementsofficerarnes ställning från kompaniofficerarnes. Visserligen uttalade regeringen nu samma önskan som 1742, att KB. skulle utse sina riksdagsmän bland hemma-

[1] Se härom vidare Malmström anf. arb. III: sid. 218.

varande officerare, men denna önskan aktades nu liksom då föga.[1]

Den allmänna förbittringen i landet mot de officerare, som svikit sina tjänsteplikter, riktade sig ej minst mot dem, som öfvergifvit dessa för riksdagsvärf. Det var uppenbart, att KB:s medlemsantal i krigstid måste inskränkas. Sekreta utskottet föreslog, att när armén stod i fält, skulle dess KB. också sammanträda vid armén, där reglera sina besvär och öfversända dem till riksdagen med en regementsofficer och en kapten af hvar stat, nämligen infanteriet, kavalleriet, flottan och galererna. De hemmavarande regementena däremot kunde sända riksdagsmän efter vanligheten. Men inom KB ansågs detta antal för litet att tillbörligt varda de olika regementenas angelägenheter. En kompaniofficer menade man, att hvart regemente utan svårighet kunde sända. Svårare vore det för fältarmén att afvara flera af de högre officerarne än de föreslagna två öfverstarne.

[1] Se utförligare om denna sak Malmström anf. arb. IV: sid. 400—408. Särdeles betecknande är fallet Funck. Denne, som var öfverstelöjtnant vid Södermanlands regemente, reste till riksdagen, fastän regementschefen befann sig i Sverige. Härvid är dock att märka — hvad Malmström ej anmärkt —, att regementschefen anförde laga förfall och skriftligen anmodade Funck att resa. Den 5 nov. 1760 fick denne regeringens order genom krigskollegium att genast bege sig till sin tjänstgöring. Men han meddelade KB„ hos hvilket han hade mycket inflytande, att han ämnade hos K. M:t anmäla »den honom, både för sin person och såsom KB:s ledamot tilständiga rättighet at bivista nu påstående riksdag». Den 13 dec. fick han ny order. Genast vände han sig till KB med begäran om beskydd. Detta var mer än villigt och anhöll hos K. M:t om förordnande, »att hvad krigscollegium härutinnan trätt KB:s rättighet för nära, må varda rättat samt tillika nådigst befallning att sådant framdeles icke må ske». KB. prot. 5 nov., 13 dec. 1760.

Ett annat intressant fall är följande. Kapten Zetterström vid samma regemente blef 1762 vald till fullmäktig i st. f. en annan kapten, som fått förhinder. Men regementschefen vägrade att underskrifva fullmakten. Z. hemställde då till KB, hur han skulle förhålla sig. Detta resolverade, att regementschefen skulle genom bref å KB:s vägnar från preses anmodas att för Z. utfärda den fullmakt, hvartill han hade rätt, och skulle Z. omedelbart taga plats i KB. samt om dettas beslut skyndsamligen underrätta högste befälhafvaren i Pommern, Ehrensvärd. Dennes svar på kaptenens meddelande blef — order att inställa sig till tjänstgöring, genast kaptenens permission utgick. Då sökte KB. hjälp på högsta ort och anhöll att »vid sina stadgade rättigheter . . . blifva bibehållit». KB. prot. 9 febr., 15 mars.

Lika segt försvarade KB »sin rätt», när Björneborgs regementes fullmäktige, major von Knorring, fick anmodan af sin regementschef att i anseende till regementets brist på officerare inställa sig till tjänstgöring. Det tycker man borde varit en ganska vägande omständighet för arméns representanter. Men hvad betydde sådant mot den heliga riksdagsmannarätten! KB. förklarade, d. 16 mars 1762, att von Knorring, såsom varande »en verklig ledamot af KB . . . vid sitt fullmäktigeskap och vistande här i Stockholm till riksdagens slut kommer att bibehållas».

Därför finge man nöja sig med att dessa och en general sändes till riksdagen, alla tre valda af samtliga regementschefer och generaler. Men anordningen borde gälla försvarskrig. Vid anfallskrig kunde ständerna själfva förordna i början af kriget. Denna mening uttalade KB. i ett memorial till RA d. 27 juni 1761.[1] Sådant blef ock riksens ständers beslut.

* * *

För att KB. skulle bevara sin betydenhet var det viktigt, att det hölls så mycket som möjligt fulltaligt riksdagen igenom. Vid slutet af 1756 års riksdag fann KB. därför nödigt råda bot på det missförhållandet, att många af dess medlemmar utan vidare rest hem, när de väl afgifvit sina regementens besvär. Det anhöll d. 13 sept. hos K. M:t om förordning, att dess medlemmar skulle stanna kvar till riksdagens slut, såframt ej laga förfall nödsakade någons hemresa. K. M:t gaf sitt bifall i en resolution af d. 20 sept.: »Aldenstund emot riksdagarnes slut de angelägnaste ärender förekomma, hvaröfver K. M:t så väl som riksens ständer ofta finner nödigt att höra KB.,» förordnades, att KB:s ledamöter skulle stanna kvar till riksdagarnas slut, så framt ej laga förfall funnes, hvaröfver K. M:t då skulle afgöra.

Icke förty saknade KB. i juli 1761 ett större antal af sina medlemmar, än dess angelägna rådplägningar kunde tillåta, och fann nödigt, att preses skriftligen anmodade de saknade att inställa sig. Sexton stycken sådana bref afgingo. KB. var angeläget att förekomma» mindre behageliga anmärkningar däröfver, at des ledamöter icke förblifva vid riksdagen».[2]

[1] En del röster höjdes dock mot all minskning af KB:s medlemsantal. Det vore farligt, yttrade öfverstelöjnant Sinklaire, den bekante ledaren af hofpartiet, för KB:s anseende och kunde bli »ett præjudicat, som i framtiden torde lända til dess fullkomliga abolicrande». Men hans innersta farhågor kröpo fram, först när KB. fattat sitt beslut. Då afgaf han sin protest, tilläggande, »at detta tvingar honom säja det, hvarmed han eljest gärna hade haft fördrag, at af ålder hafva regements cheferne varit allena de som konstituerat KB., och at de haft detta, såsom en sig tilhörande rättighet, men nu skulle de på detta sättet förlora den helt och hållit». Han anslöte sig hellre till SU:s förslag, »såsom iakttagande en billig proportion emellan regementsofficerare och kompanichefs». KB. prot. 15 juni 1761.

[2] KB. prot. 7 juli.

I den ordningsstadga för sina sammankomster, som KB. antog den 13 aug. 1766, fann det nödigt att upprepa innehållet i K. M:ts beslut af d. 20 sept. 1756.

* * *

1664 års resolution fastslog KB:s plats i representationen såsom ett bihang till RA. Dess betydelse berodde därför till stor del på hvad detta stånd unnade detsamma. Adelns farhågor för att ge för mycket, att skapa »det femte ståndet», få vi bevittna. Men detta uteslöt icke en viss solidaritetskänsla inom de gränser, RA. fann tillbörliga. Mot slutet af 1723 års riksdag steg denna känsla till en mycket hög värmegrad, då RA. hotades af de ofrälse ständen med anspråk på att alla civila ämbeten skulle till hälften besättas med ofrälse. Borgarståndets skrift med denna anhållan uppkallade KB., innan adeln ännu fattat beslut, till att stärka dennas mod genom en skriftlig försäkran, att »så i thetta som alle andre mål rörande RA:s friheter och välfängne privilegier samt then besvorne RF, ey i det ringaste mål träda villja ifrån det slut, som RA i detta högstangelägne ärendet fattandes varda, utan det samma fast mera med yttersta krafter samt lif ock blod styrkia ock försvara villja». RA. »ärkiände med tacksamhet ock högacktning KB:s utlåtelse» och sände en deputation att aflägga sin »compliment» hos KB Detta lofvade »at aldrig skilljas ifrån RA.; därjämte förklarade de den för infame, som härom skulle yttra sig för någon utom riddarhuset». — Sedan uppsattes en utförligare förbindelseskrift att försvara RA:s privilegier, hvilken underteckuades ej blott af KB:s ledamöter utan äfven af en mängd andra tillstädesvarande officerare. Dessa, med fältmarskalken, Dücker, i spetsen, förbundo sig att, likmätigt sin plikt att försvara regeringsformen, ge adeln kraftig hjälp mot borgarståndets »obetänkte förslag, »til hvad extremitet denne sak gå kan».[1] — Att märka är, dels att prästerna ansett de ofrälses begäran böra utsträckas äfven till militära ämbeten, dels att de adliga medlemmarne utgjorde KB:s ojämförliga flertal.

[1] Ad. prot. 23 sept. Bil. sid. 458—61.

Som ett tack för visad hjälpsamhet kan man betrakta, att adeln 1738 lät KB. yttra sig öfver en annan fråga om tjänsters tillsättning, nämligen stora sekreta deputationens förslag till förklaring af §§ 20 och 40 i regeringsformen. Därvid yttrades dock betänkligheter, »om KB. skulle sammanträda och ingifva memorialer; man kunde påminna sig hvad år 1719 händt, och kunde detta hafva eftertänkelige påföljder». Men landtmarskalken motiverade tillåtelsen med att det var fråga allenast om ett enda ärende, hvilket »mycket när rörer arméen», samt att större delen af KB. var adelsmän.[1]

Vid nästa riksdag visade adeln åter KB. sin benägenhet genom att uppskjuta afgörandet om expektanternas fördelning på regementena, tills KB., »som detta mäst angår», blifvit hördt. Men KB. vågade icke behandla saken, förr än det fick alla ståndens tillåtelse.[2]

Nog fanns det åtskillig samhörighetskänsla mellan adeln och dess »bihang». Men mycket återstod för detta att önska, äfven om man ej, såsom dess ledamot kapten Wrång år 1746 påyrkade — »til ansvars undvikande för sina cammerater och at desto bättre theras angelägenheter kunna bevaka» — att KB:s samtliga medlemmar skulle få bevista öfverläggningarna på riddarhuset för att, i enlighet med 1664 års resolution, ha tillfälle att afge sina påminnelser vid behandling af frågor rörande krigsmakten. Förslagsställaren fick verkligen KB. att utbedja K. M:ts utslag på denna begäran. Men svaret blef kort och afkylande: riksdagsordningen föreskrefve, hur de vid riksdagarne förekommande målen skulle behandlas och borde alltså tjäna KB. till efterrättelse.[3]

Den rätt, 1664 års resolution gaf KB. att yttra sig öfver förslag, som gjordes på riddarhuset, hvarmed naturligtvis förstods sådana rörande krigsmakten, denna rätt har aldrig blifvit regel. KB. kände sig ofta förbigånget. År 1747 klagades flera gånger i KB, öfver att, som en talare yttrade sig, »ärenderne här blifva afgiorde, som KB. likväl nära nog angå, utan att KB. ens får kundskap derom, fast mindre

[1] Ad. prot. 8 och 12 dec.
[2] Ad. prot. 7 dec. 1741. KB. prot. 9 febr., 11 april.
[3] KB. prot. 14 och 25 nov. med bil.

tilfälle at sina påminnelser dervid afgifva».[1] Slutligen fann KB. nödigt att genom memorial till alla stånden, d. 7 febr., begära, att inga mål angående krigsmakten måtte afgöras, innan KB. fått göra sina påminnelser.[2]

På riksdagen 1760—62 ryckte KB. upp sig till kamp ej blott för sin rätt att samlas till riksdagarna utan ock för sin rätt att utlåta sig öfver militära frågor. Första försvarsanstalterna träffades d. 8 jan. 1761, närmast före det plenum på riddarhuset, då sekreta utskottets betänkande öfver en del militära ackordsummor skulle behandlas. Så mycket större rätt att yttra sig ansåg KB. sig ha, som det nu gällde arméns egen pensionskassa. Preses anmodades att, när frågan kom före på riddarhuset begära, del af betänkandet för KB:s räkning. Adeln beslöt också uppskjuta frågans behandling, tills KB. fått yttra sig. Detta skedde i en skrifvelse till RA. af d. 26 maj. KB. förklarade sig ej ha något att invända mot utskottets förslag, tackade för RA:s visade »ynnest och justice» och bad, i kraft af 1664 års resolution och K. M:ts förnyelse däraf 1720, att äfven för framtiden bli hördt öfver sådana hos RA förekommande ärenden, som anginge arméns inrättning och hushållning.

Den 8 juni förekom på riddarhuset ett ärende, som rörde KB:s sammansättning, nämligen sekreta utskottets betänkande angående officerares krigstjänst samt KB:s kallande till riksdag under krigstid i mindre antal (se sid. 183). Då hemställde Funck, att man skulle infordra KB:s tankar öfver detta mål, så att saken »mognare och mera utredd sedan kunde riksens ständer föredragas». Han tillade försiktigtvis, »at han blott för sin egen men aldeles ej för KB:s räkning detta underställande giorde». Men landtmarskalken, Fersen, förklarade remissen för onödig, enär KB:s mening vore känd af utskottet genom att det fått anföra sina besvär och påminnelser hos deputationer och annorstädes; åtgärden skulle ock vålla tidsutdräkt. Bland Fersens meningsfränder märktes Pechlin, som yttrade, att KB:s hörande ej kunde äga rum, efter det ej vore något

[1] KB. prot. 21 jan.

[2] Närmaste anledningen var, att landt- och sjömilitiedeputationen samt allmänna besvärsdeputationen samtyckt till bondeståndets ansökan om ändring af förordningar rörande korpralerna, affattade vid indelningsverkets fastställande. KB. prot. d. 30 jan.

stånd, och att införa det femte ståndet vore at vilja förbyta regerigssättets natur och således giöra en skadelig ändring i den besvurne regeringsformen.» Dessutom vore ju större delen af KB. medlemmar af RA. och kunde i dess plena göra behöfliga påminnelser. Farhågor för att få »det femte ståndet» yttrades äfven af andra talare. Men Funck stod på sig och fick en mängd bundsförvanter, bl. a. KB:s verksamme ledamot major von Vicken, som motiverade KB:s yttranderätt med att dess »rättigheter tyktes, han viste ej på hvad anledning, vara af sekreta utskottet något afskurne och inskränkte». — Till slut, när Fersen märkte, att han hade en stark mening mot sig, sökte han komma ifrån hvad han kallade ett prejudikat, som »skulle leda till ändring i laglig och vanlig riksdagspraxis», genom det förslaget, att adelns medlemmar af KB. kunde få inkomma med upplysningar ur KB:s handlingar. Detta bifölls allmänt.[1]

Till KB:s sammanträde d. 15 juni rapporterade nu Funck, att på riddarhuset uttalats tvifvel om KB:s rättigheter, och yttrade, att nu vore rätta tillfället att ånyo insistera på att KB. måtte bibehållas vid sin urgamla yttranderätt. Men Pechlin varnade, på den grund att fundamentallagarna alldeles tege om en sådan rättighet och afrådde från att ens diskutera ämnet vidare. Sinklaire däremot talade med förtrytelse om hur KB:s ledamöter på riddarhuset under tidernas lopp »glömt at altid, såsom KB., i akt taga sin rätt, til dess det kommit så vida, som nu är, at den blifvit aldeles å sido satt» och man hade fått se flera förordningar rörande krigsmakten ändrade, förnyade eller afskaffade utan KB:s hörande. Nu borde detta begagna det tillfälle att arbeta sig upp ur sin förnedring, hvilket RA. öppnat genom att delge KB. sekreta utskottets betänkande. Men Pechlin var mycket het; menade, att »det för ingen del vore för KB. tilständigt at mot högsta makten påstå rättigheter». Trots hans varningar vågade KB. dock inleda det memorial till RA., hvari det yttrade sig öfver utskottets förslag, med att hofsamt men värdigt häfda den rätt, som det gjort gällande i sin skrifvelse till RA. af d. 26 maj. Här uttalades det hopp, att denna rätt skulle lika litet bestridas, som KB

[1] Ad. prot. 8 och 9 juni 1761.

själf tänkte »undandraga sig dess skyldighet, att i förekommande mål afgifva dess trogna och för fäderneslandet nyttiga och välmente tankar».

Memorialet, som var af d. 27 juni, blef uppläst hos adeln en månad därefter. KB:s förslag om dess medlemmars antal i krigstid bifölls, såsom förut nämndt, men hvad skrifvelsen innehöll om KB:s rättigheter var, såsom om det aldrig blifvit sagdt.[1]

Det blef sista gången KB. genom formligt memorial anmodade adeln i dessa angelägenheter. När det på nästa riksdag befarade, att bland allmogens besvär kunde finnas frågor rörande KB., hvilka kunde bli afgjorda af deputationerna till KB:s lidande, »om ej sådant blefve bemött», så enades man om ett bemötande i den mindre uppseendeväckande formen, att preses skulle anmoda landtmarskalken om medverkan till att inga mål rörande KB. afgjordes innan detta fått uttala sig.[2]

Men inför *regeringen* gjordes under riksdagen 1762 mera officiella påstötningar. KB. fick nämligen ytterligare anledningar att känna sig förbigånget. Ständerna biföllo ansökningar af åtskilliga aflidna officerares anhöriga att få ut ackordsummorna för deras beställningar och tillstyrkte K. M:t att låta dessa summor förskjutas af arméns pensionskassa, tills de ersatts af respektive efterträdare. Det var alltså fråga om en ränteförlust, som ständerna tillskyndade kassan utan KB:s hörande. Och utan att höra detta gaf också K. M:t direktionen befallning i denna anda. Det var dock för starkt, och KB. fann sig föranlåtet att i ett memorial af d. 30 april 1762 påpeka för K. M:t, att kassan var »en enskilt och ganska dyrt förverfvad armeens egendom», samt anhålla om K. M:ts föreställning till ständerna »att hädanefter vid riksdagarna öfver alla förekommande mål, som . . . röra pensionskasse-inrättningen, höra KB». Denna mera begränsade anhållan ledde verkligen till påföljd för framtiden.[3]

KB. tog synbarligen ad notam Funcks och Sinklaires uppmaningar att arbeta sig upp ur sitt förnedringstillstånd.

[1] Ad. prot. 27 juli 1761.
[2] KB. prot. 13 febr. 1765.
[3] KB. prot. 13 och 23 febr. 1762 med bil.

När det fick kännedom om att Ehrensvärd såsom öfverbefälhafvare i Pommern författat ett nytt reglemente för armén, en sak, hvarom KB. anhållit i sina besvär drygt ett år förut, så fann det sin rätt att lägga hand därvid trädd för när och ingaf en skrifvelse till K. M:t af d. 11 maj 1762. KB. sade sig visserligen, med kännedom om Ehrensvärds grundliga insikt, ha all anledning förmoda, att reglementet vore nyttigt; men som detta ej undergått den af KB. föreslagna utarbetningen af vissa därtill utsedda skickliga militärer, ej heller af K. M:t fastställts, så anhöll KB. i stöd af § 4 i 1720 års regeringsform, att reglementet måtte förklaras kraftlöst, tills det af lagkommissionen och deputerade af militären blifvit öfversedt och pröfvadt samt af K. M:t antaget. — KB. kom den gången något sent. Ty en månad förut hade kriget afstannat genom stillestånd, och d. 22 maj kom freden!

Vid 1765 års riksdag utverkade sig KB K. Mt:s löfte att delgifva det till utlåtande alla af krigskonseljen ingifna förslag rörande pensioner och ackord, innan de remitterades till ständerna.[1] Dessa frågor hade redan blifvit KB:s viktigaste sysselsättning. (Forts.)

[1] KB. prot. 13 och 23 febr. 1765 med bil. I ett memorial af d. 21 febr klagar ryttmästare De Freese bittert öfver att KB:s yttranderätt blifvit förbigången med den påföljd, att flera för armén högst skadliga beslut fattats af ständerna, beslut, »som röra militairens heder och minska dess utom detta minskade anseende».

Johan Gabriel Richert.

Johan Gabriel Richert. Hans lefnad och uttalanden af KARL WARBURG. Stockholm 1905. P. A. Norstedt & söners förlag. Förra delen X + 367 s. Senare delen VI + 444 s.

I.

Richert som lagförfattare.

Af

W. SJÖGREN.

Af rättslifvets trenne mest utpräglade former, lagstiftning, doktrin och domstolspraxis, har under olika tider och hos skilda folk den ena eller andra formen omfattats med största intresse och med relativt största framgång utbildats. Så är det ju en gammal iakttagelse, att t. ex. en tid af ifrig och framgångsrik lagstiftning icke är gynnsam för framträdandet af en mera djupgående doktrin. Själfva rättsutvecklingen i ordets inskränktare bemärkelse är då så kraftig, att doktrinen icke medhinner annat än en kommentatorisk eller relativt ytlig systematisk bearbetning. Särskildt gäller, att det historiska studiet, som onekligen tjänar att fördjupa doktrinen, då ofta måste träda i bakgrunden. De historiska framställningar, som jämväl under sådana tider framläggas, verka mera såsom dekorativa anordningar än såsom faktiska grundvalar för den gällande rätten. Äfven olika kulturfolks anlag och intressen markera skilda riktningar inom rättslifvet. Den tyska rättsvetenskapen är sedan århundraden dominerande inom Tysklands lagstiftning och domstolspraxis på ett sätt, hvartill motsvarighet saknas inom andra länder. Omvändt behärskas i England

såväl lagstiftning som doktrin af domstolspraxis till den grad, att de båda förstnämnda endast undantagsvis ernå en så att säga normal självständighet.

I Sverige torde historiskt sedt lagstiftningsarbetet hafva varit den form af »jurisprudens», som lämnat de största resultat af inre och bestående värde. Doktrinen har alltid varit relativt svagt utbildad, beroende af mångfaldiga orsaker, måhända delvis ytterst af de folkliga anlagens begränsning. Domstolspraxis har historiskt sedt lidit dels af bristande ledning från doktrinens sida, dels af hvarjehanda tillfälligheter, som tid efter annan föranledt t. ex. ett vidsträckt vikariatsystem inom underrätterna på landet, bristande begränsning af öfverrätternas arbetsbörda, brist på ett tillräckligt antal rättskunnige advokater o. s. v.

Inom lagstiftningens område har däremot det svenska folkets juridiska anlag i äldre och nyare tid framträdt på ett lysande sätt. Det är en särskild yttring af vårt folks omisskänneliga anlag för organisatorisk verksamhet, anlag, som i äldre tid bl. a. togo sig uttryck i den storslagna statsförvaltningsorganisationen, och i nutiden märkbarast framträda i det oerhördt rikt utvecklade föreningsväsendet. Den egentliga guldåldern inom den svenska allmänna lagstiftningen inföll måhända under tiden för landskapslagarnas tillkomst. Ett framåtskridande i rättsligt afseende är visserligen i regel gifvet med kulturutvecklingen själf. Men detta framåtskridande i rättsutveckling behöfver icke innebära, att de senaste lagarna äro de *relativt* bästa, d. v. s. hållit jämna steg med utvecklingen i det hela. Tvärtom kan det väl hända, att de i kraft af den allmänna utvecklingen i och för sig mera fulländade lagarna icke förmå fylla en senare tids mera komplicerade lefnadsbehof i samma grad som den tidigare, enligt sakens natur, ofullkomligare lagstiftningen. Från denna synpunkt torde det kunna sägas, att landskapslagarna varit Sveriges bästa lagar. De hafva sannolikt verkat relativt mera godt för svenska folket än någon senare lagstiftning. Men en »silfverålder» har senare inträdt vid tvenne skilda tider, första gången då »Sveriges Rikes Lag» utarbetades (1686—1736), och andra gången under 1800-talets förra hälft, då Johan Gabriel Richert verkade såsom lagförfattare.

Med ledning af den utförliga skildring, som professor Warburg i sin stora monografi lämnat, skola här endast i korthet återgifvas några drag af Richerts verksamhet såsom lagförfattare. Richerts betydelse såsom »liberalismens främste man» vid tiden för det politiska genombrottet under 1830- och 1840-talen skola vi ej här beröra. Äfven Richerts verksamhet såsom lagförfattare kan i detta sammanhang endast blifva föremål för en allmän karakteristik, då detaljgranskningen tillhör den juridiska facklitteraturen.

Richert, som föddes i Västergötland den 25 mars 1784, blef student i Lund vid sexton års ålder och aflade efter endast två terminers studier s. k. examen juridicum. Tiderna voro då andra än nu. Den juridiska fakulteten bestod af endast två lärare, af hvilka den ene, Lars Tengvall, som företrädde den egentliga lagfarenheten, var skäligen obetydlig, medan den andre, den berömde kantianen L. P. Munthe, hufvudsakligen föreläste etik. Om sålunda Richerts universitetsstudier voro knapphändiga efter nutidens måttstock, gick i stället hans teoretiska utveckling fri från den osjälfständighetens fara, som hotar nutidens unga jurister under våra detaljerade »studieplaner» och »fullständiga lärokurser». Utan tvifvel ligger det en viss sanning i de »beska» ord, med hvilka Schlyter under sin ålderdom såg ned på den juridiska bildningens splittring. »Numera», säger Schlyter (1879), »kan man icke klaga öfver brist på lärare i våra Juridiska Faculteter. Men om en mängd af examinatorer i särskilda afdelningar af lagfarenheten, hvilka alla skola vara tvångsämnen äfven i den juridiska ämbetsexamen, komma att befordra grundliga insikter i alla dessa ämnen, eller häraf endast uppkommer en rudis indigestaque moles af minnesläxor, som stöter från sig alla bättre hufvud, det skall framtiden utvisa. För min del anser jag mig emellertid lycklig, att ställningen icke var sådan i min ungdom.» I hvarje fall är Richert — likasom Schlyter — ett lysande exempel på själfstudiets betydelse äfven inom rättsvetenskapen, där eljest många förhållanden medverka att gifva de elementära studierna en skolmässig prägel. Richert hade dessutom förmånen att få »begagna praktiken såsom ledning till teorien» (Warburg I s. 9), en väg, som onekligen är »den bästa och säkraste», ehuru den endast

undantagsvis är praktikabel. Efter det Richert i maj 1805 vid 21 års ålder blifvit utnämnd till vice häradshöfding. synes han under de närmast följande åren hafva i denna egenskap utöfvat domareämbetet, hufvudsakligen såsom biträde åt sin fader lagmannen Johan Richert. Under denna sin tidigaste praktiska tjänstgöring råkade Richert i åtskilliga konflikter med landshöfdingeämbetet i Skaraborgs län. Dessa konflikter, i hvilka Richert förfäktade allmogens intressen och domaremaktens oafhängighet, föranledde långvariga rättegångar inför Kammarkollegium och K. M:t och syntes hota Richerts framtid på domarebanan, men slutade omsider jämförelsevis väl. Fullständig upprättelse vann Richert, då han den 20 maj 1813 erhöll »häradshöfdings namn och heder jämte tur och befordringsrätt» och än mera. när han följande året kallades till ledamot af den då arbetande lagkommittéen.

Inom den år 1811 tillsatta lagkommittéen hade olika meningar uppstått om karaktären och omfattningen af den påbörjade revisionen af missgärnings- och straffbalkarna. Kommittéens mest betydande ledamot, assessoren Olof Zenius, ville åvägabringa en fullständig omarbetning med ledning af den moderna straffrättsvetenskapen, medan kommittéens majoritet önskade i hufvudsak bibehålla de i 1734 års lag gifna grundsatserna. Striden mellan den rationalistiska skolan och den historiska kännetecknar sålunda redan från början det svenska lagstiftningsarbetet under 1800-talet. För den historiska skolans uppfattning var professor Rabenius den förnämste målsmannen inom kommittéen. Anmärkas må, att de reformatoriska idéerna egentligen afsågo straffarterna, icke brottstyperna. Straffrättens historia utvisar en bestämd åtskillnad med hänsyn till utvecklingsmöjligheter inom dessa båda beståndsdelar af strafflagarna. Brottstyperna representera den relativt oföränderliga delen, straffarterna den rörliga och föränderliga sidan hos strafflagarna. Grundvillkoren för mänsklig samhällslefnad äro i stort sedt alltid och öfverallt desamma. Och just dessa grundvillkor innefattas i den allmänna straffrättens »normer», hvilkas öfverträdande bilda brottstyperna. Men »normernas sanktion» eller samhällets mot brottet och brottslingen reagerande verksamhet är med nödvändighet växlande efter olika kultur

och folklynne. Hela den rörliga delen af strafflagen befinner sig ännu i det hela mera på experimentets stadium än de flesta andra delar af den allmänna lagens rättssystem.

De grundsatser, som Zenius företrädde inom lagkommittéen, betecknade för sin tid ett betydande framsteg och betraktades helt naturligt af den historiska skolans män med misstroende och afvoghet. Zenius synes emellertid efter hand hafva vunnit stöd hos dåvarande justitieministern Gyllenborg. Då kommittéens arbete i anledning af denna meningsskiljaktighet hotade att afstanna, synes Zenius hafva sökt sig om efter någon förstärkning och därvid fått sin uppmärksamhet riktad på Richert. Denne erhöll i uppdrag att med ledning af en promemoria af Zenius afgifva ett betänkande om vissa allmänna straffrättsliga frågor, om brottens klassifikation och om straffarternas anordning. I detta betänkande, som i slutet af 1813 öfversändes till Zenius, framträder Richert såsom en ifrig förespråkare för en grundlig reform af den svenska lagstiftningen. Själfva utgångspunkten för Richerts afhandling är att söka i Kants statslära, men förf. öfvergår snart till den positiva straffrätten, fastslår satsen *nulla poena sine lege*, förkastar den franska indelningen efter brottens större eller mindre grofhet och föreslår själf en indelning efter angreppsobjektet eller det genom strafflagens »norm» skyddade intresset. Denna indelning, som hvilar på historisk grund, har i hufvudsak tillämpats vid det senare lagstiftningsarbetet. Af särskildt intresse är, att Richert klart insett den blott relativa giltigheten af satsen nulla poena sine lege. Härom må anföras Warburgs referat: »Efter att hafva uppräknat de brott, som han (Richert) anser böra falla under dessa klasser, antyder han ett förslag, som han likväl fruktar skall synas paradoxt. Enär det är omöjligt att få alla olika grader af brott specificerade, frågar han, om det ej skulle låta sig göra att vid slutet af hvarje klass intaga en paragraf, hvari det stadgades, att om ett brott beginges, hvilket väl icke tydligen funnes uppräknadt bland de förut i klassen antecknade, men uppenbart vore af enahanda art, det borde straffas så eller så, alltid något under nästföregående lägsta graden. Richert medger, att detta förslag kan förkastas

såsom ovanligt och besynnerligt, men han säger sig mången gång hafva erfarit, huru förtrytsamt det är att låta ett klart brott gå undan allt ansvar i brist af lag, och han ifrågasätter, om någonsin strafflagen kan vinna fullständighet utan en sådan föreskrift.» Den nyare teorien nöjer sig här med en analogisk laganvändning, vare sig laganalogi eller rättsanalogi. Med Richerts »paradoxa» förslag kan jämföras ett likartadt i senare tid af Jhering framställdt yrkande, som väl med större skäl kan kallas paradoxt. Från samma utgångspunkt som Richert uppställer Jhering den frågan, om man skall underlåta att straffa, då ett »nytt» brott begås, som icke är upptaget i strafflagens på lång erfarenhet grundade katalog öfver förbrytelser. »Die Antwort des Juristen lautet: Ja, sein Wahlspruch ist der bekannte Satz: nulla poena sine lege. Das unbefangene Rechtsgefühl des Volks verlangt auch hier Bestrafung, und ich meinerseits schliesse mich dem vollkommen an. Jener Satz, der sich den Charakter eines absoluten Postulates der Gerechtigkeit beilegt, hat in der That nur eine bedingte Berechtigung. Er ist gemeint als Garantie gegen die Willkür, und diese Aufgabe löst er. Aber das höchste Ziel des Rechts ist nicht die Fernhaltung der formalen Willkür, sondern die Verwirklichung der materiellen Gerechtigkeit und soweit jener Satz dem in den Weg tritt, ist er unberechtigt. Die Aufgabe ist, beide Zwecke zu vereinigen, und es kommt nur darauf an, eine Form zu finden, welche die Garantie gewährt, dass die Entbindung von dem positiven Gesetz nur der Gerechtigkeit, nicht auch der Willkür zu gute komme. Zu dem Zwecke bedürfte es der Einsetzung eines höchsten Gerichtshofes *über* dem Gesetz, der durch die Art seiner Besetzung jede Besorgniss, dass er jemals ein Werkzeug in den Händen der Willkür werden könne, von vornherein ausschlösse» (»Der Zweck im Recht» s. 421). Jämför man Richerts och Jherings förslag, lär det icke kunna bestridas, att det förra är enklare och mera praktiskt. Till fullo löst är frågan icke ännu, da stundom en analogisk laganvändning anses utesluten.

Äfven i fråga om brottens bestraffning företrädde Richert en för sin tid modern och tillika egenartad ståndpunkt, en kombination af medelbar afskräcknings- och för-

bättringsteori. I samband härmed påyrkar Richert latitudsystemets användning vid straffllagens formulering. Om förbättringsteorien anmärker prof. Warburg, att den kan ledas tillbaka rätt långt i tiden. »Dessa synpunkter ..... voro ej främmande för renässanstidens humanism. (Man märke t. ex. den af humanismen inspirerade bestämmelsen i Domarereglernas 25 §, att allt straff bör vara till förbättring, och straffet bör vara sådant, att, om möjligt är, det icke förhindrar honom, som straffad varder, till att bättra sig). Förbättringstanken fann i påfven Klemens XI:s år 1703 byggda »förbättringsfängelser för unga förbrytare», som erhöllo religiös undervisning, sitt första rent praktiska utslag. Man finner hos encyklopedisterna, hos den engelske fängelsereformatorn Howard o. a. *förbättringen* framhållen såsom straffets föremål. Såsom vetenskaplig teori har den förnämligen utvecklats af Spangenberg» (s. 55). Riktigheten häraf skall icke bestridas. Dock kan anmärkas, att den kanoniska rätten allt ifrån medeltiden städse fasthållit vid de »medicinala» straffen, d. v. s. hyllat just en moralisk förbättringsteori, samt att domarereglerna i sina allmänna uttalanden äro påverkade icke blott af kanonisk process utan äfven af kanonisk straffrätt. Den kanoniska rättens inverkan på den svenska är högst betydande, ehuru ännu knappast till sina grunddrag utredd.

Denna afhandling föranledde Richerts förordnande till ledamot af lagkommittéen, hvilket skedde den 9 febr. 1814. Lagkommittéen bestod vid denna tid af Zenius, advokatfiskalen Pehr Staaf och juris adjunkten vid Uppsala universitet A. E. Afzelius. Till 1815 års riksdag utarbetade kommittéen dels ett den 31 mars 1815 dagtecknadt betänkande om nya straff- och korrektions-hus, dels ett utlåtande om domstolsorganisationen. Det förra af dessa betänkanden föranledde inrättandet af dylika anstalter i många län, hufvudsakligen genom frivilliga sammanskott inom länen. Det senare utlatandet afsåg att göra häradsrätterna permanenta, afskaffa lagmansrätterna, sammanslå kämnärs- och rådstugurätterna samt att decentralisera hofrätterna genom vissa divisioners utflyttning till landsorten. Såsom reformsträfvandets mål betecknas, beträffande häradsrätterna, att i hvarje domsaga endast skulle finnas ett enda tings-

ställe, där domstolen skulle hålla sammanträden hvarje vecka eller åtminstone hvarje månad med 2 månaders ferier på sommaren och en månads på vintern. Richert åberopar till stöd härför äfven rättshistoriska skäl — med rätta, enär häradsrätterna under den tidigare medeltiden synas i långt högre grad än senare varit permanenta domstolar. I flere af landskapslagarna äfvensom i landslagen omtalas sammanträden i hvarje vecka under tingsterminerna. Under landslagens tid blef emellertid praxis, att alla stämningar uttogos till första tingsdagen, hvarigenom lagskipningen koncentrerades. Huru det i verkligheten förhållit sig med den ursprungliga tillämpningen af landskaps- och landslagarnas stadganden om tingssammanträden i hvarje vecka under tingsterminerna, är outredt. Det är möjligt, att här föreligger ett fall — som visserligen icke vore enstaka — af döda ord i de äldre lagarna. En frist af sju dagar var i den kanoniska rätten mycket använd, och möjligt är, att här föreligger en förhastad reception. Huru härmed än må vara, lämna lagarnas ord stöd för häradsrätternas permanens — ett stöd, som Richert skickligt begagnade. Den af lagkommittéen ifrågasatta reformen har f. ö. först i våra dagar blifvit delvis genomförd (K. förordn. den 17 maj 1872).

År 1818 förordnades Richert till ledamot af den kommitté, som året förut blifvit tillsatt för att granska universitetens konstitutioner med särskild hänsyn till frågan om den akademiska jurisdiktionens afskaffande. Konsistoriets i Uppsala utlåtande, delvis författadt af Geijer, hade i vidlyftiga historiska och juridiska deduktioner förfäktat universitetens rätt till egen jurisdiktion och bl. a. åberopat såväl den gamla svenska nämnden som den engelska juryn såsom historiska analogier (rätt att dömas af sina likar). Detta föranledde Richerts berömda skrift: »Ett och annat om korporationer» etc. I enlighet med hela sin lifsåskådning bryter Richert stafven öfver den akademiska jurisdiktionen såsom en kvarlefva af medeltidens korporationsväsende. I den hufvudfråga, hvarom striden rörde sig, måste nutiden naturligtvis gifva Richert och hans meningsfränder obetingadt rätt, hvarvid blott bör beaktas, att motsidans män utan tvifvel handlade in bona fide, då de i den akademiska jurisdiktionen sågo ett uttryck för den akademiska

friheten och självstyrelsen — hvilkas nödvändighet f. ö. äfven Richert medgaf. Striden växte emellertid till en kamp mellan »liberalism» och »ultraism». Vid sidan häraf utkämpades en rent vetenskaplig strid om den fornsvenska domstolsorganisationen, som konsistoriet åberopat. Denna strid fördes hufvudsakligen mellan Richert och Schlyter. Från nutidens synpunkt är stridens kärnpunkt — om nämnden såsom dömande — af mindre intresse. Den beror, såsom redan Schlyter anmärkt, delvis på afgörandet af en terminologisk fråga. Djupare sedt föreligger dock på samma gång en kontrovers om domarefunktionens väsen och betydelse. Genom nyare undersökningar har denna fråga erhållit en annan formulering än förut. Det kan icke gärna godkännas att med Schlyter uppställa en skarp motsats mellan rannsakande och dömande verksamhet, icke heller är domarens funktion *endast* en logisk subsumtion af ett »fall» under en »regel». Domarens uppgift är väsentligen af etisk rättslig art; domen är ett etiskt rättsligt värdeomdöme, icke en mekanisk lagtillämpning.

Richerts skrift väckte stort uppseende och gaf anledning till en mängd följdskrifter, i hvilka tidens politiska grundmotsatser afspeglas. Den akademiska jurisdiktionen, mot hvilken Richerts skrift var riktad, afskaffades först genom K. F. den 2 april 1852.

Under den närmaste tiden efter Richerts inträde i lagkommittéen blef giftermålsbalken färdig (1814), hvarpå under de följande åren de öfriga delarna af »civillagen», häri inbegripna utsökningsbalk och rättegångsbalk i tvistemål, utarbetades. Hela civillagen i denna vidsträckta bemärkelse förelag färdig i tryck 1822. Samma år utnämndes Richert till häradshöfding i Kinne m. fl. häraders domsaga i Skaraborgs län.

Med hänsyn till lagförslagens historiska källor är man numera uteslutande hänvisad till ett studium af förslagen själfva. Af synnerligen stort intresse skulle en redogörelse för Richerts juridiska studier hafva varit. Ty härigenom skulle säkerligen månget uppslag hafva vunnits. Jfr Warburg I s. 86: Vid sidan af det juridiska arbetet ägnade Richert sig med stort intresse åt tidens olika frågor såväl som åt studier i skilda vetenskaper, de där med hans

verksamhet ägde samband: historia, filosofi och de nordiska fornspråken. Hans efterlämnade bibliotek visar, i huru stor utsträckning han skaffat sig arbeten ej blott af alla tiders förnämsta rättslärde, statsvetenskapsmän, rättsfilosofer och rättshistorici, utan ock skilda tiders historieverk och andra lärda verk på de humanistiska vetenskapernas områden. Större delen af dessa arbeten — försåvidt de tillhöra en äldre tid — torde hafva af honom studerats under hans tidigare stockholmsvistelse.» Ett studium af självfva lagförslagen i komparativt syfte med hänsyn till äldre och samtida utländsk rätt har ännu icke ägt rum eller i hvarje fall hafva resultaten däraf icke blifvit offentliggjorda. Här må blott hvad de civilrättsliga balkarna angår påpekas, att inflytande från Code civil är i många stycken märkbart — ett inflytande, som f. ö. är helt naturligt. I sin verksamhet såsom lagförfattare har Richert på ett särskildt lyckligt sätt förenat komparativa och rättshistoriska studier och synpunkter. Å ena sidan träder han i opposition mot den historiska skolan, som i regel var förenad med politisk konservatism, å andra sidan har Richerts utpräglade liberalism och därmed förenade »rationalism» icke föranledt ett underskattande af de historiska studiernas betydelse. Själf har Richert idkat djupgående studier i svensk rättshistoria. Härom vittnar icke blott undersökningen om domare och nämnd, utan äfven många ställen i lagförslagen och deras motiv.

År 1823 lämnade Richert lagkommittéen för att öfvertaga förvaltningen af sin domsaga, men återkallades redan året därpå för att ånyo deltaga i lagkommittéens arbeten. Först granskades civillagen, som i omarbetadt skick blef färdig redan i november 1825. Därefter fortsattes arbetet med strafflagen och straffprocessen. Vid 1828—30 års riksdag blef lagreformen föremål för ständernas öfverläggningar. K. M:t hade vid riksdagens början förklarat sig hindrad att framlägga förslaget såsom proposition, men frågan om lagreformen upptogs bl. a. af frih. C. H. Ankarsvärd, som föreslog, att lagutskottet skulle ur förslaget framställa hufvudgrunderna angående giftorätt, arfsrätt, förmynderskap, testamente, bördsrätt m. m. eller eventuellt framlägga alternativa förslag. Utskottets betänkande var ganska välvilligt mot lagkommittéens arbete, men då initiativ från

K. M:t uteblifvit, kunde icke något positivt resultat vinnas. Under riksdagens lopp afled den reformvänlige justitieministern Gyllenborg och efterträddes af M. Rosenblad, som gjorde hvad på honom ankom för att hindra och fördröja resultaten af lagkommittéens verksamhet. Emellertid fortsattes arbetet på kriminallagen, hvartill förslag med motiv ingafs till K. M:t i juni 1832. Samtidigt lämnade Richert lagkommittéen.

Vid 1840 års riksdag väcktes lagfrågan ånyo på tal hos ständerna. Icke heller nu förelåg någon proposition, då förslaget icke hunnit granskas af högsta domstolen och af regeringen. Ständerna begärde en ytterligare granskning, hvilket föranledde den s. k. lagberedningens tillsättande genom k. br. den 28 aug. 1841. Efter Carl XIV Johans död 1844 inträdde Richert i lagberedningen den 21 juni s. å. Arbetet fortsattes med kriminalbalken under 1844 och därefter 1845—47 med civillagen och rättegångsbalken. Förslag till giftermåls-, ärfda-, jorda- och byggningabalk öfverlämnades till K. M:t i nov. 1847. I nov. 1849 aflämnades förslag till rättegångsbalk i tvistemål och brottmål. I okt. 1850 afslutades lagberedningens arbete på den allmänna lagen med förslag till handelsbalk, utsökningsbalk och præskriptionslag. Därpå behandlades växellagen, hvarefter lagberedningens verksamhet afslutades 1851 i februari.

En stor del af de lagförslag, som af Richert och hans medhjälpare utarbetats, hafva under tidernas lopp blifvit upphöjda till lag, andra beteckna fortfarande önskningsmål för den svenske lagstiftaren. Inom giftermålsbalken hade kommittéen bl. a. föreslagit upphäfvande af trolofningens bindande kraft. Ingen juridisk bundenhet skulle uppkomma förrän genom aftal inför kyrkoherden samtidigt med begäran om lysning. Frågan om fästningens ställning till vigseln var i 1734 års lag endast ofullkomligt löst. Jfr kap 3 §§ 9 och 10 giftermålsbalken, förordn. den 23 juli 1755 och den 3 april 1810. Rättsutvecklingen går otvifvelaktigt i den riktning, som lagkommittéen menat, såtillvida som trolofning icke i allmänhet anses juridiskt bindande. Men kommittéens förslag att göra trolofning till ett aftal inför präst, då lysning begäres, har icke senare upptagits. Däremot är kommittéens förslag af historiskt intresse. En

liknande bestämmelse återfinnes exempelvis i 1571 års kyrkoordning. En lösning af den svåra och ömtåliga frågan kan väl endast ske, sedan civiläktenskapet blifvit infördt. Civiläktenskapets grundsats var f. ö. icke främmande för Richerts tankegång. Jfr Lagberedningens protokoll den 16 sept. 1847 s. 5. Denna grundsats finnes ock hos den år 1686 tillsatta lagkommittéen och har i själfva verket intill 1734 års lag varit härskande inom den svenska världsliga rätten. Myndig mö skulle enligt förslaget icke stå under giftoman. Detta genomfördes genom k. förordn. den 8 nov. 1872 och den 17 mars 1882. Förslaget upphäfver förbud mot äktenskap mellan syskonbarn och i det s. k. andra svågerlaget (genomfördt den 19 maj 1845 och den 24 maj 1872). Den föga rationella kompensationsbestämmelsen i giftermålsbalken kap. 13 § 1, enligt hvilken äktenskapsskillnad för ene makens hor icke får ske, då äfven den andra maken begått horsbrott, som ej blifvit förlikt, bekämpades af R., hvilkens mening vid granskningen 1825 enhälligt antogs af lagkommittéen. I denna punkt kvarstår den gällande rätten pa 1734 års lags ståndpunkt. Kommittéens förslag om lika giftorätt och arfsrätt genomfördes som bekant genom K. F. den 19 maj 1845. Lagstiftningen om boskillnad och urarfvagörelse hvilar ock på kommittéens utredningar och förslag. I fråga om oäkta barns arfsrätt hade lagkommittéen fasthållit vid 1734 års lags ståndpunkt, men lagberedningen (1847) föreslog häruti den ändring, att oäkta barn skulle ärfva moder och mödernefränder, utom då det födes under moderns äktenskap eller är afladt i förbudna led. Denna reform, för hvilken R. gjorde sig till målsman, genomfördes delvis genom K. F. den 14 april 1866. Förslaget om utvidgad testamentsfrihet genomfördes genom K. F. den 21 dec. 1857, om kvinnans myndighet successivt genom K. F. den 15 juni 1858, den 16 nov. 1863 och den 5 juli 1884.

Inom jordabalken förordades bördsrättens bibehållande af Richert och Zenius, men denna ståndpunkt uppgafs inom lagberedningen. Bördsrätten afskaffades genom K. F. den 21 dec. 1857 för stad och genom K. F. den 22 dec. 1863 för landet. Lagkommittéens förslag till lagar om inteckning och om lösen af vattenverk blefvo ock tid efter annan antagna (1818 års förordn. om inteckning och K. F. om

utrifning af vattenverk m. m. den 20 jan. 1824. På lagkommittéens förslag hvilar ock k. förordn. om expropriation den 20 nov. 1845.

Inom byggningabalken behandlade kommittéen företrädesvis grannskapsrätten samt lagstiftningen om skifte, om vägunderhållsskyldighet, om stängsel- och dikningsskyldighet m. m. Kommittéens förslag, låt vara i öfverarbetadt skick, utgöra äfven här grundvalen för den senare lagstiftningen. Jfr skiftesstadgan af 1827, K. F. om stängselskyldighet 1857, om dikning m. m. 1879. Byggningabalken, hvilken såsom särskild afdelning af lagen återfinnes redan i några af landskapslagarna, äger sin principiella enhet i de gamla byalagens anordning. Då denna genom särskilda författningar på 1700-talet och början af 1800-talet bröts till förmån för en mera individualistiskt utbildad jordäganderätt, förlorade byggningabalken sin egentliga enhet. Det naturliga sambandet mellan närbelägna fastigheter gifver dock — äfven efter byalagens upplösning — anledning till en särskild grupp af rättsregler — grannskapsrätt i vidsträcktare mening. Byggningabalkens »egentliga föremål» blir därför enligt lagkommittéens åsikt »att stadga hvad den ene grannen har att göra eller låta, för att sätta den andra i tillfälle att rätt bruka sin egendom, och hvilka band de inbördes måste tåla å bruket af den egendom, som dem i grannelaget tillhörer». Onekligen har kommittéen här trädt den historiskt gifna grupperingen så nära som möjligt — ty hvad som återstår af byggningabalken, sedan de gamla byalagen blifvit upplösta, är just reglerna om grannskapsförhållandet, men då detta är af byarna oberoende, torde ifrågavarande reglers rätta plats vara i jordabalken, låt vara att detaljföreskrifter måste hänvisas till en alltid oumbärlig speciallagstiftning, som faller utanför den allmänna lagens område. Bland grannskapsrätterna upptog lagkommittéen äfven de s. k. realservituterna. Inom handelsbalken märkes föreskrift om räntans frigifvande (delvis genomfördt 1864). Lagkommittéens förslag till konkurslag, som utgjorde en del af handelsbalken, antogs 1818.

I förslaget till allmän kriminallag är straffsystemet nytt: spöstraff, landsförvisning, ärelöshet, konfiskation, afbön, schavottering äro afskaffade, dödsstraffets användning in-

skränkt. »Jämte lifsstraff föreslås såsom straffarter: straffarbete i fem olika varaktighetsgrader (lifstid, 9—12 år, 6—9, 3—6 år, ½— 3 år), fängelse (af tre slag: enkelt, ensligt och vid vatten och bröd) och böter. Dessutom afsättning, mistning af ämbetet och förlust af medborgerligt förtroende för alltid eller på viss tid.» Därjämte infördes latitudsystemet, som åt domarens pröfning öfverlämnade straffets bestämmande inom vissa gränser. Brottstyperna bibehöllos i hufvudsak och bilda genom sina skarpt utpräglade gränser en motvikt mot latitudsystemet.

De stora lagreformerna inom privaträtten karakteriseras af en målmedveten och följdriktig utveckling af 1734 års lag till ett fullt enhetligt rättssystem. Ett enhetligt rättssystem finnes i 1734 års lag endast skenbart. Programmet för 1686 års lagkommission var »lands- och stadslagens revision och sammanfattande», men som bekant ledde detta icke till utplånande af skillnaden mellan lands- och stadsrätt. På denna punkt hafva Richert och hans medarbetare insatt hela sin kraft. Efter hand afskaffades på grundvalen af kommittéens förslag åtskillnaden mellan lands- och stadsrätt inom äktenskaps-, arfs- och testamentsrätten. Äfven det gamla jordäganderättssystemet sista återstod — bördsrätten — måste falla till förmån för en mera individualistisk jordäganderätt. På sidan om den allmänna lagstiftningen fortgick byalagens upplösning på grundvalen af enskiftesförfattningarna och 1827 års skiftesstadga. Men äfven på detta betydande lagstiftningsarbete har Richert utöfvat inflytande (jfr Warburg II s. 108). Utvecklingen kännetecknas på alla områden af nedärfd kollektivistisk rättsåskådnings ersättande med en på upplysningstidens grundsatser hvilande individualistisk. Att denna rättsutveckling var ett af historiska förhållanden betingadt framsteg af största betydelse, är höjdt öfver hvarje tvifvel, om man ock kan hysa olika meningar angående allmängiltigheten af de principer, på hvilka reformerna vid tiden för deras framläggande teoretiskt ansågos hvila.

Inom straffrättens område var ju reformen mera fullständig och i ögonen fallande. Arbetet var på detta område jämförelsevis lättare såtillvida att man kunde mera omedelbart tillgodogöra sig utlandets rika lagstiftning och

litteratur. Men äfven på detta område öfvergaf man icke den historiska grundval, på hvilken sedan urminnes tid brottstyperna fixerats. Reformen var från dåtidens ståndpunkt radikal, från nutidens synpunkt ganska moderat i följd af brottstypernas traditionella utprägling och straff-latitudernas jämförelsevis trånga begränsning. I hvarje fall var dock genom den nya strafflagen, som utfärdades den 16 februari 1864, den grundval lagd, på hvilken partiella förbättringar kunnat och kunna tid efter annan genomföras.

De politiska förhållandena hindrade civillagens antagande i dess helhet. Särskildt blef arbetet på rättegångsväsendets reform utan synbar frukt, om ock det allmänna tänkesättet i viss mån rönte inflytande af de nya grundsatser, som äfven på detta område utgingo från lagkommittéen och lagberedningen. Schlyter har klandrande anmärkt, att frågan om den nya lagen blef en partisak. Häri kan man naturligtvis från en mera idealistisk synpunkt instämma. Från den historiska erfarenhetens ståndpunkt åter måste det sägas, att stora reformer äfven på allmänna lagens område svårligen kunna genomföras utan att uppbäras af en politisk maktförskjutning. Den borgerliga rätten kan icke helt och hållet isoleras från statsförfattningen. Richert och hans medarbetare fattade ock den allmänna lagens revision såsom en naturlig följd af Sveriges nya författning. Den fasta tillförsikten till förnuftigheten eller rättvisan af ifrågasatta lagreformer är väl oumbärlig såsom den drifvande kraften hos lagförfattaren, men är icke tillräcklig för den fulla framgangen. Förnuftet och rättvisan äro endast den ena — visserligen den ideala och högsta — sidan af den verkliga rätten. Till sin andra beståndsdel är den lefvande rätten en kompromiss mellan stridiga intressen och sammanhänger härigenom med bestämda politiska maktförhållanden inom samhället. Liberalismens genombrott på 1830- och 1840-talen var icke nog kraftigt att genomdrifva den liberala lagreformen såsom ett helt. Men väsentliga stycken upphöjdes till lag. Härtill kommer, att lagförslagen allt framgent hafva varit och fortfarande äro en rikt gifvande och ofta anlitad källa för att fortsätta lagarbetet. Richerts

och hans medhjälpares lifsgärning förtjänar därför väl att ställas vid sidan af det storslagna lagarbete, som utfördes under lands- och stadslagens revision och sammanfattande 1686—1736.

Och dock kan det icke nekas, att minnet af Richert såsom lagförfattare varit föga lefvande för den nuvarande generationen, om man bortser från en mycket begränsad krets af dem, som hysa intresse för lagarbetet såsom sådant. Prof. Warburgs förtjänst att hafva återkallat detta minne i en form, som är tillgänglig för vidsträcktare kretsar, bör icke skattas ringa. Ehuru icke själf »lagfaren», har prof. W. för sin framställning med stor skicklighet och omsorg ur Richerts juridiska arbeten utvalt sådana lagfrågor, som ägt och äga humanitärt och kulturellt intresse. Förf:s redogörelse för Richerts ställning till dessa lagfrågor är mycket god och lämnar värdefulla bidrag till vår nyare lagstiftnings historia. Arbetets rättshistoriska delar utgöra i det hela ett glänsande prof på den smidighet, med hvilken en nutida litteraturhistoriker förmår tillägna sig äfven relativt fjärran liggande områden. Genom prof. Warburgs arbete har den bildade allmänheten erhållit ett sällsynt tillfälle att få kasta en blick i den stilla verkstad, där en betydande del af den nutida rättsutvecklingen försiggår. Huru man än må uppskatta det relativa värdet af särskilda lagstiftningsfaktorer — den parlamentariska behandlingen, det allmänna rättsmedvetandet o. s. v. —, säkert är, att det egentliga lagarbetet — lagarnas författande eller, som man med hänsyn till våra äldsta rättskällor förr brukade säga, »lagarnas uppteckande i skrift» — självt är en rättskapande faktor af stor betydelse. Att hafva åskådliggjort detta genom ett lysande exempel är den största förtjänsten hos prof. Warburgs arbete, såvidt detta bedömes endast från rättshistorisk och juridisk synpunkt.

II.

Richerts politiska idéer.

Ett bidrag till liberalismens och konservatismens historia under förra hälften af 1800-talet.

Af

S. J. BOËTHIUS.

Sveriges politiska historia under det gångna århundradet har mindre, än önskligt vore, uppmärksammats af forskningen. En orsak härtill är kanske, att den ej är rik på spännande storpolitiska konflikter, men undersökningar af, huru 1809 års författning verkat under tider, som äro tillräckligt aflägsna för att medgifva ett objektivt bedömande, borde kunna väcka ett särskildt intresse, då denna författning ännu är normgifvande för vårt politiska lif. I Nordamerikas Förenta stater, hvilkas unionsförfattning ej är mycket äldre än vår regeringsform, har en betydande historisk literatur uppstått om den statsmannaverksamhet, som rört sig inom denna författnings former. Hvad Tysklands historia under första hälften af 1800-talet angår, må det vara nog att hänvisa till H. v. Treitschkes verk. Och hvilken rik belysning har ej Englands offentliga lif under det 19:de århundradet erhållit genom biografiska arbeten! Tack vare prof. Warburg hafva vi nu omsider erhållit ett betydande verk af sistnämnda slag, och det försätter oss in i själfva centrum af den politiska meningskamp, som just gaf den svenska historien efter 1809 och fram öfver århundradets midt dess egendomliga karaktär — motsatsen mellan hvad man kallade liberalism och konservatism.

Och dock var J. G. Richert ej en praktisk politiker. Den rådande representationsordningen uteslöt honom från riksdagslifvet, och till följd af sitt eget skaplynne kom han ej heller att från en högre plats ingripa i politiken. Men han var den svenska liberalismens främste idébärare, dess »lärofader», och med rätta sammanställer prof. Warburg honom

med Hans Järta, hvilken — också han, utestängd, af statsskicket, från riksdagen och, likaledes till följd af sitt skaplynne, snart nog jämväl från den högre förvaltningen — inom det motsatta lägret spelade lärofaderns roll. Järta verkade dock härvid mera genom öppen publicistisk verksamhet, och tack vare hans af H. Forssell utgifna skrifter föreligger hvad han härvid åstadkom samladt för eftervärlden. Richerts publicistiska verksamhet inskränkte sig hufvudsakligen till den anonyma skriften: »Ett och annat om korporationer, privilegier, nämnd i domstolar etc.», till det 1830 af honom och C. H. Anckarsvärd gemensamt offentliggjorda ryktbara »förslaget till nationalrepresentation» och till tidningsuppsatser med anledning af mot honom riktade angrepp. Men han spelade en så mycket verksammare roll såsom *rådgifvande* politiker. Till väsentlig del skedde detta genom brefväxling, och tack vare prof. Warburgs forskarnit äro antagligen de viktigaste af Richerts politiska bref nu tillgängliga och ställda i sitt historiska sammanhang.[1] Såsom en röd tråd genomgår dem hans ifrande för ståndsrepresentationens afskaffande. Detta är hans Catonska: »*Delenda est Chartago*», såsom han själf skref i ett enskildt bref till L. J. Hierta år 1842 — det på sin tid ryktbara efter Richerts gård i Västergötland så kallade »*Trufvebrefvet*», som Crusenstolpe på outredt sätt kom öfver och 1845 med vanlig ogrannlagenhet publicerade i sin »Portefeuille». Då Richert i sammanhang med det Catonska citatet yttrat, att ståndsrepresentationens skadlighet borde »i tid och otid» framhållas, »till dess allmänheten slutligen icke vet, hvarifrån den fått en så bestämd öfvertygelse», tog sig motpartiet häraf anledning till beskyllningen, att Richert i stället för att »på förnuftsvägen söka öfvertyga allmänheten» ville »genom skrik öfverrumpla» den. Saken kan synas erbjuda någon likhet med en händelse, som i våra dagar ådragit sig en viss — mindre behaglig — uppmärksamhet, men för det första är det en viktig skillnad mellan agitation *mot en person* och *mot en institution*, och för det andra kan ej ett löst yttrande i ett förtroligt bref likställas med ett

[1] Några äro förut tryckta såsom bilagor i O. Alins »Carl XIV Johan och rikets ständer 1840–1841». Stockholm, 1893.

planlagdt arrangement att genom från samma håll kommande insändare till olika tidningar söka skapa skenet af en allmän opinion.

Richerts betydelse för representationsfrågans lösning blef emellertid mera negativ än positiv. Han har utan tvifvel genom sitt inflytande på sin mannaålders samtida kraftigt bidragit till »Kartagos fall», men först när han snart 80-årig stod vid grafvens brädd, fick han skymta hvad som skulle komma i stället, och han upplefde ej dettas slutliga seger. Det var också i åtskilligt olikt den lösning han en gång tänkt sig, ehuru han gaf det sitt moraliska stöd för att få slut på »fyrfotaväsendet».

Det trognaste uttrycket för Richerts politiska åsikter synes hafva varit det af honom och Anckarsvärd 1830 utgifna representationsförslaget. Ett utmärkande drag däri var, att en riksförsamling, kallad »den stora nämnden», skulle väljas af två olika slags valkollegier: för hvarje län skulle 25-årige män, som erlade minst 50 rdr i bevillning, eller, om deras antal ej uppgick till 50, de högst beskattade till ett sådant antal *omedelbart* välja riksdagsmän, tillsammans 55 för hela riket; i mindre valkretsar skulle 25-åriga män, som ej hade valrätt enligt den förra bestämmelsen, äga att utse *elektorer*, för såvidt de innehade fastighet med minst 10-årig besittningsrätt eller erlade minst 5 rdr i bevillning, och af dessa elektorer skulle den stora nämndens öfriga 120 medlemmar väljas.[1] Prof. Warburg (I. 295) sy-

[1] I någon mån påminner detta valsätt om det förslag af Adolf Göran Mörner, som låg till grund för konstitutionsutskottets af honom författade ryktbara memorial angående nationalrepresentationen den 24 mars 1810. Enligt Mörners förslag skulle de, som erlade minst 30 eller 50 rdr i bevillning, äga att utse den mindre delen af representationen, och den större delen väljas af alla, som genom förmögenhet eller arbete kunde skaffa sig underhåll. Skillnaden var, att Mörner ville lägga dessa olika valkategorier till grund för representationens fördelning i två kamrar — med anslutning till Sieyès kallade *lagstiftande kåren* och *tribunatet* — och att han — enligt en idé af Necker — ville i stället för elektorer hafva förtroendemän, som skulle uppsätta kandidatlistor, inom hvilka de väljande måste hålla sig. Huruvida Richert 1830 observerat detta förslag, känner jag ej. I den tredje af sina berömda föreläsningar 1841 »Om vår tids inre samhällsförhållanden» citerar Geijer, som då stod Richert nära, utskottets memorial med beklagande, att det alltför länge lämnats åt glömskan. Prof. Warburg, som också omnämner memorialet (I 262—3), synes förmoda, att det närmast varit ett uttryck för A. G. Silverstolpes åsikter. I bref till Karl Johan den 7 mars 1811 hänvisar Silverstolpe kronprinsen till memorialet, som han ansåg skola gifva anledning till öfverläggningar vid nästa riksdag, men uttalar sitt tvifvel, att frågan då skulle kunna lösas på ett förståndigt sätt. Han kan sålunda

nes anse, att detta ej skulle varit ett klassvalsystem, men tydligen kan det med samma rätt så betecknas som t. ex. det nu i Preussen gällande valsystemet. Ehuru Richert ej förhöll sig bestämdt afvisande till konstitutionsutskottets förslag vid 1840 års riksdag, hvilket var byggdt på *samfällda* val, kan man dock af hans bref till Anckarsvärd se, att han fortfarande föredrog sitt »klassvalsystem». I det förslag, han lät Anckarsvärd frambära vid riksdagen 1844—5, var detta i hufvudsak återupptaget, och det hade fått plats i det kungliga förslaget 1848, af hvilket Richert var en varm anhängare. Ännu 1863 skref han: »att det nya förslaget (De Geers) är bättre än det af 1848, vill och kan jag ej förstå». Med afseende på valsättet kan således Richert icke sägas hafva positivt bidragit till representationsfrågans lösning.

Lika litet gjorde han det med afseende på tvåkammaresystemet. Hans och Anckarsvärds förslag från 1830 åsyftade, såsom bekant, ett »maskeradt enkammaresystem» enligt norsk förebild, dock med viktiga modifikationer. »Den stora nämnden» skulle liksom stortinget utse en »pröfningsnämnd» (= lagtinget), men *blott* ⅓ *af denna skulle förnyas vid hvarje lagtima riksdag* (hvart 3:dje år), hvadan mandatet var afsedt att blifva 9-årigt.[1] Dess medlemmar kunde tagas *äfven utom* den väljande församlingen, och den skulle hafva *absolut* veto mot den återstående afdelningen, hvilken behöll namnet »den stora nämnden». Samma frågor som nu — utom bankfrågor — skulle likväl afgöras af båda nämnderna genom gemensam votering dock på samma rum (möjligen har denna

icke anses solidarisk därmed, och hans eget yttrande till konstitutionsutskottets protokoll afviker väsentligen från de däri framställda tankarna. Rätta förhållandet med detta memorial torde vara, att, då konstitutionsutskottet fått i uppdrag att afgifva ett yttrande om en förbättrad representationsordning men ej kunde enas om något förslag, lät det Mörner, som tydligen hade benägenhet för statsrättslig spekulation, i memorialet utveckla sina teorier, hvilka voro alltför abstrakta för att blifva af praktisk betydelse. Att memorialet härledde sig från honom, framgår ej blott af dess likhet med hans särskilda yttrande utan ock af Silverstolpes uttryckliga ord i det citerade brefvet (tryckt i B. v. Schinkels »*Minnen*». Bihanget II s. 368). Möjligen har Silverstolpe åstadkommit, att de lämningar af ståndsrepresentation, som yttrandet ville bibehålla, till stor del offrats i memorialet.

[1] I denna punkt har prof. Warburg missuppfattat förslaget. I D. II s. 212 uppger han nämligen, att 1830 års förslag skilde sig från det 1845 af Anckarsvärd framburna däri, att det förras pröfningsnämnd skulle väljas vid hvarje lagtima riksdag men det andras öfre kammare för 9-åriga perioder. Det var blott den konungen 1845 medgifna rätten att utse hälften af den hvart 3:dje år afgående tredjedelen, som utgjorde skillnaden.

bestämmelse i förening med den gamla riksdagsordningens förstärkta utskott influerat på den De Geerska riksdagsordningen). I sitt ofvan omtalade, af Anckarsvärd 1845 framburna förslag ville han medgifva, att hälften af pröfningsnämnden (nu kallad »andra eller öfre kammaren») skulle få tillsättas af konungen. Han accepterade, såsom nämndt, det kungliga förslaget af 1848, som innebar ett verkligt tvåkammarsystem med en särskildt — af länsnämnder — vald första kammare, och de af prof. Warburg publicerade brefven innehålla inga uttalanden om denna punkt däri. Detta är ej heller fallet med brefven om det De Geerska förslagets första kammare, ehuru han (Warburg II sid. 25) 1840 kritiserat grefve Spens' då framställda förslag om en första kammare, utsedd af landsting — på den grund, att detta valsätt innebure en imitation af sättet för den nordamerikanska senatens bildande, hvilket endast passade, när de väljande områdena vore *stater*. På sin höjd kan sålunda sägas, att Richert icke direkt motverkat den på grundvalen af ett verkligt tvåkammarsystem slutligen åvägabragta lösningen. Jag lämnar därhän, huruvida denna hans passivitet i frågan 1848 och 1861—3 berott på en modifierad ståndpunkt eller på en opportunism, som kunde låta sig nöja, blott ett på ståndsprincipen byggdt öfverhus undginges. Af hans bref till Anckarsvärd den 13 juni 1841 (Warburg II s. 47) ser det emellertid ut, som om han då gick ännu längre i ifver för enkammarsystemet än som t. o. m. var fallet 1830. För att rättvist bedöma hans vid det sistnämnda tillfället ådagalagda förkärlek för det maskerade norska enkammarsystemet, hvilken kan förefalla en senare tid besynnerlig, bör man för öfrigt taga hänsyn till den erfarenhet, som det dåtida statslifvet hade att erbjuda med afseende på representationens fördelning.

Om man bortser från den franska direktorialförfattningens snart misslyckade experiment och den Sieyès Napoleonska inkranglade och blott på skenet beräknade representationsordningen, hade Europa vid början af 1800-talet ingen annan erfarenhet af öfverhusinstitutioner än den, som lordernas hus i England och magnattafeln i Ungern erbjödo, och båda voro uttryck för den af Richert mer än allt annat hatade ståndsprincipen. I Amerika fanns visserligen en kraftig, på andra grunder hvilande senat, men, som nyss

nämndes, ansåg Richert, att den blott passade för en förbundsstat. Prof. Warburg synes mena, att Richert, »som var väl förtrogen med den amerikanska författningshistorien» fått idén till sin »pröfningsnämnd» ej blott från Norge utan ock från de amerikanska särstaterna, närmast från Massachusetts' karta af 1691 och Georgias författning af 1777. Att Richert något kände till den amerikanska *unionens* författningshistoria är mycket antagligt och synes bestyrkas af hans i brefven uttalade amerikanska sympatier, men däremot förefaller det tvifvelaktigt, att han haft tillfälle att sätta sig in i de amerikanska särstaternas författningsförhållanden, hvilka 1830 torde varit föga uppmärksammade i Europa.[1] Hade han verkligen ägt sådana insikter, synes han hafva bort taga mera hänsyn till den stora mängd amerikanska särstater, som vid denna tid hade kraftiga, på allmänna val grundade öfverhus, än på tvenne föråldrade urkunder, den ena från kolonitiden och den andra (Georgias) afskaffad 1798. Vida troligare synes därför, att det var från europeiska erfarenheter han utgick, och dessa voro ej ägnade att väcka hans sympati för ett verkligt tvåkammarsystem. Efter Napoleons fall hade en statsrättslig doktrin fått vind i segeln, som ifrade för ett sådant system med den engelska (föga förstådda) författningen såsom mönster. Emedan det engelska öfverhuset hufvudsakligen bestod af ärftliga peerer, ansågos äfven alla andra stater böra hafva ett sådant, och sin stora triumf vann denna doktrin genom Ludvig XVIII:s karta. De oktrojerade tvåkammareförfattningar, som några tyska stater ej långt därefter erhöllo, hade samma öfverhustyp, och den enda afvikande typen före 1830 erbjödo de polska och nederländska författningarna af 1815. Den sistnämndas första kammare var emellertid icke den, som sedan tjänade De Geer till förebild, utan bestod liksom den polska af ledamöter, som

[1] Tocquevilles »*La démocratie en Amérique*», som först i högre grad riktade uppmärksamheten på de amerikanska författningsförhållandena utkom ej förr än 1835, och ännu 1855 klagar en sådan statsvetenskaplig auktoritet som R. Mohl öfver svårigheten att lära känna de amerikanska särstaternas statsrätt.

»Von einem werke (öfver dem), welches auf der Grundlage ausgedehnter Studien der Geschichte, Gesetzgebung und Gewohnheit beruhte, ist wenigstens diesseits des Meeres nichts bekannt.» *Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften I* s. 589 Naturligtvis funnos själfva författningsurkunderna — åtminstone i Amerika.

konungen utnämnde på lifstid. Det var först 1848, som Nederländerna erhöllo en af provinsialständerna tillsatt första kammare; enligt 1815 års författning valde provinsialständerna *den andra* (lägre), och som de då själfva voro bildade enligt ståndsprincipen, var denna anordning väl ej ägnad att slå an på Richert.[1] Under sådana förhållanden blir det ganska förklarligt, att Richert kom att fästa sig vid det norska systemet, helst dettas betänkliga konsekvenser ännu ej fullt trädt i dagen. Såsom vi sett, ville han dessutom däri införa ganska betydande modifikationer, hvilka från tvåkammarsystemets synpunkt onekligen voro förbättringar. En af dessa, nämligen att pröfningsnämndens veto blef absolut, när det efter återremiss till och från stora nämnden för andra gången upprepades, torde varit hämtad från den norska författningens förebild, den Bataviska republikens författning under åren 1798—1801, hvilken innehåller en liknande bestämmelse.

En fråga af intresse är den, huruvida Richert tänkte sig, att den representationsreform, för hvilken han ifrade, skulle medföra ett parlamentariskt styrelsesätt. Med afseende härpå bör märkas, att parlamentarismens teori 1830 var ganska oklar. Det var först genom W. Bagehots 1865—7 utgifna verk: *The English Constitution* som denna teori framställdes utan all skyddande förklädnad. Därförinnan antog man under inflytandet af den *Montesquieu-Blackstonska* doktrinen, att Englands, det parlamentariska mönsterlandets, författning innebar en skarp maktfördelning mellan konungen, såsom den verkställande maktens chef, och den lagstiftande makten (parlamentet); och dock består den engelska parlamentarismen just däri, att verkställande och lagstiftande makt äro så förenade, att kabinettet, den verkliga regeringen, egentligen blott utgör en underhuskommitté, hvars beskaffenhet, under en vanligen blott formell medverkan af konungen, automatiskt rättar sig efter partiställningen i underhuset. Då det i inledningen till 1830 års förslag heter, att konungen utan att förekommas af formliga önskningar från representationen må själf afpassa tiden för ministrarnes entledigande, synes detta tyda på, att Richert tänkt sig

[1] Jmfr ofvan s. 211. I Spens' förslag 1840 var dock, i olikhet med ett hans förslag 1834, ständsprincipen uppgifven. Jmfr Warburg I s. 341.

konungamakten såsom mer än blott formellt verksam, och Oskar I:s personliga ingripande till förmån för 1845 års nya arfslag hade hans fulla gillande, om det ej rent af var inspireradt af honom (Warburg II s. 225). Men onekligen var ett maskeradt enkammarsystem enligt 1830 års förslag ägnadt att befrämja en ren parlamentarism, och betecknande är, att den i sammanhang därmed föreslagna nya regeringsformen ej innehöll något motsvarande den rent politiska detaljgranskningsrätt, som grundar sig på § 107 i 1809 års R. F. Ett villkor för en ren parlamentarism är, att regeringens parlamentariska ansvarighet är solidarisk. De enskilda ministrarne äga ej i en parlamentarisk stat att genom reservationer undandraga sig ansvar för en regeringsåtgärd, men å andra sidan inblandar sig ej riksdagen där genom en ingående granskning i styrelsens detaljer utan lämnar med afseende på dem ministären fria händer — om den blott har det härskande partiets förtroende. Det förnämsta hindret för en genomförd parlamentarism i Sverige är därför den individuella politiska ansvarighet med afseende på speciella regeringsbeslut, som har sin grund i § 107 R. F., och det är en ödets ironi, att just de första ifrarne för en svensk parlamentarism, den Anckarsvärdska oppositionens män, voro de, som på grundvalen af nämnda paragraf inarbetade den med parlamentarismen oförenliga detaljgranskningen af styrelsens åtgärder i vårt politiska lif, under det att parlamentarismens svurne fiende Hans Järta, om han lyckats i sitt 1826 (i tidskriften »Svea») af omtanka för regeringens självständighet företagna härnadståg mot en sådan användning af § 107, skulle jämnat vägen för — parlamentarismen. Richert gick visserligen ej så långt, att han ville, att här såsom i England all protokollsföring och reservationsrätt i statsrådet skulle försvinna, men det är tydligt, att han ansåg, att protokollen och reservationsrätten endast borde hafva betydelse för den *juridiska* ansvarigheten (eng. *impeachment;* vår § 106 R. F.), som han ville bibehålla. I annat fall, d. v. s. när nationen af politiska skäl önskar en ministärförändring, har den — säger han — »med en fri yttranderätt och en lefvande representation tillräckliga utvägar att tyda dessa (tidens) tecken i drag, som långt mindre kunna missförstås än de *conduite-*

listor *öfver rådgifvarepersonalen*, hvilka uppgöras enligt nuvarande Regeringsforms 107 §.» Antagligen åsyftade Richert med sitt fördömande af dessa »conduite-listor» något annat än Järta med sitt.

Vill man rätt uppskatta betydelsen af den strid, hvari Richert var en af de förnämsta kämparne, är det emellertid ej nog att stanna vid detaljfrågor. Den svenska partimotsättningen var ett moment i en världshistorisk konflikt och förtjänar därför att ses i sitt världshistoriska sammanhang.

Hos de germanska folken framträdde vid medeltidens början styrelsemakten under två former. Det ena slaget hade sin grund i det — för att begagna ett modernt uttryck — privaträttsliga förhållandet mellan den germanske höfdingen och hans följe, det andra däri, att folket, verkande på tingen, betraktades såsom maktens källa. Geijer har i sin afhandling: »Feodalism och republikanism» genom en skarpsinnig historisk analys uppdagat denna motsats — motsatsen mellan hvad han kallar »den feodalistiska» och »den republikanska principen».

I enlighet med sin tids uppfattning identifierade Geijer den senare med den s. k. fördragsteorien, och i enlighet med sin dåvarande konservativa ståndpunkt[1] sökte han uppvisa, att äfven den förra principen hade en historisk rätt, dymedels bekämpande den dåvarande, med fördragsteorien besläktade liberalismens anspråk på allmängiltighet för sina statsdoktriner. Hvilket värde låg i Geijers tanke, visar emellertid det ljus, som den nutida tyske rättshistorikern O. Gierke spridt öfver samhällsutvecklingen genom undersökningar, som just utgått från samma, äfven af honom observerade motsatsförhållande, af honom kalladt motsatsen mellan »Herrschaft» och »Genossenschaft». Under medeltiden segrade sedan »Herrschaftsprincipen» öfver »Genossenschaftsprincipen», och följden var feodalismen, som bestod däruti, att all rätt och makt i samhället ansågos såsom en gåfva eller förläning af en herre, till hvilken innehafvaren af sådan rätt och utöfvaren af sådan makt stod i tjänstförhållande, d. v. s. såsom privatbesittningar. Men så djupt rotad var Genossenschaftsprincipen i de, mer eller mindre germanska, nya nationerna, att

[1] »Feodalism och republikanism» utkom 1818.

dessa innehafvare af förlänade befogenheter slöto sig till sammans i Genossenschaften eller korporationer med upp gift att mot alla andra — äfven mot gifvaren — skydda sina (privata) rättigheter, och härigenom kom samhället att utgöra ett konglomerat af privilegierade stånd och korporationer Att i stället för ett allmänt rättsskydd sålunda trädde ett partikularistiskt, kunde under dåvarande förhållanden hafva ett berättigande såsom ett modus vivendi, men det var oför enligt med ett nationellt samhälleligt lif, och de partikula ristiska intressegrupperna måste därför underordnas en högre myndighet. Så skedde också genom den starka konunga makt, som utvecklade sig vid medeltidens slut och nya tidens början. Men härmed skapades ej ännu en verklig offentlig rätt. Den karaktär af privat härskarmakt, som från början vidlådde det germanska konungadömet, bibehöl det i någon mån efter sin seger öfver de privata rätts- och maktinnehafvare, det själft skapat, och dessutom fingo dessas privilegier bestå, för såvidt de ej voro till förfång för det kungliga enväldet utan blott riktade sig mot andra under såtar. Så behärskades Europas samhällslif under nya tidens första århundraden väsentligen af det »patrimoniella» kunga dömets idé och af privilegieväsendet.

Framträdandet af en *högsta* (suverän) myndighet inom samhället gaf emellertid småningom upphof till idéer om en öfver de enskilda intressena upphöjd *allmän* rätt.

I Frankrike, där den suveräna konungamakten först visade sin betydelse för en nationell samling, framställde Bodinus mot 1500-talets slut den suveräna statens teori men emedan statsidén här syntes liksom personifierad i konungens person, tillade han utöfvaren af statsmakten (här skaren) suveräniteten i stället för att låta den vara en be stämning till staten själf. Hans suveränitetslära lät därför förena sig med det patrimoniella konungadömets idé; ja su veränitet fick i den statsrättsliga terminologien rent af be tydelsen af enväldig konungamakt, hvarom bl. a. det karo linska enväldets historia hos oss vittnar.

Å andra sidan fick man nu omsider aning om, att staten icke är en utom folket stående härskare utan just det till politiskt lif samlade folket själft. Så gjorde sig en idéström ning gällande, som i det till politiskt lif samlade folket såg den

suveräna staten. Denna suveräna stat fattades dock ej såsom det *ständigt* politiskt fortlefvande folket utan såsom summan af folkets vid hvarje tidpunkt lefvande individer, och den rättsliga grunden till dessas politiska (statliga) enhet söktes i teorien om ett mellan dem afslutadt fördrag, det ryktbara *samhällsfördraget*, genom hvilket statens rättsordning först skulle uppkommit, och före hvars afslutande människorna tänktes såsom isolerade individer, blott lydande en *naturrätts* bud. Denna teori, den s. k. *naturrättsliga*, gjordes visserligen till en början tjänstbar åt den monarkiska suveräniteten, i det engelsmannen Hobbes — från den stora engelska revolutionens tid — lät samhällsfördraget innehålla, att individerna för att undgå ett allas krig mot alla öfverlämnade alla sina rättigheter åt en enväldig regent, men samma teori blef sedan i Rousseaus hand grundvalen för en alldeles motsatt statslära. Enligt honom bestod samhällsfördraget däri, att alla individer öfverlämnade sin under naturtillståndet oinskränkta makt åt hvarandra. Allas samlade vilja — »*la volonté générale*» — blef då den enväldige härskaren eller med andra ord: folket, fattadt i betydelsen af de vid hvarje tidpunkt lefvande individerna, var suveränen. Betydelsen af denna folksuveränitetslära var i sanning epokgörande. Den häfdade en allmän (publik) rätt gentemot all den samhällsmyndighet, som dittills utöfvats och kräfts såsom en privat rätt, dess utöfvare må nu hafva varit monarker eller privilegierade korporationer, och den återbördade omsider åt folket dess plats i staten. Och dock gjorde sig den Rousseauska folksuveränitetsteorien delvis skyldig till samma fel som den samhällslära den bekämpade: den var själf ej tillräckligt allmän. Det allmänna, hvars rätt den häfdade, det folk, åt hvilket rätten att vara staten kräfdes, var blott en del af folket: den del som lefver vid hvarje särskild tidpunkt, ej folket i dess helhet — folket såsom enheten af forntid, nutid och framtid. Konsekvent tillämpad, fritog den folket för dagen från att åt kommande generationer vårda arfvet från gångna och själf vara arflåtare; ty suveräniteten innebär att vara sig själf nog.[1] Och dess s. k. allmänna rätt var äfven den

[1] Jmfr min uppsats: *Rösträttsproblemet* i Ur vår tids lifsfrågor. N:r XXXVI. Uppsala 1904 ss. 15 o. ff.

till sin grund privat, ty den uppkom genom hopsummering af individernas rättigheter, hvilka blott kunna vara privata rättigheter; den begick — såsom Geijer yttrade i den stridsskrift mot Richert, om hvilken vi längre fram få tillfälle att tala — det »felet att, ehuru i motsatt riktning mot den falska legitimitetsläran, vilja härleda det i och för sig publika ur det i och för sig självt privata».[1] Den franska revolutionen blef den nya statslärans praktiska tillämpning och genom dess rensningsarbete bortsopades massor af det ogräs, som växt öfver och fördunklat den verkliga statsidén, men i dess verk röjde sig ock grundfelen i denna statslära, och de blefvo orsaken till revolutionens förvillelser — till dess förakt för den historiska kontinuiteten, till att den urartade till en samhällsupplösande individualism för att sedan, genom att individernas oinskränkta privata rättigheter — alldeles såsom Hobbes förordat — öfverlåtas på en envåldshärskare, sätta denne i tillfälle att för sin individuella ärelystnad offra millioners välfärd.

Så olycksdigra följder af en teori kunde ej undgå att väcka tvifvel på dess riktighet, och så uppstod en reaktion mot hvad man kallade upplysningstidens och franska revolutionens grundsatser. Olyckligtvis slog den, såsom så ofta händer med reaktioner, öfver i ytterligheter. Den förnämsta målsmannen för dessa var schweizaren L. v. Haller, hvars 1816 utkommande stora verk: »Die Restauration der Staatswissenschaften» blef reaktionens kodex. Med stor skarpsinnighet uppvisade han orimligheten af att människorna genom ett samhällsfördrag skulle öfvergått från naturtillstånd till samhällslif. Såsom en samhällsvarelse måste människan nödvändigt lefva i samhälle. Det verkliga naturtillståndet är därför samhällslifvet, som sålunda varit och blir lika gammalt som människosläktet. Han hade också gjort den riktiga observationen, att i staten alltid måste finnas myndigheter med befälsrätt, men — och häri låg det förvända — denna härskarbefogenhet uppfattade han ej såsom ett uppdrag af staten utan som en *egen* rätt grundad på den *makt*förmåga, hvarmed försynen utrustat vissa personer och släkter. All härskarmakt kan därför sägas vara »af Guds

[1] »*Nytt ett och annat i anledning af den akademiska jurisdiktionen*» Geijers samlade skrifter. Stockholm 1875. VIII s. 471.

nåde», men också: »i kraft af egen rätt». De härskande kunna emellertid också stå i afhängighetsförhållande till hvarandra och det i flera grader ända upp till en högste härskare, som icke har någon öfver sig. En sådan kallas suverän furste och hans härskarområde stat, och om hans makt gäller i högsta mening att den är blott »af Guds nåde». Personer med härskarmakt kunna dock äfven sluta sig tillsammans på likställighetens grund; då uppstår en korporation, och om en sådan är suverän, kallas den republik. Af detta slag voro forntidens och medeltidens stadsrepubliker men också de schweiziska kantonerna, innan deras självständighet förstördes genom franska revolutionen, och v. Haller själf hade tillhört den härskande aristokratien i en af dessa (Bern), hvilket nog i mycket förklarar hans teorier. Till arten var den suveräna härskarrätten ej skild från all annan härskarrätt (adliga egendomsherrars och vanliga korporationers); den var liksom denna af privat natur och skilde sig därifrån endast genom att den var *den högsta*. I allt, som ej följde af denna dess egenskap, måste suveränen därför respektera de underlydande maktinnehafvarnes rättigheter, hvilka likaväl som hans grundade sig på naturens egen ordning. En sådan rättighet var domsrätt (blott ej den högsta) öfver egna underlydande, och därmed blefvo feodal domsrätt och korporationers domsrätt upphöjda till en naturnödvändighet. Skatter kunna ej af fursten päläggas för ett allmänt statsändamål, ty ett sådant finnes ej. Talet därom beror på den oriktiga föreställningen, att en monarki vore ett samhälle (Genossenschaft), som är till för sin egen skull, men den är ju endast ett afhängighetsförhållande mellan privata maktinnehafvare, hvilket har sin grund i suveränens större men också blott privata makt. Detta afhängighetsförhållande åsyftar hans fördel, men bestämmer också gränserna för hans myndighet öfver de maktinnehafvare, som i kraft däraf äro hans undersåtar. Endast de finansiella fördelar, som bero däraf (regalier o. d.), är han sålunda berättigad att utan vidare åtnjuta. För öfrigt bör han liksom hvarje annan maktinnehafvare lefva af sitt eget domän, och om han behöfver större inkomster, kunna dessa endast blifva en frivillig gåfva af de andra privata maktinnehafvarne. Sådan gåfva beviljas på riksmöten, men i dem kunna naturligtvis inga andra

hafva del än de omedelbart under suveränen lydande maktinnehafvarne — världsliga och kyrkliga godsägare samt fria städer. Att dessas underhafvande skulle kallas till mötena, vore lika orimligt, som om en egendomsägare, som behöfde ökade arrenden, skulle underhandla därom med arrendatorernas torpare och drängar. Härmed var skattefrihet såsom ett ståndsprivilegium rättfärdigadt och likaså ständerförsamlingar, men såsom en representation icke för folket i allmänhet utan endast för stånden själfva. Af förnekandet af ett allmänt statsändamål följde naturligtvis också, att lagstiftningen ej var en allmän samhällsangelägenhet. Den var blott ett utflöde af suveränens privata härskarmakt, dock såsom sådan oinskränkt endast så långt som den ej kom i strid med andra privata härskarbefogenheter. Den var att jämföra med en vanlig godsägares förordnanden om godsets skötsel, hvilka afse hans privata fördel och endast såtillvida hafva betydelse för godsets underhafvande, som dessas välfärd är förknippad med godsets. Ännu mindre kunde det från denna ståndpunkt vara befogadt, att folket genom författningslagar bunde fursten. Såsom suverän var han endast bunden af Guds lag. Då det i statslifvet ej var fråga om folkets bästa, kunde ej heller krig afse detta. Krig vore i själfva verket blott furstarnes privatangelägenheter, men därför borde de också föras med deras privata medel och med hjälp af deras privata tjänare eller frivilliga hjälpare. Allmän värnplikt var ett af dessa revolutionära påfund, som hade sin grund i den förvända föreställningen om en hvarje medborgare förpliktande allmän välfärd.

Emellertid insåg v. Haller, att det behöfdes en ytterligare garanti mot förtryck än den begränsning af furstarnes suveräna makt, som låg i tillvaron af andra privata rättigheter, men denna garanti sökte han utom det mänskliga statslifvet — i religionen. Just emedan de suveräna furstarne endast stodo under Gud och hade sin makt omedelbart af honom, borde de bruka denna makt i enlighet med hans vilja, rättvist och kärleksrikt, till spridande af lycka bland människorna. v. Hallers system hvilade sålunda på tvenne med hvarandra oupplösligt förenade grundprinciper: å ena sidan härskarnes fullkomliga oberoende af folk-

viljan; å andra sidan de makthafvandes religiositet. Såsom bekant, var det den s. k. *heliga alliansen*, som sökte forma hela Europas statslif efter reaktionens grundsatser. Alliansfördraget innehåller dock ej ett ord om undertryckandet af folkens rättigheter utan blott vackra religiösa maximer. Man har därför i den heliga alliansens framfärd velat se antingen en skamlig motsägelse mellan ord och handling eller, såsom V. E. Svedelius, en naturlig följd af svårigheten att i lifvet tillämpa allmänna fraser.[1] Ser man saken i belysning af v. Hallers system, så försvinner emellertid den skenbara inkonsekvensen. Proklamerandet af furstarnes religiösa plikter mot folken var den ena sidan af detta system; gilllade man det i dess helhet, så följde såsom ett självklart korollarium — rätten och plikten att hindra folken från att tillskansa sig mot Guds och naturens lag stridande rättigheter. Visserligen hade v. Haller ej vid alliansens ingående utgifvit »Restaurationen af statsvetenskaperna», men genom mindre arbeten hade han i koncentrerad form redan förut sökt göra propaganda för sina läror,[2] och furst Metternich, som gaf alliansen dess folkförtryckande tillämpning, hade till politiskt samvetsråd v. Hallers hängifne lärjunge Friedrich v. Gentz. Ett annat bevis på, huru accepterandet af den religiösa delen af det Hallerska systemet drog med sig accepterandet af den frihetsfientliga, lämnar Fredrik Vilhelm IV af Preussen. På dennes ideellt men också fantastiskt anlagda natur hade v. Hallers teorier gjort djupt intryck, och utan tvifvel var det talet om konungarne, verkande såsom »Guds ståthållare» på jorden för folkens lycka, som därvid isynnerhet fängslade *honom*, men grunden till denna konungarnes mission var enligt det Hallerska systemet folkens juridiska rättslöshet, och så byggde han trohjärtadt hela sitt regeringssätt härpå, tills revolutionens grymma verklighet slog i spillror hans ideal.

För oss, som nu lefva, framsta de Hallerska teorierna såsom något rent vidunderligt, men på en generation, som lidit så grymt af den franska revolutionens följder, hade detta med oförneklig stilistisk skicklighet utförda anlopp

[1] »Europas och Amerikas statskunskap» I s. 161. Uppsala 1876.
[2] »Handbuch der allgemeinen Staatskunde 1808» och »Politische Religion oder die biblische Lehre von dem Staate» 1811.

mot revolutionens grundläggande idéer en rent bedårand
verkan. Dess seger skulle emellertid hafva för mänsklig
heten omintetgjort hela vinsten af det 18:e århundradet
— upplysningstidens — samhällsutveckling och statsrätts
liga spekulation. Att så icke skedde, därför har Europ
att tacka den motrörelse, som under namn af *liberalismen*
samtidigt uppstod. Äfven den var en reaktion, nämligen
tillbaka till upplysningens idéer, och med rätta säger prof
Warburg om Richert, denna rörelses förnämsta representant
hos oss, att han var »upplysningstidens son och arftagare»
I detta liberalismens sammanhang med 1800-talets »upplys
ning» ligga både dess styrka och dess svaghet. Dess styrka
var, att den gaf nytt lif åt sanningar, som en förgången
tid födt, men som mänskligheten tycktes ämna låta ligga
obegagnade; dess svaghet, att den äfven ville återupplifva
åskådningar, som varit förbundna med dessa sanningar men
som af världshändelserna fått sin dom.

Inom liberalismen framträdde olika nationella riktningar
och den, som mest verkade på Sverige och ej minst på Richert
var säkerligen, såsom prof. Warburg framhåller, den engelska
hvars upphofsman var Jeremia Bentham. Denne förkastade
visserligen den naturrättsliga läran om samhällsfördraget
men äfven för honom var staten blott ett aggregat af sam
tidigt lefvande individer, från hvilka alla olikheter abstra
herades bort. I öfverensstämmelse med åsikter inom 1700
talets upplysningsfilosofi antog han, att sträfvandet efter
den egna nyttan, hvarmed han menade att erhålla lustför
nimmelser och undvika lidande, vore enda rättesnöret för
människans handlingssätt. Ett etiskt värdesättande af lust
känslorna uteslöts. Förbrytarens nöje med anledning a
det lyckade brottet vore i och för sig eftersträfvansvärdt
men som upptäckten skulle medföra lidande (straff), som
öfvervägde nöjen af sådant slag, borde dessa undvikas. Til
följd af människornas beroende af hvarandra sammanhängde
dessutom individens välfärd med hans omgifnings. För alla
lycka skulle emellertid icke finnas rum, om hvar och en
till det yttersta sökte realisera sitt lyckobegär. Den egna
fördelen kräfde därför en inskränkning af detta, och en så
dan inskränkning var det just, som statslifvet skulle åstad
komma. Äfven härvid påminner tankegången om Rousseaus

Liksom enligt denne individen i samhällslifvet afstår, principiellt hela, faktiskt en del af sin frihet åt alla och därigenom själf blir delaktig af allas samlade frihet, så offrar individen i det Benthamska samhället en del af sina lustkvanta åt de andra samhällsmedlemmarne för att få del i deras och därigenom få sin egen lycka liksom garanterad. Ändamålet med statslifvet blef därför enligt Bentham »den största möjliga lycka åt det största möjliga antal (vid hvarje tidpunkt lefvande) människor». För vinnande af detta mål ansåg han blott behöfvas, att alla finge lika del i statsmyndigheten, ty då skulle hvar och ens egennytta helt mekaniskt och naturenligt regleras af alla andras, och sålunda ledde det Benthamska lyckopostulatet tillbaka också till den på frihetspostulatet grundade Rousseauska folksuveränitetsläran. Liksom denna nedbrutit den samhällsordning, som låtit statsmyndigheten tjäna privata intressen i stället för allmänt väl, så ägnade sig den Benthamska »*utilitarismen*» förträffligt såsom kampmedel mot reaktionens sträfvan att bevara lämningarna af denna samhällsordning, ja att återställa den i hela dess omfattning, men den led också af samma svaghet som föregångaren, nämligen att förutsätta individernas abstraka jämlikhet och att fatta den statliga samhörigheten endast från synpunkten af samtidighet — en synpunkt som, konsekvent genomförd, utesluter kontinuitet och utveckling.

Hand i hand med den politiska gick en ekonomisk utilitarism, »*manchesterteorien*», som nu i England utvecklade sig ur den af Adam Smith grundade »klassiska nationalekonomien». Grundtanken är här, att folken vinna den största materiella lycka, d. v. s. rikedom, genom att individerna få tillgodose sina egoistiska intressen. Lämnas dessa blott fritt spel, reglera de ömsesidigt hvarandra, och sålunda åstadkommer naturen själf harmoni. Staten bör därför afhålla sig från all inblandning i det ekonomiska intressespelet (*laisser aller*), endast tillse, att individerna ej på ett brottsligt sätt störa detsamma för hvarandra; eller med andra ord: statens enda ändamål är häfdandet af den formella rätten; staten skall endast vara rättsstat ej kulturstat.[1]

[1] Ordet rättsstat användes äfven i betydelsen af, att staten är bunden af sin egen rätt. Här fattas rättsstat icke i denna betydelse utan såsom motsats till kulturstat.

Lika litet som det stora samhället, staten, ansågos sam hällsbildningar *inom* staten böra få reglera individerna ekonomiska verksamhet, hvarför idealet blef, att individe ställdes isolerad gentemot den blott såsom rättsordning ve kande staten eller dess blott för rättsordningen verksamm administrativa underafdelningar. Äfven »manchesterteorien hade en uppgift att fylla, nämligen att undanskaffa det slag statsförmynderskap och föreningsväsende (t. ex. skråväsen det), som uppstått under och varit lämpadt för en anna hushållningstyp än den nu framträdande, af världshande och storindustri karakteriserade. Men dess frukter: massrike dom sida vid sida med masspauperism, visade snart, att ä ven här fanns ett principfel. Dessa frukter skulle ocks ådagalägga, att förbundet mellan den politiska utilitaris men och manchesterteorien ej var naturligt. Det enand bandet var fordran på fritt spelrum för de egoistiska in tressena, men manchesterteoriens konsekventa tillämpnin ledde till motsatsen mot hvad den förra riktningen uppställ såsom sitt mål: den största möjliga lycka för det störst möjliga antalet. Benthamismen utgick från, att intresse kampen skulle försiggå mellan individer, som i allt vor fullkomligt likställda, men då borde den också hafva offra privategendom, ty de individer, som i intressekampen kunn förfoga öfver kapitalet såsom hjälpmedel, äga större förut sättningar för framgång, och följden häraf hade, när för värfsbegäret fått verka alldeles fritt, just blifvit pauperis mens masselände. Men att afskaffa privategendomen inne bar lamslående af manchesterteoriens lifsprincip: förvärfs begäret. Nu gjorde den politiska utilitarismen icke dett och ville sålunda bevara den drifkraft till mänskligheten framåtskridande, som vinnes genom att det kvalitativt oc kvantitativt kraftigare arbetet får sin lön, men detta va en afvikelse från dess egen abstrakta likhetsprincip oc kunde äfven komma i strid med uppfattningen af state såsom något i tiden isoleradt, ty det är åtminstorne *tänk bart*, att egendomens fullständiga nivellering för flertalet a de vid en viss tidpunkt lefvande samhällsmedlemmarne ka innebära en fördel. Det är då från framåtskridandets, frå framtidens synpunkt en sådan nivellering måste förkasta Men hvad angår framtidens välfärd ett samhälle, i hvilke

enda motivet för individen att tygla sin egoism är fruktan för de medlefvandes missnöje? Låter sig den politiska utilitarismen emellertid ej afskräckas från den inkonsekvens, som privategendomen från dess ståndpunkt innebär, då finnes ingen annan utväg att till det kapitallösa flertalets skydd minska följderna af intressekampens ojämnhet än den, att staten blir något mera än blott rättsstat, att den sålunda i kulturellt och humanitärt syfte får ingripa reglerande, men huru befogadt detta än i och för sig må vara, står det i strid med manchesterteoriens andra hufvudgrundsats: laisser aller, hvilken för öfrigt ju äfven var utilitarismens.

Under början af 1800-talet observerades emellertid icke denna motsats mellan den politiska och den ekonomiska liberalismen, och i en naiv kombination af dem bestod just hvad man då med ett gemensamt namn kallade »liberalism». När den inre motsägelsen under århundradets fortgång kom i dagen, frigjorde sig de olika riktningarna, och om än därefter den ena eller andra af dem har uppträdt under liberalismens namn, så innebär denna liberalism något helt annat.

Liksom liberalismen bekämpade reaktionen, så bekämpade naturligtvis också denna liberalismen. Men det uppstod äfven en annan opposition mot liberalismen än den rent reaktionära. Det var den s. k. *Historiska skolans*, hvars program 1814 först framlades af den tyska rättshistorikern F. H. v. Savigny i hans skrift: »Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtwissenschaft». Den historiska skolan vände sig närmast mot liberalismens, från den naturrättsliga upplysningsfilosofien ärfda, anspråk att hafva funnit en för alla tider och folk passande samhällsorganisation och gjorde häremot gällande, att samhällsinstitutionerna äro uttryck för det i ständig kulturell utveckling eller tillbakagång stadda nationella lifvet, hvarför någon allmängiltig form för dem ej finnes. Häri kunde i själfva verket legat ett uppslag till den högre uppfattning af staten, hvartill liberalismen och dess föregångare ej förmatt tränga fram, nämligen den, att staten visserligen är folket, men ej folket vid hvarje särskild tidpunkt, utan folket såsom en rättsligt organiserad enhet lefvande *genom tiderna*, och åtminstone drog den historiska skolan af det kulturella utvecklingsmomentet i teorien konsekvensen, att staten ej

blott bör verka såsom rättsstat. Det sammanhang mella[illegible] folkets lif och statsinstitutionerna, som den historiska skola[illegible] gjorde gällande, lät sig å andra sidan ej heller förena me[illegible] det reaktionära påståendet, att statsinstitutionerna äro til[illegible] för handhafvarnes och ej för folkets skull, och den historisk[illegible] skolans uppfattning borde ej ledt till en oresonlig konserva-tism, ty, om statsinrättningarna framgå ur en historisk ut-veckling, så böra de också förändras i enlighet med de ny[illegible] behof, som af utvecklingen skapas.

Den historiska skolan blef emellertid i mycket sina egn[illegible] principer otrogen. I strid med dessa fattade äfven ho[illegible] vanligen ordet »folk» såsom blott innebärande en samvaro [illegible] tiden;[1] därigenom drefs hon till att i den ständigt fortlef-vande staten se något utom folket, något blott i regerings-makten sig uppenbarande, och återföll sålunda praktiskt, o[illegible] också ej teoretiskt, ofta till härskarsuveränitetens ståndpunk[illegible] Det var denna statsuppfattning, som i Sverige genom J. B[illegible] Boströms filosofi fick sitt kanske mest pregnanta uttryc[illegible] Då folkomröstning är ett nödvändigt medel för folksuveräni-tetsteoriens tillämpning, blefvo den historiska skolans mä[illegible] misstrogna mot allt hvad folkomröstningar hette -- ehur[illegible] sådana mycket väl låta förena sig äfven med den högr[illegible] statsuppfattning, hvartill fröet låg i skolans grundteori — och till följd häraf visade de förkärlek för institutione[illegible] som ej berodde på folkval, utan på börd, självskrifvenhe[illegible] o. d. Därför, att uråldriga samhällsinrättningar voro ver[illegible] af en organisk utveckling, ansågo de deras ersättande me[illegible] nya såsom ett godtyckets verk, ett brott mot den organisk[illegible] samhällsutvecklingen, förbiseende, att dessa gamla inrätt-ningar också en gång varit nya och då undanträngt för-åldrade. Såsom dylika godtyckets skapelser utan samman-hang med nationernas historiska lif betraktades skrifn[illegible] författningar, hvarvid dels erfarenheter grundade på be-skaffenheten af vissa moderna »papperskonstitutioner» upp-höjdes till allmängiltig regel, dels förkastelsedomen öfver de[illegible] i sina konsekvenser statsupplösande samhällsfördragsteorie[illegible] utsträcktes äfven till sådana helt olikartade fördrag, so[illegible] just afse att tvinga statens organ att tjäna statens idé.

[1] Spår af en högre uppfattning [illegible] dock hos skolans män t. ex. Järt (jfr. *Ränträttsproblemet* [illegible] Saml. Skr. II s. 276

Onekligen förefunnos sålunda i tillämpningen öfverensstämmelser mellan reaktionen och den historiska skolan, och därför bortskymdes ofta den principiella olikheten, så att en samverkan mellan de båda riktningarna ägde rum och bådas åsikter sammanfördes under namnet *konservatism* eller *ultraism*. I själfva verket var, som man finner, 1800-talets konservatism lika litet som dess liberalism en enhetlig företeelse. Att i den blott se klassegoism och baksträfvan vore lika obefogadt som att i liberalismen se blott en ytlig och grund statsdoktrin. I mycket förde liberalismen framtidens talan, men trots det, att konservatismen i praktiska frågor ofta uppträdde blott återhållande, fanns dock inom densamma plats för en statsuppfattning, som innehöll en ännu kraftigare framtidstanke: statslifvet under kulturens och utvecklingens tecken, och häri synes mig förklaringen ligga till att så många af tidens djupsinnigaste andar — i Sverige t. ex. Järta och länge Geijer — återfunnos inom dess läger. För öfrigt hemföll det 19:de århundradets konservatism under samma upplösningsprocess som dess liberalism. Vår tids konservatism har en helt annan karaktär än den sammansatta och af sin tids idéströmningar bestämda riktning, som under 1800-talets förra hälft gick under konservatismens namn. Liksom den samtida liberalismen är denna nu mer blott en historisk företeelse och bör därför kunna med oväld bedömas.

Hvad Sverige angår, hade det rent reaktionära ifrandet för ett patrimoniellt konungadöme af Guds nåde här ej någon plats, ej ens på tronen. Detta slags konungadöme hade fått sin dom genom hela vår historia och sist genom 1809 års revolution. Då Järta 1823 i »Odalmannen» angrep läran om samhällsfördraget, misshagade detta högeligen Karl Johan, som däri såg ett förnekande af att ett valfördrag kan bilda en rättslig grund för konungadömet, och han förmådde P. A. Wallmark att i »Allmänna Journalen» draga i härnad mot Järta, hvilken framställdes såsom en eftersägare af v. Haller. Karl Johans misstanke var fullkomligt obefogad. Järta hörde ej till v. Hallers skola — han hade icke ens, när han skref sin artikel, läst dennes arbete —; han var den *historiska skolans* snillrike förkämpe i vårt land, och *hans* historiska uppfattning var alltför svensk, för att han

ej, såsom skedde i hans »svar» — ett af den svenska statsfilosofiska literaturens pärlor — skulle erkänna, att »sättet af regeringens och folkets samverkan» *inom* den, ej på ett ursprungligt fördrag utan i människans natur grundade »samhällsföreningen» verkligen kan »bestämmas *genom ömsesidiga aftal och löften*», d. v. s. genom fördrag. Händelsen är emellertid betecknande för, huru ringa resonans hos oss fanns för den reaktionära rojalismen. Därför var också å andra sidan de svenska liberalernas republikanism, särskildt Richerts, så tam jämförd med t. ex. de dåtida tyska liberalernas (Warburg I, s. 340 o. 348).

Hvad Järta afsåg med sitt angrepp på läran om samhällsfördraget var icke konstitutionalismen utan liberalismens benägenhet att uppfatta staten såsom en blott rättsanstalt saknande kulturella eller humanitära uppgifter, hvilken benägenhet han ansåg hafva sitt upphof i nämnda lära i förening med utilitarismen.[1] Denna sida af liberalismen hade visserligen ej samma betydelse för det dåtida Sverige med dess ringa industri som t. ex. för England, men den var dock här i olikhet med legitimitetsprincipen något verkligt aktuellt, och de ekonomiska frågorna blefvo ett af hufvudmomenten i striden mellan den svenska liberalismen och konservatismen. Manchesterdoktriner gåfvo färg åt »brukspatronsliberalismen» i borgarståndet, och om de konservativa inlade förtjänst genom sitt principiella häfdande af statsinterventionens berättigande, så försökte de å andra sidan i dess namn bevara föråldrade inrättningar, såsom prohibitism, skråväsende etc.

Hvad särskildt Richerts ställning till den ekonomiska liberalismen angår, får den en intressant belysning genom uttalanden, hvartill han under åren 1835—42 föranleddes af det då framträdande sträfvandet att medelst lagstiftning stäfja hemmansklyfningen. I dessa uttalanden bekände han sig afgjordt till laisser-aller-principen, men den harmoni, han

[1] Järtas artikel bar titeln »Om allmänna undsättningsanstalter» och hade till syfte att bevisa statens plikt att söka afvärja följderna af missväxt, hvilken plikt ej kunde härledas vare sig ur egennyttan eller skyldigheten att afvärja och straffa rättskränkningar. Se om denna strid H. Forssell: »Valda skrifter af Hans Järta» Sthm 1882—83 I s. CLIII och II ss. 229 o. ff., där artikeln och svaret äro tryckta.

väntade af denna, framstod för honom såsom följd, ej af en krass intressestrid, utan af en gudomlig världsstyrelse. Så skref han bland annat:

»När ljuset kommer, skall man erfara, att hvad som förut varit kaotiskt och grumligt, antagit ett ordnadt och redigt skick, och att öfvergången varit lättast och bäst, där den fått ledas af ett högre finger utan mellankommet tummande af människohand.»

Hvad han hoppades af, att staten ej inblandade sig i jordägarefrågan, var ej heller fritt spelrum för ett förvärfsbegär, som med kapitalets makt kunde åstadkomma ett storgodsvälde. Visserligen kräfde han äfven frihet härför. Med anledning af, att en recensent mot honom framhållit faran af ett sådant välde såsom följd af låt-gå-systemet, skref han:

»Anmärkaren talar... liksom han trodde, att här för närvarande funnes en lag, som förnekade den rike att köpa så stora jordstycken han kunde hafva lust att slå under sig. Jag känner ingen sådan åkerlag; och skulle den komma i fråga, så blefve icke jag den, som tillstyrkte den... Jag förfäktar frihetens grundsatser, äfven såväl för den rike som för den fattige. Jag önskar lika ärligt *rättvisa* för dem båda, men icke en hårsmån *mer* för någondera.»

Resonemanget är typiskt för tidens ekonomiska rättsstatsliberalism, men hos Richert lät denna i detta fall förena sig med ett humanitärt syfte. Saken var den, att pauperism och penningaristokrati i *Sverige* enligt hans uppfattning endast voro tomma »spöken», och att det ej var ett storgodsvälde utan en demokratisk egnahemsrörelse, som han hoppades skola befordras genom non-interventionsprincipen. Utan tvifvel hade han rätt i det då aktuella specialfallet, men hvad den allmänna principen angår, har hans optimism fått ett svar i vår tids »Norrlandsfråga», och ett belysande exempel på den principiella skillnaden mellan den gamla liberalismen och nutidens är, att den senare just för egnahemsakens befrämjande yrkar på — statsintervention.

Om det patrimoniella konungadömet ej hade någon egentlig betydelse för motsatsen mellan *svensk* liberalism och konservatism, så spelade byrakratismen en så mycket större roll däri. Onekligen förefunnos i det dåtida Sverige arga byråkratiska missbruk. Att därför, såsom nyligen skett, nästan likställa samhällsförhållandena i Sverige denna tid med våra dagars ryska, innebär dock ej blott en öfver-

drift utan ock ett förbiseende af principiella olikheter.[1] Vårt lagbundna statsskick erbjöd själft korrektiv, och att hafva begagnat dessa är just liberalismens stora förtjänst. Det var pressens män, särskildt L. J. Hierta, som därvid gjorde det mesta, men Richerts domareverksamhet lämnar bevis på, att äfven våra offentliga institutioner kunde erbjuda värn mot byråkratiskt godtycke och maktmissbruk. Att Richert ej ännu mer kom att visa detta, berodde på hans besynnerliga ringaktning för justitieombudsmannaämbetet, hvilken — kanske i förening med hans af Warburg anmärkta obenägenhet för personligt framträdande eller offrande af sin »bekvämlighet» — förmådde honom att 1825 undandraga sig detta ämbetes utöfning. Men äfven på konservativt-byrakratiskt håll fanns nitälskan för »folkets» sak. Därom vittna bl. a. Järta såsom landshöfding och hans förhållande till Dalarnes allmoge, hvilken, kraftigare än någon annan landsändas, bevarat den gamla odalmannaandan. Men det är betecknande, att i den citerade artikeln i »Odalmannen», som just afsåg denna allmoges bästa, fördömde han tanken att gifva den kommunal själfstyrelse. Den historiska skolans skuggrädsla för folksuveräniteten var nog det, som i detta och liknande fall afhöll honom och i allmänhet tidens konservativa intelligens från att vara med om verksamma korrektiv mot byråkratiska missbruk.[2]

Men hvad striden mellan konservatism och liberalism i främsta rummet gällde här i Sverige, var stånds- och korporationsidén. I dennas stärkande var det, som den konservativt-reaktionära rörelsen efter Napoleons fall hos oss egentligen yttrade sig, och häri har man att söka hufvudorsaken till representationsfrågans långa försumpning efter 1809 års riksdag. Visserligen framträdde äfven förut bland de privilegierade krassa ståndsanspråk. Vid förhandlingarna om den nya riksdagsordningen vid 1809 års riksdag mot-

[1] J. Mortensen: »Från Aftonbladet till Röda rummet» s. 38. Stockholm. 1905.

[2] »Jag vill», skrifver Järta angående själfstyrelse i landt- och länskommuner, »nu icke inlåta mig i ett fullständigt försvar för den delen af Sveriges styrelseförfattning (landshöfdingeämbetet), hvilken bestått orubbad och hittills äfven oklandrad, allt sedan våra häfder omtala något ordnadt samhällstillstånd, icke undersöka, huruvida *en republikansk princip för provinsernas styrelse vore förenlig med den monarkiska för hela riket*.» Forssell a. a. II s. 241.

satte sig t. ex. grefve Karl Löwenhielm dess första §, emedan den förklarade stånden för svenska folkets representanter, men enligt hans mening adelns andel i lagstiftningen jämte konungen ej grundade sig på representationsidén utan var en personlig urminnes rätt.[1] Detta påstående blef visserligen då med ovilja tillbakavisadt af riddarhuset,[2] men åt dylika tendenser gåtvo naturligtvis de Hallerska teorierna växt, och den historiska skolans förkärlek för »organiska» institutioner gjorde sitt till. I allmänhet var tidens liberalism i mycket en klassrörelse, beroende på medelklassens anspråk på politiskt inflytande, och denna dess sociala sida blef här, där plats ej fanns för några envåldsteorier, synnerligt framträdande. Häri ligger också förklaringen till att Richerts liberalism sa öfvervägande tog formen af en kamp mot ståndsrepresentationen och i allmänhet mot allt korporationsväsende.[3] Att han dock därvid var medveten om det internationella sammanhanget, visa hans reflexioner (Warburg II s. 256) med anledning af Fredrik Vilhelm IV:s tal 1847 till den förenade preussiska landtdagen — ett tal, som skulle kunna kallas den Hallerska reaktionens svanesång och hvari denna reaktions mest sympatiska bekännare vid själfva tröskeln af 1848 års revolution lade sina »ständer» på hjärtat, att de ej hade att representera opinioner utan blott vårda sina egna rättigheter, och högtidligt förband sig att aldrig låta ett »skrifvet blad» tränga sig emellan Herren Gud och hans land!

Denna stånds- och korporationsidéns betydelse för den konservativa och liberala motsättningen förklarar också, hvarför frågan om den akademiska jurisdiktionen da väckte så stort uppseende. Med stöd af den rätt till egen jurisdiktion, som statuterna tilldelat universitetet, ville de akademiska myndigheterna i Uppsala ej underkasta sig Uppsala landshöfdingeämbetes och magistrats administrativa förordningar. Detta gaf anledning till nedsättande af en kungl. kommitté,

[1] Förmodligen var det kaptenen Karl Gösta Löwenhielm, [illegible] af ätten är upptagen på förteckningen öfver vid riksdagen [illegible] adelsmän. Ridderskapets och adelns protokoll den [illegible] 1847 [illegible] 282.

[2] Jfr ibid. d. 18 okt. III. 2 s. 1347 o. ff.

[3] Huru konsekvent han häri var, visar hans [illegible] m. om enkammarsystemet, när detta, [illegible] 1851 hvilande representationsförslaget, var [illegible] Warburg II s. 348.

i hvilken Richert fick plats och hvars den 24 okt. 182 dagtecknade betänkande flutit ur hans penna. Då i dett föreslogs upphäfvande af den akademiska jurisdiktione utom i disciplin- och ämbetsmål, trädde Uppsala-konsistorie i bräschen för de hotade akademiska privilegierna, och anto enhälligt ett af Geijer, akademiräntmästaren Themptande och professor Biberg af egen drift uppsatt afstyrkand betänkande.[1] Kommittén (Richert) hade i sitt utlåtand framställt den akademiska jurisdiktionen såsom en lämnin af medeltidens korporationssystem, hvilket gick ut på att pri vilegierade klasser fingo bilda stater i staten. Härigenom rycktes frågan upp till en principfråga om dylika samhälls bildningars allmänna berättigande, och med vapen, hämtad ur den historiska skolans rustkammare, försvarade konsisto riet detta. Korporationerna, heter det, hade uppkommit i e tid, »af hvilken med alla sina (dess) ofullkomligheter de närvarande likväl kanske ännu kunde lära den sanningen att en regering kan mindre *skapa* än ordna och leda det som ur det stora nationella lifvet frivilligt utvecklar sig. Konsistoriet nöjde sig emellertid ej med detta häfdande a den historiska skolans allmänna grundåskådning utan urge rade till det yttersta de konservativa konsekvenser, som (med orätt) plägade dragas därur. Om staten, heter det med rätta kunde liknas vid en organism, så kunde man e därifrån borttaga den minsta lem utan att göra det hel ofullständigt. Men lemmarna i statskroppen vore ej indivi derna, som kunde frånskiljas utan att kroppen förlorade si form eller organisation, utan afdelningar af för visst ända mål förenade individer. »Borttages en enda sådan, så ha staten förlorat sin helhet.» Detta aktstycke framkallad 1822 Richerts (s. 208) omtalade afhandling: *Ett och anna om korporationer etc.* Den utgör den dåtida svenska libera lismens enda egentliga försök att gifva en vetenskaplig historisk grundval åt sin uppfattning och visade, att Richert i historisk lärdom ej stod tillbaka för sina vedersakare.[2]

[1] Konsistoriets protokoll innehålla ej, att de härtill erhöllo ett formlig uppdrag.

[2] Angående tvistefrågan om förhallandet mellan domare och nämnd ha dock den historiska forskningen visat, att konsistorium hade en något rik tigare uppfattning än Richert, som likställde den svenska nämnden, den en gelska juryn och den tyska Schöffeninstitutionen.

Också ansågs detta aktstycke så betydande, att både Geijer och Biberg funno nödigt att ånyo uppträda på krigsplatsen, den förre genom sin först i »Svensk Literaturtidning» 1822 offentliggjorda afhandling: »Nytt, ett och annat i anledning af frågan om akad. jurisdiktionen», den senare genom sin i »Svea» 1823 intagna men redan 1822 författade »betraktelse»: »Om falsk och sann liberalism». Bibergs skrift är rik på djupsinniga utredningar i den historiska skolans anda, men konservatismen närmar sig här mer än i någon annan produkt af den svenska historiska skolan den Hallerska reaktionen. Visserligen förnekar författaren, att han tagit sina principer från v. Hallers »Restauration», men han omtalar dock detta verk såsom ett bland tidens »till materialierna lärorikaste», och hans egen framställning af samhällslifvets uppkomst smakar af teorien om härskarmakt på grund af egen rätt och om staten såsom blott ett aggregat af naturliga afhängighetsförhållanden. För öfrigt synes mig uppsatsen äga intresse såsom i mycket innehållande uppslaget till den Boströmska statsläran. Med stor bestämdhet framhålles däri både motsatsen mellan stat och folk och ståndsförfattningens förnuftsnödvändighet.

Ännu märkligare är Geijers skrift. Enligt Richert var kulturens uppgift »själfviskhetens uppoffring». Själfviskheten hade »i sin lägsta råhet» vid medeltidens början framträdt i »den obändiga odalmannafriheten», som blott kände näfrätten (en uppfattning som påminner om Hobbes' naturtillstånd). Medeltidens korporationer inneburo ett framsteg från denna själfviskhet, ty skråande är ändock ett slags allmänanda, och genom att staten absorberade korporationerna uppkom en ännu ädlare själfviskhet: fosterlandskärleken. Kulturen hade sålunda lyft människan från *man för sig* till *skråborgare* och nu från skråborgare till *medborgare*. Geijer erkände »med nöje», att detta resonnemang i motsats till dagspolitikens vanliga »prat» innehöll »något sken af högre idéer», men ansåg det fela däri, att det lät de högre organisationerna förstöra i stället för att i sig upptaga de lägre, och han påvisade, huru genom afskaffande af alla intermediära associationer och genom individens ställande utan annat skydd än rättsstatens följden kunde blifva pauperism. Men på grundvalen af denna framsynta kritik sökte han rädda äfven

föråldrade korporationsprivilegier, och hans snillrika inlägg stod sålunda onekligen i en falsk konversatisms tjänst.

Och dock kan det sägas innehålla ansatser till hans blifvande fria åskådning. Den franska revolutionen, hvilken han i »Feodalism och republikanism» endast uppfattat såsom ett naturvidrigt försök att bryta kontinuiteten i mänsklighetens utveckling, erkännes här hafva inneburit ett berättigadt häfdande af »det i och för sig publika» gentemot furstliga och korporativa privatintressen. Bestämdt afstånd tages från v. Hallers krassa maktteori och likaledes från det »olyckliga modebegreppet» af en »naken motsats» mellan regering och folk. Såsom medel däremot förordar han en kraftig kommunal själfstyrelse, och i själfva hans försvar för ståndsrepresentationen framskymtar *personlighetsbegreppet* såsom grund för medborgarrätt. Efter att hafva skarpt kritiserat försöken i dåtida »liberala» författningar att binda denna rätt vid ett kvantum af egendom (census) proklamerar han, att representationsrätten bör vara en *personlig kvalifikation*, ehuru han visserligen anser denna böra framgå ur *arten* af medborgarens *arbete*, d. v. s. ur ståndsprincipen.

Under den följande tiden ägnade sig Geijer åt sina arbeten i svensk historia. När han nästa gång (1838) uppträdde sasom politisk författare i stor stil, var det för att markera hvad han själf kallat sitt »affall från den historiska skolan». Uttrycket är knappast riktigt. Hans nya öfvertygelse, »att principen för handling måste vara hvarje tidehvarfs egen insats», står i fullkomlig öfverensstämmelse med den historiska skolans grundtanke (se ofvan s. 225). Denna hade undanskymts af dagspolitik, och det var därför naturligt, att Geijer, såsom han själf vittnat, fördes därtill genom djupare *historiska* studier. Den förändring han genomgått var icke ett affall utan en evolution, och ett oöfverstigligt svalg skiljer därför icke de båda perioderna i hans lif. C. D. af Wirsén, som i sin uppsats: »Järta och Geijer före och efter utgifvandet af den senares Litteraturblad (Sv. Ak:s Handl. för 1899) kraftigt häfdat, att Geijer aldrig varit anhängare af den Hallerska reaktionen (»restaurerings-politiken»), håller dock på, att ett genomgående och verkligt affall förelåg. Om man med ett affall menar uppgifvandet af vissa praktiskt-politiska åsikter, kan man ju också

med fog säga, att Geijer »aftöll». Men om de åsikter han öfvergaf, såsom jag sökt visa, stodo i strid med hvad som varit och fortfarande var hans grundåskådning (själfva det väsentliga i den historiska skolans program), så synes man berättigad, att i deras öfvergifvande se en handling af *trohet* mot hans eget jag, *icke ett affall* därifrån, och det t. o. m. fastän han själf en gång förklarat sig ej ha något emot, att man förebrådde honom ett sådant affall.[1] Han hade funnit, att *personlighetsbegreppet* var blifvet den stora insatsen i nutidens samfundslif. Att han då fordrade dettas ombildning i öfverensstämmelse med personlighetsbegreppets fordringar, var blott en tillämpning af den historiska skolans utvecklingslära. Personlighetsbegreppet hade dittills varit liksom inkapslad i sociala formationer. När det nu behöfde fritt göra sig gällande, hade dessa förlorat det historiska berättigande, de en gång ägt, och måste därför gifva plats. Den personlighet, af hvars frigörelse han hoppades så mycket för mänsklighetens utveckling, var emellertid ej den af blott egennyttan och förvärfsbegäret styrda, som utgjort den utilitaristiska liberalismens ideal. »Kapitalistens bekvämliga hvila efter väl förrättadt jordiskt förvärf är», skref han, »ej mänsklighetens mål. En adel har uppkommit i världen, emedan den ursprungligen var ställd på plikter, som ej kunde betalas.» Han insåg, att i det nya samhället de drifvande krafterna måste blifva lifvets högre makter: religion, kärlek, barmhärtighet, pliktkänsla. Han fattade ej detta samhälle såsom ett aggregat af enstaka, jämlika individer, blott förenade genom rättsskydd, utan insåg dess behof af nya »associationer» till förstärkande af »det moraliska, personliga kapitalets makt». Och han tänkte sig, att äfven däri skulle finnas en aristokrati, men en *personlighetens aristokrati*. Häri röjer sig ock sambandet med det i hans gamla ståndpunkt, som hade en högre valör än den därmed samtida liberalismen. Geijers öfvergång till det liberala lägret blef kanske mer än något annat afgörande för dess strid mot konservatis-

[1] I själfva inledningen till Litteraturbladet 1838 — det verk som just betecknar den nya facen i hans utveckling — heter det: Men sätter någon synnerligt värde på att förebrå mig ett affall. Välan! Jag har då affallit från mig själf; hvilket också ej skadar där det befinnes med skäl vara försigganget.

men, men den liberalism, som afgick med segern, fick tack vare honom en ädlare innebörd än den gamla, och detta nya innehåll var så rikt, att vårt folk ännu långt ifrån tillgodogjort sig detsamma. Det må vara befogadt att med prof. Warburg på Richert tillämpa orden: »att gå tillbaka till honom, det är att gå framåt»; alldeles särskildt gälla de om E. G. Geijer.[1]

Äfven för Richert synes den nya insats Geijer gaf åt liberalismen ej blifvit utan betydelse. Med glädje hade han 1840 i bref till den forne motståndaren hälsat denne såsom bundsförvant, och efter denna tid märkes hos honom en fördjupad uppfattning, särskildt framträdande i betonandet af personlighetsprincipen (t. ex. i striden om hemmansklyfningsfrågan (se Warburg II ss. 122 o. 134 och ofvan s. 228). I själfva verket hade Richerts liberalism af gammalt företett anknytningspunkter med *det* i den historiska skolans åskådning, som betingade Geijers »affall». Så skref han i inledningen till sitt representationsförslag 1830:

»Det oändliga framåtskridandet, den oupphörliga utvecklingen af nya och ändamålsenligare former är lif och tillväxt; det eviga stillaståendet, den andlösa orubbligheten i hvad som upphört att verka och gagna är död och förruttnelse. Sådant är vårt begrepp om *kontinuitet* och stabilitet; sådan den mening vi kunnat fatta om den *sanna historiska* betydelsen af dessa ord.»

De båda motståndarnes slutliga förening gaf en vacker personlig prägel åt den sammansmältning, som i mycket kom till stånd mellan det berättigade i tidens båda kämpande politiska riktningar.

[1] Geijers utveckling är ett intressant motstycke till skotten T. Carlyles Genom personlighetsprincipens makt frigjorde sig den förre från en stelnad konservatism, den senare från den utilitaristiska liberalismens mekaniska världsförklaring, och båda gåfvo de sedan upphof till en högre samhällsuppfattning än den förut rådande konservativa och liberala. Det uttalande af Geijer, hvaraf citatet i texten är ett brottstycke, liknar så Carlyles tankar i hans »*Past and Present*», att man frestas antaga en inverkan, men detta arbete utkom 1843 och Geijers uttalande offentliggjordes första gången 1839. Ehuru Geijers skrifter röja en ej ringa bekantskap med den samtida engelska politiska literaturen, tyckes han ej, att döma af citaten, hafva känt Carlyles skrifter.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Excellensen grefve Gustaf Löwenhjelms papper.

I sina »Bidrag till Sveriges historia efter 1772» (1882) har professor Anders Fryxell åtskilligt att meddela efter den bekante generalen och diplomaten grefve Gustaf Löwenhjelm, som i en hel mansålder representerade Sverige i Paris. Under en forskningsresa dit gjorde Fryxell den gamle statsmannens bekantskap. Denne berättade åtskilliga anekdoter om förhållanden och personligheter i synnerhet under hans ungdomstid, af hvilka Fryxell återgifvit en del i nyssnämnda arbete, och skickade honom sedermera åtskilliga paket med politiska papper att genomse. Efter Löwenhjelms död 1856 underrättades Fryxell om att den aflidne skriftligen förordnat att hans historiska handlingar skulle öfverlämnas till honom för att tjäna som material till en biografi, ett uppdrag, som vållade Fryxell mycken onödig oro, ty de omtalade papperen hördes aldrig af. Först 1875, nära tjugu år efter excellensens död, öfversändes de till Fryxell af hofrättsrådet Fredrik Järta, som lärer haft befattning med sterbhusutredningen. Fryxell, efter att hafva inhämtat konung Oscars gillande, beslöt sig för att öfverlämna papperen förseglade till riksarkivet, med föreskrift att de skulle få öppnas efter trettio år. Detta har också skett på utsatt dag, den 1 oktober detta år.

Det hela utgjorde en jämförelsevis liten samling af icke ens en meter i längd på en hylla. Hufvudmassan består af handlingar rörande de många beskickningar, på hvilka Löwenhjelm var använd, alltifrån 1805, då han sändes till Berlin, och ända fram på 1850-talet, då han befann sig sedan många år tillbaka såsom sändebud i Paris. Man finner åtskilliga koncept, en och annan instruktion i original eller afskrift, anteckningar till sin egen ledning uppsatta af Löwenhjelm själf, ett mindre antal till honom ankomna bref. De flesta handlingarna föreskrifva sig från åren 1812—1816 och synas delvis vara af rätt stort intresse. Ett mindre konvolut innehåller handlingar rörande krigsrörelserna i norra Tyskland 1806.

Man finner vidare ett antal koncept och uppsatser af Löwenhjelms egen hand. Löwenhjelm var en mångsidigt intresserad man. Här förekomma uppsatser om postverket i Sverige, om fraktvagnsinrättning i Sverige, om hufvudfelen i ämbetsverkens organisation, om besvärsmålens behandling (helt kort), om representationsförändringen, om förhållandet till Norge 1828, bidrag till tidningar o. s. v. eller biografiska lexikon (delvis tryckta) m. m.

Några anteckningar röra Gustaf III, några »Minnen af Gustaf III» (hufvudsakligen rörande hans mord) samt anmärkningar vid Schinkels minnen, andra delen. Båda dessa äro tryckta af Fryxell i ofvan anförda arbete. Det visar sig af annat, att Löwenhjelm lifligt intresserade sig för den konung, som gjort hans första lycka. I franska tidningar har han sålunda infört uppsatser om Gustaf III:s död och granskat Brownes bekanta arbete »Les cours du Nord». Fryxell har haft i sina händer åtskilliga tidnings- eller tidskriftsnummer med sådana uppsatser (jfr anf. arb. sid. 237). Endast ett af dessa, Le Moniteur universel d. 27 sept. 1820, finns emellertid bland de till riksarkivet komna papperen; det innehåller granskningen af »Les cours du Nord». I förbigående må anmärkas, att den på samma ställe af Fryxell omnämnda bilagan 6 alldeles saknas bland de lämnade papperen. — Äfven om Karl XIII finnas några biografiska anteckningar.

En annan grupp af Löwenhjelms papper rör Karl Johan. Man finner sålunda bland dem tre egenhändiga uppsatser af general Suremain, af hvilka de två tämligen fullständigt ingå i dennes nyligen utgifna memoarer. Den tredje utgöres af en redogörelse för hans förhållande till kronprinsen, till innehållet öfverensstämmande med memoarerna, ehuru ej ordagrant upptagen i dem. Det framgår af dessa, att Gustaf Löwenhjelm varit en af Suremains närmaste vänner, och det bekräftas af den förres egna anteckningar. Man finner likaledes ett antal uppsatser, promemorior eller bref i afskrift rörande Karl Johans tidigare bana, som åtminstone delvis synas hafva begagnats i Touchard-Lafosses bekanta arbete. Det förekommer slutligen ett antal koncept från olika tider af Löwenhjelms hand, liksom åtskilliga bref till honom. Några memoarer af honom förekomma däremot icke, icke ens en tillstymmelse till sådana med undantag af de nämnda minnena från Gustaf III:s tid.

Två kritiska betänkanden af Gustaf Löwenhjelm.

Gustaf Löwenhjelm — med fullständiga förnamn Gustaf Ka[r] Fredrik — var utan tvifvel både genom begåfning och lefnadsöde en af de märkligare personerna på sin tid; och den tiden var lån

Född 1771 och son till en af de »tre gracerna» vid Adolf Fredriks hof, Augusta von Fersen, gift med envoyén och hofkanslern F. A. Löwenhielm, hade han under åren 1781—1787 jämte brodern Karl, fått en god del af sin uppfostran vid universitetet i Strassburg, dit förnäme ynglingar från olika länder plägade sändas, och där bland hans samtida äfven funnos män sådana som de framdeles så bekante furst Metternich, lord Grey, marskalk Beresford m. fl. Närmast blef hans bana därpå hofkavaljerens och kavalleristens; såsom officer vid »lätta dragonerna» (lifgardet till häst) deltog han i 1788—1790 års finska krig, och under den ohyggliga maskeraden den 13 mars 1792 var han vakthafvande hos konungen. Han har också efterlämnat en målande skildring af den dagen.[1] De följande åren fylldes hufvudsakligen af militära befordringar och göromål — 1804 blef han inspektör för kavalleriet —, hvilka emellertid alltifrån 1799 då och då afbrötos af speciella uppdrag på den bana, som sedermera blef hans egentliga, diplomatens. 1806 stred han emellertid i Lauenburg, och 1808 såsom Klingspors stabschef i Finland, till dess hans bekanta tillfångatagande vid Pyhäjoki öppnade denna plats för Adlercreutz. Fångenskapen höll honom borta från Sverige tills efter revolutionen, den han sålunda stod utanför; vid tronföljarevalet 1810 arbetade han också för konungen af Danmark, men sändes efter dess utgång af Karl XIII, som han och hans bror Karl alltid stått nära, jämte denne att möta den nye tronföljaren vid hans landstigning på svensk jord och blef snart en af Karl Johans intimaste anhängare och medhjälpare. Så invigdes han redan i december 1810 i kronprinsens planer att frigöra Sverige från franskt protektorat och söka vända dess blickar mot Norge i stället för mot Finland, och när tankarna 1812 skulle sättas i verket, blefvo bröderna Löwenhielm som bekant ytterst flitigt använda, Karl såsom den ordinarie representanten i Petersburg, Gustaf under dels omväxlande specialmissioner till såväl kejsar Alexander som andra af de allierade furstarne dels tjänstgöring vid högkvarteret. I Trachenberg var det han, som satte den öfverenskomna fälttagsplanen på papperet; efter intåget i Paris kvarstannade han en tid därstädes såsom Sveriges ombud hos de förenade furstarne, men återvände och beordrades då i juli att åter uppsöka kejsar Alexander för att underhandla om den närmare användningen af general Bennigsens undsättningstrupper. Det blef en äfventyrlig färd; genom åtskilliga motigheter misslyckades hans försök att träffa kejsaren på dennes resa från Frankrike genom Tyskland, och Löwenhielm måste i stället jaga efter honom ända till Petersburg, hvarifrån han omsider fick bege sig till först Bennigsen och sedan Norge. Äfven till kongressen i Wien, där brodern var ordinarie ombudet, sändes han med särskilda uppdrag, och fastän han 1818 blef Sveriges fasta representant i Paris, fortsatte dylika specialuppdrag vid olika tillfällen, då Karl Johan lade särskild vikt

[1] Tryckt hos And. Fryxell, Bidrag till Sveriges historia efter 1772. Stockholm 1882, sid. 189 ff.

på valet af ombud, såsom vid kronprinsessan Josefinas förmälnin och färd till Sverige 1823, vid drottning Victorias kröning 183 m. fl. Bekant är Löwenhielms originella försök såsom minister Paris att vid julirevolutionen 1830 i det längsta rädda kronan åt Ka X. Trots sin plats i utlandet fick han äfven ganska rikt tillfälle at medverka i svensk inre politik, i det att han, mer eller mindr långvarigt, deltog i flertalet riksdagar alltifrån 1809 till sin död 1834 var han starkt ifrågasatt till landtmarskalk, men afböjde upp draget. 1856 erhöll han afsked från sin ministerpost och dog kor därefter, nära 85 år gammal, efter att i 69 år varit i statens tjänst däraf 38 såsom minister i Paris.

Såsom Löwenhielms efterlämnade papper visa, stod han unde sin vistelse i Paris i förbindelse med åtskilliga samtida författare som behandlade tidens historia, och har tydligen öfvat inflytande p deras skriftställeri i mer än ett fall. Men därjämte visar samlinge äfven, att L. med en vaken blick, som skärpts genom hans af de ständiga beröringen med de allmänt-europeiska spörsmålen vidgad synkrets, följde ställningar och förhållanden i hemlandet, och öfve dem emellanåt afgaf sitt omdöme på ett frimodigt, originellt, stundor något drastiskt språk.

Bland sådana yttranden föreligga i hans samling äfven kon cepten till de två här följande. Det ena handlar »*Om hufvudfele i ämbetsverkens organisation i Sverige*». Det torde vara afgifve 1828 och är förmodligen ingifvet till konungen själf. De idéer, L däri framställt, blefvo af honom sedermera ytterligare utvecklade hans anonyma broschyr »*Om styrelsens organisation*», som utgaf 1830 och sedermera något omarbetad 1834. På en del af de briste han kritiserar hafva senare reformer rådt bot. Vid en tidpunkt, d den svenska förvaltningens arbetsmetoder äro föremål för ompröfning torde emellertid L:s tankar på området ännu vara af ett visst, e *blott* historiskt intresse. Den, som önskar taga kännedom om dera närmare utveckling finner, som sagdt, en sådan i nyssnämnda läs värda broschyr.[1]

* *
*

Det andra af L:s här aftryckta yttranden berör den norsk frågan under förra delen af 1828. Stortinget 1827 hade djup gäckat de förväntningar Karl Johan gjort sig om detsamma. Ha hade personligen midt i vintern begifvit sig till Kristiania för at

[1] Icke utan sin spets är där L:s polemik mot att *hufvud*synpunkte vid en omorganisation skall vara besparing i löner. »Genom en *enda* bättr inrättning af ett eller annat ämbete hade staten kunnat vinna mera än pro dukten af strängaste reduktion ...... Ja, jag vore färdig uppgifva sådant må som, handlagdt *så*, som det vid en god organisation blifvit, hade tillskynda staten sådan årlig vinst, hvaraf hela nuvarande civila aflöningsstaten kunna bestridas», hvarpå i en not tillägges: »Vi *ha haft* recognitionsskogar»!

öppna det, hade mottagits med festligheter och fraser, hade låtit återkalla sina från 1824 hvilande mindre populära grundlagsändringsförslag (bl. a. om absolut veto i lagfrågor) samt hade återvändt i tro på utsikten till blifvande samförstånd. Däraf blef dock intet; ett flertal propositioner afslogos, stundom på ett sätt, som sårade konungen personligen. Bodösakens behandling gjordes till föremål för en delvis oberättigad kritik, å diplomatbudgeten gafs mindre, än förhållandet mellan rikena gjorde skäligt, och äfven i andra frågor gjorde sig oppositionen ganska starkt gällande, såsom genom det uppseendeväckande riksrättsåtalet mot statsrådet Collett. Särskildt det sistnämnda väckte ytterlig harm hos konungen, hvars missnöje ett demonstrativt firande af den 17 maj på våren 1827 och ett uthvisslande på teatern af divertissementet »Föreningen» den 4 nov. samma år äfven bidrogo att öka. 1828 inbröt därför under stark misstämning hos konungen och i Sverige gentemot norrmännen. B. B. von Platens utnämning till ståthållare i Sandels' ställe ansågs betyda en kraftigare unionspolitik än under de närmast föregående åren, och i samband med kallelsen till ett urtima storting, hvilken bebådades i nov. 1827 och utgick den 29 jan. 1828, talade konungen starka ord om krafvet på att hans konstitutionella rättigheter upprätthölles. Andra aktstycken erinrade om de uppoffringar han själf och Sverige gjort till Norges båtnad, om ansvaret för Norge inför Europa, om behofvet att veta om unionen vore mer än ett tomt namn och om nödvändigheten af garantier, som kräfdes af hänsynen till Sverige, de båda rikenas lugn och grannregeringarnas säkerhet. Det är tydligen under denna situation Löwenhielms betänkande infordrats; synbarligen afgifvet mellan den 28 jan. (dagen för den i betänkandet omnämnda Wellingtonska ministärens utnämning i England) och den 16 april (stortingets sammanträde) var det, som vanligt, skarpt åt olika håll, men pekade visserligen också ut öfver de närmaste tilldragelserna.

S. Clason.

* * *

1. Om hufvudfelet i ämbets-verkens organisation i Sverige (privatissime ingifvet).

Bland de många, som hetsigt stridt *emot* ändring däri, har ingen, mig veterligen, uppfattat hvarom frågan egenteligast var.

Bland de några, som skriftligen yttrat sig *för* ändring, har ingen mer än Hartmansdorff anat hufvudfrågan, men äfven han har icke som sådan behandlat henne. För öfrigt vände han om mot slutet af sista riksdag. Osäkert är således, om han än är att påräkna.

Hufvudfelet i Sverige är brist på befäl i spetsen för hvarje departement eller, med andra ord, de, som hos konungen föredraga ärenderna, som expediera kungens befallningar och som borde an-

svara för dessas behöriga verkställighet, sakna den verkställanc makt, som dessa höga befattningars natur uppenbarligen kräfver.

Det gifves intet land i världen, så absolut eller så liberalt d(än må vara konstitueradt, där icke föredragning, expedition oc befäl är inom hvarje departement förenadt i en och samma han(Sverige är den enda stat, där denna sistnämnda attribution är skil ifrån de tvenne förstnämnda.

Det gifves några sådana förhållanden till, där svenskarne h alldeles oerhördt orätt eller ock ha makalöst rätt, ty i detta senaı fall ha de ensamma i hela vida världen hittat på det sanna oc rätta. Item lärer ingen vilja försöka påstå, att det här ifrågavaranc förhållande är ibland dem, där särskilte lokala förevettande omstär digheter bjuda undantag ifrån allmänt antagna organisationsgrunc satser. Ej heller tyckas resultaterne, neml. våra ämbetsärendeı gång och opinionen därom, antyda, att vi häri ensamma ärft Salomc vishet, och att alla öfrige stater famla i mörker. Hvadan annars dett allmänna kända och så många riksdagar uttalta behof af ändring

Ja, erfarenheten skulle ej ens härvid behöfvas. Det gifve absurditeter, hvilka *a priori* kunna tryggt som sådane stämpla Till desse hörer utan tvifvel att lägga ansvarigheten på dem, soı ingen makt äga, lägga makten i deras händer, som icke äro ansvarig(och sedan bygga hela sitt konstitutionssystem på ansvarighetsläraı

Detta är hvad vi göra. Hvem åligger konstitutionella ansvarig heten? Konungens statsråds ledamöter och statsekreterare, som int(befäl äga. Hvem har verkställande makten närmast konungen Rikets kollegier, landshöfdingeämbetena, direktionerna och komiteern(som ingen konstitutionell ansvarighet vidkännas.

Eller irrar jag?

Hvad göra statsråderne?

De *resonera* öfver ärenderne. På beslutens behöriga verk ställighet ha de icke ringaste verkningskraft. De veta ej en gån(om de alls verkställas. Må man icke mot mig invända ett elle annat statsråds mer eller mindre lyckliga bemödanden i en elle annan sak. Jag talar om huru uret är inrättadt, ej om huru ma kan tumma det att gå. Må således statsråder stundom lyckas i at följa och skjuta på en eller annan verkställighet. Det sker på omväga och mäst af personlig aktning. Väl må statssekreterarne vara pliktig lämna de upplysningar, som i statsrådsberedningen eller i kungens kon selj äskas. Vi få se längre fram, huru godt statssekreterarne ha oı upplysningar självfve. Icke mindre står fast, att annorlunda än så är ingen åt statsråderne den ringaste rappor[t], den ringaste lydna skyldig. — Jag hade således rätt i att säga, att de ingen makt äg och att de intet annat atgöra ärenderne än resonera öfver den och det utan annan egentlig ansvarighet eller kompetens, än så vid fråga är om laglighet. Om resultatet, saledes om nyttan af en re geringsåtgärd kan icke ägas hvarken en ansvarig eller en kompeten mening af den ämbetsman, som öfver beslutets verkställighet inge officiell organiserad makt äger. Hvad statsråderne (märk grund

lagsmässigt) vidgöra ärenderne, utöfver pröfning af deras laglighet, uttryckes således riktigt, då man säger — att de resonera öfver dem.

Hvad göra nu statssekreterarne? De *skrifva* om ärenderne. De författa och föredraga sina meningar, och de expediera kungens beslut. När paketerne utur deras vaktmästares hand hunnit falla i postluckan, så är ärendet i ock med detsamma utur statssekreterarens maktkrets, ty denne slutas vid dörren till expeditionsförmaket. Hans befäl börjar på förste expeditionssekreteraren och slutas på extravaktmästaren. Utom denna personal är ingen skyldig att på hans befallning skära en penna eller gå ett fjät. — Verkställes kungens befallning med behörig drift, med oegennytta, med förstånd och skicklighet? Är den af alla lika fattad? Handla de verkställande i den anda, som dikterat befallningen? Se, det är allt saker, om hvilka statssekreteraren genom egen makt och myndighet aldrig kan få det ringaste veta; långt mindre förmår han allt sådant godt befordra. Konstitutionen tycks ha förutsatt, att det ej angår honom. Så upplyst tycks hennes teori om befäl och lydnad vara, att hon ansett det vara nog att befalla, och att alltid kommer lydnaden sedan: ett kätteri i tjänstgöringsläran, vid hvilket icke ett infanterikompani, icke den ringaste landthushållning, icke den obetydeligaste näring kan väl fortgå i 8 dagar. Statssekreteraren äger ju ej egen myndighet nog att ens få veta, om den befallning han expedierat alls verkställes.

Må man ej häremot invända hvad som sker genom enskilt god vilja, genom courtoisien emellan den eller den presidenten eller landshöfdingen och den eller den statssekreteraren. — Alla sådane inkast har jag i föregående besvarat. — Det står ju fast (incredibile dictu), att statssekreteraren ej får skrifva handbref, att dessa ej behöfva — hvad säger jag — ej få åtlydas. — Blir behofvet af rapports erhållande, af iterations eller förklarings meddelande alltför svårt trängande, så skall ju statssekreteraren sådant i konseljen anmäla, erhålla kungens autorisation, oftast afvakta justering, men i alla fall å nyo erhålla kungens underskrift, innan han ansvarslös kan fullgöra en ämbetsmans första och väsentligaste plikt den att till behörig verkställighet befordra genom honom utfärdade befallningar. Hvilken, som någorlunda vet hvad tjänstgöring är, kan påstå, att en tillräckeligen driftig, statens tjänst behörigen befordrande kontroll och ämbetsmannatillsyn är vid sådane former, vid sådan total frånvaro af egen makt och myndighet möjelig? Hvad statssekreteraren brister i förmåga att på ämbetsrummet i Stockholm kontrollera sitt departement och ha reda på tillståndet inom detsamma, kan han ej ersätta genom de annorstädes så nyttiga ämbetsturnéer. Ingen länsman är ju skyldig att taga hatten af sig för statssekreterare Danckwardt. Ingen skiltvakt skildrar ju för statssekreteraren Nordin. Statssekreteraren Skogman, drickande brunn vid Ramlösa, skulle ju kunna vid Helsingborg upptäcka den skandalösaste tullförsnillning, allt därvid ankomma på snabba mesurer, och ingen besökare behöfva vårda sig lyda honom. Hvad skulle ämbetsturnéer båta ämbetsmän, så totalt saknande allt förman-

skap? Kan man af dem fordra, att de under så obehagliga fö
hållanden resa ändamålslösa förödmjukelser till mötes? Men hv
medel återstå då för statssekreterarne att kontrollera och yrka state
tjänst, d. v. s. på hvem ankommer i första instantien verkställighet
af rikets tjänst, af kungens befallningar, eller skall statens tjär
icke hvarken kontrolleras och icke yrkas?

Jag hade således rätt att säga, att befäl, att verkställande ma
saknas hos dem, som i spetsen för rikets styrelse-departementer s
närmast konungen. Men hos hvem är då makten? Jo, på de
till hvilka dessa befallningar äro ställde, på de 40 eller 50 ä
betsverk jag här ofvan nämt. Men hvem kontrollerar dem, hve
har egen makt att af dem utkräfva behörig tjenstgöring? Kunge
kungen allena. Hvem redogör för kungen om verkställighete
Hvem kan kungen därom tillspörja? Ingen, ingen annan än
verkställande själfva. Är detta ett ondt? Ja, och ett svårt org
nisationskätteri af högst förlamande egenskap. Svenska kunga
dygn består ej af flere timmar än andra kungars. Det är en m
teriel omöjlighet för regenten att direkte befatta sig med så mån
ämbetsverk. Kungen i Sverge kan omöjeligen ensam medhinna hv
6, 7 eller 8 ministrar göra i alla andra stater. Jag missdöm
ingalunda därmed våra regenters förmåga eller våra ämbetsver
uppsåt och dugelighet. Det är ej af misstroende till våra ko
menderande generaler eller till våra bataljonschefer vi fördela vå
arméer på divisioner och brigader. Det sker, emedan sjelfva Mont
cuculi ej hade förmått föra sitt befäl genom omedelbar berör
med 40 à 50 bataljonschefer.

Hittills har jag likväl allenast afhandlat den för rikets tjä
skadeliga verkan närvarande organisation har på couranta ärender
Än större skada gör den staten som hinder för den förkofran, c
framskridande med sin tid, hvarförutan ingen nation blir stark el
lycklig, hvarken komparativt med hvad hon kunde vara, eller relat
till andra nationer. Det lärer icke bestridas, att de högre ämbe
männen fullgjort blott hälften af sin plikt, när de behörigen ha
lagt couranta ärenderne. Vid nyssnämnde äfventyr för den stat
tjäna måste de oupphörligt syfta till ett bättre, till förkofrande
hvad de under händer hafva. Allt kan förbättras på jorden. Er
bör förbättring eftersträfvas i allt. Men hvem kan väl ford
planer därtill af ämbetsmän så totalt skilda vid all makt öfver si
planers verkställighet? — Hvem vet ej, huru litet ett förslags i
trinseka förtjänst båtar, hvem vet ej, huru skadeligt resultat det bä
förslag kan få, om oskickelighet, oredlighet, illvilja, ja blott liknöjdh
och orklöshet kunna få råda vid verkställigheten? Hvem vill såled
framstå med ett förslag, som han riskerar att se sålunda förfuska
Hvem vill blottställa sig för denna frätande harm? Hvem vill på såda
villkor åtaga sig ansvarighet inför opinion? Hvem vet, huru mång
ljus, nyttig, ypperlig idée våra statssekreterare hos sig på såd
grund kväft? Jag hör ofta dem, som undra på deras overksamh
Det är, när de i ringaste mån af sitt nit drifves utom cirkeln

ämbetsslentrianens oaflåtligaste fordringar man skulle undra på dem. Jag hetes vara ifrig och verksam. Men blef jag statssekreterare (hvartill, tror jag dock, jag af ingen fördel kunde bekvämas, huru högt jag än skulle af kallelsen finna mig hedrad), så teg jag som en fisk med allt hvad planer och förbättringar heter. Icke blott af egoism, men för det att det förslag, som, väl verkställdt, blifver balsam i statskroppen, kan, illa verkställdt, bli dess gift.

På sådane grunder är det jag egenteligast ifrån denna här anmärkta organisation härleder det onda. Ondt finnes ju: därom äro ju alla ense. Hvarifrån annars denna täta klagan öfver lamhet och osammanhang i ärendernes gång, öfver så långsamt framskridande i somt, öfver stationärt tillstånd med annat, ja t. o. m. öfver sackande akterut med något? Nåväl — intill dess annan verksammare orsak mig visas, påstår jag, icke att felet ligger ensamt i ämbetsverkens organisation, men att, i den mån det ligger i denne, ligger det hufvudsakligast i den bristfällighet jag anmärkt: nämligen i frånvaro af befäl, af verkställande kraft i spetsen för hufvuddepartementerne af rikets styrelse.

Huru skall nu detta hjälpas? Här finner jag mig något brydd.

Icke vid att förklara, att hjälpen består däri, att konungens statssekreterare utrustas med makt och myndighet att i konungens namn, men på eget bevåg och utan annan omgång eller förpliktelse än den att förfara lagligen och till konungen rapportera, hvar inom sitt departement utkräfva behörig efterlefnad af alla gällande lagar och författningar och enkannerligen att igenom alla instantier följa och tillvägabringa behörigaste verkställighet af alla af dem expedierade konungens bud och befallningar, hvaraf skulle följa [såväl] deras rättighet att utfärda handbref till rapporters och upplysningars infordrande samt till ledande, förklarande och pådrifvande af all verkställighet, som samtelige ämbetsverks förpliktelse att ovägerligen åtlyda sådane handbref, enär de angå verkställighet af existerande lag och författning eller af konungens konstitutionelt utfärdade befallningar.

Ej heller är jag brydd vid att besvara de endast i Sverige möjeliga skrupler, enligt hvilka statssekreterarne härtill skulle först behöfva förstärkning i värdigheten eller i rangen. Nödgas ej arméens och flottornes högst uppsatta befälhafvare lyda konungens föredragande i kommandomål utan afseende på dessas rang? Är förhållandet ej enahanda i hvarje armé emellan chefen för generalstaben och generalerne? Närvarande franska krigsministern är bland de yngsta generalmajorerna och kommenderar dem, som minister, alla. Franska justitieministern har aldrig varit annat än advokat. Hvad rang ha Canning, Peel, Robinson och Huskisson? Alltnog, att de under en mängd olika benämningar innehafva ämbeten, vid hvilka är fästad rättigheten att befalla i kungens namn, eller rättare ämbeten, inrättade enkom för att vara ständiga organer af kungens befallningar, — och detta är dem nog att utan afseende på annan ämbetsrang i så måtto befalla. — Se där principen, som reder allt dunkelt i den frågan och som utan ringaste fara för friheten, den

man åtminstone i England förstår att vårda, ger regeringen en drif en kraft, som vi i Sverige ensamme bland alla stater, så souverän som konstitutionella, hittat på att vilja undvara. Och det hvarföre Af en dunkel farhåga, för hvilken icke ens de, som hysa den, förm göra fattlig reda, och af en till yttersta löjlighet gränsande småakti rangkänslighet.

Nyssnämnda farhåga hos mina vedersakare är visst icke helle hvad som bryr mig vid mitt förslags framställande. Ordet ministe förskräcker dem, men ha de nånsin för sig själfve redogjort, hvad d egentligen mena med en minister? Aldrig ha de under våra mång kontroverser uppgifvit det. — Se här min definition. Minister äı under hvad benämning som helst, den ämbetsman, som närmast ko nungen, med en mer eller mindre vidsträckt egen myndighet att be falla och handla i konungens namn, förestår en hufvudafdelning a rikets styrelse. Minister är *icke* den föredragande och expedi tionschef, som alls ingen myndighet äger utom sitt kansli och soı måste be kungen själf tala, när behof af befallning göres. — Olik lokala förhållanden föranleda till olika behof af latitud i makt ho cheferne för departementerne af rikets styrelse. Andra länders mi nistrars makt går stundom ända till initiativets tagande på eget be våg i stundom viktiga regeringsåtgärder. Min linia är ganska be stämdt dragen. Jag begär för våra statssekreterare ej makt att ny sak, ej ens den ringaste, handla på eget bevåg, blott makt at få gjordt, och väl gjordt, hvad kungen inom deras departement befallt Må mig tillåtas i förbigående anmärka, att ministerskräcken, sällsam nog, verkat på 1809 års lagstiftare. Af 6 departementer ha vi två där ingenting är att administrera. Desse ansåg man högst maktpå liggande att förse med ministrar. I de öfrige 4 departementern är allt administration. De fingo statssekreterare, beröfvade all mak att administrera. E sempre bene! Eller är anmärkningen icke riktig Utrikesministern förer befäl. Justitieministern dömer och är all icke minister. Ingendera har det ringaste att administrera, ty maı kan väl ej kalla administration utdelningen af diplomatiska kassan anslag till missionerne, och hvad som inom justitiedepartemente kunde på sätt och vis anses som administrativt tillhörer ju justitie kanslerен och statssekreteraren för inrikes ärenderne. Och sådan kallas organisation!

Men jag återvänder till hufvudsaken. Jag är brydd, sade jag huru jag skall uppgifva hjelpen, och väl må jag vara det, då jag uti grundlagen aldrig förmått att finna en enda bokstaf, som för menar konungen att gifva statssekreterareämbetena den makt och myndighet jag för dem begärt. Väl bjuder grundlagen, att hvarje kungens beslut skall framläggas till kungens underskrift och a statssekreteraren kontrasigneras. Jag yrkar ingalunda afsteg ifrån detta stadgande. Ej må ringaste regeringsåtgärd få originera hos statssekreteraren. Ej må han vara berättigad att genom handbre gifva första impulsen i något, äfven ringaste, mål. Men att han utan kungens nya underskrifts erhållande hvarje gång ej skall få af

låta de skrifvelser, som till ett af kungen i statsrådet utfärdadt och undertecknadt besluts behöriga verkställighet fordras, att han i kraft af sitt höga och ansvarsfulla ämbete ej skall få anses tala och befalla i kungens namn, då han håller sig inom lydelsen af redan existerande lagar och författningar, då han talar och befaller blott för att till behörig verkställighet befordra hvad lagen redan stadgar eller hvad kungen konstitutionelt och uttryckligen nyss befallt, därtill kan ej uppgifvas något giltigt skäl.

Eller hvad olägenhet befarar man häraf? Den för konungamakten, att en öfverdådig statssekreterare befaller sådant, som utan kungens vetskap ej får befallas? Men han står ju under kungens ögon: han skall ju dageligen i statsrådet redogöra för sine åtgärder, och öfverskrider han sin gräns, så åtlydes han ju intet.

Befarar man olägenhet för friheten? Denna kan fordra, att ingen författning kan annorlunda än under föreskrifne konstitutionella former emanera. Men när en författning är sålunda emanerad, hvad kan friheten då ha att befara af åtgärder, som endast få ha till föremål verkställigheten af hvad lagligt befalldt blifvit? Finnes högre nonsens än att medgifva, det väl skall konungen under vissa former få genom sina statssekreterare låta utfärda vissa beslut, men att kungen till erhållande af verkställighet därå ej skall äga annat medel än att genom sin egna direkta uppmärksamhet och förnyade underskrift verka på de verkställande?

Jag påstår tvärtom [att] det konstitutionella interesset t. o. m. fordrar hvad jag har föreslagit. Detta interesse är hufvudsakeligen sammanbundit med ansvarighetsprincipen. Domens utöfning är illusorisk i den mån den är orättvis. Högre orättvisa än att göra en ämbetsman ansvarig utom gränsen af sin verkningskraft gifves intet. När nu våra statssekreterare ingen eller en högst ringa makt äga öfver verkställigheten af hvad af dem föreslagits och expedierats, när de således icke kunna bedömas efter resultaterne af deras åtgärder, enär beskaffenheten af desse resultater så hufvudsakligen beror af det verkställighetssätt, öfver hvilket de ingen makt äga, än mera, när denna deras maktlöshet är för dem ett likgiltigt skäl att afhålla sig ifrån föreslåendet af nyttiga åtgärder, huru kan man då bedöma deras nit, drift och skicklighet? Huru kan då nånsin rättvist emot dem utöfvas det i 107 § af grundlagen stadgade ansvar, som jag för min del anser för den ojämförligen viktigaste delen af ansvarighetsprincipen. Inskränkes ej ansvarigheten då till det, som 106 § stadgar, nämligen till den, som rena lagbrott medföra? Är det då ej sant, att riken kunna högst lagligen vanskötas och förfalla till vanmakt och vantrefnad? Skulle man ej tro, att närvarande organisation antingen öfversett eller ock afsett detta, da den, långt ifrån att uppmuntra eller tvinga departementscheferne till nit, drift och verksamhet, tvärtom skyddar liknöjdhet och overksamhet, ja t. o. m. uppenbart lockar till dessa fel? När statssekreteraren är ansvarig blott för de olagligheter han begår, men platt icke för det nyttiga han underlåter och allra minst för allmänna tillståndet inom sitt departement, blir

det icke för honom en uppenbart riktig beräkning att, i den må han handlägger ett mindre antal mål, i den mån lefver han tryggar för ansvar, så att den statssekreterare, som expedierar blott 2,00 om året, är 50 pct. klokare än den, som expedierar 3,000?

Men ansvarighetsläran har hos oss aldrig varit förstådd. Dett synes bäst däraf, att ansvarigheten för kungens i statsrådet fattad beslut öfverflyttas på dagen på den expeditionssekreterare som hän delsevis föredragit. Häraf följer, att denne är för dagen oberoend af statssekreteraren, ty med ansvar måste följa själfständighet. Me få regeringsåtgärder äro i och för sig själfva riktige eller oriktig De äro det oftast relative till det antagne systemet och till d af detta alstrade antecedentier. Om nu expeditionssekreterare befordrar ett mot det antagne systemet stridande beslut, hvarigenor 20 äldre kloka beslut bli skadeliga och systemet i sin grund rubba så har han utan tvifvel gjort något ganska skadeligt, om annars pla och system äro nödvändiga villkor för dugelig administration. Me har han därvid ingen form förnärmat, så kan honom intet ondt sk Såväl administrationsprincip som ansvarighetsprincip bjuda såled att, när statssekreterarens förfall icke är af den natur, att någon hans stad och ställe bör tillförordnas att tjänsten och ansvar öfvertaga, utan blott är tillfälligt och transitoriskt, bör expedition sekreteraren föredraga i enlighet med statssekreterarens föreskrif denne ansvara för det tillstyrkta beslutet, och expeditionssekreterare ansvara blott för föredragningens fullständighet och formella behörighe

Många flera anomalier finnas i våra ämbetsverks organisatio Ridderskapets och adelns protokoller vid 1823 års riksdag innehåll mina tankar därom. Här har jag blott velat försöka ytterligar bevisa den sats redan vid 1812 års riksdag yttrades och om hva riktighet 14 års eftertanka grundat min djupaste öfvertygelse — a nämligen våra statssekreterareämbetens maktlöshet utgör hufvudfelet vår administration.

---

2. Den norska frågan 1828.

Memorandum.

Mig är ålagdt yttra min tanka om den beklagliga sinnesstämning i Norge och förnämligast om sannolikheten af utifrån verkande o saker dertill.

Sådane skulle kunna vara

1:o) Stämplingar af danska regeringen.
2:o) Stämplingar af det afsatta konungahuset.
3:o) Stämplingar af de i Europa existerande hemliga förbund.

Jag tror icke på *danska* stämplingar.

Lika litet som vi hunnit glömma Finlands förlust, lika litet h visserligen Danmark ännu kunnat glömma Norges. Lömskt ha al

danska regeringar förfarit emot Sverige, äfven då, när till hämndelystnad inga färskare anledningar fanns än Karl den 10:s eröfringar, af hvilkas återgång intet rimligt hopp likväl kunde hysas. *Omöjliga* äro danske regeringens stämplingar således icke nu: — dock, sannolike äro de icke. Försiktigheten förbjuder dem. De politiska sederne i Europa ha hyfsat sig. Det cabinett, som nu skulle beslås med sådane nedrigheters bedrifvande hos grannen, skulle få olidelig smälek att utstå, ej allenast af allmänna opinionen, utan af Europas öfrige cabinetter. De mäktigaste bland dessa ha högsta intresset i att bannlysa sådana ränker, enär de alla äga nya eröfringar, där likartade knep skulle gifva dem mycket bekymmer. Sådant skulle dessutom misshaga dem i dess egenskap af möjelig fara för det hufvudändamål, åt hvilket vi nu i 13 år sett dem uppoffra allt: nämligen allmänna freden och status quo i Europa.

Kung Frederik den 6:tes lynne, hans ministrers personliga beskaffenhet, hans skattkammares tillstånd, så föga gynnande för så penningeödande konster, synas mig också ägnade att afvända misstankar.

Recuperationsplaner kunna dessutom icke gärna förmodas. Vore de annars verkställbara, så kunde de väl numera aldrig föra längre än till en förening, *sådan som nu vår.* Men vår ringa fördel af denna, när defensionsnyttan afdrages, är nogsamt bekant. För det ultramarinska Danmark vore den uppenbart ingen. Förmå harcelera vårt cabinett under några fredsår och vid första krig ha skadan, och nesan, af Norges återeröfring, se där allt hvad en med ordinairaste vett utrustad dansk statsman numera kan af dess återförening förvänta.

Stämplar *f. d. kongl. famillen?*

Jag tror det icke.

Hvarje vårt bekymmer är utan tvifvel dess interesse och fägnad. Men far och son äro, hvar på sitt sätt, rakt oförmögne till något sådant. Markgrefvinnan[1] är nu snart 75 år gammal. Polier[2] allena kunde bedrifva slikt. Men han hvarken törs eller förmår det, med mindre cabinetterne gifva sitt samtycke, sin ledning och sina pengar.

Cabinetternes verkliga inre sinnelag emot oss på det hela är ett ämne, som utan tvifvel förtjänar att rätt uppfattas, och i hvilket jag hos oss ofta funnit antingen missförstådd tillit eller öfverdrifven misstro; vid annat tillfälle skall jag därom utveckla hela min tanka. Nu skulle den bilda en alltför betydlig digression, som dessutom vore här öfverflödig. Här är nog att antaga, att de 4 stora continentala magterna utan tvifvel med hemligt nöje se, att den enda, på nationernes legitimitet sig grundande dynastien har regeringsbekymmer af nationell beskaffenhet, och att än högre är deras skadeglädje, då den som mönster för frihetsälskande furstar i Europa framställde regenten provoceras till strid af frihetsyran. Ja, jag antager också, att denne dolska fröjd är lifligast hos furst Metternich i sin tredubbla egenskap af illiberalitetens patriarch, af en oss föga huld minister (hvarom mera en annan gång) och af prins Gustafs enda synlige protector.

[1] Gustaf IV Adolfs svärmoder.
[2] Baron de Polier-Vernaud, guvernör för prinsen af Vasa.

Men: — när jag å andra sidan betraktar, först hvad jag redan anfört om nesan och vådan af sådane stämplingar hos andra, och därnäst samt i synnerhet dessa makters så strängt sysselsatta tillstånd, i hvilket de verkeligen mer än allt annat frukta ringaste nya complication, som kunde åt dem alstra ny tillsats af bekymmer, tvekar jag alldeles intet vid att anse, det ingen utländsk machination af detta slag för närvarande medverkar til sinnesställningen i Norge.

Sist — månne Norge bearbetas af *hemlige förbund?* Jag tror det för ingen del. Dessa förbund arbeta blott i souveraint styrda länder. Det mål, till hvilket de där arbeta, är i representativa stater redan vunnet. I dessa ha de för öfrigt ingen verkningskraft, ty denna äga de blott i mån af motståndet, på sätt ångan förmår frästa på kitteln, blott i den mån säkerhetsventilen är tillsluten. Men denne hålles i Norge af den fria periodiska pressen städigt öppen, och journalisterne göra ju uppe i ljusa dagen, helt obehindradt och utan äfventyr, hvad *die geheime Brüder* i de icke pressfria länderne måste göra underjordiskt. Låt vara, att bland de förra finnas de, som med de senare ha lika föremål, nemligen åverkan på kungamagten, äfven på den lagbundna. Skillnaden blir alltid den, att medan *die umtriebe minera* fästningen, arbeta journalerne *à la sappe*, således *i dagen* och synbart, i ty att när man läst de fientliga bladen, så vet man om deras förehafvande och ändamål vida mer, än domstolarne i Maynz och Köpenick nånsin förmått om *sina* mullvadar upptäcka. Det är under denna synpunkt jag anser att, ehvad kanaljerier i Norge bedrifvas, äro de icke att anse som åvägabragte genom utgreningar af hvad vi egentligen med *die geheime Umtriebe* förstå.

Inländske äro således, i min öfvertygelse, orsakerne till förhållandet i Norge.

Till dessa räknar jag *icke* en nyss emanciperad nations kinkiga månhet om sin frihet. Denna existerar utan tvifvel och medverkar. Men den adresserar sig till norska kungen, och det är mot kungen i *Sverige* jag nu ser missfirmelserne egentligen riktade.

Men jag räknar *danska* surdegen som i Norge qvarstannat, och som nu för egen norsk räkning jäser.

Jag räknar det *ärfda* hatet, i hvilket hvar norrman, öfver 25 år, hunnit bli uppfödd. Item måste grannephobien vara intensare i Norge än i andra länder. Dessa ha gemenligen flere grannar att hata. Norrmännen ha blott en: blott oss. De detestera oss ostördt och odeladt: ergo intensare.

Jag räknar det under de senare 40 åren af oss *förvärfda* hatet. För att bedöma det billigt, betraktom oss objectivt, d. v. s. ställom oss i tankan vestanfjälls, och åskådom de 40 senare årens händelser i Sverige, sådane som de i norrmännens retina måst afspegla sig!

1788: krig mot Sverige. En del af svenska adeln stämpla med kejsarinnan, en annan del tager flocktals afsked under brinnand campagne.

1789: vid en riksdag, hållen under betänkeligaste krig, idk hela ståndet hätskaste opposition emot konungen.

1792 mördas denne konung, den förste svenske furste, som efter 50 års tysk regering bestigit svenska tronen. Adelsmän voro alla de sammansvurne, och officerare de flesta.

1808: nytt krig med Sverige.

1809 försvinner svenska hären ifrån gränsen. Hvart är han gången? Till Stockholm att afsätta kungen. Och norska hären inbryter icke i Sverige? Nej, danska generalen är mutad med löfte om svenska kronprinsmanteln.

Nu spörjas i hela Norge sällsammaste och vidrigaste ränker. Hvadan dessa uppmaningar till affall? Jo, den *danska* fursten hade lofvat att, ställd närmst *svenska* tronen, skulle han locka under *svenska* spiran det rike, han nyss af *danska* konungen varit ombetrodd att försvara, och där han endast igenom *danska* kungens förtroende förvärft det anseende han så söker begagna! Svenskarne samtycka, att *denne* väg låta bestiga sin tronttrappa! *Svenska* statsmän tro på denna absurda tillställning, och *därpå* fota de hela tidens politik!

1810 ankommer äfven denne furste. Svenska allmänheten anser honom förgifven. Sveriges första ändlingar, ja, Sveriges drottning misstänkes och beskylles! En af rikets högsta ämbetsmän mördas i hela befolkningens och garnisonens åsyn! Banemännen förblifva okände, och alla förblifva ostraffade!

Denna tafla är ju sann. Opartiskheten, understödd af mycken sakkunnighet, kan vid dess åskådande fridöma klasser och stånd ifrån det odium, som endast individer förtjent, och äfven fria en del af desse ifrån det, som bör skrifvas på omständigheternes räkning. Men sedde ifrån fjällryggen, med grannhatets ögon, ha ju desse händelser bort i Norge alstra outsägelig afsky till svenska statsmän, svensk adel, svenska ständer, svensk militair, svenske tjänstemän, och allt svenskt.

1810 sågo Normännen svekets bemödanden upphöra, men nu vidtog politikens och styrkans kännbarare, dock ädlare, åverkan.

1812 bortslöts Norge i S:t Petersburg.

1813 begyntes tvåårig svältkur och alle öfriga med strängt hämmade communicationer förente lidanden.

1814 krig och stryk, stryk alltid och allestädes, stryk, säger jag, och norska vapnens yttersta förödmjukelse.

Hvad nya ämnen till hat!

Dock, tvänne vederlag hade nu norrmännen, hvarmed trösta nationalegenkärleken och försona minnet af utståndne lidanden: den öfver all måtta fria constitutionen och den politiska individualiteten som stat.

Men den förra ha de vid hvarje senare storting sett ifrågasättas.

Den senare tro de ständigt hotad af fusionsplaner, som östanfjälls smidas, mena de.

Men af tvenne blott genom en gemensam regent förenta nationer har den svagare alltid burit afsky till incorporation.

Denne afsky ökas hos norrmännen af norska folksfördomen, som uti incorporation med Sverige ser Norges inkräktning af denne samme svenska adel, som genom ofvanuppräknade antecedentier blifvit vestanfjälls så execrerad.

De upplystare norrmän hämta af svenska statsförfattningen en ytterligare och billig ovilja till närmare förening. Bedröfveligen märkbart blir i alla tider, att *de* statsmän, som 1809 grundade Sveriges hela politik på Norges förening genom Karl Augusts utkorande, alldeles försummade att till emottagande af denne aggregation omstalta Sveriges politiska former, som likväl genom revolutionen då voro blifna i dessa statsmäns händer ett mjukt vax, hvilket kunnat bildas till hvad nyttigt man förstått och velat. Men ej nog att vår statsorganisation äger denna relativa olägenhet. Den är *an sich* högst beklagelig och anomalisk. Därom kunna norrmännen icke vara okunnige, sedan de nu i 16 år hört oss sjelfve vid alla våra riksdagar *ständigt* öfverklaga och *aldrig* förbättra våra inrättningar, efter hvilka de således omöjligen kunna vara frestade att jemka sine. Sant är ock verkeligen, att i hvad styrelsens organisation beträffar, är Norge den civiliserade systern och Sverge den barbariska.[1] — Tillägges vårt olyckliga myntsystem, den i Sverige så öfverhandtagande bankerutteringen och hela vår osaliga financiella ställning, så ohjelpelig genom våra egna grundsatser, genom vår af ständer styrda bank, genom vår oförnuftiga skattefördelning, genom vår öfverdådiga luxe och missföstådda lära därom, genom våra quinquenella schustringar(?) med nya systemer och vår oafbaseliga hårdnackenhet att vid allt detta förblifva, — så förstår man lätt, att tron på incorporationsplaner måste försätta norska sinnena i eretisme. Att denna tro är ogrundad, att Sverge, såsom det är organiseradt, är oförenligt med Norge och med hvarje annan stat, posito då föreningsdriften vore ömsesidig — allt detta, säger jag, ändrar ingen ting i förhållandet. Det, som *tros*, verkar i sådana fall lika med det, som är.

Betraktar jag å andra sidan *norrmännens* politiska inskränkthet i alla andra afseenden, och synnerligen deras utmärkta dumdristighet, så antager jag som ytterligare skäl till ovilja och till ständiga provocationer en fåkunnig tro på möjligheten af en ifrån svenska konungahuset afsöndrad, sjelfständig norsk krona.

Att folkopinionens corypheer vid sådane förhållanden lätteligen förmå förblinda densamme, så öfver Norges sannskyldiga interesse, som öfver de ofanteliga välgerningar Norge skett, först genom föreningen och sedan genom kungens administration, är något *så* vanligt, att motsatsen allena vore det, som kunde väcka förundran. Med vilja har jag förbigått den mängd mindre gravamina jag blott yteligen känner. Ha vi tillfredsställt den billiga delen af norska nationalegenkärleken? Huru ha norrmännen vid vissa solemna tillfällen blifvit behandlade? Hvi bära våra arffurstar ej också norska titlar? Huru ha kungens ombud tjent Hans M:t i *Marieboeska* saken? Allt detta vet jag intet. Men att denna sistnämnda affaire gjort gräsligt ondt, det vet jag.[2] I ett *litet* land finns *ingen* liten sak.

---

[1] Torde syfta på statsrådets dåvarande sammansättning och förhållande till ämbetsverken. Jfr föregående uppsats.

[2] Köpmannen Ludvig Mariboe, som i Norge sedan 1805 drifvit stor affärsverksamhet och vid flere tillfällen utmärkt sig genom patriotiskt nit,

Nu är det icke i en sådan sinnesstämnings natur att vara purt defensiv. Ett förhållande sådant som Norges till oss *kan* icke vara stillastående. Norge måste oupphörligt gravitera *till* Sverige, eller *ifrån* Sverige. Det ena sker nödvändigt i den stund det andra ej påarbetas. De oss afvogt sinnade känna detta, instinctmässigt om ej annorlunda, och inskränka sig därföre icke till försvar af sin grundlag och sitt oberoende, när de förmena dem vara af kungens propositioner eller beslut angrepne. De underhålla en ständig offensive. De fortsätta oppositionen mellan stortingen. De skulle frukta hatets kolnande, om det ej genom ständiga manifestationer constaterades och lifvades. Den, som icke ständigt och bittert utalar sig *emot* oss, skulle frukta att anses vara *för* oss; och hvad inom husen sålunda oafbrutet fortsättes, öfvergår till explosion, när mänge komma tillsammans.

Sådan är *min* uppfattning om rätta bedömandet af de symptomer, som i *Norge* sig framtett. Vid dess framställande har jag dock intet annat anspråk än att söka uppgöra, huru föga utländsk inverkan till förklarande af detta tillstånd behöfver förutsättas. I allt öfrigt afseende fördöljer jag mig ingalunda, huru föga värde en på så långt afstånd fattad opinion kan äga.

Sedan jag nu utvecklat mitt begrepp om det beklageliga förhållandets orsaker och natur, återstår för mig att indicera min åsigt om hvad, sic stantibus rebus, är att därvid åtgöra.

Åsidosättom hätskheten hos folket: att icke ifrån början ooh oaktadt alla smekande manifestationer ha antagit den som gifven, är att ifrån början ha självvilligt gjort sig illusion. Tvärt häfvas kan dessutom denna hätskhet icke. Den måste af tiden, och genom vår goda styrelse, bortnötas.

Må Norge, säger jag, vara ondt eller godt, item måste det kunna styras med nytta för sig, utan skada för Sverige samt med heder och någorlunda tillfredställelse för båda rikenas konung. Huru detta skall kunna ske, är problemet att lösa, problemet, som *måste* lösas, eller löses snart eller sent föreningsbandet, hvilket åter Sveriges bestånd numera icke medgifver.

Vid forskandet efter solutionen af detta problem åsidosätter jag allt det ofvannämnda. Jag åsidosätter, säger jag, Norges oss afvoga sinnesstämning, alla förra årets händelser, och allt accidentellt. Det onda ligger mycket, mycket djupare. Det ligger i föreningsvillkoren, som äro af den olyckliga beskaffenhet, att så länge de bestå, kan bitterheten aldrig utplånas, att de skapte den om den icke fanns, och att, om den hvarken förefanns eller skapades, vore ändå lika omöjeligt att lyckligt regera i Norge.

hade under krisen 1816 råkat i stora svårigheter, måst upphöra med affärerna och därvid sökt och erhållit Karl Johans ekonomiska understöd samt 1817 öfverflyttat till Sverige, där han blef adjutant hos Karl XIII. Den väntade befordran uteblef emellertid, hvarpå han 1822 återflyttade till Norge, där han ställde sig i oppositionens led som utgifvare af tidningen »Patrouillen». 1827 hade planer att göra honom till stortingsman varit å bane, men strandat möjligen på grund af tidningsartiklar rörande hans föregaenden.

Desse villkor kunna reduceras till tvenne. Kungen kan tvingas att göra stortingets af honom ogillade vilja. Kungen måste sakna alla medel att få sin vilja gjord af stortinget.

Det förstnämnde bildas genom ofullständigheten af konungens veto-rätt. Öfver detta onda behöfver jag ej utbreda mig. Det har blifvit nogsamt insedt. Till dess bevisning har intet lemnats osagdt. Till dess afhjelpande intet lagligt lemnats oförsökt.

Det andra villkoret är bildadt genom norska kronans radicala afsaknad af hvarje i alla kände representativa monarchier förhandenvarande medel till anvärfvande af majoritet i sitt parlament. Detta än större onda har, tyckes mig, aldrig blifvit behörigen beaktadt.

Fastmera måste man vid dess blotta antydande uthärda ideologernes förkättrande utrop. Just detta förhållande anse de tvärtom som representativa systemets skönaste ideal. Ja, äfven de af dessa utopister, som möjligen skulle kunna förmås inrymma absurditeten af ett blott suspensivt veto, skulle ropa ack och ve öfver den leda immoraliteten af majoritets bildande genom inflytelse. De glömma, att styrelsen icke har monopolium å förförelse, att därtil finnas andra medel än dem ministrar disponera, att concurrensen är öppen för alla, som ha planer, och att den idogt begagnas: att således står hon afväpnad bland intriganter, den regering, som intet annat inflytelsemedel äger än god afsigt, förstånd och vältalighet, men att första moraliska regeln för statsmän likväl är att göra practicabelt det regeringssätt, de svurit att practicera, emedan detta besvurna annars icke består.

Alla parlament äro alla styrelsers födda motsägare, vore de styrande än idel Soloner och Demosthener.

Denna motsägelseanda systematiseras af partiandan, hvaraf förmåga hos regeringarna att systematiskt motverka denna än högre påkallas.

Anmärkom härjemte, att periodiska tryckpressens nyvuxna och förfärliga magt icke är neutral! Den tillhörer oppositionerne. — Endast i Arcadien väntar man ännu effect af ministeriell journalism.

Men vid sådant förhållande är ju permanent minoritet ju den regerings säkra lott, som väpnad blott med dialectik och retorik måste emot oppositionerne strida. Bestode än ministèren af idel professorer juris och logices, skall han ofelbart tappa jemnt så många frågor, som förekomma.

Men är detta likmätigt representativa monarkiens natur? Benämnelsen allena svarar och bevisar *nej*. Huru länge tror man, att den kan på dessa villkor idkas? Huru länge tror man, att konungamagten uthärdar denna passivitet?

Historien besvarar intet dessa frågor, ty norska kungamagten är den enda representativa regering verlden i sådan belägenhet sett, och än har trädet icke hunnit bära all sin frukt.

Den, det redan bär, är att kronan i Norge njuter ofvannämnda permanenta minoritet i sitt parlament. Men hvad säger jag: minoritet? Det är icke så väl; af denne kan blifva majoritet. Nej, complett unanimitet emot sig har regeringen, så mycket jag vet, hittills oafbrutet mött i alla mål af någon vigt, och ett väsende likt en ministeriell talare har, mig veterligen, aldrig än på stortingsbänk sig förnimma låtit.

Sällsamt är icke detta. Motsatsen allena vore det i ett nyss förent rike.

Orättvist skulle man också skylla stortinget. Det har i mitt omdöme visat ändå mer hofsamhet, än af ett så oberoende parlament väntas bort. Sverige är väl af alla land det, om hvilket fullkomligast kan sägas, att det har den kung, det velat ha, och att denna kung har landets opinion för sig ända igenom, och ändå, hvem vill framträda och påstå, att det i Sverige skulle gå en bit bättre än i Norge, om de svenska riksdagsmän vore alla så complett utur kungens hand, som de norska stortingsmän äro? — Gud bevare oss för de grundlagsändringar, som lemnade tillfälle till försöket.

Se detta, de norska väljarnes och valda representanternes totala oberoende af kronan är vårt egenteliga, ofanteliga onda i Norge, och det är så mycket svårare, som det är oboteligt.

Vetoparagraphen är vida mindre fatal. Absolut veto är en concret, begränsad ide, som kan med bestämda ord uttryckas, en fördel som öppet kan omtalas, med upplyftad panna yrkas — och med ärligt våld tagas, om den ej erhålles i godo.

Icke så förmåga till parlamentair inflytelse. Denna helgjutes icke. Den kan icke heller enkom instiktas. Den måste tillkomma indirect och oförmärkt därtill verkande institutioner. Dessa kunna icke heller *tagas*, ty äfven våldet måste i ty fall kunna motiveras. En total omstöpning kunde allena, och ändå långsamt, leda till målet, och denne är icke tänkbar.

Allena vore dock hvarje af dessa båda onda någorlunda drägligt.

Absolut veto vore *ett* correctiv. Behof af konungens sanction skulle uttvinga stortingets medgörlighet. Saknande medel att få sin vilja gjord, slapp kungen åtminstone att göra andras.

Majoritetsmedel vore *ett annat* och än vida bättre correctiv. Då kunde det aldrig komma till uttömmande af den suspensiva vetorätten.

Men *förenta* bilda desse båda regeringsvillkor norska statssystemet till ett politiskt *monstrum*, oerhördt till sin beskaffenhet och af omöjelig viabilitet.

Det är en souverän parlamentsregering. Kronan saknar både motståndskraft och verkningskraft, och parlamentet äger båda. Konungen är detta parlaments befallningshafvande, regeringen dess statsexpedition, konungatiteln och spiran pura begabberier.

Men i den politiska som i den physiska verlden kunna monstra hvarken trifvas eller länge lefva.

Konunganaturen uthärdar på längd icke sådan belägenhet. Ja, förutsatt hvad ädelmodig sjelfförsakelse som hälst, skall långmodet uttömmas. Än mer, ett *så* utrustadt parlament skall outblifveligen göra revolution till konungapligt. Späkt och lagom är icke i politiska aggregationers förmåga. Vilja allt, hvad de kunna, är i deras natur: kunna de allt, hvad de vilja, så spänna de ofelbart bagen, tills den brister, och det än vissare, när den tredje monstruositeten (som jag till vidlyftighets undvikande lemnat onämndt) existerar, nemligen att sittande på *en* kammare voterar parlamentet definitivt.

Konungen, säger jag, skall bli tvungen vädja till styrkan. Vanligen omkommer då kronan eller friheten. En kung, som vår, må det vara förbehållet att rädda båda.

Under tiden och intill måttet är fylldt, lefver man i den ofvan förmälta vantrefnaden, där förtroendet är stördt, misslyntheten ömsesidig, och allt, hvad man företager, vändande sig till ondo.

Det är i detta stadium Norge och dess konung sig nu befinna. Så förhålla de sig respective till hvarandra.

Sedd ifrån höjden af dessa betraktelser, förfaller till oändelig obetydelighet frågan, huruvida nu beramade extrating skall justera lagtima tingets insolenser eller öka dem med sitt approbatur. Det enda därom må sägas, är, att man icke har lätt att förmå inse hvarföre *samma* tingsmän, röstande under *samma* grundlag och under impulsion af *samma* anda, skulle rösta *nu* annorlunda än *då*.

Sturskas de, så ljuta vi en förödmjukelse *till* att uppskrifva och tåla till vedergällnings-dagen. Mjukna de, så krassla vi oss åter fram i två år, för att vid nästa lagtima ting åter befinna oss i samma betänkeliga och nedsättande anomaliska tillstånd.

En gång måste ändå Norge flyttas utur den i alla afseenden osaliga Eidsvoldska abnormiteten. En gång måste det försättas i den regelmässiga categori, där de för Europas öfriga constitutionella monarkier antagne grundsatser och regeringsreglor blifva äfven på Norge användbara.

Norges egot väl, Sveriges säkerhet, dynastiens trygghet fordra det oaflåteligen.

Men, bevisa det var lätt; svårare blir att besvara frågan: *huru skall detta ske?*

All framtida effect af hot annullerades 1821.

Hvad ljus och sorgfällig discussion samt huldt upplysande bemödanden förmå, uttömdes 1824.

Sin känslolöshet för konungsligt undseende och långmod samt oförtjent huldhet ådagalade norrmännen 1827.

Hvad återstår då? Uppenbart intet annat än att *taga*, hvad man vill och måste ha.

Men *huru* taga det?

Ett norskt 1772 vore skönt, och skulle motsvara alla ändamål. — Men 1772 skedde genom svenskar, bland svenskar. Kan det i Norge, genom norrmän, eftergöras? Må det då ske i dag hällre än i morgon! Men beklageligen lärer det icke vara att påtänka.

Då återstår endast svensk härsmagt.

Åsedt som militairisk operation, är Norges kufvande lika lätt gjordt som sagdt.

Men *formen* och *påföljden* bry mig.

Långt ifrån att anse vårt olyckliga föreningsförhållande förbättradt genom extratingets undfallenhet önskar jag, att detta *nu* må sturskas, ja, än uppenbarare och väsendtligare än förra tinget bryta grundlagen. Ja, må excesser sådane som de af den 4 november därvid förnya sig än brutalare! Detta vore uppror. Till dess hämmande och bestraffande

inrycker norske konungen med sine svenska trupper. Det är en känd väg, utstakad genom alla publicister och genom hundradetals antecedentier. Manifestet till Norge och communicationen till alla utländska hof skrifva sig då sjelfva.

Men nu afbeder och godtgör extratinget hvad stortinget brutit. Nu hålla norrmännen sig talmudiskt inom grundlagen. Alla excesser vid samqväm upphöra. Kungen mötes och omgifves af mäst demonstrativa kärleks- och vördnadsbetygelser: hvar stå vi då?

Allt, hvad jag ofvan sagt om det fördärfveliga af föreningsbandets närvarande beskaffenhet, förblifver lika sannt vid all denna legalitet, och vid allt detta kärnlösa smek, hvarmed norrmännnn så gärna slösa, när de slippa för det köpet, och hvarigenom de så länge hållit oss i så skadelig illusion.

Dock, vi uppskjuta då för i år med den radicala boten. Det antager jag i det fallet som gifvet.

Men, *en gång* måste denna radicala bot företagas.

Och då, om vi icke ha att förebrå norrmännen annat än, att de envist hålla sig vid ett formeligen negocieradt och å ömse sidor högtideligen besvurit, synallagmatiskt fördrag? Manifestet skrifver sig då icke sjelf.

Dock dermed blifver råd. Men hur skola vi förmoda, att saken tager lag, när svenska armeen inryckt i Norge?

Meningen kan ju icke vara en bestraffning af landet. Sådant tål ett så magert land icke vid och uppfyller intet ändamålet.

Icke heller är meningen en permanent occupation. Det vidtåler föga någotdera landets financer. Det skulle göra föreningen till en värre börda, än den är. Det kan visserligen blifva en nödvändighet, men kan aldrig anses som önskansvärdt.

Ändamålet måste således vara att få ihop ett storting, som voterar en förnuftig grundlag. Men till hvad grad är att förvänta, att man förmår norrmännen att sammanträda [och] välja stortingsmän under våra bajonetter? Och om än, till hvad grad skola de sedan anse en *i sådan väg* tillkommen grundlag bindande? Och hvad framtida åtlydnad, hvad stillhet i landet bli att påräkna? Förmås folket icke att välja, måste vi utcommendera stortingsmän, så låter allt detta än mer fråga sig. Svaren böra af någon, som bättre än jag känner Norge, gifvas.

Nu till effecten utomlands.

Interventionsrätt äger *ingen*. Våra allierade 1814 ha accederat till tractaten i Kiel, med hvilken ifrågavarande operation vore fullkomligen likstämmig. Ingen utländsk magt har, mig veterligen, garanterat föreningsacten af 4 nov. Icke heller kan rimligen någon främmande regering påstå sin trygghet, sin fördel eller sitt intresse i någon väg genom vårt företag compromitteradt eller ens concerneradt. Interventionsläraus äfven vidsträcktaste tolkning autoriserar således icke utländsk mellankomst. För öfrigt äro och förblifva de ännu länge så pass sysselsatta alle, att de föga medhinna beblanda sig med så lang-

väga och dem så föga rörande mål. Jag tror således icke på något utländskt *hinder*.

Men jag hoppas lika litet något utländskt *medhåll*. Att påräkna det vore att bilda sig den bedrägligaste illusion. Jag har trott mig förmärka hos oss en benägenhet att antaga, det regeringarne och deras anhängare skulle i mån af sin absolutism finna sitt intresse uti norska sjelf[s]våldets dämpande och se det med tillfredsställelse såsom deras système gagneligt. Nej, så afsöndradt som Norge i geographiskt och i intellectuellt hänseende ligger, kunna de icke frukta någon smitta af dess frihetskoller, till ehvad ytterlighet den än må öfvergå. Striden står dessutom icke emellan absolutism och frihet, utan emellan tvenne nuancer af det absolutisterne så förhateliga representativa systemet. Men huruvida detta till en viss grad utsträckes eller begränsas är dem fullkomligt likgiltigt. Ja, fastmera är jag öfvertygad, att de vid våra norska svårigheter röna den hemliga skadefröjd jag främst här ofvan beskrifvit. Länge nog ha de liberala scribenterne och tidningarne smärtat och förödmjukat absolutisterne och legitimisterne med hänvisningar på liberalitetens lyckliga resultater i Scandinaviska halfön. Oangenäma kunna då den frihetsälskande konungens af frihetsyran förorsakade bekymmer icke vara frihetens fiender. Allt, hvad som tyckes bevisa omöjligheten af god frukt af frihetsträdet, måste vara desse välkommet. För öfrigt äga vi i frågan mera än gissningar. Vi ha de fem makternes svar på våra communicationer 1821.

Egenteligen är det blott Ryssland och England, hvars sannolika åsikter in casu quæstionis förtjena tagas i beräkning.

Att döma efter allmänna politiska præsumptionsreglor borde antagas, att Ryssland gerna och England ogerna se det, som försvagar oss. Jag tror likväl tvärtom, att det blef vesterifrån vi hade ledsamheter att förvänta.

Jag saknar all direct kännedom om kejsarens dispositioner, men tror dem icke vara illviljande, och lemnar åt Palmstjerna[1] att därom stadga regeringens omdöme.

Jag lemnar åt Stierneld att upplysa till hvad grad vi, i afseende på norska saken, vunnit eller förlorat vid Cannings afgång och Wellingtons uppträdande.[2] Jag anser det för min del så vida likgiltigt, att vi af Englands *cabinette* ingen ting i vår sak kunna ha att frukta eller att hoppas.

Mellankomst till Norges fördel vore allt för tvärt afstickande ifrån Englands så bestämdt, så ofta och så nyss yttrade lära i interventionsteorien.

Bistånd af England emot Norge är hundrade resor än mindre tänkbart, och omöjeligen har vårt cabinett kunnat en enda minut lemna rum åt någon sådan förhoppning.

Vi kunna icke ignorera, huru ytterst impopulär Norges tvungna förening med Sverige alltid varit och ännu är i England. Intet mindre

[1] Nils Fredrik Palmstierna, envoyé i Petersburg 1820—1845.

[2] Algernon Stierneld, envoyé i London 1818—1828. Wellington blef i januari 1828 chef för det engelska kabinettet.

än det af striden på lif och död med Buonaparte alstrade och öfvervägande interesset kunde 1812, 1813 och 1814 förmå i parlamentet hindra, att oppositions bittra utbrott emot ministrarnes medverkan därtill öfvergingo till formeligen ogillande parlamentsacter.

Denna disposition fortlefver i England och skall lifligen manifestera sig, om det kommer till det yttersta emellan oss och norrmännen.

Så vida kunde denna partialitet vara oss likgiltig, att den lika litet skall förmå engelska cabinettet att bistå norrmännen, som motsatte stämning af opinionen skulle förmå det bistå oss i en stund, då hushållning på 10 pund hörer i England till ordningen för dagen.

Men så vida är detta förhållande icke likgiltigt, att norrmännen däraf ha att förvänta ett möjeligt individuelt understöd. Att subscriptioner i England ske till Norges bispringande, och att volontairer ankomma, är långt ifrån icke omöjligt. Mycket finna väl engelsmännen icke calcul i att påkosta Norge, men så behöfves icke heller mycket att göra norrmännen fullkomligen galna. Item äro engelska lagarne ytterst vanmäktige att sådant hindra, utan speciella parlamentsacter, som kanske icke bli voterade.

I allt detta finnes dock icke något, som infirmerar hvarken nödvändigheten af att söka ändring i det olyckliga tilståndet eller utsigten att däri lyckas. *Ett* är att icke blunda öfver svårigheter, ett *annat* att låta dem afskräcka sig.

Conclusion.

Extratinget sturskas, och missfirmelser fortfara att ostraffadt störa allmänna ordningen? Då tveka vi väl icke vid att pragmatiskt slå till och *nu genast* taga hvad vi ändå en gång måste ha.

Extratinget vädrar faran och återträder inom grundlagen, öfrige missfirmelser upphöra eller bli af norska auctoriteterne opåmint och behörigen näpsta? Då är för oss option öppen att för närvarande vara där med nöjda eller ej, och då är för oss att undersöka, om uppskof med radicala boten är oss nyttig eller ej.

Därom förmår jag intet döma.

Men *en* sanning ligger för mig klar och synes mig vigtig, nämligen att vi måste göra *helt det ena* eller *helt det andra.*

Slå vi till, så måste anstalterne vara så träffade och så tillräckligt tilltagna samt vår föresats så oryggelig, att saken sker *ofelbart, fort* och *till fullo.*

Låta vi tvärtom stå till, så måste vi tills vidare fullkomligen finna oss i det tillstånd vi besluta att tåla.

Alla försök att därmed *jemka* måste upphöra.

Vi ha ju hunnit tillräckeligen öfvertyga oss därom, att hot, dialectik, smek och politiska föreläsningar icke det ringaste uträtta, och att styrkan allena kan en dag förmå göra ändring.

Må vi därföre, intill dess denne användes, och så länge grundlag och allmän ordning af norrmännen icke kränkas, förhålla oss full-

komligen passivt och upphöra med alla propositioner, ja, till och me allt klander.

Att vi vid *hvarje* storting, sedan föreningen skedde, ha postulerat utan att ha vunnit *en enda* punct, har redan tillräckligen uppblås norrmännen och nedsatt oss i deras ögon, som icke ha sett sakerna p nog nära håll att behörigen ha uppskattat det ädelmodiga i kungen långmod.

Det gifves ett sätt att med värdighet tåla, medan man afvakta sin tid. Antagande af detta sätt, till dess vår tid är kommen, på kallas nu af sjelfkänslan och af klokheten.

Underrättelser.

Svenska historiska föreningens styrelse har den 18 nov. til sin sekreterare samt till redaktör för Historisk tidskrift utsett e. o amanuensen i riksarkivet fil. d:r Torvald Höjer. För egen de får den hittillsvarande utgifvaren uttala sin tacksamhet till de mång medarbetare, bortgångna liksom ännu lefvande, som genom sina vär derika bidrag under 25 års tid gjort denna tidskrift till ett orga för svensk historisk forskning.

— Den 31 augusti 1905 afled förre professorn vid Lunds uni versitet Gustaf Ljunggren vid öfver 80 års ålder. Gentemo Atterboms och Malmströms litteraturhistoriska verksamhet beteckna hans egen genombrottet af den nya, kritiska och på självständi detaljforskning stödda metoden, som sedermera alltmera utveckla sig för att till sist blifva dominerande. Hans 1864 utgifna »Svensk dramat intill slutet af sjuttonde århundradet» var i det afseendet viss mån banbrytande, och metoden tillämpades sedermera på et därjämte i stilistiskt afseende ej sällan glänsande sätt i hans hufvud verk »Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död» (I—V 1873—1895), som når fram till 1820-talets början. 1886 utga han därjämte i två band »Svenska Akademiens historia 1786—1886»

— Underbibliotekarien vid Kungl. biblioteket i Köpenhamn F H. Chr. Weeke afled den 19 april 1905 vid 72 års ålder. Ha har bl. a. för Sällskapet till utgifvande af källor till Danmark historia utgifvit (1884—89) »Lunds domkapitels gavebøger» (Libr datici Lundenses).

— Danska etatsrådet H. Chr. P. Hansen har aflidit den april 1905. Han utgaf i två band (1886) »Illustreret dansk litte raturhistorie» och har dessutom författat »Den danske skueplads Illustreret theaterhistorie».

— Professorn i Giessen Vilhelm Oncken afled den 11 aug 1905, 67 år gammal. Han har inom vidare kretsar i synnerhe

gjort sig känd som utgifvare af det stora samlingsverket »Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen» (1877—1894), för hvilket han själf författade »Das Zeitalter Friedrichs des grossen» (två band), »Das Zeitalter der Revolution, des Kaiserreichs und der Befreiungskriege» (två band) samt »Das Zeitalter des Kaiser Wilhelm» (två band).

— Professorn i gammal historia och klassisk filologi vid universitetet i Leipzig Carl Wachsmuth har aflidit den 8 juni 1905 vid 68 års ålder. Han är mest känd genom sitt stora arbete »Die Stadt Athen im Alterthum» (1874, 1890).

— Dominikanerpatern och underarkivarien vid vatikanska arkivet Enrico Suso Denifle har aflidit den 10 juni 1905 vid 61 års ålder. Han är i den lärda världen ryktbar genom sin »Geschichte der Universitäten im Mittelalter» och sina urkundspublikationer »Chartularium universitatis Parisiensis» (4 band) och »Auctarium chartularii» (2 band). Tillsammans med pater Ehrle utgaf han »Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters». På den sista tiden har han väckt uppseende genom sin hätska, i ultramontan anda författade digra bok »Luther und Lutherthum», som utkom 1903, framkallat skarpa gensagor från protestantiskt håll och föranledt en motskrift af författaren under titeln »Luther in rationalistischer und christlicher Beleuchtung», riktad bl. a. emot A. Harnack och slutande med den djärfva förklaringen, att den protestantiska, teologiska liksom historiska, vetenskapen i sitt försök att vederlägga honom spelat bankrutt.

— I nov. 1905 afled en af Frankrikes utmärktaste häfdaforskare och historieskrifvare, Alfred Nicolas Rambaud, som, född 1842, fick kröna en 25-årig verksamhet som historieprofessor vid olika universitet (sedan 1882 i Paris) med chefskapet för det franska undervisningsväsendet, i Mélines kabinett april 1896—juni 1898. Sedan 1895 var han senator. Rambauds namn är fäst särskildt vid den af honom i förening med Lavisse utgifna bekanta världshistorien (*Histoire générale du IV:e siècle jusqu'à nos jours*, 12 bd, 1894—1902), som väl torde kunna sägas göra epok bland framställningar af detta slag på franskt språk[1] och vid de arbeten, i hvilka han behandlade Ryssland. Hit är att räkna i första rummet hans *Histoire de la Russie* (1878), som till omfånget visserligen är ringa, en handbok blott, men genom de grundliga studier, på hvilka den hvilar, den kritiska förmågan, blicken för det väsentliga samt framställningens klarhet och ofta antitesrikt blixtrande stil väcker täflan i tacksamhet mellan det folk, som det behandlar, och dem, som läsa detta folks öden. Boken öfversattes af dåv. kammarherren Carl Silfverstolpe på svenska (1880—81). Vidare utgaf Rambaud *La Russie épique* (1876) och *Russes et Prussiens. Guerre de sept ans* (1895).

[1] Vi hänvisa till den i Hist. Tidskr., 19:e bd., 1899 (s. 126—148), införda utförliga anmälan af V. Söderberg

Det var naturligt, att åt en så med det stora slaviska riket historia förtrogen man som Rambaud öfverlämnades utgifningen a afdelningen Ryssland i det allbekanta verket »Recueil des instruction données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traité de Westphalie jusqu'à la révolution française». Hans »Russie» (: bd, 1890) blef emellertid något långt mera än hvad titeln utlofvade ej blott en naken reproduktion af instruktionernas text. Efter e redogörelse för den ryska diplomatiens uppkomst, med en tillbaka blick på den bysantinska diplomatien, och för dess första organi sation (1556) lämnar Rambaud i sammanhang med instruktionern en yppig framställning af Frankrikes och Rysslands inbördes diplo matiska förbindelser alltifrån François de Carles tid, den först franske ambassadören till Ryssland (1586), till Patot d'Orflans (1793), dels i form af resuméer öfver det politiska läget och a underhandlingarnas gång, dels genom att framlägga korrespondense emellan franska regeringen (konungen och utrikesministern) och des sändebud, i utdrag eller in extenso. Så t. ex. upptager regeringen brefväxling med Chétardie 35 sid., med L'Hôpital 42, med Breteui 32, med Segur 50, med Genet 45. Ja, af de bägge bandens hel sidotal, 1,121, upptagas i själfva verket endast 357 af instruktione i egentlig mening.

Rörande hans *Histoire de la civilisation française* (tide 1648—1789; 2 bd 1885—87) och dess komplement *Histoire d la civilisation contemporaine en France* (tiden efter revolutionen 1888) hänvisas till vår tidskrifts del 6 (sid. 262) och del 8 (sid 176). (*T. W.*)

— I början af detta år ingick riksarkivarien till Kungl. Maj: med en underdånig framställning, att den äldre delen af *flottan arkiv*, i öfverensstämmelse med vederbörande myndigheters utta landen år 1902, måtte öfverflyttas till riksarkivet för att på så sät både komma i åtnjutande af bättre vård och blifva mera tillgänglig för den historiska forskningen än för närvarande är fallet i arkivet trånga lokaler på Skeppsholmen. De i saken hörda myndigheterna ha numera funnit sig böra afstyrka denna förflyttning, och fram ställningen har icke heller ledt till någon åtgärd. Redan nu är såsom redan antydts, flottans arkiv svårtillgängligt. Det vore vis serligen att beklaga, om det skulle blifva detta i ännu högre gra genom en eventuell förflyttning af flottans station i Stockholm. D äldre arkivens centralisering har för de flesta historiska forskar varit ett synnerligt väl befogadt önskemål, flottans arkiv kan svår ligen med fördel begagnas utan att på samma gång rådfråga riks arkivets samlingar, och de skäl, som anförts mot den föreslagna åt gärden, synas icke heller vara så särdeles tungt vägande.

— Vid *riksgäldskontorets* flyttning till sin nya lokal på Hel geandsholmen medfördes endast dess eget arkiv från och med 1789 Till riksarkivet har däremot öfverlämnats såväl dess föregångares rikets ständers kontors, statskontorets riksgäldsafdelnings och riks

gäldsdirektionens, arkiv som ock några smärre, i riksgäldskontoret af olika anledningar förvarade arkiv, såsom nummerlotteridirektionens, diskontverkens m. fl.

— *Akademiska afhandlingar*. Uppsala: Torvald Höjer, Studier i Vadstena klosters och Birgittinerordens historia intill midten af 1400-talet; Herman Brulin, Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskriget. Till belysning af Sveriges utrikespolitik under Karl XII; L. M. Bååth, Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige; Arnold Bratt, Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk. — Lund: Sigurd Schartau, Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715; Edvard M. Rodhe, Jacob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping; Knut Stjerna, Bidrag till Bornholms befolkningsförhållanden under järnåldern.

— Samfundet Sankt Erik har utgifvit sin *Årsbok för 1905* med växlande bidrag till Stockholms historia. Dess sekreterare G. Upmark meddelar »Ett minne från det gamla Castenhof» (en rikt utsirad portal). Arkivarien Flodmark lämnar under titeln »Från det forna Stockholm» anteckningar ur stadens räkenskapsböcker af kulturhistoriskt innehåll. Utgifvaren skildrar »Seved Baåts och Gustaf Otto Stenbocks palats» i Stockholm eller det nuvarande frimurarhuset. D:r H. Rosman behandlar efter källor i riksarkivet och kammararkivet »En arbetskonflikt på 1600-talet» (mellan glasmästaren Melker Jung och hans arbetare). A. Romdahl redogör för »Rums- och inredningsrester ur det gamla Stockholm i Nordiska museet». Därefter följer arkivarien T. Westrins tal den 16 juli 1905 vid aftäckningen af Skogsömonumentet. Grosshandlaren J. Unman lämnar efter samtida källor en redogörelse för »Stockholm under svensk-norska unionens första dagar», o. s. v. Såsom bilaga medföljer »Mantalsförteckning öfver staden mellan broarna från 1620-talet» efter en handskrift i riksarkivet.

— Lektor E. Brate har i senaste häfte af »Arkiv för Nordisk Filologi» uppträdt mot professor Axel Kock till försvar för sin härledning af ordet *härad*, som enligt honom skulle förete betydelseutvecklingen »hem—hemort—bygd—härad» (jämf. här förut sid. 121).

— Af *Historisk Tidskrift för Skåneland*, utgifven af Lauritz Weibull, har andra bandets fjärde och femte häften utkommit. Man finner där slutet af professor A. Stilles afhandling *Fälttåget i Skåne och Halland 1657*, vidare *Ur Henrik Reuterdahls bref till Christian Molbech*, *Ur Axel Crups arkiv* samt *Underrättelser*.

— Stadsfogden Carl Sjöström i Lund har utgifvit en ny del af »Skånska Nationen», som omfattar tiden 1831—1889. Den åtföljes af en historisk inledning samt af tillägg till »Skånska nationen 1682—1833».

— Af det förut mer än en gång omnämnda arbetet *Uppland, skildring af land och folk*, har första bandets sista (fjärde) häfte

utkommit. Det innehåller slutet på kapitlet »Upplands städer», föı fattadt af C. M. Kjellberg, åtföljt af statistiska uppgifter, sammaı ställda af Sten Leijonhufvud, samt kapitlet »Offentliga och eı skilda byggnader», de kyrkliga byggnaderna behandlade af O. Jans‹ slott och herrgårdar af Gustaf Upmark. Särskildt de båda sist afdelningarna äro rikt och intressant illustrerade.

— I en artikel i Stockholms Dagblad (27 nov. 1905) har professo A. Noreen sökt språkligt förklara uppkomsten af namnet *Göta äl*. Floden kallades ursprungligen endast »Älfven», så t. ex. hos Adaı af Bremen i den latiniserade formen »Albis». På 1200-talet finne man i norsk-isländska källor namnet »Gautelfr». Detta betyder »Göt eller »Forsälfven», älfven med vattenfallet (Trollhättan). Första stat velsen sammanhänger med verbet gjuta, göt (jfr tyska giessen oc Giessbach, en »strid bäck»). Först på 1600-talet visar sig forme Götaälf. Landskapets äldsta namn är också Gautland, Götland ellc Västergötland, hvarur regelbundet utvecklat sig Västergylland (reda 1397). Folknamnet götar har möjligen uppkommit af detta Gaut land. Sannolikare är likväl enligt författaren namnet gautar en föı kortning af det hos Jordanes förekommande namnet »Gautigoth som synes betyda goterna vid Gaut, forssen, hvarvid den senare le den med tiden bortfallit, och exempel på liknande förkortningar ε folknamn anföras. Man finner huru, när de historiska källorn upphöra, språkforskningen tager vid för att sprida ljus i dunkle för att sedan i sin tur lämna plats åt fornforskningen. Äfven oı resultaten icke kunna anses höjda öfver hvarje tvifvel — och soı hypoteser framställas de närmast af författaren själf — äro de in tressanta och sätta i hvarje fall fantasien i rörelse.

— Professor Fritz Läffler har för någon tid sedan under titeln *Oı Sveriges integritet. Några svensk-norska spörsmål* samlat någr smärre artiklar af intresse för de två sista årens svensk-norsk mellanhafvanden. Han behandlar först *Gränstvistfrågan 1904* utgår från en, såvidt vi förstå, riktig uppfattning af 1661 års gräns traktat med dess dåliga formulering och af samma års gränskart och kommer till en uppfattning motsvarande den, som uttalat af lotskaptenen i Göteborgs och Bohus län, som också synε hafva goda skäl för sig. Han behandlar därefter *Våra från Norg eröfrade provinser och norsk chauvinism*, *Det svenska Norrlan annekteradt af den nya norska vetenskapen* samt *En fornnors tradition om Tröndelagens kolonisering från Sverige pröfvad oc styrkt.* Den norska vetenskapen synes som bekant på senare ti alltför mycket hafva lånat sitt öra åt den norska chauvinismen oc icke skytt att äfven utom Norges gränser sprida ohållbara uppgifte bland annat om Norges forntida storhet. I ett förlidet år utkom met arbete uttalade en norsk forskare, att det första bebyggande af Norrland norr om Dalälfven har utgått från Tröndelagen. P ett öfvertygande sätt gendrifver professor Läffler med språkliga oc arkeologiska skäl detta påstående, visar huru svenska vetenskaps

mäns utsagor blifvit misstydda och anför docenten B. Hesselmans nyligen gjorda uttalanden i en afhandling om »Sveamålen och de svenska dialekternas indelning», enligt hvilken själfva uppsvenskan är ett »typiskt nord-svenskt dialektkomplex» och de öfriga norrländska kustmålen icke äro mera 'norska' än de uppsvenska målen. Han åberopar dessutom professor Montelius' åsikt, att den svenska bygden i Helsingland går tillbaka mer än fyra årtusenden före våra dagar. Slutligen behandlar prof. Läffler några gamla traditioner om en svensk invandring till och eröfring af Tröndelagen, som skulle hafva ägt rum redan omkring år 500; från dessa svenska invandrare skulle enligt en tradition till och med de ryktbara norska Ladejarlarna härstamma.

— Adjunkten Johan Nordlander har utgifvit sjätte häftet af *Norrländska samlingar.* I föregående häften har han behandlat Gästrikland, Medelpad och Ångermanland. Denna gång är det fråga om Västerbotten. Till en början utgifves 1543 års jordebok för Västerbotten med en namnhistorisk kommentar. Därefter följer under titeln »Till Västerbottens äldre kulturhistoria» ur åtskilliga källor samlade anteckningar af biografiskt och kulturhistoriskt intresse, t. ex. om prästerna i Västerbotten på 1500-talet, marknaden i Torneå, landsköpmännen, personalhistoriska anteckningar, bl. a. om lappfogden Olof Andersson Burman, kungsgårdarna m. m. En afdelning handlar om »Västerbotten i Stockholms stads tänkeböcker», de nyfunna från medeltiden, i hvilka utgifvaren funnit »en otroligt gifvande källa för Västerbottens historia, sa mycket mera välkommen, som medeltidshandlingarna för detta landskap äro lätt räknade».

— Under titeln *Några minnen från en svensk officers deltagande i dansk-tyska kriget 1848* (12 s. 8:o, Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1905) har öfverste Oscar Silverstolpe i en liten för släkten beräknad upplaga utgifvit några blad rörande sin fader, dåv. löjtnanten vid K. Dalregementet David August Leonard Silverstolpes (född d. 27 april 1822) kamp på danskarnas sida mot tyskarna 1848. Publikationen innehaller till större delen utdrag ur tidningar, rapporter och tjänstgöringsbetyg, alla vittnande om den bravur, som Silverstolpe, anställd som löjtnant vid 1:a brigaden (v. Bülow) af general Hedemanns kår, visade vid flera tillfällen, särskildt vid Alssundet d. 16 maj, vid Sundeved d. 28 s. m. och i Dybbölslaget d. 5 juni, där hans gode vän och kamrat frih. Erik Leijonhufvud stupade. Han fick för sitt vackra förhållande dannebrogen och den svenska guldmedaljen för tapperhet i fält. Han avancerade slutligen till öfverste och chef först för Värmlands fältjägarregemente (1859), sedan for Västmanlands regemente (1870) samt utnämndes till generalmajor i armén (1874). Efter att 1884 tagit afsked ur krigstjänsten tillbragte S. sina sista ar i Stockholm och afled där den 30 juli 1898. (*T. W.*)

— *Svensk adelskalender för år 1906*, pa Norstedt & Söners förlag utgifven af Karl Karlsson Leijonhufvud, har nyligen ut-

kommit. Den är uppställd på samma sätt som de föregående oc
är en nyttig uppslagsbok i heraldiskt, genealogiskt och biografisl
hänseende. Af de åtföljande registren framgår bl. a., att det fö
närvarande finnas 64 grefliga, 151 friherrliga och 581 adliga ätte
Såsom utdöda under åren 1903—1905 upptagas von Kaulbars, Cror
hielm till Flosta, Hellenstierna och af Borneman.

— I juli 1905 bildades i Chicago en *svensk-amerikansk histo
risk förening*. Dess hufvudsäte skall vara i Chicago. Som de
ändamål angifves 1) att främja studiet af svenskarnes i Amerik
och deras afkomlingars historia; 2) att samla ett bibliotek och et
museum, belysande deras utveckling i Amerika; 3) att utgifva skrif
ter rörande svenska folkets historia i Sverige och Amerika; 4) at
främja studiet af svensk historia och litteratur vid amerikanska uni
versitet. Föreningens årsmöte skall hållas sista onsdagen i mar
Årsafgiften är satt till två dollars och afgift som ständig medler
till 50 dollars. Styrelsen består af 15 medlemmar, den väljes år
ligen och utser inom sig ordförande, vice ordförande, sekreterare oc
skattmästare. Inom sig utser styrelsen vidare åtskilliga utskott: et
verkställande utskott, ett utskott för val af medlemmar, ett finans
utskott, ett publikationsutskott, ett biblioteks- och museiutskott, et
utskott för förbindelse med andra samfund eller institutioner. Blan
den första styrelsens medlemmar finner man professor John A. Enan
der, rektorn vid Augustana College i Rock Island Gustaf Andreen
Aksel Josephson i Chicago m. fl. Ordförande är J. Enander, vic
ordförande Gustaf Andreen, sekreterare Anders Schön, Chicago, skatt
mästare A. Josephson. Den sålunda bildade föreningen är ett nyt
bevis på det lifliga intresse för svensk odling, som under senar
tiden uppspirat bland svensk-amerikanerna, och vi tillönska densamm
all framgång i dess vackra sträfvanden.

— Man har tillsändt oss en biografisk skiss under titeln *Joh
Morton, en af revolutionsperiodens svensk-amerikaner*, af Olive
A. Linder (publicerad i »Ungdomsvännen» okt. 1905). John Morto
härstammar enligt författaren från en Mårten Mårtensson, som till
hörde de svenska invandrarne på 1600-talet. Denne hade en so
vid namn John, som skref sig omväxlande Mortonsson eller Morto
och var gift med en engelska, Mary Archer. Deras son var de
John, som här är i fråga. Han bodde i Pennsylvanien och had
där en ansedd ställning, blef efter hand ledamot af provinsen
»general assembly», fredsdomare, sheriff, presiderande domare i dom
stolen för civila mål och slutligen medlem af provinsens högst
domstol. 1774 valdes han till medlem af den första kongressen
Filadelfia och omvaldes sedermera ett par gånger. Medan kolonie
Pennsylvania i allmänhet höll på bandet med moderlandet, slöt si
Morton till självständighetspartiet. Då det afgörande beslutet de
2 juli 1776 skulle fattas, voro två af Pennsylvanias närvarande re
presentanter mot, två för självständighetsförklaringen. Morton va
ordförande, och hans röst gaf utslaget till förmån för den senar

meningen och afgjorde sålunda Pennsylvanias anslutning till förbundet. Hans namn återfinnes också under självständighetsförklaringen. Året därpå var han död. Enligt författaren var hans hustru en afkomling af de första Delaware-svenskarne; hon hette Ann Justis (Gustafson eller Göstason = Justason = Justas = Justis).

— Professor M. G. Schybergson har i Svenska Litteratursällskapets i Finland »Förhandlingar och Uppsatser», 19, redogjort för *Porthan* såsom medlem af Finska hushållningssällskapet, som stiftades 1797. Genom sin i Åbo tidningar 1797 införda artikelserie »Tankar om Finlands uppodling» visade sig den berömde patrioten och lärde forskaren icke vara främmande för de ämnen, som lågo Hushållningssällskapet om hjärtat, och sedan han 1798 blifvit medlem af detsamma, visade han sig snart som en af dess mest drifvande krafter, intresserad för dess olika uppgifter från potatisodlingen och koppympningen till skolväsendets reformerande, som sällskapet vid 1800-talets början äfven upptagit på sitt program.

— Arkivarien i danska riksarkivet, A. Thiset, har med häftet 28 afslutat sitt för några år sedan påbörjade monumentala arbete *Danske adelige sigiller fra det 15., 16. og 17. århundrede.* Åtskilliga omständigheter hafva förenat sig att inom jämförelsevis kort tid bringa detta stora verk till fullbordan, utgifvarens sedan många år tillbaka förvärfvade fullständiga herravälde öfver materialet, hans sällsynta förmåga att själf utföra teckningarna, liksom att träffa karaktären både i omskrifter och heraldiska figurer, slutligen understöd af den outtömliga Carlsbergfonden. Som bekant har detta arbete haft två föregångare, »Danske gejstlige sigiller fra middelalderen» och »Danske adelige sigiller fra det 13. og 14. århundrede», båda utgifna af numera aflidne d:r Henry Petersen, och Thisets verk är närmast en fortsättning af det sistnämnda. Det är emellertid utfördt efter en helt annan plan. Petersen hade ordnat sigillen kronologiskt. Thiset ordnar dem efter de heraldiska figurerna, därinom hvar släkt för sig, och slutligen efter personer, men mera i genealogisk än kronologisk följd. Om flera släkter eller enskilda personer af okänd släktförbindelse fört samma sigill, användes en topografisk ordning efter landskap. Man finner sålunda en enskild persons olika sigill, ifall sådana förekommit, efter hvarandra och i sammanhang med hans föräldrars, syskons, barns och andra anhörigas, som fört samma sköldemärke. Utgifvaren påvisar i sitt företal de förhållanden, som göra en kronologisk ordning mer och mindre illusorisk.» Man känner i vanliga fall alldeles icke, om det år, då ett sigill första gången förekommer, något sa när svarar mot det, då sigillstampen utfördes. Man har ej sällan af ett sigill från 13:e och 14:e århundradet blott ett enda aftryck. Ingenting upplyser om, huruvida detta aftryck härstammar från ett af de första eller ett af de sista åren signetet mahända under en lång tidsföljd varit i bruk. I företalet lämnar utgifvaren i öfrigt en om synnerlig sakkunskap vittnande utredning af de danska sigillens

genom nämnda bref. I ett svar på denna replik förklarade man, att det något häftiga utfallet haft sin grund däri, att man just i dagarna med en nationalfest firat 300:e årsdagen af Kordeckis födelse. Man förklarade sig öfvertygad om, att intet falsarium förelåg, och man medgaf, att i uppsatsen om belägringen ej funnes »den minsta tendens till partisk framställning». Men man ville ej instämma i påståendet, att upptäckten af detta bref ej förringat Kordeckis ära. Tvärtom, den hade ledt till, att hans berömda skildring af belägringen, »Nova Gigantomachia», ej längre kunde betraktas som en felfri källa och att hans ställning som nationalheros börjat vackla, sedan det visat sig, att han liksom andra i själfva verket erkänt Karl X Gustaf såsom Polens konung och till råga på allt ej tvekat skrifva till svenskarne, att Częstochowa kloster bad för Polens nye herre. Någon jämförelse emellan faksimilet och en originalnamnteckning hade ej kunnat företagas, emedan dittills ingen autograf af Kordecki upptäckts — utom den i Historisk Tidskrift återgifna. (Enligt ett senare ingånget privatmeddelande af tidskriftens redaktör d:r Heck har man under en med anledning af frågan företagen noggrann arkivalisk undersökning lyckats påträffa en autograf i Krakau och en i Warschau.)

Artikeln i fråga har anmälts äfven i »Kwartalnik Historyczny», af Josef Korzeniowski, och i första numret af den nya historiska tidskriften »Przegląd Historyczny», af Witold Nowodworski. Äfven han anser i sin rätt ingående granskning, att Kordeckis ära lidit genom brefvet, och finner Westrins omdöme för mildt. För öfrigt ger han dennes artikel det vitsord, att den är hållen i en »värdig, sträng oväldig, vetenskaplig ton».

Den hotande svensk-polska konflikten kan således anses ful ständigt aflägsnad.

Öfversikter och granskningar.

Svenska rådets historia till år 1306. Af Karl Gustaf Westman. XVI + 227 sid. Akad. Afh. Uppsala 1904.

Det svenska riksrådets medeltidshistoria har på 1870-talet blifvit bearbetad af Alin i ett par afhandlingar, som alltsedan dess väsentligen bestämt uppfattningen af denna sida i vårt äldre statsskick. Nu framlägges en ny undersökning af alldeles samma ämne, men begränsad inom en tidrymd, som Alin behandlat mera inledningsvis och utan strängare pröfning af materialets detaljer — vår historias dunkla begynnelsesekel, intill 1300-talets början. Man får en påminnelse om allt vetenskapligt arbetes och äfven historieskrifningens ständiga kretslopp; nya tider komma med skärpta kraf och förbättrade hjälpmedel, för hvilka en tidigare generations verk, också de bästa, icke göra till fyllest, och redan gjordt arbete göres om samt ger nya resultat, nya fakta eller ny belysning åt de gamla. Docenten Westman har gripit sig an med ett sådant, till synes otacksamt värf, och han har utfört det på ett sätt, som förtjänar en allmännare uppmärksamhet än ett akademiskt lärdomsprof vanligen kan tillvinna sig.

Hans svenska rådets historia till år 1306 ger mer än titeln direkt utlofvar. För att kunna ställa in den uppväxande rådsinstitutionen i dess rätta historiska sammanhang har han sökt följa hela den svenska stormansklassens framträdande och ingripande i rikshistorien, han genomgår steg för steg alla de källor, ur hvilka vi kunna sluta oss till möten af stormän under denna tid, han ägnar ett särskildt och intressant kapitel åt »Magnus Birgersson och det världsliga frälset», och afhandlingens sista partier, för tiden från Magnus Ladulås' död till Tyrgils Knutssons fall år 1306, röra sig med hela den märkliga kris i den unga svenska riksenheten, som utvecklar sig i Birger Magnussons förmyndarstyrelses egendomliga kyrkopolitik och i hertigarnes begynnande täflan med konungadömet. Förf. har ej varit blind för att en så vid läggning af undersökningen sätter dess enhetlighet och öfverskådlighet i fara, och han har å andra sidan sökt lätta framställningen genom att utsöndra

diskussionen af en del detaljfrågor såsom exkurser. Det har kanske icke öfverallt lyckats honom vare sig att hålla tråden i tankegången fullt tydlig eller att undvika en viss tyngd öfver framställningen. De kronologiskt uppförda detaljuppgifterna om stormännen vid Magnus Birgerssons möten (sid. 56—69, 116—120) skulle vunnit på en sammanfattning i ordentliga listor öfver herrarne och deras olika deltagande i mötena, och några af exkurserna — särskildt n:o 1, om »Magnus Birgerssons valmöte», samt delar af n:o 2, om »Magnus Birgerssons handfästning och kyrkoprivilegierna 1276—1281» — meddela bra litet, som icke också fått ingå i afhandlingens text, samt bidraga därför knappast till dess öfverskådlighet. Men uppgiften har varit mycket svår, och förf:s sätt att fatta och gruppera ämnet röjer dock i alla händelser en mognad blick för hela dess historiska innebörd.

Det största och mest odelade erkännande förtjänar sofringen och behandlingen af det material, hvarmed författaren rör sig. Vår tidigaste medeltidshistoria är ett otacksamt och hårdarbetadt fält; de sparsamt bevarade urkunderna måste granskas och pressas med den mest minutiösa omsorg, allt medan deras latinska terminologi oupphörligt ställer forskaren inför tvifvelsmål om det innehåll de vilja återgifva ur det fornsvenska samhället, och de stora fornsvenska dokumenten från detta samhällslif, landskapslagarna, äro trots Schlyters utmärkta texteditioner långt ifrån utforskade i fråga om sin historiska uppkomst och sin egentliga karaktär. Förf. behärskar emellertid med ovanlig själfständighet den fornsvenska rättshistorien, såsom äfven framgår af flera förut offentliggjorda undersökningar; han rör sig likaledes med säkerhet inom den medeltida diplomatiken, och han har härigenom kunnat underkasta sitt material e[illegible] pröfning af vida mera ingående art än den, som i äldre arbeten o[illegible] Sveriges medeltid varit vanlig. Han har icke nöjt sig med urku[illegible] dernas aftryck i Sv. Diplomat., utan gått till originalen och up[illegible] sökt bevarade äldre uppgifter om handlingarna samt på så sätt i få fall kunnat beriktiga eller fullständiga den tryckta samling[illegible] eller draga nya slutsatser af stilar och sigillering. De partier lagarna, som för ämnet varit af betydelse, betraktar han ur historisk-genetisk synpunkt, som ger äfven välkända ställen en [illegible] vis ny belysning. Öfver hufvud taget ligger afhandlingens stö[illegible] och mest obestridliga förtjänst just i dess fullt moderna arbetsme[illegible] Denna metod är icke ny; den har utvecklat sig under de se[illegible] årtiondenas intensiva medeltidsforskning i Tyskland, Frankrike England, och den är nu för all sådan forskning gemensam egen[illegible] Men förf. är den förste, som här i Sverige tillämpat denna mo[illegible] »diplomvetenskap», såsom han älskar att uttrycka sig, så konse[illegible] och på ett så omfattande ämne. Därmed har han visat väg f[illegible] bättre utnyttjande af äfven vår medeltidshistorias material han ger därjämte här och där, vid sidan af sin egentliga undersö[illegible] små uppslag i olika riktningar, som icke hafva mindre värde att de ibland i sin tillspetsade formulering uppkalla till mot[illegible]

(så t. ex. satsen, att Upplandslagens »ceremoniella» bestämmelser om konungaval »endast afse att fastställa det sätt och den ordning, hvarpå lagmännen å landskapstingens vägnar skulle gifva den utvalde kungen kunganamn», sid. 146 n. 2).

Resultaten af förf:s utredningar i rådets äldsta historia skilja sig i hög grad från hitintills gifna framställningar.

Han utgår därifrån, att det konungadöme, som vi kunna urskilja i våra äldsta urkunder, från 1100-talets slut och 1200-talets början, är af mycket primitiv natur; konungarne själfva uppträda på tingen, jämte dem framskymta landskapens ledande stormän, »storättade höfdingar», vid rättshandlingar i de olika landskapen, och till samma stormansklass höra äfven de män, som oftare återkomma i urkunderna såsom samlade omkring konungen — hufvudsakligen hans fränder samt den uppväxande kyrkliga organisationens ledare, biskopar och prelater. Allesammans äro män med fullt själfständig ställning inom riket, utan spår af tjänsteförhållande till konungen. Inom samma krets uppdyker nu på 1220-talet i en enstaka handling titeln consilarius i det af gammalt kända dombrefvet i Sv. Dipl. n:r 216, utfärdadt å den omyndige Erik Erikssons vägnar af några hans »consiliarii» (förf. har med rätt stor sannolikhet daterat brefvet till 1225). Titeln förekommer alltså för konungens förmyndare, och förf. sammanställer detta med det faktum, att i fornsvenska lagar termen för att utöfva förmynderskap är »raþa»; Erik Erikssons consiliarii äro hans närmaste fränder, och förmynderskap tillhörde enligt landskapslagarna fränder; consiliarii äro alltså en grupp af förmyndare för den unge konungen, hvilka utöfvat regeringen i någon form af kollegial samverkan, sannolikt efter förebild af de domkapitelskollegier, som nu började organiseras i Sverige. Förf. finner också analogier härtill i utlandet, i det att både i Tyskland och i England titeln consiliarius användes på detta sätt, i betydelsen förmyndare. Följaktligen är »rådet», när det först uppträder i Sverige, intet annat än en förmyndarstyrelse, och det har icke utgått ur hirden, utan bestått af en skara kungen närstående stormän.

Med Erik Erikssons störtande genom Knut Holmgersson år 1229 försvann naturligtvis denna institution; när den förre återkom till makten, behöfdes ej längre en förmyndareregering, och under Valdemar Birgerssons omyndighet trängde faderns, Birger Jarls, person alla andra så i skuggan, att någon kollegial förmyndarstyrelse ej kunde komma i fråga. Däremot fortforo naturligtvis stormännens möten under denna period. Förf. finner, att de småningom utveckla sig till något som vi kunna kalla verklig riksinstitution, att det kyrkliga elementet får större och större betydelse, och att i synnerhet under Magnus Ladulås' första år biskoparne började bilda en särskild grupp, som med konungen afgör äfven frågor af blandadt kyrklig och statlig natur. Stormansmötena hade fortfarande lika litet som förr något med hirden att skaffa; deltagarne voro landskapens magnater och kyrkans herrar, och mot Hans Hildebrands

teori om stormansklassens uppgående i hirden — hvilken teori med orätt betecknas såsom »den nu gällande» — ställer förf. en bevisning, enligt hvilken ännu vid denna tid intet särskildt trohetsband mellan stormännen och konungen utöfver det för undersåtarne allmänna kan uppvisas ur källorna. Till och med de nu uppträdande marsk- och drotsämbetena vill han skilja från hvarje anknytning till poster i hirden och göra till en direkt efterbildning af utlandets höga titulära värdigheter, afsedd just för stormän. Mot denna bakgrund ser han sedan Magnus Birgerssons råd, då detta med midten af 1280-talet framträder. Det är åter i sammanhang med ordnandet af en förmyndarstyrelse som detta sker — consiliarii omtalas efter Skeningemötet 1284, de utgöra enligt Skeningestadgan en »afgränsad stormannasamling», och rådets konstituerande såsom enhet skedde därigenom, att dess medlemmar garanterade de arfföljdsbeslut, som vid mötet fattades, samt på samma gång af konungen insattes till eventuella förmyndare för hans äldste son under drottningens och hertig Bengts ledning. Det är alltså en »bestämd förpliktelse till en bestämd uppgift», som blir »en grund tillräckligt stark för att uppbära en stadigvarande rådsherrevärdighet» (sid. 115).

I öfverensstämmelse härmed var det också rådet i sin helhet som öfvertog regeringen vid Magnus' död. Det utöfvade den dels såsom korporation, vid samlade rådsmöten, dels så, att enskilda medlemmar afgjorde en del löpande ärenden. På denna väg trädde marsken Tyrgils Knutsson mer och mer i förgrunden. Hans maktställning och därmed stormannaelementets ledande betydenhet i riket bibehöll sig också sedan konung Birger blifvit myndig, då den egentliga kollegiala förmyndarstyrelsen måste upphöra. Rådet var formen för en »stormanskonfederation», som under marskens ledning bl. a. bekämpade hertigarnes försök att utvidga sin makt, och till en tid tvungos dessa senare att själfva träda in i rådet och dela dess gemensamma ansvar, medan å andra sidan också konungamakten förlamades och rikets statsskick sålunda antog en oligarkisk karaktär. Då vann hertig Erik konungen för en strid mot detta stormannavälde. Marskens fängslande och afrättning äro ett slag mot detta välde och afse att förlama och spränga den korporation, som uppbär det, — rådet.

Såsom synes är det icke blott rådet, som genom denna framställning framstår i ny dager. Den framdrifvande och sammanhållande kraften i denna tids svenska riksutveckling såsom helhet flyttas till stor del öfver från konungadömet till aristokratien. Förf. uttrycker det på ett ställe så, att rådet uppkommit till följd af en sträfvan att organisera de ledande landskapsstormännens inflytande på riksstyrelsen (sid. 176).

Tvifvelsutan har förf. härigenom i viktiga punkter beriktigat uppfattningen af vårt äldsta statsskicks utveckling. Men till alla delar verkar hans framställning icke öfvertygande. Den ger nästan det intrycket, att sedan förf. fått sin teori klar för sig, han ibland

drifvit denna till väl vågade konsekvenser och därvid betraktat källornas fåtaliga och mångtydbara fakta ur den en gång gifna synpunkten, men för litet pröfvat andra möjligheter.

Det Sverkerska och Erikska konungadömets primitiva karaktär betonas sålunda med rätta. Men man har dock svårt att såsom bevis härför godtaga alla de fall, då förf. ser landskapstingen uppträda vid konungarnes sida, och särskildt finnes knappt något hållbart skäl för hans sats, att t. o. m. Skeninge kyrkomöte år 1248 samarbetat med Östergötlands landsting. Förmyndareregeringarnas betydelse för rådets utveckling är likaså obestridlig, men har drifvits längre än som kan förenas med hela institutionens namn och verksamhetssätt. Det är misstolkning att »consiliarius» i medeltidslatin skulle betyda förmyndare, därför att det användes om förmyndare, och förf. har genom denna misstolkning tillslutit sin blick för den statsrättsliga åskådning, som just ligger i ordet och som ensam kan tillfredsställande förklara själfva institutionen. Consiliarius betyder alltifrån karolingiska riket (konungens) rådgifvare, och när consiliarii uppträda såsom förmyndarkollegium i England och Tyskland, är det under fiktionen af rådgifvarskap åt den omyndige konungen — det visas bäst däraf att denne konung sedan också som myndig behåller »consiliarier». Den lärdomen var att hämta för Sverige icke blott från Tyskland och England, utan lika mycket från Norge och kanske äfven Danmark, att en fixering af rådgifvareställningen helt naturligt gärna inträder med ett förmynderskap, då konungens person ej kan uppbära regeringen, och den låter också förena sig med satsen att Magnus Ladulås' råd träder fram såsom fixeradt i samband med arfföljdens ordnande för hans söner. Utesluter man däremot, som förf. gjort, rådgifvareställningen såsom det statsrättsligt grundläggande, »fiktiva», blir det bra svårt att förklara, huru vederbörande kunna kallas för konung Magnus' egna »consiliarier», utgöra *hans* »consilium». En direkt anknytning för rådgifvaresynpunkten finner man dessutom i terminologien, i det att konungen handlar med herrarnes »råd» (consilio) och consiliarierna »gifva råd» (consilia dederint, sid. 110).

Också förutsättningen för det oligarkiska rådet, stormansklassens allmänna självständighet gentemot konungen, kan svårligen göras *så* starkt gällande, som förf. vill. Att denna klass icke uppgått i hirden, därom hafva nog de flesta historiker länge varit ense. Men något slags trohetsband utöfver det allmänt undersåtliga måste ha förenat dem med konungen, om också blott såsom en allmän anslutning till medeltidsvärldens feodala åskådning. Hela utvecklingen af det världsliga frälset hvilar på denna förutsättning. När konungen i Alsnöstadgan ger frälse också åt stormännens hirder, kan detta ej gärna förklaras, om han icke var försäkrad om dessa stormäns särskilda lydnad, och frälset säges uttryckligen vara gifvet åt dem, som »följa konungen med råd och hjälp», liksom friheten från gästning enligt samma stadga (§ 1), också för stormännen, motiveras med att dessa »arbeta mera» (än andra) för konungen.

Skeningestadgan visar konungen som lagstiftande herre öfver stormännen just i deras viktigaste tjänstgöringsform; konungen är herre öfver sin egen hird och stormännens hirder. Det förefaller, som skulle en närmare jämförelse med samtida utveckling i Danmark och Norge hafva hjälpt till att klargöra dessa förhållanden, för att icke tala om äldre statsordning inom t. ex. karolingiska riket; 1200-talets Sverige var i samhällsutveckling flera århundraden efter det sydligare germanska Europa. Regeln att »tiga när vår egen historias källor tiga» (sid. 71) får nog icke tillämpas så rigoröst, att man ej söker hjälpmedel till åtminstone en hypotetisk förklaring från motsvarande företeelser i andra länder, i de fall, där våra egna källor äro fragmentariska men synas återspegla grunddragen af en liknande samhällsordning.

I hög grad lämplig skulle en sådan jämförelse hafva varit vid den intressanta pröfningen af Magnus Ladulås' kyrkopolitik (sid. 39—44). Det betyder mindre, att en eller annan detalj i den skarpsinniga undersökningen synes hvila på bra hastiga slutsatser, såsom tolkningen af Magnus' första löftesbref till kyrkan, hans »handfästning», såsom förf. kallar det. Viktigare är, att hans uppfattning af Magnus' kyrkopolitik i sin helhet såsom »uppoffrande den världsliga statens intresse» lämnar alldeles ur sikte den alls icke ovanliga medeltida företeelsen, att kyrkoorganisationen på ett visst stadium användes af konungadömet just såsom en form också för den världsliga regeringen, den bästa form som tidens samhällen erbjödo, och sålunda var till förmån icke blott för kyrkan, utan också för konungen själf och den outvecklade statens ordning. Bedraga icke alla tecken, så har Magnus Ladulås just förstått att befästa sin makt och höja sin kungliga myndighet gent emot de ohandterliga världsliga stormännen genom att ställa de kyrkliga som deras motvikt och taga den fint förgrenade biskopliga förvaltningen i sin tjänst. Detsamma hade skett i viss mån redan i Karl den stores rike och sedan i tyska riket allt ifrån Otto den store länge varit högsta statsmannavisdom. Betraktar man Magnus Ladulås' kyrkopolitik ur denna synpunkt, blir den icke uttryck för konungadömets svaghet, utan ett medel för dess befästande. När härtill kommer hvad nyss sagts om Magnus' ställning till stormännen, är det svårt att finna den vanliga uppfattningen om denne konung såsom en — efter våra medeltida förhållanden — mäktig härskare så öfverdrifven, som förf. vill göra den.

Det är några hufvudpunkter i doc. Westmans afhandling, som här blifvit diskuterade, och i hvilka anmälaren icke kunnat fullt instämma i hans resultat. Men anmärkningarna gälla egentligen hvad som kunde kallas vissa ytterligheter i hans slutsatser och beröra icke själfva hufvudsaken. Att stormannaklassen vid rådets och hela den svenska riksenhetens grundläggning ingripit vida mera aktivt och stått som en betydligt själfständigare maktfaktor i förhållande till konungadömet, än man hittills antagit, det har förf.

genom sin utredning gjort i hög grad sannolikt. Därmed jämkar han ganska väsentligt på hela utgångspunkten för vår medeltida historia, liksom hans uppslag i flera enskilda frågor synas ställa viktiga punkter i källorna i delvis ny belysning. Ett arbete, som ger sådant utbyte, måste karaktäriseras såsom verkligt betydande, och icke ofta har en anmälare så starka skäl som här att i vårt historiska vetandes intresse uttala en förhoppning om fortsättningar.

Ville så förf. till dessa fortsättningar en smula öfverarbeta och förenkla sin stil, som nu genom sin abstrakta hållning vållar läsaren något besvär, så skulle också hans rön bli lättare tillgängliga.

N. E.

Runorna i Norden, en kortfattad redogörelse för våra förfäders äldsta skrift af ERIK ÅLUND. 89 sid. Stockholm, Norstedt & Söner 1904.

Det är ett rätt egendomligt faktum att populära framställningar af runläran äro så tunnsådda som fallet är: egendomligt därför, att intresset för runskriften, som lockar med gåtans och forntidens förknippade krafter, är spridt i de vidaste kretsar af de nordiska folken och icke minst bland menige man.

I vårt land var det först Olof Verelius som i sin *Runographia Scandica, En kort underwijsning om Then gambla Swea-Götha Runaristning*, Uppsaliæ 1676, gaf en mera allmänfattlig framställning af de runologiska elementerna, ett arbete som väl näppeligen kunde under dåtida förhållanden nå någon större spridning. År 1866 utgaf C. J. Ljungström sin lilla skrift *Runa-list*, hvilken 1875 utkom i en ny upplaga. Detta arbete var dock alltför knapphändigt för att ge ens en tillnärmelsevis adekvat föreställning om sitt ämne. Lekmannen, som ej önskar ernå annat än en öfversiktlig bild af runskriften och dess ställning i och till forntida nordisk kultur, har varit för detta ändamål hänvisad till dansken P. Købkes visserligen förtjänstfulla och vederhäftiga bok *Om runerne i Norden*, som utkommit i en andra upplaga 1890. En anmärkning har man emellertid med rätta kunnat rikta mot Købkes arbete: det tar alldeles för liten hänsyn till de icke danska runurkunderna. Framför allt få de svenska, som utgöra åtminstone 4/5-delar af alla kända, en väl styfmoderlig behandling; detta är destomer att beklaga, som de svenska runurkunderna väl kunna i betydelse och omfång mäta sig med de danska.

Hr Ålunds arbete är välkommet särskildt därför, att det i det antydda afseendet söker fylla luckan utan att förf. fördenskull

glömmer den vidare ram, som titeln anger. Visserligen vänta våra runstenar alltjämt på en undersökning och bearbetning af den ingående art, som prof. Wimmer underkastat de danska, men hr Å:s lilla arbete visar, att den vetenskapliga litteraturen i alla fall har en mängd intressanta upplysningar att erbjuda.

»Runorna i Norden» omfattar 89 sidor och bjuder på inemot 30 i regeln goda och väl valda illustrationer. Uppgifter och öfversättningar äro korrekta och pålitliga. Tryckfel möta endast sällan. Stilen är enkel och klar. En anmärkning, som jag gjort, gäller afdelningen De nordiska runorna, som omfattar 64 sidor, således den största delen af boken. Här synes mig arbetet i väl hög grad ha fått karaktären af en resonerande katalog öfver ett antal föremål, hvars inbördes ordning synts samlingens ordnare eller katalogförfattaren skäligen likgiltig. Detta har naturligen haft till följd att det inre sammanhanget och den yttre öfversiktligheten fått lida betydligt afbräck. Gärna medges, att källarbetena endast delvis ge omedelbar ledning för bedömandet af de olika urkundernas och urkundsgruppernas inbördes ställning och utvecklingens allmänna gång, men om förf. med hjälp af de kronologiska uppgifter, som i regeln förekomma i källskrifternas kommentarer, ordnat de urkunder, han utvalt, skulle den nämnda afdelningen te sig väsentligen annorlunda — och mer till sin fördel.

Oafsedt detta anser jag mig utan förbehåll kunna rekommendera hr Å:s skrift till alla, som hysa intresse för våra fäders nationella skrift och den säregna, af samtiden säkerligen i mer än ett afseende underskattade odling, hvarom runorna utgöra *ett* vittnesbörd.

O. v. F.

Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer utgifna af Henrik Schück. III, 352 sid.; IV, 256 sid.; V, 300 sid. Stockholm, Hugo Geber 1904.

De tre sista delarna af Skjöldebrands memoarer ändra i det hela icke det intryck, som de två första gjort. Skjöldebrand var helt visst en rättrådig, välmenande, varmhjärtad och fosterlandsälskande man, en tapper och skicklig officer, utrustad med ej obetydliga litterära och artistiska anlag, med stor musikalisk begåfning och ett lifligt sinne för naturens skönhet; han är visserligen emellanåt väl bred i framställningen och röjer stundom en viss »garrulitas senilis», å andra sidan berättar han ofta ganska väl, och man läser mer än ett kapitel med nöje, men —

Utgifvaren har användt en handskrift af Skjöldebrand själf, men ett »fragmentariskt manuskript», delvis dikteradt, delvis rättadt

af, delvis slutligen uppsatt efter samtal med S., har begagnats af P. Wieselgren i dennes biografi öfver memoarförfattaren i Biografiskt Lexikon. Det saknas ej olikheter mellan de båda framställningarna. Läs t. ex. redogörelsen för Skjöldebrands samtal med de två danska emissarierna före tronföljarvalet 1810 i memoarerna (IV, 142) och i Biografiskt Lexikon (XIV, 348). Enligt den förra skulle S. sagt, att villkoret för en union enligt honom vore, att det blefve »en svensk konung», som styrde de förenade rikena, enligt den senare, att vilkoret vore, att »en hjälte» efterträdde Karl XIII i de tre förenade rikena. Ingendera kan gärna vara fullt korrekt, men den senare versionen låter i öfrigt sannolikare. Läs äfven redogörelserna i memoarerna och i biografien för Skjöldebrands samtal med Karl Johan efter slaget vid Bornhöft och för hans ordväxling längre fram med densamma med anledning af krigsrådet Askegrens adlande. Man kan tryggt påstå, att sent skrifna memoarers framställningar af samtal, helst om det sker ordagrant, höra till de mera opålitliga historiska källorna. Frestelsen ligger alltför nära att låta sig själf säga hvad man efteråt tänkt att man borde säga och för öfrigt att retouchera dialogen i litterärt intresse. Men Skjöldebrands memoarer äro fulla af samtal.

Det är lika vanskligt att på gamla dagar skildra det faktiska förloppet af händelser, som passerat flera eller färre år förut, äfven om man själf varit en deltagare, så snart man icke har samtida anteckningar eller bref till hands. Detaljernas skarpa konturer aftrubbas och åren lägga sig emellan som en skymmande slöja eller en dimma. Faran blir så mycket större, om man är en känslomänniska, såsom Skjöldebrand säkert var, eller om man är »en metafysikus i allt», såsom han åtminstone enligt *en* skarp iakttagares omdöme var. I tredje delen läser man med nyfikenhet och intresse kapitlet om »Revolutionsförsöket» i februari 1809, låt vara att hufvudinnehållet af Skjöldebrands uppfattning af detta tillämnade äfventyr redan är kändt. Lägger man denna skildring vid sidan af de många andra, som vi äga af händelserna i februari och mars detta år och det af deltagare eller ögonvittnen, kan man med en viss förvåning öfvertyga sig om, huru svårt det är att komma åt den historiska sanningen i dess enskildheter, äfven när det gäller så pass nära liggande tilldragelser som förberedelserna till 1809 års revolution. Att Skjöldebrand begått flera minnesfel har utgifvaren påvisat. Jämför man sedermera memoarförfattarens skildring af det ryktbara mötet den 8 februari (af honom förlagdt till den 10) hos Jakob Cederström med dennes och Hans Järtas skildringar af detsamma, kan man knappast tro att det gäller samma sak. Skjöldebrands hela skildring bär spåren af en djup och, om man så vill, psykologiskt förklarlig förbittring öfver att den väsentligen af honom planlagda och i detaljer uttänkta enleveringen af Gustaf IV Adolf gick om intet. Det är alltför möjligt, att de våldsamma och hänsynslösa ord, som han enligt egen uppgift vid detta tillfälle skulle hafva utslungat mot Järta, och som vare sig denne eller

Cederström helt lätt antyda, aldrig blifvit fällda, utan endast tillskapats af hans egen fantasi för att uttrycka hvad han i sitt innersta då och långt efteråt kände, hvad han ville hafva sagt. Det berättas, som bekant, att Adlersparre en gång skulle ha yttrat: »hälsa Hans Järta, att det svenska blod, som varder rinnande, det rinner öfver hans hufvud.» Får man tro Skjöldebrand, är det han, som i form af en önskan begagnat detta uttryck. Det var Järtas feghet, högmod och afund, menar Skjöldebrand, som gjorde honom till en så afgjord motståndare till dennes misslyckade revolutionsplan. Helt visst ett obefogadt omdöme, och hvad fegheten särskildt vidkommer, lärer man väl i ett fall som detta ej få tillmäta en krigsmans uppfattning af en civil persons mod eller brist på mod alltför stor vittnesgillhet. Skjöldebrand anser, att det varit bättre för Sverige, om hans plan gått i fullbordan, och utgifvaren synes luta åt samma mening. Det tjänar ej mycket till att tvista om hvad som möjligen kunnat ske. Vi erinra endast om Hans Gabriel Wachtmeisters samtida omdöme: »Öfverste Skjöldebrand visade sig där (vid detta tillfälle) mera korttänkt än man af en gammal man kunnat förvänta. Hans förhållande var så oeftertänksamt och hans framställningar så litet öfverlagda, att de väckte uppseende hos själfva ungdomen.» Får man för öfrigt tro Skjöldebrand, så upplystes vid mötet den 8 februari, att många af de för konungens enlevering öfverenskomna och på många händer fördelade åtgärderna icke blifvit vidtagna. Det finns, såvidt vi veta, icke ens skymten till bevis, att Järta varit orsaken därtill, äfven om Skjöldebrand tyckes tro att så varit fallet.

Ett kapitel, där Skjöldebrand visar sig ganska »metafysisk», ifall med detta Wachtmeisters omdöme menas »virrig», är det som handlar om hans öfverståthållareskap, bland annat i den del, som rör orsaken till att han helt brådstört på sommaren 1812 begärde afsked från detta ämbete. Saken förhöll sig på följande sätt. Enligt en paragraf i 1791 års instruktion för öfverståthållaren skulle det ankomma på denne att »efter inhämtadt magistratens betänkande» placera rådmännen i stadens olika rätter och kollegier, dock så att rådmännen i kollegierna hvart tredje år ombyttes. Paragrafen synes hafva mer eller mindre fallit i glömska. I hvarje fall fanns vid ifrågavarande tillfälle en rådman Alegren, som i tjugu år (icke »tio», såsom memoarförfattaren uppgifver) suttit i handelskollegium och som öfverståthållaren med eller utan skäl — sannolikt med goda skäl — ansåg böra förflyttas. Han tillkännagaf en dag sitt *beslut* för magistraten, och denna myndighet ansåg sig i den höga förmannens närvaro böra iakttaga tystnad. Därmed ansåg Skjöldebrand, att magistratens »betänkande» blifvit inhämtadt. Men Alegren besvärade sig i en skrift, som synes hafva varit kittslig nog till formen, ehuru i själfva verket ganska tam i jämförelse med åtskilliga besvärsskrifter, som man i våra dagar får läsa. Besvären föredrogos i kammarexpeditionen den 24 juli 1812, och K. Maj:t resolverade att öfverståthållarens utlåtande skulle infordras,

sedan vederbörande blifvit hörda. Resolutionen synes vara fullt korrekt. Mera ovanligt var kanske, att den föredragande statssekreteraren befalldes att i ett »handbref» förständiga öfverståthållaren att låta med Alegrens förflyttning anstå, tills Kungl. Maj:t slutligen pröfvat besvären. Måhända ansågs en dylik särskild påminnelse behöflig till den icke juridiskt bildade öfverståthållaren; i sig själf förefaller emellertid äfven denna åtgärd ganska naturlig. Skjöldebrand kastade enligt egen utsago handbrefvet under bordet och ingaf den 29 juli på samma gång den äskade förklaringen och sin afskedsansökan. Den senare föredrogs och beviljades den 7 augusti. Besvärsmålet afgjordes en vecka senare, den 14 augusti, då statsrådet frih. Fleming i mycket varsamma ordalag anförde, att öfverståthållaren visserligen icke, på sätt som vederbort, iakttagit föreskriften om inhämtande af magistratens betänkande (han »vågade ej påstå, att laga former iakttagits»), men att i öfrigt bestämmelsen om kollegiiledamöternas förflyttning vore klar och att åtgärden med Alegren endast borde företagas i laga ordning, hvarjämte dennes skrifsätt ogillades. Statsrådets öfriga medlemmar förenade sig med Fleming, och K. Maj:ts beslut utföll i öfverensstämmelse därmed. Alegren befinnes också sedermera till sin död eller afgång tillhöra det kollegium, dit Skjöldebrand velat flytta honom. Öfverståthållaren hade alltså tydligen begått ett formfel men fick i sak rätt. Det är öfver detta som Skjöldebrand deklamerar på flera sidor i sina memoarer. Han hade »väl studerat» öfverståthållarens instruktion, och han anför den ifrågavarande paragrafen men i fullkomligt vanställdt och delvis meningslöst skick — den är riktigt anförd i hans egen till K. Maj:t ingifna förklaring. Han antyder, att Engeström på grund af ett af S. antaget men alldeles obestyrkt vänskapsförhållande mellan Alegren och en af Engeströms bröder bestämt sig för att chikanera öfverståthållaren — »nu var gåtan upplöst» —, och han dristar påstå: »antingen har statsrådet dömt utan att känna instruktionen och min förklaring och ej ens unnat mig den rätt, som tillhör den gröfsta brottsling att blifva hörd, eller, det som är troligare, vetande och viljande förfarit tvärt emot den klaraste författning i den enklaste sak». Skjöldebrand blef ju hörd och hans förklaring i vederbörlig ordning föredragen i statsrådet. Man endast häpnar under sådana förhållanden öfver möjligheten af att en redbar man kan låta en dylik ärerörig utlåtelse gå till eftervärlden, och man öfvertygas om att, hvad Skjöldebrand än passade för, icke passade han till civil ämbetsman. Han ger af statssekreterarens bref ett nästan lika oriktigt referat som af instruktionen, han gör den mycket osannolika insinuationen, att rådmannen »varit med i rådplägningen om beslutet», och han skyller alltsammans på »partihat», som förvillat eljes aktningsvärda människor.

Det är i samma kapitel Skjöldebrand ger en upprörande skildring af förhållandena med den allmänna fattigvården och med stora barnhuset i Stockholm på den tiden. Vi hafva hört uppgifvas men ej varit i tillfälle att självfa kontrollera saken att framställningen

icke är fullt korrekt. Det är slutligen i samma kapitel som författaren ger en teckning af förre teaterchefen Edelcrantz, som visserligen måste anses som ärerörig och som i flera enskildheter, efter hvad utgifvaren påvisar, är oriktig.

1815 blef Skjöldebrand statsråd. Wachtmeister fäller om honom såsom sådan det stränga omdömet, att han, »svag, obestämd och metafysikus i allt samt utan något slags ämbetsmannatakt» gjorde mera skada än nytta. Åt statsrådstiden ägnas sista kapitlet i femte delen, och får man tro författaren, skulle han tagit initiativet till många nyttiga åtgärder. Det skulle bland annat vara honom, som man hade att tacka för den så kallade statsrådsberedningens tillkomst. Kanhända — men det behöfs onekligen mera än Skjöldebrands utsago, för att en kritisk läsare skall tro därpå. Det är här han vidare berättar, att »dagen efter mitt första inträde» i statsrådet förevoro finansärenden, och skulle Skjöldebrand då uppträdt i kronprinsens närvaro med ett kraftigt anförande mot dennes bekanta försök att styra växelkursen. Den första gången Skjöldebrand enligt protokollen var närvarande i statsrådet var den 24 januari 1816; nästa statsråd hölls den 31 januari. Ingendera gången berördes åtminstone enligt protokollen växelkursen. Men den 1 februari, alltså dagen efter Skjöldebrands andra statsrådssession hölls ett ryktbart extra statsråd — utan protokoll, där växelkursen behandlades och där kronprinsen å ena sidan, Järta å den andra uppträdde med flammande anföranden, och där den senare understöddes af flera statsrådets medlemmar. Dåvarande justitiekansleren Trolle-Wachtmeister, som också tyckes hafva varit närvarande, ger i sina anteckningar en liflig skildring af debatten och anmärker, att två af statsråden, Skjöldebrand och Cederström, »tego stilla». Nu befinnes det emellertid, att Skjöldebrand på ett annat ställe i samma statsrådskapitel — i rak strid med de undertecknade protokollen — uppger, att han icke gjorde sitt inträde i statsrådet förrän några få dagar *efter* den *26* januari. Själf måste han sålunda tydligen räkna statsrådet den 31 januari som sitt första, och det tyckes då, märkvärdigt nog, blifva uppenbart, att det verkligen är på det extra sammanträdet den 1 februari, som han syftar med sitt nyss anförda påstående, och detta sammanträdes förekomst måste anses vara höjdt öfver hvarje tvifvel. Wachtmeister har i sin dagbok för den 2 februari antecknat, att det skedde »i går». Är det möjligt, att Skjöldebrand med ett litet minnesfel beträffande första och andra gången, då han i statsrådet var närvarande, äfven kunnat vara så glömsk, att han tillägnat sig en del af Järtas eller Wirséns vältalighet? Otänkbart synes det icke vara för den, som följt med innehållet i dessa memoarer. Det besynnerliga ökas däraf att Skjöldebrand vidfogar till berättelsen om sitt uppträdande i kursfrågan: »Jag var inom mig förundrad, att ingen icke ens statssekreteraren, som säkert fått befallningen om saken, gjort dessa föreställningar». *Statssekreteraren* — Hans Järta — skulle sålunda

tegat och Sköldebrand ensam talat! Med en uppenbar bitterhet talar Skjöldebrand till sist om sitt icke frivilliga aflägsnande ur statsrådet 1828. Han var dock vid den tiden öfver sjuttio år gammal, och orsaken till afskedet låg kanske mera i detta förhållande än i de intriger han antyder. Men visserligen har han haft en helt annan uppfattning af sin kapacitet än t. ex. den nyss anförda Trolle-Wachtmeister. Hvem har rätt?

Skjöldebrand var en känslomänniska, och liksom många sådana hade han lätt att bakom andra personers ord eller handlingar lägga dolda afsikter, att misstänka illvilja eller intriger. En dylik sinnesstämning kan medföra mycket obehag, men det är kanske värst för vederbörande själfva. Annorlunda ter sig saken, när man i ord afsedda att läsas af eftervärlden formulerar sina misstankar till verkliga beskyllningar och visserligen, går ej Skjöldebrand fri för detta betänkliga fel. Han har varit, om man får tro honom själf, omgifven af afundsmän, och han räknar bland dem Lars von Engeström, Hans Järta, Magnus Björnstjerna, Gustaf Wirsén för att taga några ryktbara exempel. Utgifvaren har mer än en gång påpekat huru ringa stöd det i verkligheten tyckes finnas för dessa misstankar. Att Järta efter 1809 års händelser ej sympatiserade med Skjöldebrand är visserligen kändt; på hvad sätt han egentligen skulle skadat honom vet man emellertid icke. På Skjöldebrands omdömen om Järta hafva vi anfört prof. I sammanhang med det ryktbara Oxelbergska målet vid riksdagen 1810 får han tillfälle att än en gång utgjuta sig öfver honom i de bittraste ordalag. Oxelberg hade i bondeståndet som bekant i ett anförande angripit den dåvarande magasinsdirektionen och bland annat påstått, att dess medlemmar »strukit vinsten i egna fickor på både statens och näringarnas bekostnad». Dåvarande statssekreteraren Järta tog upp saken i statsrådet — memorialet stred mot regeringsformen — och hotade att ögonblickligen taga afsked, om ej Oxelberg ställdes under tilltal (»om han ej blefve straffad» säger Skjöldebrand) — ett yrkande, hvars konstitutionalism visserligen kan ifrågasättas. Skjöldebrand ger, såsom utgifvaren påpekar, ett vilseledande referat af Oxelbergs memorial, framför allt af den mest graverande punkten, och han gör därjämte ett påstående, som, om det vore sant, måste väsentligen förvärra Järtas sak, då han låter honom »föra ordet» i magasinsdirektionen. Den dåvarande öfverståthållaren måste hafva vetat, att Järta icke var direktionens ordförande — det var Lagerbjelke. — och det gamla statsrådet borde visserligen tagit sig till vara att utan kontroll nedskrifva en dylik uppgift.

Äfven redogörelsen för rättegången mot Oxelberg är inkorrekt, åtminstone omedvetet tendentiös och till sitt innehåll i det hela litet värd. Kämnersrätten förklarade sig ej kunna döma öfver O:s yttrande som riksdagsman, förklarar Skjöldebrand och tillägger: »Kämnersrättens utslag fick vinna laga kraft, och jag mins ej, huru det *kunde tillställas*, att en högre domstol det oaktadt ålade kämners-

rätten att upptaga saken». Kämnersrätten i Örebro förklarade sig visserligen den 29 januari 1811 ej i målets dåvarande skick kunna taga befattning därmed — orsaken var dock ej den af S. angifna — utan öfversände handlingarna till Svea hofrätt »till den vidare åtgärd hofrätten täckes finna äga rum». Hofrätten öfverlämnade dem till advokatfiskalens utlåtande, och denne yttrade på anförda skäl den 5 mars, att kämnersrätten enligt hans mening förfarit orätt och i stället bort anmäla målet hos justitiekanslern till vidare behandling. Handlingarna öfverlämnades nu till honom, som i en skrifvelse till advokatfiskalen den 26 mars anmodade denne att hos hofrätten skyndsamligen yrka målets återförvisning till kämnersrätten, hvilket också skedde. Det var sålunda ingen högre domstol utan åklagaremaktens högste representant, justitiekansleren, som föranledde målets återförvisning, och hvad man känner om Trolle-Wachtmeisters ämbetsutöfning såsom sådan ger ej anledning till någon misstanke att han, de maktägande till behag, skulle velat »tillställa» någon olaglighet. Äfven redogörelsen för domen öfver Oxelberg är ej fullt riktig. Han dömdes icke till ett års fängelse, utan till 28 dagars vatten och bröd samt ärans förlust, men han satt dessförinnan länge häktad — dock icke i »åratal» såsom Skjöldebrand antyder. »Jurister mellankommo», slutar denne sitt såsom vi funnit vilseledande referat af denna affär, »och höjden af hvad man kallar juridisk skicklighet är att i hvad sak som helst kunna tala för eller emot, med stöd af lag eller sken af rättvisa». Själfva hafva vi här med det ofvan anförda icke alls velat uttala något omdöme i sak öfver Oxelbergs behandling. Vi hafva endast vela visa att Skjöldebrands ovilja mot »juristeri» synes ha varit förenad med en verklig oförmåga att uppfatta och redogöra för juridiska former.

Utgifvaren säger i förordet till första delen, att hvad som i hans ögon ger dessa memoarer deras förnämsta värde är författarens »sträfvan efter opartiskhet och sanning». Vi vilja ej bestrida, att Skjöldebrand i sina skildringar sträfvat efter dessa vackra mål. Han gör, såsom vi redan framhållit, intrycket af en personligen rättrådig man med åtskilliga ideala intressen, som i sitt enskilda likaväl som sitt offentliga uppträdande tyckes hafva velat det rätta; vi hålla gärna för troligt, att han till karaktären var redbarare än en och annan af sina samtida på de framskjutna posterna. Men det är skada, att sträfvandet efter sanning varit behäftadt med så pass många brister i fråga om resultaten, att sträfvandet efter opartiskhet åtföljts af så många oblida eller oberättigade utsagor och omdömen. Skjöldebrand synes hafva hört till dessa varmhjärtade människor, som lätt uppröras af hvad de anse för orättvisor eller för ondt, men som alltför ofta låta känslan löpa i väg med förståndet. Han synes hafva saknat eller på gamla dagar förlorat den omdömets skärpa, som gör en försiktig, när man uttalar sig om offentliga förhållanden eller handskas med personliga minnen och intryck, och som är oumbärligare än någonsin, när man tager sig

för att göra detta i afsikt att inverka på eftervärldens dom. Han torde varit för mycket fantasimänniska för att hafva sinne för detaljernas exakthet, och han har vid nedskrifningen af sina minnen sannolikt mera tänkt på den litterära formen än på behofvet af någon kontrollgranskning. Både som öfverståthållare och statsråd torde han hafva befunnit sig i en ställning, som ej passade för hans egenskaper; det är också de partier, som behandla våra inre förhållanden, som äro de svagaste i hans memoarer; det finnes sådana, hvilka ej hafva annan betydelse än att visa huru en gammal man förlorat all självbehärskning och all förmåga att korrekt återgifva den serie fakta, han tager sig för att bedöma. Helt visst förekomma äfven i dessa delar åtskilliga riktiga uppgifter och beaktansvärda uttalanden, men de många misstag man påträffar göra den kritiske läsaren skeptisk, och det är ofta, såsom af det föregående torde framgå, förenadt med mycket besvär att utreda hvilka korn af sanning, som gömma sig under författarens breda och stundom något grumliga svada. Det är ej den exakta verkligheten man får som behållning vid läsningen utaf dylika skildringar utan verkligheten bruten genom några rätt dunkla och därjämte mycket subjektivt färgade glas. Skillnaden är ganska stor i trovärdighetsgrad mellan memoarer sådana som Skjöldebrands och t. ex. Trolle-Wachtmeisters Minnen och anteckningar.

Vi vilja ej utan inskränkning utsträcka det omdöme vi här ofvan fällt om vissa partier till memoarerna i sin helhet. Skjöldebrand har stundom, ehuru alltför sällan, haft samtida bref eller anteckningar att tillgå. Vissa skildringar, såsom af fredsunderhandlingen i Fredrikshamn, af utresan med Gustaf IV Adolf, af det Fersenska mordet, af krigshändelserna i Tyskland och Danmark 1813, göra ett pålitligare intryck och kunna delvis lätt kontrolleras. De militära operationerna hafva också legat mycket lättare för en man af Skjöldebrands egenskaper att skildra än de borgerliga förhållandena, Till de partier, som i närvarande stund äga ett visst aktuellt intresse, hör äfven kapitlet om föreningen med Norge. Skildringen är visserligen icke fullt exakt, Skjöldebrands egen roll sannolikt något öfverdrifven och hans funderingar om rätta sättet att gå till väga fantastiska nog, men hans yttranden om svensk och norsk nationalkaraktär äro anmärkningsvärda; hvad svenskarne alldeles sakna, säger han, är nationalstolthet, och han anför rätt träffande exempel, som styrka detta påstående.

Vi ogilla icke heller, att memoarerna så pass fullständigt blifvit utgifna, och ämna ej tvista med utgifvaren om lämpligheten af flera eller färre uteslutningar. Vissa af Skjöldebrands uppgifter och — misstag hafva längesedan börjat sin vandring genom litteraturen, och det är under sådana förhållanden bättre att hafva det hela med sina förtjänster, som visserligen icke saknas, och sina brister tillgängligt i tryck och tillgängligt, när så behöfves, för kritik. I fråga om denna senare har utgifvaren själf genom sina kommentarier undangjort mycket arbete. Han har gång efter annan påpekat eller

rättat faktiska oriktigheter och varnat för författarens förhastade omdöme. Man kan ej rimligen begära, att han skulle hafva underkastat alla partier en lika noggrann sofring. Äfven efter honom kommer därföre kritiken att i Skjöldebrands memoarer finna ett fruktbart fält för sin gagnande verksamhet att skilja kornen från agnarna.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 17: H. 2. A. Kock, Ett par ordbildningsspörsmål i fornnordiska språk. — A. B. Larsen, Om ordet »barn» i oldnorsk og i de nynorske bygdemål. — E. Hellquist, Ett par mytologiska bidrag. — A. Kock, Till frågan om nasalvokaler i de danska runinskrifternas språk. — S. Bugge, Foranskudt s, især i navne. Tillägg om namnet Noen, av A. Kock. — E. Ljunggren, Verben bry och förbrylla. — G. Cederschiöld, »Hundum verpa». — B. Sjöros, Genmäle. — E. Rodhe, Anmälan av »Otto Jespersen, Sprogundervisning». — Th. Hjelmqvist, Anmälan av »Snorre Sturluson, Gylfaginning, oversat af Finnur Jónsson». — C. Weeke, Anmälan av »Palæografisk Atlas. Dansk Afdeling. Udgivet af Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat». — J. Mjöberg, Anmälan af »Ruben G:son Berg, Om den poetiska friheten i 1800-talets svenska diktning».

Illustrerad Militärrevy. 1904, 4. W. Ridderstad, Gula gardet 1526—1903, anm. af T. J. P[etrelli]. — **6.** S. Natt och Dag, »Äran», »Vasa», »Tapperheten». — **8.** A. Liperovskij, Svenskarnas grafvar vid Poltava. — **10.** C. O. Nordensvan, Värmlands regementes historia, anm. af T. J. P[etrelli].

Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1904, 1. W. Ridderstad, Gula gardet 1526—1903. — **2.** C. J. Ljunggren, Skildring af krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808—1809. — **3.** C. O. Nordensvan, Värmlands regementes historia. H. 1. — **11, 12.** C. O. Nordensvan, Värmlands regementes historia. H. 2—4. — A. Quennerstedt, I Torneå och Umeå 1808 och 1809.

Meddelanden från föreningen för grafisk konst 1904. C. U. Palm, Anton Ulrik Berndes och Johan Bernhard Berndes (med 5 portr. i ljustryck).

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1904, 4.** C. A. Ossbahr, En polsk vasakonungs intåg i Krakau. Med 3 fig. — **6.** Amalia von Helvig. Utdrag ur Malla Montgomérys anteckningar, meddelade af M. G. 1. — A. L. Romdahl, Bilder af Albrecht Dürer till Birgittas uppenbarelser. Med 2 fig. — A. Bugge, Vikingerne, anm. af O. Montelius. — **7.** Amalia von Helvig och Erik Gustaf Geijer. Utdrag ur Malla Montgomérys anteckningar, meddelade af M. G. 2. — L. Fenger, Om birgittinerkirkernes indretning i Vadstena, Maribo og Mariager 1. Med 5 fig. — **8.** L. Fenger, Om birgittinerkirkernes indretning i Vadstena, Maribo og Mariager. — Acta pontificum Danica, udg. af L. Moltesen, anm. af J. Nielsen.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utg. af K. Wåhlin. — **9.** Stadling, Det ryska förvisningsväsendet och straffångarna i Sibirie — **10.** A. Dresdner, Dansen som bildande konst. — **11.** A. Lewenhaupt, Dorothea von Zettwitz.

Samfundet S:t Eriks årsbok 1904. Th. Westrin, Ett år i Stockholm. Samtida anteckningar om turkiska sändebudet Mustafa agas vistelse i Sverige 1727—1728. — G. Upmark, Huset n:r 8 Södermalmstorg. — K. F. Werner, Norrtullsgatan och dess omgifningar förr och nu. — K. F. Werner, Stockholms första luftseglare. — J. Flodmark, Några anteckningar till S:ta Maria Magdalena kyrkas historia. — F. U. Wrangel, Södra Djurgårdens forna hamn. — J. Unman, Kronologisk öfversikt af märkliga tilldragelser i Stockholm 1902.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift 1904. Bd 12, H. 2. J. Ahrenberg, Några dokument till vår konst- och kulturhistoria. Samlade, tecknade och ordnade i och för klargörande af frågan om restauration af Åbo slott. Med 76 fig. — M. Lagerheim, Bidrag till kännedomen om fylgja-tron.

Sveriges Allmänna Handelsförenings Månadsskrift. 1904, N:r 11, 12. H. Rosman, Svenska handelns främjare under 1600-talet. 1. Abraham Cabeljau. 2. Bröderna De Besche.

Tidskrift i fortifikation. 1904, H. 1—5. Bilaga. L. W:son Munthe, Kungl. Fortifikationens historia.

Tidskrift i sjöväsendet 1904. Årg. 67, H. 6. G. v. Horn, Bilder från nordiska sjuårskriget.

Varia. Illustrerad Månadsskrift. **1905, 1.** H. Wieselgren, Ett fyrtioårsminne. Representationsförslaget som blef riksdagsbeslut.

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske Forening. **Fjerde Række. Bd 2: H. 4 (1904).** J. Nielsen, En svensk officer om Norge i 1814. — H. Koht, Smaating fra Halvdan Svartes og Harald Haarfagres Sagaer. Smaastykker. — A. Kjær, Register til Historisk Tidsskrift. 4:e Række. Bd 2.

Norsk Militært Tidsskrift. 1904, 1, 2. Bidrag til den store nordiske krigs historie, udgivne af den danske generalstab, kritisk referat ved C. O. Munthe. — **9—11.** J. O. Wahl, Toget til Bohnslehn 1788.

Historisk Tidsskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 5: H. 1 (1904).** P. Lauridsen, Holsten-Gottorp og Kronen 1658. — Smaastykker. — Anmeldelser: Aage Friis, Bernstorfferne og Danmark, anm. af L. Koch.

Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1903 [Tr. 1904]. Fr. Bienemann jun., Die Katastrophe der Stadt Dorpat während des nordischen Krieges, anm. af A. Feuereisen.

Archiv des Vereins f. d. Geschichte d. Herzogthums Lauenburg 1904. Bd 7: H. 3. S. Fitte, Franz Albrecht von Sachsen-Lauenburg. Eine Abenteurerleben aus dem dreissigjährigen Kriege.

Deutsche Literaturzeitung. 1904, 32. H. Teitge, Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631, anm. af H. Rammert. — **33.** Aktenstücke und Urkunden zur Geschichte der Stadt Riga 1710—1740, hgb. aus dem Nachlass von A. Buchholtz von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinsen Russlands durch A. v. Bulmerincq. Bd 1. 1710—25, anm. af A. Seraphim. — **44.** J. Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland u. die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg, anm. af G. Wolf.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **Bd 93: H. 3.** K. Hampe, Kritische Bemerkungen zur Kirchenpolitik der Stauferzeit. — G. Roloff, Das französische Heer unter Karl VII. — Miszellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Zentralblatt. 1904, 34. E. Wiese, Die Politik der Niederländer während des Kalmarkriegs (1611—1613) und ihr Bündnis mit Schweden (1614) und den Hansastädten (1616). — **37.** D. Schäfer, Geschichte von Dänemark. Bd 5, anm. af A. L. — **48.** Briefe des Pfalzgrafen Johann Casimir, mit verwandten Schriftstücken gesammelt u. bearb. von Friedr. v. Bezold. Bd 3.

Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Berlins. 1904, 12. L. Noël, Die Schlacht bei Gross-Beeren und die Berliner Bürgerschaft.

Mittheilungen des Vereins f. Geschichte der Stadt Nürnberg 1904. H. 16. G. Schrötter, Glückwunschschreiben der Reichsstadt Nürnberg an König Karl XII von Schweden nach seiner Rückkehr aus der Türkei 1714/15.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1904, October.** F. Haverfield, The last days of Silchester. — H. Thurston, The Canon law of the divorce. — W. Miller, Greece under the Turks, 1571—1684. — R. G. Marsden, The »Mayflower». — C. Oman, The French losses in the Waterloo campaign. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodical publications. — Index.

The Nineteenth Century. 1904, December. C. Bildt, Queen Christina's pictures.

Nouvelle revue historique de droit français et étranger. 1904, Mars—Avril. L. Beauchet, Loi d'Upland. Livre du manhælghi.

Revue d'historie diplomatique. 1904, 4. G. de Mun, Le cardinal de Sainte Cécile (1607—1648). — A. Raffalovich, La seconde occupation de Francfort en 1796. — L. Mirot, Isabelle de France, reine d'Angleterre (1389—1409). — P. Coquelle, Sébastiani, ambassadeur à Constantinople. — P. Durand-Lapie, Un roi détroné réfugié en France. Dom Antoine 1er de Portugal (1580—1595). (Suite). — Lettre de M. le comte d'Harcourt. — Comptes rendus.

Öfversikter och Granskningar.

Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden af Oscar Almgren. 104 sid. Aktiebolaget Ljus, Stockholm, 1904,

Medeltidens kyrkliga byggnadskonst af Sune Ambrosiani. 60 sid. Aktiebolaget Ljus, Stockholm, 1904.

Då våra fornminnen ej kunna i likhet med arkivalier och dylikt helt och hållet sammanföras i några få institutioner utan till följd af sin karaktär till största delen måste vara lämnade i allmänhetens händer, är tydligt att detta kulturhistoriska material ofta lidit svåra förluster. Talrika äro exemplen på, huru grafhögar, som inneslutit viktigt kulturhistoriskt material, jämnats med marken, huru runstenar användts till brohällar, huru dyrbara kyrkliga inventarier kastats undan på vindar och i bodar som skräp eller sålts på auktion som träbråte — allt utan att vederbörande institution haft en aning därom och alltså ej kunnat träda hindrande och räddande emellan. I de flesta fall hafva säkerligen bristande kunskap och därmed naturligtvis sammanhängande bristande intresse varit orsaken till det skedda.

Under sådana förhållanden hafva vederbörande såsom ett af de kraftigaste medlen till dessa bristers bekämpande sedan länge sökt sprida kunskap i de bredare lagren om forminnenas vikt och betydelse.

Jämsides med dessa sträfvanden har Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, så mycket den förmått, genom afbildningar och beskrifningar sökt åt den vetenskapliga forskningen rädda och göra lätt tillgängliga de fornminnen, som ej hafva kunnat sammanföras i statens historiska museum. Resultatet är dess redan ansenliga historisk-typografiska arkiv.

Genom de tvenne här ofvan nämnda arbetena, hvilka äro afsedda att efterföljas af flera liknande, har föreningen Urd, hvilken just afser att sprida kunskap om och intresse för våra kulturhistoriska minnen samt gifva anvisningar för insamlande af ett fullgodt studiematerial lämnat vederbörande ett godt handtag i deras ofvan angifna sträfvanden.

Från en dylik bakgrund är det som de bägge skrifterna böra ses och bedömas.

Oscar Almgrens »Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden» är ett synnerligen klart och öfverskådligt arbete, där författaren aldrig släpper ur sikte det ifrån början satta målet. Med hjälp af Almgrens bok kan nybörjaren därför både så att säga examinera sig till en för handen varande fast fornlämning och få ett begrepp om dess nu kända svenska utredning.

Lokalintresset, som, då det gäller våra fornminnen, ju är lika berättigadt som naturligt, tillgodoser författaren genom en efter landskap uppställd öfversikt i det följande kapitlet. Almgren lämnar också de för ett mera ingående studium nyttiga litteraturhänvisningarna. Då dessa hänvisningar äro ordnade i öfverensstämmelse med grupperingen af den egentliga texten blifva de mycket lättåtkomliga.

Till helt säkert både tillfredsställelse och båtnad för litet hvar af våra fornminnesvänner har Almgren aftryckt den nu gällande förordningen angående forntida minnesmärkens fredande och bevarande. Det sista kapitlet utgöres af en del nyttiga anvisningar till fornminnenas beskrifning, kartläggning och afbildning. Boken är rikt illustrerad.

* * *

Sune Ambrosianis »Medeltidens kyrkliga byggnadskonst i Sverige» har med samma allmänna mål dock en vida svårare uppgift att fylla. Betydelsen af de olika delarna af en kyrka, hvilken ju för hvarje intresserad äfven har ett tillgängligt inre och som i regel dessutom under tidernas lopp genomgått mångfaldiga »restaureringar», måste ju vara vida mera invecklad än det yttre af en fast fornlämning.

Inför dessa svårigheter har Ambrosiani gifvit sin framställning formen af en sammanhängande skildring med ett utförligt frågoformulär rörande ämnets olika detaljer. Några rubriker förekomma ej i Ambrosianis bok; de talrika figurerna, ordnade i grupper, angifva dock här i stället framställningens hufvudmoment.

Det är att hoppas att de bägge böckerna skola få stor spridning, då de tydligen äro skrifna på programmet: vetenskapen för allmänbildningen och allmänbildningen för vetenskapen.

O. J–e.

Bohuslens Eiendomsforhold indtil omkring Freden i Roskilde. Af OSCAR ALB. JOHNSEN. Alb. Cammermeyrs Forlag, Kristiania 1905.

Detta arbete förtjänar, så vidt referenten kan döma, ganska stor uppmärksamhet från svenska forskares sida, om det ock afser att närmast fylla en lucka i den hittillsvarande norska historieskrifningen, som tagit alltför ringa hänsyn till Bohuslän.

Svenska skrifter, som innehålla bidrag till Bohusläns ekonomiska historia, finnas visserligen. Vi ha ju från 1700-talet Joh. Ödmans »Bohusläns Beskrifning», från 1800-talet J. F. Hellbergs »Undervisning om Bohusläns Hemman», Axel Emanuel Holmbergs »Bohusläns Historia och Beskrifning», Brusewitz' »Elfsyssel» samt Arcadius' »Om Bohusläns införlifvande med Sverige» samt sist, men icke minst, de bägge utförliga, af byråchefen Wilhelm Berg författade monografierna »Augustinerklostret i Konungahälla» och »Dragsmarks klosters historia». Men den omfattande uppgift, författaren uppställt för sig, är alldeles ny, och de källor, han på skilda håll uppsökt, äro vida rikare än dem. som tidigare forskare på området haft att tillgå; ja, författaren har i några fall lyckats finna källskrifter, om hvilkas tillvaro också specialforskare förut varit okunniga.

Det var i själfva verket hänsynen till en af forskarne förut obegagnad källskrift, som gaf första uppslaget till den undersökning, hvars resultat blifvit boken om »Bohuslens Eiendomsforhold». Författaren, kand. mag. Oscar Alb. Johnsen, blef år 1902 af sin lärare, numera aflidne professor Gustav Storm, gjord uppmärksam på en jordebok för Bohuslän af år 1573, som tillhör länsstyrelsens arkiv i Göteborg, men för tillfället med kungl. tillåtelse lånats till riksarkivet i Kristania. Denna jordebok borde kand. Johnsen enligt professor Storms mening bearbeta. Kand. Johnsen, som tidigare författat en monografi öfver Hurums härad (i närheten af Kristiania) fann snart, att den inblick i Bohusläns förhållanden omkring år 1573, han fick af den nämnda jordeboken, starkt lockade till utarbetandet af landskapets ekonomiska historia för hela den tid, det lydt under den norska kronan. Lyckligtvis beslöt han sig för denna betydliga utvidgning af den ursprungliga planen, oaktadt de dryga förarbeten, resor och kostnader, som blefvo erforderliga.

De bohuslänska arkivalierna för tiden före 1658 hafva af naturliga grunder hamnat på skilda ställen. Talrikast föreligga de i »Kongerigets Arkiv» i Kjøbenhavn, den därnäst största samlingen har Rigsarkivet i Kristiania, men också länsstyrelsens arkiv i Göteborg har utom den nämnda jordeboken af 1573 åtskilliga viktiga handlingar, som väl förskrifva sig från tiden strax efter landskapets afträdande till Sverige, men bidraga till att sprida ljus öfver tidigare förhållanden. Också Göteborgs Musei arkiv (i Göteborgs stadsbiblio-

tek) har genom sin diplomsamling och de Aschebergska papperen visat sig gifvande. Från kungl. kammararkivet i Stockholm har förf. fått till Kristiania låna länets jordebok för år 1574 samt Jakob Krummediges räkenskaper för Viken 1527—33. Och slutligen har förf. på Lunds universitetsbibliotek kunnat använda Vincent Lunges jordebok af år 1535. Författarens förteckning på »utrykte kilder» vittnar om stor samlarflit och skall säkert komma väl till pass för den, hvars studier i någon mån beröra ämnet. De tryckta skrifter, af hvilka något varit att hämta, synes förf. ha fullständigt tillgodogjort sig.

Urkundernas uppgifter äro naturligtvis mycket sparsammare för den förkristna tiden än för den kristna. Huru landskapet efter hand blifvit bebyggdt genom grundandet af nya gårdar, uppvisar förf. genom analys af gårdsnamnen, och begagnar härvid de resultat, som i fråga om andra delar af Skandinavien vunnits af Joh. Steenstrup, Andreas Hansen m. fl. Anmärkningsvärdt är, att i Bohuslän de gårdsnamn, som bestå af eller innehålla ordet *röd*, utgöra ett relativt mycket stort antal (ej mindre än 537); för så vidt *röd* motsvarar det gamla *rud* (= röjning), tillhöra namnen till sin stora massa medeltiden och vittna alltså om, att landskapets bebyggande före kristendomens införande varit ganska glest. Det kan anmärkas, att »*röd*» någon gång, såsom skrifsättet i medeltidshandlingar utvisar, icke uppkommit af *rud*, utan af ordet *rjóđr* (= öppen plats i skog); i så fall torde namnen vara betydligt äldre, men författarens uttalanden härom förefalla mig något motsägande.

Af intresse är författarens resonemang om kronogodsets omfång under den förkristna tiden; han finner, att kronan redan omkring år 1000 måste ha ägt en rätt betydlig del af landskapets jord.

Under medeltiden blir det, som bekant, kyrkogodsets tillväxt, som utgör det mest karakteristiska draget i egendomsförhållandenas historia. Härvid stå också för Bohuslän ganska rikliga källuppgifter till buds, så att förf. kan i detalj redogöra för hvarje särskildt slag af kyrkogods inom landskapet. En hufvudkälla är gifvetvis biskop Eysteins jordabok från slutet af 1300-talet, den s. k. »röda boken». Om åtkomstsättet (gåfva, byte, köp o. s. v.) får man dock i källorna besked endast med afseende på de nyaste förvärfven.

Författaren genomgår först landskapets samtliga socknar och kyrkor (som under perioden 1150—1350 småningom uppnådde det största antal, de någonsin utgjort) och anför allt, hvad källorna upplysa om jord, anslagen till underhåll af kyrkan eller af dess präst, åtkomstsätt o. s. v. Här liksom i öfriga delar af boken finner man talrika notiser af kulturhistoriskt intresse äfvensom åtskilliga bidrag till personalhistorien. Kyrkornas egendom har varit mycket ojämnt fördelad; några, såsom i synnerhet Skee, kunna betecknas såsom rika, andra ha varit ytterst klent doterade.[1] Somliga af

[1] En god reflexion af förf. förtjänar att citeras: »Antalet af de jordagods, kyrkorna ägde, är af största intresse för oss att känna, i synnerhet därför att det gifver oss goda vinkar om deras relativa ålder och rätt pålit-

dessa små fattiga socknar blefvo mot medeltidens slut eller under reformationstiden förenade med andra socknar, så att de antingen rent af uppgingo i dem eller gjordes till annex. Ang. staden Marstrand, som ju redan under medeltiden blef rätt betydande, påpekar förf., att den före reformationen icke haft egen sockenkyrka. I staden fanns sedan 1200-talet ett minoriterkloster, och dettas munkar ha väl hjälpt till med själavården för stadsboarna, som för öfrigt lydde under Lycke socken.

Den reduktion i sockenkyrkornas antal, som nyss nämndes, tyckes ha tagit sin början omedelbart efter digerdöden, och som en följd af folkminskningen, men fortgick sedan, så att sockenkyrkornas antal, fastän det ökats med två f. d. klosterkyrkor, efter reformationen utgjorde blott 66, mot 72 under den äldre tiden. Ännu större tyckes öfvergången af självständiga kyrkor till annex ha varit, men denna öfvergång kan ej med full säkerhet uppvisas.

Ytterligare bör framhållas författarens utredning af huru en del af sockenkyrkornas egendom småningom afsöndrades till prästens underhåll, äfvensom hans påpekande af det starka aftagandet och slutliga upphörandet af gåfvor till kyrkorna under 1400-talet. Ej mindre märklig är författarens redogörelse för de sätt, på hvilka kyrkors jordagods förminskades eller kom ur deras ägo (sid. 57 ff.).

Mycket utförlig är undersökningen af klostrens jordförvärf. De rikaste af alla andliga godsägare i Bohuslän voro Kastelleklostret (i Konungahälla) och Dragsmarks kloster. Dessutom funnos ett minoriterkloster i Konungahälla och ett i Marstrand, båda jämförelsevis fattiga. Också några utanför landskapet belägna kloster ägde jord inom detsamma.

I fråga om Dragsmarks stora jordbesittningar har förf. lyckats på Kongerigets Arkiv i Kjöbenhavn återfinna en jordebok, som äldre forskare trott vara förlorad. Det bör också framhållas, att han vederlägger den gamla svenska skriftställaren Joh. Ödmans uppgift, att också på Tjörn skulle ha funnits ett kloster.

Efter klostergodset behandlar förf. »bispegodset», som varit ganska omfångsrikt inom Bohuslän, i synnerhet inom Hjertums socken. Sedan kommer han till det jämförelsevis obetydliga gods, som tillhört domkapitlet i Oslo och några andra kyrkliga institutioner utanför landskapet.

Därefter följer en sakrik och intressant skildring af kronogodsets omfång och växlingar under medeltiden, reformationstiden och det närmast följande århundradet, därvid t. ex. anledningar till ökning eller minskning af kronodomänerna utredas och förses med belysande exempel. Särskildt dröjer förf. vid förvaltningen af en del sekulariserade och till kronan indragna biskops- och klostergods.

———

liga vittnesbörd om det anseende, hvar och en för sig har åtnjutit, liksom detta antal jordagods på det mest slående sätt visar, hur allmänt och utbredt begäret var att få del af de förmåner, kyrkan hade att erbjuda (själamässor, grafplats o. s. v.).

Nästa afdelning, om adelsgodsen, innehåller de flesta bidragen till tidens och landskapets personalhistoria; bland de adliga godsägarne nämnas också många märkliga män och kvinnor, och man får mer än en pikant inblick i lif och seder. Egendomligt är att med författaren iakttaga den invasion af *dansk* högadel, som från slutet af medeltiden ägde rum i Bohuslän. Den inhemska landtadeln tyckes till största delen ha lidit brist på reda penningar, och dess jord blef därför ett lätt byte för de inflyttande kapitalstarka och hänsynslösa danska adelsmännen, som lånade dem penningar mot jordens pantsättning och snart bragte godsen i sin ägo. Somliga af de gamla norska adelssläkterna torde redan vid denna tid ha utarmats, så att de ej längre kunnat höja sig öfver bondeståndet; afkomlingarna af en och annan sådan gammal släkt lära ännu kvarlefva i landskapet, delvis med bevarande af släktnamnet. Det var för öfrigt ej blott från den inhemska adeln, utan äfven från bönderna, som de inflyttade adelsmännen förvärfvade jordagods, och detta skedde ej alltid på ett sätt, som kan godkännas af nutida begrepp om humanitet och redbarhet. Under de sista årtiondena före Bohusläns införlifvande med Sverige, eller (närmare bestämdt) alltifrån det år, då Kristian IV inblandade sig i det tyska (trettioåriga) kriget, år 1625, blef allmogen så hårdt betungad af skatter, utskrifningar, dyr tid, missväxt och kreaturssjukdomar, att mången bonde af nöden tvangs att pantsätta eller försälja sin odaljord. En högst intressant utredning af såväl krigens som andra faktorers inflytelse på allmogens välstånd och befolkningens antal och ståndsfördelning har förf. lämnat i en särskild uppsats: »Bidrag til Oplysning om Befolkningsforholdene og Almuens økonomiske Stilling i Bohuslen før Afstaaelsen (1528—1658)», intagen i (Norsk) Historisk Tidsskrift 4de Række, 3die Bind.

I skildringen af de danska adelssläkternas godsförvärf inom Bohuslän är det bland andra egendomliga drag ett, som i hög grad lägger beslag på vår uppmärksamhet. Det är några individers eller familjers målmedvetna och ihärdiga, stundom under flera generationer fortsatta sträfvan att kring ett säteri som residens samla en allt större komplex af jordagods. Ett dylikt komplex kvarstår, som bekant, ännu i denna dag odeladt: det är den samling af egendomar, i hvilken säterierna Sundsby på Mjörn och Åby på Sotenäs, utgjort kärnan och hvars senaste innehafvare och tillökare voro den jylländska adelsmannen Thomas Dyre och hans hustru Margareta Hvitfeldt. Den sistnämnda, som öfverlefde ej blott maken, utan äfven sin ende son, testamenterade all sin jordegendom till den stipendiefond, som i vår tid låtit tala så mycket om sig. Vid fru Margaretas död, år 1683, utgjorde denna egendomskomplex ej mindre än $137^5/_{12}$ mantal.

Till adelsgodsen räknas ett par kategorier, som förtjäna att framhållas. »Brahegodsen» kallades ett femtiotal gårdar i Bohuslän, som vid midten af 1500-talet innehades af bröderna Jørgen och Otto Brahe, som ärft dem efter sin moder Sofia Rud; hon hade

ärft sin fader, Otto Rud, den käcke borghöfdingen på Bohus. En del af sina gårdar hade Otto Rud fått på följande sätt. På kung Hans tid var den svenskfödde och svensksinnade Nils Ravaldsson kommendant för den svenska besättningen på Olofsborg (Olsborg) vid Bullaren; julnatten år 1504 öfverrumplade Otto Rud med trupper från Bohus den lilla fästningen samt nedhögg befälhafvare och besättning. De jordagods, Nils Ravaldsson innehaft i Bohuslän, konfiskerades och gåfvos till Otto Rud som belöning för hans bedrift. »Brahegodsen» tillhörde vid Roskildefredens afslutande Jørgen Brahes sondotter Sofia Brahe, hvars man Jørgen Lunge varit ståthållare på Bohus. Ett par år efter hennes död inköptes dessa gods af Rutger von Ascheberg.

Under namnet »Svenskegods» uppföras i Bohusläns jordeböcker åtskilliga gårdar tillhörande svenska adliga personer, som innehade dem med adliga privilegier. År 1573 funnos inom landskapet 67 sådana gårdar, däraf 34 inom Södervikens fögderi. Godsen voro fördelade på flera händer och visade föga tendens till ökning. Vid afträdelsen utgjorde de 63 »fullgårdar» (väl ungefär = hemman eller mantal). Det hade varit af intresse, om närmare utredning af dessa egendomars innehafvare kunnat lämnas; t. ex. i hvad mån godsen tillhört samma familjer ända från unionstiden eller senare genom giften öfvergått till svenska ägare o. s. v.

Vidare upptaga jordeböckerna ett litet antal s. k. »knapegods»; knaparne eller väpnarne i Bohuslän skilde sig blott genom gårdens skattefrihet (till ersättning för hvilken de skulle göra krigstjänst) från bönderna. Också väpnaretiteln bortlades under loppet af 1500-talet. Ofta ägde »knapen» eller »väpnaren» blott den gård, han bebodde, skötte den med egna händer, gifte sig med bonddöttrar och hade inga förbindelser med högadeln. Skattefriheten tyckes på det hela mera ha åtföljt gården än personen. År 1573 utgjorde knapegodsen i Bohuslän blott 15 gårdar, däraf 7 i Björlunda socken på Hisingen.

Jämförelsevis knapphändig är författarens redogörelse för bönders och borgares gods, hvaraf naturligtvis den stora massan bestod i skattegods. Han ställer som hufvuduppgift att utröna, hur mycket af sådant gods kom på hvart och ett af landskapets fögderier.

En särskild afdelning ägnas åt borgerligt frälse, d. v. s. sådana gårdar, som tillhörde oadliga personer, men ändock åtnjöto skattefrihet. Det var företrädesvis ämbets- och tjänstemän, som fått sådan förmån för sina gårdar. Antalet var ännu omkring år 1600 mycket ringa, men tillväxte raskt under 1600-talet, så att vid afträdelsen ej mindre än 52 oadliga personer voro i besittning af skattefri jord inom Bohuslän; tillsamman hade de 154½ »fullgårdar».

Mot slutet af sin bok har kand. Johnsen uppställt utförliga tabeller öfver »Kirkernes og prestebordenes gods ved 1400», »Sognepresternes og kirkernes visse indkomst 1624», »Gaardsbrugenes

fordeling 1573», »De bohuslenske sædegaarde med tilliggende gods 1658» samt »Jordegodsets fordeling 1659».

Resultatet af sin undersökning sammanfattar han på följande sätt: Skattegodset, som till allra största delen ägdes af bönder, omfattade redan före reformationen hufvudmassan af jordegendomen i Bohuslän. I landskapets tre södra fögderier utgjorde år 1570 skattegodset 739 af de cirka 1,700 gårdsbruken, år 1659 däremot blott 631 af 1,898, hvilket visar en ganska betydlig sjunkning af antalet självägande bönder. Det utgjorde dock icke obetydligt öfver $^1/_3$ af all jordegendom i landskapet. — Kyrkogodset (i vidsträcktaste betydelse) kan vid reformationstiden ej anslås till mer än cirka 400 gårdsbruk eller ungefär $^1/_8$ af hela antalet. Genom reformationen och under den närmast följande tiden lades mer än $^3/_4$ af det forna kyrkogodset under kronan. — Kronogodset räknade före reformationen *mindre* än $^1/_3$ af hela antalet gårdsbruk, men tillväxte genom reduktionen af det andliga godset till något *mer* än $^1/_3$. — Frälsegodset slutligen utgjorde år 1570 tillsammans 472 gårdsbruk eller något öfver $^1/_7$ af hela antalet, säterierna själfva icke inräknade. Men år 1659 hade det vuxit till mer än en $^1/_6$ af gårdsbruken.

Kand. Johnsens omsorgsfulla och grundliga arbete skall säkert bli af värde för mången historisk forskare. Också för språkmän erbjuder boken många goda upplysningar genom de gamla former af bohuslänska ortnamn, som förf. citerar ur sina källskrifter. Bokens nytta som uppslagsbok minskas dock genom den alltför stora knapphet, hvarmed registret blifvit uppgjordt.

Göteborg sommaren 1905.

Gustaf Cederschiöld.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 17: H. 3. C. Grimberg, Undersökningar om konstruktionen ackusativ med infinitiv i den äldre fornsvenskan. — L. F. A. Wimmer, Til tolkningen af Vedélspangstenene. — F. Jónsson, iǫ:io i norsk-islandsk. — F. Jónsson, Stærke nutidsformer i oldsproget. — B. Kahle, Zu den handschriften des kürzeren Þátti Þorvalds ens viðfǫrla. — S. Bugge, Oldnorske sammensætninger paa -nautr. Nye bemærkninger. — Kj., Svante, Svente. Med tillägg av A. Kock. — W. Rauisch, Anmälan av »Axel Olrik, Danmarks Heltedigtning. D. 1». — B. Erichsen, Bibliografi for 1903.

Ekonomisk Tidskrift. 1905, 2, 3. B. H. Dahlberg, Till frågan om vattenregalet och 1697 års kvarnkommissioner.

Finsk Tidskrift. Utg. af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1905, 1.** I bokhandeln: E. Bergroth, Suomen kirkko, sen kehitys ja sen vaikutus kansaan ja sen suhde valtioon, anm. af M. G. Schybergson. — **2.** L. Munck, M. Borodkins skildring af kriget på finska kusten 1854—1855. — I bokhandeln: Ur J. M. Sprengtportens papper. Minnesteckningar. Utg. af H. Schück, anm. af M. G. Schybergson. — **4.** M. G. Schybergson, Kejsar Alexander I tecknad af Th. Schiemann. — I bokhandeln: M. G. Schybergson, Historiska studier, anm. af T. Carpelan.

Historiska Handlingar utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. D. 19. Bihang. Tolken Alessandro Amiras anteckningar rörande konung Karl XII:s vistelse i Turkiet åren 1709—1714. Medd. af N. Iorga. [Dessa äro på italienska o. tr. i Bucarest.]

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utgifven af H. Lundström. **Årg. 5. 1904.** J. A. Eklund, Från en studieresa i Tyskland 1843—1844. Efter P. Genbergs dagboksanteckningar och bref. — E. Wermcrantz, Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet, 1681—1724. 4. Förföljelserna mot Grubb efter hans tillträde af kyrkoherdebefattningen i Umeå. — H. Levin, Bidrag till Visby stifts historia. 2. Visby stift under Spegels ledning. (Forts. o. afslutn.) — A. Hahr, Magnus Gabriel De la Gardie och Varnhems klosterkyrka. — E. Herlenius, »Predikare-Lena» eller »Hvita Jungfrun». Ett litet bidrag till kännedom om de andliga rörelserna inom Linköpings stift från 1800-talets början. — Meddelanden och aktstycken. H. Lundström, P. Melartopæus' herda-

bref till Åbo stifts prästerskap 1595. — H. Huldt, Ur vatikanarkivet och andra romerska arkiv och bibliotek. 3. Bref från Katarina Jagellonica till biskopen af Mondevi den 8 aug. 1575. — A. Rydberg, Ur Peter Murbecks predikningar och tal. — C. Wadstein, Instruktion för sockenskolmästarne i Bjuf den 10 okt. 1806. — Granskningar. J. Freisen, Manuale Lincopense, Breviarium Scarense, Manuale Aboense. Katolische Ritualbücher Schwedens u. Finnlands im Mittelalter, anm. af H. Lundström. — A. Rydberg, Peter Murbecks verksamhet i Skåne, anm. af O. Ahnfelt. — E. Arnell, Bidrag till biskop Hans Brasks lefnadsteckning, anm. af Hj. Holmquist. **Bihang:** Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång, samlade och utgifna af H. Lundström. H. 2.

Personhistorisk Tidskrift. 1905. Årg. 7. H. 1. A. Lewenhaupt, Prinsessan Margarethas af Stora Britannien och Irland härstamning från Gustaf Vasa. — K. H. Karlsson, Genealogiska anteckningar. 1. Tre Rosor. — M. Lamm, Samuel Triewald och Teutsch-übende Gesellschaft i Hamburg (med en bild). — O. Ahnfelt, Några anteckningar om släkten Ahnfelt under 1600- och 1700-talen. — Th Klinckowström, Hans von Fersens anträd (med en bild). — J. W. Goijer, Wulfklouska grafkapellet eller den s. k. Björnögrafven vid Åby kyrka. — Personhistorisk litteratur.

Samlaren. Årg. 25. 1904 (tr. 1905). E. Wrangel, Forskningar om svenskarnes universitetsstudier i Tyskland. — P. O. Wilner, Förteckning öfver svenskar inskrifna vid tyska universitet under 1500-talets senare hälft. — C. A. Westerblad, Lingiana. Aktstycken och anteckningar. — Joh. G. Rudbeck, Bibliografiska anteckningar om Olof Rudbeck den äldres anatomiska skrifter och striden med Thomas Bartholin. — Tre bref af Christian Molbech. Medd. af Ruben G:son Berg. — J. Mortensen, Till Runebergs förebilder. — Ur Reuterdahls bref till fru Hanna Molbech 1837—45. Utg. af M. Kristensen o. Ruben G:son Berg. — B. Risberg, Litterära inflytelser på Tegnérs Svea. — B. Risberg, En tillfällighetsdikt af Tegnér efterbildning från Schiller. — I. Collijn, Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare. 3. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 22. 1903. — **Bihang:** L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon. H. 9.

Svenska Turistföreningens årsskrift. 1905. A. R. Alvin, Kinda härad i Östergötland. En natur- och kulturskildring. C. S[ahlin], Grängshammars och Ulfshyttans bruksegendom, anm. af G. A. — C. Bååth-Holmberg, Wästmanland, anm. af A. Kempe.

Historisk Tidsskrift. Udgivet af den norske historiske Forening. **1904, 2.** E. Hertzberg, Den förste norske Kongekröning, dens Aarstal og ledsagende Omstændigheder. (Forts.). **3.** Claus Pavels's Dagböger for Aarene 1817-22. Udg. af L. Daae. Bd 2: H. 7. — **4.** E. Hertzberg, Den förste norske Kongekröning, dens Aarstal og ledsagende Omstændigheder. (Slutn.). — Y. Nielsen, Stiftamtmand Christies Ungdomskjærlighed. — O. A. Johnsen, Bidrag til Oplysning om Befolkningsforholdene og Almuens ökonomiske Stilling i Bohuslen for Afstaaelsen (1528—1688). — Y. Nielsen, Nordmænd og Skrælinger i Vinland. (Fortsættes). — **1905, 1.** Y. Nielsen, Nordmænd og Skrælinger i Vinland. (Slutn.). — O. Olafsen, Syssendalens förste Bebyggelse. — D. Thrap, Adjunkt John Mourly. — E. K. Elieson, Om Slægterne Bolt og Kusse. — A. Taranger, Fra Smaaskibe till Storskibe. Fra Baadfiske til Skibsfiske. Reformforslag fra det 16. Aarh. — L. Daae, Biskop Karl II af Hamar. (Fortsættes).

Samtiden. Redigeret af G. Grau. **1905, H. 5.** J. E. Sars, Svenske seire, norske nederlag i unionspolitiken. — W. Söderhjelm, Den

politiske situationen i Finland. — H. Schück, Fornnordisk diktning och europæisk.

Det ny Aarhundrede 1905. Aarg. 2: H. 10. Den svensk-norske Union. — **12.** Den svensk-norske Strid. — G. Heiberg, Unionskonflikten.

Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1904. Bd 19: H. 4. A. Bugge, Bidrag til det sidste Afsnit af Nordboernes Historie i Irland.

Kirkehistoriske Samlinger 1905. Femte Række. Bd 2: H. 4. J. O. Andersen, Oprettelsen af det danske Ærkesæde i Lund.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 1904. 3:e R. Bd 4: H. 2. Lidt om Krigen i Jylland 1657—58. 1. C. Klitgaard, Ett par Smaabemærkninger. — 2. C. V. Christensen, En Replik. — 3. K. C. Rockstroh, Yderligere Bemærkninger. — 4. C. B. V. Hansen, Om Forskansningerne ved Agger og Kampen ved Nabe den 3 oktober 1657. Med et Kort.

Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinsen Russlands aus dem Jahre 1904 (tr. 1905). N. Busch, Fragmente eines Druckes der Oppenbaringe Sunte Birgitten in der Rigaschen Stadtbibliothek. — P. Baerent, Nochmals die Frage: Wo lag die Burg Alt-Wenden?

Baltische Studien. 1904. N. F. Bd 8. H. Voges, Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715. (Forts.).

Historische Zeitschrift. 1905. N. F. Bd 58: H. 1. K. Wenck, War Bonifaz VIII ein Ketzer? — C. Varrentrapp, Meinungen in Kurhessen über das deutsche Kaisertum in den Jahren 1848 und 1849. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686—1736. Utgifna af W. Sjögren. Bd 5; Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Afdeln. 2. Bd 10, anm. af Fr. Arnheim). — Notizen und Nachrichten. — **2.** K. Zeumer, Die böhmische und die bayrische Kur im 13. Jahrhundert. — W. Lang, Die preussisch-italienische Allianz von 1866. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — **3.** W. Köhler, Die Doppelehe Landgraf Philipps von Hessen. — O. Hintze, Stein und der preussische Staat. — Miszellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten.

Historisch-politische Blätter. 1904. Bd 134. Die Neugestaltung der Landesverteidigung Schwedens und Norwegens.

Der Roland. Zeitschrift für Heimatkunde 1905. **Jahrg. 3, N:o 10-** Roland, Wanderungen durch Berlin. Die Altstädte Berlin-Köln. (Innehåller bl. a. äfven en skildring af det hus, där Gustaf II Adolf bodde, då han var i Berlin 1631.)

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap 1905, D. 26. Memorien van den Zweedschen resident Harald Appelboom, medegedeeld door G. W. Keenkamp.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1905, January.** A. H. I. Greenidge, The authenticity of the Twelve Tables. — E. Fry, Roncesvalles. — J. F. Chance, The Northern question in 1717. P. 1. — Notes and documentes. — Riviews of books (bl. a. N. Edén, Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet (1632—1634), anm. af W. F. Reddaway). — Notices of periodical publications.

Revue Historique. 1905, Janvier—Fevrier. A. Bourguet, Les débuts d'un ministère. Le duc de Choiseul et l'Autriche. — H.

Houssaye, Les intriques royalistes de Fouché et de Davout après la seconde abdication (1815). — Ch. V. Langlois, Notices et documents relatifs à l'histoire de France du XIIIe et du XIVe siècle: Nova curie. — Ch. E. Oelsner, Fragments de ses mémoires relatifs à la révolution française, publiés par A. Stern (suite et fin). — Correspondance. Lettre de M. Albert Mathiez. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par Ph. Lauer et Ch. Pfister. — Allemagne et Autriche. Publications relatives à l'histoire romaine, 1896—1902, par W. Liebenam (suite et fin). — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Greklands historia 500—350 i nutida tysk framställning.

Geschichte des Alterthums von EDUARD MEYER. Del III. Das Perserreich und die Griechen. I 3 band: Band III. XII + 691 sid. Stuttgart 1901. — Band IV. X + 666 sid. Stuttgart och Berlin 1901. — Band V. X + 584 sid. Stuttgart och Berlin 1902.

Griechische Geschichte von JULIUS BELOCH. Band I. XII + 637 sid. Strassburg 1893. — Band II. XIII + 713 sid. Strassburg 1897.

Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chæroneia von D:r GEORG BUSOLT. Band II. 2 u. XVIII + 814 sid. Gotha 1895. — Band III, del I. XXII + 592 sid. Gotha 1897. — Band III del II. XXXV + 1052 sid. Gotha 1904.

Den äldre idealiserande uppfattningen af det antika Hellas och dess historia i den tyska klassicitetens anda, med en viss vemodig saknad af dess försvunna skönhetsglans, fann i Ernst Curtius bekanta verk på 1850- och 60-talen ännu ett glänsande och länge inflytelserikt uttryck. Politiskt mer intresserad och skarpsynt än denne visade sig Max Duncker i sitt samtidiga och senare fortsatta arbete, och Tysklands samtida öden efter 1848, enhetsverket och kriget 1870 med den därpå följande inre utvecklingen, måste småningom bereda denna riktning segrande öfverhand. Adolf Holm gaf (1886—1894) en nykter kritik af Curtius estetiskt färgade åskådning; och helt fullbordad är brytningen i tre betydande sammanfattande verk, som under de sista femton åren framträdt och på ett slående sätt visat den tyska vetenskapens ledande ställning på detta forskningsområde: andra t. o. m. femte banden af Eduard Meyers Geschichte des Alterthums, samt Julius Belochs och Georg Busolts Griechische Geschichten. Medan Holms sympati ännu i fullt mått tillhörde den republikanska friheten, medan hans intresse under det hellenistiska tidehvarfvet med förkärlek vände sig till städernas större och mindre autonomi, ser man hos Beloch och Meyer i hvarje drag det nya Tyskland: den nationella sammanslutningens, den po-

litiska enhetens gagn och nödvändighet är, när de nå fram till Greklands storhetstid, en af deras förnämsta synpunkter vid bedömandet af tilldragelser och människor, och för statens och dess styresmäns uppgift och rätt ha de en stark känsla. Icke så, som om dessa båda historiker därför skulle på något sätt förbise den andliga odlingens höga värde utanför politikens fält: litteraturen, konsten, vetenskapen; ej heller den materiellas; men folkets enhet och statsmaktens styrka är för dem förutsättningen för dessas varaktiga och högsta blomstring.

Att denna genomgripande förändring i uppfattning och skildring innebär ett bestämdt framsteg, därom kan icke vara mer än en mening; mer tviflande kan man äga rätt att ställa sig med hänsyn till den antydda åskådningens absoluta giltighet, den mer eller mindre fullständiga tillämpligheten af våra dagars erfarenheter och ideal på hellenernas värld och lif för öfver 2000 år sedan. Eduard Meyer är heller icke omedveten om detta. Visserligen förklarar han, att man icke kan föreställa sig detta lif *nog* likt vårt eget, och man förstår detta ords syftning och berättigande; men han uttalar också, att framtiden utan tvifvel skall finna äfven vår blick på tingen beroende af öfvergående tidsomständigheter — dock, tillägger han, i hvarje fall opartiskare än tidigares.

Busolts verk afviker till sin karaktär väsentligt från de båda andra anförda arbetena. Han har icke satt sig till uppgift att ge en egentlig historisk skildring och berättelse, med den öfverskådlighet, den formella genomarbetning och den klarhet i de bestämmande synpunkterna som man väntar hos en dylik; betecknande kan ju vara, att han själf i ett företal anger sitt arbete som afsedt »mehr zum Lernen als zum Lesen», och i ett senare meddelar att han särskildt på utländska läsares önskan gestaltat den löpande texten så, att den skulle vara för vidsträcktare kretsar utan svårighet läsbar och förståelig. Hvad han velat gifva och hvad han ger är en handbok för mer ingående studier, där litteraturen så fullständigt som möjligt citeras, och där i texten och i utförliga noter materialet med alla tillhörande små och stora frågor kritiskt framlägges och sofras, och på tvistiga punkter forskarnes olika åsikter anföras. Han har på sådant sätt åstadkommit ett för sitt afsedda ändamål synnerligen nyttigt arbete, och ett arbete, hvars sist utkomna del svällt ut till 1050 sidor, änskönt endast omfattande det peloponnesiska krigets historia.

I formellt och stilistiskt hänseende briljant är däremot **Belochs** Griechische Geschichte, som i två delar behandlar grekernas öden och utveckling »till Aristoteles och Asiens eröfring», och i en tredje, utkommen 1904, det grekiska världsherraväldet till år 219, d. v. s. till Roms inträde som bestämmande faktor i den helleniska världens politiska system. Hans verk är sålunda det till omfånget minsta och äfven i öfrigt det, hvars allmänna anläggning lämpar det bäst för en vidsträcktare läsekrets; bl. a. äro noterna inskränkta till en obetydlighet; i stället åtföljes tredje delen af ett band specialundersökningar.

Den radikala skepsis gent emot traditionen som karakteriserar Beloch torde vara allmänt bekant, huru han t. ex. stryker ur historien den doriska vandringen och hvad därmed sammanhänger, för att blott nämna ett enda slående resultat af hans kritiska räfst. Om i denna och i många andra punkter hans mening icke kunnat tränga igenom eller blifva allmännare antagen, så kan man dock icke förneka värdet och intresset af en framställning som genomgående och efter fasta grundsatser belyser skarpt traditionens trovärdighetsgrad och svagheter, i det den betviflar allt som möjligen kan vara ovisst.

Positivt ligger ju värdet af hvad Beloch bjudit och framsteget framför föregångarne framför allt i större politisk insikt och särskildt i hans betonande och utredning af ekonomiska och befolkningsförhållanden, af utvecklingens materiella sida och grundvalar. Hans uppfattning i dessa ting står nära Pöhlmanns,[1] och han finner i antikens framskridna skeden snarlika företeelser till våra dagars kapitalism och industrialism, samma kamp emellan »Proletariat und Junkertum», mellan hvilka en sund politik har att finna väg för att skipa rätt. Han bjuder åtskilligt nytt äfven i enskildheter; så är han bl. a. den förste, som användt det athenska förbundets tributlistor till belysning af dess städers betydelse i förhållande till hvarandra. Om »Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt» har han utgifvit en särskild undersökning. — I samband härmed står å andra sidan ett yttrande om »de stora männens» jämförelsevis ringa betydelse, och en reaktion mot gängse hjältedyrkan visar sig t. ex. i tredje bandet i omdömet om Alexander; men dess bestämdare prisas Filip, och Beloch visar äfven eljes i regeln full förmåga att uppskatta individernas insatser.

Bekant torde också vara det starka intresse med en prägel af modern liberalism och radikalism, hvarmed han följer och kraftigt framhåller vetenskapens, upplysningens och bildningens framsteg och bedömer tider, andliga rörelser och personer efter deras ställning till dessa, hvarvid Sokrates och Platon framställas som representanter för en föga nyttig reaktion, som sofisterna visserligen förvållat genom öfverdrifven negativitet.

E d u a r d M e y e r s *Geschichte des Alterthums* har som titeln anger en vidsträcktare plan och omfattning än de nu omtalta verken. Det första bandet behandlade med förstahands sakkunskap orientens äldsta tider, och i de följande framträder grekernas historia i det världshistoriska sammanhangets ram: at Persien och at judarna ägnas i tredje delen gedigna och präktigt skrifna kapitel; Karthago och Rom få sitt. Men det grekiska folkets ledande plats i dessa senare skedens utveckling gör, att blicken nödvändigt framför allt måste fästas vid Hellas och Hellas kolonier, att grekiska händelser och förhållanden nu taga den ojämförligt största delen af utrymmet i anspråk. Det är som grekisk historia vi här vilja betrakta Meyers verk.

[1] Geschichte des antiken Kommunismus und Sozialismus (I 1893, II 1901), refererad i Bergstedts Samhällsstrider och samhällsutopier i det forntida Grekland.

Olikt Busolts till planen, är det desslikes öfverlägset genom den historiska öfverblickens klarhet, den lefvande känslan för och den lysande framställningen af sammanhanget i stort på alla områden. Ty liksom sina föregångare och medarbetare på samma fält, skildrar Meyer ej blott det politiska förloppet och dess förutsättningar; han tillgodoser fastmer framställningen af hela den andliga och materiella odlingens utveckling på ett sätt som ej minst bidrager att skänka hans arbete dess högst framstående rang. Visserligen förblifver dock han, liksom Beloch, i första rummet politisk historiker; i tredje delens trenne band erhålla öfriga materier sammanlagdt omkring 500 sidor af 1885. Och ehuru han i många afdelningar af de kulturhistoriska kapitlen står på fullt själfständig grund med stöd af egen ingående forskning — man erinre sig hans analys af den homeriska epiken i andra delen, teckningen af litteraturen och de andliga rörelserna öfverhufvud, eller utom det grekiska området hans särskildt utgifna Entstehung des Judenthums — så torde han dock i ett och annat stycke, såsom i fråga om den bildande konsten, vara mera beroende af, förvisso skickligt använda, moderna specialarbeten. Och han underlåter heller icke att erkänna sin tacksamhetsskuld t. ex. till Julius Lange.

Vid en yttre jämförelse med Beloch framträder hos Meyer jämte det större omfånget genast den rikliga utstyrseln med noter. Denna skillnad speglar olikheten i verkens syfte och karaktär. Beloch ger en välgjord öfversikt och hans bevisföring för sina åsikter är knapphändigt antydd eller lämnad åt läsarens kunskap att sluta till af hans påståenden; Meyer däremot vill framlägga hela materialet i genomarbetad form, och genom konsekvent anförande af källor och skäl mera omedelbart sätta läsaren i stånd att på alla punkter bedöma framställningens förutsättningar och hållning gent emot tradition och problem. Tilltalande synes härvid den använda yttre anordningen med anmärkningarna samlade i samhöriga stycken *mellan* lämpliga större eller smärre textafdelningar.

I stort öfverensstämmande med Belochs är Meyers uppfattning af den grekiska antikens ekonomiska och sociala förhållanden. En ofvan angifven öfverensstämmelse är vidare det nationella enhetsidealet som genomgående måttstock för politikens företeelser; men i skildringen af det politiska yttrar sig ock en hufvudolikhet mellan de båda historikerna: Eduard Meyers större konservatism, hvilken likaledes tydligt präglar hans betraktelse af det andliga lifvet i öfrigt så väl som hans källkritik. Det är ingen gammaldags konservatism, hvarken i religiösa ting eller annat, men i det ena som det andra står han dock, om uttrycket tillätes, till höger om sin forskningsfrände. — Meyers stil är klar, enkel och kraftfull, om också kanske ej fullt så elegant som Belochs och visserligen icke blixtrande och personlig så som tilldömes en Mommsens.

Vi vilja för att mera konkret kunna betrakta Eduard Meyers verk, såsom det förnämsta, med den antydande knapphet som ut-

rymmet fordrar skissera några hufvuddrag i hans teckning af Hellas öden mellan perserkrigen och den makedoniska epoken.[1]

Berättelsen om perserkrigen, sådan den träder oss till mötes förnämligast hos Herodotos, därnäst i Plutarkhos biografier, erbjuder som Meyer framhåller ett utmärkt tillfälle att studera den populära traditionens karakteristiska drag. De afgörande händelserna, de bestämmande personligheterna, enstaka viktiga moment äro bevarade i minnet; men det viktigaste för en verklig historisk insikt, det politiska och det militäriska sammanhanget, de ledandes egentliga afsikter och planer, detta har man icke förstått eller fasthållit; och genomgående spelar anekdoten en stor roll. Hvad det militära angår, låter traditionen utan tvekan oerhörda människomassor röra sig på trangt begränsadt utrymme och utföra fysiskt omöjliga operationer; de persiska härarnas styrka öfverdrifves på ett rent af groteskt sätt. Möjligheten för ett grundadt omdöme i dessa ting har avägabragts af Delbrück genom hans analys i sitt arbete Perserkriege und Burgunderkriege, af 1887; han vill sänka siffran för Xerxes här ända till 45,000 à 55,000 stridande; Beloch och Meyer beräkna omkring 100,000.

Herodotos och Thukydides behandlas af Eduard Meyer utförligare i hans Forschungen zur alten Geschichte, II bandet. Han bestrider att Herodotos arbete skulle vara ofullbordadt och betonar dess politiska syfte — det liknar i detta stycke 1800-talets historiska verk — författadt som det är under det peloponnesiska krigets första år och af en vän till Perikles, Alkmaionidernas ättling; häraf den kända fiendskapen mot Sparta och mot Themistokles. Thukydides sätter han utomordentligt högt, utan medgifvanden at senare tiders angrepp på denne, medan Beloch däremot i Müller-Strübings bekanta kritik ser en visserligen öfverdrifven, men dock hälsosam reaktion mot allt för stor Thukydidesdyrkan. Thukydides är den ende af antikens historiker, som fyller måttet af nutida fordringar, men som ocksa, enligt Meyers mening, knappast i var tid blifvit uppnådd; närmast honom ville denne, enligt en not i sina Forschungen, ställa Ranke och hans Geschichte der Päbste. Han bekämpar den tämligen gängse, först af Ullrich 1845 uttalade åsikten, att skildringen af det s. k. arkhidamiska kriget 431—421 skulle varit ett utarbetadt helt före fiendtligheternas förnyade utbrott, som sedan lindrigt ändrats och fortsatts.

Anmärkningsvärdt är Meyers försvar för de bevarade platonska brefvens äkthet, som eljes allmänt förnekats — »naturligtvis, eftersom de äro bref». —

Themistokles stora roll uppskattas af Eduard Meyer till fullo. Mer nästan än någon annan forntida statsman har han varit utsatt för förnäma rivalers hat och senares förtal eller smädelser. Hero-

[1] Korta uppgifter om Eduard Meyers ställning i ett stort antal kritiska punkter lämnas af Rudolf Adam i Mitteilungen aus der historischen Litteratur 1902 och 1903.

dotos kan icke bortförneka hans stordåd, men uttyder allt till det värsta och tillägger honom idel egennyttiga bevekelsegrunder. Visserligen kan man nu lika litet vederlägga som bevisa beskyllningarna för vinningsbegär, men det är icke på detta det kommer an vid bedömandet af hans historiska betydelse. Themistokles gärning är ju att ha räddat sitt fosterland ur den persiska faran och att ha gjort Athen till en sjömakt. För att åstadkomma detta har han fört sin stat långt fram på demokratiens väg och skapat den ställning af statsledare, demagog, utan civilt ämbete, som först han själf och sedan Perikles intog och hvars innehafvande af sådana män blef ett villkor för det sedermera halft anarkiska statsskickets lyckliga verkan — ett villkor, som efter Perikles i regeln icke uppfylldes. Det var medlet för målet, ty som verklig statsman leddes Themistokles ej af doktrinära författningsideal. Skapandet af Athens flotta är den största statsmannahandling, som världshistorien dittills haft att uppvisa, hans störtande det athenska folkets största politiska brott. Det kom till stånd genom en koalition af inhemska vedersakare och fiender i Sparta; i Sparta såg Themistokles själf enligt Meyer efter frihetskampen den oundviklige motståndaren som måste krossas för att göra slut på dualismen i Hellas och trygga dess framtid genom att samla dess kraft. — Man har otvifvelaktigt rätt att i ett och annat se Bismarcks gestalt skymta bakom denna teckning.

Grekernas fälttågsplan mot Xerxes var, såsom händelsernas förlopp utvisar, att lämna afgörandet åt flottan, medan landthären blott hade att skaffa denna möjlighet till slag under så gynnsamma villkor som möjligt — »ein Gedanke von so zwingender Einfachheit und Klarheit, wie ihn nur der Genius zu fassen und durchzuführen vermag». Planen var Themistokles, men måste ha godkänts af ephorerna i Sparta; Spartas hegemoni var då obestridd, och diskussionerna därom hos Herodotos ha blott retoriskt intresse.[1]

Betydelsen af Hellas seger öfver Persien är, att den räddat den fria staten hos grekerna och därmed allt som behöfde denna för sin fulla utbildning. I Grekland funnos ett mäktigt prästerskap, inflytelserika orakel och en stark religiös rörelse. Med dessa makter stodo perserna, såsom mångfaldiga smådrag visa, i lifligaste känning; hade de segrat skulle de säkerligen här liksom i Palestina och i Egypten sökt regera med hjälp af deras auktoritet, och följden skulle med stor sannolikhet, enligt Meyer, ha blifvit en härskande kyrka och ett utbildadt teologiskt system, som skulle hämmat det fria tänkandet och hindrat Grekland att gifva världen vetenskapen.

Sin viktigaste uppgift på det andliga området har det sålunda tack vare segern fyllt; sin politiska uppgift har det icke lyckats att lösa. Med dess enhet hade väldet öfver Medelhafsvärlden kunnat följa; men Spartas orubbliga organisation som stadsstat hindrade det att genomföra föreningsverket, och Athen försummade sitt tillfälle

[1] Spartas yttre politik under de första perserkrigen behandlades af Nordin i en afhandling Uppsala 1895, som enligt Meyer i det hela riktigt belyst det allmänna politiska sammanhanget.

då det gafs, och då Themistokles ville bruka det. Kriget 459—446 visade, att det var förbi, att motståndarne hunnit bereda sig och samla sin styrka.

Demokratien i Athen kom till makten under Perikles efter Areopagens fall på en kombination af sitt eget och de konservatives program i fråga om utrikespolitiken: krig med Sparta och Persien på en gång. Det visade sig att detta var en öfverspänning af statens krafter; hegemonien till lands i mellersta Grekland blef kortvarig, och med storkonungen slöts fejden genom en öfverenskommelse, den s. k. Kallias fred. Det var Perikles själf som med klar insikt om Athens läge genomdref denna vändning, och han stod fast nog för att öfvervinna det naturliga missnöjets anlopp, som då i stället ledde till Thukydides ostrakisering. Som demokratisk partiman hade han börjat sin bana och bar utan tvifvel sin del af ansvaret för den föregående krigspolitiken; liksom också hans lag af 451 om utestängande från medborgarrätt af dem, hvilkas föräldrar icke båda voro athenska medborgare, var en partiåtgärd, väl till den dåvarande borgarmängdens, men icke till statens fromma. Blott genom en motsatt politik i denna sak hade Athen kunnat blifva starkt nog att vinna väldet öfver hellenerna. Men ju mer han sedan höjde sig till ställningen som Athens regent, dess mer steg han också som statsman, och har till slut kommit Themistokles nära. Utåt var Athen numer hänvisadt till defensiven; men i det inre har Perikles idealism efterlämnat lysande minnesmärken. Det är den äldre uppfattningen af denne som Meyer här företräder dels mot Beloch, dels mot Wilamowitz.[1]

Mot Beloch vänder han sig äfven i frågan om det peloponnesiska krigets orsaker, som han framställer i väsentlig anslutning till Thukydides, medan den förre i likhet med antikens populära uppfattning finner den närmaste anledningen i beslutet om megarernas utestängande från handel i det athenska riket och därmed gör Perikles ansvarig för dess utbrott just då, som han skulle framkallat af inre politiska hänsyn, för att afvända den storm som efterhand började draga upp mot hans härskareställning. Men det är sant att Thukydides nog mycket tillspetsar sin sats om Spartas krigsbeslutenhet ända från krisens början, liksom han också förbiser, att Athens makt sedan 455 icke hade vuxit, utan fastmer gått något tillbaka. Perikles åsikt, att Athen var sina fiender fullt vuxet och i längden måste uttrötta dem, har fullständigt besannat sig genom det tioåriga arkhidamiska krigets utgång, och detta trots Perikles egen död och den fullkomligt oförutsebara pästen. Det är icke hans skuld, att sedan Alkibiades för sina personliga syften i förtid kastade Athen in i nya krigsföretag.

Denne var på grund af sin begåfning och sin släktskap och ställning till Perikles på sätt och vis Athens kronprins; men genom Perikles död, innan Alkibiades uppnått tillräcklig ålder och hunnit

[1] Wilamowitz förtjänstrer om den grekiska historien behöfva f. ö. icke påpekas.

göra sig tillräckligt gällande för att omedelbart inträda på ha
plats, kom han i en pretendents ställning och såg sig nödsakad a
själf bana sin väg till makten. Till detta behöfde han krig o
däraf bestämdes hans politik. Sedan han undgått ostrakismen 41
genom Nikias brist på mod, förde han staten in i företaget m
Sicilien 415; Sicilien kunde svårligen behållits, om det också kunn
eröfras, men Alkibiades hade kunnat vinna allenaherraväldet i Athe
om han icke i förtid halft genom tillfälligheter förlorat sitt befä
och i sådant fall skulle kanske han liksom Dionysios af Syrakusai haf
visat sin personliga politiks inre berättigande. När han sedermera åte
kallades ur landsflykten voro möjligheterna icke längre de samm
afgörandet låg då hos perserna, och de vände sig till slut em
Athen och honom.

De femtio åren från Athens fall till Makedoniens framträdan
visa ett ständigt sjunkande af Greklands kraft, i det alla dess makt
försvagas och upplösas. Epameinondas verkar varaktigt blott i den
riktning, och den äldre Dionysios rike i västern sprängdes und
sonen af en republikanskt idealistisk rörelse utgången från Plato
krets. Ställningen omkring 360—350 är öfverallt söndring o
svaghet emellan och inom staterna.

Här slutar för närvarande Eduard Meyers verk, men hans o
dömen om Filip och Demosthenes bli förvisso lika Belochs, hva
sympati och beundran bestämdt tillhöra vida öfvervägande den förr
gärning. —

I sina skildringar af Greklands allmänna kultur på Perikles t
och af de andliga striderna under det peloponnesiska kriget, kamp
om den modärna bildningen, upptager han som grundproblemet f
tidens tänkande personlighetens förhållande till religion, sed o
stat. De nya rörelserna röna därvid ospardt erkännande, så t. e
också Euripides kritiska och pessimistiska spekulationer i sina drame
men värderingen af den senare reaktionen hos Sokrates och Plat
är icke densamma som Belochs och deras som anse, att sofister
både i morallära och öfriga åsikter stått mycket öfver Sokrat
Meyer delar fastmer den meningen, att först Sokrates gifvit en p
sitiv grund att stå på efter sofisternas välgörande, men blott neg
tiva kritik; han diskuterar för öfrigt utförligt hans ställning t
staten, till personlighetsproblemet, till uppfostringsfrågan, hans b
tydelse för vetenskapens utbildning o. s. v.[1] —

[1] En *Griechische Kulturgeschichte* i 4 band har 1898—1902 utgifv
af Jakob Oeri efter Jakob Burckhardts efterlämnade papper från 1870
80-talen och stenografiska anteckningar vid hans då hållna föreläsning
Anmärkningsvärd bl. a. på grund af sin starkt pessimistiska uppfattning
den grekiska staten — således äfven här en reaktion mot Curtius — o
öfverhufvud som uttryck för sin författares personliga åskådningssä
grundar den sig dels på egen läsning af antik litteratur, dels på en d
nyare arbeten, men icke på någon vare sig nu eller då fullständig fackku
skap, och omnämnes t. ex. af Eduard Meyer afvisande, med allt erkännan
för Burckhardts förtjänst på andra områden. (Burckhardts försvar mot fac
kritiken för Carl Neumann i Sybels Historische Zeitschrift 1900.)

Att döma af förordet till hans lilla skrift Zur Theorie und Methodik der Geschichte (1902) torde Eduard Meyer nu vara sysselsatt med omarbetningen af sitt arbetes bägge första band. Man kan endast önska att han därefter måtte få fullfölja sitt verk framåt, ty äfven den makedonisk-hellenistiska och romerska historien har fullväl rum och bruk för hans skarpsinniga forskning.

G. Wk.

Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskrisen åren 1700—1701. Till belysning af Sveriges utrikespolitik under Karl XII. Akad. Afh. af HERMAN BRULIN. Uppsala 1905.

Karl XII:s-frågan är ofanligt omfattande och invecklad — det var mer än en paradox, när den karakteriserades såsom stor nog för en hel »akademi». Här ligga uppgifter i massa för den ingående detaljforskning, som kännetecknar det moderna historiska arbetet, och som maste föregå de sammanfattande framställningarna, om dessa skola hvila på säker grund. Den afhandling, hvarpå anm. härmed vill fästa uppmärksamheten, är en dylik detaljundersökning, ägnad åt en viktig sida i de första årens utrikespolitik och sålunda behandlande själfva utgångspunkterna för de stora krigens historia.

Författaren har starkt begränsat sitt ämne. Det är diplomatiskt, ej krigshistoriskt, det inskränker sig till en sida af utrikespolitiken, Sveriges förhållande till Frankrike, och det når endast öfver två år, 1700 och 1701. Kanske förefaller denna begränsning ibland allt för snäf. Som bakgrund kunde man önska sig en något djupare analysering af den svenska stormaktspolitiken under 1690-talet än de korta antydningar, som förf. ger i sin inledning (sid. 10—17), och under framställningens gang får man åtskilliga anledningar att fråga sig, om ej de svensk-franska förhandlingarna, för att framstå i fullt klart historiskt sammanhang, kräfva större hänsyn också till Sveriges mellanhafvanden med sjömakterna, kejsaren och Brandenburg. Dessa mellanhafvanden har förf. nu endast berört, så långt den tryckta litteraturen ger ledning. Men det bör erkännas, att han synbarligen väl behärskar denna litteratur, och att undersökningen fullt konsekvent blifvit anlagd och genomförd så, att Sveriges politik ställes in i den allmänt europeiska tidsramen. Redan själfva titeln, med dess sammanställning af det nordiska kriget och den spanska successionskrisen, visar tydligt, att detta är en grundläggande synpunkt.

Sitt otryckta material har förf. uteslutande sökt i svenska arkiv. Det är genomforskadt med största omsorg. Endast i en eller annan punkt kunde förf. möjligen — äfven med den anläggning han nu gifvit framställningen — ha utnyttjat samlingarna af icke-franska

diplomatiska handlingar något mera, såsom t. ex. för sjömakternas och Frankrikes inbördes ställning till den holsteinska krisen på sommaren 1700 (härom en del upplysningar bland »Anglica») och för händelserna i Lifland vid samma tidpunkt (»Polonica» och »Borussica»). En viss svaghet måste det innebära, att också de franska ministerdepescherna varit förf. tillgängliga endast i de afskrifter, som finnas i svenska riksarkivet i Wahrenbergs samling. Det kunde nog ha varit skäl att litet starkare betona, att denna samling, tillkommen på Wahrenbergs stipendiatresa för 50 år sedan, icke behöfver vara och sannolikt icke är så alldeles fullständig, och äfvenså att den utgör en ganska egendomlig blandning af referat och afskrifter, där det icke alltid är så lätt att afgöra, om antecknaren velat gifva ett ordagrant citat eller icke. Dylika förhållanden böra mana till en viss försiktighet vid användningen af Wahrenbergs papper, i synnerhet då de som här måste blifva en hufvudkälla för undersökningen. Förf. har emellertid knappast på allvar framkastat frågan om den Wahrenbergska samlingens fullständighet och pålitlighet, han preciserar ej alltid i sina noter, om det är ett referat eller en afskrift han stödjer sig på, och han åberopar någon gång ett referat med samma trygghet som om aktstyckets verba formalia förelegat. Dess bättre har man ej anledning att befara, att detta förtroende ledt till några egentliga misstag; i stort sedt förefaller onekligen samlingen pålitlig.

Inledningen tecknar, såsom nämndt, i korta drag Sveriges politiska läge vid 1690-talets slut. Intressant är en här inflätad karakteristik af den svenska utrikespolitikens ledande män, kanslikollegiets medlemmar och de förnämsta sändebuden vid främmande hof. Bland de förra fäster man sig särskildt vid Bengt Oxenstierna och Nils Gyllenstolpe, kanslipresidenten och hans närmaste man, Samuel Åkerhjelm, från 1700 kansliråd och synbarligen en viktig person i ämbetsverket, och Karl Piper, konungens följeslagare på fälttågen. Af diplomaterna uppmärksammas särskildt Nils Lillieroot i Haag, den forne medlaren i Rijsvijk och den ende, som synes ha åtnjutit något större anseende; äfven Mauritz Vellingk's äfventyrarefysionomi skymtar fram. Man får ett starkt totalintryck af vida mera rutin än statsmannabegåfning, och likaså, för att använda förf:s egen litet ironiska formulering, snarare »af fullmogen erfarenhet än af snabb och ungdomlig handlingskraft». Belysande för tiden och för ställningen, fast dess värre föga upplyftande, äro också de uppgifter om de svenska statsmännens »gratifikationer» och »pensioner» från främmande makter, som här för första gången finnas systematiskt sammanförda. Det är ju en företeelse, gemensam för alla europeiska hof, och någon direkt korruption synes knappast vidlåda Karl XII:s rådgifvare, men icke kunna dessa upplysningar stärka deras auktoritet. Det hela blir en viktig och hittills knappast tillräckligt klargjord bakgrund för uppfattningen af dessa mäns hållning i de stora politiska frågorna, närmast de franska medlingsförsöken, som utgöra afhandlingens hufvudämne.

I fråga om utgångspunkten för denna franska medlingspolitik häfdar förf. till en början — i motsats till bl. a. Hjärne —, att Ludvig XIV verkligen hade allvar med sina sträfvanden att bilägga den nordiska krisen. Den franske konungen hoppades nämligen kunna indraga samtliga nordiska makter i den stora europeiska allians, som skulle framtvinga kejsarens bifall till det andra delningsfördraget angående den spanska monarkien. Men å andra sidan betydde denna franska medling ingalunda att konung Ludvig tog parti för Sverige, just därför att han också ville vinna dess motståndare; förf. har klart visat, huru föga hans hållning motsvarade den svenska regeringens fordran på hjälp af Frankrike såsom Olivafredens garant. Ludvig XIV:s hållning i den holsteinska frågan blef sålunda högst tvetydig. Medan sjömakterna ställde sig vid Sveriges sida såsom garanter af Altonafördraget och deras eskadrar förenade sig med den svenska flottan, arbetade den franske ministern i Danmark, Chamilly, ifrigt till Danmarks förmån och sökte förma den engelske amiralen att undvika alla fientligheter mot Danmark.

Denna utredning ställer Frankrikes medling i helt annat ljus än Carlsons framställning. Den ger de starkaste skäl för den misstro, hvarmed den unge Karl XII mötte de franska bearbetningarna, och den blottar en begynnande motsättning mellan den stora spanska delningstraktatens förbundsmakter. Då de franska försöken att hålla sjömakterna tillbaka misslyckades och Karl XII med stöd af de förenade flottorna kunde öfverga till Själland, synes Frankrike ha gått så långt, att det afrådde Danmark från freden. Danmark måste dock sluta den, och så blef freden i Traventhal ett afgjort nederlag för den franska diplomatien; den hade komprometterat sig i förhållande till Sverige utan att därför kunna vinna Danmark, som efter denna erfarenhet om den franska hjälpens ringa effektivitet icke längre visade någon ifver att tillträda konung Ludvigs alliansssystem.

I trots häraf fortsätter denne sina medlingsförsök i alldeles samma stil mellan Karl XII och konung August, då den lifländska krisen numera träder i förgrunden. Åter försöker han att binda Sverige vid sig genom sina tjänster utan att dock stöta August ifrån sig. Den franska diplomatien kunde aldrig förmås att biträda svenskarnes fordran, att konung August skulle återställa de lifländska orter han öfverrumplat — på sin höjd ville man från fransk sida föreslå, att dessa fästen skulle öfverlämnas åt konung Ludvig och båda parterna underkasta sig hans skiljedom. Det kan knappast förvåna, att Karl XII ej visade någon lust att gå in på dylika franska anbud, och förf. visar, att på detta stadium af händelsernas utveckling också kansliherrarne i Stockholm förordat en afvaktande hållning gent emot både Frankrikes och sjömakternas påtryckningar och velat egga dem till kraftigare hjälp. Ett projekt dyker upp — sannolikt framkastadt af holsteinaren Mauritz Vellingk under förhandlingarna med franska sändebudet Guiscard — att Frankrike skulle fullgöra sin traktatsenliga skyldighet att bistå Sverige genom

att lämna några tusen man till ett svenskt anfall direkt på Augusts arfland, Sachsen. Detta projekt synes dock ha varit främmande både för det svenska kansliet och för Karl XII själf. Däremot anser förf. för otvifvelaktigt, att konungen tänkt på ett dylikt anfall uteslutande med de svenska trupperna i Tyskland. Han uppgaf tanken först efter ifriga föreställningar från alla de makter, som fruktade för ett krig i Tyskland, framför allt sjömakterna. Guiscard, som följt efter konungen under angreppet på Själland, fick efter freden ett höfligt afböjande svar på sina medlingsanbud och hänvisades för öfrigt — i början af sept. 1700 — för vidare förhandlingar till kanslikollegium i Stockholm. Sistnämnda öde hade också träffat hans medtäflare, kejsarens sändebud Weltz.

I Stockholm lyckades fransmannen under de följande veckorna vinna bättre gehör för sina medlingsförslag. Frukterna visa sig i Kanslikollegiets och dess enskilda medlemmars skrifvelser till konungen — de fredsmaningar, som i vår historiska litteratur spelat så stor roll såsom den pröfvade statsmannaerfarenhetens varningar gent emot konungens obetänksamma krigslystnad. Förf. utreder nu, huru de svenska statsmännen i Stockholm — äfven Frankrikes gamle motståndare, Oxenstierna — läto påverka sig särskildt af de fredsanbud från konung August, som Guiscard mottog från sin kollega vid sachsiska hofvet, du Héron. Men han ådagalägger också, att dessa anbud knappast voro allvarligt menade af konung August själf, och särskildt framstår i mycket misstänkt dager den fredsvänlighet, som de franska diplomaterna funno manifesterad i Augusts upphäfvande af Rigas belägring. Kanslikollegiets uttalanden för den franska fredsmäklingen äro också ännu vid midten af sept. 1700 icke allt för deciderade. Då kom underrättelsen om ryssarnes anfall, och detta gaf den franske diplomaten ett starkare skäl än all hans föregående vältalighet. Nu följa kollegiets skrifvelser af 26 och 29 sept. jämte Oxenstiernas och Gyllenstolpes enskilda bref, alla bestormande konungen att antaga fredsförslagen.

Dessa skrifvelser nådde icke Karl XII i Sverige. Den 1 okt. inskeppade han sig till Lifland. Hans beslut var då redan fattadt, och ett kungligt bref hade den 25 sept. afgått till Kanslikollegiet därom: ingen underhandling och ingen medling, förr än August återställt de lifländska orterna och en satisfaktion verkligen stod att vinna.

Förf. döljer icke, att Karl XII:s afvisande hållning gent emot freds- och medlingsanbuden genomfördes med ett hänsynslöst negligerande af alla de diplomatiska framställningarna, hvilket måste göra hans försiktiga rådgifvare »sårade och bekymrade». Men sakens kärna blir dock, att denna hållning får sitt historiska berättigande i konung Augusts numera afslöjade dubbelspel och den franska medlingspolitikens opålitlighet. Här finnes, säger förf., *icke* plats för någon sorg öfver ett sådant »försummadt tillfälle» i Karl XII:s lefnad, som en länge tämligen vedertagen historisk uppfattning velat se i den franska medlingen. — Huru fullständigt Karl XII

själf verkligen genomskådat hela den politiska situation, som nu börjar klarna för forskningen, blir sedan en särskild fråga. Faktum är, att en kunglig skrifvelse till Lillieroot, också den af 25 sept., innehåller en tämligen utförlig exposé, hvari både konung Augusts och Frankrikes politik vederbörligen belysas, och förf. menar, att åtminstone grundtankarna däri härröra från konungen själf.

Karl XII:s affärd till Litland gjorde ingalunda slut på de franska bearbetningarna. Guiscard befäste först sina förbindelser med kansliet i Stockholm, lyckades särskildt närma sig hertigen af Holstein, som nu ankom hit, och afreste därpå för att uppsöka konungen. I början af nov. var den franske diplomaten i Reval, dit också österrikaren Weltz ankommit, och därmed börjar ett nytt skede i dessa förhandlingars historia. Det utvecklar sig jämsides med den nu, efter Karl II:s död, mognande spanska successionskrisen, som snart gjorde Frankrike och England-Holland till fiender i stället för bundsförvanter. Starkare än någonsin blefvo sträfvandena från de motsatta lägren att hvart för sig vinna Sverige på sin sida i den annalkande striden.

Guiscard började sina framställningar till Karl XII — och till hans utrikespolitiske medhjälpare, Piper — redan före tåget mot Narva, och han fortsatte dem efter slaget med oförminskad ifver. Frankrike hade nu afslutat ett förbund med konung August; Sverige skulle förlikas med denne för att inga ett liknande förbund eller åtminstone lämna honom fria händer att hjälpa Frankrike mot kejsaren. Piper synes ha blifvit vunnen för dessa planer. Men Karl XII sade nej. Hans misstroende var oförändradt — och fortfarande allt för väl grundadt. Just nu, i början af 1701, slöt August sitt förbund med tsaren i Birzen.

Då började Guiscard vädra österrikiska intriger, och hans misstankar liksom hans förbittring skärptes, da Karl XII vägrade att tillåta ett ifrågasatt möte mellan honom och du Héron. Under dessa förhållanden företar den franske diplomaten, till en början, som det synes, på eget beväg, en fullständig omläggning af sina sträfvanden. Han finner, att Frankrike ej längre har något att vinna af fred i Norden, emedan man af en sådan kunde befara Sveriges förening med kejsaren, och han fortsätter därför mera till skenet fredsmedlingen, medan han i själfva verket börjar arbeta på krigets fortsättning för att hålla Sverige bundet. På denna punkt har förf. icke alldeles lyckats. Han framställer svängningen allt för brådstörtad, på grundvalen af ett något chargeradt referat af Guiscards bref af 14 mars 1701 (s. 163), medan den i själfva verket mognade så småningom, och han har icke riktigt klargjort, huru den franska regeringen accepterade den nya politiken. Äfven några detaljer angående det inhiberade diplomatmötet torde ha kunnat förklaras tydligare (s. 168 not 1). Hufvudsaken är i alla fall klar: Ludvig XIV uppger den egentliga medlingspolitiken, emedan han ej längre hoppas på Sveriges förbund.

Ännu en gång, på sommaren 1701, uppdyker visserligen förhoppningen att på ett eller annat sätt draga Sverige in i en fransk allians. Instruktionerna för det nya franska sändebudet Bonnac, som på hösten detta år aflöste Guiscard, gå till och med så långt, att Frankrike i nödfall skulle acceptera ett förbund med Sverige *mot* Polen. Och dess förinnan hade konung Ludvig erbjudit subsidier mot intet annat villkor än att Sverige förband sig att ej öfverlåta sina trupper i Tyskland till hans fiender. Men dessa franska ansträngningar voro framkallade af fruktan för sjömakternas och kejsarens motsatta bearbetningar, och i den mån det blef klart, att ej heller dessa makter skulle vinna något, öfvergick Ludvig XIV till en passiv hållning. Karl XII lät icke draga sig in i den spanska successionskrisen, vare sig af den ena eller den andra parten; han tar i stället de afgörande stegen in i nordöstra Europas stora kris. Under hösten 1701 börjar hans inblandning i de littauiska och polska inbördesstriderna. Ludvig XIV och hans nya sändebud kunde tills vidare nöja sig med den negativa tillfredsställelsen, att dessa företag bundo Sveriges krafter, och afvakta händelsernas vidare utveckling.

Äfven på detta stadium af förhandlingarna hade Karl XII stått i motsats till sina rådgifvare; från alla håll hade dessa gjort försök att stämma honom för fred. Och äfven här har en dom blifvit fälld öfver konungen, som mot alla erfarnes råd följde sitt eget envisa hufvud. Förf. synar nu dessa fredsyrkanden från de svenska statsmännen litet närmare, och han finner, att deras enighet är mera skenbar än verklig. Fred med konung August ville alla, men ingen visste riktigt, huru den skulle vinnas, och åtminstone en eller annan yrkade på freden i öster endast för att få händerna fria till ingripande i krisen i väster. Bengt Oxenstierna hoppades för Sverige »den gloiren att hålla balancen i kristenheten» och lät ganska tydligt förstå, att Sverige borde vända sig mot den stora störaren af denna balance, Frankrike. Oxenstiernas motståndare i kansliet arbetade åter för anslutning till Frankrike, och den franska diplomatien syntes också ha vunnit hertigen af Holstein för att genom honom paverka Karl XII: hertigen förband sig genom ett hemligt aftal i Hamburg i okt. 1701 tämligen nära med Frankrike. De fredsyrkanden, som Karl XII:s rådgifvare framställde, voro lika oklara i fråga om sättet för fredens förverkligande som osäkra till sin innebörd.

Man skulle nästan vilja vänta en konklusion, ett nytt omdöme om hvem som »hade rätt», Karl XII eller hans rådgifvare. Förf. har icke uttalat något sådant. Han undviker öfver hufvud taget allmänna domslut, också i fall, där sådana kunde vara lättare att fälla än i detta, och där framställningen skulle hafva vunnit i öfverskådlighet och enhetlighet genom några sammanfattande reflexioner. Det är kanske att drifva försiktigheten väl långt. Men denna lugna sträfvan att på alla punkter låta fakta själfva tala stämmer väl till*sammans* med hela den prägel af ovanlig pålitlighet och grundlig-

het, som kännetecknar afhandlingen, och som gör dess resultat i hög grad beaktansvärda. Intet vore lyckligare än om Karl XII:s-frågan så småningom blefve bit för bit genomforskad just på sådant sätt.

N. E.

Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering af C. T. Odhner. Tredje delen 1787—1788. 272 ss. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner.

Det arbete, hvars tredje och sista del nu föreligger i tryck så långt författaren medhunnit densamma, innan han bortrycktes af döden, är alltför väl kändt inom historiska kretsar, för att någon karaktäristik af detsamma här skulle behöfva förekomma. Nära ett årtionde har förflutit, sedan den andra delen utkom, och under hela denna tid hafva vi historiker gått och väntat på och längtat efter fortsättningen. Äfven den stora, historiskt intresserade allmänheten har helt säkert i icke mindre grad än fackmännen varit spänd på hvad Odhner skulle säga om den sista, mest upprörda och omdebatterade perioden af Gustaf III:s skiftesrika historia. Öfver ingen epok af konungens lif falla ljus och skuggor i så skarp och tät växling som öfver denna tid. Kampen med den inhemska adelsoppositionen å ena sidan, med den ryska kejsarinnan å den andra blir mera brännande och afgörande än någonsin. Krigets scener, adelsupproret och den nya statskuppen, den på kriget följande europeiska äfventyrspolitiken och så det tragiska slutet — allt lockar intresset och nyfikenheten. Ryktena äro mera djärfva och otroliga än någonsin, de samtida omdömena mera oförenliga, beundran och tadlet mera utpräglade än förr. Här om någonsin behöfde man det lugna, opartiska sanningsord, som endast Odhner var i stand att uttala. Hans samvetsgranna och gedigna forskning, hans lugna, klara omdöme och lidelsefria, förnäma framställningskonst voro de säkra garantierna för att äfven denna sällsynt svårutredda och svårbedömda tid skulle finna en uttömmande behandling och objektiv värdesättning i likhet med de föregående partierna af Gustafs regering. Odhners inträngande kännedom om den gustavianska tidens historia blef allt djupare, ju längre hans skildring framskred. Liksom den andra delen af hans verk i detta hänseende öfverträffar den första, så skulle — förmodade man — den tredje ytterligare vittna om författarens växande intima bekantskap med sitt ämne. På alla dessa förväntningar syntes Odhners plötsliga bortgång göra ett tvärt slut. Men det förnams snart, att ett parti af den tredje delen förelåg i nästan fullt tryckfärdigt skick. Det är detta manuskript, som nu utgifvits i ett ganska omfångsrikt häfte.

Detta häfte, väl ungefär en tredjedel af det beräknade omfånget för hela tredje delen, framför skildringen till slutet af år

1788 i trenne starka kapitel. Det är således förberedelserna till ryska kriget, detta krigs utbrott och första skede samt den danska invasionen, som utgöra skildringens föremål. Anjalaförbundet och folkrörelsen i Sverige framträda såsom centrala moment i händelseutvecklingen. Det är den farligaste tidpunkten i Gustafs regering, själfva peripetien i hans lifs drama, då de politiska misstagen framalstrade sina mest fördärfbringande följder och han själf ett ögonblick syntes räddningslöst förlorad, för att i nästa ånyo sammanfatta sin kraft till fortsatt kamp och gå oskadd ur pröfningen med nya planer och nytt hopp.

Det må sägas först som sist, att den skildring, som här lämnas af det händelserika och ödesdigra året 1788, i intet afseende sviker förväntningarna eller står tillbaka för de föregående delarne af verket. Odhners egenskaper såsom forskare ooh författare voro ännu oförminskade, och hans sista arbete röjer ingen andlig afmattning trots den växande fysiska ohälsan. Det föreliggande häftet kan dock icke sägas bringa särdeles mycket nytt till vår kännedom eller afvinna materialet många nya synpunkter. Det beror däraf, att de intressanta företeelserna under år 1788 framlockat en mångfald speciella forskningar och utredningar, som öfverhufvud gjort händelseförloppet ganska klart. Hvad som saknades var en sammanfattning af de spridda dragen till en helhetsbild och dennas inarbetande i en skildring, som sträckte sig öfver hela denna regering. Odhner gifver denna sammanfattning, men hans grundliga forskning har på samma gång styrkt och riktat de föregående resultaten. På grund af sin större öfversikt af materialet vågar han med större säkerhet fälla omdöme öfver omtvistade spörsmål, och i enstaka fall kan han belysa ett förut dunkelt moment eller undanröja oriktiga antaganden. Man känner, huru ett nytt parti af vår nyare historia liksom ryckts undan de lösa ryktenas, traditionens och anekdotens område för att i stället erhålla sin fulla vetenskapliga bestämning.

Skildringen af krigets förberedelser och utbrott, hvilken upptar första kapitlet, bestyrker i det väsentliga den uppfattning; som inom historiskt bildade kretsar småningom mognat, att fredsbrottet med Ryssland väsentligen hade sin grund i konungens personliga ifver att bruka ett lockande tillfälle till ett hastigt slag mot sin på samma gång hatade och beundrade fiende. Han ville därmed höja sitt anseende inom Europa, stärka sin ställning mot den växande adelsoppositionen, göra slut på ryska intriger inom landet och skörda ära och möjligen än mera reella vinster. Skildringen visar också, huru ett angrepp från Sverige i detta ögonblick kom ytterst olägligt för den mäktiga Katarina och huru det ryska kabinettet gjorde allt för att undvika utmanande steg som kunde gifva dess fiende förevändning att bryta lös. Kriget var till sättet för sin tillkomst ett rent anfallskrig, icke egentligen oförutsedt af de ryska statsmännen, men oförmodadt så till vida, som de i det längsta ej kunde tilltro Gustaf en så dåraktig djärfhet. Ingen svensk man har heller styrkt Gustaf till detsamma. Väl voro Toll och Ruuth tidigt invigda i planen och

ställde sig tämligen villigt till disposition såsom konungens verktyg, men under förberedelsernas lopp insågo de mer och mer de ekonomiska och militäriska förutsättningarnas svaghet, varnade konungen för ett förhastadt steg och drefvos att gå på endast genom konungens sangviniska försäkringar om utländskt stöd och i förhoppning att det hela skulle stanna vid en väpnad demonstration eller ett kort fälttåg på några veckor. Konungen bär själf alltigenom ansvaret för fredsbrottet; han är den ende, som vill kriget, den ende som sitter inne med full öfversikt öfver hela läget och den, som genom sina antydningar och försäkringar förmått andra att foga sig i rollen af krigspolitikens verktyg.

Men Odhners hela skildring — och jag tar härvid i betraktande äfven de föregående delarnes resultat — visar också, huru i stort sedt bakom det lättsinniga företaget lågo större motiv af berättigad art, huru Sveriges yttre ställning, inklämd såsom den var mellan Ryssland och Danmark-Norge, i längden var ohållbar och oförenlig med en tryggad fred och full självständighet på en gång. Fred kunde Gustaf visserligen få behålla, om han fann sig i en fullständig anslutning till ryska politiken, en anslutning som i längden mer och mer betydt Sveriges förvandling till en rysk vasallstat, hvars egna lifsintressen aldrig hade något berättigande, om de korsade den ryska politikens tillfälliga önskningar. Detta var innebörden af det familje- och vänskapsförbund mellan de tre oldenburgska hofven, som än Katarina, än hennes drabant i Köpenhamn Bernstorff bjöd Gustaf III. Ville han ej finna sig i denna roll, var motsatsen mellan Sverige och Ryssland oöfvervinnelig, och man hade att vänta, att ryska politiken vid lägligt tillfälle kastade sig öfver Sverige, inblandade sig i de inre partistriderna för att behärska hela landet eller också angrep Finland för att eröfra och införlifva denna landsdel. Denna fara får ej undanskymmas af det faktum, att ryska kabinettet, när det själft för tillfället var inveckladt i svårigheter, uppriktigt önskade fred och uppträdde så fredsälskande och försonligt som möjligt. Denna hållning var nog för att insöfva den svenska samtiden i det stora hela och ingifva densamma tron på att från Ryssland ingen fara hotade, och den har bedårat eftervärlden och vilseledt äfven historiker af facket, som bedömt 1788 års fredsbrott, och det ända in i våra dagar. För Gustaf III var Katarinas undfallande hållning endast tecknet till att ögonblicket var gynnsamt för honom och att hon för tillfället var den underlägsna, och realpolitiker, som han var, fann han däri endast ökad anledning att slå till.

Det ligger en viss värdemotsats mellan de djupare, allmänna förutsättningarna för fredsbrottet och de mera tillfälliga och personliga, som förklara, att det ägde rum just i det ögonblicket och på det sättet som skedde. Ju mer man fäster sig vid de närmast liggande drifkrafterna och betraktar själfva förloppet för brytningen med Ryssland, desto mer blir man böjd att klandra lättsinnet och äfventyrligheten af en politik, som satte Sveriges hela välfärd i fara. Ju mera åter man fördjupar sig i de allmänna förut-

sättningarna för den tidens svenska politik, i betraktelser af den svenska statens yttre läge i stort och dess framtidsmöjligheter, desto mera drifves man att beundra djärfheten och skarpsinnet hos den man, som vågade taga ansvaret för ett försök att omdana hela den yttre ställning, som vårt land intog efter frederna i Nystad och Åbo.

Odhner har i sitt verk genomgående gjort rättvisa åt båda dessa synpunkter. Med en sällsynt rättfärdighet fäller han sin dom. Hans begåfning var alltför mycket spekulativ och riktad på det allmänna, hans historiska bildning alltför omfattande och skolad i en Geijers och en Rankes universella uppfattningssätt, för att han skulle frånse de högre, allmännare motiv, som bestämma de historiska företeelserna och influera den enskildes viljebeslut, ofta utan att han själf har fullt medvetande om desamma. Öfver Odhners skildring af Gustaf III:s regering ligger ständigt utbredd denna vida hänsyn till de stora bestämmande villkoren och lagarne för utvecklingen, som främst karaktäriserar den universella historiska vetenskapsmannen. Utan att han annat än undantagsvis i sin framställning öfvergår till en direkt redogörelse för den utländska diplomatien eller de utländska kulturströmningarna, förstår han ändock att hela tiden gifva den uppmärksamme läsaren känslan af den svenska politikens sammanhang med det allmänna maktläget. Men han är också för mycket skolad i den moderna empiriska forskningen för att hängifva sig till någon konstruktion utan tillbörlig pröfning af materialet, och han utreder omsorgsfullt så långt möjligt det faktiska förloppet och betonar oafbrutet de brister eller företräden, som den näraliggande detaljbetraktelsen måste iakttaga hos sitt föremål.

Det kunde därför icke vara annorlunda, än att Odhners framställning af brytningen med Ryssland nu, när han kom fram till skildring af det faktiska förloppet därvid och de närmast liggande motiven och beräkningarna, måste te sig vida ofördelaktigare för Gustaf III än hvad man kunde hafva anledning att vänta vid studiet af de föregående delarne och deras antydan af de mer aflägsna orsaker, som drefvo hän mot kriget. Här, i detta häfte, träda de inre och yttre krigsförberedelserna och själfva sättet för brytningen i förgrunden, och resultatet af granskningen blir allt annat än fördelaktigt för konungen. Särskildt skildringen af de diplomatiska förberedelserna väcker starkt tvifvel om Gustafs statsmannaförmåga. De förhandlingar med Danmark, England, Preussen och flere makter, som föregingo kriget, äro tämligen utredda förut, men sammanställningen af de spridda underhandlingarna till en helhetsbild af svenska utrikespolitiken under slutet af 1787 och förra hälften af följande år verkar kraftigt belysande. Redogörelsen för Englands och Preussens hållning meddelar äfven åtskilligt nytt. Resultatet af det stora diplomatiska fälttåget var bedröfligt nog. Odhner visar definitivt, att Gustaf rusade i väg utan att från något håll hafva fått annat än lösa löften och förhoppningar om hjälp och att han genom att för hastigt kasta sig in i striden betydligt försämrade *sina* utsikter att erhålla effektivt stöd för sina planer.

Fullt lika nedslående är skildringen af de inre, militäriska och ekonomiska förberedelserna. Saknaden af medel och nödvändigheten att in i det längsta dölja rustningarna verkade förlamande, och man undrar ingalunda på, att bristerna i utrustningen sedan visade sig så stora som de voro, snarare tvärtom. Odhner fritager mer än förut skett Toll från skulden härtill. Han offrades såsom syndabocken, för att ansvarsbördan skulle aflastas från konungen själf.

Sättet slutligen, hvarpå brytningen framdrefs, verkar ovanligt osympatiskt. Gustaf skydde inga medel att kasta skulden på Katarina, utan att nå ens en skenbar framgång. Bristen på öppenhet ledde i stället till förlust af flera, eljest gifna fördelar, såsom uppfångandet af den ryska flotteskader, som var på väg till levanten. Razumovski kunde på grund häraf ej heller behandlas så hänsynslöst, som eljest bort ske, utan fick tillfälle hålla sig kvar i Stockholm i sex veckor efter det faktiska krigsutbrottet. Odhner har först påvisat den stora betydelsen af Razumovskis fortsatta vistelse i hufvudstaden och klargjort naturen af det intrigspel han här bedref. Anjalaförbundet förbereddes i Stockholm under hemliga öfverläggningar mellan ryske ministern och de landsförrädiska »patrioterna», och programmet att genom armén antingen direkt framtvinga en riksdagskallelse eller också af ryska kejsarinnan begära fred, för att hon såsom villkor härför skulle fordra ständernas sammankallande, fastställdes redan här. Razumovski berättar hem till sin regering, att patrioterna endast fruktat, att det skulle lyckas konungen att blidka kejsarinnan, hvarför han måst lugna dem i detta hänseende.

I det andra kapitlet förflyttas uppmärksamheten till Finland, och krigets första bedröfliga akt upprullas. Här får Odhner tillfälle att diskutera den omstridda frågan om det ryska infallet i Savolaks och Karelen. Händelsen i Karelen affärdas såsom fullständigt obestyrkt. Affären vid Pumala sund åter, som Hastfer tog till förevändning för sitt inbrott, är närmare skildrad. Ehuru Odhner icke tilltror sig kunna med full evidens bevisa, att det hela var arrangeradt från svenskt håll, anför han så stora sannolikhetsgrunder härför, att frågan därmed kan anses löst i öfverensstämmelse med den samtida traditionen. Hastfers egna bekännelser inför hertigen och andra, sedan han väl öfvergifvit konungens parti, väga väl ej så synnerligen tungt, men Odhner framhäfver beviskraften af hans egna och Stedingks antydningar i bref, direkt skrifna till konungen; så t. ex. Hastfers bref ur fängelset mars 1790, i hvilket han för konungen beskrifver sin sinnesstämning hösten 1788 med orden: »Jag förebrådde mig bittert krigslisten vid Pumala och att jag först öfverskridit gränserna, ehuru bädadera skedde enligt Eders Maj:ts vilja.» Med rätta anmärker Odhner, att uttrycket »krigslisten vid Pumala» omöjligen kan fattas pa mer än ett sätt. De bekanta orderna till Hastfer, som finnas tryckta hos Fersen och i Hemliga Handlingar, anser han däremot för förfalskade och vill endast medgifva sannolikheten af den tredje ordern — detta dock knappt på fullt öfvertygande skäl. Enligt anmälarens mening finnes icke till-

räcklig grund att underkänna dessa aktstyckens äkthet. Att Hastfer den 11 maj, då den första ordern är daterad — ifall nu aftrycket är korrekt — vistades i Stockholm och Savolaksbrigaden ännu icke var samlad, bevisar egentligen intet, då ordern naturligtvis var afsedd att utgöra en trygghet för Hastfer i det följande.

Det finska kriget under år 1788 har varit föremål för en mångfald framställningar, såsom af v. Schantz, Mankell, Rein, Gyllengranat m. fl., men ännu saknas en fullt vetenskaplig framställning af detsamma, som tillfredsställer moderna kraf, icke minst från rent militärisk facksynpunkt. Saknaden häraf medför bland annat, att det är fullständigt omöjligt att ur den gängse litteraturen fastställa den verkliga styrkan af de truppkårer, svenska och ryska, som opererade mot hvarandra under detta fälttåg. Äfven Odhner har saknat en rent facklig detaljutredning i detta fall, och det har ej legat i hans uppgift att själf försöka göra den, så mycket mera som fälttågets utgång endast i oväsentlig mån bestämdes af rent militäriska förhållanden. Saknaden af klara styrkebesked lämnar emellertid läsaren stundom något oviss om den verkliga militäriska kraft, med hvilken konungen uppträdde, och uppgifter om antalet regementen och bataljoner lämna ej tillräcklig ledning, då det är bekant, att truppkårerna voro mycket ofulltaliga. Här återstå detaljuppgifter för krigshistorikern snarare än för den politiske historieskrifvaren. Framställningen af slaget vid Hogland, den enda egentliga rent krigiska kraftmätningen under 1788 års fälttåg, är väl gjord och innehåller flera intressanta moment.

Odhner framhåller detta slag såsom en vändpunkt ej blott i hela fälttåget utan äfven i konungens ställning och i hans personliga stämning med afseende på kriget. Det därpå följande misslyckade angreppet mot Fredrikshamn omintetgjorde den sista utsikten till framgång i kriget, och upprorsrörelsen bland de svenska officerarne hotade att alldeles göra konungen vanmäktig. Gustaf syntes ett ögonblick förlorad och umgicks på allvar med planen att abdikera. En dylik stämning varade dock ej länge. Underrättelsen om det danska anfallet och upptäckten af landsförrädiska stämplingar inom officerskåren gåfvo honom ny kraft och nya möjligheter till kamp mot sina fiender. Odhner nedgör fullständigt det utspridda ryktet, att Lijkalanoten skulle tillkommit med konungens hemliga vetskap. Ett uttryck för konungens återvaknande självtillit var det krigsmanifest, som han utfärdade strax före hemresan till Sverige för att inför Europa sammanfatta alla sina beskyllningar mot Katarina och gifva henne hela skulden för kriget. Detta märkliga aktstycke, som bär datum af 21 juli, har, såsom Odhner öfvertygande visar, tillkommit först i midten af augusti. Manifestet var synnerligen oklokt och onödigt utmanande, då han samtidigt önskade fred och anhöll om andra makters bemedling. Det var en yttring af den märkligt impulsiva statskonst, som var betecknande för Gustaf III.

Skildringen af stämningen inom officerskretsarne vid krigets utbrott och särskildt efter slaget vid Hogland är mycket intressant och

bildar jämte redogörelsen för Razumovskis verksamhet i Stockholm en belysande bakgrund för Anjalaförbundets uppkomst. Till denna, redan förut genom Tigerstedts forskningar väl utredda sammansvärjningshistoria har Odhner för öfrigt endast några nya smådrag att tillägga. Huruvida de förbundne på allvar hade någon afsikt att hindra konungens hemresa, lämnar äfven Odhner osagdt, men lutar åt att anse ryktena härom osannolika.

Det korta danska kriget och folkrörelsen i Sverige, som utgöra hufvudföremålet för det tredje kapitlet, äro likaledes förut väl klargjorda, företrädesvis af Holm och Elof Tegnér. Preussens framträdande roll vid fredsmedlingen är dock skarpare betonad än förr. Mera nytt innehåller skildringen af rådets hållning till konungen efter hans hemkomst och af stämningar och planer inom oppositionskretsarna hemma i Sverige under hösten 1788. Det största intresset vid detta kapitel ligger dock i skildringen af hertig Karls uppträdande i Finland. Odhner visar, huru den svage hertigen, utan att från början afse det, småningom drages öfver på de upproriske officerarnes sida. Han synes därvid särskildt påverkats af den inflytelserike Anckarsvärd och kom mer och mer in i dennes och de svenska officerarnes tankegång. Han förmåddes att mot instruktionen inlåta sig i underhandlingar om stillestånd med ryssarne och att bestorma konungen med böner om riksdagskallelse och fred. Höjdpunkten af denna förbindelse med myterikretsarne var det onödiga utrymmandet af Högfors. Hertigen har visserligen sedan själf förklarat, att han endast låtsats gå in på de upproriskes fordringar för att vid lägligt tillfälle slå ned hela upprorsrörelsen, och konung Gustaf har själf funnit bäst att gifva hans förhållande detta sken. Det är dock tämligen tydligt, att hertigen ett ögonblick fullständigt var i officerarnes händer och att planen att så snart stillestånd med Ryssland kunde vinnas öfverföra en del af armén till Sverige för att där gripa makten ej varit honom främmande. Det var i detta syfte, som Högfors utrymdes, såsom förutsättningen för alla stilleståndsförhandlingar. Efter reträtten från Högfors skref hertigen till Anckarsvärd, att stilleståndet snart torde vara afslutadt, och »sedan skall jag med all kraft arbeta på andra tomen af vår historia». För att vinna klarare insikt om läget hemma sände han den 27 september ett särskildt bud med bref till sina förtrogna i Sverige. Såväl hertiginnan som Ruuth och Karl Göran Bonde skyndade att upplysa om huru ogrundade och öfverdrifna ryktena om konungens vanmakt och impopularitet voro, och rådde honom enträget till försiktighet, medan Reuterholm åter eggade hertigen att gå på. Men redan innan dessa bref kommit, hade hertigen kastat om. Det var de finska separationsplanerna och den ryska politikens felgrepp att gynna dessa obetydliga intriger i stället för de svenska officerarnes konstitutionella planer, som ändtligen öppnade hertigens ögon. Han fann sig förd bakom ljuset liksom flera af dem, som spelat en roll i Anjalaförbundet. Den 2 oktober sände han Aminoff till konungen för att meddela sin plan att förlägga trupperna i vinterkvarter och att ge-

nom öfverrumpling söka återtaga Högfors, hvarjämte en från Stockholm utskickad agent arresterades. Hertigen hade tagit sitt parti, och underrättelserna från Sverige endast styrkte honom i hans nya roll. Inom några veckor var armén skingrad, flottan hemförd och myteriets ledare arresterade eller i landsflykt.

Ännu flera intressanta moment skulle kunna framhållas, men läsaren må själf gå till Odhners framställning och jämföra densamma med hvad man visste förut. Häftet slutar med riksdagskallelsen och en blick på den yttre ställningen vid årets slut. Tyvärr har Odhner ej medhunnit att skildra 1789 års märkliga riksdag, till hvilken hufvudintresset nu vänder sig. Äfven denna riksdags händelser hafva förut blifvit föremål för en ganska uttömmande utredning, och det var ej de yttre dragen af det stormiga ständermötet, som man närmast önskade att se tecknade af Odhner. Det var framförallt hans uppfattning om den nya statshvälfningen, som skulle varit af värde att känna för besvarandet af den fråga, som alltid framställer sig för den, som djupare reflekterar öfver denna revolution: Var den nödvändig? Var det det politiska lägets tvång, som dref konung Gustaf att genombryta 1772 års författning, eller var det blott äre- och maktlystnadens lockelser i hans inre? Vi stå inför Gustaf III:s mest ödesdigra handling, och just här skulle Odhners mogna omdöme varit en säker ledning.

Odhners verk öfver Gustaf III har förblifvit ofullbordadt liksom Geijers och F. F. Carlsons och så många andra svenska stormäns verk. Men det han gifvit oss är af bestående värde och tillhör det bästa, som den svenska historiska litteraturen har att uppvisa.

L. S.

Sveriges krig åren 1808 och 1809, utgifvet af *Generalstabens krigshistoriska afdelning. Tredje delen.* 387 + 121 sid. jämte kartor och innehållsförteckning. P. A. Norstedt & Söner. Stockholm. 1902. — *Fjärde delen.* 294 + 95 sid. jämte kartor och innehållsförteckning. P. A. Norstedt & Söner. Stockholm. 1905.

Det omfattande verk, som generalstabens krigshistoriska afdelning för ett och ett halft årtionde sedan började att utgifva, och hvars fjärde del nyligen utkommit, har i viss mening gjort epok i vårt lands krigshistoriska litteratur. Det svenska folket äger en ganska storartad krigshistoria, ty vårt folk har under en period af det europeiska krigsväsendets utbildning till och med gått i spetsen för nationerna. Under Gustaf Adolf nådde den svenska hären höjdpunkten af tidens tekniska och administrativa utveckling, liksom den

i inre andlig kraft och i organisk sammansmältning med hela samhällsbyggnaden i öfrigt stod för andra nationer såsom ett beundradt mönster. Denna framskjutna roll fick väl det svenska arméväsendet ej länge bevara, i det att redan under århundradets senare hälft Colbert och Louvois gjorde den franska armén till tidens yppersta och mest beundrade vapen. Men den egendomligt nationella utbildning, som under enväldet kom den svenska hären till godo, gaf densamma fortfarande en rangplats och en ypperlig inrättning, som bevisade sin kraft under det långvariga och härda prof, som det stora nordiska kriget pålade vårt folk.

Efter stormaktsväldets fall har Sveriges krigshistoria visserligen inga större bedrifter att uppvisa, och vårt försvarsväsende har under de senaste seklen icke haft någon betydelse såsom idégifvande mönster för andra folk. Men utom den betydelse ett folks försvar alltid äger för detta folk självt, om det också intager en undanskjuten plats bland nationerna, har det svenska krigsväsendet genom att ovanligt länge bevara sin gamla nationella typ arbetat med säregna problem, som gifva äfven dess nyare historia en viss färg och ett visst intresse. Den svenska krigsutvecklingen har aldrig blifvit blott en kopia i smått af utländska mönster — om ej möjligen i vår egen tid. De två senaste århundradenas historia är väl icke heller alldeles blottad på uppslag af nya tankar och nya inrättningar, som äga ett originellt värde, icke minst kanske på sjöförsvarets område.

Det kan under sådana förhållanden onekligen synas ganska öfverraskande, att den rent vetenskapliga litteraturen i Sverige på detta område ingalunda framstått såsom särdeles värdefull eller gedigen. Den har öfverhufvud icke alls stått i jämnhöjd med ämnet. Detta förhållande har också blifvit af utländska forskare påpekadt. Men detsamma gäller i själfva verket många andra grenar af vår storartade förvaltningshistoria, och öfverraskningen försvinner, när uppmärksamheten riktas mot hvad som gjorts på andra, icke mindre betydelsefulla områden af det svenska stats- och samhällslifvets historia. Frånsedt några specialafhandlingar eller monografier är generalstabens ofvannämnda arbete det enda verkligt uttömmande och vetenskapligt tillfredsställande arbete vi äga på det militärhistoriska området.

Det stora verket är ägnadt den svåraste kamp, som vårt folk haft att bestå i sin nyare historia efter stormaktsväldets fall. Det för oss således icke tillbaka till vår krigshistorias glänsande dagar, utan rör sig på det nationella och politiska förfallets sorgligaste tider, när den svenska staten ett ögonblick syntes dödsdömd och endast genom en ny stympning, som lämnade densamma i en ytterligt vanmäktig och prekär ställning, undgick tillintetgörelsen. 1808—1809 årens krig är den ojämförligt viktigaste krigsföreteelsen i vår nyare historia. Det föreliggande verket afser icke blott att uttömmande framställa dess strategiska och taktiska förlopp, skildra de händelser, som stå i sammanhang därmed, karaktärisera personligheter och folkstämningar och utreda yttre och inre förhållanden,

som kunnat influera på utvecklingen, utan det ger såsom bakgrund för det egentliga ämnet en bred framställning af hela det dåvarande försvarsväsendets tillstånd, såväl arméns som flottans, och klargör dess såväl tekniska som administrativt-ekonomiska utvecklingsståndpunkt och program vid tiden för krigets utbrott. Arbetet får därigenom en central betydelse inom vår nyare krigshistoriska litteratur. Det ger en vid utsikt öfver den föregående utvecklingen, och alla dess skilda trådar löpa tillsamman liksom i en knutpunkt för den uppmärksamme läsaren. För studiet af den följande utvecklingen under 1800-talet blir det icke mindre betydelsefullt såsom grundläggande.

Den vidlyftiga skildringen af svenska försvarsväsendet vid tiden för krigsutbrottet upptager större delen af den första delen. Betydelsen för vårt försvar af perioden 1790 till 1808 har först därigenom kommit fullt fram. Den svenska armén var då underkastad ett ganska betydelsefullt nydaningsarbete, som, om det också var behäftadt med åtskilliga brister, dock på det hela taget gick ut på en modernisering af vår armé och vår arméförvaltning, såvidt detta var möjligt med de små tillgångar, som stodo till buds, och utan rubbning af försvarsorganisationens gamla principer. Det var således en fortsättning af det arbete, som pågått under den tidigare delen af Gustaf III:s regering, innan ännu alla krafter och tillgångar togos i anspråk för flottans räkning. Dock synes denna reformperiod tydligen hafva saknat en sådan ledande och sammanhållande kraft, som Karl Sparre var på sjuttiotalet. I viss mån framstår den äfven såsom en reaktion mot den forcerade utveckling af flottan, som utmärker åttiotalet, och för sjöförsvaret har den väsentligen en negativ betydelse. De inledda reformerna voro emellertid betydelsefulla nog. En olycka var det därför otvifvelaktigt, att vårt folk ännu stod midt uppe i denna omdaning, då kriget utbröt, ty den fulla nyttan däraf, särskildt af artilleriets omskapande, kunde icke vid denna kamp komma detsamma till godo.

Den andra delen är väsentligen ägnad åt det ryska infallet i Finland, finska arméns reträtt till Österbotten och Sveaborgs fall. Det i flera hänseenden intressanta innehållet i denna skildring är förut framhållet i denna tidskrift (se Hammarskjölds afhandling: »Finska kriget 1808—1809» i Hist. Tidskr. 1896). Den tredje delen, som först efter flera års mellanrum utkom, skildrar stämningar och förhållanden i Finland efter landets ockupation af ryssarne, sommarfälttågets början och finska härens framryckning till och med slaget vid Lappo, som i viss mån representerar höjdpunkten af dess framgångar. Den fjärde och hittills sista delen riktar blicken på företeelserna hemma i Sverige, rustningarna till lands och sjöss och de första försöken till landstigningar i södra Finland.

Denna korta öfversikt af hufvudinnehållet i de till dato utkomna delarna vittnar om arbetets breda anläggning. Samtliga delar äro utrustade med vidlyftiga bilagor af akter och kartor, ökande arbetets användbarhet för fackmannen, som vill tränga in i ämnets

alla detaljer, och styrkande vederhäftigheten af dess uppgifter. Särskildt kartmaterialet förtjänar beröm för fullständighet och noggrannhet. Arbetet hvilar för öfrigt på det mest omfattande arkivstudium. Det aktmaterial, som våra offentliga arkiv erbjuda, torde vara så godt som fullständigt uttömdt, och äfven ryska arkiv hafva i stor utsträckning genomforskats. Naturligtvis är äfven den tryckta litteraturen i ämnet omsorgsfullt tillgodogjord. De förteckningar på tryckta källor, som medfölja de särskilda delarna, öfverraska genom mångfalden och omfattningen af bidrag, som redan sett dagen. Tydligen hafva detta krigs händelser väckt ett stort intresse hos eftervärlden och framkallat en litteratur, hvartill andra svenska krig icke hafva något motstycke.

Det stora verket är icke författadt af en ende, utan är institutionens gemensamma arbete; planläggning och forskning äro frukter af samarbetet mellan flera under enhetlig ledning, och författarne af särskilda partier framträda icke individuellt hvar med sin andel. Så mycket är dock otvetydigt, att den militäriska fackbildningen öfverallt har ordet. Detta är i flera hänseenden en styrka. Sakkunskapen kommer till sin fulla rätt in i de minsta detaljer, och de rent militäriskt afgörande momenten blifva klart och skarpt belysta. Diskussionen om de taktiska eller strategiska möjligheter, som förefunnos i afgörande ögonblick, får en vida säkrare grund och kritiken af de motiv, som de ledande personligheterna själfva framhållit såsom bestämmande för deras handlingssätt, blir mera inträngande och träffande, än när icke-fackmannen talar, han må hafva aldrig så grundligt studerat de föreliggande akterna. Men visserligen kan ej heller nekas, att den speciella skolningen på ett fackområde, när den ej förenas med omfattande historiska studier i öfrigt, lätt kan leda till ett framhäfvande af detaljen på bekostnad af det väsentliga. För denna fara gå fackarbeten på det krigshistoriska området i regel icke fria. Mängden af faktiska uppgifter, af hvarandra trängande episoder, af styrkebesked och andra tabeller fördunklar ofta sammanhanget och försvårar öfversikten. Framställningen röjer ofta en viss ängslighet hos författaren att icke vara fullständig nog eller meddela allt, och känslan för stilens kraf förslöas lätt genom det ideliga användandet af tekniska termer och hopandet af statistiska fakta och data. Den allmänna historiska bakgrunden, icke minst de diplomatiska och statsrättsliga förecelserna, tecknas ofta schablonmässigt eller dilettantiskt, och de psykologiska momenten vinna ej djupare beaktande. För dessa eller liknande brister kan det föreliggande arbetet icke sägas hafva gått alldeles fritt. Vissa partier af detsamma äro för andra än fackmännen ganska onjutbara och torde nog stundom äfven förefalla dem tröttande och onödigt detaljtyngda. Men denna anmärkning gäller så godt som alla arbeten af liknande art, icke minst de berömda utländska mönster, som torde förelegat den svenska generalstaben. Det torde knappt kunna undgås, att företräden i ett hänseende måste köpas genom brister i ett annat, och den kombinerade hän-

synen till den bildade allmänhetens kraf och fackmännens behof framkallar i regel ojämnheter.

Arbetet är ägnadt Sveriges krig under åren 1808—1809, således icke uteslutande kriget med Ryssland. Den breda diplomatiska inledningen — för öfrigt i anmälarens tycke bland de svagare partierna — och den lärorika öfversikten af Sveriges, liksom Ryss-lands och Danmarks, försvarsväsen antyda ytterligare afsikten att föra läsaren in i den svenska statens hela politiska och militäriska läge vid krigsutbrottet. Det är tydligen den svåra yttre kris, som Sverige under dessa år genomgick, i dess helhet, som är ämnet. En fullt tillfredsställande skildring häraf torde knappt vara möjlig utan att den svenska centralledningens planer och åtgärder få träda i förgrunden och uppmärksamheten riktas mot de särskilda krigsskådeplatserna i tur och ordning, allteftersom de framträda såsom aktuellt betydelsefulla, utan att så länge dröja vid en af dem, att känslan af samtidighet mellan de olika krigsföreteelserna går förlorad. Det förefaller anmälaren, som om det anmälda arbetet i detta hänseende kanske kunde varit lyckligare byggdt. Efter den breda inledningen följa helt naturligt och med rätta infallet i Finland och vårfälttåget därstädes till slutet af april, ty dessa företeelser framträda ju såsom krigets omedelbara inledningsakt och utgöra därtill en isolerad akt, under hvilken finnarne utan hjälp från Sverige fingo reda sig själfva, så godt de kunde. Men därefter, med tredje delen, hade otvifvelaktigt uppmärksamheten med fördel kunnat flyttas öfver till Sverige, till krigsförberedelserna därhemma och fälttåget mot Norge, som hela våren och försommaren 1808 tog svenska regeringens hufvudintresse och krafter i anspråk. I dess ställe följer en framställning af en del af finska sommarfälttåget, hvilket därigenom ej får fullt tillräcklig bakgrund. Man förstår ej, hvarför undsättningen dröjer, och Bergenstråles företag mot Vasa framträder såsom en alltför isolerad yttring af svenska regeringens intresse. I den fjärde delen tages nu visserligen skadan igen, och vi föras tillbaka till hvad som sker i Sverige sedan krigsutbrottet. Dock icke fullständigt. Afsikten är tydligen fortfarande att lämna det norska fälttåget ur sikte och endast motivera den begynnande sjökampens företeelser, Ölands och Gottlands återeröfring, som nu först omtalas, och landstigningsföretagen i södra Finland. Förmodligen är planen den, att skildra hela kampen med Ryssland intill Finlands utrymmande eller kanske ända till fredsslutet, innan arbetet går öfver till behandling af kriget mot Norge. Anmälaren finner häri en brist i det för öfrigt så förtjänstfulla verket, ty det upplöses därigenom i en följd af monografier öfver speciella fälttåg eller från hvarandra isolerade krigshändelser, i stället för att blifva en konsekvent genomförd skildring af svenska statens kamp för sitt bestånd mot sina mäktiga fiender under en stor sammanhängande kris i dess moderna historia.

De tredje och fjärde delarna erbjuda för öfrigt mycket af intresse. Det totalintryck de lämna af de för krigets gång i stort af-

görande faktorerna eller af händelseutvecklingen under den period af kriget, som de behandla, är väl icke skildt från det, som föregående framställningar gifvit. Men vi få våra omdömen i stort bestyrkta på ett sätt, som gör att de förnimmas såsom hvilande på en helt ny och tryggare grund. Berättelsen visar, huru, frånsedt tillfälliga inflytelser, utsikterna till ett gynnsamt försvar förspilldes å ena sidan genom den högsta ledningens oduglighet, dess växlande planer och motstridiga order, å den andra sidan genom den försumpning, som det nationella eller moraliska lifvet nått, den slöhet och misstro till framtiden, som behärskade den tidens ledande samhällsklasser och i främsta rummet mängden af ämbetsmän och officerare trots enstaka glänsande undantag. Men därtill äro de båda delarna rika på nya, intresseväckande upplysningar och detaljskildringar. Så är i tredje delen skildringen af de inre förhållandena i Finland af stort allmänt intresse och supplerar och vidgar den inblick, som Danielsons intressanta framställning i »Finska kriget och Finlands krigare» gifvit. Den Bergenstråleska expeditionen, bonderesningen i Österbotten och striden vid Lappo lämna äfven fullt af intressanta detaljer. Särskildt den sistnämnda framställningen visar svårigheten att ur massan af individuella framställningar och detaljuppgifter kunna få fram en säker detaljbeskrifning af själfva händelseförloppet. Öfverallt stridiga eller oförenliga uppgifter af samtida deltagare, öfverskattning af motståndarens styrka eller missuppfattning af de afgörande momenten. Kritiken har att gå fram öfver dylika svårigheter och genom uppgifternas sofring få fram en någorlunda fyllig och säker totalbild. En sådan uppgift blir så mycket svårare, när såsom i detta fall den ryska öfverbefälhafvarens, Buxhövdens, rapport till kejsaren är så mager som möjligt, såsom i regel var fallet, när det gällde att inberätta ryska motgångar.

I fjärde delen fjättras hufvudintresset af den svenska regeringens rustningar och planer. Vargeringens uppsättande blott genom ett kungligt påbud skulle väl behöfva en kommentar ur statsrättslig synpunkt. Landtvärnets tillkomst och utveckling är föremål för intressanta utredningar. Öfverraskande är den öfvertygande bevisföringen för att konungens planer varit att göra landtvärnet till en permanent led i den svenska härordningen. Än mera nytt meddelar utredningen af försvarsåtgärderna till sjöss, såväl örlogs- som skärgårdseskadrarnas utrustning och första verksamhet. Kritiken af den dubbla uppgift, som förelades örlogsflottan vid Hangö, är träffande. Skildringarna af Ålands och Gottlands återeröfring och af Vegesacks landstigningsförsök vid Lemo äro väl gjorda och upplysande. Öfverhufvud är berättelsen framförd till den afgörande vändpunkten i 1808 års finska krig. På ryssarnas stora framgångar i början hafva följt det nya, oväntade framryckandet af finska armén, stödt af kraftiga folkrörelser, och de begynnande krigsföretagen från svenska moderlandet, hvilka tydligen hotade det ryska väldet i sydvästra Finland med snar undergång och fjättrade större delen af Rysslands krigskrafter härstädes. Ännu var frågan om Finlands öde ej afgjord,

och man känner sig ingalunda öfvertygad, att kejsar Alexander var militäriskt och diplomatiskt rustad att slutföra landets eröfring.

Det är att hoppas, att det ej skall dröja alltför länge, innan nya delar af generalstabens stora verk skola gifva den uttömmande förklaringen till kampens slutliga utgång. Det blir förvisso en sorglig historia, en berättelse om nya misstag, ny slapphet hos dem, som buro ansvar, och nytt elände för land och folk. Ämnet är ju i själfva verket så nedslående som möjligt. Men vårt lands nyare historia bjuder icke på några stora krigiska bedrifter, och vår generalstab kan ej såsom den preussiska på samma gång skildra sitt folks viktigaste moderna krig och dess nationella pånyttfödelse eller segerrika lösande af världshistoriska uppgifter. Är uppgiften således icke så eggande och upplyftande, är den desto mera uppfordrande till oförvanskad sanning och till själfkritik. Studiet af en nationell svaghetsepok och af svåra olyckskriser kan verka fostrande och lärande i icke mindre grad än det mera lockande inträngandet i de segerrika, kraftfyllda tiderna af ett folks lif. Därför är det stora verk, som den svenska generalstaben företagit, icke minst en nationell gärning af betydelse.

L. S.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 17: H. 4. C. Grimberg, Undersökningar om konstruktionen ackusativ med infinitiv i den äldre fornsvenskan. — A. Kock, Om ordet *härad* och grunden för häradsindelningen. — E. Tuneld, Till frågan om i-omljudet i gutniskan. Ett svar. — H. Hungerland, Anmälan av »Über die Bárðar Saga Snæfellsáss von J. Gotzen». — K. Mortensen, Anmälan av »Adolf Noreen, Vårt Språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning». — F. Jónsson, Anmälan av Paul Herrmann, Nordische mythologie in gemeinverständlicher Darstellung. — **18: H. 1.** S. Bugge, Fyrunga-Indskriften III. — H. Celander, Om dateringen av judövergången ð > *d* i fornisländskan och fornnorskan. - K. B. Wiklund, Finska *karilas*. — O. Hoppe, Orden *rättskaffens* och *beskaffad*. — N. Beckman, Anmälan av »Bidrag till Eddametriken af H. Pipping». — S. Blöndal, Anmälan av »G. T. Zoëga, Icelandic-English Dictionary». — A. Noreen, Nekrolog över Fredrik Tamm.

Historisk Tidskrift för Skåneland. Utg. af L. Weibull. **1905. Bd 2: H. 4/5.** A. Stille, Fälttåget i Skåne och Halland (forts.). — Ur Henrik Reuterdahls bref till Christian Molbeck, medd. af L. Weibull. — J. Andersson, Ur Axel Urups arkiv. — Underrättelser.

Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift 1904. Bd 3: H. 3. P. Olsson, Om Jämtlands och Herjeådalens forna gränser. — P. Olsson, Om råmärken i äldre tider. — Fornhandlingar rörande Jämtlands län [1556—1597]. Utg. af P. Olsson.

Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1904. Om bruken och bergverken i Valbo socken. (Utdrag ur några årsberättelser till bergskollegium.) — Läkare i Gefle på 1600-talet. — Om jordbeskattningen i Gestrikland.

Meddelanden från Nordiska Museet 1903 (tr. 1905). E. Modin, Några anteckningar om myrjärnstillverkning och smide i Härjedalen i gångna tider. — H. Samzelius, Sagor och sägner, skrock och öfvertro från finnbygder och lappmarker. — E. Hammarstedt, Såkaka och såöl.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1905, 2.** B. Asmundsson, Livet på Island i det nittende århundrede. — **3.** A. Bugge, En saga om vikingerne i Irland. — Litteratur. F. U. Wrangel, Stockholmiana. Saml. 3, anm. af A. Hahr. — **5.** Litteratur. V. Rydberg, Kulturhistoriska föreläsningar, anm. af S. Wide. — **6.** G. Nordensvan, Egron Lundgren om svensk konst. - K. H. Karlsson, Vatikanens arkiv. — Litteratur. G. Upmark, Svensk byggnadskonst 1530 1760, anm. af F. Vetterlund.

Norrländska Samlingar. Utgifna af J. Nordlander. H. 6: J. Nordlander, 1543 jordaboken af Västerbotten. — J. Nordlander, Till Västerbottens äldre kulturhistoria.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1.** H. Schück, Gustaf III. anm. af E. Wallis. — **2.** A. M. Roos, En renässansfurstinna. Margareta af Angoulême-Navarra. 1. — **3.** A. M. Roos, En renässansfurstinna. Margareta af Angoulême-Navarra. 2. — G. Pauli, Konstnärsförbundet. En historik. — **5—6.** R. Steffen, Friedrich von Schiller. — C. Forsstrand, Sveriges polarforskning. En återblick med anledning af Vegaexpeditionens tjugufemårsjubileum. — O. Sirén, Ett porträtt af Erik XIV. — **7.** G. Schjeldrup, Richard Wagner. — **8.** J. J. Tikkanen, Uttrycken för smärta och sorg i konsten. — **9.** J. J. Tikkanen, Uttrycken för smärta och sorg i konsten. — Ur bokmarknaden: J. Mortensen, Från Aftonbladet till Röda Rummet, anm. af O. Sylvan. — **10.** E. Svensén, Huru representationsreformen genomfördes. — T. Forssner, Sven Adolf Hedin.

Pedagogisk Tidskrift. 1905, 1. Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af E. Hildebrand. Afd. 4: Gustaf Vasas söner, anm. af N. Höjer.

Personhistorisk Tidskrift 1905. H. 2, 3. L. Fr. Läffler, Bidrag till vår medeltida personhistoria (med tre bilder). 4. Johannes Swarteprest. 5. Gammal kiärlek rostas intet. — N. v. Dardel, Stockholms öfverståthållare. 20. Friherre Gustaf Mauritz Armfelt (med en bild). — Fr. Arnheim, Tessiniana i Kungl. Preussiska husarkivet. — A. Hahr, Ett par gustavianska porträtt (med två bilder). — T. J. P[etrelli], Balzar von Dalheims meritförteckning. — K. K:son Leijonhufvud, En förlorad sigillstamp. — Personhistorisk litteratur.

Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905. Utgifven genom G. Upmark. F. U. Wrangel, Ett minne från det gamla Castenhof. — J. Flodmark, Från det forna Stockholm. Kulturhistoriskt plockgods. — G. Upmark, Seved Bååts och Gustaf Otto Stenbocks palats i Stockholm, nuv. Frimurarhuset. — H. Rosman, En arbetskonflikt på 1600-talet. — A. L. Romdahl, Rum och inredningsrester ur det gamla Stockholm i Nordiska Museet. — Th. Westrin, Stockholms räddning 1719. Tal vid Skogsömonumentets aftäckning. — J. Unman, Stockholm under svensk-norska unionens första dagar. — G. Upmark, K. F. Werner. — J. Unman, Kronologisk öfversikt af märkligare tilldragelser i Stockholm under år 1903. — Mantalsförteckning rörande staden mellan broarna från 1620-talet. Medd. af F. U. Wrangel.

Samlingar utgifna af Svenska Fornskrift-Sällskapet 1905. Allmänna årsmötet. Med bilaga: Ordning vid val af confessor generalis i Vadstena kloster. Utg. af R. Geete. **H. 127.** Skrifter till uppbyggelse från medeltiden. Efter gamla handskrifter utg. af R. Geete. H. 2. (Slut.) — **128.** Svenska medeltids-postillor. Utg. af R. Geete. D. 4: H. 1.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1905, 2. C. O. Borg, Blad ur riksbankens historia. 1. Konvojkommissariatets lånetransaktioner med banken åren 1746—1778. — **4.** C. O. Borg, Blad ur riksbankens historia. 2. Karl XII:s krigslån under åren 1702—1712.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. Bd 12: H. 3. T. Arne, Ett urnegrafFält i Västergötland. — O. Montelius, Östergötland under hednatiden. 2. — J. Nordlander, Namnen *Vi*, *Vibol* och *Vibro* i Gestrikland. — S. Ambrosiani, Harkalaset. En kvarlefva af en hednisk kultfest. — E. Hammarstedt, Professor Schücks Studier i religionshistoria. — K. Stjerna, Svear och Götar under folkvandringstiden. — O. Janse, Ett bidrag till de ornerade granitkyrkornas åldersbestämmelse.

Tidsskrift for Retsvidenskab 1905. Aarg. 18: H. 1. B. Morgenstierne, Unionelle Retsspörgsmaal. — Litteratur. L. Beauchet, Histoire de la propriété foncière en Suède, anm. af W. Sjögren.

Det ny Aarhundrede 1905. Aarg. 2: H. 19. P. Munch, De nordiske Folk. — K. Wicksell, Hur vi förlorade Norge.

Historisk Tidsskrift, Syvende Række. Udg. af den danske hist. for. ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 5: H. 2, 3.** E. Madsen, De nationale Tropper, samt Hærvæsenets Styrelse i det 16. Aarhundrede. — E. Holm, Bidrag til Karakteristik af den Guldbergske Kabinetsstyrelse. — **4.** I. Hertzsprung, De danske klosters styrelse og ökonomiske forhold samt klosterbygningerne i tiden 1202—1319. — Kr. Erslev, Rigets »bedste Mænd», Danehof og Rigsraadet. — Smaastykker. — A. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1903, vedrörende Danmarks Historie. — **5, 6.** C. A. Trier, Den danskvestindiske Negerindförselforbud af 1792. — **Smaastykker:** Kr. Erslev, Sildetolden på Skaanemarkedet.

Tilskueren. 1905, Juli. V. Vedel, Norges Uafhængighedserklæring.

Varden. Katolsk Maanedsskrift. Redigeret og udgivet af O. Andersen. **Aarg. 3: H. 8. 1905, August.** H. Grönkvist, Vadstena kloster.

Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll och Meddelanden. [Titeln äfven på finska.] **4. 1903—1904** (tr. 1905). Aktstycken rörande Abraham Achrenius, hans lefnadsförhållanden, verksamhet samt åsigter under tiden för hans tidigare presterliga verksamhet jämte separationsperioden (1730—1742). Medd. af M. Ruuth. — A. Neovius, Ett exemplar af Manuale Aboënse. — Ett visitationsprotokoll från biskop Terseri tid. Medd. af H. Råbergh. — H. Råbergh, Om vidskepelsen under förra delen af 18:de århundradet i Borgå stift. — H. Råbergh, Ur biskopsvalens i Borgå stift historia under 18:de århundradet. — H. Råbergh, Separatisten Kapten Adam Brunov och hans meningsfränder. — H. Råbergh, Tidsbilder från 1741—1743 års krig. — Skriftväxling angående den grekisk-ortodoxa kyrkan i östra Finland på 1700-talet. Medd. af K. G. Leinberg.

Finsk Tidskrift. Utg. af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand, **1905, 1.** L. Mechelin, I januari 1905. — Hj. Öhman, Erik Cainberg. En finsk elev af Sergel. — I bokhandeln: E. Bergroth, Suomen kirkko, sen kehitys ja sen vaikutus kansaan ja sen suhde valtioon, anm. af M. G. Schybergson. — **2.** R. F. v. Willebrand, Johan Jacob Nervander. — L. Munck, M. Borodkins skildring af kriget på finska kusten 1854—1855. — I bokhandeln: Ur J. M. Sprengtportens papper. Utg. af H. Schück, anm. af M. G. Schybergson. — **4.** M. G. Schybergson, Kejsar Alexander I tecknad af Th. Schiemann. — I bokhandeln: M. G. Schybergson, Historiska studier, anm. af T. Carpelan. — **6.** I bokhandeln: A. Bugge, Vikingerne, anm. af H. Vendell. — **7-8.** R. A. Wrede, På hvilka grunder bör en representationsreform byggas? — M. G. Schybergson, Den historiska kongressen i Lund 2—4 juni 1905. — **10.** M. G. Schybergson, Olof Rudbeck d. ä:s verksamhet såsom universitetsman tecknad af Claes Annerstedt. — I bokhandeln: Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af E. Hildebrand, anm. af M. G. Schybergson.

Historiallinen Arkisto 1905. D. 19. C. v. Bonsdorff, Om källorna till Finlands historia före år 1809. Föredrag den 9 november 1904. — Några handlingar rörande staden Brahea 1663 1671, meddelade af K. G. Leinberg. — Finska autografer i Kungl. Biblioteket i Stockholm. Meddeladt af K. G. Leinberg. — K. Grotenfelt, Eräs samanaikuinen kertomus Käkisalmen valloituksesta v. 1580, painatt K. Grotenfelt. — W. Tavaststjerna, Suomen maasotaväki Kustaa Vaasan ja Eerikki XIV:n aikana. — H. Biandet, Om finska studerande i Jesuitcollegier.

Kwartalnik Historyczny. **1905, 1.** Th. Westrin, Częstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655, anm. af J. Korzenioroski.

Przeglad Historyczny 1905. Th. Westrin, Om Częstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655, anm. af Nowodworski.

Przervodnik Bibliograficzny 1905. Rok 28, N:r 4. Th. Westrin, Om Częstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655 (rec.) Härpå följde i samma tidskrift N:r 8—9 ett genmäle af Th. Westrin.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1905, 1.** W. Stolze, Zur Geschichte der 12. Artikel von 1525. — H. Glagau, Landgraf Philipp von Hessen im Ausgang des Schmalkaldischen Krieges. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien. — Entgegnung. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II, 1.** Nachrichten und Notizen. — Preisaufgaben. — Kommissionen. — Personalien. — Berichtigung. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **2.** O. Dittrich, Die Grenzen der Geschichte. — J. v. Pflugk-Harttung, Aus den Tagen des 17. und 18. Juni 1815. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Preisaufgaben. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II, 2.** Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **3.** G. Seeliger, Forschungen zur Geschichte der Grundherrschaft im früheren Mittelalter. — W. Struck, Die Notablenversammlung von 1787. — Kritiken (bl. a. K. Spannagel, Konrad von Burgsdorff, anm. af O. Hötzsch). — Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Nachrichten und Notizen II, 3.** Nachrichten und Notizen (bl. a. M. G. Schybergson, Historiska studier, anm. af R. Hirsch). — Gesellschaften. — Personalien. — Erwiderungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. **4.** L. Erhardt, Die Einwanderung in Deutschland und die Ursitze d. Indogermanen. — K. Hampe, Eine Schilderung d. Sommeraufenthaltes d. römischen Kurie unter Innocenz III, in Subiaco 1202. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift 1905. N. F. Bd 59: H. 1. J. Kromayer, Wahre und falsche Sachkritik. — R. Holtzmann, Des Process gegen Johann ohne Land und die Anfänge des französischen Pairshofes. — A. Wahl, Die Unterredung Bismarcks mit dem Herzog Friedrich von Augustenburg am 1. Juni 1864. — Literaturbericht (bl. a. K. Jacob, Von Lützen nach Nördlingen: K. Spannagel, Konrad von Burgsdorff, anm. af M. Ritter; Fr. Bienemann jun., Die Katastrophe der Stadt Dorpat während des Nordischen Krieges, anm. af A. B.). — Notizen und Nachrichten. — **2.** G. Dehio, Die Kunst Unteritaliens in der Zeit Kaiser Friedrichs II. — K. Brandi, Passauer Vertrag und Augsburger Religionsfriede. — Miszellen. — Literaturbericht (bl. a. E. Salzer, Der Übertritt des Grossen Kurfürsten von der schwedischen auf die polnische Seite während des ersten Nordischen Krieges in Pufendorfs »Karl Gustaf» und »Friedrich Wilhelm». W. Ekedahl, Bidrag till tredje koalitionens bildningshistoria (1803—1805) 1, anm. af F. Arnheim). — Notizen und Nachricen.

Jahresbericht des Vereins f. Gesch. der Stadt Nürnberg. 47. (1904) Sixt, Ein merkwürdiger Rest des alten Wallensteinischen Lagers vom Sommer 1632 bei Altenberg.

Literarisches Zentralblatt. 1905, **3.** N. Wimarson, Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. 2. — **7.** Hohenzollern-Jahrbuch. Jahrg. 7 (1903). — **8.** Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 1. Udgifvet af L. Moltesen. — **13.** Hohenzollern-Jahr-

buch. Jahrg. 8 (1904). — **20.** Joh. Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg. — **21.** E. Salzer, Der Übertritt des Grossen Kurfürsten von der schwed. auf die poln. Seite während des ersten nordischen Krieges. — **34.** K. Spannagel, Konrad von Burgsdorff.

Mitteilungen aus der historischen Literatur. 1905, 2. E. Salzer, Der Übertritt des Grossen Kurfürsten von der schwedischen auf die polnische Seite während des ersten nordischen Krieges in Pufendorfs »Carl Gustav» und »Friedrich Wilhelm», anm. af F. Hirsch. — **4.** K. Jacob, Von Lützen nach Nördlingen, anm. af G. Wolf.

Mitteilungen des Vereins f. Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde 1904. H. 11. P. Hasse, Die Seerüstungen Lübecks im Kriege gegen Schweden 1563—1570.

Pommersche Jahrbücher 1905. Bd 6. E. Wendel, Ein Gedicht E. M. Arndts auf Gustav IV Adolf.

Studien und Mitteilungen a. d. Bened.- u. Cist.-Orden 1904. Th. 25. H. Bihlmeyer, Der hl. Ansgar, Benediktinermönch, Erzbisch v. Hamburg-Bremen u. Apostel d. Nordens.

Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap. D. 26. G. W. Kernkamp, Memoriën van der zweedschen resident Harald Appelboom.

The Edinburgh Review. 1905, January. Sweden: its people and its industry. Edited by G. Sundbärg.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1905, April.** W. W. Fowler, Notes on Gaius Gracchus. P. 1. — C. H. Firth, Blake and the battle of Santa Cruz. — J. F. Chance, The Northern Question in 1717. P. 2. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodical publications. — **July.** W. W. Fowler, Notes on Gaius Gracchus. P. 2. — W. T. Waugh, Sir John Oldcastle. P. 1. — E. Broxap, The sieges of Hull during the Great Civil War. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. R. N. Bain, Scandinavia; M. G. Schybergson, Historiska studier, anm. af W. F. R.). Notices of periodical publications. — **October.** E. H. Parker, China and the Ancient Cabul Valley. — W. T. Waugh, Sir John Oldcastle. P. 2. — E. P. Cheyney, International law under queen Elizabeth. — R. W. Ramsey, Records of Houghton-le-Spring, 1531—1771. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodical publications. — Index.

The Quarterly Review. 1905, July. Sweden and Norway.

Mélanges d'histoire et d'archéologie. 1904, sept.- dec. G. de Manteyer, Les manuscrits de la reine Christine aux archives du Vatican.

Revue des Questions historiques. 1905, 1er janv. J. Martin, L'Église et l'État en Suède au moyen âge.

Revue d'histoire diplomatique. 1905, 2. L. Mirot, Isabelle de France, reine d'Angleterre. (Suite.) — P. Rain, Le duc de Richelieu d'après sa correspondance publiée par la Société Imperial de Russie. — B. Favre, La diplomatie de Leibniz. (À suivre.) — P. Durand-Lapie, Dom Antoine Ier de Portugal (1580—1595). (Suite et fin.) — Comte d'Antioche, La présidence du maréchal de Mac-Mahon à propos d'un livre récent — M. Boutry, L'alliance autrichienne et la diplomatie secrète. — Comptes rendus. — **3.** Assemblée générale de la Société. — Compte rendu de M. le Trésorier. — Rapport de MM. les Secrétaires. — L. Emsten, Napoléon III et les préliminaires diplomatiques de la guerre civile aux États-Unis. — F. Masson, Un Explorateur d'archives pendant la seconde moitié du dix-neuvième siècle. — Le vicomte d'Harcourt, Souvenirs du comte de Sainte-Aulaire. — Discours de M.

le Président. — Membres élus depuis le 1er janvier 1905. — L. Pingaud, Le comte Fedor Golovkine. — A. Bourguet, Le Bracelet de la reine. — H. Doniol, Historiens et enseignements de la Révolution française. — Comptes rendus (bl. a. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling). — 4. L. Mirot, Isabelle de France, reine d'Angleterre. (Suite et fin.) — G. Gallavresi, Un Ambassadeur italien sous l'ancien régime. Le comte Joseph-Constantin Ludolf. (À suivre.) — B. Favre, La diplomatie de Leibniz. (Suite.) — P. Coquelle, Latour-Maubourg, chargé d'affaires à Constantinople (1809—1812). — Comptes rendus (bl. a. A. Waddington, Le grand Électeur Frédéric de Brandebourg. Sa politique extérieure (1640—1688), anm. af F. de Saint-Charles).

Revue des deux mondes 1905. T. 28: Livr. 4. Chr. Benoist, La sécession de la Norvège.

Revue Historique. 1905, Mars Avril. B. de Mandrot, Le meurtre de Jean Berry, secrétaire de Jean, duc de Bourbon (1488). — É. Bourgeois, La collaboration de Saint-Simon et de Torcy. Étude critique sur les Mémoires de Saint-Simon. — L. Duchesne, Le concile de Turin. — L. Maury, Les comtesses de la Marck et de Boufflers et Gustave III, d'après les correspondances conservées à Upsal (1re partie). — Bulletin historique: France. Nécrologie: Bernard Monod, par Gabriel Monod. Moyen âge, par Chr. Pfister. — Histoire de l'art, par Bernard Monod. — Publications relatives à l'empire byzantin, par Louis Bréhier. — Pologne. Le développement de historiographie polonaise dans la seconde moitié du XIXe siècle, par J. K. Kochanowski. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mai—Juin.** R. Guyot et F. Thénard, Le conventionnel Goujon (1er article). — E. Driault, Napoléon Ier et l'Italie. 1re partie: Bonaparte et la République cisalpine. — E. Babut, La date du concile de Turin et le développement de l'autorité pontificale au Ve siècle. Réponse à Mgr Duchesne et à M. Pfister. — É. Bourgeois, Une nouvelle édition des Mémoires de Choiseul. — L. Maury, Les comtesses de la Marck et de Boufflers et Gustave III, d'après les correspondances conservées à Upsal (suite et fin). — Comptes-rendus critiques (bl. a. Hansisches Urkundenbuch. T. 5, 8, anm. af G. Blondel.) — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet Août.** E. W. Dahlgren, Le comte Jérôme de Pontchartrain et les armateurs de Saint-Malo, 1712—1715. — E. Driault, Napoléon Ier et l'Italie. 2e partie: Bonaparte et la République italienne. — L. Halphen, La »Vie de saint Maur»: exposé d'une théorie de M. Auguste Molinier. — Ch. Petit-Dutaillis, Un nouveau document sur l'Église de France à la fin de la guerre de Cent ans. Le registre des visites archidiaconales de Josas. — G. Weill, Les papiers de Buonarroti. — Correspondance. Un dernier mot sur le concile de Turin en 417; Lettre de M. Babut. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par Ph. Lauer. — Bohême. 1899—1904, par I. Goll. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Septembre—Octobre.** E. Rod, Jean-Jacques Rousseau et les affaires de Genève. La condamnation. — E. Driault, Napoléon Ier et l'Italie. 2e partie: Bonaparte et la République italienne: suite. — M. Marion, À propos de la géographie judiciaire de la France sous l'Ancien régime. La question du ressort des présidiaux. — Bulletin historique: France. Publications relatives au moyen âge, par Chr. Pfister: Révolution et premier Empire, par Rod Reuss. — Bohême. 1899 1904: suite par J. Goll. — Comptes-rendus critiques (bl. a. A. Waddington, Le Grand Electeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg, anm. af G. Blondel). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

25.

Bibliografi 1904.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

6474. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand.* Årg. 24, 1904. 330 + 58 + (2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
Söderqvist, O., Studier rörande förhållandet mellan Johan III och hertig Karl. 3—4.
Warburg, K., Förbudet mot 1820 års »Talsällskap».
Petrelli, T. J., Striderna kring Finska viken 1706—1710.
Heckscher, E., Ekonomisk historia. Några antydningar.
Fabricius, K., En nordisk lensmands liv i det 15:de århundrade. 1—2.
Westrin, Th., Om Czestochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

6475. Historisk Tidsskrift, udgivet af den norske historiske Forening. 1904, H. 1—2. Fjerde Række. Bd 3: H. 1. 80 s. Bd 2: H. 4. S. 227—272 + XIX + (1) s. Kristiania.

6476. Historisk Tidsskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia.* Bd 5: H. 1. 122 s. Kjöbenhavn.

6477. **Fryxell, A.,** Berättelser ur svenska historien. Till ungdomens tjänst utgifven. Nationalupplaga. D. 34: Fredriks regering. Afdeln. 4: Striden mellan Arvid Horn och Karl Gyllenborg samt Ulrika Eleonoras och Arvid Horns sista år. S. 113—228. 35: Fredriks regering. Afdeln. 5: Hattpartiets styrelse 1739—43 och Finska kriget. 230 s. 36: Fredriks regering. Afdeln. 6: Efterräkning med Hattarne, Dalkarlsupproret, tronföljarvalet och dyningarna efter stormen. 226 s. 37: Fredriks regering. Afdeln. 7: Tiden från 1743 till 1751. 257 s. 38: Fredriks regering. Afdeln. 8: Konung Fredrik och hans senare samtida, rikets inre 1743—50 och konungens död. 218 s. + 4 Bilag. 39: Adolf Fredriks regering. Afdeln. 1: Striden mellan hofvet och frihetspartiet 1751—58. 301 s. 40: Adolf Fredriks regering. Afdeln. 2: Pommerska kriget 1757—62 och riksdagen 1760—62. 170 s. 41:

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1902 och 1903 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

Adolf Fredriks regering. Afdeln. 3: Reduktionsriksdagen 1765—66, kronprinsen Gustafs ungdom och förmälning och reaktionsriksdagen 1769—70. 359 s. 42: Frihetstidens sista år och revolutionen 1772. 280 s. 43: Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika, deras samtida statsmän, krigare, ämbetsmän och präster samt Emanuel Swedenborg. 254 s. 44· Adolf Fredriks regering. Afdeln. 6: Adolf Fredriks samtida vetenskapsmän och riksdagsmän. 154 s. 45: Adolf Fredriks regering. Afdeln. 7: Adolf Fredriks samtida skalder och konstnärer. 215 s. 46: Adolf Fredriks regering. Afdeln. 8: Öfversikt af Sveriges inre tillstånd och samhällsutveckling under frihetstiden. 348 s. + 3 Bilag. Sthlm, Norstedt. Pr. D. 34—36: 4 kr. 50 öre, 37—39: 5 kr. 75 öre, 40—42: 5 kr. 75 öre, 43—46: 5 kr. 75 öre.

6478. **Historia,** Sveriges, intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius*, *H. Hildebrand*, *M.* och *L. Weibull*, *G. R. Fåhræus*, *L. Stavenow*, *S. Clason* och *A. Rydfors* utgifven af *E. Hildebrand*. Med talrika illustrationer och kartor. H. 31—46. Afdeln. 2: H. Hildebrand, Medeltiden. H. 1—3. 144 s. Afdeln. 4: E. Hildebrand, Gustaf Vasas söner 1560—1611. H. 1—7. 330 + (2) s. Afdeln. 6: G. R. Fåhræus, Karl XI och Karl XII. H. 3—4. S. 97—192. Afdeln. 8: L. Stavenow, Gustaf III och Gustaf IV Adolf. H. 1—3. 144 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.

Se nedan »Recensioner» 6785.

6479. **Hörman, E.,** Svenskarne i Kristiania. En historisk öfversigt i sammandrag. 108 s. Kristiania & Sthlm, Cammermeyer & Nordin & Josephson. [Tr. i Kristiania]. Pr. 2 kr.

6480. **Schybergson, M. G.,** Historiska studier. (2) + 316 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.

Innehåller bl. a.: Var Gustaf Adolf en troshjälte eller en politiker? — Lars Johan Ehrenmalm. — Riksdagsmannavalen i Åbo under frihetstiden. — Mikael Speranski.

6481. **Snoilsky, C.,** Minnesteckningar och andra uppsatser. 341 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 5 kr.

Innehåller bl. a.: Rutger Fuchs, Königsmark och Thynne och Carl Gustaf Warmholtz.

6482. **Tegnér, Elof,** Valda skrifter. H. 1—10. 418 + (4) + XXVII + (7) + 320 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 90 öre häftet.

Innehåller: Gustaf Mauritz Armfelt. D. 1 och början af D. 2 jämte en biografi öfver Elof Tegnér förf. af *H. Schück*.

6483. **Marquart, J.,** Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Ethnologische und hist.-topographische Studien zur Gesch. d. 9. u. 10 Jh. (c. 840—940). Mit Unterstützung d. K. Ak. d. Wiss. z. Berlin. L + 557 s. Leipzig, Dieterich 1903.

6484. **Bugge, Alex.,** Vikingerne. Billeder fra vore Forfædres Liv. (2) + 319 s. København, Gyldendal. Pr. 5 kr.

6485. **Bugge, Alex.,** Det svenske og det danske Aristokrati i deres første Udvikling. En sammenlignende Studie.

Historiske Skrifter tillegn. og overlev. Ludvig Daae på hans syttiende Födselsdag. Kristiania, Aschehoug, s. 161—185.

6486. **W[estma]n, K. G.,** Tiden för årsskiftet i svenska urkunder från slutet af 1200-talet och början af 1300-talet.

Hist. Tidskr. 1904, s. 146—153.

6487. **Westman, K. G.,** Svenska rådets historia till år 1306. Akad. Avh. XVI + 227 s. + 1 fototypi. Uppsala, Appelberg. Pr. 4 kr. 50 öre.

6488. **Westman, K. G.,** Kung Birger Magnussons stora kyrkliga frihetsbref.
Hist. Tidskr. 1904, s. 255—268.

6489. Acta Pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 1. 1316—1378 (Det Avignonske Tidsrum). Udg. af *L. Moltesen*. Bekostet udgivet af den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse. VIII + 383 + (1) s. Köbenhavn, Gad. Pr. 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 6788.

6490. Norges gamle love. Række 2: 1388—1604. Ifolge offentlig foranstaltning udg. ved *A. Taranger*. Bd 1: Statens lovgifning 1388—1447. IX + 306 s. Kristiania, Gröndahl.

6491. Svenskt diplomatarium från och med år 1401 utgifvet af Riksarkivet. D. 4: Supplement till åren 1401—1420, utgifvet genom *K. H. Karlsson*. H. 2: 1403—1407. S. 121—240. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr.

6492. **Fabricius, K.,** En nordisk lensmands liv i det 15:de århundrede. 1—2.
Hist. Tidskr. 1904, s. 199—254, 273—300.

6493. Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen. Saml. 17: Romerske Oldbreve. Udgivne for det norske historiske Kildeskriftfond af *G. Storm* og *H. J. Huitfeldt-Kaas*. H. 2: 1407—1451. S. 241—480. Kristiania 1903. Pr. 3 kr.

6494. Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Hrsg. v. dem Vereine f. lübeckische Geschichte u. Alterthumskunde. Th. 11: Lief. 5—6. [1468—1470]. S. 401—600. 4:o. Lübeck, Lübcke & Nöhring.

6495. Dronning Christines Hofholdningsregnskaber. Udgivne for det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog af *W. Christensen*. III + (1) + 475 s. Kjöbenhavn, Gyldendal.

6496. Anteckningar från det sextonde seklet. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia [genom *J. A. Almquist*]. H. 1. 176 s. Sthlm, Nordiska Bokh. Pr. 5 kr.
Innehåller: Rasmus Ludvigssons kröuika om k. Gustaf I. Efter originalhandskrifter i Kungl. biblioteket i Stockholm. — Berättelser om k. Gustaf I:s sista stunder och död. Efter äldre afskrifter i Riksarkivet. — Sten Eriksson (Leijonhufvuds) anteckningar från åren 1518—1566. Efter äldre afskrifter i Riksarkivet och Uppsala universitets bibliotek. — Anteckningar från åren 1560—81 ur Hogenskild Bjelkes samlingar och med egenhändiga rättelser af hans hand. Efter originalhandskriften i Uppsala universitets bibliotek. (Början).
Historiska Handlingar. D. 20, N:r 1.

6497. Konung Gustaf den förstes registratur. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *J. A. Almquist*. D. 22. 1551. II + 572 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr. 25 öre.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 1.

6498. **Horn, G. v.,** Bilder från nordiska sjuårskriget.
Tidskrift i sjöväsendet 1904. Årg. 67, s. 493—507.

6499. Kölner Inventar. Bd 2: 1572—1591. Bearbeitet v. *K. Höhlbaum*. Mit einem Akten-Anhang. XVII + 1014 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot 1903.

6500. **Söderqvist, O.,** Studier rörande förhållandet mellan Johan III och hertig Karl. (1576—1582). 3—4.
Hist. Tidskr. 1904, s. 1—30, 83—112.

6501. **Ödberg, F.,** Om konung Johan III:s förföljelse mot ståthållaren Karl Henriksson Horn och hans bröder 1590—1592.
Västergötlands Fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 2. H. 4—5, s. 1—59.

6502. **Hoogeweg, H.,** Der Heirathsplan der Herzogs Johann Friedrich von Braunschweig-Lüneburg (Harburger Linie).
Zeitschrift des historischen Vereins f. Niedersachsen 1903, s. 471—503.
Handlar om ett ifrågasatt giftermål mellan Johann Friedrich och Elisabeth, Gustaf Wasas dotter.

6503. **Frost, G. A.,** Bilder aus dem Leben des Heldenkönigs Gustav Adolf von Schweden. 138 s. + 1 portr. Leipzig, A. Strauch.

6504. **Molin, A.,** Tal vid festen till Gustaf II Adolfs minne i Göteborgs högskolas aula den 6 november 1904. 21 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 50 öre.

6505. **Watts de Peyster, J.,** Gustavus Adolphus.
The United Service 1904. Third Series. Vol. 5, s. 68—85.

6506. **Öhlander, C.,** Bidrag till de adliga privilegiernas historia 1611—1626. 65 s. Uppsala, Förf. 1903.

6507. **Edén, N.,** Gustaf Adolfs riksdagsordning. Profföreläsning. 29 s. Uppsala, Förf. 1902.

6508. **Schybergson, M. G.,** Gustaf II Adolfs frieri.
Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 493—500.

6509. **Schmitz, O.,** Die maritime Politik d. Habsburger in d. Jahren 1625—28. Inaug. Diss. 64 s. Bonn.

6510. **Flanss, R. v.,** Kriegs und Heeresgeschichtliches von Marienwerder. 1—2.
Zeitschrift des historischen Vereins f. den Reg. Bezirk Marienwerder 1902, 1903. H. 41, s. 50—64; 42, s. 45—82.

6511. **Simson, P.,** Geschichte der Stadt Danzig. (1) + 202 s. Danzig, L. Sauniers Buchh. 1903.
Se nedan »Recensioner» 6793.

6512. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 1. 2:a uppl. 1627—1632. Utg. af *S. Bergh*. VI + 227 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.

6513. **Wissdorf, W.,** Untersuchungen über die Beziehungen Gustav Adolfs zu Frankreich vom schwed. poln. Kriege des Jahres 1629 bis zum Vertrage von Bärwalde. Inaug. Diss. 116 s. Rostock.

6514. **Becker, J.,** Ueber historische Lieder u. Flugschriften aus der Zeit des 30 jähr. Krieges. Inaug. Diss. 111 s. Rostock, Leopold.

6515. **Fridericia, J. A.,** Gustav Adolf i Tyskland. Nogle Betragtninger.
Tilskueren 1904, s. 142—152

6516. **Kretzschmar, Joh.,** Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg. (3) + 525 + (1) s. Hannover u. Leipzig, Hahn.
Quellen u. Darstellungen z. Geschichte Niedersachsens. Bd 17.
Se nedan »Recensioner» 6795.

6517. **Stubb, W.,** Lectures on European history. Edited by *A. Hassall*. VIII + 424 s. London, Longman.
Innehåller bl. a. en framställning af trettioåriga kriget och svenskarnas deltagande däri.

6518. **Büring, Joh.,** Geschichte der Stadt Arnstadt 704—1904. Im Auftrage der Stadt und unter Benutzung hinterlassener Vorarbeiten des *H. Schmidt*. IV + 212 + (3) s. + pl. och illustr. Arnstadt.

6519. **Jahnel, C.,** Der dreissigjährige Krieg in Aussig und Umgebung. (Se N:r 6150).
Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1903. Jahrg. 42, s. 43—60, 227—252.
Äfven separat 134 s. Prag, Calve.

5520. **Wintera, L.,** Braunau und der dreissigjährige Krieg. Geschichtliche Studie. Progr. 86 s. + 2 pl. Braunau 1903.

6521. **Kanngiesser, W.,** Aus d. Tagen d. schweren Not Kolbergs.
Monatsbl. d. Ges. f. pomm. G. 1903, s. 162—167, 177—182.

6522. **Schilling, A.,** Aufzeichngn. aus d. Zeit d. 30 jähr. Krieges in d. Pfarrregistratur Niederwangen.
Diözesanarch. v. Schwaben 1903, s. 127—.

6523. **Kretzschmar, Joh.,** Die Allianzverhandlungen Gustav Adolfs mit Kurbrandenburg im Mai und Juni 1631.
Forschungen zur brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1904. Bd 17, s. 341—382.

6524. **Wollesen, E.,** Zum Besuch Gustav Adolfs in Werben [11 Juli bis 10 August 1631. Eine Schadenberechnung].
Jahresbericht d. altmärkischen Vereins f. vaterländische Geschichte u. Industrie zu Salzwedel. Abteilung für Geschichte 1904, s. 126—127.

6525. **Rammelt, H.,** Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs.
Blätter f. Handel, Gewerbe u. sociales Leben. Beiblatt zur Magdeburgischen Zeitung 1904, N:r 26.

6526. **Teitge, H.,** Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631. VII + 135 s. Halle, Niemeyer.
Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte. H. 42.
Se nedan »Recensioner» 6797.

6527. **Wejle, C.,** Beitrag zur Aufklärung der Politik des Kurfürsten Georg Wilhelm während des polnischen Interregnums 1632.
Mitteilungen der Litterarischen Gesellschaft Masovia 1903. H. 9 (Jahrg. 9), s. 14—42.

6528. **Rückert, Gg.,** Die Schweden in Lauingen, 1632—1634. Nach d. Ratsprotokollen u. sonstig. archival. Quellen d. Stadt.
Jahrb. d. Hist. Ver. Dillingen 1903. Th. 16, s. 1—30.

6529. **Fitte, S.,** Franz Albrecht von Sachsen-Lauenburg. Eine Abenteurerleben aus dem dreissigjährigen Kriege.
Archiv des Vereins f. d. Geschichte d. Herzogthums Lauenburg 1904. Bd 7: H. 3, s. 1—54.

6530. **Rogge, B.,** Herzog Bernhard von Weimar. Geb. 6 August 1604.
Unterhaltungsbeilage der Täglichen Rundschau 1904, N:r 183.

6531. **Thoma, A.,** Bernhard von Weimar. Ein Lebensbild zu seinem 300. Geburtstage. VII + 162 + (1) s. + 2 portr. + 3 pl. och kartor. Weimar, H. Böhlaus Nachf.

6532. **Jacob, K.,** Von Lützen nach Nördlingen. Ein Beitrag zur Geschichte des dreissigjährigen Kriegs in Süddeutschland in den Jahren 1633 und 1634. VIII + 236 + 152 s. Strassburg i/E., Ed. v. Hauten.

6533. **Siegl, K.,** Französische Zeitungsberichte über Wallensteins Ende. Ein Beitrag zur »Wallensteinfrage».
Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1904. Jahrg. 42, s. 289—310.

6534. **Czerny, Joh.,** Herzog Bernhard von Weimar und der französische Hof im Jahre 1637. Progr. 22 s. Brüx 1902.

6535. **Voigt,** Die Kämpfe bei Plauen in den Kriegsjahren 1639 und 1640. Festschrift aus Anlass der 10 jährigen Stiftungs-Feier d. Museums-Gesellschaft zu Plauen (Vogtländer Museum). Herausg. v. Vorstand d. Museums-Gesellschaft. 116 s. Plauen i V., Wieprecht.

6536. **Langenbeck, W.,** Die Politik des Hauses Braunschweig-Lüneburg in den Jahren 1640 u. 1641. VIII + (1) + 261 + (1) s. Hannover u. Leipzig, Hahn.
Quellen u. Darstellungen z. Geschichte Niedersachsens. Bd 18.

6537. **Consentius, E.,** Eine Lügenzeitung von der Verlobung des Grossen Kurfürsten. Aus den Akten des Geheimen Staatsarchivs.
Sonntagsbeilage der Nationalzeitung 1904, N:r 88.
Berör ett rykte om Stora Kurfurstens förlofning med drottning Kristina.

6538. **Knott, R.,** Ueber Einquartierung und Verpflegung der Truppen in der Teplitzer Gegend im dreissigjährigen Kriege.
Festschrift des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen seinen Mitgliedern gewidmet zur feier des 40 jährigen Bestandes 27 Mai 1902, s. 61—71.

6539. **Gantzer, P.,** Archivalische Quellen zu Torstensons Einfall u. Feldzug in Böhmen bis z. Schlacht b. Jankau 1645. Progr. 41 s. 4:o. Aschersleben.

6540. **Gantzer, P.,** Torstensons Einfall und Feldzug in Böhmen 1645 bis zur Schlacht bei Jankau. Kritik der Quellen. 1—3 + Die Schlacht bei Jankau.
Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1904. Jahrg. 42, s. 421—441; 43, s. 1—26.

6541. **Routh, E. M. G.,** The attempts to establish a balance of power in Europe during the second half of the seventeenth century (1648—1702).
Transactions of the Royal Historical Society. N. S. Vol. 18, s. 33—76.

6542. **Navenne, F. de,** Le premier séjour de Christine de Suède en Italie.
Revue Historique 1904. T. 86, s. 1—35.

6543. **Ricci, C.,** Vita barocca. 334 + (1) s. Milano, L. F. Cogliati.
S. 17—48 handlar om Cristina di Svezia.

6544. **Swarte, V. de,** Descartes, directeur spirituel. Correspondance avec la princesse Palatine et la reine Christine de Suède. Préf. de *E. Boutroux*. (1) + III + 292 s. + 8 pl. Paris, F. Alcan.

6545. **Westrin, Th.,** Om Częstochowa klosters belägring af Karl X Gustafs trupper 1655.
Hist. Tidskr. 1904, s. 301—320.

6546. **Salzer, E.,** Der Übertritt des Grossen Kurfürsten von der schwedischen auf die polnische Seite während des ersten nordischen Krieges in Pufendorfs »Carl Gustav» und »Friedrich Wilhelm». VI + 97 s. Heidelberg, C. Winter.
Heidelberger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte. H. 6.

6547. **Trefftz, Joh.,** Die schwedischen Kriegsdienste und Reisen Herzog Adolf Wilhelms von Sachsen-Weimar 1656—1668. T. 1: 1659—60.
Zeitschrift d. Vereins f. Thüringische Gesch. u. Altertumsk. 1904. N. F. Bd 15, s. 1—70.

6548. **Stille, A.,** Fälttåget i Skåne och Halland 1657.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1904. Bd 2, s. 105—156.

6549. **Lauridsen, P.,** Holsten-Gottorp og Kronen 1658.
Historisk Tidsskrift (Kjöbenhavn) 1904. Syvende Række. Bd 5, s. 1—99.

6550. **Roessel,** Die Sperrung des Hafens von Landskrona im brandenburgisch-dänisch-schwedischen Kriege im Jahre 1658, ein Gegenstück zu Port Arthur.
Militär-Wochenblatt 1904. Jahrg. 89, N:r 106.

6551. Aktstykker vedrörende Forholdene i Nordsjælland 1658—59 under Kjöbenhavns Belejring. Ved *K. C. Rockstroh.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 257—276.

6552. **Bidstrup, J.,** Östifternes Köbstæder under Svenskekrigen 1658—60. 3.
Fra Arkiv og Museum 1904. Bd 2. s. 272—294.

6553. Nogle Aktstykker vedrörende Slaget ved Nyborg 14 Nov. 1659. Ved *A. Thiset.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 282—291.

6554. To samtidige Breve om Begivenhederne 1660. Ved *J. Estrup.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 278—282.

6555. **Philippson, M.,** Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg. T. 3. 1660 bis 1688. V + 514 s. Berlin, Cronbach 1903.

6556. Das Tagebuch Dietrich Sigismund von Buchs (1674—1683). Herausg. v. *F. Hirsch.* Bd 1. IV + (1) + 270 s. Leipzig, Duncker & Humblot.
Veröffentlichungen des Vereins f. Geschichte d. Mark Brandenburg.

6557. Aktstykker fra Johan Adolf af Plöns Arkiv. [1676—1700]. Medd. af *A. Tuxen.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 293—330.

6558. Oberst Georg Reichweins Forslag til Alarm- och Samlingspladse i Krigstid, dat. 21 Septbr. 1676. Medd. af *M. Huitfeldt.*
Meddelelser fra det Norske Rigsarchiv 1903. Bd 2, s. 379—382.

6559. **Hagemann, A.,** Preben von Ahnens Tog i 1678.
Aftenposten 1904, N:r 398.

6560. **Lindbæk, Joh.,** Karl XII og hans Motstandere.
Dansk Tidsskrift 1904, s. 683—689.

6561. **Brunnström, E.,** Karl XII:s ritbok.
Ord och Bild 1904, s. 459—463. (Med 8 bilder).

6562. **Christiani, T.,** Die Schlacht von Hummelshof am 6 (19) Juli 1702.
Walkscher Anzeiger 1902, N:r 26.

6563. **[Freytag, E. R.],** Die Sachsen im nordischen Kriege.
Blätter f. d. Geschichte d. sächsischen Armee. Beilage z. »Kamerad». 1904, N:r 3—6.

6564. **Günther, A.,** Das schwedische Heer in Sachsen 1706—1707.
Neues Archiv f. sächsische Geschichte u. Altertumsk. 1904. Bd 25, s. 231—263 + 1 karta.

6565. **Petrelli, T. J.,** Striderna kring Finska viken 1706—1710. 1—2.
Hist. Tidskr. 1904, s. 113—145.
Denna uppsats är ett referat af tvenne ryska afhandlingar uti tidskriften »Vojennij Spornik» den ena som är författad af *Timtjenko-Ruban* utkom 1900, den andra af *B. Adamovitj* finnes i septemberhäftet för 1903.

6566. **Benzelstjerna-Engeström, L.,** Sprawa szląska w roku 1707. Urywek z dziejów Karola XII. [Schlesiska frågan 1707. Ur Karl XII:s historia]. 27 s. Posnán.
Rocznika Towarzystwa Przyjaciól Nauk Poznánskiego. Rocznik 30.

6567. **Sehested, Th.,** Admiral C. T. Sehesteds Saga. Med ett Portr. og en Plan. 226 + (1) s. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 3 kr. 50 öre.

6568. Oberst N. C. Reichweins Forslag om Armeens Forstærkelse, dat. 15 April 1710. Medd. af *M. Huitfeldt.*
Meddelelser fra det Norske Rigsarchiv 1903. Bd 2, s. 883—885.

6569. **Kock, Ch.,** Eckernfördes Notlage zur Zeit des nordischen Krieges.
Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1904. Bd 33, s. 252—262.

6570. **Schrötter, G.,** Glückwunschschreiben der Reichsstadt Nürnberg an König Karl XII von Schweden nach seiner Rückkehr aus der Türkei 1714/15.
Mittheilungen des Vereins f. Geschichte der Stadt Nürnberg 1904. H. 16, s. 253—258.

6571. **Voges, H.,** Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715. T. 1.
Baltische Studien 1903. N. F. Bd 7, s. 1—73.
Äfven delvis som Inaug. Diss. Göttingen. 32 s.

6572. **Chance, J. F.,** The Northern question in 1716. P. 2.
The English Historical Review 1904, s. 55—79.

6573. Et Bidrag til Tordenskjolds Krigshistorie. Ved *J. C. W. Hirsch.*
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 291—292.

6574. **Wahl, J. O.,** Krigsretssagen mod fænrik Neuspitzer m. fl. (Et bidrag till felttoget 1718:s historie).
Norsk Militært Tidsskrift 1903, s. 609—624.

6575. **Malm, K.,** Karl den tolvtes Dödsmaade.
Verdens Gang 1904, N:r 163, 164.

6576. Karl den tolvtes Dödsmaade.
Verdens Gang 1904, N:r 167.

6577. [**Petrelli, T. J.**], Vid Fredrikshall.
Svenska Turistföreningens årsskrift 1904, s. 199—222.

6578. **Westrin, Th.,** Ett år i Stockholm. Samtida anteckningar om turkiska sändebudet Mustafa agas vistelse i Sverige 1727—1728.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1904, s. 1—75.

6579. Kong Christian VI:s egenhændige Breve til Greve Frederik Danneskjold-Samsöe. 1734—45. Medd. af *J. Estrup.* (Slutning).
Danske Magazin. Femte Række. Bd 5, s. 331—404.

6580. **Cederbom, L. A.,** Jakob Serenius i opposition mot hattpartiet 1738—1766. Akad. afh. [Lund]. 137 + (3) s. Skara, Förf.

6581. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll från och med år 1719. D. 16. 1746—1747. D. 2: H. 2. Utg. af *G. Berg.* (1) s. + S. 321—655. Sthlm. Norstedt. Pr. 4 kr. 25 öre.

6582. Der siebenjährige Krieg. 1756—63. Herausg. v. Grossen Generalstabe. Bd. 6. Leuthen. X + 156 s. + Anlagen 45 s. + 1 karta. Berlin, Mittler & Sohn.
Afd. I). Die Ereignisse in Pommern 1757 und bis Ende März 1758.

6583. **Schück, H.,** Gustaf III. En karaktärsstudie. 138 s. Sthlm, Geber. Pr. 2 kr. 75 öre.
Först utg. i Samtiden (Kristiania) 1904, s. 43—54, 111—121, 201—213, 309—317, 340—373.
Se nedan »Recensioner» 6808.

6584. Ur J. M. Sprengtportens papper. Minnesanteckningar utgifna af *H. Schück.* L + 199 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 3 kr. 75 öre.
Svenska memoarer och bref utg. *H. Schück* och *O. Levertin.* 8.

6585. **Hansson, O.,** Le journal de la mère adoptive de Bernadotte. [2].
Revue d'histoire diplomatique 1904, s. 367—378.

6586. **Westrin, Th.,** Ett kraftprof med Rom under den svenska religionsfrihetens första dagar.
Hist. Tidskr. 1904, s. 65—75.

6587. **Lienhardt, M:lle de,** Souvenirs de Russie 1783—1798. Extraits du journal. 5: La guerre avec la Suède.
Revue des Etudes Historiques 1903. Année 69, s. 248—261.

6588. **Wahl, J. O.,** Toget till Bohuslehn 1788.
Norsk Militært Tidsskrift 1904, s. 523—541, 599—620, 657—688.

6589. Ett fruntimmers bref från ofredstid. [1789]. Medd. af *R. Hausen.*
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 63. Förhandlingar och Uppsatser. 17. 1903 [Tr. 1904], s. 370—372.

6590. **Studenskaja, E. M.,** Velikaja Knjažna Aleksandra Pavlovna. [Storfurstinnan Alexandra Pavlovna, dotter af kejsar Paul, förlofvad med Gustaf IV Adolf].
Istoričeskij Věstnik 1903, Okt., s. 106—123.

6591. **Montgoméry, M.,** Interiörer från Gustaf IV Adolfs tid. Ur samtida anteckningar.
Ord och Bild 1904, s. 26—32, 433—440 (Med 9 bilder).

6592. **Hjelmérus, A.,** Ur Samuel Hjelmérs papper. Norrköpings riksdag 1800. 19 s. Norrköping, Förf.

6593. **Gerich, P. von,** Zavoevanie Finljandii. Istorija Russko-Švedskoj vojny 1808—1809 g. [Finlands eröfring. Historia om rysk-svenska kriget 1808—1809]. H. 1. VIII + 73 s. S-Peterb.
I Hist. Tidskr. 1904, s. 164—165 omtalar T. J. Petrelli, att arbetet endast är ett sammandrag af svenska generalstabens verk »Sveriges krig åren 1808—1809» men utan att detta i arbetet angifves.

6594. **Schybergson, M. G.,** Äro Runebergs »Fänrikar» historiskt sanna?
Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 129—137.

6595. **Englund, J. A.,** Krigiska besök i Norrbotten. Ett blad ur Norrbottens historia. 51 s. Luleå, Hallman & Helin. Pr. 75 öre.

6596. **Granlund, St.,** Norrländska minnen från finska kriget 1808-1809 [ur tryckta och otryckta källor]. 20 s. Luleå 1902.

6597. Ett bref om Georg Adlersparres och västra arméns inryckande i Karlstad mars 1809.
Hist. Tidskr. 1904, s. 153—155.

6598. **Flach, C. G.,** Huru min farfar blef adjutant hos Adlersparre samt ett och annat om revolutionen 1809.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 85—92.

6599. Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer. Utgifna af *H. Schück.* D. 3. 351 + (1) s. 4. 255 + (1) s. 5. 298 + (2) s. Sthlm, Geber. Pr. för alla tre del. 15 kr.
Se nedan »Recensioner» 6810.

6600. **Lochard, J.,** Registres paroissiaux relatifs aux baptêmes, mariages, vêtures, noviciats et sépultures dans les églises et couvents de la ville de Pau (1553—1792). Avec notices d'archives. (1) + 203 s. Pau 1902.
Innch. bl. a. S. 32. Un roi de Suède. — S. 33. L'origine de Bernadotte.

6601. **Noël, L.,** Die Schlacht bei Gross-Beeren und die Berliner Bürgerschaft.
Mitteilungen d. Vereins f. die Geschichte Berlins 1904, s. 153—157.

6602. **Friederich,** Geschichte des Herbstfeldzuges 1813. Bd 1: Vom Abschluss des Waffenstillstandes bis zur Schlacht bei Kulm. XVI + 600 s. + 9 kartor. 2: Von der Schlacht bei Kulm bis zu den Kämpfen bei Leipzig. XVI + 500 s. + 32 kartor. Berlin, Mittler u. Sohn 1903,04.
Geschichte der Befreiungskriege 1813—15. 2: 1—2.

6603. **Bornemann, L.,** Die Lützower vor Hamburg.
Zeitschrift des Vereins f. hamburgische Geschichte 1904. Bd 12, s. 117—146.

6604. **Sörensen, C. Th.,** Bernadotte i Norden eller Norges Adskillelse fra Danmark og Forening med Sverig. Udgivet med Understöttelse af Carlsbergfonden. D. 2. H. 8. S. 201—268 + VIII s. 3. H. 9—11. 200 s. Köbenhavn, Gyldendal. Pr. 1 kr. häftet.

6605. **Nielsen, Y.,** Norge i 1814. X + 340 s. + 1 pl. + 97 portr. Christiania, Stenersen & C:o. Pr. 4 kr.

6606. **Nielsen, Y.,** En svensk Officer om Norge i 1814.
Historisk Tidsskrift (Kristiania) 1904. Fjerde Række. Bd 2, s. 227—236.

6607. **Thorsander, G.,** När vi sist voro med. Skildringar från 1814. 197 s. Sthlm, Fröléen & C:o. Pr. 2 kr.

6608. **Höjer, N.,** Herman Wedel-Jarlsberg och den svensk-norska unionen. 4. Wedel efter föreningen.
Läsning för svenska folket 1904, s. 1—13.

6609. Correspondance diplomatique des ambassadeurs et ministres de Russie en France et de France en Russie avec leurs gouvernements de 1814 à 1830. Publiée par *A. Polovtsoff*. T. 2. 1817—1818. XVIII + 896 + (1) s. S.-Peterb. 1903.
Innehåller en del upplysningar om Karl XIV Johan.

6610. **Sars, J. E.,** Norges politiske Historie 1815—1885. Med Tillægsafhandlinger angaaende Norge i det nittende Aarhundrede af *Chr. Collin, L. A. Havstad, O. Holm, Ragna Nielsen.* H. 16—21. S. 497—662 (2) s. Kristiania.
Gratisbilag til »Verdens Gang» 1903, 04.

6611. **Warburg, K.,** Förbudet mot 1820 års »Talsällskap». Ett bidrag till den svenska föreningsfrihetens historia.
Hist. Tidskr. 1904, s. 31—64.

6612. **Borodkin, M. M.,** Vojna 1854—55 gg. na finskom poberežně. [Kriget 1854—55 på finska kusten]. 406 s. S.-Peterb.
Omarbetad och fullständigad uppl. af förf:s 1908 utgifna arbete under samma titel.

6613. **Borodkin, M. M.,** Sverige och Ryssland under Krimkriget. Öfversatt och bearbetad af *T. J. Petrelli.*
Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1904, s. 89—112.

6614. **Lehmann, O.,** Af Orla Lehmanns Papirer. Bidrag til Danmarks Tidshistorie i det 19 Aarhundrede. Udgivne af *J. Clausen.* (3) + 247 + (2) s. Köbenhavn, Det Nordiske Forlag 1903. Pr. 4 kr.
Innehåller bl. a.: Ett bref från Lehmann til Carl XV (1868), ett bref från Oscar II til Lehmann (1866) o. Besög hos Carl XV (1866).

6615. **Hedin, A.,** Tal och skrifter. Utg. af *V. Spångberg.* H. 1—6. 480 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr. häftet.

6616. I unionsfrågan. Ett svenskt samlingsprogram af Liberal affärsman. 24 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 25 öre.

6617. **Lövland, J.,** Den politiske skandinavisme.
Samtiden (Kristiania) 1904. Aarg. 15, s. 8—21.

6618. »Og derefter». Unionspolitiska funderingar af *R.* 20 s. Sthlm, W. Bille. Pr. 50 öre.

Biografi och Genealogi.

6619. **Annerstedt, Cl.,** Olaus Martini. Minnesteckning.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 18, s. 49—286.

6620. **Arnell, E.,** Bidrag till biskop Hans Brasks lefnadsteckning. Akad. afh. [Uppsala]. XV + 135 s. + Textbilagor 55 s. Sthlm, Förf.

6621. **Bååth, L. M.,** Häfdatecknaren Erik Gustaf Geijer.
Ord och Bild 1904, s. 129—146. (Med 11 bilder).

6622. **Bååth-Holmberg, C.,** Vilhelm von Schwerin. En femtonårig hjälte.
Läsning för svenska folket 1904, s. 129—145.

6623. **Dardel, N. v.,** Stockholms öfverståthållare. [Friherre Knut Posse].
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 5—10 + 1 portr.

6624. **Ekstrand, V.,** Svenska landtmätare 1628—1900. Biografisk förteckning. H. 6. General-Landtmäterikontoret. Tillägg. Register. S. 263—349 + (1) s. 4:o. Upsala 1903. Pr. 2 kr.

6625. **Fischer, Th. A.,** The Scots in Germany: being a contribution towards the history of the Scot abroad. VI + (1) + 324 s. + 2 portr. Edinburgh, Schulze & C:o 1902.

6626. **Holmquist, Hj.,** Emanuel Swedenborg som naturforskare och andeskådare.
Kyrklig Tidskrift 1904, s. 423—434.

6627. **Indebetou, Gov.,** Slägterna Aspelin från Småland. Anteckningar. 41 s. + 7 portr. Sthlm, Förf.

6628. **Karlsson, K. H.,** Bese-ätten.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 1—4.

6629. **Kastman, C.,** Jesper Svedberg. Hans lefnad berättad för svenska folket. 104 s. + 2 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.
Svenskt Folkbibliotek, red. af C. Kastman. Ser. 3: 4.

6630. **Lewenhaupt, A.,** Dorothea von Zettwitz [Markgrefvinnan Dorothea af Brandenburg-Bayreuth, född prinsessa af Holstein-Beck].
Ord och Bild 1904, s. 609—614. (Med 2 portr.)

6631. **Läffler, L. Fr.,** Bidrag till vår medeltida personhistoria.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 63—72.

6632. **Matrikel,** Uppsala Universitets. På uppdrag af universitetets rektor utg. af *Aks. Andersson.* II. 4. 1665—1680. (1) s. + S. 189—268. Uppsala.
Uppsala Universitets Årsskrift 1904. Progr. 1.

6633. **Medlemmar,** Kalmar nations i Uppsala, 1663—1903. (Tryckt som manuskript). 54 s. Uppsala.

6634. **Montgoméry, M.,** Utdrag ur Malla Montgomérys anteckningar, meddelade af *M. G.* 1. Amalia von Holvig. 2. Amalia von Helvig och Erik Gustaf Geijer.
Nordisk Tidskrift 1904, s. 425—436, 513—526.

6635. **Nordmann, P.,** Per Brahe, grefve till Visingsborg, friherre till Kajana, herre till Rydboholm, Lindholmen, Brahelinna och Bogesund, Sveriges rikes råd och drots samt lagman öfver Wästmanland, Bergslagen och Dalarna. Illustrerad lefnadsteckning. 520 s. + illustr. Helsingfors. Pr. 6 m.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 60.
Se nedan »Recensioner» 6812.

6636. **P[lanting]-G[yllenbåga], W.,** Karolinen Georg Planting-Gyllenboga.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 78—78.

6637. **Rosman, H.,** Svenska handelns främjare under 1600-talet. 1. Abraham Cabeljau. 2. Bröderna De Besche.
Sveriges Allm. Handelsförenings Månadsskrift 1904, N:r 11, 12.

6638. **Rydberg, Alex.,** Peter Murbecks verksamhet i Skåne. Akad. afh. X + 285 + 90 s. + 1 portr. Lund, Gleerupska Universitetsb. Pr. 3 kr.

6639. **Sjöström, C.,** Skånska nationen 1833—1889. Biografiska och genealogiska anteckningar. VIII + 545 s. Lund, Förf. Pr. 15 kr.

6640. **Släktbok,** Ny svensk. Utgifven af *K. A. K:son Leijonhufvud.* H. 7. (1) s. + S. 465—556. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.

6641. **Steuart, A. F.,** Scottish officers in Sweden [1573—1627].
The Scottish Historical Review 1904. Jan.

6642. **Taube, M. A.,** Ursprung des Geschlechts von Taube. 4:o. [Mitau 1904].
Särtr. ur Jahrbuch f. Genealogie.

6643. **Toll, H. G.,** »Sicco et sa descendance» jusqu' à l'an 1318. 78 s. + 6 bl. pl. (23 sigillafbildnin.) [Utrecht 1904].
Särtr. ur De Navorscher 1904, Aug.
Innehåller utredning ang. familjen Tolls holländska förfäder.

6644. **Wargentin, P.,** Anteckningar om sin släkt.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 28—38.

6645. **Weibull, L.,** Sophia Brahe. Ett bidrag till den genealogiska forskningens historia i Danmark.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1904. Bd 2, s. 38—71.

6646. **Welin, S.,** Lennart Torstensson. Ett trehundraårsminne. Föredrag.
Läsning för svenska folket 1904, s. 40—64.

Heraldik och Numismatik.

6647. **Ambrosiani, S.,** Några stenar med allians-vapen.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 93—95.

6648. **Bonnier, I. A.,** Illustrerad katalog öfver Isidor Adolf Bonniers svenska myntsamling. H. 1. Medeltidsmynt. Med 374 illustr. (2) + 52 s. Sthlm, Adolf Bonnier.

6649. **Läffler, L. Fr.,** Några svenska talande vapen. Nya meddelanden. (Tillägg till uppsatsen i föregående årgång.) (Se N:r 6281.)
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 11—24.

6650. **Wimarson, N.,** Några nyfunna Lundamynt från den äldre medeltiden.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1904. Bd 2, s. 23—37.

Krigshistoria.

6651. **Bodart, Gast.,** Rysslands sjömakt. En återblick 1704—1904. Med Förf. tillstånd öfversatt af *S. B. Sundin.* 20 s. Sthlm, Ljus. Pr. 50 öre.

6652. **Munthe, L. W:son,** Kongl. Fortificationens historia. D. 2. S. 93—336 + 9 kartor.
Tidskrift i fortifikation 1904. Bihang.

6653. **Natt och Dag, S.,** »Äran», »Vasa», »Tapperheten».
Illustrerad Militärrevy 1904, s. 201—209.

6654. **Nordensvan, C. O.,** Värmlands regementes (Närkes och Värmlands regementes) historia. Under medverkan af officerare vid regementet. H. 2—4. D. 1: Regementets historia. S. 113—412 + IX s. + 6 pl. + 1 portr. + 11 kartor o. planer. D. 2: Personalhistoria. S. 65—308 + II s. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.
Se nedan »Recensioner» 6815.

6655. **Pihlström, A.,** Kungl. Dalregementets historia. Afdeln. 2. Upplands, Dalarnes och Västmanlands Storregemente och Österdalaregementet 1617—1682. På uppdrag af regementets officerskår utg. af *C. Westerlund.* (4) + 246 + 22 s. + 1 tabell + 1 pl. + 1 portr. + 6 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 50 öre.

6656. **Planting-Gyllenbåga, W.,** Anteckningar om Västgöta regemente i Sveriges krig 1520—1814. Med illustr. af *E. Lieberath.* (3) + 171 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr.

Litteratur- och konsthistoria.

6657. **Ambrosiani, S.,** Medeltida kyrklig byggnadskonst i Sverige. 60 s. Med illustr. i texten. Sthlm, Ljus. Pr. 1 kr.

6658. **Beckett, Fr.,** Nogle Optegnelser om Lunds Domkirke.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1904. Bd 2, s. 77—96.

6659. **Bildt, C.,** Queen Christina's pictures.
The Nineteenth Century 1904. Vol. 56, s. 989—1003.

6660. **Granberg, O.,** Skokloster slott och dess samlingar. En öfversikt. 56 s. Med en mängd illustr. 4:o. Sthlm 1903. Pr. 7 kr. 50 öre.
Svenska Allmänna Konstföreningens Album. N:r 12.
En annan uppl. i sammandrag. Kortfattad beskrifning. 80 s. + 1 portr. Många illustr. i texten. Sthlm, Förf. Pr. 1 kr. 50 öre.

6661. **Jensen, Alfr.,** Svenska bilder i polska vitterheten. Utgifna med understöd af Svenska Akademien. 171 + (1) s. Sthlm, A. Rietz bokh. Pr. 2 kr. 25 öre.
Se nedan »Recensioner» 6816.

6662. **Nordensvan, G.,** Sveriges konst från 1700-talets slut till 1900-talets början i dess hufvuddrag. 142 s. Sthlm, Ljus. Pr. 3 kr.

6663. **Pantheon,** Svenskt. Porträtt och historiska planscher efter gravyrer. Med text af *F. U. Wrangel.* H. 12—17. S. 35—54 + 89 portr. o. pl. Tv. Fol. Sthlm, Wahlström & Widstrand 1903, 04. Pr. 2 kr. 50 öre häftet.

6664. **Romdahl, A. L.,** Drottning Kristina-porträtt.
Ord och Bild 1904, s. 159—165. (Med 4 bilder).

6665. **Roosval, J.,** Om altarskåp i svenska kyrkor och museer ur mäster Jan Bormans verkstad i Bryssel. (8) + 75 + (4) s. + 51 pl. 4:o. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 5 kr.
Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. 13.

6666. **Schück, H.,** Ett blad ur vår litteraturhistoria.
Ur gamla papper. Ser. 6, s. 191—207.

6667. **Schück, H.,** Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria. Med illustr. D. 1. 214 + (1) s. 2. 319 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. för båda del. 9 kr.
Innehåller: Guda-mjödet. — Sigurdsristningar. — Balderssagan.

6668. **Upmark, G.,** Svensk byggnadskonst 1530-1760. X + 220 s. + 100 pl. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. inb. 30 kr.

6669. **Weibull, L.,** Anteckningar till Skånes konsthistoria.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1904. Bd 2, s. 97—104.

Statsrätt, Juridik och Nationalekonomi.

6670. **Ambrosiani, S.,** Uplandslagens Ärfda B. III — ett bidrag till Erik den heliges historia?
Nordiska Studier. Tillegnade A. Noreen. S. 1—6.

6671. **Beauchet, L.,** Loi d'Upland. Livre du manhælghi.
Nouvelle revue historique de droit français et étranger 1904. Année 28, s. 197—224.

6672. **Fahlbeck, P.,** Sveriges författning och den moderna parlamentarismen. VI + 247 s. Lund, Gleerup. Pr. 3 kr. 50 öre.

6673. **Fahlbeck, P.,** Engelsk och svensk parlamentarism. 1—2.
Statsvetenskaplig Tidskrift 1904, s. 1—30, 73—108.

6674. **Förarbetena** till Sveriges rikes lag 1686—1736. Efter offentligt uppdrag utg. af *W. Sjögren* D. 6. Lagkommissionens förslag 1719—1734. XI + 589 s. Upsala. Pr. 8 kr. 50 öre.

6675. **Heckscher, E. F.,** Ekonomisk historia. Några antydningar.
Hist. Tiskr. 1904, s. 167—198.

6676. **Norrby, Rob.,** Ett bidrag till frågan om svenska statens vattenrätt.
Ekonomisk Tidskrift 1904, s. 251—262.

6677. **Södermannalagen** efter Cod. Havn. Ny Kgl. Saml. 4:o. N:r 2237. Utg. af *K. H. Karlsson*. XXIV + 200 s. + 2 facs. pl. Sthlm. Pr. 3 kr. 25 öre.
Samlingar utgifna af Svenska Fornskriftsällskapet. H. 126.

6678. **Thulin, Gabr.,** Redogörelse för de ecklesiastika boställena i Gefleborgs län. Efter nådigt uppdrag utarbetad. LXII + 472 + (2) s. 13 tabeller. 4:o. Sthlm.

6679. **Westman, K. G.,** Södermannalagens avfattning.
Nordiska Studier. Tillegnade A. Noreen. S. 89—114.

Bibliografi.

6680. **Almquist, J. A.,** Sveriges bibliografiska litteratur. H. 1. 152 s.
Kungl. Bibliotekets Handlingar. 26.

6681. **Almquist, J. A.,** Nordiska Museets pergamentsbref från tiden före år 1600 [1367—1599]. Med angifvande af innehållet förtecknade.
Meddelanden från Nordiska Museet 1902 [Tr. 1904], s. 147—188.

6682. **Brackmann, Alb.,** Papsturkunden des Nordens, Nord- und Mittel-Deutschlands. Zweiter Bericht der Wedekindschen Preisstiftung für deutsche Geschichte.
Nachrichten von der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Philologisch-hist. Klasse 1904, s. 94—188.

6683. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 7/8. Sp. 609—800. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 17: 6.

6684. **Carlander, C. M.,** Svenska bibliotek och ex-libris. Anteckningar. 2:a omarbetade och tillökade uppl. D. 1—2: 1—2; 3—4: 1—2. Sthlm, Iduna. Pr. för hela verket 4 delar i 6 band 150 kr.
Se nedan »Recensioner» 6817.

6685. **Collijn, I.,** Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare. Smärre bidrag. 2: Clemens Rytinghs boksamling och bokdepositioner.
Samlaren 1903 [Tr. 1904]. Årg. 24. s. 125—140.

6686. **Gödel, V.,** Svenska ortnamn. Bibliografi på uppdrag af ortnamnskommittén utarbetad. (1) + 58 s. Sthlm.
Ur Antikvarisk Tidskrift för Sverige. 17.

6687. **Handlingar** rörande arkivväsendet.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 1, s. 218—244.

6688. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *E. Berner*. Jahrg. 25. 1902. Hälfte 2. IX + 538 + 324 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *J. A. Almquist* och utgör s. 271—282 af tredje afdelningen. Afdelningen för Finland har till författare *M. G. Schybergson*, *A. Hackman* o. *U. Karttunen* och utgör s. 283—290 af tredje afdelningen.

6689. **Langlois, Ch. V.,** Manuel de bibliographie historique. T. 1—2. XI + 623 s. Paris 1901—1904.
Innehåller bl. a. en del uppgifter rörande Sverige.

6690. **Maury, L.,** Suède, 1884—1902. 1:re partie.
Revue Historique 1904. T. 85, s. 110—134.

6691. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1903. 31 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1904. 50 separatexemplar.

6692. **Thyselius, E.,** Förteckning öfver kommittébetänkanden. D. 2. 1895—1903. Utarbetad och på offentlig bekostnad utgifven. (2) + 233 s. Sthlm, Nordiska bokh. Pr. 1 kr.

6693. **W[estrin], Th.,** En storartad plan för utgifning af historiska handlingar.
Hist. Tidskr. 1904, s. 155—159.

Topografi.

6694. **Arnheim, Fr.,** Lovisa Ulrikas Drottningholm. Några bidrag till slottets historia under åren 1744—1757. Öfversättning från författarens manuskript af *G. M. Folcker.*
Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1904. H. 1. s. 5—26.

6695. **Bohlin, Bernh.,** Minnesskrift. Hille församling tillägnad. 47 s. + 1 portr. Strömsbro. Pr. 50 öre.

6696. **Bref,** Kungliga, och förordningar rörande svenska köpingar. Med statsunderstöd utgifna af *H. Rosman.* XIX + 665 s. Sthlm. Pr. 3 kr.
Kungl. Civildepartementet. 48.

6697. **Bååth-Holmberg, C.,** Västmanland. Intryck och bilder. 240 s. Sthlm, Ljus. Pr. 4 kr. 50 öre.

6698. **Correus, C.,** Falsterbo och Skanör. Forntid och nutid. Skisserade teckningar. 51 s. + 2 kartor. Falsterbo, Förf. [Tr. i Trelleborg]. Pr. 75 öre.

6699. **De Vylder, L.,** Tornedalen, dess land och folk. Med 15 illustr. och 1 karta. 82 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 70 öre.
Svenska landskapsbilder. 1. Föreningen Heimdals folkskrifter. 81.

6700. **Donationsbref,** Konung Gustaf II Adolfs, till Söderhamn i dess egen belysning och med hänsyn till stadens rättegångsåtgärder för »återvinning» af donationsjord. 23 s. Söderhamn 1902.

6701. **Eriksson, E. W.,** Enköpings kyrka jämte dess präster, klockare och organister samt berättelse om stadens kloster och hospital från äldre till närvarande tid. 108 s. Sthlm, Adolf Bonnier 1903. Pr. 1 kr. 25 öre.

6702. **Flodmark, J.,** Några anteckningar till S:ta Maria Magdalena kyrkas historia.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1904, s. 103—115 + 1 pl.

6703. **Grau, O.,** Beskrifning öfver Vestmanland, dess städer, härader och socknar. I ny uppl. utg. af Vestmanlands läns tidning. [Med förord af *K. H. Karlsson*]. VIII + (16) + 538 + (2) s. Vesterås.

6704. **Handlingar,** Äldre, angående Vestergötland. (Forts. från föregående häfte). [1475, 1489, 90, 1630, 31, 42—65, 1753].
Vestergötlands Fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 2: H. 4—5, s. 60—134.

6705. **Järnbäraland.** Bergslagens tidnings illustrerade bilaga. H. 1—4. 96 s. Lindesberg, Bergsl. Tidnings A. B. Förlag 1903.
Innehåller en del ortshistoriska uppsatser om Linde, Ljusnarsberg, Fellingsbro m. fl.

6706. **Kyrkor,** Gotländska, i ord och bild, utgifna af Gotlänningens redaktion. Ser. 6. S. 276—330. 4:o. Visby 1903. Pr. 1 kr. 50 öre.

6707. **Levertin, A.,** Medevi från forntid och nutid. Ett minnesblad från Skansens vårfäst 1903. 34 s. Sthlm 1903.

6708. **Lindström-Saxon, J.,** Jämtlands läns kyrkor i ord och bild. 82 s. Sthlm, Alb. Bonnier. [Tr. i Östersund]. Pr. 1 kr. 50 öre.

6709. **Lundqvist, K. G.,** Norrköpings hamn 1850—1903. En historik. VI + 233 s. Norrköping. Förf.

710. **Modin, E.,** Några drag ur en Hälsingebygds historia och natur [Hogdal].
Svenska Turistföreningens årsskrift 1904, s. 180—198.

6711. **Nilson, Alfr. B.,** Andrarums alunbruk. Anteckningar från äldre och nyare tider.
Svenska Turistföreningens årsskrift 1904, s. 346—358.

6712. **Nordberg, P.,** Några blad ur Rodhins och Norrteljes historia uppsamlade. 60 + (1) s. Norrtelje, G. A. Syréns bokh. 1903. Pr. 1 kr.

6713. **Nynäs.**
Meddelanden af Gestriklands fornminnesf. 1900—1901 [Tr. 1902]. H. 12, s. 1—9.

6714. **Stockamöllan** och dess ägare 1682—1902. 1. Egendomshistorik. 2. Danielsson-Sonessonska släkten. 33 + (3) s. + 3 facs. pl. + 2 pl. Göteborg 1902. Tr. i 150 ex.

6715. **Sweden.** Its people and its industry. Historical and statistical handbook. Published by order of the government edited by *G. Sundbärg.* XI + 1141 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. inb. 18 kr.

6716. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius.* H. 1: 1, 4: 1. 64 + 64 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1 kr. häftet.

6717. **Werner, K. F.,** Nortullsgatan och dess omgifningar förr och nu.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1904, s. 82—98.

6718. **Westling, G.,** Linköpings domkyrka. Vägledning för besökande. 2:a uppl. 75 s. Linköping, H. Carlsons bokh. Pr. 1 kr.

6719. **Wrangel, F. U.,** Stockholmiana. Tredje samlingen. Anteckningar. (2) + 180 + (1) s. + 24 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr. 50 öre.

6720. **Vågman, O.,** Vreta kloster. Historik jämte vägledning vid besök i Vreta klosters kyrka och dess omgifning. (1) + 103 s. Med illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. 25 öre.

6721. **Åkerhielm, E.,** Småländska fideikommiss. Herrgårdsskildringar och sägner. Med 47 illustr. VIII + 224 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3 kr. 75 öre.

Kulturhistoria.

6722. **Ambrosiani, S.,** Till eldstadens historia.
Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1904. H. 1, s. 27—52.

6723. **Berlin, K. A.,** Gamla gårdar och stugor på Gotlands landsbygd.
Svenska Turistföreningens årsskrift 1904, s. 71—89.

6724. **Björkman, Rud.,** Ur Jönköpings teaters historia. 190 s. + 4 pl. Jönköping, Smålands Allehanda. Pr. 1 kr.

6725. **Braune, Hj.,** Om utvecklingen af den svenska masugnen.
Järnkontorets Annaler 1904. Årg. 59, s. 1—113 + 5 pl

6726. **Brisman, S.,** Bidrag till riksgäldsedlarnas historia.
Hist. Tidskr. 1904, s. 321—326.

6727. **Erdmann, N.,** De politiska kannstöparne. En idyll från det borgerliga Stockholm 1788—1791. 264 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 3 kr. 50 öre. Extra uppl. i 100 numr. ex. inb. 7 kr.

2

6728. **Furste,** En indisk, vid Uppsala universitet på 1700-talet.
Hist. Tidskr. 1904, s. 75—79.

6729. **Henrici, I.,** Sägner om Ålleberg. + **Lampa, S.,** Tillägg till sägnerna om Ålleberg.
Vestergötlands Fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 2: H. 4—5, s. 152—156.

6730. **Lagerstedt, N. G. W.,** Svenska uppfostringsväsendets historia. Kort öfversikt. 70 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 90 öre.

6731. **Lindfors, A. O.,** Talis Qvalis' ungdomstid i Lund. Några tidsbilder från 1830—40-talen.
Ord och Bild 1904, s. 193—216. (Med 28 bilder).

6732. **Lundin, Cl.,** En gammal stockholmares minnen. (1) + 355 + (1) s. Sthlm, Geber. Pr. 4 kr. 50 öre.

6733. **Minnesskrift** vid invigningen af nya posthuset i Stockholm den 27 oktober 1903 efter nådigt bemyndigande utgifven på föranstaltande af Kungl. Generalpoststyrelsen. H. 2: Postverkets utveckling i nyare tid. 3: Posthusen i Stockholm 1636—1903. S. 69—306 + en mängd illustr. o. kartor. 4:o. Sthlm. Pr. 9 kr.
Afdelning: Posthusen i Stockholm 1636—1875 är förf. af *Sven Pison Lagerberg.*
Se nedan »Recensioner» 6820.

6734. **Nordlander, Joh.,** En visitation i Piteå trivialskola år 1683.
Pedagogisk Tidskrift 1904, s. 351—361.

6735. **Norstedt & Söner, P. A.,** Aktiebolaget P. A. Norstedt & Söner 1904. [1823—1879—1904]. Minnesblad med anledning af firmans 80-åriga tillvaro och aktiebolagets verksamhet. (2) + 172 s. + 8 portr. + 30 pl. Sthlm, Norstedt.

6736. **Rosman, H.,** Ur Stockholms handelslif på 1600-talet.
Minne af Sveriges Kontoristförenings 15-årsfest tisdagen den 17 mars 1903, s. 27—46.

6737. **Samzelius, H.,** Sagor och sägner, skrock och vidskepelse från Finnbygder och Lappmarker.
Meddelanden från Nordiska Museet 1902 [Tr. 1904], s. 183—212. Äfven separat.

6738. **Schagerström, A.,** Om råd, drakar och mjölingar. Några historier från Gräsön i norra Roslagen.
Historiska Studier. Tillegnade A. Noreen. S. 395—401.

6739. **Schwerin, F. B. v.,** Bidrag till kännedom af fäderneslandet. 91 + (1) s. Sthlm, Norstedt 1903. Pr. 1 kr. 25 öre.

6740. **Sommarin, E.,** Skråtvånget. Ett blad ur den svenska arbetsklassens äldre historia. 30 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25 öre.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. N:r 124.

6741. **Svederus, M. B.,** Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering under Karl IX:s tid. 81 s. Sthlm 1903.
Aftr. ur »Järnkontorets Annaler» för år 1903.

6742. **Wahlström, L.,** Den svenska kvinnorörelsen. Öfversikt af dess uppkomst och utveckling. 70 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 45 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 84.

6743. **Welander, E.,** Blad ur prostitutionsfrågans historia i Sverige. 193 + *(1)* s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr. 50 öre.

6744. **Väg- och Vattenbyggnadskåren,** Kungl., 1851—1901. Minnesskrift med anledning af kårens femtioåriga tillvaro. VIII + 579 s. + 4 pl. + 5 kartor. [Med många illustr. i texten]. Sthlm. Pr. 15 kr.

Kyrkohistoria.

6745. **Fenger, L.,** Om Birgittinerkirkernes indretning i Vadstena, Maribo og Mariager. 1—2.
Nordisk Tidskrift 1904, s. 543—560, 607—628.

6746. **Grath, G. F.,** Svenska kyrkans brudvigsel, en historisk-liturgisk framställning. Akad. afh. (1) + 186 + (1) s. Upsala, Förf.

6747. **Grönkvist, Hilm.,** Till Riseberga.
Varden. Katolsk Maanedsskrift 1904. Aarg. 2, s. 22—26.

6748. **Hall, Fr.,** Beiträge zur Geschichte der Cistercienser-Klöster in Schweden. 103 s. Bregenz, I. N. Teutsch 1903.
Sonder-Abdruck aus der »Cist. Chronik». Jahrg. 15.

6749. **Historik** öfver svenska metodismen i Amerika från 1877 till 1903. Tillägg till andra uppl. af Minnen från mitt lif. V + 154 s. U. o. o. å.

6750. **Kolmodin, A.,** Sverige och hednamissionen under 19:de seklet. Med illustr. 103 s. Sthlm, Evangeliska Fosterl.-Stift. förlag. Pr. 1 kr.
Särtr. ur »De protestantiska missionernas historia.»

6751. **Levin, H.,** Munkväsendet och dess betydelse för vårt lands odling.
Läsning för svenska folket 1904, s. 161—178, 241—263.

6752. **Ordning** vid abbedisseval i Vadstena kloster. Efter en Upsalahandskrift utgifven af *R. Geete*. S. 75—105. Sthlm.
Bilaga till Svenska Fornskriftsällskapets allmänna årsmöte 1904.

6753. **Sakramenter,** Våra, i katholsk dräkt eller K. Johan III:s liturgi jämte inledning och noter samt redogörelse för dopceremonielet i den katholska kyrkan. Utg. af *A. L. Nordström* (Verax). (4) + 18 + LXIII + 16 + 10 + (1) s. 4:o. Sthlm, Björck & Börjesson. [Tr. i Wexiö]. Pr. 2 kr. 25 öre.

Finland och Östersjöprovinserna.

6754. **Ahrenberg, Jac.,** Några dokument till vår konst- och kulturhistoria. Samlade, tecknade och ordnade i och för klargörandet af frågan om restauration af Åbo slott.
Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift 1904. Bd 12, s. 105—168. (Med 76 fig.)

6755. **Begründung,** Die, der Universität Dorpat im Jahre 1632.
Rig. Tagebl. 1902, N:r 285.

6756. **Bidrag** till Finlands historia. Med understöd af statsmedel i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom *R. Hausen*. D. 3. (2) + 523 + (2) s. Helsingfors.
Innehåller: Spridda urkunder från tiden 1581—1560.

6757. **Bienemann jun, Fr.,** Ein estländ. Hochverratsprozess im Jahre 1605.
Baltische Monatsschrift 1904. Th. 56, s. 1—24.

6758. **Blumenthal, W.,** Die Stände Vorpommerns von 1648 bis 1720. T. 1. Inaug. Diss. [Göttingen]. VI + (1) + 46 s. Lüneburg 1903.

6759. **Bonsdorff, C. v.,** Åbo stads historia under sjuttonde seklet. Bd 2: H. 3. XIII s. + S. 387—652 + 1 karta. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia utgifna på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads Historiska Museum. Ser. 2: 7.

6760. **Feuereisen, A.,** Die livländische Geschichtsliteratur 1902. In Verbindung mit den baltischen geschichtsforschenden Gesellschaften herausg. von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinsen Russlands. VI + 99 s. Riga, N. Kymmel.

6761. **Karsten, T. E.,** Några bidrag till Österbottens uppodlingshistoria.
Joukahainen, album utgifv. af Österbottniska afdeln. 1904. D. 12, s. 273—293.

6762. **Leinberg, K. G.,** Gillet »Amore Proximi» eller Kärleken till Nästan.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 63. Förhandlingar och uppsatser. 17. 1903 [Tr. 1904], s. 268—350.

6763. **Mathesius, J.,** Om Lax fänget uti Pyhäjoki och Sijcajoki socknar, samt några anmärkningar därvid ingifna till Österbottniska Nation d. 18 Apr. 1750.
Joukahainen, album utgifv. af Österbottniska afdeln. 1904. D. 12, s. 227—287.

6764. **Nordman, G. A.,** Johan Ekelund.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 68. Förhandlingar och uppsatser. 17. 1903. [Tr. 1904], s. 373—407.

6765. **Palmén, E. G.,** Henrik Gabriel Porthan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosikokouksessa. 16 p. maalisk. 1904. 21 s. Helsingissä.
Suomi 1904. Osa 2.

6766. **Ruuth, J. W.,** Viborgs stads historia. H. 3—5. S. 219—506 + 1 karta + 1 pl. Helsingfors, Clouberg & C:o. Pr. 1 m. 50 p. häftet.

6767. **Råbergh, H.,** Johan Balthasar Campenhausen.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. H. 2 (1898—1902), s. 74—77.

6768. **Råbergh, H.,** Den evangeliskt-lutherska kyrkostyrelsens förhållande till de grekiska församlingarna i Karelen efter stora ofredens slut 1721 till 1809 års fredsslut i Fredrikshamn.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. H. 2 (1898—1902), s. 54—74.

6769. **Råbergh, H.,** En sedebild ifrån 17:de århundradets senare hälft.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. H. 2 (1898—1902), s. 37—43.

6770. **Samzelius, H.,** Studier och anteckningar. 6. Uleåborg på 1720-talet.
Personhistorisk Tidskrift 1904. Årg. 6, s. 96—105.

6771. **Savolaksbild,** En, från slutet af 1700-talet. Medd. af *R. Hausen.*
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 68. Förhandlingar och uppsatser. 17. 1903 [Tr. 1904], s. 367—369.

6772. **Saxén, R.,** Onomatologiska bidrag till belysande af den svenska befolkningens äldre utbredning i Egentliga Finland.
Nordiska Studier. Tillegnade A. Noreen. S. 89—45.

6773. **Schybergson, M. G.,** Porthans minne tecknadt af våra skriftställare. Illustr. med Porthansmedaljerna af 1799 och 1839.
Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 181—198.

6774. **Till** minne af Jakobstads 250:årsfest den 27 oktober år 1902. 2:a uppl. 32 s. Jakobstad 1903.

6775. **Wallin, Väinö,** Tampereen kaupungin historia. D. 1: Tampereen historia Ruotsin aikana. [Tammerfors stads historia under svenska väldet]. (2) + 309 + (1) s. + 3 kartor + 1 pl. Tampereella, Tampereen Kaupingen Kustantama 1903.

6776. **Vennola, J. H.,** Suomen kirkon irtaimiston anastuksesta uskonpuhdistuksen aikana.
Joukahainen, album utgifv. af Österbottniska afdeln. 1904. D. 12, 150—173.

Allmän och utländsk historia.

6777. **Bergman, J., & Svensén, E.,** Världhistorien berättad för folket. Med illustr. H. 52—72. D. 2: *Bergman, J.*, Hellenismens tidsålder och det romerska världsväldet. S. 353—541 + (2) + VIII s. + 1 karta. D. 3: *Bergman, J.*, Medeltidens historia. 160 s. D. 5: *Svensén, E.*, Konungarnas och revolutionernas tidehvarf. S. 129—448. Sthlm, Bohlin & C:o. Pr. 35 öre häftet.

6778. **Dahlgren, E. W.,** Ur Vigos historia. 19 s. Sthlm.
Aftr. ur Stockholms Dagblad.

6779. **Eidem, O., & Lütken, O.,** Vor Sömagts Historie. En populær-historisk Fremstilling. Paa Grundlag af I. C. Tuxens Den Dansk-Norske Sömagts Historie. Illustr. H. 1—37. 591 s. Köbenhavn, Gyldendal 1903, 04. Pr. 25 öre häftet.

6780. **Historie,** Danmarks Riges, af *Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen.* Historisk illustreret. D. 1: J. C. H. R. Steenstrup, Danmarks Riges Historie, Oldtiden og den ældre Middelalder. H. 26—36. S. 601—849 + (1) + XV s. D. 2: Kr. Erslev, Danmarks Riges Historie, Den senere Middelalder. H. 20—26. S. 473—640. Köbenhavn, Gyldendal. Pr. 60 öre häftet.

6781. **Nielsen, Y.,** Af Norges Historie. (3) + 167 + (1) s. Sthlm, Ljus [Tr. i Kristiania]. Pr. 2 kr.

6782. **Rydberg, V.,** Kulturhistoriska föreläsningar. H. 9—18. Romerska kulturen under de två första århundradena efter Kristus. D. 3. 339 + (2) s. 4. Medeltidens kultur till och med korstågen. 448 s. Sthlm, Alb. Bonnier. [Tr. i Göteborg]. Pr. 1 kr. häftet.

6783. **Sloane, W. M.,** Napoleon Bonaparte. En populär historisk framställning. Öfv. af *O. H. Dumrath.* Med talrika illustr. efter de förnämsta befintliga original. 606 + (2) s. Sthlm, Varias förlag. Pr. 9 kr. 75 öre.

6784. **Århundrade,** Socialdemokratiens. Arbetarerörelsens historia från franska revolutionen 1789 intill våra dagar i Frankrike, England, Tyskland, Sverige, Norge och Danmark under redaktion af *Hj. Branting,* med flera hundra historiska illustrationer, porträtter, karrikatyrer och fotografier. H. 7—32. D. 1: Frankrike och England. S. 81—496. Sthlm, Ljus. Pr. 25 öre häftet.

Recensioner.

6785. Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af *E. Hildebrand.* Afd. 1: O. Montelius, Forntiden. 3: E. Hildebrand, Gustaf Vasa. 5: M. o. L. Weibull, Gustaf II Adolf. 7: L Stavenow, Frihetstiden. (Se N:r 5711 o. 6119.)
Rec. i Pedagogisk Tidskrift 1904, s. 35—41, 70—76, 120—123, 165—170 af *N. Höjer.* Denna rec. framkallade ett genmäle af *E. Hildebrand* s. 206—207 af samma tidskrift; i Svenska Dagbladet 1904, 10 o. 18 April af *C. H. Hallendorff.*

6786. Svenska memoarer och bref, utgifna af *H. Schück* o. *O. Levertin.* Bd 5--7. (Se N:r 5843, 5844 o. 6256.)
Rec. i Ord och Bild 1904, s. 474—478 af *J. Mortensen.*

6787. **Schäfer, D.,** Die Hanse. (Se N:r 6125.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 182—185 af *Fr. W. Riemann.*

6788. Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrörende Danmark 1316—1536. Bd 1: 1316—1378, udgivet af *L. Moltesen.* (Se N:r 6489.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1904, s. 631—635 af *J. Nielsen.*

6789. Hansisches Urkundenbuch. Bd. 9. 1463—1470. Bearbeitet v. *W. Stein.* (Se N:r 6132.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 81—84 af *J. Girgensohn.*

6790. **Schäfer, D.,** Geschichte von Dänemark. Bd 5. (Se N:r 5748.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 193—196 af *Ködderitz.*

6791. **Edén, E.,** Den svenska centralregeringens utveckling till kollegial organisation i början af sjuttonde århundradet (1602—1634). (Se N:r 5755.)
Rec. i Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1904, s. 710—711 af *D. Schäfer.*

6792. **Wiese, E.,** Die Politik der Niederländer während des Kalmarkriegs (1611—1613) und ihr Bündnis mit Schweden (1614) und den Hansestädten (1616). (Se N:r 6144.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1904, s. 463—464 af *J. Krebs;* i The English Historical Review 1904, s. 591—592 af *A. W. Ward;* i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 419—421 af *K. Elias.*

6793. **Simson, P.,** Geschichte der Stadt Danzig. (Se N:r 6511.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 482—484 af *Foss.*

6794. **Arnheim, Fr.,** Gustav Adolfs Gemahlin Maria Eleonora von Brandenburg. 1. (Se N:r 6145.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1904, s. 1255—1256 af *K. Spannagel.*

6795. **Kretzschmar, J.,** Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland u. die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg. (Se N:r 6516.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1904, s. 2686—2688 af *G. Wolf;* i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 48—50 af *C. H. H[allendorff].*

6796. **Schwartz, P.,** Die Neumark während des Dreissigjährigen Krieges. T. 2. (Se N:o 6152.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 99—101 af *Foss.*

6797. **Teitge, H.,** Die Frage nach dem Urheber der Zerstörung Magdeburgs 1631. (Se N:r 6526.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1904, s. 1994—1997 af *H. Rammelt.*

6798. **Sondén, P.,** Axel Oxenstierna och hans broder. (Se N:r 6146.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 102—104 af *J. Kretzschmar.*

6799. **Struck, W.,** Johann Georg und Oxenstierna. Von dem Tode Gustav Adolfs (November 1632) bis zum Schluss des ersten Frankfurter Konvents (Herbst 1633). (Se N:r 4566.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1904. Bd 92, s. 289—296 af *K. Jacob.*

6800. **Wimarson, N.,** Sveriges krig i Tyskland 1675—79. Bd 2. (Se N:r 6184.)
Rec. i Historische Vierteljahrschrift 1904, s. 305—306 af *R. Hirsch.*

6801. Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Bd 18. Politische Verhandlungen. Bd 11. Herausg. von *F. Hirsch.* (Se N:r 5804.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1904. Bd 93, s. 109—111 af *G. Mentz.*

6802. Bidrag til den store nordiske Krigs Historie udgv. af den danske Generalstab. D. 1—2. (Se N:r 4618 o. 6200.)
Rec. i Norsk Militært Tidsskrift 1904, s. 1—43, 85—125 af *C. O. Munthe.*

6803. Briefe des Herzogs Ernst August zu Braunschweig-Lüneburg an Johann Franz Diedrich von Wendt aus den Jahren 1703—1726. Herausg. v. *E. G. Kielmansegg.* (Se N:r 6196.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1904. Bd 93, s. 111—113 af *R. Geerds;* i Deutsche Litteraturzeitung 1904, s. 1575—1576 af *A. Wolfstieg.*

6804. **Bienemann jun, Fr.,** Die Katastrophe der Stadt Dorpat während des nordischen Krieges. (Se N:r 5810.)
Rec. i Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1903 [Tr. 1904], s. 94—105 af *A. Feuereisen.*

6805. Karolinska krigares dagböcker. D. 1—2. 1: R. Petres o. C. M. Posses dagböcker. 2: J. Lyth, L. Visocki-Hochmuths dagböcker. Bihang slutet af A. L. Lewenhaupts berättelse. (Se N:r 5404 o. 6191.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 15—17 af *A. S[tille].*

6806. Anders Pihlströms dagbok 1708—1723. Hist. Handlingar. D. 18, N:r 4. (Se N:r 6199.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 15—17 af *A. S[tille].*

6807. Löjtnant Fr. Chr. von Weihes dagbok 1708—1712. Hist. Handlingar. D. 19, N:r 1. (Se N:r 5817.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 15—17 af *A. S[tille].*

6808. **Schück, H.,** Gustaf III. (Se N:r 6583.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1904, N:r 279, 280 af *O. Levertin;* i Göteborgs Handels- o. Sjöfartstidning 1904, N:r 281 B ($\frac{5}{10}$) af *K. Warburg.*

6809. **Hedvig Elisabeth Charlotta,** Dagbok. D. 2. (Se N:r 6215.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1904. T. 57, s. 233—236 af *J. af Forselles.*

6810. Excellensen grefve A. F. Skjöldebrands memoarer. Utg. af *H. Schück.* D. 1—4. (Se N:r 6216 o. 6599.)
1—3 rec. i Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 366—368: 57, s. 317—320 af *J. af Forselles;* 4 rec. i Aftenposten 1904, N:r 644 af *L. Daae.*

6811. **Geijer, E. G.,** Ur Geijers brefväxling. Familjebref af Erik Gustaf Geijer. Utgifna af *H. Schück.* (Se N:r 6256.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 365—366 af *J. af Forselles.*

6812. **Nordmann, P.,** Per Brahe. Illustrerad lefnadsteckning. (Se N:r 6635.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 1—5 af *P. Sondén;* i Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 516—520 af *K. F. Ignatius;* i Nordisk Tidskrift 1904, s. 348—351 af *O. Montelius.*

6813. **Ridderstad, W.,** Gula gardet 1526—1903. (Se N:r 6269.)
Rec. i Illustrerad Militärrevy 1904, s. 148—153 af *T. J. P[etrelli].*

6814. **Schöldström, B.,** Svenskarne under Dannebrogen 1848—50. (Se N:r 6271.)
Rec. i Nationaltidende (Kjöbenhavn) 1904, N:r 128, 129 af *P. Hansen.*

6815. **Nordensvan, C. O.,** Värmlands regementes historia. (Se N:r 6290 o. 6654.)
Rec. i Illustrerad Militärrevy 1904, s. 361—365 af *T. J. P[etrelli].*

6816. **Jensen, A.,** Svenska bilder i polska vitterheten. (Se N:r 6661.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 32—39 af *T[h]. W[estrin].*

6817. **Carlander, C. M.,** Svenska bibliotek och ex-libris. (Se N:r 6684.)
Rec. i Nya Dagligt Allehanda 1904, 4 juli af *R. Geete.*

6818. **Clason, S.,** Studier öfver arkivväsendet i utlandet. (Se N:r 5945.)
Rec. i Mitteilungen aus der historischen Literatur 1904, s. 225 af *J. Kretzschmar.*

6819. Öfre Dalarne förr och nu. Utg. under medverkan af *G. Andersson, F. Schenström* m. fl. (Se N:r 6327.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1904. T. 56, s. 368—369 af *J. E. Rosberg.*

6820. Minnesskrift vid invigningen af nya posthuset i Stockholm den 27 oktober 1903. H. 1—3. (Se N:r 6376 o. 6733.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 50—56 af *L. M. Bååth.*

6821. **Schybergson, M. G.,** Finlands historia. D. 1—2. (Se N:r 6063 o. 6427.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1904, s. 417—422 af *Fr. Arnheim.*

6822. **Aulard, A.,** Histoire politique de la révolution française.
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 27—32 af *B. S[vartlin]g.*

6823. **Bergman, J., & Svensén, E.,** Världshistorien berättad för folket. Med illustr. (Se N:r 5644, 6066 o. 6428.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 5—10 af *A. R[yd]f[or]s.*

6824. **Ekedahl, W.,** Bidrag till tredje koalitionens bildningshistoria (1803—1805). D. 1. (Se N:r 6070.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1904. Öfv. o. gr., s. 17—21 af *E. Apelqvist;* i The English Historical Review 1904, s. 385—386 af *J. Holland Rose.*

REGISTER.

Acta Pontificum Danica. 6489.
Adlersparre, G. 6597.
Ahlenius, K. 6716.
Ahrenberg, Jac. 6754.
Aktstykker fra Johan Adolf af Plöns Arkiv. 6557.
— vedrørende Forholdene i Nordsjælland 1658—59. 6551.
— Nogle, Slaget ved Nyborg. 6553.
Almquist, J. A., Anteckningar från det sextonde seklet. 6496.
— Jahresberichte. 6688.
— Sveriges bibliogr. litteratur. 6680.
— Pergamentsbref. 6681.
— Registratur. 6497.
Ambrosiani, S., Kyrklig byggnadskonst. 6657.
— Eldstadens historia. 6722.
— Några stenar med alliansvapen. 6647.
— Uplandslagen. 6670.
Andersson, Aks. 6632.
Annerstedt, Cl. 6619
Anteckningar från det sextonde seklet. 6496.
Apelqvist, E. 6824.
Arnell, E. 6620.
Arnheim, Fr., Drottningholm. 6694.
— Maria Eleonora. 6794.
— Schybergson, Finlands historia. Rec. 6821.
Beauchet, L. 6671.
Becker, J. 6514.
Beckett, Fr. 6658.
Begivenhederne 1660. 6554.
Begründung d. Universität Dorpat. 6755.
Benzelstjerna-Engeström, L. 6566.
Berg, G. 6581.
Bergh, S. 6512.
Bergman, J. 6777.
Berlin, K. A. 6723.
Berner, E. 6688.
Bidrag til den store nordiske Krigs Historie. 6802.
— till Finlands historia. 6756.
Bidstrup, J. 6552.
Bienemann Jun., Fr., Hochverratsprozess 1605. 6757.
— Die Katastrophe der Stadt Dorpat. 6804
Bildt, C. 6659.
Bjelke, H. 6496.
Björkman, Rud. 6724.
Blumenthal, W. 6758.
Bodart, G. 6651.
Bohlin, B. 6695.
Bonnier, I. A. 6648.
Bonsdorff, C. v. 6759.
Bornemann, L. 6603.
Borodkin, M. M. Kriget 1854—55. 6612.
— Sverige och Ryssland. 6613.
Brackmann, Alb. 6682.
Branting, Hj. 6784.
Braune, Hj. 6725.
Bref o. förordningar rör. sv. köpingar. 6696.
— Ett fruntimmers, från ofredstid. 6589.
Breve, To samtidige, 1660. 6554.
Brisman, S. 6726.
Brunnström, E. 6561.
Buchs, D. S. v. 6556.
Bugge, Alex., Det svenske og det danske Aristokrati. 6485.
— Vikingerne. 6484.
Bühring, Joh. 6518.
Bygdén, L. 6683.
Bååth, L. M., E. G. Geijer. 6621.
— Minnesskrift vid invigningen af nya posthuset i Stockholm. Rec. 6820.
Bååth-Holmberg, C., V. v. Schwerin. 6622.
— Västmanland. 6697.

Carlander, C. M. 6684.
Cederbom, L. A. 6580.
Chance, J. F 6572.
Christensen, W. 6495.
Christian VI, Breve. 6579.
Christiani, T. 6562.
Clason, S. 6818.
Clausen, J. 6614.
Collijn, I. 6685.
Consentius, E. 6537.
Correspondance diplomatique des ambassadeurs et ministres de Russie en France. 6609.
Correus, C. 6698.
Czerny, Joh. 6534.
Dagböcker, Karolinska krigares. 6805.
Dahlgren, E. W. 6778.
Dalarne, Öfre. 6819.
Dardel, N. v. 6623.
De Vylder, L. 6699.
Diplomatarium Norvegium. 6493.
— Svenskt. 6491.
Donationsbref, Söderhamns. 6700.
Daae, L. 6810.
Edén, N., Den svenska centralregeringen. 6791.
— Gustaf Adolfs riksdagsordning. 6507.
Eidem, O. 6779.
Ekedahl, W. 6824.
Ekstrand, V. 6624.
Elias, K. 6792.
Englund, J. A. 6595.
Erdmann, N. 6727.
Eriksson, E. W. 6701.
Ernst August, Briefe. 6803.
Erslew, Kr. 6780.
Estrup, J., Begivenhederne 1660. 6554.
— Christian VI:s Breve. 6579.
Fabricius, K. 6492.
Fahlbeck, P., Sveriges författning. 6672.
— Parlamentarism. 6673.
Fenger, L. 6745.
Feuereisen, A., Fr. Bienemann jun., Die Katastrophe der Stadt Dorpat. Rec. 6804.
— Livl. Geschichtslit. 6760.
Fischer, Th. A. 6625.
Fitte, S. 6529.
Flach, C. G., 6598.
Flanss, R. v. 6510.
Flodmark, J. 6702.
Forsellles, J. af, Geijers brefväxling. Rec. 6811.
— Hedvig Elisabeth Charlotta, Dagbok. D. 2. Rec. 6809.
— *Skjöldebrand,* Memoarer. Rec. 6810.
Foss, Schwartz, Neumark. Rec. 6796.
— Simson, Geschichte der Stadt Danzig. Rec. 6793.
Freytag, E. R. 6563.
Fridericia, J. A. 6515.
Friederich. 6602.
Frost, G. A. 6503.
Fryxell, A. 6477.
Furste, En indisk, vid Uppsala univ. 6728.
Fåhræus, G. R. 6478.
Förarbetena till Sveriges rikes lag 1686—1736. 6674.
Gantzer, P., Torstensons Einfall u. Feldzug in Böhmen 1645. 6540.
— Archivalische Quellen z. Torstensons Einfall in Böhmen. 6539.
Geerds, R. 6803.
Geete, R., Carlander, Svenska bibliotek. Rec. 6817.
— Ordning vid abbedisseval i Vadstena. 6752.
Geijer, E. G, 6811.
Gerich, P. v. 6593.
Girgensohn,J.,Hansisches Urkundenbuch. Bd 9. Rec. \ 6789.
Granberg, O. 6660.
Granlund, St. 6596.
Grath, G. F. 6746.
Grau, O. 6703.
Grönkvist, H. 6747.
Günther, A. 6564.
Gödel, V. 6686.
Hackman, A. 6688.
Hagemann, A. 6559.
Hall, Fr. 6748.
Hallendorff, C. H., Kretzschmar. Gustav Adolfs Pläne. Rec. 6795.
— Sveriges historia. Rec. 6785.
Handlingar rör. arkivväsendet. 6687.
— Äldre. 6704.
Hansen, P. 6814.
Hansson, O. 6585.
Hassall, A. 6517.
Hausen, R., Bidrag till Finlands historia. 6756.
— Bref, Ett fruntimmers. 6589.
— Savolaksbild. 6771.
Heckscher, E. F. 6675.
Hedin, A. 6615.
Hedvig Elisabeth Charlotta. 6809.
Henrici, I. 6729.
Hildebrand, E., Ett genmäle. 6785.
— Historia, Sveriges. 6478.
Hildebrand, H., Historia, Sveriges. 6478.
Hirsch, F., Buchs, Tagebuch. 6556.
— Urkunden u. Aktenstücke. 6801.
Hirsch, J. C. W. 6573.
Hirsch, R. 6800.

Historia, Sveriges. 6478.
Historie, Danmarks Riges. 6780.
Historik öfver sv. metodismen i Amerika. 6749.
Hjelmérus, A. 6592.
Hofholdningsregnskaber, Dronning Christines. 6495.
Holmquist, Hj. 6626.
Hoogeweg, H. 6502.
Horn, G. v. 6498.
Hultfeldt, M., G. Reichwein. 6558.
— N. C. Reichwein. 6568.
Hultfeldt-Kaas, H. J. 6493.
Höhlbaum, K. 6499.
Höjer, N., Historia, Sveriges. Rec. 6785.
— Herman Wedel-Jarlsberg. 6608.
Hörman, E. 6479.
I unionsfrågan. 6616.
Ignatius, K. F. 6812.
Indebetou, Gov. 6627.
Inventar, Kölner. 6499.
Jacob, K., Von Lützen nach Nördlingen. 6532.
— Struck, Johann Georg und Oxenstierna, Rec. 6799.
Jahnel, C. 6519.
Jahresberichte der Geschichtswissenschaft. 6688.
Jensen, Alfr. 6661.
Järnbäraland. 6705.
Kanngiesser, W. 6521.
Karl XII. 6576.
Karlsson, K. H., Bese-ätten. 6628.
— Diplomatarium. 6491.
— Grau, Vestmanlands beskrifning. 6703.
— Södermannalagen. 6677.
Karsten, T. E. 6761.
Karttunen, U. 6688.
Kastman, C. 6629.
Kielmansegg, E. v. 6803.
Knott, R. 6538.
Kock, Ch. 6569.
Kolmodin, A. 6750.
Krebs, J. 6792.
Kretzschmar, J., Allianzverh. Gustav Adolfs mit Kurbrandenburg. 6523.
— Clason, Studier öfver arkivväsendet. Rec. 6818.
— Gustav Adolfs Pläne. 6516.
— Sondén, Axel Oxenstierna. Rec. 6798.
Krieg, Der siebenjährige.. Bd 6. 6582.
Krigshistorie, Tordenskjolds. 6573.
Kyrkor, Gotländska. 6706.
Ködderitz. 6790.
Lagerberg, S. P:son. 6733.
Lagerstedt, N. G. W. 6730.
Lampa, S. 6728.
Langenbeck, W. 6536.
Langlois, Ch. V. 6689.
Lauridsen, P. 6549.
Lehmann, O. 6614.
Leijonhufvud, K. A. K:son. 6640.
Leijonhufvud, Sten Eriksson. 6496.
Leinberg, K. G. 6762.
Lewenhaupt, A. 6630.
Levertin, A. 6707.
Levertin, O., Svenska memoarer och bref. 6786.
— Schück, Gustaf III. Rec. 6808.
Levin, H. 6751.
Lienhardt, M:lle de. 6587.
Lindbæk, Joh. 6560.
Lindfors, A. O. 6731.
Lindström-Saxon, J. 6708.
Lochard, J. 6600.
Love, Norges gamle. 6490.
Ludvigsson, R. 6496.
Lundin, Cl. 6732.
Lundqvist, K. G. 6709.
Lütken, O. 6779.
Läffler, L. Fr., Personhistoria. 6631.
— Talande vapen. 6649.
Lövland, J. 6617.
Malm, K. 6575.
Marquart, J. 6483.
Mathesius, J. 6763.
Matrikel, Uppsala universitets. 6632.
Maury, L. 6690.
Medlemmar, Kalmar nations. 6633.
Memoarer och bref. 6786.
Mentz, G. 6801.
Minnesskrift, Generalpoststyrelsens. 6733.
Modin, E. 6710.
Molin, A. 6504.
Moltesen, L. 6489.
Montelius, O. 6812.
Montgoméry, M., Anteckningar. 6634.
— Gustaf IV Adolf. 6591.
Mortensen, J. 6786.
Munthe, C. O. 6802.
Munthe, L. W:son. 6652.
Natt och Dag, S. 6653.
Navenne, F. de. 6542.
Nielsen, J. 6788.
Nielsen, Y., Norges historie. 6781.
— Norge i 1814. 6605.
— En svensk Officer. 6606.
Nilson, A. B. 6711.
Noël, L. 6601.
Nordberg, P. 6712.
Nordensvan, C. O. 6654, 6815.
Nordensvan, G. 6662.
Nordlander, Joh. 6734.

Nordman, G. A. 6764.
Nordmann, P. 6635.
Nordström, A. L. 6753.
Norrby, Rob. 6676.
Norstedt & Söner. 6735.
Nynäs. 6713.
»Og derefter». 6618.
Ordning vid abbedisseval i Vadstena. 6752.
Palmén, E. G. 6765.
Pantheon, Svenskt. 6663.
Petrelli, T. J., Borodkin, Sverige o. Ryssland. 6613.
— C. O. Nordensvan, Värmlands regementes historia. Rec. 6815.
— W. Ridderstad, Gula gardet. Rec. 6813.
— Striderna kring Finska viken. 6565.
— Vid Fredrikshall. 6577.
Philippson, M. 6555.
Pihlström, A. 6655, 6806.
Planting-Gyllenbåga, W., G. Planting-Gyllenboga. 6636.
— Västgöta regemente. 6656.
Polovtsoff, A. 6609.
Rammelt, H., Die Frage nach dem Urheber d. Zerstörung Magdeburgs. 6525.
— Teitge, Die Frage nach dem Urheber d. Zerstörung Magdeburgs. Rec. 6797.
Registratur, Gustaf I:s. 6497.
Reichwein, G. 6558.
Reichwein, N. C. 6568.
Ricci, C. 6543.
Ridderstad, W. 6813.
Riemann, Fr. W. 6787.
Riksdagsprotokoll, Ridderskapet o. adelns, 1627—32. 6512.
— Ridderskapet o. adelns, 1746 - 47. 6581.
Rockstroh, K. C. 6551.
Rogge, B. 6530.
Romdahl, A. L. 6664.
Roosval, J. 6665.
Rosberg, J. E. 6819.
Rose, J. Holland. 6824.
Rosman, H., Bref o. förordningar rör. köpingar. 6696.
— Svenska handelns främjare. 6637.
— Stockholms handelslif. 6736.
Routh, E. M. G. 6541.
Rückert, Gg. 6528.
Ruuth, J. W. 6766.
Rydberg, Alex. 6638.
Rydberg, V. 6782.
Rydfors, A. 6823.
Råbergh, H., J. B. Campenhausen. *6767.*
Råbergh, H., Den evangeliskt-lutherska kyrkostyrelsen. 6768.
Råbergh, H., En sedebild. 6769.
Roessel. 6550.
Sakramenter, Våra. 6753.
Salzer, E. 6546.
Samzelius, H., Sagor och sägner. 6737.
— Studier och anteckningar. 6770.
Sars, J. E. 6610.
Savolaksbild, En, från slutet af 1700-talet. 6771.
Saxén, R. 6772.
Schagerström, A. 6738.
Schilling, A. 6522.
Schmidt, H. 6518.
Schmitz, O. 6509.
Schrötter, G. 6570.
Schück, H., Ett blad ur vår litteraturhistoria. 6666.
— E. G. Geijer. 6811.
— Gustaf III. 6583.
— Litteratur och religionshistoria. 6667.
— Svenska memoarer o. bref. 6786.
— Skjöldebrand. 6599.
— Sprengtportens papper. 6584.
— Elof Tegnér. 6482.
Schwartz, P. 6796.
Schwerin, F. B. v. 6739.
Schybergson, M. G., Gustaf II Adolfs frieri. 6508.
— Runebergs Fänrikar. 6594.
— Finlands historia. 6821.
— Jahresberichte. 6688.
— Porthans minne. 6773.
— Historiska studier. 6480.
Schäfer, D., N. Edén, Den svenska centralregeringen. Rec. 6791.
— Geschichte v. Dänemark. 6790.
— Die Hanse. 6787.
Schöldström, B. 6814.
Sehested, Th. 6567.
Setterwall, K. 6691.
Siegl, K. 6533.
Simson, P. 6511.
Sjögren, W. 6674.
Sjöström, C. 6639.
Skjöldebrand, A. F. 6599.
Sloane, W. M. 6783.
Släktbok, Ny svensk. 6640.
Snoilsky, C. 6481.
Sommarin, E. 6740.
Sondén, P., Nordmann, Per Brahe. Rec. 6812.
— Axel Oxenstierna. 6798.
Spannagel, K. 6794.
Sprengtporten, J. M. 6584.
Spångberg, V. 6615.
Stavenow, L., 6478.

Steenstrup, J. C. H. R. 6780.
Stein, W. 6789.
Steuart, A. F. 6641.
Stille, A., Karolinska krigares dagböcker. 1—2. Rec 6805.
— Fälttåget i Skåne 1657. 6548.
— Pihlströms dagbok. Rec. 6806.
— Weihes Dagbok. Rec. 6807.
Stockamöllan. 6714.
Storm, G. 6493
Struck, W. 6799.
Stubb, W. 6517.
Studenskaja, E. M. 6590.
Sundbärg, G. 6715.
Swarte, V. de. 6544.
Svartling, B. 6822.
Sweden. 6715.
Svederus, M. B. 6741.
Svensén, E. 6777.
Sverige. 6716.
Södermannalagen. 6677.
Söderqvist, O. 6500.
Sörensen, C. Th. 6604.
Taranger, A. 6490.
Taube, M. A. 6642.
Tegnér, Elof. 6482.
Teitge, H. 6526.
Thiset, A. 6553.
Thoma, A. 6531.
Thorsander, G. 6607.
Thulin, Gabr. 6678.
Thyselius, E. 6692.
Till minne af Jakobstad. 6774.
Toll, H. G. 6643.
Trefftz, Joh. 6547.
Tuxen, A. 6557.
Upmark, G. 6668.
Urkunden und Actenstücke z. Geschichte d. Kurfürsten Friedrich Wilhelm. 6801.
Urkundenbuch, Hansisches. Bd. 9 6789.
— Lübeck. 6494.
Wahl, J. O., Neuspitzer. 6574.
— Toget til Bohuslehn 1788. 6588.
Wahlström, L. 6742.
Wallin, V. 6775.
Warburg, K., Schück, Gustaf III. Rec. 6808.
Warburg, K., 1820 års »Talsällskap». 6611.
Ward, A. W. 6792.
Wargentin, P. 6644.
Watts de Peyster, J. 6505.
Weibull, L., Sophia Brahe. 6645.
— Skånes konsthistoria. 6669.
Weihe, F. Chr. 6807.
Wejle, C. 6527.
Welander, E. 6743.
Welin, S. 6646.
Vennola, J. H. 6776
Werner, K. F. 6717.
Westling, G. 6718.
Westman, K. G., Birger Magnussons frihetsbref. 6488.
— Svenska rådets historia. 6487.
— Södermannalagen. 6679.
— Årsskiftet i sv. urkunder. 6486.
Westrin, Th., Częstochowa belägring. 6545.
— Jensen, Svenska bilder i polska vitterheten. Rec. 6816.
— Ett kraftprof med Rom. 6586.
— Plan f. utg. af hist. handl. 6693.
— Mustafa agas vistelse i Sverige. 6578.
Wiese, E. 6792.
Wimarson, N., Sveriges krig i Tyskland. Bd 2. 6800.
— Lundamynt. 6650.
Wintera, L. 6520
Wissdorf, W. 6513.
Voges, H. 6571.
Voigt. 6535.
Wolf, G. 6795.
Wolfstieg, A. 6803.
Wollesen, E. 6524.
Wrangel, F. U., Pantheon, Svenskt. 6663.
— Stockholmiana. 6719.
Vågman, O. 6720.
Väg- och Vattenbyggnads Kåren. 6744.
Åkerhielm, E. 6721.
Århundrade, Socialdemokratiens. 6784.
Ödberg, F. 6501.
Öhlander, C. 6506.

Medföljer Hist. Tidskrift 1905.

Genmäle till lektor C. Hallendorff

Af

Arkivarien **Joh. Kretzschmar.**

Herr Dr. Hallendorff hat in diesen Blättern (1904, S. 43 ff.) eine eingehende Besprechung meiner Studie über Gustav Adolf veröffentlicht, die um so wertvoller für mich ist, als Herr Dr. H. in diesen Fragen als hervorragender Sachverständiger zu gelten hat; hat er doch erst kürzlich die Verträge Gustav Adolfs herausgegeben, auf denen zum grossen Teil meine Untersuchungen beruhen. Aus diesem Grunde kann ich einige seiner kritischen Bemerkungen nicht unwidersprochen lassen, so sehr ich mich freue, dass er im grossen ganzen meinen Ausführungen zustimmt.

Vor allem hat er daran Anstoss genommen, dass Gustav Adolf von den Ständen des corpus Evangelicorum die Vasallität von Schweden und damit den Austritt aus dem Reichsverbande gefordert haben soll; ins besondere kann er meine Interpretation der Alliance mit Braunschweig nicht billigen, wonach der König von dem Herzog von Wolfenbüttel ein Lehensverhältnis seiner sämmtlichen Länder verlangt habe, sowohl der braunschweigischen Stammlande, wie der neu zu erwerbenden hildesheimischen Stiftsgebiete.

Wie bekannt war Gustav Adolfs Plan, in Deutschland ein corpus Evangelicorum unter schwedischer Führung zu bilden. Herr Dr. H. stimmt mir zwar zu, dass dieses corpus nicht nur bis zum Frieden, sondern dauernd bleiben sollte, er hat aber weiter eine Stelle übersehen, die von entscheidender Bedeutung ist. Der König forderte für sich und seine Nachfolger als capo dieses Bundes nicht nur das absolute directorium politicum et militare, sondern er verlangte auch ausserdem von den Mitgliedern des corpus diejenigen Rechte, die der Kaiser bisher noch an den Ständen besessen hatte. »Es sei billig», sagte er,* »dass er an den Orten, so er den evangelischen Fürsten, die seine Freunde wären, als Mecklenburg, Pommern etc., restituiert hätte, diejenigen jura superioritatis für sich behielte, welche zuvor sein Feind, der Kaiser, gehabt hätte; denn

* S. 174 meiner Studie.

dem Freund wollte er zwar das Seinige wiedergeben, aber dem Feind sein gehabtes jus schlechterdings wiederum abzutreten, das wäre de jure gentium nicht billig.» Ebenso erklärten Sattler und Chemnitz in seinem Namen: dem Könige und der Krone Schweden blieben billig diejenigen jura superioritatis und *Lehnschaften*, welche zuvor der Feind gehabt. Zu gleicher Zeit forderte Gustav Adolf von Kursachsen die Anerkennung seiner jura acquisita, sonderlich des »jus supremum». Wenn er den Schlesiern anheim stellen liess, ob sie ihn zu ihrem »Fürsten annehmen» wollten, und wenn er in seinen Donationen Schweden das jus superioritatis vorbehielt,[1] so besagt das dasselbe. Das hauptsächlichste Recht, das der Kaiser an den Ständen überhaupt noch geltend zu machen hatte, war das des Ober-Lehnsherren; dies in erster Linie sollte auf Gustav Adolf und die Krone Schweden übergehen, wie es auch Sattler und Chemnitz ausdrücklich ausgesprochen haben. Das entsprach auch den damaligen Rechtsanschauungen der Reichsstände; die Territorien waren Lehen, die »wovon ihre Dependenz haben mussten»,[2] und welche Beklemmungen die Forderung des Königs, souveräne Fürsten zu werden, bei den Mecklenburgern hervorrief, schildert ja anschaulich die Relation Cothmanns.[3] Diese Oberlehnsherrlichkeit verschaffte also dem Könige die staatsrechtliche Grundlage, auf der sein directorium absolutum sich aufbaute.

Damit verliert aber auch die Forderung des Königs, aus dem Reichsverbande auszuscheiden — wie er sie im Frühjahre 1632 nicht nur bei Braunschweig, sondern auch bei Mecklenburg und Kurpfalz erhob[4] — seine Schärfe; denn was er damals sich vereinzelt ausbedang, das sollten ihm später sämmtliche Mitglieder des corpus Evangelicorum zugestehen. Das will Oxenstierna sagen, wenn er den Mecklenburgern zum Troste erklärte, der Herzog wäre und blieb Reichsfürst, trotz des § 18 seiner Alliance.[5]

Diese Absicht des Königs ist zugleich der Schlüssel für das Verständnis der braunschweigischen Alliancen. Aber auch abgesehen davon kann ich nach dem Wortlaute der Verträge der Interpretation des Herrn Dr. H. nicht beipflichten.

Der § 14 des hallischen Rezesses lautet:[6] »Da durch S. Mt. die braunschweigischen und hildesheimischen Lande recuperiert, incorporiert und in des Herzogs Besitz gestellt werden, so will der Herzog auch solche Länder für sich und seine Leibeserben von I. K. Mt. (als oberstem Haupt der evangelischen Kur-, Fürsten und Stände deutscher Nation) und Dero Erben recognoscieren.» Damit waren die braunschweigischen Stammlande unzweideutig in die Recognition mit eingezogen. Wenn der Vertrag unmittelbar danach die Anrechte

[1] Ebd. S. 194, 195.
[2] S. 33.
[3] S. 326 ff.
[4] S. 170.
[5] S. 190, Anm. 2.
[6] *Sverg.* tract. V 1. S. 694.

der anderen welfischen Herzöge, die sie nach Lehnrecht oder Familienverträgen auf die wolfenbüttelschen Besitzungen hatten, ausnimmt, so wiederstreitet das keineswegs meiner Interpretation: die Lüneburger hatten ein Erbrecht als *Lehns*nachfolger im Fürstentum Wolfenbüttel, nicht im Stift Hildesheim: ersteres blieb ihnen auch unbestritten; denn obwohl die Person des Ober-Lehnsherrn wechseln sollte, verpflichtete sich Gustav Adolf — der an die Stelle des Kaisers treten wollte — Wolfenbüttel den Lüneburgern nach wie vor zu Lehen zu geben. Dagegen bei Hildesheim behielt er sich freie Hand vor, falls das Lehen mit dem Tode Friedrich Ulrichs an Schweden heimfallen sollte. Dass diese Stelle von den Braunschweigern und Lüneburgern selbst ebenso verstanden worden ist, habe ich S. 32 ff. weiter ausgeführt.

Weniger klar ist der Frankfurter Vertragsentwurf;[1] hält man sich aber streng an die Satzkonstruktion, so bezieht sich das »solcher Land und Güter» unbedingt auf das unmittelbar vorhergehende »unsere Fürstentümer, Graf- und Herrschaften, Land und Leute»; dafür spricht auch das »*wieder*erlangen und respective kommen», von denen sich ersteres auf die vom Feinde besetzten Stammlande, letzteres auf das neu zu erobernde Stift Hildesheim bezieht.[2] Aber ich gebe sogleich zu, dass der ganze Paragraph dadurch, dass anfänglich allein vom Stifte Hildesheim die Rede ist, unklar und irreführend abgefasst ist. Ich halte das für eine absichtliche Verschleierung der Absichten des Königs, die gewiss nicht rühmlich ist, die wir aber auch getrost Sattler in die Schuhe schieben dürfen. Das war ein Diplomatenkunststück, wie es der König selbst nie angewendet hat; wir wissen vielmehr, dass er auch seine schwersten Forderungen mit verblüffender Offenheit ausgesprochen hat.[3]

Dass Gustav Adolf die braunschweigische Alliance nicht ratificiert hat, und zwar absichtlich es vermieden hat, habe ich, glaube ich, S. 53 u. 101 genügend motiviert; dann bleiben natürlich auch alle ihre Zugeständnisse ohne Wert. Wenn Herr Dr. H. trotzdem die eigentümliche Art der Ausfertigung (ein königliches Siegel und die Unterschrift Sattlers — nicht des Königs) für ausreichend hält,[4]

[1] Den Wortlaut giebt Dr. H. auf S. 46.

[2] Der § I 4 besteht deshalb ruhig für sich, ohne jeden Einfluss auf § II 3.

[3] Ein klassisches Beispiel berichtet Burgsdorff in seiner ausserordentlich wichtigen Relation bei Spannagel, Burgsdorff S. 382 ff.

[4] Warum die Alliance mit Ulm in derselben Weise ausgefertigt worden ist, weiss ich nicht; zweifelsohne hat das seinen besonderen Grund, doch kenne ich die Ulmer Akten nicht, die darüber Auskunft geben würden. Dass wir überhaupt noch manche Studien über die Schicksale der einzelnen Verträge machen müssen, lehrt das Beispiel der Frankfurter Alliance, über die folgende Notiz von Interesse ist. Am 15. Jan. 1633 (st. v.) erklärte der Frankfurter Abgesandte auf dem Städtetag zu Esslingen, dass Gustav Adolf so alteriert gewesen sei, über die Zögerung Frankfurts, dass er das Siegel vom Revers abgeschnitten und weggeworfen habe, sie hätten das Instrument der Alliance bis jetzt in forma nicht erhalten können. Trotzdem befindet sich im Stadtarchiv zu Frankfurt ein Original des Reverses mit der Unterschrift des Königs und dem aufgedrücktem Siegel (vgl. Sverg. Tract. V, 1

so versteht man nicht, warum der König die drängenden Braunschweiger nicht einfach mit der Erklärung abwies, die Alliance sei ja bereits ratificiert? Statt dessen wurde der Abgesandte unter den nichtigsten Vorwänden hingehalten. Ausserdem hat, wie bekannt, Oxenstierna die Alliance tatsächlich noch am 30. October 1633 (st. v.) ratificiert[1] — also muss auch er der Meinung gewesen sein, dass dies bisher noch nicht geschehen sei.

Schliesslich findet Herr Dr. H. in der hessischen Donation[2] einen indirekten Beweis, dass Gustav Adolf keineswegs beabsichtigte, die Mitglieder des corpus Evangelicorum zu schwedischen Lehnsleuten zu machen, weil in ihr weder der König, noch nach seinem Tode der Reichskanzler die Vasallität der Landgrafen gefordert habe. Dagegen ist einzuwenden, dass die hessische Donation zu Lebzeiten des Königs nie in ein förmliches Instrument gebracht worden ist; sie liegt nur in einer Resolution des Königs auf die Anträge Wolffs vor. Aber selbst in dieser formlosen Abfassung ist es doch höchst auffällig, dass sich Schweden das Heimfallrecht der donierten Länder vorbehielt für den Fall, dass die hessen-kasselsche Linie aussterben würde. Und noch auffälliger ist dann, dass nach dem Tode des Königs der Landgraf in seinem Revers die Schenkung unter dem ausdrücklichen Vorbehalt annahm, dass »I. F. G. sich vor einen ganz und gar nicht subjecten, sondern allerdings freien und franken Fürsten und I. K. Mt. und der Krone freien socium und Konfoederierten halten». Das scheint mir doch ein deutlicher Hinweis zu sein, dass der Landgraf sich nach dem Tode des Königs vor ähnlichen Forderungen sicherstellen wollte. Oxenstierna hatte freilich längst auf solche Pläne verzichtet, und wenn er den Heimfall der donierten Länder trotzdem beibehielt, so kam das lediglich daher, dass er die königliche Resolution wörtlich übernahm, wie sie vorlag, um seinem Vaterlande nichts zu vergeben. So scheint mir die hessische Donation eher meine Ansicht zu stützen, als zu widerlegen.

Man kann nun sagen, dass ich mit dem Argument ex post operiere, indem ich Äusserungen des Königs, die er erst im Juni 1632 getan hat, bereits auf Verhandlungen anwende, die im November und December 1631 geführt wurden. Aber einmal ist der Zeitunterschied wirklich nicht sehr gross; dann aber wissen wir auch, dass der König, als er in Frankfurt weilte, mit sich und seinen Plänen bereits im klaren war. Dass er es aber auch bereits früher war, dafür haben wir ein unzweideutiges Anzeichen in der »norma futurarum actionum», die schon aus dem April 1631 stammt; sie enthält mit den Worten: »ein neu evangelisch Haupt und eine neue Verfassung unter den evangelischen Ständen und solchem Haupte» den ganzen Plan des Königs in nuce. So bleibt für mich die braun-

---

S. 584), das demnach erst später von Oxenstierna übergeben worden sein kann.

[1] Sverg. tract. V, 2. S. 158.

[2] *Sverg. tract.* V, 2. S. 77.

schweigische Alliance der erste Versuch des Königs, sein Projekt mit allen seinen Konsequenzen zur Tat werden zu lassen.

Zuletzt freue ich mich besonders eine Übereinstimmung mit Herrn Dr. H. in der Bewertung der »Nationalität» und der »Libertät» für das 17. Jahrhundert konstatieren zu können. Auch Herr Dr. H. misst dem Nationalitätsprincip für die damalige Zeit nur untergeordnete Bedeutung bei. Trotzdem es sich nicht leugnen lässt, dass der nationale Unterschied gekannt und gefühlt wurde, hat er doch eine nennenswerte politische Rolle nicht gespielt. Wohl aber die »Libertät» der deutschen Stände, die wir kurzweg als das Lebenselement für ihre politische Betätigung bezeichnen können.

Auch darin stimme ich mit Herrn Dr. H. überein, dass man aufhören sollte, Gustav Adolf nur nach dem Thema: Glaubensheld oder Kaiserkandidat zu behandeln. Er gehört zu den grössten Menschen, die je gelebt haben, und seine Taten verdienen es, ohne Voreingenommenheit und rein wissenschaftlich untersucht zu werden. Die Kritik wird manches an ihm zu tadeln finden und manchen Schatten in seinem glänzenden Bilde entdecken, aber wenn jemand, so verträgt er es. Das Resultat wird stets sein, dass wir bei intensiverer Betrachtung die Grösse seines Genius immer mehr bewundern müssen. So auch hier; denn sein Plan des corpus Evangelicorum in Deutschland gehört, objektiv betrachtet, trotz allem zu den genialsten und kühnsten Gedanken, die das 17. Jahrhundert hervorgebracht hat.

Hannover.

Joh. Kretzschmar.

Replik.

Enligt herr Kretzschmars mening har Gustaf Adolf konsekvent sökt gentemot sina allierade träda in i kejsarens ställe, d. v. s. vid organiserandet af sin *corpus evangelicorum* begagna sig af det gamla länsväsendets former. Att den svenska diplomatien i sina diskussioner nyttjade allehanda termer, som voro lånade från länsrätten, är onekligt och för öfrigt helt naturligt, ty sådant hörde till tidens politiska språkbruk. Men dessa termer äro ofta så vaga och därför i grunden så litet sägande, att någon bestämd uppfattning om konungens afsikter icke kan byggas på dem, åtminstone ej förrän man noga utreder, huru de hvarje särskild gång menats. Det ofta återkommande uttrycket *jura superioritatis* t. ex. tordc åtminstone i vissa fall snarare åsyfta rätt till en del ekonomiska prestationer är något slags politisk öfverhöghet.*

Ej heller de afslutade traktaterna ge i allo ojäfviga besked. Ehuru man vid dem bort ha all orsak att eftersträfva klara och bindande formuleringar, hände det med eller utan afsikt, att skiljaktiga tolkningar ej uteslötos. Att sålunda Braunschweigarne, ängsliga om sin »Libertät», utlade innehållet i Halle-recessen af den 28 november 1631 på ogunstigt sätt, kan ej förvåna men är naturligtvis alls ej bevisande för Gustaf Adolfs afsikter. Hvad Frankfurtfördraget af den 5 februari 1632 angår, erkänner dr K., att min tolkning af det svenska projektet är fullt möjlig, liksom jag ingalunda vill förneka möjligheten af hans. Frågan blir, hvilken mening Gustaf Adolf själf velat inlägga. Då synes det vara afgörande, att den af Braunschweigarne begärda ändringen, som skulle utesluta all tvetydighet, utan motstånd accepterades af svenskarne. Så länge inga andra upplysningar vunnits, kan detta tillmöteskommande ej gärna tolkas annorlunda, än att denna mer bestämda formulering i sak stämde med det svenska projektets andemening. Dr K. har visserligen sökt en annan förklaring, nämligen att konungen icke hade något allvar med aftalet utan blott ville dupera hertig Fredrik Ulrik. Det enda bevis, som förebragts härför, är, att Gustaf Adolf aldrig gaf den af hertigen begärda fullt formella ratifikationen af

* Så särskildt i Gustaf Adolfs instruktion för Axel Oxenstjerna till det beramade Ulmkonventet. § 11 (Axel Oxenstjernas skrifter, 2, I, s. 861 f.)

fördraget. Till denna underlåtenhet kunna emellertid flera skäl ha funnits (kanske har man velat afvakta resultatet af den underhandling med hertig Kristian af Celle, som dr K. skildrar å sid. 96 f., för att sammanföra aftalen med de Braunschweigska hertigarne liksom förut de med Mecklenburgarne i en högtidlig urkund), men ogensägligen har Gustaf Adolf själf betraktat den i Frankfurt gifna urkunden såsom fullt bindande. Detta framgår af det instruktionsmemorial för Steinberg, hvilket dr K. meddelat såsom bil. 55. Ty att konungen beträffande en af förhandlingens centrala fråga skulle fört sitt eget sändebud bakom ljuset, det hade varit alldeles för odiplomatiskt för att kunna förutsättas.

Blott genom att supponera en rad af spegelfäkterier och ganska otympliga diplomatiska knep från de svenska statsmännens sida kan man förklara dessa fakta till stöd för dr K:s mening. Det faller mig naturligtvis icke in att förneka, att sådana konstgrepp kunnat finnas, men det synes obefogadt att söka denna förklaring, då det gifves en enklare och närmare liggande, nämligen den, att Gustaf Adolf visserligen sökte med starka band knyta sina allierade vid sig, men att hans afsikt icke var att för dem träda i länsherrens ställe.

Beträffande realiteten i Gustaf Adolfs planer torde det exempel, som han själf förde på tungan, de fria Nederländerna, gifva mera upplysning än en parallell med den tyska riksorganisationen. Det var en storartad politisk-religiös nyskapelse han åsyftade; huruvida denna kunde rymmas inom riksförfattningens ram, lämnade han därhän. Framförallt tror jag knappast, att han ansåg sig behöfva från länsrätten låna någon motivering för sitt kraf på *directorium absolutum* inom det blifvande förbundet. För detta fanns vida kraftigare stöd i själfva det faktiska lägets tvång.

C. Hallendorff.

Stockholm 1905. Kungl. Boktryckeriet.

skaper, som till det sista karakteriserade Odhners författarskap, den omfattande och samvetsgranna forskningen, den lugna och opartiska värdesättningen, den enkla men ej sällan behagliga framställningen. Dessa egenskaper fick han pröfva på en större och svårare uppgift eller »Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering». Han hade hunnit skildra icke blott de första lyckliga och solbelysta åren utan äfven de oroliga och dystra som följde t. o. m. 1786, det mörkaste och äfven svåraste partiet af denne konungs historia enligt hans eget omdöme. Det var under skildringen af de fyra sista årens dramatiskt spännande och till sist tragiska uppträden, som verket afbröts. Odhner tillhörde den Historiska föreningens stiftare och var ända sedan 1896 styrelsens ordförande. Det tillkommer sålunda särskildt den Historiska föreningen att ägna honom ett varmt erkännande.

Produktionen på det historiska området inom Sverige har under 1904 hvarken varit synnerligt rik eller synnerligt betydande. Hvad vi ha att anteckna för den politiska historien är mest omtryck af äldre arbeten eller fortsättningar af förut påbörjade och i tidigare årsberättelser redan uppmärksammade. Det senare gäller särskildt om de i öfrigt så viktiga urkunds- och textpublikationerna. Bland dem hafva vi dock att anföra en ny eller de »Anteckningar från det sextonde seklet», som Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia börjat offentliggöra. Det är på dessa krönikor eller berättelser, som vår äldre historieskrifning för ifrågavarande tid väsentligen lefvat, och det är därföre af intresse att få dem tryckta. Man finner i det under året utgifna häftet bland annat den psykologiskt intressanta af mer än en begagnade men hittills aldrig offentliggjorda skildringen af Gustaf Vasas sista sjukdom och död samt början till de innehållsrika uppteckningarna om det nordiska sjuårskriget, för hvilkas bevarande vi hafva Hogenskild Bielkes samlarintresse att tacka.

Bland de historiska bearbetningarna skola vi ett ögonblick fästa oss vid en akademisk afhandling. Man har hittills trott, att man om det svenska riksrådet före 1300-talet visste i det närmaste ingenting. Det har då inneburit en viss öfverraskning att finna denna dunkla period af rådets historia göras till föremål för en vidlyftig undersökning, som enligt kompetenta domares utsago lämnat många nya uppslag och beredt sin författare d:r Westman kallelse till en docentur. Förhållandet är både nedslående och trösterikt. Det visar å ena sidan huru skenbart väl grundade uppfattningar eller lärda vetenskapliga utredningar förr eller senare förlora sin giltighet, å den andra huru den historiska vetenskapen ännu alltjämt ständigt föryngras, huru nya eller förbättrade arbetsmetoder och nyvunna synpunkter alltjämt förmå att afvinna äfven det skenbart mest motsträfviga material värderika korn af historisk malm. Jag skall för öfrigt bland smärre afhandlingar endast erinra om huru arkivarien Westrin i Historisk tidskrift för första gången efter källorna behandlat

en episod ur Sveriges utomordentligt rika krigshistoria, som hos oss varit förbisedd eller med afsikt hållen i dunkel men åtminstone i ett land väckt ett oerhördt uppseende. Det var den på Karl X:s befallning föranstaltade men misslyckade belägringen af den polska nationalhelgedomen klostret Czenstochowa. Intet svenskt krigsföretag i det af våra härar så grundligt hemsökta Polen har framkallat en sådan rörelse i sinnena, ingen svensk motgång en sådan patriotisk hänförelse; den har återljudit i den polska litteraturen ända till senaste tider och den inpräglas ännu i dag i minnet på de tusentals personer, som årligen vallfärda till klostret.

Till den politiska historiens område ha vi äfven att hänföra de memoarer som under året utkommit. Sprengtportens minnesanteckningar äro till omfånget ganska begränsade och därjämte af historieskrifningen ganska utnyttjade. Af Skjöldebrands bredt skrifna memoarer ha de tre sista delarna utkommit. Man kan icke säga att de motsvarat förväntningarna. I vissa partier måste de till och med räknas till de mera farliga skrifter, som på senare tider utkommit. Farligt är det nämligen för en historieskrifvare åtminstone i många fall att stödja sig på Skjöldebrands utsagor eller begagna sig af hans uppgifter, för så vidt man sätter något värde på exakthet eller en riktig värdesättning af händelser och personer. Det är psykologiskt intressant men för uppskattningen af människonaturen ganska nedslående att se, huru när vi blifva gamla erinringarna äfven från en händelserik lefnad grumlas och röras om hvarandra, huru intryck och stämningar få omskapa verkligheten, huru, när vi synas vara mest exakta i våra data, vi ändock blifva inkorrekta och huru lätt vi ha att i ett suddigt minne tillägna oss själfva äran och förtjänsten af hvad andra i själfva verket gjort eller sagt.

På den egentliga historiens sidoområden finner man kanske något större omväxling i produktionen. Inom biografien ha vi att anteckna bibliotekarien Annerstedts minnesteckning af ärkebiskopen Olaus Martini, tack vare materialets beskaffenhet mindre ett minne af personen, om hvilken man vet så litet, än en skildring af de dogmatiska och liturgiska strider, som togo den tidens intressen i lika hög grad i anspråk, som de politiska frågorna sysselsätta våra dagars. Ämnet och språket, fastän icke författarens nationalitet, berättiga oss att här likaledes omnämna den breda, populärt skrifna och illustrerade monografi, som finnen P. Nordmann på Svenska litteratursällskapets i Finland bekostnad utgifvit öfver Per Brahe.

Inom litteraturhistorien är det ur historiskt synpunkt skäl att påpeka Alfred Jensens i Historisk tidskrift för öfrigt uppmärksammade skrift »Svenska bilder i polska vitterheten» icke på grund af några nya historiska data utan af den anledningen, att den visar på ett i sanning öfverraskande sätt, huru svenska konungar och svenska bedrifter i ett främmande folks litteratur ända långt in på 1800-talet gifvit stoff till den ena rimkrönikan, romanen eller hjältedikten efter den andra. Det är förfärligt långa dikter på åtta, tolf ända till 16,000 alexandriner, om hvilka det är fråga och det är

Svenska Historiska Föreningens årsammankomst den 23 mars 1905.

Sedan sammankomsten öppnats af kommendörkapten H. Wrangel, upplästes följande

Årsberättelse för år 1904.

Svenska Historiska Föreningen har under året räknat omkring 770 årsafgift betalande ledamöter inom och utom Sverige, förutom 12 postprenumeranter. Antalet af dem som erlagt ständig ledamotsafgift var liksom vid slutet af 1903 79 och den af dylika afgifter bildade fonden uppgick till 5,925 kr.

Vid årssammankomsten den 24 mars invaldes i styrelsen professor N. Edén i Uppsala efter f. d. riksarkivarien Malmström, som undanbedt sig återval. Under året har en medlem af styrelsen aflidit, nämligen förre riksarkivarien C. T. Odhner.

Föreningen har under året utgifvit 24 årgången af Historisk Tidskrift.

* * *

Äfven år 1904 har för vår historieskrifning medfört stora förluster. Kammarherren friherre Nils Gabriel Djurklou, som dog den 31 mars, tillhörde visserligen icke de s. k. fackmännen. Han var som bekant en intresserad jordbrukare och kommunalman. Men med denna praktiska verksamhet förenade han i märkligt hög grad andliga intressen af olika slag. Han var till en början en framstående bygdehistoriker, en spirituell »folklorist»; han slutade som en stor medeltidskännare och som vår förnämsta släktforskare på det område, där släktforskningen kan sträcka sig längst tillbaka, eller i fråga om det svenska frälset, det introducerade såväl som det ointroducerade. I Historisk Tidskrift var han under många år en synnerligt värdefull medarbetare.

Den 11 juni afled midt under arbetet förre riksarkivarien C. T. Odhner. Jag behöfver ej vara mangordig om denne vida utom de egentliga forskarnes krets kände vetenskapsman. Det var för jämt 40 år sedan som han med »Sveriges Inre historia under drottning Kristinas förmyndare» intog en plats bland våra främste historici. Det är ett förträffligt arbete ännu i dag, utmärkt genom de egen-

kostnaderna i vissa fall nedbringats, funnit vara befogad, hvarföre vi också hemställa, att den måtte af föreningen godkännas. Behållningen har emellertid under de närmast föregående åren endast genom frikostiga gåfvor från flera af föreningens ledamöter kunnat hållas uppe i jämnhöjd med den ifrågavarande fonden. Anledningarna härtill hafva varit, dels att antalet medlemmar, som erlägga årsafgift, gått ned — antalet årsafgifter à 5 kr. var exempelvis 1,390 år 1884, 863 år 1894, 675 år 1904 — dels att tryckningskostnaderna från och med 1902 ej obetydligt ökats. Det torde under sådana omständigheter vara skäl att föreningen bemyndigar styrelsen att tills vidare vid behof anlita fondens medel under förutsättning att tidskriftens omfång icke ökas utöfver hvad som hittills varit vanligt och för öfrigt nödig sparsamhet iakttages. Men på samma gång som vi framställa detta förslag, få vi fästa föreningens uppmärksamhet därpå, att, såvida icke föreningens tillgångar inom en ej aflägsen framtid skola blifva uttömda, särskilda åtgärder måste vidtagas för att förekomma en sådan eventualitet. En utväg vore att söka åstadkomma en ökning af ledamöternas antal, en annan att hos Kungl. Maj:t anhålla om understöd för tidskriftens fortsatta utgifvande eller om inlösen af ett visst antal exemplar för utdelning till mindre bibliotek, och dessutom må framhållas, att en moderat höjning af den med hänsyn till nuvarande pris för tryckning låga årsafgiften ingalunda skulle vara obillig.

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning af oss befunnits riktiga, få vi slutligen, med åberopande af hvad ofvan blifvit anfördt, tillstyrkta full decharge åt styrelsen för dess förvaltning under år 1904.

Stockholm den 18 mars 1905.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsen decharge; behandlingen af de ekonomiska frågorna i öfrigt uppsköts.

Till medlem i styrelsen i ledigheten efter riksarkivarien Odhner invaldes e. o. amanuensen i riksarkivet fil. lic. T. Höjer; öfriga medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt och till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

Lektor C. Hallendorff höll ett föredrag om »Karl XII och August den starke».

Stockholm 1905. Kungl. Boktryckeriet.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

TORVALD HÖJER

UNDER MEDVERKAN AF

SAM. CLASON
LUND

NILS EDÉN
UPPSALA

EMIL HILDEBRAND
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
GÖTEBORG

TJUGUSJÄTTE ÅRGÅNGEN

1906

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1906

Innehåll:

Sid.

Emil Hildebrand och Historisk Tidskrift 1881—1905. Af LUDVIG STAVENOW . . . . 1.

Afhandlingar.

Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen. Af NILS EDÉN . . . 5.
Frågan om införande af allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10. Af S. J. BOËTHIUS . . . . 67.
Historiska betraktelser af Karl IX. Af SAM. CLASON . . . . 127.
Ur den nyare Napoleonlitteraturen. Af AXEL BRUSEWITZ . . . . . . 153.
Om birkarlarne. Af JOHAN NORDLANDER . . . . 215.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett bidrag till den svenska predikoverksamhetens historia under medeltiden. Af H. . . . . 46.
Ett bref från Johan Gabriel Oxenstierna till Nils Filip Gyldenstolpe 49.
Från nionde tyska historikerkongressen i Stuttgart 17—21 april 1906. Af N. G. WIMARSON . . . . 102.
Jöran Stiernhielm i Holland 1649. Af S. C. . . . . 106.
Den Lybeckerska arméns uppgift i 1708 års anfall mot Ryssland. Af H. E. UDDGREN . . . . 107.
Ur drottning Louise-Marie's bref till madame de Choisy under fälttåget i Polen 1656 . . . . 182.
Om Birgittas orden; anteckningar med anledning af T. Höjer, Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia. Af K. G. WN . 256.
A. F. Skjöldebrand och B. B. v. Platen om Trollhätte kanal. Af GUSTAF NERMAN . . . . 272.
Underrättelser . . . . 56, 114, 204, 281.

Öfversikter och granskningar.

Scandinavia. A political History of Denmark, Norway and Sweden. By R. NISBET BAIN. Anm. af G. WK . . . . I.
Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk. Af ARNOLD BRATT. Anm. af H. BRULIN . . . . . . 6.
Napoleon Bonaparte. En populär historisk framställning. Af WILLIAM M. SLOANE. Anm. af E. A—T . . . . 9.
Revolutionen og Napoleon I 1789—1815 och Fra Wienerkongressen til Februarrevolutionen. Ved J. A. FRIDERICIA. Anm. af H. . . . . 15.

Sid.
Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i Vikingetiden och Vikingerne. Af ALEXANDER BUGGE. Anm. af GUSTAF CEDERSCHIÖLD 23.
Johann Georg und Oxenstierna. Von WALTER STRUCK. Anm. af C. H. H. 33.
Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—15. Af SIGURD SCHARTAU. Anm. af C. H. H. . . . . 43.
Jakob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping. Af EDVARD M. RODHE. Anm. af G. W. . . . . 45.
Norge i 1814. Af YNGVAR NIELSEN. Anm. af HJ—R H—S . . . . . 47.
Sveriges historia intill tjugonde seklet under medverkan af O. MONTELIUS, H. HILDEBRAND, M. och L. WEIBULL, G. R. FÅHRÆUS, L. STAVENOW, S. CLASON, och A. RYDFORS utgifven af EMIL HILDEBRAND. Forntiden. Af OSCAR MONTELIUS. Anm. af KNSTJ . . . 57.
Tidskriftsöfversikt . . . . 18, 39, 53, 62.

Bilagor.

Historisk bibliografi för 1905. Af KR. SETTERWALL.
Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 17 mars 1906.

Rättelser.

Sid. 62 r. 4 nedifrån står: Kjellgren. läs: Kellgren.
» 116 r. 2 uppifrån » *Levantenhandels*, » *Levantehandels*.

I årsberättelsen för 1905 uppgifves antalet årsafgift betalande medlemmar till 630, bör vara 730.

Emil Hildebrand och Historisk Tidskrift.

1881—1905.

Historisk Tidskrift, som med det nu föreliggande häftet utgifves under ledning af ny redaktion, inträder därmed i viss mån uti en andra epok af sin tillvaro. Denna omständighet ger en naturlig anledning att kasta en blick tillbaka på den gångna tiden.

I det upprop, hvarmed några af den historiska forskningens främsta målsmän i vårt land i februari 1880 vände sig till allmänheten med anmodan att stifta en svensk historisk förening, angafs såsom ett af den blifvande föreningens syftemål att »grunda och vidmakthålla en historisk tidskrift, redigerad efter en sådan plan, att den borde blifva af intresse ej blott för fackmän, utan äfven för hvarje historiskt bildad person, för enhvar som älskar fosterlandets häfder». Den tidskrift, som i öfverensstämmelse härmed af den nybildade föreningen började utgifvas från och med det följande året, utgör det ojämförligt viktigaste resultatet af föreningens verksamhet. Uppdraget att redigera densamma anförtroddes från början åt dåvarande lektorn, numera riksarkivarien Emil Hildebrand, hvilken intill utgången af år 1905, således under ett fjärdedels sekel, varit tidskriftens redaktör. Sådan Svensk Historisk Tidskrift

nu föreligger i tjugufem afslutade band, kan den också med rätta kallas hans verk.

Det kan ej här blifva fråga om att närmare redogöra för tidskriftens öden eller att utreda dess förtjänster och brister. Några anmärkningar må vara nog. Tidskriften har från början haft en dubbel uppgift. Den skulle vara ett organ för den vetenskapliga forskningen i vårt land, och den skulle tillgodose den historiskt intresserade allmänhetens bildningsbehof. Dessa synpunkter hafva icke varit lätta att förena. Att den vetenskapliga uppgiften var den primära, hvars kraf icke i någon mån fingo afprutas, har från första stunden varit redaktionens lösen, men på samma gång har den sökt genom omväxlande innehåll gifva allmänheten ett rikt stoff till historisk läsning och en god handledning genom den växande vetenskapliga litteraturen. Såväl det behof, som tidskriften närmast var afsedd att fylla, som arten af influtna bidrag hafva gjort, att tidskriften väsentligen begränsats till den nationella häfdaforskningens områden, ehuru densamma i den mån detta varit möjligt äfven sökt att följa de mest betydande företeelserna på den allmänna historiens fält. Om Historisk Tidskrift, att döma af prenumerantantalets nedgång, för den större bildade allmänheten kanske icke blifvit allt hvad man vid dess startande hoppades, har den dock i den växande trängseln af tidskrifter häfdat sin plats såsom det enda svenska organet för allmänhetens historiska bildningsintresse.

I högre grad har tidskriften lyckats fylla sin rent vetenskapliga uppgift. Den har mer och mer blifvit ett oundgängligt organ för den svenska forskningen, såväl genom det tillfälle den beredt dess idkare till publicerandet af afhandlingar, uppsatser och aktstycken, *som* genom de rikhaltiga underrättelserna om litterära

och personliga företeelser inom den vetenskapliga fackvärlden in- och utomlands, de talrika bokanmälningarna och de fullständiga bibliografierna. Värdet af Historisk Tidskrifts sällsynt homogena serie har också ökats med hvarje ny årgång, och hvarje svensk historiker anser det väl numera vara nästan otänkbart, att en dylik publikation skulle saknas. Tidskriftens karaktär har under den gångna tiden i främsta rummet präglats af en sällsynt vederhäftighet i uppgifter, det allvarligaste sanningsintresse och ett orubbligt fasthållande af den moderna historiska vetenskapens grundfordringar, krafven på noggrann genomforskning af källmaterialet och omsorgsfull kritik af detsamma. Tidskriften har med afsikt icke uppmuntrat den anekdotmässiga historieskrifningen eller den subjektiva, publicistiska framställningsarten, och den har aldrig medvetet gifvit utrymme åt de politiska dagsmeningarna, ehuru visserligen det aktuella politiska lifvets företeelser stundom kunnat inbjuda därtill. Den har icke minst härigenom verkat stärkande och uppfostrande på det historiska vetenskapslifvet i vårt land.

Förtjänsten af de vetenskapliga företräden man alltid tillerkänt Historisk Tidskrift, dess vederhäftighet och allvar, dess opartiska, sakrika diskussion af de vetenskapliga problemen, dess enhetlighet i planläggningen och mångsidighet inom det föresatta området, tillkommer i främsta rummet tidskriftens afgående redaktör. Han är den personliga kraften, som under de gångna åren ledt tidskriftens öden, och hans eget väsen har i alla de ofvan nämnda hänseendena satt sin prägel på densamma. Den redan kvartsekelgamla tradition, som hunnit danas, borgar för att Historisk Tidskrift äfven i framtiden skall bevara denna en gång af honom gifna prägel. Men

riksarkivarien Hildebrand har icke blott såsom redaktör haft det bestämmande inflytandet på tidskriftens utveckling. Han har varit dess främste medarbetare, den hvars bidrag såväl inom uppsatsafdelningen som recensionsafdelningen äro de talrikaste på samma gång de tillhöra tidskriftens tyngst vägande artiklar. Säkerligen har mången gång nödvändigheten att fylla tidskriftens häften, när bidrag icke influtit i påräknad mängd eller på utsatta tider, tvungit redaktören att själf gripa till pennan med åsidosättande af andra arbeten. Tidskriftens intressen hafva aldrig fått stå tillbaka, och dess häften hafva med sällsynt punktlighet under hela den långa följden af år utkommit på bestämda tider utan nämnvärda rubbningar.

Den gärning, på hvilken riksarkivarien Hildebrand nu kan skåda tillbaka såsom ett afslutadt verk, är tvifvelsutan en af de mest betydelsefulla insatserna i den svenska historiska vetenskapens lif under det senaste fjärdedels seklet. Därför känna också tidskriftens gamla medarbetare och vänner — för hvilka undertecknad på anmodan vågat göra sig till tolk — ett behof att till Svensk Historisk Tidskrifts egentlige skapare och upprätthållare uttala ett djupt kändt tack. De känna sig förvissade om att i denna hyllning instämma af fullt hjärta icke blott samtliga historiker af facket utan äfven den bildade och historiskt intresserade allmänheten i vårt land. Den nya redaktionen skall också säkerligen anse det såsom en förpliktelse att i sin mån söka bevara åt tidskriften den ställning och de goda traditioner, som dess första hufvudepok — Emil Hildebrands redaktörstid — skapat och lämnat i arf.

Ludvig Stavenow.

Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen.

AF

NILS EDÉN.

Midten af det sjuttonde århundradet, 1650-talets första år, kännetecknas i hela Europas historia af en egendomlig jäsning och osäkerhet. Det beror i första rummet på trettioåriga krigets efterverkningar. Krigets stora världspolitiska resultat var det europeiska statssystemet, ett system af fristående, likaberättigade makter, sinsemellan endast geografiskt och kulturellt sammanbundna till en enhet och definitivt lösta från det tysk-romerska kejsardömets och den katolska påfvekyrkans universella maktanspråk, som nu i sin sista afgörande strid dukat under. Men detta statssystem var i sin princip en nyhet och i sin gestaltning ofullgånget, flera af dess främsta makter hade först under de sista årtiondena trängt fram till sin plats — så Sverige och Nederländerna —, och hela den tyska småstatsvärlden tedde sig äfven efter freden som ett kaos, där egentligen allt var flytande, ingenting stadgadt, och där en större eller mindre krigslåga när som helst kunde slå upp på nytt. Freden upplöste vidare den gruppering mellan staterna, som uppstått under kriget och för kriget. Det gällde nu för hvar och en att bestämma, hvilka nya mål

Den följande framställningen återger i hufvudsak det föredrag, som jag höll vid historiska kongressen i Lund den 4 juni 1905. Åtskilliga punkter äro här något mera utförda, men att det hela fortfarande ej gör anspråk på att vara annat än en sammanfattande öfversikt, torde knappast behöfva framhållas. För utrymmets skull äro noterna inskränkta till det minsta möjliga. *N. E.*

som skulle uppställas på de grundvalar, som freden lagt, och hvilka nya förbindelser som i följd häraf skulle sökas eller mottagas. Ingen makt kunde lita på den andra, alla måste misstänka sina grannar, alla stodo osäkra och trefvande vid hvarandras sida.

Den stora fredskongressen hade dessutom nödgats lämna viktiga frågor olösta, och den hade ej kunnat förebygga, att utom området för dess beslutande myndighet vid tidpunkten för fredsslutet nya strider bröto ut, som hotade med nya europeiska förvecklingar.

I västra Europa fortgick också efter år 1648 Frankrikes krig med Spanien, genom freden isoleradt, men just nu inträdande i ett nytt skede genom frondens skakningar inom Frankrike. Det redan besegrade Spanien såg nya möjligheter öppna sig, och båda de stridande frestades att åter söka bundsförvanter och därmed på nytt utbreda kriget. Frestelsen var så mycket större, som vid denna tid en ny faktor inträdde i Europas och särskildt västra Europas politik med den engelska republiken. Från första stunden af sin tillvaro hade den independentiska regeringen att kämpa för sitt bestånd mot landsflyktiga rojalister, som sökte stöd i alla grannländerna, i Spanien, Frankrike, Nederländerna, och den fann sig därmed omedelbart drifven till aktivt ingripande i dessa grannländers inbördes förhållanden. Genom hela sin karaktär, som den radikala protestantismens revolutionära statsbildning, blef independenternas republik icke blott en ny utan en obestämbar och hotande faktor, och den europeiska västern kände omedelbart verkningarna af dess framträdande.

Östra Europa hade varit tämligen oberördt af trettioåriga kriget men fick i stället ungefär samtidigt med vestfaliska freden sin egen kris. Det stora kosackupproret mot Polen år 1648, den lillryska stammens och den grekiska kyrkans resning mot polackernas förtryck och romersk-katolska trostvång, blef ett stormcentrum för dessa länder. Tronskiftet i Polen vid Vladislavs död 1648 inkastade den östeuropeiska hufvudmakten i ytterligare skakningar, såsom vanligt vid alla konungaval, och mot den nye konungen Johan Kasimir återupptogo Litauens magnater sina stämplingar för en fullständig afsöndring. Polen upprördes af

alla upplösningens krafter, och österns öfriga riken kunde i längden ej undgå att dragas med i hvälfningarna. Tatarkanen blandade sig genast i kosackkrigen, än på de upproriskas sida, än som den polske konungens bundsförvant, fursten af Siebenbürgen och den ryske tsaren kallades af de viktigaste intressen att begagna sig af den stora grannmaktens svaghet, och på afstånd hotade sultanen sin motståndare från så många förbittrade strider. Också grannarna i väster måste känna verkningarna af den polska krisen — Österrike, Brandenburg, Sverige. Öfver det knappt pacificerade Mellaneuropa strömmade nya orosämnen från öster liksom från väster.

Äfven i Sveriges politiska ställning återfinner man denna allmänt europeiska osäkerhet och oklarhet. Kriget hade gjort Sverige till en stormakt, i hvilken baltiska och tyska länder blifvit förenade med det gamla svensk-finska riket. För svenska statsmän reste sig nu det stora problemet att på allvar inrätta den svenska politiken och det svenska statsarbetet efter denna nya stormakts behof och intressen, som både utåt och inåt så väsentligt skilde sig från det gamla Sveriges. Det gällde att sammanfoga rikets nya och gamla delar på bästa sätt för bådadera, att ordna riksregeringens ställning till de eröfrade provinserna och dessas förvaltning hvar för sig, att organisera här och flotta på den fot, som rikets nya utsträckning och läge kräfde, att skapa finansiella tillgångar, som kunde uppbära både det ena och det andra. Det gällde ej mindre att klargöra, hvilka mål det svenska riket i sitt nya skick skulle uppställa för sig inom den europeiska statsvärlden, hvilka intressen det skulle göra till sina, hvar man skulle söka vänner och hvar man skulle se fiender. Den svenska regeringen stod inför uppgiften att inåt och utåt grundlägga en politik för Sverige såsom stormakt.

Kristinas sista regeringsår visa oss drottningen och hennes rådgifvare tvekande och obeslutsamma inför denna uppgift. Så länge det stora kriget varat, hade detta självt utstakat de politiska krafven och målen från fall till fall och äfven frampressat medlen genom ständigt förnyade ansträngningar. Med freden löstes denna spänning, och nu måste statens inre och yttre lif med upptagande af krigets

resultat ledas in i normala banor. Det är ingen tillfällighet, att den stora krisen i det svenska samhällets inre, ståndsstriden, bryter fram år 1650: så snart krigets tryck blifvit lättadt, tränga sig de samhällsfrågor, som det skjutit undan, oundvikligen i förgrunden. Inom den yttre politiken lossna fogarna i det förbundssystem, som Sverige uppbyggt under kriget och för kriget — förbunden med Frankrike och Nederländerna —, och nya synpunkter för dess internationella ställning göra sig gällande.

De betydelsefulla öfverläggningar, som efter westfaliska freden fördes mellan Kristina och hennes rådgifvare om utrikespolitiska frågor, och de omfattande förhandlingar, som nu upptogos med olika europeiska makter, äro ännu i det väsentliga outforskade. Man känner endast de viktigaste fakta, hufvudsakligen från Pufendorfs skildring.[1]

Främst märkas förhandlingarna om ett nytt förbund med Frankrike, som påbörjades genast efter freden och därpå fortgingo år efter år men icke ledde till något resultat. Historieskrifvare, som med en viss förkärlek uppehållit sig vid Kristinas politiska nycker och de växlande gunstlingarnes inflytande på dessa nyckers riktning, hafva också i denna sak låtit drottningens personliga sympatier och antipatier spela en afgörande roll.[2] I hvad mån sådana faktorer gripit in, må lämnas därhän, men äfven djupare orsaker kunna lätt urskiljas bakom händelsernas gång. Att försöket till ett nytt franskt-svenskt förbund skulle göras, låg i hela den senaste tidens politiska tradition, men under förhandlingarna måste det också blifva klart, att de båda makterna ej längre hade gemensamma intressen så som förr, och därmed var försöket dömdt att misslyckas.

Medan förbindelsen med den gamla bundsförvanten Frankrike upplöstes, sökte Sverige däremot till en viss grad närma sig sin förra motståndare, Österrike. Det skedde i samband med investiturfrågan för Sveriges tyska länder och den uppblossande gränstvisten med Brandenburg, och det var i och för sig oundgängligt, då Sverige gick att intaga en plats inom det tyska riket. Till denna allmänna förändring i

[1] Commentariorum de rebus Suecicis libri XXVI; bok XXI ff.
[2] Så t. ex. Fryxell.

den svenska utrikespolitiken höra också de förbindelser med Spanien, som i historiska skildringar gärna fått stå som höjdpunkten af drottningens eftergifvenhet för utländska gunstlingar (Pimentel, Bourdelot). Ej heller här saknas naturligare förklaringsgrunder. Af det franska förbundets upplösning följde genast, att Sveriges förhållande till Spanien blef vänligare, och den svenska handelns intressen, som lågo regeringen varmt om hjärtat, påkallade direkt ett närmande. Den spanska diplomatien å sin sida gjorde vid denna tidpunkt, under Frankrikes svaghet i fronde-krigen, en kraftansträngning för att öfverflygla sin motståndare öfverallt i Europa, och denna ansträngning vann framgångar icke blott i Sverige; den förmådde genomföra också det till synes så märkliga konststycket af en nära vänskap med den independentiska regeringen i England.

Så befann sig Sveriges politik i ett öfvergångsstadium, och hela ställningen efter det stora kriget var sväfvande och osäker, då de nya förvecklingarna i östra och i västra Europa hvar för sig framkallade faror och bekymmer.

Först drogs uppmärksamheten till den östeuropeiska krisen. Den gamla motsatsen mellan Sverige och Polen började träda i förgrunden.

Det var ej endast i terminologien, som 1629 och 1635 års fördrag blifvit stillestånd men icke freder. De polska Vasarne betraktade striden med Sverige och det svenska konungahuset såsom hvilande, ingalunda såsom afgjord, och den polska republiken hade alldeles icke uppgifvit förhoppningarna att på något sätt återtaga Livland. Konung Vladislav hade äfven efter år 1635 upprepade gånger sökt anknytning till Sveriges öppna fiender i trettioåriga kriget, kejsaren och Spanien, och till dess hemliga motståndare Danmark, för att åter gripa till vapen. De gamla förslagen från Sigismunds dagar om en spansk armadas afsändande till de nordiska vattnen döko upp igen i slutet af 1630-talet, och planer smiddes både mot Sveriges besittning af Livland och mot dess ställning i Pommern. De svenska härarna i Tyskland skulle tagas i ryggen och en dödsstöt riktas mot hela det uppväxande nya svenska väldet.[1] Att ingen af dessa planer kom till utförande, berodde ingalunda på

[1] Jfr Odhner, Sveriges deltagande i vestfal. fredskongr., sid. 61 ff., 81 ff.

skulle beviljas de polacker, som det begärde. Men också här tillägger kanslern en försäkran, att man härmed dock icke rådde konungen att börja ett krig, ty därtill fordrades ständernas samtycke, utan endast afsåg, att alla farligheter i tid kunde afvärjas.

Det sista förbehållet kan ej undanskymma det faktum, att de anspråk gent emot Polen, som riksrådet nu tillstyrkt konungen att framställa, verkligen voro af aggressiv art och ej gärna kunde genomföras med andra än krigiska medel. Det är anmärkningsvärdt, att resultatet af rådplägningarna formuleras med denna diplomatiska förbehållsamhet, liksom deras gång blifvit ledd med ett slags diplomati steg för steg, så att konungen först småningom blottat sina afsikter. Det förut omnämnda karaktäristiska draget i Karl Gustafs regentpersonlighet framträder också här.

Beslutets innehåll står icke heller i riktigt klar motsvarighet till de motiv, som kommit till synes i den förda diskussionen och i konungens föregående handlingar. Såsom ofvan antyddes, ter det sig onekligen något öfverraskande, att rustningarna skulle användas till genomdrifvande af gamla och nya fordringar gentemot Polen, då de egentligen framkallats af farorna för Polens sammanstörtning och Rysslands hotande maktutvidgning. Denna yttre motsägelse låter sig dock väl förklaras. Var Karl Gustafs hufvudsyfte att om så behöfdes kunna ingripa i den östeuropeiska krisen, på det att denna icke måtte utveckla sig i en för Sverige farlig riktning, så kunde han knappast vinna detta på annat sätt än genom att själf kasta sig i striden. Men att därvid direkt taga parti för det fallfärdiga och mot Sverige uppenbart fientliga Polen mot Ryssland var en inre orimlighet. Det fanns ingen annan möjlighet än att äfven Sverige vände sig mot Polen, och för detta ändamål gaf det gamla mellanhafvandet med detta land den naturliga utgångspunkten. En gång inne i de östeuropeiska förvecklingarna, kunde Karl Gustaf också, på samma gång han gjorde upp saken med Polen, indirekt förekomma Ryssland.

Att detta förblef den svenska politikens hufvudsyfte, uttalades fullt otvetydigt i de utförliga instruktioner, som konungen och rikskansleren hvar för sig affärdade till general-

guvernören i Livland ett par veckor efter rådssammanträdena.[1] Sverige måste, heter det här, för sin egen trygghets skull afvärja moskoviten från Östersjön och förhindra honom att fatta en fast fot i Kurland eller eljest vid sjökanten, ty därmed skulle han kunna fördärfva den svenska skeppsfarten och omhvärfva eller snärja provinsen Livland med dess förnämsta gränsfästningar. Horn skall framför allt rikta sin uppmärksamhet på tsarens armé och rätta sin hållning efter de underrättelser, som om den stå att vinna. Har moskoviten gått i vinterkvarter borta i Litauen eller Hvita Ryssland, så att han icke hotar Kurland, så bör Horn endast anknyta försiktiga förbindelser med hertigen af Kurland och herrarne i Litauen för att kunna få reda på hvad de tänka företaga till försvar mot tsaren, och om de synas vilja lita till Sveriges stöd, kunna de tills vidare styrkas i sin förhoppning. Om åter ryssarne trängt ända fram mot Dünaburg eller hota Kurland och dess fästningar, då får Horn hellre taga under svenskt skydd de litauiska herrar, som därom redan anhållit, än tillåta ryssarne att sätta sig fast här inpå svenska området — dock äfven detta med försiktighet, så att han låter ryssen förstå, att Sverige icke söker strid med honom utan endast tar i sitt hägn dem, som af ålder hafva stått i förtrolig vänskap med Sverige eller nu för sin religions eller frihets skull vilja gifva sig under dess konung. Med ett ord, Horns förnämsta uppgift är att förekomma ryssarne, medlet att under hand eller öppet vinna insteg i de polska gränstrakterna. Det är samma grundtanke som ligger bakom rådslaget.

* *
*

Rådsförhandlingarna i dec. 1654 bilda den afgörande knutpunkten i det polska krigets förhistoria.

Formellt sedt var visserligen något beslut om krig icke fattadt. Icke blott så, att till ett sådant beslut fordrades ständernas samtycke, såsom rikskansleren upp-

[1] Konungens bref af d. 23 dec., rikskanslerens af d. 26 dec., i Riksregistr

repade gånger betonat i rådet,[1] utan det låter till och med säga sig, att ej ens konungen för sin egen del ovillkorligen bestämt sig.[2] Hans proposition liksom rådets tillstyrkan hvilade på vissa förutsättningar, nämligen de hotande utsikterna till Rysslands maktutvidning och Polens fortfarande omedgörlighet mot Sverige. Undanröjdes dessa förutsättningar, så bortföllo de grunder, som gjort Sveriges ingripande nödvändigt, och en dylik eventualitet var ju åtminstone tänkbar. Men sannolik var den icke, vare sig för Rysslands eller Polens del. Att konungen själf tog kriget såsom tämligen gifvet, framgår också tydligt nog af de omfattande rustningar, som omedelbart begynte,[3] och som inom kort åtföljdes af ett lifligt diplomatiskt arbete för att inom den europeiska politiken jämna vägen för Sveriges militära aktion. Nu inleddes bland annat från svensk sida den viktiga förhandlingen med Brandenburg.[4] När rikskansleren i sin anförda skrifvelse ålagt Horn att hålla sig på defensiven, var därvid inskjuten tidsbegränsningen »vintern öfver», och han hade äfven direkt uttalat, att denna vinter måste afgöra, om Sverige skulle kunna få ett drägligt slut på tvisterna med Polen eller icke. Det var tydligt underförstådt, att om så icke skedde Sverige skulle gripa till vapen, så snart sommaren kom.

Den polska beskickning, som man i Sverige väntat allt sedan Canasiles' afresa och som ändtligen anlände vid nyårstiden, fick för frågans utveckling egentligen endast den negativa betydelse, att den ännu förutsatta möjligheten af en uppgörelse med Polen därmed så godt som affördes. Den polske gesanten, Johan Kasimirs kammarjunkare Andreas Morstein, hade intet annat uppdrag än att föreslå en ny kongress för nya förhandlingar. Karl Gustaf lät utan tvekan rikskansleren afvisa detta förslag, i hvilket han endast såg polska försök att åter förhala tiden, kanske också att utbreda skenet af ett svenskt-polskt samförstånd mot Ryss-

[1] Rådsprot. d. 11 och d. 12 dec. 1654.
[2] Carlson, s. 176.
[3] Officersfullmakter för nya regementen d. 18 dec. 1654, bref med anhållan om värfningstillstånd hos en mängd tyska furstar d. 20 jan. 1655, Riksregistr. Mönstringar, jfr Carlson, s. 325 f.
[4] Instruktion för Bartol. Wolfsberg såsom gesant till kurfursten af Brandenburg d. 30 dec. 1654, Brandenburgico—Borussica, RA.

land. Han tänkte icke finna sig i att »tiden och occasionen ginge bort» för tomma förespeglingar. Ville polackerna utan tidsspillan sända befullmäktigade sändebud till Sverige, var han ännu beredd att höra, om de hade »något allvar med sig». Men uppskjutas fick saken icke längre, och konungen visar sig nu tydligt besluten att, om ej mot förmodan polska eftergifter komma emellan, »träda i aktion».[1]

Riksdagen, som sammanträdde i mars 1655, kom i hufvudsak endast att bekräfta de resultat, hvarvid konungen och rådet förut stannat. Öfverläggningarna i hemliga utskottet (20—23 mars) hafva ett visst intresse därigenom, att konungen här personligen grep in med flera anföranden, som synas hafva varit väl behöfliga för att öfvervinna ett icke så obetydligt motstånd mot krigstanken. Men några nya synpunkter i frågan hafva egentligen icke blifvit framdragna. Man anmärker endast, att diskussionen här från början rörde sig om ett anfall på Polen, och att i följd däraf polackernas olika försyndelser mot stilleståndsfördraget togo jämförelsevis stor plats. Dock framhöllo både konungen själf och rikskansleren med klarhet och styrka, att det i grunden var det allmänna politiska läget, ej endast tvistefrågorna med Polen, som tvang Sverige att väpna sig — »ett generalt verk, som hafver afseende på alle farligheter i gemen». Karl Gustaf var angelägen att få fullt fria händer. Utskottets beslut blef också helt enkelt att på grundvalen af konungens förklaringar öfverlämna saken i hans hand.[2]

Hvad som följde under de återstående vårmånaderna intill krigsutbrottet rör helt naturligt ännu mindre de politiska grunderna för det fattade beslutet, utan endast sättet och medlen för dess utförande. Äfven den polska ambassad, som anlände i elfte timmen, då Karl Gustaf redan stod färdig att inskeppa sig och de svenska trupperna både i

---

[1] Citaten äro tagna ur konungens bref till Erik Oxenstierna, som skötte förhandlingarna med Morstein, den 4 febr. 1655, Oxenst. saml., RA. Upplysningar om förhandlingarna lämna för öfrigt konungens bref till E. O. af d. 26, 28 jan., 13 febr., Riksregistr. eller Oxenst. saml., samt E. O:s bref af d. 24, 30 jan, bland Skrifvelser till Karl X Gustaf, RA.

[2] Utskottets protokoll tryckt som bilaga till Adelsprot., V: 2, s. 206—227.

Livland och Pommern fått order att inrycka i Polen, kunde ej längre framkalla någon principdiskussion i krigsfrågan. De polska anbuden — *om* de voro allvarligt menade — kommo nu för sent. Karl Gustafs beslut, som så länge varit eventuellt, hade blifvit definitivt.

En sida af orsakerna till krigets utbrott återstår dock ännu att belysa, en sida som ej tillhör de tillfälliga politiska konjunkturerna utan hänför sig till ett allmänt karaktärsdrag i den svenska statens byggnad, och som därför naturligt låter utsöndra sig ur de olika diskussionerna. Det är hvad en mängd historieskrifvare plägat uttrycka ungefär så, att Sverige behöfde krig för krigets egen skull, att det var en militärstat, oförmögen att med egna medel uppehålla det krigsväsen, som behöfdes för att försvara den nyvunna maktställningen, och därför hänvisad till att själf söka krig för att genom kriget underhålla sina härar. Några betraktelser öfver detta tema äro gärna vidfogade redogörelsen för det polska krigets begynnelse och stå då såsom den yttersta grundvalen för det hela, till hvilken de politiska förvecklingarna egentligen komma endast såsom det önskvärda tillfället för den svenska militärstatens inneboende behof.

Den egentlige upphofsmannen till denna åskådning torde vara Carlson, som i sin inledning till Karl X Gustafs historia inflickat några korta anmärkningar om huru »Sverige icke kunde stanna på eröfringarnas bana». Dessa grunda sig dock icke på någon ingående pröfning af den svenska statens krafttillgångar och möjligheter, utan rätt och slätt på ett par anteckningar af en främmande diplomat i Sverige, fransmannen Chanut, hvars s. k. memoarer spelat en så märklig roll i hela den historiska traditionen om detta tidehvarf.[1]

Det borde i och för sig falla i ögonen, huru orimligt det är att sålunda karaktärisera en stats hela politiska existensgrund efter några lösryckta citat från en diplomatisk brefskrifvare, som helt naturligt rör sig med anekdotiskt

[1] Carlson, s. 165.

eller epigrammatiskt tillspetsade iakttagelser och uppgifter.[1] En blick på Chanut's egen framställning ger dessutom vid handen, att dessa yttranden i det sammanhang, där de förekomma, ingalunda äro afsedda att principiellt karaktärisera det svenska statslifvet, och att de i sig själfva omöjligen kunna användas för sådant ändamål.

När det om Axel Oxenstierna heter, att denne »icke ansåg det nyttigt», att Sverige afväpnade, så är detta en uppgift från en särskild politisk situation, nämligen tiden för executionsrecessen i Nürnberg, där Chanut ansåg, att Karl Gustaf såsom Sveriges ombud afsiktligt försvårade uppgörelsen och inspirerades af den gamle rikskansleren, och hela resonemanget är endast uttryck för den franske diplomatens misstanke, att Axel Oxenstierna vid detta tillfälle motarbetade Frankrike. De så ofta anförda orden, att Sverige icke borde vara »utan krig», emedan de från Tyskland återvändande officerarne och soldaterna svårligen skulle kunna vänja sig vid tarfligheten hemma och det för öfrigt, om de kunde det, svårligen skulle vara rådligt för Sverige att låta sin enda styrka förvekligas — dessa ord har Chanut försett med den betecknande inledningen »on dit en Suède», såsom ett tal, som han hört föras här och där, men ingalunda såsom uttryck för den ledande svenska statskonsten. Det ser för öfrigt ut, som om de, som inför den franske diplomaten förde detta tal, icke gjort det utan afsikt: det ingår i hans skildring af Lybeck-kongressens förberedelser, hvilken i sin helhet alldeles tydligt visar, att man från svensk sida varit angelägen att öfvertyga den blifvande medlaren därom, att Sverige hvarken ville eller behöfde göra några eftergifter för freden med Polen. Ännu tydligare tillkommet såsom rent argumentum ad hominem är Adler Salvii yttrande, »att andra nationer började krig, när de funno sig nog rika för att bära dess kostnader, men svenskarne när de funno sig för fattiga, i syfte att blifva rika». Det återfinnes i Chanut's berättelse om ett samtal med Salvius under kongressen i Lybeck, i hvilket den förre sökte framdraga alla de skäl, som borde afhålla Sverige

[1] Jag antar med stöd af Weibulls utredning om »Memoires de Chanut», Hist. Tidskr. 1887 och 1888, att de ifrågavarande punkterna verkligen härröra från Chanut själf.

från att bryta med Polen, och är helt enkelt en replik i ett ordbyte, återigen afsedd att öfvertyga fransmannen om att Sverige ej behöfde köpa freden med Polen med undfallenhet.[1]

Så svaga äro utgångspunkterna för satsen, att Karl Gustafs Sverige behöfde kriget såsom sådant. På sin väg från Carlsons tyska upplaga genom den utländska historieskrifningen har den på olika håll blifvit mer eller mindre drastiskt tillspetsad, alltefter vederbörande författares större eller mindre försiktighet vid användningen af den svenska källan och mer eller mindre målande stil. Ett franskt arbete om det senare 1650-talets nordiska krig har gått därhän, att kriget blifvit Sveriges »nationella yrke» (»industrie nationale»), Sveriges konungar under fred blifvit »riksdagens och rådets fångar», nästan såsom Polens, längtande efter krig långt borta från sitt rike för att kunna känna sig såsom verkliga härskare, och vestfaliska freden reducerats till ett narri, som svenskarne blott sökte efter tillfälle att bryta, m. m.[2] Att någon ny motivering icke framkommit under dessa främmande händer, behöfver knappt sägas.[3] De skärpta formuleringarna hafva endast gjort missförhållandet mellan de ursprungliga grunderna och de därpå byggda slutsaterna yttermera skriande.

I själfva verket har ordandet om krigets oumbärlighet för den svenska stormakten inom historieskrifningen undanskymt det faktum, att det just hörde till de stora problemen för denna stormakt att skapa de militära hjälpmedel, som dess ställning kräfde. Ofvan är sagdt, att Sveriges statsmän stodo tvekande inför detta problem,[4] men de betraktade det som ett sådant, som skulle och kunde lösas,[5] och de hade på intet sätt resignerat inför dess svårigheter till en så förtviflad utväg som att göra kriget till »nationellt yrke». Än mindre har någon historisk forskning

---

[1] Memoires de Chanut, II, s. 10, 165, 288.
[2] Haumant, La guerre du Nord, s. 1—5 o. s. v.
[3] Haumant har endast några i det väsentliga missuppfattade citat från Geijer.
[4] Jfr ofvan, s. 3.
[5] Jfr t. ex. de kungliga propositionerna till 1649 och 1652 års riksdagar (tryckta såsom bilagor till Adelsprot.).

hitintills uppvisat, att en sådan resignation skulle varit af förhållandena påfordrad.

Talet om att Sverige behöfde krig för krigets egen skull reducerar sig alltså till en oklar och ovederhäftig historisk fras. Den sanning, som kan sägas ligga bakom, är af vida blygsammare mått.

Det är obestridligt, att ur de långa krigens traditioner ingått i den svenska politiken en viss lätthet att draga svärdet — som för öfrigt väl också är till finnandes på de flesta andra håll under detta tidehvarf. Bragd- och byteslystna officerare kunna nog hafva arbetat för krig, så långt deras inflytande räckte, och det kunde ligga en viss frestelse i medvetandet om de svenska värfningspatentens makt öfver trettioåriga krigets soldnärs-veteraner. Dylika faktorer hafva förmodligen, mer eller mindre medvetet, medverkat till krigsbeslutet mot Polen, men endast vid sidan af och underordnade under de stora politiska grunderna.

Viktigare är, att Sveriges militärpolitiska läge visserligen icke gjorde kriget eftersträfvansvärdt i och för sig men väl innebar omöjligheten af att hålla en här på fältfot utan att använda den. Orsaken härtill ligger icke minst just däri, att Sverige ännu icke hunnit organisera det krigsväsende, som dess nya maktställning kräfde. En tillräcklig styrka för att trygga Sverige mot öfverraskningar i den rysk-polska krisen lät sig endast åstadkommas genom starka värfningar, och en sådan styrka kunde ej underhållas med de sköflade svenska kronoinkomsterna. Ville man ej helt snart upplösa den värfvade truppstyrkan, med risk att stå oberedd vid inträffande farligheter, fanns ingen annan utväg än att skaffa den sysselsättning och underhåll i fiendeland. Redan i 1652 års hemliga utskott hade Kristina uttalat denna sanning gentemot några välmenande förslag — af ärkebiskopen — att Sverige väl skulle väpna sig till lands och vatten för att kunna försvara sig mot »öfvervåld», men ej gå längre. Drottningen påminte, hvad det skulle blifva för ett onus att hålla en flotta i sjön, och fann det bättre att sätta sin armé i fiendens land än ligga så i försvarsberedskap, att man »consumerade» sig själf. Vid rådsöfverläggningarna 1654 framhöll likaledes drotsen, att om man ville sätta sig i krigsförfattning med både inhemskt

och värfvadt folk och sedan »sitta stilla», blefve det att »föra krig med sig själf». Och 1655 fick samma synpunkt af en medlem i hemliga utskottet den slående formuleringen: »Vi hafve nu folket på halsen, de lära äta ut både eder och mig, om de icke blifve brukade.»[1]

Sådana förhållanden voro fakta, med hvilka Karl X Gustafs politik måste räkna och naturligen har räknat. Till krigets grunder höra ej heller de, men väl kunna de sägas hafva påskyndat utbrottet, sedan beslutet om rustningarna väl var fattadt. De äro för öfrigt icke något för Sverige egendomligt. Alla europeiska makter kände dessa svårigheter i en tid, då de nationella stående härarna ännu voro i sin begynnelse, och ingen enda kunde frigöra sig från deras verkningar. En neutralitet, som ville vara fullt väpnad, blef för hvilken europeisk stat som helst i längden en omöjlighet. Det är alltså en allmänt europeisk företeelse det här gäller, icke en särskild svaghet hos den svenska militärstaten.

* * *

Grunderna för Karl X Gustafs anfall på Polen låta icke sammanfatta sig i en enda historisk formel. Afgörandet har framgått ur en politisk kombination, som innesluter olika faktorer.

Det har sina förutsättningar i den allmänna jäsning, hvari hela den europeiska statsvärlden efter westfaliska freden befann sig, och som redan under flera år hotat att indraga Sverige i nya strider. I slutet af år 1652 hade ett utbrott stått för dörren, närmast i form af krig med Holland och Danmark, och då detta afvändes samlade sig farorna under de följande åren i stället i öster genom den östeuropeiska krisens utbredning och skärpning. I denna kris hade den svenska regeringen år från år allt starkare känt nödvändigheten af en uppgörelse med Polen, hvars segt vidhållna anspråk gentemot Sverige när som helst kunde bli utgångspunkten för ett farligt anlopp mot hela dess nya europeiska ställning, på samma gång som de pol-

[1] Adelsprot., V: 1, s. 113, V: 2, s. 214; Rådsprot. (dec.) 1654, odateradt.

ska förvecklingarna hotade med oberäkneliga komplikationer till en vändning mot Sverige. Karl Gustaf ärfde från sin företrädare denna tanke om ett svenskt ingripande mot Polen i fullt mognad form. Och just vid hans tronbestigning kom Rysslands framträngande med en ny och öfverhängande fara för Sveriges ställning vid Östersjön och bragte inom några månader tanken till handling. Karl Gustaf grep till vapen närmast för att kunna förekomma Ryssland, som hotade att uppsluka hela norra Polen med Östersjökusten, men han riktade sitt anfall mot Polen, med utgångspunkt från den olösta motsatsen mellan Sverige och Polen.

Den skenbara motsägelse, som låg i denna sista vändning, ha vi funnit förklarad ur själfva det politiska lägets invecklade beskaffenhet.[1] Men denna motsägelse blef icke utan sina verkningar. Den går igen i Karl Gustafs krigsmanifest och i de svenska flygskrifter, som utsändes för att rättfärdiga anfallet: de viktigaste krigsorsakerna kunna icke komma fram här, eftersom de ligga i själfva den allmänna politiska ställningen och bero lika mycket af Ryssland som af Polen. Hela den svenska argumentationen får en mera formell prägel, som gör den skäligen värdelös för krigets inre förhistoria. Och hvad viktigare är: verkningarna röja sig äfven i krigets egen gestaltning.

Hvad var Karl Gustafs mål? Den politiska kombination, som ledt till krigsutbrottet, var sådan, att det knappast lät sig fixeras. Att polackernas uppgifvande af anspråken på Sveriges krona och på Livland ej längre gjorde tillfyllest, det hade blifvit utsagdt redan vid rådssammanträdet den 12 dec. 1654. Hvad Karl Gustaf ville var att gripa in i den östeuropeiska hvälfningen och där bevaka Sveriges intressen. Men huru detta skulle ske, kunde icke på förhand utstakas, därtill funnos i denna hvälfning alltför många faktorer, som ej berodde af Sverige. Här kunde många möjligheter yppa sig, alltefter den vändning händelserna togo på Polens olika krigsskådeplatser, och Karl Gustaf har efter allt att döma hvarken velat eller kunnat fullt klargöra, hvad han skulle uträtta i Polen, innan han gick i striden.

[1] Jfr ofvan s. 30.

Däraf låter det sig också förklaras, att de historiska källorna vid skilda tidpunkter gifva skiljaktiga antydningar om Karl Gustafs syften. Under rådsförhandlingarna i dec. 1654 hade en del ord fallit om att sätta Sverige i besittning af »sjökanten» eller närmare bestämdt Preussen, och traditioner funnos ju för en sådan eröfring, men konungen själf har aldrig uttryckligen begränsat målet på detta sätt. Ett halft år senare, då svenska sändebud underhandlade i Stettin om ett förbund med Brandenburg, fingo dessa för Sveriges räkning göra anspråk icke blott på Preussen, utan också på polska Livland och Samogitien m. m., och dessutom förbehålla sig, att dessa anspråk icke voro definitiva.[1] Under segertåget på hösten 1655 lät Karl Gustaf den polska adeln i det ena landskapet efter det andra hylla sig såsom konung, och det såg ut, som om den gamla tanken på en svensk-polsk union på nytt skulle dyka upp i denna form.[2] Med den begynnande folkresningen alltifrån årets slut uppgifves dock denna tanke, och i dess ställe träda åter planer på rena eröfringar för Sveriges räkning, än förknippade med en fullständig delning af Polen, än lämnande det egentliga Polen självständigt eller under svensk länshöghet.[3]

Belysande för ovissheten om Karl Gustafs afsikter är ett »betänkande om polniske kriget» från hösten 1655, förmodligen uppsatt af någon konungens betrodde man, hvars namn dock icke finnes under den bevarade texten.[4] Författaren diskuterar med anledning af de lysande framgångarna de olika möjligheter, som nu yppa sig för Sverige, och finner dem vara hufvudsakligen tre: att Karl Gustaf själf bemäktigar sig Polens krona, att han insätter en ny konung, beroende af Sverige, eller att Polen delas mellan Sverige och öfriga grannar. Härjämte framkastas dock äfven den tanken, att Sverige kunde nöja sig med att för sin egen del taga en mättligare vinst, sjökanten, Livland

[1] Instruktion för Bengt Oxenstierna, d. 16 juni 1655, Riksregistr.

[2] Ellen Fries, Erik Oxenstierna, s. 230, har med rätta framhållit detta gentemot Carlson, som endast tror på planer att stycka Polen. — Hyllningsbrefven finnas tryckta hos Rudawski, Annales regnante Johanne Casimiro.

[3] Härom en del upplysningar hos Ellen Fries, a. a., s. 250 f.

[4] Memorialer, betänkanden etc. i utrikesärenden, RA.

och kanske något mer, samt därefter förena sig med Polen mot »de barbariska ryssarne». Fältet var öppet för de djärfvaste tankeexperiment.

Men var denna osäkerhet om krigets mål från början förklarlig, så blef den dock mycket snart en svaghet. I den har man att söka en af de förnämsta orsakerna till att kriget försumpades och just det inträffade, som Karl Gustaf ville förekomma, om han också förutsett det såsom både möjligt och sannolikt, nämligen att andra makter fingo tillfälle att inblanda sig och den östeuropeiska krisen växte ut till allmänt europeisk. Karl Gustafs krigspolitik fick från början en prägel af hänsynslöst spel med växlande utsikter, hvilken blef en fara för dess inre styrka.

Följderna låta sig spåras mycket långt. En sådan politik kunde, trots det storartade resultat, som vanns i Roeskilde, i fråga om Sveriges hållning till Europas stora politiska problem icke efterlämna några fruktbärande uppslag för framtiden. Den svaga förmyndareregering, som öfvertog makten efter Karl Gustafs död, hade inga traditioner att hålla sig till för sin ledning af det svenska väldet, vare sig inåt eller utåt. Att det inre organisationsarbetet fick stå tillbaka för Karl Gustaf låg i tidsomständigheternas tvång, och detta arbete upptogs i alla händelser sent omsider af hans son. Men äfven den uppgift, som på utrikespolitikens fält mötte Kristinas efterträdare, att grundlägga en fast och målmedveten statskonst för den svenska stormakten inom det jäsande Europa, äfven den har Karl Gustaf trots alla sina krigiska och diplomatiska bragder lämnat olöst efter sig. Och man kan väl fråga, om den uppgiften sedan någonsin blef löst.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ett bidrag till den svenska predikoverksamhetens historia under medeltiden.

Den svenska medeltidens predikan har ännu ej gjorts till föremål för mera ingående specialstudier. Visserligen har Klemming upplåtit flera band af Svenska Fornskriftsällskapets samlingar åt den medeltida homiletiska litteraturens alster, för så vidt de föreligga på svenskt språk, och Schück har i sina stora litteraturhistoriska arbeten [1] ägnat ej så få sidor åt denna litteraturgren. Men något systematiskt genomforskande af det bevarade materialet har ännu ej företagits. Om ej okända så åtminstone ej närmare undersökta hvila ännu i Uppsala-bibliotekets gömmor många bevarade homiliesamlingar från Vadstena rika klosterbibliotek, och ingen har heller ännu sökt att systematiskt ur det medeltida källmaterialet för öfrigt framleta och sammanställa de urkunder eller notiser, som kunna kasta ljus öfver predikoverksamheten under vår medeltid. Då härtill kommer, att de urkundliga vittnesbörden om denna sida af vår medeltidskultur säkerligen torde vara ganska fåtaliga, har jag trott det vara af intresse att här meddela ett par urkunder, som påträffats under forskningar i Vadstena klosters historia. [2]

Den första finnes i en odaterad afskrift i en Vadstena-kopiebok i riksarkivet med gammalt signum A. 26, fol. 132 v. Som en förut på samma blad afskrifven handling bär årtalet 1418 och den här meddelade urkunden tydligen står i sammanhang med frågan om Nicolaus Hermannis kanonisation, som förevar på Konstanzkonsiliet (1414—1418),[3] torde brefvet med tämlig sannolikhet kunna sättas till omkr. 1418.

Den andra handlingen finnes i en tyvärr defekt (och därför odaterad) afskrift i en annan likaledes i riksarkivet befintlig Vadstena-kopiebok med gammalt signum F. c. 11, fol. 77 v. Tiden för brefvets

---

[1] Sv. Literaturhistoria, I, s. 175 ff.; Ill. Sv. Litteraturhistoria, I, s. 105 ff.

[2] Den senare af dem refereras i korthet hos Silfverstolpe, Klosterfolket i Vadstena, s. 89.

[3] Se Antiqvarisk tidskr., V, s. 433 ff., och Klemming, Ur en antecknares samlingar (2:a uppl.), s. 122 ff.

utfärdande kan dock tillnärmelsevis bestämmas, då detsamma är ställdt till generalkonfessorn Michael och munkkonventet i Vadstena. Michael erhöll d. 17 nov. 1454 stiftsbiskopens konfirmation på sitt en vecka tidigare skedda val till Vadstena klosters generalkonfessor;[1] kort efter år 1460 är Magnus Unnonis åter innehafvare af ämbetet.[2] Då brefvet är undertecknadt af »prepositus, archidiaconus et capitulum Lincopense», skulle man vara frestad att tro det vara utfärdadt under sedisvakansen efter Nicolaus Königs den 23 april 1458 timade död.[3] Efterträdaren Kettil Karlsson (Vase) utnämndes af påfven den 24 sept. följande år;[4] ännu den 4 mars 1460 kallar han sig »postulatus», den 10 aug. s. å. åter biskop.[5]

Sitt särskilda intresse ha brefven såsom bevis på det sekulära prästerskapets tillfälliga missnöje med Vadstenamunkarnes af kyrkan eljest omhuldade predikoverksamhet. Och det senare brefvet får en pikant anstrykning genom hänvisningen till latinet som det språk, på hvilket prästernas brister lämpligast kunde nagelfaras.

1.

(*Rubrik.*) Tenor excusacionis et placacionis seu excusacionis ad capitulum.

Humillima nostri recommendacione cum deuotis oracionibus in Christo reuerenter premissa. Reuerendi patres et domini! Relacione quorundam dolenter audiuimus reuerendas paternitates vestras aliquam contra nos indignacionis materiam concepisse ex eo, quod in quodam sermone hic facto ad populum in Ad uincula sancti Petri per quendam nostrum tactum fuit aliqualiter de superstieiosa et nimis periculosa cultura illorum solum humanorum corporum in hoc regno, quorum vita et virtutes penitus ignorantur: cuius quidem fratris verba aliqui, vt accepimus, coram reuerendis paternitatibus vestris sinistre interpretati sunt et super dorsum nostrum fabricantes prolongant iniquitatem, dicentes nostre intencionis fuisse eciam ponere maculam in gloria sanctitatis beati patris nostri N[icolai] quondam episcopi Lincopensis. Sed absit, patres reuerendi et domini, vt instantam demergamur temeritatis abissum, quod aurum illud probatissimum reprobemus, cuius nobilitatis et bonitatis satis experti sumus insignia, seu ipsius iam dehonestemus sanctimonie claritatem, quam alias modis omnibus honestauimus tam publice quam occulte, vestre beatitudini ex intimis congaudentes, quos tam gloriosi patroni et incomparabilis thesauri nobilitat et ditat presencia

[1] Konfirmationsurkunden i orig. på perg. i RA.

[2] Silfverstolpe, Klosterfolket i Vadstena, s. 87. Visserligen nämnes i Vadstenadiariet under åren 1458 och 1459 Magnus såsom generalkonfessor (Script. rer. Suec., I: 1, s. 175, 176), men i ett procuratorium af 1460 ännu Michael. Säkerligen bör vitsord tillerkännas den senare uppgiften, då anteckningarna i Diariet kunna vara nedskrifna åtskilliga år efter händelserna och ett förbiseende lätt kunnat insmyga sig, då Magnus tvenne gånger var generalkonfessor.

[3] Script. rer. Suec., I: 1, s. 175.

[4] Fullmaktsbullan bl. Karlssons afskr. i RA.

[5] Styffe, Bidr. till Skand. hist. III, s. CXXIX n. 1.

corporalis, nec minus inde nos pauperes gratulantes, quod fuit primus nostri conuentus et ordinis institutor. Sed si, reuerendi patres, dignaremini consideracionis oculo intueri, quomodo contra canonicas sancciones plurimi in hiis partibus coluntur vt sancti a populo simplicitate decepto et misse de eis quasi de canonizatis solempniter celebrantur, quorum tamen nomina vix sciuntur et multo minus conuersacio virtuosa, profecto prefatum confratrem nostrum huiusmodi falsas insanias arguentem haberetis faciliter excusatum. Nam et si minus caute ambulauit, viam tamen satis probabilem obseruavit, cum solum intendebat sanctitatis triticum a vanitatis paleis segregare. Nec miremini, patres karissimi, cur de quibusdam, qui in hoc regno coluntur, sentimus quasi de friuolis atque vanis, cum eciam fontes et acerni lapidum in hiis annis, vt communiter dicitur, ceperunt peregre visitari et deuocius adorari, quos nullius forsan sancti meritum vel vmquam vestigium dedicauit, sed forte dyabolica pocius fedauit illusio per opiniones et sompnia vetularum, vt sic decipiat innocentes et dicti beati N[icolai] et aliorum, qui merito glorificandi sunt in hiis partibus, canonizacionem impediat et honorem. Excussis igitur a cordibus vestris, reuerendi patres, tam suspicionis quam indignacionis aculeis non dedignemini nos habere de premissis omnibus excusatos et per vestras epistulas paternaliter consolatos. Reuerendas paternitates vestras conseruet etc.

2.

(*Rubrik.*) Litera capituli Lincopensis ad fratres Watzstenenses de caute predicando de clero in audiencia populi vulgaris.

(*Utanskrift.*) Religiosis ac Deo deuotis viris fratri Michaeli confessori generali ceterisque fratribus conuentualibus monasterii Watzstenensis amicis nostris detur hec.

(*Underskrift.*) Prepositus, archidiaconus et capitulum Lincopense vestri humiles oratores.

Caritate fraterna premissa in Domino cum salute. Venerabiles fratres in Christo karissimi! Sanctam venerandamque religionem vestram statumque et honorem personarum et ordinis monasterii vestri Watzstenensis teste Deo in consciencia non ficta, quantum Deo auctore sufficimus et debemus, omni qua decet reuerencia veneramur, deuotis affectibus amplectimur et emulamur Dei emulacione, desiderantes ex intimis precordiis, vt in et ex hac sancta religionis vinea crescat continue incrementum ecclesie, exstirpentur vicia, multiplicentur virtutes ...a in populo quam in clero, vitentur scandala et ex sanctis ac fruc...sis vestris exhortacionibus populus Deo seruiens augeatur et anime ...entur ipsius redempte sanguine precioso. Indigne namque ac mul...egre ferimus, si os loquencium iniqua ponat obloquendo siue de...lo vllam maculam in gloriam tante religionis seu tante sanctita...nciam, que pocius est et esse debet ab omnibus laudabiliter ...Unc est, fratres karissimi, quod de communi prouerbio

contra vos multipharie diuulgato vos fraternaliter precantare volentes vobis intimamus et ad vestram noticiam deduci volumus per presentes, cleri conquestione pulsati, quod quasi communiter totus clerus clamat contra vos, non solum huius diocesis, verum eciam aliarum diocesium presbiteri et curati, quod nimis enormia, coram Deo et hominibus abbhominabilia peccata, laicis prius non cognita, eciam inaudita, grossa penitus et absurda, clerum precise tangencia, in sermonibus vestris ad populum pronunciatis ac quadam presumpcionis audacia taliter qualiter proponitis, clerum confunditis eidem graue scandalum inferentes, propter quod clerus populo redditur odiosus, populus distrahitur ab omni bono presbiteris impendendo, status ecclesiasticus vilipenditur et sacramenta ecclesiastica vna cum sacerdotibus contempnuntur. Et sic patet, quod [per] huiusmodi verba presumpta in sancta ecclesia Dei plus destruitur quam construitur, plus deperditur quam reparatur, plus comburitur quam extinguitur et sic consequenter christiana deuocio ad nichilum redigitur. Vbi est igitur fructus huiusmodi sermonum ad populum, ex quibus oriuntur detracciones, derisiones, suspiciones, ludibria, odia, scandala et innumera genera peccatorum? Absit a nobis, fratres, quod per hoc intendimus defendere vicia cleri aut prohibere, quod curati non arguantur seu eorum excessus aut mali mores non corrigantur, sed teste Deo vnanimiter affectamus, quod totus clerus pro suis excessibus in lingua latina et loco apto moneantur, arguantur et, quantum in vobis fierit, corrigantur ac ad mores bonos et statum clericalem debite reducantur, adeo quod ex hoc nullum scandalum in populo generetur. Si clerus in — — —

H.

Ett bref från Johan Gabriel Oxenstierna till Nils Filip Gyldenstolpe.[1]

I den nyligen utkomna tredje delen af Gustaf III:s historia, s. 135 f. meddelar Odhner ett längre utdrag af ett märkligt bref från J. G. Oxenstierna till N. F. Gyldenstolpe, förvaradt i Kungl. biblioteket, rörande Gustaf III:s afsikt under det nedslående intrycket å ena sidan af det förfelade angreppet på Fredrikshamn, å den andra af det begynnande officersmyteriet att nedlägga kronan och draga sig tillbaka till privatlifvet. Det var under ett samtal med Oxenstierna, som konungen yppade denna plan på ett sätt, som för honom var i hög grad betecknande. Det viktigaste af samtalet är af Odhner återgifvet, men brefvet i sin helhet torde det oaktadt förtjäna att meddelas. Det visar, huru Oxenstierna delade det allmänna missnöjet öfver kriget, liksom hopplösheten på en lycklig utgång. Det visar, huru äfven han var fången i illusionen om den ryska kejsa-

[1] Meddeladt af riksarkivarien E. Hildebrand.

rinnans ädla och försonliga tänkesätt mot det svenska folket och huru han i afsägelsen såg en lycklig lösning på konflikten — blott den icke beredde honom, beröfvad konungens skydd, en oförskylld efterräkning för ett krig, som honom ovetande blifvit förberedt. Det visar också, huru litet äfven han kände den sinnets spänstighet, som trots allt utmärkte Gustaf III, och den förmåga af resurser, äfven i förtviflade omständigheter, som konungen ägde och som skulle bereda hans motståndare så obehagliga öfverraskningar.

* * *

Lovise ce 14 Août 1788.

Ce fut en vain que la fortune souriant aux premiers essais, paroissoit leur promettre un accomplissement tel qu'ils faisoient espérer. Le sort ne veut pas le permettre et le jeu est fini. Si j'avois écrit avec une occasion moins sûre, je n'aurois rien dit.* Je puis enfin vous peindre tout, et je vous présente le tableau fidel de l'état des choses.

Lorsque le roi partit de Stockholm et pendant son séjour à Helsingfors, il assura toujours qu'il ne commenceroit pas la guerre. On le crut, on fut assez tranquille. Lorsque Hastfer fit l'attaque de Nyslott et qu'Armfelt passa la frontière de l'autre côté, on commença à murmurer. On se plaignit d'avoir été trompé, on réclama la forme du gouvernement. A tout cela vint se joindre le manque de tout pleins (!) de besoins qui aigrissoit l'officier et le soldat et qu'on n'avoit pu tenir en ordre dans l'inconcevable précipitation avec laquelle le roi partit de Stockholm et avec laquelle il se mit en mouvement ici. On commença par prendre congé de toutes parts, on se retira. Cependant nous restions encore dans notre pays, et le mécontentement n'osoit éclater ouvertement faute de pouvoir s'appuyer sur quelque fondement légal. On l'obtint enfin par l'affaire de Fredrikshamn, et de cet instant date la situation actuelle, dont Dieu seul prévoit la fin.

Cette attaque qui devoit se faire à la fois par mer et par terre fut militairement aussi mal conduite qu'il est possible. On la fit sans avoir la grosse artillerie qu'il falloit, sans attendre les signaux qui devoient avertir de l'arrivée des troupes de débarquement, enfin sans arrangement quelconque pour entrevoir un ombre de succès. On eut différents petits combats dont je ne puis faire le détail, où nous n'avons perdu que très peu de monde mais rien gagné non plus. Enfin, lorsqu'on voulut tenter de nouveau l'entreprise, l'esprit de l'armée éclata. La plupart des chefs s'avançant vers le roi lui déclarèrent que la guerre paroissant injuste aux troupes, elles ne vouloient point y prendre part. Ils conjuroient ainsi le roi de les ramener vers la frontière qu'ils sauroient bien defendre mais hors de laquelle on étoit décidé à ne point agir et qu'au (!) risque de tout perdre, ils annonçoient une resolution qu'ils étoient determinés à soutenir. A ce compliment qui se fit à 8 heures du matin après la chamaillerie de la nuit contre l'ennemi, le roi répondit par un éclat de rire (qu'en pensez-vous?) et tournant le dos à tout le monde alla se mettre au lit où il s'endormit. Il dit dans ce moment à quelques-uns de ses amis: On peut être tranquille. Je ne serai pas long-*temps à charge à* ce peuple. En revenant, il avoit repris plus de tran-

quillité, il promit de retourner sur la frontière, mais il n'alla qu'à Kymenegård, où il est encore. On fait un grand cas de ce poste et je le crois excellent mais selon moi on y est toujours fort mal. Dans cette estuation des esprits, il n'y a que la paix qu'il faut chercher. Pour l'avoir avec les sujets, il faut que le roi soit chez lui. Pour l'avoir avec l'ennemi, il faut qu'il soit hors de son pays. Pour que les autres cours y travaillent, il faut qu'il se dépouille entièrement de l'air d'agression que lui donne le séjour dans des lieux qui ne sont pas à lui. Ces raisons sont si simples que je ne conçois pas comment on y résiste. Cependant tous les efforts réunis de tout le monde ensemble, les prières, les menaces même sont sans effet, et il a dit qu'il mourroit, qu'il s'enterreroit plutôt à Kymene, que de faire une seconde retraite après celle qu'il a faite devant Fredrikshamn.

Pendant ces entrefaites, la flotte russe parut le 6 au matin devant Helsingfors, où elle s'est tenue jusqu'à avant-hier, qu'elle a pris le large et s'est divisée. Vous devez savoir déjà qu'un de nos vaisseaux, Gustaf Adolphe, 64 canons, échoua en évitant l'aparition soudaine de cette flotte qui sortit tout d'un coup du sein d'un brouillard épais. Après deux jours, les Russes brulèrent ce vaisseau sans en emporter que le monde. Cependant ils bloquèrent le port de Sveaborg pendant un couple de jours et rendirent la sortie impossible pour nous. Elle eût même été dangereuse, et le combat trop inégal. Ils sont 19 vaisseaux de ligne et 11 frégattes. Ainsi nous ne pouvons aller contre eux avec 14 et 10 frégattes. Ils s'étendirent même vers Hangö et empechèrent les vaisseaux de transport d'arriver, dont cependant quelques-uns ont eu l'adresse de les passer et d'entrer à Helsingfors.

Voilà les évènemens de la guerre. Ils sont piquans à la vérité mais ils ne sont pas dangereux et nous n'avons fait aucune perte réelle au fond. Ainsi, si tout le monde étoit tranquille, je ne doute pas qu'on ne puisse encore faire beaucoup par terre, quoiqu'il soit plus difficile d'agir sur la mer. Mais le désespoir a saisi l'âme du roi et le repos en est banni pour jamais. Il regarde sa gloire comme flétrie après avoir commencé sa carrière avec une retraite. Il dit qu'il ne peut plus revoir Stockholm, ni la Suède, qu'il avoit annoncé de trop grands desseins pour y paroitre depuis qu'ils sont infructueux, et que son parti est irrévocablement pris à cet égard. Et ce parti quel est-il à ce que vous croyez? C'est de tâcher de faire la paix, pour laquelle il a déjà commencé des démarches dans les autres cours, et puis, je tremble à le dire, d'abdiquer la couronne. Sur cela il faut que je vous conte tout ce qu'il m'a dit. Je ne trahis guères un secret puisqu'il en a fait part à tout plein de personnes et que je suis sûr que vous n'en direz rien qu'à ceux qui peuvent l'entendre.

En entrant dans son taudis à Kymene et sachant d'avance le chagrin profond dont il est rongé, je lui dis que je n'étois point venu dans l'intention d'augmenter ses peines par des représentations et des reproches sur ce qu'il avoit fait, discours inutiles lorsqu'il ne les a jamais écoutés auparavant, accablans et cruels dans le malheur. Je venois seulement m'informer de l'état des choses et si je pouvois lui être utile. Je voulois surtout aprendre si le mécontentement des troupes étoit aussi prodigieux qu'on l'avoit dépeint, et s'il ne restoit pas des moyens de l'adoucir.

A cela il me répondit en commençant à répandre des larmes qui coulèrent souvent dans cet entretien. Ce mécontentement est aussi fort qu'il peut l'être. Peignez-le avec des couleurs aussi noires que vous le voudrez, vous aurez raison. Ma gloire est perdue, je ne puis revoir la capitale, où je rentrerai sans réputation. Tout m'abandonne, je suis trahi et trahi le plus cruellement du monde. Non, je n'affligerai plus par ma présence un peuple qui ne veut plus de moi. Je lui rendrai un trône qu'il ne me voit occuper qu'à regret. Mon parti est pris, j'abdiquerai la couronne. On fera après moi ce qu'on jugera à propos. Je ne demanderai rien à la Suède. Elle me hait, je ne lui arracherai point des bienfaits odieux à l'un et à l'autre. Mes meubles, mes diamans suffiront à me faire un revenu suffisant pour l'entretien d'une maison sans faste. Je vivrai en particulier, quittant même le titre de roi et de Majesté. J'avois compté m'établir à Rome. C'est le meilleur séjour pour les rois malheureux, déposés ou abandonnés. Mais Christine y a vécu auparavant, et je n'y viendrois pas avec la célébrité qu'elle y apporta. Fille de Gustaf Adolphe et quittant volontairement le trône après 30 ans de victoires et la plus glorieuse paix qui ait jamais été conclue, l'éclat de ses premiers ans la suivit encore dans sa retraite. Pour moi, je ne pourrois paroître dans les mêmes lieux, à côté de sa mémoire. Ce sera la Suisse que je choisirai ou bien, j'aurai une maison à Paris. Si je prends ce dernier parti, j'y vivrai très simplement. Je n'y verrai que quelques amis. L'ambassadeur de Suède ne me rendra jamais de visite. Je ne lui demanderai autre chose que les noms des Suédois qui viendront à Paris, et si j'y trouve quelqu'un de mes anciens amis ou de leurs enfans, ils seront chez moi. Je n'ai point de regret au sacrifices que je vais faire. Mon fils sera roi, ma femme sera toujours reine. Je n'ai jamais eu d'amitié bien tendre pour mes frères. Je regretterai beaucoup ma sœur et ma belle sœur, mais il n'y a pas de remède. Je ferai brûler mon testament, je n'exigerai plus ni souvenir, ni obéissance. On sera libre de disposer comme on voudra. Mon fils monte sur le trône avec des droits qu'on ne peut lui disputer. Si des états s'assemblent, ils les violeront peut-être. Ils introduiront une autre forme de gouvernement. Eh bien, mon fils y consentira, ou bien il fera à son tour ce que j'ai fait, mais il n'usera pas de la même modestie que moi. En me retirant ainsi, je le sens, je n'aquiers pas de la gloire dont j'ai été si avide, mais du moins mon nom deviendra intéressant aux races futures, et je suis sûr qu'en examinant d'un œil impartial tout ce que j'ai fait et tout ce qui m'arrive, on me rendra plus de justice que mes contemporains ne m'ont rendu. J'ai retiré la Suède de l'anarchie dans laquelle je l'ai reçue. J'ai créé sa marine qui n'existoit pas. Cette flotte sur laquelle mon frère s'est couvert d'une gloire que le destin me refuse, est mon ouvrage. J'ai donné à l'armée une activité qu'elle n'avoit pas. J'ai protégé, autant que j'ai pu, les manufactures, le commerce et les arts. Ils ont gagné sous moi une perfection qu'ils n'avoient pas. J'ai créé une monnoie véritable au lieu d'une monnoie imaginaire. J'ai voulu occuper les Suédois avec les plaisirs innocens des belles lettres. J'ai cherché à répandre le goût parmi eux. Mes collections, mes bâtimens dont la destruction après moi me fait de la peine prouvera du moins quelque temps si j'ai eu moi-même le goût que j'ai essayé de leur inspirer. J'ai voulu enfin en dernier lieu les voir à la guerre. J'ai

esperé que par leur antique valeur, ils pourroient dans ce moment réparer une partie des pertes de mes prédécesseurs. Tout me trahit, tout manque, tout m'abandonne. Il faut briser des deux côtés des liens qui nous rendent également malheureux. J'ai pensé à deux manières différentes pour faire mon abdication, l'une d'en envoyer l'acte au sénat et partir d'ici en droiture pour Ystad avec Amadis ou de convoquer une diète, ouvrir pour la dernière fois mon cœur aux états et m'en aller après avoir dit tout ce que je voulois leur dire. Mais pour ce dernier parti, il faudroit aller à Stockholm et je ne peux plus, non je ne peux plus, dit-il, en versant de nouvelles larmes, revoir ma patrie et ma capitale. Tout ce qui me chagrine, c'est de n'avoir rien fait pour mes amis que de les entrainer en partie dans mes maux sans leur laisser de moi aucun secours qui leur fasse regretter ma mémoire. Vous, dit-il, en s'adressant à moi, si vous êtes dépouillé de la place que je vous ai forcé de prendre, quel sera votre sort, et Gyldenstolpe, lui qui m'avoit tant aimé, qu'ai-je fait pour lui? Ce n'est pas lui qui me quitte, c'est moi qui l'ai quitté, et en disant ces mots, il fondit en pleurs et mit la main sur les yeux. Enfin lorsque je partirai, vous, me dit-il, et Essen m'accompagneront par mer à Ystad, et je vous dirai, en nous séparant, mes derniers souhaits et ma dernière volonté.

Je n'ai pas besoin de vous dire mon étonnement à ce discours. Je fus si stupéfait de cet entretien extraordinaire, que j'ignore en vérité ce que j'y ai répondu. Mais je regarde la chose comme décidée dans son esprit, tant par l'arrangement que par tous les détails de ce plan, que par l'idée qu'il a de ne plus porter l'ordre de l'épée, dont il se juge indigne après s'être retiré.

Revenu, enfin, à Lovisa et revenu de l'étonnement où cette conversation m'avoit plongé, j'ai fait pour moi des réflexions que je vous soumets et qui me paroissent fondées. Je n'appuierai pas dans l'idée du roi le projet qui paroît s'y être fixé mais je ne m'y opposerai pas non plus. Si pendant la paix, l'envie d'abdiquer lui eût passé par la tête, je l'aurois prié d'attendre la majorité de son fils. Les choses alors se seroient passé doucement, et l'état n'eût point eu de secousses à craindre. Ce projet vient dans le temps que nous avons la guerre, et cette guerre sera malheureuse, ruineuse par la division et par la politique de tout le monde. La Russie a déjà, j'en suis sûr, fait répandre en Suède qu'injustement attaquée par le roi, elle n'est brouillée qu'avec lui, qu'elle ne demande pas mieux que de faire la paix avec les Suédois mais qu'elle n'en fera point avec leur souverain. Je n'entends que trop ces expressions jettées en avant. Si donc le roi veux la paix, comme il la désire à présent, la Russie voudra que la nation la garantisse. Pour cet effet, il faudra une diète et cette diète changera la forme. Le roi sur le trône survivroit à l'humiliation de voir détruire son ouvrage.

S'il en descend avant la paix, la haine personnelle de l'impératrice contre lui n'a plus d'objet. La paix naîtra de l'absence de celui qui l'avoit troublée. Le prince entre tranquillement dans les droits dont il hérite. Ce qu'on ôteroit dans son enfance, sa majorité peut le reprendre et l'étonnement de l'abdication du roi sans aucune condition stipulée jointe à la promptitude qu'on mettra à conclure la paix, occupera peut-être assez les esprits pour les empêcher de porter atteinte à une forme de gouvernement qui ne leur paroi-

tra plus à craindre. Je suis sûr que l'impératrice se soucie peu de nous ôter quelques rochers de ce triste pays. Il est si détestable qu'il faudroit se battre pour ne l'avoir pas. Elle n'en voudra qu'au roi seul. Lui seul sera l'objet de sa vengeance et rien ne flatteroit davantage sa fierté indignée que de voir le roi de Suède assis et végétant sur les débris du trône même qu'il éléva pour un instant et qu'elle brisa par les mains de son propre peuple.

En renonçant à la couronne, le roi conserve au moins ses droits jusqu'au moment qu'il s'en démet volontairement. La paix se fera sans peine et tout rentrera dans la tranquillité. Par toutes ces raisons je ne dirai rien ni pour, ni contre cette affaire. J'en laisse le cours à la suprême volonté de l'arbitre des royaumes. Elle est si grave, si importante, que je crois que la providence se reserve à elle-même de la conduire vers le but qu'elle a décidé. Et peut-être même est-ce par ce moyen que la Suède sera garantie des malheurs qu'on s'est attirés inutilement par des démarches fausses et de travers.

Après avoir exposé tout ceci, il me reste seulement à vous dire les procédés qui s'observent entre le prince Charle et l'amiral Greigh. Dans le récit que cet amiral donna de la bataille, il fit le plus magnifique éloge de la valeur de la flotte suédoise, ajoutant à l'impératrice que de plusieurs batailles auxquelles il avoit assisté il n'en avoit jamais vu de si violent et de si terrible. Enfin le duc lui envoya un parlementaire qui fut reçu à son bord. Le vieux Greigh lui parla avec une franchise angloise. Après l'avoir chargé de ses respects pour le duc et de ses complimens à tous les officiers de notre flotte, surtout au conducteur du duc, Modée, il dit tout naturellement qu'étant en plus grand nombre de vaisseaux que nous, il regrettoit sa propre supériorité de forces, puisqu'elle le priveroit de l'honneur qui l'auroit flatté de combattre S. A. R. encore une fois. Le parlementaire Brelin lui dit que le duc ne pouvoit sortir du port étroit de Sveaborg, tant que le chemin étoit barré par la flotte russe. Greigh lui répondit qu'il ouvriroit le champ pour le combat, si on le désiroit, mais, dit-il, le nombre de mes vaisseaux m'ôte l'espoir de l'honneur que j'aurois eu de livrer encore une bataille au héros qui vous commande. Eh bien, dit Brelin, votre Excellence n'a que se mettre à forces égales et ouvrir le chemin. Greigh ajouta alors qu'il ne pourroit se tenir sur ces parages que trois ou quatre semaines au plus. Alors, dit-il, il faut rentrer à Cronstadt à cause des tempêtes, et vous serez obligés d'en faire autant à Carlscrona. Je mets une partie de ma flotte à Revel et l'autre en croisière autour de Hangö, jusqu'à ce que le mauvais temps m'en chasse. Avant ce moment, peut-être, pourrons nous avoir encore quelque affaire, mais sûrement nous ne pouvons en avoir qu'une cette année par les maux que nous nous ferions réciproquement. Vous nous avez fait infiniment de mal. Votre canon vaut mieux que le nôtre, ou il est mieux servi. Je vous avoue que je n'ai jamais plus désiré la fin d'un combat, ni été plus content lorsqu'il étoit passé. J'ai eu avec moi toute la flotte russe entière mais je puis avoir encore de Cronstadt 3 vaisseaux à 3 ponts, mais ils sont pourris et ne peuvent servir qu'un mois à peine. Nous n'allons nullement dans la Méditerranée. Nous ne serons pas si fous, ayant à côté des ennemis comme vous. Je voudrois de tout mon cœur voir Sveaborg. On dit le port excellent et la côte me paroît agréable de loin, mais je sais

bien qu'on ne reçoit pas un amiral ennemi. Ce sera mon premier voyage après la paix. Si le duc me permet, je lui enverrai journellement des légumes et des fruits de Livonie, dont je crois qu'on manque en Finlande.

Comment trouvez-vous ces complimens. Cela ne resemble-t-il pas aux anciens chévaliers qui mésuroient le champ de bataille et cherchoient des distances égales pour combattre. L'amiral Greigh a mis à terre des gens de ses vaisseaux à Hangö et à Porkala, mais ils arrivèrent sans armes pour acheter des provisions qu'ils payèrent le plus honnêtement du monde. Non, l'impératrice ne fera pas ravager nos terres. Elle n'attaquera pas le roi. Elle voudra se faire aimer de la nation qu'elle veut séparer de son souverain. Je regarde la guerre comme finie au fond. Il reste la guerre politique et celle-là est souvent plus à craindre.

Notre intérêt n'est plus de donner bataille sur mer. Il y a trop peu à gagner et trop à perdre. Cela seroit même contraire aux idées pacifiques que nous roulons en tête.

Voilà ce que j'ai eu à vous dire et que j'ai été hors d'état de vous mander par la voye ordinaire. Qu'en pensez-vous? Je voudrois le savoir. Dieu nous aide. Si tout s'écroule, je pourrai bien passer mal mon temps. On me croira peut-être l'auteur d'une guerre illégitime. On le supposera du moins, et on ne saura pas que par une suite du manque de toute confiance qui m'a fait si souvent enrager, j'ai même été dans l'ignorance de tout ceci, comme du reste. Au moins, il faudra du temps pour l'éclaircir. En attendant, je ne souhaite que le salut de ma patrie.

Vous ne m'accusez pas de paresse dans ce moment. Je ne vous donne aucun titre pour ne rien découvrir, si contre toute apparence la lettre se perd. En vous donnant le titre du meilleur des hommes et de mes amis, je ne découvre pas l'auteur de cette lettre. Ces noms vous sont donnés par tous ceux qui vous connoissent.

Permettez que j'y joigne l'incluse.

Gardez cette lettre. En la rélisant avant de la cacheter, j'augure qu'elle sera intéressante une fois à ceux qui la liront et à nous-mêmes.

Underrättelser.

— Sedan riksarkivarien Hildebrand med utgången af föregående år frånträdt sekreterareplatsen i Historiska Föreningen och därmed utgifvandet af Historisk Tidskrift, som i 25 år legat i hans händer, utgifves tidskriften fr. o. m. detta år under ny ledning. Den nya redaktionens förnämsta sträfvan skall blifva att i möjligaste mån upprätthålla de goda traditionerna från den föregående redaktörens tid, och den hoppas därvid på fortsatt understöd från tidskriftens gamla gynnare och vänner.

— Den 12 oktober 1905 afled chefen för det kungl. preussiska familjearkivet i Charlottenburg professor Ernst Berner. B. har utgifvit en mycket spridd *Geschichte des Preussischen Staats* samt en mängd monografier på den brandenburgska och preussiska historiens område och var under en följd af år utgifvare af den viktiga publikationen *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft.*

— Den 7 februari afled i Helsingfors förre statsarkivarien Karl August Bomansson. B. var född på Åland 1827, blef fil. magister 1853 och 1862 docent i historia vid Helsingfors universitet. Sistnämnda år blef han t. f. arkivarie vid dåvarande senatsarkivet och har hufvudförtjänsten om dess utveckling till ett modernt statsarkiv. Han blef ock 1870 dess förste arkivarie, men måste redan 1883 på grund af en svår ögonsjukdom lämna sin befattning. Bland hans utgifna skrifter märkas hans afhandlingar *Om Ålands fornminnen* (1858) samt *Hertig Johan och hans tid* (1862).

— I sista häftet af *Revue d'histoire diplomatique* (Vingtième année N:o 1) meddelar förre ministern C. Burenstam ur Eriksbergs-arkivet en samling outgifna bref från den berömde politikern och historikern grefve Charles de Montalembert, under de stora kyrkopolitiska striderna kring förra århundradets midt en af de liberala katolikernas märkesmän, till den gamle oppositionshöfdingen Karl Henrik Anckarsvärd. Efter slutade studier 1828 begaf sig den då adertonårige Montalembert till Stockholm, där hans fader var ackrediterad vid svenska hofvet, och knöt där bekantskap med Anckarsvärd. Under hans ledning och, som det vill synas, med hans ögon började den unge fransmannen att studera Sveriges politiska förhållanden och uppehöll efter sin afresa 1829 med den svenske politikern en i början jämförelsevis liflig brefväxling. De flesta brefven äro från åren 1829—30; de blifva sedan alltmera tunnsådda; 1857 är slutåret för den på Eriksberg befintliga samlingen. Af Anckarsvärds bref meddelas — ur vicomte de Meaux' samlingar — trenne, hvaraf ett från 1857, de båda andra från 1856.

Någon större betydelse för den svenska historien har den meddelade korrespondensen naturligtvis ej. Men det har onekligen sitt stora intresse och behag att höra en främling med Montalemberts snille, lärdom och utpräglade samhällsåskådning döma om det dåtida Sveriges parlamentariska lif, sådant detta presenterades för honom af Anckarsvärd. Läsvärda äro den unge fransmannens omdömen om den svenska politiken i brefvet af den 20 augusti 1833 i anledning af Anckarsvärds »politiska trosbekännelse». Åtminstone kuriositetsintresse ha Montalemberts reflektioner om Anckarsvärds beslut att lämna riksdagen (okt. 1829), hans anhållan om Anckarsvärds bemedling hos Richert för att från honom åt en fransk jurist, Pardessus, erhålla en öfversättning af vissa delar af Bjärköarätten, liksom ock hans anmärkningar mot det Anckarsvärd-Richertska representationsförslaget, hvars bestämmelser om »pröfningsnämndens» bildande Montalembert ej kunde gilla. »Jag trotsar», säger han i ett af brefven, »hvilken regering som helst att kunna lefva tio år under en annan statsform än republikens, om det ej finnes en ärftlig aristokrati och till och med förstfödslorättigheter».

Åtskilliga af brefven handla ock om en redogörelse för riksdagen 1828—30, som Montalembert på grundvalen af Anckarsvärds meddelanden och i hans anda författade och offentliggjorde i *Revue Française* — dock först sedan den på begäran af nämnda tidskrifts redaktör Guizot i åtskilliga punkter omarbetats och förmildrats.

Anckarsvärds egna bref röra sig mest om spänningen mellan västmakterna och Ryssland och den nyss afslutna novembertraktaten samt därmed i samband stående militära förslag samt om anläggandet af statsbanor i Sverige, hvarvid man ej utan förvåning finner framstegsmannen — såsom han själf säger i full öfverensstämmelse med sin franska väns åsikter i denna fråga — bland motståndarna.

Det största intresset knyter sig naturligtvis till Montalemberts uttalanden — vid olika tider — om den politiska eller kyrkopolitiska ställningen i Frankrike, hans reflektioner om julirevolutionen, om julimonarkien, om det andra kejsardömet, om sitt arbete i den liberala katolicismens tjänst tillsammans med Lamennais, om encyklikan *Mirari vos* (15 aug. 1832), om den franska kyrkans ställning till staten. Man kan därför ej annat än vara utgifvaren tacksam, att han från glömskan räddat dessa gamla bref.

— Det nyss utkomna januari-häftet af *The English Historical Review* bringar bl. a. en delvis på urkundsmateriel ur Görtziska samlingen i riksarkivet byggd uppsats af J. F. Chance öfver de invecklade förhandlingarna mellan Sverige och England-Hannover hösten 1717 och våren 1718 — *The Mission of Fabrice to Sweden, 1717—1718*. Uppsatsen innehåller talrika utdrag ur Fabrice's bref till Görtz.

— D:r F. Arnheim meddelar i *Historische Zeitschrift* (N. F., Bd 60: H. 1) en resonerande öfversikt öfver nyare svensk historisk litteratur för tidsrummet 1718—1809.

— Af *Kungl. Bibliotekets handlingar* har tjugosjunde delen nu utkommit, innehållande förutom öfverbibliotekariens årsberättelse för 1904, fortsättning (del 1: häft. 2) af d:r J. A. Almquists stora bibliografiska verk *Sveriges bibliografiska litteratur*. Häftet innehåller bibliografier öfver särskilda ämnen och vetenskaper. Särskild betydelse för historikern ha §§ 28, 32, 38, 39, 42 och 43, innehållande bibliografier för kyrkohistoria, litteraturhistoria, historia, biografi och genealogi, riksdagshandlingar samt rätts- och statsvetenskaper (med politik).

— Af *Personhistorisk tidskrift* har nu det fjärde och sista häftet af 1905 års årgång utkommit — som vanligt med ett omväxlande innehåll. Sune Ambrosiani framhåller våra grafstenars betydelse såsom personhistoriskt material och inskärper nödvändigheten af att i tid något göres för deras afbildande och skyddande mot åverkan af olika slag. Sigrid Leijonhufvud ger efter amerikanska källor en kort skildring af Gustaf Hesselius d. ä., »den förste målaren och orgelbyggaren i Amerika», som bland annat utfört dekoreringen i färger af det gamla stadshuset i Philadelphia, där oafhängighetsförklaringen 1776 proklamerades. Jully Ramsay uppvisar, att den berömde biskopen Mikael Agricola icke, såsom i den officiella stamtaflan uppgifves, är stamfader för släkten Leijonmarck, utan att denna släkt leder sitt upphof från knektehöfvidsmannen Simon Nilsson († 1605), hvars son antog namnet Agricola; därjämte meddelas stamtaflor öfver de båda adlade släkterna Agricola. Som bilagor till häftet följa dels en af amanuensen N. Sjöberg upprättad förteckning öfver porträttsamlingen å Hedensberg, dels professor L. Fr. Läfflers afhandling om *Den gotländska Taksteinarsägnen*.

I detta sammanhang bör äfven omnämnas, att Personhistoriska samfundet, såsom Svenska autografsällskapet numera heter, nyligen tagit ett par nya initiativ. Först och främst ämnar samfundet systematiskt insamla förteckningar öfver svenska porträtt i offentlig och enskild ägo och eventuellt söka åstadkomma en tryckt katalog öfver dem. Ett cirkulär (jämte förteckningsblankett) i detta syfte medföljer tidskriften; nya blanketter och närmare anvisningar meddelas på begäran. Vidare har samfundet träffat aftal med bokförläggaren Hasse W. Tullberg om utgifvande af en samling beskrifvande förteckningar öfver offentliga porträttsamlingar — *Svenska porträtt i offentliga samlingar*. Verkets första serie, omfattande porträtten på de kungliga slotten, skall innesluta sex delar, hvardera med ett femtiotal reproduktioner i autotypi, och lämnas till samfundets medlemmar för 60 kr. — ²/₃ af bokhandelspriset. Början har gjorts med porträttsamlingen på Drottningholm, hvaröfver en beskrifvande förteckning utarbetats och offentliggjorts af amanuensen N. Sjöberg. I närmast följande delar är det meningen att behandla samlingarna på Gripsholm i fyra delar samt i den sjätte delen samlingarna å de öfriga lustslotten och å Stockholms slott.

— Af *Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719* har sjuttonde delens första häfte utkommit, utgörande begynnelsehäftet till tredje afdelningen af protokollen från 1746—47 års riksdag.

— Af *Historiska handlingar, utgifna af K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia* har tjugonde delens andra häfte utkommit, innehållande återstoden af de *Anteckningar från det sextonde seklet*, som i det första häftet börjat publiceras. Det sist utkomna häftet, liksom det föregående redigeradt af amanuensen i riksarkivet d:r J. A. Almquist, innehåller, förutom återstoden af Hogenskild Bielkes anteckningar, Anteckningar af kyrkoherden Nicolaus Andreæ från åren 1561—1592, Acta ecclesiastica apud Svecos tempore Johannis 3 regis Suetiæ, Holmiæ inchoata anno Christi 1573, Kurbrandenburgske gesandten Georg Eckhardts skrifvelse till kanslären Kristian Distelmeyer, dat. den 2 nov. 1589, angående konungamötet i Reval, Jöran Jakobsson Silfverpatrons berättelse om konung Sigismunds ankomst till Sverige 1598, om hertig Carls resa till Finland s. å. samt om livländska, danska, ryska och polska krigen 1600—26, Fru Karin Finkes relation om hertig Carls resa till Finland, Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm rörande tiden 1597—1601 samt grefve Johans af Nassau relation om kriget i Livland åren 1601—1602. Af särskildt intresse äro Gyllenhjelms anteckningar, både på grund af den betydelse de haft för senare tecknare af dessa års historia och — icke minst — på grund af sin behagliga form.

— Förre arkivarien V. Örnberg har begagnat sig af den ledighet, som uppnådd pensionsålder beredt honom, för att återvända till sina släktforskningar, och, trots det högtidliga afskedet till allmänheten i tolfte årgången, i slutet af förra året utgifva en trettonde årgång af sina bekanta *Svenska ättartal.* Den för dylika ämnen intresserade allmänheten håller utgifvaren säkert räkning för, att han icke stått fast vid afskedet. Föremålen för denna årgång äro östgötasläkter, lokaliserade från början framför allt i Norrköping och Östergötlands bergslag samt landsbygd, ehuru sedermera ej sällan förgrenade vidt omkring. Källorna äro i främsta rummet de af arkivarien Örnberg med sådant intresse omfattade födelse-, vigsel- och begrafningslängder i våra kyrkoarkiv, för hvilkas bevarande han så oförtrutet arbetat. Resultaten vittna om en forskningsflit utan gräns, vittna äfven om de ofta öfverraskande upplysningar dessa längder bjuda den intresserade släktforskaren. I flera fall anknyta sig den trettonde årgångens ättartal till de i föregående årgångar offentliggjorda, kompletterande dem och beriktigande dem, isynnerhet hvad de äldre leden angår. Så är fallet med hvad utgifvaren kallar Danielssläkten, ur hvilken släkten Burén bl. a. framgått, så med »Eliassläkten», eller den släkt Fries, som den store botanikern tillhörde, hvars äldste kände medlem Adam Jonsson var sporrmakare i Linköping på 1600-talet, så äfven med »Bengtsläkten», en bonde- och bergs-

manssläkt i norra Östergötland, som i en gren fortlefver i hemtrakten, i andra grenar under namnet Hildebrand lokaliserats på Öland och i Stockholm, och i en annan ättledning påvisar utgifvaren, hvarifrån sistnämnda namn, som synes vara inhemskt redan under medeltiden i Östergötlands bergslag, härleder sig. Utredningar af sådant slag kunna onekligen fylla en genealogisk forskare med berättigad självkänsla. I företalet går utgifvaren, liksom mer än en gång förut, tillrätta med den nya tid, som han ej längre förstår, icke minst i fråga om rättstafningen, och i förhållande till hvilken han betecknar sig själf som en »efterblifven» och en »enstöring». Vi lämna dessa betraktelser i sitt värde för att i stället till sist lyckönska utgifvaren till det nya bevis han lämnat på sin egenskap att vara Sveriges främste nu lefvande ättkännare. (*E. H.*)

— Under den gemensamma titeln *Biografiska studier från skilda tider* har den flitige, särskildt i sin fädernestad Göteborgs annaler väl bevandrade forskaren, öfverstelöjtnanten H. Fröding sammanfört ett antal till större delen i tidskrifter eller tidningar förut offentliggjorda biografiska essays. Värdefullast äro tvifvelsutan de båda första. Den första, *Grefve Gustaf Gustafssons till Vasaborg mor*, har förut varit offentliggjord i denna tidskrift. Den andra, *Bastarden*, förut otryckt, den vidlyftigaste och mest betydande af samlingens uppsatser, gifver en på omfattande källstudier byggd skildring af Gustaf Adolfs sons lif, af hans ungdom och uppfostran under Karl Karlsson Gyllenhielms och Axel Banérs, Johannes Rudbeckius' och Johan Kasimirs och Axel Oxenstiernas ledning och vård, af de få månadernas studietid vid Wittenbergs universitet, af hans korta och i det hela föga lysande krigarbana under Knyphausen, Bernhard af Weimar och Banér, af hans styrelsetid i Osnabrück, af hans korta tid som riksråd till hans förtidiga bortgång 1653. Framställningen ger oss bilden af en djärf och ridderlig, men uppbrusande, trätolysten och anspråksfull man utan rikare själsgåfvor. Öfvervägande lokalhistoriskt intresse ha de följande fyra uppsatserna, *Fru Margareta Huitfeldt* — den Huitfeldtska stipendie-inrättningens stiftarinna —, *Niklas Sahlgren*, den store mecenaten, *Fången på Königstein*, Johan Simmingsköld — interiörer från Gustaf III:s dagar ej utan sitt karakteristiska intresse —, *Monsieur Fournier*, en af de många underordnade agenter, som spelat en roll vid Karl Johans val till svensk tronföljare. Ehuru skildrande tilldragelser och personer på sidan om de stora händelserna, innehålla dock äfven de fyra sistnämnda uppsatserna drag att taga vara på för tidens allmänna karakteristik. Särskildt vällyckadt synes porträttet af Niklas Sahlgren, hvars hedersamma borgarsoliditet i författarens teckning förträffligt kommit till sin rätt. Mindre intresse från historisk synpunkt ha samlingens sista uppsatser *Wadman som tjänsteman* och *En skaldernas väninna.*

— Till professor Henrik Schücks femtioårsdag — den 2 nov. 1905 — har under redaktion af professorerna Oscar Levertin och Otto Sylvan samt bokförläggaren Hugo Geber utkommit en

ståtligt utstyrd festskrift, *Studier, tillägnade Henrik Schück på hans 50-års-dag den 2 november 1905 af vänner och lärjungar*, innehållande bidrag af ett flertal af professor Schücks äldre och yngre lärjungar. Till öfvervägande delen falla dessa studier inom den rena konst- eller litteraturhistoriens eller arkeologiens område, men flera af dem ha ock en direkt eller indirekt betydelse för häfdaforskningen. Man finner sålunda där en studie af Johnny Roosval öfver den berömda S:t Göransgruppens tillkomst (»Hvem har skulpterat S. Göran och draken?»), hvilket spörsmål förf. anser sig kunna besvara så, att själfva hufvudpartiet — S:t Göran i kamp med draken — härrör från den berömde Lybeckmästaren Bernt Notke, bifiguren åter — prinsessan — från Henrik Wylsynck. Birger Swartling lämnar »Några bidrag till Stiernhielms biografi 1630—56», till en god del hämtade ur riksarkivets samling af handlingar från de forna Östersjöprovinserna; uppsatsen, som beriktigar och fullständigar en mängd äldre uppgifter om Stiernhielm, är äfven af betydelse för kännedomen om Östersjöprovinsernas lagskipning och förvaltning. Anton Blanck underkastar i en af festskriftens längsta uppsatser, Geijers äreminne öfver Sten Sture d. ä., en noggrann analys »med hänsyn till dess värde som källskrift för författarens ungdomsutveckling». Förf. verificerar Geijers egen uppgift i »Minnena» att för det historiska sakinnehållet Dalins »Svea Rikes Historia» varit den förnämsta, att ej säga enda källan. Uppfattningen af medeltiden torde böra återföras på inledningen till Robertsons berömda »History of Charles the fifth», i vissa punkter på Voltaires »Essai sur les mœurs et l'esprit des nations». Den historiska filosofi åter, liksom den moraliska och psykologiska uppfattning, som genomgår äreminnet, leder sitt upphof från Schiller. Resultatet af undersökningen blir, att Geijer — efter att tidigare ha varit påverkad af Rousseau och upplysningsfilosofien — redan 1803 stod under tydligt inflytande af den tyska idealismen. Alldeles afvisande ställer sig förf. mot Ljunggrens påstående, att Geijers äreminne »visar denna konstarts öfvergång till historisk framställning». Nils Geber söker att på grundval af sina studier öfver källorna till det fornsvenska legendariet, särskildt till den i detsamma ingående katalogartade världskrönikan — närmast den saxiska världskrönikan och Martins från Troppau krönika — uppvisa, att legendariets tillkomst måste falla mellan åren 1276—1307.

— En katolsk andlig, professor Jules Martin, förut lärare i kyrkohistoria vid S:t Sulpicius-seminariet i Rom, har i en diger volym med titel *Gustave Vasa et la réforme en Suède* behandlat den svenska reformationshistorien till 1560.

— Under titeln *Sveriges omdaning under sextonhundratalet* har lektor Carl Hallendorff i *Svenskt folkbibliotek, red. af Carl Kastman*, utgifvit en raskt och öfverskådligt skrifven öfversikt öfver hufvuddragen af Sveriges inre utveckling från den stora brytningstiden på 1590-talet till frihetstiden. Mot bakgrunden af en lif-

full och konkret teckning af Sveriges inre tillstånd vid 1500-talets slut visar förf., huru Sveriges folk, förut självsvåldigt och inom sig splittradt, ur den härdande inre kampen på 1590-talet utgick som en samlad nation, beredd att med enade krafter, »en för alla och alla för en», påtaga sig de bördor, som kräfdes af de föreliggande politiska uppgifterna. Af den expansionspolitik inåt och utåt, för hvilken den nationella samlingen utgjorde en oundgänglig förutsättning, gifves i det följande en skiss. Vid skildringen af adelsväldet under 1600-talet torde de sociala farorna alltför mycket ha fått träda i skuggan för de politiska, liksom de ej heller betonats vid framställningen af reduktionen, hvars välsignelserikaste följder väl ligga på det sociala området. Reduktionens politiska hufvudresultat, undansopandet af de ekonomiska grundvalarna för en politisk aristokrati, framgår visserligen indirekt af förf:s framställning, men antydes ej uttryckligen. Skarp och träffande synes karakteristiken af den karolinska byråkratien och af dess brytning med Karl XII, som utgör en af förutsättningarna för omhvälfningen 1719 och 1720. På grund af sin lifliga och konkreta, i god mening populära framställning, synes lektor Hallendorffs lilla bok väl ägnad att sprida kunskap om en period af vår historia, hvars innebörd och betydelse på många håll alltför ofta missförstås.

— Den af kommendörkaptenen A. Munthe utgifna serien *Svenska sjöhjältar* har nu ökats med förra hälften af en femte afdelning, behandlande »Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, danska kriget 1643—45». När den nya afdelningen föreligger färdig, hoppas vi få återkomma till densamma.

— För att hugfästa 200-års-minnet af slaget vid Fraustadt ger öfverstelöjtnanten frih. E. Leijonhufvud i *Illustrerad Militärrevy* i en uppsats med titeln *Slaget vid Fraustadt den 3/13 februari 1706, ett 200-års-minne* en detaljerad skildring af drabbningen, byggd på material i riksarkivet och krigsarkivet. Framställningen åtföljes af en tablå öfver de i striden deltagande arméernas sammansättning, äfvensom af en reproduktion af en i krigsarkivet befintlig samtida bataljplan.

— Den till julen nyutkomna (nionde) delen af *Svenska memoarer och bref* innehåller ett af professor Henrik Schück verkställdt urval *Ur Nils von Rosensteins brefsamling*. Samlingen omfattar ett mindre antal bref till Gustaf III, utgörande en efterskörd till 1838 års upplaga, några bref, som växlats mellan hertig Karl, Rosenstein och Reuterholm i sammanhang med Svenska akademiens suspension 1795, de intressantaste af de bref på svenska, som växlats mellan Rosenstein och E. M. Stael von Holstein, så godt som alla bevarade bref och biljetter från Leopold, ett mindre urval af brefven från Adlerbeth samt slutligen Rosensteins och Kjellgrens korrespondens, hvarur den senares bref af Schück förut offentliggjorts. Till största delen äro de meddelade brefven hämtade från den år 1871 till Uppsala universitetsbibliotek öfverlämnade Rosen-

steinska brefväxlingen. Brefven till Gustaf III härstamma från de Gustavianska papperen, de som växlats mellan hertig Karl, Rosenstein och Reuterholm från riksarkivets samlingar.

Här är ej platsen att utveckla det stora värde en mängd af de meddelade brefven hafva för den svenska litteraturens häfder; särskildt gäller detta de Leopoldska, som gifva en ypperlig och — tilläggom det — ej alltför smickrande bild af brefskrifvaren, och de Kellgrenska, som torde tillhöra det yppersta, som vår litteratur af brefskrifningskonst har att uppvisa. I afseende på den politiska historien däremot har den föreliggande samlingen ej synnerligen mycket af intresse att bringa. Leopolds bref innehålla — med undantag af skildringen af truppernas inmarsch i Stockholm på sommaren 1812 — ej ett ord politik; i Kellgrens bref inskränker sig det politiska elementet till hans briljant skrifna reflektioner öfver den nyss utbrutna franska revolutionen. Brefväxlingen med Stael rör sig hufvudsakligen om dennes enskilda förhållanden; i ett af brefven ($^5/_7$ 1796) utvecklar dock Rosenstein sina tankar om den politiska situationen särskildt med hänsyn till den nyligen afslutade franska traktaten. Från den politiska historiens synpunkt något mer gifvande äro samlingens återstående partier. De mellan hertig Karl, Rosenstein och Reuterholm växlade brefven karakterisera på ett ypperligt sätt den Reuterholmska regimen. Adlerbeths bref innehålla ofta utförliga, om och ej alltid så synnerligen djupsinniga uttalanden om samtidens händelser. I Rosensteins bref till konungen däremot lyser politiken så godt som alldeles med sin frånvaro; ehuru till stor del skrifna under de bistra åren 1788—90, innehålla de vanligen föga annat än bulletiner från teatrarna, akademiernas sammankomster och universitetsvärldens befordringsfejder. — Öfver hufvud taget kan ej förnekas, att dessa bref i sin helhet i mycket erbjuda en allt annat än trösterik anblick. Trots den bildningens och förfiningens glans, som hvilar öfver dem, vittna de blott alltför mycket om den brist på politiskt intresse, politisk ansvarskänsla och politiskt mod, på blick för situationens allvar och nationens intressen, som hos många af tidens kulturella spetsar var förhärskande och som utgör ett symptom af upplösningsprocessen inom det dåtida svenska samhället.

— Af professor Edvard Holms stora *Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808)* har nu andra bandets senare hälft utkommit, hvarmed framställningen föres fram till regeringsskiftet den 14 april 1784.

— Den under förra året förtidigt bortryckte historikern Gunnar Hazelius' efterlämnade afhandling *Om handtverksämbetena under medeltiden, en inledning till skråväsendets historia i Sverige* har, tillika med en inledande lefnadsteckning öfver författaren af d:r V. Söderberg samt ett af förf. under Uppsala-tiden hållet föredrag *Om patriotismen*, utgifvits af fil. lic. E. F. Heckscher i *Bidrag till vår odlings häfder, utg. af Nordiska Museet.* Vi hoppas få återkomma till detta arbete.

— Den grundlärde, ultramontane historikern Ludvig Pastor, efter v. Sickel föreståndare för det österrikiska historiska institutet i Rom, har af sitt stora verk *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters* nyligen utgifvit första hälften af fjärde delen, behandlande Leo X:s pontifikat (1513—21). Den senare hälften, innehållande Adrian VI:s och Clemens VII:s historia, beräknas skola utkomma redan denna vår.

— I de under förra året utkomna *Proceedings of the British Academy 1903—1904* meddelas bl. a. ett föredrag, som dåvarande svensk-norske ministern i London frih. C. Bildt vid sammanträdet den 26 juni 1903 höll angående konklaven 1670 — *The Conclave of Clement X (1670)*. Nyligen har samme författare under titeln *Christine de Suède et le conclave de Clément X (1669—1670)* utgifvit en vidlyftig, med rikhaltiga källhänvisningar och omfattande urkundsbilagor försedd undersökning rörande samma ämne, särskildt med hänsyn till den svenska exdrottningens ställning till konklaven. Framställningen bygger på det omfattande samtida urkundsmaterialet, såväl på själfva de officiella handlingarna från konklaven samt de främmande diplomaternas, särskildt de franska, spanska och venetianska sändebudens depescher som på kardinal Azzolinos omfattande korrespondens. Azzolino spelade såsom ledare af det oberoende (= af ingen påflig nepot ledda) partiet — »l'Escadron volant» — en inflytelserik roll under konklaven, och på grundval särskildt af hans brefväxling med drottning Kristina ger förf. en sakrik och spirituell teckning af den storpolitiska motsättning, under hvars tecken påfvevalet ägde rum, af partigrupperingen vid konklavens början, af drottning Kristinas ifriga verksamhet för kardinal Azzolinos syften och af de invecklade och segslitna intriger, som slutligen efter $4^1/_2$ månads valstrid mot allas förmodan förde upp på påfvestolen den åttioårige, ålderdomsvage kardinal Altieri under namnet Clemens X.

— Hvarje år bringar en mängd nya bidrag till kännedomen om Napoleons historia. Nyligen ha tre större arbeten på detta fält sett dagen, nämligen af August Fourniers välbekanta biografi öfver Napoleon andra upplagans andra band *Napoleons Kampf um die Weltherrschaft* (första bandet utkom 1904); Max Lenz, *Napoleon* (Monographien zur Weltgeschichte XXIV) och Paul Gruyer, *Napoléon roi de l'île d'Elbe*. Det förstnämnda är en detaljerad och intressant, om också i fråga om uppfattning kanske något ytlig skildring, medan Lenz' bok mera afser att gifva en psykologisk förklaring af Napoleons hela uppträdande och uppställer och löser en mängd problem rörande hans politik, alla behandlade med stor skärpa och sakkunskap samt belysta af en del nya detaljuppgifter. Gruyers arbete behandlar en del af Napoleons bana, som hittills varit föga beaktad, samt är för kännedomen om hans lif 3 maj 1814—26 febr. 1815 af grundläggande betydelse. Förutom de fåtaliga och rätt obetydliga arbetena rörande vistelsen på Elba, har förf. be-

gagnat bref, en del annat otryckt arkivmaterial samt i viss mån och med försiktighet de talrika memoarerna.

— Lektor Carl Hallendorff har i en kort essay *De franska Bourbonernas fall* (Sv. humanistiska förbundets skrifter X) på grundvalen af Hillebrands, Debidours, Malets och Mantoux' bekanta arbeten gifvit en skildring af julirevolutionens orsaker och förlopp, som väsentligen skiljer sig från hvad förf. kallar den af liberalismen skapade historiska traditionen; särskildt betonas den del den gamle Talleyrand haft i den dynastiska omhvälfningen.

— Vi begagna tillfället att fästa uppmärksamheten på ett par större arbeten på den engelska och amerikanska historiens område. Det ena är ett samlingsverk öfver Englands historia, *The Political History of England*, utgifvet under redaktion af William Hunt, för närvarande president i The Royal Historical Society, och Reginald Lane Poole, utgifvare af The English Historical Review. Verket skall omfatta 12 band och sträcka sig från äldsta tider till 1901. Bland medarbetarne märkas så kända namn som Th. Hodgkin, T. F. Tout, C. Oman och Sidney Low. Utkomna äro vol. 2, 1066—1216 af G. B. Adams, vol. 3, 1216—1377 af T. F. Tout och vol. 10, 1760—1801 af W. Hunt. Det andra arbetet är *A History of the United States* af Edward Channing, professor vid Harvard-universitetet, förut känd såsom författare till bl. a. »The United States of America 1765—1865» i »Cambridge Historical Series» och till en mycket använd »A Student's History of The United States». Channings nya verk skall omfatta åtta volymer, hvaraf den första utkommit under titel: *The Planting of a Nation in The New World 1000—1660.*

— Herr Henrik Hyltén-Cavallius, Växjö, har bedt oss bringa till intresserades kännedom, att han har för afsikt att utgifva en »förteckning öfver samlare i Sverige af konstföremål, antikviteter, kuriosa och rariteter af olika slag». Han anhåller därför att samlare ville till honom insända uppgift på namn, titel och adress samt på den gren af samlarverksamhet, hvaråt de ägna sig, liksom äfven eventuellt uppgifter om andra dem bekanta samlare, som möjligen icke nås af hans uppfordran.

Frågan om införande af allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10.

AF

S. J. BOETHIUS.

Riksdagen 1809—10 lade icke blott grunden till vårt nuvarande statsskick; den återinförde också den allmänna värnplikten i vårt försvarsväsende. Detta sistnämnda dess verk har ej mycket ådragit sig eftervärldens uppmärksamhet. Det ersattes redan 1812 af en ny ordning, beväringsinstitutionen, och det skulle dröja nära ett århundrade, innan det nya uppslag med afseende på vårt försvarsväsende, som kom till stånd i det 19:e århundradets början, fick en något så när tillfredsställande fortsättning. Hvad som i detta hänseende uträttades vid 1809 års riksdag var emellertid af den allra största betydelse, ty då kan själfva principfrågan sägas hafva afgjorts.

Att den allmänna värnplikten trängde sig fram samtidigt med att den svenska frihetens urgamla träd satte frukt i en fullmogen konstitutionell författning, är ej en tillfällighet. I allt samhällslif måste de enklaste, de mest primära uppgifterna lösas genom *personlig* pliktuppfyllelse, i fall lifvet skall bevara sin sundhet. Sådana uppgifter äro moderns plikt att — såvidt det är henne möjligt — själf vårda sitt barn, ynglingens och mannens att — såvidt det är dem möjligt — vara beredda till personlig medverkan för fosterlandets försvar. Därvid kan ej fullständig arbetsfördelning äga rum, ty därvid är fråga om plikter, som ej kunna betalas. I fullaste matt är här tillämpligt ett ord af Geijer, som han en gång yttrade om borgarne (tredje ståndet) men som gäller om hvarje samhällsklass, ja, hvarje folk:

»Slutligen kan lifvets räkning för ingen salderas, om man ej *betalar med sin person;* och äfven *borgaren»* (eller hvarje samhällsklass, hvarje folk) »måste lära sig — vid straff att eljest med nesa fördrifvas från det rum, på hvilket samhällets utveckling honom ställt — att det är *denna* betalning, som sist erfordras.» [1]

Hvad nu särskildt den personliga försvarsplikten angår, så har historien gång på gång bevittnat dess betydelse för ett sundt statslif. När Roms medborgare kastade försvarsbördans ära och plikt på legohärar, var romerska riket moget för despotismen. När de germanska bönderna läto en krigaradel öfvertaga försvarsbördan, då gick den germanska folkfriheten under, då blef den fulla medborgarrätten — »frälset» — ett adligt privilegium, men med detsamma hämmades också växten af det kraftiga statslif, hvartill fröet fanns i den germanska statsordningen. Väl bortskaffades sedan de aristokratiska hindren för ett sådant statslifs återvaknande af den nya tidens starka furstemakt, men denna återställde därvid ej den personliga försvarsplikten utan legohärväsendet, och då uppstod i stället en förvänd statslära, enligt hvilken folket blott var ett objekt för statsmyndigheten och denna uppfattades såsom furstarnes personliga tillhörighet, ja såsom ett medel för deras lidelser. Det var den bärande kraften i franska revolutionens idéer, att de, om ock på ett oklart och ofta missriktadt sätt, återbördade åt folken deras plats i statslifvet, och betecknande är, att i samma ögonblick detta skedde, återuppväcktes och omsattes i handling den allmänna värnpliktens idé. Men ej mindre betecknande är, att den reaktion, som sedan uppstod mot revolutionens idéer och hvars förnämste förkämpe var den schweiziske aristokraten v. Haller, med synnerlig förbittring vände sig mot värnpliktsidén, uttryckligen framhållande dess samband med revolutionens för denna reaktion så förhatliga folkliga statsprincip. [2] Emedan flera af de svenska fosterlandsvänner, som grundade 1809 års statsskick, de s. k. »1809 års män», ogillat åtskilligt i den franska revolutionens idéer, hafva de stundom räknats till den Hallerska

[1] Geijer, Samlade skrifter (Stockholm 1875), III, s. 53, 201 och 340.
[2] Jfr min uppsats »Richerts politiska idéer» i denna tidskrift 1905, s. 220.

reaktionen. Men att de icke delat dennes ovilja mot revolutionens med en folklig statsuppfattning oupplösligt förbundna värnpliktsidé, visar deras uppträdande vid 1809 års riksdag, ty det var just denna krets, som då samtidigt med frihetsverket ånyo väckte värnpliktsidén till lif.

Stora svårigheter reste sig emellertid mot denna idés genomförande i det dåvarande Sverige. Det var ej nog med att Gustaf IV Adolfs olagliga och vanvettigt anordnade landtvärnsexperiment verkade afskräckande särskildt på bönderna. Hela uppfattningen af försvarsplikten hade hos en stor del af allmänheten förryckts genom den dittillsvarande arméorganisationen. Visserligen hade den germanska folkbeväpningstanken en gång återupplifvats vid det genombrott af urgammal folkfrihet, som är förbundet med Engelbrekts namn, och Vasakonungarne begagnade sig däraf för att midt under legosoldateskens tid skaffa Sverige en nationell här. Men till följd af det rådande privilegieväsendet blef formen härför utskrifningar, som blott drabbade vissa samhällsklasser, och hvad som bort vara en allmän medborgerlig personlig pliktuppfyllelse blef därför sedan, med återupplifvande af legoväsendet, förvandladt till ett på vissa slags jordegendom hvilande realonus.

Till följd häraf rådde ganska allmänt den uppfattningen bland de mera bildade och förmögna klasserna, att det ej anstod deras medlemmar att tjäna som män i ledet. Inom adeln var visserligen ej den gamla krigiska andan utdöd, men ehuru krigarplikten fortfarande ansågs nära förbunden med adelskapet, så var det dock blott under officersepåletterna, som man vant sig tänka, att denna plikt skulle fullgöras af unga ädlingar.

Denna skräck för och dessa fördomar mot ett på allmän medborgarplikt grundadt försvarsväsende erbjödo ett kärkommet vapen åt den opposition, som reste sig mot »1809 års män», då dessa uppträdde såsom regeringsparti. Ty ett sådant hade nu de blifvit, som genom sin opposition förberedt och sedan genom handling förverkligat 1809 års statsskick. Flera af dem, såsom Adlersparre, Adlercreutz, Adlerbeth, Platen, Järta, fingo plats i statsrådet, och utanför detta verkade i samma anda som de en A. G. Mörner, bröderna Axel Gabriel och Gustaf Abra-

ham Silverstolpe, J. och R. Cederström, L. A. Mannerheim. Alldeles utan grund torde väl ej oppositionens åsikt hafva varit, att frihetens grundläggare, komna till makten, lade i dagen vissa byråkratiska tendenser, och såtillvida kan denna opposition hafva haft sitt berättigande, men den saknade blick för det, som dock var den högsta ledande principen i regeringspartiets politik, nämligen sträfvandet, att den nyvunna friheten måtte komma att befrämja ett kraftigt och sundt statslif. Den medlem af oppositionen, som under riksdagens första tider gjorde mesta bullret, Jakob De la Gardie, synes hafva drifvits dels af tillgifvenhet för den afsatta konungafamiljen, dels af en orolig ärelystnad; han var en välmenande man med litterära intressen men saknade statsmannablick och konsekvens, hvilken senare brist ej minst kom till synes i hans förhållande till försvarsfrågan. En märkligare oppositionsman var i själfva verket friherre Korfitz Ludvig Staël v. Holstein, som kallats »oppositionens efter 1809 fader» och som förtjänar detta namn, om man med opposition menar opposition för oppositionens skull eller en verksamhet, som går ut på att kasta stenar i vägen för all kraftig regeringsmyndighet. Som vi få se, var han en af de krassaste målsmännen för de fördomar, som reste sig mot försvarsfrågans lösning pa medborgerlighetens grund. Visserligen kan ej oppositionen från riksdagen 1809—10 i betydelse jämföras med den opposition, som framträdde under Karl XIV Johans regering, men den utgjorde dock ett ganska viktigt moment i denna riksdags historia och spelade särskildt en beaktansvärd roll med afseende på försvarsfrågan. Förhandlingarna angående denna antogo stundom en dramatiskt spännande karaktär och äro i statsrättsligt hänseende af ej ringa intresse. En utredning af deras förlopp är hvad denna uppsats afser att lämna.

Den af 1809 års män, som tog initiativet i försvarsfrågan, var den store fosterlandsvännen Baltzar Bogislaf von Platen. Den 12 maj konstituerade sig det ryktbara konstitutionsutskott, som skulle utarbeta den nya regeringsformen, och redan vid dess sammanträde den 15 maj framställde Platen, själf medlem däraf, ett utarbetadt förslag »angående en allmän nationalarmering». I inledningen därtill påminte han om att »från uråldriga tider hafva Manhems inbyggare mangrant och själfva försvarat fosterjorden».

»Sjuttonde århundradets oafbrutna krig och sedan kanske någon efterapningslystnad alstrade emellertid ett krigssystem», med hvilket Sverige till en tid förvånade världen, men som ej mer var tillräckligt, och genom indelningsverket kom nationen »småningom från sitt ursprungliga självförsvar». Detta ville han nu återupplifva, men det var ej hans mening att afskaffa indelningsverket, utan detta skulle göras till »kärnan», kring hvilken »hela nationalkraften» skulle samla sig. Den nya inrättningen borde emellertid ej få bero af regentens godtycke, och därför vore tidpunkten för dess dekreterande nu synnerligt lämplig, då den kunde ordnas genom den regeringsform, som skulle utarbetas. Hans mening var sålunda, att den nya härordningen skulle få grundlags natur. Ehuru han anförde de för tillfället hotande farorna såsom motiv, visar dock den första paragrafen i det egentliga förslaget, att han klart fattat sammanhanget mellan medborgerlig försvarsplikt och medborgerlig frihet: »Med svensk manna rätt följer den ovillkorliga och oundvikliga skyldigheten att personligen försvara svenska fosterjorden, och det utan afseende på stånd eller börd.» Endast oförmåga, prästerligt ämbete och vissa statstjänster skulle få befria från krigstjänst. Värnpliktsåldern skulle vara 20 till 50 år. De krigstjänstskyldiga mellan 20 och 35 år skulle delas i fyra åldersklasser, s. k. fördubblingsklasser, och från dessa skulle, först från de yngre och sedan från de äldre, i mån af behof rekryter utlottas och införlifvas med orternas regementen. De skulle dock ej få föras »öfver hafvet på tysk eller dansk botten». Deras utbildning skulle i fredstid ske sockenvis genom exercis på söndagseftermiddagarna. Genom vapenöfningar i skolorna skulle större tillgång på befäl erhållas. De krigstjänstskyldiga mellan 35 och 50 år skulle ej utan eget samtycke få användas till annat än lokalförsvar. Dock skulle sådana få gå ut i krig i stället för släktingar tillhörande de yngre klasserna, men »den sig krigstjänst undandrager förlorar rättigheten af svensk representant, som ej åter vinnes utan genom verklig krigstjänst». »Fördubblingsmanskapet» skulle för sin tjänstgöring erhålla minst lika aflöning som »den ordinära truppen».[1]

[1] Riksens högloff. Ständers Constitutionsutskotts memorialer och öfriga expeditioner vid Riksdagen i Stockholm 1809—1810 (Stockholm 1874) s. 61 o. f.

Under det konstitutionsutskottet arbetade på regeringsformen, ingåfvos i stånden allehanda förslag om reformer, och de af dessa, som afsågo statsskicket, remitterades till konstitutionsutskottet såsom material för dess grundlagsarbete. Den från Gustaf IV Adolfs fängslande bekante jägmästaren J. L. Greiff väckte sålunda den 18 maj förslag om att alla vapenföra svenska män skulle i anseende till rikets farliga belägenhet förklaras krigstjänstskyldiga.[1] Häraf tog sig öfverste K. T. Schultzenheim[2] anledning att den 23 maj föreslå, att krigstjänstskyldighet skulle genom »själfva konstitutionen» stadgas för alla »de manbaraste och från annan statens tjänst lediga ynglingarne», och hans förslag remitterades till konstitutionsutskottet. Detta skulle sålunda äfven i en ståndsmotion kunnat hafva haft stöd för värnpliktens grundlagsfästande. Det ansåg sig emellertid ej böra göra denna tanke till sin, men det lät Platens yrkande såsom en bilaga åtfölja sitt förslag till den nya regeringsformen, och i det berömda memorial af den 2 juni, hvarmed det öfverlämnade detta till stånden, rekommenderades Platens framställning till »Riksens ständers synnerliga uppmärksamhet».

Härigenom kom frågan i alla fall att upptagas till behandling under öfverläggningarna om regeringsformen. Den 3 juni bragtes den hos adeln på tal af A. G. Mörner, som varmt uttalade sig för Platens förslag men dock ansåg bäst, att därmed finge anstå tills kort efter regeringsformens antagande. Hans frände, grefve Karl Stellan Mörner, framställde emellertid betänkligheter mot förslaget, som han trodde omöjligt att då genomföra efter de sorgliga erfarenheterna med landtvärnet och dessutom oförenligt med landets behof af arbetskraft. Platen framhöll häremot rikets fara och det kanske aldrig återkommande tillfället att stadga den stora principen i sammanhang med författningsfrågan. Landtmarskalken, M. Anckarsvärd, som förmodligen befarade, att det Platenska förslagets behandling skulle fördröja re-

[1] Adelns prot. 1809—10 I, s. 161. I det följande hänvisas ej vid redogörelse för riksdagsförhandlingarna efter ståndens protokoll till dessa, när genom datums anförande i texten ledning är lämnad åt den, som i protokollen vill taga närmare kännedom om ifrågavarande förhandlingar.

[2] Son till den ryktbare läkaren David v. Schultzenheim, hvilken såsom ättens hufvudman verksamt deltog i denna riksdags förhandlingar. *Sonen* var fullmäktig åt ätten Anckarsparre.

geringsformens antagande, sökte få det affördt från diskussionen genom att åberopa ett af De la Gardie den 1 juni genomdrifvet beslut, att »ingen fråga om uppsättande af konskriptionsmanskap till närvarande krigs fortsättande skulle hos R. och A. förekomma», förrän hertigen-regenten gjort framställning därom, och han fick därvid kraftigt understöd af De la Gardie. Sedan riddarhussekreteraren A. G. Silverstolpe på uppfordran af Platen intygat, att detta beslut afsåg stundens behof och sålunda vore något helt annat än Platens förslag, som afsåg »en konskriptions inrättande för alltid och i följd af en uti konstitutionen nedlagd grundsats», bifölls emellertid A. G. Mörners önskan om uppskof tills efter regeringsformens antagande, hvarvid dock Platen förbehöll sig, att hans förslag äfven då skulle få betraktas »såsom en konstitutionssak».

Ännu sämre öde rönte förslaget hos de ofrälse stånden. Såsom ej framställdt af regeringen afslogs det den 3 juni af borgarne och den 5 juni hos prästerna, efter det ståndet samma dag antagit regeringsformen. Den 5 juni, strax innan bönderna gåfvo sitt villkorliga bifall till denna, förkastades det också hos detta stånd. Det sätt, hvarpå härvid tillgick, lofvade ej godt för framtiden. Representanten för Värmdö, Åkers och Reala skeppslag Jan Nilsson förklarade sig viss, att alla ståndets medlemmar skulle ogilla propositionen, »att vi från 19 till 50 års ålder skola lära oss exercera» och ej få leja någon annan till denna tjänst, hvarigenom bondeståndet skulle försvinna från riksdagen, »då vi blott äro att anse såsom legodrängar», ett yttrande, som visar, att ej heller bönderna voro främmande för de fördomar, som blifvit en frukt af legoväsendet. Ölandsbonden Jon Göransson inlät sig däremot på en ganska förståndig sakkritik, riktad mot lottsystemet och häfdande, att förslaget ej på ett tillfredsställande sätt sörjde för manskapets öfning och disciplin. Såsom skäl till afslag anförde väl också han, att regeringsproposition ej förelåg, men han slutade med en förklaring, att han aldrig skulle antaga förslaget, och härom förenade sig, heter det, ståndets samtliga ledamöter.

Emellertid var frågan ännu öppen på riddarhuset, och före den utsatta tiden för dess återupptagande gjordes här ett märkligt uttalande däri. Det förekom i ett anförande om

regeringsformen under slutdebatten om denna den 5 juni, hvilket anförande var författadt af rektorn G. A. Silverstolpe men enligt ett denna tid ganska vanligt bruk upplästes af en annan person (A. G. Mörner). Silverstolpe förklarade, att den af Platen föreslagna inrättningen, om också i behof af ändringar, vore »ett villkor för all nationalfrihet», att den skulle »rikta nationallynnet efter statens behof» och att den dag skulle komma, »då denna skräckbild, som nu uppväcker allmän fruktan, skall visa sig såsom punkten för nationens broderliga förening, såsom den säkraste skyddsmur för vår frihet». Ej heller bland adeln förmådde dock nu sådana synpunkter göra sig gällande. När frågan den 13 juni omsider upptogs till afgörande, framdrogos i det ena anförandet efter det andra erfarenheterna om landtvärnet mot förslaget; De la Gardie påstod ånyo, att hela frågans upptagande vore olagligt på grund af beslutet den 1 juni (se ofvan s. 73), och anhöll hos ståndet, att »alla yttranden, alla förslag härutinnan måtte vid allt hvad heligt är inställas», till dess konungen pröfvar ett så betungande »tillskott» oundvikligt; endast ett enda uttalande (af öfvermasmästaren E. T. Svedenstjerna) gjordes till förmån för Platens förslag, och slutligen blef landtmarskalkens proposition om dess förkastande »med ett starkt och flera gånger upprepadt ja» antagen.

Platen hade själf ej vid detta tillfälle kunnat försvara sin sak, ty han hade fått plats i statsrådet, och dess adliga medlemmar ansågos ej berättigade att utöfva sin riksdagsmannarätt.[1] Omedelbart efter beslutet sökte riddarhussekreteraren Silverstolpe utverka, att Platen skulle i adelns protokoll få »framdeles förvara sina skäl», och med anledning häraf förklarades, att, då han ej mera kunde på riddarhuset uppträda och tala, det vore honom »tillständigt att genom skrift eller tryck öfver den nu afgjorda frågan utveckla sina tankar».

Om detta innebar bifall till Silverstolpes hemställan, så begagnade sig dock Platen ej däraf utan använde i stället det kraftigare medel till sakens framdrifvande, som hans statsrådsämbete erbjöd, ty otvifvelaktigt hade han en väsent-

[1] Se Adelns prot., I, s. 657 och 719. Såsom bekant ändrades detta sedan genom 1810 års R.O. § 41.

lig del i att regeringen den 31 oktober 1809 fann lämpligt att själf taga frågan om hand.[1] Då beslöts nämligen en kunglig proposition om upprättande af en »nationalbeväring», som motsvarade det Platenska förslagets fyra fördubblingsklasser, dock inskränkta till åldern mellan 20 och 30 år. Förbudet att föra denna krigsmakt »öfver hafvet» var likväl utelämnadt, men å andra sidan också stadgandet, att de vapenföra af högre ålder skulle utgöra hvad nu kallas en landsstorm. I ingressen, som antagligen flutit ur kontrasignantens, hofkansleren G. af Wetterstedts vältaliga penna, påmintes i starka ord om de faror, som hotat riket, och förklarades att, »om Kungl. Maj:ts bemödanden ej vinna en önskad framgång och detta urgamla rike, blottadt på försvarare, . . . skulle se den olycksbådande stund inträda, då dessa heliga ord af frihet och fosterbygd för svenska bröst blifva främmande och ur Sveriges häfder af inkräktarens järn utplånades . . ., då skola våra efterkommande, offer af närvarande tids overksamhet, åtminstone ej rättvist kunna göra Kungl. Maj:t den förebråelsen att ej hafva varnat sitt folk».

Propositionen var ej åtföljd af statsrådsprotokoll, hvilket på grund af § 81 R.F. skulle varit nödvändigt, om den i enlighet med Platens ursprungliga tanke afsett en grundlagsstiftning. Denna tanke var väl nu uppgifven, men äfven om man menat, att propositionen skulle behandlas såsom allmän lagfråga (enligt § 87 R.F.) eller såsom till ständerna hänskjuten ekonomisk författning (enligt § 89 R.F.), så hade statsrådsprotokollet bort medfölja. Enligt hvad regeringen sedermera förklarade, ansåg den emellertid propositionen falla under § 73 R.F., som handlade om ständernas samtycke till utskrifning af manskap, och § 80, som handlade om förändringar i indelningsverket, och i dessa paragrafer fanns ingen föreskrift om statsrådsprotokoll (1810 års riksdagsordning, som föreskref, att sådana skulle åtfölja *alla* kungliga propositioner, var ännu ej antagen). Vare sig nu regeringen verk-

[1] Detta bestyrkes af hvad De la Gardie skref till sin maka den 3 nov.: »Statsrådet Platen, understödd af några ynglingar, som därigenom vänta sig befäler och löner, har öfvertalt konungen att hos ständerna begära en konskription.» De la Gardie hade den 31 okt. deltagit i en öfverläggning hos statsministern v. Engeström om frågan. Af brefväxlingen framgår ock, att han fruktade, att förslaget skulle framkalla en revolution. De la Gardieska archivet XIX, s. 52.

ligen från början med anledning häraf ansett protokollets bifogande obehöfligt eller uraktlåtenheten berott af förbiseende, så begagnade man sig däraf hos adeln och prästerna för att få frågan uppskjuten, när den kungliga propositionen den 4 nov. föredrogs. Hos borgarne bordlades den s. d. utan vidare.

Inom bondeståndet väckte emellertid förslaget en sådan ovilja, att alla former genombrötos. Efter föredragningen (den 4 nov.) följde några ögonblicks tystnad, hvarpå Johan Mattsson från Stockholms län uppstod och förklarade, att han med afseende på det allmänna missnöje landtvärnet förorsakat ej vågade bifalla den kungliga propositionen. Häruti instämde nästan hela ståndet, hvarvid större delen af dess ledamöter talade på en gång, så att ordentlig protokollisering ej blef möjlig. Ej ens bordläggning ville man medgifva, utan talmannens — Lars Olssons från Bohuslän — proposition därom möttes med starka nejrop. Sedan midt under oredan en deputation ankommit med underrättelse om adelns beslut om uppskof med frågan på grund af att statsrådsprotokollet ej bifogats, föreställde sekreteraren ståndet »likmätigt sin ed och ämbetsplikt», att enligt »regeringsformens esprit» den kungliga propositionen måste, innan beslut därom kunde fattas, remitteras till ett utskott. Utan tvifvel var denna uppfattning riktig. Visserligen fanns då före riksdagsordningens antagande intet uttryckligt stadgande om utskottsbehandling af *alla* kungliga propositioner utan blott om sådana angående förändring af grundlag, allmän lag och administrativa stadgar, och regeringen hade ju genom att ej bifoga statsrådsprotokollet själf hindrat propositionen att falla under hithörande paragrafer af regeringsformen; men då § 56 R.F. föreskref utskottsbehandling af alla allmänna frågor, som i ståndens plena väckas, d. v. s. *motioner*, så stred det onekligen mot regeringsformens anda att behandla kungliga propositioner mindre hänsynsfullt. Ståndet vägrade emellertid enständigt remiss och ville ej heller lyssna till ett nu framställdt förslag, att man i stället för rent afslag skulle undanskjuta frågan under samma förevändning som adeln, ja det nedtystade slutligen med höga rop en medlem (J. M. Wessing), som yrkade på bordläggning. Sekreteraren lämnade då salen för att underrätta konungen om hvad som passerat och återkom efter en stund

med den hälsningen, att, om en gång Sverige icke mer är till såsom en självständig stat, ville Kungl. Maj:t för samtid och efterverld se sig befriad från den förebråelsen att ej i tid hafva afböjt olyckan och gjort sitt folk uppmärksamt på räddningsmedlen. Detta framkallade uttryck af vördnad och tillgifvenhet från ståndet men kunde ej förmå det till ändring i sak, och en deputation till de andra stånden afgick genast med underrättelse om afslaget.

Emellertid hade adeln genom landtmarskalken begärt utfå det felande protokollet (af den 31 okt.), och för att beröfva motståndet detta medel beslöts i statsrådet den 5 nov. protokollets utlämnande, hvarpå det jämte protokollet öfver beslutet härom tillställdes stånden den 7 nov..[1] Till följd häraf måste nu också de tre högre stånden upptaga frågan till behandling, hvilket skedde samma dag. Därvid gjordes i borgarståndet ett försök att genast komma ifrån hela saken genom påståendet, att någon utskottsbehandling ej blefve möjlig till följd af bondeståndets afslag, men detta försök framkallade från den regeringsvänliga sidan (assessor J. G. Gahn) ett yrkande, att ståndet skulle förklara, det bönderna genom sitt beslut brutit mot grundlagen. Då uppstod en sådan upphetsning, att talmannen, grosshandlaren H. N. Schwan, genom klubbslag och ett allvarsamt förmaningstal måste återställa ordningen. Han vägrade därefter proposition på förslagets omedelbara förkastande och omintetgjorde därmed försöket att äfven här hindra utskottsbehandling. Regeringspartiet, hvars talan i synnerhet fördes af brukspatronen D. Eberstein från Norrköping, önskade ett särskildt utskott; å andra sidan yrkades remiss till konstitutionsutskottet, och detta blef äfven i andra stånd nu motståndarnes lösen. Slutligen antog ståndet ett medlingsförslag, enligt hvilket den kungliga propositionen remitterades till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, och härom förenade sig äfven prästeståndet.

På riddarhuset blef ej tal om att hindra remiss, men under det J. Cederström föreslog ett särskildt utskott, yrkade De la Gardie här på remiss till konstitutionsutskottet och uppgaf såsom skäl härför, dels att ett särskildt

[1] I det sistnämnda anfördes det ofvan s. 75 meddelade försvaret för att protokollet af den 31 okt. ej bifogats propositionen, hvilket regeringen fortfarande påstod hafva varit obehöfligt.

utskott ej skulle kunna komma till stånd, då bondeståndet redan afslagit propositionen, dels att konstitutionsutskottet borde yttra sig om, huru ett mål bör remitteras, »som på intet ställe i regeringsformen finnes nämndt». Detta var i själfva verket ett nytt försök att få frågan undanskjuten, och från regeringspartiets sida framhölls däremot — af A. G. Mörner, G. A. Silverstolpe m. fl. — det oformliga i att till konstitutionsutskottet hänvisa ett förslag, som tydligen ej afsåg ändring i grundlag. Nu höjdes emellertid från oppositionens sida röster för Platens ursprungliga mening, att frågan borde behandlas såsom författningsärende, men hvad syftet härmed var framgår af Staël v. Holsteins motivering för remiss till konstitutionsutskottet, nämligen att »frågan är, om svenska medborgares frihet kan beröfvas». Sedan på förmiddagens sammanträde det särskilda utskottet förkastats med 152 röster mot 150, beslöts på eftermiddagen med 142 röster mot 93, att remissen skulle ske till konstitutionsutskottet och ej till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, hvarom förslag äfven framställts. Denna utgång var en så mycket större seger för oppositionen, som ett nytt hinder för frågans behandling skapades genom att adeln bestämde sig för ett annat utskott än prästerna och borgarne, hvilkas beslut var kändt på riddarhuset, när den sista voteringen där ägde rum.

Bönderna mottogo (d. 7 nov.) statsrådsprotokollen omedelbart efter det de beslutat ett enligt majoritetens önskan uppsatt protokollsutdrag öfver förhandlingarna den 4 nov., hvari häfdades, att remiss till utskott ej varit behöflig, då frågan gällde § 73 R.F., och de inskränkte sig nu till att betyga sin tacksamhet öfver de af Kungl. Maj:t meddelade upplysningarna.

Då beslöt regeringen på föredragning af statssekreteraren för finansärenden H. Järta den 9 nov. en ljungande straffskrifvelse till bondeståndet, och den 11 nov. öfverlämnades den högtidligt till ståndet af hofkansleren. Konungen förklarade i skrifvelsen, att han fullt respekterade ståndets frihet att besluta i sak, men att han vore pliktig att försvara grundlagens helgd och enskilda riksdagsmäns frihet, som blifvit kränkta genom hvad som passerat vid sammanträdet den 4 nov., och uttalade sin förväntan, att ståndet *nu* måtte i laga ordning remittera propositionen till något

utskott. Då sekreteraren med anledning häraf uppmanade att genast enligt grundlagens föreskrift remittera ärendet, följde ett nytt våldsamt uppträde. Å ena sidan påstods, att ingen olaglighet skett den 4 nov. och att det strede mot ståndets värdighet att ändra ett redan fattadt beslut, men å andra sidan höjdes också röster mot de oformligheter, som begåtts. Den svåraste af dessa var, att Wessings begäran om bordläggning nedtystats (se ofvan s. 76). Det är därför besynnerligt, att hans namn finnes på ett af 104 ledamöter aflämnadt memorial, hvari protesterades mot att ett ärende, som den 5 juni af bondeståndet afslagits, nu skulle återupptagas och remitteras, och förklarades, att undertecknarne förblefvo vid beslutet af den 4 nov.; Wessing var dock en af dem, som nu muntligt framhöll, att ärendet ej den 4 nov. erhållit laglig behandling. Emellertid förklarade talmannen, att något bindande beslut ej fattats den 4 nov., alldenstund han då aldrig framställt formlig proposition, och han gjorde nu hvad han då bort göra, nämligen vägrade proposition på afslag, innan något utskott blifvit hördt, hvilket tillkännagifvande han lät åtföljas af en hotelse att afgå. Härpå följde ett nytt stormigt uppträde, hvarunder man visserligen allmänt bad talmannen afstå från en sådan ytterlighet, men med starka rop afbröt Matts Persson från Dalarne, som yrkade på bordläggning. Enligt protokollet blef emellertid ärendet nu hvilande.

Regeringen synes ej hafva hoppats, att den genom sitt ingripande skulle kunna genomdrifva propositionens antagande, ty den 13 nov. skref Wetterstedt till Adlersparre: »Här är ej fråga om hufvudsaken, ty den går vid detta riksmöte säkert ej igenom, men blott om remiss till ett utskott, som ej lägger minsta band på ståndets fria beslutanderätt, men som grundlagen ovillkorligt föreskrifver.»[1] Hvilken vikt inom regeringskretsar fästes härvid, ses af de följande orden i Wetterstedts bref: »Är ej den styrande makten mera aktad än att på dess varningar och rättmätiga varningar intet afseende göres, så är det bäst, att denna makt själfmant upplämnar den svaga lämningen af dess lagliga rättigheter.» Under det att de offentliga förhandlingarna i saken

[1] Brefvet tryckt i Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia samt historiska personer, utgifna af ett sällskap, VII, s. 26—29.

hvilade, sökte regeringen genom enskilda åvägabringa en lösning i sådan riktning. Orsaken till böndernas sträfvan att hindra utskottsremissen synes hafva varit fruktan för att, om ärendet behandlades på vanligt sätt, det skulle kunna genomdrifvas med tre stånds bifall. »Nu arbetas» — heter det i samma bref af Wetterstedt — »på att låta talmannen och sekreteraren föreslå, såsom af sig själfva, att hos konungen utverka en försäkran, att 4 stånds sammanstämmande beslut fordras till propositionens antagande, i händelse bondeståndet uppfyller grundlagens stadganden och remitterar.» Saken uppgjordes dock ej på sådant sätt, men förmodligen var äfven den lösning, som slutligen kom till stånd, en frukt af privata förhandlingar.

Den 22 november återupptogs — på framställning, upplyser protokollet, af flera bondeståndets ledamöter sedan sista plenum till talmannen och sekreteraren — den hvilande frågan, och sedan sekreteraren gifvit ståndet »förtröstan om Kungl. Maj:ts nådiga omvårdnad, enär ärenden, i laglig form handterade, till konungens nådiga afgörande öfverlämnas», så beslöts enhälligt att låta en deputation uppvakta konungen med en framställning, hvari ståndet förklarade sig genom den kungliga skrifvelsen hafva blifvit öfvertygadt om att propositionens afslag utan remiss till utskott var ett »förhastande», anhöll om »öfverseende» för sitt »uraktlåtande af den i grundlagen stadgade ordningen för ärendets handterande» men anropade konungen att icke vidare yrka fullföljande af försvarspropositionen af den 31 okt. Vid uppvaktningen, som ägde rum den 23 nov., svarade konungen, att, sedan bondeståndet nu högtidligt erkänt sitt misstag, hvarigenom frågan inträdt i en laglig form, öfverensstämmande med konungens och grundlagens värdighet, tvekade han ej att »bifalla bondeståndets underdåniga önskan att nu ej yrka på» sin proposition af den 31 okt. om nationalbeväringen, hvars nytta och nödvändighet han dock var öfvertygad om att bondeståndet en dag skulle inse.[1]

I sin lefnadsteckning af H. Järta har H. Forsell uttalat den förmodan, att regeringens afsikt med straffskrif-

[1] En utförlig framställning af uppträdena i bondeståndet, konungens straffskrifvelse och audiensen finnes i inledningen till Valda skrifter af Hans Järta, utgifna af H. Forsell, s. XXXVI—XLV. Inledningen utgöres af *Forsells* lefnadsteckning af Järta.

velsen till bondeståndet verkligen var att vinna något i sak, i det den tänkte sig, att, om frågan vederbörligen remitterats, den sedan skulle kunnat genomdrifvas medelst tre stånds beslut.[1] Wetterstedts äfven af Forsell åberopade bref visar dock tydligt, att just formfrågan var det för regeringen bestämmande och det i en sådan grad, att man för att däri häfda sin mening till och med ville offra möjligheten att med tre stånds hjälp genomdrifva själfva saken. Forsells uppfattning, att, om afsikten blott skulle varit att framtvinga ett erkännande af remissvägringens grundlagsvidrighet, regeringens »nederlag blef så mycket större», måste likaledes betraktas såsom oriktig,[2] ty ett sådant erkännande gafs ju uttryckligen.

Sedan den kungliga propositionen återtagits, borde naturligtvis också de fattade besluten om dess remitterande återtagas, och detta skedde i borgarståndet den 28 nov. och i prästeståndet den 4 dec. Då protokollet öfver bondeståndets uppvaktning hos konungen och dennes svar hade upplästs på riddarhuset den 1 december, föreslog också landtmarskalken ett återtagande af adelns remiss (till konstitutionsutskottet), men innan han hunnit göra detta, hade en fråga blifvit väckt, som så upprörde sinnena, att något beslut nu ej kom att fattas af adeln angående den kungliga försvarspropositionen. Uppmuntrad af bondeståndets seger i sak, hade oppositionen beslutit söka störta de medlemmar af konseljen, på hvilkas tillstyrkan propositionen framlagts, nämligen utrikesministern v. Engeström, statsråden Rosenblad, Platen och Adlerbeth samt hofkanslern Wetterstedt, hvilkas namn man fått reda på genom protokollets öfverlämnande.[3] Det grundlagsenliga sättet för ett sådant anfall hade varit en anmälan enligt § 107 R.F., men vare sig att man ej hade detta klart för sig eller man misströstade om konstitutionsutskottets medverkan, så valdes den utvägen att söka förmå adeln — och, om detta lyckades, väl äfven de andra stånden — till ett misstroendevotum under den egendomliga formen af en tacksägelse till konun-

[1] Forsell, a. a. I, s. XXXIX.
[2] A. a. s. XXXIX, n. 1.
[3] Af E. Tegnér, Anteckningar och minnen af H. G. Trolle-Wachtmeister I, s. 238 n. * ses, att det var Platen »med sin kanal och sina konskriptionsidéer» man egentligen ville åt.

gen för att han återtagit propositionen. Den egentlige arrangören ansågs vara De la Gardie, men såsom verktyg användes en af riddarhusets mest bråkiga ledamöter, öfverstelöjtnant J. E. Gripenwaldt. Omedelbart efter det nämnda protokollets uppläsning föredrog denne ett skriftligt yttrande, hvari det såsom landsfördärfligt utmålade »konskriptions»-förslaget helt och hållet tillskrefs de nämnda regeringsmedlemmarne; misstroende och farhåga för liknande rådslag från deras sida förklarades blifva den »skänk», som de troligen skulle »skörda af nationens flertal», och slutligen föreslogs att till konungen frambära adelns tacksamhet för hans yttrande till bondeståndet såsom »öfverensstämmande med allmänna viljan». Förslaget begärdes på bordet, och i stället för ett beslut med anledning af landtmarskalkens proposition om återkallandet af remissen till konstitutionsutskottet följde en kort diskussion om lämpligheten af bordläggningen och lagligheten af den föreslagna deputationen. Samma dag fick M. F. Björnstjerna[1] uppläsa en diktamen, som gick ut på försvarets förstärkande *antingen* genom allmän värnplikt (utskrifning) *eller* genom upprättande af reservbataljoner af de till indelningsverket ej bidragande medborgarne *eller* genom värfning, men ehuru en talare och äfven landtmarskalken ansåg, att frågan om utskrifning ej för närvarande kunde upptagas, begärdes dock Björnstjernas diktamen på bordet, utan att detta motsades, och adeln biföll till och med ett yrkande af J. Cederström, att den såsom mycket förtjänstfull skulle på ståndets bekostnad tryckas och utdelas.[2] Då nu Björnstjerna åberopat den kungliga propositionen, kunde denna behandling af hans diktamen anses såsom ett stöd för att nämnda propositions förslag i försvarsfrågan ej blifvit af riddarhuset slutbehandladt.

Till följande plenum (den 4 dec.) hade de angripna statsrådsmedlemmarnes anhängare rustat sig till deras försvar, och resultatet af sammanträdet blef en lysande seger för regeringspartiet. Ej nog med att Gripenwaldts

[1] Förnamnen äro ej utsatta i protokollet, men af Anteckningar af M. Björnstjerna, utgifna efter hans död II (Sthlm 1852) s. 176 ses, att den uppträdande var M. F. Björnstjerna (sedermera generalen och svenska ministern i London).

[2] Björnstjerna anhöll emellertid att själf få bekosta tryckningen. *Memorialet* är dock ej omnämndt bland hans skrifter i Biogr. Lex.

förslag om deputationen förkastades med starka rop. Hans begäran, att hans framställning jämte diskussionen därom skulle få utgå ur protokollet, bifölls ej, utan adeln beslöt på yrkande af grefve Karl Löwenhjelm att formligt ogilla hans »nytjade uttryck mot statsrådet». Landtmarskalken kombinerade först sin proposition härom med att all vidare öfverläggning om den kungliga försvarspropositionen skulle tills vidare förfalla, men detta mötte motstånd, och ståndets beslut blef blott ett rent ogillande af Gripenwaldts angrepp på statsrådet.[1] Icke heller vid detta tillfälle kom sålunda ett formligt beslut om försvarsfrågans nedläggande till stånd.

Emellertid kunde det tyckas, att frågan genom konungens svar till bondeståndet skulle varit ohjälpligt fallen för denna riksdag. Så blef dock ej förhållandet, och det torde ej vara obefogadt att anse, det orsaken härtill var den seger, som regeringen vunnit i bondeståndet och hos adeln. Den form, hvari återupptagandet skedde, var i hög grad egendomlig.

En af indelningsverkets största svagheter var svårigheten af rekryteringen under krigstid. Vid 1741 års riksdag hade emellertid beslutits, att hvarje rote skulle uppställa en s. k. »vargeringskarl». Meningen synes hafva varit, att denna »vargering» skulle utgöra ett verkligt andra uppbåd, ty i riksdagsbeslutet säges, att den indelta landtarmén därigenom blifvit fördubblad. Under den följande frihetstiden användes vargeringsinstitutionen emellertid blott för att i någon mån betrygga möjligheten att fylla vakanser.[2] men då Gustaf III under sitt ryska krig den

[1] Forsell har (a. a., s. XLVI o. f.) utförligt skildrat uppträdet, emedan han antog, att H. Järta författat det anförande, som föredrogs af regeringspartiets förnämste talare, amiralen frih. Rudolf Cederström. Enligt en anteckning af H. G. Trolle-Wachtmeister (a. a. I, s. 238 n*) var dock författaren biskop Rosenstein. Den K. Löwenhjelm, som väckte förslaget om ogillandet, var antagligen sedermera statsrådet K. A. Löwenhjelm och ej den K. G. Löwenhjelm, som jag i min uppsats om »Richerts politiska idéer» (Hist. Tidskr. 1905 s. 231 n. 1.) antagit hafva fällt det där från en debatt den 29 aug. anförda yttrandet. K. A. Löwenhjelm hade förmodligen nu blifvit fullmäktig för annan ätt.

[2] I ett kungl. bref af den 15 sept. 1752 öfverlämnades åt hvarje rust- och rotehållare frihet och bekvämlighet att anskaffa vargeringskarlar, men föreskrefs, att den, som tog anställning såsom sådan, skulle, för att få åtnjuta vargeringskarlarna beviljade »vardtgälder» eller frihet från mantalspenningarna, uppgifva sin vistelseort. Modée: Utdrag utur publique handlingar V, s. 335.

10 januari 1790 ånyo påbjöd vargering, var hans afsikt antagligen att erhålla en ytterligare förstärkning af armén, ehuru vargeringen då endast uppbådades från orter, »som sades hafva godvilligt sig den åtagit», och den 3 mars 1808 anbefallde Gustaf IV Adolf utan vidare, att vargering öfverallt skulle upprättas och genast gå i fält.[1] Redan den 21 juli 1809 hade öfverste Ambrosius Berghman på riddarhuset föreslagit, att denna vargering, så snart fred vunnits, skulle såsom stridande mot knektekontrakten upphöra. Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet, till hvilket frågan remitterades, tillstyrkte motionen,[2] men motionären ansåg, att det ej skett i ordalag, som nog tydligt angåfvo, att detta var en beskattningsfråga, hvaröfver riksdagen hade verklig beslutanderätt, och genomdref den 1 september återremiss från adeln. Efter en grundlig betänketid förklarade emellertid utskottet (den 16 febr. 1810), att frågan måste anses falla under konungens ekonomiska lagstiftningsrätt och sålunda blott kunna föranleda en petition från riksdagen.[3] Med anledning häraf uppstod den 8 mars 1810 en lifiig debatt på riddarhuset, hvarunder utskottets uppfattning med skärpa bestreds, men tillika framhölls — af A. G. Mörner, K. A. Löwenhjelm m. fl. — att, om vargeringen afskaffades, det blefve nödvändigt att på annat sätt sörja för arméns förstärkande i händelse af krig. Detta föranledde Staël v. Holstein till det från hans ståndpunkt oförsiktiga yttrandet, att då borde *alla* och ej blott jordägarne anses skyldiga att *personligen* deltaga i landets försvar. Landtmarskalken tog fasta härpå och framställde proposition om ett uttalande i sådan riktning, ehuru han sedermera afstod därifrån, enär detta dock måste anses såsom en ny fråga. Adelns beslut blef, att vargeringen skulle upphöra, och då de andra stånden, ehuru utan opposition mot utskottets uppfattning af ärendets natur, beslutit detsamma, tycktes sålunda försvarsfrågans utgång vid denna riksdag skola blifva, att försvarsväsendet i stället för att förstärkas ytterligare försvagades. Och dock var det just ståndens beslut angående vargeringen, som blef uppslaget.

[1] Adelns prot. 1809—10 II, s. 370 o. f. och 1026.
[2] A. a II, s. 1026.
[3] A. a. V, 2 s. 1450 o. f.

till försvarsvännernas slutliga seger. De synpunkter, som från dessas sida framställts under diskussionen på riddarhuset den 8 mars, voro troligen också afsedda att förbereda hvad som sedan skedde.

Den 30 mars expedierades ståndens skrifvelse i vargeringsfrågan, och redan följande dag (31 mars) beslöts svaret därpå i ett statsråd, hvari deltogo Engeström, Rosenblad, Platen, Adlerbeth, Adlersparre och Wetterstedt. Ett direkt bifall till framställningen behöfde ej gifvas, ty den dåvarande vargeringen hade redan af konungen upplösts, men i stället förklarade konungen med anledning af beslutet, att, ehuru han alltid vore villig att medverka till afskaffande af bördor, som drabbade en särskild klass medborgare och i någon mån kunde anses olagliga, så ansåg han sig också »heligt påkallad... att fästa riksens ständers uppmärksamhet på faran af en ytterligare minskning uti ett redan otillräckligt försvarsverk», i synnerhet sedan »rikets krigsmakt efter detta riksmöte fått högre och dyrbarare allmänna rättigheter att försvara». Han framställde därpå »den enkla frågan: huru riket skall försvaras och om den närvarande krigsmakten därtill är tillräcklig? Kungl. Maj:t bör tro, att densamma lagstiftande makt, som föreslår inskränkningar af försvarsmedlen, ej kunnat vidtaga detta steg utan att vara betänkt på någon allmännare och mera rättvist fördelad ersättning.» Efter detta skulle man väntat en proposition om en sådan ersättning, men i stället förklarade sig konungen öfverlämna frågans besvarande till ständerna. Att regeringen sålunda afsade sig initiativ och ledarskap med afseende på en sak af denna betydelse, hade antagligen sin orsak däri, att konungen ansågs bunden af sin förklaring till bondeståndet den 23 nov. 1809. Passiviteten torde dock varit mera skenbar än verklig, ty säkerligen var det efter aftal med regeringen, som Rudolf Cederström, omedelbart efter det kungliga svarets föredragning på riddarhuset den 2 april, uppsteg och framlade ett utarbetadt skriftligt förslag till värnpliktslag.

Enligt detta skulle visserligen hvarje hemmansägare jämte en son samt personer, som förut voro anställda i statens tjänst eller som behöfdes för handeln och industrien,

vara fria från försvarsplikten, men öfriga vapenföra män från och med 21 till och med 35 års ålder skulle delas i 3 klasser, och ur dessa skulle vid krigsfara länsnämnder få utskrifva högst 50,000 man till fyllande af vakanser och den indelta arméns förstärkning, hvaremot all rekryteringsskyldighet för rust- och rotehållare då skulle upphöra. Någon öfning i fredstid skulle ej förekomma för detta manskap. »Om», heter det, »den militäriska undervisningen inskränkes till det blott i krig nödvändiga, äro 3 dygn till öfningstid före uppbrottet allt hvad som behöfves.» Slutligen anhölls, att förslaget skulle meddelas de öfriga stånden och remitteras till vederbörligt utskott.

Stämningen var nu tydligen en helt annan, än när den kungliga propositionen om nationalbeväringen förelåg. Flera talare uppträdde med högstämda anföranden (öfveradjutanten vid flottan K. E. Carlheim-Gyllenschöld, öfverstelöjtnanten J. G. De la Grange, K. A. Löwenhjelm m. fl.) till förmån för Cederströms förslag, och frih. (sedermera statsrådet) Klas Fleming framhöll, att denna riksdag, som utfört så stora saker, ej kunde afsluta sitt verk på ett värdigare sätt än genom att betrygga fäderneslandets försvar.

Å andra sidan karakteriserade dock Staël v. Holstein förslaget såsom en förnyelse af konskriptionsprojektet, som väckte så mycket missnöje hos bondeståndet och som konungen lofvat låta förfalla, och i strid med hvad han yttrat den 8 mars påstod han nu, att blott den, som hade något att förlora, borde bidraga till fäderneslandets försvar, hvarefter han förordade en förmögenhetsskatt för beredande af medel till värfning. En anmärkning af Löwenhjelm, att värfning kanske ej skulle gifva tillräckligt med folk, besvarade han med följande dråpliga, för arten af hans liberalism betecknande ord: »Skulle mot förmodan någonsin den händelsen inträffa, att manskap ej genom frivillig öfverenskommelse kunde anskaffas, då skulle utan kanhända stor orättvisa mot en fixerad taxa af 50 à 60 riksdaler sådana personer åläggas krigstjänst, hvarpå staten har en närmare pretention, nämligen sådana, som på barnhusen blifvit uppfostrade, eller barn af inhyseshjon, backstugufolk och smärre torpare, hvilka icke egentligen äro att anse såsom närande *utan snarare* såsom tärande medlemmar i samhället.» En

annan motståndare var kaptenen Anders Nordenstolpe. Han ansåg förslaget innebära en orättvisa mot medborgare, som ägde söner och sålunda måste »tillsläppa» dessa att »bära geväret», helst om de gifvit dem en dyrbar uppfostran, under det att barnlösa personer ej behöfde göra ett sådant offer; och han förordade därför, att endast de, som ej ville eller kunde betala en till värfning afsedd skatt, skulle vara krigstjänstskyldiga. Men han gjorde också ett försök att förmå adeln att ej alls upptaga Cederströms förslag, i det han förnekade, att konungen gjort någon proposition om »nationalarmering» eller »konskribering», och påstod, att det då stred mot riddarhusets i början af riksdagen fattade beslut att nu upptaga en sådan fråga till behandling. Mot detta försök förstod emellertid J. Cederström nu att fyndigt begagna den omständigheten, att den kungliga försvarspropositionen på hösten ej blef slutbehandlad (se sid. 82—3). Han erkände, att riddarhuset beslutit, att ingen ventilation skulle få äga rum angående en sådan sak, förrän konungen därtill gifvit anledning, men detta hade skett genom konungens proposition om en allmän nationalarmering, och därom hade intet beslut fattats, utan ventileringen däröfver hade tills vidare förklarats hvilande. Man skulle väntat, att Nordenstolpes uppfattning skulle fått kraftigt understöd af De la Gardie, men denne framhöll nu i stället, att här gällde det frågan om fosterlandets bestånd, ja, han förklarade, att han skulle anse sig »straffbar», om han ett ögonblick kunde tveka om ridderskapets och adelns tänkesätt vid ett sådant tillfälle; han lade sina ståndsbröder på hjärtat plikten att visa sig värdiga konungens förtroende och yrkade på remiss till ett sammansatt stats- och ekonomiutskott. Adeln beslöt emellertid enligt förslag af friherre Alexander Rudbeck — en af det Cederströmska förslagets förespråkare —, att konungens svar skulle remitteras blott till allmänna besvärs- och ekonomiutskottet och att detta skulle anmodas att skyndsamt inkomma med utlåtande i ärendet. De yttranden, som förekommit under diskussionen — och främst R. Cederströms förslag — remitterades äfven dit, och då enligt dåvarande från den 10 febr. s. å. gällande riksdagsordning (§ 37) utskotten voro berättigade att upptaga till behandling alla till dem remitterade

ämnen, kunde alltså det Cederströmska förslaget läggas till grund för utskottets arbete. Den följande dagen remitterades till utskottet äfven ett memorial af K. A. Löwenhjelm, hvilket i hufvudsak öfverensstämde med R. Cederströms, men hvari föreslogs, att i anseende till minnena från landtvärnstiden uttrycken nationalbeväring och konskription skulle undvikas och i stället blott talas om, att armén skulle *förstärkas* med 50,000 man, och att dessa skulle uttagas genom lottning eller frivillig öfverenskommelse.

Hvad som föranledt De la Gardies yrkande på remiss äfven till statsutskottet var, att i den om besvärs- och ekonomiutskottet handlande paragrafen (34) af R.O. enligt dess dåvarande lydelse endast talades om att nämnda utskott hade att handlägga riksdagens önskemål med afseende på den administrativa lagstiftningen, men hvad som nu afsågs var utskrifning af manskap, hvarom riksdagen enligt § 73 R.F. hade full beslutanderätt.[1] Denna oegentlighet rättades den 3 april, då adeln på förslag af L. A. Mannerheim beslöt ett tillägg, hvarigenom förklarades, att ärendet, oaktadt remissen till besvärsutskottet, skulle behandlas enligt § 73 R.F.

Också präster och borgare beslöto den 2 april remiss till besvärs- och ekonomiutskottet. Hos bönderna skulle man nu väntat ett upprepande af händelserna i november, men så blef ej fallet, och det är ej omöjligt, att orsaken härtill var minnet af hvad som då öfvergått ståndet. Den 2 april bordlades den kungliga skrifvelsen utan motstånd. Något försök till remissvägran ägde ej rum, när skrifvelsen följande dag (3 april) företogs till behandling; de talrika memorial, som upplästes, präglades vanligen af verklig försvarsvänlighet, och i ett af dessa förekom till och med ett beklagande af ståndets förra gången visade omedgörlighet. »Måtte ej», yttrade nämligen Hans Hansson från Kopparbergs och Erik Andersson från Säters fögderi i Dalarne, »Kungl. Maj:t nu för andra gången förgäfves framställa ett

[1] Det var till följd af dåvarande lydelsen af § 34 R.O., som besvärs- och ekonomiutskottet ansett, att vargeringsfrågan, såsom till utskottet remitterad, föll under den administrativa lagstiftningen (se ofvan sid. 84). Vid riksdagen 1815 erhöll § 34 ett tillägg, hvarigenom klargjordes, att ett ärende, hvarom riksdagen hade beslutanderätt, kunde remitteras till besvärs-*utskottet, utan* att detta inverkade på riksdagens rätt.

ämne, hvarpå hvar svensk mans frihet beror, måtte vi ock själfva betänka hvad vår frid tillhörer!» Memorialen gingo i allmänhet ut på att den nödiga förstärkningen skulle vinnas genom att knektehållet också utsträcktes till jord, som var helt eller delvis befriad därifrån. Innehafvarne af sådan jord tillhörde visserligen i allmänhet de andra stånden — innehafvare af oberustad säteri- och oroterad frälsejord, präster för sina boställen, borgare för stadsjord — men äfven inom bondeståndet var detta privilegieintresse representeradt, främst genom det s. k. bergsfrälset. Dettas målsmän i ståndet visade emellertid nu benägenhet att offra sina orters undantagsställning för vinnande af en rättvisare ordning, men ej så representanten för en annan från knektehållet fritagen landsända — Svartsjö län. Denne — Erik Andersson — inlade nämligen genast ett förbehåll till förmån för den frihet hans »hemmavarande» åtnjöto med afseende på försvarsbördan, men då utbröt en storm af ovilja. Det yrkades — med hänsyftning på bondeståndets ryktbara anlopp föregående år mot privilegieväsendet i sammanhang med regeringsformens antagande — att E. Anderssons memorial borde ur protokollet uteslutas såsom komprometterande för »det stånd, som först väckt fråga om detta allmännare deltagande i de borgerliga skyldigheterna». Ja, en länskamrat föreslog, att, om han ej medgaf ett sådant uteslutande, han själf skulle utstötas ur ståndet. Andra ville emellertid, att memorialet skulle införas »för att stämpla arten af E. Anderssons begrepp om sina plikter mot fäderneslandet» och för att (såsom Anders Danielsson från Älfsborgs län yttrade) belysa »orättvisan i det förhållande att ifra mot alla andras friheter och ifrigt förfäkta egna, byggda på andras betungande». Slutet blef, att memorialet fick inflyta men under högtidligt uttalande af ståndets ogillande. Den remiss, för hvilken ståndet bestämde sig, blef densamma som adelns, dock med den olikhet, att bönderna äfven åberopade § 80 R.F., som förbjöd ändringar i indelningsverket utan konungens och ständernas *samstämmande* beslut. De trodde sig härigenom kunna freda sig från att öfverröstas af de tre andra stånden. Prästerna gjorde för öfrigt (d. 3) ett liknande tillägg.

Redan den 10 april var utskottet färdigt med sitt utlåtande. Det grundade sig närmast på R. Cederströms memorial, men det röjde äfven intryck af Löwenhjelms yttrande och tillmötesgick bondeståndets gamla och under dess remissdebatt så starkt betonade sträfvanden efter utjämning af indelningsverkets orättvisor. Såsom villkor för alla ytterligare åtgärder föreslogs nämligen, att vid krigsfara den oroterade och oberustade jorden skulle uppsätta soldater liksom annan jord (s. k. *extra rotering*). Med afseende på hvad däröfver kräfdes, uppställde utskottet »den enkla och naturliga grundsats, att hvarje medborgare i staten, som därtill äger krafter och förmåga, ovillkorligen är pliktig att, utan allt slags afseende på stånd, börd eller villkor, gemensamt bidraga till ett älskadt fäderneslands värjande, när det af fiender hotas eller anfalles». Utskottets detaljförslag visade emellertid, huru svårt det var att fullt genomföra »denna enkla grundsats» i det dåvarande Sverige. Liksom i Cederströms förslag fick konungen rättighet att »när rikets gränser af fientligt anfall hotas eller oroas», uttaga högst 50,000 man, hvilka — förmodligen till följd af Löwenhjelms förslag — kallades *förstärkningsmanskap*. Till grund för dess uttagande bestämdes en viss ålder (20—45 år), dock icke så, att — såsom i Platens, regeringens och Cederströms förslag — de vapendugliga inom åldersgränserna skulle efter olika årsklasser verkligen uppbådas, utan så, att hvarje stad och socken skulle lämna så många förstärkningsmän, som motsvarade områdets folkmängd inom de nämnda åldersgränserna i proportion till hela rikets folkmängd och med afräkning af det krigsfolk området redan lämnat till den stående armén. Och detta manskap skulle i första hand anskaffas genom frivillig värfning, hvartill medel skulle beredas genom sammanskott af områdets invånare efter samma grund som bevillningen. Kostnaderna skulle sålunda ej såsom vid den indelta arméns uppsättande blott drabba vissa slags jordegendom. Först om på detta sätt ej nödigt antal erhölls, skulle verklig värnplikt inträda, i det bristen fylldes genom utlottning (ej utskrifning), men den utlottade skulle få sätta annan man i sitt ställe, och dessutom skulle ämbets- och tjänstemän, studenter, som viss tid tillhört universitetet, bruksägare, fabrikanter, rätte borgare med undantag af krö-

gare (!) samt hemmansägare vara fritagna från denna lottning. Äfven enligt utskottets förslag skulle all vargeringsskyldighet försvinna. I fredstid skulle förstärkningsmanskapet aldrig få uppbådas till exercis eller annat arbete.

Den 13 april behandlades utlåtandet på riddarhuset, och den diskussion, som därvid ägde rum, var karakteristisk för denna församlings både fel och förtjänster. Å ena sidan framträdde ståndsegennyttan i en häftig opposition mot upphörandet af den privilegierade jordens undantagsställning, hvilket t. ex. friherre C. A. Wrangel, enligt egen utsago själf ägare af 227 oberustade hemman, förklarade innebära ett störtande af »Fides publica» och vara stridande mot allmän säkerhet. De la Gardie yttrade sig ånyo i högstämda ordalag om den allmänna försvarsplikten och sade sig med verklig tillfredsställelse hafva ahört utskottets förslag, men han sökte dock räddning från den extra roteringen och från lottningen genom att föreslå. att dessa utvägar först skulle tillgripas, sedan man skaffat ökade medel till värfning genom en allmän bevillning och dessa visat sig otillräckliga, hvarjämte han ville, att frågans definitiva afgörande skulle uppskjutas till nästa riksdag och konungen tillerkännas rätt att under tiden vidtaga provisoriska åtgärder till rikets försvar. Ett synnerligt bjärt uttryck åt klassfördomarna gaf F. L. Gyllensvahn, som ej blott ifrigt försvarade säteriernas frihet utan ock motsatte sig den allmänna värnpliktens tillämpning på de högre klasserna. »Ett barn», yttrade han, »som med modersmjölken insupit smak för vällefnad och bekvämlighet, uppfostradt till vetenskaper och fria konster, kan rimligen blifva en tapper och rådig krigsman (officer?) men i evighet aldrig en härdig soldat . . . . Hade Syrakusa konskriberat en Arkimedes till soldat, hade Syrakusa säkert blifvit förvandlad till en stenhop . . . . Och hvad hade det blifvit af Sverige och Danmark, om konskriptionen bortsopat en Oxenstjerna och en Bernsdorff?»

Man hade kunnat vänta, att i en församling med så mycken militärisk fackkunskap som riddarhuset anmärkningar skulle framställts mot att utskottet ej föreslagit någon öfning för »förstärkningsmanskapet» i fredstid, men det var egentligen blott en talare — löjtnant O. F. Påhlman — som påpekade orimligheten häri, därvid äfven gifvande en snärt

åt de af Cederström föreslagna 3 dagarna, med afseende på hvilka han framkastade en förmodan, att ett skriffel (3 dagar i stället för 3 veckor) förelåg.

I allmänhet var stämningen i hög grad försvarsvänlig. Det omtalas i protokollet, att åtskilliga delar af Gyllensvans diktamen »åhördes med någon otålighet», men att däremot bifallsrop följde på de af verklig patriotisk glöd utmärkta anföranden, som höllos till förmån för utskottets förslag. De märkligaste af dessa voro statsrådet Adlerbeths och hofkanslern Wetterstedts, genom hvilka regeringen så att säga endosserade utskottets verk.[1] Ur det sistnämnda må följande meddelas såsom prof på tidens parlamentariska vältalighet.

»Om», yttrade Wetterstedt, »inom dessa murar, som vittna om svenska vapnens ära; om i grannskapet af den odödlige konungs bildstod, som befriade Svea land från ett främmande ok och först skapade en nationalanda hos dess inbyggare, några ytterligare anmaningar kräfdes för att kraftigare tala till deras hjärtan, som jag nu har äran hafva till mina åhörare, så åkallar jag Eder, I heliga vålnader af fallna svenska krigare; I, som följden Gustaf Erikssons fana, som under Gustaf II Adolf stridden för Tysklands frihet och befästaden den sanna upplysningens seger; I, som med Karl X trotsaden alla faror på Bältens böljor, som under Karl XI skyddaden en dyrbar och oaktadt alla rikets senare olyckor ännu bibehållen eröfring, som under den tolfte Karl troget buren lyckans och motgangens dag både i Ukraines ödemarker och på Norges fjällar — och I, oss ännu närmare, som med edert blod färgat samma berg, eller Hoglands och Svensksunds vågor eller Valkiala slätter, eller fälten vid Sikajoki, Lappo, Revolax och Idensalmi — kommen, förenen eder alla, gjuten öfver edra söner den anda, som lifvade edert mod, som i fäderneslandets mest hotande vågor aldrig fann eder misströstande om räddning, och som gjorde till enda syftemålet för edra handlingar att strida och falla som självständiga svenska män.»

Sådant var intrycket af hans vädjan, att omedelbart därefter proposition begärdes och de återstående anmälda talarne

[1] Efter riksdagsordningens antagande kunde de deltaga i riddarhusets förhandlingar. Jfr ofvan s. 74.

afstodo från ordet. Väl misslyckades ett försök att förmå motståndarne att afstå från votering, men denna utföll med 210 röster för och 119 mot utskottets förslag.

Hos prästeståndet, som behandlade frågan den 14 april, rönte utskottets förslag ett föga välvilligt mottagande. Att prästbostället skulle underkastas den extra roteringen, var för ståndet ett beskt piller, och synnerligt skarpa uttryck fick här den motvilja mot allmän värnplikt, som blifvit en följd af ej blott landtvärnets öde utan ock af soldatkallets genom legosystemet föranledda låga sociala anseende. Trots att diskussionen gaf anledning förmoda en annan utgång, fann dock ståndet slutligen för godt att i enlighet med biskop Nordins råd medgifva upprättandet af ett förstärkningsmanskap på 50,000 man men att samtidigt för konungen såsom villkor härför anmäla vissa »modifikationer», af hvilka de viktigaste voro »billig lindring» i den extra roteringen för boställsinnehafvare och kronoarrendatorer samt att rekryteringen blott skulle ske genom lega (ej alls genom lottning).

Äfven borgarståndet uppställde för sitt samma dag gifna bifall till utskottets förslag vissa villkor, men dessa voro verkliga förbättringar, såsom att förstärkningsmanskapet ej fick uppbådas annat än i sammanhang med riksdagskallelse och att inga vapenföra utom statsrådets medlemmar skulle få fritagas från lottningen.

När ärendet föredrogs i bondeståndet den 14 april, var talmannen sjuk, men han hade insändt ett skriftligt anförande, hvari han utan att inga på några detaljer med värme lade ståndet på hjärtat behofvet af ett förbättradt försvar och som slutade med följande ord: »Omgifven af 14 barn och barnbarn, dem jag alla lika älskar och hvilka nu utgöra min enda glädje, skulle jag villigt, om fäderneslandets behof fordrade detta offer, lämna dem alla till dess försvar, och om jag vid slutet af min lefnad skulle ensam vandra öfver deras stoft, så skulle öfvertygelsen att de fallit, då de försvarade sina fäders bygd, utgöra min tröst och hoppet att med dem återförenas min belöning.»

Förhandlingen började med en uppmaning af sekreteraren att vid öfverläggningen taga till regel, att fäderneslandets försvar vore ett heligt föremål för hvar svensks

bemödande, och att ingen uppoffring härför kunde anses för stor. Vice talmannen, Hyckert, som förde ordet, instämde häri och tillade därjämte en önskan, att ordning och saktmod måtte iakttagas under öfverläggningen. Omedelbart därefter ankom en deputation från adeln med underrättelse, att detta stånd antagit utskottets förslag och sålunda gått in på den extra roteringen i krigstid. Hvilket intryck denna underrättelse gjorde på bondeståndet, visade sig, när den oförbätterlige Erik Andersson äfven nu uppträdde till försvar för sina kommittenters undantagsställning. Hyckert förmälde med anledning däraf, att han icke kunde undgå att anmärka obilligheten och det otillbörliga i att sålunda beropa sig på privilegier, som medförde andras oskäliga betungande; därpå »förklarade ståndet enhälligt ofoget af det anmärkta förhållandet», och »under lifligt erkännande af nödvändigheten att gemensamt bidraga till rikets försvar yrkades enstämmigt, att det hvarken vore någon menighet eller dess representant värdigt att undandraga sig deltagandet i allmänna bördor i nödens och behofvets stund». Samma dag förklarade också ståndet på formlig proposition af v. talmannen, dels att bevarandet af rikets själfbestånd och oafhängighet vore ett heligt föremål för bondeståndets enhälliga bemödanden, dels att det insåg nödvändigheten af försvarsstyrkans ökande. Härmed var dock icke frågan om sättet, hvarpå detta skulle ske, afgjord, och härom utbröt nu en häftig strid, som varade i fyra plena (14, 16, 17 och 25 april).

Den ojämnhet med afseende på de offentliga bördornas fördelning, som var en skuggsida i denna tids samhällsskick, gjorde sig gällande icke blott i förhållandet mellan olika stånd utan ock inom bondeståndet, och just den utsikt till större rättvisa härutinnan, som nu yppat sig, blef därför ett splittringsfrö bland bönderna. En del ville hafva den extra roteringen utsträckt äfven till fredstid, och för att undgå den fruktade lottningen yrkade ombuden från de lindrigare roterade provinserna, att, sedan all jord sålunda blifvit roterad, den nödiga förstärkningen i försvaret skulle beredas genom att rotarna åtogo sig att skaffa soldater medelst en ny vargering. Bergslagernas ombud motsatte sig emellertid bergsfrälsets rotering annat än vid

krigsfara, och ombuden från de hårdare roterade provinserna ville på inga villkor höra talas om vargering utan föredrogo då utskottets förslag om förstärkningsmanskapet. Från denna sida varnades för att genom fordran om den extra roteringens utsträckning till fredstid riskera, att hela anbudet därom återtogs. »Hvad nytta hafva vi», yttrade den 16 april den originelle Wessing, »däraf, att en större kår blänker i fredstider? Att vara gudelig och låta sig nöja är ju vinning nog. Är det ej bättre att kunna påräkna denna hjälp i nödens stund än att genom utsträckta fordringar förfela allt och därigenom lämna det kära fäderneslandet till sitt öde?» Själf önskade han dock liksom åtskilliga andra, att förstärkningsmanskapets antal skulle nedsättas till 30,000. Den mängd memorial, som upplästes, röjde emellertid en växande obenägenhet mot hvarje form af en lösning på grundvalen af en allmän försvarsplikt. När v. talmannen den 17 omsider försökte en votering, afslogs hans proposition om ett förstärkningsmanskap både på 50,000 och 30,000 man. Med det lugn, som hittills utmärkt ståndets förhandlingar i denna sak, var det nu förbi. Då skåningen Nils Håkansson på ett bevekande sätt framhöll behofvet af försvarets förstärkande och varnade för att dess försummande kunde leda till att man en gång finge göra krigstjänst åt en främmande makt, »yttrade ståndets fleste ledamöter under utmärkt ifver och rörelse genom starka rop deras ogillande af detta yttrande». Å andra sidan hotade Erik Eriksson från Örebro län att vända sig till konungen med anhållan, att det beslut, som ståndets flesta ledamöter nu syntes hafva för afsikt att fatta, icke måtte vara förbindande för dem, som inse dess oriktighet, hvilket besvarades med rop, dels att han kunde försöka, om han ansåg sådant rådligt, dels att det borde alldeles förhindras, dels att det kunde besvaras med en motdeputation. Hyckert försökte nu att punktvis genomgå utskottsbetänkandet, men hans proposition på dess första punkt — om den extra roteringen — möttes med rop om »rekrytering», d. v. s. att nödigt antal soldater skulle anskaffas af rust- och rotehållarne, hvilket ju var det sätt, hvarpå man hoppades kunna undgå förstärkningsmanskapet. Hyckert vägrade emellertid att framställa proposition på sådan »rekrytering», alldenstund »därom i

utskottets betänkande icke vore fråga», men då han »under en ständigt tilltagande och till yttersta höjd kommen oro i ståndet» i stället föreslog återremiss, blef äfven detta afslaget. Då afbröt han plenum under förklaring, att »oordningen och ifvern stigit till en sådan höjd, att något beslut icke kunde fattas eller sansning och lugn i öfverläggningen vinnas».

Då ärendet den 25 apr. återupptogs till behandling, hade Lars Olsson tillfrisknat, så att han kunde leda förhandlingarna. Hyckert fick härigenom tillfälle att deltaga i debatten och uppläste ett långt anförande, hvari han uttalade den åsikten, att, om bondeståndet under framfarna riksmöten fått erfara sådana prof på rättvisa och billighet af medstånden som vid denna riksdag, så skulle icke detta stånd nu draga i betänkande att antaga förslaget. På grund af äldre erfarenheter var det emellertid förklarligt, om ståndet visade misstroende äfven mot förslag, som syntes fördelaktiga, men han varnade sina ståndskamrater för brist på tillmötesgående både för deras egen och fäderneslandets skull och framhöll faran för bondeståndet, om försvarsbördan fortfarande skulle uteslutande hvila på jorden. Alla skåningarna jämte åtskilliga andra instämde med honom, men en stor del af ståndets öfriga ledamöter »förklarade högljudt deras ogillande tanka», och nu uppträdde östgötabonden Anders Andersson, som ej förut deltagit i diskussionen, med ett förslag, som preciserade motpartiets mening. Det innebar rotering både i krigs- och fredstid för all jord och alla industriella verk samt att, om under krig detta ej vore tillräckligt, en förstärkningstrupp skulle uppsättas af rotarna på sådant sätt att, i enlighet med hvad riksdagen vid hvarje tillfälle bestämde, 6, 4 eller 3 rotar anskaffade och utrustade en karl; och i detta förslag instämde genast ovillkorligt 66 och villkorligt 7 medlemmar af ståndet. Förgäfves framhölls af ombuden från de hårdt roterade orterna obilligheten af denna nya vargering och begärdes, att äfven de hemmavarande måtte få höras. Förgäfves besvor sekreteraren ståndet i fäderneslandets namn att vårda samtids och efterkommandes väl. Erik Lodin från Stockholms län utbrast härvid: »Jag kan icke begripa hvad sekreteraren nu sagt. Det är aldrig möjligt, att det

kan vara riktigt taladt. Sekreteraren har icke talat efter regeringsformen, ty utskrifning står icke där. Vi hålla oss vid det gamla som förut.»

Talmannen framställde därefter proposition på ett af Wessing inlämnadt memorial, gående ut på bifall till utskottets förslag med vissa modifikationer (förnämligast förstärkningsmanskapets inskränkande till 30,000 man), men han nödgades äfven framställa proposition på Anders Anderssons förslag, därvid förklarande, för att eftervärlden måtte finna, det han ej delat »den allmänna förvillelsen», att han gjorde denna proposition »mot sin öfvertygelse och med den djupaste känsla af bedröfvelse». Ståndet antog emellertid A. Anderssons förslag med 85 röster mot 35.

De farhågor, som uttalats för att ett sådant beslut skulle medföra, att de andra stånden återtoge sitt medgifvande om försvarsbördans utsträckning till den privilegierade jorden, tycktes genast skola besannas, ty omedelbart efter mottagandet af underrättelsen om frågans utgång i bondeståndet förklarade adeln på yrkande af Mannerheim (den 25 apr.), att dess beslut af den 13 april ej längre vore bindande, hvartill ståndet dock på förslag af De la Gardie lade ett uttalande, att det aldrig förglömde sin heliga fäderneärfda plikt att hålla lif och blod osparda för konung och fädernesland.

Emellertid beslöt prästeståndet samma dag utan diskussion och utan att protokollet lämnar någon upplysning om motiven. att gifva sin anmälan till konungen om sitt beslut i försvarsfrågan den form, att ståndet blott uttalade sin tillförsikt, att konungen skulle fästa nådigt afseende vid dess modifikationer af hvad allm. besvärs- och ekonomiutskottet föreslagit och att det öfverlämnade åt konungen att i farans stund vidtaga nödiga mått och steg till fäderneslandets försvar.[1] Härom erhöll Mannerheim samma dag underrättelse, och den 26 april antog adeln, sedan frågan väckts på tal af friherre Karl Hamilton och utan opposition af någon annan än lagmannen J. H. Gyllenborg, ett af Mannerheim på förhand uppsatt protokollsutdrag af inne-

[1] Ett tecken till att privata förhandlingar föregått detta beslut var måhända, att den mest betydande motståndaren till utskottets förslag, professoren (sedermera biskopen) E. A. Almquist anmält förfall för detta plenum.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Från nionde tyska historikerkongressen i Stuttgart 17—21 april 1906.

Den 18 dennes — ett mera enskildt hälsningssamkväm hade ägt rum föregående afton — öppnades i Stuttgart den nionde tyska historikerkongressen af prof. v. Below (Freiburg) med ett tal, däri han betonade, att dessa »Historikertage» numera vore att anse som en stadgad institution. Detta synes också obestridligt, när man erinrar sig, att det första mötet af detta slag ej ligger längre tillbaka i tiden än år 1893; det afhölls i München. Två år senare — sedan en ny kongress i Leipzig 1894 visat, att ett allmänt intresse för saken förefanns — lades den första grundvalen för tankens fortbestånd genom grundandet af »Verband Deutscher Historiker». Sedan dess hafva mötena återkommit med ungefär regelbundna mellanrum af halftannat år. Föreningen har ej bundit sig vid det tyska rikets gränser. Den vill samla historieforskarne äfven från tyska Schweiz och Österrike, och till sina möten inbjuder den alla »Fachgenossen» och »Fachverwandten» utan åtskillnad till nationalitet. De skandinaviska länderna ha rätt ofta varit företrädda; denna gång voro forskare tillstädes från Sverige och Danmark. För öfrigt märktes bland främlingarne fransmän och belgier. Hela antalet deltagare uppgick till omkring 200, flertalet naturligtvis från mellersta och södra Tyskland.

Se här de viktigaste föredragsämnena på programmet: »Das römische Heer in Deutschland» (prof. Fabricius, Freiburg), »Tausendschaft und Hundertschaft» (prof. Rietschel, Tübingen), »Karl der grosse» (prof. Bloch, Rostock), »Wirtschaftsgeschichte Italiens im früheren Mittelalter» (doc. L. M. Hartmann, Wien), »Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt» (prof. Troeltsch, Heidelberg), »England und Europa vor 100 Jahren» (oberstudienrat Egelhaaf, Stuttgart), »Deutschland und Preussen im 19. Jahrhundert» (prof. Meinecke, Freiburg), »Historisch-geographische Probleme» (prof. Redlich, Wien). Vid sidan af de egentliga »Verbands»-sammanträdena afhölls dessutom som vanligt en »Konferenz landesgeschichtlicher Publikationsinstitute», som bjöd på ämnen af

sådant intresse som »Abfassung von Regesten und Regestwerken», »Herausgabe von Münzwerken», »Veröffentlichung von Quellen zur städtischen Rechts- und Wirtschaftsgeschichte». De flesta föredragen följdes af diskussioner; man hade här tillfälle att höra den så olika bedömde prof. Lamprecht, alltid färdig att kasta sig in i debatten, ofta motsagd men alltid åhörd med spänd uppmärksamhet, den liflige prof. Kaufmann (Breslau), den särskildt i medeltidens urkunder djupt bevandrade prof. Bresslau (Strassburg), den öfverlägset slagfärdige prof. Rietschel m. fl.

Det begränsade utrymmet medgifver ej ett närmare ingående på de särskilda punkterna på programmet; jag måste inskränka mig till sådant, som har ett mera allmänt intresse eller ett speciellt sådant för den nordiska historieforskningen.

Sistnämnda synpunkt manar mig att särskildt dröja vid prof. Rietschels föredrag om »Tausendschaft und Hundertschaft», som behandlade en af de intressantaste frågorna rörande de germanska stammarnas politiska indelning och organisation vid tiden för deras inträde i historien. Det har, erinrade talaren, alltsedan Georg Waitz' banbrytande arbete i tysk författningshistoria i midten af 1800-talet ansetts fullt ut ådagalagdt, att germanfolken voro organiserade i »Hundertschaften», äfven om olika meningar rådt om det hufvudbegrepp, hvarmed det abstrakta hundratalet borde suppleras, om det skulle betyda 100 krigare, 100 gårdar, 100 byar o. s. v. Till Waitz anslöt sig på sin tid Sybel. Längre fram uppträdde emellertid forskare, som uttalade, att germanerna varit indelade i »Tausendschaften». Föregångsmannen för denna skola är Wilh. Sickel, som söker ådagalägga, att begreppet »Pagus», som så ofta möter hos Cæsar och Tacitus, är identiskt med »Tausendschaft». Teorien har fått skickliga förkämpar i R. Schröder och Heinr. Brunner, båda mycket kända författare på den äldre tyska författningshistoriens område. »Tausendschaft» förekommer påvisligen hos goterna, och man har anfört spridda ställen hos Cassiodorus och Procopius, ja äfven hos Cæsar såsom stöd för åsikten, att Tausendschaft-indelningen haft en mycket vidsträcktare utbredning. Särskildt har Cæsar blifvit föremål för många klyftiga utläggningar med syfte att förringa Tacitus' auktoritet. Tal. ställde sig i denna fråga på en alldeles motsatt ståndpunkt. Hans kritik af Cæsar väckte mycken opposition; man kan också knappast förtänka den snillrike imperatorns många beundrare, att de ej stillatigande ville lida, att dennes märkliga meddelanden om germanerna betecknades som resultatet af en globetrotters, låt vara en högst begåfvad och bildad sådans, på lediga stunder anordnade intervjuer med personer, som ägde eller föregåfvo sig äga kännedom om ting, som för tillfället togo den store romarens aldrig hvilande intresse i anspråk — detta i motsats till Tacitus' grundliga och sakliga forskning. I hufvudfrågan ställde sig tal. obetingadt på Waitz' sida. Från de af romersk kultur påverkade goterna och andra likställda germanfolk hänvisade tal. till de gamla skandinavernas författning, som han

ansåg afspegla de gammalgermanska samfundsförhållandena i deras mest oförvanskade form. I den uppsvenska hundaresinrättningen fann tal. nyckeln till hela gåtan; det må endast anmärkas, att han väl lättvindigt affärdade den omdebatterade frågan om förhållandet mellan hundare och härad, liksom han icke kände den senare svenska litteraturen i ämnet.[1] Sistnämnda gäller emellertid i än högre grad talarens motståndare i diskussionen, som sökte förfäkta det romerska ursprunget af germanernas Hundertschaft och i Oscar Montelius' utredningar rörande Nordens förbindelser med det romerska riket under de första århundradena e. Kr. trodde sig kunna få stöd för hypotesen, att äfven den skandinaviska hundaresinrättningen till slut vore att föra tillbaka till romerska militärinstitutioner. Direkt kunde prof. Rietschel påvisa Hundertschaft-inrättningen hos angelsaxer, franker, allemanner och friser. Hos saxarne saknades institutionen, men deras »Gaue» voro, enligt talarens mening, inrättningar af alldeles samma art — skulle man häri kunna finna en parallell till det skandinaviska dubbelfenomenet hundare-härad? Från de saxiska »Gaue» hade man att noga skilja »die grossen Gaue» (ex. Rheingau, Sundgau). Dessa voro, enligt talarens mening, blott geografiska begrepp af senare ursprung och med vag begränsning, ett uttalande, som dock under den följande diskussionen möttes af tungt vägande gensägelser både hvad åldern och betydelsen beträffar.

Af stort allmänt intresse var också prof. Redlichs präktiga föredrag »Historisch-geographische Probleme». De uppgifter tal. ställde för den historiska geografien voro flera. En vore att för de olika folken och länderna närmare följa bygdens historiska utbredning. En annan vore en kritisk granskning af topografien och ortnamnen i deras växlande historiska gestaltning. Slutligen borde man taga itu med ett kritiskt samlande och sammanställande af uppgifter rörande naturföreteelser, som hade inflytande på det ekonomiska samhällslifvet, såsom klimatförändringar, tork- och fuktighetsperioder, skördeförhållanden, hunger- och dyrtidsperioder, epidemier m. m.; genom ett dylikt studium skulle många historiska fakta kunna ställas i en riktigare belysning. Men arbetet vore vidtutseende och fordrande, det kräfde en stab af geografiskt skolade historiker och historiskt skolade geografer.

Ej mindre än prof. Redlich kunde prof. Troeltsch göra anspråk på en allmän uppmärksamhet på grund af det spörsmål han behandlade. Prof. Troeltsch var ej hågad att tillmäta reformationen någon omedelbar betydelse för uppkomsten af vår moderna kultur, som mer eller mindre fullständigt står under individualismens tecken. De reformatoriska rörelserna, framhöll han, voro i och för sig betraktade konservativa, och de ville på intet sätt medverka till en omhvälfning af världsåskådningen i det hela. Medelbart ha de i längden dock icke kunnat undgå att verka frigörande på andarna.

[1] De skandinaviska mötesdeltagarne hade senare tillfälle att hänleda prof. Rietschels uppmärksamhet på ett och annat för hans syften beaktansvärdt i dessa hänseenden.

Intressant var talarens framställning af kalvinismens betydelse för den moderna kapitalismens uppkomst. Det försakande af alla lifsnjutningar, som kalvinismen i olikhet med Luther fordrar, gjorde ett intensivt och planmässigt arbete till ett verkligt behof; och det starkare betonandet af solidariteten inom kyrko- och församlingslifvet, som kom den enskilde att känna sig som arbetande för ett större helt, manade till fortsättning på den inslagna vägen. Den både teoretiskt och praktiskt radikala riktning, som framträdde inom England och dess kolonier, ansåg talaren ej ha sin förklaring i reformationens eget väsen utan dels i omständigheter af icke-religiös natur, dels i sekterisk påverkan.

Det vore frestande att dröja vid prof. Meineckes föredrag, men då det utan tvifvel snart kommer att offentliggöras i den af honom redigerade »Historische Zeitschrift», inskränker jag mig till ett par ord. Tal. uppehöll sig hufvudsakligen vid den egendomliga motvilja, som flera af de ledande tyska enhetsmännen af 1848 lade i dagen mot den tilltänkta konstitutionen för Preussen (t. ex. bröderna Gagern); den förklaras af den vidt utbredda meningen, att ett rikstyskt och ett preussiskt parlament med vidsträckta befogenheter i längden icke skulle kunna fredligt bestå bredvid hvarandra, en mening, som helt följdriktigt ledde till yrkandet på Preussens upplösning, dess »uppgående i Tyskland». Bismarck delade i viss mån samma farhåga; däraf, menade tal., förklaras i väsentlig mån hans absoluta motvilja mot allt slags parlamentarism, när han senare själf tog itu med lösningen af enhetsfrågan.

Till sist ett par ord om de ofvannämnda »konferenserna». Hvad regestverken beträffar, är det förklarligt, att intet resultat uppnåddes i en så vidtutseende och tvistig fråga; man nöjde sig med att tillsätta en kommission för dess ytterligare utredning. I sitt inledningsföredrag om grunderna för utgifvande af myntverk uppställde chefen för k. myntkabinettet i Berlin d:r Menadier följande bestämda fordringar: 1) anordningen bör vara kronologisk, dock så att de olika myntsorterna föras tillsammans hvar för sig efter större perioder (»en thaler af 1813 har mera gemenskap med en thaler af 1814 än med en groschen af 1813»); 2) alla varianter böra själfständigt uppföras; 3) anordningen bör i möjligaste mån göras tabellarisk och grafisk — allt grundsatser, som tillämpats i de svenska arbetena rörande Vasaregenternas mynt, men som afvika från den metod, som t. ex. P. Hauberg följt i sitt verk öfver de danska medeltidsmynten intill 1241. — Frågan om stadsurkunderna inleddes af stadsarkivarien Overmann i Erfurt, af hvilken snart är att vänta en urkundspublikation för nämnda stad; man anslöt sig allmänt till följande af inledaren uppställda principer: 1) urkunder böra medtagas ej blott rörande författningen (förhållandet till landsöfverheten, privilegier o. d.) utan äfven rörande förvaltningen och näringslifvet; 2) publikationen bör utsträckas till rättsligt afgränsade perioder, äfven om man därmed skulle nödgas gå ända fram till närheten af vår egen tid; 3) på lämpliga punkter är en varsamt tillämpad

regestform att anbefalla; 4) utgifvaren bör bifoga en inledande och sammanfattande öfversikt.

Utrymmet förbjuder tyvärr ett berörande af hrr Fabricius' och Hartmanns värdefulla föredrag eller af den kanske mera pikanta än lärorika debatten rörande Karl den store. Som en fördel måste framhållas, att tillfälle till diskussion i så stor utsträckning förefanns, äfven om dessa debatter ofta nog kunnat utan saknad afvaras.

Kunde dessa korta anteckningar och antydningar från historikerdagen i Stuttgart locka svenska historici att mera flitigt besöka möten af detta slag — eller att själfva anordna sådana — vore syftet med desamma uppnådt. Nästa tyska historikerkongress blir för oss skandinaver lättare tillgänglig; den kommer att hållas i Dresden troligen hösten nästa år.

28 april 1906.

N. G. Wimarson.

Jöran Stiernhielm i Holland 1649.

I familjearkivet på Esplunda förvaras bland annat en del af friherre Bengt Skyttes korrespondens (egentligen ankomna bref under 1649 och senare delen af 1655; jfr Hist. Tidskrift II (1882), Bil. sid. 10).

En af korrespondenterna är Skyttes svåger, dåvarande kommissarien i Amsterdam, sedermera residenten i Haag Harald Appelboom, som i ett bref från Amsterdam (?) den 29 jan. 1649 på följande sätt skildrar Jöran Stiernhielms mottagande i Holland:

»Min e. k. broder tackar iag för sin kiärkomna aff den 23 decemb., som iagh i går väl bekom tillijka medh dee där hooslyckte, hvilkett eena iagh strax tillstälte H. Giöran Stiernehiälm, som i desse daghar ähr här igienkommen från Leyden, där han medh dee höghlärde, såsom Salmasio, Heinsio, Spanhemio, Boxhornio, Mestertio och fleere, sampt i Utrecht medh professorerne där och särdeles den lährde junghfru Schuremans, såsom och här i stadhen medh Vossio een sådhan kundhskap och familiaritett contraherat hafver, att han aff dem nu graveras och öfverhoopas medh een hoop lährde höghtrafvande complimente-bonus-dies-breeff och magnifijke anseenlighe tittlar: såsom där han i förstonne här kalladhes nobilis och generosus, kallas han nu illustris, illustrissimus, ia reverendissimus medh. Och emädhan hans conversation hafver varitt dem till synnerligt contentamente, hafve åthskillighe af dem låthitt fråga migh om hans persohn och qualitet, och låthitt förnimma, att dee giärna ville hålla medh *honom* godh correspondens in re litteraria. H. Stiernhiälm resaluterar

min k. b. på det flijtigheste och meenar innan 2 eller 3 daghar begifva sigh hädhan och gienast hem åth. Gudh förlähne honom en godh reesa.» — —

I ett senare bref från Amsterdam af den 6 februari samma år berör Appelboom ånyo samma förhållande med följande ord:

»H. Stiernehiälm ähr förrest åth Munster och där nu väl ankommen, hafver här hoos H. Vossium och hoos dee lährde i Utrecht och Leyden hafft stoor och familiar conversation och nu ähr hoos dem i synnerligh stoor æstim och intett lijtett berömme hans ingenium.»

S. C.

Den Lybeckerska arméns uppgift i 1708 års anfall mot Ryssland.

Då svenska hufvudarmén under Karl XII:s eget befäl i midten af februari år 1708 nått Smorgoni, kan man anse, att det egentliga utgångsläget för anfallet mot Ryssland åren 1707—1709 uppnåtts. De i främsta linjen varande svenska stridskrafterna hade härmed bringats i höjd med hvarandra, och frågan om sättet för deras vidare samverkan därmed kommit på dagordningen. Grupperingen af dessa stridskrafter var, som allmänt är kändt, följande: hufvudarmén, 30 à 35,000 man, i trakten af Smorgoni, Lewenhaupts kår, 11 à 12,000 man, omkring trettiofem mil norr därom vid Riga samt Lybeckers ungefär lika stora styrka ytterligare femtio à sextio mil längre norrut vid finska gränsen. Härtill komma besättningstrupper i Östersjöprovinserna under Stromberg, omkring 10,000 man, samt en ansenlig del polska trupper, hvilka senare dock ej tillsvidare behöfva tagas med i beräkningen, enär de, liksom de i Polen och Pommern kvarlämnade svenska trupperna, ej afsågos för detta års ryska krigsskådeplats. På ryska sidan stodo samtidigt hufvudarmén, omkring 57,000 man, under Menschikov i trakten af Mohilev och Vitebsk, Bauers kår, 14 à 16,000 man, i trakten af Pskov samt Apraxins i Ingermanland, 24,500 man. Af dessa arméer kommo emellertid endast de båda förstnämnda att få någon användning för fältkriget, då den sistnämnda till allra största delen togs i anspråk som besättningstrupper i därvarande fästningar. Kommande händelser visade nämligen, att 6 à 7,000 man var den styrka Apraxin i verkligheten på sin höjd disponerade för det rörliga kriget. Ensamt Petersburg och dess närmaste befästningar slukade enligt jämförelse med uppgifter från andra krigsår antagligen omkring 10,000 man.

Genom svenska hufvudarméns under juni och första hälften af juli månader verkställda frammarsch mot Mohilev samt den Lewen-

hauptska kårens frambeordrande till Berezina kom den nordligaste af de ofvannämnda svenska arméerna, den af Lybecker kommenderade, att isoleras. Angående den uppgift, som i anfallsplanen tilldelades densamma, äro emellertid meningarna mycket delade. Så antyder Sarauw i sitt arbete »Die Feldzüge Carls XII», att grundtanken i fälttågsplanen var en koncentrisk framryckning mot Moskva, hvari äfven den i Finland samlade armén skulle deltaga. I motsats härtill gör E. Carlson gällande i en uppsats i Historisk Tidskrift för år 1889: »I hvad förhållande stod Lybeckers tåg till Ingermanland sensommaren 1708 till Karl XII:s fälttågsplan mot Ryssland», att sagda armé endast hade ett rent defensivt uppdrag. Detta sistnämnda påstående grundas på det faktum, att Lybecker af Karl XII ej erhöll direkt order för sin inryckning i Ingermanland. Hvilken betydelse detta förhållande kan anses hafva vid bedömande af årets fälttågsplan, skall jag i ett senare sammanhang söka utreda. Hvad den förstnämnda åsikten åter angår, så tror jag, att en strategi, som afsåg ett större koncentriskt anfall, på denna tid och i allmänhet under förhandenvarande omständigheter måste anses som otänkbar. Dåvarande kommunikationsförhållanden samt afståndet mellan de opererande omöjliggjorde så godt som all samverkan dem emellan, hvarjämte den Lybeckerska kårens litenhet, i verkligheten något öfver 11,000 man, måhända beräknad till 15,000 man, berättigar oss till att göra detta påstående.

Äfven i ett samtida utlåtande kan man finna stöd härför. Den 27 maj 1708 skref nämligen Jos. Cederhielm från hufvudarmén till sin hemmavarande broder ett bref, hvari han berörde konungens planer.[1] Ehuru han däri omnämner ett kombineradt anfall af hufvudarmén, Lewenhaupts kår, kosacker och turkar, så finnes däremot intet, som tyder på att han tänkt sig möjligheten af den finska arméns deltagande i detsamma.

Mellan de ofvannämnda ytterlighetspåståendena framstår den af general Rappe i Krigsvetenskapsakademiens handlingar för år 1892 i uppsatsen »Carl XII:s plan för fälttåget mot Ryssland 1708—1709» uttryckta uppfattningen, som går ut på att finska arméns uppgift var rätt och slätt Ingermanlands och därmed Petersburgs eröfring.

För att bringa någon klarhet i denna för bedömandet af Karl XII:s ryska fälttågsplan åren 1708—1709 viktiga fråga är nedanstående utredning gjord, och i samtida myndigheters och personers till eftervärlden bevarade utlåtanden anser jag mig funnit ett godt stöd för ett sådant bedömande.

Lybecker erhöll, som sagdt, år 1708 ingen operationsorder. Hans brefväxling med defensionskommissionen före fälttåget samt hvad som under generalkrigsrätten mot honom i Lund år 1717 framkom, styrker till fullo detta.[2] Nordberg påstår visserligen, att tvenne sådana order blifvit afsända, men härmed är ju saken ej

[1] C. Hallendorff: Carl XII och Lewenhaupt, s. 83.
[2] Generalkrigsrättens förhandlingar. Krigsarkivet.

till visshet afgjord, och i alla händelser veta vi ju ej deras innehåll. Emellertid får Nordbergs påstående ej utan vidare betecknas som osant. Tvärtom finnas omständigheter, som i viss grad tyda på dess tillförlitlighet. Då han uppger, att två order afsändts, stämmer detta väl öfverens med Karl XII:s vanliga ordergifningssätt. Antingen det nu gällde trupptransporter från hemlandet eller igångsättande af krigsoperationerna, så plägade han i god tid t. ex. två à tre månader i förväg tillställa vederbörande en order, som förständigade honom att till en viss dag vara fullt beredd till uppbrott, samt sedan vid angifven tid uppbrottsorder och närmare instruktioner. Det välbetänkta i ett sådant tillvägagångssätt framstår fullt klart, om man tager i betraktande dels omöjligheten för den aflägsne ordergifvaren att bedöma den tidrymd, som förberedelserna skulle taga, dels ock faran för att hans afsikter i förtid skulle röjas. Man finner nämligen, att vid denna tid nästan alla underrättelser om fienden erhöllos genom fångar, och att dessa, antingen de voro svenskar eller ryssar, i regel ej vid förhören dolde något. Armfeldt rapporterar t. ex. i början af oktober år 1713, att han, sedan en af hans officerare af ryssarne tillfångatagits, får beräkna, att dessa till fullo kände hans dispositioner o. s. v. I sådana förhållanden finner man en fullt berättigad anledning till Karl XII:s så ofta förkättrade tystlåtenhet angående sina planer.

Hvad beträffar tidpunkten för ofvannämnda orders utfärdande, så vet man, att de måste afsändts efter det Lewenhaupt i mars besökt konungen.[1] Som jag skall framhålla, antager jag, att detta ej har kunnat ske förrän i juli eller augusti, och vid denna tid voro förbindelserna mellan konungen och hemlandet redan mycket osäkra.

I detta samband må det tillåtas mig framkasta den frågan, om verkligen direkta order voro erforderliga för Lybecker i detta fall. Som allmänt omdöme kan man säga, att Karl XII lämnade sina underbefälhafvare stor handlingsfrihet och samtidigt ställde stora fordringar på deras initiativ och handlingskraft. Härom säga t. ex. tvenne af Lybeckers domare år 1717, öfverstarne Bildtstein och Ruthensköld, »att Lybecker ej behöfde andra order för att göra fienden efter dåvarande konjunktioner all den diversion och afbräck än hans undersåtliga plikt och det oomskränkta befäl konungen åt honom anförtrott».[2] Själf varnar Lybecker i en skrifvelse till konungen[3] för att bestraffa hans vid detta tillfälle visade initiativ, ty därigenom skulle han komma att afskräcka kommenderande generaler från erforderlig självverksamhet. Man kan därför antaga, att tack vare den initiativkraft konungen vetat i allmänhet ingjuta hos sin armé, han rentaf kunde fordra, att Lybecker, om så behöfdes, utan order skulle göra infallet i Ingermanland. Kommer så därtill.

[1] Defensionskommissionen till Lybecker den 7 juli 1708. RA.
[2] Nämnda öfverstars reservationer inlämnade till generalkrigsrätten i Lund år 1717. Krigsarkivet.
[3] Bref af den 24 april 1717 i RA.

afsikt att infalla i Ingermanland. Endast i det fall, att han ej i denna provins kunde föda sin armé, tänkte han gå in på ryskt område. Som vanligt tveksam inför afgörandet, frågade han, om han skulle våga agera med den hasard, som vid konungens armé var bruklig, och tyckes vilja framkalla ett bestämdt utlåtande härutinnan från kommissionen för att ha ryggen fri under alla eventualiteter. Svaret härpå kom i det ofvan relaterade brefvet af den 7 juli. Den 26 juni underrättade han samma myndighet om Lewenhaupts marsch mot Litauen, och fyra dagar senare, den 30, skrifver han, att som konungens och Lewenhaupts arméer genom sitt framträngande aflägsnat faran för ryskt anfall mot Finland, rustade han sig för uppbrott och väntade ej på annat, än att en del persedlar skulle anlända från Stockholm. Den 14 juli angaf han den 1 augusti som uppbrottsdag, och ungefär en vecka senare bröt han upp.[1]

Vi se af detta, att Lybecker egentligen aldrig var tveksam om sin uppgift och fattade denna som ett återeröfrande af Ingermanland och endast om provianteringssvårigheter tvungo honom härtill ämnade intränga på gammalt ryskt område. Med afseende på tidpunkten för anfallets företagande delade han defensionskommissionens uppfattning, att det ej borde ske förrän hufvudarméns och Lewenhaupts framträngande aflägsnat den värsta risken. I ofvannämnda skrifvelse af den 18 juni röjer han visserligen en viss tveksamhet. I hufvudsak tyckes denna dock röra sig därom, huruvida han skulle agera med samma vågsamhet, som var utmärkande för Karl XII, hvilket förefaller mera åsyfta åtgöranden af taktisk än strategisk art. Den 30 i samma månad var tveksamheten som bortblåst. Att underrättelsen om Lewenhaupts tåg till Litauen, som han under dagarna mellan den 18 och 26 juni tyckes fått, bidragit till att stadga hans beslut, är väl antagligt, men om utrustandet af dennes armé var han, som synes, redan förut medveten. De sedermera mycket omtalade, obesvarade förfrågningarna hos Karl XII synas, som sagdt, vara gjorda under början af året, d. v. s. före Lewenhaupts besök hos denne i slutet af mars.[2] Att dessa, när det olyckliga resultatet af företaget förelåg, åter kommo på tal, behöfver ingalunda bevisa, att konungens underlåtenhet att besvara dem haft något viktigare inflytande på händelsernas gång. Af Hermelins ofvannämnda bref synes äfven, att om ock Lybecker i sin brefväxling med konungen och hans omgifning i början af året visat tveksamhet, detta ej varit fallet vid en senare tidpunkt.

Allt synes därför tyda på att den af general Rappe framställda åsikten är den riktiga. Jag anser mig också våga påstå, att den Lybeckerska arméns uppgift måste tillmätas och af vederbörande samtida tillmättes stor vikt. Sambandet mellan dennas och de andra svenska arméernas roller i 1708 års fälttåg synes, som sagdt, vara, att sedan de sydligare arméerna dragit på sig fiendens hufvudkrafter,

---

[1] Bref till defensionskommissionen i RA.
[2] *Defensionskommissionen* till Lybecker den 7 juli 1708. RA.

skulle den Lybeckerska söka återeröfra det på rörliga fientliga stridskrafter så godt som utblottade Ingermanland, och en följd häraf var, att uppbrottsorder af konungen först i midten af juli från trakten af Mohilev kunde utfärdas för den under Lybecker ställda armén. I stort sedt anser jag, att man ännu ej får med visshet antaga, att Karl XII vid anfallsplanens utarbetande endast i Moskva trott sig kunna diktera freden, utan att han äfven tänkt sig ett tidigare afgörande, samt att 1708 års anfallsplan äfven var lämpad för att verka i denna riktning.

H. E. Uddgren.

Bilaga.

Copia af hr cancellie-rådets breef till hr general-majoren Lybecker, daterat Stolki d. 14. Aug. 1708.

Jag får denna gången eij tid at skrifva mehr, än at iag besvarat min h:de hr broders breef af d. 7 Julii och sedt däraf dess goda upsåth at gå löst på ryssarne, hvartill iag önskar all lycka och vählsignelse. Hans Maij:st är lyckeligen kommen öfver Dniepr och sålunda här satt sig, och [ɔ: att] fienden nu mehra eij kan betiäna sig af dess faste läger vid Stoki; det moste han nu förlåta, så frampt han eij vill släppa oss i ryggen på sig. Men om han mötar oss, eller går undan, moste i desse dagarne sig viisa; det förre skulle man heller önska, så at man kunde få honom fatt på någon rum plass, då iag vill hoppas, at han skulle blifva plåckat, fastän han säges vara dubbelt starckare. General gref Lewenhaupt lärer nästkommande vecka komma till Dnieper, men iag troor eij, at hans Maij:stt dess ankomst här lärer afbiida. Gud gifve, at hr b:r med sina troupper kunde vähl komma öfver Nevaströmmen och där något uthrätta, då man snardt hade hopp at få änd på kriiget. I Pohlen synes gå vähl, ock är god liiknelse, at heela det viidrige partiet innan kort skall ställa sig under K. Stanislaus; det är därtill benägit, allenast at hans Maij:tt vill det tillåta och låter dem nåd vederfahras.

O. Hermelin.

Underrättelser.

— **Harald Wieselgren †.** Våra dagars ypperste svenske lefnadstecknare är icke mer. F. d. bibliotekarien fil. doktor Harald Ossian Wieselgren afled den 17 sistlidne mars på Serafimerlasarettet i Stockholm efter en kortare sjukdom (kallbrand) och efter genomgången amputation af det ena benet. Han föddes i Västerstads församling i Skåne den 2 nov. 1835, blef 1852 student i Lund, aflade där 1854 kansliexamen och promoverades vid endast tjugu års ålder (1856) till fil. doktor. Sedan 1857 ägnade han sig åt K. Biblioteket, blef 1861 ordinarie tjänsteman där och befordrades 1877 till bibliotekarie, en befattning, hvarifrån han 1900 afgick med pension. Vid sidan af sin statstjänst verkade han oafbrutet i 22 år såsom redaktör, dels, 1857—65, af Svenskt biografiskt lexikon (ny följd, bokstäfverna A—K), där endast ett mindre antal artiklar härrör från honom, dels, 1866—79, af Ny Illustrerad Tidning, som riktades med en mängd till allra största delen biografiska bidrag af hans snabba och eleganta penna. Men både under denna tid och i ännu högre grad, sedan han gjort sig kvitt redaktionssläpet, gaf han med öppen hand af sina rika andliga tillgångar åt tidningar och tidskrifter af alla slag äfvensom i det muntliga, vanligen extemporerade föredragets form, som präglades af en spelande kvickhets mästerskap. Men samtidigt vittnade ett och annat större arbete om att ihärdig forskarmöda gick hand i hand med ett för dagens företeelser i sällspord grad vaket sinne och troget minne samt en lika sällsynt förmåga att omedelbart gifva iakttagelserna ett träffande och fängslande uttryck, ett slags andlig blixtfotografering.

Efter sin fader, den ryktbare domprosten Per Wieselgren, hade sonen ärft kärleken till litteraturen och historien samt den lifliga fantasien, men det något kaotiska i faderns studie- och framställningssätt klarnade hos sonen genom en samvetsgrann kritik. Bland hans på historisk forskning grundade uppsatser märkas i första rummet den i Hist. Tidskr. 1890 införda *Krönikorna om Gustaf Vasa*, vidare *Markgrefvinnan Cecilia, Gustaf Vasas skönaste dotter*, en »Ehrenrettung» (i »I gamla dagar och i våra»), samt *Drottning Kristinas bibliotek och bibliotekarier från hennes bosättning i Rom jemte en öfverblick öfver de kungl. biblioteken i Sverige före hennes regeringstid* (inträdestal i Vitterhets hist. o. ant.-akademien 1898, infördt i akad:s Handlingar, ny följd XIII, 1901). Bland de flera bidrag han skänkte vår tidskrift må påpekas recensionerna af De Geers minnesteckning af B. B. von Platen (bd VII) och Forssells af Gustaf af Wetterstedt (bd X). Wieselgrens största *litterära* betydelse ligger i hans oräkneliga biografiska skisser (»döds-

runor»), till en del sammanförda i *Ur vår samtid* (1880), *Bilder och minnen* (1889) och *I gamla dagar och i våra* (1900), hvilka inom ramen af några sidor gömma en mängd ur författarens vidsträckta kännedom om personer, »ställningar och förhållanden» härflytande intima drag och blifva af beståndande värde för vår samtids historia. Som lefnadstecknare i stor stil framträdde han i de särskildt utgifna arbetena *Lars Johan Hierta* (1881) och *Cavour, Italiens befriare* (1884). Den betydelse Wieselgren haft som medstiftare (1862) och till sin död själen i det bekanta sällskapet »Idun» bör ej heller underskattas. Där hafva värfvats många vänner åt vårt folks historia genom hvarje år regelbundet återkommande föredrag och ej minst genom Wieselgrens spirituella inlägg.

Wieselgrens kärlek till Sveriges historia visade sig bland annat i de pilgrimsfärder han företog till våra förlorade länder på andra sidan Östersjön, där han andaktsfullt sökte efter minnen från våra förfäders tid under bar himmel eller i arkivens och bibliotekens gömmor. Hans studium af historien resulterade i en fast tro på mänsklighetens utveckling i humanitet och lycka, och i sin liflighet ville han i ett och annat skynda på stegen. Men blodsbandet och hans klara förstånd togo ut sin rätt, så att han, äfven om han någon gång riktade skämtets hålspegel mot äldre generationers sätt att tänka, forska och lefva, ej hörde till dem, som fördöma gångna släkten, därför att de hos dem ej återfinna de idéer, af hvilka de själfva äro bärare. (*T. W.*)

— Den 23 april afled i Uppsala efter en kort sjukdom professor Karl Ahlenius i en ålder af 40 år. Född i Tanum 1866 studerade han i Uppsala, Halle och Leipzig samt promoverades 1895 till filosofie doktor efter att ha försvarat en på synnerligen omfattande och gedigna studier grundad afhandling om *Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi*. Samma år kallades han till docent i geografi och året därpå till docent äfven i historia. Under de följande åren utvecklade han en flitig författarverksamhet, bland hvars alster såsom viktigast må nämnas *Till kännedomen om Skandinaviens geografi och kartografi under 1500-talets senare hälft* (1900, i Humanistiska Vetenskaps-Samfundets skrifter) samt *Angermanälfvens flodområde, en geomorfologisk-antropogeografisk undersökning* (1903), hvarjämte han lämnat bidrag till flera tidskrifter, bl. a. Hist. Tidskr. År 1902 förordnad att förestå undervisningen i geografi vid Uppsala universitet, utnämndes han 1904 till innehafvare af den nyinrättade e. o. professuren i detta ämne. Han påbörjade samma år utgifvandet af det stora verket *Sverige, geografisk, topografisk, statistisk beskrifning*, hvaraf hittills fjorton häften utkommit. Icke minst inom detta arbetes redaktion efterlämnar han ett tomrum, som ej blir lätt att fylla.

— Den 19 februari afled vid 83 års ålder f. d. direktören för Würtembergska riksbiblioteket i Stuttgart Wilhelm v. Heyd. Utom en mycket viktig *Bibliographie der Württembergischen Geschichte*

samt några smärre arbeten på den ekonomiska historiens område har han utgifvit det berömda verket *Geschichte des Levantenhandels im Mittelalter* (1879, fransk uppl. 1885, 86), ett verk af grundläggande betydelse för kännedomen om medeltidens ekonomiska lif.

— Till docent i historia vid Göteborgs högskola har utnämnts fil. d:r Carl Grimberg.

— Den 8 maj tog arkivarien Westrin inträde i Vitterhets historie och antikvitetsakademien med ett tal: *Bidrag till historien om striden om svenska riksvapnet Tre kronor.*

— Den nyutkomna nittonde delen af *Svenska akademiens handlingar ifrån år 1886* innehåller utom bibliotekarien Karlfeldts inträdestal öfver riksarkivarien Odhner — särskildt intresse har teckningen af studentåren — en minnesteckning öfver den heliga Birgitta af riksantikvarien Hans Hildebrand. Ehuru bredt anlagd och innehållande rikliga utdrag ur Birgittas skrifter, har Hildebrands framställning dock i de flesta punkter föga nytt att gifva utöfver hvad som genom äldre forskares, framför allt Hammerichs, Klemmings, Flavignys och Schücks undersökningar redan är kändt. Såsom en brist i Hildebrands teckning torde få anses, att förf. knappast försökt, än mindre lyckats insätta Birgitta på hennes rätta plats inom medeltidens allmänna religiösa och kyrkliga utveckling. Man saknar sålunda en framställning — i den mån en sådan kan vara möjlig — af det inflytande Birgitta i sin religiösa åskådning och i sina skrifter kan ha rönt från sina biktfäder, närmast magister Matthias och Alfons af Jaén liksom från äldre visionärer (t. ex. den heliga Mechthild). Den öfversikt — föga ingående och preciserad — som gifves öfver den senare medeltidens kyrkliga och religiösa reformsträfvanden ger knappast den rätta bakgrunden. Birgitta har af gammalt sammanställts med Gudsvännerna och tidens mystiker; tvifvelsutan med mera rätt sammanställer henne den utmärkte tyske historikern Haller med den ultramontane reformatorn och oppositionsmannen Alvaro Pelayo. — En annan sida af ämnet, som väl förtjänat att åtminstone antydningsvis beröras och där författarens enastående kännedom om medeltidens kyrkliga konst säkert skulle skänkt oss mycket af intresse, är Birgittakulten, i allmänhet Birgittas ställning i eftervärldens uppfattning, ett ämne som från *en* synpunkt förut behandlats af Döllinger i hans skiss *Der Weissagungsglaube und das Prophetenthum in der christlichen Zeit.* Ännu långt fram i tiderna, ofta där man minst skulle vänta, ser man bevis på i hur hög grad hon fångat eftervärldens fantasi. Vi finna hennes profetior åberopade hos Paulus Eliæ, vi möta dem i den diplomatiska korrespondensen på Karl X Gustafs tid, ja t. o. m. under förra århundradet ha hennes ord anförts under kampen mellan stat och kyrka i Italien. En antydan om denna sida af ämnet hade, synes det, väl varit på sin plats i en minnesteckning öfver Birgitta.

— Vitterhets- historie- och antikvitetsakademiens bekanta **Månadsblad** framträder från och med 1906 i en ny dräkt. Det kallas numera *Fornvännen, Meddelanden från K. Vitterhets historie och antikvitetsakademien* och utgifves kvartalsvis med fyra häften om året till ett pris af fem kronor. Första häftet för år 1906 under redaktion af Emil Ekhoff har nyligen utkommit. Man finner där bl. a. en intressant, rikt illustrerad uppsats under titeln *Tvenne nyupptäckta medeltida epitafier från den gamla dominikanerkyrkan i Sigtuna.* Under den nyligen afslutade restaureringen af Mariakyrkan i Sigtuna upptäcktes bl. a. på den östra korkvadratens norra sida spår af målningar från 1300-talet — målningar i svenska kyrkor från den tiden äro sällsynta — återgifvande gotisk kyrkoarkitektur, man upptäckte äfven spår af figurer m. m. Nedtill vid golfvet befann sig i korväggen en nisch, och en inskrift på nischbågens undersida visade, att ärkebiskop Jarler († 1255) i närheten varit begrafven. Äfven en annan ärkebiskop i Uppsala, Petrus Philippi († 1341), är begrafven i Mariakyrkan, och dr Ekhoff antager, att efter dennes död dubbelepitafiet blifvit anbringadt; det har antagligen föreställt under arkitekturen en Kristusbild, omgifven af helgon och två knäböjande ärkebiskopar. Det hela är ett vackert resultat af vår tids vetenskapligt arkeologiska forskning, och kyrkans restaurering framhålles af dr Ekhoff som ett föredöme, hvartill endast sällan, dessvärre, motsvarighet kan uppvisas.

— Såsom bilaga till Svenska fornskriftsällskapets årsmöte 1906 har sällskapets outtröttlige sekreterare d:r Robert Geete utgifvit en — såvidt kändt är — fullständig samling af de på svenska affattade påbuden rörande den s. k. Vårfrupenningen, den afgift, som enligt Birgittas föreskrift skulle utgå till Vadstena klosters byggnad och underhåll liksom till motsvarande ändamål i alla länder, där birgittinkloster voro under anläggning. Af de aftryckta urkunderna är den äldsta konung Håkans bekräftelsebref af den 8 dec. 1361, den yngsta konung Kristiern den förstes af den 11 sept. 1461. De i betydligt större antal befintliga latinska urkunderna rörande Vårfrupenningen har utgifvaren tyvärr ej ansett sig kunna medtaga. Af icke minsta värdet är den handskriftsbeskrifning, som i utgifvarens »Efterskrift» meddelas; den omfattar bl. a. en af de allra intressantaste af de till vår tid bevarade Vadstenakopieböckerna, cod. *C. 46* i Uppsala universitetsbibliotek. Åtskilliga där i afskrift bevarade urkunder, t. ex. en visitationsstadga för Vadstena kloster från 1448 och en stadga angående dess godsförvaltning af 1443, skulle det väl löna sig att särskildt offentliggöra. Utgifvaren ställer i utsikt en för Svenska fornskriftsällskapets samlingar afsedd edition af Vadstenaprivilegier på svenska. Vi hoppas, att denna samling ej måtte låta alltför länge vänta på sig.

— I senaste häftet af *Arkiv för nordisk filologi* (N. F. Bd 18: h. 3) upptager — detta i anledning af Brates inlägg i föregående häfte — Axel Kock ånyo till behandling frågan om vär-

ledningen af ordet »härad» (jfr Hist. Tidskr. 1905, s. 121, 263). Han framhåller de språkliga skäl, som tala emot Brates härledningshypotes. Gentemot dennes hufvudinvändning mot Kocks egen etymologi, nämligen att härad, om ett administrativt område, ej skulle kunnat ingå i namn på gårdar och socknar, påpekas, att detta förekommer hufvudsakligen i sådana trakter (Uppland och vissa delar af Norrland), där i historisk tid häradsindelningen ej användes. I sådana fall kan förhållandet stundom bero på att »en dylik ort (socken) under förhistorisk tid intagit en särställning (utgjort ett särskildt distrikt eller dylikt) vid ledingens utrustning». I andra fall torde en språkligt tillfredsställande förklaring ej heller vara utesluten: härad kan uppfattas såsom ett slags afledningsändelse eller möjligen ha haft en från »distrikt» utvecklad betydelse »bygd».

— *Personhistorisk tidskrift* har utsändt sitt första häfte för år 1906. Förutom fortsättning på serien »Stockholms öfverståthållare», smärre släktanteckningar samt litteraturöfversikt bringar häftet några anteckningar om den i fransk tjänst gångne svensken *Adam Fredrik Netherwood* af Arthur Stille, grundade på material i det franska krigsministeriets arkiv, vidare en ny afdelning af K. H. Karlssons *Genealogiska anteckningar*, behandlande vapenmålningarna vid fru Ramborgs graf i Väster-Åkers kyrka samt en af major E. Lind af Hageby uppgjord förteckning öfver Upplands ståndsdragonregementes officerskår. Illustrationsbilagorna utgöras af reproduktioner af fyra porträtt ur den Cronstedtska samlingen på Fullerö, af hvilka tre äro signerade af Martin Mijtens d. ä.

— Den af Svenska litteratursällskapet i Finland utgifna skriftserien har ökats med trenne nya volymer: en ny del af de genom d:r P. Nordmann utgifna *Bidrag till Helsingfors' stads historia*, ett nytt (nittonde) band *Förhandlingar och uppsatser*, af hvars innehåll märkes — utom professor Schybergsons i Hist. Tidskr. förut omnämnda uppsats »Porthan såsom medlem af Finska Hushållningssällskapet» — en biografisk studie öfver Arvid Eriksson Stålarm af d:r P. Nordmann, samt slutligen en förteckning öfver *Minnespenningar öfver enskilda personer, födda eller verksamma i Finland* af Mauritz Hallberg.

— I det sist utkomna bandet af *Baltische Studien* (Neue Folge, Band IX) afslutar d:r Hermann Voges sin uppsats *Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715*, behandlande kriget i Pommern nämnda år.

— Den såsom författare till en skildring af Hannibalsfejden kände norske generalstabskaptenen C. O. Munthe har påbörjat en *Frederikshalds og Frederiksstens Historie indtil 1720*, hvaraf hittills sex häften utkommit. Större delen af det hittills utkomna upptages af en detaljerad framställning af krigshändelserna i Bohuslän *och omkring* Fredrikshall 1657—1660. Arbetet prydes af flera

kartor och åtskilliga goda porträtt. Från detta omdöme skola dock undantagas det å sid. 39 befintliga porträttet af Karl X Gustaf samt Lars Kaggs porträtt å sid. 155, som äro af ett slag, som man lyckligtvis sällan möter i moderna historiska arbeten.

— Den kände personhistoriske forskaren kapten Otto Bergström har i en smakfullt utstyrd liten volym publicerat en af krigskollegii sekreterare Albrecht Tigerclou upprättad arméns rulla för år 1684 (den äldsta tryckta är af 1757) *Rang. och Förteckningh: vppå Kongl. Maytz. Regementz. och Comp. Officerare. till Häst. och Foth: Pro Anno 1684.* Den innefattar officerare vid regementena i Sverige, Finland, Östersjöprovinserna och Pommern med deras senaste fullmaktsdata. Utgifvaren har försett rullan med upplysande noter, hufvudsakligen af genealogisk art, samt med ett namnregister. Den vackra boken utgör en värdefull tillökning till vår personhistoriska litteratur.

— I Marinlitteraturföreningens skriftserie har kommendörkapten H. Wrangel påbörjat ett arbete om *Kriget i Östersjön 1719—21.* Den utkomna delen behandlar 1719 och 1720 års sjötåg. Redogörelsen för 1719 års sjökrig har till större delen varit offentliggjord i Hist. Tidskr. för 1892; den har nu omarbetats och fullständigats med en framställning af expeditionerna till Danzig 1719 på hösten. Vid omarbetningen har särskild hänsyn tagits till ryska källor, särskildt till Veselagos ryska marinhistoria. Som bilagor meddelas åtskilliga aktstycken om flottans utrustning samt kommendören Th. Rajalins instruktion. Arbetets senare del är under utgifning, och vi hoppas få återkomma, när det föreligger färdigt.

— Ett konsthistoriskt arbete af stort intresse för den allmänna karakteristiken af storhetstidens kultur är docenten August Hahrs i Humanistiska Vetenskaps-Samfundets skrifter utgifna afhandling *Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof.* Framställningen är grupperad kring De la Gardies många olika praktbyggnader och samlingar, och med hjälp af det samtida urkundsmaterialet, hämtadt framför allt ur det De la Gardieska arkivet i Lunds universitetsbibliotek och den stora De la Gardieska samlingen i Riksarkivet, belyser förf. byggnadsarbetenas fortgång och samlingarnas tillkomsthistoria. Till denna redogörelse i enskildheter för De la Gardies verksamhet såsom konstmecenat sluter sig en sammanfattande karakteristik. Härvid betonas skarpt det franska inflytande, som röjer sig hos de konstskapelser, som äro förbundna med De la Gardies namn, liksom å andra sidan hans gynnande af inhemska krafter, särskildt vid de många byggnadsföretagen i Västergötland. Docenten Hahrs arbete är ett ytterligare bevis på — om flera sådana behöfvas — hvilket värdefullt konsthistoriskt material, som finnes i dessa inventarier och gårdshandlingar af olika slag, som ännu till en god del obegagnade eller ej fullt utnyttjade hvila i våra arkiv.

— I Göteborgs högskolas populärvetenskapliga serie har professor Otto Sylwan, förut bekant genom förtjänstfulla forskningar på området (*Svenska tidningspressens historia till 1772, Ur tidningspressens historia*) offentliggjort en ursprungligen såsom föreläsningar tillkommen öfversikt öfver *Den moderna pressen, dess uppkomst och utveckling intill våra dagar.* Efter en inledande blick på pressen före den franska revolutionen ger förf. i första afdelningen en skildring af den franska, tyska, engelska och amerikanska pressens historia intill 1800-talets midt med särskildt framhållande af Girardins, Walters och Gordon Bennetts betydelse för pressens allmänna utveckling. Den andra afdelningen behandlar årtiondena efter 1850 (ungefär fram till 1880). Först betonar förf. de tekniska framstegen, framför allt användandet af telegrafen i publicitetens tjänst äfvensom utsändandet af speciella korrespondenter. Efter en öfversikt af de viktigaste slagen af tidskrifter (revyer, illustrerade tidningar, skämttidningar) skisseras den europeiska pressen under nyss angifna tidsskede, hvarvid förf. särskildt uppehåller sig vid de engelska pennybladen, de parisiska boulevardtidningarna samt Bismarcks förhållande till tidningspressen. Den tredje afdelningen, den både vidlyftigaste och intressantaste, är ägnad åt den samtida pressen i Nordamerika, England, Frankrike och Tyskland. Den senaste utvecklingen »står», säger förf., »i reportagets och sensationens, prisbillighetens och kapitalismens, med ett ord, i amerikanismens tecken». Som sig bör behandlas därför Amerika först, och förf. karakteriserar särskildt den af Pulitzer och Hearst skapade »gula» pressen. I sin skildring af engelska pressförhållanden uppehåller sig förf. särskildt vid Times, vid »den nya (= amerikaniserande) journalistikens» upphofsman i England, W. T. Stead, vid veckobladen samt vid den nya billighetspressen (Daily Mail, Daily Express). Kapitlet om den franska nutidspressen har mindre intresse. I afseende på den tyska pressen framhålles särskildt dess rikedom på öfversiktliga och mångsidiga meddelanden från främmande länder liksom på tekniska, sociala och kulturella uppsatser men äfven dess brist på politisk självständighet. Boken afslutas med en förteckning öfver viktigare arbeten öfver tidningspressens historia. En från ungefär motsvarande synpunkter gjord — naturligen något vidlyftigare — öfversikt öfver den moderna svenska pressens historia skulle vara synnerligen välkommen, ej minst för dem, som syssla med studiet af vår historia under 1800-talet.

— Under titeln *Grundriss der Geschichtswissenschaft zur Einführung in das Studium der deutschen Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit* har professor Aloys Meister i förbindelse med åtskilliga andra tyska vetenskapsmän, bland hvilka må nämnas Georg Erler, Heinrich Grotefend och Hermann Oncken, påbörjat utgifvandet af en handbok, som söker ge en bild af den historiska vetenskapens nuvarande ståndpunkt. Den afser att komplettera Bruno Gebhardts bekanta *Handbuch der deutschen Geschichte*,

och den rent politiska historien är därför utesluten. Boken skall innehålla korta framställningar dels af de historiska hjälpvetenskaperna: paleografi, diplomatik, kronologi, sfragistik, heraldik, historiografi o. s. v., dels af Tysklands ekonomiska historia, författnings- och rättshistoria samt kyrkliga författningshistoria. Den är afsedd för studerande och beräknas komma att omfatta tvenne band, hvaraf första bandets första afdelning utkommit.

— D:r Paul Haake i Berlin, som sedan flera år ägnat ingående studier åt August den starkes historia, dels för att utgifva konungens egenhändiga bref och skrifvelser, dels för att i en monografi teckna hans lefnad, har nyligen i Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur (1, XV, Leipzig 1905) publicerat en kort orienterande studie öfver *Polen am Ausgang des XVII. Jahrhunderts.* Ehuru förf. icke haft tillfälle till direkta studier af polskt urkunds- och aktmaterial, är hans redogörelse värdefull, då den grundar sig icke blott på senare arbeten (speciellt Hüppe, *Verfassung der Republik Polen*) utan på en rad af samtida vittnesbörd, tryckta eller otryckta. För svenska historici är redogörelsen välkommen, då den lämnar många anvisningar till klarare uppfattning af läget i Polen, speciellt som en parallellstudie till professor Hjärnes intressanta anmärkningar å s. 119 och ff. i hans *Karl XII.* Särskild uppmärksamhet förtjäna de af förf. meddelade samtida detaljberäkningarna af polske konungens inkomster och utgifter. (*C. H. H.*)

— Kungavalet i Polen 1697 med däraf följande förvecklingar har som bekant öfvat viktig inverkan på Karl XII:s polska politik under det nordiska kriget. Hittills saknas fullt uttömmande undersökningar öfver valet, men ett särdeles betydande bidrag till dess kännedom har just nu lämnats af d:r Paul Haake genom hans uppsats *Die Wahl Augusts des Starken zum König von Polen*, hvilken ingår i Historische Vierteljahrschrift 1906 h. 1. Haake söker dels uppvisa motiven för Augusts tronkandidatur, dels utreda, huru dennes valkampanj förbereddes och genomfördes, dels — under skarp, men väsentligen berättigad polemik mot en del nyare saxiska historici — i stora drag mäta, hvad Augusts polska krona betydt för Saxen. Vid undersökningen om Augusts bevekelsegrunder tillbakavisar förf. med fog de nyligen gjorda försöken att härleda dessa ur statsekonomisk omsorg om Saxen: sådan omsorg låg honom visserligen icke helt fjärran, ty på Saxens ekonomiska blomstring berodde ju väsentligen hans egen makt, men å de politiska planerna öfvade den ingen inverkan, utan dessa dikterades af hans personliga ärelystnad och intresse för dynastiens glans. Augusts äregirighet, redan af naturen stark nog, har enligt förf:s mening ytterligare riktats mot den polska kronan som mål genom hans studier af en bland de denna tid icke ovanliga världsprofetiorna, »Der seidene Weltfaden», en ytterst lindrig revidering och öfversättning af en på

1500-talet författad profetia med namnet »Sericum mundi filum», som bebådade, att en ättling af Wettinerna och Danmarks Oldenburgare, bärande namnet Augustus, år 1696 skulle väljas till Polens konung samt efter eröfring af Ungern, Turkiska riket och en del af Asien upprätta sin tron i Konstantinopel som en ny Cæsar Augustus och där regera till Kristi snara återkomst. Hur det nu kan hafva hängt ihop med denna profetias sista revidering,[1] otroligt är icke, att de fantastiska framtidsutsikterna öfvat en viss inverkan på Augusts under allt frivolt lättsinne ganska vidskepliga naturell. I hvarje fall kunde profetian alltid nyttjas för att öfvertyga en eller annan, att den djärfva framtidspolitik, som hägrade för Augusts oroliga ärelystnad, tjänade högre syften.

Efter redogörelsen för denna kuriösa episod skildrar förf., hur August från början af år 1697 på allvar börjar drifva sin polska tronkandidatur, hur han på olika vägar skaffar de för bestickning nödiga pennningarna samt hur hans förtrogne, Flemming och Beichling, under de afgörande valdagarne d. 26 och 27 juni lyckas förvärfva sin herre ett tillräckligt starkt parti, så att denne likaväl som prinsen af Conti kunde af sina anhängare proklameras som konung. Någon verklig värdering af de olika partiernas styrka vid valtillfället synes ej förekomma i de saxiska akterna, såvidt förf:s redogörelse angifver; troligen af det för August obekväma skälet, som på andra håll antydes, att hans anhang faktiskt då var underlägset. Hur August emellertid genom sitt snabba personliga ingripande vände det stridiga valet till sin seger, berörcs härpå i korthet och är redan förut kändt. — I en slutafdelning söker förf. gifva någon ledning för bedömandet af hvilken nytta och skada Augusts arfland haft af förbindelsen med Polen. För svenska läsare är därvid särskildt intressant den som bilaga meddelade »Hauptspecification dererjenigen Pretensionen, welche I. K. H. als Churfürst zu Sachssen an die Respublic von Pohlen zu formiren berechtiget sind» (enligt en 1733 i samband med tronskiftet uppgjord beräkning). Där finnes nämligen bl. a. ett öfverslag af de belopp, som Karl XII under sin invasion i Saxen utkräfde till de svenska truppernas underhåll och rekrytering, slutande på den väldiga summan af omkr. 35 millioner Reichsthaler.

(*C. H. H.*)

— Den senaste tiden har skänkt en mängd viktiga arbeten inom den nyaste tidens historia. Henry Houssaye har utsändt tredje och sista delen af sitt bekanta arbete *1815*, omfattande *La seconde abdication. La terreur blanche* (Paris 1905). Alfred Sterns stora verk *Geschichte Europas seit den Verträgen von 1815 bis zum Frankfurter Frieden von 1871* — som bekant den grundligaste, om också ej den lättlästaste i litteraturen förekommande öfversikt öfver 1800-talets historia — har nu hunnit till sitt fjärde band.

[1] Jfr en af förf. mot några i bref från undertecknad framställda anmärkningar riktad polemik i samma tidskrifts 2:a häfte för detta år.

som tillika utgör det första bandet af verkets andra afdelning: *Geschichte Europas von 1830 bis 1848* (Berlin 1905). Det nya bandet omfattar åren 1830—35. H. von Zwiedineck-Südenhorst afslutar med ett tredje band sin för *Bibliothek deutscher Geschichte* skrifna öfversikt *Deutsche Geschichte von der Auflösung des alten bis zur Errichtung des neuen Kaiserreiches* (Stuttgart & Berlin 1905). Slutbandet omfattar tiden 1849—71; ett särskildt intresse får det genom den hänsyn, som tagits till den österrikiska historien.

Pierre de la Gorce har fullbordat sitt viktiga, af den franska akademien prisbelönta verk *Histoire du second empire* med den nyss utkomna sjunde delen (Paris 1905), som ger en utmärkt öfverskådlig och opartisk framställning af fransk-tyska kriget och för berättelsen fram till den tredje republikens utropande. En omedelbar fortsättning på föregående arbete bildar en af Richelieus berömde biograf, förre franske utrikesministern Gabriel Hanotaux påbörjad, bredt anlagd öfversikt öfver Frankrikes nyaste historia, *Histoire de la France contemporaine (1871—1900)*, hvaraf hittills tvenne, af kritiken med bifall mottagna delar utkommit (Paris 1903, 1904).

Öfver Österrikes nyaste historia, föga bearbetad men utomordentligt viktig och intressant, föreligger i Louis Eisenmanns *Le Compromis Austro-Hongrois de 1867* (Paris 1904) ett arbete, som trots författarens tysk-fientliga grundåskådning af den tyska kritiken fått vitsordet att vara det utmärktaste arbete öfver Österrikes moderna historia, som hittills sett dagen.

Af det schweiziska edsförbundets utveckling under förra århundradet har en förträfflig teckning påbörjats i Oechslis *Geschichte der Schweiz im 19. Jahrhundert.* Den hittills enda utkomna (första) delen (Leipzig 1905) skildrar Schweiz' öden under det franska protektoratet 1798—1813.

Den berömde tecknaren af Englands historia under förra hälften af 1800-talet, numera sir Spencer Walpole, har påbörjat en fortsättning af sitt äldre arbete under titeln *The History of twenty-five Years*, afsedd att föra skildringen fram till 1881. De hittills utkomna två första banden (London 1904) behandla tidsrummet 1856—1870.

Den för sina förträffliga arbeten inom den Napoleonska tidens historia bekante engelske historikern John Holland Rose har utgifvit en klart och lifligt skrifven, med litteraturhänvisningar försedd öfversikt öfver hufvuddragen af det europeiska statssystemets historia under 1800-talets trenne sista decennier. *The Development of the European Nations 1870—1900* (London 1905). Ehuru den naturligtvis bringar föga nytt och i sina detaljer ej alltid är oklanderlig, erbjuder denna bok dock en god och synnerligen fängslande öfversikt till orientering i ämnet.

Till den historiska litteraturen kan — åtminstone delvis — äfven räknas den nya upplagan af sir Donald Mackenzie Wallaces berömda bok *Russia*, hvars senare del innehåller en framställning af den inre krisen i Ryssland till det rysk-japanska krigets utbrott. Ett intressant bidrag till dagens historia föreligger äfven i den sam-

ling af Times' militärkorrespondents mycket uppmärksammade artiklar om kriget mellan Japan och Ryssland, som under titeln *The War in the far East* i en ståtlig volym på mellan 600 och 700 sidor sett dagen (London 1906). Artiklarna ha underkastats en grundlig omarbetning, och samlingen prydes af porträtt af ledande personligheter å båda sidorna samt af en mängd ypperliga kartor.

— Professor Boëthius' uppsats om J. G. Richert i Historisk Tidskrifts sluthäfte för förra året, som särskildt uppehöll sig vid de politiska idéerna i början af 1800-talet, ger en särskild anledning att fästa uppmärksamheten på ett nyutkommet bidrag till historien om det förflutna århundradets politiska idéer — ett ämne, hvars behandling i litteraturen ej tillnärmelsevis står på höjd med dess betydelse. Det nya arbetet är *Lectures on the Relation between Law and Public Opinion in England during the nineteenth Century* (London, Macmillan 1905, 503 ss., 10 sh. 6 d.), af den engelske juristen professor A. V. Dicey i Oxford, förut känd genom sin numera nästan klassiska »Introduction to the Study of the Law of the Constitution», en ypperlig juridisk inledning till den föga juridiska engelska författningsrätten. Det föreliggande arbetet inskränker sig konsekvent till »law-making opinion», d. v. s. de allmänna idéströmningar, som burit frukt i lagstiftningsarbetet, samt till detta lagstiftningsarbete, sedt ifrån de politiska idéernas synpunkt. Efter några tankerika inledningskapitel om förutsättningarna för och beskaffenheten af sammanhanget mellan allmänna opinionen och lagstiftningen inom och utom England ger boken en redogörelse för de tre hufvudströmningarna i 19:e århundradet. Först kommer därvid den gamla toryismen (fram till 1830), som höll på allt det bestående såsom sådant, afundsjukt skyddade alla den engelska rättens och rättskipningens underbara antikviteter och motsatte sig all ny lagstiftning. En sådan ståndpunkt var alldeles ohållbar inför den af alla tidsförhållanden gynnade, första genomtänkta rätts- och statsåskådningen, individualismen, byggd på principerna »största lycka för största möjliga antal» och »laissez-faire». Medvetet eller omedvetet behärskad af Benthams lika genialiska och praktiskt målmedvetna som bornerade rättsfilosofi ledde denna åskådning under perioden 1825—1870 till en fullständig omskapning af straff-, process- och civilrätt, likaväl som af den politiska och ekonomiska organisationen. Framställningen af denna andra period är obetingadt bokens höjdpunkt, och »Benthamismen» har tydligen mer än de andra åskådningarna författarens hjärta; det korta kapitlet om dess inflytande på den följande perioden är ett litet mästerverk. Den sista perioden, hvars början sättes, något sent, till 1865, och som vi ännu stå midt uppe i, är gifvetvis reaktionen mot liberalismen, af prof. D. i brist pa bättre betecknad med det ej alldeles lyckliga namnet »kollektivism»; toryismens betydelse för dess uppkomst framhålles bättre än vanligen sker. Jämte dessa tre hufvudriktningar urskiljer boken emellertid »motströmningar och sidoströmningar», särskildt på det kyrkliga området. Mera

sällan än man skulle befara har förf. fallit offer för frestelsen att lägga något af sina talrika och synnerligen väl valda citat på Prokrustes-bädd.

I det stora hela håller sig boken till engelska åskådningar och engelsk lagstiftning. Särskildt liberalismen är emellertid på en gång så allmänt europeisk och så engelsk, att mycket är att lära af framställningen för alla länder. Däremot skulle en motsvarande framställning för andra länder ha haft att ta långt mera hänsyn än som här behöfts till den historiska skolan och framför allt till nationalliberalismen, en åskådning, lika svår att klassificera som grundläggande för 19:e århundradets politik. Bokens största förtjänst är kanske, att den uppehåller sig vid idéerna endast i den mån och i den form de verkat på den politiska utvecklingen. Detta synes vara den rätta synpunkten för en historiker; kammarspekulationer, om än aldrig så skarpsinniga, och utvecklingen af de rent teoretiska begreppen ha väl knappast sin plats annat än i statsfilosofiens historia.

(*E. Hkr.*)

— Sedan John Morleys monumentala biografi öfver Gladstone i tre digra band såg dagen 1903 — en godtköpsupplaga af detta arbete för tredjedelen af det ursprungliga priset är för närvarande under utgifning — har den engelska häfdateckningen riktats med flera lika viktiga som intressanta biografier. I början af förlidet år utkom en lefnadsteckning öfver den bekante engelske historikern och kyrkopolitikern, slutligen biskopen af London Mandell Creighton, *Life and Letters of Mandell Creighton D. D.*, författad af den aflidnes maka. Creighton är en af de centrala gestalterna i den engelska kyrko- och lärdomshistorien under 1880- och 1890-talen, och den som intresserar sig för den nyaste engelska kyrkopolitiken skall helt visst med både nöje och behållning läsa skildringen af Creightons ställning till den ritualistiska rörelsen. För historikern af särskildt intresse är framställningen af Creighton som redaktör för *The English Historical Review* 1886—1891 och af lord Actons angrepp på hans stora verk *A History of the Papacy during the Period of Reformation* samt den däraf föranledda skriftväxlingen. Ingen torde efter en genomläsning af de meddelade utdragen ur Creightons bref och skrifter jäfva en samtida engelsk biskops omdöme om honom: Han hade så mycket sundt förnuft, att det närmade sig geni.»

Af ännu större intresse är lord Edmond Fitzmaurices äfvenledes under år 1905 utgifna lefnadsteckning öfver den andre earl Granville, Gladstones vän och vapenbroder från de stora politiska brytningarna på 1870- och 1880-talen. Både på grund af författarens ingående kännedom om den nyare europeiska politiken — Fitzmaurice är för närvarande understatssekreterare för utrikesärenden — och på grund af mängden af i utdrag eller in extenso meddelade memoranda, depescher och privatbref utgör *The Life of Granville George Leveson Gower second Earl Granville* ett syn-

nerligen viktigt bidrag till Europas historia under senare delen af 1800-talet. Ett särskildt intresse knyter sig för svenska läsare till de aktstycken författaren meddelar rörande den schleswig-holsteinska frågan och den skandinaviska krisen 1864. Hufvuddelen af den meddelade korrespondensen utgöres af bref från drottning Viktoria och hennes handsekreterare sir Charles Grey till lord Granville. De gifva nästan alla uttryck åt drottningens antidanska ståndpunkt och kasta ljus öfver hennes kraftiga och segrande motstånd mot Palmerstons och Russells krigiska och danskvänliga politik. I ett par af brefven framskymtar tanken på ett skandinaviskt enhetsrike, lämpligt att bilda en buffertstat mot Ryssland. »Låt Europa enas om», skrifver hon till Granville, »att vid konung Kristians och den svenske konungens död kronprins Fredrik, efter att ha ingått äktenskap med konungens af Sverige dotter, skall ärfva alla de tre nordiska rikena.» Den lösning frågan slutligen genom den Bismarckska politiken fick torde knappast ha varit behagligare för drottningen än för de båda statsmän, hvilkas danskvänliga politik hon bekämpat.

Mest fängslande af alla de politiska biografier, som på sista tiden sett dagen i England — och detta icke minst genom mästerlig disposition och innehållsmättad och på samma gång elegant stil — är Winston Spencer Churchills lefnadsteckning öfver sin fader *Lord Randolph Churchill*. Förf. har också gifvit mycket mer än en skildring af en berömd statsmans lifsgärning; hans bok är i själfva verket den bästa befintliga framställning af toryismen från Beaconsfield till Salisbury. Med oförminskadt intresse följer man den breda skildringen af den unge Churchills kamp såsom konservativ frilans för att föryngra torypartiet, skänka dess program ett positivt innehåll, föra det i kontakt med arbetarmassorna och dymedelst lägga en bredare bas för dess maktställning, af hans verksamhet under 1885—86 års stora inre kris, hvarur han vid 37 års ålder framgick såsom finansminister och underhusets ledare, af hans oväntade utträde ur regeringen, aftagande inflytande och alltmera isolelerade ställning, tills han såsom en bruten man afled 1895 vid endast 46 års ålder. Randolph Churchill, torydemokraten, arftagaren till så många af Disraelis politiska idéer, är en af skaparne af det framstegsvänliga konservativa parti, som de senaste 20 åren styrt England, och en skildring af hans lifsgärning har därför i och för sig ett mindre vanligt intresse. Och för den, som närmare vill studera den stora krisen i den engelska politiken 1880—86, är sonens bok en lika angenäm som oumbärlig vägledare.

Historiska betraktelser af Karl IX.

MEDDELADE AF

SAM. CLASON.

En häfdateckning, som ej inskränker sig till att blott skildra händelsernas förlopp, utan äfven söker att klarlägga själfva orsakssammanhanget, måste därvid också komma in på det ofta ganska vanskliga och svåra kapitlet om de ledande personligheternas motiv. Det är icke gifvet, att dessa få sökas i de officiella statsakterna; äfven där äro, särskildt i kristider, orden ofta till för att dölja tankarna och de offentliga framställningarna af föreliggande bevekelsegrunder kanske mera beräknade pa det intryck de skola göra på läsare eller åhörare, än på att otvetydigt framlägga, hvad som i realiteten varit afgörande. Fjolårets skandinaviska kris har gett oss nya bevis därpå, om vi eljest förut hade glömt det.

I viss mån kan det sagda understundom äfven gälla enskilda framställningar, där man annars hade rätt att få en mera intim inblick i personligheternas inre. Eller hvem har icke lätt att iakttaga, att en dylik framställning gärna influeras ej blott af afsändarens tankegång, utan äfven af den han förutsätter hos mottagaren? Just de motiv, som kunna antagas särskildt inverka på den senare, framföras så behagligt och understrykas så kraftigt som möjligt, men om de utgöra alla bevekelsegrunderna eller ens de hufvudsakligaste, kan vara ganska ovisst; kanske spela de för afsändaren själf i grund och botten ganska liten roll. Därför får man mången gång afstå från att säga det afgörande ordet rörande de innersta motiven för den ena eller andra

historiskt anmärkningsvärda handlingen eller handlingsserien; och äfven inför rätt betydande historiska personligheter kan man komma att stå med det intrycket, att man egentligen känner dem föga längre än till tänderna.

Det finnes emellertid ännu ett slags källor för en dylik forskning, och det är anteckningar af så privat natur, att vid deras nedskrifvande, åtminstone såvidt man kan döma, varit utesluten hvarje direkt afsikt att öfva inverkan på utomstående i den ena eller andra riktningen. Enskilda bref till de intimast förtrogne höra stundom hit; så ock uppteckningar, tillkomna uteslutande för den skrifvandes egen räkning. Af intetdera slaget brukar visserligen förrådet vara så rikligt, att det räcker till att gifva någon fullt uttömmande bild af antecknarens personlighet, men om än så ej är förhållandet, kan det dock lämna bidrag af värde för bilden.

Det är några dylika anteckningar af Karl IX, som här skola meddelas. De förvaras i den s. k. kungl. autografsamlingen i riksarkivet och utgöra ett egenhändigt manuskript af konungen, innehållande utdrag ur och kommentarier till Laurentius Petris svenska krönika. Någon uppgift om deras affattningstid finnes icke, och så konstant, som Karl IX:s stil är genom decennier — han nästan ritar bokstäfverna — har man i densamma icke tillräcklig stödjepunkt för att närmare bestämma deras ålder. En undersökning jag sökt göra med ledning af pappersarkens vattenstämplar har ej heller ledt till fullt definitivt resultat, om än åtskilligt talar för 1580-talets midt;[1] jag vågar således ej med bestämdhet afgöra, om manuskriptet tillhör tiden före eller efter 1590-talets kris, ehuru jag anser det förra sannolikast.

Laurentius Petris svenska krönika är, som bekant, en närmast på kung Göstas befallning tillkommen bearbetning

[1] Samtliga pappersarken, sju till antalet, förete egendomligt nog olika vattenstämplar. Af dem har jag uti den i riksarkivet förvarade, af framlidne öfverkammarherren grefve Adam Lewenhaupt upprättade högst betydande vattenstämpelsförteckningen återfunnit två under respektive åren 1583 och 1587 samt ytterligare tre på koncept från hertigens kansli för resp. 1582 (två) och 1584, och skulle således ej tveka i dateringen, om ej en stämpel af mig påträffats först på ett koncept af år 1602. Det sistnämnda kan dock vara en tillfällighet och pappersorten långt tidigare varit i bruk.

af brodern Olaus Petris bekanta krönika, hvilken på grund af sin kritiska och politiska själfständighet råkade ut för konungens misshag, och hvaraf under hans regering endast i smyg afskrifter kunde spridas. Fullbordad 1559, är Laurentii bearbetning emellertid i åtskilligt en försämring af broderns arbete, bland annat genom att från Saxo och andra håll hafva kritiklöst återupptagit allehanda fabler till Sveriges fornhistoria, med hvilka denna först utsmyckats i 1450-talets prosaiska krönika, men hvilka Olaus till en del uteslutit. Den börjar sålunda den svenska konungalängden med en Erik den förste, som angifves hafva varit samtida med Abrahams farfar,[1] och låter sedermera Olof Skötkonung inträda först såsom den 66:e konungen i den långa raden.[2] Det är denna krönika, som Karl IX excerperat och, hvad som är vida intressantare, jämväl kommenterat på ett sätt, som synes mig motivera kommentariernas offentliggörande. Några anmärkningar rörande desamma bifogar jag efter deras text.[3]

* * *

[1] Hos Johannes Magnus är Noaks sonson Magog Sveriges förste konung och nu nämnde Erik dennes sonson. Laurentius Petri låter denna inledning gälla hvad den kan.

[2] Genom numreringsfel n:r 65 i den tryckta upplagan af krönikan (Scriptores Rerum Suecicarum, II: 2, 53).

[3] I den dedikation, hvarmed Erik Jöransson Tegel 1622 tillägnar Gustaf II Adolf sin då utgifna Gustaf I:s historia, meddelar han som bekant, att Karl IX både uppmanat honom till författandet och därunder öfversett och rättat hans arbete. Såsom ytterligare bevis på dennes historiska intresse framhåller han därjämte, att Karl »hade alltid lust till att rannsaka och veta sitt fäderneslands så nya som gamla historier, antikviteter och monumenter, och själf gjorde ett extrakt utaf våra svenska krönikor om alla Sveriges inrikes konungar och hos somlige satte sin mening och judicium om dem, eftersom samma extrakt utvisar med H. K. M:ts egen kungliga hand skrifvet». Sedermera har Stiernman i Bibliotheca Suiogothica II, sid. 1 infört en synbarligen på Tegel byggd notis om saken, hvarpå i sin tur Warmholtz i femte delen af Bibliotheca Historica Sueogothica, n:o 2506 upprepat ungefär samma notis. Uppgiften att Karl IX gjorde dylika krönike-»utdrag» har därefter ingått äfven annorstädes i litteraturen (t. ex. Schück, Svensk literaturhistoria I, s. 419), men förmodligen har man trott anteckningarna, såsom ock deras första del låter förmoda, väsentligen blott bestå i utdrag, eftersom de ej synas ha beaktats såsom bidrag till Karl IX:s egen karakteristik.

Hurre månge konungger, såm haffue varet i Suerge efter mesters Larsses mening, såm var erkebiskopp i Upsale.[1]

1. Erick.
2. Goderich.
3. Philimer.
4. Nordian.
5. Hernitt, kåmmen af Rysland.
6.[2] Humbla.
7. Totill.
8. Sigtrudh, bleff slagen i en slacht aff de danske.
9. Suibdager, var konung i Suerge, Dannemarck och Norge.
10. Aszmundh, bleff slagen aff danskes konung.
11. Uffver, bleff slagen aff danskes konung.
12. Hunding, drenghtte sigh sielff i et meiödekar.
13. Regner, bleff gammell och sott do.
14. Hotbroth, bleff slagen aff de danske till siös heller förgiks till siös, är ouist. Mester Lars mener, at tet förste hatt, såsåm kåmmet är mellen suenske och danske, skall först vare upkåmmet i tenne konung[s] tidh för en synnerligh lagh skull, såsåm konungen i Dannemarck skulle haffue giortt di suenske till spått, såsåm hans krönike förmeller.
15. Attisl. Mester Lars mener tenne haffue satt de danske till spått en hundt till konung, benemd Rakka.
16. Hother, bleff slagen aff rysserne; var konung både öfuer Suerge och Dannemarck.
17. Roderich, var ock konung öffuer Suerge och Dannemarck och miste doch Dannemarck, för än han döde, och döde i Suerge efter lång regering.
18.[3] Attil, bleff förrädeligen dräpen aff tuå da[n]ske, såm han en tidh spacerede och aff deres onde upsåt intet viste.
19. Alrich, bleff slagen i en kamp, såm han höltt emot sine fiender, och var icke konung mere än öffuer Suerge, Götte lan[d] hade han icke, utaff huilkett striden förårsakede sigh. Skall efter mester Larses mening haffue regeret i cheser Augusti tidh.
20. Gosteblindh, öffuervan Alrich och bleff konnung öffuer Suerge och Göteland.
21. Erick ten vise, regered lenge och bleff dödh vidh ten tidh Christus let sigh föde.

[1] Vid aftrycket hafva interpunktion och i någon mån stafning moderniserats.

[2] Här har Karl öfverhoppat en af mäster Lars konungar, Humulff, hvilket rubbat ordningstalen för de följande.

[3] I kanten står i jämnhöjd med 18, 19 och 20 utan insigneringstecken: »Johannes Gotus geffuer tillkenne, såsåm mester Lars giffuer tillkenne, åm några konunger, såm skulle haffue varit i Suerge, nemlige Botvild, Karll, Grim, Tordh, Gotar, Adulff, Algot, Erick, Lindorm, *är doch ouist.*» De *kursiverade* orden äro öfverstrukna i originalet.

Haldan, dräpen och förrådd aff sine egne, de suenske.

[1] Siuardh, vartt slagen i en slaght mott de danske.

Erichk, vart slagen aff de danske till siös.

Haldan, kåmmen aff Dannemarck, en veldigh krigesman, regerede efter långht krigh i Suerge medh fridh och sott do.

Ungvin, en from och rätvis konung, vart dräppen aff sin egen undersåtte, benemd Ravald, såm efter honom konung vartt.

Ragvald, vart slagen aff konung Ungvins sån, såm var konung i Dannemarck och hett Sivaldh.

Amundh, finnes intett synnerligh åm hånåm, men skall haffue hafftt 4 söner, veldige krigesmän.

Håkån, konung Amundhs sån, bleff dödh aff ålder.

Inge, en fridsam konung, funderede först konnungge-sättet i Upsale.

March, en from konung och förlichtes väll medh sin broder, såsåm han medh honom igän, däraff di och der[es] slecht tilvexte och föröchtes.

Frode, March[s] broder, regerede leng[e], fridsamligen och väll, höltt öfuer lagh och rätt, oanset att han en hedning var.

Urbar, finnes intett synnerliget åm hånåm i kröneken.

Östen, haffuer fört mechtight krigh mot de nårske och på sisten tv[u]ngget dem till att tage en hundt till konung och göre honom kungelige äre och reuerens.

[2] Siolm, vart drenght aff sine egne tienere i et miöde-kar.

Sverker, haffuer varet en mechtigh, starck man, män han haffuer icke lenge regeret.

Valandh, haffuer fört krigh i Skåne och till siös emott siöröuere, såm giorde skade i Östersiön; bleff dödh i sömnen, så att han kuafdes ihiell.

Visbur, bleff mörd aff sine egne söner.

Domalder, bleff brend aff sine egne undersåter, och i hans regemenstidh haffuer varet en mechtigh stor hunger.

Domar, haffuer väll och fridsamlige regeret.

[3] Digner, finnes intet synnerlig åm i kröniken.

Dager, förde krigh emot de danske och vart ock i Dannemarck aff de danske slagen.

Alrich, vart slagen ihiell aff sin broder Erick medh et behetzl(!); skall icke lenge haffue regeret och haffuer fört krigh mot rysserne.

---

[1] I jämnhöjd med 21—23 står i kanten utan insigneringstecken: »24. …rll skall haffue varett konung i Götelandet och icke i Suerge.» Anteck…ngen hör, enligt krönikan, till tiden närmast efter Sivard.

[2] För Siolm och de fem följande konungarna har Karl i kanten dess…m satt särskild numrering (1—6), hvilken tydligen föranledts af en af …urentius Petri anförd, men ogillad mening, att dessa konungar blott skulle …erat öfver Götaland.

[3] Här har Karl åter öfverhoppat en konung, Attil, n:r 42 hos …ster Lars; för Digner och följande konungar finnes i marginalen en sär…ild numrering (1—13).

44. Ingemar, vart henghd aff sin egen drånning i gulkedie på en hålme, såm då kalledes Agnefet, där nu Stockhålm slåt och stadh ligger; haffuer fört grigh [ɔ: krigh] mot de danske.
45. Ingelder, haffuer fört stort krigh mot kungen i Dannemarck och tuongget honom till att giffue sigh sin syster, endoch hon icke mycket dogde, utan var en lösachtigh menniske, och vart på endalychten dräpen aff sin egen broder.
46. Järunder, haffuer fört mechtigh krigh mot konung Haraldz aff Dannemarck och fördreff honom och togh Dannemarck in, men seden bleff han säker och sände sit suenske krigesfålck från sigh och vart så seden aff de danske öffuerfallen, fången och seden aff dem uphenghd vidh et sund i Jutlan[d], benemd Ottesund vidh Limfiord.
47. Håkån Ring, haffuer fört krigh emot de danske och vunnet dem en stor slaght aff, uti huilke sl[a]ghtt konung Harald aff Dannemarck sielff kåm åm halsen. Och haffuer slaget stått på Bravalle hedh i Verendh, och haffuer bleuet slaget aff den danske adelen vedh 30,000, föruten ten gemene man, såm ingen reckne kunne, och aff konung Håkåns fålck 12,000. Seden efter lång regering är konnung Håkån bleuen dödh och begrauen i Upsale.
48. Egil, hade stort upror aff sine egne undersåter och synnerligh aff en, såm het Tönne, ten han på sistene öffuervan, endoch han honom för[r] mycken skade giort hade, och vart förnemde konung Egill ihiellstånget aff en tiyrr.
49. Gothar, haffuer fört vellicht krigh mot de danske och ihiellslog i en slaght konunggen i Dannemarck, togh hans syster medh våld och förde hänne til Suerge, efter at hon honom låffuet var aff hännes fader; tuingede Skåne och Halland under Suerge och vart på sistene iemmerligen mörd aff sin egen broder, såm het Faste.
50. Adils, störste(!) aff hesten, når han skull göre sin affgudhinne Diana åffer och bleff dödh.
51. Östen, vart aff sine undersåtter upbrändd samtt några hans förnemste håffålck i Östergötland.
52. Ingemar, såm ock kalles Knut, haffuer fört krigh mot de danske och är aff dem ihielslagen på en öö, såm ligger i Beltt och kalles Ösysl heller Longöö.
52.[1] Brentemuder, vart ihielslagen i Nerike på en hedh, såm kalles Högahedh heller Himmels-hedh, aff sin broder Sivart.
53. Sivard, haffuer fört krigh mott de nårske och tuongget Nårge under Suerge, men han haffuer varrett en mechtigh tiran och kuinne-skennere, vart och i Nårge i en slacht genom kuinners tilhielp ihielslagen.

[1] Felaktig dubbelnumrering! I kanten börjar en särskild numrering för denne konung och följande (n:r 1—2), tydligen beroende på mäster Lars anmärkning om 20 konungar, som Johannes Magnus inskjutit mellan Ingemar *och Brentem*uder.

54. Heroth, haffuer regeret; finnes intet synnerligen åm honom, häller hurre han är dödh bleffuen; haffuer latett en dåtter efter sigh, såm seden fick konnunggen aff Dannemarck, medh hui[l]ken han åtte sig söner.

55. Karll, vart slagen ihiell i slaght, såm han giorde emot de danske.

56. Biörn, haffuer varet ten förste konung i Suerge, såm haffuer anammet christne tro, och länge och väl regeret och seden dödh och begrauen i sin h[u]vet stad, Biörköö. Ten förste, såm haffuer prediget christne tro i Suerge, haffuer varet Anszgarius, och förste kirker haffues byght i Linköpingh.

57. Ingeldh, brände sigh sielff up, når han fick se sine fiender, och kunne dem icke motstå; och var hans fiende en konnunggens sån aff Dannemarck, såm het Ivar Vidferel och kåm aff Engeland dragendes; tenne konung Ingeldh var icke christen.

58. Oluff, haffuer fört krigh mot Engeland, Dannemarck och Nårge och haffuer nederlaght konunggen i Engeland i en slaght, såm han med honom höllt; haffuer regeret lenge seden medh fridh och döde; åm hans begrafning heller endelycht finnes intet, haffuer icke heller varet christen.

59. Inge, haffuer i al sin regemenstidh hafftt goden fridh och sielff varet tertill benägen och på sistene effter godh regering dödh bleuen; haffuer icke häller varet christen.

60. Erick Vedderhatt, finnes intet synnerligh åm i kröniken, haffuer icke heller varet christen och haffuer bekommet tett vedernamnet, fördenskull att huart han höltt sin hatt, däden kåm väddret.

61. Erick Segersäll, haffuer varet en mechtigh krigesman; haffuer tv[u]nget di finner och ester under Suerge och öfuervan konnunggen i Dannemarck och behöltt både Dannemarck och disse andre land altt intill sin dödh; var icke heller christen.

62. Erick Årsäll, ten ock kalles Stenkkell, haffver åter på nyt annamet christne tro och kallet några lärde män från Brämen, benemde Adelvard och Stephan, huilke haffue varet braghte åm halsen samt medh konnunggen vedh Upsale.

63. Oluff skotkonunggen, haffuer varet en from och gudhfruchtigh konnunggen; haffuer regeret både öfuer Suerge och Nårge, teslikes hulpet at förvidge ten christne tro och haffuer latet kalle Sangte Sifrid ifrån Engeland till att predike Gu[d]s ord; haffuer fört krigh mot Sangte Oloff i Nårge, ten han seden Nårge efterlot och updrogh, och gaff honom sin dåtter; skall vare begraffuen i Linköpingh.

64. Amund Gamle heller Kållebrännere, finnes i kröniken, att han lenge i Suerge regerett haffuer och förtenskull fåt tet vedernamnet Gamle; Kålebrännere-namnett haffuer han fåt förtenskull, att huem sigh förbrött emott lagen, skulle efter brättett mätes aff hans hus och upbrännes. Något krigh haffuer han fört mott kungen i Dannemarck för sin suågers skull, kungen

i Norge, och seden efter lång regering bleff han dödh medh fridh i Suerge.

65. Amund Slemme: huarförre han tett namnett fått haffver, förmelles i kröniken intett vist åm; han haffuer fört krigh emot konung Knutt i Dannemarck och är bleuen slagen i Skåne vedh en bro, såm kalles Stångapelle.

66. Håkon Röde, skall haffue varet född i Vestergötteland i en by, såm kalles Liom heller Lewin; ter skall han, seden han 13 år regeret hade, dödh och begraven vorden.

67. Stengel, såm kalles ten yngre, skall haffue sigh myket vinlacht at utbrede Gu[d]s ord; haffuer varet en mechtigh godh skytte och regeret medh fridh mest sit regemente. På sistene skall han varret kåmmen i trätte medh kungen i Dannemarck för Halland och Skåne skull och vonnet honom tre slachtingger utaff och är seden bleuen dödh i Vestergötteland, utaff huilke vesgöter han mycket haffuer [varet] affhållet.

68. Inge, haffuer varet en from och dygdesam konung; haffver hållet öfuer lagh och rät, och när såm rätten haffuer varit såm höghst, haffuer vist skicke sigh til nåde och mildhet. Haffuer fört krigh mott de danske åm Skåne och vonnet tett under Suerge och behöltt tett i trij år och bleff seden förrädeligen mörd i sin egen seng åm natten, såm han lågh. Seden är hans lick fört til Vernum i Valle härrede i Vestergötteland och ter begrafuen.

69. Halsten, haffuer varett konung Inges broder; haffuer vell och fridsamligen regeret all sin regemenstidh, och når han åm sider dödh bleff, haffuer menige Suerges undesåtter sorght honom, såm de hade mist deres kötzlig egne föreldrer.

70. Philippus, regerede i Suerge efter lagh och rätt och hade godh fridh all sin regemenstidh. Uti hans tidh gifte konung Knut i Dannemarck, ten te kalle S. Knutt, sin dåtter hitt i Suerge och gaff hänne en, såm het här Fålke, utaff huilken te Fålckunger kåmne äre.

71. Inge ten yngre, haffuer varet en from och dygdesam konung; haffuer hållet öffuer lagh och rätt, men han haffuer nuttet tett aff sine egne undersåtter litett till gode. Haffuer icke häller fått länger regere, för än han bleff aff några hans ovänner och föräder förgefven i Vrete klåster i Östergöttelan[d].

72. Ragvaldh, medh tett vedernamnet Knaphöffde, vart slagen ihiell aff sine egne undersåtter i Vestergötteland vidh Karleby; han haffuer varet en högfärdig man och till vuxst reseligh.

73. Suerker Gamle, haffuer länge regeret och på sistene vart förrädeligen åm en julleåtte aff sin egen stalsuen dräpen emellen Ålebeck och Tålffstadh och vart begraffuen i Alvastra klåster, tett han samt Vernum i Vestergöttelandh funderet hade. Uti tenne konung Suerkels tidh kåm ten förste legat från påven hitt till Suerge.

74.[1] Erick Jadvardzsson, såm kalles S. Erick, haffuer varet en from och dygdesam konung, varet benägen till enighet, hulpet gärne te fatige och de hans hielpp haffue behöfftt; haffuer förbätrett Suerges lagh, teslikes tv[u]nget finnerne under Suerge och kåm dem till att anamme christen tro, endoch, Gudh bätre, att de ännu väll mere rättelse behöffde. Han haffuer ock mycket hulpet till Upsale domkyrkes bygning, och när han 10 år regeret hade, vartt han fången och seden hal[s]huggen aff en, såm kåm från Dannemarck, benemd Henrick Scateler, och seden fört till gamle Upsale och ter begrafuen.

75. Karll, haffuer varett en from konung, benägen till fridh, haffuer funderet Julete och Vrete kloster och varet ten förste konung i Suerge, såm haffuer begått hos påven i Rom, at i Suerge skulle vare erkebiskåps-dömme, och funderet teth i Upsale. Uti hans regemenstidh haffuer varet ten förste härtigh, såm man finner nemdh i kröniken, skall haffue hett härtigh Ulff och skreuet sigh Suerges hertigh, han haffuer och hulpet til tette verkett, att i Suerge skulle vare erkebiskops-dömme. Förste erkebiskop, såm haffuer varet i Suerge, haffuer het Staffan; haffuer varet en enggilsk och först varet munk i Alvaster och, när han dödh bleff, i Alvaster begrafuen; vart ter till kallet, ner konnung Carll hade regeret 3 år.[2] Tenne konung Karll vart seden på Visingsöö oförvarendes öfuerfallen aff S. Ericks sån, såm hett Knutt, ten efter honom konung vart, iemmerligh och förrädeligen dräpen och seden begrauen i sin faders, konungh Suerkers graff i Aluaster, tett han funderet hade.

76.[3] Knut, Sangte Ericks sån, haffuer hafft stor oro innenlan[d]s för ten konung Karll skyll, såm han dräpet hade. Uti hans tidh haffue esterne fallet in i Mäler och slaget ten andre erkebiskåp ihiell, såm i Suerge varet hade och het Jöns och bleff ihiel slagen vidh Stäkett. Haffuer varet ten andre konung, såm haffuer förbätret lagen och synnerligen Ösgöte lagen, och seden han 23 år regeret hade, bleff han dödh i Vestergotland i en by, såm heter Errosbert, och vart begrafuen i Vernum i Valle härede. Ten 3 erkebiskåpp vart tillsatt i tenne konung Knuts tidh och haffuer hett Peder.

77. Suerker, haffuer varet en stor tiran och braght åm halsen tenne nest förre nemde konung Knuts barn på en när, ten seden efter honom konung vart, benemd Erick. Vart slagen aff sine fiender på Gestilreen och seden begrafuen i Alvaster. I hans tidh haffver han giffuet presterskappet ten frihet, at de skulle ingen suare till rätte, uten för theres biskåpp.

[1] I kanten står utan insigneringstecken: »Ten första konung, såm haffver öffuersett lagen och förbetrett.»

[2] Denna mening tillskrifven senare.

[3] I kanten står utan insigneringstecken: »Ten andre konung, såm haffuer förbätrett lagen.»

78. Erick, haffuer varret en from konung, och haffuer uti hans tidh ståt väll till i landett både medh fruchtsam år och annet gått. Haffver regeret i 7 år och seden döde på Visingsö och begraffuen i Vernum i Valle härede.

79.[1] Jahan Unge, såm ellis kalles ten milde, haffuer varet from och godh, efter såm ock namnet med gifuer; haffuer icke lenger regeret än 3 år och seden döde på Visingsöö och begrafuen i Aluaster. I hans tidh haffuer varet ten andre hertigh i Suerge, såm man i kröniken finner, och haffuer het hertigh Karll; är blefuen i hielslagen samt medh bispen i Linköping, såm ock hett Karll, och skall haffue skett i Rotalom heller Rekalom. Vidh samme tidh skall ock ten tridie hertigh haffue varett i Suerge, såm haffuer hett hertigh Hans, och bleff seden aff esterne ihielslagen på Åkeröön förste natt, såm han hem kåm, når han hade strit mott rysar och ingermän i nie år.

80. Erick Ericksån Läsbe, haffuer varet en from och godh konung, väll och länge regeret; haffuer varett läsp och haltt, därförre haffue månge hånom förachtet och satt sigh up emot honom. Han haffuer varet en gång fördriffuen utaff riket utaff de Fålkungger; doch på sistene dem öfuerv[u]nnet. Haffuer först v[u]nnet Tauesteland under Suerge och tv[u]ngget dem till att anamme christne tro; haffuer latett byght Tavestehus igenom en såm hett Birge Jerl. Hans regement haffuer varet 28 år; huar han begraffuen är, finnes intet. I hans regemens tidh häller straxs terefter bleff presterskappet förbudet aff påuen echteskappet.

Tredie gånggen lagen är öfuersett är skett i Börie Jerlls tidh. Deslikes är först upkåmmet i Suerge i Birge Jerls tidh, att systeren skall så väll erue fast iorde-go[d]s såm broderen. Uti Börie Jerlls tidh är Stockhålm funderet och upbyght. Han haffuer varet rikesens förståndere i 15 år och är begrafuen i Alffvastra klåster anno 1266.

81. Voldemar, haffuer varet en lätfärdigh konung; haffuer latet sigh regere aff sin drånning, såm honom till mycket ondt rått haffuer. Han haffuer bedrefuet en stor blodhskam på sin drånnings syster och råt hänne barn, däraff han aff rikesens ständer myket är bleffuen förachtet. På sistene är han bleffuen fången aff sin egen broder Magnus, ten han tilförrende samt hans dronning förachtet hade, och från regementet affsatt, och till hans underhåll honom gifuet Vestergötteland samt något mer, män tett är icke bleffuet länge vidh ten förlickning, uten seden mycken oro kåmmen i riket, och han seden annen gången fången satt på Nyköping, doch medh et försteliget underhåld försörght. I förnemde konung Voldemars tidh är erkebiskopssätett flytt till Österaars, tet nu kalles nya Upsale, uti erkebiskops Folkes tidh, såm var en

[1] I kanten utan insigneringstecken: »Erkebisper — — — (*några oläsliga siffror)* 17, 18, 19 en stor skalck, 20, 21, 22, 23 till erkebisp Göstaff.»

myndigh ridderes sån och Byrge Jerls närskylle frende. Teslikes i hans tidh vartt laget tålff can[i]ckar, ter för icke vore mere än fyre i Upsale stift. Uti like måtte vorde i hans tidh S. Ericks ben upgrafne i gamle Upsale, ter han först begrafuen var, och fört till nya Upsale, såm i iorden 100 [år] leget hade; och är tuiffuelsmåll, åm samme ben kunne haffue varet S. Ericks för så långh tidh skull häller någen annens; och haffue så snartt tagett anners ben såm S. Ericks ben, såm i Collen åm de helige 3 konungge, där de påveske mykett aperi och fastelagen-spell medh drifue, atb [ɔ: det] medh disse ben för här i Suerge ock skett är, Gudh här efter ås och våre efterkåmmende tär från beuare.

82.[1] Magnus, såm kalles Ladulås, haffuer varet en stadigh man; haffuer hållett öffuer lagh och rätt; haffuer fört stortt pråll, varett i venskapp medh månge tyske förster, han haffuer hafft månge tyske grefuer i sin besoldning; haffuer ock förbätret lagen och hållet sträng age. Han haffuer fört krigh emot kungen i Dannemarck, upbräntt Hallen och Skåne och på sistene vordett medh kungen i Dannemarck förlicht och latet sin sån Byrge tage och trolåue hans dåtter, når de än då både unge vore. Är bleffuen dödh medh fredh på Visingsö anno 1290 och seden aff bönder buren till Ståckhålm och i gråmunke-klöster begraffuen, tett han sielff stiftet hade samt månge andre flere, såm är S. Clara, där han gaff sin dåtter in, såm hett Rikissa; item stightett gråmunke-clöster i Arboga och Linköpingh.

Uti Törgels Knutsåns regering, meden han stodh rikett förre, huilkett han troligen giorde och vartt doch ille löntt, vans Kexshålm från rysserne, huilkett skedde anno 1293, endoch de suenske tett för inbyrdes oenighett skylle icke länge behölle. Uti hans regering,[2] såm varede i 8 år, bleffue månge förnemde män döde här i rikett; Motale å haffuer ock stått stille nedre vidh Nårköping samtt månge andre flere eluer här i rikett. Förnemde härr Törgel synes haffuet varet stor orsack, att ten oenighett seden upkåm emellenn kung Byrge och hans bröder.

83.[3] Birge, haffuer varet en stor tiran. Haffuer först för sine egne mistanckker skyll och kanske igenom onde menniskers lögn och dightt taget en otilbörligh förskrifning aff sine bröder och satt dem sådanne velkår förre, tett man medh rätte icke skulle göre bonde-barn, än seden konungge-barn, de såm ock

---

[1] I kanten står vid denna konung utan insigneringstecken: »Fierde gången såm lagen är öfuersett och förbätrett.»

[2] I kanten står utan insigneringstecken: »Konung Birge samtt hans dråtning är vorden kröntt i Södderköping anno 1302, nio år emellen tett hans bröllop stodh och tett han vartt krönter.»

[3] I kanten står utan insigneringstecken: »Femte gången lagen är öfuersett.»

intett hade giortt hånåm emott; och seden icke latett bliffue tär vidh, utan straxs tärefter fördrifuett tem aff landett och neplige villet hålle sin leide, såm han tem giffuett hade, intill tes sollen gick nedh, uten tem straxs förvist like såsåm ogärningsmän. Seden haffuer han latett hugge huvedett aff sin tro man, härr Tyrgels Knutsån, ten honom för fosterfader varet hade från ten tidh hans fader föll honom ifrån och intill tes han i sin kunggelige regering trädde, och hans och rikesens bäste troligen förrestått hade. Förnemde konung Birge haffuer icke häller latett bliffuet härvidh, uten seden begått ett iemmerligett mord på sine egne kötslige bröder emott breff, lyffte, eder och tilsägilser och dem, seden han dem till Nyköping till gest budett hade, åm nattetidh fånge, iemmerligen trachtere och slå och seden i iern både till händer och fötter spänne, i tårnett nederkaste och där latidh dem iemmerligh i hiel svelte. Män förnemde konung Birge haffuer medh tätte gräselige mordet mentt att förrekåmme sin olycke, endoch han först förde sigh däruti och samkkede icke alenest Gu[d]s vrede öffuer sigh, uten öfuer sin sån, dän oskylligh faderrens mishandell ungälle måtte. Och är konung Birge först fördriffuen, aff rikett till Gåttland och seden föriagett till Dannemarck, där han i elände är bleffuen dödh och begraffuen i Ringsta klöster.

84. Magnus Ericksån, såm ock kalles Smeck, gifs skull, att han haffuer varet en lätferdigh man och benägen till sköracbtighet. Haffuer ingen lycke hafftt huarken mott utlänske häller inlänske fiender, huilke hans störste fiender haffue varett, de inlänske, de honom i mânge måtte haffue varett imott; haffue valtt och taget både hans söner til konung, meden han lefde, för huadh orsack skyll gifs icke rättelige till känne. Man gifuer honom skull, att han samtt hans dråtning skulle haffuet förgeuet deres elste sån, såm Erick hett, ten te suenske först toge till konung, meden faderen lefde, män efter tett är sielue naturen emott och inge umstender gifs tilkänne, hurre tett skulle tillgånget vare, kan ske är hånåm sådant och annett mere påluget vårdet. Man säger och, att han skulle haffuet tett väll kunnet förhindre, att kungen i Dannemarck icke skulle haffue intaget Hallen och Skåne, såsåm för en ståtligh summe penningge var köptt euerdeligh under Suerges krone, nemligh till 70,000 lödige marck silff. Män efter de suenskes ostadighet haffuer varet så stor, att kungen icke haffuer vist, huem han skulle vände baken till, kan ske att undersåternes skyll haffuer varett så stor såm konunggens. Förnemde konung Magnus haffuer seden egenom rikesens rådhs tilskynden vården fången aff ten andre hans egen kötzlige sån i kyrken i Kalmar, män seden åter, når hans sån sigh bätre betänckte, att tett var icke troget barne-stycke att tage sin egen fader fången, lös gifuen och åter till regementett satt. Seden är han föriaget

aff riket och i hans stadh tagen till konung Albrecht aff Mekelborg, och når han sådant icke lide ville, rustede han sigh samt sin sån Håkån, såm då var konung i Norge, och kåm till slaxs medh konung Albrechts fålck emellom Tillingge och Östensbro. Der bleff då konung Magnus fången och hans sån konung Håkon illa sår, och fördes seden konung Magnus till Ståckhålm, tär han seden satt fången 7 år, och seden vart förlåsset aff sin sån, konunggen aff Nårge. Och gaffs för hans förlåsning 12,000 lödimarck silff colnisk vickt, för huilken summe ginge i lyfte sextio ridare och ridersmäns män utaff ten nårske adelen, såm nu finnes icke i hele Nårge; så haffue de danske spelet medh dem och dett där medh v[u]nnet, att de under fremmende herskapp kåmne äre; händer, tett andre ock danskes regemente åstunde, då varde de likeså förökes, såsåm ten nårske adelen sket är och här i Suerge en gång haffuer genom konung Krister varet begyntt. När nu konung Magnus hade måst updrage konung Albrecht regementett, drogh han till sin sån i Nårge och drunknede tär i en fioll, såm kalles Bolmfiol vidh Liunghålmmen, när han hade regeret medh stor oro och et ynkelige regemente i 50 år.

85. Albrecht, en härtigh aff Mekelborg, konung Magnus systersån, gifs skull, att han haffuer mykett besueret rikett medh olaglige skatter, haffuer giort reser till Mekelborg och dermedh fört riket i stor bekåstnett. Honom gifs skyll, att han skall ock haffue varet de fremmende, sine egne lansmän, mere beuågen än de suenske; skall haffue hulpett dem till förnemde giftermåll. Kanske, åm så skett är, att han haffuer lärt känne de suenskes art, till huilke han sigh icke mycket hade att förlate, altenstund deres vane hade varett icke länge behålle en härre, uten begärede och åstundede förnying på deres öfuerhett, doch icke altidh förbättring, såsåm både för tenne konung Albrecht och seden skett är. Honom gifs och skyll, att han haffuer taget tredigen aff altt adels och kyrkego[d]s, såm haffver varet i Suerge. Förnemde konung Albrecht[s] regemens tidh haffuer varet i Suerge 25 år med stor oro och inbyrdes otrohet; haffuer fört krigh emott dråtning Margareta i Dannemarck, och är aff hänne igenom te suenskes tilhielp — huilke hans argeste fiender vore och kåmme tenne konung Albrecht och deres egen olycke til väge, såm man här efter får höre — fången i Vestergötteland på Falen samt hans sån och andre förnemde tyske härrer. Kan ske, att konung Albrecht ten slacht miste och tertill medh vart en fången härre, haffuer varet ten orsack, att de suenske, en stor hopp, haffue hållett mere medh dråtning Margerete och de danske, än medh deres rätte härre och konung, huilket är noch uppenbartt, altenstund de suenske ginge till och låffuede dråtning Margarete, en part, hulskapp och troskapp, när de ennu vore i konung Albrechts edh och

honom tillförrende ten edh, de honom låfuet hade, icke retsligen upsaght hade.

Förnemde konung Albrecht haffuer sitett fången i Dannemarck 7 år och seden är gifuen lös medh vilkår, nemlige att han anten skulle giffue för sin ransuning 60,000 lödigh marck sölff häller uplate dråtning Margareta Ståckhålm slått och stadh, huilket konung Albrechts fålck än då inne hade, häller ställe sigh samt sin sån och flere tyske härrer, såm medh hånåm fångne vorde, i dråtnings Margaretes våld. Seden drogh konung Albrecht till Mekelborg och var tär i 3 år; i medell tidh bleff hans sån dödh, härtigh Erick, på Gåtland. Seden tett skett var, up drogh han dråtning Margareta Ståckhålm och giorde så sin förplichtelse lös, efter han till Suerge igän icke mykett längtede för teres ostadighet skyll, och är seden bleuen dödh i Mekelborg och begrafuen i Gådebusk. Hele konung Albrechts regemenstidh, dän där haffuer varet oroligen och de suenske mykett till skade, huilkett de sielue mäst haffue vållet, mädh tätt han satt fången och åter kåm till Mekelbårg och anuarde Ståckhålm från sigh, haffuer varet 35 år.

Dråtning Margaretes regemente haffuer icke mykett båtet de suenske, och gifs hänne i månge måtte skyll, män synnerligh at hon haffuer varet de danske mere benägen än de suenske, huilket de suenske tilförrende väll hade måtT vist, huar de ellis hade velet se sigh tilbake. Hänne giffs ock skyll åm månge olaglige skatter, såsåm hon haffuer pålaght, och annett mer. Män efter de suenske åstunde dråtning Margaretes och de danskes regemente, för huilket de sigh doch frychtede, såsåm istorien medh gifuer, skedde dem icke stor orätt för deres ostadighet skyll, och sker så efter Gu[d]s tillatels et land häller en natcion ten olycke hon sielff begärer och måste sielff vare orsack til sin egen olycke. Förnemde dråtning Margareta är bleffuen dödh i sitt skepp vidh Flensborg, når hon 60 år gammull var, och haffuer mäst fört regementet i Suerge 18 år, ändoch konung Erick aff Pomeren var utvald till konung och regerede i medell tidh medh dråtning Margareta.

86. Erick, en härtigh aff Pomeren, gifs skyll, att han mere haffuer hållet medh danske och tyske än medh de suenske, såsåm honom haffuer varritt lärt aff dråtning Margareta. Honom gifs och skyll, att han myckett haffuer betunget Suerge igenom tett krigh, såm han haffuer fört emott de hålster och siöste[de]rne, och synnerligh är sådan besuering gångett öffuer adelen i Suerge. Honom är stortt upror viderfaret aff en, såm hett Enkelbricht, såsåm haffuer föriagett alle hans fogter och befalningsmän, nederbrutett mest alle kronenes slått och fäste. Och endoch konung Ericks befalningsmän haffue icke handlet beskedeligen emott Suerges almoge, like väll vare tette icke

rätte sättett att så uprorlige handle mott deres rätte härre och konung, och haffuer väll dänne Engelbricht varet en rätt uprorisk sälle, män han haffuer hafftt månge tilhielpere, såm historien klarlige giffuer tilkänne. Och där tett hade varet rikesens rådhs aluar att trolige stå hos konung Erik, deres rätte härre, hade dem intett bortt late skreme sigh aff en bonde och hans uprorriske parti, uten der konung Erick icke hade hållet häller ville hålle tett han Suerges rike och tes inbyggere laffuet hade, skulle därmedh beskedeligere haffue handlett varde. Och gifs honom mest skyll aff segn etc., och mycket sexs, såm mest pläger vare lögn, synnerligh hos den gemene man. [De] hade icke bort vare, så förhålle och handle sigh emott deres konung, såsåm egenom tenne Engelbricht och hans uprorriske parti skedde. Män tett är icke bleffuet vidh Engelbrichts upror allene, utan fölt mycket annet terefter, huar emott annen, såsåm Erick Buke och hans anhang emot marsken, marsken emott konung Erick, dråtsäten här Christer Nilssån och Nils Stenssån emot marsken, och så huar emot annen, så att snare saght ingen viste hvilke kock häller källersuen vare skulle, riket till en dråpligh skade; och länede sigh altt fogelige till ten handell, såsåm konung Christiern seden fulborde i Ståckhålm anno etc. Och sker så gement, att når et land häller fålck för syndenes skyll haffuer rett Gudh till vrede och vill sigh icke rätte och bätre, giffuer Gudh väll tidh till bätrings-år, män efter bätringen icke efterföllier, sanke de sigh i medell tidh större straff öfuer h[u]vedet, såsåm ock medh de suenske tilgick, når de icke vore tilfri[d]s medh konung Eriks, Christoffers, Carls, Christierners, Hanses regemente.

87. Christåffer aff Beieren gifs också skull, att han mere haffuer hållet medh utlänske än inlenske och varet dem mere benägen; och synnerligh gifs honom skyll, att han haffuer åfte förvanlet förläningger och åmskift dem eblant huem honom haffuer synts. Och tyckes tette terförre sket vare aff konung Christoffer, efter han väll sågh, såsåm konunger för honom, att de suenske plägede åfte åmskifte deres sinne emot deres konung, at han tett samme ock emot sigh förnam, och handlede dermedh så medh förläningger, såsom han förnam sinnet vare benäget emot honom. Män efter de suenskes tuedrächt haffuer altidh vållit deres olycke, och att dem haffuer altidh förtrutett, att dän ene skulle vare bätre än ten andre, såsåm åfte tillförrende skedde och i konung Christoffers tidh skedde medh marsken, att seden te nu hade fått en ny regäntt och konung, då hade marsken ätett aff steken och giort månge orätt, män när han var medh Engelbricht och rikesens rådh och halp fördriffue konung Erick, då var altt väll giort. Och sker så, att tett man tilfoger andre, tett vederfars en sielff igän, såsåm tenne tidh medh marsken skedde, och än ytterligere hans

historie förmeller. De suenskes art är til licknendes efter tett tyske ordspråkett: »*dir nichts undt mir nichts, so haben wir alle bede nichts*»; och såsåm hunderne att falle alle öffuer en, så att när någen kåmmer i förtryck, tett vare sigh anten för hans förtienst skyll häller honom sker öfuervåld och orätt, då är ingen, såm kan, tår häller vil hielpe, utan sticke sigh huar i skrub och vrå och hielpe snarare till att förderue en platt i grund, en seden legge en ett gått ord till; såsåm de här giorde medh marsken, och såsom man i manneminne nyligen den jemmerlige historien medh grefue Suante och hans barn vet sket vare. Och der konung Christåffer hade velet bruke sin vanart och tirani på marsken, intett haffuer der varet fel uppå, att han vell hade fått medhhielpere tertill. Terförre borde ingen legge sin konung tett till, såsåm de sielue vålle och deres egen vanart haffuer varett. Der konung Christåffer icke hade varet de suenske och danske godh nogh för konung, skulle the haffue latett bliffuet honom, där han var, efter historien förmeller, att han hitt till tesse land föge lengtede häller samme konunggenamn begärede. Tett synes honom ock orätt skett vare, att han mere skulle haffue varett de danske benägen än de suenske, efter han uppå tett yterste, när han nu skulle skilies från tenne värden, haffver kåmmett de suenske i hugh och i sitt testemente förtestementeret dem en så ståtligh summe penningge, att de dermedh skulle kåmme hånåm i hugh, att han deres konung varet hade. Förnemde konung Christåffer gifs skyll, att i hans tidh haffuer varret hårde år, och giffuet honom fördenskull tett namnett Barke-kung, men där de suenske hade sigh rätt besinnett, så var tett icke konung Christåffers skyll, utan deres synder, såm Gudh till vrede upuechte, och dem till en förvarning, att de sigh bättre skull[e]; häller Gudh ville spelle medh dem ett gar aus(?)[1], såsåm seden vart fulbordet aff konung Christiern, ten tirannen. Samme konung Christåffer aff Beieren är bleuen dödh uppå Helsinggeborg och begrafuen i Rodskill anno 1448.

88. Carll Knutsån, en from och förståndigh konung, haffuer icke häller hafftt bätre lycke, åm ellis icke verre än konunger för honom. Är vården tre reser utaff te suenske fördriffuen, uten någen foge häller giffuen orsack; och synnerligen är honom myckett ondtt tilfogett aff erkebiskåpp Jöns och hans anhang. Och ändåch konung Karll icke gifs annen skyll i kröniken, uten att han haffuer vel och christelige regerett, såsåm ock ingen annett seie kan, likeuell når man vill se tillbake i hans istorie, hurre såsåm han haffuer hanlett emott de konunger för honom vore, sker hånåm tett samme aff de suenske, såsåm han medh de suenskes tilhielpp — till huilkett konung Karll haffuer mest vållendes varitt — giorde och

[1] *Ordet otydligt.*

beuiste konung Erick aff Pomeren, konung Christoffer aff Beieren, huar hans liffs tidh hade varett så länge. Och är så konung Karll tett samme inskencht, såsåm han haffuer burett fram för andre till att late smake. Hans regemente haffuer varett 22 år medh stor oro, såsåm historien förmeller, är bleffuen dödh på Ståckhålm i mai månett och begraff[uen] i gråmunke kloster.

89. Christer, en konung aff Dannemarck, gifs skyll, att han haffuer besueret de suenske medh månge olaghlige skatter, och huadh han haffuer kunnett klå och få, haffuer han mest förtt aff rikett. Men tett tyckes aff historien, att tett är så medh honom tilgångett såsåm medh konungger för honom, att efter de suenske gerne åstundede förnying på deres konunger, att de fördenskyll haffue måst geffuett saken ett sken, huarförre de honom till konung icke lenger haffue ville. Och är förnemde konung Christer häller icke mycken orätt skett, altenstund han trengde sigh i regementett, meden de suenske ännu hade en konung, den de mott Gudh och al rätuise fördriffuett hade. Förnemde konung Christer är bleffuen dödh i Köpenhamn anno 1481 och haffuer varett konung i 34 år.

90. Hans, konung Christers sån, haffuer hafftt samme lycken såsåm konungger för honom, haffuer varet tagen till konung och åter fördriuen. Han haffue[r] ock myckett trengtett och prachticeret, att han konung i Suerge bliffue måtte och bruket dertill icke christeligh medell, uten farlige och hele christenhetten skadelige prachtiker, i tett han upveghte rysen till feide emott Suerge, aff huilkett vart ett stortt blodhbad, på tett han kunde deste bätre fremmie sin vilie emott här Sten Sture och de suenske; till huilkett de suenske vore mycket sielff vållendes, altenstund månge hölle medh konung Hans och fölle ifrån deres rätte härre, dän dem hade bortt att hålle medh, till huilkett var altt orsaken, att de alle ville vare like gode.

Åm nu tenne konung Hanses prachtike[r] icke haffuer varet seden brukett hos ryserne, Suerges chrone till förderff, och än i manne-minne, kan förståndight fålck dömme åm, och är fördenskull alle suenske rådeligett, att de se sigh viseligen förre och icke tenke, tett är altt gull, såm klimmer, fördy dermedh konung Hans gick suangger, kunne ännu i tenne dagh findes hans like. Der kan dän dömme åm, såsåm någett haffuer sett och förfarett, hurre i verden står till, och ser på ten tiden, såsåm framfaren är och dän nu är, så är intett annett fell, uten personerne äre borte och andre åter i deres stadh; på vilien fattes intett, uten på lägenheten och tilfälle.

Förnemde konung Hans, endoch han mycket lengtede till att vare konung i Suerge, hade likevell föge glädie deraff, såsåm hans istorie i kröniken förmeller. Dett han måste förlate sin egen kötlige make och drotning och late bliffue efter

sigh i en sådanne hård bestalning, kan man väll tencke, hurre honom haffuer varett till mode, åm han ellis ett christeligett echteskapshierte hafftt haffuer. Och är så skett medh konung Hans, såsåm än i tenne dagh sker medh månge, att de åstunde dett dem kan föge vare gangnelig och mere till sårgh än glädie. Förnemde konung Hans är bleffuen dödh i Dannemarck, seden han utaff Suerge fördriffuen var, anno 1513.

100. Krister, konung Hanses sån, haffuer varett en gruffueligh tiran, såsåm huarken haffuer hållett breff, lyfte, ord häller tilseielser, såsåm hans historia klarlige gifuer tilkenne; och är honom fördenskull så gångett, såsåm han haffuer handlett til, att han haffuer måst dö i fengelse och föriäget från land och fålck. Men förnemde konung Krister hade aldrigh vunett Suerge heller vardett tes mechtigh, myckett mindre fått bruke sin tiranniske vilie emott de suenske, huar han icke hade hafftt några aff de suenske medh sigh; såsåm altidh för ske plägede, så skedde tett ock nu, att månge aff de suenske hölle medh konung Krister, ibland huilke erkebiskopp Gösta var väll ten förnemste, en rätt ond och förgiftigh menniske. Och är så te suenskes olycke och iemmer altidh kåmmen, dem till fördärff, igenom teres egen tilhielp och inbyrdes oenighhett. Åm dem nu står till att råde, är Gudh mechtigh från olycke till att beuare och hielpe; och att de för altingh sigh tage tillvare för fremmende härskapp, för suenskes historier giffue tilkänne, att tett haffuer varett dem till liten vinst.

* * *

Det kan ej nekas, att åtskilliga af dessa yttranden öfver den svenska medeltidens historia äro märkliga nog. Närmast framställer sig då frågan, hvad här tillhör författaren, mäster Lars, och hvad härrör från hans kunglige excerpator.

En jämförelse mellan båda visar först, att konungen vida mer än ärkebiskopen lämnat sagokungarne därhän; för mäster Lars upptager raden intill Olof Skottkonung omkring en tredjedel af hela krönikan (48 tryckta foliosidor af 146), konungen åter går, som synes, tämligen hastigt förbi dem. Hvad som särskildt intresserat honom, är uppgifter om deras förhållande till Danmark och Norge, om huru det första hatet mellan rikena uppkom genom konung Hotbrots lag — att brott mot svensk man i Danmark skulle ligga till hälften mindre böter än brott mot andra — om huru kung Adisl satt hunden Racka till konung i Danmark o. s. v. Om denne Adisl och hans förhållande till danskarne har *emellertid* mäster Lars vida mer att förtälja; Karl har blott

stannat vid historien om hunden,[1] hvilken också antecknats, när den sedan i ny form återkommer i samband med konung Östens (n:r 34) välde i Norge.

Stundom göras små förändringar. Det är sålunda Karl IX, som låter 30,000 af »den danska *adeln*» (!) stupa i slaget på Bråvalla hed (n:r 47); för mäster Lars gällde uppgiften »de förnämligaste».[2] Orimligheten af en dansk adel med 30,000 vapenföra män har således ej trädt fram för Karl.

Eljest framgår nog, att han läst med en viss kritik. Tvifvelsmålet på identiteten af S:t Eriks ben (under n:r 81) är väl väckt af mäster Lars, som stöder det dels på den naiva föreställningen, att efter hundra år »kunde där föga ben vara för handen», dels på att enligt några i Uppsala kyrka förvarade skrifter skulle i S:t Eriks graf blott några små ben blifvit funna, men ej de större såsom hufvudskål och läggar;[3] men Karl själf är upphofsman till tanken om lättheten af en förväxling mellan helgonets ben och andras och har likaledes tillfogat såväl erinringen om »aperiet» i Köln med de tre vise männens ben[4] som bönen om Sveriges framtida bevarande från dylikt. Självständig hos Karl är äfven anmärkningen (under Erik den helige, n:r 74), att finnarnes kristendom ännu, Gud bättre, väl »behöfde mera rättelse». På samma ställe och sedan vid gifna tillfällen framlyser ock starkt hans bekanta intresse för lagrevisionen genom de särskilda marginalanteckningar han gjort hvarje gång han funnit lagen hafva blifvit öfversedd och förbättrad.

Allteftersom han skrider in bland de verkligt historiska medeltidskonungarne, dess självständigare bli dock hans referat och omdömen. Redan vid Sverker Karlsson (n:r 77) röjer sig detta. Då mäster Lars presenterar denne, sker det med orden, att han säges hafva »varit en förståndig man och på krigshandel intet oskicklig, ändock lyckan var honom icke mycket med»; han säger vidare, att han regerade en god tid frid-

---

[1] Mäster Lars har för öfrigt ej varit *fullt* säker på uppgiften; det heter nämligen: »en part mena, att denne konung Adisl skall vare densamma, som efter våra svenske krönikor satt danskom sin hund» etc., hvarefter det tillägges, att »detta synes ock vara fast likt».

[2] Olaus Petri åter har i sin svenska krönika 30,000 »godt stridsfolk».

[3] Olaus Petri däremot refererar flyttningen af S:t Eriks ben utan någon anmärkning rörande deras äkthet.

[4] Han hade själf besökt Köln i maj 1578 på sin trolofningsresa till Heidelberg. Handl. rör. Skand. Historia, XII, sid. 227.

samligen, och går först därefter in på, huru Knut Erikssons söner aflifvades och detta, med all rätt, gaf anledning till Sverkers följande olyckor. Karl åter har blicken blott fäst på konungasönernas mord och affärdar därför Sverker helt kort såsom »en stor tyrann».[1]

Några konungar längre fram möter åter »en stor tyrann», Birger Magnusson, den ende, utom Sverker och Kristian II, som får det namnet. Man märker, huru Karls skildring af honom och hans bröder präglats af lifliga erinringar från andra »otillbörliga förskrifningar», som en senare hertig måst underkasta sig gentemot krönte bröder. Hela det ensidiga partitagandet mot Birger är för öfrigt af Karls egen hand; mäster Lars delar vida jämnare sol och skugga, finner brödratvistens egentliga grund hafva varit, att »hvardera såg uppå sin egen fördel och riksens bästa aktade rättsliga ingen», och betecknar Håtunaleken som en »gräselig misshandel». Karl går den alldeles förbi.

Öfver hufvud taget är färgläggningen alltifrån denna tid och till krönikeutdragets slut nästan uteslutande Karls egen. Själfva uppränningen under de olika konungarna: »Magnus gifs skuld, Albrekt gifs skuld» o. s. v. är hans, likasom den följande rättskipningen mellan parterna jämte omdömena och domsluten. Hans är sålunda exempelvis reflektionen (i slutet af Magnus Erikssons regering) om den norska adelns undergång i följd af danskarnes öfvervälde; hans också påståendet, att Kexholms återeröfring af ryssarne år 1293 berodde på svenskarnes inbördes oenighet. Mäster Lars har i stället framhållit, att försvararne voro för få mot de många angriparne, men ock att de dock värjde sig manligen.

Det faller lätt i dagen, att just det nyss nämnda talet om svenskarnes ostadighet, oenighet och afund är ett hufvudtema för Karls alla betraktelser, hvilket han ej anser sig nog kunna understryka. Då han i skildringen af Magnus Erikssons bristande försvar af Skåne brukar uttrycket, att »svenskarnes ostadighet varit så stor, att kungen icke vetat,

---

[1] Samma afsky för öfvervåld mot medlemmar af ett konungahus har han äfven förut lagt i dagen vid omnämnande af Knut Erikssons öfverfall på Karl Sverkersson vid Visingsö. Under det att mäster Lars förklarat denna handling därmed, att Knut Eriksson ansett Karl hafva vållat faderns död, har däremot Karl IX, såsom synes, karakteriserat dådet såsom »jämmerligt och förrädiskt» samt förbigått den uppgifna anledningen.

hvem han skulle vända baken till», har han visserligen kunnat hämta just detta uttryckssätt från mäster Lars egen framställning af huru »några» förklarat denna episod af konungens regering, men under det att mäster Lars äfven här anför jämväl motsidans uppfattning och alla dess anklagelser mot konungen, har Karl IX raskt fattat sin position. Och de senare, oupphörliga upprepningarna af samma reflektioner hafva ingen motsvarighet hos erkebiskopen, vare sig när de af Karl framställas vid enskilda tilldragelser,[1] eller när de, såsom hela krönikeutdragets slutresultat, sammanfattas i det betecknande och tyvärr ganska berättigade ordet, att *»så är de svenskes olycka och jämmer alltid kommen, dem till fördärf, igenom deras egen tillhjälp och inbördes oenighet»*. Det målande språket är också alltjämt Karls eget, och sådana ord som hans hänvisning, vid skildringen af Karl Knutssons öden, till hundarna, som falla alla öfver en, eller hans erinran om det tyska ordspråket: *»mir nichts und dir nichts, so haben wir alle beide nichts»* — hvars eftersats nog ej blott för mig första gången här blifvit bekant —, höra till de uttryck, som etsa sig i minnet.

Detta tema om de svenskes ostadighet är emellertid ej något nytt hos Karl IX, utan återfinnes äfven annorstädes hos honom. Så t. ex. i hans bekanta knaggliga rimkrönika öfver hans eget lif, där han låter Johan efter mötet i Reval försona sig med honom under en dialog, i hvilken Karls eget inlägg till svar på broderns böner om hjälp börjar på följande sätt:

Jag svarade då och än full snart:
Af ålder hafver det varit i art,
de svenske pläge ej länge att dvälje;
snart pläge de annen öfverhet välje.
Af ålder hafver det varit deras art;
de hafva alltid ståndit därpå hardt;
alle hafve de velet vare herrar,
skulle de än fördärfva hvar annan själfve.
Så länge dem hafver gått väl i hand,
— det säger jag rätt på min sann —
därmed hafve de sig icke kunnat nöje,
utan pläge strax på annan bog böje,

[1] Däremot kan man på ett och annat ställe hos Olaus Petri finna en antydan till liknande tankegång.

ville ändå hafve bättre, än de kunne;
det försumma de ingalunde.
De pläge ock, tyvärr, hafve den sed,
att de deras öfverhet snart ledas ved,
ehuru han ock beflitar sig till deras bäste,
där sköte de föge om, och än de fläste.
Äre de förtryckte och dem kommer till hand,
såsom ske plägar i mång land,
olycke, krig, hunger och dyr tid,
då plägar det vara deras id
att lägga skulden på den där dem regerar,
ändock, där de ville sig själf probera,
skulle de förnimma för sanning fritt,
att ingen finnes utan lyte;
och följe fördenskull landsplågor svåre
för våre synder, åtskillige, store»,
etc. [1]

Man märker, att poesi ej var konungens starka sida.

Det är emellertid äfven ett annat, om än med det föregående sammanhängande tema, som kan sägas genomgå Karl IX:s anteckningar efter mäster Lars krönika, och som är vida mera frapperande. Det är den starkt legitimistiska princip, som gång på gång återkommer och gör betraktelserna till en nästan genomgående apologi för de senare medeltidskonungarna i fråga om det, som lagts dem till last. Till och med Albrekt af Meklenburg ursäktas för sitt gynnande af främlingarna, och den sista resningen mot honom bedömes företrädesvis ur synpunkten af om de affällige rättsligen uppsagt sin trohetsed eller ej; Margareta har föga gagnat Sverige, otillbörligen gynnat de danske, pålagt många olagliga skatter o. s. v., men eftersom svenskarne åstundat hennes regering, »skedde dem icke stor orätt»; Kristoffer af Bayern har ofta förvandlat förläningar, men förmodligen gjort det därför att svenskarne »ofta plägade omskifta sinne» mot sina konungar, hade ju för öfrigt aldrig längtat efter konungadöme i de nordiska rikena o. s. v.; ja, äfven Oldenburgarnes illgärningar voro egentligen intet annat än hvad svenskarne själfva vållat. Det märkligaste uttrycket tar sig dock denna tankegång i bedömandet af Erik af Pommern och Engelbrekt, så afvikande som det är från hvad eljest brukar läsas i

[1] Bengt Bergius: Konung Carl den IX:des Rim-Chrönika, Sthlm 1759, sid. 63 ff.

svensk historia. Jag hänvisar till dess ordalydelse in extenso här ofvan; det förlorar på att citeras styckevis. Hos mäster Lars har det naturligtvis icke någon förebild. Däremot har Olaus Petri, trots omisskännliga sympatier för Engelbrekt, äfven blick för argument mot hans uppträdande. Mellan hans och Karl IX:s ståndpunkt är dock ett svalg.[1]

* * *

Såsom jag förut antydt, och såsom enligt min tanke krönikeutdragens egen inre karaktär visa, synes man berättigad att betrakta dem såsom gifvande en ganska trogen bild af huru Karl IX verkligen föreställt sig tilldragelserna under Sveriges medeltid och huru han personligen bedömt dem, en bild, där hans egen subjektiva uppfattning af personer och förhållanden intimt framträder. Frågan blir då: huru stämmer den bild Karls egna ord här tecknat af hans personliga åskådning med den, som vi vanligen göra oss af honom på grund af hvad vi eljest känna om honom? Att hans klagomål öfver svenskarnes ostadighet och vankelmod icke är något nytt, har ofvan erinrats, låt vara att de annorstädes kanske ej framträdt så starkt betonade som här. Men huru går det med krönikeutdragens legitimistiska synpunkter: äro icke hans försvar för de flesta unionskonungarne gentemot

[1] I Karls skriftväxling med Sigismund 1596 är det mer än en gång tal om Erik af Pommern, hvars historia åberopas såsom bevis för att riksdagar kunde hållas under konungens frånvaro från riket, för att den, som då styrde det, ägde förordna befallningsmän, samt för att riksens ärenden skulle med inländske råd och befallningsmän blifva uträttade (Chesnecopherus. Fulkommelige skäl, Kk 4, Mm 1, Mm 4, Nn 4, Qq 2, Rr 2). Eriks afsättning har jag däremot icke i den mig tillgängliga litteraturen funnit åberopad såsom prejudikat. Hvad åter angår Karls uppfattning af Engelbrekt, så har kamreraren Knut Persson i sin bekanta, men ej i allo tillförlitliga skildring af Karls regemente berättat, att Karl sommaren 1595 tvingat riksråden att underskrifva riksdagskallelsen till Söderköping genom följande »ordasätt»: »I skolen underskrifva brefven och draga dit med själfve, eller jag skall visa eder en annan väg, och bad dem komma ihåg Engelbrekt dalkarl, som var en bondeson, han kunde tvinga riksens råd; jag är en konungason och en arffurste här i riket, I skolen göra efter min vilja, och om I icke dragen dit med en god vilja, så skall jag låta föra eder bundna dit» (Handl. rör. Skandin. Hist., X, sid. 8 ff.), ett uttalande, som dock ej kan sägas innehålla något otvetydigt gillande af Engelbrekts gärning. Uppgiften, att något dylikt yttrats, synes mig emellertid vinna i trovärdighet däraf, att Sigismund i sitt patent den 7 januari 1598 beskyller hertigen att vilja »göra en Engelbrekt af sig» (Nordlund. Reformationstidens statsrättsliga idéer, sid. 223).

det motsträfviga svenska folket och hans betraktelser öfver Engelbrekt såsom »en rätt upprorisk sälle», till på köpet »en bonde», ägnade att ge oss en något annan bild än vi vant oss vid, då vi tänka på den hertig af Södermanland, som själf reste sig mot sin konung, som gjorde slut på den nya unionen, och som därvid alldeles på Engelbrekts vis förstod att draga just allmogen med sig?

Man kan naturligtvis besvara frågan genom att hänvisa till den alldagliga skillnaden mellan teori och praktik och framhålla, att det lefvande lifvet ställde Karl annorledes inför problemen, än då han i sin kammare med pennan sökt följa mäster Lars skildringar och bedöma den invecklade härfvan af medeltidssvenskarnes strider; man kan också förmena, att i kritiska lägen den kraftfulle arftagaren till kung Göstas praktiska regeringsmaximer och regeringssätt just ej mycket brydde sig om teorier, dem han kanske i en stund af tillfälligt missmod öfver svenskarnes ostadighet låtit sitt häftiga humör förmå sig att nedkasta. Det synes mig dock, som om man äfven på en annan väg kan finna föreningspunkten mellan den teoretiske Karl, som af legitimistiska skäl fördömer Engelbrekt och annan opposition mot unionskonungarne och menar, att man bort handla »beskedligare» äfven mot Erik af Pommern än som skedde, och den praktiske Karl, som vi känna från 1590-talets stora kriser. Och för min del tror jag, att man kommer sanningen ganska nära, om man mer än hittills betonar, att med all sin praktiska duglighet Karl ändock i grund och botten var en mycket teoretisk, spekulativ, man skulle kanske kunna säga doktrinär natur, för hvilken ursprungligen den förhärskande idén egentligen är faderns monarkiska, starkt dynastiska, nästan absolutistiska principer, för hvilken alltså hvarje undersåtarnes opposition är motbjudande, och hvilken också därför i sin ständiga motsättning mot rådet får vid olika tillfällen anledning att mot detsamma närmare betona och fullfölja denna starkt dynastiska ståndpunkt. Därför ogillar och föraktar han Erik af Pommerns rådsherrar, som af en upprorisk bonde läto skrämma sig från sin trohetsplikt. Emellertid möter denne Karl den stora religionskrisen. Det är betecknande, att utom af dessa krönikeutdrag och hans bekanta almanacksanteckningar bestå hans ännu bevarade

egenhändiga manuskript till största delen af undersökningar rörande religionsfrågor, och det är tydligt, att han, likasom Johan, verkligen på det området var en mycket hemmastadd, självständig och öfvertygelsetrogen natur, om hvars »religiositets värme och djup», såsom senast Annerstedt framhållit, intet tvifvel kan råda.[1] Äfven i krönikeutdragen framträder detta: det går icke an att mjäka med det orätta, ty straff följa alltid brotten i spåren; det är Gud, som straffar folken med olyckor, när de genom sina synder uppväckt hans vrede och ej velat bättra sig, då han sände »bättringsår», och det är Gud, som är mäktig att från olycka bevara och hjälpa svenskarne, »om dem nu står till att råda».[2] I kraft af sin religiösa öfvertygelse kan han därför hvarken följa Johan i dennes liturgiska eller Sigismund i hans papistiska sträfvanden. Men den yttre konflikt, i hvilken han därigenom ställes, har sålunda också varit förbunden med en inre konflikt, där hans monarkiskt-dynastiska åskådningssätt kommit i kollision med hans protestantiska öfvertygelse, en konflikt, som nog för honom själf ej varit så lätt att utkämpa. Tänker man sig saken på detta sätt, så kan man däri också söka klaven till ett drag, som eljest synes rätt egendomligt i hans framträdande: jag menar dessa hans upprepade hyllningar för hvad man skulle kunna kalla den monarkiska legitimitetsprincipen genom de många anbuden såväl till Sigismund eller hans ätt som till hertig Johan att omhändertaga konungadömet, likasom man också förstår, huru han hade mycket lättare att klart fatta position mot sina motståndare bland rådsherrarne än mot Sigismund. Denna starka öfvertygelsetrohet stämmer äfven väl tillsamman med den hänsynslösa, nästan fanatiska kraft, med hvilken han, sedan positionen en gång valts, också dref sin ståndpunkt igenom.

En fråga af intresse skulle äfven kunna vara, om konung Karls nu berörda historiska betraktelser, kända såsom de väl varit åtminstone af några bland hans samtida,[3] öfvat något inflytande på andra dåtida framställningar af Sveriges äldre historia. Närmast skulle då kunna ifrågasättas den

[1] Claes Annerstedt, Olaus Martini, i Svenska Akademiens Handlingar ifrån 1886, XVIII, sid. 85.
[2] Se ofvan sid. 144.
[3] Jfr ofvan sid. 129 not 3.

af hans s. k. historiograf Petrus Petrejus år 1614 utgifna skildringen »En kort och nyttig Chronica om alla Sveriges och Götes konungar» etc.,[1] i hvilken samtliga forn- och medeltidskonungar framföras med ungefär liknande, korta presentationer, som Karl ägnat konungarne af den Stenkilska ätten och de närmast följande. Det finnes också hos Petrejus i dessa presentationer af de äldre historiska konungarne vissa likheter med dem Karl bestått; så kortfattade som de på ömse håll äro, torde någon efterbildning hos Petrejus dock ej behöfva antagas; han kan ungefär lika väl ha hämtat sina omdömen från lilla rimkrönikan. Tegel har i sin historia öfver Gustaf Vasa icke gått tillbaka till medeltiden och har således icke haft något att hämta. Äfven Gustaf II Adolfs bekanta krönikefragment och andra hans uttalanden äro, hvad återblickar på medeltiden angår, alltför kortfattade för att kunna föranleda något antagande om deras härledning från faderns här berörda medeltidsbetraktelser. Utan någon hänvisning till dem kan nämligen naturligtvis lätt förklaras, att Gustaf Adolf så ofta och så kraftigt betonar samma tanke, som fadern själf satt sist i sin krönika, den att de svenske må »för allting sig taga tillvara för främmande herrskap, för svenskes historier gifve tillkänne, att det hafver varit dem till liten vinst».

[1] Som bekant den första *på svenska* tryckta krönika öfver Sveriges historia, för öfrigt med vida talrikare sagokonungar än Karls, så att Olof Skottkonung är n:r 112 i raden!

Ur den nyare Napoleonlitteraturen.

Några synpunkter och problem.

AF

AXEL BRUSEWITZ.

I modern forskning har gjorts gällande en åskådning af den napoleonska världspolitiken, som i betydlig grad afsticker från hvad redan Ranke kallade »die landläufige Auffassung». Äfven denna har fortfarande, i mer eller mindre moderniserad form, sina vetenskapliga försvarare, och striden kan långt ifrån ännu sägas vara afgjord, om det också ligger sanning i ett uttalande af en författare, närmast tillhörande den senast antydda riktningen, att »de pendelsvängningar, i hvilka den historiska bilden af den store korsikanen för icke alltför lång tid tillbaka ännu rörde sig, i våra dagar synas beskrifva långt kortare linier». Napoleonepoken har af den historiska vetenskapen under de senare åren omfattats med alltjämt stigande intresse, och de betydande resultat, som därunder af forskningsarbetet vunnits, ha bidragit att sprida ljus öfver många förut dunkla punkter. Dessa resultat torde därför äfven för en svensk historiskt intresserad allmänhet erbjuda åtskilligt af intresse. Här kunna endast mera flyktigt påpekas några af de allmänna synpunkter, som i den nyare litteraturen framförts, jämte ett och annat af de omdiskuterade, mera speciella problemen.

I äldre fransk historieskrifning är det i synnerhet tvenne verk, som hvart och ett för sig varit bestämmande för uppfattningen af Napoleon I och hans roll i Frankrikes utveckling, nämligen Thiers' och Lanfreys ryktbara ar-

beten.[1] Som representanter för de två skarpt åtskilda meningsriktningar, hvilkas ursprung kan ledas tillbaka ända till Napoleons egen tid och som i stort sedt ännu lefva kvar, sträcka de sitt inflytande fram till våra dagar. Bärande en omisskännlig prägel af sin egen tids politiska strömningar, äro båda typiska för ett fel, som ända till senaste tid och af lätt förklarliga skäl varit utmärkande för fransk Napoleonforskning. Thiers' lysande skildring af den napoleonska epopéen syntes liksom enkom ägnad att blott ytterligare stärka den makt, som »les idées napoléoniennes» befäste öfver franska sinnen, när deras förnämste målsman intog Frankrikes tron. Som den historiske mästaren och fulländaren af Napoleonlegenden fattades han äfven af oppositionen mot det andra kejsardömet, när män ur dess led gingo »att återställa sanningen och moraliteten i Napoleons historia».[2] Lanfrey är här det främsta namnet. Att han endast ofullständigt lyckades i sin uppgift, är dock mindre att undra på; och misstanken står öppen, trots hans högtidliga försäkran, att han ej rätt kunnat värja sig för de passioner, som hos honom väckts till lif »vid erinringen af den andel Napoleons minne haft i frihetens nederlag» under författarens egna dagar. Var Thiers' historia en panegyrik, så var Lanfreys med alla betydande förtjänster en pamflett. »Ögonblicket för ett mera klarsynt bedömande» var ej det lämpligaste, och reaktionen mot Napoleonkulten skapade en ny legend, vilseledande liksom den förra, men mera ägnad att förstås af den tredje republiken. Häraf framstår äfven Taines bekanta teckning af Napoleon som den italienske renässanskondottieren i allt väsentligt blott som en ny variation; och när en svensk författare[3] vågade den väl djärfva spådomen om Taines omdöme som det för framtiden bestå-

---

[1] A. Thiers, Histoire du consulat et de l'empire, 21 vol. Paris 1845—69. P. Lanfrey, Histoire de Napoléon Ier. 5 vol. Paris 1867—75. Den senares arbete är ofullbordadt och slutar med år 1811. En framställning af äldre fransk Napoleonlitteratur, särskildt de båda nämnda författarnes arbeten, lämnar H. Forsell i en uppsats »Napoleon I:s historia» (Svensk tidskrift 1871, omtr. i Studier och kritiker 1875).

[2] J. Barni, Napoleon Ier et son historien M. Thiers, s. XII (Paris 1869, förut utg. i Genève 1865). «Le monstre que j'ai voulu combattre, je veux dire la légende napoléonienne», säger förf. (s. XI), angifvande syftemålet med sitt arbete.

[3] H. Larsson, Studier i den nyaste Napoleonlitteraturen (läroverks-*progr.* Hälsingborg 1888—1889).

ende, står hans utsago i bästa samklang med hans anslutning till den grunduppfattning, som förut af Lanfrey gifvits historiskt burskap, och som tämligen obestridd var rådande ännu i slutet af 1880-talet.

En i djupare mening historisk behandling af det napoleonska tidehvarfvet väcktes till lif först under följande decennium. Och af dubbla skäl kunde tiden nu anses inne för en uttömmande undersökning. Med mera fog än af Lanfrey kunde åberopas, att »båda parterna sagt allt hvad de haft att andraga», och framför allt hade det historiska källmaterialet genom offentliggörandet af outgifna memoarverk och nya urkundspublikationer blifvit både ymnigare och lättare tillgängligt. Vandals ord: «Pour Napoléon la légende a précédé l'histoire. Celle-ci poursuit aujourd'hui lentement son œuvre» förkunna, att legendens tid är förbi och att historiens vidtar. De kunna äfven tjäna som program för den nya epok i Napoleonforskningen, hvars början kan räknas med Vandals betydelsefulla arbete.[1]

Genom sin skildring af den fransk-ryska alliansen mot bakgrunden af Napoleons kamp mot England har Vandal inlagt den stora förtjänsten att med skärpa ha fäst uppmärksamheten på den egentliga innebörden i denna och dess vidtgående konsekvenser. På detta sätt uppvisar han gentemot den äldre åskådningen af Napoleon som »le grand conquérant» utan annat syfte än tillfredsställandet af sin personliga maktlystnad ett ledande mål för dennes politiska verksamhet. Detta mål ser Vandal i en oaflåtlig sträfvan hos Napoleon att åstadkomma en varaktig fred med England för att därigenom betrygga Frankrikes maktställning. Förbundet med Ryssland var det förnämsta politiska medlet att framtvinga denna fred, och förbundets olika faser voro betingade af växlingarna i Frankrikes förhållande till England. Napoleons åtgärder i Europa få sålunda sin naturliga förklaring som led i den stora striden, och hans »universalvälde» är med hänsyn både till sin uppkomst och sitt ändamål att se under synpunkten af en jättekoalition mot hans brittiske motståndare. Det var ej kontinentens eröfring i och för sig, som han åsyftade, utan att genom kontinenten besegra England och sålunda »eröfra freden».[2]

---

[1] **A. Vandal**, Napoléon et Alexandre Ier, 3 vol. Paris 1891—96.
[2] **Vandal**, a. a. I. s. IX och 55.

Denna antydan om själfva tankegången i Vandals framställning har varit nödvändig för att ge en föreställning om den nya historiska belysning, som därigenom gifves åt Napoleons hela världspolitik. Det är sant, att synpunkter af liknande art äfven förut kommit i dagen,[1] och med en viss rätt har man på grund af Vandals i det hela för Napoleon gynnsamma omdöme kunnat säga, att han gjort heder »à cette école très française dont M. Thiers a été le chef illustre».[2] Men genom sin moderna forskningsmetod och sitt noggranna studium af ett vidsträckt och dittills ännu till stor del obrukadt källmaterial har först Vandal lagt den vetenskapliga grunden för en uppfattning af det enhetliga och följdriktiga sammanhanget i Napoleons politiska planer och företag och därmed gifvit ledtråden till deras historiska bedömande.

I Vandals spår och ofta under direkt påverkan af honom har ett omfattande forskningsarbete fortgått, och den redan förut rikhaltiga Napoleonlitteraturen har i våra dagar svällt ut till kolossala dimensioner.[3] Utan all fråga viktigast af de senaste årens arbeten är den behandling af den napoleonska världspolitiken i hela dess utveckling, som Sorel lämnat i de fyra sista delarna af sitt stora verk «L'Europe et la révolution française».[4] Den uppfattning, som af Vandal grundlagts, återfinner man här i dess hufvuddrag, men fullständigad och belyst från nya synpunkter. Särskildt anmärkningsvärd är Sorels utredning af Napoleons ställning till den tidigare revolutionen, hvarigenom de historiska förutsättningarna för hans politik först framstå i fullt tydlig dager. Härmed har han i själfva verket skjutit i förgrunden hufvudproblemet i hela Napoleons historia, hvilket äfven af äldre forskare på olika sätt beaktats utan att erhålla någon allsidig lösning.

Ett genomgående drag i Sorels framställning är hans starka betonande af revolutionens utrikespolitiska sida såsom

---

[1] Så har J. R. Seeley i sin populärt hållna bok »A short History of Napoleon the first» (London 1886) äfven framhållit den afgörande betydelsen af striden mot England.

[2] A. Sorel, Napoléon et Alexandre i Lectures historiques (Paris 1894), s. 170, noten.

[3] För bibliografiska upplysningar må hänvisas till F. Kircheisen, Bibliography of Napoleon, London 1902, som dock ingalunda kan göra anspråk på fullständighet, samt vidare den utförliga bibliografien i The Cambrigde Modern History, IX (Cambridge 1906), s. 773—893. Äfven Fourniers arbete (se nedan sid. 161) lämnar synnerligen värdefulla bidrag i detta afseende.

[4] Delarna V—VIII (Paris 1903—04), omfattande tiden 1795—1815.

den dominerande, åtminstone alltsedan krigsutbrottet 1792. Frankrikes nationella koncentration fick sitt kraftigaste uttryck i den revolutionära expansionen, hvarigenom i realiteten, trots alla kosmopolitiska talesätt och abstrakta deklamationer om folkens befrielse, de franska konungarnes gamla eröfringsplaner återupptogos och fullföljdes med en dittills ouppnådd energi. De naturliga gränsernas politik blef den formulering, som revolutionens legister gåfvo åt l'ancien régimes utvidgningstraditioner från Richelieus och Ludvig XIV:s dagar, sådana de bevarats i 1700-talets filosofiska teorier och historiska utläggningar om det gamla galliska väldet. Frankrikes politiska program var gifvet för en lång framtid, och det fick i 1795 års författning genom klausulen om de konstitutionella gränserna sin formliga bekräftelse. Den eröfrande tendensen, uppblandad med föreställningar om republikansk propaganda och fransk supremati, hade sålunda fått öfverhand, redan innan Napoleon erhöll ledningen, och »la grande nation» hade under direktoriet ända till andra koalitionens segrar varit i ständig makttillväxt. När de revolutionära eröfringarna vid direktorialregeringens fall till största delen gått förlorade, blef det en oundgänglig uppgift för den nya styrelsen att återställa dessa. Den 18 och 19 brumaire betydde därför i revolutionens utveckling dennas organisering för att bevara resultatet af de föregående årens strider, och Napoleons maktställning blef beroende af om han därvid förmådde tillfredsställa de nationella krafven. Försäkrandet af Frankrikes naturliga gränser framställer sig alltså från början med historisk nödvändighet som det politiska problemet för Napoleons hela regering, och freden i Campo-Formio, hans egen skapelse, hvarigenom det första stora steget togs mot detta mål, blir på detta sätt förbindelselänken mellan direktoriet och konsulatet.

De naturliga gränserna, det blef den kompensation, för att använda kabinettspolitikens språk, som Frankrike fordrade för östmakternas makttillväxt genom Polens delningar. Konsekvenserna af denna politik stodo redan för 1793 års republik fullt tydliga. Man såg genast från början i England det förnämsta hindret, arffienden, som alltid motsatt sig en fransk eröfring af Belgien, och striden om Rhen-gränsen blef därför främst en kamp mot denna makt. Enda medlet

att vinna seger var att förbinda sig genom allianser med Europas stater, och ett allmänt europeiskt förbund mot Britannien framstår därför tidigt som det eftersträfvansvärda målet.[1] Det är samma tankegång, som genomgår Napoleons politik, och i välfärdsutskottets rapporter samt i yttranden och memorial af konventsledamöter skymta äfven i utkast alla de planer, som af honom sedermera och för samma syfte i verkligheten utfördes. När välfärdsutskottet i instruktioner till de franska sändebuden i Haag och Berlin (aug. 1795) framställer tanken att »utesluta engelsmännen från kontinenten och afspärra denna från Gibraltar till Texel», föreligger planen till kontinentalsystemet redan färdig. 1803 års mediatisationsakt och 1806 års Rhen-förbund finnas ända in i detalj projekterade af Sieyès i ett fredsförslag af 1795, och i välfärdsutskottets förhandlingar med Spanien samma år kommer Napoleons blifvande Medelhafspolitik redan fram i hela sin utsträckning. Det ligger sålunda mycken sanning i orden, att Napoleon spelade rollen af »revolutionens testamentsexekutor», ehuru icke precis i den mening, som Thiers därmed åsyftade. Det originella hos honom ligger uteslutande däri, att han bragte metod och reda i det kaos af planer, hvilka redan före honom blifvit uppgjorda, samt framställde resurserna för deras praktiska realiserande.

Napoleons politik är alltså för Sorel i egentlig mening en nationell politik, hvars förutsättningar voro gifna i revolutionen och hvars utförande endast blef den nödvändiga konsekvensen af dessa. Republiken stod från första stund i försvarsställning gentemot Europa. För konsulatet äro försvarslinierna blott något utvidgade, och för att bevara dessa och vinna »la paix magnifique» fortsatte Frankrike den långa kampen, hvilken hela tiden bär karaktären af sitt ursprung, under det proportionerna växa.[2] De naturliga gränserna betydde i själfva verket Frankrikes hegemoni i Europa, ett störande af jämviktstillståndet i högre grad än någonsin

[1] «Les trois propositions s'enchaînent nécessairement: frontières naturelles, guerre à mort à l'Angleterre, coalition du continent pour réduire la nouvelle Carthage. Il n'y a pas besoin d'un grand génie pour découvrir ces conséquences: elles procèdent de la force même des choses, et qui veut cette fin en veut nécessairement le moyen. Pendant vingt ans la politique française ne sortira pas de ce dilemme.» Sorel, a. a., IV, s. 176.

[2] Sorel, a. a., VI, ss. 17, 18.

under Ludvig XIV, och reaktionen från de europeiska makterna genom koalitioner, hvilkas yttersta mål ständigt var att återföra Frankrike till 1792, blef därför så mycket våldsammare. I denna oförsonliga motsats ligger grunden till den väldiga striden, och ur den uppväxer Napoleons maktbyggnad allt högre och högre som en följd af de alltjämt med seger tillbakaslagna anfallen.[1] Ett enda steg tillbaka hade för honom varit att uppge hela sin position, så länge ännu England stod upprätt och ledde Europas motstånd. «Le grand empire» uppstår därför som den stora kamporganisationen mot England, «la conséquence fatale de la conquête complète de la rive gauche du Rhin», «un rempart au delà des limites naturelles», och blef sålunda endast kulminationen af «la grande nation», sedan dess maktmedel koncentrerats i Napoleons hand. Hvarje fälttåg och hvarje fred, som endast gaf upphof till nya krig, emedan konflikten därigenom aldrig fick och aldrig kunde få en slutgiltig lösning, voro en enda kedja af händelser, hvilka med obeveklig konsekvens ledde till den stora katastrofen 1815. Sorel tröttnar ej att upprepa Napoleons egna ord, att han var styrd af omständigheterna och i verkligheten aldrig situationens herre. Hans geni var, att han förstod att bedöma dessa omständigheter för hvad de voro, och att han alltid visste träffa de nödiga anstalterna, hvarigenom han väl kunde hejda, ehuru ej förebygga det slutliga nederlaget. Som revolutionens arftagare fortsatte Napoleon dess expansionsförsök och förde det vidare, men det är hans stora chimär, när han äfven trodde, att han kunde föra det igenom och afsluta det med en varaktig fred.[2]

[1] «Il faut donc suivre cette guerre de mines entre les alliés qui veulent toujours refouler la France au delà des limites qu' ils lui avaient reconnues, 1795, 1797, 1801; et la France, amenée sans cesse à pousser ses têtes de pont, ses anvancées, ses forts détachés au delà de ces mêmes limites, si elle veut les défendre contre la marée contraire dont le flux, incessamment, les vient battre.» Sorel, a. a., VIII, s. 500.

[2] «La grande chimère de Bonaparte est d'avoir cru cette paix possible, et de l'avoir cru jusqu'aux dernières catastrophes. Cette chimère, qui trahit chez ce grand réaliste un côté de spéculation dans l'espace, un fond de mathématicien et d'idéologue sans quoi, d'ailleurs, il n'eût pas été complètement de son siècle et ne l'eût point dominé — c'est l'idée, *a priori*, qu' il y a une limite, une fin logique, un système coordonné et définitif dans les choses humaines; que la raison de l'homme peut concevoir ce système, et la main de l'homme le disposer; c'est le *postulat*, que toutes les questions posées en Europe peuvent être résolues; que tant de luttes qui déchirent cette Europe peuvent se terminer au profit de la France, pour sa plus grande gloire et sa plus grande prospérité.» Sorel, a. a., VI, s. 104.

Man erinrar sig stundom vid Sorels framställning en anmärkning om fatalistisk historieskrifning, riktad mot Thiers af dennes vedersakare. Och onekligen går något af den »esprit géométrique», som Sorel skildrat såsom utmärkande för revolutionen, och som han visat vara ett karakteristiskt drag äfven för dess store son och fullkomnare, igen i författarens eget betraktelsesätt af händelseförloppet. När han framställer detta som »le cours fatal», som »l'immense déroulement», hvars gång är gifven hardt när med logisk nödvändighet, frågar man sig ibland efter Napoleons personliga roll i utvecklingen. Det torde alltid bli en omstridd sak att rättvist afväga denna, och det är möjligt, att Sorel i någon mån underskattat den i sin sträfvan att betona de två historiska hufvudfaktorerna i tidehvarfvet, »l'Europe et la révolution française». Den stora betydelsen af hans framställning är, att han återfört Napoleon i dennes historiska sammanhang genom att påvisa hans plats i revolutionens utveckling, liksom han påvisat dennas samband med Frankrikes föregående historia.

Jag har hittills uteslutande berört fransk Napoleonlitteratur. Det är blott naturligt, att Frankrike gått i spetsen vid grundläggandet af den moderna Napoleonforskningen, och att de nya resultaten af denna här först fått sin vetenskapliga formulering. Men äfven utom Vandals och Sorels hemland har ett betydande forskningsarbete banat väg för en ny uppfattning. I Tyskland representera sålunda Max Lenz och G. Roloff närmast samma riktning som nämnda författare. I en uppsats »Napoleon I och Preussen»[1] har den förre dragit i härnad mot den gängse åskådningen af Napoleon i tysk historieskrifning, sådan den framställts af dennas främsta mästare, en Treitschke och Sybel, i färger nog talande för att röja sitt ursprung från de preussiska patrioterna af 1813. Lenz påpekar, att redan Ranke i sin biografi öfver Hardenberg gifvit uppslag till en mera opartisk skildring, och tar till utgångspunkt för sin egen framställning ett uttalande af denne i ett polemiskt utkast bland hans efterlämnade papper, däri Ranke gent emot en kritik af nyss anförda arbete med skärpa framhåller sin åsikt om betydelsen af Na-

[1] I Cosmopolis 1898, n:r XXVI och XXVII. Jfr ock hans studie öfver *Napoleon* i Monographien zur Weltgeschichte XXIV (1905).

poleons engelska politik.[1] Roloffs förtjänstfulla utredning af Napoleons dittills föga beaktade kolonialpolitik[2] har bidragit att kasta ljus öfver dennes planer för Frankrikes ekonomiska höjande och därmed öfver ett af de afgörande momenten i striden med England.

Den uppfattning, som af dessa författare framförts, står i Tyskland likväl ännu väsentligen i stridens tecken. Napoleons »System einer persönlichen Weltregierung» är den synpunkt, som behärskar A. Fourniers bredt anlagda Napoleon-biografi,[3] hvars släktskap med en äldre skola trots åtskilliga modifikationer i uppfattningen starkt framträder. Fournier har sålunda visserligen fäst afseende vid Sorels åsikt om innebörden af den revolutionära expansionen, och han framhåller vikten af kampen mot England, men han ser hvarken det inbördes sambandet mellan dessa drifkrafter i tidehvarfvets historia eller drar konsekvenserna af desamma. Under det för Sorel Napoleons europeiska maktställning var en nödvändig följd af de naturliga gränsernas politik och ytterst åsyftade dessas försvar, ser Fournier i Napoleons världsvälde hufvudsakligen frukten af en tidigt fattad plan, ett eröfringssystem i form af ett program, af denne äfven själf vid flera tillfällen uttaladt.[4] Englands besegrande var därför för Napoleon i sig själft intet mål utan endast förutsättningen för hans »system». Den omständigheten, att detta föll just på denna förutsättning, ger dock en egendomlig klang åt Fourniers uttryckliga förklaring, att det vore att gifva ett för trångt spelrum åt Napoleons geni, om man såge den stora världsstriden blott under synpunkten af en intressekonflikt

[1] Rankes mot en uppsats af Max Duncker gjorda och af Lenz anförda uttalande må här efter denne citeras. »Dabei ist das grösste Weltverhältnis, in welchem sich Napoleon überhaupt bewegte, der Kampf gegen England und der Zusammenhang desselben mit den kontinentalen Angelegenheiten so gut wie ganz aus der Acht gelassen, also der eigentliche Faden, an dem sein Tun und Lassen anknüpft. Von dem allgemeinen Verhältnis aber sind alle partikularen Unternehmungen ausgegangen, und man kan weder den Angriff noch die Abwehr verstehen, ohne jenes zu gedenken.» Cosmopolis XXVI, s. 583.

[2] G. Roloff, Die Kolonialpolitik Napoleons I. Historische Bibliothek, Band X. München und Leipzig 1899. Populärt hållen är förf:s kortfattade biografi Napoleon I. Berlin 1900.

[3] A. Fournier, Napoleon I. Eine Biographie. 3 vol. Zweite umgearbeitete Auflage. Wien & Leipzig 1904—06. Första upplagan utkom 1886—89.

[4] Oafsedt de af Fournier åberopade memoarverkens större eller mindre trovärdighet, torde de därstädes omförmälda uttalandena lämna rum för mer än en tolkning. Jfr a. a., II, ss. 12 och 13.

mellan Frankrike och England. Fourniers hela utgångspunkt synes i belysning af den franska forskningens resultat mindre väl grundad och är därför ägnad att gifva en viss skefhet åt hans framställning, särskildt af själfva hufvudpunkterna i händelseförloppet.

I flera hänseenden afvikande från de förut nämnda franska historieskrifvarnes uppfattning är äfven den af Rose i hans »Life of Napoleon I» utvecklade.[1] Till anläggning och omfång närmast att jämföra med Fourniers arbete utmärker sig Rose's verk för en vida mer objektiv hållning, och icke utan skäl äro engelska tidningars lofprisande omdömen om detsamma som den bästa af hittills utgifna biografiska framställningar af Napoleon. Rose's i många fall betydande uppslag (de röra särskildt Napoleons ekonomiska politik) får jag tillfälle att i det följande närmare behandla.

* *
*

Bland speciella frågor ur Napoleons historia af särskildt stort intresse möter oss genast i början af hans bana den fransk-ryska ententen 1800—1801.

I det föregående har framhållits Frankrikes utrikespolitiska ställning vid direktoriets fall och den uppgift, som närmast förelåg Napoleon som förste konsul. Sorel har med skärpa betonat arten af den fred, som det stora flertalet fransmän kräfde af den nya regeringen, och man förstår, att för honom dennas fredsuvertyrer till Englands och Österrikes monarker i slutet af 1799 äro af underordnad betydelse.[2] När det gällde att bestämma denna fred, kunde tvenne hufvudalternativ komma i fråga: en linie, som kan betecknas

---

[1] J. H. Rose, The Life of Napoleon I. 2 vol. London 1903. Som ett komplement till detta arbete kan betraktas förf:s »Napoleonic Studies» (London 1904), utgörande en samling delvis förut utgifna uppsatser.

[2] Napoleons fredsanbud i dec. 1799 hör till de mera omstridda frågorna. H. M. Bowman har i en förtjänstfull, allmänt uppmärksammad afhandling »Preliminary stages of the peace of Amiens» (Toronto 1899) sökt visa, att Napoleon verkligen med allvar arbetade att få freden till stånd. Hans upprepade anbud efter Pitts afvisande svar samt framför allt hans hemliga underhandlingsförsök i London m. fl. af förf. påpekade bevis tyda onekligen därpå, om de också ej kunna fördölja det faktum, hvilket ej heller Napoleon var okunnig om, att fredsutsikterna med de villkor, som från *båda* sidor uppställdes, från början voro ytterligt ringa.

med de naturliga gränserna, och en annan, vidare, som tillika afsåg att trygga Frankrikes nygrundade medelhafsvälde. Denna större fredsbas var från början Napoleons mål, och närmandet till Ryssland var hans förnämsta politiska kombination för att drifva detta igenom. Sorels skildring är härvid af särskildt intresse genom den klara dager, som därigenom faller på de båda kontrahenternas verkliga syften, äfvensom genom rättelser af viktiga faktiska misstag i föregående redogörelser.

Af omsorg om Rysslands intressen i Turkiet hade kejsar Paul deltagit i den andra koalitionen för att hindra Frankrike att genom Egyptens eröfring skaffa sig en fördelaktig ställning vid en eventuell delning af det länge motsedda turkiska arfvet. När denna hans afsikt syntes uppnådd genom Napoleons återkomst från Egypten och då England stod i begrepp att öfvertaga Frankrikes hotande position i Medelhafvet, började svängningen i Rysslands politik. Det är anmärkningsvärdt, att samtidigt, redan hösten 1799, en allians med denna makt var under diskussion i den franska politiken. I tvenne memorial, af hvilka det senare mottogs af den provisoriska konsularregeringen, framlade en fransk agent i Petersburg, Guttin, en fullständig plan för ett förbund med Ryssland, märklig som ett förebud till Napoleons politik 1801 och i hög grad belysande för dennas genesis i allmänhet.[1]

I den rysk-franska ententen nämnda år ser Sorel ett »första Tilsit», fastän i mindre skala, uppenbarande samma syften och framför allt samma missräkningar. Han påpekar det målmedvetna i Pauls planer, när det gällde den orientaliska frågan, och visar, att motsatserna vid underhandlingarna i Paris i mars 1801 mellan Talleyrand och den ryske ambassadören Kolytchef syntes snarare större än gemensamheten i intressen. Napoleons bemödanden att erhalla Rysslands garanti för Egyptens ockupation, hvilken sträfvan ådagalägger det egyptiska företagets stora vikt i hans politik, mötte bestämdt motstånd från Ryssland, som lika litet hade skäl att medge Frankrike som England en stark position i

[1] Guttins memorial ha först behandlats af G. Buchholz, Die Napoleonische Weltpolitik und die Idee des französisch-russischen Bundes. Preussische Jahrbücher, Band 84. (1896).

Orienten. Denna fråga gjorde hela tiden förhandlingarnas resultat sväfvande.

Att Napoleon dock hade skäl att af dessa vänta sig ett mäktigt stöd mot England, tycktes bildandet af den neutrala ligan ge vid handen, och hans korrespondens under januari —februari 1801, i synnerhet med Talleyrand, bär vittne om hans storartade förhoppningar. Det är äfven här, och uteslutande här, som man har att söka källan till de vidtfarande asiatiska planerna. Det i historiska framställningar, t. ex. hos Rose, förekommande utförliga projektet om ett franskt-ryskt tåg till Indien saknar, i motsats till hvad man allmänt antagit, hvarje grund i en öfverenskommelse mellan de båda parterna. Någon personlig brefväxling i ämnet mellan förste konsuln och tsaren har hvarken förekommit eller var företaget ifrågasatt under förhandlingarna med ryska sändebudet. Det hela är därför att reducera till hvarjehanda rykten, som bevisligen voro i svang i de europeiska kabinetten. Ej heller finnes grund för uppgiften, att Napoleon påverkat de förberedelser till ett tåg, hvilka af Paul på egen hand sattes i gång.

Med Kolytchef var omöjligt att uppnå enighet, och Sorel visar, att Napoleon uppskjutit tanken på att vinna ett mera effektivt bistånd af Ryssland, redan innan Pauls mord (23 mars) afklippte alla möjligheter i den vägen. De skarpa meningsskiljaktigheter, som sålunda redan yppat sig vid de rysk-franska underhandlingarna, äro ägnade att i ej ringa grad reducera den vikt, som man tillmätt ententen, och därför äfven i viss mån att omvärdera betydelsen af palatsrevolutionen i Petersburg som den stora vändpunkten i det första skedet af Napoleons politik.

Detta kan anses sträcka sig till freden i Amiens, hvarigenom revolutionens utrikespolitiska problem efter 10-åriga strider ändtligen syntes ha fått en lösning. Vi äro därmed inne på den afgörande brytningspunkten i Napoleons bana, och orsakerna till det snart följande fredsbrottet med England 1803 torde väl vara det mest omdebatterade spörsmålet i hela hans historia.

Freden var från Englands sida ett experiment, framhåller Rose, och allt berodde på om Frankrike nu ville slå *sig till ro* med sina vunna eröfringar. Möjligheten var nu

gifven för Napoleon att äfven utåt »afsluta revolutionen». Det är tydligt, att besvarandet af denna fråga blir själfva pröfvostenen för hela hans politik. Härvid bör fasthållas, att freden, hur lysande den än var, endast motsvarade Frankrikes förväntningar, och om den än mottogs med tillfredsställelse, så visade man enligt Sorel föga entusiasm, ty man hade hoppats ernå vida mera. Bakgrunden för en undersökning af Napoleons åtgärder under fredsåret är därför gifven i Frankrikes nyförvärfvade maktställning och de konsekvenser, som dennas bevarande medförde i förhållandet till Europas makter. I och för sig betydde denna maktställning en revolution i det europeiska statssystemet, och Sorels problemställning, väsentligen olika Rose's, är denna: »Skulle Frankrike förmå att upprätthålla freden, och skulle Europa respektera den?»

En anmärkning om den allmänna karakteren af tidens politik torde här vara på sin plats. Det är betecknande, då Sorel säger, att Campo-Formio var den omedelbara följden af Polens delning. Revolutionen hade därmed accepterat århundradets politiska teknik i all dess hänsynslöshet, och under tidsskedet till 1815, då alla 1700-talets politiska problem på nytt aktualiserades och det nya århundradets blefvo ställda, firade kabinettspolitiken verkliga jubel- och klangdagar. Napoleon var ej hänsynslösare än Europas regeringar i allmänhet, endast skickligare. Det bör ihågkommas, att främst berodde hans öfvertag på Frankrikes stora försprång i inre utveckling; det var den nya nationalstaten bland territorialstaterna. Och det slutliga nederlaget hade ej sin grund i att Napoleon öfvergaf Frankrikes nationella intressen, endast däri, att detta förlorade sitt ofvannämnda försprång.

Då det gäller att bedöma Napoleons ställning till nationalitetsproblemet, så framstår hans berömda brist på förstående därvidlag i sin rätta dager, om man betänker, att hans föregångare under revolutionen samt det stora flertalet af tidens statsmän voro lika oförstående, och det torde vara en fullständig missuppfattning af Fournier, då han exempelvis framhäfver Pitt som en motsats till Napoleon i detta afseende. Rose betonar tvärtom, att ej ringaste bevis finnes för att den engelske premiärministern baserat sin politik, t. ex. vid

krafven på Schweiz' och Hollands oberoende, på nationella känslostämningar, eller att han öfver hufvud förstått att uppskatta dessas stigande betydelse.[1] Det är sant, att Spaniens underkufvande visade sig vara Napoleons största misstag, men som ett nödvändigt led i hans politik är det lika litet ägnadt att väcka förvåning som hans okunnighet, åtminstone till en början, om den spanska resningens verkliga betydelse. Det tycks ha dröjt längre, än hvad man i allmänhet föreställer sig, innan ens denna öppnade ögonen för den folkliga rörelsens makt. Hvad sålunda beträffar den nationella väckelsen i Preussen, skingrar Lenz åtskilligt af den preussiska patriotismens nimbus, då han framhåller, att det stora flertalet både inom nationen och armén samt bland de ledande männen med tillfredsställelse gingo med på kriget mot Ryssland 1812, och att den stora omsvängningen skedde först 1813 efter Napoleons förkrossande nederlag.

Det var utmärkande för de europeiska kabinettens koalitioner, att de föregingos af vidsträckta projekt, där hvar och en af de deltagande hade formulerat sin blifvande vinst, ofta till förfång för de öfriga förbundsbröderna. Sorel betonar, att man här har att söka det egentliga ändamålet med anloppen mot Frankrike och att en händelse, sådan som mordet på hertigen af Enghien, på sin höjd var ägnad att framställa ett anfall i den vederbörliga vackra dagern. Fredssluten hvilade i regeln på en rad af kompensationer, hvilka de besegrade begärligt mottogo för att i någon mån betäcka sina ansenliga förluster.

Synpunkter som dessa äro ägnade att särskildt tagas i betraktande vid öfvergången till den tidsperiod (1803—15), då Napoleons världspolitik antog sina jättelika dimensioner. Och de äro äfven ägnade att belysa själfva öfvergången. Napoleons öfvergrepp 1802—1803, hans »krig i fred», framstodo mindre rättskränkande under en tid, då Österrike och Preussen täflade om de bästa bitarna af det tyska rofvet, och för England voro ersättningskrafven för det oraniska huset af långt mindre vikt än fri tillgång till Hollands hamnar. Befästandet af det bälte af dependentier, som efter freden omgaf den franska gränsen, var nödvändigt för upp-

[1] Härom i en uppsats »Pitt's Plans for the Settlement of Europe» i Napoleonic Studies, ss. 81, 82.

rätthållandet af Frankrikes öfvermakt och prestige. Det var, enligt Sorel, att för fredens bevarande använda samma medel, som gjort den möjlig. Själfva fredsfördraget, »où la paix s'échappait dans toutes les lignes», hade varit ett mästerstycke i konsten att undvika brännande frågor och göra dem ännu mer brännande, som det försökte lösa. För Napoleon var det dock nog att blott få freden till stånd, då han hoppades, att Frankrikes starka maktställning vore tillräcklig att göra hvarje koalition otänkbar.

Att han verkligen önskade freden och räknade på densamma framgår med tydlighet af hans handelspolitiska och koloniala planer, hvilka för sin fullbordan skulle taga en lång tid i anspråk. För uppfattningen af fredsbrottet äro de af största vikt, men ha i allmänhet för litet blifvit uppmärksammade. De voro mera än något ägnade att väcka fruktan hos England, i det de satte på spel hela resultatet af dess storartade ekonomiska maktutveckling under 1700-talet. Det artade sig genom denna ekonomiska kraftmätning under freden till en slutuppgörelse i den gamla rivaliteten mellan England och Frankrike, hvilken på så sätt framstår som kärnpunkten i hela det dåvarande politiska läget, liksom den varit det och fortfarande blef det under de stora krigen. Lika nödvändigt som det var för England att återvinna den europeiska marknaden för sin industri, lika angeläget var det för Napoleon att förekomma detta och därigenom höja Frankrikes välstånd. Genom att i hela deras skärpa bibehålla revolutionens rigorösa tullskyddsbestämmelser, hvilka i motsats till det moderata handelsfördraget af 1786 voro synnerligen populära bland fransmännen, utestängde han engelska industri- och handelsvaror från en stor del af kontinenten, och följden visade sig däri, att Englands exportsiffra till och med sjönk under det föregående krigsårets. Hvad Frankrikes kolonier före krigen betydt för den franska handeln framgår däraf, att en tredjedel af denna 1787 gått på kolonierna. Att återupprätta denna blef därför för Napoleon en nationell angelägenhet af största betydelse, och det är genom Roloffs undersökning visadt, att han kraftigt arbetade på grundläggandet af ett stort franskt kolonialvälde i Västern. De i samband därmed stående åtgärderna för att höja den franska marinen ökade ytterligare den engelska ministärens

farhågor och stärkte denna i åsikten om nödvändigheten att hämma utvecklingen af Frankrikes sjövälde, innan detta hunnit öfverflygla det engelska.

Både Rose och Sorel se här, ehuru från olika synpunkter, den egentliga orsaken till fredens brytning.[1] Den frågan uppstår då, om ej Napoleon förutsåg, att England i eget intresse skulle förnya kriget. Otvifvelaktigt är, att han diskuterat möjligheten häraf. Därom vittnar t. ex. den berömda depeschen af den 23 okt. 1802 till franske gesandten Otto i London, där han framlägger en af Sorel högt beundrad exposé öfver följderna af ett krig, och hvari han med skarpblick utstakar gången af de kommande årens händelser. Man har bland annat i denna depesch velat se ett bevis för Napoleons krigsafsikter, ehuru den i verkligheten blott visar hans förmåga att bedöma innebörden af ett eventuellt krig. Ett dylikt förutsåg han dock ej på länge, och Sorel framhåller som ett genomgående drag hos Napoleon en underskattning af Englands motståndskraft, som nära sammanhängde med en grundlig missuppfattning af hela det engelska väldet. Häri ligger förklaringsgrunden till hans hotande och ofta okloka diplomatiska taktik, hvarigenom han trodde sig skola skrämma England att stå fast vid freden, under det han i verkligheten endast lyckades skrämma det till krig.[2] Denna synpunkt synes mera öfvertygande än den allmännare gängse, att Napoleon hela tiden arbetat på en brytning, och att hans företag blott åsyftade att reta England att göra början, hvarigenom skulden skulle komma att ligga på dess sida.[3]

De diplomatiska förvecklingarna, sedda i samband med den franska kolonialpolitiken, bestyrka ej heller en dylik uppfattning. Det får anses bevisadt, att England redan

[1] »Mais ce fut précisément cet effort pour s'arrêter sur la paix d'Amiens en Europe, et la développer en France, par le commerce et l'industrie, par l'expansion aux colonies, qui décida l'Angleterre à la rompre.» Sorel, a. a. VI, s. 203.

[2] »Le Consul se flatte que, devant les précautions qu'il prend, devant les mesures qu'il menace de prendre, l'Angleterre, qui n'obéit qu'à l'intérêt, jugera son intérêt en péril et s'arrêtera.» Sorel, a. a. VI, s. 258.

[3] Så M. Philippson, La paix d'Amiens et la politique générale de Napoléon Ier. Revue historique, LXXV, LXXVI (1901). Förf:s framställning är för Napoleons felgrepp särskildt belysande. — I samma riktning och i direkt opposition mot Sorel går P. Coquelle, Napoléon et l'Angleterre, 1803—1813 (Paris 1904). Coquelles arbete, som af den Lanfreyska skolan ärft alla dess fel men knappast någon af dess förtjänster, är i synnerhet utmärkt för sin Napoleonfientliga ton.

hösten 1802 beslutat att icke utrymma Malta, och att offentliggörandet af öfverste Sebastianis ryktbara rapport (jan. 1803) om dennes i militäriskt-kommersiellt syfte företagna resa i Orienten, långt ifrån att vara en orsak, endast blef en god förevändning att vidhålla detta beslut. Alldeles ogrundad torde Rose's hypotes vara, då han i rapporten ser ett bevis för att Napoleon nu förberedde en omsvängning af sin kolonialpolitik från väster till öster, och att han därmed endast afsåg att afleda fransmännens uppmärksamhet från de misslyckade företagen på S:t Domingo. Roloff visar häremot — och Sorel öfverensstämmer med honom — att Napoleon tvärtom stod i begrepp att afsända en ny expedition till S:t Domingo och en annan för att besätta Louisiana, och att detta lands försäljning till Förenta staterna sålunda ännu ej var å bane. En tredje expedition afgick i början af mars till Indien. Alla dessa företag fordrade ovillkorligen en ostörd fred, och i sin instruktion till general Décaen förutsätter också Napoleon dennas fortbestånd till hösten 1804. Hur föga han trodde på ett krigsutbrott, framgår äfven däraf, att han inga militära anordningar företog för att möta ett dylikt.

Först efter underrättelsen om att rustningar förebådades i det engelska trontalet till parlamentet den 8 mars skedde en svängning i hans uppfattning af Englands hållning. Flera åtgärder själfva den dag, då detta meddelande anlände, den 11 mars, tala härför — såsom afsändandet af nya order till Décaen, befallning om kvarhållande af den till Louisiana bestämda eskadern och beslut om byggande af kustbåtar, afsedda för öfverfart öfver Kanalen. Hädanefter har äfven Napoleon ansett kriget oundvikligt, och hans sträfvan att fördröja detta under förhandlingarnas sista skede hade hufvudsakligen sin grund däri, att han önskade vinna tid för de nödiga krigsförberedelserna. Ett ytterligare stöd för den uppfattningen, att ett krig vid denna tid dock kom synnerligen olägligt för honom, finner man däri, att han verkligen tycks ha hyst allvarliga förhoppningar om fred i juni 1803 under Rysslands försök till medling mellan de båda krigförande. Att England härvid fortfarande visade sig motsträfvigt, var blott en konsekvens af samma orsaker, som för-

mått det att bryta freden.[1] Och att det engelska kabinettet, oafsedt dess missuppfattning af Napoleons verkliga afsikter, haft skäl att riskera ett krig framstår blott med desto större klarhet i belysningen af Napoleons storslagna kolonialpolitik, hvarmed han hoppats att äfven i ekonomiskt afseende befästa Frankrikes öfvervälde. »Viewed from the standpoint of racial expansion», säger Rose, »the renewal of war in 1803 is the greatest event of the century.» —

Af de närmast följande årens händelser har den tillämnade landstigningen i England varit föremål för en synnerligen liflig diskussion alltsedan Napoleons egna dagar och hör fortfarande till de mest omstridda frågorna — detta också af högst förklarliga skäl, då en utredning af hans verkliga afsikter i detta stycke nära sammanhänger med frågan om hans ställning till uppkomsten af de stora kontinentalkrigen. Sorels uppfattning är denna. För Napoleon var det från början tydligt, att striden mellan Frankrike och England till sina konsekvenser var en strid, i hvilken Europa med eller mot sin vilja måste taga parti. Han har därför förberedt sig på möjligheten att möta en europeisk koalition, men han har först sökt förebygga en dylik — alliansen med Preussen var härvid det förnämsta medlet — för att kunna sätta i verket sin plan att gå öfver till England och genom dess underkufvande i ett slag afgöra kriget och därmed också på det verksammaste bryta udden af hvarje koalitionssträfvan. Lägret i Boulogne var på så sätt »une mesure à double effet». Napoleon har ända till i aug. 1805 — den 12 är den kritiska dagen — hoppats på en gynnsam utgång af flottföretaget, och han har endast nödd och tvungen, hufvudsakligen genom Österrikes hotande rustningar — alltså redan innan underrättelse kommit om amiral Villeneuves reträtt till Cadiz —, beslutat öfverge detsamma för att hädanefter uteslutande bygga på det andra hufvudmedlet i kampen, kontinentens koalisering mot England. Landstigningsplanen hade anor ända från revolutionens första år (dec. 1792), och Sorel påpekar, att Napoleon var fången i samma illusioner som konventet, då han trodde, att Londons eröfring och därmed hela Britanniens efter en lycklig öfverfart skulle bli en lätt sak,

[1] Härom W. Ekedahl, Bidrag till tredje koalitionens bildningshistoria *(1803—1805) I* (Lund 1902).

och att han därvid kunde lita på den verksammaste hjälp af de »engelska republikanerna».

Utom den omständigheten, att Napoleon beträffande öfver fartens möjlighet otvifvelaktigt varit besjälad af en öfverdrifven sangvinism, såsom äfven Rose framhåller, synas hans storartade rustningar för företaget, hvilka fylla största delen af hans korrespondens denna tid och däri endast ha en motsvarighet i förberedelserna till fälttåget 1812, i och för sig tala för hans allvar med planen. Ej ens Fournier förnekar alldeles, att Napoleon under särdeles gynnsamma omständigheter varit betänkt på att föra sin armé öfver Kanalen, men han anser, att denne framför allt varit angelägen att ha »den andra chancen» till hands och därför, särskildt genom sina åtgärder i Italien sommaren 1805, gjort allt för att framkalla kriget med Österrike. Hans fordran till kejsar Frans att afrusta afsåg endast en krigsförklaring från dennes sida, och redan innan Napoleon den 3 aug. 1805 anlände till Boulogne, hade han definitivt beslutat att gå mot Wien. Några öfvertygande bevis för denna åsikt har dock ej Fournier lämnat, då Napoleons anmaning till Österrike att afrusta enligt Sorel lika väl kunde vara förestafvad af behofvet att ha ryggen fri. Bättre än det förra synes detta senare antagande äfven öfverensstämma med Fourniers egen anmärkning, att Napoleons bref till marinministern och Villeneuve onekligen häntyda på, att han fortfarande planerade en landstigning på den engelska kusten. Rakt motsatt Fourniers och öfver hufvud längst gående är Roloffs mening, att Napoleon trots fastlandsmakternas krigiska hållning ända till den 23 aug. ansett sjöexpeditionen möjlig och afstått därifrån endast på grund af den denna dag erhållna underrättelsen om den franska flottans uteblifvande från Kanalen.[1]

Det framgår häraf tillräckligt, hvilka skiftande tolkningar man gifvit åt Napoleons depescher och åtgärder i berörda fråga. Några bestämda slutsatser har ej heller Rose vågat draga, och det är betecknande för hela frågans ovissa läge, att han i samband med denna funnit anledning betona, att mycket af tjuskraften i studiet af Napoleons historia

[1] Olika åsikter i berörda fråga diskuteras af Roloff i en uppsats »Zur Napoleonischen Politik von 1803—1805» i Hist. Vierteljahrschrift 1902.

ligger just däri, att hans planer till sin syftning i självfva verket ofta är ogripbara. —

Angående tredje koalitionens bildning, hvilken torde tillhöra de minst utredda partierna af tidens historia, må här blott påpekas, att differenserna i självfva hufvudpunkterna äro synnerligen vidtgående mellan å ena sidan Sorel och å den andra Rose, med hvilken en anförd yngre svensk forskare närmast öfverensstämmer. Denne senare visar, att England stod så godt som isoleradt efter fredsbrottet, och att ministeren Addington med full afsikt fortsatte denna isoleringspolitik ända till sitt fall. En svängning inträdde först när Pitt öfvertagit ledningen, men Rose betonar, att Ryssland härvid tog första steget till allians, och att framställningen om subsidier utgick från denna makt. Någon synnerlig ifver visade ej heller Pitt att utbetala penningunderstöd, och Rose inlägger med anledning häraf en bestämd gensaga mot det särskildt af franska historieskrifvare gjorda påståendet, att tredje koalitionen byggdes upp med engelskt guld. I Sorels redogörelse framstår England i det stora hela som primus motor vid koalitionens bildande, och dess bemödanden underhjälptes kraftigt af Rysslands och Österrikes förvärfsplaner för egen räkning. Sålunda uppenbarar, enligt Sorel, Alexanders i samråd med Czartoryski uppgjorda storartade planer angående Rysslands makttillväxt, bl. a. på Turkiets bekostnad, hans egentliga syftemål med kriget, under det Rose med betonande af tsarens idealistiska karaktärsläggning framhåller som bevekelsegrunder för hans handlingssätt den säkerligen något tvifvelaktiga omsorgen att skydda de svagare staterna mot Frankrikes tyranni. Mycket beror på, hur man vill förena de upphöjda talesätt, som förekomma i den ryske ambassadören Novossiltzovs instruktioner (sept. 1804) med de vidlyftiga omrangeringar af Europas karta, som föreslås i en tilläggsartikel till dessa.

Efter Austerlitz fullbordar Napoleon sina vidtomfattande organisationsåtgärder i Europa för att påtvinga England freden, öfvertygad att detta skall lyckas med samma påtryckningsmedel, nu blott ytterligare skärpta, som det förut lyckats 1801. Men om han verkligen hoppats och önskat en gynnsam utgång af fredsunderhandlingarna som-

maren 1806, såsom både Rose och Sorel betyga, led han ett förkrossande diplomatiskt nederlag, hvilket först genom nya segrar på slagfältet kunde upphjälpas. —

I Tilsit stod Napoleon åter vid samma utgångspunkt som i Pressburg, ehuru nu med starkare diplomatiska resurser i sin hand. Målet är detsamma, men vanskligheterna att nå det nu om möjligt större. »Tilsit qui paraît tout fixer, au fond, n'arrête rien», säger Sorel, och förklaringen är den, att denna fred, liksom de föregående, framför flera problem än den mäktat lösa och sålunda blott förbereder en ny kris.

Vandals framställning, som här är den grundläggande, har först klargjort innebörden i denna kris genom att framhäfva den orientaliska frågans betydelse för den fransk-ryska alliansen. Napoleons orientaliska politik, som aldrig hann stort öfver planerandets stadium, har i allmänhet, särskildt sedan Vandal närmare fäst uppmärksamheten vid densamma, gifvit upphof åt de mest skiftande hypoteser och förklaringar och har i många fall blifvit till sin betydelse öfverskattad.[1] I någon mån gäller väl detta äfven om Rose, då han framhåller, att de orientaliska planernas förverkligande städse var Napoleons yttersta mål, till hvilket han återvände efter hvarje vunnen seger, men alltid måste uppskjuta, så länge ännu England stod obesegradt. Denna omständighet är afgörande, och Rose förbiser därför i allmänhet heller icke den närmaste ledtråden för Napoleons handlingssätt.[2]

I Tilsit gällde det för denne först och främst att få en säker garanti för kontinentalsystemet, och fråga är, om Turkiets delning, som under den närmast följande tiden blir den diplomatiska formeln par préférence, för Napoleon någonsin var mer än blott en formel, allvarligare menad än den rakt motsatta, Turkiets integritet, hvilken han före Tilsit med skicklighet spelat ut i diplomatiska förhandlingar och

[1] Typisk i detta hänseende och i allmänhet för de konstruktiva försök, som gjorts att »sätta system» i Napoleons politik, är den framställning af Napoleonepoken, som E. Bourgeois lämnar i sitt arbete »Manuel historique de politique etrangère» II (1789—1830), Paris 1900. Orientens eröfring är »le secret de premier consul» och »le secret de l'empereur» samt definitionen och nyckeln till hela hans politik.

[2] Rose, a. a., II, s. 49, 50.

fördrag. Enligt Vandal har Napoleon nu otvifvelaktigt beredt sig på en sönderstyckning af det osmaniska riket, ehuru det för honom var angeläget att uppskjuta företaget till ett för Frankrike gynnsamt tillfälle, d. v. s. till dess England pacificerats eller åtminstone aflägsnats från Medelhafvet. Följden skulle i annat fall endast bli, att sultanen slöte sig till England, och att detta lade beslag på Egypten, den del som Napoleon företrädesvis utsett för sin räkning. Då Englands betvingande sålunda för Napoleon var det egentliga ändamålet med Tilsit, under det ett omedelbart anfall på Porten för Alexander var hufvudsaken, blir ordningsföljden mellan de båda frågornas afgörande kärnpunkten i den diplomatiska tvekampen mellan de båda allierade under tidsskedet från Tilsit till Erfurt.

Den franska diplomatien, som hela tiden förde ett storartadt dubbelspel i Petersburg och Konstantinopel, lyckades fullständigt i sin uppgift att t. v. upprätthålla förbundet med Turkiet, som af fruktan för Ryssland krampaktigt höll fast vid Napoleons löften, i okunnighet om att det här blott gällde »ännu några ögonblicks vegetation». Äfven Alexander är till en början duperad af förespeglingarna i Tilsit, och Napoleons diplomatiska intrigspel har under hela hans bana aldrig nått högre än sommaren och hösten 1807. Öfvertygad, att allt skall ordnas till hans belåtenhet, när blott en ordinarie fransk ambassadör hunnit anlända, yppar ej tsaren sina hemliga planer ens för sitt sändebud Tolstoi vid dennes afresa till Paris och betonar i hans instruktion (sept. 1807) förnämligast Preussens utrymning, under det hufvudfrågan, Donauprovinsernas annektering, blott svagt insinueras. Kort tid därefter upptäcker emellertid Alexander sitt misstag, och alliansen råkar in i sitt första kritiska stadium, som betecknas af Napoleons förslag om en fransk ockupation af Schlesien till gengäld för ryssarnas besättande af Moldau och Walachiet.

Från denna uppfattning afviker väsentligen Sorel. Det synes dock vid jämförelse med Vandals skildring, som om han väl mycket öfverskattat Alexander, »le plus captivant et prestigieux artiste politique de son temps», då han framhåller, att denne från första stund var på det klara med det politiska läget; och egendomlig förefaller hans förklaring,

att Tolstois instruktion just är att betrakta som den verkliga kommentaren till Tilsit.

I allmänhet anser Sorel, att delningsplanen från Napoleons sida aldrig var menad att sättas i verket och hans olika anbud endast finter för att i oändlighet ajournera densamma.[1] Särskildt framträda de båda författarnas meningsskiljaktigheter vid framställningen af det berömda brefvet af den 2 febr. 1808, där Napoleon bl. a. föreslår Alexander en gemensam invasion i Orienten med Indien som yttersta mål, hans andra stora trumf i det diplomatiska spelet.

Bland alla de subtila gissningar och tolkningsförsök, som detta bref väckt till lif, torde Vandals utförliga och briljanta utläggning ännu stå oöfverträffad. I motsats till Sorel ser han äfven här ett bevis för Napoleons beslut att biträda Alexanders delningsplaner, ehuru den närmaste afsikten, att afvända dennes uppmärksamhet från de preussiska angelägenheterna och det tillärnade spanska företaget, onekligen träder i förgrunden. Det är härvid af en viss vikt att ha klart, när Napoleon fattat i sikte Spaniens eröfring. Nödvändigheten att närmare befästa förbundet med detta land har säkerligen visat sig trängande redan hösten 1806 efter Godoys krigiska manifest, men tvifvelaktigt torde vara, om Napoleon redan nu, såsom Sorel håller för troligt, äfven beslutat underlägga sig Spanien. »Memoirenklatsch» kallar Lenz påståendet, att beslutet om Bourbonernas störtande skulle fattats redan i Tilsit. Mera plausibel är Vandals mening, att Napoleon först i början af 1808 bestämt sig för ett anfall på Spanien och af samma skäl, som dikterade det nämnda brefvet till tsaren, nämligen hotande underrättelser från London. Spaniens underkufvande skulle fullborda Frankrikes välde öfver Medelhafvet och undantränga engelsmännen därifrån. De franska truppstyrkor, som för detta ändamål användes, voro sålunda att betrakta som ena flygeln af samma armé, hvars andra flygel skulle möta ryssarna vid Bosporen för att öfver Eufrat angripa Englands indiska besittningar. Under alla förhållanden har Napoleon vid denna tid ansett de spanska affärerna så lätta att ordna, att de

[1] Samma tankegång hos E. Driault, La politique orientale de Napoléon (1806—1808), Paris 1904.

blott på sin höjd något skulle fördröja utförandet af det föreslagna stora projektet. Hans militära förberedelser därtill våren 1808 tala ett tillräckligt tydligt språk. Visserligen voro konferenserna i Petersburg mellan Caulaincourt och Rumjantzov genom de svårigheter, som därvid yppade sig att få till stånd ett närmare aftal, ägnade att något dämpa hans ifver, men Napoleon har först under den följande sommaren definitivt uppgifvit den tilltänkta planen, sedan förhållandena i Spanien tagit en ogynnsam vändning.

Härigenom hade hans ställning i själfva verket blifvit ytterst prekär och blef det än mer genom Österrikes krigsrustningar. Därmed är karaktären gifven af det länge beramade mötet i Erfurt, som för Napoleon nu blef nödvändigare än någonsin. Det är här ej längre fråga om en öfverenskommelse om Orientens delning i stor skala, och icke heller Alexander har i denna afsikt rest sin förbundsbroder till mötes. Rose's motto för kapitlet om Erfurt: »I grunden är den stora frågan — hvem skall hafva Konstantinopel?» hämtadt ur Napoleons bref till Caulaincourt den 31 maj samma år, belyser den dåvarande situationen, men är missvisande för det politiska läge, som nu inträdt. Om tsaren förut stundom låtit sig duperas, har han nu fullständigt lämnat »alliansens roman» bakom sig och fattat i sikte en mera begränsad uppgift. Han förstod äfven utmärkt vid dennas genomförande att draga fördel af Napoleons trångmål. Rankes ord, att sammankomsten »ännu en gång ådagalade Napoleons öfvervikt», bekräftas ej af modern forskning. Tvärtom, »l'arbitrage de l'Europe passe au tsar», säger Sorel. Och Rose, som i ett äldre arbete uttalat en med den tyske häfdatecknaren öfverensstämmande åsikt,[1] har senare högst betydligt modifierat sin uppfattning.

För den franske kejsaren var det framför allt af vikt att hindra Österrikes krigsförberedelser för att själf ostördt kunna undertrycka den spanska resningen, och förhandlingarnas hufvudsyfte var därför att erhålla Alexanders medverkan till ett kraftigt uppträdande i Wien. Häri misslyckades Napoleon, under det tsaren vann sitt länge efter-

[1] »The diplomatic victory here rested with Napoleon as decisively as at Tilsit.» Rose, The Revolutionary and Napoleonic Era (Cambridge 1898), s. 200.

sträfvade mål, löftet om Donauprovinserna, och sålunda till slut utgick som segrare i den långa diplomatiska striden. Napoleons nederlag var knappast möjligt att dölja. Alliansen hölls visserligen uppe och Österrike hejdades för ett ögonblick, men utan att ta ett steg tillbaka; och Alexanders hållning har därför varit en starkt bidragande orsak till 1809 års krig. Mot England blef mötet blott en fåfäng demonstration, som »ingalunda krönte det ofullbordade verket i Tilsit» (Vandal).

Med ännu större skäl än om denna fred gälla därför om Erfurt Talleyrands ord, att »det blott var en diplomatisk nödfallsutväg, som man ville låta gälla för ett allianssystem». Själf hade denne kraftigt medverkat till utgången, och i franska arbeten, särskildt hos Sorel, intar hans »förräderi» i Erfurt en framträdande plats i framställningen. Om Talleyrands memoarer blott föga äro att lita på som historisk källa, har dock deras utgifvande i hög grad bidragit att skärpa och framhäfva problemet om dennes roll i Napoleons historia.[1] För Rose's hela uppfattning är det belysande, att han städse framhåller Talleyrands förmenta, främst af denne själf betonade uppgift att moderera den napoleonska politikens öfverdrifter, och att han i dennes förslag äfven ser medlen att grundlägga en varaktig fred, exempelvis det omdiskuterade utkastet till fred med Österrike hösten 1805. Hur pass allvarligt dock Talleyrand själf i verkligheten tagit denna sin uppgift, framgår på ett drastiskt sätt af hans bref till kejsaren. Så har han t. ex. för dennes spanska politik endast gillanden och t. o. m. komplimanger för de vällyckade arrangemangen i Bayonne.

Otvifvelaktigt hade emellertid Talleyrand, som Sorel uttrycker det, »en känsla af den förfärliga paradoxen i den franska politiken», »la marche à l'impossible», alltsedan han 1797 öfvertog utrikesministerposten. Men när han i uppgifvet syfte att tjäna Frankrikes intresse först sökte jämka och sedermera, i synnerhet efter afskedet från sin befattning 1807, genom hvarjehanda intriger med främmande makter sökte sätta en gräns för Napoleons planer, har han illa uppskattat, för att citera Vandal, »de nödvändiga villkor, som

[1] I en uppsats i Lectures historiques med titeln »Talleyrand et ses mémoires» har Sorel framlagt sin teori om dessa.

styrde kejsarens politik». Han har därför ej heller i Erfurt förstått att bedöma förutsättningarna för dennes ställning och sålunda genom sitt handlingssätt blott bidragit att förvärra och inveckla denna och därmed äfven Frankrikes förhållande till Europa. Hans ord till Alexander: »Rhen, Alperna, Pyreneerna, det är Frankrikes eröfring; allt det öfriga är kejsarens», röja hans villfarelse. Det är betecknande, såväl för författaren som för den store diplomaten, att Sorel kallar honom »l'homme des anciennes limites». Endast på den basen var freden möjlig, och Talleyrand tog därför blott »första steget till kongressen i Wien», när han i Erfurt sökte att gagna sitt land genom att bekämpa sin kejsare.

När man framhållit åren 1807—1809 som zenit af Napoleons bana, har det skett med mera fog än då man gifvit 1810—1811 denna beteckning. Redan i Erfurt börjar i själfva verket peripetien. Den följande tiden är historien om den fransk-ryska alliansens upplösning. Det är fortfarande Vandal, som här uppdragit de stora linjerna, och då han betonat kontinentalsystemets upprätthållande såsom hela tiden driffjädern i den franska politiken, har han därmed äfven visat sambandet mellan kriget mot Ryssland och striden med den brittiska sjömakten. De politiska maktmedlen att hålla det ekonomiska systemet upprätt börja att glida Napoleon ur händerna just vid samma tid, som detta självt genomgår sin afgörande inre kris; och däri ligger det betydelsefulla i krigsutbrottet 1812.

De förvecklingar som ledde därtill — anmärkningsvärd är Vandals utredning af Alexanders offensiva hållning, särskildt hans misslyckade krigsförsök 1811 — erbjuda åtskilligt af intresse. Likaså den tid (1813—14), då Europa realiserar sitt krigsprogram mot Frankrike från 1798 och 1805. Flera intressanta spörsmål återstå sålunda; endast en fråga, af mera omfattande betydelse för hela epoken, skall här till slut bli föremål för ett par anmärkningar, nämligen den ekonomiska sidan af den stora världskampen.[1]

Redan förut har antydts, att äfven på den ekonomiska politikens fält, och det kan tilläggas, i all synnerhet på

[1] Härom Rose, Napoleon and British Commerce, English Historical Review 1893; Britains Food Supply in the Napoleonic War, Monthly Review *1902 (omtr.* i Napoleonic Studies).

detta område, spåras Napoleons arf från den tidigare revolutionen. Det gäller icke blott planer och utkast, utan främst själfva den ekonomiska åskådning, som varit dessas grundval. Kontinentalsystemet är i bredare skala tillämpningen af Direktoriets handelspolitik, den ekonomiska organisationen af »le grand empire» i öfverensstämmelse med tidens protektionistiska principer. Och däri ligger egentligen hela dess förklaring. Det ryktbara Berlindekretet 1806 är blott klimax af alla prohibitiva förordningar mot England allt sedan handelslagen 1793. »Inga neutrala» var en lösen, som redan detta år uttalades i konventet, och en förlängning af Frankrikes kust blef därför från början en viktig faktor i den franska politiken, som äfven inom kort tid genom Belgiens inkorporering och Hollands eröfring gjorde en god början på denna väg. Samma lösen upprepades af Napoleon 1801, och han hade betydligt utsträckta resurser i sin hand, när han i maj 1803 proklamerade sitt »kustsystem» mot England.

Det var en allmänt utbredd tro i Frankrike, uppammad genom fysiokraternas läror, att det brittiska väldet i själfva verket hvilade på en artificiell grund, lätt att omstörta, blott man kom åt att ordentligt drabba dess handel och industri, den enda källan till dess rikedom och makt. Denna åsikt om den fiktiva karaktären af Englands maktställning hade varit en starkt bidragande orsak till konventets hastiga krigsförklaring. Äfven Napoleon var fången i samma villfarelse, och häraf förklaras många af hans misstag. Men då han var öfvertygad om Englands låga ståndpunkt i agrikulturellt afseende, begick han ett dubbelt felgrepp. Ty under normala år kunde landet vid denna tid i det närmaste själf producera det nödiga sädesförrådet — enligt Rose ända till 95 % —, och så länge man blott kunde fylla de resterande behofven från de baltiska länderna, höllo sig brödprisen på en något så när rimlig nivå. Först då tillgangen härtill stängdes, sprungo de 1809 och de följande åren upp i höjden, ytterligare stegrade genom dåliga skördar i hemlandet. Från fullständiga hungerpris räddades dock England till stor del tack vare — sin motståndare. I extremt merkantilistisk anda har Napoleon blott varit betänkt på att tillintetgöra den engelska exporten, och Rose försäkrar, att

ej minsta bevis finnes för att han haft i sikte planen att uthungra öriket genom att söka hämma dess spannmålsinförsel. Tvärtom har Napoleon samma år, 1810, som han genom Trianon- och Fontainebleaudekreten tillämnade ett dråpslag mot den brittiska handeln, tillåtit och uppmuntrat sädesimport från Frankrike och Italien och t. o. m. trott, att han därigenom blott ytterligare skulle försvaga sin fiende.

Det var Napoleons mening, att Frankrike i industriellt afseende skulle ersätta England som det stora exportlandet för Europa. Denna, hvad man skulle kunna kalla kontinentalsystemets positiva sida, har i allmänhet blifvit minst uppmärksammad i litteraturen.[1] Den är särskildt ägnad att framhäfva de nationellt franska synpunkter, som Napoleon tillämpade på sitt ekonomiska system och de inre brister, som till stor del just på denna grund yppade sig inom detsamma. Under det Frankrike stängdes för utlandet genom höga importtullar, tvingade det sina allierade till förmånliga tullbestämmelser för franska varor och exploaterade sålunda ekonomiskt dessa för egen räkning, på samma gång som de afstängdes från den engelska marknaden. Genom dylika åtgärder ville Napoleon på kontinenten taga igen hvad den franska handeln gått miste om genom koloniernas förlust· Frankrikes handel och industri stegrades äfven betydligt, och välståndet i landet bibehöll sig tämligen orubbadt trots krigen. I längden visade sig dock olägenheterna af systemet, i det köplusten hos de afnämande staterna genom dessas ekonomiska utsugning försvagades. Samma medel, som ursprungligen varit afsedda att befordra den franska exporten, bidrogo sålunda blott att hämma den; 1810—11 års stora handelskris blef följden. Icke blott i det öfriga Europa, där man var tvungen att betala de franska varorna dyrare än förut de engelska, hvilka till på köpet i många fall varit af bättre slag, utan äfven i Frankrike var Napoleons ekonomiska politik nära att göra bankrutt.

Möjligen skulle en genomförd kontinental frihandel, hvilken i och för sig var en oerhörd nyhet för tiden, men af

---

[1] Särskildt denna fråga behandlar P. Darmstädter, Studien zur napoleonischen Wirtschaftspolitik, Vierteljahrschrift für Social- und Wirtschaftsgeschichte, II och III (1904, 1905).

framsynta män i Napoleons tjänst verkligen bragts på tal, ha bidragit att göra kontinentalsystemet populärt äfven utom Frankrikes gränser. Säkert är att åtgärder i den vägen främst skulle stött för hufvudet den franska bourgeosien, som ej blott gillade utan snarare var benägen att skärpa kejsarens införselförbud. Det är äfven föga troligt, att ens därigenom engelska varor kunnat uteslutas från kontinenten. Ty Englands försprång framför alla andra länder i kommersiellt och industriellt afseende har knappast någon tid varit större, och därför ej heller Europas beroende af den engelska handeln starkare.

Det brittiska rikets monopolisering af handel och industri hvilade enligt en författare[1] ej mindre tryckande på Europa än Frankrikes politiska supremati. I Englands storartade ekonomiska expansion ser Rose den förnämsta orsaken till att det mäktade hålla ut i kampen.

---

[1] Jfr Buchholtz' nyss anförda arbete.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ur drottning Louise-Marie's bref till madame de Choisy under fälttåget i Polen 1656.

Till 250-årsminnet af slaget vid Warschau.

Bland de flerfaldiga källpublikationer rörande Karl X Gustafs krig i Polen, som från polskt, preussiskt och österrikiskt håll offentliggjorts, intager des Noyers' brefväxling (*Lettres de Pierre des Noyers de 1655 à 1659*, Berlin 1859) ett bemärkt rum. Brefskrifvaren var den polska drottningens franske sekreterare. Des Noyers var icke blott en utomordentligt flitig korrespondent, hvars handstil alltsomoftast möter forskaren bland 1650- och 1660-talens handlingar; hans bref från krigsåren äro outtömliga på enskildheter af alla slag. Men hvad mera är: man har städse tillmätt hans meddelanden en särskild vikt och auktoritet, alldenstund han är känd som en af den inflytelserika drottningens förtrogne och språkrör. Kardinal Mazarins politik hade 1645 skickat Louise-Marie af Gonzaga-Nevers till Polen för att som konung Vlasdislav's gemål verka för Frankrikes intressen. Den nya drottningen fyllde på långt när icke alltid Mazarins förhoppningar; hon kände sig snart nog vuxen att drifva sin egen politik, och vi finna henne långa tider på Österrikes sida emot Frankrike — så var förhållandet under nästan hela 1650-talet. Men i en punkt hade kardinalen räknat rätt: det var i fråga om hans skyddslings politiska kapacitet och förmåga att bereda sig inflytande. Intresserad, maktlysten, smidig och i ovanlig grad ihärdig lyckades Louise-Marie redan hos den knarrige Vladislav få rätt mycket att säga;[1] öfver sin andra gemål, konung Johan Kasimir, fick hon ett nästan obegränsadt välde, och en stor del af den polska adeln med många af rikets högst uppsatte män i spetsen förstod hon ända intill sin död (1667) att fängsla vid sin person. Så framstår hon redan vid utbrottet af det svenska kriget som en af de ledande andarna i Polen. När konungen är i fält, betraktas hon, ehuru utan officiellt bemyndigande, af de store som själfskrifven regentinna, till hvilken man vänder sig för att

[1] Se härom t. ex. Alb. Vandals uppsats i Revue des Deux Mondes, *1883, Feb.*, s. 693.

erhålla afgörande i de viktigaste angelägenheter. Med henne räkna de utländska regeringarna och diplomaterna i främsta rummet, till henne adressera de sig direkt som till en regerande monark; Olivafreden är till väsentlig del hennes verk.

Hvad des Noyers har att meddela direkt från drottningens kabinett har därför alltid ett stort värde. Af ännu större intresse måste det dock vara att höra drottningen själf uttala sig. Nationalbiblioteket i Paris äger en foliovolym (*manuscrit français n:o 3859*), som ditkommit med den s. k. Béthune'ska samlingen och innehåller 19 egenhändiga bref från drottning Louise-Marie till madame de Choisy, född Jeanne Hurault de l'Hôpital och moder till den bekante abbé de Choisy, samtliga brefven härrörande från året 1656. Sedan ungdomen förenad i vänskap med den senare drottningen, förblef madame de Choisy under nära ett 20-tal år, alltifrån Louise-Marie's afresa till Polen och till i början af 1660-talet, då hennes okloka inblandning i drottningens familjeangelägenheter gjorde ett plötsligt slut på förhållandet, dennas flitigaste och mest betrodda korrespondent i Frankrike.[1] Drottningens bref till väninnan bära också prägeln af full öppenhjärtighet och oförbehållsamhet, det är drottningens verkliga syn på saker och personer, som här kommer till uttryck; och detta är det, som ger åt dessa slarfvigt hopraspade aktstycken deras värde. Särskildt utgöra de ett viktigt supplement till des Noyers' bref. Vid en jämförelse faller det snart i ögonen, att de båda brefskrifvarne ofta på samma eller närliggande dagar skrifva om enahanda saker; man finner också, att drottningen understundom uppdrager åt sin betrodde sekreterare att i särskilda bref närmare utföra, hvad hon blott antydningsvis omnämnt (se t. ex. brefvet n:r 10). Allt detta gör det sannolikt, att hvad des Noyers i sina bref äfven till andra personer än madame Choisy anför, i många fall förut varit föremål för samtal mellan honom och drottningen. Ett dylikt förhållande är i sin mån ägnadt att stärka des Noyers' auktoritet, om man ock bör vakta sig för ett förallmänligande af nämnda betraktelsesätt. Ty å andra sidan — och det gäller särskildt drottningens uttalanden om den politiska ställningen och om de sväfvande fredsförhandlingarna — ser man snart, att des Noyers ej alltid varit så fullständigt invigd i ärendena. Dessa drottningens uttalanden äro utan tvifvel det viktigaste i hela samlingen och förtjäna väl att ställas vid sidan af de underrättelser om samma spörsmål, som från andra håll redan äro publicerade (t. ex. i Mazarins och Lisola's bref, i Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm och flerst.) Väl söker drottningen i sina bref upprepade gånger frånsäga sig både intresse för och inflytande på de offentliga angelägenheterna, men ej blott genom sina handlingar utan också med sina egna ord vederlägger hon strax själf åter detta tal. Af stort intresse äro drott-

[1] Se närmare Histoire des princes de Condé par le duc d'Aumale, VII, sid. 179 ff.

ningens oförbehållsamma yttranden om de handlande personerna. Den svenske konungen var hennes fiende, men hon förtiger ej sin beundran för hans sällsynta regent- och fältherregåfvor (brefvet n:r 3), och hon sparar ej på kritik gent emot sina egna kära undersåtar. I militära ting äro hennes uttalanden och omdömen skäligen värdelösa. Det nyligen inträffade 250-års-minnet ger oss osökt anledning att spörja efter underrättelser angående Warschau-slaget; men visst är, att drottning Louise-Marie, ehuru åsyna vittne till händelserna, har en ytterst oklar föreställning både om förloppet af operationerna och om orsakerna till utgången (brefvet n:r 5). Vi börja vårt urval med drottningens förberedelser för sitt återvändande till Polen på våren 1656 efter det häftiga omslaget i stämningen bland polska folket och den nationella samlingen omkring den nyss landsflyktige konungen. Louise-Marie umgicks med högtflygande förhoppningar och planer. Väl måste hon smälta, att den svenske konungen lyckligt drog sig ur sin farliga ställning mellan San och Weichsel; det var enligt drottningen helt och hållet Paul Sapieha's fel, som mot allt sundt förnuft föredragit att återtaga Lublin framför att med kraft fortsätta operationerna mot svenska hufvudhären.[1] Men detta nedslog ej hennes förhoppningar. Krakau skulle återtagas »en passant»;[2] sedermera skulle ej främmande understöd behöfvas för landets fullständiga befriande, ej utländsk medling för en tillfredsställande uppgörelse med Karl Gustaf.[3] Verkligheten gestaltade sig annorlunda. Försöken mot Krakau misslyckades helt och hållet,[4] och sedan drottningen i början af juli återkommit till Polen, blir det utslag krigslyckan beskär henne nederlaget vid Warschau och den förnyade flykten från hufvudstaden. Slaget vid Warschau innebär mindre en vinst för svenskarna än en missräkning för polackarna. Sådant är också intrycket af den polska drottningens yttranden. Hon är snart på det klara med att Karl Gustafs ställning efter slaget är föga bättre än före detsamma, men hon råkar ur jämvikt hvarje gång hon erinrar sig, att svenskarna ej, i stället för att segra, blefvo i grund tillintetgjorda. Åter och åter kommer hon i vanmäktigt raseri tillbaka till denna pinande tanke.

Man har från polskt håll förebrått Louise-Marie, att hennes accepterande af Olivafreden var ett lättsinne, som beredde svenskarna oskäliga fördelar.[5] Detta är ogrundadt. Det var önskan att afskaka sig Österrikes förmynderskap och nödvändigheten att ej vid den allmänna uppgörelsen komma i efterhand efter Danmark, som väsentligen dikterade drottningens politik. Till dessa motiv synes

---

[1] Så uttalar sig Louise-Marie i ett odateradt bref till madame Choisy, trol. af 26 april (anf. brefsamling, fol. 55).

[2] Ibid. fol. 56.

[3] Des Noyers 20 april 1656 (Lettres, s. 147).

[4] Des Noyers 15 juni (Lettres, s. 184).

[5] Så uttalar sig den klerikalt och österrikiskt sinnade polske historieskrifvaren Anton Walewski (Xaver Liske i Histor. Bibl., II, s. 414 ff.).

också ha sällat sig fruktan för en ny allvarlig kamp med Sverige, sedan detta blifvit kvitt sina öfriga fiender. Och är så förhållandet, så måste vi häruti se en efterverkan af Warschauslaget ännu flera år framåt i tiden: ty läsaren af nedanstående bref lär ej undgå att märka, att en bestämd misstro mot polackarnas förmåga att hålla stånd mot svenskarna är ett af de starkaste och varaktigaste intryck, som drottning Louise-Marie mottog af den kamp hon under de märkliga julidagarna 1656 från Warschau's vallar bevittnade.

Brefven, hvilka genast förråda drottning Louise-Marie's sväfvande, stundom svårtydda handstil, äro utan ordning insatta i bandet, emellanåt så, att början och slutet af samma bref äro att finna på vidt skilda ställen i volymen. Årtalsbeteckning felas alltid, ibland också datum och afsändningsort. Somliga af brefven sakna alldeles namnunderskrift, de öfriga äro undertecknade med ett slags bomärkeliknande monogram, hvarti man torde kunna skönja antydningar till bokstäfverna L och M. — Skriften är så godt som utan spår till interpunktion; sådan (inbegripet accent-tecken) har här införts efter nu rådande språkbruk. Användningen af *i* och *j*, *v* och *u* — *v* är i handskriften ytterst sällsynt — har normaliserats efter samma grundsatser. I fråga om slut-*s* och slut-*t* företer handskriften den största förvirring; och som det rent af synes tvifvelaktigt, huruvida drottningen själf medvetet gjort någon skillnad mellan de i dessa ställningar brukade typerna, har jag äfven i detta fall ansett skäl föreligga för en liknande normalisering. Pluralisböjningen är högst regellös. Med förkärlek brukas *e* i st. f. *ai* (t. ex. *ie, fere, ie fere* i st. f. *j'ai, faire, je ferai*), *s* i st. f. *c* (*se* i st. f. *ce*), *lon* och *lont* i st. f. *on* och *ont*, andra egendomligheter attförtiga. På ett och annat ställe har jag bifogat en förklarande anmärkning.

N. G. Wimarson.

1.

(*Fol. 43, 44, 7.*)

Le 18 may.[1]

S'et une chosse estrange que l'esloignement et que mes nouvelle soit si lontans[2] à vous ariver. J'espère et atans avec inpatiance le premier hordinaire, dans lequel je verre vos sentimens sur le changement des fortune polonoisse et suesdoisse. J'e un grand dessir de savoir coume v:e cour les resantira. Vous avoures que je vous ay toujour dit la verité en vous asurant que les armée du roi mg[3] oxmenteroit[4] toujour et selle des suesdois diminuroit à proportion. M. d'Avocour a peu despancé[5] en espions, ou sa pation pour

[1] Skrifvet från Glogau i Schlesien (jfr des Noyers).
[2] longtemps. Så äfven i det följande.
[3] mon seigneur.
[4] augmenterait.
[5] dépensé.

nos ennemis l'oblijoit de tere[1] la veritté.[2] Je vous prie de me mender si l'on ne luy en veux point de mal. Præsentement un jantilhomme m'arive de l'armée de la coronne coumendée par M. Charneski. Il m'escrit que proche Kenesna[3] il a eu une rancomtre avec les ennemis, qui auroit esté leur dernier ruine, si les n:re n'use point eu une prétipitation de combatre trop grande, aiant pris l'ennemi dans un post tout à fait à leur avantage, où les n:rs ne[4] les pouvoit ataquer que de fron. Leur infenterie et canon les sauva.[5] Il y on perdu mille homme et nous quelque 50 ou 60.[6] M. Charnesky ajoute, sette oxation[7] n'a servi que pour acoutumer les n:re à mesprisser le canon et se fere large par leur sabre.

Je vous mande illia[8] quelque tans que quelque palatinats m'avoit demendé un chef. J'e nommé aux grands polonois le palatin de Podlakie. Il a esté ases heureux reprenan cantité de plasse; et aiant asiégé Kociane, il fut 2 mil suesdois pour l'ataquer, qu'il a desfait, pris selui qui les comduisoit et neuf estandars.[9] Sur un faus bruit qui fut à M. Charneski, qu'il avoit esté desfait en partie, il lui envoia coumendement de quiter le siège et de le venir joindre.[10] D'abort q'un ennemi aproche, illia toujour des fuians qui publie que l'on est perdu.

Le roi de Suesde a ramassé environ dis mil homme de toutes ses garnisons et de Poméranie. Il a esté en Pruse à Torne pour y chercher secours.[11] Les n:re font se qu'il peuve pour l'obliger de sortir dans la campagne, mes il ne leur veux pas complere sur sela. L'on sépare n:e armée. M. Charneski demeure à la garde du roi de Suesde. Le g. m.[12] me mande qu'avec la noblesse et quelque quarcians il va au-devant du roi, qui les va joindre avec l'infenterie qu'il a levée et le canon; et si l'armée du duché de Lituanie se joint à eux,

---

[1] taire.

[2] I bref till kardinal Mazarin af 8 juni besvärar sig drottningen direkt öfver de »mauvaises informations», som d'Avaugour hemsänder (Paris, Archives des affaires étrangères, Corresp. de Pologne 11).

[3] Gnesna, Gnesen. Fältslag 27 april/7 maj, där svenskarna under hertig Adolf Johan och Karl Gustaf Wrangel besegrade Czarnecki.

[4] Originalet har »*de*».

[5] Äfven från svensk sida uppgifves, att det var svenskarnas kanon- och musköteld som afgjorde dagen till deras förmån. Pufendorf, Thaten Carl Gustavs, lib. III, § 16; Carlbom, Karl X Gustafs polska krig, s. 47.

[6] Svenskarna ha ingen uppgift om sina egna förluster men sätta polackarnas till 2,500 man. Pufendorf, anf. st.

[7] occasion.

[8] il y a. Så också i det följande.

[9] På samma sätt beskrifver des Noyers i ett bref af 18 maj (Lettres, s. 168) affären vid Kosten den 28 april/8 maj. Jfr Carlbom, a. a., s. 47, 48.

[10] Jfr des Noyers (Lettres, s. 175).

[11] Konungen vistades hela maj månad i Preussen för div. underhandlingar. Carlbom, a. a., s. 46, 48. Om det följ. jfr des Noyers (Lettres, s. 170).

[12] grand maréchal; Georg Lubomirski, stormarskalk af Polen, den *sedermera så* ryktbare upprorsmannen († 1667).

illiaura plus de 50 mil hommes saus les tartarre. Mon frère le Kam[1] tous les jours envoie asurer de sa venue. Il sera bon comtre les moscovitte. Il est retardé jeusequ'à set heure et les cosaque par un dessin de Kemielniski[2] de remestre le vieux hospodar en Valakie. Illia encore révolte coutre le Kemielniski; une partie des cosaque ne veux plus de lui pour général.

La reine de Suesde a eu une terrible peur aprochant de la Pologne. Elle gagna Stetin en grande déliaance(!) lessant des chevaux mors par tout le chemin et si les polonois ne la voulure pas suivre.[3]

En Lituanie les suesdois i son furieusement batus. L'on i reprend toutes les forteresse qu'il tenoit. Le seul Rachevil[4] est avec eux, à son grand regrest; je le ses[5] très bien.

Le roi de Suesde passant par Versovie à set heur y a lessé l'ordre de donner les tourmens à un vieux garde-meuble du feu roi ing pour lui fere dire s'il n'i avoit rien de cache — je ne sais s'il n'an moura point — et encore aux comsierge de la maison des jardin. Des Noiers y perdera quelque chosse et moi rien du tout. M. de la Motte,[6] ie pance, dira verois que j'ore[7] encore du chagrin. Le premier est de se qu'illia encore des suesdois en Pologne, et si l'on avoit voulu, le roi de Suesde seroit bien enfermé; rien n'a esté si fasille. Nous saurons un jour pourcoi Dieu l'a permis. En suitte mon séjour isi m'ennuie à la mort. Coume j'étois sur le point de partir, l'archevesque[8] et le p. de Sandomir,[9] mes comducteurs, se sont opossé au chemin de Hongrie. Leurs os afoibli des goute cresgne[10] le sabotement des montagne. Tout leur bien est de desa de la Vistule. Zamosc[11] est de l'autre cauté, où je voulois aller. Il espère que dans peu se pais[12] sera libre et me veule fere ataudre quelque semeine. J'e envoié au roi pour avoir des hordre definitife. Le général[13] à se fet vint ier encore isi me prier de la part de l'en-

[1] Mohamed, tatarkanen på Krim. Des Noyers s. d. (Lettres, s. 166).

[2] Bogdan Chmielnicki, kosackhetman, chef för det stora kosackupproret mot Polen († 1657).

[3] Des Noyers, Lettres, s. 171, 172.

[4] Furst Bogislav Radziwill hade likasom sin kort efteråt aflidne fader Jan Radziwill på sommaren 1655 anslutit sig till Sverige.

[5] sais.

[6] Om hans förutsägelser mera i det följande. Nämnes ej af des Noyers, som eljest ofta sysselsätter sig med spådomar och spåmän. Möjligen åsyftas den kände originelle filosofen François de la Mothe le Vayeur, vid denna tid Ludvig XIV:s lärare och följaktligen likasom mad. de Choisy ofta sedd vid franska hofvet.

[7] vrai que j'aurai.

[8] Ärkebiskop af Gnesen var Andreas Leszczynski.

[9] Palatin af S. var den bekante krigaren Alexander Koniecpolski, † 1659 (des Noyers, Lettres, s. 204).

[10] craignent.

[11] Jan Zamoisky, af den bekanta magnatsläkten, senare palatin af Sandomir († 1665).

[12] pays. Så äfven i det följande.

[13] Förmodligen den kommenderande kejserlige generalen i Schlesien grefve Melchior Hatzfeld. Jfr des Noyers, Lettres, s. 169.

pereur d'atandre, que je me mestre, si je me presse, aux asar[1] au moins d'avoir peur. Vous ne me counesteries plus; je suis devenue vaillante. Il me semble que g'ires[2] fort bien à l'armée. Le siège est devant Cracovie. S'et part[3] mes soins; mes l'on a trop diferé. Je crins que l'entreprisse ne réusisse pas. S'et pourcoi atandes à dire la part que g'i e[4] que vous en voies le sucsès. S'il est bon, vous me vanteres; s'il est moves, vous vous tesres.

Je crois qu'illia plus de cens mil hommes soux les arme dans la Pologne. Il veule tout à la fois se desfere de leur tirans, et moi, je vousdrois qu'il ne s'amasasse pas à toutes ses bicoque qu'il represgne[5] et qu'il alasse acabler et estoufer l'ennemi. Enfin, j'e toujour peur. Le sort des arme est grandement journalier. Je resus baucoup de lettre de vous melencolique lorsque j'étois en joye; je crins que lorsque vous seres en joye pour nos affere, il n'i est quelque sujest de chagrin en se pais-isi.

Je crois que la France doit estre desjà comsolée de n'estre point secourue sette ennée[6] des suesdois. En veritté, Avocour deveroit estre bien repris de ses moves avis.[7] Vous aurons(!) de Danzic et d'Anbourg les nouvelle de 15 jours plus fresche que d'isi. Demesle bien les avis des suesdois; il ont la coutume de dire qu'il on batu lorsqu'il le sont. Fies vous que je vous dis toujour la veritté; et vous voies combien il le l'on selée et desguisée. Que M. le C. M.[8] ne s'i lesse pas tronper!

Le p. de Kalicie[9] s'est randu aux m., mes il a eu bien des mesprits. Il a donné des tantations et munitions. Sela l'a fait soufrir, et l'on pardonne à tous; le nonbre des criminels[10] estoit trop grands pour les punir.[11]

2.

(*Fol. 40, 41.*)

Le 1 juien.[12]

V:re lettre de 5 maj m'arive, qui m'a un peu rejouie de vous voir dans le coumencemen des bonnes nouvelles de la Pologne. Sepandant, les chosse ne vont point ausi vitte que mon esprit les dessireroit, et il me semble que la poignée de suesdois qui est en Pologne deveroit desjà estre abimés. Je crois que Dieu veux que M. de la Motte dise vray et que je ne suis pas à la fin de mes charins(!).

[1] hazard.
[2] j'irais.
[3] C'est par ...
[4] j'y ai.
[5] reprennent.
[6] année.
[7] Des Noyers s. d. (Lettres, s. 163 ff.).
[8] Cardinal Mazarin.
[9] Andreas Karl Grudzinski.
[10] Slutet af ordet otydligt.
[11] Brefvet är ej undertecknadt.
[12] *Från Glogau.*

Pourvu qu'il se tronpe aux péril qui menase[1] . . . . , je suportere ses mois de moves tans qui on encore à passer. Mes comducteurs gou·teux treuve toujour des dificultée à sortir de Silésie. Sepandant, je me diverti à reprandre des ville sur les suesdois. Pressentement la nouvelles m'arive, qu'il sont sorti de Pilsa,[2] lieu très inportant. S'et la 4 plasse que mes persuation auxprès des coumendans gagne. L'on m'escrit ausi que 1000 suesdois on esté desfoit en partie.[3] L'on en esgorge cantité en Samogitie, province seul de Lituanie où le feu Racheville[4] les avoit introduit.

Le traitté avec les cosaque n'est point fait. L'on dit qu'il se baste[5] avec les moscovitte. S'et de coy[6] nous nous comsolerions, leurs secours n'estant plus naisaire(!). S'et une chosse orible que la rasse des polonois.

Pour le roy de Suesde, de se qui se fait à Versovie ni en Prusse, je ne vous en mande rien, parseque de Danzic vous le deves savoir 15 jours plustost que par mes lettre. Je partire d'issi à l'inproviste. Je suis tout à vous.

J'enverre pour(!) l'autre hordinaire la responce à la lettre de M. le C. Mazarin.

Il cour isy des bruis orible do France, mes je ne les crois pas.

3.

(*Fol. 37, 38.*)

Le 8 juin.[7]

V:re lettre du 12 may m'arive plesne[8] de satisfaction que les bonne nouvelle de la Pologne vous donne. Vous avoures præsentement que lorsque je vous comtois les forse de se roiaume, je ne fois point fanfaronne, et si je n'avois nul crinte de selle des suesdois par le passé, s'étoit avec raison, les counoisant grandement inferieur; mes ne sachant point les dessin que Dieu avoit d'auter[9] la servelle aux polonois, je ne pouvois jeuger que selon les counoisance que j'avois. Je vous dis se que je vous ay autrefois dit et que peutestre croires vous mieux à pressant, que la Pologne est un roiaume incomparable, qui n'est pas connu mesme de ses abitans et que leur liberté destruit par le manque de police; mes si james il parvieu à un couvernement absolu, il se randra mestre du monde, et si le roi de Suesde le possé-

---

[1] Här följer ett otydbart ord.

[2] Pilitza eller Pilica vid öfre loppet af floden med samma namn, ett stycke NV. om Krakau. Des Noyers s. d. (s. 177).

[3] Förmodligen en försenad underrättelse angående sammanstötningen vid Kosten; se ofvan.

[4] Jan Radziwill († 1655), general af Littauen.

[5] battent.

[6] quoi.

[7] Från Glogau.

[8] pleine.

[9] ôter.

doit dans dits[1] ans, il n'i auroit pas eu un catolique dans Europe. Tout qui m'inquieste pressentement — sela ne vous surprandra pas, lorsque vous en saures la raison — s'et le grand nonbre de jans[2] qui sont auprès du roi mon seigneur, et je crins la(!) desunions et les jalousie qui d'ordinaire se mesle toujour dans les grandes asemblée et de tant de personne de calitté, qui veule d'ordinaire[3] .... une mesme chosse. Se mal est ases coumun dans les cours, mes les polonois avec leur liberté y sont plus sujest et plus à crindre.

Illia 3 armée. Selle qui asiège Versovie est de plus de 20 mil hommes sans la noblesse et l'arierrban, qui fait un nonbre infini. Le grand maréchal a une segonde, qui asiège Lovise,[4] de 7 à 8 sans l'arierbant de la Grande Pologne, qui fait un très comsiderable cors. Le Charneski proche de Torne en a 15 mil sans l'arierban de Pruse.[5] Avec tout sela, les province sont ranplie de noblesse, qui represgne toutes les plasse que les suesdois avoit prisse. Pietrikovie[6] est asiégé, s'il n'est pris. Crepice l'est.[7] Cracovie est coume bloqué. En Lituanie l'on y fait de grand dessordre dans l'armée du comte de la Garde; et songes que la Russie, qui est presque le tiers de la Pologne, n'est point jointe, où des 60 mil cosaque pouvoit sortir! Si tout sela s'étoit rangé ensamble et à sortir hors, qui est l'estat qui leur pouroit resister! Se Kemielniski n'a point encore randu les responce. Je le crins, et — pour vous dire — je crindre toujour tout jeusequ'à la paix. Vous saves que mon naturel est panchant toujour aux pis. J'e vu de si extravagante chosse l'ennée pasée, que je ne m'asure plus de rien.

L'armée du roi de Suesde se cantonne, et parseque jeusequ'à set heure la cavallerie abondoit en n:re armée et l'infenterie manquoit, l'on ne les pouvoit forser. Versovie a esté bien fortifié. Si le roi de Suesde a des forse, il le fera paroître par le secours qu'il donnera à Versovie, où est Virtemberg et une partie de leur rapine de set affere. Vous le saures ausitost casi[8] que moi part(!) la voie de Danzic. Le roi de Suesde se tien clos et couver avec sa femme jeusequ'à set heure. Il m'a pris la peur qu'il n'atandit les cosaque.[9] Je suis ingenieuse à me tourmenter.

Vous ditte que de resgner vot[10] mieux q'une solitude. Je ne suis pas de v:re opinion que le repos d'esprit et de comfiance est

---

[1] dix.
[2] gens.
[3] Här följer ett otydbart ord.
[4] Lowicz, vid Weichsels biflod Bsura, några mil V. om Warschau.
[5] De uppgifter svenskarne inhämtat om de polska arméernas styrka afvika något från ofvanstående. Se Carlbom, a. a., s. 49.
[6] Petrikow (Piotrkow) i palatinatet Sieradien, SV. om Warschau.
[7] D. v. s. är belägradt (Des Noyers, s. 182). Krzepice vid öfre loppet af Warthe, helt nära gränsen till Schlesien.
[8] quasi.
[9] Jfr Carlson, I, s. 127, 147 ff.: Carlbom, a. a., s. 44, 45; Des Noyers, s. 189.
[10] *vaut*.

un estast[1] qui aproche de seluy des ange. L'on peu fere baucoup de bien dans un grand pais où l'on a quelque pouvoir; mes n'i estant point l'on ne sera pas responsable de l'obmestre, et les peschés que l'on ne peut au moins que très difisillement sans pescher defere, feron daner.[2] Pries Dieu, qu'il me meste dans la solitude!

Si l'on doit donner une bataille, il(?) sera à Versovie. Je la crins à cose de la prédiction de M. de la Motte.

4.[3]

(*Fol. 1.*)

Je vous escrivis ier, mes la nouvelles que 3 couriers m'aporte de la prisse de Versovie m'oblige d'ajouter sette feuille. Le Virtemberg a tenu tant qu'il a pu. L'on raporte une plaissante chosse. Il estoit sorti de la ville pour desfandre une maison qu'il tenoit dans le faubourg et qui avoit coumunication à la ville. Elle fut forsée. S'et un homme qui depuis très lontans est malade et ne va que desus des bequille. Il fut si pressé, que la peur lui fit quiter ses apuis et courir coume une jeune et sesne[4] personne et comtinue à marcher fort bien depuis. Il a baucoup de courage, coiqu'il est[5] eu peur; mes s'et que l'ocation estoit terrible. Son désespoir est d'avoir esté forsé part des valets. Sette canaille s'étant offerte, le roi mg aiant peu d'infenterie et très aise de la garder, axseptoit très volontiers l'ofre de ses jans de bonne volonté; les volontere de comdition ne s'asarde pas coume en France. Je ne ses point les particuliarittés du traitté, parseque le courier du roi n'est pas arivé. Il a eu trop d'affere pour pouvoir sy tost escrire; se sont des particulier qui on envoié en cachette.

Je ne ses se que le frère du roi de Suesde avec son armée et Duclas, Vranguel, qui l'acompagnet dans la résolution de secourir Versovie, sont devenus. Il on bien de la mortification de voir à leur vue prandre la ville.[6]

Pressentement la nouvelle arive de la réduction de Pietricovie. Le coumendant[7] a pris avec sa garnison le service du roi, mes avec la comdition qu'il porteroit la calitté de mon régiment. Illia quelque tans que je trette avec lui. Il est ytalien, mes il a des officers

---

[1] état.

[2] damner. Meningen är troligen »ne feront pas damner».

[3] Odateradt, men skrifvet någon af dagarna närmast efter Warschau's kapitulation, som ägde rum den 1 juli, och troligen under uppehållet i det bekanta klostret Czestochowa 1—3 juli. Jfr des Noyers, s. 196, 201.

[4] saine. — Denna historia är eljest obekant.

[5] quoiqu'il ait.

[6] Svenska hären under hertig Adolf Johan samt generalerna Karl Gustaf Wrangel och R. Douglas stod under tiden i lägret vid Nowy Dwor men kunde på grund af fiendens öfvermakt intet företaga. Pufendorf, a. a., III, § 18, 21; Carlson, I, s. 162, 166; Carlbom, a. a., s. 48, 49.

[7] Major B. de Piron. Kapitulationen ägde rum före den 27 juni (jfr des Noyers' bref s. d., äfvensom hans bref n:r LXIV o. LXVII).

suesdois et filandois(!). Si je demeurois en se pais-isi, j'espérerois que Cracovie tiendroit peu. Il est asiégé et a fort petite garnison. Tous les soldats suesdois sont sy gueux que s'et pitié. Les chef on pillé ases, mes il lesron[1] quelque chosse à Versovie.[2]

5.

(*Fol. 34, 35, 2, 3.*)

De Lansut[3] 11 aoust.

S'et la plus estrange chose du monde que se qui s'et passé à Versovie, et si je ne l'aves vu, je ne le croirois james. Les suesdois dans la désespération du scours des tartare et de voir que le Electeur[4] ne pouvoit pas demeurer avec eux à cause[4] de la ruine de la Pruse,[5] fire passer[6] leurs armée une rivière[7] de Boug dans l'opinion de surprandre une partie de selle de Pologne qui avoit passé la Vistule.[8] Il arivère le vandredy ases proche de Varsovie. Il fure tronpé, car toutes l'armée avoit passé le soir.[9] Il n'eut que quelque volée de canon de par et d'autre.[10] Les tartare estoit à 4 lieux. La nuit il arivère avec la résolution que l'on ne donneroit point de bataille et que l'on couperoit les vivre aux suesdois.[11] Le samedy pour coumenser les sudit tartare prire 2 cens chariost qui arivoit au suesdois de vivre. Il les incoumodire fort. J'ale[12] dans un for, où je voies les 2 armée coume de Chaliost dans la plesne de Grenelle.[13] Les polonois se tenant fermes, il n'eut que des escarmouche, où le canon polonois fit de grand dégât aux suesdois, qui souvent estoit

---

[1] laisseront.

[2] Brefvet är ej undertecknadt.

[3] Lancut, Lanczut eller Landshut, stad i Galizien vid Sans biflod Wislok.

[4] Suppleradt: brefvet här skadadt.

[5] Redan i juni hade polska ströfkårer inträngt i Västpreussen samt härjat i Hinter-Pommern kring Neu-Stettin; i kurfurstliga Preussen rådde missnöje. Haumant, La guerre du Nord, s. 107, 118; Urk. u. Act. II, s. 102.

[6] Natten mellan torsdagen och fredagen den 27 och 28 juli n. st.

[7] Detta ord är i originalet otydligt.

[8] D. v. s. den littauiska armén, som stod på högra Weichselstranden.

[9] På aftonen den 27 fick äfven den polska armén, som ursprungligen stod på vänstra flodstranden, börja öfvergå Weichsel för att förena sig med den littauiska. Des Noyers s. d. (s. 211). Carlson (I, s. 172) och Erdmannsdörffer (Deutsche Geschichte 1648—1740, I, s. 255) antaga med stöd af Erik Dahlbergs dagbok (tryckt i A. Riese, Die dreitägige Schlacht bei Warschau), att denna manöver ägt rum först följande natt. Dahlberg är här uppenbarligen vilseledd af bristande minne eller kännedom; franske diplomaten de Lumbres bekräftar drottningens och des Noyers' uppgift (se Carlbom, Tre dagars slaget vid Warschau, s. 140).

[10] I verkligheten var striden på aftonen den 28 vida mera omfattande.

[11] Des Noyers s. d. (s. 215).

[12] j'allai.

[13] D. v. s. från höjden vid Chaillot (strax söder om Place de l'Etoile) *ned* på slätten vid Grenelle (invid Champ de Mars) utanför det dåvarande *Paris*.

obligé de changer de plasse. Enfin le soir le chan[1] dimeura au polonois.[2] Tout le monde estoit ravi que les suesdois fuse venu chercher leur malheur, ne doutant point qu'il n'i périsse. A minuit, le vieux général[3] s'avisat de fere revenir son bagage et le fere repasser la Vistule. Seux qui estoit auxprès en fire autant. L'armée voiant sela coumansa de se pouvanter disant qu'il y avoit quelque grand péril que l'on ne leur disoit pas, puiseque le général savoit[4] son bagage.[5] Le roi voiant se dessorde, où il n'i avoit plus moien de remédier, la freieur s'étant enparée des esprit, voulut fere retirer l'infenterie et le canon dans le fort du bou du pont. Ses maudits bagages l'enplisoit. Enfin, une heure devant que l'annemi se fut présenté, il n'i avoit casi plus de polonois.[6] D'une tesrasse du[7] . . . . je voies sette desroute, je vous lesse à pancer de quel oeil et avec quel sentiment, aiant crut la guerre finie par la ruine des ennemis — et de voir le comtrere! Je parti de Versovie si plesne de fureur que je ne vous la saurois repressenter. Versovie fut abandonnée le soir pour n'i pas lesser de garnison, la forteresse que les suesdois y ont faitte comsistant plus en 3 mil hommes qu'il avoit dedans coumandés par Virtemberg, qu'au muraille. Les suesdois on perdu ases de monde, les polonois pas baucoup, seulement dis canons[8] qui estoit avancés; le reste s'et retiré avec l'infenterie. Les tartare on esté fort offancée de sette affere. Je crois que præsentement il s'aproche de la Pruse.

Le roi de Suesde sachant que les polonois s'étoit réunis avec le roi et qu'il se treuvoit coume auparavant, a encore proposer(!) la paix.[9] Les moscovitte le presse fort. L'on lui a respondu, que l'on comsentoit de l'escouter, mes au comditions coume devant sette rancomtre dernière,[10] puisequ'elle n'avoit pas baucoup deminué n:re comdition. Je n'e point voulu m'arester en un lieu plus proche à cosse du charin(!) que sette comduitte des polonois m'a donnée, dessiran d'estre

---

[1] champs.

[2] Detta är allt hvad drottningen har att förmäla om den andra bataljdagen med dess häftiga sammanstötningar och invecklade taktiska manövrer, hvilkas innebörd förblef henne fullkomligt förborgad.

[3] Stanislaus Potocki, storgeneral af Polen, f. 1585, † 1667.

[4] sauvait.

[5] Denna egendomliga förklaring af förloppet omtalas ej af des Noyers.

[6] Öfverdrift af drottningen. På morgonen tredje dagen (söndagen den 30 juli n. st.) följde den slutliga striden om ställningen på kullarna utanför Praga, som räckte flera timmar.

[7] Originalet här skadadt.

[8] Det var säkert tre à fyra gånger så många, åtminstone med de pjäser som senare togos i Warschau. Jfr Carlbom, Tre dagars slaget, s. 192.

[9] Haumant, a. a., s. 137. Från svenska sidan tog man till förevändning för de nya fredsförslagen några lösa yttranden af en tillfångatagen polsk kunglig sekreterare.

[10] Jfr Haumant, s. 130 ff.; Carlbom, Tre dagars slaget, s. 138; Carlson, I, s. 179 ff. De viktigaste af polska hofvets preliminärvillkor för ingåendet i en fredsunderhandling voro, att ej blott Frankrike utan äfven kejsaren, Danmark och generalstaterna skulle taga del i medlingsverket, samt att svenskarne först skulle utrymma det de innehade i Polen och Preussen.

loins de leurs conseil. Je vous mendois qu'il demeuroit à Versovie coume dans un pais de comqueste. S'et une chosse orible que james il n'ont voulu ataquer le roy de Suesde lorsqu'il n'avoit pas encore le scours de l'élexteur et qu'asurément il auroit fini enfin. 4 fois le roi de Suesde a esté dans les mins des polonois. Au lieu de le ruiner il lui on donné de nouvelles forse. Je ne ses pas les dessin de Dieu, mes Il aveucle[1] les polonois à un point que sela défie le discours. La raison pourcoi l'on n'a pas encore voulu lesser garnison à Versovie, s'et pour ne pas fere ruiner les deux maison qui i sont du roi.[2]

6.

(*Fol. 46, 47.*)

Le 20 aoust.[3]

Si j'avois le cheval de Pacolest,[4] je vous l'enverres pour vous dire que tous les jours le roi de Suesde se desperot(!). Il est et en pressance et en absance batus, coume vous verres par les avis que des Noiers envoie. J'e grande curiositté de savoir en quel terme M. Silhon puplie ses nouvelles.[5] Les suesdois, qui n'ont suplesté que par la réputation, seron lontans vincus devant que de le comfesser. L'on m'escrit de Vienne que son ressidant montre des lettre de combats que son roi a gagnés sur les polonois. James il n'i a eu une telle inpudance que la leur. Il n'ont point de honte d'aller du blang au noir. Je ne sais ausi coume M. d'Avocourt, qui est à Elbeng, escrit. Il ne voit n'antant que se que l'Oxsensterne, le chancelier suesdois, veux. Il me prand une peur que la France ne soit que trop tar désabusée des service qu'elle prestant de la Suesde. Nous avons veu dans des lettre intersepté — tous les jours l'on m'an aporte — qu'il n'ont ni hommes ni argen. Il ne faut pas que vous croies que les plasse qu'il tien en Pruse lui soit un si grand avantage. Il auront plus d'affere à se garder des abitans que de seux de dehors, et n'estant point mestre de la campagne dans un pais tout ennemis, il leur sera bien difisille de les lontans garder. Mes l'on me vien de dire une fureur san pareille de ses suesdois. S'et qu'il font des mine partout, soux Cracovie tant aux château que dans la ville pour laffere[6] ruiner, et l'on m'asure qu'il doive brûler Versovie[7]. J'avoue

---

[1] aveugle.

[2] Brefvet är ej undertecknadt.

[3] Från Landshut.

[4] Pacolet: mytisk dvärg, som omtalas som ägare af en förtrollad häst.

[5] Jean de Silhon, fransk conseiller d'état och Mazarins sekreterare († 1667); synes ha haft i uppdrag att för offentliggörande redigera delar af d'Avaugours depescher, hvilka af polska drottningen och af des Noyers betecknas som tendentiösa.

[6] la faire.

[7] *Jfr* d'Avaugours af Carlson (I, s. 179) återgifna bref.

que si g'i retorne james et que je voie ma maison bâtie de mes propre mins en sandre,[1] que je plourere amèrement. S'il font sette barbarie, vous avouress que sette nation mériteroit bien d'estre séparée du coumerse des hommes.

Esme[2] moi toujour!

La poste n'a point aporté de lettre de France, dont j'e baucoup de regrest.

[P. S.]

Illia asurément un enfer et des tormens particuliers pour seux qui font et entretienne des guerre injouste. S'et une chose orible que d'antandre dire tout qui se fait.

7.

(*Fol. 28, 29.*)

De Lublin le 6 7:bre.

Si le dessordre des poste vous ennuie autant que moi, je vous asure que s'et baucoup. Ier j'e resu une lettre de vous du 30 de juin, la seule depuis 5 semeine. La relation de Md. de Fienne l'acompagneist. Je mesprisse les sentimens de se personnage, qui jeuge de moi par lui asurément; mes la veritté est que james je ne vous la selle[3] et que les nouvelles sont toujour sans déguisement.

Pressentement la malladie de M. Charneski a retardé tout, et les polonois ont discontinué de suivre le roi de Suesde en sa retraitte en Pruse, se qui je n'aprouve point, puisseq'un autre pouvoit prandre sette coumition.[4] Mes la longueur des polonois me mest dans des colère comtre eux qui ne se peu exprimer.

L'anbazadeur d'Avaucour et de Lumbre sont toujour isi. Il fure trois heure ier ches moi. Il dessire fort que l'on leur donne une desclaration de vouloir coumencer à traitter de la paix avec les suesdois.[5] Les raisons que je vous ay mendée des moscovitte tient sette cour en balence. Seu-si veule la guerre avec les suesdois, auquels il la font à outrance en Livonie et Ingrie. Vous verres part la copie de la lettre que je vous envoie du comte De la Garde l'estast de se canton-là.[6] L'original est isi. Si M. l'abbé Dondedei ne la croit pas et qu'il veule une atestation colationnée, au premier hordre je lui enverre. Enfin, rien n'anpêsche la ruine et totalle[7] des suesdois que les movesse comduitte d'un général qui est ou foux ou traître;[8] et

[1] cendres.
[2] Aime.
[3] cèle.
[4] commission.
[5] Om denna fruktlösa underhandling se Haumant, a. a., s. 137 ff.
[6] Ett utdrag af brefvet hos des Noyers, Lettres, s. 238. Jfr Carlon, Ryska kriget 1656—1658, s. 57.
[7] Här måste brefskrifvarinnan ha uteglömt ett ord, eller också bör det föregående »et» utgå.
[8] Jfr des Noyers, Lettres, s. 241, 244.

on s'on ser et on le croit, pour me servir de ces termes. Sela me mest hors des gons.

Depuis sette déroute de Versovio il est venu de si grande presse de tous cauté pour la paix, que sela est toutaffait rare q'une telle avanture la fasse dessirer de tous les ennemis. Les moscovitte avance le traité si fort que l'on croit que bientost l'on verra à coi l'on s'an poura tenir. Les suesdois on une peur horible que l'on la comclue avec comdition de la jointion des armes comtre eux. S'et pourcoi il offre la mesme chose.[1] L'enporeur veux selle des moscovitte, crint terriblement l'autre.[2]

L'on part d'isi demin pour paser la Vistule et suivre les suesdois en Pruse.[3] L'armée de Lituanie palpoit l'élexteur.[4] Tout sela se pouvoit fere illia 6 semcine mieux qu'à pressant. Le roi de Suesde n'a pas 6 mil homes sans l'élexteur.

La levée du siège de Valencienne, dont je n'e resu de nouvelle que de Vienne, j'e grande inpatiance de savoir se que vous m'en dires.

Pour le duc de Mentoue, sa seur n'est pas trop comtente de lui. Elle m'en escrit de longue lettre.

Esmes moy toujour!

8.

(*Fol. 25, 26.*)

Le 12 7:bre à Lublin.

S'et à mon grand regrest que ma lettre est encore escritte de se lieu-isi, mes la longueur que les polonois ont à exsécuter leur conseil en est la cosse. L'on en partira jeudy prochin, vendredy nous passerons la Vistule. Le roi et l'armée prandront le chemin de la Grande Pologne pour se treuver proche de la Poméranie et de Danzic.[5] Si vous aves la carte, vous verres Nachel;[6] ilà on prandra les résolutions. Je ne vous saures dire se que je diviendre; je vous le fere savoir.

---

[1] På liknande sätt skildrar des Noyers dessa förhandlingar i bref af 5 sept. (Lettres, s. 238), men hans påstående, att den svenske konungen förklarat sig villig att utrymma alla sina eröfringar, är beroende på något misstag.

[2] Man jämföre Berichte Franz von Lisola 1655--1660, herausgeg. von A. F. Pribram, inledn. s. 29 ff. samt Lisolas depesch af 15 sept. (s. 197).

[3] Uppbrottet blef emellertid fördröjdt; jfr nedan.

[4] Se närmare Haumant, s. 140 ff., Urk. u. Act., VIII, s. 96 ff.

[5] Om polska och littauiska arméernas frammarsch mot Preussen, den förra under konung Johan Casimir, den senare under Gonsiewski, se de Lumbres' depesch i Urk. u. Act. II, s. 109 ff., samt Pufendorf, Die Thaten etc., lib. III, § 30, och Carlson, I, s. 202, 203.

[6] *Nakel: i Posen, V. om Bromberg.*

Les anbazadeurs de France d'Avaucourt et de Lumbre partire ier[1] sans que leurs eslocance est[2] pu obtenir que les plénipotentier suesdois soit venus isi.[3] Non que l'on ne veule la paix, mes l'on ne la peu traiter sans médiateurs à cosse de l'infidellitté des suesdois, qui asurément ne dessiroit que donner soupsons aux moscovitte et enpêscher la fin de la coumition de Vilna.[4] M. vos enbazadeurs m'on voulu persuader que je pouvois baucoup en se pais. Je ne sais s'il le croiest ou s'il me croiet obliger, mes j'e fort travaillé à les destromper ou de la chosse ou de la satisfaction que le bruit m'en pouvoit donner. Et véritablement les affere se comduise si fort comtre mon sans et comtre se qu'il me semble qui se deveroit fere, que je serois bien marie[5] que l'on crut que g'i est[6] grand part; et mesme le roi est forsé de suivre des opinions comtraire au siennes. Ses enbazadeurs retorneront isi, lorsqu'il auront vu le roi de Suesde et qu'il lui auront auté l'espéranxe de garder la Pruse du comsentement des polonois, si se n'est que Dieu leur ledast encore la servelle coume plusieurs fois il affait,[7] surtout sette eunée, où il ont eu le roi de Suesde en toutes oxattons[8] dans leurs mins et toujour l'on lesser(!) sortir avec 'quelques avantage. Si vous voies se que je voy, vous series ausi mal comtente que moi.

Je resus aujourdui v:e lettre du 28 juillest, part laquelle vous me mendes l'histoire de Valencienne. Je crois que Dieu veux encore châtier la France. Seux qui procure ou ne finisse pas les guerre cant[9] il le peuve, son coupable des plus grandes crimes du monde, et illia asurément un enfer particulier pour eux.

Les tartare traitte très sévèrement les prisonnier suesdois qu'il on fait illia 3 semeine dans une desfaitte de 2 mil suesdois.[10] Si vous aves james besoin de sette nation barbare, adresses vous à moi! Sufankasy aga[11] est fort de mes amis. Il n'estime en Pologne, le roi à part, que M. Charneski et moi. Si en peu de paroles je vous pouvois mender ses discours, il vous divertiroit; il sont et plaisant et plins d'esprit. Il sont parti pour la Pruse élextoralle comduis par

---

[1] Enligt des Noyers den 8 (Lettres, s. 241).
[2] ait.
[3] Carlson, I, s. 180, 181, på grundval af franska ministerdepescher.
[4] Underhandlingen mellan Polen och Ryssland i Vilna.
[5] marrie: ledsen, förargad.
[6] j'y aie.
[7] a fait.
[8] occasions.
[9] quand.
[10] Öfverste (öfverstelöjtn.?) Peter v. Kiesel (jfr Carlbom, Polska kriget, s. 11), som efter Warschauslaget sändts med en del förstärkningar till Krakau, blef, då han med eskorten var på återväg, öfverfallen af Czarneski (18 Aug.); hela den svenska styrkan gick förlorad (Pufendorf, lib. III, § 41; des Noyers, Lettres, s. 235, 240). Des Noyers förlägger händelsen till närheten af Rawa. Emellertid torde det vara samma affär, som den polske krigaren Johann Chrysostomus Passek i sina memoarer (Denkwürdigkeiten, Breslau 1838, s. 3) förlägger till Trzemesno, ej långt från Gnesen, och till 24 aug.; Passek synes själf ha deltagit.
[11] Tatarchefen.

le général de Lituanie.[1] De Danzic vous en entandres parler. Les moscovitte[2] comtinue la guerre au suesdois à outrance.[3]

9.

(*Fol. 16.*)

De Volbour[4] le 11 8:bre.

Le lieux dont je vous escris est à deux lieux de Pietricovie. Je m'imagine que vous aves une carte de Pologne, et je vous nommes les villes qui i sont notés. S'et encore à 14 lieux de Varsovie. La maison, qui est à un esvesque, est ases coumode. Je m'i tiens principalment parseque s'et au milieu de toutes les nouvelles. Yer il passa isi un enbazadeur du sar de Moscovie et un envoié du prince de Moldavie qui aloit treuve(!) le roi mon seg., qui avance en Pruse depuis la prisse de Lencicie, qui estoit une plasse fort comsiderable à costé du pasage. Les jans de Brandebourg la tenoit.[5]

J'espère que le Grata[6] vous informera des nouvelles, et il le peu fere 15 jours plustost que moi, les dansiquins aiant la mer qui leurs aporte toutes chosse, surtout du siége de Riga, que l'on croit qui est pris pressentement.[7]

Les moscovitte on grand peur de n:e paix avec les suesdois; mes je vous puis asurer que tous les polonois ne la veule pas plus qu'eux, tant il sont enragés comtre leur infidilitté et avarice, tellement que je ne fais point de doute que la ligue ne se fasse dans peu de jours avec nous et le sar. Je ne vois pas par là encore le repos en se pais. Je crins que les tartare ne l'aprouve pas et qu'il ne devienne d'amis ennemis. Il cresgne fort la puisance des moscovitte à cosse de leur religion qui est creque,[8] et l'estast du turc est plins de creqs. Mes enfin, l'on est persuadé que de tous les maux seluy qui peu venir des suesdois est le plus insuportable. La verittė est que leurs affere sont dans l'ennée climaxtérique.

J'e resu v:e lettre sur la douleur que la perte de la bataille de Versovie vous donnoit. Je m'atandes bien à ses tendre sentimens que vous me tesmoignes. Je n'i pance james que je n'es[9] du desdin.

---

[1] General af Littauen var nu Paul Sapicha; men drottningen menar Vincenz Gonsiewski, skattmästare af Littauen, som kommenderade littauiska armén på marschen mot Preussen. Jfr des Noyers, Lettres, s. 242.

[2] I slutet af augusti ryckte ryssarne mot Riga, och i början af september började den stora belägringen.

[3] Brefvet är ej undertecknadt.

[4] Wolborz, i palatinatet Sieradien.

[5] Lenczyc, SV. om Warschau. Om eröfringen af denna plats en utförlig berättelse hos des Noyers, Lettres, s. 251 ff.

[6] Polsk postmästare i Danzig.

[7] Detta skrefs några dagar innan ryssarne upphäfde belägringen af Riga (16 okt. n. st.).

[8] grecque.

[9] n'aie.

Le g. maréchal a batu les suesdois à Cracovie.[1] Il n'est pas encore entierment asiégé. Il n'a pas ases de monde. Il espère dans peu de tans en avoir. Mes je vous avoue que je ne me fie plus aux polonois, après avoir vu fere de si grande faute. Il se lesse fort souvant surprandre et perde toujour par leur faute.

La peste se treuve en tous les lieux où il y a eu des suesdois, et illienna fort proche d'isi. Je fais se que je peu pour enpêscher le coumerce. Je ne ses si je fere un lons séjour en sette ville. Je vous escrire le plus souvant que me sera posible.

10.

(*Fol. 22.*)

Le 27 8:bre.[2]

Je ne vous ay point escrit le dernier hordinaire me treuvant un peu mal. J'ordonne bien à des Noiers de vous mender les bonnes nouvelles de se pais. Après les ennuis que vous aves eus des movesse, coume vous me l'aves tesmoignés par v:rs lettre, selle-si viendront bien à propos.

Il faut admire les merveilleux changemens que la guerre produit, l'estast de la fortune du roi de Suesde set hannée à la passée. Autant d'anbazadeur qu'il avoit auprès de lui dans la Pruse sont dans le mesme lieu auprès du roi m̄g, et lui qui ne vouloit point escouter de propotition de paix, la demende avec de grandes instance et l'élexteur plus que lui encore.[3] Sepandant, je crins toujour ne me pouvant, coi que les polonois fasse, fier en eux. J'e toujour devant les yeux leur menquemens de Versovie.

M. de Lonbre n'est point encore arivé à n:e court.

Je dessire fort de savoir quel sentimens la prison du Racheville[4] vous aura donnés. Coyque j'aie connus dans son coeur un fons de malice et d'ingratitude, je n'e comclu pas à la mort mes à un banisement perpétuel. Je ne ses pas se qui en sera: la guerre rant les sentimens avec le tans fort peu tandre.

J'avois voije[5] le samedy à Versovie. Lorsque je voiest un canon que[6] .... j'avois changé de plasse, fere de grandes ouverture dans un

[1] I motsats mot drottningen och des Noyers (Lettres, s. 254) framställer Pufendorf (lib. III, § 41) striderna med Lubomirski omkring Krakau såsom segerrika för svenskarne.

[2] Från Wolborz.

[3] Jfr Haumant, s. 146, 147 och de Lumbres' depescher från okt. i Urk. u. Act., II, s. 111 ff.

[4] Se härom nedan s. 201.

[5] voyagé.

[6] ?? [illegible] n i originalet.

escadrons[1] — et en se tans-là je vous soueste auprès de moi et le dits à seux qui vous counoisoit — il est veray que je croies et la bataille gagnée et une pronte paix.

Cracovie est ases estroitement asiégée. Le Virs,[2] qui est dedans, est fort resolu et bons soldats. Je ne respondre non plus de l'esvesnement de se siège que des autre chosse me remestant à me rejouir si le bon arive, ou à me soumestre à Dieu dans le comtraire.[3]

J'atans avec inpatiance vos relations après que vous aures vu la R. Cristine, et [j'e une][4] grande curiositté de savoir si [esfectivement][4] elle esme son cousin et se qu'il prétant fere, s'il ne lui veux ni ne peut donner les pantions qu'elle s'et reservée.[5]

Je vous ai mendé de fere mes remersimens à M. de Senesse de son amitié pour moi. Mes ne lui couvres pas le tans que vous aves esté à oublier de me l'escrire, afin qu'elle ne croie pas que je l'es negligée!

Esme moi toujour!

[P. S.]

Je ne comsois pressentement de félisitté que selle q'un tans me donneroit si je pouvois l'avoir sans pancer à suesdois et moscovitte.

11.

(*Fol. 31.*)

Le 2 9:bre à Volborg.

J'e resu v:re lettre et v:re relation des fais et geste de la R. Cristine. Je l'e treuvée si bonne que j'enne[6] fait une lettre à l'enpératrice, qui en aura grande joie et sera une bonne régréation à son espoux. Je suis estonnée que vous ne faitte nulle réflection sur son changement de résolution et sur se pronde retour à Rome dans un tans de peste. Pour moi, je crois que son cousin lui a fait counoître qu'il ne la veux point dans son pais, asurément dans se tans-isi. Pour peu qu'elle voulut, il lui seroit aisé de remonter dans son trosne. Tous les peuples de la Suesde sont yrités et proche d'une révolte.[7] Mes elle auroit à crindre que l'on ne la mit en lieu de surté, et se pouroit bien estre le sujest de se grand changrin(!) que tout le monde a remarqué sur son visage.

---

[1] Törhända menar drottningen en af de kanoner, som hon under slaget vid Warschau andra bataljdagen lät med tillhjälp af sina egna vagnshästar bringa i ställning för att bättre kunna beskjuta svenskarne tvärs öfver floden; se des Noyers, Lettres, s. 214, Erdmannsdörffer, anf. st., samt Carlbom, Tre dagars slaget, s. 159 och pl. 2 G.

[2] Generallöjt. Paul Würtz l. Wirtz, svensk kommendant i Krakau.

[3] Belägringen fortgick ända till i mars följande år, då Lubomirski vid underrättelsen om Rakoczys anmarsch upphäfde densamma. Pufendorf, lib. IV, § 9.

[4] Suppleradt: originalet skadadt.

[5] Äfven des Noyers sysselsätter sig i sina bref från hösten 1656 med drottning Kristina.

[6] j'en ai...

[7] Jfr Carlson, I, s. 132, 190, 191.

Vous saures de Danzic les nouvelles de Pruse. J'e hordonné à un sqrétaire françois du roi de vous escrire ponctuelment.

Depuis sette bataille si considérable que le général de Lituanie a gaguée,[1] je n'e point ouit parler de set armée. Je ne ses où elle s'et abímée. S'et se qui me désespère de la fortune des polonois qu'il ne save pas pouser leur ennemis; mes s'et se caser la teste comtre le mur que de les prêscher.

J'e fait lire v:re lettre à quelque polonois pour les renplir de vergogne de leur axtion de Versovie. Ils soutienne qu'il n'i en a nulle que l'on ne doit point apeller honteuse faite; que leur fason de fere la guerre est de se retirer ausitost qu'il voie le péril; que chaque pais a sa manière de fere la guerre; qu'il comsoive que la dernière infamie est de quiter les arme et se rendre prisonnies et soumis à la volonté des ennemis, coume les françois et almens font; qu'il apelle sela la dernier lâcheté; qu'il faut ou se retirer lorsque l'on croit ne pouvoir résister, ou mourir; que se dernier ruine le parti où il sont engagés; que l'autre ne fait que retarder la victoire; que pour eux il ne menque james de se ralier et de batre d'ordinaire selui qui se rejouit d'une imaginère victoire; et que l'adresse qu'il on à comduire leur chevaux, qui son très bons, les on(!) acoutumé d'agir de la sorte; que les autre nations perde courage ou il s'abate à l'instant qu'il se trouble, ou sont atrapés à la moitié de leur fuitte par la pesanteur de leur chevaux. Il est veray qu'à sette dernière bataille de Pruse Racheville et divers officiers on esté pris dans les bois fuiant.[1] 3 fois depuis la déroute de Versovie les suesdois on esté batus,[2] et il on plus perdu en la moindre qu'il n'avoit gagné à selle-là. Je promis de vous escrire se qu'il me disoit et de leur fere voir v:e responce. Comsidéres donc coume vous lafferes![3] Je ne leurs ay pas acordé tout qu'il m'on dit; illia du bien et du mal dans leur pratique.

Le moscovitte ne parle que de s'unir pour fere la guerre comtre le coumun ennemi. Sepandant, je ne ses s'il est n:e amy lui-mesme. Dieu nous donne se qui nous est naisaisaire!

---

[1] Gonsiewskis seger öfver de svensk-brandenburgska trupperna under grefven af Waldeck, furst Bogisl. Radziwill och generalmajor Israel Ridderhjelm vid Lyck (Licca) eller Protzko i Ostpreussen d. 8 okt. n. st. (Carlson, I, s. 203; des Noyers, Lettres, s. 260, 261; Waldecks berättelse i Urk. u. Act., VIII, s. 106 ff.; de Lumbres i Urk. u. Act., II, s. 110, 111). Carlbom, Polska kriget, s. 64, sätter oriktigt händelsen till 23 sept. (3 okt.). Faran för Preussen afvändes emellertid snart genom Gust. Otto Stenbocks seger öfver Gonsiewski vid Philippowo den 22 okt., hvarigenom också Radziwill åter ernådde sin frihet: se Waldecks relation i Urk. u. Act., VIII, s. 109.

[2] Om drottningen härmed syftar på de ofvan omtalade affärerna vid Rawa, Krakau och Lyck, så förbiser hon striden den 10 sept., då den svenske öfversten grefve Johan Wrzesowicz, som med en större kavalleristyrka var utsänd åt det af polackarne belägrade Kalisz, öfverrumplades af polackarne och med nästan allt sitt folk nedgjordes. Des Noyers (Lettres, s. 245). Pufendorf, (lib. III, § 38), hvilkas uppgifter emellertid visa betydliga olikheter.

[3] la ferez.

[P. S.]

J'e eu des nouvelle de set armée de Lituanie. Ses tartare, après avoir bien pillé partout et chargé de très grand nonbre de prisonnier, l'on quitée, se qui l'a enpêschée de poursuivre leur victoire.[1] J'enne autant de chagrin que M. de la Motte m'en prédit. Je vousdrois bien savoir de lui quan la comsolation suivra. Je crins quelque moves rencomtre à ses lituanes.

12.

(*Fol. 11, 12.*)

Le 12 9:bre.[2]

V:re lettre du 6 8:bre m'arive, par laquelle vous me mendes que vous n'aves point resu de mes lettre. Je suis fort estonnée de sela vous aiant escrit ases souvant. Je ne vous mendere plus de nouvelles, puiseque de Danzic vous saures casi ausitost les chosse que moi isi.

Vous este en pesne, à se que vous me ditte, que l'on ne parle que des polonois et point du roi dans la propotition qui se fait du flis(!) du moscovitte. S'et un terme dont le vulgeur se ser pour abrégé, mes rien ne se peu fere sans l'ordre et volonté du roi. Les chosse qui se résolue dans le sénast sans la diette, se comclue par le roi, et il n'est point obligé de suivre la pluralité des voix. Sufit pour la bienséance qu'il est un sénateur de son opinion. Encore sans peuttil passer.

La diette, qui sera, à se que l'on dit, au mois de janvier, sera de grande comséquance et d'un grand fracas. Je la crins pour la fatigue que je suis asurée que g'i aure. Se sera en se tans que tous les prétandans à la sucsestion feron leur brigue. Les moscovitte agiron ouvertement, nos voisins tant d'Alemagne que de Transilianie publiquement et scrètement y auront de grande brigue.[3] Pour moi, je n'i prandre de part qu'autant que l'intesrêt de la religion m'i obligera.

J'e escrit au roi mg se que vous m'aves mendé que vous avies publié tout qu'il avoit fait à la journée malheureuse de Versovie. Il est vray qu'il fit tout q'umesnement[4] l'on peu faire et sortit si hors de lui de colère que l'on ne pouvoit parler à lui et lui moins parler. A forse d'avoir crié il avoit la voie entierment estant,[5] et 8 jours

---

[1] Äfven enligt des Noyers (Lettres, s. 273) skola tatarerna ha öfvergifvit Gonsiewski före drabbningen vid Philippowo.

[2] Från Wolborz.

[3] Om tronföljdsfrågan talar också des Noyers i sitt bref af 11 nov. (Lettres, s. 269, 270) och ofta senare. Särskildt är han bekymrad öfver förslaget om val af en rysk storfurste till polsk tronföljare, hvilket de ryska underhandlarne i Vilna enständigt yrkade (ibid., s. 267). Äfven Habsburgarne samt dynastien Rakoczy uppträdde bl. a. som spekulanter.

[4] humainement.

[5] *éteinte.*

›rès l'on ne l'entandoit pas encore bien. La poudre et le chaux ›toit exsesive.

Je suis fort en colère comtre set Akakia,[1] qui me devoit escrire, à ma seur ausi; et s'et elle qui m'avoit jeuré pour lui. S'et à le à qui vous en deves fere des plinte.

Je plins sette pauvre Cristine. Je crois qu'elle passera le reste : sa vie bien inquiestement.

Je crois que l'armnestie(!) avec les polonois et moscovitte est comne.[2] Sela donnera à pancer au suesdois. J'e grande curiositté de ›voir se que les anbasadeur de France escriron de moi à leur cour. 'on m'a dit qu'il dise que je suis comtraire à la paix de Suesde que je veux selle des moscovite. Je soueste toutes les deux ou[3] ı moins selle qui me peu délivrer de l'autre.[4] Jeusequ'à set heure ɜ esté persuadée que les suesdois ne pouvoit pas se scourir euxesme comtre les moscovitte; mes si la France leur veux fournir les oiens de mestre sur pie et entretenir un armée capable d'arester ›lle des moscovite tant en Pologne qu'an Suesde, j'en serai com›nte.

Vous me parles des martirs de la mition.[5] Il on asurément ›tre disposés à le soufrir jeusequ'à la mort, mes Dieu s'et comtenté : quelque coux de bâton que les suesdois leurs on donné et on en perte depuis. Je les ay voulu fere sortir de Varsovie, mes selui ıi est curé m'a mandé que jeusequ'à son dernier soupir il ne quite›it pas son peuple. Les suesdois on tué un vieux palatin à moitié ›opletique par les tourmens pour lui fere desouvrir où estoit son ·gen. Une vielle(!) dame alemende, qui espéroit grâce à cose de sa ngue — elle estoit fille d'onneur de la reine Comstance mère du ›i mg —, à cous de bâtons il le(!) l'on tué. Elle estoit mère de la remière femme de palatin de Plosk[6] mari de n:e Md. de Langeron, quelle est isi et atant son mary avec des impatiance estresme. Il traité à Vilna avec les moscovitte. Son des amours merveilleuse ɜ se mary et de sette femme! Enfin, je vois tout que je n'aures ›mes pancé.

Me semble que j'e respont à toute v:e lettre.

---

[1] Fransk diplomatisk agent, särskildt använd för de polska angelägen›terna; jfr Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres › France, Pologne, I, s. 16.

[2] Stilleståndsfördraget var redan afslutadt i Vilna den 3 nov. n. st.

[3] Originalet har äfven här »au».

[4] Emellertid uttalar sig drottningen i bref till d'Avaugour och de ›ambres 26 nov. för nödvändigheten att »donner le repos à tout le Nort. ı paix seule avec les suédois ne le donneroit ny à nous ny à eux. Il ›ut que le Moscovitte y entre». (Paris, Archives des affaires étrangères, ›rresp. de Pologne 11).

[5] Om svenskarne och »les pères de la mission française» se äfven des ›oyers, Lettres, s. 229.

[6] Joh. Cas. Krasinski.

Underrättelser.

Den 22 sept. afled i Stockholm efter endast några timmars sjukdom professorn i litteraturhistoria vid Stockholms högskola Oscar Levertin. De yttre konturerna af hans lif äro lätt uppdragna. Född 1862 promoverades han 1888 till filosofie doktor, förordnades följande år till docent vid Uppsala universitet, verkade därefter några år såsom föreläsare i Uppsala och Stockholm och såsom vetenskaplig författare samt utnämndes 1899 till professor vid Stockholms högskola. Den största delen af hans rika vetenskapliga och litterära verksamhet har kommit litteratur- och konsthistorien till godo; på detta område skola en rad af ypperliga arbeten — *Fars och farsörer i Frankrike* (1888), *Teater och drama under Gustaf III* (1889), *Gustaf III såsom dramatisk författare* (1894), *Johan Wellander* (1897), *Niclas Lafrensen d. y.* (1899), andra att förtiga — föra hans namn till eftervärlden. Men hans sällsynt ingående kännedom om särskildt den gustavianska tidens kulturlif har äfven skänkt häfdaforskningen åtskilligt af bestående värde; i serien *Svenska Memoarer och Bref* har han utgifvit en samling Gjörwellska familjebref, Hamiltons illa beryktade anekdoter samt bref från Elis Schröderheim, och hans karakteristik af Gustaf III torde tillhöra det bästa, som om denne, den mest omtvistade af våra store män, har skrifvits. Främst står dock Levertin såsom litterär och kulturhistorisk essayist, speciellt i essaysamlingen *Från Gustaf III:s dagar* (1896). I hans essayer sammansmälta med hans varma kärlek till svensk odling hans grundliga lärdom, fina och omfattande bildning, psykologiska skarpblick och på en gång känsliga och eleganta formgifning till en helhet, som inom vår samtida litteratur torde sakna motstycke.

— Åter har den franska häfdaforskningen förlorat en af sina stormän. Albert Sorel, den franska revolutionens berömde häfdatecknare, afled i Paris den 29 juni. Född 1842 ägnade han sig efter slutade studier åt den diplomatiska banan, där han avancerade till ambassadsekreterare, men lämnade 1872 diplomatien för att tillträda en lärareplats i diplomatisk historia vid Ecole libre des sciences politiques. Hans första större arbete, *Histoire diplomatique de la guerre franco-allemande* (2 bd), utkom 1875; däri lämnar förf. en klar och, i den mån det vid den tiden för forskningen åtkomliga materialet tillät, pålitlig framställning af krigets diplomatiska historia. Hans lifs storverk är dock det epokgörande arbetet *L'Europe et la Révolution française*, hvars första band utkom 1885 och som år 1904 med åttonde bandet nådde sin afslutning. Arbetet ger Frankrikes eller, om man så vill, franska revolutionens utrikespolitiska historia 1789—1815. Hvad förf. vill visa är, i hur hög grad de politiska traditionerna inverkat både på Frankrikes ställning till Europa och på den olika hållning Europas olika stater och folk intogo till revolutionen. I öfverensstämmelse med denna grundtanke

betonar han i sin teckning af Napoleonepoken särskildt det nära sambandet mellan den napoleonska politiken och den franska revolutionens utrikespolitiska idéer. I sin uppfattning är han sålunda i mycket en arftagare till Tocquevilles och v. Sybels ledande synpunkter. Det stora verket företer naturligtvis ojämnheter i behandlingen; särskildt torde de sista banden — med all skyldig uppskattning af det myckna nya, ja, epokgörande de bringa — bära spår af sin hastiga tillkomst. Men de äldre delarna, särskildt den första, torde stå såsom svårupphinneliga mönster af grundlig forskning, vidsträckt beläsenhet, vid historisk blick och glansfull och spirituell framställningskonst. Förutom dessa båda hufvudverk föreligga af Sorels hand äfven åtskilliga smärre arbeten: *La Question d'Orient au XVIII:e siècle*, en briljant skildring af kabinettspolitikens tid, flera band *Essais d'histoire et de critique* samt fint utmejslade lefnadsteckningar öfver Montesquieu och M:me de Staël. I den stora urkundssamlingen *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France* härrör den del, som behandlar Österrike, från Sorel. Den aflidne förenar hos sig åtskilliga af den moderna franska häfdateckningens bästa egenskaper: den omfattande arkivforskningen och den grundliga detaljbehandlingen, som nå upp till de tyska förebildernas, den klara dispositionen och den konstnärliga formgifningen, som ha sina rötter djupt i gammal fransk kultur.

— Den 28 nästlidne januari afled i Madrid generalen D. José Gómez de Arteche y Moro i den höga åldern af 85 år. Utmärkt som artilleri- och generalstabsofficer, har han som militär-geografisk och krigshistorisk författare vunnit en berömmelse, som tillförsäkrar hans namn ett långt lif hos eftervärlden. Hans förnämsta arbeten äro en *Geografía Histórico-Militar de España y Portugal*, som prisbelönades vid den internationella geografiska kongressen i Paris 1875, samt först och sist hans *Guerra de la Independencia, Historia Militar de España de 1808 á 1814* (1868—1904), ett kolossalt verk i fjorton delar, som det vardt honom förunnadt att bringa till slut två år före sin död efter att åt detsamma hafva ägnat fyrtio års mödor. Det är författadt med tillhjälp af alla officiella källor, hvilka de växlande spanska regeringarna med samma välvilja ställt till hans förfogande, och lämnar alla föregående arbeten om samma ämne långt efter sig; i själfva verket torde man kunna säga, att ingen numera har rätt att yttra sig om Napoleons saga i Spanien utan att känna till detta »standard work», hvars värde ytterligare förhöjes genom författarens sträfvan att opartiskt göra rätt åt alla. Den aflidnes karaktär har fått ett sällspordt enhälligt vitsord för redbarhet och nobless. (*Edv. L.*)

— Den 13 april afled i London d:r Richard Garnett, förut »Keeper of the Printed Books» vid British Museum. Den aflidne var en af Englands störste bibliognoster, tillika en af sin samtids grundligaste och finaste kännare af europeisk litteratur från antiken och fram till våra dagar. Bland hans många kritiska och

litteraturhistoriska arbeten märkes bl. a. en mycket känd biografi öfver Thomas Carlyle (1887, i serien »Great Writers»), liksom G. äfven i första bandet af *The Cambridge Modern History* författat afdelningen »Rome and the Temporal Power».

— Den 9 febr. afled i Greifswald professorn i kyrkohistoria vid universitetet därstädes Otto Zöckler, bekant för sina studier öfver klosterväsendets historia, som bl. a. resulterat i det värdefulla arbetet *Askese und Mönchtum* (2 delar, 1897), en kritisk framställning af askesens historia.

— Till docent i historia vid Lunds universitet har utnämnts fil. d:r Rurik Holm.

— *Akademiska afhandlingar.* Uppsala: Axel Jonsson, Hertig Karl och Sigismund 1597—1598; Nils Bergsten, Bevillningsutskott vid frihetstidens riksdagar; Åke Eliæson, Beiträge zur Geschichte Sardiniens und Corsicas im ersten Punischen Kriege, Quellenkritisch-geschichtliche Untersuchungen. — Lund: Rurik Holm, Joannes Elai Terserus. Hans insats i samtidens kyrkliga, vetenskapliga och politiska lif. I. Terseri lif och verksamhet intill år 1659; J. Ekedahl, Molbech den äldre och Sverige. Ur de litterära förbindelsernas häfder. — Göteborg: Adrian Molin, Geijerstudier.

— Det sist utkomna häftet af *Historisk tidskrift för Skåneland* (andra bandets sjätte häfte) bringar bl. a. en uppsats af Lauritz Weibull om »Ärkebiskop Birgers gudstjenststiftelse i kryptkyrkan i Lund» samt en aktsamling »Synodalia Lundensia 1646—1663», utgifven af C. G. Weibull.

— Af Kyrkohistoriska föreningens publikationer ha nyligen — fortfarande under professor Herman Lundströms nitiska ledning — två nya nummer utkommit. Det ena är sjätte årgången af *Kyrkohistorisk årsskrift* (1905), som vanligt med ett gediget och omväxlande innehåll. Det nya bandet inledes med en studie öfver »Hedendom och kristendom inom den äldsta svenska missionskyrkan», ett fragment ur ett större efterlämnadt arbete af den förtidigt bortryckte kyrkohistorikern d:r J. Helander; förf. betonar hedendomens starka och lifskraftiga ställning vid kristendomens inträngande i landet och missionstidens synkretistiska karaktär. D:r K. H. Karlsson meddelar — hufvudsakligen på grundval af material från Vatikanarkivet — åtskilliga nya upplysningar om »Electus Björn i Skara samt striderna om domprosteriet i Skara 1449—1475» och uppvisar, att Björn verkligen varit af kapitlet vald och af påfven utnämnd till biskop i Skara, ehuru hans tillvaro betviflats af Rhyzelius och efter honom af Reuterdahl, Styffe och Annerstedt. Domprosten Wermcrantz fortsätter sin teckning af »Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet 1681—1724». D:r Arnold Bratt lämnar en med upplysande noter försedd tolkning af Smålandslagens kristnu-balk. Kand. G. Aulén meddelar under rubriken »Ett och annat från H. *Reuterdahls* Lundatid» en mängd delvis mycket intressanta utdrag ur

Reuterdahls bref. Af utgifvarens egen hand föreligger en — närmast mot Schück och Nordlund riktad — uppsats »Om Laurentius Petri's förmenta karaktärssvaghet», hvari förf. söker rentvå vår förste protestantiske ärkebiskop från de beskyllningar för brist på moraliskt mod och ryggrad, som alltifrån Johannes Magnus och Messenius riktats mot honom och som gå igen hos de senaste skildrarne af reformationstidens politiska idévärld. Om också professor Lundströms undersökning har förtjänsten af att framdraga eller understryka synpunkter, som vid bedömandet af Laurentii Petri lifsgärning kanske ej alltid vederbörligen kommit till sin rätt, så torde dock på andra viktiga punkter rehabiliteringen knappast verka fullt öfvertygande. — Recensionsafdelningen innehåller bl. a. anmälningar och referat af Hauck, Der Gedanke der päpstlichen Weltherrschaft bis auf Bonifaz VIII., Heussi & Mulert, Atlas zur Kirchengeschichte, Westman, Svenska rådets historia till år 1306 samt den del af Hinnebergs Die Kultur der Gegenwart, som behandlar den kristna religionen. — Med den nya tidskriftsårgången följer ett nytt häfte, det tredje, af den af professor Lundström utgifna samlingen af *Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång.*

— Det sist utkomna (andra) häftet af *Personhistorisk Tidskrift* innehåller förutom litteraturöfversikt »En borgerlig släktkrönika» af N. Sjöberg, Lars Kaggs anträd, efter taflan på egendomen Skalltorp i Östra Vingåker meddeladt af G. Indebetou, några anteckningar om Johannes Palmberg, »en svensk medicinsk folkskriftsförfattare på 1600-talet», af O. Nycander, afsedda att fullständiga V. Djurbergs lefnadsteckning i Hygiea, stamtaflor öfver släkterna Rising, Tharmouth och Wallöf, samlade af K. K:son Leijonhufvud, samt två bref från ofredstid (1789, 1808), meddelade af E. S. Tigerstedt. Porträttbilagorna utgöras af ett familjen Planting-Gyllenbåga tillhörigt porträtt af Karl X Gustaf, Abraham Wuchters' porträtt af Karl Gustaf Wrangel samt fyra anonyma porträtt af obekanta personer från samlingen å Leufsta.

— Den nyss utkomna 26:te årgången af *Samlaren* är till större delen ägnad åt Schiller-minnet. Bland de hithörande uppsatserna märkes Hilma Borelius' undersökning om Geijer och Schiller, som delvis — och från andra synpunkter — behandlar samma frågor som Blancks af oss förut (se ofvan sid. 61) omnämnda uppsats i festskriften för Schück. Af innehållet må i öfrigt påpekas Johannes Messenii Dala-krönika, för första gången utgifven och med upplysande noter försedd af C. A. Ossbahr.

— Under redaktion af kontraktsprosten Richard Norén (utgifvare), docenten Johnny Roosval samt pastor Herman Palm har startats en ny kulturell tidskrift, *Kult och Konst.* Under föregående år har ett dubbelhäfte utkommit, och hittills ha tvenne häften af årgången 1906 sett dagen. Tidskriftens program angifves vara att sprida kännedom om och förståelse af äldre tiders kyrkliga

konst på alla dess olika områden, hymnologiens, kyrkomusikens och den bildande konstens samt dessas allmänt liturgiska grund, liksom att med sålunda vunna historiska utgångspunkter söka rätt bedöma moderna behof och sträfvanden på hithörande områden samt leda dem in på sunda banor. I årets häften märkas en uppsats af utgifvaren »Om betydelsen af kulthistoriska forskningar och studier», några smärre studier rörande S:t Göransgruppen samt det Bormanska altaret i Vadstena klosterkyrka af Johnny Roosval, en uppsats af Herman Lundström om Sven Bælter, vår förste kulthistoriker, samt en studie af T. Norlind om musiken vid de svenska skolorna på 1600-talet.

— Af *Meddelanden från svenska riksarkivet. Ny följd. Serie I* har första bandets sluthäfte utkommit, innehållande riksarkivariens årsberättelse för 1905, en ny samling handlingar rörande arkivväsendet samt en utredning af d:r L. M. Bååth om de Vellingkska samlingarna. Riksarkivariens berättelse innehåller som vanligt åtskilligt, som har intresse ej blott för arkivmannen ex professo utan äfven för historikern och den historiskt intresserade lekmannen. Accessionen till riksarkivets samlingar har under det gångna året varit ganska betydande, framför allt beroende därpå att, som vi förut omnämnt, vid riksgäldskontorets flyttning till det nya riksdagshuset till riksarkivet öfverflyttades riksens ständers kontors protokoll, koncept och inkomna handlingar 1719—66 samt andra handlingar och räkenskaper tillhörande nämnda kontors, statskontorets riksgäldsafdelnings, riksgäldsdirektionens, nummerlotteridirektionens, generalassistanskontorets och diskontverkens arkiv — sammanlagdt ej obetydligt öfver 3,000 volymer. För riksarkivets räkning har, såsom äfvenledes förut omnämnts, från grefve Carl Trolle Bonde på Trolleholm inköpts den del af Mauritz Vellingks papper, som förut förvarats på den gamla Banérska egendomen Sjö i Uppland. Statskontoret har i riksarkivet deponerat sina serier af protokoll, registratur, koncept och diarier t. o. m. 1800. Såsom deposition har af riddarhusdirektionen öfverlämnats Gustaf II Adolfs konungaförsäkran af d. 31 dec. 1611, förut förvarad i riddarhusarkivets samling af adelsprivilegier. Om och ur den under året öppnade, genom professor Anders Fryxell till riksarkivet öfverlämnade Löwenhjelmska samlingen har ett och annat förut meddelats tidskriftens läsare. Af hvad som om riksarkivets arbeten meddelas torde följande förtjäna påpekas. Det sedan flera år tillbaka bedrifna ordnandet af statskontorets arkiv har utmynnat i utförliga promemorior jämte förslag till arkivets ordnande. Kommerskollegii stora arkiv kommer inom den närmaste tiden att föreligga i slutordnadt skick. De genom d:r K. H. Karlsson anskaffade afskrifterna ur Vatikanarkivet ha slutordnats liksom Karl Gustaf Wrangels i Skoklosterarkivet befintliga brefväxling, hvaröfver katalog börjat upprättas. Förberedande arbeten ha påbörjats för utgifvande i tryck af en förteckning öfver Axel Oxenstiernas och hans söners brefväxling, för såvidt den i riksarkivets samlingar förvaras.

Öfver den grannlaga och svårlösta, men oafvisliga gallringsfrågan ha undersökningar företagits, hvilkas resultat riksarkivarien under loppet af år 1906 hoppas kunna framlägga.

Ett alldeles särskildt intresse både från arkivteknisk och historisk synpunkt har d:r Bååths väl dokumenterade undersökning öfver de öden, som Mauritz Vellingks arkiv genomgått, sedan det splittrats i sammanhang med den mot honom inledda högmålsprocessen. Vid denna tidpunkt befann sig hufvudparten af de Vellingkska papperen dels på hans egendom Ekenäs i Östergötland, dels i hans hus i Stockholm. Arkivet på Ekenäs förseglades i okt. 1726; en del arkivalier rörande förpantningsverket i Bremen, brefväxlingen med landträntmästaren Mannerstierna och kommissarien Huswedel m. m. fördes redan s. å. till Stockholm för att tjäna såsom bevismaterial i högmålsprocessen; af dessa papper öfverlämnades en del till kanslikollegium och därifrån till riksarkivet, där de återfunnits i Vellingkska kommissionens arkiv; återstoden vandrade till kammarkollegium och kammarrevisionen och förvaras bland de från kammararkivet till riksarkivet öfverlämnade samlingarna af handlingar rörande Sveriges utländska provinser. De papper, som funnos kvar på Ekenäs, öfverflyttades 1727 af arkivaliska skäl till riksarkivet genom arkivsekreteraren v. Schantz. En del öfverfördes till Diplomatica och traktatsamlingen; resten, utgörande den vidlyftiga korrespondens, som framgick ur Vellingks kända ställning inom Sveriges utrikespolitik, bildade den gamla s. k. Vellingkska samlingen i riksarkivet. Vellingks i Stockholm förvarade papper förseglades äfvenledes 1726; några konfiskerades i och för högmålsprocessen och öfverlämnades dels till sekreta utskottet dels till kommissionen, bland hvilkas handlingar de återfunnits; en del öfverlämnades till kammarrevisionen och hafva trots efterspaningar hittills icke påträffats; resten torde enligt d:r Bååths tvifvelsutan grundade förmodan ha förts till Vellingks måg friherre J. Banér på Djursholm och därifrån vid godsbytet 1813 kommit till Sjö, hvarifrån de inköpts till riksarkivet. Numera ha den gamla s. k. Vellingkska samlingen, de från Sjö inköpta arkivalierna samt de i kommissionens arkiv funna sammanförts till en samling. Men äfven i Hamburg har funnits en samling Vellingkska papper. En del, de hos postkommissarien König deponerade handlingarna, torde finnas i riksarkivets samling af ministeriella handlingar (Lüneburgica). En annan del åter har genom en af den Hamburgska kommissionens ledamöter, kammarrådet Lindcreutz, grefve Erik Brahes förmyndare, kommit till Skoklosters arkiv. Habent sua fata libelli!

— I *Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine* för 1905 finnes af den danske riksarkivarien d:r V. A. Secher's hand en redogörelse för de åtgärder, som i Sverige, Danmark, Norge och Finland vidtagits för att skydda såväl offentliga som privata arkivalier. Ursprungligen tillkommen såsom diskussionsinlägg på arkivdagen i Bamberg förlidet år, har

framställningen, med bibehållande af sin egenskap af diskussionsinlägg, vuxit ut till en visserligen kortfattad, men klar och innehållsmättad redogörelse för arkivväsendet i de nämnda länderna med dithörande författningar. Utförligast redogör förf. naturligtvis för det danska arkivväsendet, men han ger äfven en ingående och mycket erkännande skildring af de senaste tio årens reformarbete på området i vårt land. Skarpt framhålles den grundväsentligt olika ståndpunkt, som de tyska statsarkiven å den ena sidan och de svenska och danska å den andra intagit till kommunala och privata arkivalier. I Danmark, säger han, »uppfattar man statsarkiven såsom inrättningar, som ha att sörja för bevarandet af sådana handskriftliga källor till fäderneslandets historia, som icke äga litterär karaktär». Allt som allt finner förf., att i afseende å »arkivalieskydd» Sverige och Danmark kommit några steg före Tyskland.

— Af *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* har nu 27:e årgången (1904) utkommit under redaktion af Georg Schuster. Den svenska afdelningen är liksom i föregående årgångar författad af d:r J. A. Almquist.

— Den bekanta, af H. v. Sybel grundlagda *Historische Zeitskrift* har påbörjat en ny tredje följd med sitt 97:e band, hvaraf tvenne häften utkommit. Tidskriften framträder med ökadt omfång och förändrad utstyrsel, hvarvid såsom särskildt glädjande är att anteckna frakturstilens utbytande mot latinska typer. Det ökade omfånget är i främsta rummet bestämdt för historiska essays, men äfven de andra afdelningarna, speciellt recensionsafdelningen, skola utvidgas. Af innehållet i de båda hittills utkomna häftena må särskildt påpekas Troeltsch's och Meineckes förut i denna tidskrift (se ofvan sid. 104, 105) omnämnda, synnerligen väckande och värdefulla föredrag vid den sista historikerdagen samt Moritz Ritters uppsats *Der Untergang Wallensteins*.

— I julihäftet af The English Historical Review fortsätter J. F. Chance sin förut omnämda artikel (se ofvan sid. 57) med en studie betitlad *The Northern Question in 1718*. Uppsatsen ger en öfversikt öfver detta års invecklade diplomatiska spel för de nordeuropeiska makternas vidkommande från synpunkten af England-Hannovers ställning till detsamma. Sina uppgifter rörande den svenska politiken hämtar förf. dels ur urkunder i det engelska statsarkivet — bl. a. en del afskrifter af diplomatiska aktstycken, som hemsändts af lord Carteret —, dels ur Carlsons bekanta skildring af fredsunderhandlingarna 1709—1718.

— Den för sina föregående förtjänstfulla forskningar på den hanseatiska historiens område bekante historikern, numera professorn i Kiel E. R. Daenell har — ursprungligen till besvarande af en prisfråga — utgifvit ett stort arbete öfver *Die Blütezeit der deutschen Hanse*, som har sitt särskilda intresse genom den uppmärksamhet som ägnats Hansans ekonomiska organisation. Vi hoppas få återkomma till detsamma.

— I *Skrifter, udgivne af Videnskabs-Selskabet i Christiania 1905* (II. Historisk-filosofisk klasse. N:r 3) meddelar öfverstlöjtnant H. J. **Barstad** en vidlyftig framställning af *Norges Landforsvar 1604—1643.*

— Den enligt beslut af 1902 års adelsmöte genom arkivarien d:r **Severin Bergh** utgifna nya upplagan af de tre första delarna af *Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll*, omfattande tiden 1627—1644, har nu nått sin fullbordan med den i dessa dagar utgifna tredje delen, som innehåller protokollen för åren 1640—1644. Utgifvaren är för närvarande — likaledes på uppdrag af adelsmötet — sysselsatt med utarbetandet af ett gemensamt register till hela den äldre serien af adelsprotokoll, sålunda omfattande åren 1627—1714.

— För att hugfästa minnet af slaget vid Warschau den 18—20 juli 1656 har d:r J. Levin Carlbom utgifvit en monografi *Tre dagars slaget vid Warschau den 18—20 juli 1656 samt de mindre fältslagen 1655 och 1656. Ett 250-årigt minne*, hvars hufvuddel utgöres af en öfversikt öfver i Warschauslaget deltagande trupper liksom öfver hela den dåvarande svenska krigsmakten samt af en detaljerad skildring af självfva fältslaget. Det med urkundsbilagor och bataljplaner rikt försedda arbetet säljes till förmån för den tilltänkta statyn öfver Karl X Gustaf i Stockholm. Af d:r Carlboms hand har något tidigare utkommit ett annat arbete, som äfvenledes sysslar med historien om Karl X Gustafs krig, nämligen första afdelningen af en framställning af *Karl X Gustafs polska krig och öfvergången till det andra Sundskriget.* Äfven detta arbete är försedt med rikhaltiga bilagor, bestående af bataljplaner och tabeller samt med en karta öfver de svenska arméernas marscher i Polen samt genom Tyskland till Frederiksodde.

— Af de meddelanden från det Trolle-Bondeska biblioteket på Trolleholm, som på dess ägares föranstaltande under namnet *Ex Bibliotheca Trolleholmiæ* utgifvas — sista häftet inneböll en förteckning öfver bibliotekets verkligen storartade samling af svensk topografisk litteratur, — har ett nytt häfte (II: 2) utkommit. Det innehåller en summarisk förteckning öfver det numera till Trolleholmsarkivet öfvergångna Banérska familjearkivet å Sjö samt en af grefve Trolle Bonde ombesörjd, moderniserad edition af *Öfverstlöjtnanten friherre Gustaf Carl Banérs Dagbok 1672—97* efter ett i Sjö-samlingen befintligt manuskript.

— Af den förut bebådade ryska öfversättningen af svenska generalstabens monumentala arbete öfver Sveriges krig med Ryssland 1808—1809 har första delen nyligen sett dagen. Uppslaget till arbetet gafs på sin tid af general Myschlajevskij och det har under ledning af öfverste Alexejeff verkställts af ett antal officerare ur ryska generalstaben och vid trupperna i finska militärdistriktet. Öfversättningen lofordas såsom omsorgsfull af en anmälare i *Illustrerad Militärrevy.*

— I femte bandet af de af C. F. Lehmann-Haupt och E. Kornemann utgifna *Beiträge zur alten Geschichte* (s. 392—409) har doktor Richard Nordin i Karlstad offentliggjort en uppsats med titeln *Aisymnetie und Tyrannis*, hvari han söker visa, att den äldre — icke den yngre — grekiska tidens tyrannis i samma grad som dess basileia var ett verkligt legitimt konungadöme, alltså icke en inkräktning, och äfven af de samtida grekerna ansågs såsom sådant, samt att man icke har rätt att i statsrättsligt hänseende göra någon skillnad mellan tyrannis och aisymneti. Efter en blick på uppfattningen hos Herodotos och Thukydides kritiserar han de åtskillnader, som Aristoteles uppställt i sin statslära: att konungen sökte det allmänna bästa, tyrannen däremot sitt enskilda, och att den förre i motsats till den senare härskade efter lag; samt att aisymneten i olikhet med tyrannen komme till makten genom folkets frivilliga val. Härtill sluta sig betraktelser öfver det äldre tyranndömets och aisymnetins uppkomst ur tidens behof af statsintressets kraftiga häfdande samt öfver deras namn, karaktär och jämförelsevis snara upphörande, hvilket författaren härleder därur, att det icke lyckades tyrannerna att skapa verkliga riken, som kunnat gifva deras härskarmakt en tillräckligt bred grund, eller åtminstone icke att bevara hvad de i den vägen åstadkommo. Att de icke antogo det gamla konunganamnet, förklarar han med den obetydliga ställning, som den tidens basileia intog, frånsedt aflägsnare trakter, såsom Makedonien och Epeiros. *(G. Wk.)*

— Den nyss utkomna nionde delen af *The Cambridge Modern History* behandlar under titeln *Napoleon* tidsskedet 1799—1815. Hvad som genast faller i ögonen är det osedvanligt stora antalet utländska medarbetare. Så behandlar professor Georges Pariset i Nancy konsulatet samt Frankrike under kejsardömet 1804—14, professor Guilland i Zürich Europas pacificering 1799—1802 samt Frankrike och dess lydstater 1801—03, generalmajor Keim 1809 års krig, professor J. v. Pflugk-Harttung befrielsekriget 1813—14 samt professor Stschepkin i Odessa Ryssland under Alexander I och invasionen 1812. Bland de engelska medarbetarne finna vi bl. a. de kända namnen A. W. Ward, som skrifvit kapitlet om Wienkongressen, J. Holland Rose, som skildrat kejsardömet på dess höjdpunkt samt kontinentalsystemet, och C. W. Oman, författare till ett stort, ännu ej afslutadt arbete om kriget på Spanska halfön, från hvars hand härröra kapitlen om det spanska befrielsekriget och de hundra dagarne. Af särskildt värde äro de som vanligt i allmänhet utmärkta bibliografierna.

Arbetets förläggare ha beslutit att omedelbart efter dess fullbordande påbörja en *Cambridge Medieval History*. Planen för detta verk har uppgjorts af den särskildt för sina arbeten på den byzantinska historiens område bekanta historikern J. B. Bury och utgifvandet har anförtrotts åt professor H. M. Gwatkin, miss M.

Bateson och d:r G. T. Lapsley. Arbetet skall omfatta åtta volymer med samma utstyrsel som det förstnämnda verkets.

— I det af G. v. Below och F. Meinecke utgifna sammelverket *Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte* har professor A. Schaube nyligen offentliggjort en bredt anlagd *Handelsgeschichte der romanischen Völker des Mittelmeergebiets bis zum Ende der Kreuzzüge.*

— I Mittheil. d. Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands 1906 offentliggör d:r P. Girgensohn en studie öfver *Die Inkorporationspolitik des Deutschen Ordens in Livland 1378—1397.* Ordens sträfvanden gingo ut på att efter preussiskt mönster beröfva de livländska biskoparne deras ställning såsom självständiga landsherrar. Trots energiskt motstånd från en af biskopen i Dorpat Dietrich Damerow ledd koalition lyckades orden genomföra inkorporeringen af ärkestiftet Riga, men det medgifvande, som gjordes den livländska oppositionen med upphäfvandet genom Danzigfördraget 1397 af ordens rätt att tvinga stiftsvasallerna till krigstjänst till landets försvar, blef för framtiden ödesdigert.

— Af den från danska riksarkivet utgifna urkundspublikationen *Kancelliets brefbøger vedrørende Danmarks indre Forhold* har ett nytt band sett dagen omfattande åren 1584—1588. Redigeringen af denna del liksom af de närmast föregående har verkställts af arkivsekreteraren L. Laursen, som också upprättat det ypperliga registret.

— Den oerhörda litteraturen öfver den Schleswig-Holsteinska frågan har erhållit en ny tillökning i ett arbete af herr P. Lauridsen — *Slesvig og Kronen 1660—1671.* Författarens studie gäller det inflytande, som förändringen i statsskicket 1660 utöfvat på Schleswigs rättsställning. Efter en ingående analys af förhandlingarna med Gottorp, med hertigarna af Sonderburg samt med ständerna fastslår författaren såsom resultat af sin undersökning, att den kungliga delen af Schleswig samt Danmark-Norge sammansmälte till en arfsrättslig enhet.

— Biskop Fredrik Nielsens utmärkta arbete *Pavedømmet i det nittende Hundredaar* (2 uppl. 1895, 1898) utkommer inom kort i engelsk öfversättning af A. J. Mason. Det förut utlofvade supplementbandet, innehållande Leo XIII:s pontifikat, är under utarbetande och lär snart vara att förvänta.

— Den franske historikern A. Debidour, bekant för en väl disponerad och mycket användbar *Histoire diplomatique de l'Europe depuis l'ouverture du congrès de Vienne jusqu'à la fermeture du congrès du Berlin* (1814—1878) äfvensom till en af institutet prisbelönad *Histoire des rapports de l'église et de l'état en France de 1789 à 1870*, har påbörjat en fortsättning af sistnämnda arbete, en

framställning af de sista årtiondenas kyrkopolitiska utveckling i Frankrike, *L'Église catholique et l'état en France sous la troisième république 1870—1906*, hvaraf första bandet utkommit, omfattande tiden till 1889.

— Åter har Englands rika biografiska litteratur erhållit en tillökning i de självbiografiska anteckningar af hertigen af Argyll, som genom hans änka offentliggjorts — *George Douglas, Eigth Duke of Argyll, K. G., K. T. (1823—1900). Autobiography and Memoirs.* Hufvudintresset samlar sig naturligtvis kring autobiografien, som den gamle statsmannen 1897 vid 74 års ålder påbörjade och som ända till slutet af hans lif upptog alla hans lediga stunder. Han hann dock endast föra den fram till 1857. Det värdefullaste i dessa anteckningar, som troget afspegla sin författares självgoda doktrinarism, orubbliga själftillit och naiva egoism, är säkerligen framställningen af Krimkrigets förhistoria. Han nedskref dessa anteckningar »i begynnelsen af det nittonde seklets sista år» och såsom »den enda öfverlefvande af det kabinett, som gaf sig in i kriget», och han framställer det — i strid kan man väl säga mot den allmänna meningen bland både historiker och politici i nutidens England — såsom det rättfärdiga och politiskt kloka krig, som han själf, hans kolleger och hela folket ansågo 1854. För hertigen af Argyll var krigets ej blott förnämsta utan enda orsak den kränkning af folkrätten, hvartill Nikolaus I gjort sig skyldig, och Europas och främst Englands plikt att straffa denna förbrytelse. Speciellt vänder sig förf. mot sir Spencer Walpoles bekanta framställning, hvilken betecknas såsom en ren dikt. Den korta lefnadsteckning af utgifvarinnans hand, som fortsätter autobiografien, på engelskt vis kryddad med utdrag ur bref och tal, företer däremot föga af mera allmänt intresse.

— I den bekanta Heeren-Ukertska samlingen, numera redigerad af professor Lamprecht, har professor O. Nachod nyligen offentliggjort första delen af en *Geschichte von Japan*. Den utkomna delen behandlar den äldsta tiden intill 645 efter Kristi födelse.

— Vi begagna tillfället att uppmana de medlemmar af Svenska Historiska Föreningen, som till nedsatt pris (5 kr.) önska erhålla den af amanuensen Kr. Setterwall utarbetade *Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900*, att snarast möjligt ifylla och insända den i första häftet af innevarande årgång vidhäftade rekvisitionsblanketten.

Om birkarlarne.

AF

JOHAN NORDLANDER.

Om birkarlarne, de västerbottniska storbönder, som hade privilegium på handeln med lapparne, hafva flera författare skrifvit men alltid mer eller mindre i förbigående, och de flestas åsikt om dem har varit densamma: man har blott täflat att med kraftiga uttryck fördöma dem och deras verksamhet. Priset härutinnan har i dessa dagar tagits af den författare, som talar om dem såsom »lapparnes schackrande tyranner» eller såsom »genom privilegier bortskämda, vid trots och självsvåld vana köpmän». Densamme förmodar ock, att det sedliga tillståndet i landsändan i allmänhet varit bättre, än man med birkarlarnes handlingssätt för ögonen kunde ha skäl att förmoda.[1]

Den sten, som alla spotta på, blir till slut våt, heter det, och så äfven här. Egennytta och sedeslöshet ha i den allmänna meningen blifvit det för birkarlarne utmärkande. En närmare kännedom om dem och deras verksamhet skall dock, såsom vi hoppas, ådagalägga, att dessa förkättrade män i likhet med andra haft icke blott fel utan ock förtjänster och att dessa senare äro så stora, att institutionen i fråga bör med erkänsla och tacksamhet nämnas i Sveriges historia.

I.

Öfver de lappar, som med sina renhjordar ströfvade omkring dels i de eljest obebodda trakterna på ömse sidor om

[1] J. A. Englund, Bidrag till Norrbottens historia (Luleå 1905), sid. 16, 17, 19.

Bottniska viken, dels och kanske förnämligast på höglanden ofvanför Väster- och Österbotten, sökte den svenska styrelsen redan långt tillbaka under medeltiden att göra sin öfverhöghet gällande. Om man får tro Joh. Bureus, riksantikvarie och Gustaf II Adolfs lärare, skall detta hafva skett under senare hälften af 1200-talet. Enligt hans anteckningar — *Sumlen*[1] kallade — hade nämligen Magnus Ladulås utlofvat, att de, som kunde bringa lapparne, då ännu ett eget folk, under Sveriges krona, skulle få dem till egendom. *Birkarlar*, enligt Bureus män ifrån *Birkkala* socken i Finland, nära Tammerfors, hade då begifvit sig till lapparne och dels genom dagtingan, dels genom att slå många ihjäl, vunnit dem under sig från landet utmed Bottnen ända till »Norra och Västra sjön». Därpå fingo Birkkalaborna konungens bref, att de skulle hafva lapparne med all skatt och allt laxfiske mot att de »till en vederkännelse» gåfve kronan några timmer (1 timmer = 40 stycken) gråskinn (= ekorrskinn). Bureus meddelar[2] ock en tradition om det sätt, hvarpå en enda bonde från Birkkala härvid skall hafva dödat en hel hop lappar. Med vetskap om hvarest dessa vintertiden plägade draga fram på sina färder mellan sjösidan och fjället, lade han sig i deras väg och lät sin hustru skotta snö öfver sig, så att han blef alldeles dold. När så lapparne med ett mellanrum mellan hvar och en färdades vägen fram samt öfver mannen, kände han, huru många de voro, och räknade till femton. Därefter skyndade han upp, kom på en genväg före dem och lade sig i försåt. Liksom i det gamla Rom den osårade Horatiern ensam nedlade de tre utmattade förföljarne, så dödade nu Birkkalabonden lapparne en och en i sänder, tills fjorton voro fallna. Anande oråd, lät den siste ej öfverraska sig. Det kom till en häftig brottning, och bonden var nära att duka under, då hans hustru kom honom till hjälp, så att han äfven nu segrade. Alla dessa femton voro lapparnes höfdingar, och efter dem tog nu Birkkalabon in hela Lappland. Så långt Bureus.

---

[1] Svenska landsmålen, Bihang I: 2., sid. 180.

[2] Anf. st., sid. 188. Den anförda sagesmannen är den nedannämnde *lapplands*kännaren kyrkoherden Andreas Nicolai i Piteå.

Mycket eller det mesta af detta hör utan allt tvifvel till sägnens område; men af stort intresse och alls icke osannolik är dock den uppgiften, att det varit Magnus Ladulås, som utvidgat det svenska väldet öfver lapparne i norr.

Talet om att birkarlarne med vapenmakt underlagt sig Lappland uppenbarar sig äfven annorstädes. Så i ett intyg af birkarlar om rå och rör mellan Salta Västerhafvet och Torneå socken, gifvet år 1601.[1] I Torneå lappmark, som enligt deras uppfattning sträckte sig ända till Salta hafvet mellan Ofoten och »Wärangers udd», hade deras förfäder haft sin rättighet, »den de bekommit hafva genom krig och byte för sin arfgods i Finland». Att det var birkarlarne, som under Sverige lagt alla sjöfinnarne uti Ofoten och de andra finnefjärdarna nordanför ända intill Varanger, intygas vid samma tid äfven af lappfogden Olof Burman och med det tillägget, att det skett »med väldig makt».[2] Birkarlarnes nyss anförda ord om »byte» syftar på den vid denna tid synliga åsikten, att Birkkalaborna i ersättning för det af dem erhållna Lappland skulle hafva afstått sitt arf och eget i Finland. Den nedan citerade fogden anför ock detta tal men säger, helt visst med rätta, att det »är intet värdt». Att gifva Lappland, som sträckte sig 100 mil i längd och bredd, för en socken i Tavastland hade varit att gifva alltför mycket för det litet är.

Man kan undra, hvad det var, som redan så tidigt gjorde dessa aflägsna, ogästvänliga och otillgängliga trakter så begärliga. Det rätta svaret härpå lämnas helt visst af en f. d. fogde i Norrbotten, hvilken i en skrift[3] om Lappland från slutet af 1500-talet meddelar ett och annat, som han, enligt egen uppgift, genom frågor erfarit af dem, som därom haft kunskap. Rikt på dyra skinnvaror och fisk, frambragte landet, yttrar författaren, af båda delarna vida mera, än som behöfdes för folket där. Lapparne foro då därmed till orter, där annat folk lefde, och sålde sina varor. Så blef kunnigt, hvad där fanns, och då började folk fara dit icke allenast från alla orter på fasta landet utan ock med seglationer ifrån Västra och Norra hafvet.

[1] Danica, Gränshandlingar: Lappland mot Norge 1563. 1581—1603. RA.

[2] Danica, Gränshandlingar: Sverige mot Danmark och Norge. RA.

[3] Danica, Gränshandlingar: Lappland mot Norge 1563, 1581—1603. RA.

Det stora afståndet från rikets hufvudbygder och nomadernas rörliga lif i skog och mark gjorde det emellertid svårt för styrelsen att utöfva samma myndighet öfver lapparne som öfver bofasta undersåter. Men man fann på råd. Med begagnande af en utväg, som de norska konungarne i slikt fall redan försökt,[1] lade man skatten ej på lapparne själfva utan på dem, som drefvo handel med dem. Rätten härtill stod dock ej öppen för enhvar; den var inskränkt till vissa personer, som i några medeltida bref kallas *lappefarar* men vanligen *birkarlar*, en äfven i våra dagar allmänt känd benämning. Härom skrifver den redan citerade fogden: »Ibland andre, som bland lapparne pläga handla, äre en hop, som kallas birkarlar, hvilka hafva sitt namn af en socken i Tavastland, benämnd Pirkala, hvarifrån de ock äro komne. De satte sig ned uti Torneå och Kemi socknar och hafva sedan gaddat sig tillhopa och dragit in uti Lappmarken och tagit skatt af lapparne, eftersom dem syntes. Och hvar dessa ej med gode ville gifva skatten ifrån sig, så tvingade de dem därtill. Sedan birkarlarne först rest 'kring om sig', hafva de årligen begifvit sig vidare och längre uti lappmarken, så att de ock hafva tagit skatten på Trinnes, som ligger vid Hvita hafvet. När så Sveriges konungar blefvo varse», heter det vidare, »att birkarlarne förde en stor myckenhet både fisk och skinnvaror ifrån lappmarken, så förordnades några af dem, som skulle upptaga skatten på konungens vägnar, dock så, att den, som till *konungsman*[2] var på det sättet förordnad, skulle gifva konungen en viss summa uti skinnvaror; men det öfriga skulle han få behålla.»

---

[1] I Norge var i gamla tider handeln med lapparne ett kungligt monopol. Norrmannen Ottar på Haalogaland omtalade för kung Alfred i England, att han, som bodde nordligast af alla norrmän, hade bland annat 600 tama renar. Hans norska grannars bästa inkomstkälla var den skatt, som erlades till dem af lapparne. Denna utgick efter hvars och ens villkor. Den lapp, som skattade mest, erlade 15 mårdskinn, 5 renhudar, 1 björnhud, 10 ämbar dun, 1 »kjortel» af björn- eller utterhud och 2 skeppståg, hvart och ett af 60 alnars längd. Efter våra dagars penningvärde skulle detta utgöra öfver 1,000 kronor. De personer, som förvärfvat sig rättighet att idka lapphandel, sades »hafva finnefärd». På Harald Hårdrådes tid vakades strängt däröfver, att obehöriga ej idkade sådan handel. På blotta misstanken därför blef en isländning dräpt med hela sitt följe. Hansen, Landnåm i Norge (Kristiania 1904), sid. 163, 168.

[2] Uti R. Stegers räkenskap för 1617 förekommer uttrycket såsom *lapparnes* benämning på fogden.

I skrift nämnas birkarlarne för första gången år 1328[1]. På ett möte i Telge träffades då emellan hälsingar å ena sidan och birkarlar å den andra (»inter *Helsingos* ex parte una et *Bircharlaboa* ex parte altera») en öfverenskommelse, hvilken bland annat innehöll, *att* hvem som helst skulle få bosätta sig vid norra gränsen af Helsingland, då sträckande sig till Ule älf och Ule träsk; *att* de, som fått tillåtelse att där bosätta sig, vare sig birkarlar eller andra (»sive *Birkala* sive alii»), skulle vara fria från skatt, intilldess konungen uppnått myndig ålder; *att* ändtligen ingen skulle få hindra lapparne i deras jakt eller birkarlarne (»præfatos *Birkarlaboa*») på deras resor till lapparne, under deras vistelse hos dessa eller på färder med deras gods ifrån dem. År 1358 eller 30 år därefter stadfäste konung Erik dels — och särdeles — dessa af fadern beviljade privilegier, dels ock dem, som beviljats af hans förfäder, hvilket senare uttryck antyder, att äldre, för oss okända privilegier funnits än de af år 1328. I bekräftelsebrefvet[2] nämnes särskildt, att konungen ej önskade hindra de »*bircherlar*, som efter sina tarfve och nytto ville söka ökna (= öde)skogar i dessa landsändar», och vid sin onåd förbjöd han allom och enhvar att häremot något fresta eller öfverdådligen företaga.

Dessa äro de äldsta säkra underrättelser, som man har om birkarlarne. Från den härpå följande tiden förekomma upplysningar om dem endast sparsamt, hvarför man icke heller känner så mycket om deras organisation samt handel och vandel i Lappland. Redan nu bildade de *tre särskilda handelskompanier* — ett fjärde torde ock hafva funnits i Kemi i Österbotten —, och dessa hade sin hemort i socknarna Torneå, Luleå och Piteå, liksom de ock hade namn efter dessa. Hvarje sällskap hade ensamt rätt att handla med lapparne ofvanför sin socken och att af dem uppbära kronans skatt. Om birkarlarnes egen skatt till kronan saknas bestämd upplysning beträffande medeltiden, men i ett k. bref den 1 april 1528[3] omtalas att, enligt uppgift af ombud för birkarlar i Luleå, Piteå och Torneå socknar, de båda förra socknarna »i förliden tid» tillhopa utgjort 8 timmer

[1] Dipl. Suec., IV, sid. 73.
[2] Handl. rör. Skand. Hist., XXIX, sid. 18.
[3] Konung Gustaf I:s registratur, V, sid. 70.

klockeverk [1] och 2 mårdskinn utaf de lappar, som de »rådde öfver», hvaremot de i Torneå ensamma hade erlagt alldeles samma skatt, uppgifter som till fullo öfverensstämma med stadgan af birkarlarne i 1530 års räntekammarbok. Mera skattade de helt visst ej under medeltiden, möjligen mindre. Äfven antalet af dessa köpmän är under medeltiden okändt. År 1553 voro de handlande birkarlarne i Torneå, Luleå och Piteå lappmarker resp. 19, 15 och 16. Under medeltiden voro de troligen färre till antalet.

Huru långt i Lappland birkarlarne utsträckt sina handelsfärder, låter ej med bestämdhet säga sig; men att de en tid nått Atlanten och Ishafvet och att de gjorde anspråk på handelsrättighet vid dessa kuster, synes af ett bref af år 1498. [2] På ting i Luleå detta år framförde många birkarlar i Luleå och Piteå socknar inför konungens ombudsman i Västerbotten sina bekymmer. De klagade nämligen till de gode männen vid Västerhafvet och begärde, att de, enligt kung Månses med flera andra bref, i likhet med sina gamla föräldrar alltid måtte njuta sin gamla häfd af där boende lappar. Till fogdar, ombudsmän och andra riktas ock nu en kraftig vädjan att ej hindra, kvälja eller oförrätta birkarlarne eller det dem tillhörde utan i stället fordra och främja dem till det bästa. Enligt senare uppgifter kommo birkarlar omkring år 1540 årligen till Varanger och uppburo där skatten, men strax de voro komna något ifrån, hade de sinsemellan bytt denna. Att deras välde ännu vid midten af 1500-talet sträckte sig så långt väster ut, som här är nämndt, skall längre ned visas. — Hvad birkarlarne tillbytte sig inom sitt stora handelsområde nämnes ej i brefven ifrån medeltiden. Den redan citerade fogden nämner skinnvaror och fisk och det i denna ordning. Möjligen är denna ock den riktiga; dock vill det synas, som om fisk varit den viktigaste handelsvaran under 1500-talets förra hälft. Därpå tyder ock framställningen hos Olaus Magnus, som dock äfven omtalar birkarlarnes resor öfver till Norge med stora fordon, lastade med pälsverk,

---

[1] Att *klockverk* och *gråverk* utmärka samma slags skinn (af ekorre), ses af räkenskaperna för 1549, då 16 timmer af det förra slaget och 18 af det senare sägas tillsammans utgöra 34 timmer klockeverk.

[2] *Handl.* rör. Skand. Hist., XXIX, sid. 32.

tyger och skinn.[1] Hvad birkarlarne afyttrade till lapparne nämnes å följande sida på tal om nöden ibland dessa. Hvad de under medeltiden uppburo af sina lappar såsom kronans skatt finnes ingenstädes antydt; någon ledning torde man hafva af deras uppbörd under Gustaf I.

Alla birkarlar voro ej likställda i rättigheter: somliga fingo drifva endast mindre omfattande handel, andra åter hade rätt att göra större affärer. De förra sades »äga litet (eller hafva liten lott) i Lappland och lapparne», de senare däremot mera (eller större lott). Därför var ock stadgadt, att »de skulle så efter öretalet uppå lappmarken fara, som de voro delaktiga i uppbörden.» Genom köp kunde en birkarl sannolikt skaffa sig ökade rättigheter, hvaremot hans lott vid ägarens död också kunde blifva delad i flera smärre. Genom en sådan delning uppstod fara för ett »proletariat», och detta ville man förebygga. På ett ting i Torneå år 1420[2] klagade birkarlarne högeligen, hurusom »lösmän» utaf Tavastland, hvilka ägde ganska litet i lappmarken och i lapparne, before alla lappmarkerna efter sin vilja och tvingade lapparne, så att dessa ville undgå och undfly dem, som med rätta ägde uppbära sin lott af lapparne. Detta sökte man nu afhjälpa, i det man strängeligen förbjöd, att någon lappefare fore i lappmarken, som ägde mindre än ett helt gråskinn (d. v. s. ägde så liten lott eller del, att hans skatt till kronan ej uppgick till ett ekorrskinn). Men den, som ägde så litet, att han drabbades häraf, fick rätt att mot lega öfverlämna sin lott till en annan, dock blott till närmaste bördeman och lottägande. Härmed får man troligen sammanställa en uppgift af lappfogden Olof Burman år 1602. Uti fordna dagar, säger han, då birkarlarne uppburo skatten uti alla svenska lappmarker, bytte de med lott årligen sig emellan hvad de uppburit, »efter theris *arfzräkning*».[3]

Betecknande är i flera afseenden ett stadgande, som stadfästes på lagmanstinget i Piteå år 1424.[4] Birkarlarne hade, heter det, inbördes gjort hvarandra stor orätt i sina

[1] K. Ahlenius, Landkonturer och hafsvidder (Stockholm 1905), sid. 75, 77.
[2] Handl. rör. Skand. Hist., XXIX, sid. 30.
[3] Danica, Gränshandlingar: Sverige mot Danmark och Norge. RA.
[4] Handl. rör. Skand. Hist., XXIX, sid. 26.

ägodelar och skatt i lappmarken, men nu träffades förlikning, och med sämja och kärlek bådo alla, att de måtte få blifva vid sin »gamla rätt och stadga». Första punkten i denna är af följande innehåll: Om en lappefare räddar en lapps, hans hustrus, barns eller hjons lif med ren, nät, mat, yxa, kittel, gryta eller alla andra sådana redskap, som lappen kan vedertarfva för att därmed bärga sitt lif, så skulle räddaren, ohindrad och okvald af den birkarl, som »ägde lappen», hafva denne i tre år och därunder af honom uppbära all uppbörd; men när de tre åren vore gångna, skulle samme lapp gå åter till rätte lottägaren. Tillvaron af ett sådant stadgande tyder därpå, att det emellanåt för lapparne varit bistra tider med nöd och hungersdöd. Vi se häraf äfven, huru ytterst noga lapparne voro delade mellan birkarlarne inom en och samma socken: endast när det gäller att rädda lifvet, får en birkarl handla med en annans lapp. För att göra birkarlen så mycket villigare att bispringa den nödställde tillkom föreskriften därom, att hjälparen till ersättning i tre år skulle få äga den räddade lappen. Ändtligen se vi häraf, hvilka de varor voro, som af birkarlen afyttrades till lapparne. Om vi nu tillfoga, att det ålåg *lappfogden* att skipa, att rätt skedde alla birkarlar och lappar och att alla dessa skulle vara honom därutinnan behjälpliga, att det ej skulle tillstädjas någon att rifva eller slita af de fattiga lapparne eller att utan dessas minne betunga dem med större skjutsfärd, än af ålder varit lag, så ha vi redogjort för föreskrifterna af åren 1420 och 1424 eller birkarlarnes »gamla rätt och stadga», såsom det heter.

Lappar, som, på sätt vi här skildrat, lydde under birkarlarne, kallades på 1500-talet *birkarla-lappar*, under det att lapparne i Ångermanland och Umeå, som lydde omedelbart under kronan, benämndes *Kungl. Maj:ts* eller *kronans egna lappar*. Detsamma synes ock hafva varit fallet mot slutet af medeltiden. Underrättad därom, att birkarlar af Luleå och Piteå skulle hafva några lappar, som voro komna af Tavastland och skulle vara konungslappar, anställde år 1454 fogden öfver Västerbotten, som misstänkte, att skatt härigenom förhölles kronan, tillika med dannemän af hela landskapet undersökning om saken.[1] Resultatet blef, att lapparne hörde bir-

[1] Handl. rör. Skand. Hist., XXIX, sid. 29.

karlarne till och att dessa med rätt skifte fått dem af sina »skiftebröder» i Tavastland.

I en redogörelse för birkarlaväsendet under medeltiden väntar man att finna svar på de frågorna, hvarifrån dessa män voro komna och hvad själfva benämningen betyder. Båda spörsmålen ha på olika tider besvarats af så många författare och på så många olika sätt, att vi måste afstå från en något så när fullständig redogörelse härför. Äfven i äldre tryck finner man den redan anförde fogdens åsikt, enligt hvilken de skulle vara från Birkkala socken i Satakunda, en åsikt som äfven försvaras af H. G. Porthan,[1] hvaremot K. Ahlenius[2] i våra dagar gör dem till helsingar. Försvarare af den förra meningen hänvisa därpå, att dessa män vid det allra första omnämnandet i skrift kallas *Bircharla-boar* (jfr land-*bo*, å-*bo*). Häremot kan, synes det oss, med allt fog invändas, dels att en sammansättning af dessa ord skulle gifva *Birkkala-boar* och ej Birkarla-, dels att detta *karl* tydligen uppfattats såsom appell. karl, hvadan -karla-boar blefve en betänklig pleonasm; dels att det äldsta diplomet äfven har benämningen *birkalar*, hvilken troligen är den riktiga, under det att den andra torde bero på något missförstånd; dels ändtligen — med K. Ahlenius —, att birkarlaväsendet varit starkast utveckladt i Sverige, hvarför det vore egendomligt, om namnet skulle ha lånats från Finland. Att birkarlarne voro så godt som uteslutande af svensk nationalitet, framgår af deras namn. I de bref, som pa 1300- och 1400-talen utfärdats i norra Västerbotten, nämnas flera personer, som hafva tillnamn. Bärarne af dessa framstå därigenom såsom mera betydande män och voro troligen emellanåt birkarlar. Så upptar ett bref, dat. Luleå 1339,[3] Nicolaus *Hals*, Sigfastus *Bero*, Henikinus *Sutor*[4] och Petrus *Lamb*. Det år 1420 i Torneå utfärdade brefvet har Olaff *Göthe*, Olaff *Håke*, Olaff *Muppe* och Jöns *Smeck* men blott ett finskt namn Hinrich *Wichtekaijnen*, det enda som vi från medeltiden antecknat i landskapet. Man har flera fullständiga förteckningar på

[1] Skrifter i urval. 4. De Bircarlis.
[2] Olaus Magnus och hans framställning af Nordens geografi.
[3] Dipl. Suec., IV, sid. 646.
[4] »Sutor» anger troligen icke yrke utan är tillnamn. På 1480-talet fanns i Bensbyn i Luleå Jöns Nilsson *Sutor*, som var en betydande man och äfven ägde en half gård i Stockholm. Norrl. samlingar, sid. 350.

birkarlarne efter 1500-talets midt. Namn, som äro eller kunna förmodas vara finska, finnas endast i Torneå (och Kemi), och dessa äro följande: Nils *Orauan*, äfven *Orauainen*, birkarl och fogde i Torneå, Västersjö och Kemi lappmarker efter 1588, jämte flera med samma namn; Hendrich *Laffue* i Raumom 1553, äfven skrifvet *Laffuä* och *Laffwen;* Hinrich *Packan* 1600, äfven kallad *Packain*, *Packen* och 1594 Hindrich *i Packan* [kanske helt enkelt svenska *backe*]; Jönz *Kåre*, *Koure* eller *Kaure* 1600. Bland birkarla-namn ifrån Kemi känna vi endast ett, som kan tänkas vara finskt, nämligen Oloff *Torffwe* 1599, 1600. Alla de öfriga namnen äro rent svenska, hvaraf man torde få draga den slutsatsen, att äfven deras bärare äro svenskar. Då de finska namnen i Torneå på 1500-talet äro stadda i jämn tillväxt, är det rätt märkvärdigt, att de äro så sällsynta bland birkarlarne. Äfven detta tyder på dessas svenska börd. Den af Ahlenius uttalade förmodan, att de varit helsingar, förfaller inför det faktum, att helsingar och birkarlar sättas i motsats till hvarandra i diplomet af år 1328.

Hvad härledningen af ordet birkarl beträffar, tolkar Porthan det i öfverensstämmelse med Ihre såsom sammanhängande med tyska Burg, då birkarl skulle vara liktydigt med stadsbo. Vidare antar han, att någonstädes på gränsen mot Lappland funnits en stad, åt hvilkens invånare handeln med lapparne företrädesvis varit öfverlåten; enligt honom skulle ock goda skäl tala därför, att en sådan funnits vid kyrkan i Birkkala i Satakunda.

Vid denna frågas besvarande bör helt visst särskild uppmärksamhet ägnas det anförda dombrefvet af år 1420. Öfver intrång i lappmarken klagades då dels af *all menig allmoge*, som lappefarar äro, dels af *alla birkarlar*. Häraf synes, att handel med lapparne bedrefs dels af allmogemän i landskapet dels af andra, som kallas birkarlar. Dessa senare voro således icke bönder. Då måste de hafva varit *handels-* eller *köpstadsmän*. Att dessa från början kommit hit från sydligare håll för handels idkande och sedan vändt åter till sin hemort, taga vi för gifvet. Senare hafva de funnit det bekvämare att köpa sig hemman i socknarna vid Bottniska viken, liksom många fiskare från Gefle gjorde på 1500-talet i Ångermanland. År 1553 är också så godt som

hvarenda birkarl bonde. Platsen, där de drefvo handel, tro vi oss ock kunna uppvisa.

Vid 1500-talets början fanns vid Torne älfs mynning en betydande handelsplats, kallad *Tornö hampn*. När Olaus Magnus vid midsommaren år 1519 var i Torneå, iakttog han, utom laxfisket, handelslifvet därstädes och fäste sig vid de moskovitiska handelsmännen, som i stort antal kommo österifrån, bärande sina båtar på skuldrorna. Tjugu år senare funnos där till handelsmännens bekvämlighet icke mindre än 51 bodar, för hvilkas begagnande en liten lega erlades till kronan. Utom ryssar kommo bönder af Västerbotten dit för att drifva handel. År 1580 nämnas bland de besökande köpmän från Björneborg, Åbo, Uppsala och Stockholm och andra ar handlande från Strängnäs samt Norr- och Söderköping. Ännu år 1611 fortgick handeln här. År 1601 omtalas, att lapparne i Torneå lappmark plägade draga neder till marknaden i »Törne hampn» att där köpslaga. Noggrann uppgift om hamnens läge kunna vi ej lämna; men då vid flodmynningen på finska sidan finnes byn *Pirkkiö* (*Bijrköönn* 1543 med 5 bönder, *Birköö* 1539), torde man utan så stor fara för misstag kunna förlägga hamnen hit.[1] Om detta är riktigt, får dessa handelsmäns benämning sin naturliga förklaring: *Birk-karl* är då helt enkelt *Birkö-karl*, d. v. s. en man, som plägar köpslaga på Birkö, liksom *bottnekarl* under medeltiden var benämningen på borgare i Stockholm, hvilka sommartiden idkade handel i *Bottnen*.[2] Såsom af den följande historiken framgår, skrifves ordet ock emellanåt *birkekarl*.

Hvad ändtligen beträffar etymologien af detta Birkö, lär man väl få sammanställa namnet med det gamla *Birka* på Björkön i Mälaren och fsv. *birk* eller *biærk* med betydelsen handel, stad, som ingår i *Biærköa rætter*, d. v. s. stadsrätt. Någon torde vilja härleda ordet birkarl direkt från

[1] Sedan detta var nedskrifvet i denna form, finna vi hos Ahlenius, Landkonturer och hafsvidder, sid. 75, den bestämda uppgiften, att Torneå gamla hamn- och handelsplats var belägen på Björkön, som omslöts af flodens båda armar. Här var »i själfva verket hufvudplatsen för fiskexporten i dessa trakter».

[2] Se härom mina Norrl. samlingar sid. 346. Enligt R. Saxén, Den svenska bosättningens historia i Finland, sid. 219, är t. ex. kapellnamnet *Kökar* egentligen »Tjockö-karlar». Detta skulle kunna förklara pleonasmen Bir*karla-boar*.

detta ord och tyda det såsom köpman i allmänhet; men då kan med skäl frågas, hvarför det ej i så fall förekommer i de delar af Sverige, där handeln var vida mera utvecklad än här i höga Norden. Då ordet är specifikt västerbottniskt, har det nog ock sin förklaring i västerbottniska förhållanden.

II.

Med Gustaf I:s regering börja källorna till Västerbottens historia att flyta ymnigare, och nu faller ock bättre ljus öfver birkarlaväsendet. Att konungen fann denna inrättning nyttig och ändamålsenlig, synes bäst däraf, att han lät densamma bestå om ock i något ändradt skick.

Redan år 1528 fick Gustaf Vasa göra bekantskap med dessa män.[1] Han mottog då besök af birkarlarne David Larsson och Nils Jönsson, hvilka å egna och andra birkarlars i Luleå, Piteå och Torneå vägnar underhandlade med honom om beloppet af den årliga ränta, hvilken de borde gifva honom för den fördel och villkor, som de hade utaf lapparne. Konungen fick därvid af dem besked om den skatt, som de hittills erlagt — beloppet är redan nämndt[2] — och fann, att birkarlarne sluppit undan för billigt. Han fördubblade nu helt enkelt skatten, men å andra sidan tog han birkarlarne i sitt hägn och beskydd samt förbjöd fogdar och ämbetsmän att göra dem hinder, plats eller förfång. Enligt räntekammarboken för år 1530 och fogderäkenskaperna[3] för 1539 erlades också af birkarlarne i Luleå och Piteå en stadga af tillhopa 4 st. mårdskinn och af dem i Torneå lika mycket; vidare utgjordes af samma män i Luleå och Piteå en stadga »utaf deras lappar» af tillhopa 16 timmer klockeverk och utaf dem i Torneå af deras lappar alldeles samma belopp. Birkarlarne i de två förra socknarna tillsamman ansågos följaktligen uppbära lika stor skatt och drifva en lika inbringande handel som de i den senare socknen ensamt för sig.

---

[1] Konung Gustaf I:s registratur, V, sid. 70.
[2] Se ofvan sid. 219.
[3] Kammararkivet.

Sedan uppmärksamheten nu en gång blifvit fäst på den inkomstkälla, som här yppat sig, följde på kort tid stora förändringar i afseende på birkarlarnes ställning, och alla gingo naturligtvis i en och samma riktning, nämligen att öka kronans inkomster af dem och lapparne. Härom skrifver den redan förut citerade fogden: »När konungen förnam, att konungsmannen hade alltför mycken fördel af det, som han bekom i Lappmarken, gjorde han en förändring däruppå och utsände från hofvet dem, som tillika med birkarlarne drogo uti marken, uppskrefvo visst mantal på lapparne, skattlade dem, såsom ock uppburo skatten till konungens bästa och sedan, när skatten upptagen var, uppköpte till konungens behof af lapparne det, som tjänligt var. Och alltsedan», heter det, »hafva lappfogdar varit förordnade uti hvar lappmark.»

En nitisk medhjälpare härvid hade konungen helt visst i den västerbottniske landsfogden Jöns Håkansson, som fick behålla befattningen den ovanligt långa tiden från och med 1545 till och med 1554, helt visst det bästa beviset på att han stod väl anskrifven hos konungen. I ett bref till honom den 20 april 1551 [1] yttrar ock denne, att fogdens skrifvelse om förhållandena vid Västerhafvet visserligen ej vore så utförlig, som han önskat; men han var dock nöjd med den, helst som fogden lofvat ytterligare besked, när han på hösten själf komme till konungen. I Gustaf Vasas mun var detta helt visst ett vackert erkännande.

Ännu år 1554 talar lappfogdens räkenskap om »Biörckala» skatt till nyss nämnda belopp af de tre socknarna — i fråga om Piteå säges den utga af »bönderna alle tillhopa» — men af lapparne i Umeå socken utgår samma år *lapp*skatt. Fyra år senare utgår birkarlaskatt endast af *barkare* i Torneå »för de handla med lapparne», men af alla de andra socknarna erlägges nu lappskatt, d. v. s. »lapparne själfva» utgjorde den, såsom det heter år 1549 beträffande Luleå och Piteå. I sammanhang härmed följde en ständig ökning i uppbörden, så att af Luleå utgjordes 1549 19 timmer gråverk och af Piteå 9 timmer af samma skinn samt 9½ mård-

[1] Konung Gustaf I:s registratur XXII, sid. 157.

skinn.[1] I början af 1550-talet utsträcker fogden sin verksamhet äfven till Västerhafvet. I nyss anförda bref den 20 april 1551 omtalar konungen, att fogden på hans befallning i förliden vinter varit vid Västerhafvet och beställt om fisket därstädes. Sjöfinnar och birkarlar hade därvid själfva tillbudit konungen årlig skatt, och Gustaf var tillfreds med denna, »synnerligen till dess man kunde komma den väg till gångs åt Västersjön, hvarom vi med dig förhandle vele, när du själf till oss kommandes varder». I sin räkenskap för 1551 redovisar Jöns Håkansson ock för en ny skatt (3 lod silfver och 8 st. renkalfskinn), som erlagts af birkarlarne i Torneå socken, och i sammanhang härmed omtalar han hvad han förstod med birkarlar: *Thet är fiskere, som haffue fiisket på någre fieller* (d. v. s. fjärdar) *i vestre siöön*. Att häraf draga den slutsatsen, att fiske varit birkarlarnes viktigaste näringsfång, vore dock orätt; meningen med anteckningen är blott att angifva den art af deras verksamsamhet, som här för första gången beskattades. Samma år hade två karlar såsom tolkar följt fogden till Varanger, och i en fjärd därstädes hade 15 finnar fiskat, hvarför de hvardera erlade 90 st. »bärenfisk».[2] I det följande årets lappfogderäkenskap upptages dels fisk från konungens eget vågefiske i *Warånger* (Varanger), där hans egna fiskare gjort ansenlig fångst, dels ock 3 skeppund taxa »bärenfisk» af 3 fjärdar i Västersjön, nämligen *Altenn*, *Resenn* och *Temå* (Alten- och Reisenfjord; den tredje?), som birkarlarne tillförne plägade uppbära. Lappeskatten är nu betydligt högre än något föregående år.

Räkenskapen för 1553 talar om att fogden varit till fjällen med 5 karlar, dem han därför gifvit penningar till fjällkläder. Vistelsens längd måtte hafva varit betydlig, ty därunder uppåtos icke mindre än 27½ renkroppar. En frukt af detta uppehåll i fjällen är tvifvelsutan den nominativa längd på »lappeskatten i lappemarken, som ligge här uti Vesterbotnen, hvarje lapp för sig».[3] För Lapplands och birkarlarnes historia är detta en viktig källa.

[1] Med Umeå lappmark handlade man i motsatt riktning, ty detta år och en tid framåt erlägges skatten för lapparne i denna socken af en rik köpman och bonde vid namn Jakob Andersson med 2 timmer 10 st. mårdskinn.

[2] D. v. s. fisk från Bergen, troligen stockfisk.

[3] Bland Norrlands handlingar 1553, n:r 2.

Såsom nämndt, känner man ej beloppet af den skatt, som birkarlarne under medeltiden uppburo af lapparne i kronans ställe; men en ledning har man af denna längd. Började med Torneå lappmark nämner den, att hvar lapp i lappeskatt utgjort en årlig ränta af 3 renskinn (eller ock 3 mardskinn eller 6 lisp. gäddor) och i gingärd 1 lisp. gäddor (eller ock 1 »renefalls kött»)[1] till folkets förtäring. Därefter heter det: »*Och thenne effter screffne scatth haffua Tornö boor her tiill dagz haffth j theres årliga upbördth.*» Vid summan af den första lappbyns skatt nämnes det återigen, att Torneåbor haft den härtilldags i sin årliga ränta. En liknande anteckning följer ock efter den andra byn, och sedan uttryckes samma sak efter hvarje by med benämningen »*Torneå-skatten*». Att *Torneå-bor* här är liktydligt med birkarlar i Torneå socken lider intet tvifvel. På samma sätt utmärker det här förekommande *Kijm-bor* sådana i Kemi socken, hvilka också hade uppburit skatt i denna lappmark. Vid näst sista lappbyn, *Suota kijlla*, nämnes det, att skatten däraf hörde *Kemi-bor* till, och likadant torde förhållandet ha varit med den sista byn, som hette *Kijckele.* Men Kemibornas skatt inskränkte sig icke härtill. Utaf många men ej alla lappar, som skattade till Torneå-borna, uppburo äfven birkarlarne i Kemi årlig skatt, dock blott hälften emot Torneå-bornas, nämligen 1½ renskinn eller 3 lisp. gäddor eller ock en lefvande vajeren och i gingärd ½ lisp. gäddor eller ock ½ »renefalls kött».

Fogdens försök att vid skatteuppbörden reda sig birkarlarne förutan synes ej hafva riktigt lyckats i denna lappmark. I hans egen längd nämner han, att utaf Kemibornas skatt af byn Suota kijlla hade han genom Oluf Anundtson i Armasara, en känd birkarl i Torneå socken, uppburit blott en ringa del renskinn och -kött, liksom han ock genom Jöns Jönsson i Vojakala, äfven han birkarl i Torneå, erhållit endast några skinn af samma skatt utaf byn Kijckele. Om det från den förra byn erhållna beloppet heter det, att birkarlen hade fått gömma det undan Kemi-borna »*den tid de röfrade skatten*», och äfven vid den senare lappbyn finnes en anteckning af samma innehåll. Birkarlarne i Kemi hade sålunda ej velat godvilligt foga sig

[1] Köttet af en ren.

efter den nya ordningen utan med våld delvis satt sig i besittning af den skatt, som de förut fått uppbära. Bortsedt från dessa två byar finner man här den intressanta upplysningen om hvad birkarlarne uppburit i skatt af denna lappmark.

Af Luleå lappmark skattade enligt samma längd hvar fjällapp 2 renskinn eller 1/2 timmer gråskinn och hvar granlapp 10 gråskinn eller 5 hermeliner, medan skatten af Piteå lappmark för samma lappar utgick med resp. 1 mård- eller 2 renskinn och 10 gråskinn eller 2 lisp. gäddor.

Att detta var hvad som förut af birkarlarne uppburits i dessa två lappmarker, finnes visserligen ingenstädes antydt, men sannolikt var dock så förhållandet. Till stöd för detta antagande hänvisa vi dels på förhållandet i Torneå lappmark, dels ock därpå, att de södra lappmarkerna detta år hade hört omedelbart under kronan så kort tid, att någon förändring i skattens belopp knappast kunnat genomföras. Man hade visst nöjt sig med förändringen i uppbördssättet.

Men birkarlarnes verksamhet var ingalunda inskränkt till endast Lappland. Enligt det ofvan [1] anförda brefvet af 1498 hade dessa män då klagat, att de icke såsom deras gamla föräldrar finge njuta sina forna rättigheter af lapparne vid Västerhafvet. Att deras välde dock vid denna tid sträckte sig ända till Atlanten och Ishafvet framgår tydligen af 1553 års fogderäkenskaper. I dessa upptagas nämligen först i Varanger resterande skatt: 1 1/2 våg »bärenfisk» af hvar skattande, för år 1551, nämligen af 26 personer tillhopa 37 1/2 våg »bärenfisk» och 1 1/2 våg räckling. Däraf blir man dock ej klok. Men för året därpå eller 1552 uppbäras här två skatter. Den större erlades till fulla beloppet af 30 lappar och uppgick till 3 våger fisk per man; fisk erlades dock ej af någon enda, utan i stället för de tre vågerna utgjordes: 1 daler eller 1 aln »engelst» eller »leijst» eller 3 alnar »nerst» eller 6 alnar »fordock» eller 3 lod silfver eller slutligen 3 renskinn. De 6 halfskattmännen erlade hvar och en blott halfva värdet. [2]

[1] Sid. 220.

[2] »Summan uppå [den större] skatten, som är uppburit i *Varånger* i *Vesthersiönn* för (!) pro anno etc. 52»:

Daler . . .	13 st.	leijest. . .	3	alnar
hvitt sölf .	1 1/2 lod	nerst . . .	16 1/2	»
engelst . .	9 1/2 aln	fordock . .	3	»
renskinn . . .	1 1/2 st.			

Förmodligen är detta den skatt, som birkarlarne i Torneå dittills där uppburit. Vi grunda detta antagande därpå, att den andra och mindre skatten (för 1½ vågs värde 1½ aln »nerst» eller 3 alnar »fordock» eller 1½ renskinn) faktiskt hade uppburits af birkarlarne i Kemi, hvadan skatten tydligen äfven här varit delad mellan Torneå- och Kemi-bor på samma sätt som i Torneå lappmark. Om denna mindre skatt[1] lämnas den upplysningen, att »Kemi-bor *årligen* uppburit ½ skatt *hvart annat år* mot Torneå-bor». Uttrycken »årligen» och »hvart annat år» stämma emellertid ej bra öfverens. Det förra är kanske af misstag medkommet på grund af vanan att till en skatt foga detta attribut. I fogdens egen längd saknas det äfven, och skatten säges vara utgången hvart annat år. Fullt klar är emellertid saken ej. För år 1553 erlägges blott den större skatten om 3 vågers värde. När denna och de nämnda skatterna för 1551 och 52 sammanslås till en summa, säges det vara 3 års skatt »*med* Torneå-bors skatt och Kemi-bors skatt, som de härtill hafva haft i årlig ränta i Varanger».

Äfven vid andra fjärdar i Västersjön hade birkarlarne år 1553 uppburit skatt. Efter den skatt af Varanger, för hvilken vi här redogjort, följer i de lappfogderäkenskaper, som vi här ösa ur, ett register på den skatt, som Torneåbor och Kemi-bor hafva uppburit uti flera fjärdar. Skatten var årlig och utgick med 2 alnar »nerst» eller 3 alnar »fordock» af hvar lapp; »och samma efterskrifna skatt behöllo de (= birkarlarne) kvar och hafva taxerat därutaf, som härefter förmäles.» Af *Pårsånger fierdh* (Porsanger Fjord) uppburo den bekante Torneå-birkarlen David i Joxenge och Kijm Hindrich (d. v. s. Henrik ifrån Kemi) skatten, och likaså af *Altha fierdh*. Skatten ifrån båda ställena behöllo de och erlade i stället taxa till kronan. Af *Theno fierdh* och *Laffuo Sonne fierdh* uppburo de kända birkarlarne Michel i Kuiuakangas och Jöns Jönsson i Vojakala, båda i

[1] Den uppgick till:

hvitt sölf	½ lod,
engelst	½ aln,
sko[t]sk	1 aln,
nerst	11½ aln,
fordock	1 aln,
renskinn	2 deker (tiotal) 3½ skinn.

Torneå, skatten, hvilken de behöllo mot en lämnad taxa. Skatten af *Nauone fierden* uppbars af tre personer, nämligen Oluf Andersson i Visanimi, Oluf Persson i Peckela och Måns i Jogxenge, af hvilka den förste och siste finnas bland årets register på birkarlarne. Äfven dessa gåfvo taxa.

Om vi ha rätt i vår förmodan, att de lämnade öfversikterna af skatten utaf Lappland och Västersjön åtminstone i hufvudsak visa, hvad birkarlarne på kronans vägnar uppburo af sina lappar, så är det, om man ser bort från gamla byxor och kvinnolufvor och dylikt, en ganska lätt sak att uttrycka värdet af skatten i den tidens mynt. Redan ett flyktigt öfverslag visar, att den fördubblade taxa, som efter 1528 utgick af birkarlarne, var för dem synnerligen förmånlig. — Utom själfva skatten bekommo birkarlarne ock skänker af lapparne. Lappfogdens räkenskap för 1553 nämner skänkningsskinn, som lapparne i Torneå lappmark skänkt fogden i marken. Dessa voro 5 af ulf, 1 af svart räf, 1 af korsräf och 1 af blå räf.

Men birkarlarnes inkomster inskränkte sig ej härtill: de hade äfven privilegiun på »tillförseln» till lapparne och torde nog ha förstått att göra denna för sig inbringande. Uppgifter om denna verksamhet äro på 1500-talet mycket sparsamma. Att de mot landtmannaprodukter och några andra nödvändiga varor tillbytte sig allehanda skinn, är säkert. Jöns Håkanssons utmärkta räkenskap för 1553 lämnar en uppgift härom. Efter förteckningen å birkarlarne i Torneå socken heter det: »Så är deras bytning med lapparne, som här efter förmäles», och så antecknas det: 2 skålp. smör för en ulf — man menar för skinnet af en sådan — eller för en gill räf eller ock för en utter; 14 alnar vadmal eller 1½ lisp. hampa för en utter; 5 alnar vadmal för 1 renskinn eller ock 2 lisp. gäddor för ett sådant; 1 lisp. smör gafs emot 1 renskinn. Sedan birkarlarne af Luleå lappmark i samma längd anförts, nämnes också »bytningen emellan lapparne och dem». Värdeenheten är därvid »ett timmer», troligen af gråskinn. Dyrast var bäfvern med ett värde af 3 timmer, och närmast därefter kom ett björnskinn, 2 timmer värdt; samma värde hade en ulf, för hvilken ock gafs 2 lisp. smör eller 12 alnar vadmal eller 2 lisp. hampa. En järf värderades till 1½ timmer, hvar-

emot en utter, räf eller mård gällde blott 1 timmer. Detsamma var fallet med 6 mark kittelkoppar.

Dessa prisuppgifter hafva sitt intresse äfven i det afseendet, att de tydligen visa, hvilka varor som af birkarlarne afyttrades till deras lappar. När och hvar handeln ägde rum, ha vi för denna tid ej funnit någon uppgift om; helt visst gjorde birkarlarne vintertiden sina regelbundna handelsresor till Lappland, hvarvid de ock uppburo sin skatt af lapparne.

I likhet med andra bönder idkade birkarlarne fiske och det i så stor utsträckning, att fogden Jöns Håkansson till och med definierade begreppet birkarl såsom fiskare. I denna egenskap omtalas de ock i ett k. bref den 6 nov. 1541.[1] Birkarlar i Måttsund och andra byar i Luleå socken ofvanför *Kijngis fors* (i Kalix älf) hade legat i delo med sina närmaste grannar näst nedanför samma fors i Kalix socken om laxfiske och andra fiskerier i några träsk, och båda parterna hade skickat sina sändebud till konungen med begäran, att han skulle slita tvisten. Konungen sade sig ock gärna vilja bifalla deras begäran, men emedan han ej ansåg det nyttigt eller tillbörligt att då genast döma i saken, gjorde han tills vidare en förlikning emellan de tvistande. Enligt denna skulle birkarlarne och de, som bodde ofvanför forsen, ej befatta sig med laxfisket nedanför denna, hvaremot de Kalix-bor, som hade sitt hem nedanför forsen, skulle afstå ifrån fisket i träsken ofvanför denna.[2]

Såsom fiskare nöjde sig birkarlarne icke med hembygdens sjöar eller hemsträsken utan utsträckte sina fiskefärder ända till lappmarksområdet eller, som man då sade, till »konungens allmänning». I fråga om fiskevattnens utsträckning och fångstens storlek torde ingen öfverträffat birkarlen Olof Anundson i Armasara i Torneå. Ensam fiskade han år 1554 i en sjö af 2 mils längd samt i fem, som voro en mil långa, och i skatt utgjorde han härför 1 skeppund 5 mark god, blekt hvit sik. Multiplicerar man

[1] Konung Gustaf I:s registratur XIII, sid. 312.

[2] Slutet af brefvet förklarar, hvarför konungen var så redobogen att medla mellan de tvistande. Emedan dessa dittills ej gjort någon skatt af kungsådern i detta laxfiske och andra fisken, hade konungen haft skäl att taga saken något hårdare före, men han nöjde sig med sändemännens löfte att efter den dagen gifva kronan tredjedelen af all den lax och annan fisk, som årligen toges i den nämnda forsen och i träsken.

dessa siffror med 15, får man hans hela fångst, hvilken bestod af abborre, gädda, harr och mört.

I sin ifver att fiska kommo birkarlarne ofta i delo med rättvisan, så att deras namn af den anledningen upptagas i saköreslängderna. Så år 1547. Bland dem, som då i Torneå gjort *förfiske*[1] inom »lapperå» utan lapparnes lof och minne, nämnes först birkarlen David i Juxenge, som pliktade 3 mark, hvaremot hans ämbetsbroder Jöns Olsson i Peckela slapp med 1/2 mark. Året därpå plikta i samma socken birkarlen Henrik Laffwen och Olaf Drucken, den senare om ej birkarl så åtminstone hörande till en sådan släkt, likaledes för förfiske men icke mindre än 40 mark.

Huru birkarlavärdigheten förvärfvades, finnes ingenstädes i våra källor nämndt, men ganska visst är, att den var ärftlig. En punkt i birkarlarnes gamla rätt och stadga[2] nämner, att man ej fick på lega öfverlåta sin rätt till någon annan man än närmaste bördeman eller lottägande (= birkarl). På tal om fisket vid Västerhafvet och vid andra tillfällen åberopa sig birkarlarne också gärna på de rättigheter, som »fader och föräldrar» före dem haft, hvilket synes tyda på ärftlighet. Vidare kan man hänvisa därpå, att birkarlarne *Olof* Anundsson i Armasara och *Lasse* Selfvetsson i Antenäs samt *Nils* Jönsson i Ersnäs voro fäder till resp. Nils *Olsson*, birkarl i Armasara 1597, Hans *Larsson*, birkarl i Antenäs 1590, och Jöns *Nilsson*, birkarl i Ersnäs 1590. Längre fram talar ock öfverheten — ehuru med ogillande — om birkarlarnes anspråk på ärftligheten af sin värdighet.

Såsom i början af uppsatsen nämndes, ha birkarlarne icke det bästa rykte om sig, och säkert är, att man mycket ofta ser deras namn i saköresregistren. Till de redan lämnade citaten därur foga vi några andra. År 1546 plikta den ofta nämnde Olof Anundsson i Armasara 3 mark för det han försummade »höra Guds ord och mässone» och Måns Hindersson i Juxenge 40 mark för det han farit i »förbod» i

[1] I Söderwalls ordbok återgifves ordet med: intrång i annans rätt till fiske. Denna betydelse passar dock ej alltid. Lappfogdens räkenskap för 1570 nämner, att en man i Skellefteå blef saker till 40 mark »för det han hade gjort ett förfiske, som låg ofvanför kungsfiske, där de pläga få någon ål». Här måste ordet utmärka någon för annans fiske hinderlig byggnad.

[2] *Se ofvan sid. 221.*

lappmarken och handlat olagliga. Och året därpå bötfälles birkarlen Henrik Nilsson i Wodekala till icke mindre än 40 mark för det han slagit en lapp i lappmarken.

Såsom redan är nämndt, hade birkarlar i Kemi lott eller del i Torneå lappmark. Att detta harmade Torneå-birkarlarne, må ej förtänkas dem; också råkade två af dessa illa ut, emedan de ej funnit sig i detta förhållande. Den ene var Henrik Larsson i Vojakala i Torneå socken, 1553 först nämnd bland birkarlarne i sin socken. Denne var synnerligen burgen, ty på sitt stora hemman hade han år 1553 icke mindre än 33 kor. Den andre var stallbrodern Olof Anundsson i Armasara i samma socken, enligt en samtida anteckning »en rik köpman i lappmarken» och det nämnda året upptagen först i sin by. Båda liknade hvarandra däruti, att deras lefverne i lappmarken var allt annat än oförvitligt, hvilket ådrog dem böter, liksom däri att de voro mindre hänsynsfulla mot birkarlarne i Kemi. Dessa hade nämligen enligt k. bref den 3 juni 1551 klagevis berättat för konungen, att de båda nämnda männen tillika med andra birkarlar i Torneå socken i nästförlidna vinter gjort birkarlarne i Kemi stort hinder och förfång i så måtto, att de fördrifvit dem ifrån den lott, som de ägde uti lappmarken, där dock Kemi-borna, enligt eget förmenande, hade god rätt att söka sin näring och bärgning. Konungen befallde nu de båda männen att med det första komma till honom och göra sin ursäkt beträffande dessa klagomål; men, tillade han, hade de några bref eller bevis, att Kemi-borna ej hade så god rätt som de att söka sin fördel i lappmarken, så borde de taga dem med sig, då konungen skulle skipa båda parterna rätt. Samma dag uppdrog Gustaf åt Lasse Olsson [Björnram] att med samma bref begifva sig till Torneå. Förnumme han där, heter det, att männen ej vore hugade att draga till konungen, så skulle han skicka dem till honom »väl förvarade». De anklagade torde ock haft föga lust att stå till rätta inför Gustaf, och Henrik Larsson köpte sig fri därifrån. Därpå tyder en anteckning i 1554 års landsfogderäkenskap. Enligt denna hade konungen på Västerås' slott i egen hög person uppburit 50 ungerska gyllen och två guldringar af denne Henrik, hvilken var »förordnad till Stockholm», men af synnerlig gunst och nad hade fått blifva

i Norrbotten. På denna sak syftar ock en notis hos Bureus,[1] helt visst upptecknad efter tradition bland birkarla-ättlingar. De fattiga ledo förtryck af birkarlarne, heter det, och klagade hos konungen, som då lät insätta Henrik Larsson i Torneå och taga mycket af honom. — Huru saken aflopp för Olof Anundsson, känna vi ej.

Ett annat klagomål mot birkarlarne kom ock till konung Gustaf I. Denne hade blifvit underrättad därom, att de birkarlar, som hade befallningen öfver lapparne, gjorde de fattiga män bönderna stort hinder däruti, att de ej ville tillåta dem att rödja sig hemman in uppå Lappmarken. Som detta vore mot Sveriges lag, kunde det ej lidas, utan borde birkarlarne hafva fördrag med sådant. Äfven bjuder konungen dessa att för lappar och andra fattiga män underlätta hemmans upptagning i lappmarken.[2] Denna beskyllning, som visar, att striden mellan lappar och nybyggare går långt tillbaka i tiden, kan förefalla rätt svår. Man erinre sig dock, hurusom i våra dagar medgifves, att nybyggare flerstädes nedsatt sig på områden, som hade bort förblifva lapparnes egendom. I birkarlarnes beteende i detta afseende skulle man kunna se icke blott egennytta, utan ock en smula framsynthet

Den svåraste anklagelse, som kan framställas emot birkarlarne, gäller deras osedliga lefverne i lappmarken, där många af dem synas hafva haft sina bestämda frillor. År 1539 är det i Luleå icke mindre än 12 birkarlar, som plikta, högst 6 mark, för att de lägrat »sine lappekoner»; och år 1553 böta flere Torneå-birkarlar för hor »med deres egne lappekoner», några ända till 15 mark. Huru noga man var med att lagföra de brottslige, synes däraf, att år 1564 plikta birkarlarne Nils Ingevalsson och Oluf Nilsson i Sönderbyn i Luleå socken icke mindre än 100 mark hvardera för brott af samma slag, begånget af den förra 3 och af den senare 4 år därförut.

På grund af hvad desse män felat i detta afseende, ha hårda omdömen gärna fällts om dem, och man har t. o. m. menat, att de genom sitt dåliga föredöme skulle ha framkallat allmänt sedefördärf. Ett par omständigheter böra dock härvid tagas med i beräkningen; den ena, att man på

[1] Sumlen s. 24.
[2] Bref af d. 12 mars 1544.

den tiden med stor noggrannhet beifrade sådana brott och att pastor i Torneå, såsom åtnjutande biskops-sakörena i sin socken, härvid gjorde sitt bästa; den andra, att det i denna landsända stod högst illa till med det sedliga tillståndet inom en annan klass, på hvilken man har rätt att ställa större fordringar och som torde ha varit mera tongifvande. Vi mena prästerna och deras husfolk.

Hvad ondt birkarlarne kunna hafva gjort, är jämförelsevis lätt att få reda på: i sakörelängderna finnes det antecknadt. Men hvad godt, som de uträttat, det har man ej haft anledning att med samma noggrannhet uppteckna. Och dock äro de helt visst icke utan förtjänster. Till dessa hör, att de i en trakt, där ingen krigsmakt fanns, fredat den svenska lappmarken för intrång bade från öster och väster. Ett k. bref d. 11 sept. 1551 omnämner, att ryssar gjorde birkarlar och landsköpmän stort öfvervåld på deras köpshandel, hvarjämte de nedsatte sig inom Sveriges gränser, riket och kronan till ej ringa skada. Detta skulle nu förebyggas och huruledes? Jo, konungen skickar till birkarlarne några »tjänare», som skulle akta häruppå och »sådan skada *samt med eder* afvärja». Här är ej fråga om att värfva soldater eller att påkalla en hjälp, för hvilken ersättning skulle lämnas; konungen begär af dem, att de helt enkelt skola bringa fosterlandet det offer, som kräfdes. Blott för den kost och det underhåll, hvarmed de hjälpte dessa tjänare, skulle de få skälig betalning. De utskickade tjänarne karakteriseras af konungens uttryckta farhåga, att de i stället för att hjälpa birkarlarne skulle förorätta dem. Jöns Håkansson fick därför befallning att se upp med dessa.

I brefvet af 1498 klagas, att birkarlarne ej finge njuta sin gamla häfd af lappar vid Västerhafvet, som deras gamla föräldrar tillförene hade haft. I sitt trångmål hade de nog icke någon annan att lita på än sig själfva; men de försvarade sig dock så, att de vid 1550-talets början ännu hade kvar sin fiskerätt, om ock denna var dem bestridd af de norske. Ett k. bref d. 4 sept. 1551 omtalar, att dessa ville förmena birkarlarne att hafva sina fiskare (liggiare) vid Västerhafvet, och ett annat k. bref d. 21 sept. s. å. nämner, att enligt birkarlarnes klagomål skedde dem, emot gammalt bruk och sedvane, hinder och förfång af norska befallnings-

män vid Västerhafvet. Häraf föranleddes ett k. bref till Christoffer Hvitfelt på Vardöhus med begäran, att han måtte sätta en gräns härför.[1]

Nyssnämnda bref den 21 sept. 1551 gaf birkarlarne och landsköpmännen i Västerbotten uttrycklig tillåtelse att idka fiske vid Västerhafvet, det s. k. *vågefisket*, efter Sveriges hela gräns uti uppenbara hafvet, ej vid lapparnes enskilda fisken och landgrund utanför deras ägor; dock skulle all deras fisk, fångad eller köpt, föras öfver till Sverige att här till skäligt pris afyttras. Samme män fingo ock bekräftelse på sin rättighet att bruka redlig handel med nordbaggar och andra främmande, som låge till fiskes »för samma vårt land och inom våra gränser». I brefvet nämnes för öfrigt, att birkarlarne och landsköpmännen plägade med renar draga till detta fiskeri.

Såsom representerande kännedomen om alla lappländska förhållanden blifva birkarlarne gång efter annan rådfrågade af regeringens utskickade. När ett k. bref d. 12 okt. 1549 befaller Jöns Håkansson att noga rannsaka om rår uti Västerbotten mot Västra hafvet, så får han det rådet att i första rummet vända sig till birkarlarne.

III.

Birkarlarnes förändrade ställning efter år 1553 berättigar oss till att vid denna tid låta en ny period begynna. Denna kan lämpligen utsträckas till århundradets slut och karakteriseras såsom deras välmaktstid.

Efter år 1553 ha de egentligen ingenting med kronans uppbörd af lapparne att göra, men de kvarstå såsom Lapplands privilegierade handelsmän och få åtnöja sig med den vinst, som deras handel med lapparne inbragte. Denna torde hafva varit rätt betydlig, ty i annat fall skulle antagligen många af dem, som varit birkarlar under den gamla ordningen, nu hafva öfvergifvit denna näring. Så är dock icke fallet. Vi återfinna fortfarande i birkarla-längderna idel gamla bekanta eller ock deras söner. Egendomligt nog synas äfven *präster* ha idkat birkarla-handel. Ett k. bref d.

[1] Konung Gustaf I:s registratur XXII, s. 340, 346.

20 dec. 1579[1] uppdrar åt fogden i Västerbotten att förskaffa till Stockholm 50 gode och utvalde renar, och dessa skulle han skaffa sig icke allenast hos lapparne, utan ock hos *prästerskapet* och andra undersåtar, som renar bruka. Den tidigaste antydan om prästers renskötsel, som vi funnit, är en uppgift i 1549 års saköreslängd. Enligt denna blef birkarlen Ture i Rutvik i Luleå saker till 3 mark för det han tagit ett »kotta legre» utaf mester Mats' dräng. Denne Mats var vid denna tid pastor i Luleå och prost i norra prosteriet, och efter honom erhöll konungen bl. a. 51 testamentsrenar. Att präster äfven varit birkarlar, synes af lappfogdens räkenskaper för Piteå lappmark år 1577. I en längd med öfverskriften »Thesse efterskrifne birkarlar äro uti Olof Nilssons befallning» och näst sist upptages »herr Anders i Pitha». Äfven år 1590 föres denne präst till birkarlarne. Emedan fogden ej haft råd att af lapparne för kronans räkning inköpa skinn, hade en del birkarlar i Piteå lappmark i stället gjort sådant uppköp. Bland dem märkes ock herr Anders med 1 bäfver. År 1574 blef denne hos K. M:t illa anklagad och bland annat beskylld för lappmarkshandel, hvartill svarades, att han, såsom hans företrädare och eljest såsom hans föräldrar af ålder och hedenhös, hade gjort lapparne bistand och tillföring.[2] Häraf ses tydligen, att icke blott Anders, utan ock hans företrädare i ämbetet varit birkarlar och att han själf var af birkarlasläkt.[3] Åren 1555—60 var han enligt sin egen uppgift konungens hofpräst i Stockholm och förde därunder räkenskaperna rörande uppbörden af Titisfjorden. Såsom kyrkoherde i sin hembygd tog han ock verksam del i tidens politiska tilldragelser i denna landsända och särskildt i fråga om våra gränser i väster och norr. Han efterträddes af sin son Nicolaus Andreæ, hvilken är samme herr Nils, som finnes bland de uppräknade birkarlarne i denna socken åren 1606 och 1613. En annan son hette Anders Andersson och är

[1] Där källan ej angifves, utgöres den af Kammararkivets Lappmarksräkenskaper.

[2] Enligt L. B[ygdé]n. »Några anteckningar till Piteå sockens äldre historia» i tidningen »Nya Norrbottens Allehanda» för år 1903.

[3] Utan kännedom om detta dokument har förf. på andra vägar kommit till samma slutsats rörande Andreas Nicolai härstamning och i Norrl. Saml. s. 307 sökt visa, att han var son af birkarlen Nils Olsson i Hamnen i Piteå socken.

identisk med den Anders Andersson i Hamnen, som en tid var fogde öfver Luleå och Piteå lappmarker.

Såsom själfva varande birkarlar idkade ock lappfogdarne handel i lappmarken, men deras räkenskaper tala i så fall helst om deras »drängar». I den nyss anförda längden af 1590 nämnes, att »Olof Burmans (d. v. s. dåvarande lappfogdens) drängar» för konungens räkning köpt skinn, nämligen 1 bäfver för 2 lisp. smör, 1 dito för 1 lisp. dito och äfven ett vargskinn för 2 lisp. smör.

Birkarl var ock ingen mindre än underlagmannen i landskapet vid slutet af 1500-talet, Piteå-bon Sven Persson. Namnet finnes år 1580 i förteckningen på birkarlarnes taxepenningar. Mest skattade då herr Anders, som erlade 1 daler, och denne Sven Persson jämte 3 andra, som gåfvo 3 mark hvardera, hvaremot de andra skattade mindre belopp (en blott 10 öre). Uti Rikard Jörenssons räkenskaper för Piteå lappmark för 1599 antecknas, att enligt vår nådiga furstes bref (datum saknas) hade underlagmannen, d. v. s. samme Sven Persson, fritt birkarlataxan 2 daler. Om att han var birkarl, kan således intet tvifvel råda. Detsamma var ock förhållandet med hans efterträdare såsom underlagman, Jacob Andersson i Umeå, hvilken flere år, t. ex. 1611, nämnes bland birkarlarne i sin socken.

Några fullständiga upplysningar om birkarlarnes handel i Lappland kunna vi ej lämna, men för år 1559 ha vi funnit[1] en anteckning rörande i Torneå boende »lappeköpmän, som pläga köpslaga uti lappmarken». Köpmännen voro till antalet 6, och den af dem, som gjort de minsta affärerna, hade köpt 3 räfvar, hvaremot Olof Anundsson, som gjort de största uppköpen, erlade tull för icke mindre än 30 utterskinn, 20 röda räfvar, 10 blå dito, 15 timmer gråskinn och 1 bäfverskinn. För denna handel erlade köpmännen tull, nämligen hvart tionde stycke af skinnen eller hvar tionde penning. För den förre köpmannen uppgick tullen till 10 mark hampa och för den senare till 3 utterskinn, 2 st. röda räfvar, 1 st. blå dito, 1 st. bäfverskinn och $1^1/_2$ timmer gråskinn. Häraf synes, att birkarlarne skattade i mån af sina inköp. Också klagades på 1570-talet, att »strax de köpa af

[1] Norrl. handlingar 1559, N:r 4. Kammararkivet.

lapparne någon fisk, så heta de *landsköpare* och skola sedan beskattas». — Om beloppet af den »tillförning», som birkarlarne vid denna tid gjorde lapparne, saknas uppgift. Någon ledning torde man hafva af de öfverslag, som gjordes längre fram, när kronan själf öfvertog tillhandahållandet af de nödvändigaste varorna.

Noga aktade man därpå, att en birkarl skulle med sin handel hålla sig i lappmarken ofvanför sin socken. Omkring 1560 klagades öfver att birkarlar af Luleå socken gjorde stort förfång in på Piteå lappmark, trängde sig där in hvar öfver annan, refve ifrån lapparne och skrämde dem därmed ifrån Sverige.

Birkarlarnes handelsresor i fjällen torde ej alltid varit så behagliga. Tillgängliga handlingar tala dock föga om vedermödorna på det allmänt erkändt svenska området — år 1562 pliktar en lapp i Torneå lappmark 6 mark för han gömde undan ledsagaren för birkarlarne — men väl om sådana, som mötte dem vid Västerhafvet, där äfven Danmark och Ryssland gjorde anspråk på öfverhöghet. Här afyttrade birkarlarne årligen små spik, söm, hampa, brännvin och något smör. Den sista varan synes ha varit lifligt efterfrågad, ty på norsk sida klagades år 1594, att hvarken norrmän eller sjöfinnar kunde få köpa något däraf, med mindre de toge en summa af alla de andra slagen och därför gåfve mera, än det vore värdt. För dessa varor finge svensken nästan all den fisk, som finnarne fiskat om sommaren, hvaremot borgare i Bergen och Trondhjem finge intet för sitt mjöl, bröd, smör, gryn, fiskeredskap och kläde, hvarmed de försågo dem.[1] Hvad som birkarlarne ej kunde sälja strax, lade de in hos »finnarne», att de skulle sälja det till året därpå, då birkarlarne hade sin vissa betalning därför. Nils Oravainen, som anklagades för sådan brännvinshandel, erkände, att han brukade hafva med sig brännvin, men ej mer än 8 eller 9 kannor.

På 1590-talet framställdes från svensk sida allehanda klagomål emot fogden på Vardöhus. Af de svenska birkarlar, som årligen kommo till Varanger och gjorde lapparne tillföring, fordrade denne en tull, kallad *fogdegåfva*, och

[1] Handl. rör. Skand. Hist. XXXIX s. 121—127.

dem, som ej gåfvo denna, förbjöd han att handla uti 8 dagar, medan marknaden stod.

Då birkarlarne af ålder ej utgjort någon sådan afgift, vägrade de att erlägga tullen, men då blefvo de af norrmännen uppehållna i åtta dagar, och därtill blef det dem förbjudet att handla till en pennings värde. Emellertid fördristade sig en birkarl vid namn Anund Anundsson att i sitt trångmål köpa 5 våger fisk till sitt hushåll. När de norska fogdarna förnummo detta, läto de kasta honom i fängelse och satte honom i järnet. Då han väl kommit ur järnet, blef han åter satt i bult och kunde ej komma lös, förrän en birkarl Josef Hindersson gick i löfte för honom. Nu sakfälldes han till 3 lisp. smör, 1 pund hampa, 1 våg bröd och en god, stor ren.[1]

Genom ett k. bref d. 9 aug. 1566 ålades det landsköpmännen i landskapet att flytta till en köpstad, nämligen Kalmar. Men bönderna i Västerbotten bådo att få behålla sina »köpmän». I detta uttryck torde ock birkarlarne vara innefattade, ty ett annat k. bref d. 7 nov. 1578 nämner uttryckligen, att landsköpmän och birkarlar på menige mans begäran skulle få stanna kvar i sitt land, men för sin köpshandel skulle de taxeras till en viss summa penningar, som skulle årligen utgöras. Om beloppet af birkarlarnes taxa lämnas här ej annan upplysning, än att det skulle vara något högre än det varit i kung Gustafs tid, och utgöras efter som för hvar och en kunde vara drägligt. Enligt 1580 års lappfogderäkenskaper erlägges ock nu birkarlataxa, nämligen af birkarlar, som bruka handel i Torneå lappmark, med 9 daler, af dem till Luleå lappmark med 12 daler och af dem till Piteå lappmark med samma belopp. Birkarlarne till den förstnämnda lappmarken sluppo undan anmärkningsvärdt billigt. I räkenskaperna för året därpå upptages taxan till 10 daler, men på samma gång antecknas, att birkarlarne hade den inne med sig, hvarför fogden skulle utkräfva och leverera beloppet. Men däraf blef intet. År 1583 höjes taxan till 12 daler eller samma belopp, som utgick af hvar och en af de öfriga lappmarkerna. Men utan verkan. I

[1] Danica., Gränshandlingar: Lappland mot Norge 1563, 1581—1603 RA.

räkenskaperna för 1586 antecknas, att fogden föregaf (såsom ock fogden före honom), att han ej hade fått någon K. M:ts befallning om denna taxa; men »om han dem skall taxera, måste han hafva K. M:ts bref däruppå». Förhållandet fortfor ännu 1594. Detta var i kammaren föremål för mycken undran, och man anade tydligen, att allt ej stod rätt till. På en lös lapp bland räkenskaperna finnes ock antecknadt, att man skulle lönligen fråga Markus skrifvare, som bodde i Torneå och i långan tid varit med Nils Oravainen, hvarför Torneå och Kemi alltid varit fria för taxeringen. Saken förklaras uti 1601 års räkenskaper. Lapparne i Torneå lappmark draga själfva, heter det, neder i marknaden i Torneå hamn och köpslaga, medan de i Luleå och Piteå lappmarker aldrig fara neder i Luleå eller Piteå socknar. Skulle nu Hans Furstliga Nåde begära taxering af birkarlarne i Torneå lappmark, ville birkarlarne vara hemma vid sina hemman och intet draga upp i lappmarken.

Utom de ordinarie utskylderna utgjorde birkarlarne ofta en, åtminstone till namnet, frivillig skatt, som kallades *hjälp* och utgick in natura. År 1553 redovisas för 15 uppburna björnskinnsfällar, hvilka hade utgjorts af, som det heter, prästerna och bönderna i Torneå, Luleå och Piteå socknar samt af pastor i Skellefteå socken. »Bönderne» befinnas emellertid samtliga vara birkarlar, hvilka liksom prästerna gåfvo en fäll hvar. Af de nämnda socknarna erhöllos resp. 7, 3 och 4 jämte 1 ifrån Skellefteå. När Luleå kungsgård några år senare upprättas, bidraga birkarlar i Piteå med hufvudbolster, vepor, lakan m. m. År 1572 utgöra birkarlar i Torneå lappmark till hjälp icke mindre än 45 renar, och 8 år senare utgöra birkarlar och präster i Piteå, Luleå och Torneå enl. k. bref d. 20 nov. 1579 icke mindre än 50 renar, och 1583 gifva lappar och birkarlar i den mellersta af dessa lappmarker 10 renar till änkedrottningen och 7 renar till K. M:ts skafferi. År 1584 utgöra birkarlar i Luleå och Piteå lappmarker till hjälp 28 renar och fyra år senare lappar och birkarlar i samma lappmarker 16 renar. Göra vi så ett stort hopp till 1600-talets början, finna vi, hurusom vid de då igångsatta kyrkobyggnaderna i Lappland också birkarlarnes hjälp togs i anspråk. De af dessa, som hade renar, erhöllo sig ålagdt att köra fram timmer till

kyrkornas och prästgårdarnes byggande. Såsom häraf synes, tog man birkarlarnes hjälpsamhet rätt flitigt i anspråk. I detta sammanhang förtjänar ock nämnas, att en bonde Anund Olofsson i Armasara, troligen son af birkarlen Olof Anundsson år 1553, enligt räkenskaperna för 1565 hade skänkt K. M:t sin halfpart i en skuta. — När trupper skulle förläggas i borgläger i landskapet, glömde man birkarlarne lika litet som landsköpmän och präster.

En tjänst, som birkarlarne ofta gjorde fogden och kronan, var den, att de hjälpte till med uppköp, ofta äfven å norskt område, af skinnvaror, hvaraf fogden aldrig kunde sända nog mycket till Stockholm. Dels hade birkarlarne tydligen lättare att få reda på fällda djur och förvärfva sig skinnen efter dem, dels hade fogdarne ej alltid råd att ligga i förskott med penningarna för skinnen. Det senare nämnes uttryckligen som orsaken, hvarför birkarlarne i Piteå enligt 1590 års räkenskaper uppköpt skinn till K. M:ts behof. Skinnen voro efter 11 bäfrar, 3 järfvar, 4 uttrar, 4 röda räfvar och 1 varg. Bland uppköparne nämnes äfven »herr Anders», d. v. s. kyrkoherden i socknen, som bidragit med 2 uttrar och 1 bäfver. Särskildt eftersökta voro svarta räfvar, som kunde betalas med 6 lod silfver eller 17½ daler, medan en korsräf erhölls för 1 daler. Arendt Josting fick år 1600 i uppdrag att förbjuda birkarlarne i Torneå att draga in i Kemi lappmark till att köpa svarta räfvar och sälja dem till ryssen.

När kronan hade lagt under sig eller »viderkänts» lappmarkerna och i följd däraf skulle för egen räkning där handhafva uppbörden, tillsattes fogdar, i regel en för hvarje lappmark. Det gällde då att finna för uppdraget lämpliga personer med både duglighet samt kännedom om land och folk. Sådana funnos tydligen endast inom birkarlarnes krets, ty de första lappfogdarne befinnas samtliga höra dit. Olof Hendriksson, år 1554 lappfogde öfver Torneå och Kemi lappar, var en rik bonde och birkarl i Nimesill i Torneå socken, Hans Nilsson, 1553 och 1554 lappfogde öfver Luleå lappmark, var birkarl, boende i Engesbyn i Luleå socken, och ändtligen var Nils Jönsson i Ersnäs, som 1555 var lappfogde öfver Piteå lappmark, birkarl i sin by i Luleå. Man har sagt, att detta var att »sätta bocken till trädgårdsmäs-

tare».[1] Men detta är ett mycket orättvist omdöme. Det äger sin riktighet i fråga om lappfogden Nils Oravainen i Torneå lappmark, men, så vidt vi känna, knappast om någon annan fogde af birkarlasläkt. Att lappfogdarna skötte sig väl, synes också däraf, att många fingo kvarstå i tjänsten så länge. För Piteå lappmark redovisar den nämnde Nils Jönsson till och med år 1562, då han efterträdes af sin son Jöns Nilsson i Ersnäs, som i sin ordning är fogde till och med år 1571. Sedan kommer (dennes broder?) Olof Nilsson, som är fogde i 10 års tid. Dessas och många andras långa ämbetstid — bland landsfogdarna ägde ombyte rum vida oftare — tyder ej på dålig skötsel af fögderiet, snarare tvärtom. Man har ock i gemen betecknat dessa fogdar såsom »råa».[2] Men bortsedt från den nämnde Nils Oravainen, träffar det omdömet endast en af de fogdar, som utgått ur birkarlarnes led, nämligen Olof Anundsson i Armasara, birkarl i Torneå socken och på 1560-talet lappfogde i Kemi lappmark. I denna senare egenskap anklagades han först och främst för stränghet och orättrådighet, och man sade, att därest han längre innehade befattningen, så skulle lapparne mangrant rymma till Ryssland och Norge. Vidare klagade ock bönderna i Kemi. De hade varit vana att med en hop små båtar fiska i träsken där ofvanföre och af hvar båt gifvit K. Maj:t 2 lisp. gäddor. Men detta tilläts nu ej andra än dem, som därför gåfvo fogden föräring; andra »låter han slå ihjäl och fara illa med», enligt hvad hela socknen med herr Eskil, kyrkoherden därsammastädes, betygade. Den andra anklagelsen gällde osedligt lefverne. Fogden själf och hans söner bedrefve sådant öfvervåld, synd och laster, »att man blyges tala därom», utan att dock landsfogden, kyrkoherren eller någon annan vågade göra anmärkning därpå.

Hvad som i en senare tid berättas om lappfogden Reinhold Steger,[3] bevisar intet emot birkarlarne och ur deras led utgångna fogdar, ty denne var helt visst kommen från sydligare nejder.

---

[1] Englund, s. 20.
[2] Englund, s. 56.
[3] Englund, s. 73.

Frågar man, hvad lapparne själfva tyckte om sina birkarlar, är det ej lätt att gifva ett säkert svar; men så mycket kan man tryggt säga, att en senare tid har klagat mera öfver birkarlarnes tyranni än de, som skulle hafva suckat därunder. Mot lappfogdar hafva lappar flere gånger klagat hos öfverheten, men några sådana mått och steg emot birkarlarne kunna vi ej erinra oss. Hade förtrycket varit så svårt, hade missnöje nog gifvit sig till känna. Uti riksarkivet[1] har påträffats en handling, hvaruti en ej namngifven person meddelar sin »allernådigste herre» de »brister och besväringar», som han hade emot birkarlarne. Väntar man att här finna en mängd klagomål emot dem, så blir man besviken. Det enda, han anmärker, är det, att de sluppo med för ringa skatt. De 26 birkarlarne i Torneå — lapparnes mantal här hade han ej kunnat förfara — drefve en dråpelig handel med allehanda skinnvaror, heter det, utan att därför ge mera än 16 timmer gråverk och 4 mårdar. Hvad de därutöfver bekomme, behöllo de, »det väl drager». Utom detta nämner han den skänk och annat, som lapparne utgjorde. När den okände författaren sedan redogjort för skatten af de båda andra lappmarkerna, kommer han att tala om landsköpmännen i landsändan, och då bli ordalagen andra, ty dessa sägas vara till en dråpelig skada; på hvilket sätt de det voro, får man ock erfara.

Under det nordiska sjuårskriget flyttade några lappar från Piteå lappmark till de jämtländska fjällen. Här stannade de dock icke länge, utan vände åter till sitt land. I följd däraf minskades den jämtske fogdens inkomster, och anmärkning gjordes mot hans räkenskaper för år 1566. Saken förklaras emellertid genom en anteckning i räkenskaperna af följande lydelse: »Gifver han (fogden) före, att de lappar, som 5 afradsskinn utgöra pläga, äro dragne till birkarlarne i Norrbotten». Detta tyder visst icke på att birkarlarne voro några så farliga människor; snarare på motsatsen.

I början af 1600-talet förekommer i räkenskaperna en utgiftspost, kallad *Guds allmosa*. Därmed menas en skänk af mjöl, smör och salt, som af ålder af fogden hade lämnats

[1] Danica, Gränshandlingar: Lappland emot Norge.

fattiga lappar. År 1617 heter det, att »lappar, som svälta hela året, förvänta med stor trängtan och längtan fogdens och birkarlarnes ankomst och Guds allmosa af dem».

Rättvisan fordrar, att vi omnämna några klagomål, som år 1562 framställdes emot birkarlar af Luleå socken. Dessa sades då göra stort förfång in uppå Piteå lappmark, tränga sig där in samt rifva från lapparne och »rädda (skrämma) dem härifrån». Detta borde förbjudas, ansåg man, samt hvar och en birkarl tillhållas att handla med lapparne ofvanför sin socken.[1]

Såsom bevis på birkarlarnes myndiga uppträdande i Lappland plägar man uppgifva, att de där ståtat i röda och granna kläder för att imponera på lapparne. Något stöd härför ha vi ej funnit, men i räkenskaperna för 1617 antecknas, att fogden gifvit sina tjänare, när dessa skulle skickas till jute-fogdar med bref eller till handel med dessa, 5 alnar »saltvelsk», hvilket de »hafva burit kronan till ära och till att igentäppa jutens spotska mun». — Att birkarlarne hållit på sin värdighet, är ganska antagligt, och en bekräftelse därpå kan man se i den omständigheten, att en lapp i Torneå lappmark år 1562 blef bötfälld till 40 mark, för det han skällt Joen Jönsson, birkarl i Vojakala, för tjuf, hvilket han icke kunde bevisa. Annars är det sällsynt, att i sakörelängderna finna en lapp bötfälld för förseelse emot en birkarl.

Birkarlarne voro en burgen, duktig och självständig bondearistokrati, som närmast torde vara att förlikna vid de gamla bergsmännen, om ock ingen Engelbrekt uppstod bland dem. Men i sin mån sökte äfven de att främja rätt och rättfärdighet. Och gällde det att beifra maktmissbruk och orättvisor, så se vi birkarlarne stå på de förtrycktas sida. När lappar år 1595 inför en särskild nämnd anförde sina klagomål emot den orättrådige fogden Nils Oravainen,[2] få de birkarlarnes kraftiga understöd. Bland annat klagades öfver att de ej på tingen finge höra, hvad Sveriges lag är; birkarlarne intygade detsamma och tillade, att de på några

[1] Memorial för Hans Larsson, hvad han uti Finland och Norrlanden förfarit hafver. RA. Skulle detta vara orsaken till den s. 246 omnämnda utflyttningen från Piteå lappmark till de jämtska fjällen?
[2] Danica, Gränshandlingar: Lappland mot Norge. RA.

ting frågat fogden, om oäkta barn finge ärfva såsom äkta. Till slut hade Oravainen, med tanken på sin egen »hop» af barn utom äktenskapet, svarat ja, hvaröfver birkarlarne sig hårdeligen besvärade. Mäster Didrik var landsfogde i Västerbotten 1595—98, och hans förvaltning karakteriseras däraf, att han råkade i balans på icke mindre än 3,224 daler, hvarför hans fasta egendom i Stockholm m. m. togs i beslag för kronans fordringar.[1] Samtidigt fanns i Vojakala i Torneå socken birkarlen Lasse Hindersson, troligen son af den ofvan[2] omtalade birkarlen Henrik Larsson. Denne Lasse är helt visst identisk med den man med samma namn och i samma by, som till hertig Karl af Södermanland inlämnade en vidlyftig klagoskrift i 7 punkter emot mäster Didrik.[3] Den första anklagelsen rör salt, som bönderna i flere år lagt ut för kronans räkning utan att erhålla betalning därför. Fogden hade visserligen ett år fått salt ifrån Stockholm, men i stället för att ersätta det lånta hade han sålt det. Inför rätta bestred fogden, att saltet vore kronans: han hade i Stockholm tagit det »till borgens på kronans vägnar», hvarför han ansåg sig ha rätt att sälja det till hvem som helst. Härvid gjorde emellertid birkarlen den ganska genanta frågan: »Hvi hafve I då satt konungens krona på saltet?» Äfven yttrade Lasse Hindersson den förmodan, att, om samma salt hade blifvit borta på sjön, så hade fogden räknat det såsom kronans; men när det nu var behållet, ville han anse det såsom sitt. Vi känna ej, hvem som har förtjänsten af att fogden blef afslöjad; men otroligt är ej, att den är birkarlens.

Man har beskyllt birkarlarne för att hafva varit ett hinder för den andliga odlingens höjande i deras socknar. Men såsom redan är nämndt, synes detta vara ett orättvist tal, och vi ha antecknat ett eller annat drag, som tyder på motsatsen.

På ting i Jockmock 1606, som D. Th. Hjort höll i alla Luleå-lappars och birkarlars närvaro, behandlades frågan om präst i Jockmocks lappstad. Konungen hade därtill

---

[1] Norrlands handlingar 1560, N:o 3. Kammararkivet.
[2] Sid. 236.
[3] Topografica: Norrbotten. RA.

förordnat en präst vid namn herr Lars i Torneå. Men som denne var en sjuklig och obruklig man och mycket otjänlig till att resa till fjälls samt därtill ej kunde lapska och var »mycket svag uti lärdomen», så ville lapparne och *birkarlarne* icke känna honom god för sin kyrkoherde, utan anhöllo om en annan och bättre själasörjare.

Samtiden delade förvisso icke eftervärldens dåliga tankar om birkarlarne. Vid alla viktiga händelser i landsändan framstå de såsom de ledande och mest betydande. När inventering hålles på kungsgården i Luleå, finna vi dem bland förrättningsmännen; på ting sitta de jämt och samt i nämnden, och när viktiga mål förekomma i lappmarkerna, har man två nämnder å 12 personer, den ena af lappar och den andra af birkarlar. Så var fallet på ting i Piteå lappmark 1575. I rätten sutto 12 birkarlar och 12 lappar om några »viktiga orsaker». De handlagda målen voro tre. För hor blef en lapp dömd från lifvet, men gaf i stället silfver; de andra blefvo för stöld dömda till galge och gren och blefvo troligen afrättade, efter inga böter nämnas. Den ene hade stulit två renar af Lasse Larsson och en af Jöns Jönsson, båda birkarlar och förut nämnda, vidare tre renar af sin fader och en af en annan man.

Tre år senare lagfördes i samma lappmark en lapp, som lägrat sitt syskonbarn. Mannen dömdes till döden, men såsom oförståndig slapp han med 6 daler. Genom Hogenskild Bielkes bref d. 12 sept. 1589 påbjöds, att på tingen i Lappland, som därefter såsom i Norrland skulle hållas två gånger om året, äfven birkarlarne borde vara tillstädes, när lapparnes sak skulle förhöras, jämte underlagmannen, fogden och de lappar, som förordnats till bisittare.

Oss återstår till slut att framhålla birkarlarnes *politiska betydelse*, hvilken hittills varit alldeles förbisedd, men helt visst ej kan skattas nog högt.

Såsom redan är nämndt, tillskrefvo birkarlarne sig själfva hedern af att hafva utvidgat Sveriges välde ända till Västerhafvet. Någon kunde tolka detta såsom tomt skryt och såsom ett uppdiktadt stöd för deras rättigheter där; men hvem skulle eljest här fört Sveriges runor med den äran? Om man anser dem själfva jäfviga, kan detta knappast vara fallet med lappfogden Olof Burman. Uti en nykter och

saklig »undervisning» rörande lappländska förhållanden[1] af år 1602 uppgifves här såsom bestämdt, att det var birkarlarne, som underkufvat alla sjöfinnarne från Ofoten till Varanger. Fogden kunde ock hänvisa på en senare bedrift af dem. »På det senaste, uti sal. kung Gustafs tid, drogo», heter det, »några birkarlar af Luleå, synnerlig en fogde benämnd Hans Nilsson[2] i Engiesbyen och hans son Jonas Hansson, och uppburo skatten uti Titisfjorden, Rötångersfjorden och några andra små finnefjordar nordan Titisfjorden.» Denna senare uppgift bekräftas ock från annat håll och är fullkomligt tillförlitlig. Fogden angifver äfven rättsgrunden för dessa eröfringar, och det var den, att de underkufvade »af lapparne födde och utkomne voro».

Hvad birkarlarne lagt under Sveriges krona, sökte de ock med all kraft värna, och birkarlarne i Torneå säga i det nämnda intyget af år 1601 ej utan en viss stolthet:

»På den tid, medan birkarlarne rådde öfver deras lappmark, blef aldrig någon nordbagge tillåtet att bo på fasta landet vid sjösidan, med mindre han ville gifva skatt. Men strax lappmarken kändes under kronan, då begynte nordbaggen intränga sig på landet år ifrån år och fördrifva sjöfinnarna undan sig.»

Från den ena sidan trängde norrmännen på och från den andra ryssarne, och för att motstå dessa voro de korta besöken af fogdarne och deras små följen visst icke tillräckliga; därtill behöfdes ock birkarlarnes hjälp. Denna uteblef ej heller, ehuru birkarlarne efter år 1553 vid Västerhafvet ej hade annan rätt än att där afyttra lifsmedel m. m. 1571 års lappfogderäkenskaper för Torneå lappmark tala om, att fogden på dessa resor behöfde några karlar till hjälp för de norskes skull, hvilka kommo till ett antal af 30 eller 40 karlar, hvarjämte ryssarne uppträdde med samma antal. Ett annat skäl för hjälpen uttryckes med de något dunkla orden: »för lapparnes orätt, som de hvar andra göra».

Huru viktig birkarlarnes hjälp var särskildt vid Västerhafvet, synes af en anteckning från något af åren 1572—83,[3]

---

[1] Danica. Gränshandlingar: Sverige mot Danmark och Norge. RA.
[2] Se sid. 244.
[3] Papperet finnes bland Västerbottens handlingar för 1553, men är från en senare tid, då Lasse Hermansson var fogde i Luleå lappmark.

så lydande: »Lappfogdarne säga, att hvad de icke få birkarlarne med sig, så kunna de intet uträtta, efter de (birkarlarne) skola vara där hela vintern och ligga i alla kläder och vakta fogden och K. M:ts vildvaror.»

Uti Jöns Karlssons räkenskaper för Torneå och Västersjö lappmark 1580 omnämnes, att fyra personer följt honom till Ofoten till att taga ut K. M:ts skatt. Af dessa voro Jöns Olsson, Markus Jönsson och Lasse Hindersson birkarlar, och den fjärde, Henrik Packan, hörde åtminstone till birkarla-släkt. För sitt omak fingo de en ersättning af — 3 alnar tyg hvardera. Man synes till och med hafva fordrat af birkarlarne, att de i detta afseende skulle göra, hvad som borde hafva varit fogdens sak. Enligt 1583 års räkenskaper för samma lappmarker hade skatt ej erlagts för Titisfjorden. Med anledning däraf antecknas i kammaren, att man skulle undersöka, hvilka birkarlar som där uppköpte vildvaror i K. M:ts namn och eget, »men icke fordra på kronans skatt».

Då birkarlarne till lappmarkerna och Västersjön förde fetalier, kläder och hampa och där afyttrade sina varor, hade väl de själfva och köparne största nyttan däraf; men denna »tillföring» hade ock sin politiska betydelse, ty tillhandahållandet af birkarlarnes varor var ett nödvändigt villkor för att bevara lapparne under Sveriges krona. Om lapparne ej få sådan undsättning, »gifva de sig under ryssen och Norge»,[1] antecknas det ett år; och en annan gång heter det: »Får icke lappen tillföring, så rymmer han.»

Mycket omtvistad var skatten af Titisfjorden, emedan äfven den danske konungen gjorde anspråk på densamma. Före 1553 hade birkarlarne där uppburit skatten och efter dem den svenske konungen ända till år 1563. De danska fogdarna förbjödo nu lapparne därstädes att utgifva sådan skatt i penningar, men utbjödo sådan skatt, som är »lod och krut, hisk och pil». Komme dock den svenske fogden med sin konungs bref, så ville de efter förmåga gifva skatt. År 1584 kom ock lappfogden Olof Burman med sådant bref, men i stället för skatt fick han »all ond svar», eftersom han icke också hade den danske konungens bref. När den redan

[1] Räk. för Torneå lappmark 1571.

[...]mnde lappfogden Jöns Karlsson ett år skulle uppbära [...]veriges skatt i Ofoten, blef han af en motvillig sjölapp [...]kjuten i bröstet. Han klagade för den danske fogden, men [...]ick till svar: »Hade han skjutit dig ihjäl, skulle jag ha gjort honom och hans arfvingar skattefria i alla deras lifsdagar.»

När sinnesstämningen var sådan hos de skattande, fordrades det helt visst ett ej ringa mått af klokhet för att i en aflägsen och otillgänglig trakt och med ringa medel upprätthålla det svenska väldet.

Ej mindre omtvistadt var det på Kola-halfön belägna *Trinnes*, en udde, som »sträcker sig 36 mil ut i Hvita hafvet»; här var nämligen rik tillgång på vilda djur. Här råkades Sveriges, Norges och Rysslands gränser, och hvar och en af de 400 lapparne härstädes erlade år 1581 2 st. gråverk till den danske konungen, men hufvudskatten till storfursten af Ryssland. »I förtiden» hade ock Sverige härstädes tagit samma skatt som Danmark. Men sedan konung Gustaf kändes vid Kemi lappmark, hade samma lappmarks birkarlar upphört att taga skatt i alla de byar, som voro mellan Enner (Enare) och Trinnes, »alldenstund de icke finge behålla samma lappmark under sig och själfva samma skatt uppkräfva sig till godo». Alla dessa upplysningar lämnas år 1581 af en f. d. fogdeskrifvare i Norrbotten vid namn Jacob Persson.[1]

En kommission under Mauritz Jörensson m. fl. anställde år 1596 undersökning om gränserna här i höga norden och inhämtade därvid upplysningar af lappfogdar och birkarlar. Några af de senare sägas alla år hafva sin vistelse i lappmarken och känna dess lägenheter icke blott af hvad de i sin tid förnummit, utan ock af hvad de samtliga af »fäder och faderfaders ord» hade hört och förstått. Sveriges rätt till vissa områden bestrida de, men »däremot räknade birkarlarne sig vilja vara ägandes och rådandes i den landsorten i Ryssland, som är vid Trinäs», och där gjorde de anspråk på den nämnda skatten, tre gråskinn af hvar båge. I omedelbart sammanhang härmed berättas följande för birkarlarnes verksamhet betecknande episod. I våra förfäders

[1] Handl. rör. Skand. Hist. XXXIX, s. 100.

tid, heter det, långt förr, än Gustaf fick lappmarken eller Sveriges rike, tilldrog sig, att våra svenska birkarlar rotade sig tillhopa och drogo in i Ryssland och ville med makt uttaga denna skatt. Då samlade sig ryssarne tillhopa, slogo strax många ihjäl; somliga togo de till fånga, och somliga undsluppo med stor nöd. Dessa sista kommo till Enareby och mente sig då vara i godt behåll. Men där kom ryssen efter dem om natten och slog där ihjäl aderton karlar af våra birkarlar. Några få af våra undsluppo dem där med stor nöd.[1]

Vid samma undersökning röjde sig birkarlarnes nit för våra gränser äfven på annat sätt. Öster om Varanger låg *Oriefierdh*. På kommissariens fråga, huru det förhöll sig med den gräns, som under konung Gustafs tid hade blifvit gjord mellan Sverige och Ryssland ifrån Kaijansalmi och till Oriefierdh, lämnades besked af birkarlen Jöns Gundmundsson i Rama. Denne hade nämligen varit med »gamle» Oluf Anundsson och andra Torneå-birkarlar, när samma gräns blef skrifven, och kunde därför tala om, huru det därvid tillgick. På uppmaning af konungen företog sig denne Oluf Anundsson att, med biträde af nämnda personer, utleta, hvar gränsen »som bäst och lägligast» borde gå mellan vårt land och Ryssland, och drog till den ändan med sina yrkesbröder och flera K. M:ts tjänare till Enareby. Där togo de några af de äldste lapparne, som där lägenheten bäst visste, och dessa utvisade och läto uppskrifva några namn och ställen emellan de nämnda orterna »efter som de själfva ogärna hade sett, att gränsen skulle blifva». Denna blef sålunda ur svensk synpunkt fullt tillfredsställande, men den andra parten var ej lika belåten. När konung Gustaf så fick dessa gränsenamn uppskrifna, bad han samme Oluf Anundsson att också upptaga skatten i öfverensstämmelse därmed. Men det lyckades ej bra. Mannen drog dit med några birkarlar, men »då fick han och hans medfölje hugg och ingen annan rättighet och måste därmed draga tillbaka igen».[2]

Omkring år 1588 skickades en dansk man till Varanger för att utforska, på hvad sätt svenskarne kommit att skattlägga lapparne redan före Gustaf Vasas tid. Han skulle

[1] Anf. st. s. 149.
[2] Anf. arb. s. 141.

konstatera, att det skett med trug och våld. Kommen till ort och ställe, träffade han några birkarlar från Torneå och förplägade dem grundligt. När de så vordo druckne af vin, satte han upp ett bref af det innehåll, att den svenske konungen icke hade någon rätt till att uppbära skatt i den danske konungens land. Han ville sedan, att birkarlarne skulle underskrifva detta, men de svarade strax: »Gud bevare oss därifrån att vi skulle eder ett sådant vittnesbref gifva, vår nådigste konung och öfverhet oåtspord, hvilket kostar oss både lif, ära och välfärd. Vi äre till allt sådant och så höga ärender för ringe». Dansken hette Simon Saall.

Hvilka anspråk man ställde på birkarlarne, framgår af ett bref till dem,[1] dat. Piteå den 13 april 1595 och helt vist utfärdadt af kyrkoherden därstädes Andreas Nicolai, såsom den hos honom vanliga skrifningen *berg*karlar antyder. Med anledning af tvisten om Titisfjorden, Ofoten och andra orter hade brefskrifvaren i jämna fjorton dagar töfvat i Torneå och bidat birkarlarnes återkomst. Men förgäfves. Han bad dem nu på hertig Karls vägnar att granneligen författa sitt vittnesbörd rörande de omtvistade orterna med upplysning om när och huruledes de kommit från Sveriges krona och hvilka som där varit fogdar, samt att utan försummelse och med visst bud sända sitt bref till Stockholm eller till hertigen. Detta var alls icke någon obillig fordran, men brefvet innehåller ock svåra beskyllningar emot birkarlarne. Dess författare hade förnummit, att de föga aktade hertigens vilja och befallning, utan mera sökte sitt eget gagn och bästa, hvilket icke skulle komma dem till godo, när hertigen det förnumme.

Man fordrade sålunda af dem, att de i första rummet skulle beakta rikets intressen och först sedan sina egna.

Den nyss nämnde kyrkoherden Andreas Nicolai i Piteå (1566—1600), sin tids främste kännare af de svenska lappmarkerna, uppger, att *birkarlarne ifrån Bottne-ändarne drifvit lapparne till fjället samt ryssar och hedningar till Ryssland.*[2] Om den förra uppgiften kunna vi ej yttra oss; men om den senare fattas så, att birkarlarne hindrat ryssarnes framträngande åt väster, är den med verkligheten öfverens-

[1] Danica, Gränshandlingar: Lappland mot Norge. RA.
[2] Handl. rör. Skand. Hist., XXXIX. s. 119.

stämmande. Man kan ock tillägga, att de nitiskt och med framgång försvarat Sveriges rätt till landet emellan Titis- och Varangerfjordarna. Birkarlarnes politiska betydelse torde tydligast framgå af den omständigheten, att sjösidan vid Västerhafvet gick undan det svenska väldet genom freden i Knäred 1613 eller just vid den tid, då birkarlarnes makt var bruten genom de tunga skatterna och de många inskränkningarna i deras rättigheter. Att birkarlarne, när de så troget bevakade Sveriges intressen, handlade i medvetet patriotiskt syfte, vilja vi visst icke påstå; men de visste, att deras ekonomiska fördel här sammanföll med rikets.

(Forts.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om Birgittas orden; anteckningar med anledning af T. Höjer, Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia.

Reformationen, som å ena sidan gaf målet och äggelsen till stormaktstidens europeiska politik, tillfogade å andra sidan genom brytningen med äldre kulturtraditioner vår odling en förlust, som ännu till denna dag inte till fullo botats. Utan skada för sig själft krossar inte ett folk så hänsynslöst, som då skedde, och utan att skapa ersättning de organisationer, som uppbära dess kultur. Det utplånar inte ur minnesboken de män och kvinnor, som under århundraden förde odlingen framåt utan att begå en orättvisa, som hämnar sig genom en påfallande torftighet hos den följande tidens samlade andliga värden.

Än i dag känner man i de katolska länderna andlig gemenskap med medeltidens kulturella personligheter, fattar man vid läsningen af deras verk grundtonen i deras tankar, förstår man andan i deras konstverk, bränner man ljus framför medeltida helgons altaren.

För hvardagssvensken är den medeltida odlingens historia endast ett öde rum. Utan att han fäster sig därvid, fortgår äfven under senaste årtionden inför hans ögon undanröjningen af medeltidens minnesmärken; den tidens andliga ledare ha för honom efterlämnat endast tomma, sällan hörda namn, och af tidens helgon har endast ett räddats från den allmänna glömskan: den heliga Birgitta.

Under ingen tidsålder ha likväl folken norr om Alperna gjort raskare och viktigare framsteg, och under ingen annan tid har man lagt grundvalar, som i så hög grad bestämt gången och sättet för framtidens byggnadsarbete, såväl religiöst som ekonomiskt och statsrättsligt.

Utan ett ingående studium af detta skede är det därför omöjligt att få en riktig uppfattning af utvecklingens gång och af det nuvarande tillståndets relativitet, vare sig i Europa i dess helhet eller i ett enskildt land. För att taga endast ett exempel ur vår egen historia är det tydligen den begränsade omfattningen af våra medel-

tidsstudier, som vållat, att vi ännu alltjämt sakna vetskap om den svenska reformationens inhemska kulturella och religiösa förutsättningar och därmed äfven möjlighet att företa en allsidig värdesättning af dess historiska betydelse.

Det bidrag till vår medeltids andliga odlingshistoria, som T. Höjer lämnat i sin ofvan nämnda afhandling, är därför synnerligen välkommet.[1] Hvad han här gifver är det vetenskapliga grundläggningsarbetet till en fullständig ordenshistoria för vår svenska klosterorden.

Efter en öfverblick öfver 1300-talets allmänna kyrkliga förhållanden redogör förf. för klosterstiftelsens första uppkomsthistoria: huru Ulf Gudmarsson och Birgitta under Ulfs sista lefnadstid umgingos med planer att upprätta en klosterstiftelse och hur efter mannens död dessa planer utvidgades till följd af att Birgitta i en uppenbarelse erhöll i uppdrag af Frälsaren att stifta en ny, självständig orden med en särskild, samtidigt uppenbarad ordensregel, *Regula S. Salvatoris.* En hård och långvarig kamp uppstod. Kyrkans män funno det nämligen förenadt med hvarjehanda svårigheter att inordna denna nya företeelse inom det kyrkliga systemet och sökte reducera planen till något ungefär motsvarande dess första innebörd. Själf lyckades Birgitta trots sin färd till Italien och alla sina ansträngningar aldrig utverka mera än att påfven i en bulla af år 1370 gaf henne tillstånd att upprätta två kloster af S. Augustini orden — ett för munkar och ett för nunnor — inom hvilka under vissa förbehåll Birgittas stadgar med en del jämkningar skulle få användas subsidiärt vid sidan af S. Augustini ordensregel som en 'forma vivendi'.

Sedan Birgitta dött, fortsatte hennes dotter Katarina i samråd med moderns trogna anhängare och vänner hennes bemödanden att vinna en mera tillfredsställande lösning och lyckades slutligen år 1378 utverka en bulla, hvari Urban VI stadfäste *Ordo S. Augustini S. Salvatoris nuncupatus*, en orden, som upprättad på grundvalen af Augustini regel skulle till särmärke från andra organisationer med samma regel ha Birgittas stadga, hvilken af påfven stadfästes, ehuru inte som man begärt *per modum regulæ* utan *per modum constitutionum.* Trots denna inskränkning betecknade förvärfvet af denna bulla en betydande framgång: påfven hade lämnat sitt tillstånd till upprättandet af en klosterorganisation med hufvudsäte i Norden. Närmare bestämmelser om det dagliga lifvet i klostret gåfvos i de *Addiciones seu constituciones ad regulam S. Salvatoris*, som i enlighet med Birgittas uppdrag uppsattes af hennes biktfader Alvastrapriorn Petrus Olavi; i ett stadgande hade den gode priorn bestämt, att nunnorna turvis skulle hjälpa till äfven med det gröfre arbetet i köket, i bak- och bryggstugan, men nunnorna, som ansågo dylikt

[1] Torvald Höjer. Studier i Vadstena klosters och birgittinordens historia intill midten af 1400-talet. Ak. afh. Upsala 1905 (XXVII + 360 sid.).

arbete skadligt inverka på utvecklingen af deras själslif, gjorde ett så häftigt motstånd mot detta stadgande, att det trots stadfästelse på Konstanzkonsiliet sattes ur tillämpning.[1]

Efter redogörelsen för dessa författningsurkunder, som bildade grundvalen för den nya ordens rättsliga ställning, följer en skildring af klosterbyggnaders och institutioners första uppkomst i Vadstena och af klostrets äldsta historia. Stiftelsen hämtade alltjämt sin lifskraft ur vördnaden för stiftarinnans person. Först sedan hennes undergörande kvarlefvor år 1374 i högtidlig 'translation' öfverförts till Vadstena, började klosterbyggnaderna fyllas med klosterfolk. Ej långt därefter är nunnekonventet organiseradt, och kort efter klostrets högtidliga invigning, 1384, möter oss äfven ett brödrakonvent såsom en själfständig organisation.

Birgittas kanonisation, som efter omsorgsfulla undersökningar ägde rum år 1391, gaf henne ställningen af ett i hela kyrkan erkändt helgon och förlänade därmed äfven hennes orden kraft till en internationell utbredning. Efter anläggningen af de första utländska klostren framträdde behofvet att reglera deras förhållande till moderklostret, att skapa en *ordensförfattning*, och detta behof tillgodosågs genom bullan *Mare Magnum* af år 1413.

Den nya orden understöddes af påfvemakten äfven med viktiga privilegier och frikostiga aflatsförmåner. Det lyckades visserligen för orden att rädda dessa ur den stora skismens bränningar, men de viktigaste af dem stödde sig endast på skismatiska påfvars auktoritet, och det var tydligt, att en stor fara hotade orden, när konsiliernas tid kom och konsiliet i Konstanz sammanträdde för att hålla räfst och reformera kyrkan till hufvud och lemmar. En svår och orolig tid började nu för Birgittas klosterorden, och ledarna af dess ordenspolitik nödgades anstränga hela sin diplomatiska förmåga. Ombud från orden sändes till konsiliet, och tack vare ihärdigt arbete, först vid konsiliet och sedan vid kurian, samt kraftigt understöd från kung Erik af Pommern och kung Henrik V af England — Syonklostrets grundläggare — lyckades de trygga själfva grundvalarna för ordens existens: konsiliet stadfäste Birgittas helgonförklaring, och den nye påfven Martin V bekräftade år 1419 Birgittas regel — ehuru alltjämt blott 'per modum constitutionum' och inte som ordens målsmän önskade 'per modum regulæ' — samt den stora författningsurkunden »Mare Magnum». Däremot var det ur ordenspolitikens synpunkt en motgång, att ordens ombudsmän inte kunde skydda dess viktigaste aflatsförmåner från att träffas af det slag, som konsiliet riktade mot de aflatsmissbruk, som inrotat sig under skismens tid.

Inom kort blåste därtill från det stärkta påfvedömets sida helt oväntadt en storm upp mot orden. Martin V utfärdade nämligen 1422 en bulla, som förbjöd orden att anlägga nya dubbelkloster och befallde uppdelning af de gamla. Mot denna bulla började birgit-

[1] S. 77, s. 332 n. 3.

tinerna en ihärdig försvarskamp. Tidvis såg deras ställning tämligen hopplös ut, såsom då de år 1428 stämdes att möta inför påfven för att medverka till omarbetandet af 'Regula S. Salvatoris'. Men lyckohjulet vände sig: den berömde kanonisten Dominicus de S. Geminiano afgaf en förklaring, att rätt betraktade birgittinklostren i själfva verket enligt regeln voro enkelkloster, och det hela slutade med att Eugenius IV år 1435 under en liknande motivering stadfäste den häfdvunna anordningen.

Medan denna fråga ännu sväfvade oafgjord, drog på Baselkonsiliet ett nytt oväder ihop sig mot orden. Man upptog nämligen där till behandling inte blott frågan om ordens aflatsprivilegier, utan där riktades äfven ett angrepp mot Birgittas auktoritet. Man tillsatte där en kommission till att granska Birgittas skrifter, och denna utplockade inte mindre än 123 punkter, som den stämplade som irrläriga. Angreppet gaf anledning till en hel litteratur och till vidlyftiga förhandlingar. Den dom, som konsiliet fällde, gick orden emot. Den kringskar dess indulgensprivilegier och förklarade i fråga om uppenbarelserna, att eftersom många lärda gentemot dem hyste betänkligheter på grund af deras anspråk på gudomligt ursprung och den oreda i slutledningarna, som flerstädes förekom, kunde de inte godkännas och fingo inte förkunnas eller förklaras i sin föreliggande form utan måste jämkas i enlighet med kyrkans lära. — Trots alla ansträngningar lyckades det inte för birgittinerna att få denna dom öfver uppenbarelserna upphäfd; däremot återställdes 1484 deras indulgensprivilegier genom en påflig bulla.

Förf. skildrar härefter birgittinordens utbredning intill midten af 1400-talet i form af en rad monografier öfver de utländska klostrens tillkomst och historia och öfvergår därefter till en redogörelse för ordensförfattningens vidare utveckling. Vid densamma ägde egentligen endast tvenne institut någon större betydelse, båda hämtade från äldre ordnar: visitationer och generalkapitel. Ingående beskrifver förf. såväl de utländska förebilderna som de författningsexperiment, hvilka företogos inom orden och påpekar de faktorer, som hindrade uppkomsten af en strängare centraliserad ordensförfattning.

Det sista kapitlet för äfven framställningen af Vadstena klosters öden fram till midten af 1400-talet, skildrar dess förhållande till kungamakten och aristokratien samt slutar med en kortfattad redogörelse för stadgarna om klostrets ekonomiska förvaltning.

Sådana äro i korthet bokens hufvuddrag. Att antyda allt det nya i detaljuppgifter, frågeställningar och synpunkter, som här möter, är gifvetvis omöjligt. Ej blott den, som söker upplysning om birgittinorden, utan öfverhufvud hvar och en som sysslar med studiet af vår senare medeltids kyrkliga eller politiska historia, skall här finna en rik fyndgrufva. Förf. har inte blott fullgjort den kraftansträngningen, att han i en form, som med hänsyn till svårigheterna är öfver förväntan lättläst, framlagt det utbyte han afvunnit

ett hårdarbetadt, svåråtkomligt, till stor del handskrifvet källmaterial, utan han har äfven sträfvat att sätta in de fastställda händelserna i deras allmänna europeiska sammanhang och i detta syfte tagit kännedom om den härtill behöfliga omfattande litteraturen, man kan säga i den utsträckning detta varit möjligt i de svenska biblioteken, där likväl i detta ämne som öfverallt annars obehagliga luckor gapa mot forskaren.

Boken lockar till eftertanke öfver många frågor, och de här föreliggande anteckningarna, hvilka gjorts med tillhjälp af Münchenbiblioteket, bära vittne om ett försök att klarare draga upp några problem och riktigare fastställa några detaljer, hvilka vid läsningen af d:r Höjers bok dragit till sig uppmärksamheten. De tillägg och anmärkningar, som här göras, inverka emellertid på intet sätt på resningen af afhandlingens själfva stomme.

I det inledande kapitlet, hvilken innehåller en allmän skildring af 1300-talets kyrkliga förhållanden, tecknar d:r Höjer den bakgrund, mot hvilken Birgittas verksamhet framträder. Intressant som tidsmålning, kunde detta kapitel möjligen vara något hårdare konstrueradt *ad hoc* d. v. s. som inledning till de problem, som dominera afhandlingen. Det kan därför vara tillåtet att här från några särskilda synpunkter, öfverblicka det tidssammanhang, hvari man har att sätta in Birgittta och hennes verk.

Två frågor draga därvid i första rummet uppmärksamheten till sig: frågan om den ställning Birgittas orden intar inom asketismens historia och om det sätt, hvarpå denna ställning betingar ordens kulturella uppgifter och betydelse, samt frågan om Birgittas ställning inom medeltidens profetiska rörelse.

Äfven asketismen, som hos långt skilda folk och i vidt skilda tider företer så många gemensamma drag, har sin historia. Man kan åtminstone i västerlandet skönja, hur den asketiska rörelsen påverkas af den omgifvande världen, som den förnekar, hur den, kämpande för att bibehålla ett oföränderligt ideal, dras in under förändringens lag och hur ett drag, som under en tid inom densamma framstått som härskande, under en annan tid får vika för ett annat, hvars framträdande ändrar rörelsens karaktär. I själfva verket sammanhänger asketismens historia inte blott med kyrkans utan äfven med den världsliga odlingens historia.

Kyrkan företrädde ännu på 900-talet, tiden för den stora Clunyrörelsen och reformsträfvandena i Lothringen, den västerländska kulturen; det fanns intet utomkyrkligt kulturinflytande, som kunde göra den makten stridig och som kunde utmana kyrkans bästa söner att ägna sina krafter till dess bekämpande. När dessa sökte ett mål för sitt lif, drogo de sig tillbaka till klostren för att ostörda arbeta på den egna personlighetens utbildning genom att iaktta askes och utfinna den djupa meningen i bibeln och kyrkofädernas skrifter. Vid denna tid voro munkarna vetenskapens förgångsmän. Än i dag äro sammanslutningar af män med samma intresse en nödvändig

form för vetenskapligt arbete, medan i regel en man med vetenskapliga intressen, som isoleras bland en likgiltig allmänhet i en landsort känner sin kraft till vetenskapligt arbete försina. Klostren voro de enda härdar för vetenskap, som funnos då för tiden. Utanför dem funnos endast okunniga lekmän och ett sekulärt prästerskap, som påverkades af denna omgifning, liksom man än i dag ser bondens lugna tankegång utöfva sin attraktion på vårt svenska prästerskap. De stora asketiska rörelser, som på 900-talet åsyftade en klosterreform, voro därför tidens ledande kulturella strömningar.[1]

Under korstågstiden börjar emellertid den stora rörelse, som bestämmer hufvudriktningen för hela den kommande tidens kyrkohistoria: lekmännen frigöra sig från det slafviska beroendet af kyrkan, främmande kulturinflytelser göra sig gällande, nya andliga behof röja sig hos klasser med stigande välstånd, en särskild lekmannabildning uppstår utanför religionens råmärken, och området för religionens herravälde inskränkes mer och mer. Nya organisationer, universiteten, undantränga klostren och öfverta den vetenskapliga bildningen. Hvad som sedan händer i klostren har inte längre samma vitala betydelse för kulturen; den asketiska rörelse enligt de gamla idealen, som sättes i gång af den helige Bernhard, efterlämnar inte några djupare spår i odlingens historia.

Den nya tiden ställde upp nya mål och fordrade nya former. Hos denna allt mer själfständiga lekmannavärld röjde sig riktningar, som fyllde kyrkan med oro. Den helige Franciscus sände ut sina 'fratres minores' för att, i likhet med Jesu lärjungar vördnadsbjudande genom en helig fattigdom, omvända folket, och den helige Dominicus organiserade, upprörd öfver den fara, som hotade kyrkan från de irrläriga katarerna i södra Frankrike, till en orden 'fratres prædicatores', hvilka skulle gå ut bland folket och predika den katolska trons enhet.

Äfven hos vår svenska ordensstifterska finner man detta nya ideal. För henne är inte asketismen hufvudmålet; det högsta är inte att stegra dess stränghet. Hon varnar tvärtom flerstädes mot öfverdrifna botöfningar som djäfvulens lockelser, och i hennes regel äro fasteföreskrifterna milda, emedan kroppen behöfver sin nödtorft för att orka att uträtta arbete i gudomens tjänst. Det asketiska lifvet, så pass strängt iakttaget, att det afskiljer från världens frestelser — »renlefnaden» — har för henne värde hufvudsakligen därför, att det ger den moraliska styrka och den vördnadsbjudande ställning, som förlänar makt att påverka den syndiga världen. Genom börd och gifte tillhörande en af det svenska politiska lifvets verksammaste kretsar, drar hon sig inte undan världen för att försvinna inom klosterklausuren utan följer till sin död med lifligt intresse händelserna såväl inom den stora kyrkliga politiken som inom den världsliga, kastar sig öfverallt in i striderna och söker påverka deras gång.

[1] Jfr Hauck, Kirkengesch. Deutschlands III (Aufl. 4. 1906) s. 274 f., 343 f.

Fri från den gamla självpinande och människofientliga asketismen, som alltid, där den tillämpats med skoningslös skärpa, hindrat det kulturfrämjande arbetet inom klostren, ägde hennes klosterstiftelse redan härigenom en förutsättning för att kunna inta den ställning inom tidens bildade lif, som hon tillärnade densamma. Med den vördnad för lärdom, som utmärker begåfvade kvinnor kanske i högre grad än män, förutsätter hon, att hennes nunnor under sin idealiska tillvaro skola handskas med och studera i många böcker och i fråga om de tretton prästerliga bröder, som skulle finnas i klostret, stadgar hon uttryckligen, att de inte skola ägna sig åt något annat arbete än att sköta gudstjänsten, sina studier och böner samt popularisera sitt vetande i predikningar på modersmålet, hållna i allmänfattlig ton enligt af henne själf uttänkta, förträffliga föreskrifter.

En enbar nunneorden skulle säkerligen inte fått någon betydelse som kulturkraft, lika litet som någon utländsk nunneorden haft det, men genom sina regler för dessa tretton prästerliga bröder skapade Birgitta i klostret en fakultet och gjorde sin orden oförgätlig i Nordens odlingshistoria.

I utlandet kunde hennes orden inte erhålla någon motsvarande betydelse. Där hade, som förut nämnts, munkordnarna förlorat sin ledande ställning inom det andliga arbetet: inom vetenskapen höllos de stora slagen, inträffade de afgörande händelserna vid universiteten, främst i Paris och i Oxford, och bland världsliga diktare hade redan Dante drömt sina gigantiska drömmar och Petrarca krönts med den antika lagern i Rom.

Men i den fjärran Norden, »i Norghis konungx herradöme, hwilkin som är i nor yterst af allom konungom, swa at wtanfore hans herradömis land findz enghin stadhin, som människior gita ällir kunna i boo», i det aflägsna Sverige och Danmark funnos ännu endast ansatser till en lekmannabildning och intet universitet. Här, där utvecklingen var senare, kunde ännu ett kloster bli en härd för odlingen.

För Europa i dess helhet öfverskattar man i självfva verket ofta birgittinordens betydelse; det är inte så mycket Birgittas orden utan mera hennes profetiska verksamhet, som gifvit henne en plats i medeltidens allmänna historia.

Det är långt ifrån alltid möjligt att låta en stor personlighet framträda som en nödvändig skapelse af en stark andlig rörelse inom det egna folket. Det ligger ofta något plötsligt och tillfälligt i stora personligheters uppträdande — fastän det är modernt att öfverskyla detta och tillbedja abstrakta tidsrörelsers skaparkraft. I många fall har man dessutom att söka jordmånen för deras andliga rötter inte inom den nationella utan inom den allmänna kulturens område. Så är utan tvifvel händelsen med Birgitta. Hennes siareförmåga saknade anslutning till inhemska förebilder och fick betydelse därigenom, att den tillvann sig intresse hos en liten krets andliga män med europeisk bildning, hvilka i sierskan sågo en företeelse känd

ur det öfriga Europas kyrkohistoria; utan deras hjälp förmådde Birgitta intet, de rensade — nödtorftigt — hennes uppenbarelser och gåfvo dem den form, som möjliggjorde deras spridning inom kyrkan.

D:r Höjer har emellertid slutit sig till en annan uppfattning. I inledningen till kap. 2 ställer han — efter ett uppslag hämtadt från Schück — som drifvande kraft bakom Birgitta en religiös svensk rörelse, hvars upphof sökes däri, att religiositet sedan urminnes tider varit ett af de mest framträdande dragen i svenskarnas lynne.

Redan uppränningssatsen är mindre lyckad. »Att den enda insats af mera universell betydelse, som Sverige under den senare medeltiden kom att göra i den västerländska kristenhetens kulturlif, föll inom det religiösa området» — behöfver naturligtvis på intet vis förklaras med ett antagande, att svenskarnas begåfning framför allt låg åt religionen. Förklaringen härtill är helt enkelt, att kyrkan var tidens enda kulturella institution med universell natur: om öfver hufvud taget en insats af allmän betydelse skulle göras från Sverige, måste den ske inom kyrkan. De bevis, som sedan anföras till stöd för den »nära nog utslitna sanningen», att svenskarna framför allt utmärkas af religiös läggning, äro inte öfvertygande. De ord om svenskarna, som Snorre lägger i munnen på Olaf Tryggvesson vid Svolderslaget, afse blott att hånfullt beteckna svenskarna som hedningar. Orsaken till den hedniska kultens höga utveckling i Uppsala är troligen endast den, att svenskarna till följd af sitt lands aflägsna läge bibehöllo en lifskraftig hedendom så länge, att dess kult hann utbilda sig under kristen påverkan; att tala om svenskarnas »varma och djupa, ej sällan bigotta och fanatiska fromhet» under hednatiden är att utan stöd i källorna röra sig med en ny uppfattning af hedendomen som religionsform. Om svenskarna farit mer i vallfärd än andra folk, är slutligen osäkert.

Om man öfver hufvud skall tala om ovanliga anlag t. ex. för målarkonsten hos ett folk, bör detta åtminstone under vissa tider intagit en ledande ställning inom måleriets historia. Bedömdt med religionshistorisk måttstock, har det svenska folket hittills visat ganska liten läggning för religionen: det har från utlandet importerat alla viktigare religiösa rörelser — reformationen, ortodoxismen, pietismen, neologien, metodismen, baptismen, ritschlianismen o. s. v. — och de båda svenskar, som höjt sig till allmän religiös betydelse, Birgitta och Swedenborg, bära båda ohälsans färg.

I den svenska religionshistorien är Birgitta en skepnad, som gör ett egendomligt intryck inte minst emedan den står så ensam; hon har i sitt eget land inga föregångare, inga efterföljare.

Hon finner först sin rätta bakgrund, om hon sättes in i en allmäneuropeisk rörelse. Jag skall här endast i korthet antyda det kyrkopolitiska samband, hvari man måste se hennes profetiska verksamhet.

Avignontiden är i den katolska kyrkans historia en orofylld tid, af det slag som i staternas lif i regel går före det akuta utbrottet af en författningskris, en förberedelsetid, då missnöjet med det be-

stående mognar till handling. I en sådan tid ligger det alltid nära till hands att söka skjuta öfver ansvaret för det farliga läge, hvari man råkat, på de män, som i mängdens ögon inta en ledande ställning och som skenbart synas äga herravälde öfver maktmedel tillräckliga för att åter vrida tiden rätt. Häftiga röster beskyllde påfvedömet i Avignon för att genom sitt sedefördärf vålla alla kyrkans faror och olyckor.

Utan tvifvel har d:r Höjer riktigt bedömt dessa kritiska rösters värde som objektiva historiska källor, och man finner hos honom en intressant öfversikt öfver de verkliga skälen till det stora missnöjet. De sedliga missförhållandena inom kyrkan vunno emellertid ökad betydelse därigenom att de uppmärksammades och kommo till användning vid agitationsrörelserna för en stor kyrklig reform.

Om man ser reformationens förhistoria väsentligen ur den protestantiska dogmhistoriens synpunkt, är det utan tvifvel riktigt att i likhet med Brandt, Schück och Höjer (s. 25) beröfva Birgitta hennes ställning som en af reformationens förelöpare. Det är likväl en ensidighet att göra detta utan att tillerkänna henne ett tillbörligt rum som en af de drifvande krafterna i den stora reformrörelse inom kyrkan, som är reformationens förspel.

Hon har visserligen ingen plats inom den senare medeltidens statsrättsliga publicistik, som i våra dagar med rätta så mycket uppmärksammas. Hennes roll var visserligen en helt annan än den, som fylldes af de kyrkopolitiska statsmän, hvilka till ett vapen mot påfvedömet smedo tanken att tillämpa folksuveränitetens idé inom kyrkan och hvilka framlade det stora konsiliära författningsprogrammet. Dessa män fullgjorde i självfa verket en sekundär uppgift, de sökte leda en stor rörelse in i författningsmässiga former. Deras statsrättsliga deduktioner och ideal ägde emellertid betydelse endast för en inskränkt krets af bildade.

Den stora mängden åter, denna tröga massa, kunde sättas i rörelse endast genom en agitation, som vädjade till dess sedliga förtrytelse och religiösa känsla och som uppträdde under former, som fängslade folkfantasien. Dess auktoritet voro de tiggarmunkar — spiritualerna —, som riktade udden af fattigdomens förkunnelse mot påfvedömet och den förvärldsligade kyrkan, och de siare, som med sina profetiska utsagor gåfvo ofelbar vägledning och insikt i framtidens skickelser. Profetian har i alla tider haft politisk betydelse; den har ännu i dag betydande anseende, fastän den icke längre förkunnas å gudomens vägnar utan i namn af den obönhörliga utvecklingsläran, den geografiska faktorn eller annat dylikt. Medeltidens människor kände, mer än man i en senare tid föreställer sig, behof att söka stöd för sina förväntningar, omdömen och handlingar i profetior och uppenbarelser. Vid hvarje stor folkrörelse uppträdde siare och profeter. Men bland hela denna skara var det blott en mindre krets, som förmådde höja sig till profetior af större räckvidd och allmän giltighet och som gjorde ett djupare och varaktigare intryck på folkfantasien.

De profetior, som under medeltiden — vid sidan af Sibyllans — erhöllo den största betydelsen, voro den heliga Hildegards, den helige Joachims och den heliga Birgittas.[1] Deras utsagor kungjordes genom tiggarmunkarnas predikningar och spredos genom flygskrifter. Birgittas straffprofetior mot påfvar, prästerskap, kungar och adel nådde på dylika vägar vida; de blefvo bekanta genom afskrifter och tryckta upplagor af hennes Revelationes, de bibehöllo ännu vid reformationens gryning sin lifskraft och ligga exempelvis till grund för betydande delar af de viktiga stridsskrifterna Aytingers Methodius-kommentar (1496), Onus ecclesie (1519)[2] och Trierstatuterna (1490—1510).[3] Ur Revelationes sammanställdes äfven skriften Onus mundi, hvilken författades omkring år 1433 af Joh. Tortsch och sedermera från år 1481 utkom i flera upplagor på latin och tyska.

På det ställe, där d:r Höjer omtalar sistnämnda skrift (s. 203), röjer det sig, att man inte kan riktigt uppfatta händelsernas sammanhang, om man alldeles lämnar åsido betydelsen af Birgittas profetiska verksamhet.

När underrättelsen om att Tortsch författat skriften i fråga på hösten 1433 kom fram till klostret i Vadstena, hade generalkonfessorn och abbedissan kort förut mottagit stämning att möta inför Baselkonsiliet för att meddela närmare upplysningar om Birgittas uppenbarelser och om ordens rätt till Vinculaaflaten. Till Tortsch skickade Vadstenamunkarna ett bref, hvari de klagade öfver hans tilltag. »Vårt hjärta blef såsom dödt i oss», skrifva de bl. a., »då vi hörde, att den [skriften] blifvit öfverlämnad till städer, länder och deras furstar; ty vi frukta storligen, att den kommit i våra vedersakares händer, hvilka för gransknings skull sändt den till kyrkomötet i Basel, hvaraf slutligen — det Gud, Ärones konung, afvände — skall komma förvirring, skada och vanära för vår orden. Bättre och klokare hade efter vårt förmenande varit att under dessa kyrkans oroliga tider sätta den under skäppan än draga den fram i ljuset.» Om detta bref gör d:r Höjer följande uttalande: »Man har svårt att förstå de goda Vadstenabrödernas förfäran, då man läser en redogörelse för skriftens innehåll. Det utgöres till största delen af utdrag ur Birgittas uppenbarelser, vidare af några notiser om ett par andra medeltidsvisionärer samt af ett uppbyggligt föredrag om uppenbarelserna af magister Mattheus från Krakau. . . . Förmodligen har man öfverhufvud taget varit rädd för att under rådande

---

[1] Jfr Döllinger, Der Weissagungsglaube u. das Prophetenthum in der christlichen Zeit i Raumers Historisches Taschenbuch 5: 1, 1871, omtryckt i Kleinere Schriften; H. Werner, Die Flugschrift Onus ecclesie (1519) mit einem Anhang über sozial- u. kirchenpolitischen Prophetien, 1901; och samme förf. Kirchen- u. sozialpolitische Publizistik im Mittelalter, Deutsche Geschichtsblätter 6, 1904—5, och där anförd litteratur.

[2] Jfr Werner, Onus ecclesie s. 30, 53, 75 f.

[3] Haupt, Der oberrheinische Revolutionär i Westdeutsche Zeitschrift für Geschichte u. Kunst, Ergänzungsheft 8, 1893.

bistra tider allt för mycket draga uppmärksamheten på Birgitta och hennes verk.»

Det är tydligt, att d:r Höjer har vetskap om denna sällsynta skrift endast ur Klemmings beskrifning af 1485 års tryckta upplaga.[1]

Om man tar kännedom om boken, är nämligen de goda munkarnas förfäran lätt förklarlig. Tortsch har tagit sig för att sätta ihop en sensationsskrift af första ordningen. Redan titeln är betecknande: *Sequitur libellus qui intitulatur Onus Mundi, id est prophetia de malo futuro ipsi mundo superuenturo.* Bokens innehåll sviker inte förväntningarna. Efter företalet kommer först en afdelning på 21 kap., hvilken tillkommit på det sätt, att Tortsch gått igenom Birgittas Revelationes, antecknat straffdomar och hotelser, klassificerat dem efter ämnet och framlagt ett regest öfver sina fynd. Birgitta hade en oerhörd styrka i invektivet; hennes uttryck äro ofta mer än drastiska, och vissa fall måste troligen förklaras genom ett antagande, att reminiscenser från samtalen i Finsta pigkammare dykt upp ur den heligas undermedvetna själslif. Tortsch lämnar en god vägledning för alla intresserade att finna sig tillrätta i detta florilegium af straffdomar, han ger refererande anvisningar till en samling radikala angrepp i olika riktningar, väl ägnade att undergräfva vördnaden för bestående inrättningar. Han sammanställer tillika upplysningar *de duce uenturo, qui erit future tribulationis executor* och slutar med kraftiga uppmaningar att sprida kännedom om det beståendes brister bland folket samt med hotelser mot påfve, prästerskap och lekmän. Till yttermera visso ställer han därefter i kap. 22—26 in Birgitta i raden af profeter med välkänd politisk betydelse och påminner om Sibyllans, Gregorius', Hildegards och Joachims förutsägelser om en stor katastrof. Längre fram[2] följer så ett aftryck af 7 kap. ur uppenbarelsernas fjärde bok.[3] Det första af dessa innehåller hotelser mot en ogudaktig kung (i den svenska upplagan mot Sveriges kung). Därefter kommer den berömda skildringen af kyrkan som ett hus förfallet uppifrån och ned igenom, i hvilken sierskan gisslar påfvens högfärd och världsliga välde, kardinalernas högfärd och girighet, biskoparnas och klerkernas sköra lefverne samt uppmanar påfven att böja sina underlydande med tång och i nödfall slå dem med hammare. Härefter följer skildringen af det orättfärdiga lifvet i Rom, hvilken af många ansågs riktad inte mot staden utan mot romerska kyrkan. Så kommer skildringen af en förnäm dam (i svenska upplagan »drottning»), som far i en vagn med laster till hjul och djäfvulen till körsven, och därefter en åskådlig målning af det sedliga förfallet i munk- och

---

[1] I Fornskr. sällskapets upplaga af Uppenbarelserna 5, s. 200 f.

[2] Efter *Festa S. Birgitte*, ett *Birgittaofficium* (som märkvärdigt nog ej nämnes af Klemming, men säkerligen är det äldsta tryckta) och en *Oratio bona de S. Birgitta.*

[3] Kap. 48, 49, 10, 17, 33, 76 och 80.

nunnekloster. Slutkapitlet[1] har en tydlig social tillämpning, det meddelar orsaken till att den rike guden älskar fattigdomen och till att han utvalt fattiga och inte rika samt redogör för det syfte, till hvilket rikedom blifvit förlänad — ett kapitel, som stryker under i tidens rörelser viktiga politiska slagord.[2]

Baselkonsiliets dom är en af de viktigaste händelserna i birgittinordens historia. En redogörelse för innehållet i 'Onus Mundi' har synts äga sin vikt, emedan den framhäfver drag i Birgittas förkunnelse, som i hög grad voro skuld till kyrkomötets hållning.[3]

För konsiliet tedde sig frågan om Birgitta och hennes orden som ett led i den stora inbördes kyrkopolitiska fejden, och det är utan tvifvel en underlåtenhet af d:r Höjer, att han härvid inte tecknar det historiska läget som bakgrund.

Baselkonsiliet hade att föra en strid på två fronter. Å ena sidan hade det att häfda sin ställning gentemot påfvedömets envåldstendenser, å andra sidan hade det att hejda de ytterlighetsriktningar, som ville undergräfva hela den hierarkiska ordningen, främst hussitismen.

Underhandlingarna med hussiternas ledare började i jan. 1433 och ledde slutligen efter stora svårigheter i juli 1436 till ett fredsslut. Dessa underhandlingar äro alltså samtidiga med processen mot Birgittas uppenbarelser, hvilken började under hösten 1433 och slutade med domen af den 1 mars 1436 (enligt d:r Höjers datering).

Striden med hussiterna var som bekant inte blott af religiös natur. I densamma voro inväfda starka politiska och sociala inslag — liksom sedermera bondekrig och politiska krig äro inblandade i reformationsrörelsen. Mot hussiterna och de missnöjda, som hotfullt började röra på sig äfven i Tyskland, försvarade kyrkan, kejsaren och adeln den dåvarande kyrkliga och världsliga ordningen såsom gudomligt fastställd; motsidan åter sökte ur »Guds rättfärdighet» härleda ett mandat att omstörta det bristfälliga bestående.

Det är gifvet, att konsiliet under sådana förhållanden var synnerligen ovilligt att tillerkänna gudomlig auktoritet åt utsagor, som genom sin kritik af den rådande ordningen inom stat och kyrka kunde synas godkänna befogenheten af hussiternas resning. Det är äfven tydligt, att de ställen i uppenbarelserna, som kunde ge anledning till andra tolkningar än de ortodoxt riktiga om nattvarden och andra nådemedel och om prästerskapets hierarkiska ställning, skulle väcka lifilg oro. När den nämnd, som tillsatts för att granska Birgittas uppenbarelser, fäste uppmärksamheten på en rad uttalanden, som kunde användas mot konsiliet af dess radikala motståndare i tidens brännande kyrkopolitiska frågor, var saken afgjord. Af hänsyn

---

[1] Här har troligen skriften ursprungligen slutat (s. 80), ty här står 'Finis' och meddelas register till de första arken.

[2] Jfr Bezold, Die Armen Leute u. die deutsche Litteratur des spät. Mittelalters, Sybels Hist. Zeitschr. bd 41, 1879.

[3] Anklagelseskriften hänvisar till flera ställen, som framhållas i 'Onus mundi'.

till det aktuella politiska läget drefs konsiliet att fråndöma uppenbarelserna deras auktoritet och — mindre tolerant än det avignonska påfvedömet — förbjuda deras förkunnande. Man kringskar äfven birgittinordens privilegier, men det fanns ingen anledning att försöka krossa den i grund, då den (som t. ex. brefvet till Tortsch visar) förlorat all gemenskap med stiftarinnans straffande ande och i kyrkopolitiken var ett salt, som mistat sin sälta.

Jag vänder mig nu till några frågor af mera uteslutande *ordenshistorisk* betydelse.

D:r Höjer har med skäl (s. 42 f.) fäst uppmärksamheten på, att birgittinordens karaktär af att vara en dubbelklosterorden tämligen otydligt framträder i 'Regula S. Salvatoris', och han finner förklaringen härtill böra sökas däri, att stiftarinnan eller rättare sagdt den, som gifvit ordensregeln dess form, knappast för sig uppställt frågan, om orden skulle vara en dubbelklosterorden eller en nunneorden med oorganiserade munkar på vanligt sätt anställda till nunnornas hjälp.

Om man har rätt att anta en dylik obestämdhet i den ursprungliga planen, beror helt och hållet af svaret på frågan: *Är Fontevraultorden förebild för birgittinorden eller icke?* D:r Höjer framhåller (s. 31, 41 f.) de stora likheter, som i många afseenden finnas mellan de båda ordnarna, men afvisar tanken på ett närmare samband dem emellan hufvudsakligen af det skäl, att »man synes knappast kunna tänka sig en större motsättning än å ena sidan den kringvandrande predikanten Roberts demokratiska samfund af män och kvinnor ur folket med särskilda afdelningar för fallna kvinnor, dessa stora, man kan väl säga hoprafsade konvent, hvilkas tid enbart upptogs af kroppsarbete och andaktsöfningar, och Birgittas aristokratiska stiftelse med dess begränsade antal — nunnornas var bestämdt till 60 och munkarnas till 25 — djupgående studieintressen och förnäma afskildhet.»

Förf:s skildring af Fontevraultorden som en demokratisk och hoprafsad institution är för den tid, som kommer efter själfva stiftelseperioden i början på 1100-talet, knappast riktig. Man gör sig för öfrigt öfverdrifna föreställningar om konventens storlek äfven under ordens första tid. För min del är jag böjd att utan vidare behandla abboten Sugers i St. Denis uppgift till Eugenius III i ett bref af år 1145, att det kvinnliga klosterfolket i Fontevrault uppgick till »5,000» som en af medeltidens vanliga öfverdrifna uppgifter i »rundt tal»; i hvarje fall hade denna siffra redan år 1248 sjunkit till »700», 1297 voro nunnorna enligt en säker uppgift 360, 1360 uppgåfvos de igen till »700».[1] I de talrika dotterklostren tycks klosterfolkets antal i regel ha varit mindre än i moderklostret.

---

[1] Dictionnaire des Ordres Réligieux . . . par Hélyot . . . corrigée par Badiche et Tochou II. 307, 1863, i Migne, Encyclopédie Théologique.

Redan från början inträdde högadliga damer i orden, flera t. o. m. af furstlig rang.[1] I samma mån som klostrens rikedom ökades, tilltog deras aristokratiska karaktär, de blefvo en tillflyktsort för förnäma damer, som tröttnat på världen. Det blef plägsed att skicka dit »les filles de France» till uppfostran; och bland abbedissorna räknar man 16 prinsessor.[2]

Då alltså d:r Höjers invändning måste bortfalla, synes man för att förklara de organisatoriska likheterna nödgas anta, att Ulf och Birgitta under sin pilgrimsfärd lärt känna Fontevraultklostrens organisation och gripits af tanken att efter dess mönster stifta ett *dubbelkloster*, där de tillsammans kunde sluta sina dagar. Efter mannens död har Birgitta naturligtvis diskuterat planen med den krets af män, kunniga i den kanoniska rätten, som utgjorde hennes omgifning. Slutligen kom den gudomliga uppenbarelsen af en ny klosterregel och gaf hela saken ett nytt läge — men afskaffade på intet sätt nödvändigheten att ta hänsyn till den kanoniska rätten. Det är i själfva verket tydligt, att den i uppenbarelser gifna regeln blifvit starkt systematiserad och, så vidt man ansåg oundgängligt, jämkad efter den kanoniska rätten. Birgitta själf bibehöll utan tvifvel tanken på ett dubbelkloster, men säkerligen visste regelns redaktörer utmärkt väl, att upprättandet af dubbelkloster nu på 1300-talet alldeles stred mot den påfliga klosterpolitikens grundsatser, och det är därför inte förvånande, om de vid regelns formulerande så mycket som möjligt trängde dubbelklosterkaraktären i skymundan.[3]

Öfverhufvud taget är det omöjligt att fullt förstå hela den strid om den nya klosterstiftelsens karaktär och organisation, som nu uppstår, om man inte har en noggrann kännedom om det stora klosterrättsliga rättssystem, som genom sin tyngd gaf en bestämd riktning åt påfvarnas klosterpolitik äfven under schismen och som är en rättsbyggnad af omfattande timring. Förf. kunde här haft tillfälle till intressanta påpekanden. Påfvarnas sträfvan att lägga in den nya stiftelsen under Augustini regel är fortsättningen af en gammal politik, hvilken redan af Eugenius III och Alexander IV riktats mot nunnekloster, som försökte vara själfständiga;[4] bestämmelserna i 1370 års bulla (s. 62) om skilsmässa mellan munk- och nunneklostret åsyfta att tillgodose gällande klausurföreskrifter;[5] ändringen (s. 64) att brödrakonventets prior skulle väljas af konventet

[1] Walter, Das Leben Roberts von Arbrissel, Diss. Göttingen 1901, s. 67.
[2] Vollet i La Grande Encyclopédie.
[3] Det utlåtande öfver dubbelklosterfrågan, som afgafs af Dominicus de S. Geminiano och som ligger till grund för den afgörande påfliga bullan af år 1435 (s. 43, 199) måste betraktas som en hård konstruktion af de verkliga förhållandena till öfverensstämmelse med rättens fordringar.
[4] Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands IV (1903), 404; Tamburinus, De jure abbatum, London 1650, II Disp. 24 Quæst. 4: 53.
[5] Tamburinus, De jure abbatissarum, London 1648, Disp. 18. Disp. 34 Quæst. 2, 3.

och inte utnämnas af abbedissan sammanhänger med en utveckling af konventens valrätt i analogi med domkapitlens o. s. v.

Birgittinordens ihärdiga sträfvan att förmå påfven att stadfästa *Regula S. Salvatoris* »per modum *regulæ*» och inte blott »per modum *constitutionum*» var äfven af kyrkopolitisk och kyrkorättslig betydelse. Eftersom de stora kättarrörelserna sedan slutet af 1100-talet ofta tagit karaktären af hemliga sällskap, hade Innocentius III på Laterankonsiliet 1215 genomdrifvit förbud mot stiftande af nya ordnar,[1] detta förbud hade — med godkännande af det undantag, som under mellantiden gjorts för franciskanerna — upprepats på konsiliet i Lyon 1274,[2] och i början på 1300-talet hade principen inskärpts af Clemens V på konsiliet i Vienne 1311[3] och af Johannes XXII i bullan *Sancta Romana* af år 1317[4] med anledning af beguinernas och fratricellernas oberoende ordensbildningar. Samtliga dessa stadganden hade införts i de kanoniska rättssamlingarna. Med oböjlig konsekvens vidmakthöll påfvedömet sin politik att endast erkänna fyra självständiga regler — Basilius', Augustinus', Benedikts och Franciskus' — och tvinga alla klosterstiftelser att underkasta sig någon af dem. Denna politik var nödvändig, emedan det mödosamma arbetet på uppbyggandet af ett klosterrättsligt system till sin ledning behöfde några enkla fasta grundlinjer, som hindrade de starka särrättsliga utvecklingstendenser, hvilka hotade att medföra oreda och förvirring och att omöjliggöra utöfningen af ett religiöst och kyrkopolitiskt herravälde öfver klostren från Rom. Med någon af dessa fyra regler som sin grundlag ha sedan de olika kongregationerna eller »ordnarna» fått utbilda sina särskilda 'constitutiones'.

D:r Höjer har framdragit en mängd intressanta uttalanden, som röja hvad som för medeltiden var skillnaden mellan *regula* och *constitutiones*, och då han (s. 67 n. 2) klagar öfver att han af brist på litteratur inte kan på ett mera ingående sätt utreda den kyrkorättsliga skillnaden mellan de båda uttrycken, kan man härtill endast anmärka, att skillnaden dem emellan aldrig fått en skarp *rättslig* utprägling. Den är mera kyrkopolitisk och historisk: vissa klosterstadgar ha fått allmän betydelse och en högre vördnad, andra ha endast erkänts som sekundära. Men att uppställa några *rättsliga* särmärken: oföränderlighet, påflig stadfästelse o. dyl. låter sig inte göra.[5] Ej heller har den romerska kyrkan erkänt de anspråk på

---

[1] Det heter bl. a.: »Similiter, qui voluerit religiosam domum de novo fundare, regulam et institutionem accipiat de [religionibus] approbatis», c. 9 X de religiosis domibus 3, 36.

[2] C. 1 de religiosis domibus in 6, III, 17.

[3] C. 1 de religiosis domibus in Clem. III, 11.

[4] C. 1 de religiosis domibus in Extrav. Joh. XXII, 7.

[5] Se den utmärkta utredning, som lämnas af **Suarez**, Opus de religione, London 1630—34, IV lib. 1 cap. 1, 2. **Tamburinus**, De jure abbatissarum, Disp. 13 Quæst 4 n. 1 lämnar följande sväfvande definition (märk inskränkningarna »ut plurimum», »multoties»), som emellertid återger en historiskt betydelsefull föreställning, »regula, ut plurimum est, ab aliquo Antistite constituta et a Summo Pontifice approbata, necnon in religione perpetua: con-

att 'reglerna' skulle ha tillkommit genom gudomlig inspiration, hvilka från flera håll framställts t. ex. i fråga om Benedikts af hans ordensmedlemmar,[1] i fråga om den helige Franciskus' (som likväl ett par gånger ändrats) af Birgitta i hennes uppenbarelser o. s. v. Men äfven om skillnaden mellan *regula* och *constitutiones* inte var strängt rättsligt fastställd, ägde den likväl stor *kyrkopolitisk* betydelse, och när en klosterstadga sådan som 'Regula S. Salvatoris', hvilken framträdde med anspråk på att vara direkt dikterad af Frälsaren själf, af påfven betecknades som 'constituciones Birgitte', så innebar detta en tydlig vägran att erkänna dess gudomliga ursprung och därmed äfven ett svårt nederlag för birgittinorden, hvars ställning betingades af vördnaden för stiftarinnans uppenbarelser.[2]

Orden höll emellertid sina anspråk vid lif och sökte begagna hvarje gynnsam konjunktur för att få detta nederlag utplånadt. Så dref den i detta syfte vid Konstanzkonsiliet en ihärdig politik, vid hvars rekonstruering (s. 167) d:r Höjer kommit att missuppfatta ett par dokument, *SD n:r 2223* och *2231*. Båda dessa bref äro petitioner, som enligt i Vadstenaklostret uppsatta formulär af rikets biskopar ställts till konsiliet. De äro emellertid så tillvida olika, att det ena, *SD 2223*, begär en stadfästelse af ordensregeln *sub nomine regule* och talar om *approbacionem illius regule*, medan det andra, *SD 2231*, undviker dessa tydliga uttryck och begär en stadfästelse af ordens *constituciones regulares*. Meningen var tydligen, att klostrets ombud skulle efter konjunkturerna använda antingen det ena eller det andra: i gynnsamt fall begära stadfästelse 'per modum regule', vid mindre gynnsamt nöja sig med en form, som lämnade frågan öppen. Antagandet af dylik skicklig klosterpolitik styrkes af, att när Henrik V af England två år senare, 1418, till ordens förmån arbetade vid kurian, utrustades äfven hans ombud med dubbla suppliker: i den ena begärdes stadfästelse 'per modum regule', i den andra 'per modum constitucionum' (s. 255, n. 3).

Det är gifvetvis omöjligt att inom ramen af en akademisk afhandling uttömmande behandla ett så rikt ämne som birgittinordens medeltida historia. D:r Höjer har därför i sin utkomna bok afslutat sin framställning vid 1400-talets midt. Han har äfven af hänsyn till utrymmet måst nöja sig med att för vissa ur ordens-

stitutiones vero et statuta a solis Prælatis aut capitulis religionum sunt ordinatæ: imo multoties sine auctoritate Pontificia aut approbatione, ac pro temporum varietate sæpius mutantur». Bouix, De jure regularium, Paris 1857, Pars II Cap. 1:5 tillägger intet själfständigt.

[1] Benedikts regel är enligt Schmidt, Kat. Kirchenlex.[2], II, 324 inspirerad af den helige Ande.

[2] Skarpsinnigt är Vadstenaklostrets försök att advocera bort nederlaget (s. 70). Den ställning orden fick sig anvisad inom det kyrkliga systemet är ganska klar och angifves riktigt s. 69; däremot kan jag inte instämma med förf. då han s. 182 säger: »det låg onekligen något obestämdt och sväfvande öfver sättet och formen för dess [ordens] stadfästande».

politisk synpunkt mera aflägsna frågor lämna vägledande hänvisningar till äldre litteratur, för andra inskränka sig till kortfattade öfversikter.

Det senare är fallet i fråga om Vadstena klosters *ekonomiska historia*. Man erhåller här endast en redogörelse för självfa formerna för klostrets ekonomiska förvaltning. Klostrets historia som ekonomisk enhet har lämnats oskrifven. Att skrifva densamma skulle, som d:r Höjer framhåller, kräfva en särskild bok och vara ett arbete, som väl lönade mödan.

I utlandet ha som bekant klostren mångenstädes utfört en viktig del af det ekonomiska framstegsarbetet, särskildt under mera primitiva skeden. Den betydelse våra äldre kloster haft för den ekonomiska utvecklingen i vårt land torde till följd af källornas knapphet aldrig kunna närmare utredas. För Vadstena kloster åter föreligger ett rikt material, så rikt, att man troligtvis kan lämna en mera ingående ekonomihistorisk skildring af detta kloster än af de andra ekonomiska enheterna i Sverige under medeltiden.

En sådan skildring skulle redan i och för sig vara af vikt, då klostret var en rikt utvecklad ekonomisk organisation, hvartill knöto sig materiella intressen af den betydenhet, att klostret gaf upphof till en stad, som till detsamma stod i ett för tidens ekonomiska lif karakteristiskt förhållande.

Men därjämte skulle en behandling af detta ämne vara af värde, emedan den tvifvelsutan skulle kasta ett indirekt ljus öfver åtskilliga dunkla frågor. Det material, som bevarats för de båda kyrkliga enheter, hvilkas ekonomiska historia därnäst bäst skulle kunna skrifvas, Linköpings biskopsstol och Uppsala ärkesäte, samt för de världsliga länen, är nämligen i starkt behof af en dylik yttre belysning från samtida likartade källor. En framställning af Vadstena klosters ekonomiska historia skulle därför lämna ett viktigt bidrag till vår kännedom om de ekonomiska enheter, i hvilka vårt land var uppdeladt, innan Gustaf Vasa sönderbröt landets medeltida ekonomiska organisation och tvärs öfver de nedbrutna murarna uppförde en ny byggnad.

K. G. Wn.

A. F. Skjöldebrand och B. B. v. Platen om Trollhätte kanal.

Enär A. F. Skjöldebrand i sina memoarer, nyligen utgifna af professor Schück, icke har talat något om de meningsskiljaktigheter, som gjort sig gällande mellan honom och B. v. Platen beträffande mått m. m. i afseende på Trollhätte kanal, så må det tillåtas mig, som understundom forskar i flydda tiders häfder, isynnerhet i hvad angår landets samfärdsmedel, att om detta utbyte af åsikter yttra några ord.

Den första kanalen vid Trollhättan, som än i dag användes, öppnades för allmänt begagnande den 14 aug. 1800 med slussar, som äro 6,5 fot = 1,93 m. djupa, 22,0 fot = 6,53 m. breda och 120,0 fot = 35,62 m. långa mellan portarna.

Kanalen, som på sin tid var ett storverk, ådrog sig därför väl förtjänt uppmärksamhet af ej blott utlänningar utan äfven svenskar, af hvilka Skjöldebrand var en.

Han författade sedermera i frågan en år 1804 tryckt skrift: »*Description des cataractes et du canal de Trollhätta en Suède avec un précis historique*»,[1] försedd med flera värdefulla af honom ritade planscher.

I de första fyra kapitlen af denna bok redogör han för Trollhättans geografi och historia samt för dittills gjorda men misslyckade försök att därstädes åstadkomma en farled mellan Vänern och Kattegatt. Det 5:e kapitlet handlar åter om själfva kanalen och har följande öfverskrift: »Discussion sur les dimensions du nouveau canal. Conclusion». Hvad han i detta kapitel yttrar, har, öfversatt på svenska, följande lydelse:

»Som aldrig något mänskligt verk varit fullkomligt och än mindre fritt från klander, bör man icke vänta sig, att det, hvarom här är fråga, skulle vara undantaget från ett sådant öde. Vi hafva här redan nämnt kanalens krökning mellan Kafveldammen och Olidan; och det är omöjligt att alldeles ursäkta detta fel. Men en fråga af större vikt, hvarom meningarna äro delade, är den, huruvida kanalens mått (22,0 fots bredd och 6,5 fots djup) äro de bästa, eller om icke en mera bred och djup kanal skulle öppna en omedelbar förbindelse mellan Vänerns städer och utlandet. Det tillkommer icke mig att afgöra en så ömtålig fråga; jag inskränker mig till att endast framhålla de skäl jag härom hört uttalas.

Försvararne af det följda förslaget yttra sig på följande sätt. En större kanal kräfver större kostnader, och alldenstund varorna från Vänern måste begagna sig af kanalen för att till utlandet kunna skeppas, så blifva inkomsterna desamma, hvaraf följer, att aktieägarne icke kunna påräkna tillbörlig ränta på sitt utlagda kapital; för öfrigt skulle det äfven ha blifvit svårt att anskaffa nödigt större byggnadskapital.

Städerna kring Vänern äga icke stapelstadsrätt, och hvarför skulle Göteborg förlora den vinst det kan draga af handeln i det inre af landet? Dessutom förstå invånarne i de förstnämnda städerna icke att sortera fartygslasten, och icke heller finnas nödiga tillgångar där på ett ställe.

Trollhätte kanal är den största af alla kända kanaler med undantag af en eller annan i Holland samt den via Eiderstadt. Flera fartyg, kommande från Göteborg och gående öfver Nordsjön, hafva genom Forth- och Clydekanalerna, hvilka äro endast 20 fot, utsträckt

[1] Stockholm 1804, 47 sidor in 4:o med illustrationer »dessinées et gravées par A. F. Skjöldebrand.

sina resor till Skottlands västkust. En större kanal skulle ha framkallat ett större vattentryck på portarna, och således kunnat göra deras begagnande mera farligt än eljest.

Styrmän och besättningar på de fartyg, som nu segla på Vänern, äga icke de kunskaper och den skicklighet, som tagas i anspråk för större fartyg.

Flera ställen i älfven, såväl ofvan som nedom Trollhättan, äro grundare än själfva kanalen, och detta enda skäl borde vara nog att slita tvisten.

Dessa äro de skäl man uttalat för en mindre kanal. Om kraftigare skäl därför finnas, torde de, som känna dem, bringa dem till allmänhetens kännedom. Jag älskar mitt fäderneslaud för mycket att icke önska, att ett företag, som i alla fall gör det heder, må blifva det mest fullkomliga, som möjligt är.

Mot dessa skäl för en mindre kanal invänder man från den andra sidan: att allt det järn, som tillverkas vid bruken i Värmland, köpes af handlande i Göteborg till ett dem emellan öfverenskommet pris och sedermera föres på deras egna fartyg med vinst till utlandet, men att denna vinst skulle i stället spridas öfver hela landet, om en större kanal blifvit byggd, samt att, då i Göteborg tecknats 325,000 Rdr i företaget, man skäligen icke kan begära, att dess köpmän skola arbeta på sin egen undergång.

Om, säger man, detta skulle för Göteborg ha varit mindre fördelaktigt, och denna stad icke bidragit till byggnadskostnadens bestridande, skulle hvad i Stockholm och Värmland på 14 dagar tecknats i företaget varit nästan tillräckligt, och troligt är, att Värmlands bruksägare skulle ha till kanalen bidragit mera än hvad de gjort, om af en större kanal de funnit större fördelar än af en mindre.[1]

Man tillägger: att som en omedelbar handel med främmande land nödvändigt måste upplifva industrien, skulle det kring Vänern liggande landets tillverkningar också väsentligen ökas genom en större kanal; att den ökade vinsten utan tvifvel skulle betäcka de ökade kostnaderna; att landet blefve uppodladt och bättre skött; att bruksrörelsen blefve bättre ordnad och mera utvidgad, sedan en förordning numera tillåtit detta; att nya och mera fulländade industrier skulle framkallas; samt slutligen att i landet skulle spridas en rikedom större än den af en eröfring.

Hvad angår sjömän och lasters sortering kan svaras, att det man icke vet, kan läras, och det man icke har, kan köpas, då man kommer till en stor handelsstad.

Storleken hos andra kanaler i Europa, bör, säger man, icke ingå i frågan. Här gäller endast möjligheten och nyttan af att få en stor och djup kanal.

[1] Enligt Granberg, Trollhätte-kanalfartens historia, sid. 113, tecknades för kanalen 346,400 Rdr i Stockholm, 325,000 Rdr i Göteborg och 93,800 Rdr i Kristineham eller tillsammans 765,200 Rdr. Häraf behöfde endast 50 procent eller 382,600 Rdr inbetalas. En Rdr Bco torde efter dåvarande kurs motsvara 3 kr. 71 öre i vårt mynt.

Portarna i Karlskrona docka, afsedd för linjeskepp, ha en styrka, som motsvarar vattentrycket; hvarför, säger man, skulle det då vid Trollhättan vara omöjligt bygga portar mindre än dessa?

Hvad angår i älfven befintliga grund, så medgifves detta hinder utan motsägelse, ifall det vore omöjligt att, utan allt för stora kostnader, borttaga dem. Men man måste beklaga att hvad framgått af gjorda undersökningar icke blifvit allmänt bekant, hvarigenom man icke känner till, huru sig därmed i verkligheten förhåller, och således icke är i stånd att beräkna nödiga kostnader för dessa grunds borttagande.

Vice amiralen vid skärgårdsflottan frih. V. v. Stedingk, som varit ledamot i den kommitté, som i Göteborg 1793 skulle yttra sig öfver Trollhätte kanals byggande, framhöll då den åsikten, att för densamma, som borde utgöra en del af den stora genomfarten mellan Östersjön och Nordsjön, sådana mått borde bestämmas, att skärgårdsflottans fartyg kunde i händelse af behof där framgå, samt att i afvaktan på samma farleds fullbordande de kunde byggas och stationeras vid Vänerns stränder. Då man ligger mellan två mäktiga stater, synas dessa fördelar för skärgårdsflottan vara mycket tilltalande. En sådan åsikt vågar jag emellertid icke framhålla, utan att den måtte underkastas granskning af dem, hvilka i sjöväsendet äro mera hemmastadda, än hvad jag är. För öfrigt öfverlämnar jag åt läsaren att själf bedöma de skäl, som blifvit anförda för och emot de olika åsikterna».

Skjöldebrand var, som synes af allt detta, en framsynt man, hvars åsikter, dock ofullständigt, gjorde sig gällande redan omkring 40 år därefter, då kanalen, som icke motsvarade behofvet, måste, med bibehållande af den gamla, till en del byggas om.

I sammanhang härmed kan anföras, att tanken på en kanal med större slussar än de, som fullbordats 1800, icke var ny utan jämförelsevis gammal nog. På 1700-talet bildades nämligen ett bolag för kanalens byggande, hvarvid bland annat 1774 bestämdes, enligt direktören D. Thunbergs förslag, att slussarna skulle blifva 9,0 fot = 2,67 m. djupa, 34,0 fot = 10,09 m. breda och 182,0 fot = 54,03 m. långa. Två sådana slussar blefvo också byggda i Karlsgraf vid Brinkebergs kulle och en vid Åkersström, men de förra ersattes, då kanalen byggdes om, af de nuvarande slussarna, hvilka äro 2,97 m. djupa, 7,27 m. breda och 35,62 m. långa. De af Thunberg projekterade slussarna äro således visserligen 0,3 m. mindre djupa än de nuvarande, men i stället 2,82 m. bredare och 18,41 m. längre. Förhållandet mellan deras djup, bredd och längd är således = 1: 3,78: 20,23, hvilka mått valdes för att på Vänern begagnade fartyg skulle i dem kunna slussa. De gamla slussarna fingo därefter förfalla. Slussen vid Åkersström var emellertid redan då ombyggd med sina gamla mått.

Hvad Skjöldebrand yttrat i sin bok om slussarnas mått var riktadt mot kanalbolagets styrelse i allmänhet, men särskildt mot B. v. Platen, som då var en dess ledamot och följaktligen bidragit till valet af de antagna slussmåtten.

Uppenbart är, att v. Platen skulle under sådana förhållanden söka gendrifva Skjöldebrands åsikter, det han två år därefter också gjorde i sin då utgifna »*Afhandling om Canaler genom Sverige särskildt med afseende å Venerns sammanbindande med Östersjön*»,[1] hvilken var ställd till konungen och vid hvars författande han antages haft en god hjälp af Georg Adlersparre, hvilken i mycket delade v. Platens åsikter och var känd såsom en framstående författare, det v. Platen, dittills åtminstone, icke gjort sig känd för.

Om denna farled, numera kallad Göta kanal, hade v. Platen veterligen förut hvarken skrifvit eller yttrat någonting. Nära till hands ligger således antagandet, att det just var hvad Skjöldebrand andragit om v. Stedingks förslag, som fäst v. Platens uppmärksamhet på saken.

Man skulle ha kunnat vänta, att då v. Platen så vidlyftigt, som han gjort, yttrat sig om kanalens riktning och därmed jämfört åtskilliga utländska kanaler, han äfven skulle ha nämnt något om behofvet af större slussar. Detta har han dock icke gjort, utan i stället sökt vederlägga Skjöldebrands åsikter om Trollhätte kanals slussar, hvaraf man får draga den slutsatsen, att han ansett slussarna på Göta kanal icke ha behof af större mått än de på Trollhätte kanal.

Att förhållandet varit sådant, framgår tydligt nog af hvad han därom yttrar på sidorna 16 och följande, hvilket torde här få återgifvas:

»Direktör Thunbergs plan var med 27 alnars bred kanal i vattenbrynet, vattnets djup 5 alnar, slussarna 17 alnar breda och 91 alnar långa; det vill säga samma dimensioner, som äro vid Gustafs slussar (vid Brinkebergs kulle) och den tiden projekterade vid Trollhättan. Sedan nu de senare äro utförda efter en mindre skala, torde ock deras dimensioner blifva de rätta för de återstående. Att göra dessa slussar mindre vore uppenbart skadligt, efter de fartyg, som från Göteborg hade passerat Trollhättan, då skulle nödgas stanna och lossa här, hvarigenom farten förlorade en af sina största förmåner, den att varor utan rubbning eller kastning och under samma mans ansvar komma från afsändningsstället till destinerad ort — den största af alla förmåner vid en slussfart, hvilket erfarenheten tillräckligt upplyst.[2] Att göra dem större vore en ökad kostnad utan ändamål. Storleken tyckes därför en gång vara gifven genom de redan fullbordade Trollhätte slussar. Som denna således är ett *non plus ultra* för svenska kanaler, åtminstone på denna väg, torde här vara lämpligt, att något närmare granska, huruvida denna gräns är den rätta.

Denna fråga har så länge varit omtvistad, att man kunnat vänta sig få se den långt före detta fullkomligen utredd; man har kunnat förvänta, att erfarenheten bäst skulle upplysa svenska allmänheten här-

[1] Örebro 1806, 64 sid. in 4:o, med två kartor, den ena omfattande sträckan mellan Vänern och Vättern, ritad af Elias Schwan, den andra sträckan mellan Vättern och Slätbaken, förfärdigad af J. S. von Schoultz.

[2] Denna betraktelse synes vara alldeles öfverflödig, alldenstund ingen ifrågasatt att bygga slussarna mindre än de vid Trollhättan.

om; men detta hopp har hittills synts vara fåfängt. Att klandra ett verk af utmärkt storhet och ryktbarhet, hvars anläggning och fullbordande sysselsatt flere män af snille och kunskaper, borde väl synas vådligt af en och hvar, som saknar grundlig kännedom af kanalfarter, deras svårigheter och rätta byggnadssätt; men egenkärleken förledes lätt att förblanda gåfvan att klandra med bevis af verklig kunskap, och mången granskare är tillfredsställd med blott den okunniges bifall. Utlänningen och svensken ha riktat den vid Trollhättan varande anteckningsboken med kritiker på prosa och vers, som här upprepade skulle blott trötta läsaren; och hvilka, då de i allmänhet fordra några alnars tillökning icke allenast på kanalens bredd utan ock på dess djup, som de ansett både nyttig, möjlig och lätt, tyckas röja en afgjord okunnighet i ämnet. Dessa granskare ha visst icke beräknat, kanske icke ens förstått att beräkna, hvad ökad vattentryckning större dimensioner skulle åstadkomma, och hvilka ökade dimensioner portarna i följd däraf måste hafva, som därigenom blefve icke allenast högst dyrbara piecer i framtiden, utan kanske äfven svåra att få. — — —

De, som till skäl för större dimensioner åberopa dockportarna i Karlskrona, hafva icke öfvervägt skillnaden i ändamålet och öfriga omständigheter. Dessa portar öppnas eller slutas aldrig utan att 200 till 300 man som handtlangare äro närvarande eller att genast tillgå; där var alltså öfverflödigt att ha afseende på en sådan ports mer eller mindre tunga gång, dess styrka och bestånd borde förnämligast sökas, och på dessa grunder äro dockportarna konstruerade. På ett örlogsvarf finnas de svåraste ekepiecer i riket, att efter behof använda: och en nödvändig följd af portens storlek blef den, att den utom sin axel nödvändigt måste hvila på en rulle, applicerad nära portens ytterhörn, hvaraf såväl som af portens storlek och tyngd åter naturligen följde, att inrättningar öfver vattnet icke gjorde tillfyllest till deras stängande och öppnande, utan ginor måste under vattnet vid hörnet anbringas, om man icke ville löpa fara att bråka sönder alltsammans. Slutligen, ehuru man icke spart på dimensionerna, ehuru portklädningen formerar ett cirkelsegment och inga räta linier, så finner man dock nödvändigt att förstärka portarna med 6 à 8 stöttor, hvilka, så snart pumpningen börjar och vattnet sjunkit några fot, efter hand sättas med ena ändan mot hälleberget under vatten eller vid sidorna och med den andra mot porten; men med alla dessa försiktighetsmått äfventyrar man icke att låta dessa portar ensamma motstå hela vattentryckningen, då någon längre tid är i fråga, utan sättes då den så kallade *sätten* framför. Att detta icke är en öfverdrifven försiktighet, därom vittna andra länders dockor, där ebb och flod icke äro, som göra sådana anstalter mindre nödiga.(?) Trollhättans granskare må eftersinna och alla sakkunniga läsare döma, huru mycket af allt detta kan användas på slussportar.»

För att än vidare framhålla svårigheterna att bygga större slussar än de ifrågavarande vid Trollhättan yttrar v. Platen vidare:

»Anmärkningsvärdt, ehuru för mången oväntadt, är, att vattentryckningen vid gamla dockans portar, beräknad efter vattnets medel-

höjd, i anseende till *sätten*,[1] likväl förhåller sig till tryckningen vid Trollhätteslussen med högsta vatten som

$$\frac{18 \times 18 \times 49^3/_4}{2} = 8059^1/_2 \text{ kubikfot till } \frac{25 \times 25 \times 22}{2} = 6875 \text{ kubikfot.}$$

Så vidt jag vet, finnes endast ett par slussportar i världen, som i anseende till motstånd för vattentryckning kunna jämföras med Trollhätte portar, nämligen mellersta portparet vid Gustafs slussar (vid Brinkebergs kulle). Å dessa är vattentrycket vid högsta vattenståndet $\frac{20{,}5 \times 20{,}5 \times 34}{2} = 7144^1/_4$ kubikfot. Dessa, som nu kosta 1000 Rdr, insättningskostnaden oberäknad, äro äfven ett talande bevis, huru svåra sådana portar genom deras större bredd äro att åstadkomma och underhålla. En dylik vattentryckning finner man icke vid andra slussverk. Själfva Kielerkanalens slussportar, ehuru $27^1/_2$ fot breda, lida dock, i anseende till enkla (?) slussar och $9^1/_4$ fots sänkning, icke mer än 2337 kubikfots tryckning. Man kan invända, att om slussarnes antal blifvit ökadt, hade sänkningen blifvit mindre på hvardera; men där de nu äro, är den för just så många slussar, som där finnas, och alldeles icke för flera. Hade man satt en sluss längre upp i kanalen, så skulle det betydligen hafva ökat arbetet och i synnerhet sprängningen i höga berget fordrat mera betjäning och varit hinderlig vid seglationen; utom det att Åkerssjö lagt hinder i vägen.[2]

Skada att dessa skäl till försvar af Trollhättekanalens dimensioner icke blifvit nog grundligt framställda i den korta diskussion om dessa dimensioner, som slutar den beskrifning öfver Trollhättan en aktningsvärd svensk författare för icke länge sedan låtit på utländskt språk utgå från pressen. Författaren har väl själf, med den sanna förtjänstens alltid blygsamma anspråk, afsagt sig att vilja afdöma själfva hufvudfrågan; men skäl mot och med äro af honom så tvetydigt andragna, att han själf synes benägen att ogilla arbetet, och att åtminstone hans uppgifter troligen skola missleda de flesta läsare, hvilka blott genom denna beskrifning få begrepp om Trollhättan. Verkan af oriktiga meningar härom blir högst skadlig, helst när fråga uppstår om kanalens fortsättning.

I sammanhang härmed uppställer v. Platen till besvarande följande fråga: »Hvad är det som bestämmer en kanals dimensioner?»

Denna fråga besvarar och utvecklar han i följande tre punkter:

1:o) »de vattnens storlek, djup och beskaffenhet, hvilka såväl under loppet af kanalen, som vid dess ändar komma att sammanbindas;

2:o) de varors beskaffenhet, som komma att transporteras; samt

3:o) vattenmängden och rörelsen, icke hvad de äro, men hvad de troligen kunna blifva.»

---

[1] I Karlskrona funnos då två dockor.

[2] Denna senare tämligen svårförstådda mening afser tydligen slussarna mellan Åkerssjö och Åkersvass, men icke de vid Brinkebergs kulle.

Vid besvarandet af dessa tre punkter yttrar han sig endast om djupet, det han medgifver på anförda skäl må kunna ökas från 6,5 fot till 9,0 fot, men om slussarnas bredd och längd yttras icke ett ord. Han vidhåller således sin åsikt, att dessa mått böra vara lika dem på Trollhätte kanal, således 22 fots bredd och 120 fots längd. Då han sedermera uppgjorde förslag till Göta kanal, ökade han emellertid djupet till 10,0 fot och bredden till 24,5 fot, men i längden gjordes ingen ändring, hvilka mått oväntadt nog blefvo fastställda äfven för Trollhätte kanal, då denna sedermera byggdes om.

Uppenbart är, att Skjöldebrand icke skulle lämna v. Platens mot honom riktade beskyllningar obesvarade, och svaret kom redan samma år i hans: »*Några påminnelser vid öfversten och riddaren friherre v. Platens Afhandling om canaler genom Sverige m. m.*»[1] I sin nya skrift kommer han då först till frågan: »om kanalens dimensioner (22 fots bredd och 6,5 fots djup) äro de bästa, eller om en bredare och djupare kanal öppnar en omedelbar sjöfart från städerna kring Venern till främmande länder».

I sin skrift hade v. Platen (sid. 25) anmärkt, att hans uppgift om kanalens djup skilde sig ganska betydligt från Skjöldebrands, då »felet från 9,0 till 6,5 fot vore för stort att icke rättas, och en hvar har tillfälle att på stället öfvertyga sig, att vattnet på öfre tröskeln i öfre slussen, det grundaste stället i hela kanalen, aldrig varit under 7 fot, men väl ibland litet öfver 11 fot, att alltså nödvändigt medelhöjden för vattnet i kanalen måste antagas till 9 fot, som är 2½ fot mera än bolagets privilegier ålägga».

Skjöldebrand förklarar sig nu visserligen härutinnan vara ense med v. Platen, men tillägger, »att det icke är medelhöjden, som bör bestämmas, då man uppgifver en kanals dimensioner. Om bredden därefter rättades och fartygen för genomfarten byggdes i samma förhållande, skulle däraf följa, att kanalen blefve obrukbar, så ofta vattnet föll under denna medelhöjd, till mycken skada i alla hänseenden, helst under ett klimat, där vintern i alla fall hindrar farten för en stor del af året. På detta skäl har jag trott mig böra uppgifva det minsta djupet och ansett det i bolagets privilegier utsatta för att vara det enda säkra och rätta i förhållande med de öfriga dimensionerna.»

Man måste medgifva, att Skjöldebrand härutinnan hade fullkomligt rätt.

I sammanhang härmed anföres af Skjöldebrand, att kanaldjupet på kartan öfver Trollhättan är utsatt vara 5 alnar. Men om några i förlitande härpå byggde fartyg för ett sådant djup, »månne de då icke oftast under sommaren finge stanna vid Trollhättan och afbida hösten?»

Ingen lärer väl på goda skäl kunna annat än godkänna ett sådant antagande.

[1] Stockholm 1806, 18 sidor in 4:o.

Vidare anför Skjöldebrand: »men om vattnet sänker sig en half fot mer än det gjort under de få år kanalen varit färdig, hvilket icke kan vara omöjligt, blir likväl ingen bedragen af den uppgift om djupet jag enligt med privilegierna anfört. Direktionen har utan tvifvel med afseende på detta skäl gifvit kanalen det djup, att vattnets höjd icke förmodligen kan falla under det utsatta målet, och det anmärkta *stora felet* således funnes i alla andra uppgifter än mina.»

Skjöldebrand påpekar vidare, att en stor del af de skäl v. Platen i sin skrift hade anfört för de mindre dimensionerna synbarligen varit för honom bestämmande, då han framhåller (sid. 16) Trollhätte kanal såsom varande ett »non plus ultra af svenska kanaler».

Behöfligt torde icke vara att vidare anföra de ytterligare skäl, som enligt v. Platens åsikt tala för Trollhätteslussarnas förträfflighet, hvarom han (sid. 34) yttrar bland annat följande.

»Det anförda torde hafva bevist, har åtminstone öfvertygat mig, att Trollhättans dimensioner äro, om icke fullkomligen, dock så nära möjligt hvad de borde vara, och att de vid den storleken böra bibehållas för den kanal, som vi önska en dag måtte genomskära Svealand. Efter denna storlek är ock kostnadsförslag uppgjordt för kanalen mellan Venern och Vettern.»

Detta kostnadsförslag, hvari dock icke ingår ersättningen för jord och mark, återfinnes på sidan 38 och stiger till 333.333 Rdr 16 skill. Bco eller enligt då gällande kurs en million kronor i vårt mynt. Hvad kanalen mellan Vettern och Östersjön skulle komma att kosta, därom lämnar v. Platen icke någon uppgift.

Kändt torde vara, att då Göta kanal sedermera byggdes af v. Platen, slussarna erhöllo större mått än de af honom för Trollhätte slussar förordade, som vid en senare verkställd ombyggnad äfven blifvit större än de af v. Platen så varmt försvarade.

Af hvad Skjöldebrand anfört, det erfarenheten äfven bekräftat, synes emellertid, att han i denna fråga var vida mera framsynt än v. Platen.

Ehuru mera än 100 år hafva förflutit, förtjäna de ofvan refererade skrifterna dock ännu att läsas och detta så mycket mer, som frågan om de båda kanalernas ombyggnad med mått, närmande sig de af Skjöldebrand föreslagna, nu står på dagordningen.

Gustaf Nerman.

Underrättelser.

— Den 11 juli afled i Jena professorn i klassisk filologi och antik historia vid därvarande universitet Heinrich Gelzer. Den aflidne var det moderna Tysklands måhända främste kännare af den byzantinska historien. Utom den kortfattade *Abriss der byzantinischen Kaisergeschichte* han författat för andra upplagan af Krumbachers bekanta byzantinska litteraturhistoria har han utgifvit en mängd monografier på den byzantinska historiens område: *Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronographie* (1880—1898), *Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung* (1899), *Ungedruckte und unveröffentlichte Texte der Noticiæ episcopatuum; ein Beitrag zur byzantinischen Kirchen- und Verfassungsgeschichte* (1901), *Pergamon unter den Byzantinern und Osmanen* (1903), *Das Patriarchat von Achrida* (1903) m. fl. Sedan 1897 ledde han utgifningen af det stora verket *Scriptores sacri et profani.*

— Den 13 juli afled i Berlin geheimeregeringsrådet Karl Sattler, andre direktör för de preussiska statsarkiven, för öfrigt bekant för sina arbeten på den hanseatiska och ostpreussiska historiens område.

— I juli afled chefen för det saxiska riksarkivet Paul Hassel, hvilken bl. a. författat en värdefull biografi öfver Radowitz.

— Vid Finska historiska samfundets möte den 8 maj väckte ordföranden doktor P. Nordmann förslag, att samfundet under höstens lopp skulle anordna ett historikermöte, hvilket om detta utfölle väl efter ett par år kunde upprepas med skandinaviska historiker såsom inbjudna deltagare. — Till mötet, som ägde rum d. 28—30 september, infunno sig 70 deltagare, de flesta lärare vid universitetet och elementarläroverken, museiintendenter och några andra intresserade. Såsom ordförande fungerade rektor Axel Bergholm och professorn frih. E. G. Palmén samt såsom sekreterare doktorerna O. A. Hainari och P. Nordmann. Åtta föredrag höllos af följande personer: professor K. Grotenfelt: *Finlands ställning under reformationstidens brytningsperiod;* professor M. G. Schybergson: *Den akademiska historieundervisningen;* professorn frih. E. G. Palmén: *Sinclairska mordet;* doktor A. G. Fontell: *Jordbesittningsförhållandena vid början af Finlands medeltid;* docenten G. Suolahti: *Drag ur lifvet i Finland under upplysnings-tidehvarfvet;* professor C. v. Bonsdorff: *Universitetets flyttning till Helsingfors;* doktor O. A. Hainari: *Finnarne i Amerika på 1600-talet;* aktuarien T. Hartman: *Hattar och mössor i Borgå under senare hälften af 1700-talet.*

Under pauserna mellan föredragen besöktes de historiska museerna, och den tredje af mötesdagarna upptogs af en angenäm utfärd till det i historiskt afseende minnesrika Borgå. Mötet utföll i allo väl. (*P. N.*)

— I det sist utkomna dubbelhäftet af *Historisk Tidskrift för Skåneland* (1906: H. 2 och 3) meddelar Lauritz Weibull i en afhandling med titeln *Studier i Lunds domkyrkas historia* en serie smärre fristående undersökningar öfver Lunds domkyrkas historia under dess olika skeden.

— I det sist utkomna häftet af *Statsvetenskaplig tidskrift* (1906: H. 4) ger öfverdirektören d:r L. Widell i en uppsats med titeln *Statistiska Tabellkommissionen 1756—1906* en öfversikt öfver den svenska befolkningsstatistikens organisation från dess begynnelse fram till våra dagar. Häftet innehåller för öfrigt bl. a. en ny del af professor Kjelléns uppsats om *Japans »ancien regime»*.

— Under namnet *Fataburen* utgifves af Nordiska Museet genom d:r Bernhard Sahlin från detta års början en ny kulturhistorisk tidskrift. Af de hittills utkomna häftenas innehåll må särskildt såsom af synnerligen stort intresse påpekas professor v. Friesens uppsats *Om landskapsnamnet Uppland*. Efter en kritisk resumé af förut framställda åsikter i frågan framhåller förf. först beträffande namnets form, att detsamma urspr. är ett plurale tantum, samt vidare angående dess betydelse, att Uppland (Upplanda) såsom namn på byar och gårdar förekommer i skilda delar af den skandinaviska halfön i betydelsen »grupp af två eller flera gårdar, som äro belägna på en höjd eller längre upp vid ett och samma vattensystem, längre in i landet». Förf. visar därefter att »*upp*- såsom första led i uppsvenska ortnamn ej är liktydigt med *norr*- och fastslår därefter — under hänvisning till såväl nutida folkligt namnbruk och äldre källor som till den omständigheten, att i stadfästelsebrefvet till Upplandslagen Uppland sättes i motsatsförhållande till Roden — att namnet betyder »det längre upp från sjön, längre in från kusten belägna landet (bygderna)». Namnet är gifvet med utgångspunkt från kustbygderna, snarast Mälareroden, och har troligen genom sammanslagningen af de olika landsdelarna till en lagsaga — Upplands — öfvergått till gemensam beteckning för hela området. — D:r O. Rydbeck behandlar i en uppsats om *Ålen och lejonen i Stockholms Storkyrka* en därstädes befintlig skulptur. Den utvisar en ål, som söker slingra sig undan ett lejons och en lejoninnas klor. Ofvanför läses å en i pelaren infälld svart marmorplatta följande inskrift på plattyska: »Der ael is fet ok en stark fisk. Mit ledegen henden is he nicht gut to fangen, dat is wis 1521. Weir en wil vorwaren, de mot nene seke edder kisten an em nicht sparen.» Förf. gör troligt, att skulpturen härrör från Adam van Düren, en sannolikt från Westfalen stammande konstnär, som i Skånes medeltida konsthistoria spelat en betydande roll. Bildverket och inskriften äro tillkomna

på föranstaltande af Didrik Slagheck, liksom mäster Adam westfalare till börden, vid hans flykt från Stockholm till Danmark. De omtalas af Messenius i hans *Sveopentaprotopolis*.

— Professorn friherre E. G. Palmén behandlar i Svenska Dagbladet för den 20 okt. (n:r 286) frågan om det *Sinclairska mordet år 1739*, d. v. s. närmast frågan om den ryska regeringens medvetenhet om och meddelaktighet i våldsbragden. Efter en exposé af de framställningar, som gifvits i litteraturen ända från Manstein och Keralio fram till Stavenows skildring i *Sveriges historia intill tjugonde seklet*, framhåller förf. »den i ögonen fallande återhållsamhet hvarmed särskildt de nyaste författarne behandlat saken» och återför den på von Nolckens frikännande omdöme i hans i Hist. Tidskrift (1889) offentliggjorda memoarer. »Om historikern såsom domare äger att i tvifvelaktiga fall hellre fria än fälla, har detta i fullt mått skett i det land, hvars folk för snart två århundraden sedan djupast upprördes öfver det i Schlesien begångna mordet.» Bevis för en fällande dom finnas emellertid i de i ryska utrikesministeriets arkiv i Moskva bland sekreta akter för åren 1738—43, bevarade, mycket utförliga handlingarne (n:r 5), som genomgåtts af en finsk forskare, general Furuhjelm, af Solovieff begagnats för hans stora verk och uppmärksammats af professor Hjärne. Af hvad Solovieff ur dessa dokument i bilagor meddelar, sammanställdt med andra ryska källor och Furuhjelms anteckningar, framgår, att Münnich i en instruktion af d. 23 sept. 1738 ålagt de officerare, Levitzky och Kutler, som skulle fånga Sinclair, att »om tillfälle därtill gåfves, söka döda eller dränka honom». Münnich vidtog sin åtgärd på kejserlig befallning. Ordern upprepades d. 29 jan. 1739, och i en skrifvelse af d. 1 aug. 1739 åberopar Münnich kejserliga ukaser af den 14 aug. 1738 och d. 16 jan. 1739, som angåfvo bästa och tjänligaste vägen för utförandet af det i afseende å Sinclair gifna uppdraget. Författaren redogör därefter för Levitzkys egen berättelse om dådet liksom för de åtgärder den ryska regeringen vidtog för att rentvå sig från all delaktighet i det skedda. Allt styrker, slutar förf. sin undersökning, att »den närmaste samtiden, alla officiella dementier till trots, vann fullständig och säker kännedom om själfva brottet». Det kan ej heller betviflas, att medlemmarne af dåvarande ryska regering »samt- och synnerligen, kejsarinnan, Osterman, säkert äfven Biron äfvensom Münnich i fulllaste mått bära ansvaret för det grofva brottet mot folkrätten, om ock verktygen, huru mycket man än sökte skona dem, sedan fingo bära följderna däraf.»

— De sist utkomna numren (75 och 76) af Svenska Litteratursällskapets i Finland skrifter utgöras dels af tredje häftet af Herman Vendells *Ordbok öfver de östsvenska dialekterna*, dels af en ny (tredje) samling *Bidrag till Helsingfors stads historia*, liksom de föregående utgifven af d:r Petrus Nordmann. Den nya volymen innehåller borgerskapets suppliker samt kungliga resolutioner

och bref åren 1651—1697 samt en samling utdrag ur Helsingfors stads domböcker för åren 1639—1643.

— Det danska riksarkivets arbetsberättelser utgifvas fr. o. m. detta år efter en ny plan och under en ny titel, *Meddelelser fra det danske Rigsarkiv*. Den nya publikationen skall utom meddelanden från riksarkivet och provinsarkiven i större utsträckning än hittills äfven bringa uppsatser och meddelanden i arkivteoretiska, arkivtekniska, arkivhistoriska, kronologiska, paleografiska och diplomvetenskapliga frågor, äfvensom inventarier öfver mindre arkiv, samlingar af aktstycken till arkivens och administrationens historia m. m. Af den nya serien ha första bandets båda första nummer utkommit, innehållande dels *Meddelelser om Rigsarkivet med Provinsarkiverne 1901—1905*, dels en uppsats af riksarkivarien Secher *Om Organisationen af Arkivvæsendet i Norden*, som förut i denna tidskrift (se ofvan sid. 209) omnämnts. Ur femårsberättelsen förtjäna några punkter att påpekas. Gallringsfrågan, hvilken såsom omtalats beröres i den svenska riksarkivariens årsberättelse, står äfven i Danmark på dagordningen. Genom en kungl. resolution af d. 22 juli 1902 bestämdes, att kassation af arkivalier inom departementen får äga rum endast efter direkt från riksarkivarien inhämtadt samtycke. Har sådant gifvits för ett visst slag af handlingar, behöfver för framtiden i afseende på samma slags handlingar ej nytt underställande äga rum, men väl i analoga fall. Kunna riksarkivarien och vederbörande departement i dylik fråga ej enas, hänskjutes saken till kyrko- och undervisningsdepartementet. I afseende på gallringen af de till provinsarkiven öfverlämnade arkivalierna äro förslag till bestämmelser under utarbetande af riksarkivarien själf. Den viktiga frågan är sålunda under behandling inom både den svenska och den danska arkivförvaltningen, och man får hoppas, att resultatet ej för länge skall låta vänta på sig.

I afseende på de danska arkivens arbete för arkivalieskydd i allmänhet klagar riksarkivarien öfver att man ännu »mycket obetänksamt umgås med» framstående personers efterlämnade korrespondenser och samlingar utan tanke på att de kunna rymma viktiga källor till fäderneslandets historia. Han tillskrifver detta ofta rädslan för det omfattande arbetet med brefvens sortering och hänvisar såsom en räddning undan detta till den enkla utvägen att öfverlåta samlingen till ett offentligt arkiv. Såsom ett bevis för huru litet man på sina håll fått upp ögonen för dylika enskilda arkivs vetenskapliga betydelse och för det ansvar deras innehafvande skänker, anför riksarkivarien det öde, som öfvergått en bekant fyensk bygdehistorikers efterlämnade samlingar. De brändes af hans son på den grund att han fått leda för allt, som rörde arkivväsen och historia, något som bragt hans fader och en hans vän »på Höjde med Umælende». Han hade därför skyndat att uppbränna den litterära kvarlåtenskapen, »för att den ej skulle bringa mer olycka åstad».

Af ett särskildt intresse för svenska arkivmän med hänsyn till de viktiga och ingripande omorganisationsplaner, som hos oss stå på

dagordningen, är hvad riksarkivarien Secher meddelar om de danska arkivens ställning till de administrativa myndigheterna — sådan den är och sådan den borde vara. De exempel, som framdragas på utredningar, som af arkiven gjorts för judiciella och administrativa ändamål, böra särskildt rekommenderas till de svenska statsmyndigheternas begrundande. Ett bättre tillgodogörande än hittills af de svenska arkivtjänstemännens förvaltningshistoriska insikter och forskningsrutin skulle helt visst ofta höja nivån af de utredningar, som för administrativa eller judiciella ändamål åvägabringas. — Slutligen må meddelas, att det danska riksarkivet förbereder tvenne nya urkundspublikationer: dels en upplaga af Mogens Gyldenstjærnes korrespondens, dels en samling *Aktstykker og Oplysninger om Kabinetsstyrelsen i Kristian VII:s förste regeringstid.*

— Inom vår äldre litteratur intager Olaus Magnus' *Historia de gentibus septentrionalibus* en egenartadt framstående plats. För första gången gafs i denna bok en etnografisk-kulturhistorisk skildring af ett europeiskt folk, nordborna. Boken är på en gång ett utslag af renässansens geografiska intresse och af den under unionstidens strider nyvuxna nationalkänslan. Trots författarens efter moderna begrepp en smula chauvinistiska åskådning är boken likväl en verklig guldgrufva för kännedomen om den tidens Sverige. Boken utkom i Rom 1555 och har sedan sitt utgifvande upplefvat elfva latinska upplagor (1555—1669), fyra holländska (1562—1665), två italienska (1561, 1565), två tyska (1567), en fransk (1561) och en engelsk (1658). En svensk upplaga saknas dock ännu. Redan 1884 väckte Hans Hildebrand i en uppsats i denna tidskrift förslag om verkets utgifvande på svenska. Men först nu har genom ett privat samfunds, Michaelisgillets, föranstaltande planen realiserats. Öfversättningen skall verkställas af d:r Robert Geete, den outtröttlige utgifvaren af vår medeltids språkliga minnesmärken och den grundlige kännaren af vår äldre kultur. Arbetet kommer att förses med förklarande noter af fackmän på olika områden; ett antal af våra mest framstående vetenskapsmän hafva lofvat sin medverkan. Redaktionen ombesörjes af docenterna O. Almgren och R. Sernander samt amanuenserna I. Collijn och Axel Nilsson. Till grund för öfversättningen lägges den första Romupplagan (1555), hvars samtliga illustrationer komma att reproduceras. Äfven i öfrigt skall verket erhålla »en i allo värdig utstyrsel för att blifva ett uttryck för god svensk bokkonst». Det omfattar fyra delar, af hvilka den första beräknas utkomma sommaren 1907, de följande med ungefär ett halft års mellanrum mellan hvarje. Priset blir för subskribenter 50 kr. (12: 50 pr del), i bokhandeln 75 kronor.

— Det är först nyligen, som den stora samlingen af postala handlingar i Riksarkivet — främst öfverpostdirektörens arkiv — efter proveniensprincipen har blifvit slutordnad, och det är knappast enbart en händelse, att den första ingående framställningen af vår posthistoria just samtidigt har börjat utkomma. En på området

förut ej obekant forskare, postmästaren T. Holm, har i dessa dagar utsändt första delen af ett arbete, *Sveriges allmänna postväsen, ett försök till svensk posthistoria.* Den utkomna volymen behandlar tiden 1620—42. I dess första afdelning skildrar författaren den svenska postens första uppkomst i sammanhang med den ur den nationella expansionspolitiken framvuxna organisationen af vår diplomati samt denna utrikes postförings utveckling från uteslutande statspost till offentlig post 1620. Men denna offentliga post afsåg från början endast förbindelsen mellan Sverige och utlandet å linien Stockholm—Markaryd—Hamburg. Någon för allmänheten tillgänglig postbefordring inom landet fanns icke före 1636 års förordning, som, närmast kanske framkallad af allmogens klagomål öfver gästnings- och skjutsningsbördorna, utgör grundvalen för ordnandet af det offentliga postväsendet inom landet. Denna nyordning liksom de första åren af den nya organisationens verksamhet under postmästaren Anders Wechel och hans änka »postmästarinnan» Gese Wechel intill 1642 skildras i arbetets andra afdelning. Författarens framställning är byggd på mycket omfattande och grundliga studier i Riksarkivet och Kammararkivet, och det sätt, hvarpå han sammanställt och kritiskt bearbetat sitt material, måste betecknas såsom i det hela mycket förtjänstfullt. Störande verkar dock, att förf. i olikhet med så godt som alla moderna urkundsutgifvare i sina talrika (och för öfrigt i afseende på stafningen normaliserade) källcitat bibehållit originalens kommatering. Med förvåning saknar man ock i författarens källförteckning Odhners grundläggande arbete öfver vår inre utveckling vid denna tid, liksom förf. heller ej tagit hänsyn till att Stiernmans bekanta samling för 1500-talet intill 1595 ersatts af Svenska Riksdagsakter. Förf. ställer i utsikt — under innevarande år — en ny del af ungefär dubbelt så stort omfång som den föreliggande och nående fram till år 1677. Vi önska honom lycka till fortsättningen af hans värdefulla arbete och hoppas, då den nya delen föreligger, utförligare få återkomma till detsamma.

— I *Archiv für österreichische Geschichte* (Bd 95) behandlar d:r Artur Levinson i en afhandling med titeln *Die Nuntiaturberichte des Petrus Vidoni über den ersten nordischen Krieg aus den Jahren 1655—1658* en hittills föga beaktad sida af det stora nordiska kriget under Karl X Gustaf, nämligen påfvestolens ställning till detsamma. Det material förf. framdragit och i utdrag eller regester meddelar utgöres af den påflige nuntien i Warschau, sedermera kardinal Petrus Vidonis rapporter till kardinalstatssekreteraren Rospigliosi och kardinal Chigi under åren 1655—58. Ett särskildt värde såsom historisk källa få dessa rapporter på grund af den omständigheten, att den påflige nuntien ständigt uppehöll sig i konungens närhet, på flykten till Schlesien likaväl som i lägret vid Warschau, liksom hans ställning såsom den romerska kyrkans representant gaf honom det första rummet i Johan Kasimirs förtroende. Största intresset har naturligtvis Vidonis diplomatiska verk-

samhet. Han såg den polska monarkiens räddning i ett förbund med Österrike och Brandenburg och gaf därför — i full samklang med Alexander VII:s i allmänhet mot Österrike och Spanien gunstiga, mot Frankrike och Mazarin skarpt fientliga politik — ett kraftigt stöd åt Lisolas sträfvanden att bringa en polsk-österrikisk-brandenburgsk allians till stånd, hvarvid han samverkade med kurians representant vid Wien-hofvet Karl Caraffa. Mer än en gång gaf Vidoni Lisola ett ovärderligt bistånd i hans kamp mot det franskvänliga partiet i Polen, som gynnades af den inflytelserika drottningen Louise-Marie af Gonzaga-Nevers. Många af de meddelade aktstyckena äro af ett alldeles direkt intresse för den svenska historien. De tidigaste innehålla uppgifter om Danzigs försvarsåtgärder och den svenska agenten Kochs mission. Några beröra de förbindelser med svenskarne, hvari Polens primas ärkebiskopen af Gnesen Andreas Lesczynski inlåtit sig. Särskildt intresse för svenska läsare har depeschen af d. 27 okt. 1655, hvari Vidoni meddelar kastellanen Adam Brochowskis intryck från ett besök i det svenska lägret vid Krakau i slutet af september (n:r 31). Åtskilligt meddelas ock om de mellan Sverige och Brandenburg afslutna fördragen liksom om neutralitetstraktaten med Holland. En viktig plats i brefven intaga naturligtvis de förhandlingar, som knöto sig till kejsar Ferdinand III:s död d. 2 april 1657 och som ledde till det polsk-österrikisk-brandenburgska förbundets afslutande. Depescherna från 1658 kasta ljus hufvudsakligen öfver spänningen mellan de båda bundsförvanterna Österrike och Polen och öfver Lisolas kamp mot den af drottningen företrädda politiken: fred med Sverige under fransk bemedling.

— Det nyutkomna häftet af *Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis* (IV: 1) innehåller — utom slutarken till tredje bandet — en arkivöfversikt, en öfversikt öfver huru det nu befintliga urkundsmaterialet bevarats till vår tid. Från denna synpunkt sönderfaller det i två väsentligt skilda delar: urkunder, som för praktiska syften i original eller afskrift bevarats eller åtminstone registrerats i de institutioners eller personers arkiv, som från början mottogo brefven, och sådana som i vetenskapligt syfte afskrifvits eller omnämnts af häfdatecknare eller historiskt intresserade lekmän. Öfversikten innehåller alltså tvenne afdelningar. Först och främst gifves en redogörelse för de danska medeltidsarkiven, deras beskaffenhet och öden genom tiderna samt för deras kopieböcker och brefregister tillika med listor öfver de i repertoriet upptagna urkunder, som från dem leda sitt ursprung. Med andra ord, här göres ett försök att ordna det bevarade urkundsmaterialet äfven för medeltidens vidkommande efter proveniensprincipen, såsom hos oss skett t. ex. med de Kristianstads rådhusarkiv tillhöriga pergamentsbrefven. Denna arkivöfversikt upptager rikets och konungens samt länsfurstarnes arkiv, biskops-, kapitel- och herreklosterarkiven, munkordnarnes arkiv, stadsarkiven, under hvilka upptagas stadens kyrkors,

klosters och hospitals arkiv, vidare landskyrkornas samt äfven privatpersoners arkiv (släkt- och gårdsarkiv). För det andra meddelas angående olika historieskrifvare eller samlare — i kronologisk ordning — detaljerade uppgifter om hvilken betydelse de äga för vår kännedom om urkunder från tiden intill 1450. Härvid upptagas ej blott tryckta utan äfven handskrifna arbeten. Tilläggsvis följa öfversikter öfver olika handskriftssamlingar (äfven i svenska arkiv och bibliotek) med upplysningar om de handskrifter, som ej behandlats under särskilda häfdatecknare. För svenska läsare knyter sig naturligtvis största intresset till hvad som meddelas om de från Danmark eröfrade svenska landskapen. Förf. har här haft god hjälp af Lauritz Weibulls undersökningar. Viktigast är naturligtvis hvad som meddelas om Lunds domkapitelsarkiv; här gifves bl. a. en lista öfver alla i *Registrum ecclesiæ Lundensis* afskrifna urkunder med särskildt angifvande af dem, hvilkas original gått förlorade. — När man genombläddrar professor Erslevs och hans medhjälpares ypperliga arbete, kan man ej frigöra sig från en känsla af afund öfver att vi för vår medeltid ej ännu äga ett dylikt. Med hänsyn till materialets omfång skulle dock denna uppgift blifva än mera kräfvande än den, som nu i vårt grannland snabbt närmar sig sin lösning.

— Den bekante franske historikern Achille Luchaire har i kanton-biblioteket i Zürich funnit en förteckning öfver deltagarne i 1215 års stora kyrkomöte och aftrycker det intressanta fyndet i *Journal des Savants* för 1905. Man finner här uppgifter om de biskopar, som infunnit sig från Norden. Bland de biskopar, som omedelbart lydde under påfven, uppräknas nämligen äfven biskoparne '*de Livonia, de Hestia*'. Efter de tyska biskoparne nämnes '*de Datia episcopus*'. Sverige åter har af en eller annan anledning saknat företrädare på det viktiga kyrkomötet. (*K. G. Wn.*)

— Ett värdefullt bidrag till Danmarks klosterhistoria föreligger i J. Lindbæks och G. Stemanns nyutkomna monografi öfver *De danske Helligaandsklostre.* Arbetet sönderfaller i tvenne delar: framställning och aktstycken. Framställningen har en allmän del, författad af Lindbæk, och en speciell, omfattande monografier öfver de olika danska helgeandsklostren, författad af Stemann. Den allmänna delen gifver först en skiss af johanniternas betydelse för sjukvårdens utveckling under medeltiden. Det andra kapitlet behandlar de danska helgeandshusen, d. v. s. de hospital, som buro den helige andes namn utan att tillhöra helgeandsorden eller sinsemellan äga något organisatoriskt samband. Därefter skildras helgeandsorden, de borgerliga johanniterna, dess uppkomst och organisation, under framhållande af att helgeandsklostren ej vore sjukhus i modern mening utan snarast tillflyktsorter för obotligt sjuka och ålderstigna, som saknade medel till sitt uppehälle. Slutligen gifves en framställning af moderhuset S. Spirito i Rom och de danska helgeandsklostren. Den andra afdelningen innehåller monografier

öfver de sex danska helgeandsklostren Aalborg, Randers, Faaborg, Nakskov, Köpenhamn och Malmö. För oss svenskar har naturligtvis den sistnämnda monografien det största intresset. Ett helgeandshus nämnes i Malmö redan mot slutet af 1300-talet och stod under tillsyn och försvar af borgmästare och råd. Till kloster omdanas stiftelsen först mot slutet af konung Kristierns regering och på hans initiativ, och den första uppsättningen klosterbröder kom från Köpenhamns helgeandskloster. Öfverinseendet skulle fortfarande tillkomma Malmö magistrat. 1480 utverkade Köpenhamnsklostrets prior i Rom, att Malmöklostret underställdes sitt moderkloster. Detta föranledde häftiga strider mellan de båda klostren, som 1503 ledde till öfverhöghetens upphäfvande. Klostret togs 1529 i besittning af staden Malmö; dess kyrka nedbröts vintern 1537—38, dess öfriga byggnader 1546. Äfven rörande det medeltida Sveriges enda helgeandskloster, det i Söderköping, meddelas några notiser, hvaraf framgår, att detsamma ursprungligen varit ett S:t Görans-hospital men inträdt i orden mellan 1498 och 1500 samt att klostret stått oafhängigt af helgeandsordens provins Dacia. Till framställningen sluter sig en vidlyftig aktsamling, omfattande inemot 600 nummer, af hvilka dock största delen återgifvits i kortfattad regestform. De intressantaste af de in extenso meddelade äro hämtade från S. Spiritos arkiv samt från Bibliotheca Lancisiana i Rom.

— Docenten Valdemar Vedel har ökat sin serie af studier öfver olika sidor af medeltidens andliga odling med en ny volym *Ridderromantiken i fransk og tysk Middelalder*.

— Den utmärkte tyske historikern Johannes Haller, känd för urkundspublikationer rörande Basel-konsiliet samt för ett stort arbete öfver den senare medeltidens kyrkohistoria *Papsttum und Kirchenreform*, hvaraf första delen 1903 utkommit, meddelar i *Neue Jahrbücher f. d. klassische Altertum, Geschichte und deutsche Literatur und für Pädagogik* (1906, h. 2) en studie öfver en ofta debatterad historisk episod — *Canossa*. Och de resultat han lyckas afvinna det man vore frestad att säga uttröskade ämnet äro intressanta och öfverraskande nog. Efter en ingående kritik af Lamberts af Hersfeld framställning, som ligger till grund för såväl den äldre vetenskapliga uppfattningen (representerad t. ex. af Giesebrecht) som för den populära, framhåller förf. — i anslutning till andra och pålitligare samtida källor — att för mycken vikt lagts vid kejsarens botgöring, som hade den under medeltiden vanliga formen, för liten på de föregående förhandlingarna mellan Gregorius och Henrik och deras resultat. Det närmaste resultatet, befrielsen från bannlysningen, har visserligen betraktats såsom en triumf för den kejserliga politiken. Men det visade sig på längden såsom en Pyrrhusseger. I den allmänna uppfattningen framstod händelsen såsom en oerhörd förödmjukelse för kejsardömet, som bidrog att undergräfva dess ställning. Den innebörd, som den populära uppfattnin-

gen i våra dagar ger Cannossaepisoden, skulle således — alla lärda och skarpsinniga spekulationer till trots — vara den riktiga.

— Henry Charles Leas berömda *A History of the Inquisition in the Middle Age* (3 bd, Newyork 1888, ny uppl. 1900, fransk öfversättning af S. Reinach 1900—1902) har nu börjat utgifvas i tysk öfversättning verkställd af H. Wieck och M. Rachel, reviderad och utgifven af Joseph Hansen. Första bandet, som behandlar inkvisitionens ursprung och organisation, utkom förlidet år. Ett särskildt värde får den nya tyska upplagan därigenom, att densamma beriktigats och fullständigats efter författarens egna anteckningar, liksom ock den tyske utgifvaren, själf specialist på området — han har bl. a. författat ett arbete om *Zauberwahn, Inquisition und Hexenprozesse im Mittelalter und die Entstehung der grossen Hexenverfolgung* —, rättat en del inadvertenser samt i noterna reviderat och kompletterat källcitaten. För de följande banden kommer hänsyn att tagas såväl till den nyaste litteraturen som till det rika arkivmaterial, som af den tyske utgifvaren samlats i romerska arkiv.

— Den år 1901 aflidne engelske historikern lord Actons föreläsningar ha nyligen börjat utgifvas af tvenne hans lärjungar. Den första volymen *Lectures on Modern History* innehåller — utom den aflidnes installationsföreläsning *On the Study of History* — en serie föreläsningar öfver den moderna historien börjande med »Den moderna statens begynnelse» och slutande med »Den amerikanska revolutionen». Ännu en volym, innehållande den aflidnes föreläsningar öfver den franska revolutionen, beräknas snart skola utkomma.

— Af *The Cambridge Modern History* har nu fjärde delen — *The Thirty Years War* — sett dagen. Större delen af den nya delens innehåll härrör från tvenne af verkets redaktörer A. W. Ward och G. W. Prothero. Den senare har skrifvit kapitlen om den engelska författningskampen 1625—1649 (»The Constitutional Struggle in England 1625—1640», »The first two Years of the Long Parliament», »The first Civil War 1642—47» samt »Presbyterians and Independents 1645—49»); den följande tiden intill 1659 skildras af d:r W. A. Shaw (»The Westminster Assembly», »The Commonwealth and the Protectorate 1649—59»). Från d:r Wards hand härrör hela skildringen af det trettioåriga kriget (»The Outbreak of the Thirty Years' War», »The Protestant Collapse (1620—30)», »Gustavus Adolphus (1630—32)», »Wallenstein and Bernhard of Weimar (1632—35)», »The later Years of the Thirty Years War (1635—48)» samt »The Peace of Westphalia»). Af innehållet för öfrigt märkas den bekante Cromwell-biografen d:r Firth's skildring af tiden mellan Cromwells död och restaurationen (»Anarchy and the Restoration»), Hume Browns teckning af den skotska historien 1625—60 samt Egertons framställning af Englands och Nederländernas begynnande hegemoni på det koloniala området. Särskilda kapitel hafva ägnats

åt Richelieu och Mazarin, båda af Stanley Leathes. Skildringen af Vasadynastien i Sverige och Polen 1560—1630 liksom af den skandinaviska Norden under samma tid härrör från W. F. Reddaway, en forskare som förut genom recensioner i English Historical Review dokumenterat sin beläsenhet på den nordiska historiens område. Vi torde få tillfälle att senare återkomma till denna del af det stora verket, som ju för svenska läsare har ett alldeles särskildt intresse.

— Som ju var att vänta har professor Troeltschs förut (sid. 104) omnämnda föredrag på historikerdagen i Stuttgart *Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt* på sina håll väckt ett lifligt motstånd. Kortast uttryckt är dess tes den, att den afgörande brytningen med medeltidskulturen icke kom med Luther och reformationen utan ett par hundra år senare; i stort sedt är reformationens åskådning en fortsättning af den medeltida, dess frågeställningar endast ombildningar af de katolska. En mycket stor del af det, som skrifves på reformationens konto, leder sitt ursprung tillbaka till medeltiden, till den humanistiska vetenskapen eller till de mera ytterliggående sekterna (vederdöpare, puritaner). Först med dem har den religiösa individualismen brutit igenom. I *Zeitschrift für Kirchengeschichte* tager den ansedde kyrkohistorikern Theodor Brieger till orda mot Troeltsch, som ju inom den moderna vetenskapen ingalunda står ensam om sin åsikt. B. finner det hela vara en förfelad konstruktion, framsprungen ur bristande kännedom om medeltidens kyrkohistoria. Den som för sig fullt realiserat den makt medeltidens kyrkosystem ägde öfver sinnena skall förstå, att frigörelsen dock kom med Luther.

— En utförlig biografi öfver den äldre Pitt har hittills saknats. En tysk historiker A. v. Ruville har nu med äkta tysk grundlighet fyllt denna lucka genom ett stort arbete i tre band *William Pitt, Graf von Chatham*, som i den tyska facklitteraturen berömmes för grundlig källforskning — utom det engelska materialet ha användts det preussiska sändebudets depescher från London —, kritisk skärpa och god framställningskonst, om ock från kompetent håll anmärkningar för ensidig uppfattning ej uteblifvit. I detta sammanhang förtjänar äfven att framhållas den af Frederic Harrison för serien *Twelve English Statesmen* skrifna, kortfattade men fängslande och på omfattande studier bygda biografien *Chatham* (London 1905). — Äfven den yngre Pitt har gjorts till föremål för en biografisk framställning af en tysk vetenskapsman, professor F. Salomon i Leipzig, af hvars stort anlagda verk *William Pitt der jüngere* första delen utkommit, omfattande tiden intill det franska krigets utbrott (febr. 1793). Arbetet hvilar på omfattande arkivaliska forskningar i London, Dublin, Paris och Berlin — författaren har haft tillgång till Pitts efterlämnade brefväxling i dess helhet — och skall omfatta tre band.

— Den franske historikern Paul Gruyers, af oss förut (sid. 64) omnämnda bok *Napoléon roi de l'île d'Elbe* har nyligen under titeln *Napoleon konung öfver Elba* utkommit i svensk tolkning af Algernon Börtzell. Den ovanligt elegant utstyrda volymen prydes af de flesta af den franska orinalupplagans illustrationer jämte några nya, af öfversättaren valda samt af två ypperliga kartor, den ena öfver Elba, den andra öfver den lilla ön Pianosa. Författarens förteckning öfver använda källskrifter har medtagits, men af den vanliga hänsynen till den svenska publikens bekvämlighet har öfversättaren uteslutit »de särskilda hänvisningar till dessa skrifter, som meddelas i mycket talrika noter», och endast medtagit sådana, som »lämna kompletterande uppgifter och förklaringar». På åtskilliga ställen har öfversättaren dessutom tillagt åtskilliga upplysningar, särskildt från Henry Houssayes lika koncentrerade som mästerliga skiss i *1815*. Hvad öfvers. yttrar om lord Rosebery's bekanta skildring af Napoleons sista år på St. Helena och sir Hudson Lowes »ovärdiga beteende mot en krossad fiende» torde nog tåla vid någon jämkning. Åtskilligt nytt material till belysning af hithörande problem har framdragits af J. Holland Rose (*Life of Napoleon*, *Napoleonic Studies*) och synes närmast tala till den häcklade guvernörens favör.

— Bland den mängd memoarer och bref af statsmän under den senare hälften af 1800-talet, som numera årligen utkomma, intages ett bemärkt rum af den skörd ur den tyske ambassadörens i London grefve v. Bernstorffs papper, som af d:r K. Ringhoffer offentliggjorts under den tidsenliga titeln *Im Kampfe für Preussens Ehre*. De meddelade brefven beröra bl. a. grefve Bernstorffs ambassad i Wien och München. Största intresset knyter sig emellertid till brefven från Bernstorffs tid såsom ambassadör i London, där han representerade Preussen under två stora kristider: Krimkriget och fransk-tyska kriget. Så meddelas bl. a. urkunder rörande Usedoms beskickning till drottning Viktoria liksom rörande de förhandlingar, som efter slaget vid Sedan fördes mellan bonapartisterna och den preussiska regeringen och som slutligen strandade på kejsarinnan Eugenies vägran att godkänna något förslag, som kunde anses vanärande för Frankrike. För kejsarinnans historia äro de hithörande urkunderna af stort värde. — Grefve Bernstorff hade äfven under en kort tid (juli 1861—sept. 1862) ledningen af den preussiska utrikespolitiken, och från denna hans utrikesministertid meddelas ett par aktstycken, som för vår historia äga åtminstone kuriositetsintresse. Den 3 jan. 1862 riktar han en depesch till preussiske ministern vid hofvet i Paris prins Henrik (VII) af Reuss, hvari han bl. a. antyder, att Karl XV ämnade begagna en eventuell konflikt mellan Preussen och Danmark till att genom en ögonblicklig intervention till Danmarks förmån sätta sig i besittning af sistnämnda land inklusive Schleswig för att sedan med Preussen öfverenskomma om en delning af monarkien. Det skulle vara högst intressant och viktigt att veta, om och huru långt den franske kejsaren styrkt och uppmuntrat ho-

nom, eventuellt skulle understödja honom i sådana planer. De danska öarna, i nödfall äfven Jylland, kunde man ju unna honom, men under inga förhållanden Schleswig. Och huru skulle det gå med hertigdömena med sådana planer hos Napoleon, om han nu verkligen hyste dem? Skulle han tillåta, att de komme till Preussen utan att han själf finge något vederlag? Och hvar skulle i så fall detta sökas? Prinsen af Reuss svarade den 15 jan., att Napoleon utan tvifvel ej vore ogynnsamt stämd emot Karls planer. Han hade förklarat, att om de svenska planerna komma till utförande, frågan om hertigdömena lättast skulle finna sin lösning, ity att Sverige, om det annekterade hela Danmark, ej skulle göra stora svårigheter gentemot en öfverenskommelse med Tyskland angående Schleswig, men att för en sådan lösning man måste afvakta ett tronskifte i Danmark. En europeisk kongress eller händelserna självf. skulle då bringa en slutgiltig lösning af frågan.

— Sällan har en memoarpublikation genom sitt framträdande vållat en sådan uppståndelse som de nyligen i Tyskland utgifna Hohenloheska memoarerna — *Denkwürdigkeiten des Fürsten Chlodvig zu Hohenlohe-Schillingsfürst.* Den aflidnes son, furst Alexander Hohenlohe, på hvars föranstaltande memoarerna närmast utgifvits, har måst lämna statstjänsten, sedan kejsaren till honom aflåtit ett temperamentsfullt telegram, och en hel liten litteratur har börjat uppväxa kring frågan: indiskretion eller ej? Den utomstående torde kanske närmast vara böjd att ansluta sig till den uppfattning, som utvecklats af den ansedde historikern och politikern Berlinprofessorn Hans Delbrück i en uppsats i novemberhäftet af *Preussische Jahrbücher.* Summan af hans åskådning är den, att det inte så mycket är memoarernas innehåll, som väcker betänkligheter, som inte mer själfva det faktum att man ansett sig böra och kunna utgifva dem. Visserligen finna vi där t. ex. Bismarcks kärfvaste omdömen om nyss aflidna eller ännu lefvande personer, och där förekommer en del afslöjanden af politisk natur, t. ex. rörande järnkanslerens planer gentemot Österrike under tiden närmast före hans tillbakaträdande, som kanske kunnat försvåra Tysklands nuvarande politiska ställning. Men i det hela bringa de i afseende på själfva händelsesammanhanget ej synnerligen mycket nytt. De kunna ej heller anses ägnade att minska vår beundran för vare sig Bismarcks väldiga gestalt eller för den nuvarande kejsarens ungdomliga mod och dådkraft. Det betänkliga är, att efter fallet Hohenlohe ledande politiska personer för framtiden icke kunna känna sig säkra för att ej deras förtroligaste yttranden till vänner eller rådgifvare inom få år utan deras tillstånd och vetskap skola lämnas åt offentligheten. Det är framför allt härutinnan man kan säga, att utgifvarne ej känt den förpliktelse innehafvandet af viktiga familjepapper medför.

Hvad här gifves är — dess bättre kan man väl säga — ej utarbetade memoarer, ingen »apologia pro vita sua» eller någon

självbiografi, utan material till memoarer, ett urval ur de anteckningar den aflidne statsmannen under sitt lif i en tämligen jämnt fortlöpande följd nedskrifvit. Deras friskhet har icke förflyktigats, liksom deras värde såsom historisk källa icke har lidit intrång genom någon litterär behandling. Anteckningarna ge oss bilden af en vidtfaren man med en icke ringa skarpsynthet, ett sundt omdöme, en fin bildning, en god iakttagelseförmåga, uppöfvad genom många tillfällen att iakttaga, en lätt ironisk blick på lifvet och en ovanlig förmåga att ge sina iakttagelser form, men intet skapande statsmannasnille, ingen järnhård vilja, ännu mindre någon stor karaktär, en man som genom den ställning, till hvilken han var född, genom en ovanlig fond af omdöme och takt och kanske icke minst just genom frånvaron af utpräglade personliga sidor kom att intaga en rad af de viktigaste posterna i sitt lands politiska lif.

Anteckningarna äro af utgifvaren professor Friedrich Curtius fördelade på åtta böcker: den första omfattar ungdomstiden 1819—47, den andra revolutionen 1848—50, den tredje åren 1850—66, den fjärde Hohenlohes tid såsom bayersk premiärminister 1867—70, den femte hans riksdagsmannatid 1870—74, den sjätte ministertiden i Paris 1874—85, den sjunde ståthållaretiden 1885—94 och den åttonde och sista slutligen — den minst omfångsrika — rikskanslerstiden och det sista lefnadsåret 1894—1901.

I det stora hela innehålla, såsom nämndt, furst Hohenlohes »Denkwürdigkeiten» anmärkningsvärdt litet nytt af större vikt eller intresse rörande själfva händelsesammanhanget. Särskildt gäller detta helt naturligt de tidigare åren. Men de bringa en mängd intressanta enskildheter från spelet bakom kulisserna och framför allt de ge tidsfärgen. Man läse t. ex. skildringen af konung Ludvig, som inöfvar operor och ståtar i teaterkläder under det bistra året 1866, då det gällde Bayerns vara eller icke vara, eller anteckningarna från Berlinkongressen eller författarens skildring af sina intryck från en representation af Hauptmanns »Hannele» eller i allmänhet hans uttalanden om socialdemokratien.

Till det värdefullaste af bokens tidigare partier hör hvad som meddelas om Hohenlohes ställning till det tyska enhetsverket före 1870 och som ställer både hans fosterlandskärlek och hans politiska blick i en mycket fördelaktig belysning. Men det intressantaste — det sensationellaste och tillika det egentligen nya — rör sig kring Bismarcks sista kanslerstid och kanslersskiftet 1890, och hvad Hohenlohe därom har att meddela synes vara den bästa apologi, som hittills presterats för kejsarens handlingssätt. Det må vara nog att framhålla ett par punkter af särskildt intresse. Den ena är den öfverraskande upplysningen, att Bismarck mot slutet af sin kanslerstid skulle eftersträfvat en öfverenskommelse med Ryssland, som skulle lämna tsarriket fria händer på Balkanhalfön äfven gentemot Österrike, hvaremot Ryssland skulle förbinda sig till neutralitet i eventuella konflikter mellan Tyskland och Frankrike. Kejsar Wilhelms lojalitet mot sin österrikiske bundsförvant blef en af orsakerna till

den store kanslerens fall. En annan punkt af intresse är referatet af kejsarens redogörelse för sin konflikt med Bismarck i dec. 1889 i afseende på de sociala frågorna. Denne ville ånyo framlägga sitt socialistlagförslag för den nya riksdagen, för så vidt lagen ej antoges, upplösa denna och sedan, om det komme till oroligheter, med kraft inskrida. Kejsaren satte sig däremot, med den anmärkningen, att om hans farfader efter en lång, ärorik regering nödgats ingripa mot upplopp, ingen skulle ha stött sig därpå. Annat vore det med honom, som än ej uträttat något. Honom skulle man förebrå för att han började sin regering med att skjuta ihjäl sina undersåtar. Delbrück, som mycket starkt betonar, att vid denna tid Bismarcks roll var utspelad och hans afgång nödvändig, framhåller det egendomliga i Bismarcks af kejsaren för Hohenlohe återgifna ord, att en riksdagsupplösning skulle haft oroligheter till följd. Här föreligger, säger han, en lucka i framställningen. Denna lucka anser sig D. kunna fylla genom den honom från vederhäftigt håll meddelade uppgiften, att Bismarck umgåtts med tanken på den allmänna rösträttens förintande genom en statskupp; däraf hans fruktan för oroligheter. Dessa statskuppslaner strandade nu på kejsarens motstånd. — Af de jämförelsevis fåtaliga anteckningarna från Hohenlohes kanslerstid må särskildt framhållas hans hållning i flottfrågan, hvilken liksom hans uppträdande under striderna om riksenheten vittnar om en mindre vanlig politisk klarsynthet.

— Vår icke alltför rikhaltiga statsvetenskapliga litteratur har nyligen riktats med ett särdeles gediget och värdefullt bidrag i professor Otto Varenius' studie öfver *Beskattning och statsreglering i England.* Hufvudföremålet för förf:s framställning är den engelska beskattningen och statsregleringen sådana de nu te sig; men såsom tillbörligt eller rättare nödvändigt är vid analysen af Englands egenartade konstitutionella förhållanden, har förf. tagit sin uppgift genetiskt. Och från historisk synpunkt är det just denna del af undersökningen, m. a. o. bokens båda första kapitel, som ha det största intresset. Där lämnas en visserligen sammanträngd men klar och öfverskådlig framställning af beskattningens utveckling liksom af den i samband med skatteobjektets förändring stående omgestaltning af formen för beskattningsmyndigheten, som ledt till dennas organisering på representativ basis. Af särskildt intresse är författarens analys af inneborden i confirmatio chartarum 1297, i appropriationsklausulens införande 1665, i civillisteinstitutets uppkomst och utveckling. Författarens framställning stöder sig i flera af de afgörande punkterna på primärkällorna — för den modernaste tiden på det numera till Riksdagsbiblioteket inkommande engelska parlamentstrycket. I öfrigt är den byggd på den nyaste och vederhäftigaste litteraturen — Ansons, Dowells, Gneists, May's, Stubbs', Todds m. fl. bekanta arbeten. En särskild ledning vid utarbetandet af de historiska partierna har förf. synbarligen haft i Medley's förträffliga *A Students Manual of English Constitutional History* (3 uppl. 1902).

— Från *Svensk-Amerikanska Historiska Sällskapets* styrelse ha vi fått oss tillsändt ett »upprop till svenska allmänheten i Amerika och Sverige», hvars innehåll vi på detta sätt bringa till allmän kännedom. Sällskapet har till sitt närmaste syftemål satt att grunda ett svensk-amerikanskt bibliotek. Ett sådant bibliotek bör innehålla: 1) allt som tryckts på svenska eller af svenskar i Amerika och af svensk-amerikaner i andra land; 2) allt som tryckts i Sverige rörande Amerika; 3) i Amerika tryckta öfversättningar af svenska litterära alster; samt 4) svenska öfversättningar af amerikanska litterära alster — Amerika fattadt såsom inneslutande hela den amerikanska kontinenten med angränsande öar samt Förenta Staternas territorier och intresse-sfär i Stilla Oceanen. Det vore äfven för forskningen högst önskligt, att ett centralt svenskt bibliotek funnes i Förenta Staterna, innehållande det väsentliga af svenska litterära och historiska källskrifter, d. v. s. arbeten rörande svensk historia, kultur och litteratur. En vädjan riktas till den svenska och svensk-amerikanska allmänheten, till kyrkor, skolor, föreningar, bok- och tidningsförläggare, bokhandlare och enskilda att till sällskapets bibliotek skänka böcker, tidningar och andra trycksaker, som falla inom någon af de nämnda kategorierna. Äfven dubletter äro af stort värde för sällskapets blifvande bytesförbindelser. Icke blott tryckalster, utan äfven handskrifna dokument böra samlas, såsom protokollsböcker, kyrkolängder, listor på medlemmar af föreningar af olika slag, bref ifrån enskilda, innehållande upplysningar om svenska invandrares öden eller om lifvet i Amerikas svenskbygder, uppteckningar af äldre invandrares minnen. Försändelser, afsedda för sällskapet, torde tillsvidare adresseras till *Park Fire Proof Storage Company, 751—757 N. Clark St., Chicago.*

Öfversikter och granskningar.

Scandinavia. A political History of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900. By R. NISBET BAIN. (Cambridge Historical Series.) VIII + 460 sid. Cambridge University Press, Cambridge 1905.

I den serie af historiska öfversikter för studerande och intresserade lekmän, som utgifves af G. W. Prothero vid Cambridges universitet, ha nu äfven den skandinaviska Nordens öden under de sista fyra hundra åren funnit en skildrare. Författaren är R. Nisbet Bain, förut bekant såsom skriftställare på detta område genom de arbeten om Gustaf III och Karl XII (1894 och 1895), hvarmed han för tio år sedan sökt göra svensk historia känd i sitt fädernesland, och af hvilka det förra var föremål för en anmälan af Elof Tegnér i årgången 1895 af denna tidskrift, det senare anmäldes i Nordisk Tidskrift 1896 af A. Hammarskjöld. »Gustavus III and his Contemporaries» är ett verk i två band, prägladt af varm känsla för den där tecknade konungen och grundadt på en omfattande beläsenhet i tryckta svenska källor, ehuru det dock i fråga om kritik vid dessas begagnande lämnar en del öfrigt att önska; »Charles XII and the Collapse of the Swedish Empire» är en bok på 320 sidor, som ingår i serien Heroes of the Nations, och där Bain bygger sin framställning dels på svenska, dels äfven på utländska arbeten och källpublikationer.

Det har sålunda varit med kunskap om vårt språk — dessutom danska, ryska och polska — och närmare bekantskap med ett par af den svenska historiens skeden, som Nisbet Bain skridit till att inom måtten för ett band i Cambridge Historical Series lämna ett sammandrag af fyra hundra års nordisk utveckling. Arbetet har framför allt fordrat begränsning, och det kan knappast förundra, att författaren icke byggt det omedelbart på källstudier och specialafhandlingar. I själfva verket visar en närmare undersökning, att han i hufvudsak har lagt till grund för större delen af sin skildring de senare delarna af Danmarks Riges Historie, utgifven under de sista tio åren, samt af dess äldre motsvarighet hos oss, Sveriges

historia från äldsta tid till våra dagar. Vid begagnandet af dessa verk följer Bain helt enkelt den metoden att efter sin plan göra utdrag ur deras framställning; man kan sida för sida följa öfverensstämmelsen mellan hans berättelse och deras, icke blott i innehållet, utan äfven i vändningar och ord. Det kan ju äfven på detta vis ligga ett aktningsvärdt arbete bakom en text, där kapitel på tjugu till fyrtio sidor skola återgifva det väsentligaste af afdelningar på ett par hundra. För öfrigt saknas icke uppgifter från annat håll, och på vissa ställen äro också tvenne källor anlitade mer eller mindre jämsides.

Rimligt nog fäster sig den engelske författarens intresse i främsta rummet vid utrikespolitiken och de nordiska ländernas ställning och verksamhet bland Europas makter. Skandinaviens politiska historia är för honom, såsom han i sitt förord uttalar, historien om omintetgörandet af ett stort baltiskt välde. Den sträfvan till sammanslutning, som under 1400-talets lopp gaf upphof åt de nationella monarkierna i det öfriga Europa, var i Norden verksam sedan drottning Margaretas tid, låt vara att unionen hvarken var något fullkomligt verk eller ägde garantier för ett långt lif; sin bästa utsikt att blifva beståndande hade den enligt Bains mening just då, när den genom Stockholms blodbad slets för alltid, i det detta förvandlade till ett verkligt nationalhat de befintliga politiska skiljaktigheterna — en något förenklad utsikt öfver Kalmarunionens möjligheter. Och hvad skulle icke, spörjer författaren, Sverige och Danmark förbundna ha mäktat, då Sverige ensamt, trots deras inbördes strid, förmådde stiga för en tid till en stormakts rang och utbreda sin makt både öster och söder om Östersjön? — Jämförelsevis mera i bakgrunden träder den inre utvecklingen. Åt de stora ledande personligheterna ägnar Bain däremot rätt mycken uppmärksamhet och betonar för sin engelska läsekrets det dramatiska intresse de skänka särskildt Sveriges historia.

Bokens indelning är följande. Efter en kort inledande öfversikt öfver medeltiden på elfva sidor framställes i andra kapitlet unionens fall under Kristiern II; därefter ägnas ett kapitel åt Gustaf Vasas regering, ett åt Danmark under samma tid — det bär titeln »Danmarks hegemoni» — och ett åt reformationens genomförande i båda länderna. Följa så Gustaf Vasas söner och Kristian IV, därefter arbetets båda längsta kapitel, hvartdera på fyrtio sidor, kallade det första »Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna 1611—1644», det andra »Sverige som ledande stormakt (Imperial Power) 1644—1660». Danmarks öden från revolutionen 1660 till Griffenfelds fall, Sveriges under Karl XI och Karl XII behandlas likaledes jämförelsevis utförligt. Den svenska frihetstiden öfverblickas på tolf sidor, snarast som öfvergång och inledning till Gustaf III:s regering; Bain betraktar, som man vet, Gustaf III som en af 1700-talets störste regenter och tilltror honom att ha kunnat uträtta stora ting för upprättandet af Sveriges makt, om det icke redan

varit för sent. Sverige 1792—1814 spelar ännu en viss europeisk roll, men Danmark under 1700-talet och efter 1814 liksom Sverige och Norge under sista århundradet äga icke längre samma intresse för författaren och affärdas hastigt; blott Struensees uppträdande lockar till något större utförlighet.

För dessa korta afslutningsstycken har det sig icke så lätt att bestämma, hvilka framställningar Bain kan ha anlitat. Teckningen af Gustaf III intar en plats för sig såtillvida, som den naturligen hvilar på självständigare grund än det öfriga; så ock Karl XII:s historia, där man nu särskildt finner betydliga inslag ur Solovievs ryska historia, liksom i Gustaf Adolfs och Karl X Gustafs polska krig åtskilligt ur någon polsk skildring (i litteraturförteckningen anföres A. Sokolovski, Dzieje Polski, Wien 1896), något som i förordet påpekas. För Fredrik I och Fredrik II voro vederbörliga häften af Danmarks Riges Historie icke utkomna 1904, men för öfrigt är berättelsen i hufvudsak, såsom ofvan sagts, ett utdrag ur detta verk — alltså Heyse, Mollerup, Fridericia, Holm (för Struensee) — och ur den äldre Sveriges historia. Det är en viss otur för Bain att komma samtidigt med den nya upplagan af denna.

En bifogad litteraturförteckning på fyra sidor upptager de förnämsta nyare sammanfattande arbetena i Nordens historia — dock saknas till exempel Fridericias namn, icke heller nämnes andra delen af Odhners skildring af Gustaf III:s regering eller Hildebrands Svenska statsförfattningens historiska utveckling; Malmströms stora verk kallas blott och bart Sveriges politiska historia, och att detta och andra arbeten bestå af flera delar får den tilläfventyrs upplysningssökande engelske studenten sluta af de angifna tryckåren. Dessutom anföres ett afsevärd antal mera speciella arbeten och afhandlingar, men mera på slump och utan systematiskt urval. — Texten åtföljes af fem kartor.

Svårigheten att i ett sammandraget referat vinna full noggranhet i uppgifter framträder onekligen i Bains bok i åtskilliga detaljer; öfversättningsfel kunna ock upptäckas, ehuru de i det hela äro erkännansvärdt sällsynta; så återges »Weimarianerna» med »the Weimar princes» (s. 215), »köp» med »value» (s. 44), »syskonbarn» med »nephew» (s. 186); på missförstånd af den svenska texten beror också det fullkomligt oriktiga återgifvandet af 1655 års reduktionsbeslut. Ett extra korrektur på de talrikt upptagna datumuppgifterna skulle flerestädes ha varit af behofvet påkalladt. Rätt många vanställda eller förbytta namn förekomma äfven: Börgerund för Bogesund (s. 20), Scania for Livonia (s. 82), Labiau för Libau (s. 192), Gustavus Wrangel för Herman (s. 194, 213), Ehrensvärd för Ehrenström (s. 383) o. s. v.

Bains egen insats i föreliggande arbete ligger ju hufvudsakligast i urval och anordning; uppgifter och omdömen tillhöra för den svenska historiens vidkommande i allmänhet Alin, Weibull, Ernst Carlson, Magnus Höjer etc. Egna tankar och invändningar infogas

dock emellanåt, särskildt i form af slutord vid de mera betydande konungarnes död.

Ehuru författaren fördömer Kristiern II:s uppträdande i Stockholm 1520, har denne dock såsom unionskonung och reformator hans sympatier. Icke dess mindre ägnar han fullt erkännande åt Gustaf Vasa, som han rent utaf nämner »the greatest constructive statesman of a dynasty of empire-makers». Åt Hans Brask gör han i olikhet med Alin rättvisa. Mot Johan III finner han, att svenska historieskrifvare varit obilliga (Alin kallar honom ju »i allt oduglig att föra sin faders spira»), liksom engelska whighistoriker mot Karl I; Bain anser, att Johans kyrkliga politik var en välment medelväg mellan fientliga ytterligheter, oppositionen till god del drifven af partianda, Johans hållning mot denna i stort sedt behärskad, och hans yttre politik ingalunda utan framgång. I fråga om Karl IX godkänner han ungefär det vanliga svenska omdömet: Karl var ledd af äregirighet, hämndlysten och hård, hans förhållande mot Sigismund formellt taget högförrädiskt, men det nödvändiggjordes af ställningen, och Karl främjade i det hela sitt folks sanna bästa.

Bain uttalar bestämdare än Weibull, att Gustaf Adolfs polska krig delvis framkallats af öfverskattning af faran från detta håll för Sverige och för protestantismen; åt Koniecpolskis krigföring skänker han ospardt beröm. Man ser här liksom i fråga om Karl Gustaf inflytandet af hans polska källa. Gustaf Adolfs beslut att öfvergå till Tyskland finner han anstå en omtänksam och fjärrsynt, om också något spekulativ statsman. — Sveriges stormaktsställning hvilade på osäkra grundvalar, dess grundande betecknas till och med som ett politiskt misstag, ehuru eggande och uppfostrande för folket; men en klok och omsorgsfull statskonst under åren närmast efter westfaliska freden kunde likväl gjort mycket för att trygga dess bestånd; olyckligtvis var dess öde just då i händerna på den nyckfullaste af kvinnor.

Karl X Gustafs anfall på Polen var hvarken berättigadt eller lyckobringande. Karl Gustaf var visserligen en stor statsman, ej blott en stor krigare, men af sämre halt än en Axel Oxenstierna; han bidrog mer än någon annan samtida att sänka den politiska moralen, bland annat som upphofsman till förslagen om Polens delning; äfven hans andra krig mot Danmark fördömes. I öfrigt åtnjuter han likvisst författarens sympati; ja i någon strid mot ett nyss citeradt uttalande menar Bain, att han med en längre lifstid och efter slutadt krig kanhända skulle varit i stånd att organisera Sveriges välde så, att det kunnat bestå till denna dag.

Beundransvärdare vill han dock anse Karl XI:s mindre lysande gestalt, som med orätt fått träda i skuggan för fadern och sonen; han kallar honom »a great masterbuilder» och prisar i kanske alltför starka uttryck hans omskapande verksamhet. Om Karl XII upprepas med nödiga förändringar slutomdömet om Karl X: på den af fadern lagda grunden skulle äfven han ännu kunnat trygga det svenska väldets framtid, om han blott fått vinna erfarenhet efter

hand och icke genast satts att regera själf och kastats ut i det stora nordiska kriget. För stormaktens fullständiga fall är han genom sin hållning under sina senare år till stor del, men icke helt och hållet ansvarig. Hans polska politik gillas; Karl hade all anledning att tro de civiliserade och krigiska saxarne fruktansvärdare än moskoviterna.

Bains uppfattning af Gustaf III är känd från hans arbete af 1894; det är alltigenom på dennes förtjänster, icke på hans svagheter, som tonvikten i berättelsen faller. Han finner det omtvistligt, huruvida Gustaf skulle kunnat behålla 1772 års författning, och går längre än Odhner i sitt gillande af krigspolitiken. Sammandraget här i hans Scandinavia, så kort det är, visar dock åtminstone på ett par punkter — förenings- och säkerhetsaktens antagande och uppträdet på riddarhuset den 27 april 1789 — ett beriktigande af uppgifter i Gustavus III. — Om Karl Johans politik som kronprins nöjer sig Bain med att säga, att den kanske var den lämpligaste under gifna omständigheter.

Det är en naturlig följd af bokens anläggning och ledande tanke, att Sveriges historia fått sig tillmätt hälften större utrymme än Danmarks och Norges. För öfrigt tecknas dessas öden med samma intresse som det förras; Kristiern II är, som nämndt, i det hela gunstigt bedömd; Kristian III är törhända icke en stor, men i ordets fullaste mening en god styresman; Fredrik II höjde under gynnsamma omständigheter sitt rike till en betydande makt. Kristian IV skildras och bedömes i öfverensstämmelse med Fridericia, likaså revolutionen 1660; däremot ställer sig Bain mindre kritisk än denne mot Griffenfelds yttre politik och vill gärna tro, att han verkligen skulle varit mannen att genomföra den med framgång; med hans dom dömde den danska monarkien sig själf; den erhöll efter honom ingen verkligt stor minister, och än mer led den danska nationaliteten. — Med afseende på Englands uppträdande mot Danmark 1807 söker Bain förena sina engelska och danska känslor: det var diktatoriskt, sedan öfvermodigt ända till brutalitet, men Englands villkor ändock från början liberala eller till och med ädelmodiga, och äfven efter bombardemanget hade Danmark bort föredraga fred framför krig.

I de svensk-norska unionsstriderna finner författaren Norges misstroende kanhända naturligt nog hos den mindre och svagare af två förenade stater, men icke dess mindre skadligt och klandervärdt, med hänsyn till faran från öster; krafvet på egen norsk diplomati finner han ostridigt ägnadt att genomfördt leda till unionens sprängning (föreliggande arbete kom ut i början af 1905).

Boken är skrifven i en lifliy, klar och angenäm stil och med tydligt intresse för ämnet; och ehuru icke något verk af självständigt värde, och på den svenska afdelningen tyvärr från början något föråldradt, bör Bains Scandinavia kunna göra ganska god tjänst för att i England sprida kunskap om Nordens historia.

G. Wk.

Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk. Akad. afh. af ARNOLD BRATT. Uppsala 1905.

Att det reella värdet af Sveriges bekanta fredsstiftarverk i Rijswijk var skäligen klent, bör stå klart för hvar och en, som tagit någon kännedom om den stora fredskongressens historia. Äfven det skröpliga resultat, hvartill denna ledde och som för ej fem år framåt nödtorftigt återställde freden i Västeuropa, vanns snarare vid sidan af än genom Sveriges medling. Och de två punkter, som särskildt måste ligga den westfaliska fredens garant om hjärtat, Strassburgs återställelse och betryggandet af den protestantiska religionsfriheten i Elsass, afgjordes i rak motsats mot dess önskningar. Det är emellertid vidare tydligt, särskildt nu sedan Rijswijk-fredens förhistoria gjorts till föremål för en specialundersökning, som Sveriges förhållande till själfva kongressen ännu saknar, att ej ens själfva fredsförhandlingens tillblifvelse under Sveriges medling kom som någon triumf för den svenska politiken, utan afgjordes genom enskilda underhandlingar de stridande makterna emellan.

Den här berörda afhandlingen grundar sig närmast på det i Riksarkivet bevarade svenska materialet. För de utländska makternas diplomatiska korrespondens har författaren varit hänvisad till den tryckta litteraturen, där särskildt den franske ambassadören d'Avaux' för Sveriges historia under 1690-talet utomordentligt viktiga, af Wijnne utgifna korrespondens, »Négociations de d'Avaux» (1—3, Utrecht 1882—83), och van der Heims publikation af »Het Archief van Antonie Heinsius» (1—3, Haag 1867—80) gifva en på vissa punkter mycket riklig, men ganska ojämnt fördelad upplysning.[1]

Efter en inledande öfversikt af sitt ämnes förutsättningar, där det största intresset synes påkallas af en sammanställning af de för den fransk-österrikiska konflikten betydelsefulla motsatta tolkningarna af westfaliska fredens bestämmelser, kommer författaren in på den skildring af Sveriges medlingspolitik under kriget, som han valt till sin egentliga uppgift. Han har härvid följt den metoden att låta framställningen under dess fortgång småningom växa både i omfattning och detaljrikedom, hvarigenom de sista åren blifvit betydligt grundligare behandlade än den äldre tiden. För anmälarens uppfattning förefaller detta grepp med däraf följande disproportioner ej synnerligen lyckligt; afhandlingen har därigenom också blifvit i någon mån orättvis mot sig själf, i det att dess första partier lätt kunna kvarlämna intrycket af en viss lättvindighet, som

[1] Tyvärr omfattar den kopia i Bibliothèque de l'Arsenal i Paris, efter hvilken förstnämnda arbete är tryckt, endast åren 1693 och 1697—98, medan det af andra uppgifter är tydligt, att d'Avaux' korrespondens, förmodligen i original, finnes bevarad i franska utrikesministeriets arkiv utan någon lucka för de mellanliggande åren.

vederlägges (men vid en hastig genomläsning kanske ej hinner undanträngas) af dess senare del. På det anmärkta förhållandet beror t. ex., att författaren blott tangerat det intressanta spörsmålet om medlingstankens första framträdande år 1690 och Frankrikes andel däri, förmodligen skönjbar i Nils Bielkes politiska spel — hvarmed F. F. Carlson i femte delen af sitt stora arbete om Sveriges historia under pfalziska huset rätt utförligt sysselsätter sig — liksom att han också blott i förbigående omtalar den för Sveriges politik betydelsefulla rivaliteten med Danmark om medlarskapets ära. Skulle man också stundom kunna önska en något rikare diskussion af källmaterialet för de särskilda punkterna i hans utredning, lämnar denna dock en betydligt klarare inblick i förhandlingarnas gång än det Carlsonska verket, där forskningens omfattning och stilens ledighet knappast kunna sägas motsvaras af undersökningens skärpa och framställningens precision. Härtill bidrager ock, att författaren valt till stomme för sitt arbete protokollen öfver konferenserna med de främmande ministrarne, särskildt d'Avaux, hvilka Carlson, såvidt man kan se, ej haft till begagnande, och däromkring grupperat sitt öfriga material. Här kan endast vara plats för en kort sammanfattning af hufvudpunkterna i den svenska mediationens tillkomsthistoria med ledning af författarens — i förbigående sagdt anmärkningsvärdt lifligt skrifna — framställning.

Genom sina fördrag med Holland och kejsaren var Sverige förbundet till en effektiv garanti af westfaliska och Nijmegen-frederna. Frankrikes intresse att förebygga de svenska hjälptruppernas uppträdande på fiendens sida möttes af ett svenskt intresse i samma riktning; ty då Bengt Oxenstierna ej var nog stark att mot sina franskvänliga motståndare, som dessutom hade en god hjälp i sjömakternas ständiga öfvergrepp mot den svenska sjöfarten, genomdrifva uppfyllelsen af de allierades hjälpkraf, måste Sverige till bemötande af dessa söka den utvägen att kunna visa sig med fredliga medel hafva utfört sin garanti. Fördenskull behöfde det emellertid en förklaring från Frankrike, som någorlunda kunde motsvara dess egen förpliktelse, medan detta åter ej därigenom ville utestänga sig från de vinster, som det påräknade utanför traktaternas visserligen på grund af de stridiga tolkningarna behagligt otydliga gränser. Det är denna motsättning i ståndpunkterna, som karakteriserar de förhandlingar om Sveriges mediation, som alltifrån sommaren 1693 med växlande intensitet fördes mellan d'Avaux och de svenska statsmännen. Men från nämnda tid pågick också med vissa afbrott en hemlig underhandling mellan Frankrike och sjömakterna, af de sistnämnda i regel omfattad med betydligt större sympati än den stockholmska och denna vida öfverlägsen i betydelse.

Medan de svenska underhandlarne (alltifrån jan. 1694) sökte förmå d'Avaux till en förklaring om de westfaliska och nijmegska fredernas återställelse (*rétablissement*), ville denne endast medgifva att göra dem till *bas och fundament* för den blifvande freden, med förbehåll för vissa tillägg eller ändringar (*changements*), som kunde

aftalas vid förhandlingarna under Sveriges medling. Att de svenska underhandlarne vid konferensen den 6 juni 1695 efter en dylik förklaring »förmente fuller det så vara väl», är, såsom författaren framhåller, förvånande, men synes mig lättast kunna förklaras på så sätt, att de, efter att dagen förut hafva afspisat de allierade med ett löfte om förnyad framställning till Frankrike om fredernas restitution, i själfva verket måste söka hålla till godo med dess försäkran, i hvilken form den än gafs. Den holsteinska krisens tillspetsning framtvang likväl en starkare hänsyn till sjömakterna och kejsaren, Altona-fördragets garanter, och i början af 1696 syntes ett bifall till deras hjälpkraf till gengäld för understöd mot Danmark vara att vänta; det hela utmynnade dock som vanligt i intet. Under denna situation hade svenskarne emellertid i upprepade konferenser med d'Avaux (i jan. 1696) åter skarpare preciserat sin ståndpunkt beträffande traktaternas återställelse, men ej heller de nya, alltjämt muntliga deklarationer, han nu afgaf (den 3 och 8 febr.[1]), kunde tillfredsställa de allierades fordran på fredernas *fullständiga* restitution. I en ny förklaring (den 25 maj) meddelade han bland annat, att hans konung icke önskade andra ändringar i dessa än dem konungen af Sverige skulle finna lämpliga, men då denne genom att i sitt svar till de allierade (den 29 maj) härtill lägga en försäkran, att han inga ändringar skulle medgifva, sökte afväpna sina besvärliga fordringsägare, hade han däri ingen framgång.

Medan d'Avaux' deklarationer alltjämt hade en betydligt abstrakt karaktär, ledde däremot den separata fransk-holländska underhandlingen, hvaråt bland annat Savoyens affall från de allierade gifvit ökadt skäl, till påtagligare resultat. Det var också först sedan *här* den franske underhandlaren Callières afgifvit tillfredsställande förklaringar, bland annat om Strassburgs återställelse, som sjömakterna (aug. 1696) förklarade sig beredda att antaga den svenska medlingen. Kejsarens envisa motstånd mot Frankrikes fredsvillkor och dess försök att draga största möjliga fördel af den splittring, det med sina enskilda förhandlingar lyckats åstadkomma bland sina motståndare — ett bevis på kejsarens misstämning mot sjömakterna var, att han (nov. 1696) utan att meddela sig med dem formligen tillkännagaf sitt antagande af Sveriges medling — vållade emellertid, att det dröjde ända till jan. 1697, innan de allierade enades om att samfälldt formligen anhålla om den svenske konungens mediation. Därpå afgaf Callières (den 31 jan.) inför den svenske ministern Lillieroot i Haag sin formliga förklaring om de prelimi-

[1] Författaren påpekar, att d'Avaux ej ville låta delgifva de allierades ministrar det parti af sin deklaration af den 3 febr., som tillkännagaf hans konungs benägenhet att under vissa förutsättningar antaga Sveriges medling, och han sluter däraf (sid. 79), att Frankrike ej menade allvar med förhandlingen i Sverige. Han synes emellertid därvid hafva förbisett, att den deklaration, som d'Avaux blott 5 dagar senare afgaf och som upptecknades för meddelande till de allierade, i sak just motsvarar det uteslutna stycket af den tidigare.

nära villkoren, där de reella medgifvandena fingo uppväga den fortfarande förekomsten af orden »bas och fundament». Samtidigt framburo de allierades ministrar i Stockholm den 7 febr. sina herrars framställning till Karl XI, och sedan han den 19 mars accepterat den, kunde den formliga fredsförhandlingen under Sveriges medling börja — till den verkan, den kunde få.

Författaren, som hufvudsakligen koncentrerat sig på framställningen af mediationsförhandlingarnas förlopp, har ej i större utsträckning gifvit sig in på frågan om de motsatta riktningarna inom den svenska utrikespolitiken och de särskilda statsmännens förhållande till de stridande makterna. Hans uppfattning af denna utrikespolitikens så att säga personliga sida kommer dock stundom till uttryck, och hans arbete ger ytterligare stöd åt en tämligen ofördelaktig uppskattning af Sveriges yttre statskonst vid denna tid. Af allt att döma synes ställningen varit den, att kring en konung utan större intresse för och självständig uppfattning af den sortens ting pågick en ständig kamp mellan stridande partier och personer, hvaraf frukten blef en fredspolitik, som ej var uttrycket för en samlad och målmedveten vilja, utan det obestämda resultatet af motsatta krafters inbördes neutralisering.

Här är ej skäl att anföra de speciella anmärkningar, hvartill en detaljgranskning af författarens afhandling här och hvar kan inbjuda, och jag inskränker mig till beriktigandet af ett — för öfrigt ganska naturligt — misstag. Den sid. 48 f. refererade konferensen har författaren, föranledd af protokollets datering den 8 jan. *1695*, förlagt till detta år, men en närmare jämförelse med några bevarade handlingar från en förhandling om handelsfrågor den 8 jan. 1696 samt konferensprotokollen för den 11 dec. 1695 och 10 jan. 1696 (samtliga i Riksarkivet, Gallica) ger vid handen, att här otvifvelaktigt föreligger en felskrifning af 1695 för *1696*, tydligen ett fall af den vanliga och för den historiska forskningen rätt fatala distraktionen att under början af ett år fortfarande begagna det gångna årets årtal. Lyckligtvis var ifrågavarande konferens af ringa betydelse, hvarför dess förflyttning till den 8 jan. 1696 icke medför någon afsevärd rubbning i framställningens sammanhang.

H. Brulin.

Napoleon Bonaparte. En populär historisk framställning af WILLIAM M. SLOANE, professor. Öfversättning af O. H. Dumrath. Med talrika illustrationer efter de förnämsta befintliga original. 606 sid. Aktiebolaget Varias förlag, Stockholm 1904.

Ofvanstående arbete torde kunna påräkna en ganska vidsträckt läsekrets. Lika rikhaltig som Napoleonlitteraturen i allmänhet är, lika fattig är den i Sverige. Några svenska originalbiografier öfver

Napoleon existera af lätt insedda skäl icke. Och om man undantager Lanfrey's, tyvärr genom författarens förtidiga död ofullbordade verk, som trots sin författares fientlighet mot kejsaren och hans önskan att rikta ett dråpslag mot den under det andra franska kejsardömet alltmera utbredda Napoleonlegenden är ett mycket godt arbete,[1] äro de öfversättningar eller bearbetningar af utländska verk, som finnas på svenska, hvarken genom sitt antal eller genom sin beskaffenhet ägnade att afskräcka en förläggare från att konkurrera på området.

Frågan, i hvad mån en öfversättning sådan som den föreliggande är lämplig eller af behofvet påkallad, ter sig olika alltefter den ståndpunkt man intar. Anser man, att ett arbete, utan att tillhöra de första rangens verk, som icke äro sällsynta inom den historiska litteraturen och allra minst inom den, som behandlar den store korsikanen och hans tidehvarf, bör öfversättas endast därför, att det är ägnadt »att fylla en lucka inom vår litteratur», så försvarar helt visst Sloanes »Napoleon Bonaparte» sin plats i svensk öfversättning. Ty det må villigt erkännas, att boken i jämförelse med den 1894 utkomna svenska upplagan af Bering-Liisbergs »Napoleon» betecknar ett framsteg både med afseende på komposition och innehållsrikedom. Men detta är, såsom alla, hvilka begagnat sig af sistnämnda arbete, väl veta, ett skäligen magert beröm. Håller man däremot före, att endast det bästa bör vara godt nog åt dem, som på grund af bristande tid eller förmåga ej kunna tillfredsställa sin vetgirighet med ett godt arbete på främmande språk, så måste man visserligen förundra sig öfver, att just Sloanes arbete fått den hedern att öfverflyttas till svenska, när åtskilliga andra, detsamma i allo oändligt öfverlägsna funnos att tillgå.

Ty det skall sägas redan från början, att Sloanes »Napoleon Bonaparte» i intet afseende kan räknas till de märkligare af de försök, som på sista tiden gjorts att skildra den store fältherrens och statsmannens lifsgärning. Få historiska personer torde gifvit upphof till en så rikhaltig litteratur som Napoleon. Redan under sin lifstid föremål för en mängd panegyriska eller nedsvärtande framställningar har hans historia alltsedan — förnämligast i Frankrike och Tyskland — fått tjäna som täckmantel för olika politiska fraktioners mer eller mindre statskloka grundsatser. Öfver de folk och riken, där han tumlat om på sin blodstänkta springare, ligger ännu hans skugga, om än för hvarje dag allt svagare, och skymmer blicken till och med hos i öfrigt skarpsynta iakttagare. Det har därför varit och är ofta ännu tämligen svårt för häfdateckningen hos dessa folk att nöja sig med att skildra blott och bart hans gärningar, deras inre sammanhang och större eller mindre följdriktighet. De få ej gälla för hvad de voro, utan i dem inläggas

[1] P. Lanfrey, Histoire de Napoléon Ier, 5 vol., Paris 1867—75, och sedan ofta omtryckt. På svenska utkom arbetet 1870—71, öfversatt af af O. V. Ålund (och A. F. Åkerberg) under titeln Napoleon den förstes historia.

idéer lånade från dagspolitiken, eller ock förringas af hvarjehanda skäl deras betydelse, så att den väldigaste riksgrundare i nyare tider synes mindre än den minste, som länkat ett stort folks öden. De engelska Napoleonbiograferna ha visat sig i det fallet äga bättre förutsättningar att lyckas. Utan att bortse från allt det onda Napoleon gjort deras land ha de med mera ogrumlad blick förmått att uppfatta och uppskatta hans storhet, i synnerhet när den ej längre kunnat skada dem, och att opartiskt nagelfara bristerna, då de därvid hvarken haft nationalfåfängan att värja eller de särskilda motståndarnas ofta problematiska förtjänster att framhålla. Detta hindrar icke, att de i fråga om sakrikedom främsta bearbetningarna af Napoleons historia helt naturligt äro till finnandes i Frankrike och att i fråga om gedigen kritik den tyska lärdomen på många punkter presterat oöfverträffade bidrag till ett rätt förstående af hans verk.

På det hela taget äro dock icke Napoleonbiografierna, de nämligen, som tillägnat sig de senaste detaljerade källforskningarnas resultat och som man på allvar måste taga med i räkningen, särdeles många. Den österrikiske politikern och historikern August Fournier[1] har gifvit en god och jämförelsevis kort populär skildring af Napoleon, särskildt användbar på grund af den detaljerade bibliografi han lämnar öfver de tryckta källorna. Seeley,[2] Roloff[3] m. fl. ha äfven lämnat värdefulla och lättfattliga framställningar af denna intresserika tid och dess hufvudperson. Och för några år sedan utgaf J. H. Rose med »The Life of Napoleon I» (2 vol., London 1901) en särdeles gedigen, lättläst och fängslande studie öfver Napoleon, delvis med stöd af nytt material ur »Foreign Office's» rika förråd.[4] Sistnämnda arbete har också den förtjänsten att vara flera år yngre än det, hvars titel läses här ofvan.

Det är sålunda rakt ingen brist på goda Napoleonbiografier, om man vill välja för öfversättning. Professor William Milligan Sloanes arbete var redan omkring 8 år gammalt, när det öfverflyttades till svenska. Författaren, som sedan 1896 är professor i historia vid det stora Columbia-universitetet i Newyork, är ingen novis på den historiska litteraturens område. Förutom två större biografier, hvaraf den ena öfver fadern, har han skrifvit ett arbete om revolutionskrigen[5] samt, sedan han 1896—97 i 4 volymer fullbordat sin Napoleonhistoria, fortsatt sina studier öfver denna tid med ett verk om dess religionspolitiska strider: »French Revolution

[1] A. Fournier, Napoleon I. Eine Biographie, 3 vol., Leipzig 1886—89. Öfversatt till franska af E. Jaeglé, Paris 1892. Af en ny reviderad och tillökad upplaga ha de tvenne första banden utkommit (1904, 1905).

[2] J. R. Seeley, Napoleon the first: a short History, London 1886. Öfversatt till franska af J. R. Baillie, Paris 1887.

[3] G. Roloff, Napoléon I, Berlin 1900.

[4] Utan vetenskapligt värde är däremot den nyligen af den bekante norske novellisten Kielland utgifna boken Omkring Napoleon, som närmast synes vara att klassificera såsom en hätsk pamflett mot Karl Johan och som äfven till och med i Norge blifvit så bedömd.

[5] The French War and the Revolution (1889).

and Religious Reform» (1900). Han har fått en grundlig teoretisk, historisk och klassisk, utbildning, dels vid amerikanska högskolor, dels i Leipzig och Berlin, samt tillika haft förmånen att som sekreterare hos George Bancroft 1873—75, under dennes mission som nordamerikansk minister i Berlin, på nära håll bevittna Bismarcks triumf och däraf se hvad en enda man förmår under gynnsamma omständigheter verka för sitt lands förkofran, något som icke litet influerat på hans framställning af Napoleon. Fri från alla kontinentala fördomar, utmärker han sig i allmänhet för en vid syn på sitt ämne samt för ett synnerligen ledigt framställningssätt. Han har icke haft tillgång till några nya obegagnade aktstycken och torde därför ha föga nytt att bjuda specialisten. Men däremot har han, synes det, på vissa undantag när ganska samvetsgrant begagnat den litteratur på området, som direkt hvilar på källforskningar. Man känner så t. ex. igen uppgifter från Böhtlingk[1] och Jung[2] liksom från Masson.[3] Särskildt gäller detta Napoleons ungdomstid, där framför allt de två förstnämnda gjort grundliga forskningar och framdragit en mängd dittills obekanta upplysningar, hvilka Sloane skickligt hopfogat till ett helt. Man får en god och stämningsfull bild af Napoleons ensliga och ofta bittra ungdomslif, såväl i Brienne som i olika garnisonsorter, af hans omåttliga ärelystnad, redan då starkt framträdande, och af hans böjelse att umgås med småfolket, som han förstod, hellre än i de högre kretsarna, där man med förakt såg ned på den fattige korsikanske knapadelsmannen. Sloane skildrar vidare hans korsikanska jakobinism och låter tillbörligt framträda hans egendomliga olust för soldatyrket, som han till och med ej sällan försummade. Att han i sin ungdom gjorde ett grundligt fiasko både som författare och politiker, är likaledes en känd sak, som betonas med framhållande af hans dramatiska läggning och hans ofta exalterade sinnesstämning. Stundom kunde man i afdelningen om Napoleons ungdom önska, att författaren velat anföra sina källor. Noter saknas emellertid alldeles, förmodligen för att gifva hela arbetet en mer populär prägel men till stor saknad för den intresserade läsaren, som stundom torde ha svårt att känna igen sig. I själfva verket är den del af Sloanes bok, som handlar om Napoleons ungdom, den bästa. Berättelsen går där fram enkel och klar, och några ingaende psykologiska analyser, tydligen författarens svaga sida, äro där mindre af nöden än längre fram, då händelsernas förlopp blir mera kompliceradt. Men följderna af den antydda svagheten hos författaren visa sig dock på ett par punkter redan här. Man får aldrig af hans framställning klart för sig, hur Napoleon ifrån den svärmare han, så underligt det än låter, likväl visade sig vara i sin ungdom, öfvergick till att blifva

[1] A. Böhtlingk, Napoleon Bonaparte, seine Jugend und sein Emporkommen, 2 vol., Jena 1877—80; andra uppl., 2 vol., Leipzig 1883.

[2] H. F. T. Jung, Bonaparte et son temps (1769—99) d'après les documents inédits, 3 vol., Paris 1880—81; andra uppl., 3 vol., Paris 1880—83.

[3] Napoléon inconnu (1786—93), publié par Masson, Paris 1895.

en af alla tiders största realpolitiker. Och alldeles för litet har Sloane framhållit den unge korsikanens släktkärlek, som ju följde honom under hela lifvet. Dess inflytande på Napoleons handlingssätt är särskildt märkbart under ungdomsåren och hade sålunda just där bort mera betonas.

Från 1796 skildrar Sloane Napoleon såsom fältherre, diplomat och statsman. De napoleonska fälttågen ha från början till slut så ofta gjorts till föremål för studier af fackmän på grundvalen af arkivforskningar i olika länder, att man aldrig behöfver sakna lätt tillgängligt material för en öfversiktlig framställning af dem.[1] Författarens skildring är också mycket öfversiktlig, nästan lekande, när han berättar om fältherrens bedrifter. Napoleon var, som bekant, en stor räknemästare, hans kalkyler före ett fälttåg voro ovanligt omsorgsfulla och stödda på den noggrannaste kunskap om faktiska förhållanden, förvärfvad ej minst genom en för den tiden utomordentligt väl skött spaningstjänst. Däraf den underbara öfverensstämmelsen mellan de på förhand uppgjorda planerna och resultaten, exempelvis i slaget vid Austerlitz. Detta är emellertid en sida af Napoleons fältherregeni, som Sloane saknar blick för, och hans eljest ofta roande och liffulla skildringar af fälttågen mista därigenom en stor del af både verkligt värde och intresse. Sällan framgår af författarens skildring, *hvarför* Napoleon segrade; där gifves endast en mängd skickligt hopfogade detaljer från de olika fälttågen och valplatserna. Läsaren får, för att taga ett exempel, en ganska klen föreställning om Napoleons strategi vid Ulm 1805; han får veta, att han vann sina framgångar genom marscher, men föga mera. Här om någonsin skulle för öfrigt en af de eljest icke sällsynta kartorna varit på sin plats. Slaget vid Trafalgar är likaledes genomgående dåligt skildradt. Fälttågen få dessutom, ju närmare de ligga slutet af Napoleons bana, allt kortare utrymme sig medgifvet. Särskildt gäller detta åren 1813 och 1814. Äfven 1815 års fälttåg och Waterloo ha alldeles för mycket fått träda i skuggan, om man tar i betraktande den utförliga bredden på vissa andra punkter.

Om Sloane sålunda icke förmått gifva någon god bild af fältherren Napoleon, så är däremot hans framställning af statsmannen i vissa afseenden ganska lyckad. Särskildt är hans betydelse för Frankrikes eget inre lif på olika områden riktigt uppfattad och klart skildrad. Författaren visar, hur Frankrike ur det kaotiska, halft anarkiska inre tillståndet efter revolutionsårens upprepade hvälfningar genom Napoleons järnvilja och praktiska blick undergår en reorganisation till fasthet, reda och ordning på alla områden. Med klar uppfattning af hvad fransmännens behof kräfde skapar han det förvaltningssystem, som i hufvudsak bibehållits oförändradt under mer än ett århundrade trots så många därunder timade

[1] En god populär framställning af Napoleon, väsentligen som fältherre, är den danske öfversten N. P. Jensens Napoleon I, Köpenhamn 1904.

omhvälfningar. Hans arbete för landets höjande i alla afseenden, handelns och industriens utveckling, skapandet af en lagbunden ordning, vetenskapens och konstens uppblomstring, undervisningsväsendets fasta och rationella organisation m. m., allt detta är en sida af ämnet, som Sloane visar sig fullt behärska och som han låter komma till sin fulla rätt. Han framhåller, hur Napoleon förstod att gifva Frankrikes storhet samma mått som sin egen.

Så mycket sämre lyckas emellertid författaren, när det gäller att skildra Napoleon såsom länkaren af Frankrikes öden utåt. Framställningen är här på sina punkter nästan naiv. Den gamla skolan af historiker nöjde sig med en schablonmässig uppfattning af Napoleons statsmannageni. Antingen var allt utomordentligt godt, eller också voro alla hans företag blott och bart utslag af den mest otyglade ärelystnad och maktsjuka. Men dessa ensidiga och lättvunna synpunkter tillhöra en förfluten tid, och redan för länge sedan har den historiska forskningen rörande Napoleon börjat för sig uppställa en mängd problem, som den söker lösa genom ett noggrant skärskådande af hans handlingar, hans bref m. m. Det kan tryggt påstås, att denna moderna forskningsmetod är fullkomligt främmande för Sloanes arbete, ehuru den mycket väl låter förena sig med en populär framställning.[1] Mycket har t. ex. skrifvits och tvistats om Napoleons ställning till freden i Amiens. Och tvifvelsutan är denna fråga en af kardinalpunkterna, om man rätt vill förstå hans politik. Men Sloane ägnar däråt ringa uppmärksamhet och lyckas heller ej alls klargöra, hvilka motiven voro till det ödesdigra fredsbrottet 1803. De förhandlingar, som föregingo utbrottet af tredje koalitionens krig, invecklade och svårutredda som de äro, få likaledes en högst ofullständig och otillfredsställande belysning.[2] Samma anmärkning gäller freden i Tilsit liksom förhållandet mellan Österns och Västerns kejsare. Och dock hade Sloane här kunnat ösa bl. a. ur Vandals utomordentligt intressanta arbete.[3] Men han är öfverallt lika svag i analysen som stark i berättelsen och söker aldrig reda upp några trassliga frågor, där många olika faktorer spela in.

Ehuru arbetet på svenska utkom så sent som 1904, finner man i detsamma en del oriktigheter, som under de senaste åren blifvit rättade af forskningen men icke tillgodogjorts i den svenska öfversättningen. Jag vill endast omnämna den bekanta historien om huru Napoleon efter slaget vid Austerlitz skulle obarmhärtigt låtit sitt artilleri spela på isen på sjöarna vid Tellnitz under de flyktande ryssarna och sålunda alldeles i onödan låtit 2,000 ryssar drunkna. Sloane har liksom många förut denna detalj. I Roses anförda arbete (tredje uppl. 1903) framhålles emellertid grundlösheten af hela denna historia, som troligen uppkommit på grund af Napoleons

[1] Man behöfver i det fallet endast hänvisa till Lenz' nyligen utkomna arbete om Napoleon i Monographien zur Weltgeschichte.

[2] Om dessa se W. Ekedahl, Bidrag till tredje koalitionens bildningshistoria (1803—1805) I, Lund 1902.

[3] A. Vandal, Napoléon et Alexandre Ier, 3 vol., Paris 1891—96.

sträfvan efter dramatisk effekt. Sjöarna undersöktes nämligen på Napoleons egen befallning några få dagar efter slaget, och endast två eller tre lik hittades där. Alexander I:s berättelse på kongressen i Wien, att 20,000 ryssar skulle omkommit vid detta tillfälle, förklaras lätt af hans önskan att därigenom öfverskyla sitt nederlag.

Sloanes arbete är prydt med en stor mängd illustrationer, ofta reproduktioner efter berömda konstverk. Men däribland finner man också sådana, som tydligen endast tillkommit för att uppfylla titelbladets löfte om talrika illustrationer. Sällan spåras för öfrigt något samband mellan illustrationer och text. Goda kartor förekomma på en del ställen men saknas på andra, där de skulle varit än mer behöfliga, t. ex. öfver Ulm, Leipzig och 1814 års fälttåg.

E. A—t.

Revolutionen og Napoleon I 1789—1815. Ved J. A. Fridericia. 236 sid. Jacob Erslev, København 1903.
Fra Wienerkongressen til Februarrevolutionen 1815—1848. Ved J. A. Fridericia. 248 sid. Jacob Erslev, København 1905.

I de båda här ofvan angifna arbetena, förenade under den gemensamma öfvertiteln »Den nyeste Tids Historie, I, II», har professor Fridericia gifvit en fortsättning af de öfversikter öfver Europas historia 1600—1789, som sågo dagen 1899 och 1900. I likhet med sina föregångare äro de båda nyaste öfversikterna framgångna ur universitetsföreläsningar. Men under det de äldre öfversikterna äro utgifna i samma form som de vid våra universitet använda grundlinierna till föreläsningar, äro de sist offentliggjorda utarbetade till verkliga handböcker på grundval af »den stora, särskildt nyare litteraturen af bearbetningar, såväl större helhetsframställningar som viktigare monografier».

Hufvudvikten är lagd på den inre utvecklingen, den militära och diplomatiska historien helt kortfattadt behandlad. Framför de olika afdelningarna angifves den viktigaste litteraturen; i åtskilliga fall har förf. — inledningsvis eller i noter — redogjort för hufvuddragen af ett visst tidsskedes eller ett visst isoleradt historiskt problems behandling inom litteraturen och för de olika synpunkter, som därvid gjorts gällande.

I det hela synas de båda öfversikterna förträffligt motsvara sitt ändamål såsom handböcker på den historiska universitetsundervisningens lägre stadier; dock synes den förra delen i afseende å forskningens grundlighet, kritikens takt och skärpa samt framställningens genomarbetning den senare delen ej obetydligt öfverlägsen. Uppställningen är i båda delarna redig, framställningen klar och öfverskådlig, om man ock ibland måhända skulle önskat mera af

nyansering och pointering i själfva framställningssättet; skildringen flyter nu så jämnt, att totalbilden — åtminstone för en ovan läsare — kanske ej alltid blir fullt klar.

Karakteristikerna af de handlande personerna liksom af olika politiska åskådningar och program äro gjorda med berömvärd opartiskhet, ehuru man efter en genomläsning visserligen ej svăfvar i okunnighet om förf:s politiska sympatier (jr t. ex. senare delen, sid. 165). Bibliografierna synas tillräckliga och i höjd med den nuvarande forskningens ståndpunkt. Dock förvånas man öfver att vid sidan af Boëthius' och Onckens arbeten öfver den franska revolutionen ej finna en så ypperlig öfversikt som Rose, The Revolutionary and Napoleonic Era, liksom man bland anförda arbeten rörande Englands historia saknar Marriotts spirituella essay öfver Canning (1903), Jenks, Parliamentary England (1903) samt Rose, The Rise of Democracy (1897) — den sistnämnda en i enskildheterna visserligen ej alltid pålitlig men i uppfattning och anordning af ämnet förträfflig öfversikt.

En stor och erkännansvärd omsorg har tydligen nedlagts på detaljernas korrekthet. I trots däraf torde dock en och annan erinring kunna göras. En vanställande lapsus calami i första delen (s. 117) är af förf. själf i arbetets senare del (s. 103) rättad. Med hänsyn till öfverfallet på Danmark 1807 utvecklar förf. samma uppfattning som professor Holm gör gällande i Danmarks Riges Historie. De synpunkter och de diplomatiska aktstycken, som framdragits af Rose både i hans förträffliga biografi öfver Napoleon och i flera tidskriftsartiklar (Engl. Hist. Review 1896, 1901, omtryckta i Napoleonic Studies 1904), synas dock ägnade att göra den danska belysningen en smula tvifvelaktig. Den af förf. framhäfda motsättningen mellan Castlereaghs och Cannings utrikespolitiska system har — såsom bl. a. Cannings senaste biograf Marriott med skärpa framhåller — knappast varit så stor, som vanligen antages. Och den gamla uppfattningen af den första Melbourneska ministärens afskedande såsom allenast en rent personlig akt af konung Vilhelm, för hvilken konungen ensam bär ansvaret, torde inom den moderna engelska historieskrifningen och statsrätten vara öfvergifven. Redogörelsen för valrättsbestämmelserna i 1832 års reformakt är vilseledande. Äfven teckningen af restaurationsmonarkien i Frankrike och julirevolutionens orsaker och förlopp torde tåla vid någon jämkning; särskildt synes Talleyrands roll hafva varit betydelsefullare än af förf:s framställning framgår.

Vissa problem hafva af förf. helt förbigätts eller ej tillräckligt ställts i förgrunden. Till de senare räknar anm. revolutionens och Napoleons kyrkopolitik, framför allt konkordatet af 1801, hvilkas dominerande betydelse ej tillräckligt betonats — måhända har det för danska läsare ansetts öfverflödigt med hänsyn till Nielsens utmärkta framställning. Till de helt förbigångna frågorna hör t. ex. en karakteristik af den ekonomiska åskådning, som ligger bakom det napoleonska kontinentalsystemet liksom ock en antydan om den

verkliga innebörden och de faktiska verkningarna af detsamma i anslutning t. ex. till Rose's framställning af några de viktigaste problemen (Engl. Hist. Review 1893; Monthly Review 1902; omtr. i Napoleonic Studies).

Allt det sagda är dock oväsentliga ting, som på intet vis förringa arbetets förtjänster i öfrigt. En mera graverande anmärkning synes anm. kunna göras mot arbetets plan i dess helhet. Förf. har gifvit sitt arbete öfvertiteln »Den nyeste Tids Historie» och i företalet till första afdelningen sagt sig ej vilja inskränka sig till Frankrike allena. Arbetet framträder sålunda med anspråk på att vara en, låt vara kortfattad, handbok i den allmänna historien efter 1789. Men en framställning af tidsrummet 1789—1815 är dock icke identisk med en framställning af revolutionen och Napoleon I. Trots sin vakna kritik och sin lika vidsträckta som grundliga beläsenhet i hela tidsskedets historia har förf. ej undgått det fascinerande inflytandet af de dramatiska och blodiga dagarna i Paris. Hela den östeuropeiska krisen, som dock sträcker sina verkningar på det europeiska statssystemets inre och yttre förhållanden ända fram till våra dagar, får sig knappast större utrymme tillmätt än några af de viktigaste »journées» i Paris.

Det afsiktliga undanskjutandet af den diplomatiska och militära historien till förmån för den inre — åtminstone i den utsträckning här ibland skett — synes anm. ej heller vara något enbart lyckligt grepp. Man får sålunda t. ex. ej någon uppfattning af i hur hög grad Napoleon i sin utrikespolitik var ett revolutionens barn — hvilket blir en orättvisa både mot Napoleon och mot revolutionen. Någon sammanhängande framställning af den orientaliska frågan under 1800-talets förra hälft gifves ej, lika litet som af den koloniala utvecklingen från 1700-talets slut — tidsskedet rymmer dock ej så litet af det moderna engelska kolonialväldets genesis. Förenta staternas inre och yttre utveckling lämnas — af hvilka skäl är ej godt att förstå — så godt som alldeles ur räkningen. Den, som läser förf:s arbete, får en ypperlig framställning af den franska revolutionen och — för den följande tiden intill 1848 — en god och pålitlig öfversikt af utvecklingen i vissa europeiska länder, framför allt Frankrike, men han får föga eller ingen kunskap om uppkomsten och utvecklingen af flera af de faktorer, som för närvarande ekonomiskt och politiskt dominera världssituationen.

Trots de rent principiella anmärkningar, som kunna göras mot professor Fridericias bok, äro den historiska vetenskapens idkare i Danmark enbart att lyckönska till en så modernt vetenskaplig och pålitlig handbok i den nyaste historien som professor Fridericias. När skola de utmärkta propedeutiska kurser, som gifvits och gifvas vid våra universitet, ge upphof till dylika öfversikter öfver olika tidehvarf, ägnade att skänka den allmänna insikt i historien, som eljest måste hopplockas ur mahända föråldrade läseböcker eller rent af ur historiska tabeller?

H.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antikvarisk Tidskrift för Sverige. D. 17: H. 4—5. V. Gödel, Svenska ortnamn. Bibliografi på uppdrag af Ortnamnskommittén utarbetad. — K. Fabricius, Gotlandske forhold under Iver Akselsön Tot.

Illustrerad Militärrevy. 1905, 2. Palmquists expedition till Neapel 1794. — 5. Generalstabens arbete om Sveriges krig 1808—1809. D. 3, anm. af [C. O.] N[ordensva]n. — 7. Minnesvården vid Södra Stäket. — 8. Trangen och Midskog-Skotterud. — 10. C. T. Odhner, Sveriges politiska historia under Gustaf III:s regering D. 3. — 11. O. Kuylenstierna, Karl XII:s fälttåg i Norge 1716.

Jernkontorets Annaler. 1905. Årg. 59: H. 4. M. B. Swederus, Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering under Karl IX:s tid.

Kungl. Bibliotekets Handlingar. 27. Årsberättelse för år 1904. — J. A. Almquist, Sveriges bibliografiska litteratur. D. 1: H. 2.

Kungl. Krigsvetenskaps-Akademiens Handlingar och Tidskrift. 1905, 3. Friederich, Der Herbstfeldzug 1813. Bd 2, anm. af [C. O.] N[ordensva]n. — 7. A. Günther, Das schwedische Heer in Sachsen 1706—1707, anm. af T. J. P[etrelli]. — 11—12. Sveriges krig åren 1808 och 1809. D. 4. — A. Pihlström, Kungl. Dalregementets historia. Afdeln. 2. — 20. L. W:son Munthe, Kungl. Fortifikationens historia. 2: 2, anm. af H. J[ungste]dt. — 21. A. Stille, Fälttåget i Skåne och Halland 1657.

Kyrklig Tidskrift. 1905, 4. O. Quensel, En inblick i svenskt församlingslif från år 1600. — 5. J. Ljungh, Fjelkinge i forna dagar, anm. af J. T.

Meddelanden från Kalmar läns fornminnesförening 1904. [H.] 4. P. G. Berggren, Kalmar dominikanerkloster: — P. G. Berggren, Kronobäcks kloster. — F. Bæhrendtz, Anteckningar om Brömsebro. — F. Bæhrendtz, Pesten i Kalmartrakten 1710—1711.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: 9—11. Riksarkivariens årsberättelse för 1904. — Handlingar rörande arkivväsendet. [1.] Arkivväsendet i allmänhet. [2.] Handlingar rörande landsarkivorganisationen. — S. Clason, Det så kallade finanskontoret eller finansdepartementet 1787—1793.

Meddelanden från Örebro läns fornminnesförening 1905. [H.] 3. J. Wahlfisk, Nils Gabriel Djurklou †. — E. Lewenhaupt, Historiskt-topografiska utställningen i Örebro september 1902. (Med flera illustr. i texten.) — H. Borg, Konstnärer och öfriga konstutöfvare re-

presenterade på historiskt-topografiska utställningen från Örebro län i Örebro september 1902. — M. Dahlander, Några anteckningar om äldre träbyggnadskonst i Örebro län. (Med flera illustr. i texten.) — V. Gödel, Från Gamla Nora. (Med flera illustr. i texten.) — J. Wahlfisk, Om Örebro stad, dess utveckling och topografi i äldre tider. (Med 1 facs. o. 2 kartor.)

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1905, 7.** Erik Gustaf Geijer och Uppsalalifvet 1817—1825. — Utdrag ur Malla Montgomérys anteckningar meddelade af M. G. 1. — Fr. Poulsen, Herodot.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1905, 11.** M. Montgoméry, Interiörer från Gustaf IV Adolfs tid. Ur samtida anteckningar. Med 3 bilder. — P. Fahlbeck, Orsakerna till unionens upplösning. — O. Sylwan, Henrik Schück. Några ord till hans femtioårsdag. — K. Warburg, Johan Gabriel Richert, anm. af L. Wahlström. — **12.** M. Montgoméry, Interiörer från Gustaf IV Adolfs tid. Ur samtida anteckningar. Med 4 bilder. — V. Gödel, Harald Wieselgren.

Personhistorisk Tidskrift 1905. Årg. 7: H. 4. S. Ambrosiani, Våra grafstenar, ett till förintelse dömdt personhistoriskt material (med 2 bilder). — S. Leijonhufvud, Gustaf Hesselius d. ä., en bortglömd svensk konstnär (med 2 bilder). — J. Ramsay, Var Mikael Agricola ätten Leijonmarcks stamfader? A. Lindberg, Tvenne samlare (med 2 bilder) Johan Johansson i Noraskog. Karl Fredrik Werner. — En autograf som väckt uppseende (med en bild). Bilagor: N. Sjöberg, Porträttsamlingen å Hedensberg förtecknad. — L. Fr. Läffler, Den gottländska Taksteinarsägnen.

Svenska Slöjdföreningens Tidskrift. 1905, Kvart. 1. J. Roosval. Den gamla altartaflan i Upsala domkyrka. — **3.** G. Indebetou, Fredriksdals porslinsfabrik. — **4.** E. E. Sidenbladh, Ett resur och en Stockholmsurmakare från midten af 1600-talet.

Tidskrift i fortifikation. 1905, Bihang. L. W:son Munthe, Kongl. Fortifikationens historia. D. 2: 2.

Tidskrift i sjöväsendet. 1905, 1. G. von Horn, Bilder från nordiska sjuårskriget. — **2.** Clas Flemming. — Handlingar rörande expeditionen till Västerbotten 1809. Medd. af G. v. Horn. **3.** G. v. Horn, Ur en dagboksanteckning för år 1788. [Ur Hiertas Journal.]

»Vår Flotta.» Tidskrift för sjövapnet. **1905, Oktober.** En svensk sjöofficers bravur. [Escholin försvarar Camilla 1809.] **November (julnummer).** G. v. Horn, Från Gustaf Wasas dagar. Befrielsekriget. (Med 6 bilder.)

Vårt Försvar 1905. Slaget vid Svensksund den 24 augusti 1789 (med en karta).

Historiske Samlinger udgivne af Den Norske Historiske Kildeskriftkommission. **Bd 2: H. 2.** Chr. Langes Optegnelser om nogle norske Forhold og Personligheder fra Aarene 1844—1845. Udgivne af L. Daae. — Breve til Rector Frederik Moltke Bugge (1836—1844). Ved L. Daae. — Indstilling og Forslag fra den paa Eidsvold under 14:de Mai 1814 nedsatte Finanskomité. Udgivne af Y. Nielsen.

Fra Arkiv og Museum 1905. Bd 2: H. 5. H. Mortensen, Uraniborgs og Stjerneborgs Ruiner indtil Nutiden.

Historisk Tidsskrift, Syvende Række. Redigeret af J. A. Fridericia. **Bd 6: H. 1—2.** Aage Friis, Holstens Indlemmelse i Danmark i Aaret **1806.** — Smaastykker: J. Steenstrup, Har Susaa i den historiske Tid

været en sejlbar Ström til Sjællands Midte? — J. Steenstrup, De danske Kongers Ret til Hvaler og meget store Fisk. — K. Erslev, Har den danske Adel i det 15. Aarhundrede haft en stærk Tilgang af nye Slægter? — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — 3—4. J. Steenstrup, Nogle Træk af Fiskerbefolkningens Historie. — M. Rubin, Sundtoldens Aflösning. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland. — A. Krarup, Fortegnelse over historisk Litteratur fra Aaret 1904, vedr. Danmarks Historie.

Varden. 1905, Oktober. W. Anderson, Alvastra.

Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1905. 2 Række. Bd 20: H. 2. Th. Wåhlin, Några nya iakttagelser på Gumlösa kyrka. (Med 9 fig.)

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1905. Bd 18: H. 1. F. Arnheim, Zur Charakteristik Friedrichs des Grossen und seines Grossneffen, des nachmaligen Königs Friedrich Wilhelm III. [Grundad på svenska sändebudet K. E. v. Carisiens' depescher från åren 1779—90.] J. Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland, anm. af J. Gebauer. — Friederich, Geschichte des Herbstfeldzuges 1813. Bd 1—2, anm. af G. Roloff.

Freiburger Diözesan-Archiv 1904. N. F. Bd 5. P. B. Zierler, Das Kapuzinerkloster in Lindau und die konfessionellen Wirren zu seiner Zeit 1630—1649.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1905, März. J. Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland und die Herzöge zu Braunschweig und Lüneburg, anm. af M. Ritter. — **April,** Acta Pontificum Danica. Udgv. af L. Moltesen, anm. af A. Brackmann.

Hansische Geschichtsblätter. Jahrg. 1904—1905. W. Stein, Zur Geschichte der Deutschen in Stockholm im Mittelalter.

Historische Zeitschrift 1905. N. F. Bd 59: H. 3. K. Häbler, Zur Geschichte der kastilischen Communidades. — H. Ulmann, Die Anklage des Jakobinismus in Preussen im Jahre 1815. — Miszellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — **60: H. 1.** K. J. Neumann, Die Entstehung des spartiatischen Staates in der lykurgischen Verfassung. — Th. Ludwig, Neue Forschungen zur Vorgeschichte der französischen Revolution. — Literaturbericht (bl. a. Schweden s. 118—142). — Notizen und Nachrichten.

Hohenzollern-Jahrbuch 1905. Jahrg. 9. F. Arnheim, Gustav-Adolfs Gemahlin Maria-Eleonora von Brandenburg.' Eine biographische Skizze. 3. Maria-Eleonora im Kampfe mit dem Schwedischen Senat bis zu ihrer Verbannung nach Gripsholm (1636).

Jahrbuch der Gesellschaft f. bildende Kunst und. vaterl. Altertümer zu Emden 1905. Bd 15. H. Reimers, Edzard II und sein Bruder Johann am schwedischen Hofe.

Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine. 1905, Mai. J. v. Pflugk-Harttung, Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813.

Jenaische Zeitung 1904, N:o 184 u. 185 (Aug. 7 u. 9). Bernhard, Herzog v. Sachsen Weimar. Ein Gedenkbl. zur 300. Wiederkehr seines Geburtstages.

Kirchl. Korrespondenz f. d. Mitglieder des Evang. Bundes 1904. Jahrg. 18, N:o 8, Unterhaltungsbeil. Bernhard von Weimar.

Literarisches Zentralblatt. 1905, 48. K. Nordlund, Die schwedisch-norwegische Krise in ihrer Entwickelung aktenmässig dargestellt & N Edén, Schwedens Friedensprogramm und die skandinavische Krise.

Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Klubs 1905. Jahrg. 28: H. 1. Aus der Schwedenzeit. [1633—48.]

Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Berlins 1905. Jahrg. 22. L. Noël, Grossbeeren. — L. Noël, Die Schlacht bei Fehrbellin.

Militär-Wochenblatt. 1905, N:o 108. Roessel, Ein nächtlicher Angriff brandenburgischer Truppen auf das schwedische Lager bei Elbing im Jahre 1659.

Monatsblätter. Herausg. v. d. Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumskunde. **1905, N:o 7, 8.** P. Gantzer, Ein Vorschlag der schwedischen Regierung zur Hebung der Universität Greifswald vom Jahre 1651.

Preussische Jahrbücher 1904, 1905. Bd 118, 119. Lebenserinnerungen des Generalleutnant Wilhelm von Wentzel. Hrsg. v. H. v. Wentzel. Innehåller bl. a. en skildring af slagen vid Grossbeeren och Dennewitz.

Velhagen & Klasings Monatshefte 1905. Jahrg. 20: H. 2 (Oktober). F. Arnheim, Schweden und Norwegen. — **4. (Dezember).** F. Arnheim, Die letzten Wasas. [1.] (Mit verschiedenen Illustr.)

Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte 1905. Jahrg. 14: H. 4. Th. Dierlamm, Das Kirchheimer Amt in der Zeit des Dreissigjährigen Krieges.

Zeitschrift d. Vereins f. Kirchengeschichte in d. Prov. Sachsen 1904. Jahrg. 1: H. 2. T. O. Radlach, Das zeitgenössische Urteil des Superint. Samuel Müller zu Sangershausen über Gustav Adolf, König v. Schweden.

Zeitschrift des Vereins f. Thüringische Gesch. u. Altertumsk. 1905. N. F. Bd 15; H. 2. Joh. Trefftz, Die schwedischen Kriegsdienste und Reisen Herzog Adolf Wilhelms von Sachsen-Weimar 1656—1668. T. 2: 1660—1668. — Joh. Bühring, Geschichte der Stadt Arnstadt 704—1904, anm. af O. Dobenecker.

Zweiundfünfzigster Jahresbericht des historischen Vereins f. Mittelfranken 1905. Schicksale der Reichstadt Windsheim in der zweiten Hälfte des dreissigjährigen Krieges. Aufzeichnungen des Johannes Andreas Strampfer 1634—50, mitgeteilt von Kerler in Würzburg.

Allgemeine Schweizerische Militärzeitung. 1905, N:o 25. Schweden und Norwegen militärisch einander gegenüber. Von B. — **40.** Die Frage der norwegischen Grenzbefestigungen.

The English Historical Review. 1906, January. J. F. Baldwin, Antiquities of the king's council. — W. C. Abbott, The Long Parliament of Charles II. P. 1. — J. F. Chance, The mission of Fabrice to Sweden, 1717—1718. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

La Vie Illustrée 1905, N:o 363 (²⁄₉). L. Durbel, Suède et Norvège.

Revue Historique. 1905, Novembre—Décembre. L. Batiffol, Marie de Médicis. — E. Driault, Napoléon Ier et l'Italie. 3e partie: Napoléon roi d'Italie; (suite et fin). — P. Sabatier, D'une bulle apocryphe de Clément IV déclarée authentique par la curie sous le pontificat de Benoît XIII et d'une bulle authentique d'Innocent IV retrouvée à Assise. — E. Welvert, Les révolutionnaires après la révolution: Carnot. — Bulletin historique: France. Le monument du roi Jean de Bohême, par G. Monod. — Histoire contemporaine, par A. Lichtenberger et G. Monod. — Suisse. Travaux relatifs aux sources de l'histoire du moyen âge (1884—1905), par V. van Berchem; 1er article. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Miscellanea di storia italiana 1904. Sér. 3: T. 9. C. Cipolla, Un nouveau document concernant Alessandro Guagnini (lettre de Jean III, roi de Suède, de Stockholm, 28 nov. 1588, adressée à la République de Gênes).

Rivista d'Italia 1905. Anno 8: Fasc. 1. E. Gaddi, Cristina di Svezia e il suo passaggio per Forlì.

Öfversikter och granskningar.

Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i Vikingetiden. (Skrifter udgivne af Videnskabs-Selskabet i Christiania 1904. II. Historisk-Filosofiske klasse n:o 1.) Af ALEXANDER BUGGE. VI + 426 sid. Christiania, i kommission hos Jacob Dybwad. 1905.

Vikingerne. Billeder fra vore Forfædres Liv, I, II. Af ALEXANDER BUGGE. I, VIII + 319 sid.; II, VIII + 342 sid. København & Kristiania, Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, 1904, 1906.

Det första af ofvanstående arbeten är, som dess förord meddelar, ursprungligen författadt för att besvara en af Nansenfondens styrelse på Videnskabs-Selskabets årsmöte d. 3 maj 1900 för åren 1900—1903 uppställd prisuppgift, som hade följande lydelse: »Hvorvidt er Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i Vikingetiden blevet paavirket af Vesterlandene?»

Det måste betecknas som ett lyckligt grepp, att denna fråga uppställdes till besvarande. Ty en noggrann utredning af ämnet skulle tydligen gifva viktiga bidrag till ett rätt bedömande af den nordiska kulturens hela utvecklingshistoria. Och dessutom kunde frågan just i vår tid anses vara i alldeles särskild grad »brännande». Sedan flera år tillbaka har nämligen inom den lärda världen mycken strid härskat om räckvidden af västerländsk kulturinflytelse på nordbornas gudatro och diktning under vikingatiden. Professor Sophus Bugge (fader till Alexander Bugge) har ju i en följd af skrifter sökt uppvisa, att sådana inflytelser (i synnerhet från irer och angelsaxer) förekommit i en stor mängd fall. Ehuru stödda af en utomordentlig lärdom och en genial kombinationsförmåga ha hans bevisningar mött envist motstånd från flera håll, där man ej velat tro, att nordbornas förbindelser med västerlanden varit så mäktigt verkande och kunnat lämna efter sig så många och så djupa märken i nordiskt själslif. Det var klart, att stridsfrågans lösning skulle betydligt lättas, om man till jämförelse kunde utröna, huru stor den västerländska inflytelsen varit på den *materiella* kulturen i Norden.

Att afhandlingen af prisdomarna (professorerna Moltke Moe, A. Torp och J. E. Sars, den sistnämnde inträdde i stället för professor Gustav Storm) förklarades värdig Nansenpriset, väcker ingen förundran, när man tar del af det om lärdom och skarpsinne vittnande innehållet. Och man kunde ju också vänta en grundlig utredning af ämnet från en författare, som redan i flera afhandlingar dokumenterat sig såsom väl hemmastadd i källorna till historien om nordbornas äldsta förbindelser med de brittiska öarna.

Af *förordets* meddelanden bör *ett* särskildt framhållas: författaren omtalar, att han efter afhandlingens nedskrifvande kommit till den öfvertygelsen, att vikingatiden icke så afgjordt, som man förut trodde, inleder ett nytt skede af de nordiska folkens historia, utan att förbindelserna med västern och södern allt från de första århundradena efter Kristus och i synnerhet under folkvandringstiden voro ganska betydande. Därför *kan*, säger B., en del af det, som han i afhandlingen menat ha inkommit till Norden under vikingatiden, i själfva verket ha kommit tidigare eller åtminstone blifvit förberedt genom tidigare beröringar med sydligare kulturfolk.

I sin *inledning* (= afd. I) betonar författaren, att han, på grund af uppgiftens begränsning, ej kan ge någon helbild af de västerländska inflytelserna på vikingarnas kultur, när han måste hålla sig till den *materiella* sidan allena och denna likväl är noga förbunden och står i ständig växelverkan med den ideella.

Men han ger en hastig teckning af vikingatidens gudatro och lifsåskådning i allmänhet för att däri äga en bakgrund, mot hvilken den materiella kulturen bör betraktas.

Ensidig blir hans skildring af vikingatidens kultur också i annat afseende, säger han, nämligen däri, att han måste förbigå det äkta nordiska. Och dock voro skandinaverna vid början af vikingatiden inga barbarer. Tvärtom hade de i samfundsordning, i stiftande och skipande af lag och rätt, i handel och sjöfart m. m. mycket att lära västerns folk. Kulturpåverkningarna ha varit *ömsesidiga*, hvilket B. med styrka framhåller emot professor Johannes Steenstrup, som i sitt grundläggande verk »Norrmannerne» (en af Bugges förnämsta källor) väl ensidigt tyckes ha lagt vikten just på spåren af nordiska inflytelser på västeuropéerna (i synnerhet engelsmännen).

Vikingatiden anses börja med de för åren 787 och 793 i den angelsaxiska krönikan omtalade plundringståg nordiska vikingar då företogo på Englands kuster. Arkeologiskt sätter man, som bekant, den yngre järnålderns början till ungefär samma tidpunkt, medan däremot den äldre eller längre runraden redan något tidigare börjar aflösas af den yngre (kortare).

Men, som B. i förordet framhöll, vikingatiden kom ej såsom något alldeles nytt och oförberedt. Den är, säger B., blott den sista yttringen af den stora rörelse, som kallas folkvandringarna — och »folkvandringar» hade ju redan af goter, vandaler, angler och saxer företagits sjöledes.

På Tacitus' tid voro svearna allaredan kända för sina mäktiga flottor, och det är väl troligt, att nordbornas sjöfart tidigast utvecklat sig på Östersjöns stora inhaf. De sydskandinaviska herulerna togo en storartad del i folkvandringarna, de färdades omkring mer än någon annan germansk stam, och spillror af detta folk återkommo slutligen till sitt gamla hem, tvifvelsutan medförande starka kulturinflytelser till sina landsmän och grannar. I Brittanniens eröfring deltogo jutar, i Nederländerna härjade den danske konung Hugleik omkring år 516, ännu omkring år 580 räknades danerna till frankernas fiender. Ordet *viking* brukas i en angelsaxisk dikt om ett skandinaviskt folk *före* den egentliga vikingatiden. Och de af irländska (och skotska) skrifter omtalade härjningarna på Tory Island (vid Irlands nordvästra kust) år 612 och på ön Eigg (en af de sydliga Hebriderna) år 617 kunna, enligt professor Zimmer och B., ej gärna tillskrifvas andra än nordbor (snarast norrmän); ty man känner numera genom doktor Jakob Jakobsens undersökningar af ortnamn på Shetlandsöarna, att på dessa öar skandinaver redan omkring år 700 måste ha varit bofasta. Bugge har själf i den del af afhandlingen, som handlar om bildstenar, sökt visa, att gottlänningar tillsamman med norrmän redan under 600- och 700-talen besökt Shetlands- och Orknöarna samt lärt känna därvarande keltiska ornamentik.

Med södern voro, som man väl vet, skandinavernas förbindelser ganska lifliga före och under folkvandringstiden; myntfynden, införandet af latinska kulturord och framför allt af runskriften äro ju allbekanta förhållanden.

Fastän B. alltså starkt framhåller, att vikingatiden i många afseenden nog kunde anses börja tidigare, följer han dock af praktiska skäl den traditionella beräkningen från år 793.

Slutet på vikingatiden räknar han något olika i olika länder, för de skandinaviska allteftersom kristendomen där fick fast fot, för de västerländska allt efter som de där inflyttade nordborna kommit i lugna och fredliga förhållanden till urbefolkningen och blifvit så att säga naturaliserade.

För att kunna afgöra, hvad som är *nytt* i vikingatidens kultur, söker författaren gifva en bild af den nordiska kulturen *före* vikingatiden, så vidt sådant är möjligt med de sparsamma och delvis mycket osäkra källorna. Att han därvid, under skildring af det svenska kungadömet, tager för godt och pålitligt Snorres »återgifvande» af Torgny lagmans tal pa Uppsala ting, kan knappast gillas af svenska historieskrifvare, som tillfyllest ådagalagt Snorres otillförlitlighet i uppgifter beträffande Sverige.

Af de många lärorika och betydelsefulla notiser, som framträda i skildringen af Norden före år 800, kunna vi anteckna, att det gamla nordiska begreppet *odal* öfverfördes, icke till Island, men väl till Shetlands- och Orknöarna, som tidigare befolkats af nordbor.

Efter teckningen af Norden före vikingatiden öfvergår författaren till en redogörelse för de land, folk och kulturer nordborna

påträffade vid vikingatidens början. Liflig och färgrik är i synnerhet den bild han ger oss af Irland och af irernas folklynne och gamla seder. Bland de sistnämnda kan särskildt observeras de iriska höfdingarnas bruk att låta sina barn uppfostras hos andra, lägre ställda medlemmar af stammen. Bugge tror, att motsvarande sed i Skandinavien nog är ursprungligen nordisk, men att dess starka utveckling på Island dock kan bero på iriskt inflytande.

I stora drag uppvisar författaren irernas relativt mycket låga ståndpunkt i politiska, rättsliga, sociala, sedliga och kommersiella förhållanden samt deras rangplats i religion, vetenskap, diktning och bildande konst (i synnerhet ornamentik).

Angelsaxernas stat skildras väsentligen enligt Stubbs' »English Constitutional History». Deras kultur hade upptagit inflytelser dels från landets tidigare behärskare, romarna, dels från de tidigt och grundligt romaniserade frankerna, dels också från kelterna; irernas påverkan visar sig mest i diktning, bildande konst och religion. Också af merovingernas och karolingernas rike ger författaren en sakrik skildring, hvarvid han i synnerhet framhåller den materiella kulturen, hvars blomstring hade föga förminskats af den germanska eröfringen samt (framför allt på Karl den stores tid) stod högre än någon annan norr om Alperna.

»Vikingatidens betydelse för Nordens folk ligger förnämligast däri, att den bragt dem under varaktigt inflytande af den romerska kulturen. Detta inflytande kom visserligen sent och medelbart (genom angelsaxer, irer och franker), men det är dock i främsta rummet detta inflytande vi nordbor ha att tacka för att vi nu äro medlemmar af det stora europeiska kultursamfundet.»

Andra afdelningen behandlar *landets styrelse och konungamakten*. B. betonar till en början, att man har alltför få säkra intyg om de politiska förhållandena i Norden *före* vikingatiden, för att kunna med bestämdhet utpeka, hvad som är ursprungligt nordiskt och hvad som först under vikingatiden uppstått under påverkan af utländska förebilder. Den bästa ledningen ge lånorden, ty med ordet bör institutionen själf ha blifvit införd, i synnerhet om man kan visa, att den ej i gammal tid varit gemensam för *alla* germaner.

Angående *hirden* framhåller B., att det forna krigarföljet kring furstens person (»drótt», »verðung» eller »húskarlar») under Harald hårfagres tid börjar utbildas efter frankiskt (och angelsaxiskt) mönster; själfva namnet *hird* är lånadt från angelsaxiskan (hired). I Haralds hofhållning, i den prakt han däri utvecklade, hans talrika hirdmän, hans fast anställda och högt ärade skalder (ett slags »poetæ laureati»), hans spelmän och gycklare — i allt detta spåras många inflytelser från västerlanden. Det tycks närmast vara Alfred den store, som Harald tagit till mönster, men Alfred hade efterliknat Karl den store. — Hirdens delning i tre klasser (hirdmän, »gäster» och huskarlar), som omtalas vid vikingatidens slut, men till hvilken antydningar finnas redan på Harald hårfagres tid, har, efter

hvad B. menar, sin förebild i det karolingiska riket. *Stallaren*, som vid vikingatidens slut, både i Norden och i England, förekommer såsom höfding i hirden, har enligt B. sin förebild i frankernas (comes stabuli, constabularius, constabulus eller) *stabularius*.

Konungamaktens yttre värdighetstecken, som alldeles saknats hos nordborna före vikingatiden, börja under beröringen med västerlanden att införas bland dem, först i de af nordbor grundade rikena på de brittiska öarna. Konungarna i Dublin äga till symbol af sin makt »Carlus' svärd»; namnet Carlus (af Carolus) visar på Karl den store, konungamaktens yppersta representant; dennes namn har f. ö. i de slaviska språken kommit att (i något förändrade former) användas i betydelse »konung». Också konungen på Man har ett svärd till sinnebild af sin värdighet, och ännu användes ett sådant (sannolikt på 1100-talet förfärdigadt) »rikssvärd» vid högtidliga regeringshandlingar på ön. Äfven de nordiska härskarna på Hebriderna och i Northumberland tyckas ha burit svärd till tecken af sin värdighet. Denna betydelse af svärdet hafva nordborna upptagit från det karolingiska riket. Också öfverräckandet af ett svärd till jarl eller konungason vid förlänande af områden (såsom redan i Harald hårfagres saga och i första sången om Helge Hundingsbane str. 8) beror på frankiska inflytelser.

Harald hårfagres stat förbereddes dels genom den maktutvidgning öfver flera fylken, som hans förfäder, i synnerhet hans fader, Halfdan svarte, företagit, dels genom den sammanslutning mellan krigare från olika norska landsändar, som ägt rum under vikingatågen, framför allt vid grundandet af ett norskt rike (med »Turgeis» såsom konung) i Irland år 839 och under de följande årens strider mot danskarna om herraväldet på ön. Förebilder till sammanförande af ett stort rike hade Harald i Karl den stores och de angelsaxiska konungarnas verk, där med territorialutvidgningen också följt ökande af konungens anseende, makt och rättigheter. I nära anslutning till professor J. E. Sars (Norsk hist. tidskr. 1872) framställer B. de nyheter Harald införde. Att Harald »fråntog bönderna deras odal» (Heimskringla), tror B. endast ha gällt de eröfrade fylkena, ej H:s arfland, Viken och Ringerike; från dessa landsdelar gick heller ingen utvandring till Island. Att konungen gjorde sig till ägare af odalen, kan ej betyda annat, än att han stadgade och utkräfde grundskatter; något länsväsen eller något »Bodenregale» införde han ej. Motsvarande inskränkning i allmogens fria äganderätt till jorden tyckes Karl den store ha stadgat för saxer och friser efter deras uppror år 783.

Harald tyckes äfven ha infört personlig skatt (*nefgildi*, egentligen skatt för hvar näsa), stadgat om konungens äganderätt till allmänningar och annan ouppodlad jord, möjligen också (såsom sagorna uppgifva) tagit skatt af saltkokare, jägare och fiskare; den senare gällande afgiften, 5 torkade fiskar för hvar man, som deltog i storfisket, synes förskrifva sig från hans tid. Att han lade 5 öres »tull» på hvar man, som reste från Norge till Island, veta vi af

Ares Isländingabok, men denna afgift har sannolikt haft vidsträcktare giltighet och varit ett slags skeppsafgift (om ock blott på utländningar eller på handel med skattland och kolonier). Den inbringande pälsverkshandeln med lapparna gjorde han till kungligt monopol, liksom han också själf tog skatt af lapparna, som förut måst skatta till flera stormän i Hålogaland.

Nu står det fast, att de fria nordborna lika litet som andra fria germaner ursprungligen betalade skatt, hvarken för person eller egendom; alla hos germanska folk under medeltiden förekommande skatter ha uppstått genom direkta eller indirekta inflytelser från det romerska riket. Att Harald hårfagre, vid bildandet af sitt nya rike och i sträfvandet att öka de kungliga inkomsterna, i allmänhet följt västeuropeiska förebilder, är också visst, men i enskildheterna är det svårt att afgöra, om en kunglig rättighet stadgats först af Harald eller redan af någon hans närmaste föregångare, om den lånats direkt från England eller Frankrike, eller om den redan förut blifvit införd i Danmark. I det stora hela blir emellertid det frankiska rikets skatteväsen, såsom B. uppvisar, den verkliga förebilden för den nya ordning Harald införde i Norge.

Harald tog sig också i administrativt hänseende större makt, än fylkeskonungarna haft. Folket måste på hans tid göra ledingstjänst hvar som helst, ej blott (som förr) inom fylket och till dess försvar. Vidare tillägnade han sig andel i domaremakten genom att i hvarje fylke insätta en jarl, som (bland annat) skulle leda tingsförhandlingarna. Och i den lagstiftande makten ingrep han genom att utfärda nya påbud (nýmæli), t. ex. om skatter; konfiskationer af egendom och afkunnande af fredlöshetsdomar företog han af egen maktfullkomlighet. Landets innevånare uppfattades numera såsom förpliktade att tjäna honom (honum lýðskyldir), såsom verkliga undersåtar i modern mening, ej längre såsom fria män, hvilka blott af eget val och i enlighet med häfd och vana rättade sig efter konungens önskningar. I allt detta är den utländska inflytelsen, i synnerhet från frankernas rike, tydligt märkbar.

De invecklade och omtvistade frågorna om jarlars och härsars ställning och befogenheter före och efter enhetsrikets upprättande, om uppkomsten af »lendir menn» och om de inflytelser från utlandet, som härvid gjort sig gällande, få en utförlig och, som det tyckes, tillfredsställande utredning.

Äfven i Haralds arfsordning — delningen af riket mellan sönerna med Erik till öfverkonung — finner B. ett efterliknande af hvad som skett i det frankiska riket.

Efter redogörelsen för Norges statsskick under vikingatiden kommer en kort framställning af Sveriges och Danmarks. Då källorna här äro ytterst knappa, kan B. ej tillägga något väsentligt nytt till hvad äldre forskare (i synnerhet H. Hildebrand) redan framdragit. Af intresse äro dock hans resonemang om Snorres uppgifter om den »näs-skatt» Oden skall ha pålagt svenskarna. Vidare kan anmärkas, att uttrycket »lændbornir mænn» på en söderman-

ländsk runsten från förra hälften af 1000-talet tages som intyg om att »lændir mænn» redan då funnits i Sverige.

I Danmark synes framför andra Harald Blåtand ha ökat de kungliga rättigheterna efter frankiskt och angelsaxiskt föredöme.

Såsom hufvudresultat af sin undersökning anger B., att samfundsförhållandena i Norden från slutet af 800-talet börja få en ny prägel, i det konungarna efter utländska förebilder utvidga sina maktområden och öka sina inkomster.

I näst följande afdelning (III) talar B. om *klädedräkt, smycken, bohag och husets inredning;* han visar, att nordborna under vikingatiden införde siden och andra dyrbara tyger till bruk för de förnäma, att samtidigt främmande moder vunno insteg; från Frankrike kommo mestadels dessa nyheter, om ock England delvis var förmedlare. Också en mängd smycken och prydnader af ädla metaller och stenar infördes, såsom dels fynden, dels lånord utvisa. Man lärde sig att väfva väggbonader och att utföra träsniderier med bildliga framställningar af strider, jakter m. m., man skaffade sig nya möbler och husgerådsartiklar (kista, »ark», »kalkar» af metall eller kristallglas, bord af ny form, duk, bordservis af nya slag o. s. v.), och vinet blef en högt värderad dryck. I all slags *lyx* gjorde nordborna väldiga framsteg. — På tal om lånordet *kápa* (kappa, af lat. capa) kunde författaren ha omnämnt, att jomsvikingen Sigurðr Vésetason från Bornholm bar binamnet kápa; författaren har endast yngre källor att åberopa.

Genom sin nästa afdelning (IV) ådagalägger B., att vikingatiden haft en ofantligt stor betydelse för utvecklingen af nordbornas *handel.* Vikingatågen följdes af handelsresor, som småningom kommo att förmedla en regelbunden förbindelse mellan de nordiska landen och Västeuropa. Nordborna finna nya marknader för sina egna varor och föra dessutom Östeuropas alster till Västerlandet, medan de till egna hemland importera allehanda lyxartiklar, goda vapen, honung, vin och hvetemjöl. Hemma få vissa näringskällor, såsom Lofotsfisket och pälsverkshandeln, större betydelse, städerna och köpmannaklassen tilltaga i betydenhet. Gottland blir ett af de viktigaste handelscentra i Nordeuropa. I västerlanden anlade nordborna faktorier, de gjorde upptäcktsresor, sammanslöto sig till gemensamma handelsföretag och uppehöllo affärsförbindelser med sina gamla hemland, till hvilka de förde nya rikedomar och ny kultur.

Beträffande *sjöfart* och *skeppsbyggnadskonst* hade nordborna mera att lära Västeuropas folk än att själfva lära af dem. Åtskilliga nyheter i skeppsbyggeri synas dock för nordborna ha blifvit frukten af beröringen med Västeuropa, särskildt några nya fartygstyper med utländska namn; de stora skepp Olaf Tryggvason lät bygga tyckas ha haft sina förebilder i England.

Anläggandet af städer var åtminstone i Norge vid vikingatidens slut starkt påverkadt af brittiska mönster; Olaf Tryggvason hade, när han anlade Nidaros, Dublin och London för ögonen.

I *krigsväsendet* (som behandlas i afd. V) voro visserligen nordborna på det hela öfverlägsna västerns och söderns folk, men mera genom kroppslig styrka och färdighet samt genom sitt mod och dödsförakt än genom beväpning och taktik. Därför införde de under vikingatiden en myckenhet af goda vapen, i synnerhet hjälmar, spjut och svärd från Frankrike, men lärde sig också att hemma efterlikna dem. Vidare lärde de sig att begagna rytteriet såsom en del af hären, att uppställa sig i »svinfylking», att förskansa sig och bygga fästningar, att företaga regelbundna belägringar, konstruera och använda konstrika och starka belägringsmaskiner. När Knut den store upprättade ett slags stående här (þingmannalið), hade han förebilder dels från de i Irland bofasta norrmännen, dels från angelsaxerna.

Åkerbruk och boskapsskötsel (afd. VI) kunde norrmännen på flera sätt utveckla genom sin intima beröring med de keltiska folken på de brittiska öarna: lånord, anträffade i synnerhet på Färöarna, visa, att nya sädesslag och kreatursraser, nya redskap och arbetsmetoder blifvit kända af dem hos dessa kelter. Och dessa inflytelser sträcka sig i många fall äfven till Island, i några till och med till Norge.

Den mycket utförliga redogörelsen för *myntväsendet* (afd. VII) omtalar först de omkring år 900 präglade barbariska och med hedniska symboler försedda efterhärmningarna efter de karolingiska Dorestadsmynten, hvilka enligt B:s mening skola vara förfärdigade i Hedeby. Därefter skildras de mynt, som präglades af de i Northumberland bosatta skandinaverna: redan i början visa nordborna sin själfständighet genom att i stället för landets förut brukliga kopparslantar prägla penningar och halfpenningar af silfver; under 800-talet äro de ännu beroende af sina frankiska och angelsaxiska läromästare, men i förra hälften af 900-talet blanda de på mynten sina nationella och hedniska symboler med främmande och kristna; åtskilliga nordiska namn på myntmästarna visa, att skandinaverna själfva tillägnade sig den västerländska konstfärdigheten; de nordiska härskarna låta efter sina namn tillsätta titeln »konung» (på nordiskt språk). På Irland präglades inga mynt förrän af de norska inkräktarna, liksom dessa också voro de första, som började en verklig handel i stor skala mellan Irland och andra land. Öfver hufvud taget lägger B. stor vikt vid de i Brittanien af norrmän och danskar präglade »vikingamynten» såsom mycket lärorika beträffande arten och utvecklingsgången i den nya, af utländska inflytelser påverkade nordiska kulturen.

I fråga om *bildkonsten* (afd. VIII) sysselsätter B. sig först med de gottländska bildstenarnas egendomliga ornamentik, hvari han (liksom förut N o r d i n m. fl.) finner inflytelser från keltiska folk i Brittannien, inflytelser, som delvis måste vara äldre än den egentliga vikingatiden. Framställningen af Valhall m e d h v ä l f d a t a k o c h p o r t a r härstammar, enligt B. genom västerländska förebilder ytterst från en sydeuropeisk traditionsbild af Jerusalems tempel.

Också i ornamenten (t. ex. runslingorna) på de skandinaviska hufvudlandens stenminnesmärken söker B. uppvisa utländska inflytelser.

De norska nybyggena på Färöarna och Island i deras förhållande till västerlanden och särskildt till den keltiska kulturen (afd. IX) är ett ämne af stor vikt för den nordiska kulturens, i synnerhet litteraturens historia, då ju islänningarna vid slutet af vikingaperioden och under de följande århundradena voro de förnämsta bärarna af nordisk sång och saga samt också åt oss nutidsmänniskor lämna de rikhaltigaste meddelanden om fornnordisk diktning, världsåskådning och nationell egendomlighet. Det gäller att konstatera, i hvad mån islänningarnas gamla kultur var rent nordisk eller påverkad från västerlanden. B. söker visa, att det västerländska inflytandet, icke blott på Färöarna, utan äfven på Island varit betydligt starkare, än man hittills varit benägen att antaga. De iriska eremiter, som vid nordbornas ankomst till Island uppehöllo sig här och där på ön, hafva, efter hvad professor Bugge gör tämligen sannolikt, icke genast dragit sig undan för hedningarna, utan stannat kvar en tid och gjort mer eller mindre lyckade försök att omvända nykomlingarna. Han erinrar vidare om den kristna landnåmsmannen Ásolfs och hans 11 iriska följeslagares missionsfärd till Island, och han sammanställer åtskilliga andra intyg om kristen tro på Island redan under 900-talet. Han uppräknar alla kristna landnåmsmän enligt Landnámabók; det är visserligen icke många, om hvilka denna gamla pålitliga källskrift uttryckligen säger, att de varit kristna, men det var mestadels höfdingar, högättade personer, åtföljda af stora skaror friborna, frigifna och trälar; deras underlydande delade väl oftast sina ledares tro, och höfdingarna själfva öfvade inflytande på grannarna. Att kristendomen under 900-talet haft icke ringa utbredning, intygas för öfrigt bäst däraf, att de kristna på altinget år 1000 kunde stå som ett med hedningarna ungefär jämnstarkt parti; just möjligheten, att utan någon nämnvärd yttre påtryckning den nya läran kunde införas på den aflägsna ön, tyder på starka påverkningar från kristna land alltifrån öns bebyggande. Men invandringen till Island försiggick till stor del öfver de brittiska öarna, och många af invandrarna hade i längre tid vistats där i Västern, innan de öfverflyttade till Island; i andra fall hade de åtminstone anhöriga i Brittannien eller hade tidigare företagit härnadståg eller handelsresor dit, hade iriska trälar o. s. v. B. uppräknar alla de landnåmsmän, om hvilka Landnámabók eller andra källor uppgifva, att de haft några förbindelser med västerlanden; stundom synes väl beviset för en sådan förbindelse något svagt, men i det hela ådagalägger B., att en ej blott till antal (omkring en fjärdedel af samtliga de namngifna nybyggarna), utan än mer till rang och höfdingställning betydande del af landnåmsmännen haft nära beröring med kelter (i synnerhet irer) och delvis äfven med angelsaxer, innan de togo fasta boplatser på Island. Antalet af iriska trälar och af iriska hustrur eller frillor har ej varit ringa. Och den egendomliga,

från öfriga nordbor skiljaktiga typen hos många isländingar, de svarta, lifliga ögonen och det svarta håret, som skvallrar om keltiskt blod, denna typ omtalas ju ofta i fornlitteraturen.

I sin *efterskrift* (afd. X) kastar B. en återblick på sin undersöknings resultat. Förbindelsen med västerlanden under vikingatiden har, säger han, bidragit till att omforma nordbornas lif och gifva det en ny prägel. Människorna ha fått nya lefnadsbehof, men också lärt sig att tillfredsställa dem. Samhället är stadt i en rask utveckling och förändring, men självfva dess ryggrad, rättsväsen och tingsordning, förblir äkta nordisk; också i sjöfart och skeppsbyggeri äro nordborna vida mera lärare än lärjungar i förhållande till andra folk. Allt annat, som kan kallas högre bildning, påverkas däremot starkt från utlandet; och det är vikingatiden, som satt nordborna i nära förbindelse med västerlandens folk och därigenom med kristendomen och den antika kulturen.

Professor Alexander Bugges afhandling torde få anses som ett högst värdefullt bidrag till Nordens äldre historia, äfven till Sveriges, om ock vårt land blott på enstaka punkter kommer direkt under behandling. Den rikhaltiga och väl ordnade sammanställningen af fakta, författarens egna rön och uppgifter från andra, en redig och behaglig, ofta schwungfull framställningskonst, upplysande illustrationer (mest på afdelningarna om mynt och om bildkonst), allt samverkar till att göra läsningen på en gång instruktiv och angenäm. Också till uppslagsbok låter Bugges afhandling förträffligt använda sig, tack vare de utförliga (ehuru ej absolut fullständiga), af universitetsbibliotekarien A. Kjær utarbetade registren.

Bugges båda samlingar af populära uppsatser, *Vikingerne*, ansluta sig nära till den ofvan refererade afhandlingen. De meddela det hufvudsakliga af dess innehåll, ofta till och med ordagrant lika. Men dessutom gifva de rikhaltiga kompletteringar till skildringen af vikingatiden i sådana stycken, som afhandlingen på grund af sin mera begränsade plan måste utesluta eller blott i förbigående kunde vidröra. Också i dessa uppsatser har författaren många frukter af egen forskning att skänka läsaren, i synnerhet på det område, där han är specialist: nordbornas förbindelser med kelter och angelsaxer. De lättlästa, intressanta och lärorika uppsatserna förtjäna att lifligt anbefallas åt enhvar, som vill utvidga sin kunskap om Nordens historia och kultur under vikingatiden.

Göteborg i mars 1906.

Gustaf Cederschiöld.

Johann Georg und Oxenstierna. Von dem Tode Gustav Adolfs (November 1632) bis zum Schluss des ersten Frankfurterkonvents (Herbst, 1633). Ein Beitrag zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges von Dr WALTER STRUCK. Stralsund 1899. 304 sid. (254 s. text + 50 s. bilagor och register).

Dr Walter Struck, privatdocent vid universitetet i Berlin, har sedan några år tillbaka publicerat en rad undersökningar öfver den svenska perioden i trettioåriga krigets historia. Jämte dr J. Kretzschmars här förut anmälda arbete bilda dessa skrifter en hälsosam reaktion mot den trots en viss ämnenas mångsidighet på en gång rätt ytliga och hyperkritiska forskning öfver hithörande uppgifter, som utgått från professor Gustaf Droysen i Halle a. S. Redan dr Strucks inauguraldissertation *Die Schlacht bei Nördlingen* (Stralsund 1893)[1] innebär en skarp kritik af Droysens framställning öfver detta slag och öfver förhållandet mellan Gustaf Horn och hertig Bernhard af Weimar. Till denna hafva sedan slutit sig afhandlingen *Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf* (Stralsund 1895), hvilken ställer de nordtyska protestanternas hållning mot Gustaf Adolf i en ganska klar belysning; vidare den på intressanta uppslag rika studien *Gustav Adolf und die Schwedische Satisfaction* (i Historische Vierteljahrschrift 1899) samt den afhandling, hvars titel läses här ofvan. Ehuru dennas publicerande redan ligger åtskilliga år tillbaka i tiden, torde bokens värdefulla innehåll göra ett omnämnande både berättigadt och önskvärdt.

Föreliggande arbete sysslar med det för Sveriges ställning inom Tyskland viktiga året från Gustaf Adolfs död till på hösten 1633. Det tomrum den stores död efterlämnade gaf rörelsefrihet åt dem, som allenast ogärna och af nödtvång fogat sig efter hans politiska och militära ledning. Johan Georg af Saxen grep nu ifrigt efter tillfället att bli de tyska protestanternas ledare och genomföra sin medelvägspolitik; Richelieu tog genast sikte på att ersätta det besvärliga svenska inflytandet i Rhentrakterna med ett franskt; de tyska riksständer, som, under all tacksamhet mot den svenska beskyddaren, bäfvat för sin dyrbara »Libertät», andades åter ut. Midt bland dessa stridiga planer och opålitliga viljor hade Axel Oxenstierna den vanskliga uppgiften att i görligaste måtto fullfölja sin bortgångne herres storslagna politiska tankar. Hvilka svårigheter, som härvid mötte honom, och i hvilken mån han lyckades öfvervinna dem, kan delvis väl skönjas i dr Strucks skrift.

Med klok omtanke har författaren skarpt begränsat sin uppgift med hänsyn såväl till hufvudföremål som till tidsutsträckning. Därigenom har det blifvit honom möjligt att gifva desto rikhaltigare upplysningar på de punkter, som han särskildt utvalt åt sig. Som

[1] Jfr anm. i Historisk Tidskrift 1895, s. 35 f.

titeln anger, är det egentligen hans uppgift att skildra den saxiska och den svenska politiken i deras inbördes förhållande under skedet närmast efter slaget vid Lützen: kurfursten Johan Georg och den svenska rikskansleren stå sålunda i medelpunkten af hans skildring, och öfriga politiska företeelser beröras blott i den mån de haft betydelse för dessa bådas kraftmätning. Kraftmätning torde just vara rätta ordet, ty under till det yttre bevarad vänskap sträfvade båda att öfverflygla hvarandra i inflytande på de tyska protestanterna. Denna i grunden fientliga täflan blef afgörande för krigets vändning.

Motsättningen mellan Sverige och Kursaxen var lika gammal som Sveriges aktiva deltagande i kriget. Den sammanhängde nära med den kursaxiska politikens egendomliga dubbelfysionomi: å ena sidan traditionell afhängighet af kejsaren alltsedan Moritz' dagar, å den andra ifrig sträfvan efter ledningen öfver Tysklands lutherska riksständer. Leipzigkonventet 1631 betecknade denna politiks kulmen, omedelbart följd af dess fullständiga nederlag, och därpå hade kurfursten nödtvungen måst lämna Gustaf Adolf ledningen i händer. Redan under hans lifstid förstucket, efter den 6 november 1632 åter öppet, arbetade Johan Georg med den honom egna segheten för att åter lägga Leipzigbesluten till basis för de tyska protestanternas politik och därmed ånyo bringa hegemonien till sig. De under Kursaxen förenade protestantiska riksständerna skulle uppträda som självständig krigförande part, i allians med Sverige, men på intet vis i afhängighet af detsamma. För Sverige betydde detta icke endast förlusten af det tillkämpade politiska inflytandet utan ock uppgifvande af allt, hvarför Gustaf Adolf kämpat: Johan Georgs ifver för försoning med kejsaren skulle taga de framtida garantierna för protestanternas säkerhet mycket lätt, och än mindre omsorg skulle ägnas åt Sveriges »satisfaktion» för dess uppoffringar. Axel Oxenstierna svåfvade intet ögonblick i tvifvel om situationens allvar och vidtog genast resoluta åtgärder att möta de saxiska planerna.

Så snart som de hopade omsorgerna tilläto, begaf sig den svenske rikskansleren till Dresden, där han inträffade den $\frac{15}{25}$ dec., för att vid personliga underhandlingar med Johan Georg och hans rådgifvare träffa aftal för framtiden eller åtminstone bringa full klarhet öfver läget. Denna klarhet vanns i det hela. Oxenstierna tänkte sig tre »*media*», nämligen att Sverige antingen lämnade krigets fortsättning helt åt protestanterna och med vunnen satisfaktion droge sig ur striden; eller fortsatte kriget som absolut innehafvare af ledningen (direktoriet), hvilket då äfven Kursaxen måste underordna sig; eller slutligen gåfve de evangeliska riksständer, som ännu icke allierat sig med Sverige, frihet att välja mellan dess och Kursaxens förbund, hvilket alltså innebure ett slags delning af direktoriet. Protestanterna i allmänhet kunde för sin egen säkerhets skull och för svårigheten att nu enas om Sveriges »satisfaktion» lika litet acceptera den första utvägen, som Kursaxen ville finna sig i den andra; den tredje åter, hvilken Oxenstierna själf tydligen betraktade som ett nödfallsarrangement, tillfredsställde föga Johan Georgs önskningar, då ju alla evangeliska ständer af nå-

gon betydelse redan tillhörde och framgent skulle tillhöra Sveriges allianskrets. Tillfället var emellertid föga lämpligt att nu öppet drifva fram pretentionerna från Leipzigkonventets dagar, och därför togo saxarna, närmast Arnim, sikte på en reviderad form af dem, nämligen att Sverige skulle taga ledningen af de fyra öfre kretsarna och öfverlåta de båda saxiska åt Johan Georg. Men som rikskansleren gifvetvis skulle förkasta äfven denna, lämnades den åt framtiden, och i stället mötte saxarna hans förslag med yrkande, att man först af allt skulle söka underhandling med kejsaren om universalfred. Oxenstierna uppfattade genast udden i detta förslag: Kursaxen, som militäriskt ej kunde täfla med Sverige, skulle öfvertrumfa det genom sina förtjänster om fredens återställande. Han afböjde därför energiskt att nu inleda sådana underhandlingar, ty tiden fordrade enligt hans mening främst, att man satte sig i stark krigsförfattning; när det skett, kunde man ju lyssna till eventuella anbud. Och med erinran om Kursaxens misstänkta separatunderhandlingar med kejsaren från årets början tillfogade han hotande: »wenn sich auch zwei oder drei Stände separirten, sich Kursachsen auch mit dem Kaiser konjungire, so wolle er ihnen doch ein solch Spiel noch anfangen, dass sie genug daran zu thun haben sollten». I detta sammanhang begärde han en bestämd ömsesidig förbindelse, att hvarken Saxen eller Sverige skulle utan den andres vetskap öppna separattraktat med fienden, ett yrkande, som Johan Georg lika bestämdt förkastade.

På denna punkt stannade Dresdenunderhandlingarna. När Oxenstierna afreste, voro såväl han som kurfursten tämligen på det klara med hvarandras afsikter, och de ägnade de följande månaderna åt att hvar på sitt håll genomföra sina planer och korsa medtäflarens. Kurfursten grep med ifver Kristian IV:s af Danmark kort efter Oxenstiernas afresa framförda anbud om medling för en allmän fred och trädde i underhandlingar med honom, med kejsaren och med åtskilliga tyska furstar, närmast Georg Wilhelm af Brandenburg, för detta syfte. I hvilken mån dessa anbud just då kunna berott på eventuell föregående kommunikation mellan Kristian IV och Johan Georg, framgår icke; de båda befryndade furstarna befunno sig emellertid i ungefär likartad ställning till den lyckligare rivalen Sverige[1] och möttes därför i varm sympati. Desto riskablare var utsikten för Sverige.

Oxenstierna mötte faran med snabb beslutsamhet. Omedelbart efter konferenserna i Dresden gjorde han allvar af den dittills uppskjutna planen från Gustaf Adolfs sista dagar att närmare sammansluta de fyra öfre kretsarna under Sveriges ledning. Från Halle utfärdade han nu kallelse till Ulm för det konvent af dessa kretsars evangeliska riksständer, som sedan skulle förläggas till Heilbronn. Innan detta sammanträdde, begaf han sig i de sista dagarna af januari 1633 till Berlin för att tillförsäkra sig Brandenburgs under-

[1] Struck påpekar här (s. 65) fullt riktigt den nära likheten i Danmarks situation vid Ulfsbäcksmötet och Saxens vid tiden för Leipzigkonventet.

stöd. Sedan detta lyckats honom — som det vill synas genom skickligt användande af den bekanta förmälningsplanen mellan Kristina och Fredrik Wilhelm samt genom för Georg Wilhelm gunstiga uttalanden om Pommern — bröt han upp för att begifva sig till Heilbronn. På vägen dit sammanträffade han i Würzburg med Feuquières, Frankrikes sändebud, som nu var på väg till Dresden för att begagna det genom Gustaf Adolfs död ändrade läget till sitt lands favör. Richelieu, som likt Oxenstierna framför allt önskade krigets fortsättning till Habsburgarnas fulla nederlag, hoppades nu kunna organisera ligan och protestanterna till tvenne mot kejsaren samverkande förbund och därigenom själf taga högsta ledningen af Tysklands affärer; Feuquières hade därför uppdrag att erbjuda Johan Georg direktoriet öfver protestanterna samt att förmå den svenska rikskansleren att upplåta vänstra Rhenstranden åt Frankrike. Det var ej alltför svårt för Oxenstierna, som anade eller redan kände dessa tendenser, att öfvertyga Feuquières, att den saxiske kurfursten, bunden vid kejsarhuset som han i grunden var, måste minst af alla vara ägnad för Richelieus planer. Också fortsatte fransmannen ej sin färd till Dresden utan följde med till Heilbronn, där, som han nu förstod, det närmaste viktiga afgörandet måste ske. Stärkt genom dessa framgångar och fullt medveten om sin egen och sitt lands oumbärlighet under rådande situation såväl för de tyska protestanternas flertal som för Frankrike, kunde Oxenstierna på konventet uppträda med en imposant fasthet, som i regel tryggade segern för hans afsikter. Han förmådde Feuquières att förlänga Bärwaldefördraget ända till krigets slut, utan att Frankrikes ställning till Sveriges tyska allierade undergick någon förändring,[1] och han genomdref, att det nybildade Heilbronnförbundet lade ledningen af politik och krigföring i händerna på honom och det af honom behärskade »consilium formatum».

Efter detta var för Johan Georg den första drabbningen förlorad. Om hans uteslutande direktorium kunde ej mer bli tal, och det var ytterst klena utsikter, att han skulle lyckas ens i de nedre kretsarna. För Oxenstierna var nämligen det nu ernådda endast begynnelsen; först när han bragt tillväga sin döde konungs »corpus evangelicorum» (jfr s. 137 f.), skulle han stå vid målet för sina organisationsplaner. Under de följande åren underhandlades alltså om de båda saxiska kretsarnas anslutning till Heilbronnförbundet. Hur dessa underhandlingar motverkades från Kursaxen och Danmark samt sist strandade, mindre genom Nördlingen-nederlaget än genom Brandenburgs frontförändring, sedan Oxenstierna ryckt fram med Sveriges satisfaktionsanspråk på Pommern, är bekant. Skildringen häraf har emellertid fallit utanför författarens uppgift.

[1] Struck betecknar (s. 163) det som en rätt stor eftergift af Oxenstierna att förbundets varaktighet utsträcktes till krigets slut, ty därigenom blef detta beroende af Frankrikes samtycke till en eventuell fred. Det är visserligen sant, att den fulla oafhängighet af Frankrike, som förut ifrigt bevarats, härigenom något uppgafs, men detta, som näppeligen kunde få större praktisk betydelse, motvägdes af förbundets reella förmåner.

Däremot har Struck lämnat en redogörelse, hur Johan Georgs och Kristian IV:s planerade allmänna fredskongress under dansk medling blef till intet. Utsikterna för dem voro efter resultaten i Heilbronn i hvarje fall små, men de förintades alldeles genom Kursaxens och Danmarks högst obetänkta försök att därvid behandla Sverige som en faktor utan betydelse och öfverraska rikskansleren med kongressens sammankallande utan hans vetskap (jfr s. 248 f.). När inbjudan till fredskongress förelades för Heilbronnförbundet på det s. k. första Frankfurtkonventet i augusti—september 1633, yttrade visserligen de församlade sin önskan att förhandla om fred men preciserade samtidigt sådana villkor (jfr s. 251), att kejsaren gifvetvis icke skulle acceptera dem och ej heller Kursaxen vilja träda inom skranket för dem. Oxenstiernas triumf blef fullständig, då Danmark omedelbart före konventets slut öfverlämnade de af kejsaren utställda lejdebrefven för kongressens besökare. Dessa lejdebref gällde nämligen endast deltagarna i Leipzigförbundet af år 1631 samt deras allierade, under hvilken titel Sverige alltså inbegreps. Den fullt tydliga afsikten att beröfva Sverige allt självständigt uppträdande vid kongressen var under sakernas dåvarande läge så absurd, att Oxenstierna med berättigad stolthet och skarpt hån kunde svara det danska sändebudet, att han visserligen kände till två Leipzigslag, vunna af Gustaf Adolf, och likaså Heilbronnförbundet, där Sverige förenat de fyra öfre kretsarna kring sig, men att Sverige skulle ha biträdt Leipzigbeslutet, hade han förut icke alls känt till; därför kunde han icke betrakta lejdebrefvet som gällande sig och återsände det alltså; om Gud i framtiden gåfve en lycklig tid för fredsunderhandlingar, skulle Sverige själft draga försorg om sina ombuds säkerhet. De församlade ständernas svar till Kristian IV gick i samma riktning: konungen torde själf inse, att lejdebrefven vore oanvändbara, och att en annan gång först underhandling med Heilbronnförbundets direktor och råd vore nödvändig.

* * *

Tyngdpunkten i Strucks framställning ligger i hans redogörelse för den kursaxiska politikens förutsättningar och intentioner; i detta hänseende förtjäna särskildt de som bilagor tryckta aktstyckena påpekas. Oxenstiernas åtgärder äro visserligen förut till hufvuddragen kända — öfver detaljerna t. ex. å konventen i Heilbronn och Frankfurt gör författaren ej anspråk att meddela något nytt — men hans handlingar framstå i ett betydligt klarare ljus, sedan motståndarnes planer och taktik blifvit rätt beaktade. Det framgår — hvad man väl bort ha skäl att antaga, men åtminstone den svenska traditionen gärna förbisett — att den saxiske kurfursten hade andra egenskaper än tapperhet vid ölkruset och att hans politik innebar mycken allvarsam risk för Sverige, hvilken nu öfvervanns genom Oxenstiernas snabba handlingskraft och skickliga begagnande

af motståndarens felgrepp. Ehuru Struck näppeligen hyst någon förkärlek för den svenske rikskansleren, är det likväl denne, som mest vunnit på hans ingående undersökning.

Strucks hela arbete är präglade af stor noggrannhet, säker filologisk metod och sund kritik, såsom man kan vänta af en fullt modern tysk historiker och därtill lärjunge af Max Lenz. Någon enda gång har han kanske frestats något af våra dagars exklusiva nationella synpunkter, såsom när han i en slutmening (å s. 164) antecknar Tysklands förlust af den vänstra Rhenstranden som en produkt af Heilbronnförbundet och den samtidiga svensk-franska alliansen. Det sanningsfrö, som ligger häri, modifieras ju väsentligen däraf, att det endast var Heilbronnförbundets misslyckande efter Nördlingen, som för Frankrike öppnade den väg till Rhen, hvilken Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna med all ifver sökt stänga. Sådant är emellertid enstaka och utan betydelse vid sidan af den skarpsinniga analys, som författaren utfört af några bland tidens hufvudmoment. Det är med verkligt beklagande, som en svensk måste konstatera, att författaren, sedan detta arbete för sju år sedan publicerades, synes ha skjutit sina värderika undersökningar öfver en bland trettioåriga krigets intressantaste och mest invecklade perioder åt sidan för andra uppgifter.

C. H. H.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 18: H. 2. M. Olsen, Nogle norske stedsnavne. — S. Bugge, Nogle ord med *þ* af förgermansk *gw* i fremlyd. — R. C. Boer, Beiträge zur Eddakritik. — T. E. Karsten, Nordiska ord belysta af finska. — E. Brate, *Härad* 2. — F. Jónsson, Anmälan av »Die lieder der älteren Edda, herausgegeben v. K. Hildebrand. Zweite völlig umgearbeitete auflage von H. Gering». — E. A. Kock, Anmälan av »Beowulf, mit ausführlichem glossar herausgegeben von M. Heyne. Siebente auflage, besorgt von A. Socin». — A. Kock, Om forngutniska *tia*. — **3.** R. C. Boer, Beiträge zur Eddakritik II. Hyndluljóð. — J. Jónsson, Haddingssaga Saxa. — A. Kock, Vidare om ordet *härad*. — M. Hægstad, Meir um nokre merkelege notidformer i gamalnorske gjerningsord. — A. B. Larsen, Anmälan av H. Vendell: »Ordbok över de östsvenska dialekterna. H. 1.» — E. Olson, Anmälan av »Sturlunga saga i dansk oversættelse ved Kr. Kålund.» — B. Erichsen, Bibliografi for 1904.

Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Under redaktion af E. Ekhoff. **1906, H. 1.** E. Ekhoff, Tvenne nyupptäckta medeltida epitafier i den gamla dominikanerkyrkan i Sigtuna. Med 4 pl. o. 8 fig. — H. Hildebrand, Alexander den stores himmelsfärd. Med 2 fig.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1906, 1.** O. Montelius, Kvinnofrågan i Sverige. — **2.** K. Warburg, Johan Gabriel Richert, anm. af J. Mortensen. — **3.** N. Söderblom, Hemliga regler och traditioner hos ett stenåldersfolk. — K. Warburg, Carl Snoilsky, anm. af R. G:son Berg.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1906, 1.** E. Wrangel, Tegnérs biktmoder. 1. — E. Wallis, Gustaf III och Razumovski. Ryska stämplingar i Stockholm 1788. — **2.** E. Wrangel, Tegnérs biktmoder. 2. — O. Sylwan, Tidningspressens amerikanisering. — **3.** G. Hazelius, Om patriotismen. — **4.** J. Helander, Den svenska solguden och den svenska Tyr.

Personhistorisk Tidskrift 1906. Årg. 8: H. 1. A. Stille, Adam Fredrik Netherwood, några anteckningar. — N. v. D[ardel], Stockholms öfverståthållare. 21. Grefve Johan Kristoffer von Düring (med en bild). — K. H. Karlsson, Genealogiska anteckningar. 2. Vapenmålningarna vid fru Ramborgs graf i Västeråkers kyrka (med en bild). — E. Lind af Hageby, Upplands ständsdragonregementes officerskår. — Personhistorisk litteratur.

— J. Knight, Lamartine ministre des affaires étrangères. — L. de L'aigue, Les doges Sébastien et Pierre Ziani. — E. Rott, La conclusion de la ligue d'Avignon (1622—1623). — Comptes rendus (bl. a. Svenska riksrådets protokoll. D. 10, 11. 1643—46. Utg. af S. Bergh, anm. Ch. de B.).

Revue Historique. 1906, Janvier—Février. G. Glotz, Les ordalies en Grèce. — E. Rossier, L'affaire de Savoie en 1860 et l'intervention anglaise. — R. Reuss, Le général Dupont et la capitulation de Baylen, d'après un ouvrage récent. — Correspondance. Lettre de M. A. Richard. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par Ph. Lauer. — Allemagne. Époque moderne, 1904, par M. Philippson. — Bohéme. 1899—1904, par L. Goll: 3e article. — Suisse. Travaux relatifs aux sources de l'histoire du moyen âge (1884—1905), par V. van Berchem; suite et fin. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715. Ak. afh. af SIGURD SCHARTAU. Lund 1905.

Herr S. Schartaus gradualafhandling är frukten af mycket vidlyftiga forskningar i icke mindre än fem större centrala arkiv (i Stockholm, Köpenhamn, Hannover, Berlin och Wolfenbüttel). Dessa forskningar hafva tydligen drifvits i hög grad samvetsgrant; förf. har icke blott nyttjat de viktigaste depesch- och reskriptsamlingarna utan äfven tagit del af åtskilliga mindre betydande aktserier, och han synes noga uttagit allt, som kunde vara af intresse för hans uppgift. Tvifvelsutan skulle han för sin egentliga uppgift kunnat hämta ett eller annat yttermera från arkiven i Dresden, Wien, Haag och London, men detta hade näppeligen varit af någon större vikt eller ändrat resultaten, hvarför det med fog kunde anses öfverflödigt.

Afhandlingens ämne är ganska betydelsefullt för kännedomen om det stora nordiska krigets vändning till Sveriges nackdel. Vänskap mellan Sverige, Gottorp och Hannover var ju en hörnsten i Karl XI:s politiska system, och dess praktiska effekt hade visat sig tydligt 1700 och följande år. Under skedet 1709—1715 förändrades ställningen successivt, så att Hannover till sist rangerade sig bland Sveriges fiender. Det är denna utveckling, som förf. sökt teckna, och hans skildring löper sålunda parallell med B. Lundbergs tidigare undersökning om Sveriges förhållande till Preussen.[1] Hufvuduppgiften för förf. har varit att karakterisera Hannovers politik. Liksom nästan alla andra staters den tiden hade denna dubbelt syfte, dels att till landets eget skydd upprätthålla en politisk jämvikt i närmaste nejden, hvarvid Danmark var en hufvudfiende och Sverige samt Gottorp naturliga vänner; dels ock att göra landvinster, arronderingar, för hvilka Sveriges land Bremen-Verden låg synnerligen lägligt till. Så länge krigslyckans utslag var osäkert, intog kurfurst Georg en afvaktande hållning; när det visade sig, att Sverige måste draga det kortaste strået, närmade han sig definitivt dess fiender men sålde sina tjänster till så högt pris, att han kunde vara

---

[1] B. Lundberg, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen 1709—1715. Lund 1893.

trygg om den afsedda vinsten — Bremen-Verden — redan i samma ögonblick, som krigsförklaringen afgick.

Mot detaljredogörelsen i föreliggande skrift för de invecklade underhandlingar, ur hvilka dessa resultat framgingo, torde ej mycket vara att anmärka, äfven om man här eller där ville sätta ett frågetecken — så t. ex. vid förf:s böjelse att väl tidigt hos Hannover misstänka argan list och direkt, ehuru ännu dold afsikt att öfvergå till Sveriges fiender. Såsom värdefulla historiska bidrag, hvilka förf. gifvit oss vid sidan af den egentliga uppgiften, skulle anm. särskildt vilja framhålla de många upplysningarna om den försökta neutraliseringen af Sveriges tyska provinser, likaså åtskilliga notiser om Mauritz Vellingks roll under dessa år, hvilka lämna värdefulla bidrag till en framtida karakteristik af denne märklige politiske spelare. Däremot synes en ganska afsevärd svaghet låda vid förf:s hela disposition af uppgiften

För att få en verklig öfverblick öfver en serie intrigfyllda förhandlingar, sådana som de här skildrade, kräfves det, att självfva utgångsläget tecknas skarpt och klart. Äro de olika makternas situation och tendenser framhäfda, blir det jämförelsevis lätt att följa de inflytelser af inre eller yttre art, som påverkat utvecklingen, samt att skildra dessa inflytelsers spel. Och det ställer sig då naturligt, att man egentligen fäster sig vid de stora, afgörande dragen, medan i sig kanske rätt intressanta men för det helas vändning oviktiga detaljer lämnas å sido. På detta sätt komma såväl det hufvudproblem, som forskaren formulerat för sig, som de resultat, till hvilka han når fram, tydligt till synes.

I föreliggande afhandling har förf. visserligen som första kapitel lämnat en redogörelse för förhållandet mellan Sverige och huset Lüneburg alltsedan 1648. Denna redogörelse är samvetsgrant gjord och i det hela korrekt, men den innehåller knappast ett försök att klargöra den hannoverska politikens syften eller det allmänna läget vid år 1709. Upplysning om dessa grundläggande saker får läsaren i stället själf leta fram ur det kaos af hvarandra korsande underhandlingar, hvilka minutiöst skildras; först på de tre sista sidorna erhåller man hjälp genom en sammanfattande återblick. Hvad som var kärnan i Hannovers politik, och hvilka olika afsikter de särskilda makterna hade med den berörda neutraliseringen t. ex., allt detta skymtar fram här och där men är ingenstädes nog klart framhållet. Likaledes skönjer man sammanhanget mellan den nordiska krisen och händelserna i Väst-Europa, men ej heller detta har blifvit tillräckligt betonadt. Förf:s arbete har mest bestått i att referera och något kommentera de diplomatiska akterna, sammanställa dem såvidt möjligt kronologiskt samt belysa dem med hjälp af den tillgängliga litteraturen. Detta blir egentligen ett mellanting mellan aktedition och vetenskaplig framställning men kommer att sakna bägges hufvudförtjänster: akternas intimitet och rikedom på sakliga och formella detaljupplysningar, den vetenskapliga undersökningens koncentration kring hufvuduppgifterna.

Det är stor skada, att de värderika resultat, som bragts i dagen genom förf:s grundliga forskningar, i så hög grad gjorts svårtillgängliga genom nu angifna svaghet. Som det är, kräfves det, att läsaren är ganska väl förtrogen med tidehvarfvets historia i allmänhet, för att han skall rätt få fram dessa saker. Tadlet härför drabbar på intet vis förf. allena. Det är tvärtom en svaghet, som hans afhandling har gemensam med ganska många äldre undersökningar öfver diplomatiska ämnen, att bristande orientering och otillräcklig skärpa vid problemens formulering gjort det nedlagda arbetet mindre fruktbärande för den historiska vetenskapen, än det kunnat och bort vara.

C. H. H.

Jakob Axelsson Lindblom såsom biskop i Linköping. Ak. afh. af Edvard M. Rodhe. Lund 1905.

Den gustavianska tiden är i kyrkohistoriskt afseende ganska litet bearbetad. Den svenska neologiens historia är till största delen ännu oskrifven. Kanske sammanhänger detta med en senare tids ringaktning för och delvis orättvist hårda omdömen om denna fas i kyrkans utveckling. Under sådana förhållanden måste det betraktas såsom synnerligen lämpligt att göra Jakob Axelsson Lindbloms lif och verksamhet till föremål för en monografi. Ty jämte Magnus Lehnberg är Lindblom den mest typiske representanten för den svenska neologien, och utan jämförelse var han den mest verksamme och inflytelserike bland dess män.

Författaren har, som titeln visar, i föreliggande afhandling begränsat sig till Lindbloms Linköpingstid (1787—1805), hvadan hans otvifvelaktigt mer betydelsefulla verksamhet som ärkebiskop ännu återstår att teckna. Efter att ha förutskickat en inledande del om Lindbloms lif före biskopsvalet, skildrar författaren hans episkopala verksamhet, först den politiska, sedan den kyrkliga.

Att författaren ansett sig böra så vidlyftigt och omständligt som han gjort skildra Lindblom som politiker, har förvånat anmälaren. Ty väl är det sant, att Gustaf III gjorde Lindblom till biskop först och främst af politiska skäl, men politiker var denne icke. Han var habil och representativ samt konungskt sinnad ända till servilitet, och konungen ansåg honom därför användbar för sina syften. Men trots sin höga kyrkliga ställning, trots konungens gunst och trots sin vänskap med både Nordin och Wallqvist och alla andra mera framstående ståndsbröder kom han icke att spela någon verklig politisk roll. Väl blef han vid 1789 års statshvälfning genom omständigheternas makt skjuten i förgrunden, men han har härvid visat föga omdöme och själfständighet. Hans åtgörande vid detta tillfälle dikterades i det stora hela af å ena sidan hans önskan att

göra konungen till viljes och å andra sidan hans rädsla att väcka sina ståndsbröders missnöje. Inför konungens tydligt uttalade vilja föll han till föga och underskref mycket mot sin vilja såsom prästeståndets tillfällige talman protokollet för den 21 febr. med den däri upptagna förenings- och säkerhetsakten. Och då han gentemot konungen visade en eljest exempellös ihärdighet för att förmå honom att lämna en försäkran, att prästerskapets privilegier ej rubbades genom författningsändringen, så eggades han därtill af missnöjet och förebråelserna inom ståndet. Det var städse hans sträfvan att visa sig som regeringens trogne tjänare och göra den alla de tjänster han kunde, icke blott under Gustaf III utan äfven, trots onåden, under förmyndarestyrelsen och sedan under Gustaf IV Adolfs egen styrelse. Detta kan ju alltid kallas en politisk princip, men näppeligen känner man sig hågad att instämma med författaren i hans slutomdöme om Lindblom som politiker: »Den fråga, som vi i början framkastade, om Lindblom verkligen förstod politik, torde kunna besvaras jakande, i det vi hänvisa till hans manliga, orubbliga fasthållande vid sin princip: lydig lagarna, konungen trogen.» Lindblom var, som nämndt, regeringstrogen. Därmed har man i stort sagt allt om politikern Lindblom. Det politiska omdöme och den självständighet man kräfver af en verklig politiker finner man ej hos honom. Hans nyssnämnda politiska princip kan betraktas som resultatet af å ena sidan en naiv, nästan löjlig rojalism, som låg honom i blodet, och å andra sidan hans stånds allmänna politik. Och hvad Lindbloms fasthållande vid denna princip beträffar, har åtminstone anmälaren ej däri kunnat upptäcka något speciellt »manligt». Tvärtom har han till skillnad från mången mera manlig ståndsbroder vid mera kritiska tillfällen sökt — om ock icke alltid med framgång — genom en reserverad hållning undvika ansvaret och motståndarnes ovilja.

Mera intressant än denna första del af författarens afhandling är den andra, som behandlar Lindbloms kyrkliga verksamhet. Här framstår Lindblom betydligt mera till sin fördel, och här har han varit af verkligt ingripande betydelse.

Jag tänker härvid mindre på hans rent episkopala och eforala verksamhet. Och dock ingrep han med friskt mod och okuflig arbetslust ordnande och nydanande på alla områden. Bland annat sökte han höja sitt prästerskap genom att skärpa kunskapsfordringarna och uppmuntra till fortsatta studier, genom att förbättra de obefordrade prästernas ekonomiska ställning och genom att noggrant fastställa befordringssättet. I öfverensstämmelse med tidens nyttighetssträfvanden ville han ock, att hans präster skulle vara sina församlingar till gagn genom att träda i spetsen för alla tidens humana och sociala sträfvanden, det månde gälla spridandet af de nyaste framstegen på jordbrukets område eller öfvervinnandet af allmogens motvilja mot vaccinationen.

Lindblom var sålunda en synnerligen nitisk och för sin tid rent af idealisk stiftschef, men ändock förmår, som sagdt, detta om-

råde af hans kyrkliga verksamhet ingalunda tillvinna sig samma intresse som dess rent religiösa sida, af författaren skildrad i de båda kapitlen: »Lindblom i kamp för upplysning» och »Lindbloms teologiska ståndpunkt». Här står han som typ och märkesman för sin tid. Han var icke någon ledande religiös personlighet, som bestämde tidens utvecklingsgång, men han var ett pregnant uttryck för sin tids karaktär och kom just därigenom att få ett stort inflytande på sin samtid. Han var en utpräglad neolog, en lärjunge till de tyska mästarne. Men därvid valde han sina lärofäder bland den tyska neologiens högra flygel, de konservativa, supranaturalistiskt sinnade neologerna. Detta är betecknande för den svenska neologien i dess helhet. — Från denna sin teologiska och religiösa ståndpunkt öfvade nu Lindblom ett synnerligen nitiskt och aktningsbjudande upplysningsarbete, som vi i afhandlingen lära känna till år 1805. Särskildt vände sig hans uppmärksamhet till ungdomens undervisning. I stället för den vanliga utanläsningen ville han sätta begreppsmässig kunskap. Svebilii katekes och de andra brukliga kateketiska läroböckerna med deras öfvervägande dogmatiska innehåll sökte han få ersatta med en lärobok, som betonade utöfningen af kristendomen i lifvet, och han drog fördenskull försorg om en öfversättning af den s. k. lüneburgska eller hannoveranska katekesen, författad af konsistorialrådet Koppe. I afseende på hans verksamhet i öfrigt i upplysningens tjänst må framför allt nämnas hans utgifvande af »Journal för prester». Dess innehåll utgöres hufvudsakligen af öfversättningar och recensioner af tyska rationalistiska teologers arbeten. Dessutom var den naturligtvis språkrör för Lindbloms likasinnade bland det svenska prästerskapet. Journalen måste dock efter ett par år nedläggas på grund af pression ofvanifrån.

Lindblom var ingen stor man, och någon djupare teologisk bildning hade han icke. Utan att vara orättvis kan man nog kalla honom ytlig. Det är därför kritik nog af den svenska neologien, att man nämner honom som dess typiske representant. Men man bör därvid ej glömma, att han äfven är typisk genom sin brinnande arbetshåg och sin åstundan att göra så många som möjligt delaktiga af den »upplysning» han själf förvärfvat och som han ansåg vara samtidens stora nyvinning.

G. W.

Norge i 1814. Af d:r Yngvar Nielsen. J. M. Stenersen & C:o, Christiania 1904.

I sitt förord, som halft om halft presenterar arbetet som en festskrift till unionens 90-årsjubileum, hänvisar författaren till Fayes vackra lilla skrift vid föreningens halfsekelfest såsom föregångare. Erkännsam mot Fayes förtjänster framhåller professor N. som motiv

för en ny sammanfattning den mängd material, som (icke minst af honom själf) efter 1864 framdragits.

Boken innehåller icke — förklarligt nog, då den vädjar till en vidare läsekrets; under 1905 blef den folkbok i Norge — någon vetenskaplig apparat. Vid pröfningen af dess påståenden får man hjälpa sig med den rika bibliografien i motsvarande del af förf:s biografi öfver grefve Wedel Jarlsberg.

Där liksom här förhärskar den — till synes — slutgiltiga uppfattning förf. genom sina föregående publikationer koncentriskt nalkats. Afvikelserna i anläggningen betingas af föreliggande arbetes tidshistoriska karaktär.

Redan i förordet ger förf. sin teori om det dominerande stormaktsingripandet, så att säga själfva tesen för hans patriotiskt-historiska apologetik — en hvar, som sysslat med hans unionshistorik, torde åtminstone ursäkta uttrycket, om vi, såsom rättvist är, tillägga, att författaren såsom äkta historiker söker afvinna, ej påtvinga källorna en helhetsuppfattning. Däremot sakna vi vid bildandet af denna den store historikerns konkret syntetiserande kraft, ja äfven det elementära sinne för faktas logik, som frigör en lidelsefullare partiman än professor N. från nationella dogmer.

De starka sidorna hos förf. komma bäst till synes i skildringen af frihetsverkets grundläggning. Kristian Fredrik är visserligen bokens hjälte, som — näppeligen af enbart kronologiska skäl — får sitt porträtt före Karl Johans, men förf. söker ej hindra oss att se hans politik såsom en kabinettspolitik med det nationella såsom medel icke mål — ungefär som när huset Habsburg strider med huset Bourbon om spanska arfvet och låter Karls spanska motkonungadöme mot Filip stödja sig på särkatalansk nationalkänsla. Yngvar Nielsen fastslår uttryckligen (med stöd ur sin Moss-aktsamling), att prinsen själf anser sig kämpa för holsteinska husets rätt. Och som konsekvens häraf framhålles hans försök att göra Bernadotte äfven Sveriges tron stridig, försök, som, företagna genom den gamle rococcogeneralen Schmettau, med kärf soldathumor afvisades af Essen.

Vi få också se den realpolitiska bakgrunden för drömmarne om tre kronor, möjligheten, att huset Bernadotte förflyttades från scenen, antingen våldsamt såsom huset Murat eller genom upphöjelsen på Frankrikes tron.

Vidare beröfvas Eidsvoldsmännen den gloria af solonisk visdom, som icke heller Faye och ögonvittnena Wergeland och Aall låtit vara kvar. Obarmhärtigt afslöjas, huru oförmöget till politisk handling det folkrepresentantmaterial var, med hvars tillhjälp dynasten i nationalitetens namn reste sig en tron på grundval af den traditionella vördnaden för den suveräna dynastien och med användning af dess under krigsåren militärdiktatoriskt koncentrerade administrativa maktresurser.

En i viss mån självständigare medarbetare var däremot den fördanskade och till stor del danskfödda byråkratien i Norge, hvars

medverkan vanns genom »Eidsvoldskompromissen» på »notabelförsamlingen» i februari. Priset var, att prinsens påtänkta tronbestigning i kraft af en mytisk »odalsrätt» till Norges tron fick vika för maktutöfning i form af regentskap med vädjan till den nationalförsamling, som sedermera den 17 maj var färdig med den författning i 1791 års stil, som efter år 1814 blifvit en sanning.

Prinsens vinst var *då* af mera reell art. Den innebar, att Norge afstod ifrån att obundet af dynastiska hänsyn genom underhandling med Sverige undvika risker, som ej stodo i förhållande till dess krafter under dåvarande ekonomiska utblottning. Då afgörandet var anteciperadt genom Eidsvoldskompromissen och dess följder, regentskapsproklamationen, de svenska underhandlarnes afvisande samt andra utmanande steg, kämpade oppositionen på Eidsvold en hopplös kamp för ofvannämnda mera försiktiga ståndpunkt. I — på grund af regentens »fortielsesystem» — blind lojalitet gick massan af krigsmanna- och bonderepresentanter hans ärenden, de förra — såsom väl var beräknadt — af vana vid lydnad mot sin öfverbefälhafvare, de senare af gammal vana att hos konungadömet söka stöd mot byråkratien. Deras misslyckade angrepp på dennas jordinnehaf (»det benificerede gods») var deras självständiga insats.

De demokratiska författningsformer, som då kommo till och sedermera satt bonden i stånd att vinna makten i Norge, äro ett verk ej af honom själf, utan af den romantiska hänförelse för odalsbonden hos regenten och byråkratien, som då för tiden utgjorde den enda, skäligen tomma formen för norsk nationalism.

Huru oriktigt det är att tänka sig någon dylik såsom verksam i öfrigt 1814, framgår af att den antisvenska rörelsen sträckte sig äfven till den danska delen af Fredrik I:s monarki och hade formen af en icke oberättigad reaktion mot envåldsmonarkens militärdiktatur, som i oskickliga händer fört till rikets delning. Det var tronföljaren och de liberalare elementen, som fronderade. Och monarkens auktoritet var så skakad, att han trots sin egen legitimistiska lojalitet mot den fred han slutit icke kunde hindra maskopi med Norge inom förvaltningen. Först den europeiska konsertens tryck genom stormakternas kommissarier gjorde slut på detta.

Det var icke underligt, att majoritetens män på Eidsvold blefvo oppositionen svaret skyldiga, när dessa privatim påpekade den möjliga konsekvensen af att Danmarks tronföljare bar Norges krona utan förbud att därmed förena en annan. Och dessa mera klarsynta män, som en i de flesta fall ledande ekonomisk ställning såsom jorddrottar eller bruksägare gaf genom insikten i de ekonomiska världskonjunkturerna större sinne för de politiska, voro icke mera svensksinnade än de andra, om de också genom sin *ekonomiska* syn på självständigheten gåfvo lastarenom rum.

Så godt som ensam står i detta fall grefve Wedel Jarlsberg. Född och fostrad utomlands såsom diplomatson, hade hans varma norska patriotism lättare att frigöra sig från de danska fördomarna mot Sverige, medan af samma orsak hans vidsynta politik kom att

stå allt för isolerad i förhållande till folkstämningen. Såsom ledare af Norges »providering» mot hotande hungersnöd, när krig med England och Sverige efter Köpenhamns andra bombardement hotade lifsmedelstillförseln från Danmark, nödvändig på grund af Norges bristande lifsmedelsproduktion, fick han personlig erfarenhet af landets ohållbara ställning i den danska monarkien. Den slutsats han drog var, att Norges trygghet låg i anslutning till Sverige.

Detta var *en* riktig slutsats, dragen ur det vid sammanstötningen med England tydligt framträdande faktum, att den danska monarkiens geografiska läge på ömse sidor om öppen sjö var politiskt ohållbart, sedan dess flotta icke förmådde upprätthålla herraväldet öfver hafvet.

Men en annan minst lika närliggande slutsats var Norges eller hela monarkiens anslutning till England i en eller annan form. Den konsekvensen har Kristian Fredrik i god tid dragit. Han har länge bearbetat sin mera trögtänkte frände för Danmarks öfvergång till koalitionen och England från den påtvungna alliansen med Napoleon. Sent omsider besluten misslyckas denna öfvergång (Dolgorukis underhandling) genom Karl Johans diplomati. Då mognar inemot Kielerfreden hos den danske tronföljaren tanken, att under de närvarande konjunkturerna föra kampen om Norge på själfständighetens linie i anslutning till England.

Verktyget för det senare var hans vän Carsten Anker, en köpmansmagnat, som med sina internationella förbindelser lätt omdanade sig till diplomat, den främste i den halfofficiella diplomati, som i dessa de tyska och spanska nationalresningarnas dagar gaf Norge ett öfvertag i Europas opinion lika starkt som Sveriges genom Karl Johan i dess politik. Förhållandet i England var ej olikt det på kontinenten. Skillnaden var bara, att där opinionen hade ett officiellt organ i oppositionen inom parlamentet, så att man icke alltför öppet kunde trotsa den. Detta torde vara orsaken till det besynnerliga uppträdande från Englands sida genom Moriers hemlighetsfulla beskickning, som verkade som ett skenbart afståndstagande från konserten och förlängde de norska illusionernas dödskamp.

När professor N. kommer till hvad som skulle kunna rubriceras så, blir hans bok mindre tillfredsställande än förut, om också det föregående lidit af delvis för stor knapphet i 1814 års förhistoria; så förbigår han bl. a. Kristian Fredriks engelska tendenser före detta år, hvilka vi efter dansken Sørensen dragit med i diskussionen.

Teorien om den afgörande betydelsen af stormaktskommissariernas ingripande visar sig föga hållbar. Det saknas faktiskt underlag för det i sig osannolika påståendet, att fyra utsända diplomater och därtill icke af första rangen skulle på egen hand i samråd ha gjort om regeringarnas politik inför den imponerande samlingen i Norge och jämte Kristian Fredrik påtvingat Karl Johan en ny lösning. Häremot talar den i Kristian Fredriks dagbok betonade hänsynslösa ringaktningen från kommissariernas sida mot Norges suveräna folk-

vilja. Att i de underhandlingar, som fördes genom stormaktskommissarierna, formerna för den slutliga lösningen i det stora hela vunnos, är af föga betydelse. Initiativet till underhandlingarna togs ju före kommissariernas ankomst till Norge genom Essens insinuation af norska fästningars inrymmande såsom stilleståndsgaranti, hvilket talar för, att Karl Johan ej behöft tvingas att inse betydelsen af den fait accompli, som skapats i Norge. Det låg väl nära till hands, att nu, när man åter behöfde vädja till norrmännens medverkan, icke som förr, till skilsmässa från Danmark, utan för att undvika de internationella riskerna af ett krig, man återgick till villkoren från den tiden. Då (jfr svenske kronprinsens samtal med Lorent i Y. N:s bok om Kielerfreden) var man redan beredd att bjuda Norge fullt självständigt ordnande af egna angelägenheter mot dess underkastelse under Sveriges diplomatiska hegemoni. Något tryck, som satte dem i stånd att diktera villkor, torde kommissarierna icke ha kunnat utöfva. Tvärtom, den svenska politikens af förf. och kommissarierna såsom oresonliga betecknade anklagelser mot Danmark för mala fides, torde just haft betydelsen att hålla en dansk fråga öppen och därmed möjligheten att slunga ett brandämne in bland stormakternas egoistiska intressen. Kommissariernas depescher tala för, att Karl Johan handlade så och att de kände trycket häraf.

Icke heller för Kristian Fredrik hade stormaktstrycket någon afgörande betydelse. Han vågade visserligen ej öppet trotsa. Därpå ha vi svart på hvitt i hans erbjudande att på vissa villkor resignera. Men han kunde ju alltid på fullgoda skäl hoppas på en omsvängning, så länge den svenska krigsmakten ej gjort slag i saken.

Striden mellan Sverige och Norge har således icke bara varit en fransk duell, som skulle befria Norges regent från skammen att utan svärdsslag lämna fästningar i pant. Den norska krigsmaktens kvalitativa styrka och terrängens förmåner gjorde ju ej norrmännens kamp hopplös.

Karl Johan vinner den militära öfvervikten genom att lägga anfallet öfver Bohuslän och Dal, hvarigenom han med tillhjälp af herraväldet öfver sjön kan öfverflygla norrmännen. Det skedde genom landstigningen vid Fredriksstad. När Kristian Fredrik, som han uppgifver, vid underrättelsen härom afstod från att genom en motstöt öfver Rakkestad parera anfallet och därmed gaf upp fälttåget, var det fullt motiveradt af den militära ställningen och ingen förevändning. Att vid vapenstilleståndet i Moss norska arméen var öfverflyglad och fälttåget förloradt, detta ha dess främsta generaler erkänt, både de, som af folket efteråt hyllades som hjältar, och de, som stämplades som förrädare.

Med den afgörande betydelsen af stormakternas ingripande falla också de mystiska antydningarna om en af Kristian Fredrik förmedlad insikt i den diplomatiska ställningen hos stortingspresidenten Christie, såsom motiv till dennes fasthet vid slutuppgörelsen.

Orsaken till att denna slutade med seger för storthinget i alla detaljfrågor var väl, att Karl Johan försummat att genom ett tillintetgörande slag mot Norges krigsmakt skapa den nödvändiga bakgrunden för sin försoningspolitik. De svenska framgångarna hade varit af uteslutande strategisk art och därför ej gjort intryck på folkfantasien. Det enda taktiska nederlaget, det vid Matrand, hade ju drabbat en *svensk* styrka, som demonstrerade mot Kongsvinger.

Genom detta Karl Johans missgrepp gick Eidsvoldssamlingen obruten in i unionen såsom den rätta formen för norsk nationalkänsla. Har i detta fall icke uppgiften lösts till fullo, så hade dock unionens upphofsman trots detta en moralisk rätt att vädja till framtiden för dess fullbordan. Han hade dock skilt Norge från Danmark och därigenom gjort slut på dettas konstanta intressemotsats mot Sverige, som medfört den dansk-ryska ententens hotande omfattning.

Resultatet af denna flyktiga granskning blir negativt i förhållande till den grundåskådning, som utgör resultatet af professor N:s forskareflit, åtminstone för såvidt denna åskådning företer några självständiga drag. Den bild, som träder i stället, ter sig icke allt för olik den, som Karl Johan själf låtit gifva i de af professorn — såsom Alin uppvisat — åtminstone delvis med orätt förkättrade Schinkelska minnena.

Hj—r H—s.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 18: H. 4. A. Kock, Historiska bidrag till svensk språkforskning. 1—3. — E. Hellquist, Om uppkomsten af de fsv. adjektiven på *-likin*. — E. Hellquist, Ett par nordiska n-presentier. — E. Jörgensen, En Oversættelse af Cantus Sororum og Sermo Angelicus. — Th. Hjelmquist, Anmälan av »Sæmundar Edda mit einem Anhang herausgegeben und erklärt von F. Detter und R. Heinzel». — E. Brate, Anmälan av »Magnus Olsen: Tre orknöske runeindskrifter». — R. Much, Nekrolog over Richard Heinzel. — A. Kock, Till Arkiv nf. 18, 272 ff.

Kyrkohistorisk Årsskrift. Utgifven af H. Lundström. **Årg. 6 (1905). Tr. 1906.** J. Helander, Hedendom och kristendom inom den äldsta svenska missionskyrkan. Fragment ur ett större efterlämnadt arbete. — K. H. Karlsson, Electus Björn i Skara samt striderna om domprosteriet i Skara 1449–1475. — E. Wermcrantz, Prosten i Umeå Nils Grubbs lif och verksamhet 1681—1724. (Forts. fr. 5:te årg.) — A. Bratt, Tolkning af Smålandslagens kristnubalk. — G. Aulén, Ett och annat från H. Reuterdahls Lundatid. — H. Lundström, Om Laurentius Petri's förmenta karaktärssvaghet. — Meddelanden och aktstycken. S. Gezelius' reseberättelse från år 1780. Ett bidrag till de religiösa rörelsernas historia i Dalarne. — H. Lundström, Västeråsbiskopen Ol. Stephani Bellinus' böneskrift till Karl IX. — H. Lundström. Prästerskapets postulater i Örebro den 8 jan. 1611. — E. Bergelin, Några religiösa dikter af en fången karolin. (Forts. o. afslutn. från 4:de årg.) — Förteckning på bidrag af A. N. Sundberg till Svensk Kyrkotidning, utgifven af E. G. Bring, A. N. Sundberg och W. Flensburg. — Underrättelser. — Granskningar och anmälningar (bl. a. K. G. Westman, Svenska rådets historia till år 1306, anm. af H. Holmquist). — **Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 3.** Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af H. Lundström. H. 3.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Ny följd. 1: 12—14. Riksarkivariens årsberättelse för 1905. — Handlingar rörande arkivväsendet. — Smärre utredningar. — L. M. Bååth, De Vellingkska samlingarna.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1906, 4.** A. Bugge, Vikingerne. Anden Samling, anm. af G. Cederschiöld. — Dansk biografisk lexikon tillige omfattende Norge for tidsrummet 1537—1814. Udgivet af C. F. Bricka. Bd 1—19, anm. af H. Olrik.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1906, 5.** A. O. Lindfors, Johan Holmbergsson d. y. Ett bidrag till svensk konsthistoria på 1820—30-talen. — **6.** Ur bokmarknaden. L. De Geer, Minnen. 2:a uppl., anm. af K. W[åhli]n. — **8.** S. A. Fries, Religionens nya ställning i Frankrike och statskyrkoidén. — E. G. Folcker, Hic sepulti. Ett Visbyminne.

Pedagogisk Tidskrift. 1906, 1. Sveriges historia intill tjugonde seklet. Utg. af E. Hildebrand. Afd. 2. Medeltiden af H. Hildebrand, anm. af N. Höjer.

Personhistorisk Tidskrift 1906. Årg. 8: H. 2. N. Sjöberg, En borgerlig släktkrönika. — G. Indebetou, Lars Kaggs anträd. — Ett porträtt af Karl X Gustaf (en bild). — O. Nycander, Johannes Palmberg. Några anteckningar. — K. K:son Leijonhufvud, Svenska släkter. 1. Botvid Borgmästares släkt. 2. Tharmonth. 3. Wallöf. — Två bref från ofredstid [1789, 1808]. Medd. af A. S. Tigerstedt.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Litteratursällskapets arbetsutskott. **Årg. 26. 1905.** E. Wrangel, Schiller och Sverige. — A. Nilsson, Schillers inflytande på Tegnér och Tegnérs samtida. — H. Borelius, Geijer och Schiller. — Joh. Messenius Dala Krönika. Utg. af C. A. Ossbahr. — Otryckta ungdomsarbeten af C. J. L. Almquist. Utg. af R. G:son Berg. — I. Collijn, Svensk litteraturhistorisk bibliografi. 23. 1904. — **Bilaga.** L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonym lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 10 (= Bd 2: 1).

Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. **1906, 1.** Y. Nielsen, Studier over Harald Haarfagres Historie. — **2.** Aug. Chr. Manthey', Dagböger for Aarene 1856—74. Bd 1: H. 3. — **3.** Et Aktstykke fra Stænderforhandlingerne i Kristiania 1645. Meddelt af O. A. Johnsen. — A. Taranger, Harald Haarfagres Tilegnelse af Odelen. Kritik af Dr. Yngvar Nielsen, Studier over Harald Haarfagres Historie. — L. Daae, Nogle Studier i Saxo Grammaticus. — E. Hertzberg, Harald Haarfagres Skattepaalæg og saakaldte Odelstilegnelse. — L. Daae, Et anonymt politisk Skrift omtrent fra 1649 og dets sandsynlige Forfatter. — Af Staatsraad Ketil Motzfeldt's efterladte Papirer vedkommende Statsraads-Skiftet i December 1861. Ved E. Motzfeldt.

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1906, 4.** I bokhandeln: Studier tillägnade H. Schück på hans 50-årsdag den 2 november 1905 af Vänner o. Lärjungar, anm. af A. Hultin. — C. Ahlenius, Sverige, anm. af J. E. R. — W. Wallin, Tampereen kaupingin historia. 1—2, anm. af M. G. S[chybergson]. — **5.** M. G. Schybergson, Johan Vilhelm Snellmans ställning i språkfrågan. — T. Carpelan, Åbo i sjuttonde århundradet.

Deutsche Literaturzeitung. 1906, 20. O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens, anm. af M. Hoemes.

Deutsche Rundschau 1906. Jahrg. 32: H. 10. A. v. Janson, Der Herzog Karl August von Sachsen-Weimar und der Kronprinz Karl Johann von Schweden während des Feldzuges 1814 in den Niederlanden.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte 1906. Bd 19: H. 1. Eigenhändige Briefe des Grossen Kurfürsten an Johann Moritz von Nassau. Von O. Meinardus.

Hessenland. Jahrg. 20, N:r 14. F. Pfaff, Aus dem letzten Jahrzehnt des 30-jähr. Krieges.

Historisches Jahrbuch 1906. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft, herausg. v. J. Weiss. **Bd 27: H. 2.** L. Steinberger, Zur Publizistik der schwedisch-französischen Periode des Dreissigjährigen Krieges (1635—48). 1.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1906, Nachrichten u. Notizen 2. H. 2.** Nachrichten und Notizen. — Versammlungen. Bericht über die IX. Versammlung deutscher Historiker in Stuttgart. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **3.** Ph. Heck, Die Rolandsstelle des Bremer Henricianums. — M. Brosch, Ein Krieg mit dem Papsttum im 14. Jahrhundert. — P. Herre, Mittelmeerpolitik im 16. Jahrhundert. — Kritiken (bl. a. K. Jacob, Von Lützen nach Nördlingen, anm. af J. Krebs). — Nachrichten und Notizen. — Versammlungen. — Preisaufgaben. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 1: H 1.** E. Troeltsch, Die Bedeutung des Protestantismus für die Entstehung der modernen Welt. — O. Hintze, Die Epochen des evangelischen Kirchenregiments in Preussen. — Fr. Meinecke, Preussen und Deutschland im 19. Jahrhundert. — Miszellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — **H. 2.** M. Ritter, Der Untergang Wallensteins. — A. Dove, Leider noch einmal die Historie de mons Temps! — P. Sakmann, Die Probleme der historischen Methodik und der Geschichtsphilosophie bei Voltaire. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Literarisches Zentralblatt. 1906, 2. K. Jacob, Von Lützen nach Nördlingen. — **3.** A. C. Drolsum, Das Königreich Norwegen als souveräner Staat. — **4.** A. Overmann, Die Abtretung des Elsass an Frankreich im Westfälischen Frieden. — Liv-, est- u. kurländisches Urkundenbuch. Abt. 1: Bd 11, anm. af K.—L. — **20.** A. Bugge, Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, anm. af —bh. — **25.** O. Montelius, Kulturgeschichte Schwedens.

The English Historical Review. Edited by R. L. Poole. **1906, July.** G. H. Orpen, Mote and Bretesche building in Ireland. — J. Nisbet, The history of the Forest of Dean. — J. F. Chance, The Northern question in 1718. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

Annales des sciences politiques. 1906, 15 janvier. R. Waultrin, Un siècle d'union suédo-norvégienne et la fondation du royaume de Norvège.

Bulletin critique. 1906, 5 avril. C. Bildt, Christine de Suède et le conclave de Clément X, 1669—1670.

Revue d'histoire diplomatique. 1906, 3. Assemblée générale de la Société. — Compte rendu M. le Trésorier. — Rapport de M. M. les Secrétaires de la Société à l'Assemblée générale du 8 juin 1906. — Discours de M. le Président. — W. L. Grant, La mission de M. de Bussy à Londres en 1761. — Haussonville, Le duc de Bourgogne et les pacifistes en 1709 et 1710. — L. Pingaud, Un historien de la Russie d'il y a cent ans. Le grand-duc Nicolas Mikhaïlovitch. — R. Dollot, Une Chouannerie flamande. Chute de la domination française en Belgique (1813—1814). — L. de Laigue. Les Doges Sébastien et Pierre Ziani (suite et fin). — Comptes rendus.

Revue Historique. 1906, Mars—Avril. G. Monod, La chaire d'histoire au Collège de France. — E. Forgues, Le dossier secret de Fouché. — R. de Kerallain, La prise de Québec et la perte du Canada, d'après

des publications récentes. — A. Stern, La mort et les funérailles du duc d'Orléans, d'après un récit du comte d'Apponyi, du 8 août 1842. — Correspondance. — Bulletin historique: France. Nécrologie: Alfred Rambaud, Th. Funck-Brentano, E. Boutmy, par G. Monod. — Publications relatives à l'époque moderne, par H. Hauser. — Bohême. 1899—1904, par L. Goll; suite et fin. — Comptes rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Mai—Juin.** Fr. Ch. Roux, La politique française en Égypte à la fin du 18e siècle; 1er article. — F. Thenard et R. Guyot, Le conventionnel Goujon; suite. — A. Pereire, Des premiers rapports entre Saint-Simon et Auguste Comte, d'après des documents originaux, 1816—1819. — Correspondance. Carnot et Napoléon. Reponse de M. Eugène Welvert à la lettre de M. le capitaine Sadi Carnot. — Bulletin historique: France. Histoire de l'art, par Louis Hourticq. — Belgique, 1902—1905, par Eugène Hubert; 1er article. — Comptes-rendus critiques (bl. a. M. Philippson, Der grosse Kurfürst Friedrich-Wilhelm von Brandenburg, anm. af G. Pagès). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet—Août.** Fr. Ch. Roux, La politique française en Égypte à la fin du 18e siècle; suite. — F. Thenard et R. Guyot, Le conventionnel Goujon; suite. — G. Yakschitch, La Russie et la Porte ottomane de 1812 à 1826; 1e article. — Bulletin historique: France. La situation de l'enseignement supérieur, par G. Monod. — Publications relatives à l'empire Byzantin (années 1904—1905), par Louis Bréhier. — Belgique. 1902—1905, par Eugène Hubert; 2e article. — Correspondance. Carnot et Napoléon. Dernières observations de l'arrière-petits-fils de Carnot. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Memorial de Artilleria. 1906. Mayo. J. Fuentes, Batalla de Nördlingen.

Öfversikter och granskningar.

Sveriges historia intill tjugonde seklet under medverkan af O. MONTELIUS, H. HILDEBRAND, M. och L. WEIBULL, G. R. FÅHRÆUS, L. STAVENOW, S. CLASON och A. RYDFORS utgifven af EMIL HILDEBRAND. Första afdelningen. **Forntiden.** Af OSCAR MONTELIUS. II + 296 sid. P. A. Norstedt & Söner, Sthlm 1903.

Den första delen af detta arbete, uteslutande ägnad åt förhistorien, har denna gång liksom för ett kvarts sekel sedan anförtrotts åt en fackarkeolog. I jämförelse med hvad fallet är i det ungefär samtidigt utkommande danska parallellarbetet, där den förhistoriska delen utarbetats af en visserligen högt förtjänt historiker, utgör detta ett bestämdt företräde. Det utrymme, som anslagits åt framställningen af det kända årtiotusende af vårt folks utveckling, som ligger före medeltiden, har emellertid denna gång betydligt tillknappats, hvilket å sin sida nödvändiggjort fristående utvidgade upplagor af denna del.

Då ifrågavarande del afser att gifva en kortfattad framställning af de resultat, till hvilka för närvarande den arkeologiska forskningen hunnit angående svenska förhållanden, har man tydligen ej där att vänta nya uppslag eller teorier. Så godt som alla här framställda resultat ha debatterats i den vetenskapliga facklitteraturen. Härigenom skiljer sig denna nya upplaga från den tidigare *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar*, hvilken på sitt sätt bildade epok i den svenska och nordiska fornforskningen.

Öfver hufvud är en jämförelse mellan dessa upplagor, utarbetade af samma hand, af intresse ur flera synpunkter. Den förhistoriska arkeologiens ställning var då den första upplagan utgafs en annan än nu. Den var då en inledningsvetenskap, en s. k. »hjälpvetenskap», den tjänande förridaren till det kungliga historiska ekipaget. Författaren fick då äfven på sin lott att gå ett godt stycke in på den rent historiska tiden, något som visar, huru litet man då ännu gjort klart för sig, hvilken grundskillnad som existerar mellan dessa båda ve-

tenskapers metoder. Han var nödsakad att tynga den löpande framställningen med en rad af vidlyftiga beviskedjor och därigenom kalla allmänheten till domare i rent vetenskapliga frågor, utmärkande nog för en vetenskap i dess vardande. Helt annat nu. Den förhistoriska arkeologien har funnit sina fasta metoder, efter hvilka den arbetar planmässigt. Den har fasta lärostolar vid universiteten icke blott i våra grannländer utan i Tyskland och Österrike samt, till gagnet mera än till namnet, äfven i Frankrike. Bevisföringen nedlägges nu i fackarkeologiska tidskrifter, i hvilka också debatterna föras. Härigenom har författaren kunnat stryka alla resonemang om fenikisk kolonisation under bronsåldern, om de invandringar som i den äldre forskningen antogos stå i sammanhang med införandet af hvarje ny teknik o. s. v. Endast en dylik longör, rörande bronsåldersföremålens inhemska fabrikation, återfinnes, men torde väl äfven den försvinna i eventuella senare upplagor af arbetet.

Man märker i den tidigare framställningen, huru just *vårt* lands arkeologi då ännu befann sig i sina barnaår, utgjorde en art supplement till den danska. Sedan dess har den svenska arkeologiska forskningen framför allt just genom Montelius' lifsarbete vuxit ut och intager nu platsen såsom ledare i flera af de viktigaste grenarna i den internationella förhistoriska vetenskapen. Den hämtar belysande material från våra grannländer liksom förut, men står i öfrigt i den lifligaste växelverkan med öfriga länders arkeologiska arbete och har vunnit en ofantligt mycket bredare bas, hvilket äfven tryckt sin stämpel på den föreliggande sammanfattande framställningen.

Man skulle måhända väntat, att Montelius, som ju framför allt är typolog och kronolog, skulle fallit för frestelsen att noggrannare belysa de typologiska och kronologiska frågorna. Men här har han tydligen satt sig en annan uppgift; boken är framför allt en kulturhistoria med vidsträckta blickar öfver fabrikationsmetoder, lefnadssätt, religiösa uppfattningar och sedvänjor, förbindelser mellan landets olika delar och med utlandet o. s. v. Författaren har åtnöjt sig med att lämna ett kortfattadt kronologiskt schema och för öfrigt låta det kronologiska sammanhanget, hvilket hela tiden existerar, framgå ur meddelandet af de faktiska uppgifterna. Han har med så mycket större skäl kunnat göra detta, som de principer, hvarpå hans system hvilar, och därmed hela den relativa kronologien, nu äro så godt som motsägelselöst erkända.

Undantager man Danmark, torde numera i hvad beträffar de senare tidsåldrarna äfven hans absoluta kronologi vara den antagna. Ännu har man dock icke öfverallt fått blicken öppen för, att i systemet *terminus post quem* är lika viktig som *terminus ante quem*. Detta har medfört en konfusion särskildt i fråga om den klassiska arkeologiens förhållande till den prehistoriska. Ej heller har det till fullo observerats i Danmark, hvarest man, sålunda obunden af någon tidig fix kronologisk punkt, varit i tillfälle att uppgöra en synnerligen originell kronologi, hvilken lika omildt tilltygar de re-

sultat, till hvilka Montelius kommit, som de, till hvilka exempelvis de geologiska och paleontologiska vetenskaperna tro sig hafva nått. De studier, genom hvilka Montelius' system utsträckts att omfatta hela Västeuropa, ha gjort det möjligt att konstatera förbindelserna mellan de olika europeiska länderna under hvarje period, i det att föremål, som under en viss begränsad tidsperiod äro fabricerade i ett land, visat sig förekomma äfven i andra länder tillsammans med saker, som annars äro kända från dessa länder och som sålunda äro karakteristiska för samma tidsperiod i dem. Den absoluta kronologien, som det att börja med endast var möjligt att fastställa för Italien, har på så sätt kunnat appliceras å hela det västeuropeiska området, och härigenom har kännedomen om hvarje del af detta område blifvit fylligare och fastare. Detta gäller för närvarande i första hand om Norden, hvilket snart sagdt på hvarje sida framträder i Montelius' nya bok.

Af de enskilda stora perioderna har den äldre stenåldern blifvit något summariskt behandlad. Det förefaller nästan, som om författaren vid utarbetandet af detta första parti tänkt sig arbetet i mindre skala. Något bjärt framträder denna knapphet i förhållande till den breda behandlingen af den veneration, som stenålderns föremål senare åtnjöto, en visserligen nöjsam läsning. Då vi genom de senaste undersökningarna af De Geer erhållit en betydligt utvidgad kunskap om de kronologiska förhållandena vid istidens afslutning, är det väl sannolikt, att den äldre stenåldern kommer i en ny belysning, hvarigenom äfven i en populär framställning en innehållsrikare bild torde komma att blifva möjlig.

Vid behandlingen af de öfriga perioderna råder en synnerligen lyckligt funnen proportion.

I den yngre stenåldersforskningen hade man redan vid 1870-talets början hunnit relativt mycket långt, något som afspeglar sig i den tidigare behandlingens likhet med den modärna. Dock ha nya upptäckter alldeles ändrat uppfattningen, t. ex. i fråga om boningshusets beskaffenhet, skafthålsyxornas kronologi och typologi samt flintteknikens förhållande till metallernas behandling. Den s. k. kopparåldern har Montelius här bestämt såsom samtidig med de två senaste perioderna inom stenåldern, gånggriftstid och hällkisttid. Han står häruti i bestämd motsats mot den danska forskningen, som enligt den gamla traditionen, äfven upptagen i den äldre upplagan af Sveriges historia, antager, att Nordens höga ståndpunkt under stenåldern skulle berott därpå, att man här kvarstannat i stenålder, medan det öfriga Europa redan ingått i full bronsålder. Denna grundmotsättning i uppfattningen sammanfaller med de mycket ingående detaljundersökningar, som Montelius företagit öfver den äldsta bronsålderns fenomen i mellersta och södra Europa, särskildt Alptrakterna och Italien.

I fråga om bronsåldern är ju Montelius den främste nu lefvande specialisten. Också är framställningen af denna period icke blott rikhaltig utan äfven på sina ställen rent af fängslande. Huru

snabbt den arkeologiska forskningen utvecklar sig i våra dagar, finner man bl. a. däraf, att under tryckningen och utgifningen af denna bok fynd gjorts, som äro af en genomgripande betydelse för hittills omtalade perioder, så bl. a. fynden af stenålderstomter i Skåne och en bronsålderstomt i Uppland, den senare det första hittills kända fyndet af detta slag från Skandinavien, samt af »flintgrufvor» med hornverktyg i Skåne.

Bilden af järnåldern är väl den som mest ändrats. Här ha utom Montelius' äfven andra svenskars arbeten betydligt fördjupat vår kunskap. Tidpunkten för järnålderns början har skjutits ett halft tusen år tillbaka, de typologiska undersökningarna ha nått till tidsbestämningar på ett femtiotal år af åtskilliga fornsaksgrupper. Nya väl omgärdade teorier ha framträdt, som låta ljus falla öfver skandinavernas deltagande i de stora folkvandringarna, inbrottet under 200-talet af en ny kultur med rötter i de grekisk-romerska kulturprovinserna i sydöstra Europa samt öfver allt hvad angår den germanska djurornamentiken. Till folkvandringstiden förläggas i öfverensstämmelse med den modärna forskningen de genom Beowulf och delvis genom Ynglingatal kända tilldragelserna, som förr tillförts vikingatiden. Denna sist nämnda period är ej behandlad lika uttömmande. Eget nog kan man säga, att efter Stolpes Björkögräfningar detta rika fält bra litet bearbetats af svenska arkeologer. Samarbetet mellan dem och den nordiska filologien har ännu icke lämnat de resultat man kunnat hoppas. —

Under titeln *Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert nach Christus* (Leipzig, E. A. Seemann 1905) har författaren i tysk dräkt ånyo utgifvit här omtalade del, äfven tryckt separat under namn af *Lifvet i Sverige under hednatiden.*

Oaktadt således innehållet är detsamma som i den svenska upplagan, företer dock denna upplaga på främmande språk rätt väsentliga skiljaktigheter. De viktigaste nyheterna äro användandet af ett mycket rikhaltigt illustrationsmaterial och upptagandet af litteraturhänvisningar, hvartill komma de tillägg, som föranledts af nya fynd. Däremot torde den korrekturläsning, som tidigare af granskare beskärts arbetet i dess svenska form, icke hafva medfört några mera betydande ändringar.

De talrika illustrationerna bidraga i hög grad att förverkliga arbetets ändamål att för en främmande publik framlägga hvad vårt land äger af förhistoriska minnen. Författaren har ju också här haft tillgång till obegränsadt utrymme, hvarigenom han kunnat välja sitt material, ett nödvändigt villkor för en populär arkeologisk framställning. Med särskild omsorg har Montelius vårdat sig om att inför utlänningarne med begagnande af en mängd förträffliga illustrationer framställa en bild af Vendeltidens kultur, då vårt land i fråga om ornamentiken rent af står i spetsen för den germanska utvecklingen. Af än större vikt äro för den vetenskapliga läsaren de många litteraturhänvisningarna, som gifva arbetet värdet af en

vetenskaplig handbok. Äfven om till äfventyrs en och annan hänvisning uteglömts, äro de lämnade, bakom hvilkas hopsamlande säkerligen ligger ett långt och mödosamt arbete, så goda och så talrika, att de för vida kretsar utan tvifvel komma att i betydlig mån underlätta det arkeologiska studiet, hvarjämte de göra boken lämplig att använda vid universitetsstudierna å de lägre stadierna. De äro den enda tills nu existerande ersättningen för en modern svensk arkeologisk bibliografi.

Framställningen af vikingatiden har rätt betydligt retuscherats, hvilket ökat arbetets värde.

Som särskildt välkomna hälsar man i detta kapitel de noggranna uppgifterna om guld- och silfverfynd, i vissa fall med angifvande af vikten, tabeller, som först i föreliggande upplaga offentliggöras.

Det vore synnerligen lyckligt, om detta arbete äfven kunde utgifvas på något västeuropeiskt språk. Den svenska vanan att skrifva på tyska har haft den olägenheten, att vår rika förhistoria är i västra och södra Europa helt obetydligt känd, exempelvis i förhållande till den danska. Montelius har förut sökt råda bot härför. En upplaga på engelska eller franska äfven denna gång skulle lämna författaren tillfälle att i detta så goda och öfversiktliga verk låta de yngsta fynden och forskningarna, som ej nu hunnit medtagas, komma till sin rätt. Genom en dylik upplaga skulle äfven västeuropéerna få en inblick i det Sverige rörande arbete, som under den senaste tiden med Montelius som uppmuntrare och främste medarbetare utförts af svenska arkeologer.

Knstj.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 19: H. 1. J. Swenning, Tvenne ordbildningsfrågor i de nordiska språken. — F. Jónsson. Nogle islandske aksentforhold. — A. Pedersen, En grænsedialekt. — M. Olsen, Elvenavnene *Fqð*, **Feð* og önavnet *Feðjar*. — P. Pálsson, Górúnargaldr. — G. Kallstenius, Anmälan av Olof Östergren: »Stilistiska studier i Törneros' språk». — H. Buergel-Goodwin, Anmälan av »Islandsk sproglære ved Finnur Jónsson».

Ekonomisk Tidskrift. 1906, 9. E. Heckscher, Kommunikationsväsendets betydelse i nittonde århundradet.

Historisk Tidskrift för Skåneland. Utg. af L. Weibull. **1906, H. 2—3.** L. Weibull, Studier i Lunds domkyrkas historia.

Illustrerad Militärrevy. 1906, N:o 2. E. Leijonhufvud, Slaget vid Fraustadt den 3. 13. februari 1706. Ett 200-års-minne.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1906, 5.** A. Jensen, En sydslavisk äfventyrare. — H. H. Hildebrandsson, Väderlekens och årstidernas inverkan på människan. Med 13 fig. — J. Mortensen, Från Aftonbladet till Röda rummet. Strömningar i svensk litteratur 1830—1879. anm. af Fr. Böök.

Norrland. Småskrifter utg. af Norrländska Studenters Folkbildningsförening. **1906, N:r 1.** E. Modin, Olofsmässan. — J. Nordlander, Kungsgården i Ångermanland.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift, utg. af K. Wåhlin. **1906, 9.** S. Leijonhufvud, En tessinsk fabelsamling. — **10.** E. Wrangel, Tegnér och den »Brinkmanska» seraljen. — J. Kruse, Oscar Levertin. Några minnesord.

Samfundet Sankt Eriks Årsbok 1906. J. Flodmark. Ut till Kometet och Ugglevikeu. En Stockholmsvandring för 50 år sedan. — C. Forsstrand, Åtten Törne. En borgmästaresläkt i gamla Stockholm. — J. Roosval. Torbiörn Tidemansons rim om den store Örjanen och andra bidrag till detta monuments historia under 1500- och 1600-talen. — E. Th. Sidenbladh, Stockholms urmakarämbete 1695—1788. — O. Rubenson, Moritz Rubenson. — J. Unman, Kronologisk öfversikt af märkligare tilldragelser i Stockholm under år 1904. - Styrelse- och revisionsberättelse för år 1905. — Medlemsförteckning. — Mantalsförteckning rörande staden mellan broarna 1652. Medd. af F. U. Wrangel.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1906, 3. S. Brisman, Om afvikelser mellan riksdagsbeslut och bankoreglemente 1810 och 1815. — C. O. Borg, Blad ur riksbankens historia. 5. — **4.** L. Widell, Statistiska tabellkommissionen 1756—1906. — S. Wieselgren, Är skandinavismen död?

Vårt Försvar 1906. Buxhöwdens förslag rörande öfvergång till Sverige 1808.

Teologisk Tidsskrift 1906. Ny Række. Bd: 7 H. 5. A. Holm, Svenskt kyrkolif 1905—1906.

Danske Magazin. 5:e Række. Bd 6: H. 2. Rigsraad Otte Krags Dagbogsoptegnelser vedrörende Krigen 1658—59. Ved G. L. Grove og K. Rockstroh.

Aarböger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1906. 2en Række. Bd 21: H. 1. E. Holm, Mindetale for Kong Christian den Niende.

Finsk Tidskrift. Utgifven af M. G. Schybergson och R. F. v. Willebrand. **1906, 9.** C. G. Estlander, Svenskheten och det svenska partiet. — **10.** I bokhandeln: C. T. Odhner, Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. D. 3, anm. af M. G. Schybergson.

Deutsche Literaturzeitung. 1906, N:r 34. H. J. Barstad, Norges Landforsvar 1604—1673, anm. af E. Daennel.

Historische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **1906, Nachrichten und Notizen 2. H. 3.** Nachrichten und Notizen. — Kommissionen. — Preisaufgaben. — Personalien. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke. **3:e Folge. Bd 1: H. 3.** H. Glagau, Turgots Sturz. — Miszellen. D. Schäfer, Die Ungarnschlacht von 955. — G. Caro, Ein aktenmässiger Beleg zur Zahlung des Lösegelds für König Richard Löwenherz von England. — Literaturbericht (A. Waddington, Le grand électeur Frédéric Guillaume de Brandenbourg. T. 1, anm. af A. Pribram. — Hanserecesse von 1477 bis 1530. Bearbeitet von D. Schäfer. Bd 7, anm. af Herm. Keussen). — Notizen und Nachrichten.

Literarisches Zentralblatt. 1906, N:r 35. G. Nordensvan, Schwedische Kunst des 19. Jahrhunderts, anm. af L. V. — **37.** Fr. Steuer, Zur Kritik der Flugschriften über Wallensteins Tod. — P. Gantzer, Torstensons Einfall und Feldzug in Böhmen 1645 bis zu Schlacht bei Jankau.

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen 1906. Jahrg. 21: 1. Fr. Koch, Der Bromberger Staatsvertrag zwischen dem Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg und dem Könige Johann Kasimir von Polen im J. 1657.

The Edinburgh Review. 1906, October. Christina, queen of Sweden.

Revue Historique. 1906, Septembre—Octobre. Ch. V. Langlois, Doléances recueillies par les enquêteurs de saint Louis et des derniers Capétiens directs. — R. Guyot et F. Thénard, Le conventionnel Goujon; suite. — G. Weill, Les lettres d'Achille Murat. — Bulletin historique: France. Nécrologie: Albert Sorel, par G. Monod. — Publications relatives à la révolution et à l'empire, par R. Reuss. — Belgique, 1902—1905 par E. Hubert; 3e et dernier article. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

26.

Bibliografi 1905.[1]

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

1. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand.* Årg. 25. 1905. 270 + 66 + (2) s. + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5 kr.
   Kock, A., Är Skåne de germanska folkens urhem?
   Hallendorff, C., August den starke och Karl XII under nordiska krigets första skede.
   Uddgren, H. E., Några anteckningar om Georg Lybeckers förmenta gunstlingsskap hos Karl XII.
   Almquist, J. A., Uppfostringssällskapet.
   Grimberg. C., Krigsbefälet på frihetstidens riksdagar.
   Sjögren, W., Richert som lagförfattare.
   Boëthius, S. J., Richerts politiska idéer.
   Strödda meddelanden och aktstycken.
   Öfversikter och granskningar.
2. Historisk Tidsskrift, udgifvet af den norske historiske Forening. Fjerde Række. Bd 3: H. 2—4. 336 s. Kristiania.
3. Historisk Tidsskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *J. A. Fridericia* Bd. 5: H. 2—6. S. 123—540 + (2) s. 6: H. 1—4. 360 + L 50. Khvn.
4. Den nordisk historiska kongressen i Lund.
   Hist. Tidskr. 1905, s. 93—103.
5. **Schybergson, M. G.,** Den historiska kongressen i Lund 2—4 juni 1905.
   Finsk Tidskr. 1905. T. 59, s. 57—68.
6. **St[eenstru]p, J.,** [Et nordisk historisk Möde i Lund].
   [Dan.] Historisk Tidsskr. 7:e Række. Bd. 6, s. 135—138.
7. **Hallendorff, C.,** Anvisningar för självstudier i historia.
   Goodtemplarordens studiehandbok 1905, s. 60—79.
8. **Bain, R. N.,** Scandinavia. A political history of Denmark, Norway and Sweden from 1513 to 1900. VIII + (1) + 460 s. + 5 kartor. Cambridge.
   Cambridge Historical Series.
9. **Historia,** Sveriges intill tjugonde seklet under medverkan af *O. Montelius, H. Hildebrand, M.* och *L. Weibull, G. R. Fåhræus, L. Stavenow, S. Clason* och *A. Rydfors* utgifven af *E. Hildebrand.* Med talrika illustrationer och kartor. H. 47—62. Afdeln. 2: H. Hildebrand,

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1902, 1903 och 1904 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angifvande af årtalet.

Medeltiden. H. 4—13. S. 145—610 + (2) s. Afdeln. 5: E. Hildebrand, Drottning Kristina 1632—54. S. 289—384. Afdeln. 6: G. R. Fåhræus, Karl XI och Karl XII. H. 5. S. 193—240. Afdeln. 8: L. Stavenow, Gustaf III och Gustaf IV Adolf. H. 4—6. S. 145—315 + (2) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 416.

10. **Tegnér, Elof,** Valda skrifter. H. 11—20. S. 321—414 + (5) + 418 + X + 320 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 90 öre häftet.
Innehåller: Gustaf Mauritz Armfelt. D. 2 (slutet) o. 3 jämte Anteckningar och minnen af *H. G. Trolle-Wachtmeister.*

---

11. **Schück, H.,** Studier i Ynglingatal. 53 s. Uppsala. Pr. 1 kr.
Upsala Universitets Årsskrift 1905. Progr. 8.

12. **Stjerna, K.,** Svear och Götar under folkvandringstiden.
Sv. fornminnesf. Tidskr. Bd 12, s. 339—360. (Med 1 fig.)

13. **Bugge, A.,** Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold. (Belönnet med Fridtjof Nansens pris for 1903.) (3) + 425 + (1) s. Christiania.
Videnskabs-Selskabets Skrifter. 2. Hist.-fil. Klasse. 1904, N:o 1.

14. **Martin, J.,** L'église et l'état en Suède au moyen âge (des origines à l'union de Calmar).
Revue des questions historiques 1905. T. 77, s. 54—83.

15. Pommersches Urkundenbuch. Herausgegeben vom Königlichen Staatsarchive zu Stettin. Bearbeitet v. *O. Heinemann.* Bd. 5: 1311—1320. VI s. + s. 289—721. 4:o. Stettin, Niekammer.

16. Hansisches Urkundenbuch. Hrsg. vom Verein f. Hansische Geschichte. Bd 6: 1415—1433. Mit Sachregister. Bearbeitet v. *K. Kunze.* VI + 666 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot.

17. Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Abth. 1: Bd 11. 1450—1459. Herausg. v. *Ph. Schwartz.* XXIV + 783 s. 4:o. Riga & Moskau, J. Deubner.

18. Lunds ärkestifts urkundsbok. Utgifven af *L. Weibull.* På bekostnad af Lunds domkyrka. Bd. 3: H. 3. [1451—60.] S. 345—449 + (1) s. 4:o. Lund, Lindstedts univ. bokh. 1904. Pr. 5 kr.
Monumenta Scaniæ Historica. Diplomatarium diocesis Lundensis.

18½. Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Herausg. v. d. Vereine f. Lübeckische Geschichte u. Altertumsk. Th. 11: 7. [1470.] S. 601—765. 4:o. Lübeck, Lübcke & Nöhring.

19. Anekdoter från Sturarnas tid.
Personhistorisk Tidskr. 1904. Årg. 6, s. 125—129.

20. Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Abth. 2: Bd 2. 1501—1505. Herausg. v. *L. Arbusow.* XX + 759 + (1) s. 4:o. Riga & Moskau, J. Deubner.

21. Hanserecesse von 1477—1530. Bearbeitet v. *D. Schäfer.* Bd. 7. 1517—21. XIV + 941 s. 4:o Leipzig, Duncker & Humblot.
Hanserecesse. Abth. 3.

22. **Horn, G. v.,** Från Gustaf Wasas dagar. Befrielsekriget.
»Vår Flotta.» Tidskr. för sjövapnet 1905, s. 135—141, 144. (Med 6 bild.)

23. Danmark-Norges Traktater 1523—1750 med dertil hörende Aktstykker paa Carlsbergfondets Bekostning udg. af *L. Laursen.* Bd 1: H. 1. 1523—1536. 240 s. Khvn, Gad. Pr. 4 kr.

24. Konung Gustaf den förstes registratur. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom *J. A. Almquist.* D. 23. 1552. II + 507 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr. 50 öre.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 1.

25. **Reimers, H.,** Edzard II. und sein Bruder Johann am schwedischen Hofe.
Jahrbuch der Gesellschaft f. bildende Kunst u. vaterl. Altertümer zu Emden 1905. Bd 15, s. 411—417.

26. Anteckningar från det sextonde seklet. Utgifna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia [genom *J. A. Almquist*]. H. 2. XIII s. + s. 177—438. Sthlm, Nordiska Bokh. Pr. 7 kr. 50 öre.
Innehåller: Anteckningar från åren 1560—81 ur Hogenskild Bielkes samlingar och med egenhändiga rättelser af hans hand. Efter originalhandskriften i Uppsala universitets bibliotek. (Slutet.) — Anteckningar af kyrkoherden Nicolaus Andreæ från åren 1561—1592. Enligt en handskrift (E. 35) i Uppsala universitetsbibliotek. — Acta ecclesiastica apud Svecos tempore Johannis 3 regis Suetiæ, Holmiæ inchoata anno Christi 1573. Efter handskrifter i Kungl. biblioteket och Uppsala universitetsbibliotek. — Kurbrandenburgske gesandten Georg Eckhardts skrifvelse till kanslären Kristian Distelmeyer, dat. den 2 nov. 1589, angående konungamötet i Reval. Enligt C. G. Styffes afskrift af orig. förvaradt i Riksarkivet i Berlin. — Jöran Jakobsson Silfverpatrons berättelse om konung Sigismunds ankomst till Sverige 1598, om hertig Carls resa till Finland samma år samt om liffländska, danska, ryska och polska krigen 1600—26. Efter handskrifter i Riksarkivet och Uppsala univ.-bibliotek. — Välb. Fru Karin Finkes relation [om hertig Carls resa till Finnland]. — Egenhändiga anteckningar af Carl Carlsson Gyllenhjelm rörande tiden 1597—1601. Efter originalhandskriften i Riksarkivet. — Grefve Johans af Nassau relation angående kriget i Livland 1601—1602. Efter en handskrift i Riksarkivet.
Historiska Handlingar. D. 20: N:o 2.

27. Anteckningar från åren 1560—81 ur Hogenskild Bielkes samlingar och med egenhändiga rättelser af hans hand. Efter originalhandskriften i Uppsala universitets bibliotek. (Slutet.)
Anteckningar från det sextonde seklet, s. 177—215. (Se N:o 26.)

28. Anteckningar af kyrkoherden Nicolaus Andreæ från åren 1561—1592. Enligt en handskrift (E. 35) i Uppsala universitetsbibliotek.
Anteckningar från det sextonde seklet, s. 216—222. (Se N:o 26.)

29. **Biaudet, H.,** Commendones legation till Danmark och Sverige 1561
Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar. 47. 1904—1905. N:o 11.

30. **Hasse, P.,** Die Seerüstungen Lübecks in Kriege gegen Schweden 1563—1570.
Mitteilungen d. Vereins f. Lübeckische Geschichte u. Alterthumsk. 1904. H. 11, s. 42—67.

31. **Horn, G. v.,** Bilder från nordiska sjuårskriget. 5—7.
Tidskr. i sjöväsendet 1905, s. 26—39. (Med 3 kartor.)

32. Calendar of the State Papers relating to Scotland and Mary, queen of Scots 1547—1603. Preserved in the Public Record Office, the British Museum, and elsewhere in England. Ed. by *W. K. Boyd.* Vol 4. 1571 1574. XXIX + (1) + 853 s. Edinburgh.
Innehåller bl. a. en del uppgifter om värfningar för svenska kronans räkning i Skottland.

33. Ur vatikanarkivet och andra romerska arkiv och bibliotek. Medd. af *H. Huldt.* 3. Bref från Katarina Jagellonica till biskopen af Mondevi den 8 aug. 1575.
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 203—205.

62. Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar. D. 5. Senare hälft. H. 1. 1633—1635. Utg. af *C. Hallendorff*. 358 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 11 kr. 25 öre.

63. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 2. 2:a uppl. 1633—1638. Utg. af *S. Bergh*. VII + 365 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 4 kr. 75 öre.

64. **Knott, R.**, Das Gefecht bei Grenzhausen. (31 Januar 1637.) Progr. 8 s. Teplitz-Schönau 1903.

65. **Waddington, A.**, Le Grand Électeur Frédéric-Guillaume de Brandebourg. Sa polit. extérieure 1640 à 1688. XIV + 502 s. Paris, Plon.
Se nedan »Recensioner» 423.

66. **Doležel, A.**, O vpádu Švédů do Čech a Moravy za války třicetileté jakož i způsobu tehdejšího válčení. [Svenskarnas invasion i Böhmen och Mähren under trettioåriga kriget och en framställning af huru kriget då fördes.] Progr. 15 s. V. Prostějově 1902.

67. **Gantzer, P.**, Torstensons Einfall und Feldzug in Böhmen 1645 bis zur Schlacht bei Jankau. Kritik der Quellen.
Mitteilungen d. Vereins f. Geschichte d. Deutschen in Böhmen 1904. Jahrg. 43, s. 168—185.

68. **Overmann, A.**, Die Abtretung d. Elsass an Frankreich im Westfäl. Frieden. 121 s. Karlsruhe, Braun.

69. **Tumbült, G.**, Wie wurde Elsass französisch?
Historisches Jahrbuch. Im Auftrage der Görres-Gesellschaft 1905. Th. 26, s. 508 -548.

70. **Golicyn, N. V.**, K istorii Russko-Švedskich otnošenij i nacelenija pograničiych s Šveciej oblastej v 17 věkě (1634—1648). [Rysslands förhållande till Sverige och en skildring af befolkningen i det till Sverige gränsande området i det 17:e årh.]
Čtenija v Imp. obščestvě istorii i Drevnostej Rossijskich 1903 kn. 4, 1—12.

71. Svenska riksrådets protokoll. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom *S. Bergh*. [D.] 10. 1643, 1644. H. 2 S. 417—766 + XIV + (1) s. 11. 1645, 46. H. 1. 272 s. Sthlm, Norstedt. D. 10: 2. Pr. 4 kr. 75 öre. 11: 1. Pr. 6 kr. 50 öre.
Handlingar rörande Sveriges historia. Ser. 3.

72. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Senare Afdelningen. Bd 11. Carl Bonde och Louis De Geer m. fl. Bref angående bergverk, handel och finanser. [Utg. af *N. Edén*.] VI + (1) + 871 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.

73. **Ancel, R.**, Les tableaux de la reine Christine de Suède. La vente au régent d'Orléans.
Mélanges d'archéologie et d'histoire 1905. Année 25. Fasc. 3 -4 (mai—août).

73½. **Bildt, C.**, The Conclave of Clement X (1670). 26 s. London.
From the Proceedings of the British Academy. Vol. 1.

74. **Gaddi, E.**, Cristina di Svezia e il suo passaggio per Forli.
Rivista d'Italia 1905. Anno 8: Fasc 1. s. 98—106.

75. **Masi, E.**, Donne di storia e di romanzo. (2) + 401 + (3) s. Bologna 1903.
S. 1—52: Cristina di Svezia.

76. **Lewin, L.**, Ein grosspolnischer Bericht aus der Zeit des ersten Schwedenkrieges.
Historische Monatsblätter f. d. Provinz Posen 1904. Jahrg. 5, s. 33—38.

77. **Levinson, A.,** Miszellen aus dem ersten nordischen Kriege.
Mitteilungen d. Westpreussischen Geschichtsv. 1905. Jahrg. 4, s. 36—38.

78. **Levinson, A.,** Posener Miscellen aus Nuntiaturberichten über den ersten nordischen Krieg.
Historische Monatsblätter f. d. Provinz Posen 1904. Jahrg. 5, s. 187—191.

79. **Philippsen, H.,** Ein Schleswig-Holsteiner als schwedischer Feldmarschall. [Paul Würtz.]
Die Heimat 1903. Bd 13, s. 39—43.

79[1]. **Carlbom, J. L.,** Om Carl X Gustafs polska krig och öfvergången till det 2:a Sundskriget. Karl Gustaf Wrangel. 1654—58. Krigsmakten till lands och sjös. Försvaret hemma och ute i provinserna. Med kartor o. bataljteckn. 1. Progr. 96 s. 4:o. Göteborg.

80. **Stille, A.,** Fälttåget i Skåne och Halland 1657 (forts.) (Se N:o 6548.)
Historisk Tidskrift för Skåneland 1905. Bd. 2, s. 157—216.

81. **Öhlander, C.,** Det egentliga Sveriges försvar mot Danmark-Norge under Carl den X:s danska krig 1657—1660. [1.] XV + (1) + 277 s. + 3 plankart. [2.]: Jämtland och Härjedalen. 30 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. för båda del. 4 kr. 25 öre.

82. Lidt om Krigen i Jylland 1657—58.
Samlinger til jydsk Historie og Topografi 1904. 3:e R. Bd 4, s. 222—244.
Innehåller: 1. *C. Klitgaard,* Et par Smaabemærkninger. — 2. *C. V. Christensen,* En Replik. — 3. *K. C. Rockstroh,* Yderligere Bemærkninger. — 4. *C. B. V. Hansen,* Om Forskansningerne vid Agger og Kampen ved Nabe den 3 oktober 1657. Med et Kort.

83. **Gloy, A.,** Der Schwedenkönig Karl X Gustav in Schleswig-Holstein.
Die Heimat 1903. Bd 13, s. 13—17.

84. **Michelsen, E.,** Die Kriege von 1657—60 und der grosse Kurfürst in Schleswig-Holstein, besonders an unserer Westküste.
Veröffentlichungen d. nordfriesischen Vereins f. Heimatskunde 1904. 1, s. 145—179.

85. **Roessel,** Ein nächtlicher Angriff brandenburgischer Truppen auf das schwedische Lager bei Elbing im Jahre 1659.
Militär-Wochenblatt 1905, sp. 2483—2486.

86. **Trefftz, Joh.,** Die schwedischen Kriegsdienste und Reisen Herzog Adolf Wilhelms von Sachsen-Weimar 1656—1668. T. 2: 1660—1668. (Se N:o 6547.)
Zeitschrift des Vereins f. Thüringische Gesch. u. Altertumsk. 1905. N. F. Bd 15, s. 243—290.

87. Memoriën van den Zweedschen resident Harald Appelboom, medegedeeld door *G. W. Kernkamp.* [1661—63.]
Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap 1905. D. 26, s. 290—375.

88. Privatbriefe Kaiser Leopold I. an den Grafen F. E. Pötting 1662—1673. Herausg. v. *A. Fr. Pribram* und *M. Landwehr von Pragenau.* T. 1: November 1662 bis Dezember 1668. XCIV + 430 s. 2: Januar 1669 bis Dezember 1673. 495 s. Wien 1903, 1904.
Fontes rerum Austriacarum. Abt. 2. Diplomataria et acta. Bd 56, 57.
Berör Sveriges politik vid denna tid; Bremiska kriget omnämnes.

89. **Noël, L.,** Die Schlacht bei Fehrbellin.
Mitteilungen d. Vereins f. d. Geschichte Berlins 1905. Jahrg. 22, s. 93—99.

90. **Bratt, A.,** Sveriges yttre politik under de preliminära förhandlingarna före freden i Rijswijk. Akad. afh. XIII + (1) + 134 s. Uppsala, Förf.

91. **Brulin, H.,** Sverige och Frankrike under nordiska kriget och spanska successionskrisen åren 1700—1701. Till belysning af Sveriges utrikespolitik under Karl XII. Akad. afh. XIX + 233 + (2) s. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 427.

92. Briefe der Königin Sophie Charlotte von Preussen und der Kurfürstin Sophie von Hannover an hannoversche Diplomaten. [1702—1714.] Mit einer Einleitung herausgegeben von *R. Doebner.* XXII + 393 s. Leipzig.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 79.
Innehåller bl. a. en del uppgifter, som röra Sveriges politik vid denna tid.

93. **Hallendorff, C.,** August den starke och Karl XII under nordiska krigets första skede.
Hist. Tidskr. 1905, s. 51—76.

94. **Bugiel,** Niedrukowane pamiętniki szweda o pobycie Karola XII w Polsce. [Otryckta minnesanteckningar af en svensk angående Karl XII:s uppehåll i Polen.]
Dziennik Poznański 1903, s. 127—130.

95. **Horn, É.,** François Rákóczi II prince de Transylvanie [1676—1735]. VIII + 438 s. + 1 portr. Paris, Perrin et C:ie 1906 [1905].
Berör bl. a. Rákóczis förhållande till Karl XII.

96. **Uddgren, H. E.,** Några anteckningar om Georg Lybeckers förmenta gunstlingsskap hos Karl XII.
Hist. Tidskr. 1905, s. 77—92.

97. **W[estrin], Th.,** Några upplysningar om kosackhetmanen Filip Orlik.
Hist. Tidskr. 1905, s. 35—40.

98. Tolken Alessandro Amiras anteckningar rörande konung Karl XII:s vistelse i Turkiet åren 1709—1714. Meddelade Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia af *N. Iorga.* — Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia scritta dal suo primo interprete Alessandro Amira e publicata da *N. Iorga.* (1) + 98 s. Bucarest. [Omslaget o. 1 s. tr. Sthlm.]
Historiska handlingar. D. 19, Bihang.

99. **Schartau, S.,** Förhållandet mellan Sverige och Hannover 1709—1715. Akad. afh. VII + 201 + (1) s. Lund, Gleerup. Pr. 2 kr.

100. **Schottmüller, K.,** Das preuss. Friedensprojekt von 1712 u. König Stanislaus Leszczynski.
Zeitschrift d. Hist. Ges. f. d. Prov. Posen 1905. Jahrg. 19, s. 177—194.

101. **Voges, H.,** Beiträge zur Geschichte des Feldzuges von 1715. T. 2.
Baltische Studien 1904. N. F. Bd 8, s. 47—95.

102. Carl XII i Kristiania. (Bref till Dagens Nyheter.)
Dagens Nyheter 1905, N:o 12586 (A) (1 s).

103. **Kuylenstierna, O.,** Karl XII:s fälttåg i Norge 1716.
Illustrerad Militärrevy 1905, s. 373—382 + 1 karta.

104. **Chance, J. F.,** The Northern question in 1717. P. 1—2.
The English Historical Review 1905, s. 33—60, 251—274.

105. Minnesvården vid Södra Stäket.
Illustrerad Militärrevy 1905, s. 228—234.

106. **Westrin, Th.,** Stockholms räddning 1719.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 65—70.

107. **Friedensburg, W.**, Der Anfall Vorpommerns an Preussen und die Huldigung in Stettin 1720—1721.
Sonntagsbeilage N:o 17. zur Vossischen Zeitung 1904, N:o 191 (24/4).

108. **Nilsson, O.**, Danmarks uppträdande i den svenska tronföljarefrågan åren 1739—1743. 4. (Forts.) Progr. S. 19—36 + Bilaga. 21 s. 4:o. Malmö.

109. **Råbergh, H.**, Tidsbilder från 1741—43 års krig.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903 --1904 (tr. 1905), s. 341—353.

110. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Redigirt von *G. B. Volz.* Bd 29 (1769--1770). 1 + 592. 30 (1770—1771). (1) + 537 s. Berlin, Duncker 1904, 1905.

111. **Arnheim, F.**, Die letzten Wasas. [1.]
Velhagen & Klasings Monatshefte 1905. Jahrg. 20, s. 468—488. (Mit verschiedenen Illustr.)

112 Političeskaja perepiska Imperatricy Ekateriny II. T. 7. 1772—73 g. [Kejsarinnan Katarina II:s politiska korrespondens. D. 7. 1772—73.] XXXVI + 538 s. S.-Peterb. 1904.
Sbornik Imp. Russkago Istoričeskjago obščestva. T. 118.

113. **Maury, L.**, Les comtesses de la Marck et de Boufflers et Gustave III, d'après les correspondances conservées à Upsal.
Revue Historique 1905. T. 87, s. 302—309; 88, s. 92--107.

114. **Holm, E.**, Danmark-Norges Historie under Kristian VII (1766—1808). Bd 2: H. 1. 368 + 32 s. Khvn, Gad. Pr. 6 kr. 25 öre.
Äfven med titel: Danmark-Norges Historie 1720—1814. D. 5: H. 1.

115. **Arnheim, F.**, Zur Charakteristik Friedrichs des Grossen und seines Grossneffen, des nachmaligen Königs Friedrich Wilhelm III.
Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1905. Bd 18, s. 229—236.
Till grund för denna uppsats ligga rapporter från svenska sändebudet i Berlin *K. E. von Carisien* 1779—90.

116. En rapport till Gustaf III om tillståndet i Livland 1786. [Rapporten är förf. af *K. E. von Carisien.*]
Hist. Tidskr. 1905, s. 113—116.

117. **Odhner, C. T.**, Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. D. 3: H. 1. 1787—1788. (3) + 272 s. Sthlm, Norstedt. Pr 4 kr.
Se nedan »Recensioner» 430.

118. Ur Nils von Rosensteins brefsamling. Bref från Rosenstein, Staël von Holstein, Leopold, Adlerbeth och Kellgren. Utg. af *H. Schück.* (2) + 280 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 3 kr. 75 öre.
Svenska memoarer och bref utgifna af *H. Schück* o. *O. Levertin.* 9.

119. **Clason, S.**, Det så kallade finanskontoret eller finansdepartementet 1787—1793.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: (9—11), s. 312 —319.

120. **Horn, G. v.**, Ur en dagboksanteckning för år 1788. [Ur Hiertas Journal.]
Tidskr. i sjöväsendet 1905, s. 245—266. (Med 1 pl.)

121. Slaget vid Svensksund den 24 augusti 1789.
Vårt Försvar 1905, s. 50—69. (Med 1 karta.)

122. [**Brotze, J. C.**], Beschreibung des Seetreffens bei Reval am [2]/13 Mai 1790.
Rigasche Stadtblätter 1903, N:o 43.

123. **Schück, H.**, En konungs studieår. [Gustaf IV Adolf.]
Schück, H., Ur gamla papper. Ser. 7, s. 124—131.

124. **Montgoméry, M.**, Interiörer från Gustaf IV Adolfs tid. Ur samtida anteckningar.
Ord och Bild 1905, s. 561—567, 625—633. (Med 7 bilder.)

125. Palmquists expedition till Neapel 1794. Af *U—r*.
Illustrerad Militärrevy 1905, s. 66—69.

126. **Hansen, Vict.**, Den svenske Flaade i April 1801.
Danebrog 1903, 2 Sept. Äfven i »Vort Forsvar» 1903, N:o 594.

127. Sveriges krig åren 1808 och 1809. Utgifvet af generalstabens krigshistoriska afdelning. D. 4: 1. Text och bilagor. (6) + 294 s. + Bilagor 95 + (1) s. 2. Kartor. (1) s. + 14 kartor och planer. Sthlm. Pr. för hela delen 7 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 434.

128. **Angell, H.**, Vor sidste Krig 1807—1814. [Med många illustr.] 24 s. 4:o. Kristiania. Pr. 50 öre.

129. **Muus, R.**, Den norske Hærs Kampe i 1808—09 og 1814. 62 + (1) s. Kristiania, J. Aass. Pr. 50 öre.

130. Trangen och Midskog-Skotterud.
Illustrerad Militärrevy 1905, s. 272—277.

131. En svensk sjöofficers bravur. [Escholin försvarar Camilla 1809.]
»Vår Flotta» 1905, s. 123—124.

132. Et Minde [Marts 1809].
Aftenposten 1905, N:o 234 (26 April).

133. Handlingar rörande expeditionen till Wästerbotten 1809. Medd. af *G. v. Horn*.
Tidskr. i Sjöväsendet 1905, s. 235—237.

134. Excellensen grefve Gustaf Löwenhjelms papper.
Hist. Tidskr. 1905, s. 237—238.

135. Lebenserinnerungen des Generalleutnant Wilhelm von Wentzel. Herausg. v. *H. v. Wentzel*. [Innehåller bl. a. en skildring af slagen vid Grossbeeren och Dennewitz.]
Preussische Jahrbücher 1904, 1905. Bd 118, s. 467—512; 119, s. 121—159, 220—239.

136. **Noël, L.**, Grossbeeren.
Mitteilungen d. Vereins f. d. Geschichte Berlins 1905. Jahrg. 22, s. 38—39.

137. **Pflugk-Harttung, J. v.**, Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813.
Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine 1905. Th. 1, s. 543—557.

138. **Broberg, C. A.**, For ikke 100 Aar siden. Med særligt Henblik paa Norges Forening med Sverig. 77 s. Khvn, Hagerup. Pr. 1 kr.

139. Indstilling og Forslag fra den paa Eidsvold under 14:de Mai 1814 nedsatte Finanskomité med dertil hörende Bilag. Udgivne af *Y. Nielsen*.
Historiske Samlinger udg. af Den Norske Hist. Kildeskriftkommission. Bd 2, s. 248—354.

140. **Nielsen, Y.**, Norge i 1814. Folkeudgave. 383 + (2) + VII s. + 1 pl. + 97 portr. Kristiania, Stenersen. Pr. inbund. 1 kr.

141. **Sörensen, C. Th.,** Bernadotte i Norden eller Norges Adskillelse fra Danmark og Forening med Sverig. Udgivet med Understöttelse af Carlsbergfonden. D. 3: H. 12. S. 201—263 + VIII s. Khvn, Gyldendal 1904. Pr. 1 kr. (Se N:o 6604.)

142. **Storm, B.,** Vårt konungahus och dess samtida. Historiska skildringar om stamfadern och hans efterträdare. [D.] 1. 640 s. + 1 portr. 2. 240 s. + 1 portr. 3. 256 s. + 1 portr. 4. 143 + (1) s. + 1 portr. Sthlm, Bredablicks förlag 1902—1903.

143. **Bearne, C.,** A queen of Napoleon's court. The life-story of Désirée Bernadotte. Illustr. from contemporary portr. XXIV + 498 s. London [1905].

144. Claus Pavels's Dagböger for Aarene 1817—1822. Udgivne for den norske historiske Forening af *L. Daae.* Bd 2: H. 7. S. 515—610 + (2) s. Kristiania 1904.

145. Två kritiska betänkanden af Gustaf Löwenhjelm. Medd. af *S. Clason.*
Hist. Tidskr. 1905, s. 238—260.

146. **Warburg, K.,** Johan Gabriel Richert hans lefnad och uttalanden. D. 1. X + 361 s. + 2 portr. 2. VI + 444 + (1) s. + 2 pl. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. för båda del. 8 kr. 50 öre.
Se (N:o 147 o. 148) o. »Recensioner» 436.

147. **Boëthius, S. J.,** Richerts politiska idéer. Ett bidrag till liberalismens och konservatismens historia under förra hälften af 1800-talet. (Se N:o 146.)
Hist. Tidskr. 1905, s. 207—236.

148. **Sjögren, W.,** Richert som lagförfattare. (Se N:o 146.)
Hist. Tidskr. 1905, s. 191—206.

149. Breve til Rector Frederik Moltke Bugge. (1836—1844). Ved *L. Daae.*
Historiske Samlinger udg. af den Norske Hist. Kildeskriftkommission. Bd 2, s. 173—223.

150. Chr. Langes Optegnelser om nogle norske Forhold og Personligheder fra Aarene 1844—1845. Udgivne af *L. Daae.*
Historiske Samlinger udg. af den Norske Hist. Kildeskriftkommission. Bd. 2, s. 145—172.

151. **Quanten, E. v.,** Några blad ur skandinavismens historia.
Nordisk Revy 1904, s. 81 -89, 121—131.

152. **Ploug, H.,** Carl Ploug. Hans Liv og Gerning. D. 1: 1813—48. (5) + 308 + (8) s. + 1 portr. Khvn, Gyldendal. Pr. 5 kr.

153. **Borodkin, M.,** Kriget vid Finlands kuster 1854—1855. Auktoriserad och enligt författarens anvisningar verkställd öfversättning. Med talrika illustr. och kartutkast. H. 1—3. 233 + (4) s. Sthlm, Skoglund (tr. i Helsingfors). Pr. 1 kr. 25 öre häftet. (Se N:o 6612.)
Se nedan »Recensioner» 437.

154. **Rubin, M.,** Sundtoldens Aflösning.
[Dan.] Historisk Tidsskr. 7:e Række. Bd 6, s. 172—311.

155. **Svensén, E.,** Huru representationsreformen genomfördes.
Ord och Bild 1905, s. 513—539. (Med 16 bilder.)

156. **Wieselgren, H.,** Ett fyrtioårsminne. Representationsförslaget som blef riksdagsbeslut.
Varia. Illustrerad månadsskrift. 1905, s. 1—13 (med flera portr. o. illustr. i texten).

157. Sverges och Norges traktater med främmande makter jämte andra dit hörande handlingar. Sverges traktater. D. 13. Sverges och Norges

traktater. D. 4: 2. 1885—1890. Utgifvet af *C. Sandegren*. S. 321—658 + (2) s. + 3 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 10 kr.

158. **Hedin, A.,** Tal och skrifter. Utg. af *V. Spångberg*. H. 7, 8. S. 481—639. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr. häftet.

159. **Nauckhoff, A.,** Ett femtioårsminne 1854—1904. 44 s. + 1 portr. Sthlm, Fröléen. Pr. 2 kr.

---

160. **Förhandlingarna** i konsulatfrågan. [Protokoll.] 16 s. Sthlm.

161. **I** den unionella frågan. [Protokoll d. 5 april 1905 i sammansatt svenskt och norskt statsråd.] 5 s. Sthlm.

162. **I** den unionella frågan. Utdrag af Post- och Inrikes Tidningar för den 13 och den 20 juni 1905. 8 s. Sthlm.

163. **Ord,** Sveriges, i unionskonflikten. Svenska riksdagens skrifvelse till K. M:t den 28 juli 1905. 16 s. Sthlm. Pr. 15 öre.
En engelsk uppl. 16 s.; en fransk uppl. 18 s.; en tysk uppl. 19 s.

164. **Arnoldson, K. P.,** Unionens sista dagar. Tre bref. Krisens början. — När riksdagens beslut väntades. — Ett enigt Sverge. 30 s. Sthlm, Wilhelmsson. Pr. 25 öre.

165. **B[aertlin]g, G.,** Några ord i norska frågan af en äldre berest svensk-skandinav. Sveriges män, vaknen! Insen vidden af de faror som uppstå genom den skandinaviska halföns politiska delning. 12 s. Halmstad. Pr. 25 öre.

166. **Bohnstedt, J.,** I unionsfrågan. Den konsulära skilsmässan. Likställighet och suveränitet. Hvarifrån hotar faran? 61 s. Sthlm, Bille. Pr. 1 kr.

167. **Edén, N.,** Det svenska programmet i unionskrisen. 43 + (1) s. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 50 öre.
En engelsk uppl. 40 + (1) s.; en fransk uppl. 37 + (1) s.; en tysk uppl. 46 + (2) s.

168. **Fahlcrantz, G. E.,** Sveriges rätt och pligt. 10 s. Sthlm, Förf. Pr. 15 öre.

169. **Forssell, H.,** Uttalanden i konsulatfrågan. Utg. af *H. Hjärne*. VIII + 133 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr.

170. **Gullers, E.,** Fred med Norge. Tal vid fredsdemonstrationen i Stockholm den 1 maj 1905. 15 s. Sthlm, Wilhelmsson. Pr. 25 öre.

171. **Heüman, E. D.,** Den svensk-norska konflikten. Tvänne uttalanden. 24 s. Sthlm, V. Lundin. Pr. 25 öre.

172. **Hjärne, H.,** Unionsfaran. 73 + (1) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr.

173. **Konsulat-förhandlingarna** granskade ur svensk synpunkt. 87 + (1) s. Sthlm, A. V. Carlson 1904. Pr. 1 kr.

174. **Lagerwall, I.,** Unionsfrågan i 2000 kilometers perspektiv. 20 s. Sthlm. Pr. 25 öre.

175. **Liljedahl, E.,** Sveriges rätt och ära. 32 s. Sthlm, Fahlcrantz. Pr. 25 öre.

176. **Läffler, L. Fr.,** Om Sveriges integritet. Några svensk-norska spörsmål. 62 s. + 1 karta. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 35 öre.

177. **Nordlund, K.,** Den svensk-norska krisen. Aktstycken jämte historik. (1) + 88 + (2) s. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 1 kr.
En engelsk uppl. (8) + 107 s.; en tysk uppl. VI + 115 s.; en fransk uppl. (1) + 94 + (2) s.

178. **Nyström, A.,** Tankar om unionskrisen, dess tolkning och lösning. 38 s. Sthlm, Nord. bokh. Pr. 25 öre.
(Separattryck ur Aftonbladet.)

179. **Protest, A,** from the »National Council of Women of Sweden» adressed to the »International Council of Women». (4) s. Sthlm. Pr. 50 öre.

180. **Rinman, E. B.,** Fiction and fact about the Scandinavian crisis. 19 s. Sthlm, Nord. Bokh. Pr. 25 öre.

181. **Staaff, K.,** The grounds of Sweden's protest.
The North American Review 1905. Vol. 181, s. 288—295.

181 ½. **Svenske, Anders,** Sveriges rätt. Några ord om de unionella förhållandena. 61 s. Sthlm. Nord. bokh. Pr. 50 öre.
Innehåll: Några historiska fakta: Jemförelser mellan Sverige och Norge: Den egna norska utrikesministern och konsulatfrågan; Möjliga följder af unionens upplösning.

182. **Wicksell, K.,** Hur vi förlorade Norge.
Det ny Aarhundrede 1905. Aarg. 2, s. 443—448.

183. **Bruun, Chr.,** Til det norske Folk. 16 s. U. o. Pr. 25 öre.

183 ½. **Braekstad, H. S.,** Norway's right to independence.
The North American Review 1905. Vol. 181, s. 281—288.

184. **Drolsum, A. C.,** Kongeriget Norge som souveræn Stat. Særaftryk af »Farmand». Udgivet af *E. Sundt.* 72 s. Christiania, Narvesen's Kioskkompagni.

185. **For** Norge. Fem Artikler fra »Aftenposten». 31 s. Kristiania. Pr. 10 öre.

186. **Hansen, H. J.,** To politiske Indlæg: den skandinaviske Splid og den Brandes-Köedt'ske Selvopoffringstanke. 32 s. Khvn, Lehmann & Stage. Pr. 50 öre.

187. **Heiberg, G.,** Unionskonflikten.
Det ny Aarhundrede 1905. Aarg. 2, s. 195—200.

188. **Jaren, U.,** Kan det norske Folks Udtrædelse af Unionen krænke Sveriges Ret? Hvem tvang os ind i og hvem tvang os atter ud af Unionen? En kritisk Undersögelse af Unionens Tilblivelse og Tilintetgjörelse. 55 s. Kristiania, L. E. Tvedte. Pr. 50 öre.

189. **Lowzow, H. D.,** Grænseforterne. En militær Udredning. 28 s. + 1 karta. [Kristiania.] Pr. 30 öre.

190. **Morgenstierne, B.,** Unionelle Retsspörgsmaal.
Tidsskr. for Retsvidenskab 1905. Aarg. 18, s. 1—22.

191. **Munch, P.,** De nordiske Folk.
Det ny Aarhundrede 1905. Aarg. 2, s. 378—385.

192. **Nansen, Fr.,** Norge og Foreningen med Sverige. VI + (1) + 88 s. Kristiania, J. Dybwad. Pr. 50 öre.
En tysk uppl. IV + (1) + 71 s. Leipzig, Brockhaus.

193. **Norway** a few facts from Norwegian history and politics addressed to the International Council of Women by the Norwegian National Council of Women. 26 + (1) s. Christiania. Pr. 75 öre.

194. **Opløsning,** Unionens. En Dagbog. 2:det Opl. 86 s. + 1 karta. Med illustr. Kristiania.
Særaftryck af »Aftenposten».

195. **Ord,** Nogle, i Unionsspörgsmaalet ved —*t*. 15 s. Kristiania. Pr. 15 öre.

196. **Sars, J. E.,** Svenske seire, norske nederlag i unionspolitiken.
Samtiden 1905, s. 261—270.

197. **Vedel, Vald.,** Norges Uafhængighetserklæring.
Tilskueren 1905, s. 526—534.

198. **Arnheim, F.,** Schweden und Norwegen.
Velhagen & Klasings Monatshefte 1905. Jahrg. 20, s. 169—175.

199. **Benoist, Chr.,** La sécession de la Norvège.
Revue des deux mondes 1905. T. 28, s. 850—874.

200. **Durbel, L.,** Suède et Norvège.
La Vie Illustrée 1905, N:o 363 (29/9), s. 408—410.

201. **Frage,** Die, der norwegischen Grenzbefestigungen.
Allgemeine Schweizerische Militärzeitung 1905, s. 330—382.

202. **Steveni, W. B.,** The Scandinavian question. (1) + 152 s. + 1 karta. London, T. Fisher Unwin.

203. **Sweden** and Norway.
The Quarterly Review 1905, s. 262—276.

Biografi och genealogi.

204. **Collén, M. W.,** Falu-minnen. Kort historik. Silhuetter. Berömda personligheter. (1) + 64 s. Sthlm 1904.

205. **D[ardel], N. v.,** Stockholms öfverståthållare. 19. Grefve Hans Henrik von Essen. 20. Friherre Gustaf Mauritz Armfelt.
Personhistorisk Tidskr. 1904, s. 113—124 (med 1 portr.); 1905, s. 61—86 (med 1 portr.)

206. **Fröding, H.,** Biografiska studier från skilda tider. (2) + 247 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr. 50 öre.
Inneh.: Grefve Gustaf Gustafssons till Vasaborg mor; Bastarden; Fru Margareta Huitfeldt; Niklas Sahlgren; Fången på Königstein; Monsieur Fournier; Wadman som tjänsteman; En skulderns väninna.

207. **Geijer, J. W.,** Wulfklouska grafkapellet eller den s. k. Björnögrafven vid Åby kyrka. Anteckningar.
Personhist. Tidskr. 1905. Årg. 7, s. 30—34.

208. **Hammström, E.,** Södermanlands-Nerikes nations historia. På nationens uppdrag utarbetad. (1) + 186 s. + 1 pl. Upsala, Förf. Pr. 4 kr.

209. **Holm, C. P.,** Kyrkoherdar i Väsby pastorat. Anteckningar. 47 s. Engelholm, Förf. 1904.

210. **Läffler, L. Fr.,** Bidrag till vår medeltida personhistoria. 4. Johannes Swartepräst. 5. Gammal Kiärleck rostas intet.
Personhistorisk Tidskr. 1905, s. 45—60 (med 3 pl.)

211. **Läkare** i Gefle på 1600-talet.
Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1904, s. 8—14.

212. **Mantalsförteckning** öfver staden mellan broarna från 1620-talet. Medd. af *F. U. Wrangel*. [Handlingen finnes i Riksarkivet: Stockholms stads acta.]
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. I—XXIV.

213. **Molér, W.,** Album scholæ Arosiensis 1618—1650. Progr. (2) + 70 s. 4:o. Västerås.

214. **Munthe, A.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, Danska kriget 1643—1645. Teckningarna af J. Hägg. D. 1: Omfattande tiden till juli 1644. XII + 344 s. + 1 portr. + 2 plankartor. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr. 50 öre.
Svenska sjöhjältar 5.
Se nedan »Recensioner» 438.

215. **Schöldström, B.,** Tillägg till Svenskarna under Dannebrogen 1848—50. 24 s.
Personhistorisk tidskr. 1905. H. 2, 3.

216. **Släktbok,** Ny svensk. Utgifven af *K. A. K:son Leijonhufvud*. H. 8. S. 555—627 + s. XXV—XXVIII + s. XI—XIII + s. VII—VIII + s. V—VI + s. III—IV + III + II + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.

217. **Wijkmark, A.,** Gottlands trupper 1811—1904. Biografiska anteckningar. H. 1—4. 96 s. + 11 portr. Uppsala, Almqvist & Wiksell. H. 1 tr. i Sthlm. Pr. 1 kr. häftet.

218. **Wilner, P. O.,** Förteckning öfver svenskar inskrifna vid tyska universitet under 1500-talets senare hälft.
Samlaren 1904 (tr. 1905), s. 7—21.

219. **Ättartal,** Svenska. Af slägtsamlingsverket Svenska ättartal. Årg. 13. [Utg. af *V. Örnberg*.] XII + 268 s. Wadstena, V. Janssons bokh. Pr. 2 kr. 75 öre.
Se nedan »Recensioner» 439.

---

220. **Holmqvist, Alg.,** *Georg Adlersparre*. Tal vid grundlagsfesten 6 juni 1904. 12 s. Östersund, Wisénska bokh. Pr. 25 öre.

221. **Karlsson, K. H.,** Ljömsebo och Georg Adlersparre.
Vestmanlands läns tidnings julnummer 1905, s. 3—4.

222. **Ramsay, J.,** Var *Mikael Agricola* ätten Leijonmarcks stamfader?
Personhistorisk Tidskr. 1905. Årg. 7, s. 128—133.

223. **Ahnfelt, O.,** Några anteckningar om släkten *Ahnfelt* under 1600—1700-talen.
Personhistorisk Tidskr. 1905. Årg. 7, s. 13—19.

224. **Bihlmeyer, H.,** Der hl. *Ansgar*, Benediktinermönch, Erzbisch. v. Hamburg-Bremen u. Apostel d. Nordens.
Stud. u. Mitt. a. d. Bened.- u. Cist.-Orden 1904. Th. 25, s. 154—172.

225. **Wangerin, E.,** *Johan Baner*, schwedischer Feldmarschall im 30-jähr. Kriege. (Geboren 23 Juni 1596, gestorben 10 Mai 1641.) Eine biographische Skizze. 1. Baners Leben bis z. Landung Gustaf Adolfs in Deutschland. (1596 1630.) Progr. 27 s. 4:o. Duisburg.

226. **Wahlström, L.,** Den heliga *Birgitta*. 52 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 40 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. N:o 86.

227. **Lundberg, A. W.,** Ur skånska *Båt*-släktens häfder. Bidrag till Skånes person- och odlingshistoria. (5) + 208 s. + 2 portr. Lund, Gleerupska Universitetsb. Pr. 5 kr.

228. **P[etrelli], T. J.,** *Balzar von Dahlheims* meritförteckning.
Personhistorisk Tidskr. 1905, s. 101—111.

229. **Schück, H.,** Ur *Fredenheims* papper.
Schück, H., Ur gamla papper. Ser. 7, s.13—43.

230. **Montgoméry, M.,** *Erik Gustaf Geijer* och Uppsalalifvet 1817—1825. Utdrag ur Malla Montgomérys anteckningar meddelade af *M. G.* 1.
Nordisk Tidskr. 1905, s. 471—483.

231. **Granstedt, P.,** Dagboksanteckningar under rysk fångenskap af Pehr Granstedt. Medd. af *K. G. Leinberg.* 26 s. Helsingfors.

232. **Krogh-Tonning, K.,** *Hugo Grotius* u. d. relig. Bewegungen im Protestantismus sein. Zeit. 102 s. Köln, Bachem 1904.
Vereinsschr. d. Görres-Ges. f. 1904. 2.

233. **Wermcrantz, E.,** Prosten i Umeå *Nils Grubbs* lif och verksamhet, 1681—1724. 4. Förföljelserna mot Grubb efter hans tillträde af kyrkoherdebefattningen i Umeå.
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 45—116.

234. **Nauckhoff, A.,** Ätten *af Klint.* Anteckningar ur släktpapper. 231 s. + 2 pl. + 26 portr. + 1 slägttafla. Sthlm, Förf. Pr. 10 kr.

235. **Rodhe, E. M.,** *Jacob Axelsson Lindblom* såsom biskop i Linköping. Akad. afh. X + 233 + (2) s. Lund.

236. **Lewenhaupt, A.,** Prinsessan *Margaretas* af Stora Britannien och Irland härstamning från Gustaf Vasa.
Personhistorisk Tidskr. 1905. Årg. 7, s. 1—8.

237. **Annerstedt, Cl.,** *Olof Rudbeck* den äldre. Kort lefnadsteckning. 77 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 50 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. N:o 85.

238. **Schybergson, M. G.,** Olof Rudbeck d. ä:s verksamhet såsom universitetsman tecknad af Claes Annerstedt.
Finsk Tidskr. 1905. T. 59, s. 261—268.

239. **Schück, H.,** Ur *Fredrik Samuel Silfverstolpes* papper.
Schück, H., Ur gamla papper. Ser. 7, s. 44—72.

240. **S[ilverstolpe], O.,** Några minnen från en svensk officers deltagande i dansk-tyska kriget 1848. [*David August Leonard Silverstolpe.*] 12 s. Sthlm.

241. **Kastman, C.,** *Hakvin Spegel,* hans lefnad berättad för svenska folket. 104 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr.
Svenskt Folkbibliotek. 3: 9.

242. **Schück, H.,** M. och m:me *de Staël.* En äktenskapshistoria i bref. 154 s. Sthlm, Geber. Pr. 3 kr.

243. **Annerstedt, Cl.,** *Magnus Stenbock.* Den store karolinen, hjälten med talets gäfva och det skarpa svärdet.
Svenska Kalendern för 1906 (tr. 1905), s. 171—179.

244. **Nordmann, P.,** Ett blad ur *Johannes Terseri* historia.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland. 68. Förhandlingar och uppsatser. 18. 1904 (tr. 1905), s. 62—72.

245. **Arnheim, F.,** *Tessiniana* i Kungl. Preussiska husarkivet.
Personhistorisk Tidskr. 1905, s. 87—94.

246. **Karlsson, K. H.,** Genealogiska anteckningar. 1. *Tre Rosor.*
Personhistorisk Tidskr. 1905. Årg. 7, s. 4—6.

Numismatik.

247. **Klintberg, M.,** Medaljsamling. 2. Minnespenningar öfver enskilda svenska män och kvinnor. Handbok för besökande. H. 1. 48 s. Visby.
Medföljer som bilaga till redogörelsen för Visby Högre Allm. Läroverk.

Krigshistoria.

248. **Croneborg, W.,** Lifregementets historia i sammandrag utarbetad för befäl och manskap. 46 s. + 1 pl. Sthlm. Norstedt. Pr. 60 öre.

249. **Mankell, J.,** Svenska hjältedater. Krigshistoriska skildringar för ungdom. Med talrika portr., krigsscener och krigsplaner. (1) + 263 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr 3 kr.
Inneh.: Gustaf Adolf vid Lützen: Öfvergången af Stora Bält i februari 1658; Karl XI i slaget vid Lund; Slaget vid Narva: Karl XII vid Pultava: Från Pultava till Bender: Mans Stenbock vid Gadebusch: Huru man stred för hundra år sedan.

250. **Munthe, L. W:son,** Kongl. Fortificationens historia D. 2. S. 337—384 + 3 kartor.
Tidskr. i fortifikation 1905. Bihang.

251. [**Nordensvan, C. O.**], Värmlands regementes (Närkes och Värmlands reg:tes) historia. 1623-1905. (2) + 179 s. + portr., illustr. o. kartor. Sthlm, Norstedt Pr. 1 kr. 50 öre inbund.

252. **Pelet-Narbonne, G. v.,** Geschichte der Brandenburg-Preussischen Reiteri von den Zeiten des Grossen Kurfursten bis zur Gegenwart. Bd 1: Die alte Armee. Vom Grossen Kurfürsten bis zum Frieden von Tilsit. Mit Tafeln und Abbildungen. XXVII + 405 s. Berlin, Mittler u. Sohn.

253. **Schnitler, G.,** Almindelig krigshistorie. Lineartaktikens tid eller tidsrummet 1650 til 1790. VIII + 270 s. + 4 kartor. Kristiania, Gröndahl. Pr. 5. kr.

Litteratur- och konsthistoria.

254. **Blanck, A.,** Geijers äreminne öfver Sten Sture d. ä.
Studier tillägnade Henrik Schuck, s. 211—250.

255. **Dahlander, M.,** Några anteckningar om äldre träbyggnadskonst i Örebro län.
Meddelanden fran Örebro läns fornminnesf. 1905. [H.] 3, s. 117—138. (Med flera illustr.)

256. **Hahr, A.,** Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof. Bidrag till den svenska konstforskningen. 2 + 200 + VII s. + 29 portr. o. pl. Uppsala. Akad. bokh. & Leipzig. Harrassowitz Pr. 5 kr 50 öre.
Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. IX. 4.

257. **Hahr, A.,** Magnus Gabriel De la Gardie och Varnhems klosterkyrka.
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 157—173.

258. **Mortensen, J.,** Från Aftonbladet till Röda Rummet. Strömningar i svensk litteratur 1830—1879. (2) + 393 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 6 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 443.

259. **Pantheon,** Svenskt. Porträtt och historiska planscher efter gravyrer. Med text af *F. U. Wrangel.* H. 18—21. S. 55—58 + 59 portr. o. pl. Tv. Fol. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 2 kr. 50 öre häftet.

260. **Romdahl, A. L.,** Rum och inredningsrester ur det gamla Stockholm i Nordiska Museet.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 55—64.

261. **Roosval, J.,** Den gamla altartaflan i Upsala domkyrka.
Svenska Slöjdföreningens Tidskr. 1905. Kvart. 1, s. 1—10. (Med 8 fig.)

262. **Roosval, J.,** Hvem har skulpterat S. Göran och draken?
Studier tillägnade Henrik Schück, s. 166—178.

263. **Schück, H.,** Kellgren, Bellman och Gustaf III.
Schück, H., Ur gamla papper. Ser. 7, s. 103—123.

264. **Sirén, O.,** Ett porträtt af Erik XIV.
Ord och Bild 1905, s. 337—340. (Med 1 bild.)

265. **Wendel, C.,** Ein Gedicht E. M. Arndts auf Gustav IV Adolf mitg. und eingeleitet.
Pommersche Jahrbücher 1905. Bd 6, s. 91—103.

Statsrätt, juridik och nationalekonomi.

266. **Beauchet, L.,** Histoire de la propriété foncière en Suède. XX + 728 s. Paris 1904.
Se nedan »Recensioner» 447.

267. **Borg, C. O.,** Blad ur riksbankens historia. 1. Konvojkommissariatets lånetransaktioner med banken åren 1746—1778. 2. Karl XII:s krigslån under åren 1702—1712.
Statsvetenskaplig Tidskrift 1905, s. 115—128, 220—232.

268. **Dahlberg, B. H.,** Till frågan om vattenregalet och 1697 års kvarnkommissioner.
Ekonomisk Tidskrift 1905, s. 55—82, 99—141.

269. **Grimberg, C.,** Krigsbefälet på frihetstidens riksdagar.
Hist. Tidskr. 1905, s. 153—190.

270. **Hagman, K.,** Studier i svensk statsrätt. 1: Öfversikt af under tiden 1809—66 i riksstånden behandlade men förfallna förslag till ändringar i regeringsformen, successionsordningen och tryckfrihetsförordningen. Utgifven med statsbidrag. 90 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 3 kr. 50 öre.

271. **Heckscher, E.,** Statistik och ekonomisk historia.
Hist. Tidskr. 1905, s. 104—110.

272. **Rosman, H.,** Ytterligare om ekonomisk historia.
Hist. Tidskr. 1905, s. 26—34.

273. **Samlingar** i landtmäteri. Saml. 2: Förteckning öfver landtmäteriförfattningar 1628—1904. [Utg. af *V. Ekstrand.*] 385 + (1) s. + 1 pl. Sthlm, Fritze. Pr. 6 kr.

274. **Skytte, J.,** Riksrådet Johan Skyttes kommentar till stadslagen. Med inledning och anmärkningar utgifven af *E. Wolff*. XLV + 195 s. Göteborg. Wettergren & Kerber. Pr. 3 kr.

275. **Stuart, J., & Rystedt, M.,** Handbok öfver statsverkets jemte dertill hörande fonders medelsförvaltning, efter offentligt uppdrag utgifven. D. 1: Rikshufvudboken och deri uppförda fonder. VII + 353 + (1) s. Sthlm. Pr. 2 kr. 50 öre.

276. **Vessberg, V.,** Stockholms stads riksdagsmannaval under frihetstiden. Bidrag till ståndsrepresentationens historia. Progr. [Allm. Lärov. å Södermalm.] 56 s. 4:o. Sthlm.

277. **Åström, A.,** Über das Wasserrecht in Nord- und Mittel-Europa. Eine systematische Darstellung vom Gesichtspunkte des schwedischen Grundeigentumsrechts. (1) + V + (1) + 310 s. Leipzig. A. Deichert & Lund, Gleerups Univ.-bokh. Pr. 5 kr. 40 öre.

Bibliografi.

278. **Ahnfelt, O.,** Om Uppsalahandskriften E. 226 af Per Brahe den äldres Krönika.
Hist. Tidskr. 1905, s. 25—26.

279. **Almquist, J. A.,** Sveriges bibliografiska litteratur. D. 1: H. 2. S. 153—320. Sthlm.
Kungl. Bibliotekets Handlingar. 27.

280. **Almquist, J. A.,** Svensk genealogisk litteratur. Förteeknad. 78 s. Sthlm.
Skrifter och handlingar utgifna genom Svenska Autograf Sällskapet. 7.

281. **Andersson, J.,** Ur Axel Crups arkiv.
Historisk Tidskrift för Skåneland 1905. Bd 2, s. 256—264.

282. **Arnheim, F.,** Schwedischer Literaturbericht 1718—1809.
Historische Zeitschrift 1906 [1905]. Bd 96, s. 117—144.

282[1] ₂. **Brandberg, C. F. E.,** Svensk topografisk litteratur i Trolleholms bibliotek (vid 1905 års slut) förteeknad. (4) + 317 s. Trolleholm (tr. i Lund.) Pr 8 kr. 75 öre.
Ex bibliotheca Trolleholmiae. 2: 1.

283. **Bygdén, L.,** Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonymer och pseudonymer i den svenska litteraturen. H. 9. Sp. 801—942 + (1) s. Uppsala.
Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet. 17: 7.

284. **Collijn, I.,** Svenska boksamlingar under medeltiden och deras ägare. 3. Rester af svenska medeltidsbibliotek i Linköpings, Strängnäs och Västerås stifts- och läroverks-biblioteks inkunabelsamlingar.
Samlaren 1904 (tr. 1905). s. 205—213.

285. **Collijn, I.,** Ettbladstryck från femtonde århundradet. Bidrag till det äldre boktryckets historia. Tolf ljustryck utg. och beskrifna. 1. Text. VIII + 96 s. 2. Planscher. 12 pl. i kartong. Fol. Sthlm (tr. i Upsala). Föreningen för bokhandtverk. Pr. 10 kr.

286. **Handlingar** rörande arkivväsendet. [1.] Arkivväsendet i allmänhet. [2]. Handlingar rörande landsarkivorganisationen.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. N. F. 1: 9—11, s. 281—311.

287. **Handskriftssamlingar.** Två privata.
Hist. Tidskr. 1905, s. 116—118.

288. **Hirsch, P.,** Bibliographie der deutschen Regiments- und Bataillons-Geschichten. V + 169 + (1) s. Berlin, Mittler u. Sohn.

289. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *E. Berner*. Jahrg. 26. 1903. Hälfte 2. VIII + 288 + 256 s. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung.
Afdelningen för Sverige är skrifven af *J. A. Almquist* och utgör s. 62—73 af tredje afdelningen. Afdelningen för Finland har till författare *M. G. Schybergson*, *A. Hackman* o. *U. Karttunen* och utgör s. 74—82 af tredje afdelningen.

290. **Manteyer, G. de,** Les manuscrits de la reine Christine aux archives du Vatican.
Mélanges d'histoire et d'archéologie. 1904, sept.—déc.

291. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1904. 29 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1905. 50 separatexemplar.

292. **Weibull, C. G.,** Skrifter utgifna af de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening genom *M. Weibull* 1868—1897. [Förteckning.] 16 s. Lund.
Bilaga till Historisk Tidskrift för Skåneland 1905.

Topografi.

293. **Alvin, A. R.,** Kinda härad i Östergötland. En natur- och kulturskildring.
Svenska Turistföreningens Årsskrift 1905, s. 236—280. (Med en karta o. flera illustr.)

294. **Arkiv,** Noraskogs. Kulturhistoriska samlingar och anteckningar om Örebro läns bergslager. [Utgifna af *Johan Johansson*.] Bd 5: H. 1—2. 224 s. Sthlm. Fritze.

295. **Bæhrendtz, F.,** Anteckningar om Brömsebro.
Meddelanden från Kalmar läns fornminnesf. 1904. [H.] 4, s. 35—73 + 4 pl. + 1 karta.

296. **Bull, Edv.,** Bidrag til Jemtlands Historie fra Kristian III til Kristian IV.
Historiske Afhandlinger tilegnet professor J. E. Sars 1905. s. 23—42.

297. **Englund, J. A.,** Bidrag till Norrbottens läns historia till och med 1721. (4) + 136 + (1) s. Luleå. L. Ruuths boktr. förlag. Pr. 2 kr.

298. **Fabricius, K.,** Gotlandske forhold under Iver Akselsön Tott. 82 s. + 1 karta.
Antikvarisk Tidskr. för Sverige. D. 17: N:o 5.

299. **Flodmark, J.,** Från det forna Stockholm. Kulturhistoriskt plockgods.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905. s. 7—25.

300. **Fornhandlingar** rörande Jämtlands län. [1556—1597.] Utg. af *P. Olsson*.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 3, s. 112—144.

301. **Forssell, Joh.,** Beskrifning öfver Tärna socken. Västmanlands län. 88 s. Sala 1904.

302. **Gödel, V.,** Från Gamla Nora.
Meddelanden från Örebro läns fornminnesf. 1905. [H.] 3, s. 139—149. (Med flera illustr.) Äfven separat.

303. **Göransson, J.,** Skånes landsbygd. Historisk och arkeologisk beskrifning. 147 s. Malmö 1904. Pr. 1 kr. 50 öre.

304. **[Hjort, E. G.],** Anteckningar om Kisa socken i Östergötland. Af *Cervus*. 113 + (1) s. Linköping, H. Carlsons bokh. Pr. 1 kr.

305. **Holmberg, C. Bååth,** Adelsslott och landsbygdskultur. [Tidö.]
Småhemmens kalender [för] 1906 (tr. 1905). Årg. 2, s. 30—42. (Med 8 illustr.)

306. **Johansson, A.,** Vesterås domkyrka. Vägledning för besökande. 33 s. + 1 pl. Vesterås, Fahlgren. Pr. 65 öre.

307. **Johnsen, O. A.,** Bohuslens eiendomsforhold indtil omkring freden i Roskilde. En historisk-topografisk-statistisk studie. XI + 192 s. Kristiania, Cammermeyer. Pr. 6 kr. 50 øre.
Se nedan »Recensioner» 448.

308. **Jordbeskattningen,** Om, i Gestrikland.
Meddelanden af Gestriklands fornminnesf. 1903, s. 1—18; 1904, s. 14—32.

309. **Jordha Boocken,** 1543, wthaaff Westhrabotnen. Med anmärkningar utgifven af *J. Nordlander*.
Norrländska Samlingar. Utg. af J. Nordlander. H. 6, s. 271—301. 4:o.

310. **Kock, A.,** Är Skåne de germanska folkens urhem?
Hist. Tidskr. 1905, s. 1—23.

311. **Lewenhaupt, E.,** Historiskt-topografiska utställningen i Örebro september 1902.
Meddelanden från Örebro läns fornminnesf. 1905. [H.] 3, s. 25—60. (Med flera illustr.)

312. **Lindholm, V., & P. A.,** Från det gamla Lappland. Arkivanteckningar. 29 + (1) s. Umeå 1904.
Medf. Västerbottens-Kuriren som B-nummer.

313. **Ljung, J.,** Fjelkinge i forna dagar. Historiska och genealogiska anteckningar. Bidrag till en sockenbeskrifning samlade. (8) + 136 s. + 1 karta. Kristianstad, Hj. Möllers bokh. (tr. i Helsingborg) 1904. Pr. 2 kr. 50 öre.
Se nedan »Recensioner» 449.

314. **Montelius, O.,** Östergötland under hednatiden. 2.
Sv. Fornminnesf. Tidskr. Bd 12, s. 249—313. (Med 146 fig.)

315. **Moritz, E.,** Die geographische Kenntnis von den Nord- und Ostseeküsten bis zum Ende des Mittelalters. T. 1. Progr. 29 s. 4:o. Berlin 1904.

316. **Mortensen, H.,** Uraniborgs og Stjerneborgs Ruiner indtil Nutiden.
Fra Arkiv og Museum 1905. Bd 2, s. 463—484.

317. **Olsson, E.,** Mörsils sockenkrönika. 252 + (2) s. Med många illustr. i texten. Östersund, Wisénska bokh. (tr. i Strömsbro.) Pr. 2 kr. 50 öre.

318. **Olsson, P.,** Om Jämtlands och Herjeadalens forna gränser.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 3, s. 97—103.

319. **Olsson, P.,** Om råmärken i äldre tider.
Jämtlands läns fornminnesf. Tidskr. 1904. Bd 3, s. 103—107 + 1 karta.

320. **Ronneby brunn** 1705—1905. Minnesskrift utgifven af brunnstyrelsen. H. 1: *O. Ingstad*, Historisk öfversikt. 100 + IV s. + 32 pl. + 6 kartor, Sthlm. Pr. 3 kr.

321. **Rubenson, M.,** Kort öfversikt öfver de sista fyrtio årens kommunala verksamhet i hufvudstaden.
Rubenson, M., Smärre uppsatser i kommunala och politiska ämnen, s. 115—147.

322. **Rubenson, M.,** Kort öfversikt öfver hufvudstadens kommunalförvaltning.
Rubenson, M., Smärre uppsatser i kommunala och politiska ämnen, s. 84—114.

323. **S[ahlin], C.,** Grängshammars och Ulfshyttans bruksegendom. 118 s. Sthlm 1904.

324. **Stein, W.,** Zur Geschichte der Deutschen in Stockholm im Mittelalter.
Hansische Geschichtsblätter 1904—1905, s. 81—106.

325. **Svensson, O.,** Hammerdals kyrka och församling m. m. Strödda anteckningar. 66 s. Mo, Hammerdal. Utgifv. (tr. i Östersund.) 1904.

326. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *K. Ahlenius*. [Med många illustr. och planer.] 1: 2—5, 4: 2—5. H. 3—10. S. 65—320 + s. 65—320. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 1 kr. häftet.

327. **[Trolle-Bonde, C.],** Trolleholm förr och nu. (8) + 701 + (1) s. + 4 pl. + 1 karta. Lund. Pr. 15 kr.

328. **Unman, J.,** Stockholm under svensk-norska unionens första dagar. Efter samtida källor.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 71—95.

329. **Upmark jun., G.,** Seved Bååts och Gustaf Otto Stenbocks palats i Stockholm, nuv. Frimurarhuset.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 26—37.

330. **Uppland.** Skildringar af land och folk. Utgifven af K. Humanistiska Vetenskaps-samfundet i Uppsala genom *A. Erdmann* och *K. Hildebrand*. Bd 1: H. 4. S. 473—660 + XVI s. + 1 pl. Med en mängd illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 3 kr. 50 öre.

331. **Utlåtanden** i Söderhamns donationsjordsfråga. 44 s. 4:o. Söderhamn 1902.

332. **Wahlfisk, J.,** Strängnäs domkyrka och dess minnen. 23 s. Sthlm 1904.

333. **Wahlfisk, J.,** Om Örebro stad, dess utveckling och topografi i äldre tider.
Meddelanden från Örebro läns fornminnesf. 1905. [H. 3], s. 150—188. (Med 1 facs. o. 2 kartor.)

334. **Wrangel, F. U.,** Ett minne från det gamla Castenhof.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 3—6 + 1 pl.

335. **Wrangel, F. U.,** Stockholmiana. Fjärde samlingen. Anteckningar. (2) + 222 + (1) s. + 22 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 7 kr. 50 öre.

336. **Wåhlin, Th.,** Några nya iakttagelser på Gumlösa kyrka.
Aarböger f. nord. Oldkyndighed og Historie 1905. 2:en Række Bd 20, s. 118—140. (Med 9 fig.)

Kulturhistoria.

337. **Almquist, J. A.,** Uppfostringssällskapet. Ett bidrag till 1700-talets lärdomshistoria.
Hist. Tidskr. 1905, s. 127—152. Äfven separat i 30 exempl.

338. **Ambrosiani, S.,** Harkalaset. En kvarlefva af en hednisk kultfest.
Sv. Fornminnesf. Tidskr. Bd 12, s. 319—322.

339. **Bæhrendtz, F.,** Pesten i Kalmartrakten 1710—1711.
Meddelanden från Kalmar läns fornminnesf. 1904. [H.] 4, s. 74—79.

340. **Bruken,** Om, och bergverken i Valbo socken. (Utdrag ur några årsberättelser till bergskollegium.)
Meddelanden af Gestriklands fornminnesf. 1904. s. 1—8.

341. **Dahlgren, L.,** Ransäter. Värmländska släktminnen från adertonhundratalets förra hälft upptecknade. XV + 317 s. + 1 pl. + 1 musikb. och åtskilliga illustr. i texten. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 5 kr.

342. **Ekedahl, J.,** Jens Kragh Hösts verksamhet i den svenska kulturens tjänst. En öfversikt med några anmärkningar.
Studier tillägnade Henrik Schück. s. 179—187.

343. **Forslund, J. A.,** Vid Stora Lees stränder. Kulturbilder från västra Värmland i medlet af förra århundradet. 147 + (1) s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 1 kr. 75 öre.

344. **Frankotecken,** Sveriges, 1855—1905. En minnesskrift vid de svenska frimärkenas 50-års jubileum, utgifven af Sveriges Filatelist-förening. 322 + (1) s. Med portr., grafiska tabeller och pl. Sthlm. Pr. inb. 10 kr.

345. **Hallendorff, C.,** Sveriges omdaning under sextonhundratalet. 79 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 80 öre.
Svenskt Folkbibliotek. 2: 1.

346. **Hammarstedt, E.,** Såkaka och säöl.
Meddelanden från Nordiska Museet 1903 (tr. 1905), s. 235—277.

347. **Indebetou, G.,** Fredriksdals porslinsfabrik.
Svenska Slöjdföreningens Tidskr. 1905. Kvart. 3, s. 4—9.

348. **Johnsson, P.,** Kulturbilder samt sagor och sägner från Östra Göinge. 113 s. Christianstad, Hj. Möllers bokh. (tr. i Hessleholm.) Pr. 1 kr. 50 öre.

349. **Linder, G.,** Kvinnofrågan i Sverige 1845 1905. 59 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 50 öre.

350. **Läffler, L. Fr.,** Den gottländska Taksteinar-sägnen (en svensk mytbildning i nyare tid). Föredrag hållet vid det sjätte nordiska filologmötet i Uppsala den 15 augusti 1902 jämte ytterligare meddelanden. 60 s. + 1 pl. Sthlm.
Bihang till Personhistorisk Tidskr. 1905.

351. **Modin, E.,** Några anteckningar om myrjärnstillverkning och smide i Härjedalen i gångna tider.
Meddelanden från Nordiska Museet 1903 (tr. 1905), s. 151—165.

352. **Montelius, O.,** Om lifvet i Sverige under hednatiden. 3:e fullständigt omarbetade uppl. Med 162 figurer. 167 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 2 kr.

353. **Nordlander, J.,** Till Västerbottens äldre kulturhistoria.
Norrländska Samlingar. Utg. af J. Nordlander. H. 6, s. 301—362. 4:o.

354. **Rosman, H.,** En arbetskonflikt på 1600-talet.
Samfundet S:t Eriks Årsbok 1905, s. 38—54.

355. **Rudbeck, O.,** Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala universitet. Utgifna med inledning af *Cl. Annerstedt*. [H.] 3. 1681—1683. S. CXXXI—CLXXXVI + s. 183—310. [H.] 4. 1686—1702. (1) s. + s. CLXXXVII—CCLXXXV + s. 311—390. Upsala, Akademiska bokh. Pr. för hvarje häfte 3 kr.
Upsala Universitets Årsskrift 1905. Progr.

356. **Samzelius, H.,** Sagor och sägner, skrock och öfvertro från finnbygder och lappmarker. 9. Juhan Abram Suutari i Kittilä berättar. 10. Kronofogden Charles Emile Ahnger meddelar. 11. Hvarjehanda från nordligaste Sverge. 12. I skogskåtor och pörten.
Meddelanden från Nordiska Museet 1903 (tr. 1905), s. 191—234.

357. **Schück, H.,** Nordisk folktro och fornnordisk religion. 25 s. Sthlm, Alb. Bonnier. Pr. 25 öre.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. 134.

358. **Sidenbladh, E. E.,** Ett resur och en Stockholmsurmakare från midten af 1600-talet.
Svenska Slöjdföreningens Tidskr. 1905. Kvart. 4, s. 24—26. (Med 1 fig.)

359. **Steenstrup, J.,** Nogle Træk af Fiskerbefolkningens Historie.
[Dan.] Historisk Tidsskr. 7:e Række. Bd 6, s. 141—171.
Hovedindholdet af denne Afhandling udg. et Foredrag paa den förste nordiske historiske Kongres i Lund.

360. **Studentbref,** Ett svenskt, från Leyden 1622.
Hist. Tidskr. 1905, s. 41—43.

361. **Swederus, M. B.,** Bidrag till kännedomen om Sveriges bergshandtering under Karl IX:s tid. 7. Hammarsmedjor.
Jernkontorets Annaler 1905. Årg. 59, s. 235—290.

362. **Wrangel, E.,** Forskningar om svenskarnes universitetsstudier i Tyskland.
Samlaren 1904 (tr. 1905), s. 1—6.

Kyrkohistoria.

363. **Acta** ecclesiastica [1573—1579] apud Suecos tempore Johannis 3 regis Suetiæ, Holmiæ inchoata anno Christi 1573. Efter handskrifter i Kungl. biblioteket och Uppsala universitetsbibliotek.
Anteckningar från det sextonde seklet, s. 223—235. (Se N:o 26.)

364. **Anderson, W.,** Alvastra.
Varden 1905. Aarg. 3, s. 289—291.

365. **Berggren, P. G.,** Kalmar dominikanerkloster.
Meddelanden från Kalmar läns fornminnesf. 1904. [H.] 4, s. 1—19.

366. **Berggren, P. G.,** Kronobäcks kloster.
Meddelanden från Kalmar läns fornminnesf. 1904. [H.] 4, s. 20—34 + 1 pl.

367. **Busch, N.,** Fragmente eines Druckes der Oppenbaringe Sunte Birgitten in der Rigaschen Stadtbibliotek.
Sitzungsberichte d. Gesellschaft f. Geschichte u. Altertumsk. d. Ostseeprovinzen Russlands aus d. Jahre 1904 (tr. 1905), s. 107—108.

368. **Bååth, L. M.,** Bidrag till den kanoniska rättens historia i Sverige. Akad. afh. [Upsala.] XIII + (1) + 229 s. Sthlm.

369. **Geete, R.,** Ett hittills okändt Katarina-officium.
Samlaren 1903 (tr. 1904). Årg. 24, s. 25—37.

370. **Grönkvist, H.,** Vadstena kloster.
Varden 1905. Aarg. 3, s. 225—234.

371. **Herlenius, E.,** »Predikare-Lena» eller »Hvita Jungfrun». Ett litet bidrag till kännedom om de andliga rörelserna inom Linköpings stift från 1800-talets början.
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 174—184.

372. **Höjer, T.,** Studier i Vadstena klosters och Birgittinordens historia intill midten af 1400-talet. Akad. afh. XXVII + 360 + (3) s. Upsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 4 kr.

373. **Instruktion** för sockenskolmästarne i Bjuf d. 10 okt. 1806. Medd. af *C. Wadstein.*
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 211—213.

374. **Levin, H.,** Bidrag till Visby stifts historia. 2. Visby stift under Spegels ledning. (Forts. o. afslutn.)
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 117—156.

375. **L[un]d[strö]m, H.,** P. Melartopæus' herdabref till Åbo stifts presterskap 1595.
Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 185—203.

376. **Ordning** vid val af confessor generalis i Vadstena kloster. Efter en Upsalahandskrift utg. af *R. Geete.* S. 107—124. Sthlm.
Svenska Fornskriftsällskapets Allm. årsmöte 1905. Bilaga.

377. **Pehrsson, P.,** De till Sverige inflyttade vallonernas religiösa förhållanden. En studie öfver svenskt församlingslif och religionslagstiftning på 1600-talet. 203 + (1) s. Österby bruk, Förf. (tr. i Upsala.) Pr. 5 kr.

378. **Quensel, O.,** En inblick i svenskt församlingslif från år 1600.
Kyrklig Tidskr. 1905, s. 347—354.

379. **Schulte, Al.,** Die Fugger in Rom 1495—1523. Mit Studien zur Geschichte des kirchlichen Finanzwesens jener Zeit. Bd 1: Darstellung. XI + 308 s. + 1 portr. 2: Urkunden. XI + 247 s. + 2 pl. Leipzig, Duncker & Humblot 1904.
Innehåller en hel del upplysningar om aflatshandeln i Sverige.

380. **Synodalakter,** Svenska, efter 1500-talets ingång. Samlade och utgifna af *H. Lundström.* H. 2. 96 s. Sthlm, Norstedt.
Skrifter utgifna af Kyrkohistoriska Föreningen. 2: 3.

381. **Visitationsprotokoll,** Ett, från biskop Terseri tid. Medd. af *H. Råbergh.*
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903—1904 (tr. 1905), s. 312—313.

Finland och Östersjöprovinserna.

382. **Aktstycken** rörande Abraham Achrenius, hans lefnadsförhållanden, verksamhet samt åsigter under tiden för hans tidigare presterliga verksamhet jämte separationsperioden (1730--1742). Medd. af *M. Ruuth*.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903 —1904 (tr. 1905), s. 251—289.

383. **Anteckningar,** Några, om de finska städernas uppkomst, ålder och lägen. Af *—r—*.
Kalender utg. af Sv. Folkskolans Vänner 1904. Årg. 19, s. 91—109.

384. **Biaudet, H.,** Om finska studerande i Jesuitcollegier.
Historiallinen Arkisto 1905. D. 19, s. 179—220 + (1) s.

385. **Bidrag** till Helsingfors stads historia. Samlade och utgifna af *P. Nordmann*. D. 1. [Afdeln.] 1. Stadens privilegier, kungliga resolutioner, bref m. m. aren 1550 1650. 2. Helsingfors stads domböcker för åren 1623—1639. (3) + 251 s. Helsingfors.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 69.

386. **Bonsdorff, C. v.,** Ett förslag till karelskt landtvärn.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 68. Förhandlingar och uppsatser. 18. 1904 (tr. 1905), s. 94—102.

387. **Bonsdorff, C. v.,** Om källorna till Finlands historia före år 1809. Föredrag på Historiska samfundets årsmöte den 9 november 1904.
Historiallinen Arkisto 1905. D. 19, s. 1—24.

388. **Baerent, P.,** Nochmals die Frage: Wo lag die Burg Alt-Wenden?
Sitzungsberichte d. Gesellschaft f. Geschichte u. Altertumsk. d. Osteeprovinzen Russlands aus d. Jahre 1904 (tr. 1905), s. 231—237.

389. **Feuereisen, A.,** Die livländische Geschichtsliteratur 1903.. In Verbindung mit den baltischen geschichtsforschenden Gesellschaften herausgegeben von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. (2) + 82 + (1) s. Riga. N. Kymmel.

390. **Gantzer, P.,** Ein Vorschlag der schwedischen Regierung zur Hebung der Universität Greifswald vom Jahre 1651.
Monatsblätter. Herausg. v. d. Gesellschaft f. Pommersche Geschichte u. Altertumsk. 1905, s. 117—123.

391. **Handlingar,** Några, rörande staden Brahea 1663—1671, från Rydboholms samling 5 a i Svenska Riksarkivet meddelade af *K. G. Leinberg*.
Historiallinen Arkisto 1905. D. 19, s. 78 91.

392. **Helander, B. H.,** Suomen koulun uskonnonopetus ja valistus-suunta (noin v. 1750—1812). [Religionsundervisningen i Finlands skolor 1750 —1812.] Akad. afh. [Helsingfors.] (1) + 93 s. Porvoosa, Söderström 1904.

393. **Malkewitz, G.,** Geschichte d. Stadt Wollin in Pommern. 254 s. Stettin, Pomm. Reichspost 1904.

394. **Ruuth, J. W.,** Viborgs stads historia. H. 6. 7. S. 507 698. Helsingfors, Clouberg & C:o 1904. Pr. 1 m. 50 p. häftet.

395. **Ruuth, M.,** Abraham Achrenius ajan merkki ajoiltaan. Edellinen osa. Akad. afh. [Helsingfors.] XV + 250 s. Wiipuri.

396. **Råbergh, H.,** Separatisten Kapten Adam Brunov och hans meningsfränder.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903 - 1904 (tr. 1905), s. 330—341.

397. **Råbergh, H.,** Ur biskopsvalens i Borgå stift historia under 18:de århundradet.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903—1904 (tr. 1905), s. 322—330.

398. **Råbergh, H.,** Om vidskepelsen under förra delen af 18:de århundradet i Borgå stift.
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903—1904 (tr. 1905), s. 318—322.

399. **Skriftvexling** angående den grekisk-ortodoxa kyrkan i östra Finland på 1700-talet. Medd. af *K. G. Leinberg.*
Finska Kyrkohistoriska Samfundets Protokoll o. Meddelanden. 4. 1903—1904 (tr. 1905), s. 353—360.

400. **Tawaststjerna, W.,** Suomen maasotaväki Kustaa Vaasan ja Eerikki XIV:n aikana. [Finlands krigsstyrka under Gustaf Vasa o. Erik XIV.] Esitelmä, jonka Historiallisen Seuran vuosikokouksessa 9 p. manaskuuta 1903 piti.
Historiallinen Arkisto 1905. D. 19, s. 121—177.

401. **Toll, H.,** Freibrief für einen estnischen Bauer zwecks akademischen Studiums. [1635.]
Rig. Sitz. Ber. 1902, s. 72—73.

402. **Utdrag** ur Åbo stads dombok 1638. Utg. af *Alb. Hästesko.* 390 s. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia utg. på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser 1: 12.

403. **Wehrmann, M.,** Geschichte von Pommern. Bd 2: Bis zur Gegenwart. (1) + 323 s. Gotha.
Allgemeine Staatengeschichte. Abth. 3: 5.

404. **Åkerblom, K. V.,** Blad ur Replot sockens historia.
Kalender utg. af Sv. Folkskolans Vänner 1904. Årg. 19, s. 145—167.

Allmän och utländsk historia.

405. **Bergman, J.,** & **Svensén, E.,** Världshistorien berättad för folket. Med illustr. H. 73—95. D. 3: *Bergman, J.,* Medeltidens historia. S. 161—565 + VIII + (2) s. 5: *Svensén, E.,* Konungarnas och revolutionernas tidehvarf. S. 449—630 + VIII + (1) s. 6: *Svensén, E.,* Nationalitets- och världspolitikens tid. 128 s. Sthlm, Bohlin & C:o (tr. i Norrköping.) Pr. 35 öre häftet.

406. **Eidem, O.,** & **Lütken, O.,** Vor Sömagts Historie. En populær-historisk Fremstilling. Paa Grundlag af I. C. Tuxens Den Dansk-Norske Sömagts Historie. Illustr. H. 38—53. S. 591—818. Khvn, Gyldendal. Pr. 25 öre häftet.

407. **Friis, H. E.,** Brudstykker af det Oldenborgske Kongehus' Historie. D. 3. (2) + 333 + (2) s. Khvn, Hagerup. Pr. 2 kr. 50 öre.
Inneh. bl. a. Gustav III, Gustav IV, Sophie Magdalene och Marskal Bernadotte.

408. **Grube, A. W.,** Ur historien och sagan. Ett världshistoriskt bildergalleri. [Rikt illustreradt.] H. 1—47. D. 1. 432 s. 2. 553 + (6) s. 3. 512 s. Sthlm, Beijer. Pr. 30 öre häftet.

434. Sveriges krig åren 1808 och 1809, utg. af Generalstabens krigshistoriska afdelning. D. 3, 4. (Se N:o 5861 o. 127.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1905. Öfv. o. gr., s. 54—60 af *L. S[tavenow]*; i Aftonbladet 1905, N:o 192 A ([21]/8); i Illustrerad Militärrevy 1905, s. 156—158 af *[C. O.] N[ordensva]n*; i K. Krigsv. Akad. Tidskr. 1905, s. 275—277.

435. **Friederich,** Geschichte des Herbstfeldzuges 1813. Bd 1—2. (Se N:o 6602.)
Rec. i Forschungen z. brandenburgischen u. preussischen Geschichte 1905. Bd 18, s. 340—343 af *G. Roloff*; i K. Krigsv. Akad. Tidskr. 1905, s. 63—66 af *[C. O.] N[ordensva]n*.

436. **Warburg, K.,** Johan Gabriel Richert. (Se N:o 146.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1905, d. 13 o. 14 sept. af *C. H. H[allendorff]*; i Ord och Bild 1905, s. 617—622 af *L. Wahlström*.

437. **Borodkin, M.,** Skildring af kriget på finska kusten 1854—1855. (Se N:o 153.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1905. T. 58, s. 137—158 af *L. Munck*.

438. **Munthe, A.,** Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm, Danska kriget 1643—1645. D. 1. (Se N:o 214.)
Rec. i Aftonbladet 1905, N:o 295 ([19]/12) af *[S.] H[er]gh*.

439. **Ättartal,** Svenska. Årg. 13. (Se N:o 219.)
Rec. i Personhistorisk Tidskr. 1905, s. 149—150 af *Aqut [J. A. Almquist]*.

440. **Arnell, E.,** Bidrag till biskop Hans Brasks lefnadsteckning. (Se N:o 6620.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 242—248 af *Hj. H[olmquis]t*.

441. **Rydberg, A.,** Peter Murbecks verksamhet i Skåne. (Se N:o 6638.)
Rec. i Kyrkohistorisk Årsskrift 1904, s. 239—242 af *O. Ahnfelt*.

442. **Munthe, L. W:son,** Kungl. Fortificationens historia. D. 2: 2. (Se N:o 250.)
Rec. i K. Krigsv. Akad. Tidskr. 1905, s. 470—478 af *H. J[ungste]dt*.

443. **Mortensen, J.,** Från Aftonbladet till Röda Rummet. (Se N:o 258.)
Rec. i Ord och Bild 1905, s. 507—509 af *O. Sylwan*.

444. **Schück, H.,** Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria. D. 1—2. (Se N:o 6667.)
Rec. i Sv. Fornminnesf. Tidskr. Bd 12, s. 326—338 af *E. Hammarstedt*.

445. **Upmark sen., G.,** Svensk byggnadskonst 1530—1760. (Se N:o 6668.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1905, s. 460—463 af *F. Vetterlund*.

446. **Ålund, E.,** Runorna i Norden.
Rec. i Hist. Tidskr. 1905. Öfv. o. gr., s. 7—8 af *O. v. F[riesen]*.

447. **Beauchet, L.,** Histoire de la propriété foncière en Suède. XX + 728 s. Paris 1904. (Se N:o 266.)
Rec. i Tidsskr. for Retsvidenskab 1905. Aarg. 18, s. 62—70 af *W. Sjögren*.

448. **Johnsen, O. A.,** Bohuslens eiendomsforhold indtil omkring freden i Roskilde. (Se N:o 307.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1905. Öfv. o. gr., s. 23—28 af *G. Cederschiöld*.

449. **Ljungh, J.,** Fjelkinge i forna dagar. (Se N:o 313.)
Rec. i Kyrklig Tidskr. 1905, s. 475—479 af *J. T.*

450. Sweden. Its people and its industry. Edited by *G. Sundbärg*. (Se N:o 6715.)
Rec. i The Edinburgh Review 1905, s. 140—163.

451. **Wrangel, F. U.,** Stockholmiana. Saml. 3. (Se N:o 6719.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1905, s. 236—238 af *A. Hahr.*

452. **Schybergson, M. G.,** Historiska studier. (Se N:o 6480.)
Rec. i Finsk Tidskr. 1905. T. 58, s. 350—353 af *Tor Carpelan.*

453. **Ekedahl, W.,** Bidrag till tredje koalitionens bildningshistoria (1803—1805). 1. (Se N:o 6070.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1905. Bd 95, s. 305—307 af *F. Arnheim.*

454. **Kjellén, R.,** Stormakterna. (Se N:o 410.)
Rec. i Svenska Dagbladet 1905, 16 december af *C. H. H[allendorff].*

455. **Rydberg, V.,** Kulturhistoriska föreläsningar. (Se N:os 6434, 6782 o. 412.)
Rec. i Nordisk Tidskr. 1905, s. 384—388 af *S. Wide.*

REGISTER.

Acta ecclesiastica. 363.
— Pontificum Danica. 418.
Ahlenius, K. 326.
Ahnfelt, O., Rydberg, Murbeck. Rec. 441.
— Släkten Ahnfelt. 223.
— Uppsalahandskriften E. 226. 278.
Aktstycken rörande Achrenius. 382.
Almquist, J. A., Anteckningar från det sextonde seklet. 26.
— Jahresberichte. 289.
— Svensk genealogisk litteratur. 280.
— Sveriges bibliogr. litteratur. 279.
— Registratur. 24.
— Uppfostringssällskapet. 337.
— Ättartal, Svenska. Årg. 13. Rec. 439.
Alvin, A. R. 293.
Ambrosiani, S. 338.
Amira, A. 98.
Ancel, R. 73.
Anderson, W. 364.
Andersson, J. 281.
Andreæ, N. 28.
Anekdoter från Sturarnas tid. 19.
Angell, H. 128.
Ankert, H. 60.
Annerstedt, Cl., Olof Rudbeck den äldre. 237.
— Rudbeck, O., Bref. 355.
– Magnus Stenbock. 243.
Anteckningar från det sextonde seklet. 26.
— om de finska städernas uppkomst. 383.
Appelbom, H. 87.
Arbusow, L. 20.
Arkiv, Noraskogs. 294.
Armbrust, L. 52.
Arnell, E. 440.
Arnheim, F., Ekedahl. Koalitionens historia. Rec. 453.
— Friedrich der Grosse. 115.
— Schwedischer Literaturbericht. 282.
— Maria-Eleonora. 47.
— Salzer. Der Übertritt des Grossen Kurfürsten . . . Rec. 425.
– Schweden und Norwegen. 198.
Arnheim, F., Tessiniana. 245.
— Die letzten Wasas. 111.
Arnoldson, K. P. 164.
Bæhrendtz, F., Pesten i **Kalmar**trakten. 339.
— Brömsebro. 295.
Baertling, G. 165.
Bain, R. N. 8.
Bearne, C. 143.
Beauchet, L. 266.
Benoist, Chr. 199.
Berggren, P. G., Kalmar dominikanerkloster. 365.
— Kronobäcks kloster. 366.
Bergh, S., Munthe, Klas Fleming. Rec. 438.
— Riksdagsprotokoll. 63.
— Svenska riksrådets protokoll. 71.
Bergman, J. 405.
Berner, E. 289.
Bernhard von Weimar. 56, 57.
Blaudet, H., Commendones legation. 29.
— Studerande i Jesuitkollegier. 384.
Bidrag till Helsingfors historia. 385.
Bielke, Hog. 27.
Bienemann jun., Fr. 428.
Bihlmeyer, H. 224.
Bildt, C. 73 1/2.
Blanck, A. 254.
Boëthius, S. J. 147.
Bohnstedt, J. 166.
Bonde, C. 72.
Bonsdorff. C. v., Källorna till Finlands hist. 387.
— Karelskt landtvärn. 386.
Borg, C. O. 267.
Borodkin, M. 153.
Boyd, W. K. 32.
Brackman, A. 418.
Brandberg, C. F. E. 282 1/2.
Branting, Hj. 411.
Bratt, A. 90.
Bravur, En svensk sjöofficers. 131.
Broberg, C. A. 138.
Brotze, J. C. 122.
Brown, P. H. 61.
Bruken i Valbo socken. 340.
Brulin, H. 91.

Bruun, Chr. 183.
Braekstad, H. L. 183 ½.
Bugge, A. 13.
Bugge, F. M. 149.
Bugiel. 94.
Bull, E. 296.
Busch, N. 367.
Bygdén, L. 283.
Bååth, L. M. 368.
Bærent, P. 388.
Calendar of the State Papers rel. to Scotland. 32.
Carlsien, K. E. v., Rapport. 115.
— Tillståndet i Livland. 116.
Carlbom, J. L. 79 ½.
Carpelan, T. 452.
Cederschiöld, G. 448.
Chance, J. F. 104.
Cipolla, C. 35.
Christensen, C. V. 82.
Clason, S., Finanskontoret. 119.
— Löwenhjelm, G., Betänkanden. 145.
Collén, M. W. 204.
Collijn, J., Ettbladstryck. 285.
— Svenska boksamlingar. 284.
Croneborg, W. 248.
Dahlander, M. 255.
Dahlberg, B. H. 268.
Dahlgren, L. 341.
Dardel, N. v. 205.
De Geer, L. 72.
Dierlamm, Th. 50.
Distelmeyer, K. 36.
Doležel, A. 66.
Drolsum, A. C. 184.
Durbel, L. 200.
Daae, L., Bugge. 149.
— Langes Optegnelser. 150.
— Claus Pavels. 144.
Doebner, R. 92.
Eckhardt, G. 36.
Edén, N., Brulin, H., Sverige och Frankrike. Rec. 427.
— Den svenska centralregeringen. 419.
— Det svenska progr. 167.
— Oxenstiernas skrifter. 72.
— Westman, Svenska rådets historia. Rec. 417.
Eidem, O. 406.
Ekedahl, J. 342.
Ekedahl, W. 453.
Ekstrand, V. 273.
Englund, J. A. 297.
Erdmann, A. 330.
Erslev, Kr. 409.
Escholin. 131.
Fabricius, K. 298.
Fahlcrantz, G. E. 168.
Favaro, Ant. 46.
Feuerelsen, A. 389.
Finanskomitén paa Eidsvold 1814. 139.
Finke, K. 26.
Fleming, K. 37.
Flodmark, J. 299.
For Norge. 185.
Fornhandlingar rörande Jämtland. 300.
Forslund, J. A. 343.
Forssell, H. 169.
Forssell, Joh. 301.
Frage, Die, der norwegischen Grenzbefestigungen. 201.
Frankotecken, Sveriges. 344.
Friedensburg, W, 107.
Fridericia, J. A. 3.
Friederich. 435.
Friedrich II, Correspondenz. 110.
Friesen, O. v. 446.
Friis, H. E. 407.
Fröding, H. 206.
Fåhræus, G. R. 9.
Förhandlingarna i konsulatfrågan. 160.
Gaddi, E. 74.
Gantzer, P., Torstensons Einfall in Böhmen. 67.
— Greifswald. 390.
Gebauer, J. 420.
Geete, R., Katarina-officium. 369.
— Ordning vid val af confessor generalis. 376.
Gloy, A. 83.
Goljer, J. W. 207.
Golicyn, N. V. 70.
Granstedt, P. 231.
Grimberg, C. 269.
Grotenfelt, K. 34.
Grube, A. W. 408.
Grönkvist, H. 370.
Gullers, E. 170.
Günther, A. 429.
Gyllenhjelm, C. C. 38.
Gödel, V. 302.
Göransson, J. 303.
Hackman, A. 289.
Hagman, K. 270.
Hahr, A., M. G. De la Gardie. 257.
— M. G. De la Gardies hof. 256.
— Wrangel, F. U., Stockholmiana. 3. Rec. 451.
Hallenberg, A. 40.
Hallendorff, C., August den starke o. Karl XII. 93.
— Kjellén, Stormakterna. Rec. 454.
— Kretzschmar. 420.
— Odhner, Gustaf III. D. 3. Rec. 430.

Hallendorff, C., Sveriges omdaning. 345.
— Själfstudier. 7.
— Sveriges traktater. 62.
— Warburg, J. G. Richert. Rec. 436.
Hammarstedt, E., Schück, Studier i nordisk litteratur. Rec. 444.
— Såkaka. 346.
Hamnström, E. 208.
Handlingar rörande arkivväsendet. 286.
— rörande expeditionen till Västerbotten. 133.
— rörande staden Brahea. 391.
Handskriftssamlingar. 287.
Hansen, C. B. V. 82.
Hansen, H. J. 186.
Hansen, Vict. 126.
Hanserecesse von 1477—1530. Bd 7. 21.
Hasse, P. 30.
Heckscher, E. 271.
Hedin, A. 158.
Helberg, G. 187.
Heinemann, O. 15.
Heise, A. 409.
Helander, B. H. 392.
Herlenius, E. 371.
Heüman, E. D. 171.
Hildebrand, E., Historia, Sveriges. 9.
— Skjöldebrands memoarer. Rec. 433.
— Historisk Tidskrift. 1.
Hildebrand, H. 9.
Hildebrand, K. 330.
Hirsch, F. 425.
Hirsch, P. 288.
Historia, Sveriges. 9.
Historie, Danmarks Riges. 409.
Hjort, E. G. 304.
Hjärne, H. 172.
Holm, C. P. 209.
Holm, E. 114.
Holmberg, C. Bååth. 305.
Holmqvist, Alg. 220.
Holmquist, Hj. 440.
Horn, É. 95.
Horn, G. v., Befrielsekriget. 22.
— Dagboksanteckning 1788. 120.
— Expeditionen till Wästerbotten. 133.
— Nordiska sjuårskriget. 31.
Huldt, H. 33.
Hästesko, A. 402.
Höjer, N. 416.
Höjer, T. 372.
Hötzsch, O. 421.
I den unionella frågan. Posttidn. 162.
— Protokoll. 161.
Indebetou, G. 347.
Ingstad, O. 320.
Instruktion för sockenskolmästare. 373.
Iorga, N. 98.
Jacob, K. 422.
Jahresberichte d. Geschichtswissenschaft. 289.
Jaren, U. 188.
Johan af Nassau. 41.
Johansson, A. 306.
Johansson, Johan. 294.
Johnsen, O. A. 307.
Johnsson, P. 348.
Jordbeskattningen. 308.
Jordhaboocken, Westhrabotnen. 309.
Jungstedt, H. 442.
Karl XII i Kristiania. 102.
Karlsson, K. H., Adlersparre. 221.
— Genealogiska anteckningar. 246.
Karttunen, U. 289.
Kastman, C. 241.
Katarina II. 112.
Katarina Jagellonica. 33.
Kerler. 53.
Kernkamp, G. W. 87.
Kjellén, R. 410.
Klintberg, M. 247.
Klitgaard, C. 82.
Knott, R. 64.
Kock, A. 310.
Kongressen, Den historiska. 4.
Konsulat-förhandlingarna. 173.
Korzeniowski, J. 424.
Kretzschmar, J. 420.
Krig, Sveriges, 1808—1809. 127.
Krogh-Tonning, K. 232.
Kunze, K. 16.
Kuylenstierna, O. 103.
Käkisalmen. 34.
La Blanque. 37.
Lagerwall, I. 174.
Landwehr v. Pragenau, M. 88.
Lange, Chr. 150.
Laursen, L. 23.
Leijonhufvud, K. A. K:son. 216.
Leinberg, K. G., Granstedt, Dagboksanteckningar. 231.
— Staden Brahea. 391.
— Skriftvexling. 399.
Lennartsson, A. 37.
Leopold I., Privatbriefe. 88.
Lewenhaupt, A. 236.
Lewenhaupt, E. 311.
Levin, H. 374.
Lewin, L. 76.
Levinson, A., Miszellen. 77.
— Posener Miscellen. 78.
Lidt om Krigen 1657—58. 82.
Liljedahl, E. 175.

Linder, G. 349.
Lindholm, P. A. 312.
Lindholm, V. 312.
Ljung, J. 313.
Lowzow, H. D. 189.
Lundberg, A. W. 227.
Lundström, H., Melartopæus. 375.
— Synodalakter. 380.
Lütken, O. 406.
Läffler, L. Fr., Sveriges integritet. 176.
— Medeltida personhistoria. 210.
— Taksteinar-sägnen. 350.
Läkare i Gefle. 211.
Löwenhjelm, G., Betänkanden. 145.
— Papper. 134.
Malkewitz, G. 393.
Mankell, J. 249.
Mantalsförteckning. 212.
Manteyer, G. de. 290.
Martin, J. 14.
Masi, E. 75.
Maury, L. 113.
Michelsen, E. 84.
Minde, Et. 132.
Minnesvården vid Stäket. 105.
Modin, E. 351.
Molér, W. 213.
Mollerup, V. 409.
Moltesen, L. 418.
Montelius, O., Om lifvet i Sverige hednatiden. 352.
— Östergötland. 314.
Montgoméry, M., Erik Gustaf Geijer. 220.
— Interiörer från Gustaf IV Adolfs tid. 124.
Morgenstierne, B. 190.
Moritz, E. 315.
Mortensen, H. 316.
Mortensen, J. 258.
Munch, P. 191.
Munck, L. 437.
Munthe, A. 214.
Munthe, L. W:son. 250.
Muus, R. 129.
Nansen, Fr. 192.
Nauckhoff, A., Ett femtioårsminne. 159.
— Ätten af Klint. 234.
Nielsen, Y., Finanskomitén. 139.
— Norge i 1814. 140.
Nilsson, O. 108.
Noël, L., Fehrbellin. 89.
— Grossbeeren. 136.
Nordensvan, C. O., Friederich. Der Herbstfeldzug 1813. Rec. 435.
— Sveriges krig 1808 o. 1809. D. 3. Rec. 434.
Nordensvan, C. O., Värmlands regemente. 251.
Nordlander, J., Jordhaboocken. 309.
— Västerbottens kulturhistoria. 353.
Nordlund, K. 177.
Nordmann, P., Bidrag till Helsingfors hist. 385.
— Terseri historia. 244.
Norway, a few facts. 193.
Nowodworski, W. 424.
Nyström, A. 178.
Odhner, C. T. 117.
Olsson, E. 317.
Olsson, P., Fornhandlingar rörande Jämtland. 300.
— Jämtlands gränser. 318.
— Råmärken. 319.
Oplösning, Unionens. 194.
Ord i Unionsspörgsmaalet. 195.
— Sveriges. 163.
Ordning vid val af confessor generalis. 376.
Overmann, A. 68.
Oxenstierna, A. 72.
Palmquist, M. D. 125.
Pantheon, Svenskt. 259.
Pavels, Cl. 144.
Pehrsson, P. 377.
Pelet-Narbonne, G. v. 252.
Perepiska Imperatricy Ekateriny II. 112.
Petrelli, T. J., Dahlheim. 228.
— Günther, Das schwedische Heer in Sachsen. Rec. 429.
Pflugk-Harttung, J. v. 137.
Philippsen, H. 79.
Ploug, H, 152.
Pribram, A. F. 88.
Protest from National Council of Women of Sweden. 179.
Protokoll, Svenska riksrådets. 10: 2, 11: 1. 71.
Pötting, F. E. 88.
Quanten, E. v. 151.
Quensel, O. 378.
Radlach, T. O. 42.
Ramsay, J. 222.
Rapport till Gustaf III 1786. 116.
Reddaway, W. F. 419.
Register of the Privy Council of Scotland. 61.
Registratur, Gustaf I:s. 24.
Reimers, H. 25.
Riksdagsprotokoll, Ridderskapets o. adelns. 1633—1638. 63.
Rinman, E. B. 180.
Ritter, M., Jacob, Von Lützen nach Nördlingen. Rec. 422.
— Kretzschmar, Gustav Adolfs Pläne. Rec. 420.

Ritter, M., Spannagel, Konrad v. Burgsdorff. Rec. 421.
Rockstroh, K. C. 82.
Rodhe, E. M. 235.
Roland. 54.
Roland, M. 411.
Roloff, G. 435.
Romdahl, A. L. 260.
Ronneby brunn. 320.
Roosval, J., Altartaflan i Upsala domkyrka. 261.
— S. Göran. 262.
Rosenstein, N. v. 118.
Rosman, H., En arbetskonflikt. 354.
— Ekonomisk historia. 272.
Rubenson, M., Hufvudstadens kommunalförvaltning. 322.
— Hufvudstadens kommunala verksamhet. 321.
Rubin, M. 154.
Rudbeck, O., Bref. 355.
Ruuth, J. W., Viborg. 394.
Ruuth, M. Aktstycken rörande Achrenius. 382.
— Achrenius. 395.
Rydberg, A. 441.
Rydberg, V. 412.
Rystedt, M, 275.
Råbergh, H., Biskopsvalen i Borgå stift. 397.
— Brunov. 396.
— Kriget 1741—43. 109.
— Vidskepelsen i Borgå. 398.
— Visitationsprotokoll. 381.
Roessel. 85.
Sahlin, C. 323.
Saint-Charles, F. de. 423.
Salzer, E. 425.
Samlingar i landtmäteri. 273.
Samzelius, H. 356.
Sandegren, C. 157.
Sars, J. E. 196.
Schartau, S. 99.
Schnitler, G. 253.
Schottmüller, K. 100.
Schubert, H. v. 43.
Schück, H., Nordisk folktro. 357.
— Fredenheims papper. 229.
— Gustaf-Adolf-festen. 44.
— Gustaf III. 431.
— Kellgren o. Gustaf III. 263.
— Rosenstein. 118.
— Silfverstolpes papper. 239.
— Skjöldebrands memoarer. 433.
— Sprengtporten. 432.
— Staël. 242.
— En konungs studieår. 123.
— Studier i nordisk litteratur. 444.
— Ynglingatal. 11.
Schulte, Al. 379.
Schwartz, Ph. 17.
Schybergson, M. G., Historia, Sveriges. Rec. 416.
— Den historiska kongressen. 5.
— Jahresberichte. 289.
— Olof Rudbeck. 238.
— Sprengtportens papper. Rec. 432.
— Historiska studier. 452.
Schäfer, D. 21.
Schöldström, B. 215.
Setterwall, K. 291.
Sidenbladh, E. E. 358.
Silfverpatron, J. J. 39.
Silverstolpe, O. 240.
Sirén, O. 264.
Sixt. 59.
Sjögren, W., Beauchet, L., Propriété foncière. Rec. 447.
— J. G. Richert. 148.
Skjöldebrand, A. F. 433.
Skriftvexling ang. grekiskt-ortodoxa kyrkan. 399.
Skytte, J. 274.
Slaget vid Svensksund. 121.
Släktbok, Ny svensk. 216.
Sodeur. 58.
Sophie von Hannover, Briefe. 92.
Sophie Charlotte, Briefe. 92.
Spannagel, K. 421.
Sprengtporten, J. M., Papper. 432.
Spångberg, V 158.
Staaff, K. 181.
Stavenow, L., Historia, Sveriges. 9.
— Odhner, Gustaf III. Rec. 430.
— Sveriges krig 1808—1809. Rec. 434.
Steenstrup, J., Fiskerbefolkningens Historie. 359.
— Historisk Möde i Lund. 6.
Stein, W. 324.
Steveni, W. B. 202.
Stille, A. 80 o. 426.
Stjerna, K. 12.
Storm, B. 142.
Strampfer, J. A. 53.
Stuart, J. 275.
Studentbref. 360.
Stålarm, A. 37.
Sundbärg, G. 450.
Sweden a. Norway. 203.
— Sundbärg. 450.
Swederus, M. B. 361.
Svensén, E., Representationsreformen. 155.
— Världshistorien. 405.
Svenske, Anders. 181 [1, 2].
Svensson, O. 325.
Sverige. 326.
Sylwan, O. 443.
Synodalakter. 380.
Sörensen, C. Th. 141.

Tawaststjerna, W. 400.
Tegnér, Elof. 10.
Teitge, H. 55.
Tidskrift, Historisk. 1.
Tidsskrift [Dansk] Historisk. 3.
— [Norsk] Historisk. 2.
Toll, H. 401.
Traktater, Danmark-Norges. 23.
— Sverges. D. 5. Senare hälft. H. 1. 62.
— Sveriges. D. 13. 157.
Trangen. 130.
Trefftz, Joh. 86.
Trolle-Bonde, C. 327.
Tumbült, G. 69.
Uddgren, H. E. 96.
Unman, J. 328.
Upmark jun., G. 329.
Upmark sen., G. 445.
Uppland. 330.
Ur vatikanarkivet. 33.
Urkundenbuch, Lübeck. 18 ½.
— Hansisches. Bd 6. 16.
— Liv-, est- u. kurländisches. Abth. 1: Bd 11. 17.
— Liv-, est. u. kurländisches. Abth. 2: Bd 2. 20.
— Pommersches. 15.
Urkundsbok, Lunds ärkestifts. 18.
Utdrag ur Åbo stads dombok. 402.
Utlåtanden, Söderhamns donationsjordsfråga. 331.
Waddington, A. 65.
Wadstein, C. 373.
Wahlfisk, Joh., Strängnäs domkyrka. 332.
— Örebro. 333.
Wahlström, L., Den heliga Birgitta 226.
— Warburg, J. G. Richert. Rec. 436.
Wallis, E., Schück, H., Gustaf III. Rec. 431.
Wangerin, E. 225.
Warburg, K. 146.
Vedel, V. 197.
Wehrmann, M. 403.
Weibull, C. G. 292.
Weibull, L. 18.
Wendel, C. 265.
Wentzel, H. v. 135.
Wentzel, W. v. 135.
Wermcrantz, E. 233.
Vessberg, V. 276.
Westman, K. G., Svenska rådets historia. 417.
Westrin, Th., Częstochowas belägring. 424.
— Filip Orlik. 97.
— Gustaf II Adolf. 45.
— Stockholms räddning 1719. 106.
Vetterlund, F. 445.
Wicksell, K. 182.
Wide, S. 455.
Wieselgren, H. 156.
Wijkmark, A. 217.
Williams, H. N. 413.
Wilmanns, E. 48.
Wilner, P. O. 218.
Visitationsprotokoll från biskop Terseri tid. 381.
Voges, H. 101.
Wolf, G. 422.
Wolff, E. 274.
Volz, G. B. 110.
Wrangel, E. 362.
Wrangel, F. U., Castenhof. 334.
— Mantalsförteckning. 212.
— Pantheon, Svenskt. 259.
— Stockholmiana. 335 o. 451.
Wåhlin, Th. 336.
Zahn, W. 49.
Zierler, P. B. 51.
Åkerblom, K. V. 404.
Ålund, E. 446.
Århundrade, Socialdemokratins. 414.
Åström, A. 277.
Ättartal, Svenska. 219.
Öhlander, C. 81.
Örnberg, V. 219.
Österberg, J. 415.

Svensk Historisk Bibliografi
1875—1900.

Historisk Tidskrift, liksom dessförinnan Historiskt Bibliotek, har för hvarje år alltsedan 1876 meddelat en bibliografi öfver arbeten rörande Sveriges historia under närmast föregående år. Det har synts Historiska Föreningens styrelse önskvärdt att kunna sammanföra alla dessa bibliografier till en enda för åren 1875—1900, så mycket hellre som isynnerhet för de första åren många tillägg varit att anteckna. Bibliografien upptager både svenska och utländska publikationer, icke blott större arbeten och broschyrer utan äfven tidskriftsartiklar, i fråga om hvilka man sökt vinna så stor fullständighet som det i Stockholm varit möjligt. Betydelsen af en sådan uppslagsbok för alla vänner af svensk historia torde vara uppenbar. Med arbetet har under flera år varit sysselsatt extra ordinarie amanuensen i K. biblioteket Kr. Setterwall; det är nu fullbordadt och början lagd under pressen. Det beräknas komma att omfatta ett par och tjugo ark och erbjudes åt medlemmar af Svenska Historiska Föreningen till det låga priset af 5 kr., medan bokladspriset kommer att blifva betydligt högre. De af Svenska Historiska Föreningens medlemmar, som önska erhålla denna bibliografi sig tillsänd såsom postförskott, behagade insända vidfästa brefkort frankeradt.

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst den 17 mars 1906.

Sedan sammankomsten öppnats af styrelsens ordförande, riksarkivarien Hildebrand, som med några ord erinrade om föreningens tjugofemåriga verksamhet, föredrog sekreteraren följande

Årsberättelse för år 1905.

Svenska Historiska Föreningen har under året räknat omkring 630 årsafgift betalande ledamöter inom och utom Sverige. Sedan den engelske historikern W. F. Reddaway vid Cambridge universitet inträdt såsom ständig medlem, har antalet af dem, som erlagt ständig ledamotsafgift, stigit till 80 och den af dylika afgifter bildade fonden till 6,000 kr.

Vid årssammankomsten d. 23 mars invaldes i styrelsen e. o. amanuensen i Riksarkivet fil. lic. Torvald Höjer i ledigheten efter f. d. riksarkivarien Odhner, som aflidit.

Föreningen har under år 1905 utgifvit tjugofemte årgången af Historisk Tidskrift. Af den »Svensk Historisk Bibliografi 1875—1900», som på föranstaltande af Svenska Historiska Föreningen utarbetats af e. o. amanuensen i Kungl. Biblioteket Kr. Setterwall och hvartill K. Vitterhets historie och antikvitetsakademien lämnat ett tryckningsbidrag, ha de första arken lagts under pressen. —

Det gångna året har för Historiska Föreningen medfört en förlust, som här kräfver ett omnämnande. Föreningens sekreterare alltifrån dess stiftande, riksarkivarien Emil Hildebrand, har med utgången af förlidet år lämnat sekreterarebefattningen och därmed äfven utgifvandet af sällskapets tidskrift, hvilket i tjugofem år legat i hans händer. Därmed synes tillfället vara kommet att ge ett offentligt uttryck åt den tacksamhet, som ej blott föreningens medlemmar hysa för den, som i ett fjärdedels sekel varit Historiska Föreningens medelpunkt och själ, utan hvari alla den historiska vetenskapens idkare och vänner i Sverige stå till Historisk Tidskrifts afgångne redaktör. Med en kärlek till Sveriges häfder, för hvilken inga mödor varit för tunga, och en seg uthållighet, som aldrig slappats trots svårigheter, hvarom en oinvigd icke kan ha en aning, har han, tidtals nästan ensam, under ett fjärdedels sekel uppehållit tid-

skriften och därmed skänkt den historiska vetenskapen i Sverige en samlingspunkt och ett organ. Han har därmed gifvit uppslaget till eller möjliggjort det offentliga framträdandet af en hel rad af smärre historiska undersökningar, af hvilka många beteckna verkliga nyvinningar för vetenskapen och några tillhöra det yppersta, som under de gångna tjugofem åren på historiens fält sett dagen i vårt land. Han har gjort det möjligt för den svenske historikern att utan större möda följa åtminstone hufvuddragen af den historiska vetenskapens utveckling i Sverige och i utlandet särskildt med hänsyn till de nordiska ländernas historia. Och hans eminenta lärdom och kritiska skärpa ha tillfört tidskriften ej få af de fullödigaste bidragen. När han nu under tyngden af en arbetsbörda, för hvilken ej ens hans arbetskraft är tillräcklig, drager sig tillbaka, ej från föreningen eller tidskriften, som båda hoppas fortfarande få åtnjuta hans bistånd och intresse, men från de egentliga redaktionsbestyren, kan han göra det i medvetande af att ha gagnat den svenska häfdaforskningen så som det varit få förunnadt, ej blott genom skapandet och upprätthållandet af denna vetenskaps enda organ här i landet, utan ock genom i densamma offentliggjorda forskningar, i och för sig tillräckliga att ställa honom i allra främsta ledet af den historiska vetenskapens målsmän i Sverige under 1800-talets sista årtionden.

* * *

Dödens skördar bland historieforskningens representanter här i landet ha under det gångna året varit jämförelsevis få. Den 2 febr. afled riksgäldsfullmäktigen J. Johansson i Noraskog, en af våra verksammaste bygdehistoriska författare och samlare. Med en hängifvenhet för uppgiften, som ej kände några gränser, och en arbetsflit, som aldrig tröttnade, tillika under ej obetydliga ekonomiska uppoffringar har han i flere olika sammelverk för kännedomen om sin hembygd sammanfört ett material af enastående rikhaltighet och med det under hans ledning utarbetade registret till riksdagens protokoll 1809—1900 — ett monumentum ære perennius öfver hans arbetsflit — gifvit forskaren en oumbärlig ledtråd vid studiet af Sveriges parlamentariska historia under 1800-talet.

Besläktad med Johansson i arten af sitt historiska intresse, men utan hans produktivitet var kamrer K. F. Werner, död d. 8 juni 1905, en bland våra förnämsta bokkännare och samlare.

Fil. lic. Gunnar Hazelius, som d. 26 febr. vid endast 30 års ålder bortrycktes af en kort sjukdom, hann icke infria de förhoppningar om en betydelsefull författareverksamhet, som hans lärare och studiekamrater knöto till hans omfattande samhälleliga och vetenskapliga intressen. Hans i dessa dagar postumt utgifna gradualafhandling *Om handtverksämbetena under medeltiden* utgör ett vackert vittnesbörd om sin författares mångsidiga beläsenhet och kritiska takt och skärpa.

* * *

Såsom en af det gångna årets märkligaste händelser på den svenska historiska vetenskapens område är att anteckna den på svenskt initiativ tillkomna första nordisk historiska kongressen i Lund. Den sammanträdde omedelbart före unionskrisens inträde i akut stadium. Af politiska skäl vägrade därför Norges historiker att komma och för att betona sin neutralitet i unionsstriden följde flera af Danmarks främsta häfdaforskare exemplet. Kongressen synes det oaktadt i vetenskapligt hänseende ha burit rik frukt ej blott genom afhållna diskussioner och föredrag, hvaraf Historisk Tidskrifts sista häfte meddelar ett, utan ock genom det utbyte den personliga samvaron skänker. Såsom ett af kongressens synliga resultat står tillsättandet af en svensk kommitté för att för Sveriges del förbereda en systematisk registrering af i utländska arkiv och bibliotek förvarade handlingar rörande Nordens historia.

* *
*

Om också det gångna året ej kännetecknas af någon anmärkningsvärdt rik produktion på den historiska litteraturens område, har det likväl bringat flera historiska verk af betydenhet än det närmast föregående. I allmänhet utgöra de utgifna arbetena fortsättningar af framställningar eller urkundspublikationer, som i tidigare årsberättelser omnämnts och karaktäriserats.

I främsta rummet har det sagda sin tillämpning på de under året i osedvanligt rik mängd utgifna urkundspublikationerna. Några af dem synas i trots däraf äga ett intresse, som motiverar ett särskildt omnämnande. Detta gäller det nya häftet af »Sveriges Traktater» (V: II: 1), omfattande tiden 1633—35 och innehållande bl. a. Heilbronn- och Stuhmsdorffördragen med dithörande akter. Det gäller den af professor Edén utgifna nya delen af Oxenstiernska brefväxlingen — bref till Axel Oxenstierna från Louis De Geer m. fl. rörande bergverk, handel och industri. Det gäller äfven andra häftet af de genom d:r J. A. Almquist utgifna anteckningarna från det sextonde seklet, hvilket nya häfte bl. a. meddelar Carl Carlsson Gyllenhielms lefnadsminnen, intressanta både på grund af den roll de spelat vid utbildandet af den senare historiska traditionen om själfva öfvergangsåren mellan det sextonde och det sjuttonde seklet och på grund af sin osökt enkla och dock liffulla form, som ställer dem högt bland tidens språkliga minnesmärken.

Vi vända oss nu till bearbetningarna. Af det under riksarkivarien Hildebrands ledning utgifna stora historiska verket »Sveriges historia intill tjugonde seklet» ha under året tvenne afdelningar afslutats, nämligen riksantikvarien Hildebrands öfversikt öfver vår medeltid och professor Stavenows öfver den Gustavianska tiden.

Hedersrummet inom årets historiska produktion tillkommer obestridligen den postumt utgifna sista afdelningen af riksarkivarien Odhners »Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering» — tredje delens första häfte. Den för skildringen fram öfver

de kritiska åren 1787 och 1788. På ett område, af den moderna detaljforskningen så väl genomplöjdt som dessa skickelsedigra år, har Odhner endast undantagsvis i enskildheterna kunnat framdraga något nytt. Hvad han ger är den kritiska pröfningen och sammanställningen, öfverblicken öfver det hela, tolkningen af de skiftande, ofta hvarandra motsägande dragen. Och det kan väl sägas, att det postuma arbetet icke förråder något af ålderdomens afmattning; de för Odhners historiska författarskap utmärkande egenskaperna, den grundliga källforskningen, det lugna och på samma gång genomträngande omdömet, den genomskinliga, ibland mähända en smula abstrakta formen, ha aldrig framträdt klarare än här. Dess kännbarare blir förlusten af Odhners vägledning i de sista regeringsårens labyrintiska förvecklingar, dess vemodigare, att hans stora verk — såsom så många andra svenska häfdaforskares — blifvit allenast en torso.

Generalstabens monumentala arbete om Sveriges krig åren 1808 och 1809 har med en ny — fjärde — del trädt ett steg närmare sin fullbordan. Genom sin efter engelska mönster tillskurna, högeligen intressanta biografi öfver J. G. Richert har professor W a r - b u r g gifvit en såsom man må hoppas fruktbringande impuls till ett mera ingående studium af den svenska historien under 1800-talet. Vår modernaste historia har väl föga af det världsomspännande intresse eller det dramatiska lif som 1500- och 1600-talens. Men den erbjuder — särskildt fattad såsom något annat och mera än riksdagshistoria — forskaren så många intressanta problem, den är för kännedomen om och bedömandet af vårt nuvarande politiska lif så oundgänglig, att det visserligen vore att önska, att den i högre grad än hittills finge sina bearbetare.

Den akademiska afhandlingslitteraturen inom de historiska disciplinerna under 1905 har hufvudsakligen rört sig på tvenne områden: medeltidens och det karolinska enväldets. På det förra kan den — generellt sedt — sägas kännetecknas af en sträfvan att genom ett vidsträcktare och djupare studium af den medeltida utvecklingen i Västeuropa öfver hufvud afvinna det knapphändiga och svårbehandlade svenska materialet nya upplysningar och nya synpunkter liksom att insätta den svenska utvecklingen på dess rätta plats i den västerländska kristenhetens allmänna lif under ett tidsskede, då — särskildt på det kyrkliga området — den svaga nationella differentieringen i högre grad än annars gifver de olika ländernas kultur en kosmopolitiskt enhetlig prägel. För den karolinska epokens vidkommande ha det gångna årets arbeten lämnat bidrag till det ingående genomforskande af enskildheterna i den svenska utrikespolitiken vid denna tid, som utgör en nödvändig förutsättning för en riktig uppfattning och uppskattning af det karolinska enväldets roll i vår historia och af orsakerna till det svenska stormaktsväldets sammanstörtande efter Karl XII:s död.

Äfven på den egentliga historiens gränsområden har det gångna året bringat arbeten af vikt för historikern ex professo. En antydning om några af de intressantaste må vara nog. Inom littera-

turhistorien möter oss docenten Mortensens »Från Aftonbladet till Röda rummet», en under ständig hänsyn till den allmänna kulturella utvecklingen i Sverige och utlandet skrifven öfversikt öfver hufvudströmningarna inom den svenska vitterheten under halfseklet 1830—1880. Ett af de allra värderikaste verken faller på lärdomshistoriens område. Afslutad föreligger nämligen nu förre universitetsbibliotekarien C. Annerstedts upplaga af Olof Rudbeck den äldres bref rörande Uppsala universitet. Det icke minst intressanta är utgifvarens egen inledning, som närmast skildrar Rudbecks banbrytande verksamhet vid universitetet, men som i själfva verket också ger oss konturerna af det nordsvenska lärosätets lif under senare delen af 1600-talet. Såtillvida kan teckningen väl uppfattas såsom en förstudie till den fortsättning af Uppsala universitets historia, som man gärna ville vänta från den grånade forskarens hand. På de här afsedda gränsomradena faller naturligtvis hufvudmassan af den litterära produktionen inom biografien och topografien; såsom de mest betydande bidragen må här nämnas Frödings »Biografiska studier», den nya, ännu ej afslutade delen af Munthes »Svenska sjöhjältar», behandlande Klas Fleming, Karl Gustaf Wrangel, Martin Thijsen Anckarhielm och danska kriget 1643—45, samt — för topografiens vidkommande — sluthäftet af första bandet af den genom K. Humanistiska Vetenskapssamfundet utgifna beskrifningen öfver Uppland.

Den utländska litteratur rörande Sveriges historia, som under 1905 sett dagen, har föga af betydenhet att bjuda. Dess hufvudmassa utgöres som vanligt af särskildt tyska lokal- eller krigshistoriska undersökningar. Nisbet Bains »Scandinavia» är allenast ett andrahandsarbete, därtill utan egentlig originalitet i uppfattning och synpunkter, men det har sitt intresse på grund af författarens obestridliga beläsenhet inom vissa den svenska historiens epoker och hans vid flera föregående tillfällen ådagalagda varma nit för spridande af kunskap om skandinavisk och speciellt svensk historia. Det mest betydande utländska arbete på den svenska historiens område, som under år 1905 bragts till sin afslutning, är tvifvelsutan den af professor Kr. Erslev utarbetade andra delen af »Danmarks Riges Historie». Fransedt den ofullständighet i afseende på svenska förhållanden, som i en skildring af Danmarks historia är naturlig, utgör arbetet väl både med hänsyn till enskildheternas korrekthet och uppfattningens bredd och skärpa den bästa i litteraturen befintliga öfversikt öfver Sveriges historia under stora delar af 1400-talet intill 1481.

Äfven i en summarisk öfversikt — sådan som denna — öfver de viktigaste företeelserna på den svenska historiska vetenskapens område under förlidet år bör måhända omnämnas, att af vänner till en under året afliden yngre historiker insamlats en fond, af hvars afkastning hvart tredje år skall utgå ett stipendium af minst 600 kr. till befordran af politiskt historiska eller statsvetenskapliga studier inom det århundrade, som närmast föregår studieidkarens egen tid.

Därefter upplästes följande

Revisionsberättelse.

Undertecknade, som af svenska historiska föreningen blifvit utsedda att granska de af föreningens skattmästare förda räkenskaperna för 1905, få efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Debet.

Saldo från 1904		5,603: 53
Inkomster:		
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	50: —	
630 årsafgifter à 5 kronor	3,150: —	
5 årsafgifter för 1904	25: —	
1 årsafgift för 1906	5: —	
1 ständig ledamotsafgift	75: —	
Redovisning från Danmark	114: 75	
» » Norge	102: —	
» » Fritzes k. hofbokhandel	301: 05	
» » Nordiska bokhandeln	49: 50	
Försålda häften	239: 68	
1 ex. Anckarsvärds minnen	1: 50	
Räntor	354: 01	
Anslag af Vitterhets hist. o. antikv. akademien för 1905	1,000: —	
D:o såsom bidrag till utgifvande af en historisk bibliografi rörande Sverige 1875—1900	1,000: —	6,467: 49
	Summa kr.	12,071: 02

Kredit.

Utgifter:		
Å redaktionskonto	1,665: —	
» boktryckerikonto	2,125: 38	
» distributionskonto	131: 82	
» diversekonto	521: 13	4,443: 33
Saldo till 1906		7,627: 69
	Summa kr.	12,071: 02

Behållningen är sålunda placerad:

Å depositionsräkning	5,500: —
» sparkasseräkning	2,027: 45
Kontant i kassan	100: 24
	7,627: 69

Då räkenskaperna äro ordentligt förda och föreningens säkerhetshandlingar vid granskning af oss befunnits riktiga, få vi tillstyrka full decharge åt styrelsen för dess förvaltning under år 1905.

Stockholm den 23 februari 1906.

Bernhard Lundstedt. *Severin Bergh.*

Med anledning af revisionsberättelsen beviljades styrelsen ansvarsbefrielse för 1905 års förvaltning.

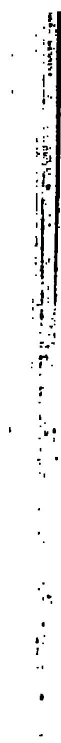
Till medlem af styrelsen efter arkivarien Weibull, som undanbedt sig återval, utsågs professor Sam. Clason; öfriga medlemmar återvaldes.

Till revisorer återvaldes herrar S. Bergh och B. Lundstedt och till deras suppleanter herrar J. A. Almquist och J. Petrelli.

På styrelsens förslag beslöt föreningen, att § 5 i föreningens stadgar skulle erhålla följande ändrade lydelse: »Föreningen håller en allmän ordinarie sammankomst före mars månads utgång — — revisionsberättelsen. Dessutom — — bestämmes. Sammankomsterna — — tidningar.»

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.

Professor S. J. Boëthius höll föredrag om »Nya synpunkter angående den engelska parlamentarismens uppkomst».

INNEHÅLLSÖFVERSIKT

TILL

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

ÅRGÅNGARNA 1891—1900.

STOCKHOLM
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
1901

I. Förteckning på medarbetare.[1]

AHLENIUS, K., docent, Uppsala. **17**,301.
AHNFELT, O., professor, Lund. **14**,*29*. **15**,*1*. **16**,185, *7*. **18**,60.
ALIN, O., professor (†), Uppsala. **17**,209.
ALMQUIST, J. A., v. slottsarkivarie, Stockholm. **18**,*61*. **19**,328. **20**,106.
AMBROSIANI, S., fil. kand., Uppsala. **19**,199.
ANDERSON, T., redaktör, Göteborg. **12**,244.
ANDERSSON, A., v. bibliotekarie, Uppsala. **18**,*32*.
ARNHEIM, F., fil. doktor, Berlin. **14**,*64*.

B. **12**,*59*.
BERG, G., amanuens, Stockholm. **12**,163. **15**,218.
BERGH, S,, arkivarie, Stockholm. **11**,*13*. **12**,*72*. **16**,117.
BERGMAN, E. V., arkivarie (†), Stockholm. **11**,209. **12**,255. **13**,277. **16**,104.
BERGSTRÖM, O., kapten, Stockholm. **12**,72.
BILDT, C., frih., envoyé, Rom. **15**,89, 353.
Björlin, G. **14**, Genm.
BOËTHIUS, S. J., professor, Uppsala. **11**,233. **12**,173.
v. BONSDORFF, C., professor, Helsingfors. **11**,369. **12**,369. **14**,185. **15**,225, 445. **16**,115, 351. **17**,271. **19**,85.
BRULIN, H., fil. kand., Uppsala. **18**,*44*.
BÅÅTH, L. M., fil. kand., Stockholm. **20**,*43*.
BÖRTZELL, A., hofintendent, Stockholm. **12**,355.

CARLSON, E., professor, Göteborg. **14**,272, *71*. **16**,255. **17**,75.
CENTERWALL, J., rektor, Söderhamn. **16**,*1*.
CLASON, S., docent, Stockholm. **12**,147. **13**,*66*. **15**,*65*. **17**,1. **19**,*47*. **20**,177.

DAHLGREN, E. W., bibliotekarie, Stockholm. **12**,357.
DAHLGREN, S., lektor, Skara. **17**,168.
DILLNER, T. S., fil. doktor, Helsingfors. **19**,*40*.
DJURKLOU, N. G., kammarherre, Örebro. **11**,137, 205. **14**,131, 189. **15**,*32*. **16**,*71*, *73*. **17**,*46*. **19**,*35*, *37*.
DUNÉR, G., öfverfältläkare, Stockholm. **18**,*84*.

[1] Lutande siffror hänföra sig till afd. »Granskningar».

Edén, N., docent, Uppsala. **15**, Genm. **16**,321. **20**,205, *1*.
Erslev, K., professor, Köpenhamn. **11**, Genm.

Fries, E., fil. dr (†), Stockholm. **11**,*29*. **13**,*36*. **15**,431. **16**,31.
Fries, S. A., teol. dr, Stockholm. **20**,*16*.
Fryxell, K. A., fil. dr, Uppsala. **18**,*9*.
Fåhræus, G. R., fil. dr, Stockholm. **12**,*3*. **13**,*22*. **16**,201. **19**,307, *9*.

Grandinson, K. G., lektor, Örebro. **11**,*65*.
Grotenfelt, G., docent, Helsingfors. **16**, Genm.

Hallendorff, C. H., docent, Uppsala. **12**,*45*. **13**,*12*, *17*. **14**,171. **15**,*50*. **18**,348, *27*, *71*. **19**,177. **20**,288.
Hammarskjöld, A., amanuens, Stockholm. **11**,1, 319. **12**,1, 75, *7*. **13**,197. **14**,37, 279. **15**,97, *72*. **16**, 1, 155. **17**,97.
Hammarskjöld, C. G., justitieråd (†), Stockholm. **14**,*13*, *102*. **15**, Genm.
Hazelius, G., fil. kand., Uppsala. **17**,*67*.
Hernlund, H., rektor, Stockholm. **12**,*81*.
Hildebrand, E., lektor, Stockholm. **11**,271, *19*, *39*, *69*. **12**,81, 331, *13*, *88*, *91*. **13**,282, 381, *28*, *34*. **14**,172 227, 266, 341, 350, 360, *20*, *74*. **15**,1, 92, 208, 321, 343, 436, 440, *52*. **16**,194, 279, 332, 338, *16*, *45*, *59*, *61*, *97*, Genm. **17**,65, 151, 159, 265, *21*, *58*, *86*. **18**,74, 177, 180, 261, 338, *1*, *12*, *25*, *41*, *69*, *79*. **19**,71, 153, 166, 213, 220, 283, *54*, *56*, *71*. **20**,108, 194, 299, 382, *27*, *29*. Dessutom afd. »Underrättelser» till större delen.
Hildebrand, H., riksantikvarie, Stockholm. **11**,73. **13**,*10*.
Hildebrand, K., docent, Stockholm. **13**,89. **16**,*38*, *48*. **17**,171, *55*, *84*. **18**,*64*. **20**,*12*, *34*, *87*; samt bidrag till afd. »Underrättelser».
Hochschild, C. F., frih., f. d. utrikesminister (†), Stockholm. **18**,305.
Huitfeldt-Kaas, H. J., riksarkivarie, Kristiania. **12**,362.
Hulting, J., adjunkt, Norrköping. **19**,159.
Höjer, N., lektor, Stockholm. **13**,*89*. **17**,31.

Indebetou, W., kapten, Huddinge. **14**,155.

Janse, O., amanuens, Stockholm. **18**,319.
Johansson, K. F., professor, Uppsala. **19**,*21*, Genm.

Karlsson, K. H., amanuens, Stockholm. **11**,362, *9*. **12**,*25*. **17**,*38*. **19**,77.
Key-Åberg, K., aktuarie, Stockholm. **12**, *1*.
Kjellberg, C. M., fil. kand., Uppsala. **13**,378. **18**,295. **19**, Genm.
Kjellén, R., docent, Göteborg. **11**,*1*. **13**,1. **14**,1, 247. **16**,79.
Kock, A., professor, Lund. **15**,157. **16**,192.
Kruse, J., amanuens, Stockholm. **17**,*11*. **19**, *1*.

Lagerbring, G., frih., landshöfding, Göteborg. 17, Genm.
LAGERCRANTZ, E., kapten, Luleå. 13,355. 14, Genm.
LAGERMARK, J. A., lektor, Luleå. 17,275. 18,217.
LEFFLER, J., fil. dr, Stockholm. 11,86.
LEIJONHUFVUD, K., frih., löjtnant, Eskilstuna. 20,297.
LEWENHAUPT, A., grefve, kammarherre, Stockholm. 18,175, 265. 19,327. 20,164, 384.
LEWENHAUPT, E., grefve, bibliotekarie, Säbylund. 20,155.
LIND, E. H., amanuens, Uppsala. 16,237.
LJUNGGREN, S. A, fil. dr, Stockholm. 19,28.
LUNDSTRÖM, A. H., professor, Uppsala. 13,58. 14,356. 17,61, 63, 259, 60.

MALMSTRÖM, C. G., f. d. riksarkivarie, Djursholm. 16,272.

NORDVALL, J. E., docent, Uppsala. 11,93. 18,175.
NERMAN, G., f. d. major, Stockholm. 18,257.
NOREEN, A., professor, Uppsala. 14,95. 18,32.
NYSTRÖM, J. F., lektor, Uppsala. 12,28.

ODHNER, C. T., riksarkivarie, Stockholm. 13,71. 14,87. 15,442.
OLMER, E., fil. dr, Göteborg. 18,1. 19,41. 20,249.

PAJULA, J. S., lektor, Finland. 16,334.
PETRELLI, J. T., krigsarkivarie, Stockholm. 14,162. 15,438. 20,102, 73.

RIDDERSTAD, W., öfverste, Stockholm. 11,365.
ROSMAN, H., fil. dr, Stockholm. 20,32.
Rossander, C. J., f. d. professor, Stockholm. 19, Genm.
Rydberg, O. S, kansliråd (†), Stockholm. 11, Genm.
RYDFORS, A., fil. dr, Stockholm. 11,45. 13,53. 14,59, 81, 114. 15,14, 35. 16,23. 17,1, 75

SANDEGREN, M., adjunkt, Stockholm. 14,42.
SCHAUMAN, G., bibl.-amanuens, Helsingfors. 18,49, 328.
SCHÜCK, H., professor, Uppsala. 11,281, 53, 90. 12,69. 13,300. 14,97. 15,39. 16,77. 17,80. 20,18.
SCHYBERGSON, M. G., professor, Helsingfors. 16,36.
SETTERWALL, K., bibl.-amanuens, Stockholm. Tidskriftsöfversikt. 11—20. Hist. bibliografi 11—20. 11—20 bil.
SILFVERSTOLPE, C., hofmarskalk (†), Stockholm. 12,61. 13,69, 7. 14,53. 15,221. 16,52, 57 samt bil.
SJÖBERG, A., generalkrigskommissarie, Stockholm. 12,236.
SJÖGREN, O., adjunkt, Stockholm. 13,79. 16,293.
SJÖGREN, W., professor, Uppsala. 20,318.
SONDÉN, P., arkivarie, Stockholm. 11,36. 13,23. 14,4. 16,28. 19,75. 20,113.

SPRINCHORN, C., rektor, Lund. 12,*75*.
STAVENOW, L., professor, Göteborg. 11,77. 12,*39*. 13,*1*, *43*. 14,*13*. 15,171, 261, 415, *36*. 16,*81*, *90*. 17,*68*. 18,*49*. 19,1.
STEFFEN, R., lektor, Örebro. 17,*29*.
STILLE, A., docent, Lund. 15,7. 17,*17*. 18,191. 19,239. 20,*67*, *78*.
STJERNA, K., fil. kand., Lund. 19,237. 20, Genm.
STORM, G., professor, Kristiania. 18,67.
SVENSÉN, E., litteratör, Stockholm. 13,*93*. 15,433.
SYLVAN, O., docent, Lund. 13,123, 319. 14,*1*. 17,55.
SÖDERBERG, V., fil. kand., Uppsala. 17,*63*. 18,*15*. 19,125, 255, *13*.

TAUBE, B., frih., f. d. arkivarie, Stockholm. 17,336.
TEGNÉR, E., bibliotekarie (†), Lund. 11,185. 12,51, bil. 15,229, *25*. 16,*31*. 19,*61*.
Tidander, L. G., ingeniör, Stockholm. 12, Genm.
TORPADIE, R., major, Stockholm. 12,158, *33*.

WADSTEIN, E., professor, Göteborg. 19,109.
WAHLSTRÖM, L., fil. dr, Stockholm. 19,91.
VARENIUS, O., docent, Uppsala. 15,*43*. 17,*32*.
WESTLING, F., rektor, Nyköping. 11,*89*.
WESTRIN, Th., arkivarie, Stockholm. 12,71. 14,79, 262. 15,334, 341. 16,283. 18,62, 89, 267, 276. 19,164, 325. 20,1, 57, 196, 309, 329; samt bidrag till afd. »Underrättelser».
WIESELGREN, H., f. d. bibliotekarie, Stockholm. 11,197, 206. 13,157. 16, Genm. 18,338.
WIMARSON, N. docent, Lund. 20,341.
VISING, J., professor, Göteborg. 11,*25*. 18,*6*.
WRANGEL, E., professor, Lund. 11,355. 15,*61*. 17,331. 20,321, 370.
WRANGEL, F. U., grefve, kammarherre, Stockholm. 11,203. 14,*112*. 15, *10*, *73*.
WRANGEL, H., kommendörkapten, Stockholm. 12,103, 289.

ZETTERSTEN, A., intendent, Stockholm. 20,100.

ÅKERBLOM, A., lektor, Karlskrona. 19,229.

II. Systematisk innehållsöfversikt.

I. Historia i allmänhet.

Forntiden och Medeltiden.

En historisk runsten (E. Svensén). **15**,433.
De senaste undersökningarna rörande Ynglingasagan (H. Schück). **15**,39.
Om ynglingar såsom namn på en svensk konungaätt (A. Kock). **15**,157.
Namnhistoriska bidrag till frågan om den gamla norska konungaättens härstamning (E. H. Lind). **16**,237.
Hvarest gräfde sig Olof Haraldsson ut ur Mälaren? (G. Nerman). **18**,257.
Heimskringlas framställning af förhållandet mellan Olof Skötkonung och Olof den helige (A. Åkerblom). **19**,229.
S:t Sigfrid och hans mission (H. Hildebrand). **11**,73.
De nyaste åsikterna om Erik den helige (O. Janse). **18**,319.
Påfvebrefvet om sankt Eriks korståg (K. Stjerna). **19**,237.
Genmäle (C. M. Kjellberg). **19**, bil.
Påfvebrefvet om Sankt Eriks korståg II. (K. Stjerna). **20**, bil.
Om dateringen af Alsnö och Skeninge herremöten under Magnus Ladulås (R. Kjellén). **14**,247.
Unionsbrevet fra Kalmarmödet 1397. Spörgsmål til hr O. S. Rydberg fra Kr. Erslev. **11**, bil.
Svar på prof. Kr. Erslevs spörsmål af O. S. Rydberg. **11**, bil.
Jöns Gerekeson, ärkebiskop i Uppsala 1408—1421 (G. Djurklou). **14**,189.
Riksdagar och ständermöten under medeltidens sista århundrade (1434—1520) (E. Hildebrand). **18**,282.
Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle 1514—1517 (K. Ahlenius). **17**,301.

1521—1611.

När föddes Gustaf Vasa? (E. Hildebrand). **15**,343.
Ännu en gång om Gustaf Vasas födelseår (E. Hildebrand). **15**,436.
Smålandslif 1521 (E. Hildebrand). **20**,299.
Laurentius Andreæ till Magnus Sommar 31/12 1527 (H. Lundström). **14**,356.
Om kanslern Laurentius Andreæ (O. Ahnfelt). **16**,185.
Biskoparnes i Strängnäs och Västerås hemliga protestation mot reformationsverket af den 10 aug. 1531 (H. Lundström). **17**,61.

En episkopal reservation af den 27 aug. 1531 (H. Lundström). **17**,63.
Måns Svensson Some och Peder Skram (E. Hildebrand). **19**,213.
Från Gustaf Vasas sista tider (E. Hildebrand). **19**,283.
Gustaf Vasas sista tal till ständerna (E. Hildebrand). **19**,220.
Arvid Gustafsson Stenbocks berättelse om dråpet på fältmarskalken Ivar Månsson Stjernkors (E. Hildebrand). **11**,271.
Ett par anmärkningar om 1587 års riksdag (E. Hildebrand). **16**,279.
Strängnäs stifts prästers särskilda protestskrifvelser af år 1587 mot liturgien (H. Lundström). **17**,259.
Böneskriften i Reval 1589 och rikets stängande för konung Johan (E. Hildebrand). **17**,151.
Undersökningar till Uppsala mötes historia (K. Hildebrand). **13**,89.
Brytningen i Sveriges historia 1594 (E. Hildebrand). **14**,227.
Konung Sigismunds protest mot sin 1594 afgifna försäkran. **20**,383.

1611—1718.

Förhållandet till Polen och Petrus Petrejus' sändning till Danzig 1615 (S. Clason). **20**,177.
Johan Skytte och Oxenstiernorna (P. Sondén). **20**,113.
Tvenne hjältar från trettioåriga kriget (P. Sondén). **13**,23.
Om Johan Banérs sista sjukdom. **13**,277.
Från fredsmötet 1645 (E. Fries). **15**,431.
Ur envoyén F. Cronmans diarium vid beskickningen till Ryssland 1668—1669 (E. W. Bergman). **16**,104.
Ett bref från Christina Alexandra. **14**,261.
Öfverste Nils Djurklou's egenhändiga lefnadsteckning (G. Djurklou). **14**,131.
Sverige och Ryssland efter freden i Kardis 1661 (slut) (J. Nordwall). **11**,93.
Johan Gyllenstiernas riksdagsmannabana (R. Fåhræus). **19**,307.
Sverige och förbundet i Augsburg 1686 (R. Fåhræus). **16**,201.
Sveriges politik vid tiden för Altonakongressen 1686—1689 (L. Stavenow). **15**,171, 261.
Ett blad ur reduktionens historia (A. Lewenhaupt). **19**,327.
Kristian V:s öfverfall på Holstein-Gottorp vid Karl XI:s död (E. Olmer). **18**,1.
Sveriges förhållande till konungavalet i Polen 1697 (E. Olmer). **20**,249.
Alliansen mellan Sverige och huset Lüneburg 1698 (E. Olmer). **19**,41.
Till historien om Karl XII:s ungdomsridter (A. Lewenhaupt). **20**,384.
Karl XII och kejsaren 1707 (E. Carlson). **17**,75.
Ett bref från Karl XII:s läger i Sachsen 1707 (H. Wieselgren). **11**,197.

Olof Hermelins öde vid Poltava (C. Hallendorff). 18,348.
Öfverste Eosanders berättelse till preussiska hofvet från lägret vid Bender 1712 (E. Carlson). 16,255.
Relation om Gotlands tillstånd 1712. 17,65.
Generalen frih. Axel Sparres bref till konung Karl XII 1713—1715 (T. Westrin). 20,57.
Västerbotten och ryssarne 1714—1721 (E. W. Bergman). 12,255.
Karl XII:s hemfärd från Turkiet (C. T. Odhner). 13,71.
Frih. G. H. v. Görtz' bref ur fängelset i Arnhem 1717 med en inledning (T. Westrin). 18,89.
En redogörelse af baron G. H. von Görtz rörande hans förhållande till jakobiterna 1716—1717 (T. Westrin). 18,276.
Karl XII:s sista egenhändiga bref (T. Westrin). 15,334.
Karl XII:s sista planer (T. Westrin). 15,341.
Ännu en gång Karl XII:s död (E. Hildebrand och A. Amneus). 12,81.
Anteckningar om Karl XII:s orientaliska kreditorer (T. Westrin). 20,1.
Peter I och Ryssland på hans tid skildrade af ett ögonvittne (T. Westrin). 14,79.

1718—1809.

Taflor från krigs- och olycksåren efter Karl XII:s död 1719—1721 (H. Wieselgren). 13,157.
Riksrådet grefve Gustaf Bonde såsom statsman och författare (L. Stavenow). 19,1.
Stephan Löfving (C. G. Malmström). 16,272.
Samuel Åkerhjelm d. y. och de ryska stämplingarna i Sverige åren 1746—49 (R. Kjellén). 14,1.
Gustaf III, Sofia Magdalena och Christian VII 1788 (C. F. Hochschild). 13,305.
Till religionsfrihetsfrågans historia vid 1778—79 års riksdag (G. Schauman). 18,49, 328.
Gustaf III och Benzelstjernas plan mot ryska flottan 1789 (L. Wahlström). 19,91.
Gustaf III och emigranterna (E. Tegnér). 11,185.
Ur A. L. Ribbings papper (E. Tegnér). 12,51.
Några anmärkningar om riksdagen i Norrköping 1800 (S. Clason). 17,1.
Några bref från frih. H. H. von Essen till G. A. Reuterholm (E. Lewenhaupt). 20,155.
Frih. J. Cederström och förberedelserna till 1809 års revolution (E. Tegnér). 15,229.
Hans Järtas berättelse om förberedelserna till 1809 års revolution. 14,341.

Efter 1809.

Kronprinsen Karl Johan om unionens nödvändighet för Sverige (T. (Westrin). **16**,283.
Bidrag till Moss-konventionens historia (O. Alin). **17**,209.
Minnen ur min lefnad af C. F. Horn. **12**,1, 193.
Konferensen på Ulriksdal september 1863. **12**,229.

2. Historiens vetenskap.

Om förhållandet mellan politisk historia och kulturhistoria (L. Stavenow). **15**,415.
Ett nytt program för den historiska vetenskapen (N. Edén). **16**,321.
Frågan om en ny historisk metod (N. Edén). **20**,205.

3. Kulturhistoria.

Anteckningar om Lappmarken särskildt med hänsyn till kristendomens införande därstädes (E. W. Bergman). **11**,209.
Dalarne och dalkarlarne (N. Höjer). **17**,31.
Den svenska legenden i Guiana (E. Hildebrand). **19**,71.
Den sydafrikanska krisens historiska förutsättningar (V. Söderberg). **19**,255.

S. Birgittas hospital och den svenska kolonien i Rom under 1600-talet (C. Bildt). **15**,353.
Ett bidrag till brännvinets historia i Sverige. **20**,382.
Två svenska frälsemäns syndaregister (E. Hildebrand). **14**,266.
Gustaf Vasas hof- och husapotek. **20**,194.
Ett klagomålsregister från Småland 1563 (E. Hildebrand). **15**,321.
Några råd att iakttaga under pestilentie. **15**,92.
Samuel Kiechels resa i Sverige 1586 (E. Hildebrand). **12**,331.
Ur Jon Jonssons vandringsbok 1582—1620. **18**,338.
Ett kungligt barndop i Danmark 1649. **17**,336.
Ett uppträde i K. Maj:ts fyrkant 1655. **16**,332.
Rangstriderna inom svenska adeln under 1600-talet (S. Bergh). **16**,117.
En skildring af en session i engelska parlamentet. **19**,325.
Olof Rudbecks plan till en ordinarie postbåtsförbindelse mellan Stockholm och Uppsala. **19**,164.
Svenska silfverskatter i Moskwa (J. A. Almquist). **20**,106.
Två bref från Jesper Svedberg. **12**,163.
Potatisodling i Dalarne 1728. **19**,166.

Ett originalbref af Linné (T. Westrin). **14**,262.
En inlaga till K. Maj:t från Emanuel Svedenborg. **13**,78.
En herredagsbondes riksdagsutgifter under frihetstiden. (T. Westrin). **20**,196.
Förbundet i Norrköping 1779 (J. Hulting). **19**,159.
Ett ungdomsbref af Gustaf af Wetterstedt. **15**,218.
Les lettres de cachet i Frankrike (A. Börtzell). **12**,355.
Några iakttagelser angående franskan såsom diplomatiens språk (T. Westrin). **20**,329.

4. Rätts- och författningshistoria.

Västgötalagens stadgande om konungaval i Sverige (A. Kock). **16**,192.
Tvenne frågor ur den fornsvenska statsrätten (E. Wadstein). **19**,109.
Om konungavalet under den äldre medeltiden (S. Ambrosiani). **19**,199.
Södermannalagen och dess konungabalk (C. M. Kjellberg). **18**,295.
Om ursprunget till Erik XIV:s nämnd (E. Hildebrand). **14**,350.
Karl IX:s testamente och tronskiftet 1611 (E. Hildebrand). **15**,1.
Några bidrag till en rådslängd för Gustaf II Adolfs regering (J. Nordwall). **13**,175.
Om uppkomsten af bestämda perioder för den svenska riksdagens sammanträde (S. Clason). **12**,147.
Enväldets tilltänkta grundlagar i Sverige (E. Hildebrand). **15**,208.
Några anmärkningar om uppkomsten och karaktären af frihetstidens författning (S. J. Boëthius). **11**,233.
En konflikt mellan k. Fredrik och sekreta utskottet (S. J. Boëthius). **12**,173.
Utlåtande af lagman Poppius i författningsfrågan 1809. **16**,338.
Den nationella karaktären i 1809 års grundlagstiftning (R. Kjellén). **13**,1.
Hvem har stiftat Sveriges regeringsform af 1809? (R. Kjellén). **16**,79.
Svenska Pommeren och 1809 års regeringsform (E. Hildebrand). **18**,177.
Hans Järtas tankar om föreningen mellan Sverige och Norge. **14**,172.

5. Krigshistoria. Krigsinrättningarna.

Svenska flottan under vasakonungarne (A. Hammarskjöld). **11**,319; jfr **12**,172.
Ett bidrag till flottans historia under Erik XIV (C. Silfverstolpe). **13**,69.
Om Vexiö brand 1570 (T. Andersson). **12**,244; jfr 370.
Gustaf Adolf om den svenska soldaten. **12**,71.

Ett par bref om slaget vid Lützen 1632 (R. Torpadie). **12**,158.
Piccolominis bref om slaget vid Lützen 1632 (C. T. Odhner). **14**,87.
Amiral Ugglas expedition vintern 1676 (N. Wimarson). **20**, 341.
Kristian V i slaget vid Lund (A. Stille). **18**,191.
Ryska berättelser om slaget vid Narva (C. Hallendorff). **20**,288.
W. A. v. Schlippenbachs liflädska här (O. Sjögren). **16**,293.
Mühlenfels hos Karl XII i Smorgonie (C. Hallendorff). **14**,171.
Karl XII och Mühlenfels (E. Carlson). **14**,272.
Västgötar och östgötar i slaget vid Helsingborg 1710 (J. Petrelli). **20**,102.
Om platsen för träffningen vid Näs d. 18 febr. och för slaget vid Helsingborg d. 28 febr. 1710 (A. Stille). **19**,239.
Karl XII:s sista fälttåg (J. A. Lagermark). **17**,275. **18**,217.
En svensk krigsfånge i Ryssland under k. Karl XII:s tid (O. Bergström). **12**,72.
En karolins meritlista (W. Ridderstad). **11**,365.
Drabanten Christian Gjerttas anteckningar (T. Westrin). **18**,62.
Om Tordenskjold och svenskarne (slut) (A. Hammarskjöld). **11**,1.
Svenska örlogsflottan 1719 och dess förhållande till ryssarnes härjningar (H. Wrangel). **12**,103, 289.
Ett bidrag till historien om folkväpningen i Sverige 1788. **16**,337.
Generalen Grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg. 1—13 (A. Hammarskjöld). **13**,197. **14**,37, 279. **15**,97. **17**,97.
Finska kriget 1808—1809 (A. Hammarskjöld). **16**,1, 155.
En lifgrenadiers anteckningar om sin fångenskap i Frankrike (J. Petrelli). **14**,162.
Två urkunder till Vadstena krigsmanshus' historia (A. Sjöberg). **12**,236.
Östgöta- och Södermanlands tremänningsregemente (W. Indebetou). **14**,155.
Ett bidrag till frågan om konungens Svea lifgardes traditioner (E. Lagercrantz). **13**,355.
Svea lifgardes traditioner. Genmäle af G. Björlin. **14** bil.
Svea lifgardes traditioner. Svar på öfverstelöjtnant G. Björlins genmäle (E. Lagercrantz). **14** bil.
Svensk lösen (A. Zettersten). **20**,100.

6. Genealogi. Personhistoria.

Engelbrekt Engelbrektsson (K. H. Karlsson). **11**,362.
Svenska släkter med sparren öfver ett blad till sköldemärke (G. Djurklou). **11**,137.
Biografiska data rörande vasahuset (A. Lewenhaupt). **20**,164.
Ett tillägg till »Biografiska data rörande vasahuset» (K. Leijonhufvud). **20**,297.
När föddes Aurora Königsmark? (A. Lewenhaupt). **18**,175.

Svar på frågan: När föddes Aurora Königsmark? (A. Lewenhaupt). 18,265.
Om Katarina I:s första man (J. Petrelli). 15,438.
Falsk ursprungsbeteckning (E. Wrangel). 11,355.

7. Litteratur- och lärdomshistoria. Källkritik. Bibliografi m. m.

Våra äldsta historiska folkvisor (H. Schück). 11,281.
Våra äldsta reformationsskrifter och deras författare (H. Schück). 14,97.
»Cancelleren Laurentius Andreæ tankar om presterskapet» (O. Ahnfelt). 18,60.
Ett bidrag till frågan om J. Baazius som kyrkohistoriker (E. Hildebrand). 19,153.
Om de främmande lärde vid drottning Kristinas hof (E. Wrangel). 17,331.
Upplysningar om det italienska originalet till »Histoire des intrigues galantes de la reine Christine» (C. Bildt). 15,89.
Svenska och finska studerande vid universitetet i Halle 1693—1744 (J. S. Pajula). 16,334.
Johan Claeson Risingh (E. Fries). 16,31.
Anmärkningar öfver G. Adlerfelds Histoire militaire de Charles XII (C. Hallendorff). 19,177.
J. G. Hallmans sorgespel »Erik och Valdemar» (O. Sylwan). 17,55.
Nils von Oelreich såsom censor librorum (O. Sylwan). 18,123.
P. J. Höppener. En publicist på 1700-talet (O. Sylwan). 18,319.

Sveriges historia och modern fransk häfdateckning (V. Söderberg). 19,125.
Den nyaste litteraturen om Columbus och Amerikas upptäckt (E. Dahlgren). 12,357.
Nationalekonomisk historieskrifning I (K. Hildebrand). 17,171.
Svensk historieskrifning och svensk patriotism (E. Hildebrand). 18,74.
Svensk Historisk Tidskrift och finsk-finsk historieskrifning (E. Hildebrand). 15,440.
Till red. af Hist. Tidskrift af G. Grotenfelt. 16, bil.
Gensvar af E. Hildebrand. 16, bil.
Aftenposten och Svensk Historisk Tidskrift (E. Hildebrand). 18,180.
Öfversikt af Finlands historiska litteratur (C. v. Bonsdorff). 11,369. 12,369. 14,185. 15,225, 445. 16,115, 351. 17,271. 19,85.
Svensk historisk bibliografi 1890—1899. 11—20 (K. Setterwall). Bih. till årg. 1891—1900.
Tidskriftsöfversikt 1891—1900 (K. Setterwall). 11—20.

8. Arkivväsen, bibliotek, handskriftsamlingar m. m.

Arkivaliska anteckningar från Danzig och Thorn (E. Wrangel). **20**,370.

Danmarks provinsarkiv. **12**,169. **14**,94. **17**,169.
Danska riksarkivet. **13**,87. **15**,351. **16**,115. **17**,269, 346. **18**,363.
Danzigs statsarkiv. **20**,394.
De la Gardieska arkivet i Dorpat. **12**,80.

En hittills okänd paleotyp rörande Sverige (J. A. Almquist). **19**,328.
Ett par ord om kammararkivet (E. Hildebrand). **17**,159.

Finska statsarkivet. **20**,112, 202.
Franska krigsministeriets arkiv. **19**,253.
Franska lutherska församlingens i Stockholm kyrkobok. **13**,82.
Franska utrikesministeriets arkiv. **12**,80.
Första tyska arkivdagen. **20**,203.

Geffroys skandinaviska boksamling. **16**,290.
Generalstabens krigshistoriska afdelning. **15**,347.
Gumæliuska samlingen. **17**,343.
Göteborgs stadsbibliotek. **14**,363.

Haag, riksarkivet **20**,393.
Handskrifna Svecana i italienska arkiv och bibliotek efter 1523 (E. Tegnér).. **12** bil.
Hjälmarsbergs arkiv **14**,91.

Jämtlands bibliotek. **17**,165.

Kammararkivet. **13**,192, 304. **17**,159, 342. **18**,83.
von Kothenska papperen. **20**,112.
Köpenhamns provinsarkiv. **14**,94.

Lybecks stadsarkiv. **12**,170.

Norska riksarkivet. **16**,287. **19**,174. **20**,307.
Några ord om den s. k. Münchensamlingen (H. J. Huitfeld-Kaas). **12**,362.

Paris kommunalarkiv. **12**,171.
Porthan-Tengströmska manuskriptsamlingen. **20**,111.
Preussiska arkivväsendet. **15**,96. **16**,199. **20**,203, 394.
Rysslands provinsarkiv. **19**,253.

Skoklosters arkiv. **12**,246.
Stockholms konsistorii arkiv. **11**,278.
Stockholms rådhusarkiv. **11**,91, 202.
Svea hofrätts arkiv. **11**,367. **12**,246.
Svenska riksarkivet. **11**,201, 278, 367. **12**,167, 246, 248. **13**,82, 192. **14**,91. **15**,348. **16**,287. **17**,342, 343. **18**,359. **19**,171, 246. **20**,303.

Trondhjems stiftsarkiv, arkivfynd. **11**,91.
Thurnska familjepapperen. **11**,372.

Uppsala länsarkiv. **12**,247.
Uppsala stadsarkiv. **13**,378.

Vadstena landsarkiv. **20**,363.
Vatikanska arkivet och biblioteket. **11**,92. **12**,171. **13**,196. **16**,199, **20**,387.
Wien, statsarkivet. **17**,269.
Våra centrala ämbetsverks arkiv (E. Hildebrand). **18**,261.

9. Historiska arbeten och forskningar, kongresser, universitetsförhållanden m. m.

Amerikanistkongressen 1892. **12**,170.
Anslag till lärda verk. **12**,76. **15**,95. **17**,71. **18**,83. **20**,110.

Banér, Johan. Minnesvård. **11**,277.
Beskowska stipendiet. **16**,197. **18**,183.

Cambridge modern history. **17**,273.

Dansk Historisk Tidskrift. **17**,346.
Danska fanor och standar i Stockholm. **14**,187.
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. **16**,199. **18**,88.
Deutsche Geschichtsblätter. **20**,204.

Europeiska staternas historia (Heeren-Ukerts). **14**,364. **16**,290.

Finlands historia af M. G. Schybergson (tysk öfversättning). **16**,198.
Forskningsresor, ryska till Sverige. **18**,359; tyska till Sverige. **11**,279.
» svenska till Frankrike, **15**,347; till Italien (Rom) **14**,185, 363. **15**,347. **17**,163, 344. **20**,387.
(K.) Fortifikationens historia. **20**,307.
Franska institutets pris. **11**,371.

Geijerska priset. 16,346. 19,331.
Gustaf Adolfs-festen 1894. 14,360.
Gustaf Vasa-minnet, 16,194.
Gräfningar i Arboga. 12,168.
Göteborgs högskola, 11,367; donation 14,363; föreläsningar, 12,76, 248. 13,82, 304; professur i historia, 13,382. 14,183. 15,95, 347; publikationer 15,224.

Handbuch der mittelalterl. und der neueren Geschichte. 18,293.
Handskriftsfynd i Egypten. 12,368.
Helsingfors universitet, professur i historia. 18,364; akademiska afhandlingar 11,369. 12,369. 14,185. 15,225, 445. 16,351. 17,271. 19,85,
Historische Vierteljahrschrift. 18,189.
Historische Zeitschrift, redaktör. 13,195. 15,446.
Historisches Taschenbuch. 13,386.

Internationell kongress för diplomatiens historia (T. Westrin). 18,189, 267, 364. 19,88.
Internationell kongress för jämförande historia 1900. (T. Westrin, W. Sjögren, E. Wrangel). 20,108, 309. Jfr 19,174.

Karl XII:s bref utg. af E. Carlson (tysk öfversättning). 14,365.
Karl X Gustafs historiska fond, stadgar. 19,171, 329.
Kielerfreden och unionen af N. Edén (tysk öfversättning). 14,365.
Kriget i Norge 1814 af G. Björlin (tysk öfversättning). 14,365.
Köpenhamns universitet, professur i historia. 19,174.

Lektorat i historia. 11,367. 12,366.
Letterstedska föreningens anslag. 11,202. 12,168. 13,192. 15,224.
Loubatska priset. 12,168.
Lunds universitet, akademiska afhandlingar 11,202. 12,168. 13,382. 17,164. 18,171. 20,200; professur i geografi och historia. 14,183.

Malmö stads viktigaste urkunder (publikation). 20,306.
Maria Stuarts svar till Erik XIV (auktion). 11,278.
Monumenta Germaniæ historica. 12,169.

Neue Heidelberger Jahrbücher. 11,207.

Personhistorisk tidskrift. 18,360.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 17,343. 19,172.
Stenbocksstatyn i Helsingborg. 14,95.
Stockholms högskola, föreläsningar. 13,82.
Svenska adelns ättartaflor. 14,366.

Svenska akademiens kungliga pris. **16**,346. **19**,336.
Svenska folkundervisningens historia (pris). **12**,77.

Uppsala universitet, akademiska afhandlingar **11**,90, 202. **12**,168. **13**,192, 382. **14**,184. **15**,223, 444. **16**,197. **17**,163, 269, 342. **18**,84, 184, 358. **19**,171. **20**,199; docentur i statskunskap **11**,367; professur i kyrkohistoria **18**,288; föreläsningar **11**,90. **12**,76, 248. **13**,82, 304; sommarkurser **17**,269.

Verdunpriset. **14**,277.

10. Historiska sällskap, akademier m. m.

Sverige.

Gestriklands fornminnesförening. **16**,113.
Historiska föreningen i Lund. **14**,184.
Historiska föreningen i Uppsala. **14**,184.
Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala. **18**,186.
Karl Johans-förbundet. **14**,184. **15**,224. **19**,172.
Kyrkohistorisk förening. **20**,110.
Letterstedtska föreningen. **11**,202. **12**,168. **13**,192. **15**,224.
Nerikes fornminnesförening. **16**,348.
K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. **12**,248. **16**,345. **17**,163, 343. **18**,83, 183, 358. **19**,171, 331. **20**,387.
Svenska Autografsällskapet. **13**,194. **19**,82.
Svenska fornskriftsällskapet. **13**,381. **18**,184.
Svenska Humanistiska förbundet. **20**,111, 305, 392.
Svenska Litteratursällskapet. **18**,288.
Svenska Historiska föreningen: Årssammankomster. Bilagor till årg. 1891—1900.
Södermanlands fornminnesförening. **11**,91.
Upplands fornminnesförening. **16**,113. **17**,164.
Vestergötlands fornminnesförening. **17**,164.
Vetenskapsakademien. **19**,171. **20**,199.
Vitterhets, hist. och antikvitets-Akademien. **11**,90. **12**,167, 168, 246. **13**,382. **14**,91,183, 363. **15**,223. **16**,197, 345. **17**,71, 342. **18**,83, 183, 358. **19**,331. **20**,199, 387.
Östergötlands historiska museum. **15**,95.

Norge.

Bergens historiske forening. **16**,115.
Den historiske Kildeskriftskommission. **13**,384. **15**,445. **19**,84, 174.
Norska fornskriftssällskapet. **20**,393.
Trondhjems historiske forening. **20**,112.

Finland.

Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. **16**,290.
Finska fornminnesföreningen. **12**,169.
Svenska litteratursällskapet. **12**,370. **15**,95. **17**,271. **18**,187.

Danmark.

Det danske selskab. **15**,96.
Historisk forening. **17**,169.
Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie. **13**,385. **19**,252.
Östifternes historisk-topografiske selskab. **18**,292.

Ryssland.

Historisk förening i Petersburg. **11**,371.

II. Biografiskt.

Arndt, W. **15**,94.
Arneth, A. v. **17**,268.
Aubert, L. M. B. **16**,113.

Bancroft, G. **11**,89.
Baudrillart, H. **12**,167.
Baumgarten, H. **13**,303.
Bergman, C. J. **15**,94.
Bergman, E. W. **17**,267.
Bergström, R. **13**,381.
Bertolotti, A. **13**,303.
Birkeland, M. **16**,197.
Björkander, A. A. I. **19**,170.
Bonde, C. J. **15**,442.
Brink, B. ten. **12**,166.
Brückner, A. **11**,177. **16**,345.
Brugsch, H. K. **14**,275.
Bruzelius, N. G. **15**,222.
Brusewitz, G. H. **19**,246.
Bunge, F. G. v. **17**,267.
Burckhardt, J. **17**,268.
Busson, A. **12**,366.
Bäckström, P. O. **12**,166.

Cantù, C. **15**,223.
Carrière, M. **13**,94.
Chéruel, A. **11**,277.
Cornelius, C. A. **13**,81.
Creutz, C. M. **13**,192.
Curtius, E. **16**,287.

Dahlgren, F. A. **15**,94.
De Geer, L. **16**,291.
Dittmar, M. **18**,183.

Ebers, G. **18**,287.
Essen, G. H:son v. **19**,170.
Falkman, L. B. **11**,89.
Flathe, Th. **20**,387.
Freeman, E. A. **12**,167.
Freytag, G. **15**,223.
Fries, E. **20**,198.
Fritzner, J. **13**,382.
Froude, J. A. **14**,363.

Gaedeke, A. **12**,365.
Geffroy, A. **15**,347.
Gindely, A. **12**,366.
Gneist, R. v. **15**,346.
Granlund, V. G. **18**,287.
Gregorovius, F. **11**,201.
Greiffenhagen, T. W. **11**,89.
Grot, J. **13**,303.
Grote, H. **15**,223.
Grätz, H. **11**,367.

HAMMARSKJÖLD, C. G. **18**,182.
HANDELMANN, G. H. **11**,367.
HEFELE, K. J. **13**,303.
HINSCHIUS, P. **19**,82.
HOLM, A. **20**,387.
HORN, L. L. v. **12**,75.
HUBER, A. **19**,82.

IRMER, G. **13**,88. **14**,95.

JANSSEN, J. **12**,75.
JHERING, R. v. **12**,366.
JÖRGENSEN, A. D. **17**,268, 347.

KARLSON, K. F. **20**,303.
KERVYN DE LETTENHOVE. **11**,277.
KIEPERT, H. **19**,246.
KLEMMING, G. E. **13**,300.
KÖERSNER, P. V. **20**,302.
KOSER, R. **11**,92. **18**,89.
KUGLER, B. v. **18**,287.
KUNIK, E. E. **19**,81.

LALANNE, L. **18**,287.
LAYARD, H. A. **14**,363.
LEHMANN, M. **13**,88.
LEWENHAUPT, A. **15**,221.
LEXER, M. v. **12**,167.
LILJENSTRAND, A. J. **15**,347.
LISKE, X. **11**,200.
LÜBKE, W. **18**,303.
LUCE, S. **18**,192.
LÜTZOW, C. v. **17**,267.
LÖHER, F. v. **12**,166.

MAASSEN, F. **20**,387.
MALMSTRÖM, C. G. **17**,265.
MANKELL, J. **17**,70. Jfr **20**,197.
MAURENBRECHER, W. **12**,366.
MEJBORG, R. **18**,287.
MENKE, TH. **12**,246.
MENTZER, T. A. v. **12**,75.
MERIVALE, CH. **14**,183.
MERTENS, R. **14**,274.
MÜLLER, W. **12**,166.

NILSSON, A. **18**,192.
NYQVIST, J. I. **20**,303.

OPEL, J. **15**,223.
OESTERLEY, H. **11**,177.
OVERBECK, J. **16**,113.

PALMÉN, J. PH. **16**,287.
PETERSEN, H. **16**,345.
POTTHAST, A. **18**,183.

RENAN. E. **12**,366.
RENVALL, R. A. **15**,443.
REUSS, E. **11**,277.
RIEHL, W. H. v. **18**,82.
ROSCHER, W. **14**,274.
ROSSI, G. B. **14**,275.
ROTH, M. **15**,443.
ROTH, P. v. **12**,167.
ROUSSET, C. **12**,366.
RYDBERG, O. S. **19**,169.
RYDBERG, V. **15**,352.

SCHEBEK, E. **15**,223.
SCHIEMANN, T. **12**,254.
SCHLEGEL, E. B. **16**,345.
SCHÄFER, D. **16**,287.
SECHER, V. A. **17**,169.
SEELEY, J. **15**,223.
SILFVERSTOLPE, C. **19**,168.
SILLÉN, A. W. AF. **15**,222.
SPRUNER VON MERTZ, K. **12**,366
STEINDORFF, E. **15**,347.
STEPHENS, G. **15**,346.
STIEVE, F. **18**,287.
STRÅLE, G. H. **16**,196.
SUNDBERG, A. N. **20**,109.
SUNDBLAD, J. **16**,113.
SUNDELIN, U. R. F. **16**,197.
SYBEL, H. v. **14**,278. **16**,345.

TAINE, H. **18**,190.
TEGNÉR, E. **20**,197.
TEUTSCH, G. D. **18**,303.
TŒPPEN, M. **14**,91.
TOPELIUS, Z. **18**,183.
TREITSCHKE, H. v. **16**,287.

WÆRN, C. F. **19**,330.
WATTENBACH, W. **17**,268.
VAUPELL, O. F. **19**,171.

WEGELE, F. X. v. **18**,82.
WEGENER, C. F. **13**,192.
WEHRMANN, K. F. **18**,358.
WEISS, H. **17**,267.
WEISS, O. B. v. **19**,171.
WINKELMANN, E. **16**,286.
VOIGT, G. **11**,367.
VULT v. STEIJERN, N. H. **19**,170.
UNGER, C. R. **17**,342.
UPMARK, G. **20**,199.
YRIARTE, CH. **18**,183.

III. Tryckta handlingar eller skrifter.

1500-talet.

1521. Sören Norby om allmogens upprorsförsök i Småland. **20**,299.
1527$\frac{31}{12}$. Laurentius Andreæ till utvalde biskopen i Strängnäs Magnus Sommar om biskopsinvigningen. **14**,359.
1531$\frac{10}{8}$. Biskoparnes i Strängnäs och Västerås protest mot reformationen. **17**,61.
1531$\frac{27}{8}$. En episkopal reservation. **17**,63.
1537$\frac{13}{12}$. Ett bidrag till brännvinets historia i Sverige. **20**,382.
1555. Förteckning på Gustaf Vasas hof- och husapotek. **20**,194.
1542—1544. Besvär mot Bengt Nilsson [Ferla] till Bergshammar. **14**,268.
1563$\frac{4}{2}$. Ett klagomålsregister från Småland uppsatt af Jakob Teit. **15**,321.
1564. Lista på svenska skeppshöfvitsmän. **13**,69.
1564$\frac{15}{9}$. K. bref om sjöslaget vid Öland. **11**,344.
1565$\frac{18}{7}$. K. bref om sjöslaget vid Bornholm. **11**,349.
1570$\frac{10}{3}$. Biskop Nils Canuti till K. Maj:t om Vexiös brand. **12**,244.
1573. Arvid Gustafsson Stenbocks berättelse om dråpet på Ivar Månsson [Stjernkors]. **11**,273.
1586. S. Kiechels resa i Sverige. **12**,331.
1587. Strängnäs stifts prästers protester mot liturgien. **17**,263.
Odat. Klagomål mot Åke Benktsson [Ferla]. **14**,271.
Odat. Några råd att iakttaga under pestilentie. **15**,92.
1594$\frac{28}{2}$. K. Sigismunds protest mot sin den 19 febr. afgifna försäkran. **20**,383.

1600-talet.

(1582)—1605. Utdrag ur Jon Jonssons vandringsbok. **18**,338.
1605$\frac{12}{8}$. Riksrådens utlåtande ang. Karl IX:s testamente och konungens svar. **15**,36.
1615$\frac{2}{4}$. Konung Sigismunds öppna bref till sina svenska undersåtar. **20**,192.

1615$\frac{6}{8}$. Per Perssons berättelse om sin beskickning till Danzig. **20**,186.
1622—41. Gåfvobok till krigsmanshuset (utdrag). **12**,239.
1632$\frac{5}{11}$. Sekreteraren H. Schwallenberg till Axel Oxenstierna före slaget vid Lützen. **12**,158.
1632$\frac{4}{12}$. O. Piccolomini om slaget vid Lützen. **14**,89.
1632$\frac{12}{12}$. Kamreraren Tönnes Langman till riks- och kammarråden om slaget vid Lützen. **12**,159.
1633$\frac{31}{1}$. Nils Nilsson från Wolgast till Axel Oxenstierna. **13**,376.
1633$\frac{24}{7}$. Gabriel Oxenstierna m. fl. från Wolgast till kammarrådet. **13**,378.
1633$\frac{26}{7}$. Gabriel Oxenstierna m. fl. från Wolgast till Axel Oxenstierna. **13**,376.
1634$\frac{29}{11}$. Mönsterrulla på lifgardet. **13**,372.
1633. Rulla öfver k. lifkompaniet. **13**,374.
1633—1634. Utdrag ur rikshufvudboken m. fl. räkenskaper ang. lifkompaniet. **13**,370.
1641$\frac{15}{4}$. Johan Banér till riksskattmästaren Gabriel Oxenstierna om sin sista sjukdom. **13**,277.
1641$\frac{29}{4}$. Läkarne M. Engelhart och A. Gantzland om Johan Banérs sista sjukdom. **13**,280.
1641—1702. Öfverste Nils Djurklous dagboksanteckningar. **14**,135.
1645$\frac{19}{7}$. Hofjunkaren J. Crusebjörn till Johan Oxenstierna om fredsmötet vid Brömsebro. **15**,431.
1646$\frac{12}{11}$. Drottning Kristinas donationsbref för krigsmanshuset i Vadstena. **12**,241.
1649$\frac{13}{10}$. G. Lengerke om ett kungligt barndop i Danmark. **17**,337.
1655$\frac{14}{7}$. Utdrag ur rådsprotokollet om ett uppträde i »K. Maj:ts fyrkant». **16**,332.
1656$\frac{27}{6}$. Kristina Alexandra till fursten af Monaco. **14**,261.
1666$\frac{22}{9}$. J. Fleming och P. J. Coijet till K. Maj:t om en engelsk parlamentssession. **19**,325.
1667. Bref ang. Olof Rudbecks plan till ordinarie postförbindelse mellan Stockholm och Uppsala. **19**,164.
1672$\frac{26}{11}$. Utdrag ur rådsprotokollet ang. rangen. **16**,150.
1675$\frac{4}{6}$. K. Maj:ts patent och kommission för Nils Djurklou. **14**,148.
1676$\frac{2}{11}$. O. W. Königsmarks öppna bref för N. Djurklou. **14**,151.
1676$\frac{22}{11}$. O. W. Königsmarks öppna bref ang. N. Djurklous kommission. **14**,150.
1677$\frac{26}{5}$. O. W. Königsmark till Cornelius Crass ang. N. Djurklou. **14**,152.
1677$\frac{2}{6}$. O. W. Königsmarks instruktion för N. Djurklou. **14**,152.
1685. Prostetingsprotokoll i Kemi lappmark. **11**,228.
1686—1687. Lagmanstingsprotokoll från Lappmarken. **11**,222.
1696. Förslag till konungaförsäkran. **15**,214.
1696. Förslag till successionsordning. **15**,215.
1699$\frac{21}{6}$. Grefvinnan B. E. De la Gardie om ett möte med Karl XII. **20**,384.

1700-talet.

1700. Ryska berättelser om slaget vid Narva. **20**,290.

$1702\frac{3}{5}$. Specifikation på utgifter till reduktionskommissionens medlemmar. **19**,327.

$1707\frac{21}{8}$. Peter Upmark till sin moder från Karl XII:s läger i Sachsen. **11**,197.

$1711\frac{21}{3}, \frac{1}{4}$. Två bref från Jesper Svedberg till en länskommission om tillståndet i Skara stift. **12**,163, 164.

$1712\frac{28}{6}$. Landshöfding N. Posses relation om Gotlands tillstånd. **17**,65.

$1712\frac{16}{9}$—$1713\frac{27}{1}$. Öfverste J. F. Eosanders bref till konungen i Preussen från Bender. **16**,257.

1713—1715. Generalen frih. Axel Sparres bref till Karl XII från Bender m. fl. st. **20**,57.

1714. Journal öfver Karl XII:s hemfärd från Turkiet. **13**,72.

1714?. Drabanten Christian Gierttas anteckningar. **18**,62.

$1717\frac{1}{4}$. Und. relation öfver ryssarnes framfart i norra Västerbotten. **12**,287.

Sannfärdig berättelse om kosackernas ströfvande in i Västerbotten. **12**,283.

1717. Frih. G. H. von Görtz' bref ur fängelset i Arnhem. **18**,135.

Frih. G. H. von Görtz' relation om sitt förhållande till jakobiterna 1716—1717. **18**,276.

Ingrédiens pour une déclaration en Norvège. **18**,258.

$1718\frac{20}{11}, \frac{22}{11}$. Två bref från Karl XII till frih. J. Giertta. **15**,339, 340.

$1719\frac{10}{1}$. Residenten Brunells bref till envoyén Cronström ang. Karl XII:s död. **18**,258.

1719. Förteckningar öfver örlogseskadrarnes fartyg och personal m. m. **12**,323.

Berättelse om Karl XII:s död. **18**,557.

$1719\frac{28}{2}$. K. bref ang. flottans utrustande. **12**,144.

$1719\frac{31}{3}$. Instruktion för kommendören Th. Rajalin. **12**,145.

$1720\frac{4}{11}$—$\frac{15}{11}$. Berättelser och bref om öfverste Staëls duell med Tordenskjold. **11**,65.

$1724\frac{2}{11}$. En karolins meritlista. **11**,365.

$1728\frac{8}{5}$. Kommerskollegium till K. Maj:t ang. potatisodling i Dalarne. **19**,166.

$1728\frac{14}{8}$. Fredrik I:s bref om bidrag till Karl XII:s historia. **15**,337.

$1728\frac{26}{11}$. Frih. Ph. B. von Schwerin till kanslikollegium om Karl XII:s sista planer. **15**,341.

1731. Fänriken Lorentz Schultz' supplik till K. Maj:t. **12**,72.

$1742\frac{19}{1}$. En herredagsbondes riksdagsutgifter under frihetstiden. **20**,196.

$1750\frac{5}{3}$. Kansli- och kommerskollegiernas utlåtande om en svensk koloni vid Orinoko. **19**,80.

$1752\frac{22}{9}$. Carl von Linné till svenske envoyén i Haag J. F. Preis. **14**,265.

1770. Emanuel Svedenborg till K. Maj:t. **18**,78.
$1779\frac{13}{1}$. Memorial af A. Bäckerström ang. religionsfriheten. **18**,50.
1788. Kronofogden F. Halldin till K. Maj:t om folkväpningen i Dalarne. **16**,337.
1788, aug. Brefväxling mellan Gustaf III, Sofia Magdalena och Kristian VII. **18**,315.
1791—1852. Minnen ur min lefnad af grefve C. F. Horn. **12**,1, 193.
$1798\frac{14}{5}$. G. af Wetterstedt till B. C. Quiding. **15**,219.

1800-talet.

1800. Bref från frih. H. H. von Essen till frih. G. A. Reuterholm under Norrköpings riksdag. **20**,155.
1807—1809. En lifgrenadiers anteckningar om sin fångenskap i Frankrike. **14**,165.
1809. Utlåtande af lagman Poppius i författningsfrågan. **16**,339.
$1813\frac{12}{5}$. Kronprinsen Karl Johan till Karl XIII om unionen med Norge. **16**,285.
$1814\frac{3}{8}$—$\frac{5}{9}$. Handlingar till Mosskonventionens historia. **17**,237.
1814. Hans Järtas tankar om föreningen mellan Sverige och Norge. **14**,172.
$1823\frac{8}{7}$. Hans Järtas berättelse om förberedelserna till 1809 års revolution. **14**,341.
1874. Berättelse af frih. J. Gripenstedt om konferensen på Ulriksdal sept. 1863. **12**,229.

IV. Anmälda eller omnämnda skrifter.

A.

1. Acta et commentationes Imp. universitatis Jurievensis. **16**,114.
2. ADLERSPARRE, S. L—D, och LEIJONHUFVUD, S., Fredrika Bremer. **15**,444.
2½. AFZELIUS, H., Erik Benzelius d. ä. I. **17**,342.
3. AHLENIUS, K., Olaus Magnus och hans framställning af nordens geografi. **15**,224.
4. ——, Die älteste geographische Kentniss von Skandinavien. **18**,291.
5. AHNFELT, O., Utvecklingen af svenska kyrkans ordning under Gustaf den förstes regering. **18**,34.
6. ——, Laurentii Petri handskrifna kyrkoordning af år 1561. **14**,91.

7. Ahnfelt, O., Per Brahe d. ä:s fortsättning af Peder Svarts krönika. **16**,194. **17**,72.
8. ——, Om revisionen af Lunds domkapitels statuter efter reformationen. **16**,198.
9. ——, Olavus Petris Undervisning om menniskans ärliga skapelse, fall och upprättelse samt tvänne fragment Om helgon och Om änglar. **18**,288.
10. ——, Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. **19**,248.
11. ——, Om Olaus Stephani Bellini lefnadsålder. **20**,388.
12. Ahrenberg, J. A., Ett kapitel ur Åbo slotts byggnadshistoria. **19**,252.
13. Alin, O., Sveriges grundlagar. **12**,76.
14. ——, Minnen ur Sveriges nyare historia. XII,2. Karl Johan och hans tid. Senare afdelningen. **13**,*17*.
15. ——, Ur Jacob Adlerbeths Anteckningar för svenska häfder 1814. Ett bidrag till unionens historia. **18**,*85*.
16. ——, Hans Järtas och G. F. Wirséns brefväxling år 1814. **18**,*12*.
17. ——, Ett bidrag till Hans Järtas biografi. **19**,331.
17½. ——, G. Lagerbjelkes berättelse om Sveriges förhållande till främm. makter $\frac{13}{3}$—$\frac{6}{6}$ 1809 (Hist. Studier). **13**,*21*.
18. Allardt, A., Borgå läns sociala och ekonomiska förhållanden från år 1539 intill år 1571. **19**,85.
19. Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen. **14**,*81*.
20. Almén, J., Ätten Bernadotte. Biografiska anteckningar. **13**,382.
21. Almquist, J. A., Riksdagen i Gefle 1792. **15**,223.
22. ——, Uddeholmsverken. **20**,*12*.
23. Alrutz, S., I vår tids lifsfrågor. **17**,168.
24. Alstermark, B., De religiöst-svärmiska rörelserna i Norrland 1750—1800. I. Härjedalen och Jämtland. **18**,358.
25. Andersson, A., Breviarium juridicum af D. Svensson. **15**,348.
26. ——, Skrifter från reformationstiden i urval. **18**,288.
27. ——, Uppsala universitets matrikel på uppdrag af universitetets rektor utgifven. **20**,200.
28. Andersson, Th., Svenska underhandlingar med Ryssland 1537. **13**,84.
29. Anker, C. J., Utdrag ur danska diplomaters meddelanden från 1807—1808, 1810 och 1812—13. **17**,166.
30. Annales de l'école libre des sciences politiques. **18**,291.
31. Annales internationales d'histoire. **19**,88, 175.
32. Annerstedt, C., Samhällsklasser och lefnadssätt under förra hälften af 1600-talet. **16**,*60*.
33. ——, La Bibliothèque de l'université d'Upsal. **19**,174.
34. ——, Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Uppsala universitet. **13**,193. **19**,247.
35. Appelberg, K. A., Bidrag till belysning af sättet för prästtjänsternas besättande i Finland från reformationen till medlet af 17:de seklet. **16**,351.

36. Appelgren, Hj., Om Finlands fornborgar. **11**,369.
37. Arcadius, C. O., Anteckningar ur Vexiö allmänna läroverks häfder till år 1724. **12**,*81*.
38. Arkiv för nordisk filologi. **14**,276. **18**,362.
39. d'Armaillé, Grefvinnan Egmont. **13**,382.
40. Armstedt, Den store kurfurstens svenska giftermålsplan. **16**,351.
41. Arndt, W., Schweden, Brandenburg, Magdeburg 1657, 1658. **14**,277.
42. Arnheim, F., Der ausserordentliche Finnländische Landtag 1899. **20**,202.
43. Arnoldson, K. P., Nordens enhet och Kristian II. **19**,*56*.
44. Arosenius, E., Om sättet för grundlagsändring under tiden 1809—1866. **15**,444. **17**,*84*.
45. Asker, F., Lefnadsminnen. **18**,84.
46. Aspelin, E., Elias Brenner. **17**,273.
47. Aspelin, H. E., Vasa stads historia. **13**,86,384. **14**,186. **15**,96. **19**,*40*.
48. Assarsson, A., Försök till kortfattad framställning af kyrkans historia. I. Gamla tiden. **15**,349. II. Medeltiden. **16**,288.
49. Aubert, L. M. B., Kielertraktatens opgivelse. **14**,*33*.
50. ——, La Norvège devant le droit international. **16**,*61*.
51. Autografsällskapets Tidskrift. **13**,194. **19**,82.

B.

52. Bæhrendtz, F. J., Om Sveriges förhållande till Ryssland under k. Gustaf IV Adolfs förmyndarstyrelse. **12**,*45*.
53. Bain, R. Nisbet, Gustavus III and his contemporaries. **15**,*25*.
54. Baltische Studien. **19**,174.
55. Bang, G., Europeisk kulturhistoria. **17**,345. **18**,289.
56. ——, Breve til og fra Kristoffer Göje og Birgitte Bölle. **18**,188.
57. Barth, P., Die Philosophie der Geschichte als Soziologi. **20**,221.
58. Beauchet, L., Loi de Vestrogothie traduite et annotée et précédée d'une étude sur les sources du droit suédois. **13**,384.
59. v. Below, G., Die neue historische Methode. **18**,293. **20**,231.
60. Bendixen, B. E., Kampen paa Bergens vaag 1665. **16**,115.
61. Benrath, Jesuiternas verksamhet i Braunsberg (1565—71) (Zeitschr. des Westpreuss. Geschicht-Vereins). **19**,253.
62. Berendts, E. N., Sveriges statshushållning. **11**,207.
63. Berg, G., Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf I hufvudsakligen i afseende på Småland. **13**,192. **14**,*14*.
64. Berg, V., Göteborgs stift under 1700-talet. **13**,*58*.
65. Berggren, P. G., Lars Grubbe, hans lif och verksamhet. **18**,184.
66. Bergh, E., Finland under det första årtiondet af kejsar Alexander III:s regering. **14**,187. **15**,227.
67. Bergh, S., Svenska riksrådets protokoll. **12**,*28*. **13**,83. **15**,*65*. **17**,71. **19**,82.

68. Bergh, S., Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll. **11**,208. **13**,83. **14**,275. **15**,224. **18**,183. **19**,172. **20**,304.
69. ——, Les Archives de Suède. **17**,71.
69½. ——, Handels- och manuf.-deputationens uppkomst och sammansättning (Hist. Studier). **18**,*19*.
——, Jfr Jahresberichte der Geschichtswissenschaft.
70. Bergholm, A., Släktbok öfver Finlands ofrälse släkter (finska). **14**,187. **15**,227. **16**,354. **19**,87.
71. Bergman, E. W., Några blad ur Carleborgs grefskaps historia. **14**,365.
72. Bergman, J., Ur medeltidens latinska poesi. **17**,269.
73. ——, De P. Herennio Dexippo et Gothorum illa in Atticam incursione quid scriptores et inscriptiones doceant. **18**,288.
74. Bergstedt, H., Backylides (Sv. Hum. Förbundets skrifter. III). **20**,392.
75. Bergström, O., Kongl. Invalidinrättningen på Ulriksdal. **11**,204.
——, Se Wrangel, F. U. och Bergström.
76. Bernheim, E., Geschichtsunterricht und Geschichtswissenschaft. **20**,238.
77. Bertolotti, A., Handlingar till Olai Magni biografi. **11**,206.
78. v. Bezold, F., Geschichte der deutschen Reformation. **14**,*83*.
79. Bibliografi öfver Finlands historiska litteratur 1890—94. **15**,446.
80. Le Bibliographe moderne. **19**,174.
81. K. Bibliotekets handlingar. **12**,249. **17**,342. **19**,246.
82. Bidrag til den store nordiske krigs historie. I. Kong Frederik IV:s förste kamp om Sönderjylland. Krigen 1700. Af H. W. Harbou, A. P. Tuxen og C. L. With. **20**,*67*.
83. Bidrag till Nordens äldsta kartografi. **12**,253.
84. Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria utgifna af Södermanlands fornminnesförening. IX. **18**,84.
85. Bidrag till Åbo stads historia. **11**,370. **16**,290. **18**,187. **19**,86, 173.
86. Bienemann, F., Gustaf Adolf (Düna-zeitung). **15**,*18*.
87. Bildt, C., Christine de Suède et le cardinal Azzolino. **20**,*43*.
88. Binder, G., Die heilige Birgitta von Schweden. **12**,*69*.
89. Bismarck, Gedanken und Erinnerungen. **19**,88.
90. Bismarck-Jahrbuch. **14**,278.
91. Björkander, A., Till Visby stads äldre historia. Ett kritiskt bidrag. **18**,84, 27.
92. Björlin, G., Kriget i Norge 1814. **13**,*89*; jfr **13**,386.
93. Björling, C., Vår äldsta lagkommentar. **16**,197.
94. Blomberg, L., Th. Mommsens teori om det romerska principatet. **15**,224.
95. Blümcke, O., Pommern während des nordischen siebenjährigen Krieges. **11**,*89*.
96. Bobé, L., Erindringer fra kong Frederik VI:s tid af Conrad grev Ranzau-Breitenburg. **20**,393.

97. BOËTHIUS, S. J., Historisk läsning för skolan och hemmet. I. Forntiden. **16**,*1*. II. Medeltiden. **18**,85, *49*.
98. BONN, M. J., Spaniens Niedergang während der Preisrevolution des 16 Jahrhunderts. **17**,174.
99. BONNEVILLE DE MARSANGY, Le comte de Vergennes. **19**,*13*.
100. v. BONSDORFF, C., Nyen och Nyenskans. **11**,370.
101. ——, Åbo stads historia under sjuttonde seklet. **13**,86. **14**,187. **15**,95. **18**,363. **19**,86.
102. ——, De finska städernas representation intill frihetstiden. **14**,185.
103. ——, Strödda uppsatser. **18**,362.
104. ——, Privilegier och resolutioner för Åbo stad. I. Åren 1525—1719. **19**,173.
105. ——, Åbo akademis förvaltning 1640—1713. **20**,201.
106. BRANDRUD, A., Klosterlasse. **15**,350. **16**,*38*.
107. BRETHOLTZ, B., Die Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden. **15**,351.
108. ——, Urkunden, Briefe und Actenstücke zur Belagerung der Stadt Brünn durch die Schweden in den Jahren 1643 und 1645. **15**,351.
109. BRICKA, C. F., Efterretninger om den danske flaade i efteraaret 1657. **13**,384.
110. BROLÉN, C. A., Bidrag till Västerås läroverks historia. **13**,304. **16**,288.
111. BRÜCKNER, A., Gustaf IV och Katarina II 1796. **12**,*45*.
112. ——, Samlingar till grefve Nikita Petrovitj Panins lefvernesbeskrifning (ryska). **13**,87.
113. ——, Peter der Grosse. **14**,*92*.
114. ——, Katarina die Zweite. **14**,*94*.
115. BUCHHOLZ, A., Beiträge zur Lebensgeschichte Joh. Reinh. Patkuls. **13**,*79*.
116. BULARD, G., Les traités de Saint-Germain. **19**,253.
117. BYGDÉN, L., Om ursprunget till den historiska myten om Fale Bure. **11**,205.
118. ——, Tryckta och otryckta källor till landskapet Uplands och Stockholms stads historiskt-topografiska beskrifning. **12**,367.
119. ——, Disa-myten. **16**,198.
120. BÄR, M., Leitfaden für Archivbenutzer. **16**,199.
121. BÖRJESSON, M., Riksdagen i Stockholm 1655. **11**,203.
122. BÖTTIGER, J., Svenska statens samling af väfda tapeter. **18**,*61*.

C.

123. CAJANDER, K. A., Från Nystads forntid (finska). **15**,446.
124. CAPELLI, A., Dizionario di abbreviature latine ed italiane. **18**,363.
125. CARLBOM, J. L., Sveriges förhållande till Österrike under Ferdinand III:s sista regeringsår. **18**,288.

126. CARLBOM, J. L., Sverige och England 1655—aug. 1657. **20**,200.
127. CARLSON, E., Konung Karl XII:s egenhändiga bref. **14**,*20*, 365.
127½. ——, Slaget vid Poltava (Hist. Studier). **18**,*18*.
128. CEDERSTRÖM, R., Svenska kungliga hufvudbanér samt fälttecken (Medd. från Lifrustkammaren n:o 2). **20**,*73*.
129. CLASON, S., Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteafsöndringarna och de förbudna orterna. **15**,224, *43*.
130. ——, Historisk redogörelse för unionsfrågans tidigare skeden. **18**,184.
131. CLAUSEN, J., Frederik Christian Hertig af Augustenborg. **17**,*17*.
132. Columbus-litteratur. **12**,357.
133. CORDT, B., Mittheilungen aus dem Briefwechsel des Grafen Jacob De la Gardie. **16**,114.
134. CROHNS, HJALMAR, Sveriges politik i förhållande till de federativa rörelserna i Tyskland 1650—1654. **14**,276.
135. CYGNÆUS, G., K. Finska hushållningssällskapets verksamhet 1797—1897. **19**,86.

D.

136. DAENELL, E. R., Die Kölner Konföderation vom Jahre 1367 und die Schonischen Pfandschaften. Hansisch-Dänische Geschichte vom 1367—85. **14**,277.
137. ——, Geschichte der deutschen Hanse in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts. **18**,*9*.
138. DAHLBERG, B. H., Bidrag till svenska fattiglagstiftningens historia. **13**,382.
139. DAHLGREN, E. W., Tioårsregister till Sveriges offentliga bibliotek 1886—1895. **18**,85.
140. ——, De franska sjöfärderna till Söderhafvet i början af adertonde seklet. **20**,*87*.
——, Jfr n. 435.
141. DAHLMANN-WAITZ, Quellenkunde der deutschen Geschichte. **14**,*74*.
142. DALSJÖ, M., Kejsar Augusti sekularfest enligt nyaste upptäckter och forskningar **13**,304.
143. DALSTRÖM, H., Consistorii Academici Aboensis äldre protokoll III. 1664—1671. **19**,85.
144. DANIELS, E., Christine von Schweden (Preuss. Jahrbücher). **19**,253, 333. **20**,*43*.
145. DANIELSON, J. R., Finlands inre självständighet. **12**,369.
146. ——, Handlingar rörande förvaltningen i Finland år 1808. **14**,185.
147. ——, Viborgs läns återförening med det öfriga Finland. **15**,227.
148. ——, Finska kriget och de finska krigarne 1808—1809. **16**,353. **17**,273.
149. ——, Skildringar ur Finlands nyaste historia (finska). **19**,87.
150. Danmarks Riges Historie. **16**,290. **17**,270. **18**,363.
151. Dansk Historisk Tidsskrift. **18**,188, 334. **19**,334. **20**,393.

152. Danske Magazin. **13**,384.
153. Daudet, E., Histoire de l'émigration. Coblentz 1789—1793. **11**,185.
154. Danvila y Collado, La expulsion de los moriscos espanoles. **11**,207.
155. De Geer, L., Minnen. **12**,*91*.
156. Deutsche Geschichtsblätter. **20**,204.
157. Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. **12**,170.
158. Diemar, H., Untersuchungen über die Schlacht bei Lützen. **12**,*34*.
159. Dillner, T. S., Tabeller rörande Finlands handel åren 1570—1622. **15**,226.
160. ——, Studier öfver Finlands handel under tidrymden 1570—1622. I. Utrikeshandelns beskattning 1570—1605. **17**,271.
161. Drake, F., Stamtaflor öfver adl. ätterna Hand och Drake at Hagelsrum. **18**,186.
162. Droysen, G., Geschichte der Gegenreformation. **14**,*86*.
163. Dumrath, O. H., Furst Otto von Bismarck. **15**,72.
164. Duro, C. F., Nebulosa de Colón. **12**,361.

E.

165. Edén, N., Kielerfreden och unionen. **14**,*102*.
166. ——, Om centralregeringens organisation under den äldre vasatiden (1523—1594). **19**,171.
167. Edholm, E., Några Minnen från 1813 års krig (Tidskr. f. Militär hälsovård). **11**,203.
168. Ehrenberg, R., Das Zeitalter der Fugger. **17**,174.
169. v. Ehrenheim, E., Grönsö. **11**,203. **12**,250.
170. ——, Anteckningar om Grönsö och Utö. **14**,*112*.
171. ——, F., Etsningar från Grönsö och Utö. **14**,*112*.
171½. Ekman, C. C., Dagbok förd under kriget i Finland 1788—1790. **20**,*29*.
172. En konungadotters självbiografi. Öfvers. af G. v. Düben. **20**,391.
173. Eranos. **18**,291.
174. Erdmansdörffer, B., Deutsche Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zum Regierungsantritte Friedrichs des Grossen. **14**,*88*.
175. Erslev, K., Fortsatte bemærkninger om Unionsbrevet fra Kalmarmödet 1397. **12**,169.
176. ——, Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. **14**,276. **16**,290. **18**,188. **19**,252. **20**,393.
177. ——, Valdemarernes storhedstid. **18**,*79*.
178. ——, Europæisk feudalisme og dansk lensvæsen. **19**,334.
179. Eubel, C., Provinciale ordinis fratrum minorum vetustissimum. **12**,251.
180. ——, Hierarchia catholica medii ævi. **19**,77.

F.

181. Fahlbeck, P., Kielfredens artikel IV. **20**,200.
182. Fester, R., Die Augsburger Allianz von 1686. **16**,201.
183. Finsk biografisk handbok. **15**,446. **16**,354. **19**,87.
184. Finsk historisk litteratur. **11**,369. **12**,369. **14**,185. **15**,325, 445. **16**,115, 351. **17**,271. **19**,85.
185. Finsk militär tidskrift. **15**,228.
186. Finsk Tidskrift. **18**,291. **19**,252.
187. Fiske, J., The discovery of America with some account of ancient America and the spanish conquest. **12**,360.
188. de Flavigny, C., Sainte Birgitte de Suède. **12**,*70*.
189. Fontell, A. G., Finlands sölfskatteregister af år 1571. **12**,369.
190. Forhandlingsprotokol fört i Regjeringsrådet og Statsrådet marts till december 1814. **19**,174.
191. Forsman, J., Förbindelserna mellan Sverige och Ryssland åren 1597—1560 (finska). **15**,445.
192. Forssell, H., Gustaf Adolf. En minnesteckning. **14**,*115*.
193. Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte. **14**,188, 277. **19**,88.
194. Fraser, W., The Melvilles earls of Melville and the Leslies earls of Leven. **12**,78.
195. Fridericia, J. A., Adelsvældens sidste dage. Danmarks historie fra Christian IV:s död til Enevældens indförelse. **14**,188. **15**,7.
196. Fries, E., Märkvärdiga kvinnor. Svenska kvinnor. **12**,*88*.
197. ——, Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider. **15**,445. **16**,*73*.
198. ——, Betydelsen för Sveriges utveckling af 1600-talets krigspolitik. **18**,290.
199. Friis, Å., Frederik den sjette og det andet svenske tronfölgerval 1810. **18**,188.
200. ——, A. D. Jörgensen. **20**,307.
201. Fritzner, J., Ordbog over det gamle norske sprog. **14**,187.
202. Frohnhäuser, Gustaf Adolf und die Schweden in Mainz und am Rhein. **15**,*19*.
203. Frosterus, En vändpunkt i Alexander I:s regering. **18**,187.
204. Fryxells Berättelser ur Svenska Historien. **15**,444. **20**,306.
205. Fryxell, K. A., Om svenska biskopsval under medeltiden. **20**,199.
206. Från Tredje Gustafs dagar. **12**,367.
207. Funck-Brentano, F., Mannen med järnmasken. **14**,365.
208. ——, Bastiljen i sägnen och verkligheten. Öfvers. af O. A. Stridsberg. **20**,390.
209. Fåhræus, G. R., Om förändringen af Sveriges allianssystem åren 1680—1682 i dess sammanhang med de europeiska förvecklingarna. **11**,202, 77.

G.

210. GAFFAREL, P., Histoire de la découverte de l'Amérique depuis les origines jusqu' à la mort de Christophe Colomb. **12**,360.
211. GALLOIS, L., Les géographes Allemands de la renaissance. **12**,361.
212. GAUTIER, J., Smolenskhandlingar ur grefve Brahes familjearkiv. **18**,359.
213. GEETE, R., Jungfru Marie Örtagård (Sv. Fornskr.-sällsk. saml. h. 107 och 109). **16**,*52*.
214. GEFFROY, A., L'Island avant le christianisme. **17**,*67*.
215. GEIJER, K. R., Medeltidens uppfostrings- och undervisningsväsen. **17**,269.
216. ——, Uppsala universitet 1872—1897. **18**,*1*.
217. GELCICH, Columbus-Studien. **12**,361.
218. GIESEBRECHT, W., Geschichte der deutschen Kaiserzeit. **15**,446.
219. GIRGENSOHN, P., Die skandinavische Politik der Hansa 1375—1395. **18**,358, *64*.
220. GRANBERG, O., Drottning Kristinas tafvelgalleri på Stockholms slott och i Rom, dess uppkomst och dess öden ända till våra dagar. **17**,*11*.
221. GRANFELT, G., Finlands städers vapen. **14**,185.
222. GREPPI, G., Un gentiluomo milanese guerriero-diplomatico 1763—1839. Appunti biografici sul bali conte Giulio Litta-Visconti Arese. **16**,*31*.
223. GROTEFEND, H., Zeitrechnung des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit. **12**,80. **18**,189. **19**,243.
224. ——, Taschenbuch der Zeitrechnung des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit. **19**,253.
225. GROTENFELT, GÖSTA, Det primitiva jordbrukets metoder i Finland under den historiska tiden. **20**,*34*.
226. GROTENFELT, G., Handlingar till belysande af Finlands kamerala förhållanden på 1500-talet. **12**,369.
227. ——, Finska studerande vid utländska universitet före 1640. **14**,185.
228. ——, Jakob Teits klagomålsregister mot adeln i Finland 1555—56. **15**,96.
229. GUIRAUD, Histoire grecque. **11**,92.
230. GUNNARSSON, G., Förstärkta utskott inom svenska riksdagen under tiden 1809—1866. **20**,200.
231. Gustaf Adolfslitteratur, svensk. **14**,*114*; jfr **14**,361. **15**,227.
232. » tysk. **15**,*14*.
233. GUTJAHR, E. K., Gustaf II Adolfs von Schweden Beweggründe zur Teilnahme am deutschen Kriege. **15**,*18*.
234. GÖDEL, V., Fornnorsk-isländsk litteratur i Sverige. I. **18**,*67*.
235. Göteborgs Högskolas årsskrift. **15**,95.
236. GÖTHE, G., Johan Tobias Sergel. **19**,*1*.

H.

237. Hacklin, A., Olavus Laurelius. I. **16**,288.
238. Hagman, K., Om den svenska statsrevisionens sammansättning och verksamhetsformer under tiden 1809—1866. **17**,163.
239. Hagström, K. A., Strengnäs stifts herdaminne. **19**,249.
240. Hall, F., Bidrag till kännedomen om Cistercienserorden i Sverige. I. Munk-kloster. **20**,110.
241. Hallendorff, C., Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria. **17**,163.
241½. ——, De heml. förbindelserna mellan Danmark och k. August maj—sept. 1699 (Hist. Studier). **18**,*18*.
242. ——, Historiografi och censur under frihetstiden. **19**,172.
243. ——, Bidrag till frågan om publicerandet af Nordbergs k. Carl XII:s historia. **19**,247.
244. Hamburgische Festschrift zur Erinnerung an die Entdeckung America's. **12**,361.
245. Hammargren, J. A., Om den liturgiska striden under konung Johan III. **18**,84.
246. Hamnström, M, Om realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping 1800. **16**,197, **17**,2.
246½. Handskriftprof 1500—1800 utg. ur Lunds universitets handskriftssamling. **11**,*19*.
246⅓. Hannerz, N., Den lutherska kyrkans prädestinationslära. **20**,110.
247. Hanotaux, G., Histoire du cardinal de Richelieu. **13**,386.
248. v. Hansen, G., Katalog des Revaler Stadtarchivs. **17**,169.
Hanserecesse, se v. d. Ropp, G. och Schäfer, D.
249. Hansische Geschichtsblätter. **20**,306.
250. Hansisches Urkundenbuch. V. 1392 bis 1414, bearbeitet von K. Kunze. **20**,*32*.
251. » » VIII. 1451 bis 1463, bearbeitet von W. Stein. **20**,*32*.
252. Harnack, A., Den apostoliska trosbekännelsen. En historisk redogörelse jämte ett slutord. **12**,368.
253. Harrisse, H., The discovery of North America. **12**,359.
254. ——, Christophe Colomb, son origine, sa vie, ses voyages, sa famille et ses descendants. **12**,359.
255. Hartman, T., Utdrag ur Åbo stads dombok. **16**,220. **18**,187. **19**,86.
256. ——, Raseborgs slotts historia. **17**,272.
257. Haumant, E., La guerre du Nord 1655—1660. **18**,*44*.
258. Hausen, R., Registrum ecclesiæ Aboensis. **11**,*9*.
259. ——, Bidrag till Finlands historia. **14**,187 (II,1). **18**,292 (II,2).
260. ——, Dagbok förd under kriget i Finland 1788—1790 af auditören Carl Christopher Ekman. **20**,*29*.
261. ——, Finlands Medeltidssigill. **20**,202.
262. Heden, Hj. Nilsson, Erik Dahlberg. **20**,304.

263. Hedqvist, V., Den kristna kärleksverksamheten i Sverige under medeltiden. **13**,382.
264. de Heidenstam, O. G., Une soeur du grand Frédéric Louise-Ulrique reine de Suède. **17**,*86*, 273. **18**,189, 293.
265. Heikel, J. A., Filologiens studium vid Åbo universitet. **14**,185.
266. Heimdals Folkskrifter. **13**,*30*. **16**,196, *59*. **18**,289. **20**,304.
267. Heimer, A., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och England 1633—1654. **13**,*22*.
268. Helander, J., Haqvin Spegel, hans lif och gerning intill 1693. **19**,171.
269. Henning, K., Strängnäs stift under den liturgiska striden till Uppsala möte 1593. **13**,304.
270. Hernlund, H., Bidrag till den svenska skollagstiftningens historia under partitidehvarfvet, 1718—1809. I. 1718—1760. B. **12**,75.
271. ——, Johan Peter Lefrén och de pedagogiska reformplanerna i Sverige på 1820-talet. **19**,331.
272. Herrmann, M. och Szamatolski, S., Lateinische Litteraturdenkmäler des XV. und XVI. Jahrhunderts. **11**,*90*.
273. Hildebrand, E., Börtzell, A. och Wieselgren, H., Svenska skriftprof från Erik den Heliges tid till Gustaf III:s. I. **14**,*53*.
274. Hildebrand, E., Svenska skriftprof. II. **20**,387.
275. ——, Sveriges regeringsformer 1634—1809 samt konungaförsäkringar 1611—1800. **12**,77.
276. ——, Svenska riksdagsakter under tidehvarfvet 1521—1718. II. 1561—1592. **12**,76. **20**,*1*.
277. ——, Svenska riksdagsakter. III,1. 1593—1594. **13**,*32*. **14**,94. **15**,*1*. III,2 (1595). **20**,200.
277½. ——, Om Kalmare stadgar eller det »latinska brefvet» 1587 (Hist. Studier). **18**,*17*.
278. ——, Gustaf Vasa. **16**,196.
279. ——, Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. **16**,*90*.
280. Hildebrand, H., Sveriges Medeltid. I. **15**,*32*, 95. **16**,113 (II,3). **17**,164. **18**,184, **19**,332. **20**,388.
280½. ——, De öster- och västerländska mynten i Sveriges jord (Hist. Studier). **18**,*16*.
281. Hildebrand, K., Upsala möte 1593. Ett 300-årsminne. **13**,*30*.
282. ——, Stockholms historia under medeltiden. **17**,269.
283. ——, Sveriges deltagande i Östersjöhandeln under 1500-talet. **19**,249.
284. ——, Johan III och Europas katolska makter. Studier i 1500-talets politiska historia. **18**,184.
284½. ——, Sveriges ställning till A. Possevinos fredsmedling mellan Polen och Ryssland (Hist. Studier). **18**,*16*.
285. ——, Urkunder till Stockholms historia. I. Stockholms stads privilegiibref 1423—1700. 1 häftet. **20**,*27*.

286. Hiort-Lorenzen, H. R. och Thiset, A., Danmarks Adels Årbog. **17**,*46*.
287. Historiallinen Arkisto. **11**,370. **12**,369. **13**,86. **14**,185. **15**,96, 445. **17**,272. **19**,85.
288. Historische Vierteljahrschrift. **18**,88, 189, 364.
289. Historische Zeitschrift. **14**,277. **18**,293.
290. Historisches Jahrbuch. **18**,293.
290½. Historisk jubileumslitteratur från 1897. **18**,*1*.
291. Historiska handlingar. **12**,248. **17**,343. **18**,358. **19**,331. **20**,387.
292. Historiska Studier. Festskrift tillägnad C. G. Malmström. **18**,*15*, 83.
293. Hjelmerus, A., Gustaf IV Adolfs frierier. **12**,*45*.
294. ——, Meddelanden ur S. Hjelmérs dagbok. **12**,251.
295. ——, En engelsk diplomat om politiken i Norden. **19**,249.
296. Hjelt, O. E. A., Svenska och Finska Medicinalverkets historia 1663—1812. **12**,168, *59*. **14**,94.
297. Hjelt, O., Naturalhistorien vid Åbo akademi. **17**,272.
298. Hjärne, H., En uppgift för svensk häfdaforskning. **18**,74.
299. ——, Medeltidens statsskick omkr. 800—1350. Valda texter. **15**,445. **16**,*16*.
300. ——, Skandinaviska unioner under medeltiden. **17**,269.
301. ——, Polens undergång. **17**,269.
301½. ——, Ett svenskt vittnesbörd om holsteinska partistämplingar i Ryssland (Hist. Studier). **18**,*19*.
302. ——, Svensk-ryska förhandlingar 1564—72. Erik XIV:s ryska förbundsplaner. **18**,*3*.
303. Holmberg, E. J., Den liturgiska striden och Upsala mötes historia jämte en kort beskrifning af jubelfesterna i Upsala 1693 och 1793. **13**,*31*.
304. Hüffer, H., Das Zerwürfniss Gustafs III von Schweden mit seiner Mutter Luise Ulrike. **14**,188.
305. Huitfeldt-Kaas, H. J., Norske Sigiller fra Middelalderen. **19**,334.
306. Hultin, T., Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden. I. Järnbruken. **16**,352.
307. Hume, M., The courtships of queen Elizabeth. **17**,74.
308. Hümmerich, F., Vasco da Gama und die Entdeckung des Seewegs nach Ostindien. **19**,88.
309. Hyltén-Cavallius, G., Biografiska anteckningar om K. Kronobergs regementes officerskår 1623—1896. **17**,165.
310. Håndskriftet n:r 2365 4:to gl. kgl. Samling af det store kgl. bibliotek i Köbenhavn i fototypisk og diplomatisk gengivelse. **11**,371.
311. Häbler, K., Die Geschichte der Fuggerschen Handlung in Spanien. **17**,174.
312. v. Höpken, A. J., Skrifter samlade och i urval utgifna af C. Silfverstolpe. II. **13**,*1*.

I.

313. Illustrerad Finlands historia. **19**,87.
314. INGMAN, S., Studier i norra Finlands historia 1595—1635 (finska). **11**,369, **15**,446.
315. ——, Karl IX:s utrikespolitik (finska). **15**,225.
316. IRMER, G., Die Verhandlungen Schwedens und seiner Verbündeten mit Wallenstein und dem Kaiser. **11**,279.
317. ——, Hans Georg von Arnim. **14**,188.

J.

318. JACOBS, E., Die Wiederherstellung des evangelischen Kirchenwesens im Erzstift Magdeburg und im Hochstift Halberstadt durch König Gustav Adolf von Schweden im Jahre 1632. **17**,270.
319. JACOBSON, P. G. S., Visby högre allmänna läroverks stipendier och premiedonationer. Historisk öfversikt jämte urkundssamling. **20**,110.
320. Jahresberichte der Geschichtswissenschaft. **11**,371. **13**,83. **15**,225. **16**,198. **18**,189. **19**,174.
321. JALKANEN, K. J., Norra Tavastlands ödemarker, deras bebyggande och tillstånd intill 1620 (finska). **12**,369.
322. JANAUSCHEK, L., Bibliographia Bernardina. **12**,*61*.
323. JANSSON, Hj., Sveriges accession till Hannoverska alliansen. **13**,192. **14**,*18*.
324. JEANJEAN, C., Sainte Birgitte de Suède. Essai sur sa vie, ses idées, ses oeuvres. **12**,*69*.
325. JOHANSSON, J., Noraskogs arkiv. **11**,368. **12**,*25*. **14**,93. **18**,361.
326. ——, Vikers-Ekestubbe-slägten. **18**,361.
327. ——, Bidrag till Karlskoga krönika. **19**,*37*.
328. JOHANSSON, K. F., Om de indiska inskrifterna, deras upptäckande och deras tolkning. **18**,290.
329. JONES, GUERNSEY, The diplomatic relations between Cromwell and Charles X Gustavus of Sweden. **18**,86.
330. JOSEPHSON, A., Avhandlingar och program utgivna vid svenska och finska akademier och skolor under åren 1855—1890. **12**,77, 249.
331. JUEL, J., En rejse till Rusland under tsar Peter. **14**,79.
332. Jägaren. **18**,291.
333. JÄGER, O. och MOLDENHAUER, F., Auswahl wichtiger Aktenstücke zur Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts. **13**,385.
334. Jämtlands Fornminnesförenings Tidskrift. **15**,349.
335. JÖRGENSEN, A. D., Historiske Afhandlinger. **18**,188, 363. **20**,202.

K.

336. Kardell, S. J., Prosten Tidemans Dagbok. **15**,350.
337. ——, Bref från excellensen Georg Adlersparre till öfverste Karl af Forsell. **17**,73.
338. ——, Grefve Carl August Adlersparres utländska resa 1837—38. **20**,304.
339. Karlsson, K. F., Blad ur Örebro skolas historia IV. **19**,*35*. **20**,110.
340. Kernkamp, G. W., De sleutels van de Sont. **12**,*36*.
341. Kempff, Hj., Piræuslejonets runristningar. **17**,344.
342. Key, E., Om patriotismen. **18**,79.
343. Key-Åberg, K., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår. **11**,369. **14**,*51*.
344. ——, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Storbritannien under Gustaf IV Adolfs krig emot Napoleon intill konventionen i Stralsund den 7 sept. 1807. **14**,*47*.
345. Kirkehistoriske Samlinger. **16**,198.
346. Kjellberg, C., Gustaf Vasas födelseår. **16**,114.
347. ——, Gamla Uppsala kyrka. **17**,72.
348. ——, Topografiska och biografiska uppsatser i »Fyris». **12**,249.
349. Kjellén, R., Unionen sådan den skapades och sådan den blifvit. **13**,*66*. **16**,*59*.
350. ——, Riksrättsinstitutets utbildning i Sveriges historia. **15**,*52*.
351. ——, Stat och samhälle i det gamla Vestergötland. **17**,164.
352. ——, Om den svenska grundlagens anda. Rättspsykologisk undersökning. **18**,*5*.
353. ——, Studier i den äldre Vestgötalagen. **18**,360.
354. Klopp, O., Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs. **17**,*1*.
355. Koren, K., Karter og Topografiske Tegninger vedkommende Trondhiem og Tröndelagen. **20**,112.
356. Kretschmer, K., Die Entdeckung Amerika's in ihrer Bedeutung für die Geschichte des Weltbildes. **12**,358.
357. Kreüger, J., Cecilia Vasa. **16**,349.
358. ——, Johan III och den katolska reaktionen. **18**,185.
359. Kruse, J., Vita metrica S. Birgittæ. **13**,83.
360. ——, Hedvig Charlotta Nordenflycht. **15**,*61*.
361. ——, S:t Knutsgillet i Malmö, kulturhistoriska bidrag till dess 600-åriga historia. **18**,360.
362. Kugelberg, O., Postmästare i Sverige och Finland från äldsta till närvarande tid. **18**,361.
363. Kulturhistoriska Meddelanden. **14**,184.
364. Kwartalnik Historyczny. **16**,115.
365. Kyrklig Tidskrift. **16**,348.

L.

366. Lagerberg, C., Göteborgs stads vapen. 16,197.
367. Lagerblad, E., Bondeståndets protokoll vid Borgå landtdag år 1809. 14,186.
368. Lagus, E., Studier i den klassiska språkundervisningens historia med afseende fäst vid förhållandena i Sverige och andra länder. 11,369.
369. Lagus, G., Ur Viborgs historia. 14,186. 16,352. 19,40.
370. Lagus, W., Åbo akademis studentmatrikel. 12,370. 14,186. 15,446.
371. Lamprecht, K., Alte und Neue Richtungen in der Geschichtwissenschaft. 16,321. 20,205.
372. Landgren, K. G., Om konungens sanktionsrätt vid förändring eller upphäfvande af statens ordinarie inkomster. 11,90.
373. Landtmanson, I., Träldomens sista skede i Sverige. 18,84.
374. Langlois, Ch. V., Moyen-âge. 11,92.
375. Langlois, Ch. V. och Seignobos, Ch., Introduction aux études historiques. 18,41.
376. Larsen, A., Kalmarkrigen. 11,13.
377. Larsson, H., Halland vid midten af det 17:de århundradet. 11,203.
378. ——, Grefve Karl Gyllenborg i London åren 1715—1717. 11,203.
379. ——, Sveriges deltagande i den väpnade neutraliteten 1800—1801. 14,43.
380. Laursen, L., Kancelliets brevböger vedkommende Danmarks inre forhold. 15,351. 17,73. 18,293.
381. Lavisse, E. och Rambaud, A., Histoire Générale du IVème Siècle à nos jours. 19,125.
382. Lecestre, L., Lettres inédites de Napoléon Ier. 17,346.
383. Lectures historiques. 11,92.
384. Leijonhufvud, K., 1899 års dödslista för Sverige. 20,200.
385. Leijonhufvud, S., se Adlersparre, S. L—d.
386. Leinberg, K. G., Bidrag till kännedom om vårt land. 11,370.
387. ——, Handlingar rör. finska skolväsendets historia. Tredje samlingen. 12,81.
388. ——, Finska prästerskapets besvär och K. Maj:ts därpå gifna resolutioner från slutet af 1600-talet intill stora ofredens slut. 12,370.
389. ——, Handl. rör. finska kyrkan och prästerskapet. Första samlingen. 1535—1627. 12,370. Andra samlingen. 1627—51. 14,136
390. ——, Skolstaten i nuv. Åbo stift och dettas förra andel af Kuopio stift intill den 1 juni 1870. 14,186.
391. ——, Det odelade finska biskopsstiftets herdaminne. 15,226.
392. Leipziger Studien. 14,277.

393. Levin, H., Religionstvånget och religionsfriheten i Sverige 1686—1782. **16**,113.
394. Linck, J., Konung Oscar II. **18**,*6*.
395. Lindberg, G., Karlskoga bergslags historia och beskrifning. **19**,*37*.
396. Lindell, A., Bidrag till historien om Norrbottens bebyggande och odling. **20**,200.
397. Linder, L., Bidrag till kännedomen om Messenii tidigare lif (1579—1608). **14**,275.
398. Lindfors, A. O., Johan v. Hoorn. **16**,350.
399. Lindholm, A., Bidrag till kännedomen om Finlands ekonomiska tillstånd under tidskiftet 1634—1654. **12**,369.
400. Lindner, T., Geschichte des deutschen Volkes. **15**,*50*.
401. Lindström, A., Öfveramiralen frih. Pukes expedition till Västerbotten år 1809. **13**,197.
402. Lindström, G., Anteckningar om Gotlands Medeltid. I. **13**,*10*.
403. Loewe, R., Die Reste der Germanen am Schwarzen Meere. **18**,*32*.
404. Lundberg, B., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsbrottet 1715. **13**,382. **14**,*71*.
405. Lundin, C. F., Wismars pantsättning till Mecklenburg-Schwerin. **12**,168. **14**,*19*.
406. Lundqvist, K. G., Sveriges krig med staden Bremen och politik i samband därmed åren 1665—1666. **13**,382. **14**,*16*.
407. ——, Om hertigdömenas statsrättsliga ställning till kronan Sverige. **15**,349.
408. ——, Sveriges förbund med Mecklenburg-Güstrow år 1666 och förhandligarne därom. **17**,344.
409. ——, Sveriges neutralitetsförklaring år 1666 under kriget mellan England och Holland. **20**,110.
409½. Lundqvist, K. V., Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medeltiden. **18**,269.
410. Lunds universitets årsskrift. **14**,91.
411. Lundstedt, B., Sveriges periodiska litteratur. **15**,225. **16**,288. **17**,*29*.
412. ——, Aperçu de la principale littérature bibliographique de la Suède. **20**,303.
413. Lundström, H., Laurentius Paulinus Gothus, hans lif och verksamhet. I, II. **13**,193. **14**,*29*. III. **18**,287.
414. ——, Om det s. k. vederdöpareofoget i Stockholm under Gustaf I:s regering. **16**,348.
415. ——, Oeconomia christiana Laurentii Petri. **18**,86.
416. ——, Undersökningar och aktstycken. **18**,287.
417. ——, Magister de Hussinetz' Historia gestorum Christi. **18**,288.
418. Lundström, V., Tacitus' Agricola. **17**,168.
419. ——, Studier till andra puniska krigets historia. I. C. Flaminius och Hannibal. **19**,*28*.
420. ——, En ung vetenskap. **20**,305.

421. Läroverksprogram. **12**,249. **13**,304. **15**,349. **16**,288. **17**,344. **18**,288. **20**,110.
422. LÖNBORG, S., Adam af Bremen och hans skildringar af Nordeuropas länder och folk. **17**,163.
423. ——, Israels historia. **20**,*16*.

M.

424. MADSEN, E., Om fotfolket i de danska härarne under 16:de århundradet. **18**,188.
425. MAGNUSSON, A. M., Nicolaus Olai Botniensis ordförande vid Upsala möte 1593. **18**,*31*.
426. ——, Nicolaus Olai Botniensis. **18**,359.
427. MALMSTRÖM, C. G., Sveriges politiska historia ifrån Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. **13**,*43* (I). **15**,*36* (II). **17**,*68* (III). **19**,172 (IV). **20**,200 (V).
428. MALMSTRÖM, O., Bidrag till svenska Pommerns historia 1630—1653. **12**,168. **13**,22.
429. ——, Nils Bielke och kriget mot turkarne 1684—1687. **15**,445.
430. ——, Änkedrottning Maria Eleonora och hennes förhållande till Danmark. **15**,349.
431. ——, Underhandlingarna om ett giftermål mellan Kristina af Sverige och Fredrik Vilhelm af Brandenburg. **15**,349.
432. ——, Nils Bielke såsom generalguvernör i Pommern 1687—1697. **16**,290.
433. ——, Karl XI:s bref till Nils Bielke (Hist. Handl. XVIII, 2). **20**,387.
434. MANKELL, J., Öfversikt af svenska krigens och krigsinrättningarnas historia. **19**,252.
435. Map of the world by the spanish cosmographer Alonzo de Santa Cruz. Reproduction in phototypic facsimile by the Printing office of the swedish staff General, with explanation by E. W. Dahlgren. **12**,368.
436. Marie Antoinettes bref utg. af »la Société d'histoire contemporaine». **15**,446.
437. MARKHAM, C. R., Life of Cristopher Columbus. **12**,361.
437½. MARTIN, F., Svenska kungliga gåfvor till ryska zaren 1647—1699. **20**,106.
438. MASPERO, Histoire ancienne. **11**,92.
439. DE MAULDE-LA-CLAVIÈRE, M., La diplomatie au temps de Machiavel. **13**,195.
440. Meddelanden från det litteraturhistoriska seminariet i Lund. **13**,83. **14**,275. **18**,184.
441. Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening. **16**,113.
442. Meddelanden från Nerikes fornminnesförening. **16**,348.
443. Meddelanden från Nordiska museet. **19**,173.

444. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. **12**,248. **15**,348. **16**,287. **17**,342. **18**,359. **19**,246. **20**,303.
444½. Meddelelser fra det danske Rigsarkiv. **13**,87. **18**,363.
445. Meddelelser fra det norske Rigsarkiv. **20**,307.
446. Mejborg, R., Danmarks böndergårde, særlig bondestandens liv og færd i det XVI:e, XVII:e og XVIII:e århundrede. **17**,270.
447. Melander, K. R., Underrättelser om Viborgs skola i början af 1600-talet (finska). **14**,185.
448. ——, Om rådet i Finlands städer under förra hälften af 17:de seklet. **15**,226.
449. ——, Om skatterna i Finland och Kexholms län 1617—1634. **17**,272.
450. Mémoires du duc Des Cars. **11**,185.
451. Mézières, A., Vie de Mirabeau. **12**,80.
452. Mickiewitz, A., Herr Tadeusz. Öfvers. af A. Jensen. **18**,187.
453. Mittheilungen der K. Preussischen Archivverwaltung. **20**,203.
454. Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. **15**,225.
455. Moltesen, L. J., De Avignonske pavers forhold til Danmark. **17**,*38*.
455½. Montelius, O., Sveriges förbindelser med andra länder i förhistorisk tid (Hist. Studier). **18**,*16*.
456. Munch, P., Köbstadstyrelsen i Danmark fra Kristian IV:s tid till enevældens ophör (1649—1848). **20**,202.
457. Munthe, A., Gustaf v. Psilander (Sv. sjöhjältar). **19**,83.
458. ——, Jacob Bagge. **19**,332.
459. ——, Nils Ehrensköld. **20**,389.

N.

460. Natt och Dag, S., Diarium öfver det som vedh H. K. M:tz och cronones skeppsflotta, hvilken om hösten a:o 1644 under generalmajorens och öfverkommendantens h. Carl Gustaf Wrangels conduicte uthgick til siös, fornembligst passerat och förelupit är. **20**,305.
461. Neovius, A., Ur Finlands historia. Publikationer ur de alopæiska papperen. **11**,370.
462. ——, Anteckningar rörande Borgå stads historia. **17**,273.
463. Nerman, G., Handlingar rörande frågan om kanal mellan Baggensfjärden och Lännerstasundet. **13**,195.
464. ——, Göta kanals historia från äldsta tider till våra dagar. **16**,350. **17**,166.
465. ——, Något om Hjälmare kanal samt Sveriges äldsta kanalkarta. **20**,305.
466. Neue Heidelberger Jahrbücher. **11**,207.
467. Nielsen, Y., 1814. Fra Kiel til Moss. **14**,*33*.
468. ——, Aktstykker om Bodösagen. **19**,174.
469. Nilsson, J. W., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike under Gustaf IV Adolf. **19**,171.

470. Norberg, O., Svenska kyrkans mission vid Delaware. 18,12.
471. ——, Två skrifter från den s. k. likvoristiska striden. 20,110.
472. Nordin, Hj., De ecklesiastika deputationerna under Fredrik I:s regering. 17,60.
473. Nordin, R., Studien in der Themistoklesfrage. 18,193.
474. Nordisk Familjebok. 14,278. 16,116.
475. Nordisk Tidskrift. 20,307.
476. Nordisk Revy. 16,394. 18,185.
477. Nordlander, J., Norrländska Samlingar. 16,288. 19,248.
478. Nordlund, K., Den svenska reformationstidens allmänna statsrättsliga ideer i deras samband med den historiska utvecklingen. 20,200.
479. Nordmann, P., Åbo akademis grundläggning. 15,446.
480. Nordwall, J. E., Om svenska riksrådets utveckling mot centralisation under Gustaf II Adolfs regering. 11,369.
481. Norelius, Ch., K. Statsutredningen. Ett bidrag till finansernas historia under Gustavianska tiden. 14,184.
482. Norsk Historisk Tidsskrift. 20,393.
483. Norske Kildeskriftkommissionens publikationer. 15,445. 19,84, 174.
484. Nyblom, H., Fosterlandskärlek (Heimdals Folkskrifter). 18,289.
485. Nylander, K. U., Om den hebreiska tempelmusiken. 16,288.
486. Nyrop, C., Danmarks Gilde- och Lavsskråer fra middelalderen. 19,252.
487. Nyström, J. F., Om Upsala möte. Föredrag vid Upsala högre allmänna läroverks minnesfest den 27 april 1893. 18,304.
488. ——, Öfversikt af Handelns historia i sammanträngd framställning. 17,73.
489. ——, Vasco da Gama och upptäckten af sjövägen till Indien. 18,290.

O.

490. Odhner, C. T., Minne af riksrådet m. m. grefve Ulrik Scheffer. 13,7.
491. ——, Gustaf III och Katarina II efter freden i Värälä. 15,444.
492. ——, Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. II. 16,81.
492½. ——, Razumovskijs not den 18 juni 1788 (Hist. Studier). 18,20.
493. Oldin, C. M., Om de äldre skolhusen i Landskrona. 18,288.
494. Olmer, E., Konflikten mellan Danmark och Holstein-Gottorp 1695—1700. 18,184.
495. Oncken, W., Allgemeine Geschichte in Einzeldarstellungen. 14,81.
496. ——, Das Zeitalter der Revolution, des Kaiserreiches und der Befreiungskriege. 14,94.
497. ——, Das Zeitalter Friedrichs des Grossen. 14,93.
498. Opitz, W., Die Schlacht bei Breitenfeld am 17. sept. 1631. 12,33.

499. Ord och Bild. **14**,93.
500. OXENSTIERNA, AXEL, Skrifter och Brefvexling. **11**,*45* (II, 3). **11**,278. **13**,*53* (II, 5). **14**,*59* (II, 6). **15**,349 (II, 7). **16**,*23*. (II,7). **17**,*75*, 71 (I,2, II,8). **19**,82 (II, 9).

P.

501. PAJULA, J. S., Finska kyrkans ställning under den liturgiska striden (finska). **11**,369.
502. PALMQUIST, E., Observationer öfver Ryssland. **19**,249.
503. PALUDAN, J., Danmarks Literatur i Middelalderen. **16**,77.
504. ——, Danmarks Literatur mellem Reformationen og Holberg. **16**,77.
505. PAULSON, J. et WÅHLIN, L., Scriptores Latini Medii ævi suecani. I. Petri de Dacia Vita Christinæ Stumbelensis. Fasc. II. **17**,*80*.
506. ——, Om Jülicher-Handskriften till Petrus de Dacia. **17**,*80*.
507. PEHRSSON, P., Ur Österby bruks och vallonernas krönika. **20**,111.
508. PERGER, A., Jesuiterpateren Laurids Nielsen saakaldt »Klosterlasse». **16**,*48*.
509. Personhistorisk Tidskrift. **19**,82, 247. **20**,110, 200, 303.
510. PETRELLI, T. J., Anteckningar om svenska och finska fanor och standar under konungarne Karl X Gustaf och Karl XI intill 1686. **13**,85.
511. PHILIPPSON, Das Zeitalter Ludwigs des vierzehnten. **14**,*91*.
512. ——, Maria Stuart. **13**,195.
513. PINGAUD, L., Bernadotte et les Bourbons. **18**,86.
514. PIRA, K., Svensk-danska förhandlingar 1593—1600. **15**,444.
515. PLANTING-GYLLENBÅGA, G. H. W., Trondhjems rytteriregemente. Lålands och Falsters prästdragoner. **20**,389.
516. Politische Correspondenz Karl Friedrichs von Baden 1783—1806. **16**,351.
517. Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs högskola I—XII. **20**,*18*.
518. Preussische Jahrbücher. **19**,253, 333.
519. PRIBRAM, A. F., Die Berichte des kaiserlichen Gesandten Franz von Lisola aus den Jahren 1655—1660. **11**,*29*.
520. PROU, Manuel de Paléographie. Recueil de facsimiles d'écritures. **12**,170.
521. PRUTZ, H., Staatengeschichte des Abendlandes im Mittelalter. **14**,*83*.
522. ——, Die Eroberung von Stralsund durch den grossen Kurfürsten October 1678. **19**,174.

R.

523. Ramos-Coëlho, J., Historia do Infante D. Duarte. **11**,*25*.
524. Rappe, A., Karl XII:s fälttåg mot Ryssland 1707—1709. **12**,368.
525. Reeves, A. M., The finding of Wineland the good. **11**,279.
526. Regesta Norvegica. Kronologisk Fortegnelse over dokumenter vedkommende Norge, Nordmænd og den norske kirkeprovinds I. Udg. ved G. Storm. **18**,292. **19**,84.
527. Registrum ecclesiæ Aboensis, utg. af Finlands statsarkiv genom R. Hausen. **11**,*9*.
528. Regnér, P. B., Kriget och tillståndet i Vesterbotten 1809. **11**,202.
529. Rein, J., Columbus und seine vier Reisen nach dem Westen. **12**,361.
530. Rein, T. Johan Wilhelm Snellman. **16**,115.
531. Reuterskiöld, C. L. A., (R. C. A.), Om de ministeriella ärendena och formerna för deras behandling. **11**,369.
532. ——, Till belysning af den svensk-norska unionsförfattningen och dess tidigare utvecklingshistoria. **13**,192.
533. Revue Historique. **14**,365. **18**,190.
534. Revue internationale des Archives, des Bibliothèques et des Musées. **17**,71.
535. Rickert, H., Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft. **20**,219.
536. Ridderstad, W., Tvenne härledningskedjor. Bidrag till K. Svea Lifgardes historia. **19**,83.
537. v. Ringseis, B., Leben der heiligen Birgitta. **12**,*69*.
538. Ritto, O. P., Rolandsqvadet metrisk oversat. **18**,*6*.
539. v. d. Ropp, G., Hanserecesse von 1431—76. **11**,*65*.
530. Rosman, H., Rasmus Ludvigsson som genealog. **17**,164. **19**,*47*.
541. Rossander, C. J., Ur Indiens historia. **19**,*21*.
542. Ruge, S., Christoph Columbus. **12**,170, 360.
543. Rühl, F., Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit. **17**,170. **19**,253.
544. ——, Briefe und Aktenstücke zur Geschichte Preussens unter Friedrich Wilhelm III. **19**,*61*.
545. Ruuth, J. W., Björneborgs stads historia. **19**,*40*, 86.
546. Rydberg, O. S., Sverges traktater med främmande magter. **11**,90. **12**,168. **13**,83. **15**,444. **16**,346, *45*. **18**,360.
547. Rydfors, A., De diplomatiska förbindelserna emellan Sverige och England 1624—maj 1630. **11**,*36*.
548. ——, Konung Oscar II och Sveriges folk. **18**,*5*.
549. ——, Kultur- och folkvandring inom Europa (Sv. Human. Förb. Skrifter). **20**,111.
550. Råbergh, H., Den evangeliskt lutherska bekännelsens införande i Finland genom Upsala kyrkomöte den 25 febr.—20 mars 1593. **13**,*31*.

551. RÅBERGH, H., Teologiens studium vid Åbo universitet. Förra delen 1640—1713. **14**,185.
552. RÖDING, R., Bidrag till Göteborgs latinläroverks historia. **20**,110.
553. RÖNNBLAD, E., Formerna för grundlagsfrågors behandling i svenska riksdagen 1809—1866. **18**,184.
554. RÖRDAM, H., Charles de Danzay. **18**,87.

S.

555. SAINT-CLAIR, R. W., The Saint Clairs of the isles being a history of the sea-kings of Orkney and their scottish successors of the sirname of Sinclair. **18**,294.
556. Samlaren. **11**,205. **15**,198. **16**,289. **19**,172.
557. SAMZELIUS, H., K. Skogs- och Jägeristaten. Biografiska studier 1539—1898. **19**,173.
558. SATTLER, C., Reichsfreiherr Dodo zu Innhausen und Knyphausen. **11**,207. **13**,23.
559. SCHAGERSTRÖM, A., Gustaf Adolfs personlighet belyst genom citat ur hans skrifter. **15**,349.
560. SCHAUMAN, A., Från sex årtionden i Finland. **14**,187. **15**,227.
561. SCHEFER, CHR., Bernadotte prince de Suède et l'Europe (1810—1815). **18**,291.
562. ——, Bernadotte roi. **19**,*71*. **20**,307 (sv. öfvers.).
563. SCHIEMANN, TH., Russland, Polen und Livland bis ins 17. Jahrhundert. **14**,*83*.
564. SCHMIDT, K. A., Anteckningar om Röne härad. I. Alla Helgons kyrka. **16**,57.
565. SCHMITZ, W., Den enskilda välgörenheten under medeltiden. **18**,293.
566. SCHMOLLER, G. und HINTZE, O., Politiker und Nationalökonomen. **20**,204.
567. SCHOTT, TH., Württemberg und Gustaf Adolf 1631 und 1632. **16**,*28*.
568. SCHÜCK, H., Olavus Petri. **13**,84.
569. ——, Rosa rorans. Ett Birgittaofficium. **13**,84.
570. ——, Om den äldsta bokhandeln i Sverige. **14**,92.
571. ——, Svensk gudatro under en heden tid. **18**,291.
572. SCHWENKE, P., Adressbuch der deutschen Bibliotheken. **13**,*32*.
573. SCHYBERGSON, M. G., Professor Algot Scarins bref. **13**,86.
574. ——, D:o d:o (suppl.). **15**,96.
575. ——, Historiens studium vid Åbo universitet. **12**,*13*.
576. ——, Finlands historia (tysk öfvers.). **16**,198.
577. ——, Ur Finlands konstitutionella historia 1809—1863. **19**,87.
578. ——, Jakob Tengströms vittra skrifter. **19**,252.
579. SCHÄFER, D., Hanserecesse von 1477—1530. **11**,*65*.

580. Schäfer, D., Der Flottenführer der Verbündeten in der Grafenfehde. **20**,306.
581. Scriptores Latini medii ævi suecani. **17**,*80*.
582. Seignobos, Ch., Histoire politique de l'Europe contemporaine. **19**,125.[1]
583. Seligmann, J., Aron Isaks självbiografi. **17**,167.
584. Seraphim, E. och A., Aus der kurländischen Vergangenheit. **14**,*4*.
585. Silfverstolpe, C., Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll. **11**,368. **15**,224. **17**,344. **19**,172.
586. ——, Svenskt diplomatarium från och med år 1401. **12**,366.
586½. ——, Riksrådet grefve A. J. v. Höpkens skrifter. II. **18**,*1*.
587. ——, Om kyrkans angrepp mot Revelationes Sanctæ Birgittæ. **16**,7.
588. ——, Vadstena klosters uppbörds- och utgiftsbok 1539—1570. **16**,7.
589. Sjögren, O., Gustaf Vasa. Ett 400-årsminne. **17**,*58*.
590. ——, Karl XI och svenska folket på hans tid. **19**,*9*.
591. ——, Karl XII och hans män. **19**,172, 333.
592. Smålands nation i Uppsala. Biografiska och genealogiska anteckningar. **15**,350. **17**,164. **18**,361.
593. Snellman, A. H., De finska stammarne vid Östersjön under tiden för sin självständighet (finska). **15**,226.
594. Sondén, P., Förteckning öfver bref till k. Gustaf II Adolf i riksarkivet. **12**,248.
595. Springhorn, C., Bidrag till Lunds allmänna läroverks historia efter Skånes förening med Sverige. **16**,347. **17**,345.
596. Staaff, E., Några anmärkningar om »concilia plebis». **18**,288.
597. Statsvetenskaplig Tidskrift. **17**,343. **20**,200.
598. Stavenow, L., Om riksrådsvalen under frihetstiden. **11**,*1*.
599. ——, Gustaf Adolf, hans personlighet och betydelse. **14**,*115*.
600. ——, Tal till Gustaf Vasas Minne. **16**,196.
601. ——, Studier i ståndsriksdagens senare historia. Prästeståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval. **16**,*36*.
602. ——, Den stora engelska revolutionen i sjuttonde århundradet. **17**,*63*.
603. ——, Några ord om frihetstidens allmänna betydelse och plats i det svenska folkets historia. **18**,*4*.
604. ——, De politiska doktrinernas uppkomst och första utveckling under frihetstiden (Hist. Studier). **18**,*20*.
605. ——, Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. **18**,*69*.
606. Steenstrup, J. C. H. R., Vore Folkeviser fra Middelalderen. **11**,*53*.
607. Sten Jacobsen, Den nordiske kriigs kröniche, udg. af M. Weibull. **20**,*78*.

[1] Jfr Langlois et Seignobos.

608. Stille, A., Danmarks politik gent emot Sverige 1707—1709. 18,*71*.

609. Stjerna, K., Erik den helige. En sagohistorisk studie. 18,184.

610. Storm, G., Christofer Columbus og Amerikas opdagelse. 12,362.

611. ——, Afgifter fra den norske kirkeprovins til den apostoliske kammer och kardinalkollegiet 1311—1523. 17,346.

612. ——, Ynglingatal, dets forfatter og forfattelsetid. 18,362.

613. ——, Regesta norvegica. 18,292. 19,84.

614. Strindberg, A., Les relations de la France avec la Suède jusqu'à nos jours. 11,*69*, 371.

615. Struck, Die Schlacht bei Nördlingen im Jahre 1634. 15,*35*

616. Stsjukin, P., Recueil de lettres et documents manuscrits anciens de la collection de Pierre Stschoukine à Moscou. 17,169.

617. Sundin, E. R., Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag. 16,197. 17,*32*.

633. Svanljung, K., Österbottens pedagogier och trivialskolor. 15,445.

618. Sven Lagerbergs Dagbok under vistelsen hos tartarchan Dowlet Gherey 1710—1711. 17,*21*.

634. Svensén, E., Sverige och dess grannar. 17,270.

619. Svenska Akademiens handlingar. 15,444. 19,331.

620. Svenska Akademien, Ordbok öfver svenska språket. 13,383.

621. Svenska bokförläggareföreningens Festskrift. 14,92.

622. Svenska Humanistiska förbundets skrifter. 20,111, 305, 392.

623. Svenska litteratursällskapets Förhandlingar och uppsatser. 14,186, 365. 15,226, 446. 17,273. 18,187. 19,85, 86. 20,201.

624. Svenska Riksdagsakter. 11,278. 12,76. 13,83. 14,94. 15,*1*. 17,71. 20,*1*, 200.

625. Svenska riksrådets protokoll. 12,*28*. 13,83. 15,*65*. 17,71. 19,82.

626. Svenska Skriftprof från Erik den heliges tid till Gustaf III:s. 11,278. 12,249. 14,*53*, 94. 20,387.

627. Svenska Ättartal. 11,368. 12,*72*. 13,383. 14,364. 16,347. 18,*25*.

628. Svenskt Diplomatarium. 12,366. 15,227.

629. Sverges Traktater med främmande magter. 11,90. 12,168. 13,83. 15,444. 16,346, *45*. 18,360.

630. Sveriges krig åren 1808 och 1809. 15,349. 16,1, 155.

631. Sveriges Ridderskaps och Adels Riksdagsprotokoll. 11,208, 368. 13,83. 14,275. 15,224. 17,344. 18,183. 19,172. 20,304.

632. Sveriges äldre regeringsformer och konungaförsäkringar. 11,278. 12,77.

635. v. Sybel, H., Die Begründung des deutschen Reichs. 15,96.

636. Sylvan, O., Sveriges periodiska literatur under frihetstidens förra del. 12,168.

637. ——, Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772. 17,*29*.

638. Söderberg, S., Ölands runinskrifter. 20,201.
639. Söderberg, V., Nicolaus Ragvaldi's tal på kyrkomötet i Basel. 16,289.
640. Söderqvist, O., Johan III och hertig Karl. 1568—1575. 18,184.

T.

641. Talleyrand, Mémoires. 11,279. 12,170.
642. Tamm, F., Etymologisk ordbok. 18,383.
643. Taube, B., Svenska beskickningars berättelser om främmande makter år 1793. I. Preussen. II. Polen. 14,*64*.
644. ——, Berättelse om Nordamerikas Förenta Stater 1784. Bref till kanslipresidenten af frih. S. G. Hermelin. 14,275.
645. Tegnér, E., Lunds universitet 1872—1897. 18,*2*.
646. ——, Från Tredje Gustafs dagar. 12,367.
647. ——, Svenska bilder från sextonhundratalet. 16,*97*.
648. Tersmeden, C. H., Kalender öfver i Sverige lefvande ointroducerad adel, svensk och utländsk. 19,*75*.
649. Tidsskrift for Retsvidenskab. 18,360.
650. Thomæus, R., Om Upsala möte 1593. 13,*31*.
651. Tidander, L. G. T., Öfversigt af svenska befästningsväsendets utveckling. 12,*16*.
652. Topelius, Z., Alexander II:s minne. 15,227.
653. Trolle Bonde, C., Trolleholm. 12,250. 15,*10*.
654. ——, Kjesäter. 15,*10*.
655. ——, Hesselby. 15,*10*.
656. ——, Anteckningar om Bondesläkten. 15,*73*. 17,345. 18,184, 288. 19,1, 83, 332. 20,391.

U.

657. Ugolini, M., La nuova biblioteca Leonina. 18,196.
658. Und. betänkande af kommitterade för granskning af inskriptionerna å arméns fanor och standar afg. den 2 april 1892. 18,193.
659. Upmark, G., Gustaf Vasas porträtt. 14,93.
660. Upplands Fornminnesförenings Tidskrift 16,113. 17,72, 164. 20,111.
661. Uppsalastudier tillägnade Sophus Bugge pa hans 60-ariga födelsedag. 13,*93*; jfr 14,95.
662. Uppström, V., Sveriges grundlagar jemte de vigtigaste dithörande författningar. 11,90. 12,77.
663. ——, Sveriges rikes lag. 12,77. 13,86.

V.

664. Varrentrapp, Briefe Pufendorf's an Falaiseau, Friese und Weigel. 14,277.

W.

665. Waddington, A., Histoire de Charles XII par Voltaire. 11,92.
666. Wadstein, E., Om Olov trätälja och hans binamn. 12,251.
667. ——, Bidrag till tolkning och belysning af skalde- och eddadikter. 14,276.
668. Wahlfisk, J., Den kateketiska undervisningen i Sverige ifrån reformationen intill 1811. 12,*81*.
669. Wahlström, L., Sveriges förhållande till Danmark 1788—89. 18,358.
670. Walcker, K., Grundriss der Weltgeschichte und der Quellenkunde. 12,169.
671. Wallin, W., Finlands landsvägar under det svenska väldets tid (finska). 14,185.
672. ——, Finska folkets förhistoria (finska). 15,227.
673. Warburg, K., Karl August Ehrensvärd. En lefnadsbild från gustavianska tiden. 13,194. 14,*1*.
674. Varenius, O., Om riksföreståndareskap enligt Sveriges och Norges grundlagar. 11,369. 12,*39*.
675. ——, Nyare unionell litteratur och olika unionella rättsåskådningar. 13,*66*.
676. ——, Högförräderimålet mot M. G. De la Gardie (Hist. Studier). 18,*17*.
677. Vaupell, O., Den Nordiske Syvaarskrig 1563—1570. 12,7.
678. ——, Dronning Margarete; Foreningen af de trende Riger til en Statsenhed. 17,346.
679. Weibull, L., De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige och Frankrike 1629—1631. 19,171.
680. Weibull, M., Handskriftprof 1500—1800. 11,*19*.
681. ——, Drottning Kristina och Klas Tott. 12,367.
682. ——, Gustaf II Adolf och Christian IV 1624—1625. 14,*114*.
683. Weitemeyer, H., Ämner og Kuriositeter fra Columbustiden og Columbusliteraturen. 12,362.
684. Vessberg, V., Bidrag till historien om Sveriges krig med Danmark 1643—1645. 15,445.
685. Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. 14,93 (VI, VII). 17,164. 19,*54*.
686. Westling, F., Förarbeten till den estniska öfversättningen af Nya testamentet 1715. Kyrkohistorisk studie. 12,249.
687. ——, Meddelanden om kyrkoförfattningen i Estland under det svenska väldets tid. 16,349. 17,344.

688. WESTLING, F., Meddelanden om den kyrkliga kulten i Estland under det svenska väldets tid. 16,288.
689. ——, Biskop Johannes Rudbecks visitation i Estland 1627. 11,90.
690. WIBLING, C., Carl X Gustaf och Georg Rakoczy II. 11,278.
691. ——, Ur fältmarskalken Fabian Wredes papper. 14,364.
692. WIEBE, G., Zur Geschichte der Preisrevolution des XVI und XVII Jahrhunderts. 17,174.
693. WIEHR, E., Napoleon und Bernadotte im Herbstfeldzuge 1813. 13,84.
694. WIESELGREN, H., Prinsessan Cecilia. 16,198.
695. WIMARSON, N., Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. I. 17,164.
695½. WIMMER, L. A. F., Sönderjyllands historiske runemindesmærker. 12,252.
696. WINSOR, J., Narrative and critical history of America. 12,359.
697. WINTER, G., Geschichte des dreissigjährigen Krieges. 14,89.
698. Vintergatan 1897. 18,74.
699. Vitterhets- Hist.- och Antikvitets Akademiens Handlingar. 15,223.
700. ——, Månadsblad. 19,82.
701. WITTICH, K., Dietrich von Falkenberg. 13,23.
702. WITTMANN, P., Kurzer Abriss der schwedischen Geschichte. 16,350.
703. WOHLWILL, A., Zur Geschichte der Beziehungen zwischen Hamburg und Gustaf Adolf. 15,225.
704. WOYNAR, K., Österreichs Beziehungen zu Schweden und Dänemark vornehmlich seine Politik bei der Vereinigung Norwegens mit Schweden in den Jahren 1813 und 1814. 12,1, 168 (sv. öfversättning).
705. WRANGEL, E., Öfversikt af frihetstidens odlingshistoria med hänsyn till dess litteratur och konst. 16,348.
706. ——, Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet. 18,3.
706½. WRANGEL, F. U., Liste des Diplomates Français en Suède 1541—1891. 11,39.
707. WRANGEL, F. U. och BERGSTRÖM, O., Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. 15,224. 16,71. 17,164. 19,332. 20,304.
708. WÄGNER, S., Till minne af Upsala möte 1593. 13,304.
709. ——, Helsingborgs allmänna läroverk under tre århundraden. 20,110.

Z.

710. ZAHRTMAN, M. K., Svenskarne på Bornholm 1658. 18,188.
711. Zeitschrift des Harzvereins für Geschichte und Altertumskunde. 17,270.

712. ZENK, F., Die Öffentlichkeit im Militärstrafprozesse zusamt den ihr verwandten Materien. **16**,351.
713. ZETTERQUIST, E. A., Grundläggningen af det svenska väldet i hertigdömena Bremen och Verden. **11**,202. **12**,*3*.

Å.

714. ÅKERBLOM, F., Historiska anteckningar om Sveriges nötkreatursafvel. **11**,*86*.
715. ——, Pommerska bref. Anteckningar från en resa i f. d. svenska Pommern. **13**,85.
716. ——, I Göteborg för 100 år sedan. **19**,84.
717. ——, Tidsbilder från Göteborg på 1820-talet. **19**,333.
718. ÅKESON, N., Förmyndarestyrelsens planer rörande Gustaf IV Adolfs förmälning. **12**,*45*.
719. ÅLUND, O. W., Gustaf II Adolf. Ett trehundraårsminne berättadt för gammal och ung. **14**,*116*.
720. Årböger for nordisk oldkyndighed. **12**,169.
721. ÅZELIUS, J. E., Uppfostran i Atén. **18**,288.

Ö.

722. ÖDBERG, F., Anteckningar om riksrådet frih. Hog. Bielkes friherreskap Leckö (1571—1599). **12**,249.
723. ——, Om Anders Lorichs k. Johans ständiga legat i Polen och hans tid (1569—1584). **13**,304.
724. ——, Tidsbilder ur 1500-talets svenska häfder. **16**,289.
725. ——, Om prinsessan Cecilia Vasa markgrefvinna af Baden-Rodemachern. **17**,*55*.
726. ——, Om magister Sven Jacobi den förste protestantiske biskopen i Skara stift. **17**,165.
727. ——, Om Klas Kursell, k. Erik XIV:s och Johan III:s krigsöfverste i Livland. **20**,110.
728. ÖHLANDER, C., Bidrag till kännedomen om Ingermanlands historia och förvaltning. I. 1617—1645. **18**,184.
729. ÖSTERGREN, P. A., Tvisten om ägande- och nyttjanderätten till skattejord vid pröfningen af Lagkommissionens förslag till Sveriges rikes lag hos 1731 och 1734 års ständer. **16**,346.

V. Tidskrifter och periodiska publikationer refererade till innehållet.

Sverige.

1. Allmänna försvarsföreningens årsskrift. **19**,*16*, *67*. **20**,*23*.
2. Antiqvarisk Tidskrift för Sverige. **11**,*42*, *72*, *92*. **12**,*20*. **13**,*74*. **15**,*21*, *58*, *76*. **17**,*26*, *50*. **18**,*36*. **19**,*67*.
3. Arkiv för Nordisk Filologi. **11—20**.
4. K. Bibliotekets Handlingar. **11—19**.
5. Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. **11**,*92*. **13**,*14*, *96*. **14**,*118*. **15**,*76*. **17**,*26*, *93*. **19**,*79*.
6. Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria. **15**,*39*. **18**,*22*. **19**,*79*.
7. Eira. **13**,*14*.
8. Eranos. **18**,*83*.
9. Från Upländsk bygd. **20**,*23*.
10. Försvarsvännen. **15**,*21*. **16**,*19*. **17**,*26*.
11. Göteborgs högskolas Årsskrift. **15**,*39*.
11½. Göteborgs Vetenskaps och Vitterhetssamhälles Handlingar. **18**,*83*.
12. Historiska Handlingar utg. af K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. **13**,*14*, *96*.
13. Illustrerad Militärrevy. **18**,*83*. **20**,*23*.
14. Jul 1896. **16**,*100*.
15. Jämtlands läns fornminnesförenings tidskrift. **14**,*25*. **15**,*58*. **17**,*93*. **20**,*23*.
16. Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och Tidskrift. **13**,*39*. **14**,*25*. **16**,*19*. **17**,*26*. **18**,*22*. **19**,*16*. **20**,*23*.
17. Kulturhistoriska Meddelanden. Qvartalskrift utg. genom G. J:son Karlin. **16**,*19*. **18**,*22*. **19**,*67*.
18. Kyrklig Tidskrift. **16—20**.
19. Läsning för (svenska) folket. **11**,*21*, *92*. **12**,*42*. **16**,*19*. **18**,*22*.
20. Läsning för hemmet. **14**,*76*. **18**,*22*.
21. Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening. **11**,*72*. **12**,*42*. **13**,*96*. **16**,*19*. **17**,*71*.
22. Meddelanden från föreningen för grafisk konst. **17**,*26*.
22½. Meddelanden från Göteborgs och Bohusläns forminnesförening. **14**,*118*.
23. Meddelanden från Nerikes fornminnesförening. **16**,*100*.
24. Meddelanden från Nordiska museet. **19**,*31*. **20**,*63*.
25. Meddelanden från Svenska riksarkivet. **11—20**.
26. Meddelanden från Svenska slöjdföreningen. **14**,*118*. **16**,*19*. **17**,*26*. **18**,*22*. **20**,*23*, *90*.
27. Nordisk Revy. **15**,*39*. **16**,*100*. **18**,*23*.
28. Nordisk Tidskrift utg. af Letterstedtska Föreningen. **11—20**.
29. Ny Illustrerad Tidning. **16**,*19*. **17**,*50*, *71*. **18**,*23*, *36*, *58*. **20**,*24*.
30. Ny Svensk Tidskrift. **11**,*21*, *42*.

31. Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif. **12**,*93*. **15**,*21*. **19**,*16*.
32. Nytt Juridiskt Arkiv. **11**,*21*. **15**,*76*.
33. Ord och Bild. **12—20**.
34. Pedagogisk Tidskrift. **13**,*39*. **14**,*76*.
35. Personhistorisk Tidskrift. **19—20**.
36. Samfundet för Nordiska Museets främjande. **16**,*20*. **18**,*23*.
37. Samlaren. Tidskrift utg. af Sv. Literatursällskapets arbetsutskott. **11—18**. **20**.
38. Skandinavisches Archiv. **11**,*92*.
39. Statsvetenskaplig Tidskrift. **17—20**.
40. Svea. **17**,*94*.
41. Svensk Tidskrift. **11—15**.
42. Svenska Akademiens handlingar. **11**,*93*. **13**,*14*, *75*. **14**,*118*. **15**,*76*. **17**,*26*. **18**,*23*. **19**,*16*, *79*.
43. Svenska Autografsällskapets tidskrift. **13—17**,
44. Svenska Fornminnesföreningens tidskrift. **12**,*65*. **17**,*26*. **18**,*23*, *58*.
45. Svenska Turistföreningens årsskrift. **17**,*51*. **20**,*39*.
46. Sveriges allmänna handelsförenings månadsskrift. **19**,*22*, *68*.
47. Tidskrift i Fortifikation. **18**,*23*.
48. Tidskrift i militär helsovård. **16**,*20*. **17**,*26*. **18**,*23*.
49. Upplands Fornminnesförenings tidskrift. **14**,*119*. **16**,*20*. **17**,*51*. **19**,*16*, *80*.
50. Upsala Läkareförenings förhandlingar. **16**,*100*.
51. Vestergötlands Fornminnesförenings tidskrift. **13**,*97*. **17**,*51*. **19**,*68*.
52. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens Handlingar. **13**,*97*.
53. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademiens Månadsblad. **11—14**. **17—18**.
54. Ymer. **11**,*93*. **17**,*72*, *94*. **18**,*84*. **20**,*24*.

Norge.

1. Festskrift udg. i anl. af Trondhjems 900-aars jubilæum af det K. Norske Vid.-Selskab i Trondhjem. **17**,*72*.
2. Folkevennen. **20**,*39*, *90*.
3. Historisk Tidsskrift. **11**,*21*. **12**,*20*. **14**,*56*. **16**,*100*. **18**,*84*. **20**,*90*.
4. Kringsjaa. **13**,*40*. **18**,*58*.
5. Meddelelser fra det Norske Rigsarkiv. **20**,*91*.
6. Morgenbladet. **18**,*58*.
7. Norsk Militært Tidsskrift. **12**,*20*. **14**,*25*. **16**,*20*, *100*. **18**,*23*, *58*, *84*. **19**,*68*. **20**,*24*, *91*.
8. Nyt Tidsskrift. **13**,*40*, *25*, *97*. **14**,*57*. **15**,*21*, *77*.
9. Samtiden. **17**,*72*.
10. Theologisk Tidsskrift. **11**,*42*.
11. Tidsskrift for Retsvidenskab. **19**,*16*.
12. Værg dit land. **14**,*26*. **15**,*21*. **16**,*20*. **17**,*27*.

Danmark.

1. Aarböger for Nordisk oldkyndighed. **12**,*65*. **15**,*77*. **19**,*80*. **20**,*24*.
2. Dansk Tidskrift. **18**,*58*. **20**,*64*, *91*.
3. Danske Magazin. **11**,*22*. **12**,*20*. **14**,*26*. **15**,*21*, *77*. **17**,*51*. **19**,*17*. **20**,*24*.
4. Historisk Tidsskrift. **11—20**.
5. Historiske Samlinger og Studier udg. af H. Rördam. **16**,*42*.
6. Kirkehistoriske Samlinger. **18**,*59*. **20**,*24*.
7. Kunstbladet. **18**,*59*.
8. Meddelelser fra Krigsarkiverne. **11—19**.
9. Militær Tidende. **14**,*26*. **20**,*24*.
10. Militært Tidsskrift. **14**,*26*. **15**,*22*. **17**,*27*, **19**,*17*. **20**,*24*.
11. Museum. **11—16**.
12. Nord og Syd. **18**,*23*, *37*. **19**,*68*.
13. Personalhistorisk Tidsskrift. **12**,*65*, *94*. **13**,*15*. **15**,*22*. **16**,*42*.
14. Sönderjydske Aarböger. **13**,*15*. **20**,*91*.
15. Teologisk Tidsskrift. **20**,*24*.
16. Tilskueren. **12**,*21*, *94*. **13**,*40*, *75*, *97*. **14**,*77*. **16**,*68*. **20**,*39*.
17. Vort Forsvar. **12—18**. **20**,*39*.

Finland.

1. Ateneum. **19**,*17*. **20**,*24*, *64*.
2. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk. **19**,*17*.
3. Finsk Militär Tidskrift. **11**,*93*. **12**,*43*, *65*. **13**,*15*, *40*. **14**,*57*. **16**,*20*, *43*. **18**,*24*. **19**,*17*. **20**,*24*.
4. Finsk Tidskrift. **11—20**.
5. Finska Fornminnesföreningen. Finskt Museum. **17**,*94*.
6. Förhandlingar och Uppsatser utg. af Svenska Literatursällskapet i Finland. **11**,*43*. **17**,*95*. **19**,*17*. **20**,*25*, *64*.
7. Historiallinen Arkisto. **11**,*73*. **12**,*66*. **14**,*26*. **15**,*22*, *77*. **17**,*27*, *95*. **19**,*17*.
8. Kalender utgifven af Svenska folkskolans vänner. **19**,*17*. **20**,*25*.
9. Meddelanden från Industristyrelsen i Finland. **17**,*95*.
10. Nutid. **17**,*95*.
11. Teologisk tidskrift. **17**,*95*.

Ryssland.

1. Acta et commentationes Imp. universitatis Jurievensis. **15**,*77*.
2. Baltische Monatsschrift. **11**,*22*, *73*, *93*. **12**,*21*, *66*, *94*. **14**,*57*. *77*, *119*. **15**,*22*, *40*. **16**,*20*, *43*. **17**,*72*. **18**,*37*, *85*. **20**,*64*, *91*.
3. Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. **14**,*77*. **18**,*37*. **19**,*18*.
4. Düna Zeitung. **15**,*22*, *40*.

5. Festschrift der Kurländ. Gesellschaft für Litteratur und Kunst. **11**,*73*.
6. Jahresbericht der Felliner litterarischen Gesellschaft. **19**,*18*.
7. Jurnal Ministerstva Narodnago Prosvjestsjenja. **12**,*66*, *94*.
8. Mittheilungen aus der Livländischen Geschichte. **12**,*66*. **13**,*76*. **14**,*77*. **16**,*68*. **18**,*24*. **20**,*64*.
9. Neue Dorpater Zeitung. **12**,*21*.
10. Pernausche Zeitung. **16**,*101*.
11. Rigasche Stadtblätter. **12**,*21*. **14**,*57*. **15**,*22*. **16**,*101*.
12. Russkaja Starina. **12**,*21*. **14**,*26*.
13. Sitzungsberichte der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. **13**,*40*. **15**,*40*.
14. Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. **13**,*40*. **14**,*57*. **15**,*40*. **16**,*43*. **18**,*24*, *59*. **19**,*80*. **20**,*64*.
15. Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Litteratur und Kunst. **11**,*22*. **15**,*22*, *77*. **17**,*73*.
16. Verhandlungen der gelehrten Estnischen Gesellschaft zu Dorpat. **13**,*41*.
17. Vjestnik Istoritjeski. **11**,*43*.

Tyskland.

1. Alemannia. **18**,*59*.
2. Allgemeine evangelische lutherische Kirchenzeitung. **11**,*93*. **15**,*22*.
3. Allgemeine Militärzeitung. **15**,*22*. **16**,*21*. **17**,*27*. **18**,*24*. **19**,*18*.
4. Allgemeine Zeitung. **15**,*22*. **20**,*25*.
5. Altbayerische Forschungen. **20**,*25*.
6. Altpreussische Monatschrift. **13**,*98*. **14**,*77*. **15**,*77*. **19**,*68*, *80*.
7. Archiv des historischen Vereins von Unterfranken und Aschaffenburg. **13**,*76*.
8. Archiv für Hessische Geschichte und Altertumskunde. **15**,*59*.
9. Archiv für slavische Philologie. **18**,*59*.
10. Augsburger Postzeitung. Beilage. **18**,*59*.
11. Aus der Heimat. Lausitzer Geschichts- und Unterhaltungsblätter. **20**,*91*.
12. Aus dem Zwönitzthale (Annaberg). **18**,*37*.
13. Baltische Studien. **11**,*22*. **12**,*21*. **13**,*15*. **14**,*57*. **15**,*23*. **18**,*24*. **19**,*32*.
14. Beiträge zur Geschichte und Altertumskunde Pommerns. **20**,*25*.
15. Bericht über Bestand und Wirken des Histor. Vereins zu Bamberg. **13**,*15*. **19**,*80*.
16. Berliner Münzblätter. **16**,*43*.
17. Blätter für Pommersche Volkskunde. **18**,*85*.
18. Brandenburgia. **14**,*26*. **20**,*64*.
19. Byzantinische Zeitschrift. **16**,*21*.
20. (Der) Bär (Berlin). **12**,*94*.

21. Centralblatt für Bibliotekswesen. **16**,*43*.
22. Chemnitzer Neueste Nachrichten. **19**,*18*.
23. Correspondenzblatt des Gesammtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine. **19**,*32*.
24. Daheim. **15**,*23*.
25. Deutsche Heereszeitung. **16**,*21*.
26. Deutsche Litteraturzeitung. **11—20**.
27. Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. **11—18**.
28. (Das) Erzgebirge. **16**,*101*.
29. Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. **11**,*23*. **12**,*67*. **13**,*15*, *98*. **14**, *77*, *119*. **15**,*59*. **16**,*69*. **18**, *38*, *85*. **19**,*32*. **20**,*25*, *64*.
30. Gegenwart. **14**,*120*. **15**,*59*.
31. Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg. **14**,*26*, *58*. **15**,*23*, *59*, *78*. **16**, *43*, *69*. **17**,*52*, *95*.
32. Glück auf. Organ des Erzgebirgsvereins. **16**,*101*.
33. Grenzboten. **15**,*23*.
34. Gubener Zeitung. **15**,*40*.
35. Göttingische gelehrte Anzeigen. **14**,*78*. **15**,*23*. **17**,*73*, *95*. **19**,*80*.
36. Hansische Geschichtsblätter. **11**,*74*. **13**,*15*, *98*. **18**,*38*. **20**,*25*.
37. Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland. **17**,*28*. **19**,*68*.
38. Historische Vierteljahrschrift. **18—20**.
39. Historische Zeitschrift. **11—20**.
40. Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft. **16**,*21*. **18**,*59*. **19**,*18*.
41. Historisches Taschenbuch. **11**,*23*. **12**,*21*. **13**,*16*.
42. Hohenzollern Jahrbuch. **19**,*80*, **20**,*25*.
43. Jahresbericht der Görres-Gesellschaft. **14**,*26*.
44. Jahresbericht des historischen Vereins zu Brandenburg an der H. **17**,*28*.
45. (Der) Katholik. **11**,*23*. **16**,*21*.
46. Kirchliche Monatschrift. **15**,*23*.
47. Klemm's Archiv. **19**,*81*.
48. Korrespondenzblatt der Westdeutschen Zeitschrift für Geschichte und Kunst. **15**,*26*.
49. Leipziger Zeitung. Wissenschaftliche Beilage. **11**,*23*. **13**,*16*. **15**,*23*, *60*. **17**,*28*.
50. Litterarische Rundschau. **18**,*38*.
51. Litterarisches Centralblatt. **11—20**.
52. Magdeburgische Zeitung. **15**,*40*.
53. Mansfelder Blätter. **12**,*22*. **19**,*81*.
54. Militär-Wochenblatt. **16**,*21*.
55. Mittheilungen aus dem Stadsarchiv von Köln. **11**,*23*.
56. Mittheilungen aus der historischen Litteratur. **18**,*39*, *85*. **19**,*69*. **20**,*40*, *65*.
57. Mittheilungen des historischen Vereins zu Osnabrück. **14**,*78*.
58. Mittheilungen des Oberhessischen Geschichtsvereins in Giessen. **12**,*22*.

59. Mittheilungen des Vereins für Chemnitzer Geschichte. **16**,*21*.
60. Mittheilungen des Vereins für die Geschichte Berlins. **17**,*28*.
61. Mittheilungen des Vereins für Geschichte und Landeskunde von Osnabrück. **12**,*22*.
62. Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Meissen. **18**,*39*. **20**,*65*.
63. Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg. **14**,*78*.
64. Mittheilungen des Vereins für Hamburgische Geschichte. **15**,*60*.
65. Mittheilungen des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. **12**,*43*, *94*. **13**,*16*. **15**,*24*. **16**,*21*.
66. Mittheilungen vom Freiburger Altertumsverein. **13**,*41*. **20**,*65*.
67. Monatsblätter des Vereins für Pommersche Geschichte und Altertumskunde. **19**,*81*.
68. Monatschrift für Gottesdienst und kirchliche Kunst. **20**,*92*.
69. Nationalzeitung. **13**,*16*. **14**,*27*.
70. Neue Christoterpe. **20**,*92*.
71. Neue Heidelberger Jahrbücher. **11**,*43*, *74*. **12**,*43*, *95*. **13**,*76*.
72. (Das) Neue Jahrhundert. **20**,*25*.
73. Neue Militärische Blätter. **11**,*44*, *74*.
74. Neue Mittheilungen des Thüringisch-Sachsischen Vereins. **17**,*53*.
75. Neue Zeit. **15**,*24*.
76. Neues Archiv für Sachsiche Geschichte und Altertumskunde. **12**,*95*. **14**,*27*. **16**,*22*, *101*. **19**,*81*.
77. Neujahrsblätter der Badischen Historischen Kommission. **20**,*26*.
78. Niederlausitzer Mittheilungen. **13**,*77*.
79. Preussische Jahrbücher. **11**,*74*. **12**,*95*. **13**,*77*. **14**,*120*. **19**,*81*.
80. Protestantische Kirchenzeitung für das evangelische Deutschland. **15**,*24*.
81. Quartalblätter des historischen Vereins für das Grossherzogtum Hessen. **12**,*95*. **16**,*22*.
82. Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte. **16**,*69*. **19**,*81*. **20**,*65*.
83. Sammelblatt des historischen Vereins Eichstätt. **13**,*98*. **16**,*22*.
84. Schriften des Vereins für die Geschichte Leipzigs. **18**,*39*.
85. Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark. **17**,*53*. **20**,*26*.
86. Schriften des Vereins für Sachsen Meining. Geschichte und Landeskunde. **17**,*53*.
87. Schönburgische Geschichtsblätter. **16**,*101*. **19**,*81*.
88. Sitzungsberichte der philosoph.-philolog.- und hist. Klasse der k. Baier. Akademie der Wissenschaften zu München. **20**,*26*, *65*.
89. Stimmen aus Maria-Laach. **20**,*65*.
90. Über Land und Meer. **13**,*77*.
91. Velhagen's und Klasings Monatshefte. **16**,*69*.
92. Verhandlungen des historischen Vereins der Oberpfalz und Regensburg. **16**,*22*, **17**,*53*.
93. *Vom Fels zum Meer.* **20**,40.

94. Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. **15**,*41*. **16**,*43*. **18**,*39*. **19**,*69*. **20**,*26*, *40*.
95. Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. **18**,*98*.
96. Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenb. Geschichte. **11**,*44*. **13**,*41*. **14**,*78*. **17**,*73*.
97. Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. **12**,*22*. **14**,*120*. **16**,*102*. **17**,*53*. **19**,*69*. **20**,*26*.
98. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. **12**,*22*.
99. Zeitschrift des Haarz-vereins für Geschichte und Altertumskunde. **16**,*22*. **17**,*73*.
100. Zeitschrift des histor. Vereins für den Regierungsbezirk Marienwerder. **12**,*22*.
101. Zeitschrift des histor. Vereins für Niedersachsen. **19**,*18*.
102. Zeitschrift des histor. Vereins für Schwaben und Neuburg. **12**,*44*.
103. Zeitschrift des Münchener Altertumsvereins. **20**,*26*.
104. Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte. **13**,*98*.
105. Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde. **12**,*22*.
106. Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. **14**,*78*. **19**,*18*. **20**,*26*.
107. Zeitschrift für das private und öffentliche Recht der Gegenwart. **20**,*40*.
108. Zeitschrift für die Geschichte Oberrheins. **15**,*24*, *78*. **18**,*39*. **20**,*40*.
109. Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands. **14**,*78*. **20**,*26*.
110. Zeitschrift für Kirchengeschichte. **12**,*22*.
111. Zeitschrift für Kulturgeschichte. **20**,*65*.
112. Zeitschrift für praktische Theologie. **20**,*92*.
113. Zeitschrift für vaterl. Geschichte und Altertumskunde. **16**,*22*.
114. Zukunft. **16**,*22*.

Schweitz.

1. Basler Jahrbuch. **18**,*16*.

Österrike-Ungern.

1. Bulletin international de l'Académie des Sciences en Cracovie. **12**,*67*.
2. Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. **11**,*44*.
3. Kwartalnik Historyczny. **16**,*68*. **20**,*25*.
4. Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. **15**,*41*. **16**,*101*. **17**,*53*, *96*. **19**,*18*, *81*.
5. Mittheilungen des Nordböhmischen Excursionsclub. **15**,*24*, *78*. **20**,*25*.
6. Mährisches Tageblatt. **14**,*120*.

7. Streffleur's Österreichische Militärische Zeitschrift. **15**,*24*.
8. Törtenelmi Tar. **15**,*24*.
9. Ungarische Revue. **11**,*23*, *74*, *94*. **18**,*16*.
10. Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesien. **18**,*39*. **19**,*18*.

Nederland.

1. Bijdragen en Mededelingen van het Histor. Genootschap. **20**,*26*.
2. De Navorscher. **14**,*79*.
3. De Nederlandsche Heraut. **14**,*79*.
4. Verslag van de algem. Vergadering der leden van het histor. Genootschap gehouden te Utrecht. **18**,*24*.

Belgien.

1. Académie royale de Belgique. **17**,*96*.
2. Bulletin de la commission royale d'histoire de Belgique. **17**,*74*.

England.

1. Athenæum. **16**,*44*.
2. Cornhill Magazine. **16**,*102*.
3. Edinburgh Review. **11**,*44*. **18**,*39*. **20**,*40*.
4. English Historical Review. **11—20**.
5. Fortnightly Review. **15**,*60*. **17**,*96*.
6. The Forum. **17**,*28*.
7. Frank Leslie's Popular Monthly. **17**,*53*.
8. Imperial Asiatic Quarterly Review. **16**,*22*.
9. Macmillan's Magazine. **17**,*96*.
10. New Review. **15**,*79*.
11. Nineteenth Century. **13**,*41*.
12. Review of Reviews. **17**,*53*.
13. Scottish Review. **12**,*67*. **17**,*96*.
14. Scribner's Magazine. **11**,*23*.
15. United Service Magazine. **17**,*53*.

Frankrike.

1. Annales de l'école libre des sciences politiques. **13**,*98*. **18**,*60*.
2. Annales franc-comtoises. **16**,*43*.
3. Archives diplomatiques. **12**,*44*.
4. Bibliothèque de l'école des chartes. **20**,*92*.
5. Bulletin historique et militaire. **18**,*56*.
6. Bulletin mensuel de la Société de Législation comparée. **18**,*98*.
7. *Correspondant*. **12**,*68*. **13**,*99*. **15**,*24*, *60*.

8. Figaro. **12**,*68*.
9. Intermédiaire. **13**,*99*.
10. Nouvelle Revue. **15**,*79*.
11. Nouvelle revue historique de Droit français et étranger. **11**,*74*,
12. Révolution française. **12**,*95*.
13. Revue Alsace. **15**,*24*.
14. Revue archéologique. **16**,*70*.
15. Revue critique d'histoire et de littérature. **14**,*79*.
16. Revue de droit international et de législation comparée. **20**,*40*.
17. Revue de Paris. **14**,*79*. **18**,*24*. **19**,*69*.
18. Revue des deux Mondes. **20**,*26*, *40*.
19. Revue des questions historiques. **12**,*23*.
20. Revue des Revues. **17**,*28*.
21. Revue d'histoire diplomatique. **11—20**.
22. Revue du droit public. **15**,*24*.
23. Revue Historique. **11—20**.
24. Revue internationale des archives, des Bibliothèques et des Musées. **15**,*79*. **17**,*54*.
25. Revue politique et littéraire. Revue Bleue. **12**,*95*. **17**,*74*. **18**,*60*. **19**,*82*. **20**,*66*.
26. Société de l'histoire de Paris et de l'Ile-de-France. **17**,*74*.
27. Société de l'histoire du protestantisme français. Bulletin. **12**,*68*.

Italien.

1. Archivio Storico Italiano. **11**,*44*. **19**,*34*.
2. Civiltà catholica. **16**,*102*.
3. Nuova Antologia. **17**,*74*.

Spanien.

1. Boletin de la real academia de la historia. **11**,*24*.

Amerika.

1. American Catholic Quarterly. **17**,*53*.
2. American Historical Review. **16**,*44*, *102*.
3. Chautauquan (N. Y.). **17**,*54*.
4. Magazine of American History. **11**,*44*.
5. North American Review. **13**,*77*.

INNEHÅLL.

Sid.

I. Förteckning på medarbetare . . . . 3.

II. Systematisk innehållsöfversikt:

1. Historia i allmänhet . . . . 7.

Forntiden och medeltiden . . . . 7.

1521—1611 . . . . 7.

1611—1718 . . . . 8.

1718—1809 . . . . 9.

Efter 1809 . . . . 10.

2. Historiens vetenskap . . . . 10.

3. Kulturhistoria . . . . 10.

4. Rätts- och författningshistoria . . . . 11.

5. Krigshistoria. Krigsinrättningarna . . . . 11.

6. Genealogi. Personhistoria . . . . 12.

7. Litteratur- och lärdomshistoria. Källkritik. Bibliografi m. m. . . 13.

8. Arkivväsen, bibliotek, handskriftsamlingar m. m. . . . . 14.

9. Historiska arbeten och forskningar, kongresser, universitetsförhållanden m. m. . . . . 15.

10. Historiska sällskap, akademier m. m. . . . . 17.

11. Biografiskt . . . . 18.

III. Tryckta handlingar eller skrifter . . . . 20.

IV. Anmälda eller omnämnda skrifter . . . . 23.

V. Tidskrifter och periodiska publikationer refererade till innehållet . . . 51.

